Mons: Raffaello Foppiali al Convitto della Calza

SANCTI

AMBROSII

MEDIOLANENSIS

OPERA OMNIA

SANCTI

AMBROSII

MEDIOLANENSIS

OPERA OMNIA

Sæpe cum adessemus, non enim vetabatur quisquam ingredi, sic eum legentem vidimus tacite, et aliter numquam: sedentesque in diuturno silentio (quis enim tam intento esse oneri auderet?) discedebamus.

S. Augustinus, Confess. lib. vi, c. iii.

SANCTI
AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI, ECCLESIÆ PATRIS AC DOCTORIS

OPERA OMNIA

AD MEDIOLANENSES CODICES PRESSIUS EXACTA

CURANTE

PAULO ANGELO BALLERINI

Metropolitanæ Ecclesiæ Canonico Ordinario, Patriarca Alexandrinorum Latini ritus

DOCTIS ITIDEM ALIIS VIRIS, PRÆSERTIM EX AMBROSIANA BIBLIOTHECA, COADJUVANTIBUS

ALOISIO NAZARI E COMITIBUS A CALABIANA

IN METROPOLITICA SEDE AMBROSII SUCCESSORI

DICATA

MONUMENTUM FILIALIS PIETATIS
ERGA PARENTEM OPTIMUM
VERTENTE ANNO AUSPICATISSIMO
ELEVATIONIS SACRARUM EJUSDEM EXUVIARUM
AC QUINTIDECIMI AB IPSIUS EPISCOPALI CONSECRATIONE
SÆCULARIS FESTI

TOMUS SECUNDUS.

MEDIOLANI

E TYPOGRAPHIA SANCTI JOSEPHI, VIA SANCTI CALOCERI, N. 9.

MDCCCLXXVI

ALMA COLLEGE
LIBRARY
Alma, California

1962

VENERABILI FRATRI

ALOISIO ARCHIEPISCOPO MEDIOLANENSI

PIUS PP. IX.*

Venerabilis Frater, salutem et Apostolicam Benedictionem.

Acceptissimum habuimus, Venerabilis Frater, primum operum sanctissimi Mediolanensis Episcopi et Ecclesiæ Doctoris Ambrosii volumen ubi specimen vidimus novæ illius nobilisque editionis quam summo studio subtilique judicio parari et concinnari didiceramus a complurimis doctis solertibusque viris. Hujusmodi certe curas postulabant non modo eximia tanti Præsulis sanctitas et doctrina ac insignia gesta, verum etiam decus Mediolanensis urbis, quæ peculiarius ceteris Italiæ urbibus vim sensit eloquentiæ, sapientiæ, zeli ejus, et mirifice decorata fuit firmitatis, mansuetudinis, caritatis ipsius exemplis. Pretiosum autem donum jucundius etiam fecerunt lectissimi sacerdotes cum eo ad Nos missi; quorum alterum scriptis et re adlaborare novimus utilitati populi, alterum commendari non ignoramus sive cultus ecclesiasticarum disciplinarum nomine, sive industris operæ quam impendit propagandæ scientiæ, uniformitati, progressui musicæ sacræ, alliciendæque sic adolescentiæ ad promovendum domus Dei decorem. Non una ergo de causa tibi et illis qui tecum donum miserunt pergratum profitemur animum, ac ultro adprecamur faustissimum suscepti laboris exitum. Auspicem vero divini favoris, et præcipuæ benevolentiæ Nostræ testem, tibi, Venerabilis Frater, iisque singulis et universæ Diœcesi tuæ, benedictionem apostolicam peramanter impertimus.

Datum Romæ apud S. Petrum, die 19 junii, Anno 1876. Pontificatus Nostri Anno Tricesimo.

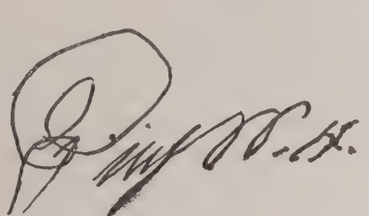

* **MONITUM.** Quamvis id esset jam inde ab initio in votis omnium ut nova hæc scriptorum Divi Ambrosii Med. editio sub auspiciis SS. D. N. Pii Papæ IX, cujus tanta in Sanctum Doctorem emicat devotio, prodiret, atque apostolica benedictione ditaretur, tamen ad gratiorem obsequii significationem satius visum est postulationem nostram eo usque differre donec primum volumen absolveretur, ac Beatissimo Patri tamquam certius totius operis pignus posset exhiberi. Id quod fauste feliciterque vertente mense Majo proxime elapso Excell.mus ac R.mus D. D. Archiepiscopus Mediolanensis præstitit missis Romam in eumdem finem duobus eximiis sacerdotibus, quorum alter est P. Angelus Taglioretti e Congreg. Oblatorum SS. Ambrosii et Caroli, clarus assidua verbi Dei in Missionibus prædicatione, et eruditis contra Jansenianam hæresim de infallibili Ecclesiæ ac Romani Pontificis magisterio scriptis; alter est D. Guerrinus Amelli Ambrosianæ Bibliothecæ Procustos, de indefessa atque solertissima antiquorum codicum priscarumque melodiarum conquisitione optime meritus. Hi cum supramemorato volumine epistolam Archipræsulis Med. reverentiæ plenam Pontifici obtulerunt, cui hisce Litteris Beatissimus Pater humanissime respondit. Hæc benevolo lectori adnotanda duximus quo facilius ac plenius earumdem Litterarum sensum consequatur. Sed et de harum Litterarum indictione monendum ducimus eas quidem cœpto jam anno pontificatus *trigesimo primo* datas fuisse; sed quia ante anniversarium coronationis diem editæ sunt, ideo annum adhuc trigesimum referre.

PRÆFATIO

AD LIBROS DE INTERPELLATIONE JOB ET DAVID.

Nomine *interpellationis* tractationem hanc ipsum Ambrosium inscripsisse indubie constat ex ejus verbis, quæ mox proferenda erunt, qua voce expostulationes sive querimonias sanctorum Job et David ad Deum de præsentis vitæ angustiis significare voluit. In quatuor libros dividitur, sed, ut animadvertunt Maurini, « qui antiquiores curaverunt editiones, cum in mutilum exemplar incidissent, librum secundum prætermi-
« sere. Hunc primus omnium evulgavit Erasmus, sed cum hujusmodi censura, quæ ipsum Doctori nostro *Epist.* huic libro præfixa in ed. Ambros.
« abjudicatum auctori libri *De Vocatione Gentium* adtribueret. Ejus unicum argumentum est styli, quem « ab Ambrosiano longe diversum esse autumat, discrepantia. Gillotius vero qui post eum in edendis Am-
« brosii operibus laborem suscepit non mediocrem, acerrime hanc ejusdem opinionem impugnat, illam fulcro
Præfat. in edit. Ambr. et *Monita in secundam Apologiam David.* « parum admodum tuto niti contendens; cum videlicet sanctis Patribus minime insolens fuerit stylum suum « pro materia, tempore, vel personis quas alloquebantur, mutare; cum præterea codices mss. quos e di-
« versis bibliothecis conquisierat, magno consensu hanc omnem lucubrationem Ambrosio adscribant. Gil-
« lotio etiam suffragantur ea quibus usi sumus, exemplaria, quorum unum sin minus *tam multæ est*
« *antiquitatis, ut jurare possis ætate divi Ambrosii scriptum esse*, quemadmodum de quodam e suis
Loc. cit. « loquitur idem Gillotius, at saltem mille annos ut minimum præfert. In eo quatuor hi libri eodem ordine,
« ac sub iisdem titulis, quibus illos edendos curavimus, exhibentur.

« At vero etsi nobis deessent tantæ auctoritatis manuscripti, tamen ipsa B. Præsulis verba, et totius « operis series planum faceret, secundum hunc librum nihilo minus quam tres alios deberi Ambrosio. Nec « illud adserere dubitamus, Erasmum ipsum prorsus opinionem suam, si modo horum quatuor librorum « initia invicem contulisset, ejuratum fuisse. Quid enim evidentius iis verbis quibus Ambrosius per ordinem « querelas a sanctis Job et David super hominum miseriis habitas examinaturum se profitetur? *Utriusque*
Lib. I, c. I, n. 3. « *igitur*, inquit, *interpellationes considerare cordi est.... Suo igitur ordine spectandæ nobis sunt.* Hoc « utique non nisi primis duobus libris præstare potuit, quod et ibidem a se præstitum tradit, cum initio
Cap. I, n. I. « tertii libri sic loquitur: *Superior nobis disputatio fuit de interpellatione sanctorum* (nempe Job et « David) *quod fragilis et imbecilla conditio humana*, etc. Postremo quisquis eumdem secundum librum « cum ejusdem operis quarto componere voluerit, is procul dubio per se intelliget, eam diversitatem quam « Erasmus jactitat, purum putum esse commentum.

« Romani quidem editores hos omnes libros ex æquo sub Ambrosii nomine cum aliis ejusdem operibus « prælo subjecere; » sed cum illi consilium iniissent, Ambrosii commentationes quascumque in Libros sacros juxta seriem ipsorum divinorum Voluminum redigendi, eos (iterum utimur verbis maurinæ Admonitionis) « distraxere ab invicem. Primum ac tertium librum tamquam commentaria in librum Job primo suo « tomo inseruerunt: secundum autem et quartum a superioribus avulsos in secundum tomum sub titulo « enarrationum in psalmos XLI, XLII ac LXXII rejecerunt. Porro cum hujusmodi separatio fieri nequaquam « potuerit, quin induceretur in auctoris textum aliqua mutatio, et præclarum opus membrorum suorum « luxatione ac disjectione quodammodo corrumperetur; hinc illud consilii non tulit eorum approbationem, « qui Patrum scripta, qualia ab illis relicta sunt, talia sibi exhiberi jure desiderant. Hinc Nicolaus Faber « studiis Ludovici XIII quondam præfectus, vir pietate juxta atque eruditione clarissimus neutiquam sibi « temperavit, quin libere distractionem hanc improbaret in quadam sua epistola, ubi eosdem editores ad *Ad Front. Ducæum.*
« hancce divisionem instituendam coactos fuisse adserit *quædam interpolare minime probabili exemplo.*
« Neque tamen putaverimus id illos fecisse malo animo, sed credidisse ea re se consulturos lectoris uti-
« litati, si commentaria in varias Scripturæ partes digesta ipsi proponerent; minus interim ea incom-
« moda quæ ex admissa in Patrum libros hujusmodi licentia consequerentur, expendentes.

« Itaque his quatuor libris legitimum ordinem restituimus. Nam quod is liber quem nos edimus se-
« cundo loco, in duobus recentioris ævi manuscriptis quarto reperiatur, id eo factum arbitramur, quod
« illi codices ex aliquo exemplari mutilo, in quo idem secundus liber desiderabatur, descripti fuerint; cum
« vero scriptores postea eumdem alibi nacti fuissent, illum post alios tres continua serie jam ante dispo-
« sitos exararunt. Et certe non absimile quiddam in editionibus quoque contigit. Etenim omnium anti-
« quissimæ quæ ad imperfectum codicem, ut jam diximus, excusæ fuerunt, tres libros quos solos habent,
« sub titulis librorum I, III et IV repræsentant: sequentes vero editiones Erasmi, Costerii, Gillotii, memo-
« ratum secundum librum non suo loco impressum ostendunt. Non fuisse autem alium sancti Doctoris
« ordinem in scribendis his libris, quam eum quo illi a nobis hic digeruntur, non solum probant anti-
Loc. cit. « quissimæ notæ manuscripti, nec non Gillotius, typographi ultimarum Parisinarum Ambrosii editionum, *Annot. in lib.* De Interpell. Job.
Cens. lib. Ambr. « D. Hermannus, atque alii observarunt: verum etiam tota operis series illud confirmat evidentissime. Hanc
« breviter oculis lectorum subjicimus.

« In duobus prioribus libris agitur de Interpellatione Job et David ob vitæ humanæ miseram conditionem,
« infirmitatesque illius tum corporeas, tum spiritales, hoc est, morbos et calamitates a quibus eximitur
« nemo; atque infelicem illam necessitatem ea peccata committendi, quorum rationem severissimo offensi

« Dei judicio reddere nos oporteat. Id sanctus Antistes in priori libro docet verbis ipsius Job e primis capitibus libri prophetæ ejusdem petitis, copioseque relatis, ad quorum tantum insigniores locos nonnullas « adjicit observatiunculas; ubi tamen sat fusam quorumdam verborum Job interpretationem mysticam, Cap. 5, n. 12 et seq. « quæ ipsi visa est necessaria, scite admodum inseruit. In secundo vir sanctus idem argumentum prose- « quitur psalmis XLI et XLII accuratius enucleatis; in quibus triplicem Prophetæ querimoniam observat, Cap. 7, n 26, et c. 8, n. 29. « primam de calamitatibus quas per hanc vitæ usuram perpetimur, alteram de bonorum quæ speramus, « atque imprimis Dominici adventus quem ille flagrantissimo ardore peroptabat, dilatione, tertiam demum « de necessitate vitam in impiorum consortio traducendi. Addit autem in utroque libro rationum mo- Lib. I, c. 9; lib. II, c. 4 et 6. « menta firmandæ Verbi divinitati peridonea, quod eum non alia de causa factitasse crediderimus, nisi Lib. I, c. 9; lib. II, c. 4 et 6. « ut adversus venenum Arianorum, qui Mediolani ea tempestate plurimum poterant, populum suum com- « muniret.

« Duo posteriores libri eas hominum querelas continent, quas hi prosperis abundare improbos, probos « vero conflictari adversis indignati habere solent. Quocirca primorum bona demonstrat non esse vera « bona, non ea ipsis in præmium meritorum concessa, nec ullam eorum possessione felicitatem adferri « neque in præsens, neque multo minus in futurum, quo tempore justi demum regnaturi sunt. Huic ve- « ritati fidem facit allatis verbis Job ex aliis capitibus libri ejusdem: verum hic non tam longas periodos, « quam in primo hujus commentationis libro, describit: sed verba quæ sibi videntur ad rem magis esse « accommodata seligens, ea brevi expositione illustrat. In quarto libro eadem adstruit adhibita eleganti « enarratione psalmi LXXII, in quo David perbelle de eadem materia disputat.

« Ex ethicis illis præceptis quæ subinde huic tractatui admiscet Ambrosius, satis intelligas eum constare « concionibus, quas ad fidelium institutionem composuerat. Has autem ab illo diebus diversis habitas fuisse « cum secundi libri, tum maxime tertii exordium non obscuro est argumento.

« De tempore quidem quo illud operis conscriptum fuit, aliquid indubitatum proferre majoris videtur « esse negotii. Verumtamen haud absurde conjici possit annum eidem adsignandum superiorem trecente- « simo octogesimo septimo quo Flacillæ Theodosii Magni uxoris statuas in populari seditione dejecerunt « Antiochenses. Cum enim sanctus Doctor de principum agit imaginibus, ita loquitur: *Vides quemadmodum* Lib. IV, c. 8, n 24. « *in civitatibus bonorum principum imagines perseverent, deleantur imagines tyrannorum.* Quis autem « putet post illum eventum summæ prudentiæ Antistitem, et apud quem maximo erat in pretio Theodosius, « hujusmodi verbis quæ acerbissimum tanti principis vulnus non sine contumelia refricassent, uti voluisse? Lib. II, c. 6, n. 24. « Præterea quæ hic de psaltis memorantur, ea locum videntur præbere conjiciendi Ambrosium eosdem « sermones habuisse ante annum CCCLXXXV aut CCCLXXXVI quo tempore populi cantum instituit in Ecclesia. « Nihil itaque prohibuerit quominus commentationem hanc circiter annum CCCLXXXIII factam dicamus, « sanctumque nostrum de statuis mentionem habuisse occasione imaginum Gratiani imperatoris, quas eo « extincto populus, cui juvenis ille princeps tam justum sui reliquerat desiderium, conservavit. »

E mss. codicibus quos nobis præ manibus habere licuit, duo tantum nempe **A** et **N'** hos exhibent libros, ita tamen ut codici **N'** secundus desit. Ibi autem ad calcem prioris libri legitur: *Explicit liber* I *S. Ambrosii episcopi de interpellatione Job et hominis infirmitate.* Deinde vero: *Incipit* II. *Superior nobis disputatio,* etc., qui nempe est liber tertius in editione maurina et nostra. Postremo ut tertius sequitur quartus titulum referens *De interpellatione sanctorum Job et David.* Sed et in codice **A** primus liber desideratur, atque e converso a libro incipit nostro secundo, cujus est titulus, manu tamen posteriori exaratus: *De interpellatione David* sive in Psalm. XLI. Huic succedit, manu eadem recentiori: *De interpellatione Job, lib.* II (qui nempe tertius est). Denique alia manu, incertum utrum recentiori an coæva: *Explicit de interpellatione Job, incipit de interpellatione David, seu in Psalmum Davidis* LXXII, et sic habetur ultimus liber, id est quartus, qui ibi tertius apparet.

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE INTERPELLATIONE JOB ET DAVID

LIBRI QUATUOR.

Scripti forte circiter an. 883.

LIBER PRIMUS

DE INTERPELLATIONE JOB ET DE HOMINIS INFIRMITATE.

CAPUT I.

Multas in hac vita perturbationes esse, multas consolationes, sed his illas longe superari; quod Pauli, Eliæ ac Petri *inductione comprobatur: David ac Jobum pro nostris infirmitatibus interpellasse, unde hujus operis argumentum.*

MULTAS nobis perturbationes in hac vita esse subeundas scriptura divina frequentibus demonstrat locis; multasque suppetere consolationes, quibus animus capax vigoris, et recti conscius absorbere debeat quæ præsentium incommodorum sunt, spectare ea[1] quæ habeant perpetem jucunditatem. Præponderant enim consolationes perturbationibus, quia et præsentium sedationem A afferunt, et spem futurorum. Unde et apostolus Paulus: *Indignæ sunt,* inquit, *passiones hujus temporis ad superventuram gloriam.* Indignæ utique ad consolationis comparationem, non ad fructum redemptionis. Rom. VIII, 18.

2. Quæ est enim tam præclara cujusquam vita in terris, ut adæquare illam cœlestem gloriam possit? Quid sublimius Paulo, qui tantum periculorum subiit, tantum dolorum atque infirmitatum absorbuit? In iis quas Christi nomine B subiit passionibus quotidie, ut ipse dicit, moriebatur, et nihil indignum perpeti se in hoc tempore pro tantæ gloriæ spe atque exspectatione censebat. Elias famem, insidias, mortisque terrores, laborum acerba toleravit:[2] et tamen solus ille igneis curribus, equis igneis de cœlo deductis ad terras, et de terris revectis ad cœlum,[3] omne meritum hujus militiæ abscondit, atque ultra humana omnia gratiam pii adscensoris evexit. Nam de Petro quid loquar, qui C crucem suam futura remuneratione indignam arbitratus, inverso suspendi poposcit vesti- I Cor. XV, 31.

[1] Cod. N' omitt. *ea.*

[2] Cod. N', *tolerabat.*

[3] Maurini habent *deductus . . . . . revectus,* consentiente et nostro ms. N'. De qua lectione hæc dicunt: « Ita edit. Era. cum mss. Thuan., Laud., Torn. et Vict. Aliæ vero editt. ac mss. *Deductis ad terras..... revectis* vel *reductis ad cœlum.* Sed putamus nostram lectionem præstare, atque Ambrosium spectasse ad Eliæ reditum illum, quo in dominica transfiguratione apparuit. » Verum ista explicatio nobis nullimode arridet, quia evidenter hoc loco Ambrosius loquitur tantum de curru et equis qui a Deo missi sunt ad terram, et hinc revecti divina virtute ut Eliam e terris transferrent.

gio,[1] ut aliquid passioni suæ adderet, cujus acerbare ipse sibi supplicia non timeret?

3. Unde non immerito sanctus David ad illam gloriam, cum in cetero opere, tum maxime in quadragesimo primo psalmo se festinare testatur dicens: *Quando veniam et apparebo ante faciem Dei?* In quo psalmo et perturbationes humanæ fragilitatis, et consolationes a Domino evidenter expressit. In quo etiam interpellat pro nobis Deum, quod oblitus operis sui, oblitus collatæ in hominem liberalitatis et gratiæ, quem tuendum atque ornandum susceperat, dereliquerit, et infirmum ac naufragum diversis infirmitatibus rejecerit adterendum. Quod idem ante ipsum fecerat sanctus Job: sed iste moralius, ille vehementius. Utriusque igitur interpellationes considerare cordi est; quod in his vitæ humanæ forma exprimitur, causa agitur, prærogativa formatur. Suo igitur ordine spectandæ nobis sunt.

Ps. XLI, 3.

CAPUT II.

Quomodo beatus Job, amissis omnibus præter uxorem, et ulceribus plenus, tamquam bonus athleta perturbationibus non cesserit, nec certare recusaverit.

4. Amissis itaque liberis Job atque omnibus suis præter uxorem, quæ ei sola ad tentationem fuerat reservata, perfusus[2] etiam ulcere gravi, cum videret amicos suos non ad consolandum venisse, sed ad exaggerandum et acerbandum dolorem, advertit a Domino datam in se adversario tentandi sui potestatem. Et quamvis sagittas Domini in corpore suo sentiret esse, quibus[3] compungi se diceret, tamem quasi bonus athleta, qui dolori non cederet, nec dura certaminis recusaret, addidit:

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
Job, VI. 9. Incipiens Dominus vulneret, in fine autem non me perimat....	9. Et qui cœpit, ipse me conterat: solvat manum suam, et succidat me.
11. Quæ enim mea virtus, qui sustineo: aut quod meum tempus, ut sufferat anima mea?	11. Quæ est enim fortitudo mea ut sustineam? aut quis finis meus, ut patienter agam?
12. Numquid fortitudo lapidum, fortitudo mea: aut carnes meæ sunt æreæ?	12. Nec fortitudo lapidum fortitudo mea, nec caro mea ænea est.
13. Aut non in ipso confidebam? Adjutorium autem a me recessit: visitatio autem ejus despexit me.	13. Ecce, non est auxilium mihi in me, et necessarii quoque mei recesserunt a me.
Job, VII. 4 5. 1. Nonne tentamentum est vita hominis in terra,[4] et sicut mercenarii quotidiani vita ejus;	1. Militia est vita hominis super terram; et sicut dies mercenarii, dies ejus.
2. Aut sicut famulus timens dominum suum, qui se sub umbra obtegat, aut sicut mercenarius expectans mercedem suam;	2. Sicut servus desiderat umbram, et sicut mercenarius præstolatur finem operis sui;
3. Sic et ego menses expectavi vacuos, noctes autem dolorum datæ sunt mihi.	3. Sic et ego habui menses vacuos, et noctes laboriosas numeravi mihi.
4. Si quiescam dico:[5] Quando dies? Si surgam iterum: Quando vesper? Plenus sum doloribus a vespera usque mane.[6]	4. Si dormiero, dicam: Quando consurgam? et rursum expectabo vesperam, et replebor doloribus usque ad tenebras.
5. Fermentatur mihi corpus in putredine vermium: liquefacio autem glebas terræ, saniem radens ulcerum.	5. Induta est caro mea putredine et sordibus pulveris; cutis mea aruit, et contracta est.
6. Vita autem mea levior est fabula,[7] in spe vacua perit.	6. Dies mei velocius transierunt quam a texente tela succiditur, et consumpti sunt absque ulla spe.
13. Dicam: Consolabitur me lectulus meus....	13. Si dixero: Consolabitur me lectulus meus....
14. Terres me in somniis, et in visionibus me percellis.	14. Terrebis me per somnia, et per visiones horrore concuties.

CAPUT III.

De misera conditione hominis, qui quotidie sub formidine est; quamque stulte cogitet peccata sua Dei cognitionem fallere posse: item quam miserum in lectulo nobis ad quietem dato sollicitudine agitari, atque ex eodem vacuos ac nudos exurgere, quod vitæ istius imago est.

6. Quam misera hominis conditio, quæ quasi mercenaria aliis laborat, sibi indiget, et nisi aliena misericordia sustentare se nequit! Quotidie sub formidine, sub timore gravem tolerans servitutem, et ne deprehendatur a Domino, erratica atque fugitiva sub umbra quadam sæculi hujus putat se posse delitescere. Considera illum de quo ait in Ecclesiastico Syrach: *Omnis homo transgrediens in lecto suo, contemnens et dicens in anima sua: Quis me videt? Tenebræ circumdant me et parietes, quem vereor?* Nonne tibi videtur iste vere esse mercenarius qui sua prodegerit,[8] ut ille adolescens in Evangelio, qui legitur accepisse a patre substantiæ portionem, et egens atque inops, quo famem levaret, pascere greges cœpit alienos, ut mercede sumptum exerceret suum? Sed ille tamen aliquando conversus est; quia revertit ad patrem, et peccata sua non repressit, sed prodidit. Hic autem qui se existimat ab eo qui omnia videt, non videri; et tenebris putat commissa sua posse celari, umbram prætendit: sed frustra latere se credit, cum oculus Domini lucidior sole, occulta omnia deprehendat, tenebrosa illuminet, et intimi cordis penetret conscientiam, atque in alta et profunda descendat. Vanus ergo qui putat tenebris esse se tutum, cum lucem vitare non possit, quæ lucet in tenebris, et tenebræ eam non comprehendunt.[9] Quasi fugitivus itaque et malus mercenarius deprehenditur, et antequam se occultet agnoscitur; quia Domino omnia antequam quæ-

Eccli. XXIII, 25 et 26.

Luc. XV, 13 et seq.

Unde autem suspicari potuerunt Maurini curru et equis Eliam revectum esse ad montem transfigurationis, vel id Ambrosium sibi effinxisse? Id sane a contextu omnino alienum est, quia sermo est de raptu statim post ejus vitam secuto, quo nempe *omne meritum hujus militiæ abscondit*, etc.

[1] Hujus facti meminit Hieronymus in Catal. *De Viris Ill.*, et Hegesippus (qui probabiliter est ipse Ambrosius), Hilarius Pictaviensis, aliique veteres.

[2] Cod. N', *perfossus.*

[3] Cod. N', *a quibus.*

[4] Cod. N', *super terram.*

[5] Cod. N', *dicam.*

[6] Maur. *usque ad mane.* At lectio nostra occurrit et alibi apud D. Ambrosium (Vide Sabb. ad h. l.).

[7] Cod. N', *favilla.* Ita liber *Exhort. virginitatis*, n. 16, atque habent et aliæ editiones, præter romanam et maurinam, habent quoque codices mss. LXX vero ἐλαφρότερος λαλιᾶς. Item 3 codd. apud Holmes δρομέως. 1 cod. σκιάς, nempe *levior fabula, levior cursore, levior umbra.* Lectionem autem *levior est fabula* adnotant Maurini, etiam confirmari ab iis quæ infra de fabula et fatui narratione legere est: contextus autem lectionem *favilla* requireret; aliquid enim bene dicitur *levius favilla*, sed nemo dixerit *levius fabula*, et eam fuisse Ambrosii lectionem consensus probaret codicum mss. Mentio tamen *fabulæ* quæ sequitur insinuat ita Ambrosium legisse.

[8] Cod. N', *prodiderit.*

[9] Cod. N', *comprehenderunt.*

rat,[1] cognita sunt, non solum[2] quæ facta, sed etiam quæ futura sunt.

7. Perit igitur in vacua spe qui putat quod suum crimen abscondat: fabula est istud,[3] non veritas. Denique fabula peccantium otiosa, non habens fructum, sed gemitum. *Narratio enim fatui sarcina in via.* Quid enim aliud est peccatum, nisi sarcina quæ hujus sæculi onerat viatorem gravi depressum fasce delicti:[4] qui si nollet oneri subjacere, debuit audire dicentem: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam?*

Eccli. vi, 35.

Matth. xi, 28.

8. Quid autem ærumnosius, cum ipse lectus ad communem quietem datus, grave vulnus infligat? Tunc enim solemus quæ fecimus recordari, et factorum suorum stimulis[5] compungitur interior conscientia. Unde Scriptura ait his: *Quæ dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini.* Remedium quidem dedit, sed tamen conscientiam vulneravit. Sed esto ut aliquando fessis somnus obrepat: terremur insomniis, exagitamur visionibus; ut non jam requies, sed pœna sit. Ita enim abeunt[6] divitiæ sæculi, veluti somnium exsurgentis. Surrexit aliquis ex[7] istius corporis somno, et nihil possedit, idque ipsum quod se credebat habere, amisit.

Ps. iv, 5.

9. Constituite mihi nunc divitem illum, qui quotidiana lucra, et quæstus varios congerebat, et exagitabatur cupiditatibus suis, subito resipiscentem, considerantemque secum,[8] quia *non cum morietur, accipiet omnia, neque simul*[9] *descendet cum eo gloria domus ejus;* et quod[10] ea quæ possidet, in hac vita habeant aliquid voluptatis, non etiam in futurum; aperientem[11] oculos ad cœlestia. Nonne tibi videtur sicut qui in somnis bibebat, bibisse; et sicut qui in somnis epulabatur, epulatus:[12] aperuisse autem oculos, et cognovisse quod anima ejus inane speravit, et adhuc esuriat, atque sitiat: quia modum non habet avaritia, nec rapiendo expletur, sed incitatur, eo egentior, quo plura quæsierit? Et hic ergo surrexit, et vanum est somnium.

Ps. xlviii, 18.

CAPUT IV.

Quomodo amici Job ad consolandum eum venientes ejus dolorem acerbaverint: et quam magnifice idem senserit de divina potestate, ac redemptionis mysteria designaverit.

10. Sed iterum ipsum audiamus dicentem:

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*	
2. In veritate novi quia ita est; quomodo enim justus mortalis apud Dominum?	2. Vere scio quod ita sit, et quod non justificetur homo compositus Deo.	Job, ix.

Incumbebant illi amici qui ad consolandum venerant, et quasi inimici amaris eum perurgebant sermonibus. Unum enim[13] solatii genus est in ærumna et in amaritudine constitutis, culpa[14] vacare; ut ea quæ perpetiuntur adversa, non pro delicti pretio sustinere videantur. Hoc quoque sancto viro adimere gestiebant; ut videretur ipse suæ auctor ærumnæ, qui peccatis gravibus Domini contraxisset offensam, et pro impietatibus suis illa toleraret: describentes impiorum supplicia; ut qui vitia sererent, et meterent sibi dolores, quod mandato perirent[15] Dei, et spiritu vitæ ipsius interirent,[16] qui insufflaret domos luteas inhabitantibus, et arescerent, cogitationes destitueret[17] versutorum, os obstrueret injusti. Quæ vera quidem de Domini potestate; sed non convenientia tanti viri meritis adserebant.

13

14

Job, iv, 8 et 9

16

Ibid. 19 et seq.

17

Job, v, 13 et 16.

11. His ergo respondit:

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*	
2. In veritate novi quia ita est; quomodo enim justus mortalis apud Dominum?	2. Vere scio quod ita sit, et quod non justificetur homo compositus Deo.	Job, ix.
3. Si enim voluerit judicio contendere cum eo, non audiet illum; ut non ad unum verbum ejus mille sermonibus contradicat.	3. Si voluerit contendere cum eo, non poterit ei respondere unum pro mille.	
4. Sapiens est enim intellectu, et fortis et magnus: quis tam durus, ut in conspectu ejus possit subsistere?	4. Sapiens corde est, et fortis robore: quis restitit ei, et pacem habuit?	
5. Qui facit montes inveterascere, et nesciunt, et evertit eos iracundia.	5. Qui transtulit montes, et nescierunt hi quos subvertit in furore suo.	
6. Qui commovet orbem terrarum a fundamentis, et columnæ ejus quatiuntur.[18]	6. Qui commovet terram de loco suo, et columnæ ejus concutiuntur.	18
7. Qui dicit soli, et non oritur, adversus autem sidera consignat.	7. Qui præcipit soli, et non oritur; et stellas claudit quasi sub signaculo.	
8. Qui extendit cœlum solus, et ambulat sicut in pavimento supra mare.	8. Qui extendit cœlos solus, et graditur super fluctus maris.	
9. Qui facit vergilias,[19] et hesperum, et septemtrionem, et austri ministerium.	9. Qui facit Arcturum, et Oriona et Hyadas, et interiora Austri.	19
10. Qui facit magna et investigabilia, gloriosaque[20] et immensa, quorum non est numerus.	10. Qui facit magna, et incomprehensibilia, et mirabilia, quorum non est numerus.	20
11. Si præterierit me, non videbo: et si me prætergressus fuerit, nec sic sciam.	11. Si venerit ad me, non videbo eum: si abierit, non intelligam.	

[1] Sic omnes mss. ac vett. editt. Rom. vero, *omnia antequam erant cognita sunt,* quæ immutatio facta fuit forte quia minus congruus videbatur sensus lectionis communis; sed recte potuit dicere Ambrosius, Deo omnia nota esse quin studium aliquod adhibeat in inquisitione de iis facienda, *quia omnia nuda et aperta sunt oculis ejus.*

[2] Cod. N', *non sola.*

[3] Cod. N', *est ista.*

[4] Cod. N', *peccati.*

[5] Cod. N', *stipulis.*

[6] Cod. N', *habentur.*

[7] Cod. N' omitt. *ex.*

[8] Cod. N', *considerate quæstum.*

[9] Cod. N' omitt. *simul.*

[10] Cod. N', *et cum.* Id cum lectione sequenti proprium est aliis quoque mss.

[11] Cod. N', *aperiunt.*

[12] Cod. N', *epulatur, epulari.*

[13] Cod. N', *Ut enim..*

[14] Cod. N', *a culpa.*

[15] Cod. N', *mandata operirent.*

[16] Rom. edit. *et spiritu iræ ipsius interirent.* Huic LXX suffragantur his verbis: ἀπὸ δὲ πνεύματος ὀργῆς αὐτοῦ ἀφανισθήσονται. Neque etiam Vulgata refragatur. Sed in lectione quæ mss. omnium, et vett. editt. est, nihil mutamus. Infra autem ubi omnes editt. cum recentioribus mss. *Is ergo respondit,* Cod. melioris notæ legunt *His,* etc. (Edit. Maur.)

[17] Cod. N', *destituerit.*

[18] Cod. N', *moventur.*

[19] Cod. N', *vigilias* (sic).

[20] Cod. N', *et gloriosa.*

Quanto vehementiore tuba iste increpuit de Domini potestate? Sed in ea justorum auxilium, non ruina est. Denique videtur exprimi potentia,
3 sed magis redemptionis nostræ[1] mysteria declarantur.

CAPUT V.

Deum fecisse montes inveterascere, id est, litteram veteris Testamenti in spiritalem sensum convertisse: Judæos, quod illud ignoraverint, excusabiles non esse ob prodigia quæ Christi mortem sunt comitata; sed maxime ob solis defectionem quæ describitur. Tanguntur alia quædam Christi opera, et precipue ambulatio in mari; ubi de titubatione Petri, ac de conterendis navibus Tharsis, quibus corpora nostra designantur.

12. Qui sunt enim montes quos inveterascere facit, nisi Moyses, Aaron, et Elias, Jesus Nave, Gedeon, prophetæ, omnes libri veteris Testamenti? Venit Dominus Jesus: novum detulit Testamentum, et illud quod erat vetus, fac-
2 tum est novum.[2] Innovatus est Christianus, inveteravit Judæus. Renovata est gratia, inveteravit littera. Evertit montes, et convertit. Evertit enim et subruit intellectum secundum litteram, et statuit intelligentiam spiritalem. Intellectus ergo ille Legis evanuit carnalis, et factus est spiritalis. Unde Apostolus ait: *Scimus autem quia*
Rom. VII, 14. *Lex spiritalis est, ego autem carnalis sum.* Sed et ipse qui carnalis erat, factus est spiritalis, sicut ipse adseruit dicens: *Puto enim, et ego*
I Cor. VII, 40. *spiritum Dei habeo.* Hos ergo montes inveteravit Jesus, et Judæi nesciunt. Si enim cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent: numquam adhuc Judaica deliramenta sequerentur. Ipsi sunt ergo qui nesciunt. Unde et in Evangelio dicit Dominus Jesus: *Dimitte illis, Pa-*
Luc. XXIII, 34. *ter, quia nesciunt quid faciunt.*

13. Sed non exscusantur quia nesciunt, cum scire nolint quod debuerint cognoscere. Certe non illis invidemus, si Domini sequantur sententiam. Sententia enim superiora solet absolvere, non futura. Sed nec ille immunis a scelere qui crucifixit suæ auctorem salutis, et postea veniam non poposcit. Esto ut ante ignoraverit quem persequebatur; in cruce tamen positum debuit recognoscere universorum esse dominum elementorum, sub quo omnia elementa tremuerunt, cœlum obscuratum est, sol refugit, terra dissiluit, defunctorum sepulcra patuerunt, mortui viventium receperunt consortia. Unde et Cen-
Matth. XXVII, 54. turio ait: *Vere Dei Filius erat iste.* Centurio agnoscit alienum, levita non recognoscit suum: gentilis veneratur, Hebræus abjurat. Non immerito ergo columnæ orbis terrarum motæ sunt, quando non crediderunt principes sacerdotum.

A Sed motæ sunt veteres, ut novæ confirmarentur, sicut ipse dignatus est dicere: *Ego confirmavi columnas ejus.* Audi quas columnas confirmaverit. Ps. LXXIV, 4.
Petrus et Jacobus et Johannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi et Barnabæ communionis. Galat. II, 9.

14. Quomodo ergo excusant se nescisse, quorum alii viderunt, alii cognoverunt solem, non expleto diei curriculo, se[3] recepisse; et rursus 3
ante peractum spatium noctis egressum, noctem
B in die fecisse, in nocte diem?[4] Utique intelligere 4
debuerunt quia sol jussus se recepit, et jussus exivit. Prædixerat enim Dominus, quia tribus Matth. XII, 40.
diebus futurus erat in corde terræ, et tribus noctibus: didicerat hoc sol, servabat præceptum. Dubitabat ergo, dicens: Quid facio? Orior, et dies est: occido, et nox est. Si cursum meum servavero, demorabor mundi salutem. Festinemus etiam ad redemptionem nostram: festinare etiam debeo ipse ad novam vitam; erit enim beneficio
C crucis, qua renovantur universa, et sol novus, et cœlum novum. Festino ergo ut illum possim videre solem justitiæ, illuminantem animas universorum. Sed quid faciam? Ipse vult post triduum fieri resurrectionem. Inveni quid faciam, ut et moras non faciam, et numerum dierum custodiam. Non faciam integrum diem et integram noctem. Abbreviabo horas, ut tribus quidem diebus ac noctibus sit inter mortuos Dominus Jesus: citius tamen quam trium dierum
D et noctium intervalla patiuntur, resurgat a mortuis. Abbreviabo igitur horas ubi adscenderit crucem. A sexta hora statim fiat nox; ne videam Domini passionem, sed fugiam parricidalis persecutionis spectaculum. Occidam, et erit nox horarum trium: egrediar, et innovabo diem, ut sit horarum trium: percursus est primus dies: sequetur nox secunda spatio suo, sequetur similiter dies: incipiet nox tertia, resurget Dominus in nocte, et erit dies in lumine resurgentis; ut
E compleatur illud: *Et nox sicut dies illuminabitur.* Ps. CXXXVIII, 12.
Hic est dies ille magnus quem vidit Abraham, et gavisus est; de quo et David ait: *Hic est dies quem fecit Dominus; exultemus et lætemur in eo;* cui non ministerio laboris, sed fructu Ps. CXVII, 24.
exultationis interero.

15. Ipse ergo Dominus diem ducit, et ante mundi consummationem videbitur lumen, quod *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ipse est Dominus, qui signat et nu- Joan. I, 9.
F merat multitudinem stellarum: ipse est Dominus, qui cœlum solus extendit, qui ambulavit[5] tam- 5
quam in pavimento super mare, quando Petrus vidit eum ambulantem, et dixit: *Domine, jube me venire ad te super aquas.* Et jussit Dominus: Matth. XIV, 23.
sed ille titubavit; et nisi porrexisset ei Dominus dexteram, demersus fluctibus occidisset. Titu-

[1] Cod. N' omitt. *nostræ.*

[2] « Mss. Thuan., Dion. et Colb. *Et illud quod erat, vetus factum est. Innovatus,* etc. Quod etiam non incommode potest explicari. » Ita Maurini. In lectione autem textus, certo præferenda, illud *vetus* explicandum est de populo gentili, quod esset abjectus a Deo, et ut statim postea dicitur, *innovatus est* quia factus christianus.

[3] Cod. N' omitt. *se.*

[4] Cod. N', *In die utique noctem intelligere.*

[5] Cod. N', *qui ambulat.*

bavit caro, salvavit dextera. Et ait illi: *Modicæ*
1 Matth. XIV, 31. *fidei, quare dubitasti?*[1] Fides ergo ambulavit in Apostolo, non caro. Denique fides titubavit, et caro sentire cœperat naufragium. Quod non improprie dictum est; quia caro navis est animæ, sicut scriptum est: *Qui descendunt mare in navibus.* Et alibi: *Ibi dolores ut parturientis, in*
Ps. CVI, 23. Ps. XLVII, 8. *spiritu vehementi conteres naves Tharsis.* Animæ enim nostræ cum Verbum parturiunt, edunt dolores: *quæ autem peperit, jam non meminit*
2 Joan. XVI, 8. *tristitiæ*[2] *propter gaudium;* quia natus est illi homo qui mundum redemit. *Naves Tharsis,* id est, intelligibiles quæ Salomoni aurum ferebant atque argentum, id est, corpora nostra, quæ habent thesaurum in vasis fictilibus, ut Apo-
II Cor. IV, 7. stolus dicit; vel quod etiam hic partus dubio conteruntur, juxta quod dictum est: *Væ præ-*
Luc. XXI, 23. *gnantibus et nutrientibus!* Nam cum anima quatitur, caro fluctuat; vel spiritu vehementi exagitabuntur infuso, cum expleto tempore fuerit resurgendum, secundum quod scriptum est:
Ezech. XXXVII, 9. *Veni, spiritus, et insuffla in mortuos istos, et vivent.* Unde et ipse Job in posterioribus dicit: *Novi enim quia æternus et potens est, qui soluturus est me in terra, resuscitare pellem meam*
Job, XIX, 25 et 26. *quæ portavit hæc.* Conteruntur autem qui in
3 judicium resuscitantur.[3] Est autem bona contritio: *Cor* enim *contritum et humiliatum Deus*
Ps. L, 19. Ps. LIX, 4. *non spernit.* Et alibi: *Sana contritiones ejus.* Sed et ad Josaphat dictum est: *Contritæ sunt naves*
4 II Par. XX, 37. *ire in Tharsis;* eo quod se sacrilego[4] miscuisset. Utrumque igitur contritio significat; quia utrumque est in die judicii: *quando omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resurrectionem*
Joan. V, 28 et 29. *judicii.* Quod etiam David propheta significat
5 dicens: *Ibi dolores ut*[5] *parturientis: sicut audivimus, ita et vidimus in civitate Domini virtutum,*
Ps. XLVII, 8 et 9. *in civitate Dei nostri.* Namque et dolorem futurum, et lætitiam comprehendit: dolorem de judicio, et de absolutione lætitiam.

CAPUT VI.

Verba Job, quibus humanas infirmitates aperit, expenduntur. Quomodo Vir sanctus peccatum suum non negaverit; quidque inter peccare et impie agere sit discriminis: quibus verbis hominem apud Deum conetur excusare: postremo confitenti veniam promitti, ac justum iniquitates suas agnoscere, ostenditur.

16. Sed ad propositæ nobis interpellationis seriem revertamur.

Lectio S. Ambrosii.

17. ..... Multas, *inquit,* contritiones fecit mihi.....
18. Respirare me non sinit, replevit[6] me amaritudine.

19. Et quia virtute est potens, nemo potest judicio ejus resistere.

20. Si justus sum corde, lingua mea errat...
22. .... Magnum et potentem disperdit ira.
23. Improbi in morte gravi: justi autem irridentur.

24. Dati sunt enim in manus impii.[7]

Lectio Vulgata.

17. .... Et multiplicabit vulnera mea... Job, IX.
18. Non concedit requiescere spiritum meum, et implet me 6
amaritudinibus.
19. Si fortitudo quæritur, robustissimus est: si æquitas judicii, nemo audet pro me testimonium dicere.
20. Si justificare me voluero, os meum condemnabit me...
22. .... Et innocentem et impium ipse consumit.
23. Si flagellat, occidat semel, et non de pœnis innocentum rideat.
24. Terra data est in manus impii. 7

Vide singula. Potentibus ira sua gravis est, improbis nequitia, justis conditionis infirmitas. Ita nihil periculo vacat. Fortitudo et magnitudo viri sua potestate decipitur, improbitas affligitur,[8] 8
virtus ridetur. Illa quia plus potest, labitur: iste quia nihil potest, affligitur. Conditionis est vitium, quia *vita nostra levior est cursore. Transivit, et nihil vidit. Tamquam navis vestigium, aut aquilæ volantis et quærentis escam;* ita præ- *Ibid.* 25 et 26.
terit et vita hominis. Quod loquimur, obliviscimur; nec ullum transitus nostri insigne deprehenditur, nisi quod sit plenum mœroris et gemitus.

Lectio S. Ambrosii.

28. Concutior omnibus membris.....
33. Utinam sit mediator noster arguens[9] et dijudicans inter utrumque nostrum.

17. 2. Dicam Domino: quare sic me judicas?
3. An bonum tibi est ut injustus ego sim, quia repulisti opera manuum tuarum, et consilio impiorum intendisti?
4. Numquid sicut mortalis videt, sic vides?

5. Aut vita tua sicut hominis, aut anni tui sicut viri,

6. Quia exquisisti iniquitates meas, et peccata mea investigasti?
7. Nosti enim quia impie non gessi: sed quis est qui de manibus tuis eruatur?

Lectio Vulgata.

28. Verebar omnia opera mea.... *Ibid.*

33. Non est qui utrumque valeat arguere, et ponere manum 9
suam in ambobus.

2. Dicam Deo: .....Indica mihi Job, X.
cur me ita judices?
3. Numquid bonum tibi videtur, si calumnieris me, et opprimas me opus manuum tuarum, et consilium impiorum adjuves?
4. Numquid oculi carnei tibi sunt: aut sicut videt homo, et tu videbis?
5. Numquid sicut dies hominis dies tui, et anni tui sicut humana sunt tempora,
6. Ut quæras iniquitatem meam, et peccatum meum scruteris?

7. Et scias quia nihil impium fecerim, cum sit nemo qui de manu tua possit eruere.

Magna fides, magna auctoritas conscientiæ, Deum testem mentis suæ arcessere.[10] Quod con- 10
ditionis est, non negat: quod impietatis est, repellit: quod infirmitatis, fatetur.[11] Peccasse con- 11
ditionis est, quia nemo immunis lapsus est: impie agere non conditionis est, sed perfidiæ, et nequissimæ mentis venenum. Non agnoscit hoc justus: sed absolutio hominis in Dei miseratione, non in hominis potestate est.[12] 12

Lectio S. Ambrosii.

18. 8. Manus, *inquit,* tuæ plasmaverunt me: postea convertisti et percussisti me.

9. Memento quia lutum me fecisti, et in terra me resolves.

Lectio Vulgata.

8. Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me totum in circuitu: et sic repente præcipitas me? *Ibid.*
9. Memento quæso quod sicut lutum feceris me, et in pulverem reduces me.

[1] Mss. quatuor melioris notæ, *quare titubasti?* (Ed. Maur.)
[2] Cod. N', *pressuram.*
[3] Cod. N', *resuscitantur ad judicium.*
[4] Editt. omnes, ajunt Maurini, et mss. Vict. *sacrilegio;* melius alii mss. *sacrilego,* id est, Ochoziæ regi Israel cum quo Josaphat iniit amicitias. Noster autem codex N' habet æque *sacrilegio.*
[5] Cod. N' omitt. *ut.*
[6] Cod. N', *implevit,* ut mss. Maj. Mon. apud Sabb.
[7] Tres postremi vv. ita sonant juxta LXX:

22. Magnum et potentem disperdit ira,
23. Quia vitiosi in morte fatali: verum justi deridentur;
24. Traduntur enim in manus impias.

[8] Cod. N', *afflictatur.*
[9] Cod. N', *et arguens,* juxta LXX καὶ ἐλέγχων.
[10] Cod. N', *accersire.*
[11] Cod. N', *est, fatetur.*
[12] Sensus periodi est: non agnoscit justus se impie agere;

10. Numquid non ut lac mulsisti me, confecisti me sicut caseum?

11. Corium et carnem[1] me induisti: ossibus et nervis me inseruisti.

12. Vitam[2] et misericordiam in me posuisti; et visitatio tua protexit spiritum meum.

10. Nonne sicut lac mulsisti me, et sicut caseum me coagulasti?

11. Pelle et carnibus vestisti me: ossibus et nervis compegisti me.

12. Vitam et misericordiam tribuisti mihi; et visitatio tua custodivit spiritum meum.

Quanta deploratio sancti viri pro communi infirmitate, quanta conventionis auctoritas, quod Deus hominem manibus suis fecerit! Excusatur culpa infirmitatis obtentu, commendatur gratia privilegio operationis æternæ, et protectionis dignatione cœlestis. De quo loco etiam David pulcherrime locutus est dicens: *Quid est homo, quod memor es ejus; aut filius hominis, nisi quia visitas eum?*[3]

Ps. VIII, 5.

Lectio S. Ambrosii.

Job, X. 19. 13. Hæc, *inquit*, habes in te: novi quia omnia potes, impossibile autem tibi nihil.

14. Si enim peccavero, custodies me; ab iniquitate autem immaculatum me non fecisti.

15. Si impius fuero, væ mihi! Si sim justus, non possum me erigere. Plenus sum enim confusionis, investigor sicut leo ad necem.

Lectio Vulgata.

13. Licet hæc celes in corde tuo, tamen scio quia universorum memineris.

14. Si peccavi, et ad horam pepercisti mihi: cur ab iniquitate mea mundum me esse non pateris?

15. Et si impius fuero, væ mihi est; et si justus, non levabo caput, saturatus afflictione et miseria.

Vide tria: *Si peccavero*, inquit, *custodies me.* Et ideo, o homo, fatere peccatum, ut veniam consequaris: *Dic,* inquit, *iniquitates tuas, ut justificeris.* Quid erubescis fateri eas in quibus natus es?[4] Negantis, non fatentis crimen est negare quod natus sis. Quod accepisti, utinam serves. Cur putas te habere quod non acceperis? Ergo peccator fateatur, impius ingemiscat, justus non se erigat et extollat, ne per arrogantiam fructum justitiæ amittat.

Is. XLIII, 26.

20. Et pulcre ait: *Si justus sum, non possum me erigere; plenus enim sum confusionis.* Justus enim advertit magis fragilitatem suam, quam injustus; et sapiens agnoscit, non agnoscit insipiens. Denique lapsibus suis sapiens compungitur, insipiens delectatur: justus accusator est sui, injustus adsertor: justus prævenire vult accusatorem confessione peccati, injustus peccatum suum occultare desiderat: ille in principio sermonis occurrit ut prodat errorem, iste multiloquio sermonis sui sonum[5] accusationis involvit, ne prodat errorem.

A

CAPUT VII.

Lectio S. Ambrosii.

26. Quare adscripsisti adversum me mala, et apposuisti mihi adolescentiæ peccata?

1. Mortalis filius mulieris, brevis vitæ est et plenus iracundiæ.

2. Qui sicut flos floruit, et decidit; discedit autem ut umbra, et non resistit.

3. Nonne et ab hoc ratio quæritur? Et hunc fecisti intrare in judicium sub conspectu tuo?

B 4. Quis autem mundus est a sorde? Sed nemo, etiamsi unius diei sit vita ejus super terram.

7. Est arbori spes. Si enim fuerit excisa, virescit....

8. ....Et in petra mortuus ramus ejus fuerit,

9. Ad odorem aquæ florebit; faciet autem messem sicut novella.

10. Vir autem defunctus abiit, cadens autem mortalis homo non ultra est.

11. Tempore autem fluctuat mare.

12. Cum autem dormierit homo, non resurgit usque dum, cœlum non adsuatur....

C

Lectio Vulgata.

26. Scribis enim contra me amaritudines, et consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ. Job, XIII.

1. Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis. Job, XIV.

2. Qui quasi flos egreditur et conteritur, et fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet.

3. Et dignum ducis super hujuscemodi aperire oculos tuos, et adducere eum tecum in judicium?

4. Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? Nonne tu quis solus es?

7. Lignum habet spem: si præcisum fuerit, rursum virescit....

8. Si senuerit in terra radix ejus, et in pulvere emortuus fuerit truncus illius,

9. Ad odorem aquæ germinabit, et faciet comam quasi cum primum plantatum est.

10. Homo vero cum mortuus fuerit, et nudatus atque consumptus, ubi quæso est?

11. Quomodo si recedant aquæ de mari.....

12. Sic homo cum dormierit, non resurget: donec atteratur cœlum.

Omnium ætatum maxime lubricam adolescientiam: nos eorum etiam peccatorum, quæ vitare (quodammodo) nequiverimus, rationem esse reddituros: ærumnas nostras maris ac terræ incommodis non satis exprimi: cœlum ac terram innovanda esse, nec futuram resurrectionem ante adventum ejus, qui nova omnia sit facturus.

21. Iterum adjiciens dicit: *Quare adscripsisti*[6] *adversum me mala, et apposuisti mihi* 6
D *adolescentiæ peccata?* Pulcre id ætatis arripuit ad querelam, quæ magis ad vitium lubrica esse consuevit. Habet enim pueritia innocentiam, senectus prudentiam, ipsa vicina adolescentiæ juventus bonæ existimationis intuitum, et verecundiam delinquendi: adolescentia sola est invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis. In tanto igitur et tam[7] confragoso et procelloso 7
mundi hujus turbine, cur tam crebra naufragia improvidæ adscribuntur ætati? Unde præclare David totius temporis ejus veniam sibi
E a Domino postulavit dicens: *Delictum juventutis meæ et ignorantiæ ne memineris, Domine;* quia tunc maxime calor corporis fervet, et æstu sanguinis vaporantis ignescit.

Job, XIII, 26.

22. Sed iterum ipsum audiamus: *Mortalis,* inquit, *filius mulieris, brevis vitæ est, et plenus iracundiæ, qui sicut flos floruit, et decidit;*[8] *discedit autem ut umbra, et non resistit. Nonne et*
F *ab hoc ratio quæritur? Et hunc fecisti intrare in judicium sub conspectu tuo? Quis autem mundus est a sorde? Sed nemo, etiamsi unius diei sit* 8

Job, XIV, 1 et s.

sed tamen se justum dicere non potest, quia et ipse peccatorem se agnoscere debet, et ideo solummodo a Dei misericordia absolutionem expectare.

[1] Cod. N', *corio et carne.*

[2] Cod. N', *vitam autem et misericordiam,* juxta LXX.

[3] Maurini habent ita ex quinque quos dicunt mss. melioris notæ, et hanc lectionem retinuimus quia occurrit etiam n. 22 libri II, licet reliquis omnibus editionibus et mss. omittatur particula *nisi* quæ revera minus congruit contextui.

[4] Cod. N', *Qui erubescit fateri eas in quibus natus est.*

[5] « Editt. vett. *somnum excusationis.* Rom. *sonum excusationis.* Gall. mss. *somnum accusationis.* Optime Vat. cod. *sonum accusationis;* idem est enim ac si diceret: cum se deberet accusare, accusationem suam ita involvit, ut animadverti non possit. » Ita Maurini. Etiam noster N' habet *somnum accusationis.* 7

[6] Cod. N', *obscripsisti.*

[7] Cod. N' omitt. *et tam.*

[8] Cod. N', *cecidit.*

vita ejus super terram. Vere miserabilis conditio, ut peccati sui quod vitare non possit, rationem præstare cogatur: judicium intrare, in conspectum Domini subire omnipotentis compellitur, edere causas gestorum suorum, quæ tot vitæ suæ ætatibus percurrerit, cum mundus a peccato quivis esse non possit, ut ab ipsis cunabulis prius obrepat infantiæ culpa, quam sit ullus sensus erroris. Quamque illud miserabile, ut brevis sit vita ejus, dulcis illecebra, multiplex ærumna, iracundia quotidiana! Itaque in exigua delectatione amaritudo perpetua est.

23. *Est,* inquit, *arbori spes. Si enim fuerit* [1] *excisa, virescit; et in petra*[1] *mortuus ramus ejus fuerit, ad odorem aquæ florebit; faciet autem messem sicut novella. Vir autem defunctus abiit, cadens autem mortalis homo non ultra est. Tempore autem fluctuat mare.* Spectavimus[2] prophetici sermonis seriem ex duobus inferioribus elementis, terra ac mari, quæ omni injuriæ, crebrisque tempestatibus subjacent: quam validum argumentum nostræ expressit ærumnæ? Terrena, inquit, virgulta, nemorosaque arborum, etiam cum fuerint mortua, in usus vitales resurgunt. Mare quoque ipsum temporum vicibus solet fluctuare. At vero caro nostra semper exæstuat, sibique ipsa tempestas est, nec umquam a motibus procellarum miserandisque naufragiis feriatur.

24. *Cum autem dormierit homo, non resurgit usque dum cœlum non adsuatur.* Quod videtur declarare, donec cœlum novetur;[3] erit enim cœlum novum et terra nova, sicut scriptum est. Nam quod adsuitur,[4] vetus est: quod vetus mutabitur. Denique audi David dicentem: *Initio terram tu fundasti, Domine, et opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt: tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut opertorium mutabis eos, et mutabuntur.* Possumus etiam illud adtexere, quoniam quod vetus est, adsuitur; quod novum, cogitur. A diebus autem Johannis Baptistæ regnum cœlorum cogitur, et cogentes diripiunt illud. Adsuebat ergo illud Synagoga in paucis, Ecclesia cogit in millibus. Vel quia nunc cœlum adsui videtur nebulis et caligine, nocturnisque tenebris, et croceo diei surgentis rubore diversa et discolori specie sæpe contextum. Tunc autem nox non erit amplius, et non indigebunt luce lucernæ, et lumine solis: quia Dominus illuminabit super eos, sicut dicit Johannes. Vel quia: *Væ iis qui adsumunt cervicalia ad evertendas animas populi!*

25. Deploranti prophetæ miseriam nostræ fragilitatis, quæ et in hac vita requiem non haberet, et universa subito incursu mortis amitteret, Spiritus sanctus infudit tamdiu non resurrecturos homines, donec veniret qui non adsueret vetera novis, nec vestimentum novum committeret in vestimentum vetus; sed omnia faceret nova, sicut ipse dixit: *Ecce faciam nova.* Ipse est enim resurrectio, ipse primogenitus ex mortuis in quo omnes quidem prærogativam futuræ resurrectionis accepimus:[5] solus tamen ipse adhuc resurrectione perpetua resurrexit.

CAPUT VIII.

Quomodo beatus Job resurrectionem atque iram Domini in consummatione futuram significaverit: et quam desideraverit ex hac vita, ubi perfidia dominatur, evolare.

26. Audito igitur quid locutus esset in eo Deus, et cognito per Spiritum sanctum quod Filius Dei non solum veniret in terras[6] sed etiam descensurus esset ad inferos, ut mortuos resuscitaret (quod tunc quidem factum est ad testimonium præsentium, et exemplum futurorum), conversus ad Dominum ait:

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
13.... Utinam in inferno me[7] conservares, absconderes autem me, donec desinat ira tua, et statuas mihi tempus in quo memoriam mei facias.	13.... Ut in inferno protegas me, et abscondas me, donec pertranseat furor tuos et constituas mihi tempus, in quo recorderis mei?
14. Si enim mortuus fuerit homo, vivet consummans dies vitæ ipsius. Sustinebo donec iterum fiam.	14. Putasne mortuus homo rursum vivat? cunctis diebus, quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea.
15. Deinde vocabis me: ego autem te obaudiam: at opera[8] manuum tuarum ne despicias.	15. Vocabis me, et ego respondebo tibi: operi manuum tuarum porriges dexteram.
16. Numerasti autem meas adinventiones, nec præteribit te quidquam ex peccatis meis.	16. Tu quidem gressus meos dinumerasti, sed parce peccatis meis.
17. Signasti autem iniquitates meas in sacculo, et notasti si quid inscius præterivi.	17. Signasti quasi in sacculo delicta mea, sed curasti iniquitatem meam.
19. Terra non cooperias in sanguine carnis meæ.	19. Terra ne operias sanguinem meum.

Quam suavis locus, qui nos de resurrectione confirmat; et quam videtur voci Dominicæ convenire, quæ in Evangelio legitur, ubi ait: *Tunc incipient dicere montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos.* Erit enim in consummatione sæculi ira Domini. Recte ergo Sanctus in judicium mavult resurgere, quam in tempus divinæ iracundiæ, quæ terribilis etiam innocentibus est.

27. Simul etiam illud prophetare intelligitur, dicendo: *Statuas mihi tempus in quo memoriam mei facias;* quod in passione Domini resuscitandus foret, sicut in fine istius libri demonstratur; nec tamen deplorare desinit: et quo magis intelligit sibi resurrectionem esse propositam, vitam hanc fugere desiderat, videns se in manus traditum adversariorum, projectum se

Job, XIV, 7 et s. — Ibid. 12. — Is. LXV, 17. — Ps. CI, 26 et 27. — Apoc. II, 23. — Ezech. XIII, 18. — Apoc. XXI, 5. — Job, XIV. — Luc. XXIII, 30.

[1] Cod. N' una cum duobus mss. apud Maur. *et in terra,* quam lectionem habent et editio romana aliæque nonnullæ; sed antiquiores et Maurina, secutæ mss. fere omnes, habent *in petra.*

[2] Cod. N', *Expectavimus.*

[3] Omnes editt. *non resurget, usque dum cœlum adsuatur .....movetur.* Am. *novetur.* Mss. sex ut nos in textu; quam lectionem esse genuinam sequentia aperte clamant. (Ed. Maur.)

[4] Cod. N', *Quod enim assuitur.*

[5] Cod. N', *accipimus.*

[6] Communem lectionem *in terra* ita emendavimus e cod. N', quia lectionem *in terras* et regula grammaticalis exigebat, et correspondentia ad sequentia, *descensurus esset ad inferos.*

[7] Cod. N' omitt. *me.*

[8] Cod. N', *opera vero.*

in potestatem impiorum, cui etiam amici in inimicos conversi sunt, qui cum debuerint consolari, ruinam super ruinam inferant: memor tamen conscientiæ suæ puræ, et mundæ orationis ait: *Terra non cooperias in sanguine carnis meæ;*[1] ut oratio ejus sicut incensum dirigatur ad Dominum, non in terra diversetur. Sancti enim oratio nubes penetrat; peccatoris orationem, sicut a Deo Cain dictum est parricidæ, aperiens os suum terra in sanguine carnis abscondit. *Maledictus,* inquit, *a terra, quæ aperuit os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua; quoniam operaberis terram.*

Job, XVI, 19.

Gen. IV, 11.

CAPUT IX.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
Job, XVII. 1. Pereo, et spiritu circumferor: oro autem sepulturam, et non impetro, precor laborans. Et quid faciam?	1. Spiritus meus attenuabitur; dies mei breviabuntur, et solum mihi superest sepulchrum.
11. Dies mei transierunt in horrore: dirupti sunt articuli cordis mei.	11. Dies mei transierunt, cogitationes meæ dissipatæ sunt, torquentes cor meum.
Job, XXVIII. 12. Unde inventa est sapientia, aut quis locus disciplinæ?	12. Sapientia vero ubi invenitur? et quis est locus intelligentiæ?
13. Nescit mortalis homo viam ejus, nec inventa est in hominibus.	13. Nescit homo pretium ejus, nec invenitur in terra suaviter viventium.
14. Abyssus dixit: Non est in me; et mare dixit: Non est mecum.	14. Abyssus dicit: Non est in me; et mare loquitur: Non est mecum.
18. ..... Et trahe sapientiam in interiora.	18. ..... Trahitur autem sapientia de occultis.
21. Latuit omnem hominem, et a volatilibus cœli abscondita est.	21. Abscondita est ab oculis omnium viventium; volucres quoque cœli latet.
23. Deus bene constituit viam ejus: ipse novit locum ejus.	23. Deus intelligit viam ejus, et ipse novit locum illius.
25. ..... Novit ventorum libram, aquarum mensuram.	25. ..... Fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura.
28. ..... Timere Deum sapientia est, abstinere autem a malis disciplina est.	28. ..... Timor Domini ipsa est sapientia, et recedere a malo intelligentia.

Reprehenduntur ii, qui curiosius sapientiæ adyta rimari audent: eam neque in abysso, neque in mari quærendam esse; et qua de causa: denique ejusdem cognitionem soli Deo, et quibus eam ille revelaverit, patere.

28. Flebiliter itaque Sanctus deplorat vitæ istius tempora: *Pereo,* inquit, *et spiritu circumferor: oro autem sepulturam, et non impetro: precor laborans. Et quid faciam? Dies mei transierunt in horrore: dirupti*[2] *sunt articuli cordis mei.* Nec tamen usquam[3] derogat judicio Dei; scit enim profundam esse altitudinem sapientiæ et scientiæ Dei, et inscrutabilia judicia ejus, atque investigabiles vias ejus.

Job, XVII, 1.

2

3

Ibid. 11.

29. *Non calcaverunt,* inquit, *eas filii se glorificantium, nec transivit per eas leo.* Quis enim potuit vias ejus comprehendere, quæ abdite occulta penetravit? *Unde,* inquit, *inventa est sapientia, aut quis locus disciplinæ? Nescit mortalis homo viam ejus, nec inventa est in hominibus. Abyssus dixit: Non est mecum.* Non tibi licet scire, o homo, alta sapientiæ; ideo tibi scriptum est: *Noli altum sapere, sed time.* Quid curiose cu-

Job, XXVIII, 8.

Ibid. 12-14.

Rom. XI, 20.

A pis investigare[4] quod tibi non expedit scire, nec cognoscere datur? Paulus audivit aliqua secreta sapientiæ, quæ prohibitus est aliis intimare; et ideo raptus est in paradisum, raptus usque ad tertium cœlum, ut audiret ea quæ positus in terris audire non poterat. Si quæ audivit homo, non licuit ei loqui, quemadmodum quod non audivit, inquirit? Imperatoris hujus in terris non licet tibi scire consilia, et vis scire divina; non licet tibi curiosius investigare quæ in terris geruntur,

4

II Cor. XII, 3-4.

B et curiosius requiris quid supra cœlum agatur. Cur tu disputas unde nata sit Sapientia? Nescit homo viam ejus, nec in hominibus inventa est perfecta Sapientia. Non in Moyse, non in Aaron, non in Jesu Nave fuit, non in ipso David qui ait: *Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi;* quia ipse dixit in posterioribus: *Velut jumentum factus sum apud te.* Supra te est scire, o homo, altitudinem Sapientiæ; satis est tibi ut credas. *Si enim non credideritis,* inquit, *nec in-*

Ps. L, 8.

Ps. LXXII, 22.

C *telligetis.* Abyssum scire non potes, abyssum non potes comprehendere; quomodo altitudinem Sapientiæ comprehendes? Abyssus dixit: *Non est in me;* et tu potes dicere quia in te est Sapientia?

Is. VII, 9.

30. Abyssus ergo dixit: *Non est in me;* quia ipse Dominus dixit: *Non derelinques animam meam in inferno.* Et Apostolus dixit: *Quis descendit in abyssum? hoc est Christum ex mortuis deducere.* Ergo si interrogatur abyssus: Ubi est

Ps. XV, 10.

Rom. X, 7.

D Sapientia? Respondet: *Non est in me,* quia resurrexit. Interrogatur mare: Ubi est Sapientia? Dicit: *Mecum non est:* quia calcavit me, nec fluctus mei eam turbare potuerunt. Et tu ergo in hoc sæculi istius positus freto noli perfectam illam Dei Sapientiam in hoc mundo quærere; quia mundus eam non cognovit. Sed si vis eam invenire, calca fluctus hujus mundi, sicut calcavit Petrus, et ambula super aquas hujus sæculi, et porriget tibi dexteram Sapientia, sicut

E porrexit et Petro; quia nemo fuit quem non sæculi hujus unda turbaverit. Turbavit Abraham, turbavit et Moysen, turbavit et Petrum. Moyses per mare transivit, et per mare peditem duxit exercitum: sed ante et ipse[5] turbatus est. Petrus super aquas calcavit: sed mersus fuerat corpore, quia infirmioris fidei vestigio claudicavit. Ergo noli Sapientiam in mari quærere: quia non dixit cum mari se futurum Dominus Jesus, sed cum apostolis[6] suis; ut aliqua ex parte eum

5

6

F cognoscerent, quibus ait: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi.* Beati cum quibus est; utinam et nobiscum sit. Sed nobiscum mare est; Petrus cum Christo, quia et ipse calcavit mare. Nobis aurum cordi atque argentum est: sapientia autem supra aurum, non in auro

Matth. XXVIII, 20.

[1] Cod. N', *carnes meas,* ita et vett. editt. cum mss. aliquot apud Maurinos. Sed lectio textus consonat etiam versioni LXX interp. juxta cod. Vatic.

[2] Cod. N', *in honore: disrupti.* De hoc loco ita Maurini: « Editt. ant. et cuncti mss. *transierunt in honore;* excepto solo Colb. in quo legitur: *transierunt inhonori.* Sed melius Rom. edit. *transierunt in horrore.* Nam præter quam quod nullo negotio geminum *r* potuit coalescere in *n*, LXX Interpretes habent: Αἱ ἡμέραι μου παρῆλθον ἐν βρόμῳ; quod significatione proximum est. »

[3] Cod N' omitt. *usquam.*

[4] Cod. N', *quæris investigare.*

[5] Cod. N', *sed ante ipsum.*

[6] Cod. N', *discipulis.*

est. Ideo qui Sapientiam habere cupiebat,[1] *Argentum*, ait, *et aurum non habeo; sed quod habeo, do tibi: in nomine Jesu Christi Nazareni surge* Act. III, 10. *et ambula.* Quia aurum non habebat, in nomine Christi habebat piæ operationis gratiam. Ideo Job, XXVIII, 18. et tibi dicitur: *Et trahe Sapientiam in interiora;* et infra: *Latuit*, inquit, *omnem hominem, et a* Ibid. 21. *volatilibus cœli abscondita est.* Nec homines sciebant ubi erat, nec Angeli, quia ipsi sunt aves cœli, de quibus dictum est: *Et vidi Angelum* Apoc. XIV, 6. *volantem per cœlum.*

2 31. Nemo potuit noscere[2] Sapientiam; quia nemo novit Filium nisi Pater, et nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Ipse ergo revelavit Johanni cum quo esset sapientia; et ideo dixit ille, non quod suum erat, sed quod Sapientia infudit ei: *In principio erat* Joan. I, 1. *Verbum, et Verbum erat apud Deum.* Nescit Sapientiam interitus, nescit malitia. Interitus enim tenere eam non potuit, quia dixit: *Ubi est, mors,* A *victoria tua? Ubi, mors, aculeus*[3] *tuus?* Nescit 3 I Cor. XV, 35. eam malitia, quia dixit: *Quærent me mali, et non invenient.* Possunt dicere: Audivimus gloriam Prov. I, 28. ejus. Solus est Deus qui novit eam, quia *Deus*, inquit, *bene constituit viam ejus: ipse novit locum ejus.* Quod sit receptaculum Sapientiæ, audi Job, XXVIII, 23. discipulum ejus dicentem: *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Agnovit enim Pa- Joan. I, 18. trem Filius, quia ipse ait: *Sicut agnovit*[4] *me* 4 *Pater, et ego agnosco Patrem.* Æqua mensura Joan. X, 15. B est cognitionis, ubi unitas potestatis est. Pater ergo qui omnia fecit, *novit ventorum libram, aquarum mensuram:* ipse vidit Sapientiam, et Job, XXVIII, 25. enarravit eam per prophetas suos, quia Pater enarravit Sapientiam, et investigavit eam; sicut et Filius Patrem enarravit, quem nihil prætcrit, et dixit: O homo, quid vis profunda scire Sapientiæ, quæ supra te sunt? *Timere Deum sapientia est, abstinere autem a malis disciplina est.* Ibid. 28.

LIBER SECUNDUS

DE INTERPELLATIONE DAVID.

CAPUT I.

Vehementior interpellatio Job; placidior interpellatio David. Hunc non inepte cervo comparari, cum Christus ipse eo se designari non recusaverit. Illi similitudinem hanc convenisse potissimum ob passionis susceptionem, Ecclesiæ vocationem, profligationem diaboli, atque apostolorum, qui et ipsi cervi fuerunt, missionem.

MULTI quidem deploraverunt infirmitatem fragilitatis humanæ: excellentius tamen ceteris sanctus Job, et sanctus David. Ille superior, directus,[5] vehemens, acer et quasi gravibus exasperatus doloribus majore cothurno: hic blandus, placidus,[6] atque mansuetus, mitiore affectu; ut vere quem imitandum sibi proposuit cervi imitaremur affectum. Nec te moveat, si tantum prophetam feræ similitudine videar prædicare, cum legeris ad apostolos dictum: *Estote astuti sicut serpentes,* Matth. X, 16. *et simplices*[7] *sicut columbæ.*

C 2. Sed tamen quamvis istiusmodi similitudines piis adstruantur exemplis, sitque innocens et mitis natura cervorum; illum cervum ad imitationem Prophetæ propositum hoc loco arbitror, de quo Salomon paternæ mentis adsertor in Proverbiis dixit: *Cervus amicitiæ, et pullus gratiarum confabuletur tibi.* Verus enim Dei Filius Prov. V, 19. in semetipso naturam quam animantibus ipse donavit, expressit, qui in hunc mundum tamquam cervus advenit: et cum his se mera simD plicitate jungebat, a quibus ei parabantur insidiæ. Fertur enim hujusmodi cervorum esse simplicitas, ut cum se exagitari viderint, his se se equitibus adnectant, qui ministerio fraudis appositi, fugæ specie ac simulatione societatis inductos ad retia usque deducant. Ita ergo Dominus tamquam ignarus periculi atque improvidus, Judæis dolum sibi struentibus admiscebatur, et societatem Judæ proditoris sibi adscivit, cujus simulatione funesta, usque ad crucis laE queos et retia passionis accessit. Unde conversus ad eum dixit: *Juda, osculo filium hominis tradis?* Luc. XXII, 48. Et hoc modo quidem venit ad Synagogæ retia, volensque se induit: sed non implicitus est,[8] 8 nec instrictus, qui omnes resolvit.

3. Denique eminebat super retia. Et quia eum sui non susceperant, vocabat Ecclesiam, et suam

[1] Cod. N', *quærebat.*
[2] Cod. N', *nosse.*
[3] Cod. N', *stimulus.*
[4] Cod. N', *agnoscit.*
[5] Idest *rigidus*, notione Ciceroniana, ait Mazocchius, in suo *Comment. Kalendarii marmor. Neapol.*, ad dies 29, 30 Junii, nota 654.
[6] Cod. A, *et placidus.*
[7] Maur. *prudentes.* At nostra lectio occurrit et alibi apud D. Ambrosium uti videre est apud Sabb. ad h. l. Veritatem vero hujus lectionis confirmat et iterata simplicitatis mentio quæ subsequenter occurrit.
[8] Cod. A, *implicatus est.*

ei gratiam conferebat,[1] sicut ipsa sacrosancta Ecclesia in Canticis protestatur dicens: *Adjuravi*[2] *vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus et fortitudinibus agri; ne suscitaveritis, et excitaveritis*[3] *caritatem,* Cant. II, 7. *usquequo voluerit.* Petit ergo in odore agri, quem olebat sanctus Jacob, id est, illa fide, illa devotione excitari sponsum suum[4] a filiabus Hierusalem, ut[5] festinet ad sponsam, et excitari ejus in se caritatem, aut etiam ipsum excitari, quia caritas sponsus est. *Deus* enim *caritas est,* sicut I Joan. IV, 16. dixit Johannes. Sed ille non est passus se ab aliis excitari; qui sponte properabat, egressus de thalamo[6] exsultabat ut gigas ad currendam viam. Vidit eum sponsa, et vocem venientis audivit, subitoque conversa ait: *Ecce hic venit*[7] Cant. II, 8. *saliens super montes, transiliens super colles;* majores enim salit, minores transilit, ne piæ festinationis impedimenta patiatur. *Similis est,* inquit, *consobrinus meus capreolæ, aut hinnulo* Ibid. 9. *cervorum super montes Bethel.* Bonus cervus, cujus mons est domus Dei, in quam tanta celeritate currebat, ut sponsæ vota et desideria præveniret. Denique quem de longinquo venientem viderat, repente sibi adesse cognovit; unde et ait: *Ecce hic post parietem nostrum, prospiciens per fenestras, eminens per retia. Respondit consobrinus meus, et dixit mihi: Exsurge, veni, proxima mea, formosa mea, columba mea; quia ecce hyems præteriit, imber abiit, discessit sibi, flores visi sunt* Ibid. 10 et 11. *in terra.* Hyems Synagoga est: imber populus Judæorum, qui solem videre non potuit: flores apostoli sunt. Et addidit: *Messis incisionis advenit,* Ibid. 12. *vox turturis audita est in terra nostra.* Messis illa Ecclesiæ fides est: vox turturis pudicitia est.

4. Nec his solis, sed etiam cervi similitudinem suscipit Christus;[8] quia veniens in terras serpentem illum diabolum sine ulla sui offensione protrivit, cui calcaneum suum obtulit, sed ejus venena non sensit. Unde dictum est ei: *Super* Ps. XC, 13. *aspidem et basiliscum ambulabis.* Simus ergo et nos cervi, ut super serpentes[9] ambulare possimus. Erimus cervi, si vocem Christi sequamur, quæ præparat cervos, et facit morsus serpentium non timere: ac si qui forte fuerint vulnerati, aufert eorum dolorem, solvendo delictum. De his cervis dicit Dominus ad Job: *Custodisti*[10] *partus cervorum: numerasti autem menses eorum,* A *plenos partus? Partus autem eorum solvisti, vel enutristi filios eorum, ut non timeant?* Audi quomodo non timeant filii cervorum talium. Doceat te Esaias dicens: *Et puer parvulus mittet manum in cavernam aspidum, et illi non nocebunt.* Et ut agnoscas quod Ecclesiæ filios significare videtur, addidit: *Partus autem eorum emittes, dirumpent filii eorum, et multiplicabuntur in generatione, exibunt et non revertentur retro.* Nemo enim mittens manum ad aratrum, et adspiciens B retro, habilis est regno Dei.

Job, XXXIX, 1 et seq.

Is. XI, 8.

Job, XXXIX, 4-5.

5. Merito ergo cervus factus est Dominus; ut tales sibi cervos Domini vox præpararet, de quibus ait: *In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit.* Tollebant Marc. XVI, 17-18. enim serpentes, cum spiritu oris sui sancti apostoli de latebris corporum eruerent nequitias spiritales, nec venena mortifera sentiebant. Denique cum exsiliens de sarmentis Paulum vipera C momordisset, videntes Barbari pendentem[11] viperam de manu ejus, putabant repente moriturum. At ille stabat intrepidus, nec vulnere movebatur, nec veneno infundebatur. Unde videntes eum non tamquam hominis conditione genitum, sed tamquam Dei gratia editum, supra homines esse arbitrabantur. Vide cervum viperas de latebris eruentem spiritu divino qui erat in naribus ejus, sicut dixit Job. Conversus, inquit, Job, XXVII, 3. Paulus in spiritu, et respiciens cum dolore ait D ad pythonem: *Præcipio tibi in nomine Domini nostri Jesu Christi continuo exire ab ea.*[12] *Et exivit* *eadem hora.* Vide cervum quando venit ad baptismum, et sacri fontis ablutus irriguo, omnia persecutionis venena rejecit. Vide cervum Dominum Jesum, quando venit ad Johannem Baptistam, et dicenti sibi Johanni: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me,* respondit: *Sine modo.* Et hoc dicto, in aquas, salutem sitiens Matth. III, 14-15. publicam, tota aviditate descendit. Sed jam satis nobis in exordio tractatus, sicut in principio E anni, more vulgi cervus allusit.[13] Pergamus ad cetera.[14]

Act. XVI, 18.

11

12

13

14

[1] Cod. A, *ut ei suam gratiam conferret.*

[2] Cod. A, *Adjuro,* ut Vulgata.

[3] Cod. A, *si suscitaveritis et resuscitaveritis.* Quæ lectio fortasse præferenda cum pluries occurrat et alibi apud eumdem S. Doctorem (V. Sabb. ad h. l.).

[4] Cod. A, *sponsam suam,* uti cæteræ editiones, præter Maurinam. Reliqui autem mss., Maurinis testibus, *sponsum suum,* quæ sane lectio etiam a contextu requiritur, quod ea tantum congruit cum antecedentibus ac sequentibus.

[5] Cod. A, *et.*

[6] Cod. A habet et vocem *suo,* uti habetur in Ps. XVIII, 6, ex quo hæc verba evidenter deprompta sunt. Probabiliter librarius eam e psalmo invexit in textum.

[7] Maur. *advenit.* At nostra lectio consonat cum aliis hujus versiculi citationibus apud D. Ambrosium (Cf. Sabb. ad h. l.).

[8] Editiones ante maurinam vocibus, *nec his solis,* subdunt, *contentus:* quæ vox hoc loco supervacanea est, cum verba *nec his solis* referantur ad superiora Scripturæ testimonia quibus cum cervo vel aliis animantibus Christus comparatur.

[9] Cod. A, *serpentem.*

[10] Maur. *Observasti.* At nostram lectionem prætulimus, quippe quæ optime quadrat cum Hieronymi et cod. Mon. Maj. lectionibus apud Sabbaterium.

[11] Cod. A, *viventem.*

[12] Cod. A, *exi ab ea.*

[13] Subscriberemus libenter doctiss. Cangio, qui in Glossar. ad V. *Cervula* putat Ambrosium hic agere de ludis profanis, qui apud ethnicos Kalend. Januarii fieri solebant; nisi de ea superstitione quæ a SS. PP. et in synodis et in cathedris magno postea zelo proscripta est, paulo frigidius loqui videretur. Dici tamen potest vigilantissimum Præsulem in eam ideo vehementius non insurrexisse, vel quia durior tum erat paganorum potentia et obstinatio, vel major Christianorum pietas ab hac impietate satis aliena. (Edit. Maur.)

[14] Cod. A, *Cetera pergamus.*

CAPUT II.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
Ps. XLI. 2. Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te, Deus.	2. Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te, Deus.
3. Sitivit anima mea ad Deum vivum: quando veniam et parebo ante faciem Dei?	3. Sitivit anima mea ad Deum fortem, vivum: quando veniam et apparebo ante faciem Dei?
4. Fuerunt lacrymæ meæ mihi panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus?	4. Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte: dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus?
5. Horum memor, effudi super me animam meam: quoniam ingrediar in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. In voce exsultationis, et confessionis, sonitus epulantis.	5. Hæc recordatus sum, et effudi in me animam meam: quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. In voce exsultationis, et confessionis: sonus epulantis.

Quam desideraverit David ex hac vita innumeris calamitatibus, ac peccatis obnoxia liberari, ut ad conspectum Dei perveniret. Terram lacrymarum esse locum, et quæ illarum utilitas. Quomodo Propheta animam supra carnis infirmitates adtollens orationem qua peccata teguntur, coram Deo effuderit, ut in cœlestem aulam introiret: hujus memorantur deliciæ, cum qua etiam Ecclesia comparatur.

6. Interpellat, ut dixi, David dicens ad Dominum: *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te, Deus.* [1] *Sitivit anima meam ad Deum*[1] *vivum: quando* Ibid. 2-3. *veniam et parebo ante faciem Dei?* Æstuat sanctus, nec se se capit. Major est enim animi magnificentia, quam cujuslibet corporis magnitudo: et securus meriti, de terris ad cœ- [2] lestia evolare desiderat, sicut et alibi dicit:[2] *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et vo-* [3] Ps. XLIV, 7. *labo, et requiescam?* Hic enim sunt[3] laquei, [4] quibus etsi[4] non implicatur justus, tamen impeditur: hic dolores et sollicitudines; illic lætitia, ubi gratia: hic postremo corporis vincula, quæ Paulus solvere gestiebat; ut omnibus exutus impedimentis, Domino liber adsisteret. Hoc ergo [5] sitiebat[5] anima David, ut jam non per fidem, sed facie ad faciem Deum videret; nec solum peregrinaretur a corpore, sed corpore solveretur. *Dissolvi enim et cum Christo esse multo melius;* quia justo mori est lucrum. Et grande quidem lucrum carere peccato, delictorum illecebris non moveri. Quis enim mundus a sorde, quando nec unius diei vita hominis in terra caret delictorum contagione? Vivendo ergo damna contrahimus innocentiæ, morte finem erroris adipiscimur. Lucrum ergo morte acquiritur, vitæ autem usu amquam miseris debitoribus usurarii nominis ad reatum fœnus augetur. Et bene sitit anima, [6] quæ festinat ad fontem,[6] non aquæ istius, sed vitæ æternæ, de quo supra dixit: *Quoniam apud* A *te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen.* Pr. XXXV, 10. Merito ergo David properabat[7] pervenire et apparere ante faciem Dei, cujus vultus lumen est, quia omnes quos Dominus spectat,[8] illuminat. [7] [8]

7. *Fuerunt lacrymæ meæ mihi panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus?* Ibi bene lacrymæ panes sunt, ubi esuritur Ps. XLI, 4. justitia. *Beati* enim *qui esuriunt et sitiunt*[9] *justitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Sunt igitur lacrymæ quæ panes sunt, et confirmant cor ho- [9] B minis. Cui disputationi etiam illud Ecclesiasticum convenit dictum: *Mitte panem tuum ante faciem aquæ;* quia ibi panis cœlestis, ubi aqua gratiæ; Eccle. XI, 1. quoniam recte accipiunt substantiam verbi, et mysticæ rationis alimentum, quibus flumina aquæ vitæ[10] de ventre labuntur. Similiter quoque ibi [10] panis hic vivus, ubi aqua lacrymarum, et fletus est pœnitentiæ. Sic enim scriptum est: *In fletu exierunt, et in consolatione revocabo eos.* Beati Jerem. XXXI, 11. ergo quorum lacrymæ panes, qui ridere me- C ruerunt; quia beati qui fletis.

8. *Horum memor,* inquit, *effudi super me animam meam.* Sanctus colligit ab his quæ foris Ps. XLI, 5. sunt, et supra se effundit animam suam; ut anima supra corpus effusa infirmitatem carnis abscondat, tegat corporis[11] ad pœnitentiam, et [11] virtus ubique animæ mentisque prætendat.[12] Unde [12] et in posterioribus dicit: *Effundam in conspectu ejus orationem meam.* Ubi effunditur oratio, ibi Ps. CXLI, 2. peccata sunt tecta. Quorum autem memorem se D dicit? Eorum utique quæ desiderabat, ut veniret et appareret in conspectu Dei, ut ejus aulam illam videret æternam, in qua spatiabatur animo et præsumpto delectabatur ingressu.

9. *Quoniam ingrediar,* inquit, *in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. In voce exsultationis, et confessionis, sonitus epulantis.* Ps. XLI, 5. Non immerito flebat, quoniam versaretur in terris, cui cœlestia tabernacula deberentur, et quem aulæ potentis exspectaret introitus. De- E nique illam solam omnibus regni sui opibus[13] [13] præferebat, sicut ipse testificatus est alibi dicens: *Unam petii*[14] *a Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ, et* [14] *ut videam delectationem Domini.* Delectatio Do- Ps. XXVI, 4. mini in Ecclesia est; Ecclesia est imago cœlestium; etenim postquam umbra præteriit, imago successit. Umbra Synagoga est: in umbra Lex, in Evangelio veritas. Ideo in Evangelii lumine veritatis imago resplendet. Flebat igitur Pro- F pheta; quia differebantur plena gratiæ bona et referta lætitiæ.

[1] Cod. A vocem *fontem* omittit, ut alibi quoque omitti ab Ambrosio notat Sabbatier ad hunc locum. Ideo et nos omisimus; neque hic ab Ambrosio adhibitam esse ostendunt ejus sequentia verba: *fontem..... de quo supra dixit,* quia versiculum respiciunt, *Quoniam,* etc.

[2] Cod. A, *dicit ipse.*

[3] Cod. A omitt. *sunt.*

[4] Cod. A omitt. *etsi.*

[5] Cod. A, *sitivit.*

[6] Cod. A, *fontem,* secunda vice expressum.

[7] Cod. A, *properat.*

[8] Cod. A, *expectat.*

[9] Cod. A omitt. *et sitiunt.*

[10] Cod. A, *vivæ.*

[11] Editiones ante maurinam: *tegat corpus,* sed mss. omnes, *tegat corporis,* subintelligendo præcedentem vocem *infirmitatem.*

[12] Notat Mazocchius, præcitato loco, *prætendat* idem valere ac *excubet.*

[13] Cod. A, *operibus.*

[14] Cod. A, *petivi;* quæ lectio æque ac illa *petii* occurrit et alibi apud D. Ambrosium (Cf. Sabb. ad h. l.).

CAPUT III.

Lectio S. Ambrosii.

Ps. CXIX. 5. Heu me, quod incolatus meus prolongatus est!...
Ps. XLI. 6. Quare tristis es, anima mea: quare conturbas me? Spera in Deum, quoniam confitebor illi: salutare vultus mei,
7. Et Deus meus. Ad me ipsum anima mea turbata est...

Lectio Vulgata.

5. Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est...
6. Quare tristis es, anima mea? et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi: salutare vultus mei,
7. Et Deus meus... Ad me ipsum anima mea conturbata est.

Non mirum si David hujus vitæ malis, etsi consolatione sua minime careant, turbatus sit; cum ipse Christus qui mortem subivit voluntariam, turbari voluerit; et quo sensu hoc intelligendum. Item quare alio loco non confiteor, *sed* confitebor *Propheta dixerit?*

10. Denique et in posterioribus dicit: *Heu me, quod*[1] *incolatus meus prolongatus est!* Ps. CXIX, 5. Et ideo interpellabat Dominum, quia ad meliora properabat. In ipsis tamen afflictationibus sæculi magna esset[2] consolatio præsentium, spes futurorum. Quis enim non erigeret animum, qui posset sperare in tabernaculo cœlesti beata illa sibi consortia reservari? Sed quia infirmæ conditioni plerumque futura tædio sunt, præsentia vexationi; ideo et sancti Prophetæ insurgentibus corporis fluctibus anima turbabatur.

11. Nolo enim mireris si Propheta animam suam dicit esse exagitatam, cum dixerit ipse Joan. XII, 27. Dominus Jesus: *Nunc anima mea turbata est.* Qui enim suscepit infirmitates nostras, nostrum quoque suscepit affectum, in quo et tristis erat usque ad mortem non propter mortem; mors enim voluntaria mœstitiam habere non poterat, in qua futura erat universorum lætitia, universorum refectio. De qua et alibi dixit: *Et surrexi, et vidi, et somnus dulcis factus est mihi.* Jerem. XXXI, 26. Bonus somnus qui fecit non esurire esurientes, non sitire sitientes, quibus sacramentorum dulcedinem præparavit.[3] Quomodo ergo anima ejus timore turbata est, qui fecit aliorum animas non timere? Tristis ergo usque ad mortem, donec consummaretur gratia: quod probatur ipsius testimonio dicentis de morte sua: *Baptismo*[4] *habeo baptizari, et quomodo angor, usque dum perficiatur?* Luc. XII, 50.

12. Turbatus igitur David lubricis sæculi hujus anfractibus dicit: *Quare tristis es, anima mea: quare conturbas me? Spera in Deo quoniam confitebor illi: salutare vultus mei, et Deus meus.* Ps. XLI, 6-7 Ergo quando anxii et solliciti sumus, spes nos futurorum exspectatione confirmet. Vide singula: *Spera quoniam confitebor,* inquit. Non confiteor, sed confitebor; hoc est, tunc melius confitebor, quando revelata facie gloriam Domini[5] speculatus in eamdem imaginem reformabor.

13. Subito cum se consolaretur, in se reversus ait: *Ad me ipsum anima mea turbata est;* id est, qui alios confirmare debeo, ipse conturbor. Et quia ex me non habeo firmamentum, de auctore sumamus. *Ibid.* 7.

CAPUT IV.

Lectio S. Ambrosii.

7.... Propterea memor ero tui, Domine, de terra Jordanis et Hermoniim....
8. Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum.

Lectio Vulgata.

7. Propterea memor ero tui de terra Jordanis, et Hermoniim... Ps. XLI.
8. Abyssus abyssum invocat, in voce cataractarum tuarum.

Quam multæ Dei gratiæ per Jordanem memorentur. Qui turbatur, si boni consulit, exit ex Ægypto, quæ per Jordanem designatur: per eum fluvium adumbrari etiam Christum, quod nempe cordium cogitationes penetret, et sanctis terrenam ac cœlestem dividat possessionem. Hoc tamen Christo convenire, Patre non excluso; Ecclesiam et Mariam per Sicimam significari. Item Christum montem fuisse magnum per divinitatem, modicum per incarnationem, quam, cum Lex vetus ad homines redimendos non sufficeret, Evangelium illaturus suscepit. Abyssus Lex quæ abyssum divinæ incarnationis advocavit.

14. Propterea, inquit, *memor ero tui, Domine, de terra Jordanis et Hermoniim.* Memor est de terra Jordanis, in quo gratia memoriam devotionis accumulat. In Jordanem Naaman Syrus ille descendit, et mundus a lepra factus est. In Jordanem baptizatus est Christus, quando formam lavacri salutaris instituit. Jordanis nomen descensionem significat, qua descendit Dominus Jesus, qui a contagio delictorum vicinos Jordanis fluminis emundavit. Hic fluvius exit de Ægypto,[6] [6] et dividit terram repromissionis. Ergo qui turbatur, si boni consulit, de Ægypto exit, et sequitur viam lucis. Hermoniim etiam viam lucernæ[7] [7] interpretati sunt. Exi ergo prius ex Ægypto, si vis lumen Christi videre. Exivit Chananæa a finibus gentium, et Christum invenit, cui dicebat: *Miserere mei, fili David!* Exivit et Moyses ex Ægypto, Matth. XV, 22. et propheta factus est, et remissus ad populum, ut de terra afflictionis animas eorum liberaret. Lucerna autem in Christi corpore. Hæc tibi lucerna viam monstrat. Unde et sanctus David ait: *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Ps. CXVII, 105. Lucerna, quod illuminaverit animas universorum, et in tenebris viam monstraverit. Evangelium via lucernæ est; in umbra lucet, id est in sæculo. Unde et alibi habes: *Nive dealbabuntur in Selmon;* id est, in obumbratione. Ps. LXVII, 15.

15. Jordanis quoque Christus qui dividit terram. Quomodo dividat, audi: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ad revelandas multorum cogitationes cordium:* eo quod sit no- Luc. II, 35.

[1] Maur. *quia.* At lectio nostra frequentius occurrit apud D. Ambrosium quam ista (Cf. Sabb. ad h. l.).

[2] Cod. A, *erat.*

[3] Clare alluditur hac periodo ad institutionem SS. Eucharistiæ, ubi et Christi sacrificium repræsentatur ac iteratur.

[4] Maur. *Baptismate*, sed lectio nostra occurrit et alibi apud D. Ambrosium (Cf. Sabb. ad h. l.).

[5] Cod. A, *Dei.*

[6] Omnes noverint in geographicum errorem hic Ambrosium incidisse.

[7] Cod. A, *Hermonim enim lucernæ.*

strarum divisor animarum, qui in intima cordis secreta descendat, et cogitationes mentium deprehendat. Hic gladius verbum est Dei vivum.
1 Denique ad Hebræos sic legis: *Vivum verbum*[1] *enim Dei, et validum, et acutius omni gladio acutissimo, penetratque ad divisionem animæ et*
Hebr. IV, 12. *spiritus, artuumque et medullarum.* Hic est fons Siloa, qui dicitur missus, quoniam Christus a
Joan. IX, 7. Patre dixit se esse missum. Est et illa divisio quæ colligitur ex eo quod utramque ripam Jordanis tribus incoluerint Judæorum, quoniam Filius hominis qui posterioribus temporibus descendit e cœlo, verus ille Jordanis, verus ille terrestrium atque cœlestium divisor, possessionem dividuam patribus dedit: unam quæ possideretur in terris, alteram quæ futuræ vitæ meritis servaretur. Quorum utrumque soli convenit Christo, vel cœlestia dividere, vel occulta deprehendere. Interiora enim dividit, qui occulta deprehendit, quod est utique divinitatis insigne. Denique sic habes scriptum quia Dominus dixit:
Ps. LIX, 8. *Lætabor et dividam Sicimam.* Hæc est illa magnifica portio, quam Jacob filio suo Joseph præstantiorem omnibus deputavit. Unde ait: *Ego*
2 *do*[2] *tibi Sicimam magnificam super fratres tuos,*
3 *quam accepi de manibus*[3] *Amorrhæorum, in gladio*
Gen. XLVIII, 22. *meo et sagitta.* Quod divisio soli Domino debetur, quæ Verbo, hoc est, spiritali illo veri Salomonis gladio comprehenditur. Quid est soli? Patri sine Christo, an Christo sine Patre? Minime. Cum solum dico Patrem, Filium non separo; quia in sinu et secreto Patris Filius est. Cum solum Filium dico et Patrem jungo, sicut junxit et Filius dicens: *Ecce venit hora, ut me*
4 *solum relinquatis: sed non solus, quia*[4] *Pater me-*
Joan. XVI, 32. *cum est.* Sic ergo et Pater solus beatus, et solus potens dicitur; ut ab eo Filius non sequestretur,
I Tim. VI, 13 et 16. qui in Patre semper est. Denique præclare Jo-
Joan. I, 1. hannes: *In principio erat Verbum,* sed sine Patre non erat. Et Deus Pater erat, sed sine Verbo
5 non erat: quia *Verbum erat apud Deum.*[5]

16. Hæc Sicima Ecclesia est. Ipsam enim elegit Salomon, cujus latentem distinxit affectum. Hæc Sicima Maria est, cujus animam gladius Dei transit et dividit. Hæc Sicima est adscendens, sicut interpretatio habet. Quæ sit adscendens, audi de Ecclesia: *Quæ est quæ adscendit dealbata*
6 *innitens super fratrem suum?* Hæc est actinosa,[6]
Cant. VIII, 5. quæ græce ἀκτινώδης dicitur, quod fide operi-
7 busque resplendeat: cujus filiis dicit:[7] *Opera*
Matth. V, 16. *vestra luceant coram Patre meo, qui in cœlis est.*

17. *Memor* ergo est Dei David *de terra Jordanis et Hermoniim a*[8] *monte modico.* Quis est 8
iste mons modicus? Consideremus ne forte divinitas Christi mons magnus. Denique *cœlum et*
Jer. XXIII, 24. *terram compleo, dicit Dominus.* Si ergo divinitas Christi mons magnus est, utique incarnatio ejus mons exiguus est. Utrumque ergo Christus, et magnus mons et minor: magnus vere; quia Magnus Dominus et magna virtus ejus: minor; quia scriptum est: *Minorasti eum paulo minus*
Ps. VIII, 6. *ab Angelis.* Unde et Esaias dicit: *Vidimus eum,*
Is. LIII, 2. *et non habebat speciem, neque decorem.* Idem tamen et ex magno minor factus, et ex minore magnus. Ex magno minor; quia cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit, et formam servi accepit: ex minore magnus; quia dicit Daniel: *Et lapis qui elisit imaginem, factus est mons*
Dan. II, 36. *magnus, et implevit omnem terram.* Lapis hic si requiris quis sit, agnosce: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput an-*
Ps. CXVII, 22. *guli.* Idem tamen cum et exiguus videretur, magnus erat. Cui rei adstipulatur Esaias, dicens: *Puer natus est nobis, et filius datus est nobis,*
9 *cujus initium*[9] *super humeros ejus, et vocabitur*
Is. IX, 6. *magni consilii Angelus.* Omnia propter te Christus. Lapis propter te, ut tu ædificeris: mons propter te, ut tu adscendas. Adscende ergo super montem, qui cœlestia petis. Ideo inclinavit cœlum, ut tu esses vicinior; ideo surrexit in verticem montis, ut te elevaret.

18. Non immerito ergo abyssus abyssum invocabat; ut iste mons fieret exiguus, de quo Propheta ait: *Abyssus abyssum invocat in voce*
Ps. XLI, 8. *cataractarum tuarum.* Non prævalebat vetus Testamentum ad istius mundi redemptionem: invocabat, et quasi ad auxilium arcessebat novum Testamentum. Clamabat Lex annuntians Evangelium. Erat enim semiplena; et ideo erat necessarius, ut veniret qui Legem impleret. Finis enim Legis Christus ad justitiam omni credenti, qui venit Legem implere, non solvere. Quomodo abyssus Lex, audi dicentem: *Judicia tua sicut*
10
Ps. XXXV, 7. *abyssus multa.* Simul hinc[10] intellige utrumque
11 unius esse sapientiæ Testamentum,[11] quod quasi suum venit implere. Cataractas autem intelligimus profunda verborum, et vim cœlestis eloquii: quæ fluxere nobis sicut imber e cœlo. Ergo remedium tædiorum omnium Christus, et scriptura divina; atque in tentationibus unum perfugium.

[1] Maur. *Vivum est Dei verbum.* At lectio nostra melius consonat cum cæteris hujus versiculi citationibus apud Divum Ambrosium (Cf. Sabb. ad h. l.).

[2] Cod. A, *Ego autem do,* cum LXX.

[3] Maur. *de manu,* juxta Vulgatam. At lectio nostra certe præferenda utpote quæ conformior sit aliis hujus versiculi citationibus apud D. Ambrosium (V. Sabb. ad h. l.).

[4] Maur. *quoniam.* At *quia* occurrit semper in hujus versiculi citationibus apud D. Ambrosium.

[5] En sedulum et constans Ambrosii studium absolutissimam Patrem inter et Filium, contra arianos, æqualitatem tuendi ubicumque occasio se præbeat.

[6] Cod. A, *actuosa.*

[7] Cod. A, *dicitur.* Forte esset præferenda lectio, sed stare potest et *dicit* subintelligendo Christus. Quidam codd., et editt. ante maurinam habent *cujus filius dicit,* sed manifesto omnino incongrue.

[8] Cod. A, *in.*

[9] Hic Ambrosius voce *initium* pro *principatus,* quam tamen alibi habet, utitur, quia græca vox versionis τῶν LXX utramque admittit significationem. Sed verus sensus exprimitur per *principatum,* ut in Vulgata, id est *claves ab humero pendentes* ut principatus sive supremæ potestatis insignia.

[10] Cod. A, *hoc.*

[11] Hoc contra Manichæos directe assertum.

CAPUT V.

Lectio S. Ambrosii.

Ps. XLI. 9. .... Apud me oratio Deo vitæ meæ.
10. Dicam Deo: Susceptor meus es.

Lectio Vulgata.

9. .... Apud me oratio Deo vitæ meæ.
10. Dicam Deo: Susceptor meus es.

Propheta miseriis obsessus divinam implorat misericordiam, quæ in adversis præcipue manifestatur. Deum hominis susceptorem esse, tum ob creationem qua in nos idem jus habet atque in lutea vasa figulus, tum ob defensionem qua concessam homini vitam conservat.

19. Denique ubi advertit David quod elevationes fluctuum sæcularium super se venirent, quas necesse est plurimas subeamus in istius salo vitæ, memor Domini miserationum quas innumeris promisit oraculis, ad preces[1] conversus interpellat Deum, sciens quod misericordia ejus in luce mandatur, id est, in Lege; Is. XXVI, 9. quia *lux perpetua tua:* in tentationibus autem quasi in noctis tenebris manifestatur. Unde tamquam viator qui repatriare desideret, et pervenire quo tendat, confragoso tamen vitæ hujus itinere fatigatus, ducem arcessit, et allevamentum obsecrat.

20. *Apud me,* inquit, *oratio Deo vitæ meæ;* Ps. XLI, 10. *dicam Deo: Susceptor meus es.* Bene nota jam sibi quærit auxilia, et promissi auctorem convenit, atque usitati muneris præbitorem; ut in subveniendo, si meritum hominis offendit, divinum non offendat exemplum. Dicit aliquis: Quando suscipit eum Deus? Ut hoc adstruamus, Gen. II, 7. veni mecum ad scripturæ sacræ exordium, et vide quomodo Dominus manibus suis de luto hominem figuraverit. Unde et hic ipse in posterioribus dicit: *Manus tuæ fecerunt me et plasma-* Ps. CXVIII, 73. *verunt me.* Quasi figulus quidam Deus fabricam carnis est operatus humanæ. Et ad Hieremiam dicitur: *Descende in domum figuli, et audies illic* Jer. XVIII, 2. *verba mea.* Figulo utique sæpe contingit, ut dum vas fingitur, cadat de manibus ejus, et iterum colligat lutum, ut vas reformet. Denique et Hieremias dicit: *Descendi et vidi quo modo cecidit* Ibid. 3-4. *vas, quod ipse faciebat in manibus suis.* Et iterum inquit: *Fecit vas aliud quo modo placuit ei.*[2] Ibid. Recte ergo susceptor dicitur: quia manibus suis nos ipse suscepit, ipse formavit. Humani figuli vasa sunt illa, alia in honorem, alia in contumeliam. Omnes sumus vasa fictilia: et si rex sit aliquis, vas fictile est; et si apostolus, vas fictile est. Unde et Paulus, *Habemus,* inquit, *the-* II Cor. IV, 7. *saurum*[3] *in vasis fictilibus.* Et Propheta de rege dicit: *Depretiatus est Jechonias sicut vas, cujus*

A *opera non est necessaria.* Et addidit: *Terra, audi* Jer. XXII, 28. *verbum Domini, scribe virum istum abdicatum.* Ibid. 28. Quasi patrio jure Deus noster filios solet abdicare degeneres; ideo et in terra eos scribit, quia[4] filii terræ sunt. Unde cum Judæi accu- 4
sarent adulteram, Dominus Jesus digito scribebat in terra. Justi autem non in terra scribuntur,[5] 5
quibus dicitur: *Gaudete quod nomina vestra scripta sunt in cœlo.* Luc. X, 20.

21. Suscepit ergo nos Dominus, quando nos
B finxit: suscipit et quando nos jubet nasci.[6] Unde 6
ait justus: *Suscepisti me ex utero matris meæ.* Ps. CXXXVIII, 35. Cujus matris? *Priusquam te formarem in utero, novi te.* Quos format et suscipit, exeuntes quo- Jer. I, 5.
que suscipit. *Et priusquam exires de vulva matris, sanctificavi te.* Susceptor est qui susceperit manibus, ut generis operator humani susceptor dicitur; et qui visitatione susceperit, ut protegat. Unde alibi ipse dicit Propheta: *Qui habitat in adjutorio Altissimi,*[7] *dicet*[8] *Domino: Susceptor meus* 7 8
C *es tu, et refugium meum.* Prima susceptio est Ps. XC, 1-2.
operationis, secunda defensionis. Denique audi Moysen dicentem: *Extendens alas suas adsumpsit eos, et suscepit eos super scapulas suas:* sicut Deut. XXXII, 11.
aquila suscipit, quæ fœtus suos examinare consuevit; ut teneat atque enutriat, quibus veri indolem partus, et incorruptæ gratiam naturæ adstipulari adverterit; aut repellat, in quibus degeneris originis infirmitatem in tenera adhuc ætate deprehenderit.

D

CAPUT VI.

Lectio S. Ambrosii.

10. .... Quare me oblitus es, et quare me repulisti?...

Lectio Vulgata.

10. .... Quare oblitus es mei? et quare contristatus incedo?... Ps. XLI.

Dum queritur David sui oblitum Deum videri, et peccatorum suorum merita, et propriam infirmitatem quæ sine divino præsidio subsistere non potest, confitetur. Luget etiam quod fuerit a Deo repulsus, qui susceptus antea fuerat. Quam beatum sit ex utero in Deum projici; et qua ratione illud Christo accommodetur.

E

22. *Quare me oblitus es, et quare me repulisti?* Ibid. 10. Deus non obliviscitur. Impossibile est enim ut obliviscatur, cui omnia quæ sunt facta et futura, præsentia sunt: sed nostra peccata meritum oblivionis ei infundunt; ut obliteret[9] 9
eos, quos indignos sua visitatione cognoverit. *Cognoscit enim Dominus, qui sunt ipsius.*[10] Tamen 10
ubi aliqui iniquitatem operantur, his dicit: *Non*
F *novi vos.* Quis ergo est qui possit Deo dicere: Matth. VII, 23.
Quare me oblitus es? Sed tamen commune hoc sanctis, nobisque infirmis est. Sanctus dicit quasi meriti sui conscius; et tamen quo san-

[1] Cod. A, *precem.*
[2] Cod. A, *illi.*
[3] Maur. addunt vocem *istum.* At eam omittendam duximus una cum nostro codice, quia et semper abest a plurimis hujus versiculi citationibus apud D. Ambrosium (Vide Sabb. ad h. l.).
[4] Cod. A, *qui.*
[5] Cod. A addit verba *ut legimus.*
[6] Cod. A, *suscepit.....jussit.*
[7] Cod. A addit reliqua psalmi verba *in protectione Dei cœli commorabitur,* quæ tamen ab Ambrosio omissa conspiciuntur quia ad ejus scopum non pertinebant.
[8] Cod. A, *dicit.* Ita habent et ms. Sangerm. et Psalt. Mozarabicum apud Sabbaterium.
[9] Cod. A, *ut obliviscatur.*
[10] Maur. *Eos enim cognoscit Dominus qui sunt ejus.* At nostra utique præferenda lectio, quæ et alibi sic occurrit apud D. Ambrosium.

ctior, hoc humilior. Quod si vix sanctus dicit, quid ego dicam peccator, nisi ad illud referam: Quare operis tui oblitus es; quare visitationis tuæ oblitus es? Postremo quare infirmitatis meæ oblitus es? Quid est enim homo, nisi quia visitas eum? Non ergo obliviscaris infirmum. Memento, Domine, quia infirmum me fecisti: memento quia pulverem me finxisti. Quomodo stare potero, nisi solidaturus hoc lutum semper intendas, ut de vultu tuo soliditas mea prodeat? Cum averteris faciem, turbabuntur omnia: si intendis,[1] væ mihi; non habes quod in me adspicias, nisi contagia delictorum: nec deseri utile, nec videri est; quia dum videmur, offendimus. Possumus tamen æstimare, quia non repellit quos videt; quia emundat quos adspicit. Ignis ante eum ardet, qui crimen exurat.

23. Bonum est ergo nobis, ut non repellamur. Ideo queritur David, quia repulsum se credidit, qui fuerat ante susceptus. Denique in posterioribus dicit:[2] *In te confirmatus sum ex utero.* Sed et supra scriptum habemus: *In te projectus sum ex utero: de ventre matris meæ Deus meus es tu.* Bonum est et projici, sed in Deum. Denique ex persona Christi hoc in XXI psalmo dicitur, qui vere in Patrem de utero projectus est Virginis; non enim terrena eum excepere morientem. Unde in cruce positus, cum emitteret spiritum, ad Patrem ait:[3] *In manus tuas commendo spiritum meum.*

24. Non ergo aliqui addant, *Domine,* ut psaltæ faciunt, quod neque in latino codice inveni meo, neque in græco, neque in Evangelio, quod est evidentius. Denique supra dixerat: *Pater, dimitte illis hoc peccatum;* et ideo tamquam Patri, in manus ejus commendare se spiritum suum, in cujus sinu semper est Filius. Quamquam, etsi addant quod dixerit, *Domine,* considerent quod quasi homo in morte positus hoc loquatur.[4]

25. Ergo projectus est de utero in Patrem, de ventre matris suæ, hoc est, definivit quod ille uterus qui projecit eum, venter est matris.[5] Pater autem dixit:[6] *Ex utero ante luciferum genui te.* Non projecit utique Filium Pater, a quo numquam egressus est Filius, sicut ipse ait: *Traditus sum, et non egrediebar.* Non projecit eum, cui ejusdem substantiæ unitate connectitur. Potest ergo et sic legi: *In te projectus sum ex utero de ventre matris meæ,* ut sequatur: *Deus meus es tu, ne discedas a me.* Potest et sic: *De ventre matris meæ Deus meus es tu;* quoniam in utero positus a te numquam recessi: tecum eram, qui tamquam Jonas in utero ceti positus, te pro populo deprecabar. Et vere de matris suæ ventre cum Deo erat, secundum quod scriptum est: *Quoniam priusquam sciret puer bonum aut malum, elegit quod bonum est.* Is. VII, 10. Et: *Antequam patrem vocaret aut matrem, virtutem Damasci et spolia Samariæ deprædatus est;* Is. VIII, 4. ut gentibus evocatis regnum Patri piæ cultu devotionis acquireret. Videamus cetera.[7]

CAPUT VII.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
10. .... Quare me repulisti: et quare tristis incedo, dum affligit me inimicus:	10. .... Quare oblitus es mei? et quare contristatus incedo, dum affligit me inimicus? Ps. XLI.
11. Confringit ossa mea: exprobraverunt mihi qui tribulant me, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus?	11. Dum confringuntur ossa mea, exprobraverunt mihi qui tribulant me inimici mei. Dum dicunt mihi per singulos dies: Ubi est Deus tuus?
12. Quare tristis es, anima mea?...	12. Quare tristis es, anima mea?...

David conqueritur de nimia mora adventus Messiæ, cum diabolus acerrime sæviret, ac signa sua tentaret ponere sicut in via super summum, *idest conaretur ascendere etiam in cor sanctorum, ut pollueret divini nominis tabernaculum. Unde infert Ambrosius: Ergo tu, o homo, summum tuum custodi: tene superiorem fidei et pietatis locum, ut spiritum nequam facile repellas et signa ejus non suscipias in pectore tuo.*

26. *Quare,* inquit, *me repulisti: et quare tristis incedo, dum affligit me inimicus: confringit ossa mea: exprobraverunt mihi qui tribulant me; dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus? Quare tristis es, anima mea?* Et reliqua. Prima interpellatio querelam habuit, quod comperendinarentur bona, quorum jam fructus desiderabatur. Secunda interpellatio, quod exspectatus prudentibus Christi differebatur adventus, quem Lex annuntiaverat, quem prophetæ pollicebantur; et eo impatientius æstuabant corda justorum, quoniam ad redemptionem[8] cognoverant esse venturum universorum.[9] Quorum universorum? Quibus Evangelico tramite viam virtutis aperiret, bonorumque operum semitas demonstraret, sicut ipse dixit in Proverbiis: *Dominus creavit me principium viarum suarum.* Prov. VIII, 22. Ideo ergo dicebatur ei: *Ubi est Deus tuus?* quia adhuc non venerat Christus, sed sperabatur. Sæviebat ergo diabolus, ut obtereret quos sciebat in adventum Domini credituros, et diversis afflictabat exitiis. Interpellat ergo David, ut morantem excitet questu prophetico, festinare urgeat, admoneat subvenire. Habemus similitudinem hujus interpellationis etiam in posterioribus, ubi dicit idem propheta: *Ut quid repulisti nos, Deus, in finem?* Et ibi[10] aperte quod congregationis suæ oblitus sit, et virgam hereditatis suæ abjecerit, flebiliter deploravit; et quod in plebem Dei insurrexerint ejus inimici, de qui- Ps. LXXIII, 1.

[1] Cod. A, *intendas.*
[2] Cod. A, *dixit.*
[3] Cod. A, *dixit.*
[4] Hæc iterum contra Arii asseclas prolata sunt, sicut et quæ num. sequenti. Per *psaltæ* vero, quos numeri initio memorat, intelligendi sunt qui psalmos recitarent, quia in ps. XXX habetur revera: *Domine, in manus tuas,* etc. Videntur hinc quidam extitisse quibus recitandi psalmos in ecclesia officium demandatum esset.
[5] En vera maternitas Mariæ asserta erga ipsum Dei Filium, quod magni momenti est contra serius exortam Nestorii hæresim divinam Mariæ maternitatem pernegantem.
[6] Cod. A, *dicit.*
[7] Cod. A, *Videamus sic cætera.*
[8] Cod. A, *ad omnium redemptionem.*
[9] Cod. A, *venturum quoque universorum.*
[10] Cod. A, *Et ubi.*

bus ait: *Et gloriati sunt qui oderunt te, in*
Ps. LXXIII, 4. *medio festi tui.* Forte hic versiculus videretur Assyrios declarare, qui triumphaverunt populum Judæorum, nisi sequeretur: *Posuerunt signa sua*
Ibid. 5. *signa, et non cognovi.* Signa semper in bello sunt, quæ præliaturos præire consueverunt, et agmen ducere militare. Unusquisque numerus aut legio sequitur sua signa. Et si dispersi fuerint bellorum tumultu, eo ubi signa sua esse
1 prospexerint, quamlibet longe[1] positi revertuntur. Unusquisque ductor hæc signa constituit, et sequenda præscribit. Sed sunt etiam alia signa, quæ victor hostis imponit, et tamquam captivis
2 observanda decernit:[2] sed qui fidelis est miles,
3 propria signa sequitur, non agnoscit[3] aliena.

27. Quæ sint aliena signa intensius et impensius consideremus. Signum suum posuit Christus in frontibus singulorum: ibi quoque Antichristus sua signa ponet, ut proprios recognoscat. Sed qui in occulto Judæus est, ille verus confessor dicit: *Posuerunt signa sua signa, et non cognovi.* Posuerunt diabolus et ministri ejus, sed ego nescivi illa; quia non consensi artibus ejus, non acquievi imperiis ejus. Posuit Assyrius Nabuchodonosor signa pueris Hebræorum, et mutavit illis nomina; et præcepit ut adorarent imaginem ejus, et recederent a solemnibus patrum suorum, ritusque Chaldæos, posthabita Dei Lege, sequerentur. Constituit hoc rex, sed statuit Daniel in corde suo, ut regalis
Dan. III, 18. mensæ contagia declinaret. Recte ergo ei convenit dicere: Signa non cognovi aliena. Jussum erat ut Hebræi pueri adorarent imaginem regis; responderunt ei: Non adoramus imaginem tuam. Apte ergo dixit unusquisque eorum: *Posuerunt*
Ibid. *signa sua signa, et non cognovi;* id est, non sum expertus, non ullo consensu recepi, non aliqua societate in me transtuli. Unde et de Dei Filio
4 legimus quod[4] peccatum non cognovit. Et alibi
II Cor. V, 21. habes: *Quoniam qui custodit mandatum, non*
5 *cognoscit*[5] *verbum nequam;*
Eccles. VIII, 5. cum liquido clareat, quia non cognitio improbitatis, sed societas criminosa sit. Ipse etiam David in posterioribus dicit: *Declinantes autem a me malignos non agno-*
Ps. C, 4. *scebam.* Ubi autem voluerint hæc signa adversarii ponere, declarat: *Sicut in via,* inquit, *super summum: quasi in silva lignorum securibus conciderunt januas ejus in idipsum, bipenni et*
Ps. LXXIII, 6. *ascia dejecerunt illud.* Quid hoc sibi vult, nisi ut ostendat quia fides nostra non quasi in via esse debeat; ne veniant volucres cœli, et auferant eam, sicut verbum illud, quod legis in Evangelio
Luc. VIII, 5. non debere circa vias et semitas seminari?

28. Ergo sancti volentes fidem hujusce eradicare adversarii,[6] qui non vident signa sua in corde ejus, tentaverunt quasi in via, id est, in pervio collocare. Cor autem in summo est; quia oculi sapientis in capite ejus. Et posuerunt signa quasi in silva lignorum, quæ cito exuruntur igni, aut securibus conciduntur. Exit enim ignis de silva, et exurit etiam cedros Libani. Hoc autem faciendum putaverunt; ut polluerent divini nominis tabernaculum, quod est in nobis. Sicut enim templum Dei sumus; ita sumus et tabernaculum Dei, in quo festa Domini celebrantur. Ergo tu, o homo, summum tuum custodi, ut conquasses capita inimicorum, verticem capilli perambulantium. In superfluis enim per- Ps. LXVII, 22. ambulant, non in sanctis: in vertice capilli, non in vertice devotionis et fidei. *Et si spiritus potestatem habentis in te ascendat,* ut habes in Ecclesiaste, *locum tuum non derelinquas.* Etenim Eccles. X, 4. superiorem te Christus constituit, quem ad imaginem Dei fecit. Tene ergo superiorem fidei et pietatis locum, quem a Christo accepisti; ut superior factus, adscendentem de inferioribus, hoc est, de terrenis et sæcularibus spiritum nequam facile repellas, et signa ejus non suscipias in pectore tuo; non occupet animæ tuæ vestibula, nec introitus mentis tuæ; et quasi in silva lignorum ignibus suis caduca et fragilia populetur, aut securibus suis januas tui cordis excidat. Sit igitur in nobis non silva, sed vinea: sit porta nostri oris et cordis clausa diligentius, ne
7 hostis introeat. Cito defidit[7] januam, si patentem
8 eam[8] invenerit. At vero Christus pulsat, non dejicit, qui confortavit, o Hierusalem, seras portarum tuarum. Christus manu pulsat ut aperias, adversarius securibus concidit; et ideo scriptum III Reg. VI, 7. est, ne securis et malleus in domum Dei intret. Foris debet esse superbia et fallacia, non intus. Foris enim pugnæ, pax intus quæ supra omnem intellectum est. Non scindatur ferro anima tua: sed ut anima Joseph, ita anima tua ferrum pertranseat; ne principale tuum, velut quoddam tabernaculum Verbi, in ipso fidei principio et doctrinæ spiritalis diruatur ingressu. Fundatus enim usu atque exercitatione immobilis perseverat, nec locum dat ei qui in summum quasi transfigurans se in Angelum lucis, conatur adscendere: qui si in nobis sua signa non viderit, auctoritatem resistendi habere non poterit. Ergo ne affligat nos inimicus, ne ossa nostra confringat, non deficiamus perseverare in Christo, ut dicat de nobis: *Triduum habent quod perseverant mecum, et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via.* Beatus cui ipse de- Matth. XV, 32. derit cordis firmamentum, ut deficere non pos-

[1] Cod. A, *quam longe.*
[2] Cod. A, *discernit.*
[3] Cod. A, *cognoscit.*
[4] Cod. A, *quia.*
[5] Cod. A, *cognoscet.*
[6] Maurini hic decepti minus commoda dispositione verborum tribuerunt Sanctis, quod S. Doctor adversariis, idest dæmonibus, adscribit. Perspicuus erit sensus, si legas: Ergo hujus Sancti (idest David interpellantis) fidem volentes eradicare adversarii, qui non vident signa sua in *corde* ejus, tentaverunt quasi in via idest in pervio collocare. *Cor* autem in summo est, etc. Quænam rogo, si admittas Maurinum sensum, quem in inscriptione hujus capituli exhibuerunt, est *fides diaboli in pervio a sanctis collocanda?* quomodo vero sanctis congruent quæ sequuntur: *Hoc autem faciendum putaverunt, ut polluerent divini nominis tabernaculum,* et cætera hujusmodi?
[7] Cod. A, *defringit.*
[8] Cod. A, omitt. *eam.*

sit in istius vitæ tramite constitutus. Non enim deficit qui sperat in Domino, atque ei intimo confitetur affectu: quandoquidem etiam eques ille cujus equi calcaneum serpens momordit, etsi retro cecidit, deceptus tamen non est; quia [1] salutem expectavit a Domino.[1]

CAPUT VIII.

David ab iniquorum causa suam discerni postulat, non autem Christus, quippe cui a Patre datum sit omne judicium. Merito Prophetam ob intestinos atque externos hostes turbatum institisse, ut mature sibi divini auxilii lux affulgeret; eum tamen futuræ redemptionis cognitione a Deo fuisse recreatum.

[2] 29. Tertia quoque Prophetæ interpellatio,[2] quod in medio hominum nequitias exercentium constitutus, causam suam ab eorum contagio cupiat separari. Quod multi ad Dominum Jesum referendum putant, eo quod ipsius solius est non timere judicium, qui vincit cum judicatur. Habet enim a viro iniquo judicium, in quod volens Christus ingreditur, ut habes [3] scriptum: *Populus meus, quid feci tibi, aut quid*[3] [4] *contristavi te?* Ceterum cum omne judicium illi[4] Mich. VI, 3. dederit Pater, non quasi infirmo utique, sed quasi Filio, quod potest ipse subire judicium? Si judicium Patris arbitrantur Filio esse subeundum, *Pater* utique *non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio; ut omnes honorificent* [5] *Filium, sicut honorificant Patrem.* Pater honorat[5] Filium, et tu dijudicas? Hoc eo posuimus, ne quis nos arbitraretur quasi metu quæstionis in locum Domini subrogare personam Prophetæ, cum sanctus David prævidens spiritu insurrecturos Judæos adversus Domini passionem, judicium suæ fidei non pertimescat: discerni quoque causam suam a persecutorum gente deposcat; ne malis generis sui et posteritatis heredibus prosapia totius Judaici generis implicetur.

30. Non immerito ergo turbatur, qui videt sibi adversus carnem et sanguinem esse luctamen, atque in seipso sibi grave esse naufragium, in suo corpore tempestatem, quam sustinere non valeat, nisi cœleste auxilium suffragetur. Nemo enim gravior homini hostis, quam domes- [6] tici ejus:[6] quid autem tam domesticum quam sibi homo, et suæ carnis infirmitas? Et ideo festinat Propheta, et toto precatur affectu, ut Christus adveniat fortitudo universorum; qui suscipiat omnes infirmitates, et faciat utraque unum, compugnantesque sibi mentis et carnis [7] inimicitias, sublato solvat pariete, qui[7] internum, quominus in concordiam conveniret, dividebat affectum. Ergo quia in se ipso sibi erat pugna, erat a proximis qui, legis et æquitatis immemores, laqueos fraudis et insidias præparabant, speratumque differebatur remedium; repulsum se arbitrabatur, quasi recusaret venire qui promiserat remedio se futurum. Et tamquam ab spe lucescentis diei in tenebrarum profunda revocatus, orabat ut squallorem hujus sæculi repulsura lux irradiaret, æterna adesset veritas, quæ fallacem imaginem mundi hujus aboleret.

31. Adfuit Deus votis, qui solet et improvisus adsistere, et non rogantibus se manifestare, sicut ipse ait: *Palam factus sum non quærentibus me.* Et piis adstipulatus oratis, votorum seriem celeri prævenit effectu, subitoque in Ecclesiam et in tabernacula sua sanctum Prophetam deduxit in spiritu, atque ante oculos ejus sacrorum altare constituit, in quo futura totius mundi esset redemptio, et universorum toto orbe remissio peccatorum. Is. LXV, 1.

CAPUT IX.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*	
4. Et introibo ad altare Dei mei, ad Deum, qui lætificat juventutem meam....	4. Et introibo ad altare Dei mei, ad Deum, qui lætificat juventutem meam....	Ps. XLII.

Prophetæ verbis significari, Deum, qui ab hominibus propter eorum peccata fuerat aversus, eis postea per passionem Christi reconciliatum: ubi Deum hominum sacrificia aversatum, reconciliari tamen posse etiam Isaiæ testimonio confirmatur. Item ut in domum Dei ingrediamur, nos qui insularum instar criminum fluctibus tunsi naufragia patiebamur, multiplici ratione fuisse a Christo renovatos.

32. Videns ergo in spiritu illam dulcedinem sacramentorum cœlestium, illam mensam quæ repellit adterentium insidias, sicut ipse in superioribus dixit: *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant*[8] *me,* ait: *Et* [8] Ps XXII, 5. *introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam.* Pulcre dixit, quasi Adam, Ps. XLII, 4. *Et introibo.* Ejecti enim eramus de paradiso Domini, ex quo Adam peccati sui conscius vultum Domini declinavit. Decore quoque addidit: *Et introibo ad altare Dei,* quasi in conspectu Dei rediret. Aversus enim erat a muneribus nostris, quando Cain parricidæ illius munera non probavit. Latebat Cain alienus a Domini conspectu; furens effera vis animi, quod in fratris sui Dominus respexerat munera, in sua autem non respexerat, sub offensione proprios reliquit heredes. Occiderat Abel non sibi, cujus et sanguis clamabat ad Dominum;[9] sed [9] occiderat omnibus nobis. Nullius prope jam sacrificium probabatur; quia non erat qui faceret bonitatem, non erat usque ad unum; quando nec Deo fides, nec fratris germanitati pietas reservata est. Venit Dominus Jesus ut resusci-

[1] Alludit ad v. 17, c. XLIX Genesis: *Cadet eques retrorsum salutem expectans a Domino.* Ejus explanationem vide in *Enarr. in Ps.* XL, n. 30.

[2] Cod. A, *Tertia quoque est interpellatio;* omitt. *Prophetæ.*

[3] Maur. *in quo.* Verum nostram lectionem præferendam esse suadent aliæ hujus versiculi citationes apud D. Ambrosium (Vide Sabb. ad h. l.).

[4] Cod. A, *Ceterum cum ipsi judicium;* omitt. *omne.*

[5] Cod. A, *honorificat.*

[6] *Et inimici hominis domestici ejus.* Matth. X, 36.

[7] Cod. A omitt. *qui.*

[8] Maur. *conterunt.* At lectio nostra occurrit et alibi apud D. Ambrosium (Vide Sabb. ad h. l.).

[9] Cod. A, *ad Deum.*

taret Adam. Resuscitatus est et Abel, cujus munera placuerunt Deo. Obtulit semetipsum Dominus Jesus, id est, primitias corporis sui, in sanguinis adspersione melius loquente, quam sanguis Abel locutus est in terra. Respexit Deus in ejus munera, ex quo ipse reconciliationis divinæ gratiam bonis reliquit heredibus. Recte igitur sanctus David, quasi ex persona reconciliati hominis ait: *Et introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam.*

33. Adstruamus hunc locum, si possumus, etiam alterius prophetæ exemplo, quemadmodum et hominis aversatus sit Dominus prius sacrificia, et postea sit eidem reconciliatus. Habemus in Esaiæ libro scriptum, dicente Domino:[1] *Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit* Is. I, 11. *Dominus? Plenus sum:* id est, abundo meis, vestra non quæro: holocaustomata arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo, nec sic veniatis in conspectum meum. Et utique a fœtu pecorum obtulerat Abel sacrificium in quo placuerat Deo: sed typum non requirebat, qui expectabat sacrificii veritatem. Expectabatur enim passio Domini salutaris. *Quis enim,* inquit, *ista requisivit de manibus* Ibid. 12. *vestris? Calcare regiam meam non apponetis.* Et infra: *Cum extenderitis manus ad me, avertam faciem meam a vobis.... Sed lavamini, mundi estote, auferte malitiam ab animis vestris. Judicate pupillo, et justificate viduam, et venite, di-* Ibid. 15-16. *sputemus, dicit Dominus.* Claret igitur quod et ante aversus sit Dominus a sacrificiis hominis, et postea reconciliatus, ut respicere in nostra sacrificia dignaretur.

34. Ideo ergo securus intrat, qui ad Domini ingreditur misericordiam. Denique bono servo Matth. XXV, 21. dicitur: *Intra in gaudium Domini tui.* De servo autem nequam dicitur: *Tollite illum in tenebras* [2] *exteriores.* Ideo et Adam ejectus[2] de patria cœ- Ibid. 30. lesti[3] et illa sede paradisi, in insulam peccati [3] est relegatus. Recte ergo dicit Scriptura: *Reno-* Is. XLI, 1. *vamini, insulæ.* Quia peccatorum fluctibus, sicut insulæ in istius mundi freto circumvenimur. Istæ ergo insulæ per adventum Domini peccatorum remissione renovatæ sunt, id est, homines in lavacro, medii inter aquas quasi insulæ constituti, tundebantur undarum molibus sicut insulæ, sonoris peccatorum relidentibus fluctibus; sicut insulæ, in quibus ante velut fraudum scopulis erant simplicibus crebra naufragia; quia dolus erat in corde, in ore blanditiæ. At vero postea quam Dominus Jesus in quo dolus non est, adveniens in hunc mundum, cœlestis expositione doctrinæ humanarum profunda mentium serenavit, et tranquillitatem refudit affectibus singulorum, auferens sepem discordiæ, quasi quædam portuum cœpere appropinquantibus esse suffragia; ut unusquisque navigium suæ quietis in proximi aut fratris constituat affectu, et in secessu quodam piæ mentis hæreat littorali.

35. Non immerito ergo tamquam renovatus clamat David: *Et introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam;* ut qui supra se inveterasse inter inimicos suos dixerat, ut in sexto legimus psalmo, hic ait juventutem sibi ex inveterata prolapsionis humanæ senectute renovatam. Renovamur enim per lavacri Ps. VI, 8. regenerationem; renovamur per Spiritus sancti effusionem; renovabimur etiam per resurrectionem, sicut in posterioribus dicit: *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua.* Quomodo renovemur, Ps. CII, 5. audi: *Adsperges me hyssopo, et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbabor.* Et in Esaia Ps. L, 9. ait: *Si fuerint peccata vestra ut phœnicium, ut nivem dealbabo.* Recte renovatur, qui de tenebris peccatorum in lucem virtutum mutatur et gratiam: ut qui tetra prius colluvione sordebat, supra nivem albenti nimis fulgore resplendeat. Is. I, 18.

CAPUT X.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*	
4. Confitebor tibi in cithara, Deus meus.	4. Confitebor tibi in cithara, Deus, Deus meus.	Ps. XLII.

Ob superiora beneficia pollicetur David Deo se confessurum in cithara: qua occasione quæ cum cithara corpori nostro sit affinitas, et qualis illud sonus deceat, explicatur.

36. *Confitebor tibi in cithara, Deus meus.* Habet Ibid. 4. citharam suam anima nostra. Neque enim diceret Paulus: *Orabo spiritu, orabo et mente: psallam spiritu, psallam et mente,* nisi I Cor. XIV, 15. haberet citharam, quæ plectro sancti Spiritus resultaret. Cithara est caro nostra, quando peccato moritur, ut Deo vivat: cithara est, quando septiformem accipit Spiritum in baptismatis sacramento. Testudo enim dum vivit, luto mergitur: ubi mortua fuerit, tegmen ejus aptatur in usum canendi, et piæ gratiam disciplinæ; ut septem vocum discrimina numeris modulantibus obloquatur.[4] Similiter caro nostra, si vivat illecebris corporalibus, in quodam cœno vivit et voragine voluptatum. Si luxuriæ moriatur atque incontinentiæ, tunc veram vitam resumit, tunc edere incipit bonorum operum dulce modulamen. Dulcis sonus est castimoniæ; dulcis sonus timentium Deum; denique, *in omnem terram exivit sonus eorum;* dulcis sonus est fidei quæ Ps. XVIII, 5. annuntiatur, ut scriptum est, in universo mundo. Rom. I, 8. Hic sonus a nobis exeat ad Deum, sicut exivit etiam a Thessalonicensibus; ut etiam non ca- I Thess. I, 8. nentes canamus, et bonorum concentu operum Dominum prædicemus: cui est honor, gloria, perpetuitas a sæculis, et nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

[1] Cod. A, *Deo.*

[2] Cod. A, *dejectus.*

[3] Nempe expoliatus jure ad cœleste regnum per divinæ gratiæ amissionem.

[4] Hic loci alludit ad ea Virgilii:

.....Longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum.

Æneid., lib. VI, v. 646.

LIBER TERTIUS[1]

DE INTERPELLATIONE JOB.

CAPUT I.

Moveri plerosque etiam prudentes, cum prosperis hic affluere injustos, justos autem affligi viderint, quæ librorum sequentium materia est: ob eamdem rem amicos Job ignaros divini consilii, eum propter admissa crimina pœnis affectum contendisse.

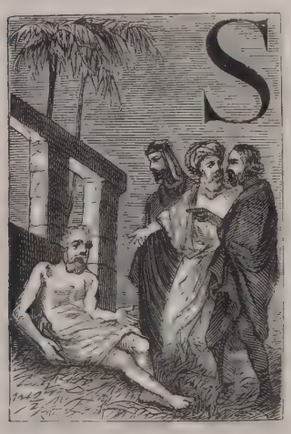

SUPERIOR nobis disputatio fuit de interpellatione sanctorum, quod fragilis et imbecilla conditio sit humana, quæ nusquam sui habeat firmitatem, nisi in protectione cœlesti: hodie nobis ea sumenda est, qua vulgus hominum, plerique etiam prudentium valde moventur; cum vident injustos adfluere rebus secundis, justos autem frequenter adflictari in hoc sæculo. Et vere lubricus hic locus, in quo etiam sancti vix potuerunt veræ opinionis tenere vestigium. Denique turbatus est et ipse David, qui in superioribus dixerat: *Occulta sa-*
Ps. L, 8. *pientiæ tuæ manifestasti mihi.* Verumtamen confirmavit se ipse postea, et perfectæ rationis viam investigavit. Job quoque sanctus cum tribus illis veteribus amicis qui ad consolandum venerant,
Job, IV et seq. de ea opinione in sermone luctatus est. Utriusque igitur disputationes in medium proferamus. Digni sunt enim qui nobis magisterium vivendi adferant; quandoquidem in adversis positi, plus Deo placere meruerunt. Audiamus igitur utrumque suo ordine.

2 2. Increpuerant[2] vehementer sanctum Job
3 Eliphaz Themanorum[3] rex, et Baldad Sauchæo-
4 rum tyrannus, et Sophar Minæorum rex,[4] eo quod propter peccata sua tantum supplicii sustineret. Infirmo etenim ingenio non advertebant quod Dominus eum tentandum dedisset; ut athleta Christi tentationibus eruditus, majore ad
5 coronam gloria perveniret.[5] Non videntes itaque tantum sapientiæ sacramentum; angusti cordis timore, ne viderentur injustitiæ Deum arguere qui pœnis affici innoxium perpeteretur, in sanctum Job pœnarum merita torquebant;[6] dicentes 6
quia omnis vita impii in sollicitudine, et divitiæ Job, XV, 20.
injuste congregatæ evomentur: omnia quæ pa- Job, XX, 15.
tiatur homo gravia in terra, propter peccata sua eum perpeti: qui etiam si in rebus prosperis sit, perpetuari ei secunda non posse; et tamquam somnium cito evanescere, ut non inveniatur locus ejus: lætitiam autem impiorum esse graviorem ruinam; ideoque etiam sanctum Job *Ibid.* 5.
a prosperis in adversa mutatum, delictorum suorum pretio ex summis in ultima corruisse: labi eum qui se adsereret innocentem; cum portio impii hujusmodi sit, ut superveniens in eum a Domino indignatio jungat ei dolores, et interitus domum ejus involvat. *Ibid.* 28-29.

CAPUT II.

Job infirmum sanis amicis et se ipso etiam fortiorem extitisse. Quomodo conviciatores suos redarguerit; qua occasione præsertim silentium ejus, nec non Davidis, atque Apostoli nobis proponitur imitandum.

3. Audiebat hæc sanctus Job, et quasi athleta fortis in stercore sedens, in tantis vibicibus et sævi doloribus vulneris, totum corpus diris perfusus ulceribus, mysteria loquebatur, nec acquirendis propriæ remediis ægritudinis, sed sacris vacabat sermonibus. Fortiores itaque sermones ægri hominis, quam illorum qui non ægrotabant. Illi enim loquebantur justitias, sed non secundum scientiam: prædicabant divina judicia, pœnas reorum, præmia sanctorum; sed reum a justo discernere nesciebant: denique quem Dominus Deus justum pronuntiavit, eum condemnabant injustitiæ, arcessebant iniquitatis. Ignorabant ergo quid unicuique conveniret. At vero sanctus Job discernebat spiritu quomodo cuique eum oporteret loqui; fortior ergo quam ii qui sani et incolumes videbantur.[7] Et quid 7
dico fortiorem inventum ceteris? Fortior se ipso inventus est. Fortior enim erat æger Job, quam sanus fuerat,[8] secundum quod scriptum est, quia 8
virtus in infirmitatibus consummatur. Ergo et Job II Cor. XII, 9.
cum infirmaretur, tunc validior erat. Non enim ægrotabat animo, etsi doleret corpore: quia non erat in carne anima ejus, cujus passionibus non adhærebat; sed in spiritu, cujus virtute se texerat.

[1] Ab hoc libro iterum reviviscit cod. N', ut jam in Præfatione expositum fuit.

[2] Cod. N', *Increpaverant.*

[3] Cod. N', *Elyphat Themaneorum.*

[4] Lectio textus *Baldad Sauchæorum tyrannus, et Sophar Minæorum rex,* communior est codicibus mss. atque conformis LXX interpr. Βαλδὰδ Σαυχαίων τύραννος, Σωφὰρ Μιναίων βασιλεύς. Noster cod. A legit *Baldad Sueorum tyrannus et Sopharna Mathineorum rex;* Cod. N', *Baldach Suitheorum tyrannus et Sophar Naamantheorum rex.*

[5] Cod. A, *majore ad coronam gloriæ certamine perveniret.* Cod. N', *ad majoris coronam gloriæ perveniret.*

[6] Mss. A, N', *retorquebant.*

[7] Mss. A, N', *viderentur.*

[8] Mss. A, N', *sanus esset.*

4. Ideo ergo non carnis gemitus et corporis infirmitates, sed voces spiritus loquebatur, quibus urgeret,[1] non quibus cederet. Et primo quidem lenius, ut illis pudorem incuteret: quia urgebant justum injuste dicentes quod minora peccatis suis supplicia sustineret, et non erubescebant ipsi peccatores falsis accusare innocentem. Esto, inquit, ego erraverim, et apud me devius ille inhabitet qui mentibus hominum offundit errores;[2] ut loquar sermones quos non oportet sicut vos dicitis, et errent[3] verba mea, nec opportune sermo meus promatur: cur vos in me insilitis et conviciamini, non considerantes quia a Domino mihi venit ista tentatio, qui me vallo quodam perturbationum arbitratus est sepiendum? Exerceor adversis, circumvallatus undique laboribus et periculis; et insultatis adhuc volentes opprimere quem deberetis juvare. Ecce rideo in opprobriis,[4] et non loquar, nec respondebo conviciis vestris. Non enim vos estis qui judicatis: sed qui judicat me, Dominus est; et ipsius tamen judicii tempus nondum advenit. Quid opus clamare[5] ante judicium? Bonum est tacere dum expectatur qui judicat. Bonum est convicium convicio non referre, ne et nos inter detrahentes adnumeremur.

Job, XIX, 4 et seq.

5. Imitemur ergo hunc virum, qui silentio suo redarguebat conviciantes. Ostendebat enim virtutem animi sui, quem contumeliæ non moverent; et conscientiæ innocentiam manifestabat qui objecta non recognosceret, sed quasi a se aliena rideret. At vero nos quasi aliquid nobis objiciatur dum purgare volumus,[6] acerbamus: dum ulcisci cupimus, confitemur, cum dicat Scriptura ut avertas dedecoris sermonem, et auferas vestimentum tuum; præterit enim injuriosus. Taceamus ergo, ut prætereat, ne vestimentum nostrum provocatus exurat. Scriptum est enim: *Noli incendere carbones peccatoris, ne forte exuraris in igne flammæ ejus.* Propterea ergo sanctus tacet; et si servus protervit, et si pauper conviciatur, tacet justus: et si peccator opprobria jacit, justus ridet: et si infirmus maledicit, justus benedicit.

Prov. XXVII, 11. Ibid. 13. Eccli. VIII, 13.

6. Tacebat David cum Semei filius Gera[7] malediceret, Job ridebat, Paulus benedicebat, sicut ipse ait: *Maledicimur, et benedicimus.* Magisterio quippe[8] divino processus humanæ virtutis excrevit; quia jam venerat qui ex infirmioribus[9] faceret fortiores, et audierat dicentem: *Benedicite maledicentes vobis, et orate pro calumniantibus vos.* Quod verbo dixit, exemplo probavit. Denique et in cruce positus de persecutoribus suis conviciantibus sibi dicebat: *Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt:* ut oraret pro calumniantibus, quibus poterat ipse dimittere. Job ergo ridebat, quia nondum venerat Christus, cui soli servabatur magnarum prærogativa virtutum; quia ipse est virtutum principium, sicut dixit: *Dominus creavit me principium viarum suarum.*

I Cor. IV, 2. Luc. VI, 28. Luc. XXIII, 34. Prov. VIII, 22.

CAPUT III.

Job verborum certamine, quo non aliud fere difficilius, victor renuntiatur. Quam pulcrum sit ridere ac tacere in objectis criminationibus; et quemadmodum post responsum lenius, idem fortioribus verbis importunius calumniantes repulerit.

7. Et ridens tacebat. Qua ratione tacendum sit, docet: *Clamabo, et nondum judicium.*[10] Ipse, inquit, voluit me hæc perpeti. Tamquam muralibus tentationibus clausus non possum fugere, donec placeat Deo destruere altitudines tentationum mearum. Nunc enim si clamo, nondum judicium. Adhuc in agone sum, adhuc luctor, adhuc certamen superest mihi, nondum enim exivit corona. Nemo autem nisi qui legitime certaverit, coronatur.

Job, XIX, 7-8.

8. Debebatur illi certamen tertium: amiserat omnia sua, id est, patrimonium cum filiis: patiebatur vulnera caro ejus: manebat ut tentationes verborum vinceret. Non mediocre certamen. Sermone deceptus est Adam, verbo victus Samson. Nihil enim sic penetrat animam sicut sermo fucatus: nihil iterum sic mordet, ut durior sermo. Multi cum vicerint[11] adhibita tormenta, sermonum duritiam non sustinuerunt. Laborabat Job, sed sustinebat, et verborum juxta vulnerum onera portabat. Vidit eum agonotheta suus, de nube et turbine manum laboranti dedit, et obluctantes gravi lapsu cecidisse pronuntiavit, victorem adseruit, coronam detulit.

9. Quid autem pulchrius, quam ridere cum maledicitur nobis? Gaudere enim debemus[12] si aliena[13] dicantur. Primum, quia volens inimicus

[1] Cod. A, *urgueret.* Quæ quidem perantiquæ orthographiæ nota antiquissimam hujus codicis originem rursus testatur.

[2] Cod. Torn. et Vict. cum edit. Am. *Deus ille..... offendit* (Am. *ostendit*) *errores.* Melius alii mss. et editt., *devius ille,* etc. Est autem *devius* idem ac vagus atque erro, hoc est, diabolus qui lib. Job, I, 7, de se dicit: *Circuivi terram, et perambulavi eam.* Vox tamen πλάνος quæ hic Ambrosio idem significat ac πλάνης, ab aliis redditur per vocem *error,* aut *ignorantia.* Et certe in multis exemplaribus loco ejus habetur ἀγνόημα; et vulg. edit. legit: *Nempe etsi ignoravi, mecum erit ignorantia mea.* (Edit. Maur.)

[3] Mss. A, N', *et errant.*

[4] Cod. N' omitt. *in opprobriis.*

[5] Cod. A, *conclamare.*

[6] « Edit. Era., Gill., Rom., *At vero si nobis aliquid objiciatur, dum nos purgare volumus,* etc. Verum nobiscum faciunt edit. Am. et mss. omnes. Et hæc quidem germana lectio est, cum opponatur hisce verbis: *Sed quasi a se aliena rideret.* Is itaque loci sensus est: Job in se dicta, quasi aliis objicerentur, ridere; nos vero convicia, non quasi aliis, sed quasi nobis objiciantur, moleste ferre. » Ita Edit. Maur. Nos voci *quasi* subintelligendum putamus: *nos attingerent ut nobis debita, cum nos non attingant quia convicia.*

[7] Mss. A, N', *cum Jera filius Semei.* Nisi Semei assumatur pro casu recto et Jera pro genitivo, prorsus erronea esset hæc utique lectio, ut apparet ex libro II Reg. XIX, 18.

[8] Cod. A, *quoque.*

[9] Mss. A, N', *infirmis.*

[10] Cod. A, *Si clamabo, nondum,* omisso *et.*

[11] Cod. A, *Multi quos non vicerint.*

[12] Cod. A, *Ridere enim debemus.* Cod. N', *Gaudere enim debetis.*

[13] Quæ nempe aliena sunt a nobis, veritati quoad nos non conformia.

aliquid adversum nos dicere, quo crimen adfigeret, non invenit quod verum est, sed falsa pro veris composuit. Deinde, quia dixit ipse Dominus in Evangelio de hujusmodi criminatione quæ innocentibus falso irrogaretur propter justitiam: *Gaudete et exsultate, quoniam merces* Matth. v, 12. *vestra multa est in cœlo.* Tacere ergo debet qui recognoscit objectum; ne vulnus exasperet, et scindatur cicatrix: tacere et qui non recognoscit; audit enim alterius, non suum crimen: quod si referat, suum facit: si taceat, retorquet, et conviciantem vulnerat. Tacere debet etiam ille qui de memorata mercede præsumit. Non enim patitur præjudicium, cui non est judicium. Et si fuerit præjudicium in sæculo, non erit in judicio Dei. Denique ut cognoscas quia non præjudicat contumelia bonæ conscientiæ, audi sanctum Job dicentem, locupletiorem utique testem quam si imperio orbis Romani potitus esset: *Nunc obmutescam et derelinquam: si nunc mihi* Job, XIII, 19-20. *præjudicium est, tunc a facie tua non abscondar.*

10. Hæc ergo parcius in exordio respondit, ut admoneret illos judicii Dei, atque ab insolentia et furore revocatos quasi bonus medicus faceret resipiscere. Sed posteaquam eos advertit perseverare in contumeliis, plura fortior repetivit, et tamquam pugno eos validiore percussit, qui verborum suorum saxis lapidabant innoxium.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
Job, XXI. 2. Audite, *inquit,* audite verba mea: non sit mihi a vobis consolationem quærere:[1] portate me,	2. Audite quæso sermones meos, et agite pœnitentiam....

quia fortiora loquar: grave erit pondus verborum meorum. Dicam et ego secundum opinionem [2] vestram; eo[2] quod multi abundant in hoc sæ- [3] culo rerum secundarum[3] successibus, et alii gravantur. In ærumna positi sunt, et videtur [4] hoc secundum peccatorum merito deferri.[4] Quod et si dicam, nolite ridere quasi vobis acquievero: et si peccator sum, non sum homini reus, quia sub peccato est et ipse qui judicat, et sibi in me potestatem vindicat. Aut si judicor quasi homo, commune est illud, increpari non debeo: infirmitas conditionis est, non specialis improbitas.

CAPUT IV.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
Ibid. 7. .....Inveteraverunt in divitiis.	7. ..... Sublevati sunt, confortatique divitiis?
8. Semen eorum secundum animam..... filii eorum in oculis.	8. Semen eorum permanet coram eis; propinquorum turba et nepotum in conspectu eorum.
9. Quia non est illis timor, non est flagellum a Domino.	9. Domus eorum securæ sunt et pacatæ, et non est virga Dei super illos.
11. Quia manent sicut oves æternæ; pueri autem eorum ludunt.	11. Egrediuntur quasi greges parvuli eorum, et infantes eorum exsultant lusibus.
12. Accipientes psalterium et citharam, et delectantur voce psalmi.	12. Tenent tympanum, et citharam, et gaudent ad sonitum organi.
13. Consummarunt autem in bonis vitam suam, in requie autem inferni dormierunt.	13. Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferos descendunt.

Amicos mala semper delictorum causa evenire adserentes retundit Job, interrogando cur impii hac in vita bonis adfluant; quæ tamen vera mala esse ostenduntur. Tum quis vere beatus habendus sit: item quis bene vel male seminet: tum qualis injustorum posteritas; et quo discrimine hi flagellis immunes, justi eisdem dicantur obnoxii. Denique impios non æternitate, sed falsa ejus imagine potiri demonstratur.

11. Sed dicite mihi: Si propter peccatum meum hoc patior, sicut objicitis, quare impii vivunt? Nec solum vivunt, sed etiam repleti sunt divitiis, et fructus multiplicant: sed etiam filiis potiuntur, abundant domus eorum? Hæc evidenter specie bona: sed altiori mysterio invenies, quoniam quæ putantur bona, non sunt bona; et quæ putantur mala, potiora illis æstimantur.[5] [5]

12. *Inveteraverunt,* inquit, *in divitiis,* πεπα- Job, XXI, 7. λαίνται dixit; ut non tam diuturna divitiarum possessio, quam inveterata copiarum molestia significata videatur; sicut vidit Ecclesiastes divitias custodiri in malum possidenti eas, quæ pereunt in summa districtione ac sollicitudine. Ecclo. v, 12. Pereunt enim quæ hic relinquuntur, et mortuo prodesse non possunt. Habuit igitur defunctus ex illis sollicitudinem, requiem invenire non potuit, qui reliquit quod erubesceret, nec secum abstulit quod teneret, longe dispar ab eo de quo scriptum est: *Beatus homo qui replevit desiderium suum ex his; non confundetur cum loquetur inimicis suis in porta.* Cui hereditas Do- Ps. CXXVI, 5 minus est, et merces ex Mariæ Virginis partu;[6] [6] hic in exitu sapientiæ laudibus prædicatur, quoniam non habuit quod erubesceret, qui nihil eorum quæ sunt sæculi concupivit; sed adversarium, depositis veteris hominis exuviis, telo continentiæ vulneravit; ut obstrepere ei in hujus vitæ[7] fine non posset, vulnere claudus, et [7] virtutum admiratione confusus. Habes ergo non esse laudabilem, qui inveteratus in pecuniæ cupiditate sit, non renovatus in perceptione gratiæ.

13. Videamus aliud: *Semen eorum,* inquit, *secundum animam,* id est, non inter justos ha- Job, XXI, 8. bentur. Justi enim *in spiritu seminant, et de spiritu metent vitam æternam:* illi vero qui secundum animam[8] seminant, spiritalia metere [8] non possunt; *quia animalis homo non percipit*

[1] Rom. edit., *ut sit mihi a vobis hæc consolatio;* aliæ et mss. omnes, *non sit mihi a vobis consolationem quærere.* LXX autem, ἵνα μὴ ἦ μοι παρὰ ὑμῶν αὐτὴ ἡ παράκλησις. Attamen quædam exemplaria negationem prætermittunt, ut docet Nobilius ad hunc locum. (Edit. Maur.)

[2] Cod. A omitt. *eo.*

[3] Cod. A, *sæcularium.*

[4] Hæc quæ est lectio duorum codd. nostrorum A et N' consonat duobus aliis exemplaribus, apud Maurinos, atque ab his quoque in textum prolata est, quia optime præcedentibus respondet, ut sensus sit: *hoc secundum,* videlicet *quod alii graventur,* ut præcedenter dictum fuit, *videtur peccatorum merito deferri.* Editiones veteres: *Videtur hoc sæculum peccatorum merito deseri,* cum duobus mss. apud Maur. Tres codd. juxta eosdem, ...*merito deferri.* Rom. editio: *Videntur secundum hoc sæculum peccatorum merito deseri.*

[5] Cod. A, *æstimentur.*

[6] Cod. A, *fructu.*

[7] Mss. A, N', *in istius vitæ.*

[8] Cod. A, *secundum carnem.* Quæ lectio minus congrua contextui, substituta videtur ex allusione ad illa Apostoli ad Gal. VI, 8, *qui seminat in carne sua,* etc.

ea quæ sunt spiritus Dei: stultitia enim *illi est, et non potest scire quæ sunt spiritus:* et ideo non repletur spiritalibus, sed judicatur.

Job, XXI. 14. *Filii eorum in oculis,* id est, quæ faciunt, ideo faciunt, ut videantur ab hominibus, non quia boni consulant ut hoc eligant, quod futuro judicio comprobetur. Filios ergo Scriptura pro operibus frequenter declarat, eo quod locupletior in bonis factis quam in filiis sit nostra posteritas. Unde et Ezechias de gravi ægritudine liberatus, *Ex hodierno,* inquit, *filios faciam qui nuntiabunt justitiam tuam, Domine Deus salutis meæ, et non cessabo te benedicens cum* Is. XXXVIII, 19-20. *psalterio omnes dies vitæ meæ.* Bona enim posteritas devotionis et fidei, quæ captivitati nescivit succumbere, quam filii Ezechiæ pertulerunt.

15. Et addidit dicens: *Quia non est illis timor,* Job, XXI, 9. *non est flagellum a Domino.* Justus autem dicit: Ps. LXXII, 14. *Quoniam flagellatus sum tota die;* et optat flagellari, ut recipiatur a Domino: et vult timere [1] Dominum;[1] quia timor Domini initium sapientiæ est. Nec beatitudinem putat, si non abortit Job, XXI, 10. bucula sua, sicut putant stulti. Per bovem enim quid significatur, nisi ruralis culturæ labor, qui semper redit in orbem, et numquam desinit, sed cum expleri videtur, revocatur in exordium? Isti sunt qui colunt Sodomam et Gomorrham. Ergo qui colunt Ægyptum, glebasque terrarum aratro quodam solidæ mentis invertunt, laborem sibi pariunt et dolores metunt. Ideo bucula eorum non abortit; sed parit, ut augeatur labor eorum, et quæ conceperunt omnia, generant sine timore Dei. Justi autem longe aliter gloriantur. Non enim in abundantia divitiarum, nec in partu pecorum; sed in Domino gloriantur dicentes: *De timore tuo in utero accepimus, et parturivi-* Is. XXVI, 18. *mus spiritum salutis.* De justis ergo dicitur, quia spiritum salutis generaverunt, quem acceperunt de timore Dei, non de malitia hujus sæculi, de qua legimus: *Ecce parturivit injustitiam; con-* Ps. VII, 15. *cepit laborem, et peperit iniquitatem.* Melior ergo abortus quam partus sæcularium. Denique de homine qui in hoc sæculo venit, et vanitatem mundi hujus et tenebras pertulit longævitate diuturna, Ecclesiastes pronuntiavit *quia melior* Eccle. VI, 3. *illo abortivus.* Huic enim requies magis quam [2] illi; quia non expertus est varietatem istius[2] sæculi, in qua etsi mille annos quis vixerit, quod bonum est videre non potuit. Fugisse ergo hæc magis est gratiæ quam subiisse.

16. Sed fortasse illud moveat quod adjunxit: *Quia manent sicut oves æternæ; pueri autem eorum ludunt accipientes psalterium et citharam, et delectantur voce psalmi. Consummarunt autem in bonis vitam suam, in requie autem inferni* Job, XXI, 11 et seq. *dormierunt.* Distingue hæc, et quia spiritalis es, dijudica. Impii sicut æterni sunt, non æterni; quia non possunt æternitatem accipere ab eo qui non sit æternus. Non ergo potest dare quod non habet, nec potest illuminare qui non possidet lucem: sed transfigurat se in Angelum lucis, ut decipiat incredulos. Transfigurat autem se simulatione falsæ lucis, non splendore perpetuæ claritatis. Unde et Salvator ait: *Videbam satanam sicut fulgur cadentem de cœlo.* Nec ful- Luc. X, 18. gur est, sed sicut fulgur. Considera hæreticum aliquem intentum abstinentiæ corporis, et cognitioni cœlestium sacramentorum: sicut æternus putatur, non habet æternæ vitæ stipendium; quia falsam habet imitationem, qui fidei non habet veritatem. Hujus parvuli ludunt, sicut illa quæ cum luxuriata fuerit, nubere vult. Luxuriata est in psalterio et cithara, id est, in sono vocis, non in sacramentorum profundo; ut labiis resultaret, non in corda conferret.

CAPUT V.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgatæ.*
14. .....Discede a me, vias tuas scire nolo.	14. .....Recede a nobis, et scientiam viarum tuarum nolumus. Job, XXI.
17. Verumtamen etiam impiorum lucerna extinguitur....	17. Quoties lucerna impiorum extinguetur.....
18. Erunt sicut paleæ a vento, aut sicut pulvis quem abstulit ventus.	18. Erunt sicut paleæ ante faciem venti, et sicut favilla quam turbo dispergit.
23. Hic moritur in simplicitatis suæ potentia, totus in abundantia et gratia.	23. Iste moritur robustus et sanus, dives et felix.
24. Interiora autem ejus plena sunt adipis: medulla autem eorum supereffluit.	24. Viscera ejus plena sunt adipe, et medullis ossa illius irrigantur.
25. Ille autem conficit in amaritudine animæ suæ cursum vitæ istius, nihilque boni epulatus finem accipit.	25. Alius vero moritur in amaritudine animæ absque ullis opibus.
6. Nuda inferna in conspectu ipsius, et non est amictus nequissimis.	6. Nudus est infernus coram illo, et nullum est operimentum perditioni. Job, XXVI.
7. Extendit Boream pro nihilo: suspendit terram in nihilo.	7. Qui extendit Aquilonem super vacuum, et appendit terram super nihilum.
8. Alligans aquam in nubibus suis, et non est rupta nubes sub pedibus ejus.	8. Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum
11. Columnæ cœli dissiluerunt, et timuerunt ab increpatione ejus.	11. Columnæ cœli contremiscunt, et pavent ad nutum ejus.
12. Virtute compescuit mare, a disciplina autem struit cetum maris.	12. In fortitudine illius repente maria congregata sunt, et prudentia ejus percussit superbum.
13. Claustra cœli reformidant eum: præcepto mortificavit draconem prævaricatorem.	13. Spiritus ejus ornavit cœlos: et obstetricante manu ejus, eductus est coluber tortuosus.
14. .....Virtutem tonitrui ejus quis intelligit?	14. .....Quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?
8. .....Numquid si confidit in Domino salvabitur?	8. Quæ est enim spes hypocritæ si avare rapiat, et non liberet Deus animam ejus? Job, XXVII.
11. Dicam vobis quid sit in manu Domini.	11. Docebo vos per manum Dei.....

Impios in bonis sæculi finire vitam, at postea requie cœlesti carere: contrarium vero nobis optandum cum in prosperitate sit illecebra vitiorum ac impunitatis præsumptio. Hanc amentiam sequentibus revincit sanctus vir, supplicium et præsens et æternum præparatum esse declarans. Tum enumeratis eorum sceleribus, ipsa Deum latere non posse ostendit: quæ sit eorumdem portio, describit; atque ad sapientiam quam illi deseruerunt, sectandam nos adhortatur.

17. Hujusmodi itaque in bonis sæculi consummaverunt vitam suam, hanc utique Job, XXI, 13. quam vivebant, non illam cujus mercedem sperabant, et ideo in requie inferni dormierunt, non in requie cœlesti. Nos autem oremus hic potius laborem subire, ut in regno cœlorum consolationem quietis æternæ mereamur adipisci. Magna enim illecebra delinquendi est rerum affluentia secundarum:[3] in superbiam extollit, [3]

[1] Cod. A, *Deum.*
[2] Maur. omitt. *istius.*
[3] Cod. A, hic quoque habet *sæcularium.*

oblivionem auctoris infundit. Considera illum divitem in Evangelio super ostrum et purpuram recumbentem, cujus de mensa micas justus ille pauper Lazarus colligebat. Nonne tibi videtur dives ille ad Deum dicere: *Discede a me, vias tuas scire nolo?* Et vere nolunt scire hujusmodi vias Domini; si enim vellent, cognoscerent. Sed quia plenæ sunt laboris, fugiuntur et declinantur a perditis. Quasi ebrius itaque non recognoscit salutis auctorem. Denique conversus ad compotatores suos: *Manducemus,* inquit, *et bibamus: quid enim*[1] *prodest si serviamus ei? Aut quæ utilitas si observemus eum?* Hæc itaque dicit sæcularium abundantia rerum temulentus; quia non continuo in sæculo scelerum merita rependuntur. Supinabatur enim, quia in manibus ei ad voluptatem omnia suppetebant: et conscius impietatis suæ cujus pœna sequestrabatur, putabat quod Deus impiorum scelera non videret.

Luc. XVI, 19 et s. Job, XXI, 14. Is. XXII, 13. Job, XXI, 15.

18. Huic ergo opinioni ejus respondet[2] sanctus Job: Noli esse securus ac dissolutus æstimans[3] quod ad te in hoc ipso sæculo Domini flagella non veniant. *Verumtamen etiam impiorum lucerna extinguitur:* ad tempus lucet, non habet lumen æternum; et ipsis quamvis sæculum faveat, quia ejus qui principatum habet in hoc[4] sæculo, faciunt voluntatem, solet venire rerum conversio, et dolores ab ira et indignatione cœlesti, ut ventilentur sicut paleæ a vento. Injusti sicut paleæ ventilantur, justi sicut triticum. Denique audi dicentem Petro Dominum: *Ecce satanas expetivit vos, ut ventilet sicut triticum: ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.* Deficiunt illi qui sicut paleæ ventilantur: non deficit qui ad similitudinem illius grani est, quod cecidit et resurrexit, plurimorum fructuum accessione cumulatum. Ideo dicit Propheta: *Heu me, quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe!* Stipulæ igitur quæ cito exuritur, impietas comparatur, et pulveri. Ideo postquam dixit: *Erunt sicut paleæ a vento,* subtexuit versiculum statim dicens: *Aut sicut pulvis quem abstulit ventus.* Denique ut cognoscas quia impius sicut pulvis cito fatiscit atque evanescit, habes in primo psalmo dictum: *Non sic impii, non sic;* id est, non sicut justi: *sed tamquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ.*

Luc. XXII, 31-32. Michæ. VII, 1. Job, XXI, 18.

19. Et facit discretionem[5] inter justum et impium. *Hic,* inquit, *moritur in simplicitatis suæ potentia, totus in abundantia et gratia: interiora autem ejus plena sunt adipis: medulla autem eorum supereffluit. Ille autem conficit in amaritudine animæ suæ cursum vitæ istius, nihilque boni epulatus finem accipit.* Cui pro meritis suis quid potest dignum repræsentari? In sepulcra inducitur, et in tumulo vigilat suo. Ne hæc quidem pœna mediocris, mortis requiem non habere, deferri eum non ad terram viventium, sed ad tumulos mortuorum. Qui vivit enim non inter mortuos quæritur, sed in Abrahæ sinu vitam carpit æternam. Ideo[6] viri illi duo in veste fulgenti dicebant ad mulieres: *Quid quæritis viventem cum mortuis? Non est hic.*[7]

Job, XXI, 23 et s. Lue. XXIV, 6.

20. Deinde enumerat scelera impiorum, quod confinia transcenderent, et cum pastori diripuerint gregem, subjunctorium[8] pupilli abduxerint, pigneraverint bovem viduæ, agrum demessuerint non suum, infirmi autem in vineis eorum sine mercede et cibo operati sint, detractis vestimentis nudos fecerint dormire. Plerique[9] quorum animæ operimentum ademerint, stillicidiis humescebant montium; et quia integimentum[10] deerat, petra se se operiebant. Rapiebantur pupilli ad uberibus matrum suarum, lapsi opprimebantur, qui magis erigi debuissent. Esurientes fraudabantur cibo, et anima infantulorum graviter ingemiscebat.

Job, XXIV, 2 et s.

21. Numquid hæc ignorare potuit, quem nihil præterit? *Nuda inferna in conspectu ipsius, et non est amictus nequissimis;* quia latere non possunt. *Extendit Boream*[11] *pro nihilo: suspendit terram in nihilo, alligans aquam in manibus suis, et non est rupta nubes sub pedibus ejus: columnæ cœli dissiluerunt, et timuerunt ab increpatione ejus. Virtute compescuit mare, disciplina autem struit cetum maris. Claustra cœli reformidant eum. Præcepto mortificavit draconem prævaricatorem. Virtutem tonitrui ejus quis intelligit?* In tantis ergo flagitiis *quæ spes impio est? Numquid si confidit*[12] *in Domino salvabitur? Dicam,* inquit, *vobis quid sit in manu Domini;* et desinite in anibus inania addere.

Job, XXVI, 6 et s. Job, XXVII, 8 et 11.

22. Et describit quam miserabilis impiorum portio sit. Quod etsi plures habeant[13] filios, sine posteritate sunt,[14] quibus deest bonorum meritorum successio. Illa enim vera posteritas, quæ non in terris, sed in cœlo est. Hujusmodi ergo viris hereditas inopia est, et mors successio. Cum divitias coacervaverint, mendicabunt; quia cum mortui fuerint, indigebunt, qui requiem invenire non possunt. Viduas eorum nemo miserabitur: sed manebunt desertæ, atque omnis copulæ solatio destitutæ.[15] Etsi congregetur pecunia sicut terra, atque ut lutum præparatum fuerit aurum,

Ibid. 14 et seq.

[1] Mss. A, N' omitt. *enim.*

[2] Maur. *respondit.* Veritas lectionis nostræ ex eo firmatur quod et initio trium sequentium numerorum verbum semper est in tempore præsenti.

[3] Cod. A, *æstimare.*

[4] Cod. A omitt. *hoc.*

[5] Cod. N', *discretiones.*

[6] Cod. A, *Ideoque.*

[7] Cod. A omitt. *non est hic.*

[8] Id est *subjugale;* Vulgata habet: *Asinum pupillorum.*

[9] Mss. A, N', *Plerosque.*

[10] Cod. A, *integumentum.* Cod. N', *tegumentum.*

[11] Cod. A, *Borean.*

[12] Cod. A, *confidat.*

[13] Cod. A, *habent.*

[14] Cod. A, *sint.*

[15] Cum Gillotio ac Romana editione adoptavimus *desertæ* ac *destitutæ* pro *deserti* ac *destituti* quod habent reliquæ editiones ac codd. mss. passim; quia evidenter id requiritur a contextu, nec valet quod animadvertunt Maurini, ipsos viros mortuos dici potuisse in viduis suis desertos ac destitutos; non enim simpliciter destituti dicuntur, sed objectum destitutionis indigitatur, nempe *omnis copulæ solatio,* quod in hoc contextu nonnisi de eorum uxoribus potuit prædicari.

inanis erit sicut aranea substantia eorum, et
1 omne nominis eorum patrimonium tamquam a[1]
tineis consummabitur. Dormiens dives nihil adji-
Job, XXVIII, 1 et seq. ciet; aperuit oculos suos, et jam non est. Per-
manet in doloribus. Nihil ergo sunt omnia quæ
in hoc mundo sunt. Aurum in metallis, argentum
in metallis: de metallo eruitur, et in metallum re-
vertitur. Quid enim aliud nisi metallum est mens
avari? Quæ tamquam defossum tenet quidquid
receperit, et in venis terræ ac latibulis abscondit;
2 eo quod uti nesciat.[2] Quotidie aurum de metallis
promitur: de avaro proferre quis potuit?

23. Cum igitur nihil prosit vana fames auri, quia quidquid congregaverit, labitur, miserandi profecto qui deseruerunt viam justam, et obliti A sunt eam; cui pretiosi lapides haudquaquam sunt comparandi, difficilis investigatu, impervia superbis, interclusa jactantibus: humilioribus plana, aperta sapientibus. Et ideo sapientiam debemus quærere, ut ambulemus in via justa, per[3] quam adversarius ille sicut leo rapiens et 3
rugiens, qui percucurrit[4] hunc mundum, tran- 4
sire non potuit. Sed qui sapientiam vult investigare, non in abysso eam quærat (sicut philosophi, qui arbitrantur quod ipsi sua sponte, B suo ingenio profunda ejus possint cognoscere), non in mari eam requirat. Etenim ubi tempestas, ubi procella venti est, non potest ibi esse sapientia. Sed ibi quærat, ubi est tranquillitas mentis, et pax quæ super omnem intellectum est.

LIBER QUARTUS

DE INTERPELLATIONE DAVID.

CAPUT I.

David frequenter de sæculi vanitate disseruisse in psalmis, sed maxime in LXXII, *ubi se ob improborum prosperitates, et calamitates proborum graviter initio commotum esse, ac tamen postea correctum significat. Uter ejusdem psalmi auctor, David nimirum, an Asaph dicendus videatur.*

DECURSA est interpellatio D sancti Job: nunc adoriamur eam interpellationem quam reperimus in psalmis. Ipse quidem David pluribus locis de sæculi vanitate non tacuit, et inania esse quæ putantur bona istius mundi, frequenter adseruit, et maxime in E psalmo trigesimo octavo, in quo dicit: *Ve-*
Ps. XXXVIII, 6. *rumtamen universa vanitas, omnis homo vivens;*
5 *quamquam*[5] *in imaginem Dei ambulet homo, tamen vane conturbabitur, thesaurizat, et ignorat cui congregat ea.* Et alibi: *Usquequo peccatores,* C *Domine, usquequo peccatores gloriabuntur?* Quod Ps. XCIII, 3.
hic habeant umbratilem gloriam; ubi de sæculo excesserint, fructum consolationis invenire non possint. Idem tamen inseruit psalmum septuagesimum secundum, in quo ipse sub Asaph nomine protestatur quod ejus fuerit principium prolapsionis; ut non mediocri dolore perstrictus sit, cum videret peccatores in hoc mundo adfluere divitiis, abundare rebus secundis: se autem, qui justificaverit cor suum, esse in afflictationibus et ærumnis: nec mediocrem traxisse offensam in exordio; sed postea per Domini flagella correctum, et illuminatum divinæ cognitionis gratia veræ didicisse seriem traditionis.

2. Nusquam autem invenio sanctum Asaph aliquibus adversis fuisse vexatum: at vero sanctus David plurima gravia et periculorum plena toleravit; de suis enim laboribus dicit. Unde et psalmus non quasi sancti Asaph, sed quasi sancto Asaph, ut docet titulus, superscribitur, quod ex græco Psalterio apertius manifestatur, ut videatur David etiam huic Asaph sicut et aliis, canendum, quem scripserat ipse, psalmum dedisse. Sed quia scriptum est in ipso titulo, defecisse psalmos David, quomodo autem defecerunt, cum decursis his decem psalmis, postea psalmus David titulorum inscriptionem[6] com- 6

Cum autem in antiquissima scriptione unciali vix esset distinctio inter *E* et *I*, et diphtongus *Æ* frequentissime scriberetur tantum per *E*, ideo facillime voces ille feminini generis in alias generis masculini immutari potuerunt.

[1] Mss. A, N′ omitt. particulam *a*.

[2] Mss. A, N′ addunt *de metallis*.

[3] Cod. A omitt. *per*.

[4] Cod. A, *percurrit*.

[5] Maur. *et quamquam*. At particula *et* deest tum in textu, tum in versionibus, tum in cæteris hujus versiculi citationibus apud D. Ambrosium (Vide Sabb. ad h. l.).

[6] Ita Maurini: « Hoc loco videtur id Ambrosius significare, post decem subsequentes psalmos, quorum omnium titulus est, *Ipsi Asaph*, rursus usque ad Psalterii finem subinde aliquos occurrere, qui inscribantur, *psalmus David;* nisi malis, *usque in ultimum finem*, idem his esse, ac *in finem*, quæ verba psalmis non paucis præfiguntur. Porro quod insoluta relinquitur ea difficultas, non mirabitur qui cum Augustino in ps. CV, n. 1, intellexerit, quam sit arduum omnium arcana titulorum penetrare. Sed hoc imprimis psalmi de quo agimus titulo congruere idem Doctor satis testatur, cum post mysticam ipsius interpretationem ista subjungit: *Periculosum*, inquit, *locum tituli psalmi præsentis, sicut Dominus voluit, prætervecti sumus.* » Cæterum de Psalmorum auctoribus et titulorum interpretationibus consulantur clariores Bibliorum interpretes, atque in primis

prehendat usque in ultimum finem? Ideo sequestrata hujusmodi definitione, quæ sit psalmi series consideremus, et a primo versiculo interpellationis propheticæ ducamus exordium.

CAPUT II.

Ex ipso psalmi exordio correctionem Davidis deprehendi: Deum justis semper bonum esse, eo quod si vexentur adversis, futuræ remunerationis spe recreantur, et se semper peccatis minora pati existimant, nec ullis pœnis sua spoliari possunt sapientia: bonum tamen etiam improbis esse Deum, sed eos nolle paratam omnibus bonitatem ejus experiri.

[1] Ps. LXXII, 1. 3. *Quam bonus Deus Israel rectis corde!*[1] Elucet in principio emendationis profectus. Nemo enim potest Deum bonum vere fateri, nisi [2] hic[2] qui non ex successibus commodorum suorum, sed ex cœlestium mysteriorum profundo, et divinæ dispositionis altitudine bonitatem ejus agnoscit: quæ non specie præsentium, sed futurorum utilitate pensanda est. Justo itaque semper bonus est Deus: et cum torquetur doloribus corporis, et cum affligitur acerbitate pœnarum, semper dicit: *Si bona accepimus de manu Domini, quæ mala sunt cur non sustineamus?* Job, II, 10. Gratulatur hic se conteri, ut in futurum consolationem invenire possit; sciens quoniam qui bona receperit in hac vita, habet mercedem suam; futura præmia sperare non poterit, qui non luctatus, non exercitatus sit diversorum certamine præliorum. Qui vero sive juste sive injuste afficitur in hoc sæculo, gratulatur vel quod hic solvat pretia delictorum suorum, vel quia novit eam esse apud Deum uberiorem gratiam, si injuste pro ejus nomine, aut pro bono aliquo opere acerba aliqua patiatur, secundum quod scriptum est: Quia nulla est gloria si peccantes punimini et suffertis, sed si benefacientes, et patientes: hæc est gratia apud Deum. *In hoc enim vocati estis, quia et Christus pro vobis mortuus est, relinquens vobis exemplum, ut sequamini vestigia ejus, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus: qui cum malediceretur, non* I Pet. II, 21 et ss. *remaledixit: cum pateretur, non comminabatur.* Ergo justus etiam si in equuleo sit, semper justus est; quia justificat Deum, et minora se peccatis suis dicit sustinere: semper sapiens est; non enim aufertur equulei tormentis vera perfectaque sapientia: non amittit quod est; quia timorem excludit foras studio et proposito caritatis: novit ut sapiens dicere, quia indigna sunt quæ in hoc corpore sustinemus remuneratione futuræ gloriæ; et omnes hujus temporis passiones superventuram mercedem æquare non possunt. Bonus igitur huic semper est Deus, qui novit quo tempore metat. Et ideo quasi bonus agricola hic arat agrum suum quodam abstinentiæ rigidioris vomere: hic stirpat quadam falce virtutum amputatrice vitiorum; hic stercorat humiliando se usque ad terram, sciens quia Deus de terra suscitat inopem, et de stercore erigit pauperem. Denique apostolus Paulus nisi æstimatus esset stercora, numquam Christum sibi potuisset acquirere. Hic custodit fructus suos, ut illic securius recondat. Semper itaque ei bonus est Deus, quia semper quæ bona sunt, de Deo sperat.

4. Accipe aliud: *Quam bonus,* inquit, *Deus Israel rectis corde!* Non ergo omnibus bonus est Deus? Ille quidem omnibus bonus est, quia Salvator est omnium,[3] maxime fidelium; et ideo [3] venit Dominus Jesus, ut salvum faceret quod perierat: venit enim ut peccatum mundi tolleret, vulnera nostra curaret. Sed quia non omnes medicinam expetunt, sed plerique refugiunt, ne medicamentis compungatur vis ulceris, ideo volentes curat, non adstringit invitos. Accipiunt igitur sanitatem qui medicinam expetunt: illi autem qui refutant medicum nec requirunt, bonitatem medici quam non experiuntur, sentire non possunt. Qui autem curatur, etiam sanatur; ideoque his bonus est medicus, quos sanavit. His igitur bonus est Deus, quibus peccata donavit: qui autem insanabile peccatum habet mentis suæ ulcere, quomodo potest medicum bonum æstimare, quem refugit? Pulchre itaque Apostolus, ut præmisimus, explanavit, quia et omnibus bonus est Deus, *qui vult omnes homines salvos fieri;* et maxime fidelibus divinæ I Tim. II, 4. bonitatis prærogativa servatur, quibus et voluntas Dei opitulatur et gratia. Sed et Psalmista dicendo: *Quam bonum Deus Israel rectis corde,* ad ipsorum sententiam retulit, qui aliter de Deo sentire non norunt, nisi quia bonus ad omnia et in omnibus est.

CAPUT III.

Fateri Prophetam se vix non esse prolapsum, dum peccatorum pacem æmularetur: duplicem esse pacem, sed eam quæ offendiculum habet, fugiendam: nullum in morte peccatorum levamen esse; non prodesse flagella post mortem exemplo Lazari et divitis demonstrari; quantum vero prosint in vita, Davidem ac Jobum patefacere: demum perpetuo esse flagellandos, qui hic flagellati non fuerint.

[1] Ps. LXXII, 2-3. 5. Denique sequentibus exponit ipse quid senserit, dicendo: *Mei autem pene moti sunt pedes, paulo minus effusi sunt gressus mei: quia zelavi in peccatoribus,*[4] *pacem peccatorum videns.* Non utique pedes corporis appellat gressus, sed

cl. Patrizii Soc. Jesu in recentissimo opere italice edito, quod exhibet versionem atque accuratissimam *Centum Psalmorum* explanationem.

[1] Versio S. Ambrosii congruit fere omnino cum illa hodierni Psalterii Mediolanensis; paucas vero differentias infra notabimus. Ideo, qula facilis cum Vulgata collatio, ab ea hic instituenda abstinemus.

[2] Cod. A, *nisi is.*

[3] Cod. A, *omnium hominum.*

[4] Psalterium Mediolanense pro *paulo minus* iterum *pene* pro *in peccatoribus* habet *super iniquos.*

directionem mentis et gressum, de quo alibi dicit: *Non veniat mihi pes superbiæ, et manus*
Ps. xxxv, 12. *peccatorum non moveat me.* Ideo semper petendum est, ut dirigat Dominus nostrorum animorum vestigia, ne labantur, et lubrico quodam erroris effusa, stabilitatem sui tenere non possint. Prolapsionis autem causa ea est, quod pacem æmulatus est peccatorum. Æmulari autem debemus quæ bona sunt, non ea quæ plena dedecoris; sicut et Paulus Apostolus expressit
Galat. iv, 18. dicens: *Bonum est autem æmulari in bono semper.*

6. Nec te moveat quod pacem in malo posuit. Denique et in Evangelio habes esse pacem, quam respuit Christus, ut ipse ait: *Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis: non sicut*
Joan. xiv, 27. *mundus dat, ego do vobis.* Est enim pax quæ non habet offendiculum; est quæ habet: quæ ex dilectione est, non habet offendiculum; quæ ex simulatione, habet. Ideo et Propheta dicit:
Ezech. xii, 10. *Pax, pax, et ubi est pax?* Refugiamus ergo pacem peccatorum; conspirant enim adversus innocentem, coeunt ut justum opprimant, viduam exterminent, vel expugnent ejus pudorem.

Ps. lxxii, 4. 7. Et ideo *non est reclinatio morti eorum:* non
1 *declinatio,* ut plerique codices latini scripti sunt,[1]
2 sed *reclinatio.*[2] Quando enim laboramus, et incurvamur ad opus aliquod, atque inclinamur, nos reclinare consuevimus: peccatores autem gravium scilicet delictorum, et maxime impii se reclinare non possunt; de quibus dictum est:
Ps. lxviii, 14. *Et dorsum illorum semper incurva.* Non enim se erigunt ad cœlestia, qui Christo non adhæserunt. Et ideo nec resurgunt cum eo, quorum mors pessima, sicut scriptum est: *Mors peccatorum*
Ps. xxxiii, 22. *pessima.* Qui autem Christo commoritur, et consepelitur cum illo, non solum reclinatur, sed etiam resuscitatur. De quo pulchre illud convenit dictum: *Universum stratum versasti in infirmitate*
Ps. xl, 4. *ejus;* maxime si martyr sit, cujus infirmitas passione solvitur, mors resurrectione.

8. Vidimus illum divitem qui indutus purpura et bysso in hoc sæculo recumbebat, et epulabatur quotidie splendide, de cujus mensa quæ cadebant pauper Lazarus colligebat, quemadmodum in tormentis positus, in inferno se reclinare non poterat; sed vix ad Abraham, non totum se, sed solos oculos erigebat, rogans ut mitteret Lazarum, qui extremum digiti sui in
Luc. xvi, 19 et seq. aquam tingeret, et linguam ejus refrigeraret. Ergo illius morti reclinatio non erat, nec fir-
Ps. lxxii, 4. mamentum in plaga ejus. Nihil enim prosunt flagella post mortem.

9. Et ideo David dum esset in istius corporis vita, in flagella se præparabat, ut eum Dominus reciperet castigatum. Considera iterum mihi sanctum Job, qui perfusus erat ulceribus, et concutiebatur omnibus membris, et plenus erat totius corporis sui doloribus, glebas terræ vulnerum suorum sanie et humore dissolvens, quemadmodum cum se in hoc corpore positus reclinare non posset, requiem mortis invenerit; ideoque conscius sui dixit: *Mors viro requies.* Is
Job, iii, 23. igitur in plaga non motus est, nec nutavit sermonis sui lubrico, qui in illis omnibus nihil peccavit labiis suis, sicut Scriptura testatur: sed
Job, ii, 10. magis plagæ suæ reperit firmamentum, per quam confirmatus in Christo est. Ergo et Job et David, quia hic flagellati sunt, firmamentum habuerunt in plaga sua; quia flagellat pater filium quem suscipit: qui autem hic non flagellantur, ibi non suscipiuntur ut filii. Ideoque *in laboribus hominum non sunt, et cum hominibus non*
Ps. lxxii, 5-6. *flagellabuntur;* ut in perpetuum cum diabolo flagellentur.

CAPUT IV.

Peccatores iniquitate propria vestiri: quod vestimentum a nobis rejiciendum, ut vestimento virtutum induamur, ac potissimum jejunii: hoc se utiliter Josephum induisse, Adamum exuisse cum gravi damno; denique Judæorum iniquitatem quasi ex adipe prodeuntem magnam ac deliberatam exstitisse.

10. Ideo *obtinuit,* inquit, *eos superbia eorum: cooperti sunt iniquitate et impietate sua.*[3] 3
Malum vestimentum iniquitas, quod si quis voluerit in nobis tenere, remittere nos oportet, ne incipiat in judicium venire nobiscum; et si quis tunicam nostram quam accepimus spiritalem auferre conetur, remitte pallium iniquitatis, sume operimentum fidei atque patientiæ, quo se David operiebat in jejunio, ne amitteret integimenta[4] virtutis. Ipsum jejunium operimentum 4
est. Denique nisi sanctum Joseph texisset jejuna sobrietas, adulteræ protervitas exuisset. Quo jejunio si se tegere voluisset Adam, nudus non fuisset effectus. Sed quia de ligno scientiæ boni et mali contra interdictum cœleste gustavit, et imperatum jejunium prævaricatus est incontinentiæ cibo, nudum se esse cognovit. Quod si jejunasset, et fidei servasset exuvias, nec se adspexisset intectum. Non ergo nos induamus iniquitate et impietate, ne de aliquo nostrum

[1] Cod. A omitt. *scripti sunt.*

[2] Ita de hoc Maurini: « Re vera scripti codices Rom., Mediol., Carn., secundum græcum, et cum his Augustinus præferunt, *non est declinatio morti eorum;* quibus etiam annumerari potest Theodoretus; huic enim ἀνάνευσις, quæ vox legitur apud LXX, idem plane significat atque ἀπαγόρευσις, *repudiatio,* id est, eorum interitus evitari minime potest. Non male autem ab Ambrosio reddita est per dictionem, *reclinatio;* siquidem verbum νεύω proprie actionem signat qua corpus inflectimus ac inclinamus: ἀνανεύω autem contrariam actionem qua inclinatum corpus reclinamus, hoc est, erigimus; ea quippe vis est præpositionis *re* in compositione verborum, ut eis non raro significationem simplicibus verbis, aut etiam ex præpositionibus *cum* et *in* compositis contrariam tribuat; ut patet in verbis, signo, resigno; contego, retego; innuo, renuo, et similibus. Alias hujus loci differentias in notis Nobilii ad hunc versum, et in locis variantibus ultimæ editioni commentariorum S. Augustini in psalmos præfixis invenies. » Sed animadvertendum, etiam Mediolanense Psalterium et codices nostros habere *reclinatio,* contra id quod Maurini superius asserunt.

[3] Iste v. ita effertur in Mediol. Psalterio: *Ideo tenuit eos superbia eorum in finem: operti sunt,* etc.

[4] Cod. A, *integumenta.* Cod. N', *tegumenta.*

Ps. CVIII, 18. dicatur: *Et induit se maledictionem.* Male se in- A
[1] duit et Adam, qui dum quæreret[1] integimenta foliorum, maledictionis excepit sententiam.

11. Induerunt se maledictione Judæi, de qui-
[2] bus scriptum est: *Prodiit*[2] *quasi ex adipe ini-*
[3] Ps. LXXII, 7. *quitas eorum, transierunt in dispositionem*[3] *cordis.*
[4] Ab adipe adipsal[4] enim dicitur, id est, pingue. Sicut enim anima bonis pasta, et referta virtutibus, tamquam adipe et pinguedine repletur, ut
Ps. LXII, 6. scriptum est; sic iniquitas quæ quasi ex adipe procedit, non tenuis et exilis significatur, sed B plena vitiorum. Denique non fortuito quodam lapsu in errorem incidere; sed consilio et dispositione in sacrilegium transierunt.

CAPUT V.

Qui os suum in cœlum ponunt, eos præ ceteris esse qui omnia stellarum necessitati adtribuunt: ipsis tamen hanc a Deo gratiam reservari, ut revertantur cum Israel; cujus reditus mysterium declaratur: eosdem ut a Deo negent occulta cognosci, maxime induci peccatorum divitiis; postremo idem de Christo sensisse Simonem phariseum.

12. *Posuerunt in cœlum os suum; et lingua*
Ps. LXXII, 9. *eorum transivit super terram.* Ponere in cœlum os suum quid sit, docet nos ille ex fratribus adolescentior, qui regressus ad patrem
Luc. XV, 18. dixit: *Pater, peccavi in cœlum et coram te.* Ponunt autem in cœlum os suum qui sibi criminum auctoritates nativitatis putant quadam ne-
[5] [6] cessitate deferri.[5] Hi[6] nec cœlo nec terris parcere solent, ut cursu quodam stellarum arbitrentur vitam hominis gubernari. Nihil providentiæ, nihil bonis moribus dereliquunt. Atque utinam et isti, sicut ille unus de duobus adolescentibus, revertissent: bonus Dominus remedium non ne-
[7] gasset: et tamen etiamsi ipsi[7] nolint sanari, reservat Dominus regressionis gratiam; ut qui in Israel expulsi sunt per cordis proprii cæcitatem, per plenitudinem Ecclesiæ revertantur; et non vacuos dies vitæ istius ducant, sed plenos habeant bonæ operationis et fidei, cum repleverit eos Dominus gratia spiritali. Quomodo autem revertantur, accipe. *Quia cæcitas,* inquit, *ex parte Israel contigit donec plenitudo gentium*
Rom. XI, 25-26. *intraret, et sic omnis Israel salvus fieret.* Sed quia mysterium oportebat impleri, *ut concluderet*
Ibid. 32. *Deus omnia in incredulitate,* id est, redargueret atque convinceret (cum enim duo contendunt, F si unus superior sit, dicitur: Conclusit illum alterum), ideoque per suam misericordiam ut subditus fieret Deo mundus, regressus quidem est populus in heredibus; sed is celeri errore traductus est, ut Deum non crederet occultorum esse præscium. Sed Dominus illis, ut quandoque redimantur, salutis futuræ gratiam reservavit dicens: *Ideo revertetur huc populus meus.* Ps. LXXII, 10. Quid est *huc?* Id est, ad me, ad æquitatem et justitiam meam, ad cultum meum.

13. *Et implebit dies vitæ suæ.*[8] Quod utique [8] *Ibid.* sic accipies, ut populus quidem redimatur, qui B crediderit in eo: in quo etsi non redimantur qui non crediderunt, tamen redempti populi Dei prærogativa defertur.

14. Isti ergo in errore positi dixerunt: *Quomodo scivit Deus; et si est scientia omnis in*
[9] *Altissimo?*[9] Putant enim non esse in Deo scien- *Ibid.* 11. tiam; quia peccatores abundant prosperis sæcularibus. Et adhuc inducit eos loquentes: *Ecce*
[10] *ipsi peccatores et abundantes in sæculo*[10] *obtinue-* [10] *runt divitias.* Habes hoc in Evangelio planius *Ibid.* 12 C expressum, ubi Simon ille pharisæus videns quod mulier illa peccatrix venit in domum ejus, et super pedes Christi effudit unguentum, dicebat intra se: *Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum; quia peccatrix est.* Sed sapientia Dei non præjudicat Luc. VII, 39. veritati, et præscientia ejus, ac providentia hoc ipso amplius probatur, quod in peccato positus successu adfluit sæcularium prosperorum. Quod fortior videns ridet, incautus traducitur et mo- D vetur.

CAPUT VI.

Prophetam cum primo animum despondisset, postea castigatione emendatum cognovisse omnia quidem evenire dispositione divina, opes autem non esse præmia virtutis, nec pœnam peccati inopiam.

15. *Denique Psalmista dicit, dixisse se: Ergo*
E *sine causa justificavi cor meum: et lavi*
inter innocentes manus meas. Hoc est, video illos Ps. LXII, 13. abundare, video illis commoda omnia secundare, me autem conteri atque exagitari tentationibus plurimis. Frustra ergo dedi me innocentiæ, atque ad studium sobriæ conversationis intendi. Et pulchre ait: *Lavi inter innocentes manus meas;* *Ibid.* 13. ut non arrogare sibi summam innocentiæ, sed sedulum deferre studium videretur.

16. Interea non impune hujusmodi a se sermonem exisse testatur. Nam tota die flagellatum esse se memorat; quia frustra justificasse se Domino cor suum dixerat: post flagella autem

[1] Mss. A, N', *quærit.*
[2] Cod. A, *Prodivit.*
[3] Cod. A, *in dispositione.*
[4] « Sic mss. Thuan., Laud. et Colb. Alii autem duo loco vocis *adipsal,* lacunam habent. Editt. vero tantummodo præferunt, *adeps dicitur pingue.* Clarum est inductam esse hanc diversitatem, ut vox non intellecta evitaretur: sed nos potiorum mss. lectionem repræsentamus, maxime cum fieri potuerit, ut dictio *adipsal* ætate Ambrosii a populo per corruptionem frequentaretur. » Ita Maurini. Videtur autem corruptio vocis *adipalis;* vel hæc ipsa vox ab Ambrosio expressa, male deinde in codicibus transcripta est.
[5] Idest, qui auctoritatem delinquendi putant sibi quadam necessitate imponi propter conditionem in qua nati sunt.
[6] Mss. A, N', *Hii.*
[7] Ita cum antiquiori mss. Thuan. apud Maurinos, etiam nostri, contra alios diversimode legentes.
[8] Psalterium Mediol.: *Et dies pleni invenientur in eis.*
[9] Idem: *Et si est scientia in Excelso?*
[10] Mss. A, N', *in sæculum.*

continuo secuta est pravæ opinionis correctio. Statim enim *judex*[1] *meus,* inquit, *in matutinis,* id est, in aperto et perspicuo; lux enim veritatis comprehendens eum, non sivit hæc sentire, quæ dixit. Revincebat itaque et redarguebat me veritatis lumen offusum animo meo, eo quod non recte dixerim: *Sine causa justificavi cor meum.* Locutus sum enim illa tamquam in tenebris constitutus, et recordanti illa mihi cor compungebatur: compuncto autem corde, illuminabatur affectus; ut fieret in corde meo ignis flammigerans, qui faciebat in me diei spiritale principium. Illuminata itaque oriente mihi die, et quasi in multis matutinis positus, intelligebam quia extra constitutionem generationis filiorum Dei factus sum. Qui cum primo credidissem, eo quod operator mundi providens generationi humanæ, omnia ad utilitatem nostri vel tristia, vel ea quæ parum delectent, fecerit; tam bonam sententiam postea pravis opinionibus turbatus amiserim.

[1] Ps. LXXII, 14.

17. Conferebam itaque cum corde meo, et dicebam mihi: *Si narrabo sic, quia sine causa justificavi cor meum,* occurrebat mihi Dei vox dicens: *Ecce generationi*[2] *filiorum tuorum cui disposui:* id est, ecce in Scripturis invenis, o tu Adam, quia disposui generationi filiorum tuorum; quia fortuito divitiæ ad impios, non aliquo merito deferantur, nec præmia virtutis sunt emolumenta thesauri: nec e contrario inopia pœna peccati est, sed indiscrete veniunt ista, quæ modo fluminis quodam sæculi profluvio volutantur.

[2] Ibid. 15.

18. Et existimabam, et videbar mihi cognoscere hoc esse verum, hoc congruere divinæ providentiæ et convenire; me autem frustra in iis turbatum esse, in quibus inhærere non debui.

[3] Ibid. 16.

CAPUT VII.

Emendato errore, David hunc unum laborem sibi cognoscit superesse, ut ingrediatur in adyta divinæ cognitionis. Sancti progressu ætatis finem suum scire desiderant, et quis ille sit. Primam veram cognitionem hans esse, qua credimus prospera improbis ad hoc tantum concessa, ut eorum excusationes excludantur. Eosdem dum Dei beneficiis allevantur, dejici ac prorsus redigi ad nihilum.

19. Itaque quia videbar mihi veram sententiam comprehendisse, et cognitionem rei ipsius esse adsecutus, dicebam mihi: *Hoc labor est ante me, donec introeam in sanctuarium Dei, et intelligam in novissimo.*[3] Id est, solus mihi superest labor, ut ingrediar in sanctuarium Dei, ubi est Cherubim, id est, cognitionis profundum, et non laborem in incertis et vanis opinionibus; narratio enim fatui sicut sarcina in via. Ideo ingrediamur adytum cognitionum sacrarum, atque interiora penetralia veritatis, ut non sit in nobis labor; sapientia enim nos a sensu laboris abducit. Denique non est labor in Jacob. Causa autem laboris ignorantia est; quoniam qui nescit justis reposita esse præmia, non reficitur a laboribus, sed magis imprudentiæ suæ labore curvatur et frangitur. Ingrediamur igitur sanctuarium Dei, ubi sunt Cherubim, in quibus est recordantia sacræ cognitionis, et veri illius atque æterni luminis.

[3] Ps. LXXII, 17.

20. In illo candelabro imago resplendet, quo possimus intelligere in novissimo. Sanctus etenim in ultimo cognoscit, et perfectam sapientiam processu ætatis adipiscitur dicens: *Notum fac mihi, Domine, finem meum, et numerum dierum meorum quis est, ut sciam quid desit mihi.* Quis est finis, nisi ille, cum traditur regnum Deo Patri, quando revelantur occulta sapientiæ? Hunc finem nostri certaminis requirebat Propheta, cupiens cognoscere quid suæ deesset perfectioni; finis enim disciplinæ nostræ et studiorum perfectio est.

Ps. XXXVIII, 5.

21. Hæc ergo prima veræ ratio cognitionis; quia fortuito[4] accidant quæ in sæculo sunt: secunda illa, quia *propter eorum tergiversationes posuisti eis*[5] successus profluos sæcularium commodorum, et abundantiam divitiarum; ne causarentur propter inopiam se et acerbitatem alicujus doloris et luctus minus fuisse devotos, atque in culpam latrocinii et direptionis studium necessitate egestatis impulsos. Non enim ad tranquillitatem vitæ usuramque lætitiæ divitiis opimati, aut honoribus elevati sunt: sed ut querela excluderetur, coacervaretur ærumna.

[4] 4

[5] Ps. LXXII, 18.

22. Dejiciuntur itaque dum elevantur hujusmodi viri. Non enim gratia, sed ruina est; ubi nec diuturni usus muneris reservatur, et adimitur excusatio delinquendi. Quod enim gravioris pondus querelæ, quam illud divinum quod habes in Michææ prophetæ libro: *Populo meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te, aut quid molestus fui tibi? Responde mihi. Nonne eduxi te de terra Ægypti, et de domo servitutis liberavi te?* Ecce quomodo dejiciuntur impii dum allevantur, querela eorum excluditur, pœna acerbatur. Cœlestibus enim beneficiis invitati deserere non debuerunt vitæ securitatis[6] et prosperitatis datorem, cui magis debuerant obtemperare. Sed sicut justitia Dei magna, ita etiam severa vin-

Ibid.

Mich. VI, 3-4.

[6] 6

[1] Maur. *vindex.* At lectio nostra et alibi sic occurrit apud D. Ambrosium et consonat cum Psalt. Rom. et Ambros. (Vide Sabb. ad h. l.).

[2] Psalterium Mediolanense: *Ecce nationem,* etc. Sic autem de his notant Maurini: « Edit. Era. ac Gill. *Ecce generatio filiorum tuorum cui disposui.* Rom. *Ecce generationi filiorum tuorum sic disposui.* Mss. denique: *Ecce generationi filiorum tuorum cui disposui.* Hellenismus est sive adtractio regiminis. LXX Ἰδοὺ τῇ γενεᾷ τῶν υἱῶν σου ᾗ συνετέθηκα. »

[3] Mediol. Psalterium: *Donec intrem..... et intelligam in novissimis eorum.*

[4] Hoc non ita intelligendum quod Ambrosius inficietur divinam in omnibus providentiam, sed quod ipsa sinat passim hæc determinari concursu causarum secundarum quibus materialis regitur mundus; id quod congruit dictis numm. 17 et 18.

[5] In Mediol. Psalt.: *propter dolositatem posuisti illis mala.*

[6] Cod. A, *vitæ et utilitatis.*

dicta. Quando enim impius perseverare consuevit, de quo et alibi habes scriptum: *Vidi impium superexaltatum et elevatum super cedros*[1] *Libani; et transivi, et ecce non erat: et quæsivi eum, et non est inventus locus ejus?* Incredibilis celeritas extinctionis ejus. Vides subito impium in hoc sæculo potentem: dum tu transis, ille jam non est. Quanta est enim umbra in terra: quam non diuturna? Transpone vestigium, et umbra præteriit. Aut si hic aliquid movet, ad ea quæ futura sunt, adtolle mentis vestigium, et invenies illic impium non futurum, quem hic esse credebas; non enim est, qui nihil est. Denique Dominus eos cognovit qui sunt ipsius: qui autem non sunt, eos non agnoscit; quia ipsi eum qui est, non agnoverunt.

Ps. XXXVI, 35-36.

CAPUT VIII.

Impios in interitu suo cum somnio bene comparari, quod nempe animæ illorum omnibus bonis vacuæ reperiantur; et eorumdem tenebrosæ imagines e lumine cœlestis Hierusalem deleantur.

23. De ipsis ergo et hic dicit: *Defecerunt et perierunt propter iniquitatem suam*[2] *velut somnium exsurgentis,* id est, ita deficiunt et evanescunt impii, sicut somnium exsurgentis a somno[3] primum; quia in tenebris sunt, et in tenebris ambulaverunt, nec resedit aliquod eorum boni operis vestigium, sed similes eorum qui somnium vident: qui autem somniat, in nocte somniat; nox autem in tenebris. Filii tenebrarum sunt privati sole justitiæ, et splendore virtutis, dormientes semper et non vigilantes, de quibus bene dicitur: *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt.* Etenim cum animæ eorum a corpore separatæ, tamquam resoluti a corporis somno nihil invenient, nihil tenebunt; et quod se tenere arbitrabantur, amittent; quoniam stultus et insipiens cum divitiis exundaverint, *relinquent alienis divitias suas, neque simul ad inferna descendet cum eis*[4] *gloria domus eorum.*

Ps. LXXII, 19-20. Ps. LXXV, 6.

24. Sequentia quoque demonstrant quomodo impius non inveniatur, sed intereat. Quoniam imago ejus in civitate Domini illa superiore Hierusalem non invenitur. Dominus enim pinxit nos ad imaginem et similitudinem suam, sicut ipse docet dicens: *Ecce ego, Hierusalem, pinxi muros tuos.* Si bene egerimus, manet in nobis ista imago cœlestis: si male quis agit, deletur in illo hæc imago (illius utique qui descendit de cœlo), et est in eo imago terreni. Unde et Apostolus dicit: *Sicut portavimus imaginem illius terreni, portemus et imaginem hujus cœlestis.* Bonorum ergo imagines perseverant, et in illa Dei civitate resplendent. Si quis autem ad graviora peccata deflexerit, nec egerit pœnitentiam, imago ejus aboletur vel dejicitur;[5] sicut Adam de Paradiso ejectus est et exclusus. Quicumque autem pie honesteque se gesserit, intrat in civitatem Dei, et infert imaginem suam, ut in illa Dei fulgeat civitate. *Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges;* quia isti in lumine fulgere non possunt, qui tenebrosis se operibus induerunt. Exemplum accersamus de sæculo. Vide quemadmodum in civitatibus bonorum principum imagines perseverent, deleantur imagines tyrannorum.

Is. XLIX, 16. I Cor. XV, 49. Ps. LXXII, 20.

CAPUT IX.

Prophetam cognitione divinæ providentiæ recreatum: ipsum et cum eo omnes homines comparatione cœlestium civium jumentis haud esse absimiles; eosdem tamen Dei gratia ad humanam revocari dignitatem.

25. Hæc ergo considerans, animoque intendens sanctus Propheta delectatus est, qui fuerat ante turbatus. Unde ait ipse: *Quia delectatum est cor meum, et renes mei resoluti sunt. Et ego ad nihilum redactus sum, et nescivi: et velut jumentum factus sum apud te, et ego semper tecum.* Cum cognovissem, inquit, quia Deus humana curat et respicit, *requieverunt renes mei,* hoc est, ex maxima fagitatione veteris imprudentiæ requievi per agnitionem boni cœlestis et gratiæ. Sunt enim quidam renes animæ, qui vexantur in nobis per ignorantiæ laborem: hi resolvuntur ad requiescendum cœlestis agnitione doctrinæ, et quasi pulchro[6] quodam fulcro cœlestium præceptorum subnixi foventur. Tunc, inquit, intellexi, quia vane fatigabar; quoniam id quod verum est nesciebam.

Ibid. 21 et seq.

26. *Et velut jumentum factus sum:* pulchre addidit, *apud te;* comparatione enim cœlestium homo quid est nisi jumentum irrationabile? Nam et stellæ cum sint lucidæ, vanescunt solis exortu. Et Moyses ait: *Non sum idoneus ab hesterno die, ex quo cœpisti loqui cum servo tuo: et tenui,* inquit, *voce, et tardiloquus sum.* Ita ergo et homo, non dicam Christi, sed Angelorum comparatione mutum videtur esse jumentum. Sed tamen nemo desperet; quia homines et jumenta salvos facit Deus. Et ideo quia non ex me, sed ex te didici, tibi adhærebo semper; ut desinam esse jumentum, et dicas mihi: *Tu autem hic sta mecum.* Circumfusus enim Dei gratia homo incipit esse, qui per imprudentiam prætendebat insensibilitatem, et inscientiam bestialem. Homo enim eo probatur, si capax sit rationis et gratiæ. Itaque a mutis animalibus separatum se esse gaudet, et in hominum adscitum esse consortia, quæ Deus visitat et tuetur. Quid enim est homo, nisi quia memor est ejus Dominus, aut quia a Domino visitatur?

Exod. IV. Deut. V, 31

[1] Cod. A, *sicut cedros.* Hæremus utrum hæc an altera genuina sit lectio, cum utraque æque occurrat apud D. Ambrosium (Vide Sabb. ad h. l.).

[2] Psalt. Mediol. in plurali: *Propter iniquitates suas.*

[3] Mss. A, N', *e sommo.*

[4] Cod. A, *cum eo.*

[5] Mss. A, N', *ejicitur.* Ita et infra occurrit.

[6] Cod. A, omitt. *pulchro:* vera forte lectio, quia istud *pulcro* superfluum videtur, et posterius insertum e confusione cum *fulcro.*

A

CAPUT X.

Si Deus nobis ad dexteram non fuerit, eum locum a diabolo occupatum iri, sicuti primo parenti contigit: cum hujus vices ageret Christus eum sibi ad dexteram dæmonem statuisse, quo ipsum gloriosius prosterneret: postremo maximas utilitates ad eos redire, quibus ad dexteram steterit Christus.

27. Unde quasi visitatus ab eo dicit: *Tenuisti* B
1 *manum dexteram meam,*[1] *et in voluntate*
Ps. LXXII, 24. *tua deduxisti me, et cum gloria assumpsisti me.* Sic accepimus, et secundum græcum sic convenit. Dixit enim græcus: Ἐκρατῆσας τῆς χειρός, id est, *Tenuisti manum* τῆς δεξιᾶς μου, *dexteram meam.* Bene dirigitur, cujus dexteram Deus manu sua tenet. Potest dicere: *Dominus a dextris meis, ne*
Ps. XV, 8. *commovear.* Adam si a dextris suis Dominum habere voluisset, non esset a serpente deceptus. Sed quia oblitus est mandatum Dei, et voluntatem serpentis implevit, manum ejus diabolus tenuit, et ad lignum scientiæ boni et mali extendi fecit, ut interdicta decerperet. Præjudicatum est in illo omnibus, et cœpit universis adversarius ad dextram stare. Unde et illa in Judam maledicti forma processit: *Et diabolus stet a*
Ps. CVIII, 6. *dextris ejus.* Si illud maledictum grave, maxima est ista benedictio, qua maledictionis duræ vincula laxantur. Ideo Dominus Jesus ad dexteram sibi diabolum statuit, sicut in Zachariæ libro D
Zach. III, 1. legimus; hominis enim causam locumque susceperat. Ibi ergo stetit, ubi Adæ stabat hereditas. Quasi bonus athleta permisit eum ad dexteram sibi stare, ut eum retrorsum repelleret dicens:
2 Matth. IV, 10. *Vade retro, satana.*[2] Itaque adversarius loco dejectus recessit: tibi autem ne diabolus a dextris
Matth. XIX, 21. staret, ait: *Veni, sequere me.* Prævidens igitur David adventum Domini, qui nos a potestate adversarii liberaturus descendit e cœlo, ait: *Dominus a dextris est mihi, ne commovear.* Cui E autem a dextris erat diabolus, movebatur. Merito ergo et hic ait: *Tenuisti manum dexteram meam,* id est, ut jam peccare non possim; ut ille lubrico ante fluctuabundus vestigio, fida possim statione consistere. Quam bene hoc Apostolus dixit, quando eum turbatum Dominus vidit, et extendens dexteram suam titubare non
Matth. XIV, 30-31. passus est, atque intrepido firmavit incessu! Liberatus itaque Petrus quid aliud est locutus nisi hos propheticos versus: *Tenuisti manum* F *dexteram meam, et in voluntate tua deduxisti me, et cum gloria adsumpsisti me?* Quæ est dextera
3 nisi actuosa animæ virtus? Quæ si[3] Domini voluntate dirigatur, nihil aliud desiderat, nil requirit, nullas mundi hujus opes, nulla adjumenta deposcit.

[1] Psalter. Mediol.: *manum dexteræ meæ.*
[2] Mss. A, N', *satanas.*

CAPUT XI.

Davidem possessione Dei contentum nihil præter eum exoptare; debere enim terrena deleri oblivione, ut succedant cœlestia, atque etiam ad Deum qui neminem repellit, accedatur, a quo pravis tantum actionibus recedimus.

28. Ideo dicit sanctus David: *Quid enim mihi restat in cœlo, et a te quid volui super terram?* Id est, Tu portio mea es, abundas mihi Ps. LXXII, 25.
ad omnia, nihil quæsivi aliud, nisi ut te partem haberem; nulli me cœlesti, ut gentiles faciunt, subdidi creaturæ, nullas sæculi hujus divitias, et voluptatum illecebras concupivi. Nullius egeo, qui a te assumptus sum: nec superest in cœlestibus quod amplius quæram. Nihil habens, omnia habeo; quia Christum habeo, cui Pater altissimus *non pepercit; sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo ergo non cum illo omnia*
C *nobis donavit;* sicut Apostolus dixit? Omnia Rom. VIII, 32.
enim in Christo, per quem omnia, et in quo constant omnia. Omnia ergo in illo habens, aliam non quæro mercedem, quia ipse merces est universorum. Ideoque perfecto dixit: Tolle crucem tuam, et sequere me. Qui illum sequi- Marc. VIII, 34.
tur, non præmio ducitur ad perfectionem: sed perfectione consummatur ad præmium. Imitatores enim Christi non propter spem boni sunt, sed pro amore virtutis. Christus enim per na-
D turam bonus, non propter præmii cupiditatem. Ideo passus est, quia benefacere eum delectavit, non quia incrementum gloriæ ex sua passione quærebat. Ideo qui illum imitari cupit, non quod sibi, sed quod aliis prosit, operatur. Unde non immerito deficit sibi, aliis autem virtutis incremento valescit.

29. Et convenienter dicit: *Defecit cor meum et caro mea, Deus cordis mei.* Neque enim pos- Ps. LXXII, 26.
sunt perpetua succedere, nisi terrena defecerint. E Deficit ergo caro, quando mortificantur quæ sunt carnalia. Deficiunt et illi qui mortificationem Jesu Christi in sua carne circumferunt; mors enim Christi in illis operatur, ut omnis errorum moriatur illecebra. Unde colligitur quia et cor hominis deficit, quando mortificantur cogitationes malæ, quæ de corde procedunt; ut terrena omnia abscondat oblivio, et fiat Deus cordis eorum, qui beati mundo corde Deum videre mereantur; ut appropinquent tibi, et non
F se segregent. Deus enim appropians, non repulsor appropinquantium est; omnibus enim vult salutis causa esse, non mortis. Denique neminem repellit, nisi qui se ab ejus conspectu putaverit sequestrandum.

30. *Quoniam ecce,*[4] inquit, *qui elongant se a* 4
te, peribunt. Unusquisque enim operibus suis *Ibid.* 27.
pietati tuæ se se aut jungit aut separat. Fugit enim Deum qui operatur ea, quorum cognitionem metuat deprehendi; sicut ille qui tectus

[3] Cod. A, *Quasi,* manifestus error scriptionis.
[4] Psalterium Mediol.: *Quia ecce,* etc.

parietibus et circumfusus tenebris a Domino Deo se se existimat non videri: videtur autem, cum dicitur: *Perdidisti omnes qui fornicantur* Ps. LXXII, 27. *abs te.* Sicut enim mulier quæ fornicatur, non adhæret viro, nec una caro cum viro suo, nec unus spiritus est; sed dividit se se ac separat[1] fornicando: ita quæcumque anima non adhæret Deo, sed vanis idolorum cultibus inserviens A fornicatur, dividit se sacrilegii scævitate,[2] et longe fit a Domino quæ prope esse deberet. Perit autem qui separatur a Domino.

31. Unde Sanctus qui Dei judicium reformidat, semper adhærere vult Christo, et in eo Ps. LXXII, 28. spem suam ponere, ut laudet Dominum, cui est honor, gloria, perpetuitas a sæculis, et nunc et semper, et omnia sæcula[3] sæculorum. Amen.

[1] Cod. A, *separatur.*

[2] Cod. A, *sce vitæ* (sic), quod esset interpretandum *sanctæ vitæ,* nisi contextus ostenderet esse errorem scriptionis pro *scævitate,* sicut est error et quod habet cod. N', *scenitate.* Editiones ante Maurinam, *obscœnitate.* Omnes mss. juxta Maur. *scœvitate.* Hic autem hæc vox non habet significationem *sævitatis,* sed *stultitiæ,* ut adjectivum *scævus* significat *insipientem* ac *stultum.*

[3] Cum hoc *accusativo temporis* non est insueta omissio præpositionis, ut dicitur etiam *æternum* pro *in æternum.*

PRÆFATIO

AD APOLOGIAM PROPHETÆ DAVID.

Occasionem et argumentum hujus libri Maurini Editores ita proposuerunt:

Cap. 1, n. 1. « Nonnulli cum historiam David perlegendo tantum prophetam ac regem tam sanctum in geminum « scelus adulterii scilicet atque homicidii incidisse cognovissent, offensionem haud mediocrem passi fuerant. « Quapropter hujus rei vulgato rumusculo sanctus Ambrosius, ad utilitates populi sui numquam non « intentus, huic malo putavit mature occurrendum. Itaque sacrum suggestum conscendens, defensionem « ejusdem prophetæ ac regis aggressus est. Neque tamen ipsum ita suscepit defendendum, ut a crimine
Cap. 1 et seq. « immunem adsereret. Fatetur siquidem illum duobus gravissimis peccatis maculatum fuisse: at vero con-
Cap. 2. « tendit eumdem accelerata confessione, prolixa pœnitentia, et indefesso bonorum operum studio expiatum, Cap. 4, 6 et seq.
« ut jam peccatoribus eum accusare quem ipsemet Deus absolverat, minime liceret: ceterum haudquaquam Cap. 4 et alibi.
« insolitum videri, quod tentationis et concupiscentiæ vi succubuerit homo fragilis; sed illum prorsus Cap. 1 et alibi.
« omnium admiratione dignum, quod rex potentissimus qui legum severitate non tenebatur, statim atque « de commisso peccato fuit admonitus, culpam agnoverit, eamque sincero ac vehementi dolore deleverit. « Addit his memoratum lapsum eam ob rem divino permissum consilio, ut idem ille ad posteritatis exem-
Cap. 2 et 3. « plum humiliatus exerceretur ac probaretur; neque non in hoc ipso mysterii figuram exstitisse, quæ Cap. 3.
« atrocitatem noxæ minueret. Postremo non paucis præclaris ac sanctis actionibus quibus Propheta delictum Cap. 6 et seq.
« texerit suum, dinumeratis, affirmat eum alio patrono haud indigere; quandoquidem in psalmo L quo et
« actam abs se pœnitentiam et impetratam veniam testatus est, suam ipse reliquit apologiam. Hoc vir Cap. 8 et seq.
« sanctus probat brevi quidem, at eleganti omnium ejusdem psalmi versuum enarratione, in qua sicut et in « toto opere mysticas quasdam expositiones, observationes, adhortationesque morales ad populi apud quem « verba faciebat, institutionem spargit. »

Editores Romani, ut principio sibi proposito obsequerentur simul omnia colligendi quæ commentationes in sacras Scripturas exhiberent, juxta eorumdem sacrorum Voluminum ordinem, licet a sancto nostro Doctore non apposite editas, sed occasionaliter in diversis ejus operibus sparsas, psalmi L explanationem a contextu hujus Apologiæ sejungere debuerunt, ac veluti opus per se consistens proponere, omissis etiam verbis quibus reliquo libro adnectebatur. Præseferebat quidem aliquid emolumenti illa Romanæ Editionis dispositio pro iis qui sub uno conspectu habere cuperent quidquid Ambrosius de singulis Bibliorum partibus directe disseruisset; sed grave simul inconveniens inde exortum est, quod quædam ejusdem Opera dissecta fuerunt, et partes a partibus abstractæ, ut in sua integritate conspici ea opera non possent, et ita nec mutuus deprehendi partium nexus. Ideo opportunius editioni suæ Maurini consuluerunt singulis libris integritatem suam restituendo; unde hanc quoque Apologiam una cum sibi consociata psalmi L expositione rursus ediderunt. Id autem consilii et nos, sicuti pro præcedentibus Interpellationibus, absque hæsitatione amplexi sumus. Nec dubium omnino esse potest quin hæc psalmi L commentatio originetenus hujus Apologiæ pars extiterit; nam, præter quam contextu ei intime cohæret, et ab omnibus mss. codicibus ut Apologiæ pars
Lib. IV, *Contra duas epist. Pelag.*, c. 11, et lib. II, *Contra Jul. Pel.*, c. 7. exhibetur, et sub hujus nomine ab Augustino non semel ex eadem testimonium profertur.

De operis vero indole et tempore quo lucubratum et vulgatum fuerit, hæc rursus scite habent Maurini: « Ambrosius conciones quibus hic tractatus componitur, more suo in ecclesia pronuntiavit post reci-
« tatum Evangelium, quemadmodum aperte significant ea verba: *ut hodie lectum est, quod homo quidam*
Luc. XIX. « *cum dives esset, abiit in regionem longinquam,* etc. Sed nec minus manifestum est, id evenisse non ita
« multo post Gratiani imperatoris cædem, quando eam ille hisce vocibus lamentatur: *Quam gravi,* inquit, Cap. 6, n. 27.
« *adhuc luimus vastitate, quam publico quodam totius orbis funere appetiti necem regis exsolvimus!* etc.
« Plane hoc modo loqui sanctus Antistes non poterat nisi aut de Gratiano, aut de Valentiniano juniore,
« cum illis temporibus per vim nullus imperator præter hos duos juvenis fuerit extinctus: at quæ adjuncta
« illic referuntur optime in violentum Gratiani interitum, minime vero in Valentiniani quadrare satis
« constat. Præterea hæc ipsa Apologia citatur in commentariis in Evangelium secundum Lucam, quæ In cap. 3
« circiter annum CCCLXXXV scripta esse probabilius est, ac perinde diu ante necem Valentiniani. Colli-
« gendum itaque commentationem hanc post mensem Augustum anni CCCLXXXIII, quo trucidatus fuit Gra-
« tianus, et ante annum CCCLXXXV quo memorata commentaria lucubrata sunt, in lucem prodiisse, anno
« videlicet, ut vero videtur similius, CCCLXXXIV.

1 « Codex Thuaneus ante mille annos,[1] ut characteres indicant, exaratus, et alii aliquot probatæ notæ
« hanc eamdem opellam exhibent ita inscriptam: *Tractatus S. Ambrosii de Apologia prophetæ David ad*
« *Theodosium Augustum.* Sed forte suspicetur aliquis postrema verba fuisse ab imperitis quibusdam vel
« audaculis superaddita, cum Theodosius Magnus quo tempore eosdem sermones habitos esse demonstra-
« vimus, non potuerit esse Mediolani, quam in urbem nonnisi aliquot post annis cum de Maximo trium-
« phasset, se se contulit. Verumtamen nihil admodum vetat quominus sanctus Præsul Theodosio a se
« aliquem e suis libris petenti hunc ipsum licet ante annos non paucos compositum, tamen quasi maxime

[1] Si addamus annos qui effluxerunt a tempore quo hæc scribebantur, dicendum erit ante fere mille ac ducentos annos illum codicem exaratum fuisse.

« convenientem ob regiam personæ, de qua ibidem agitur, dignitatem, potissimum tribuerit: aut etiam « ipsemet sponte suam eidem principi forte post factam Thessalonicensium stragem, propter quam ipsi « publicam satisfactionem indixit, mittendum putaverit, ut illum in pœnitentiæ firmaret proposito. Re ipsa « inter plurima præclare dicta quæ leguntur in hoc tractatu, nonnulla etiam observare est, quæ videantur « eo spectare. Hæc Ambrosius scriptioni suæ, antequam illam mitteret ad imperatorem, addere potuit. « Quod si ita sit, prædicare possumus hoc opus postrema Auctoris cura perfectum et recognitum ad nos « pervenisse. »

E nostris mss. codicibus præter illum qui per N′ designatur, duo alii quoque hanc exhibent opellam, quos sub siglis a, b, denotavimus. Codex a, extat in Bibliotheca Ambrosiana signatus *B. 49 Sup.* et sæculo XV conscriptus apparet. Codex b, fuit olim Conventus S. Mariæ Coronatæ Mediolani, nunc vero et iste servatur in Bibliotheca Ambrosiana signatus *E. 14 Sup.;* sæculo autem XIV exaratus dicendus est. Quoad vero cod. N′, illud notandum est quod in fine hujus tractatus legitur, nempe: *Explicit liber* I *S. Ambrosii De Apologia David ad Theodosium Augustum*, cui statim succedit liber *De Nabuthe et Achab*, et post hunc legitur: *Incipit liber* II *De Apologia David ad Theodosium Augustum.*

Hæc tamen designatio libri I ac II authentica non videtur, nempe ab ipso librorum auctore procedens, quia hoc in casu ab aliis amanuensibus derelicta non esset; sed librarii alicujus arbitrio sive in ipsum codicem N′ inducta, sive in alium vetustiorem unde ille fuerit transcriptus.

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

APOLOGIA PROPHETÆ DAVID

AD THEODOSIUM AUGUSTUM

Scripta forte circiter an. 384.

CAPUT I.

Quare apologiam David scribere aggressus Ambrosius. Historia facti præmittitur. Deinde judicandus non esse ostenditur, quem Deus justificaverit: contra vero etiam laudandus, quod in tanta potestate non plura peccaverit.

APOLOGIAM prophetæ David præsenti arripuimus stylo scribere, non quod ille indigeat hoc munere, qui tantis meritis enituit, virtutibusque effloruit; sed quia plerique gestorum ejus lecta serie, non introspicientes vim Scripturarum, vel occulta mysteriorum, mirantur quomodo tantus propheta adulterii primo, deinde homicidii contagia non declinaverit.

2. Ideo nobis studio fuit ipsam recensere historiam, quæ patuisse peccato videtur. Namque II Reg. 1, 2 et seq. in secundo Regnorum legimus libro, quoniam deambulans David in domo sua regia, prospexerit lavantem se mulierem (nomenque illi Bethsabee) formæ egregiæ, et gratia et vultu decora,[1] præstantique admodum facie,[2] quibus illecebris delinitum potiendi ejus sumpsisse affectum. Erat autem mulier viro nupta, Uri[3] nomen marito, cui mandatis regiis composita est scena necis. Nam etsi nihil ad impedimentum cupiditatis, plurimum tamen ad verecundiam adulterii obstare vita ejus æstimabatur.

3. Itaque ut a planioribus exordiamur, quem Deus justificavit, ne tu dijudices. *Pro minimo mihi est,* inquit Paulus, *ut a vobis dijudicer, aut ab humano die: sed neque me ipsum dijudico.* Et I Cor. IV, 3. adhuc erat in corpore situs, adhuc tentationi obnoxius: sed ideo se non dijudicabat, quia spiritalis a nemine dijudicatur, nisi a solo Deo. Denique subdidit: *Qui dijudicat me Dominus est. Itaque nolite ante tempus quid*[4] *judicare.* Sed *Ibid.* 4, 5. David jam tempus implevit, et gratiam meruit, et justificatus a Christo est; quandoquidem David se dici filium ipse Dominus gratulabatur, et qui eum ita confitebantur, illuminabantur. Cur hominem Dei a præmio[5] in judicium vocas? Judicavit jam de eo Dominus, de quo dixit ad Salomonem: *Si ambulaveris in conspectu meo, sicut ambulavit David pater tuus in sanctitate cordis et justitia, ad hoc ut faceret secundum omnia quæ mandavi ei.* Hic ergo judicio dignus III Reg. IX, 4. an[6] præmio est, qui fecit secundum omnia mandata cœlestia, ambulans in sanctitate et justitia cordis? Ubi aliorum vitia et peccata delitescunt, ibi David virtutis et gloriæ suæ divinum accepit testimonium. Et de ejus peccato disputamus otiosi, pro cujus merito et gratia aliorum peccata revelata sunt. Nam cum offendisset Salomon, quod non custodisset mandata Domini, et regnum ejus disposuisset Deus scindere in plurimas partes, ait ad eum: *Verumtamen in diebus tuis non faciam hoc*[7] *propter David patrem tuum. De manu filii tui accipiam illud. Verumtamen non totum regnum accipiam,*[8] *sceptrum unum dabo* III Reg. XI, 12, 13.

[1] Mss. N', a, *et vultus decore,* ut et alii mss. apud Maur. Cod. b, *formæ gratia et vultus decore.*

[2] Ne putaveris in vocibus *vultu* et *facie* inanem esse battologiam; cum facies non tantum pro vultu, sed etiam pro totius corporis compositione, atque exteriori conspectu sumi possit. Rursus editt. omnes, et mss. nonnulli: *potiendæ ejus;* mss. alii longe plurimi, ac ævi melioris: *potiendi ejus.* Melius; sic enim Terentius in Hecyra, *ego ejus* (uxoris scilicet) *videndi cupidus.* Videsis Fr. Sanctii *Minervam* lib. III, c. 8. Denique ubi editt. Era., Gill. et Rom. cum potioribus mss. *sumpsisse affectum;* illic Am. cum reliquis: *sumpsisset affectum.* Verum eos movit, quod non crederent aliter constructionem constare posse, cum tamen melius verbum *legimus* initio periodi expressum hoc loco mente suppleatur. (Maur. Edit.)

[3] Maur., *Uriæ.* Mss. N', a, b, *Uti,* quod est error scriptionis pro *Uri.* Thuan. codex vetustissimus apud Maur. semper atque in omnibus casibus habet *Uri.* Et certe lectionem Ambrosii esse hanc id argumento esse potest, quod infra c. 3, n. 14, nomen mariti Bethsabee dicit idem significare ac *lumen meum,* qua ratione vocem *Uri* interpretatur, cum vox *Urias* exponatur *lumen,* seu *ignis Domini.*

[4] Mss. N', a, b omitt. *quid.*

[5] Cod. N', *Cur hominem dignum præmio.* Sed vox *dignum* forte arbitrio librarii in textum invecta est. *A præmio* nempe quo jam fruitur in cœlo ob suas virtutes ac pœnitentiam peractam.

[6] Cod. N', *aut.*

[7] Mss. N', a, *hæc;* quæ lectio consonat lectioni τῶν LXX juxta mss. 82, 93, 108, 123, apud Holmes.

[8] Cod. N', *auferam.*

ei[1] *propter David servum meum.*[2] Justificante igitur Domino, quis est qui tantum dijudicet[3] virum? *Quod Deus,* inquit, *mundavit, tu commune ne dixeris.* Act. x, 15.

4. Salvo tamen judicio cœlesti, quo etiam ipse tantum honorifices prophetam, in ejus actus moresque ingredere. Non miraris hominem, et Angelis adæquandum judicas, plurimum vitæ suæ, immo a pueritia in divitiis, honoribus, imperiis demorantem, in multis tentationibus positum, semel tantum locum errori dedisse, et ei errori quo etiam Angeli cœlorum,[4] ut Scriptura commemorat,[5] de sua virtute et gratia dejecti sunt?[6] Sane et alter legitur error ipsius, quod numerari fecerit populum. Gen. vi, 2.

CAPUT II.

Laudatur David ob humilitatem confessionis; ac tres causæ, cur sanctis peccatum obrepere utile sit, idque Deus permittat, adseruntur.

5. Unusquisque nostrum per singulas horas quam multa delinquit, et tamen unusquisque de plebe peccatum suum confitendum non putat.[7] Ille rex tantus ac potens ne exiguo quidem momento manere penes se delicti passus est conscientiam: sed præmatura confessione atque immenso dolore reddidit peccatum suum Domino. Quem mihi nunc facile reperias honoratum ac divitem, qui si arguatur alicujus culpæ reus, non moleste ferat? At ille regio clarus imperio, tot divinis probatus oraculis, cum a privato homine corriperetur, quod graviter deliquisset, non indignatus infremuit, sed confessus ingemuit culpæ dolore. Denique Dominum dolor intimi movit affectus, ut Nathan diceret: Quoniam pœnituit te, *et Dominus transtulit peccatum tuum.* Maturitas itaque veniæ profundam regis fuisse pœnitentiam declaravit, quæ tanti erroris offensam traduxerit.[8] *De Pœnit.*, d. 3, c. *Ille rex.* *Ibid.*, § *Denique Dominum.* II Reg. xii, 13.

6. Alii homines cum a sacerdotibus corripiuntur, peccatum suum ingravant, dum negare cupiunt aut defendere; ibique eorum lapsus est major, ubi speratur correctio. Sancti autem Domini qui consummare pium certamen gestiunt, et currere cursum salutis, sicubi forte ut homines corruerint naturæ magis fragilitate quam peccandi libidine, acriores ad currendum resurgunt, pudoris stimulo majora reparantes certamina; ut non solum nullum adtulisse æstimetur lapsus impedimentum, sed etiam velocitatis incentiva cumulasse. Ergo si currentium non solvitur cursus, cum forte aliqui ceciderint, non luctantium contentio, sed inoffensa manent certamina; quin etiam plerique post unum aut alterum lapsum, gratia majore vicerunt: quanto magis agonem pietatis ingressi non debent unius prolapsionis offensione censeri,[9] cum beatus sit qui se potuerit reparare post lapsum; quoniam post mortem quoque resurgere munus beatorum est? *Ibid.*, § *Sancti.*

7. Alias quoque prodesse peccatum possumus comprehendere, et providentia Domini sanctis obrepsisse delicta. Propositi enim ad imitandum nobis sunt; et ideo curatum est ut et ipsi aliquando laberentur. Nam si inoffensum a vitiis inter tot lubrica hujus sæculi curriculum peregissent, dedissent nobis occasionem infirmioribus æstimandi cujusdam superioris eos naturæ ac divinæ fuisse; ut delictum recipere, et culpæ consortium habere non possent. Quæ opinio utique, ut exsortes nos illius substantiæ, ab impossibili imitatione revocaret. Præterit igitur paulisper illos Dei gratia; ut nobis ad imitationem vita eorum fieret disciplina; et sicut innocentiæ, ita et pœnitentiæ magisterium de eorum actibus sumeremus. Ergo dum lapsus eorum lego, consortes etiam illos infirmitatis agnosco: dum credo consortes, imitandos esse præsumo.

8. Admonet etiam apostolus Paulus prospexisse Dominum Deum nostrum, ne vel[10] revelationum sublimitate, vel secundo operum continuante processu, humanus etiam in sanctis extolleretur affectus, nec sibi deputarent, virtutique adtribuerent suæ, quod divina sibi operatione foret collatum. Ergo ne in tantum præjudicium[11] ruerent, atque in perfidiæ foveam deciderent, passus est Dominus illis subintrare culpam; ut et ipsi adverterent divinis se auxiliis indigere, ducemque salutis suæ quærendum esse cognoscerent. Denique Paulus infirmitatem sibi profuisse testatur, dicente Domino roganti sibi, ut a se stimulus carnis suæ discederet: *Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate consummatur.* Meritoque gloriatur in infirmitatibus; sciebat enim virtutis abundantia plurimos etiam sanctos sine remedio corruisse. Quanto igitur commodius uni aut duabus reprehensionibus locum dedisse, quam traxisse in perpetuum divinitatis offensam? II Cor. xii, 7. *Ibid.* 9.

CAPUT III.

Davidem eo tentationi expositum fuisse, quod athletas suos variis certaminibus exerceri, et nobis exemplo esse Deus velit: præterea ejusdem adulterium in figuram factum, adductis variis allegoriis, declaratur.

9. Quid etiam illa adjiciam quæ ex ipso usu mundi conjicere possumus, quia plerosque cum probaverimus in aliquo officio, eosdem

[1] Mss. N', a omitt. *ei.*
[2] Mss. N', a addunt *tibi.*
[3] Mss. N', a, *dijudicat.*
[4] De illo Angelorum lapsu quænam Ambrosii mens fuisse videatur habes fusius declaratum nota 3 columnæ 305 in libro *De Noe et Arca.*
[5] Mss. N', a, b, *memorat.*
[6] Punctum interrogantis hic apponere debuimus ut expeditus curreret sensus.
[7] Mss. N', a, b, *non confitendum putat.*
[8] Nempe, a Davide transtulerit.
[9] *Censeri* hic idem sonat ac *redargui, reprehendi.*
[10] Mss. N', a, b omitt. *vel.*
[11] Mss. N', a, b, *judicium.*

quasi industrios atque impigros in alio munere volumus experiri? Quam multi athletæ cum isto certandi genere prævaluerint, ad aliud genus vocantur certaminis? Quid si et te Dominus Deus tuus cum aliquod specimen virtutis dederis tuæ, in alio[1] virtutum genere vult probare? Job sanctum currentem inoffense, tentari tamen filiorum interitu, et corporis totius ulceribus passus est; ut in hoc quoque ejus virtutem probaret, si nec injuriis, nec acerbitatibus coactus devotionem sui minueret affectus. Non[2] liquet quod etiam sanctum David fide nobilem, præstantissimum mansuetudine, manu fortem probare voluerit, quemadmodum vitium tegeret, lapsum emendaret; ut nos doceret quemadmodum admissum possimus operire peccatum?

10. Nisi forte vilis causa alicui videtur, ut propter nostram correctionem tantus erraret propheta, cum propter omnium redemptionem infirmitates nostras Christus susceperit, qui peccatum pro nobis factus est, cum peccatum non cognoverit. Et indignum æstimatur, nec verisimile creditur, quod David propter posteritatis profectum in unius lapsus opprobrium inciderit; cum ipse Dominus sit pro nobis factus opprobrium, sicut ipse ait: *Ego autem sum vermis, et non homo, opprobrium hominum, et abjectio plebis?* Et alibi: *Et*[3] *opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.* Ergo futuræ dispensationis mysterium in suis ante præmisit. Et servuli quidem conditionis suæ peccata portarunt, ideo non potuerunt etiam et ipsi exsortes esse peccati: Dominus autem onus suscepit alienum, ideo solus fuit sine consortio delictorum.[4]

11. Ad summam, Apostolo quoque docente, cognovimus in figura gesta esse complura, quæ temporibus gesta superioribus sunt. Nam cum dixisset, in deserto patres a serpentibus vulneratos non aliter potuisse sanari, nisi Moyses serpentem suspendisset æreum, quo viso, lethales illi morsus infusionesque[5] veneni noxiæ curabantur, subjecit: *Hæc autem in figura facta sunt illis* ad nostram correctionem. In figura æreus serpens tamquam confixus cruci; quia verus[6] crucifigendus generi annuntiabatur humano, qui serpentis diaboli venena vacuaret, in figura maledictus, in veritate autem qui totius mundi maledicta deleret. Alibi quoque, id est,[7] ad Galatas ait: *Quia duos filios habuit Abraham, unum de ancilla, et unum de libera.* Et subdidit: *Sed is quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, per repromissionem: quæ sunt per allegoriam dicta.* Quid sit per allegoriam, in sequentibus exposuit evidenter, dicens duas illas generationes, unam de ancilla, alteram de libera, duo esse Testamenta: *unum quidem a monte Sina in servitutem generans,* in quo monte Legem Moyses accepit a Domino; alterum autem ab Hierusalem quæ est libera, quæ in Isaac filios, hoc est, in libertate gratiæ, non litteræ[8] servitute generavit. Servis enim pœna decernitur, liberis confertur gratia. Nonne in typo geminæ plebis Jacob duas accepit uxores, ex quibus diversam sobolem procreavit? Cur patriarcha Judas propriæ nurus post filii sui mortem legitur expetisse concubitum, quo geminorum partus est editus; nisi ut figura utroque Jesu Domini præcederet Testamento: quorum alterum in typo futuræ mortis ejus est[9] conditum, alterum in Evangelii veritate, duos populos esse generandos, quorum posterior in crucis signo sepem omnem ac munitionem populi superioris incideret? Hic est populus manu prior,[10] ortu posterior. Vel quia ipse Dominus Jesus natus ex Tribu Juda opera sua ante præmisit,[11] quam nobis ex Virgine nasceretur.

12. Quid de Joseph loquar, qui a fratribus appetitus, exutus patrio vestimento, in lacum missus, in servitutem venditus, evidens Dominicæ Incarnationis expressit indicium; eo quod ille dilectus Patri cum esset in Dei forma, non rapinam arbitraretur esse se æqualem Deo, sed ipse se exinaniret; ut formam servi accipiens veniret, et se usque ad mortem crucis humiliaret: cujus pretio et emptus et venditus a suis fratribus genus redemit humanum? In cujus typo David minor electus ex fratribus, unctus in regnum, solus belli gravis periculo, singulari certamine universum populum liberavit, triumphavit in decem millibus; ita ut puellæ cum tympanis psallerent: *Saul triumphavit in millibus, David in decem millibus.* Quæ figura in illis juvenculis, nisi animarum quæ triumphalem psalmum concinunt Christo? Genuit ex se filios, unum incestum, alium parricidam; eo quod in-

Ps. xxi, 7. Ps. lxviii, 10. I Cor. x, 6. I Reg. xviii, 7. Gen. xxxviii, 16. Galat. iv, 22. *Ibid.* 23.

[1] Mss. N', a, b, *in aliquo.*

[2] Ita mss. nostri N', a, b. Maurini cum lectione communi *num:* sed evidenter ista lectio repugnat contextui quia in dubium ponit quod Ambrosius ut omnino certum asserere voluit. Nisi forte antiqui minus correcte interdum adhibuerint *num* etiam pro interrogativo *nonne* aut *non,* cujus exemplum occurrit etiam in S. Paciani epist. II: *Num* (nisi et hic sit error scriptionis) *Elymam, favente Sergio, Paulus excæcat?*

[3] Cod. b omitt. *Et.*

[4] Sententia caute sumenda, ne inde recentes antidicomarianitæ ansam arripiant ad inficiandam Immaculatam Deiparæ Conceptionem. Ceterum Ambrosius id dicit de Christo *ratione naturæ,* sed non officit quod exceptionem admiserit pro Maria *ratione gratiæ* ejusdem Redemptoris, de qua revera dicit, Serm. XXII in Ps. CXVIII, n. 30: *Virgo per gratiam ab omni integra labe peccati. — Non morieris: non enim pro te, sed pro omnibus hæc lex constituta est* (Esther, XV, 13). Videlicet originali noxæ vel sanctos subjici, docemur fide, sed Mariæ forma omnibus una eminet. Nam *infinitum Dei servorum ac Matris discrimen est,* inquit Damascenus (*Orat. in Dormit. Dei Genitricis*), proindeque, subdit Damianus, *videbis quidquid majus est, minus Virgine, solumque Opificem opus istud supergredi.* Serm. I *De Nat. B. M. V.*).

[5] Cod. N', *atque infusio.*

[6] Cod. N' habet *verus agnus.* Sed apparet arbitraria additio vocis *agnus,* quia de serpente tantum hic sermo habetur; Christus autem hic serpens *verus* dicitur, qui sanat serpentum morsus, in oppositione ad illum qui ejus figura fuit.

[7] Mss. N', a, b, *idem.*

[8] Mss. N', a, b, *non in litteræ.*

[9] Cod. N', *esse.*

[10] Alludit ad ortum Jacobi et Esau, *Gen.* XXV, 25.

[11] Cod. N', *promisit.*

cestus et parricidalis populus adfixam patibulo crucis carnem proprii violaturus esset auctoris. Denique in tertio psalmo Abessalon titulus præmittitur, et passio Domini prophetatur.

13. Quid de Salomone sancto loquar, cujus posteriora cum gravi errore non careant, vulgus tamen Judaicum ipsum existimat venisse pro Christo? Et quam multos gravis erroris offensa revocavit? Major itaque culpa plus profuit, ne supra hominem crederetur, qui vitio non caruisset
1 humano.[1] Fuit igitur in eo invidiosa sapientia, et
2 culpa suasoria,[2] quæ hominem comprobaret.

14. Quid igitur obstat quominus etiam Bethsabee sancto David in figura sociata fuisse credatur; ut significaretur congregatio nationum, quæ non erat Christo legitimo quodam fidei
3 copulata connubio,[3] quod transversariis quibusdam foret vestibulis in ejus gratiam præter Legis
4 ingressura præscriptum,[4] in qua nuda mentis sinceritas, et aperta simplicitas lavacri justificante mysterio, veri David et regis æterni mentem traduceret, lacesseret caritatem? Merito venit
5 occultus, et[5] qui falleret principem mundi, tamquam Uri illum qui interpretatione dicitur lumen meum, transfigurantem se in Angelum lucis. Venit, inquam, in hunc mundum, et venit occultus, tamquam adulter intravit, ut jus legitimum vindicaret.

CAPUT IV.

Davidis pœnitentia paulo fusius commendata, neminem a lapsu immunem inveniri sanctissimorum virorum inductione palam facit.

6 15. Distinximus allegationes[6] validas, ut arbitramur, et in figura fuisse textum hujus historiæ comprobavimus: nunc superiora repetamus, et tamquam exutum spiritalibus indumentis introspiciamus errorem. Peccavit David, quod solent reges: sed pœnitentiam gessit, flevit, ingemuit, quod non solent reges. Confessus est culpam, obsecravit indulgentiam, humi stratus deploravit ærumnam, jejunavit, oravit, confessionis suæ testimonium in perpetua sæcula vulgato dolore transmisit. Quod erubescunt facere privati, rex non erubuit confiteri. Qui tenentur legibus, audent suum negare peccatum, dedignantur rogare indulgentiam, quam petebat qui nullis legibus tenebatur humanis. Quod peccavit, conditionis est: quod supplicavit, correctionis. Lapsus communis, sed specialis confessio. Culpam itaque incidisse, naturæ est: diluisse, virtutis. *Quis gloriabitur,*[7] inquit, *castum se habere cor?* Nec unius diei infans mundus esse Scripturæ testimonio declaratur.

De Pœnit., d. 3, cap. *Ille rex*, § *Quod pecc.*

7 Prov. xx, 9.

16. Da mihi aliquem sine prolapsione delicti. Validissimus omnium Samson legitur, qui leonem etiam suis manibus strangulavit: sed utinam amorem suum suffocare potuisset. Messes incendit allophylorum,[8] et ipse mulieris unius arsit[9] igniculo. Jephte victor ab hoste remeavit: sed vexilla referens triumphalia, suo victus est sacramento, ut pietatem occurrentis filiæ parricidio remunerandam putaret. Primum omnium quid opus fuit tam facile jurare, et incerta vovere pro certis, quorum nesciret eventum? Deinde ad quid sacramenta tristia Domino Deo reddit; ut cruentis solvat sua vota funeribus?

Judic. xiv et ss.

8 9

17. Nec de sacerdotibus silendum arbitror, ne nostra videar[10] dissimulare delicta. Aaron ipse summus sacerdos (quo duce pariter ac Moyse, Rubrum pede[11] mare transivit populus Hebræorum) rogatus a plebe ut deos sibi faceret quos adorarent, aurum poposcit, in ignem misit, et caput vituli figuratum est, cui sunt oblata sa-

10

11

[1] Hæc una vera lectio quæ consonat mss. et contextui congruit licet editiones Erasmi et Romana omiserint *non*. Non oportet autem, ut dicunt Maurini, subintelligere *utpote*, aut aliquid simile; nam plenum exhibent sensum ipsa verba: *Ne supra hominem crederetur qui vitio*, etc. Aptior tamen videtur lectio Romana *vitio caruisset humano;* cum pronomen ad nullum immediate præcedens subjectum referatur, sed ad subintellectum *ille;* nempe *ille crederetur qui ..... caruisset.*

[2] « Editiones Era., Gill. et Rom., *culpæ suasoria;* Melius Am. et mss. *culpa suasoria;* quippe quæ suasit seu probavit Salomonem supra humanam conditionem non esse. Hoc autem loco videtur Ambrosius de Salomonis, quem sanctum appellare non dubitat, pœnitentia et salute nequaquam ambigere. Neque vero in ea sententia solus est; eam enim defendunt Cyrillus Hieros. Cat. II, et Hieronymus in cap. XLIII Ezech. Idem Hieron. alibi etiam refert Judæorum opinionem de pœnitentia Salomonis, quem ea de causa scripsisse libros Proverbiorum atque Ecclesiastis arbitrantur. Alii Patres multo majori numero illum sine ulla pœnitentia defunctum, atque adeo æternæ damnationi addictum esse existimant. In his numerari potest Tertull. lib. II cont. Marc. et alibi, Basil. epist. ad Chilon., Cyprian. lib. I, epist. 5, atque alii, quos inter prætermittendus non est Augustinus, qui licet ex industria præclaros veteris Testamenti viros defendat, de Salomone tamen ita pronuntiat: *Vehementer eum arguit sancta Scriptura atque condemnat, nihilque de pœnitentia ejus vel indulgentia Dei omnino commemorat.* Denique non defuerunt qui mediam quamdam viam putarent ineundam, dicerentque tametsi peccato ejus nihil certius sit, nihil autem incertius ejus pœnitentia; tamen quia de ipsius salute nihil Scriptura definiat, nec nos etiam de illa quidquam definire debere. » Ita Maurini. Forte illud *suasoria* interpretandum relate ad seductiones quibus ei mulieres extraneæ *suaserunt* ut idolis cultum præberet, qui sensus magis congruit præcedenti *sapientia invidiosa*, quæ nempe damno ei fuit cum ei non præcaverit a peccato.

[3] Cod. N', *conjugio.*

[4] Mysterium in hoc adulterio exstitisse agnoscit etiam in Comment. in Luc. c. III idem Ambrosius. Utrum autem mysterii ratione peccatum tolli credendum sit, propositum fuit nota 10 ad c. III libri *De Joseph Patriarcha*, n. 13 ex sententia Maurinorum Editorum, cui subscribimus. Omne vero dubium de Ambrosii mente auferunt quæ n. 15 sequuntur.

[5] Mss. N', a omitt. *et.*

[6] Editt. *allegorias;* mss. *allegationes.* Non dubium, quin intelligat allegoricas superioris capitis historias; at forte suspicetur aliquis pro *distinximus*, legendum *distrinximus*, id est, strictim adtigimus, delibavimus. Attamen *distinximus* ita explicari potest, ac si legeretur, non confuse, sed suo quamque ordine retulimus. (Edit. Maur.)

[7] Maur. *gloriatur.* At ita sane corrigendum juxta nostrorum mss. lectionem suadent et versio τῶν LXX, et ipse Ambrosius qui et alibi ea semper utitur lectione quoties hic versiculus occurrit.

[8] Id est, extraneorum. Ita versione alexandrina vocantur Philistæi.

[9] Mss. N', a, b, *cessit.*

[10] Cod. b, *videamur.*

[11] Cod. b, *mare, pede.*

crificia. Quo indicio claruit auri cupiditatem materiam esse perfidiæ, et avaritiæ studio sacrilegia solere generari. Iterum tantus sacerdos locum incidit offensionis cum sorore sua Maria.
2 1 Nam dum[1] fratri uterque obtrectat[2] quod alienigenam accepisset uxorem, illico Maria contagio
3 maculosæ carnis effloruit.[3]

4 18. Quo loci[4] evidentis fuit figura mysterii, quod sacerdotalis ille populus patrum fraterno populo posterioribus temporibus derogaret, Æthiopissæ illius nesciens sacramentum. Nam si cognovisset, non reprehendisset, quod cum veteri mysterio conveniret. Itaque cum Judæus eum
5 qui ex Gentibus credidit, dicit esse communem,[5] et vult a Lege secernere, lepram habet, quam non poterit evadere, nisi spiritalis ei legis agnitio ad veniam fuerit suffragata.

19. Ergo et David qui sciret hominem se esse natum lapsui, veniam postulavit; Domini autem non desperavit misericordiam.

CAPUT V.

Parabola quam Davidi proposuit Nathan, exponitur; et Christo, susceptæque ab eo carni humanæ accomodatur.

20. Nec parabola videtur a mysterio discrepare. Quis enim dives, nisi Dominus
6 noster Jesus,[6] qui de se ait, ut hodie lectum est, quod *homo quidam cum dives esset, abiit in regionem longinquam accipere regnum et re-*
Luc. XIX, 13. *verti?* Et vere dives erat majestatis suæ opibus et divinitatis propriæ plenitudine, cui Angeli et Archangeli, Virtutes et Potestates, et Principatus, Throni et Dominationes, Cherubim et Seraphim indefesso obsequio serviebant. Sed tamen cum dives esset, reliquit nonaginta novem in montibus oves, et unam ovem quæ lassa remanserat, requisivit. Hanc princeps istius mundi, contemplatione illius divitis egenus et pauper, quasi filiam alimentis propriis nutriebat. Merito itaque defecerat, cui substantia erat cibus sæculi. Erraverat hæc ovis in Adam, insidiis sollicitata serpentis.

21. Et non mala ovis, quæ erat Verbi plena,
7 utpote rationabilis hebdomadis[7] filia, et sancti munus auctoris; tamen non pretiosis aliquibus, sed vilibus pauperis diu operibus alebatur. Denique *de pane ejus,* inquit, *manducabat, et de*

A *calice ejus bibebat, et in sinu ejus dormiebat.* Non II Reg. XII, 3.
bona esca Æthiopum, noxius calix aureus Babylonis, qui gentes inebriat: non utilis somnus est dormientibus; malo vigilare. Denique turbati sunt omnes insipientes corde, obdormierunt somnum suum, et nihil invenerunt. Hospitii igitur gratia, quia susceperat hospitem, ut ei epulas exhiberet, illam pauperis ovem abstulit. De suis enim vel gregibus vel armentis si quod animal immolaret, nobis prodesse non poterat, quos
B nisi immolasset, non redemisset.

22. Infirmitates igitur nostræ fragilitatis in sua carne hospitali quodam suscepit affectu, cujus levandæ causa vel potius reficiendæ, carnem suam salutari illi obtulit passioni, ut et cibum nobis vitæ præberet æternæ. Et bene *agnam* dixit Scriptura, quia erat Virginis partus. *Ibid.*
Bene dignus morte pronuntiatur dives iste judicio prophetico; quia et Caiphas prophetavit dicens: *Expedit unum hominem mori pro populo.* Joan. XI, 50.
C Solus autem Dominus Jesus tali dignus electus est morte, qua tolleret peccatum mundi. Pulchre quoque addidit: *Agnam restituet;* quia carnem II Reg. XII, 6.
propriam resuscitavit, carnem illam virginalis integritatis reddidit. Nec illud otiosum quod ait: *In quadruplum restituet.* Quadruplatur enim resurrectio mortuorum, sicut docet Apostolus dicens: *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surgit in gloria: seminatur in infirmitate, surgit in virtute: semi-*
D *natur corpus animale, surgit corpus spiritale.* I Cor. XV, 42 et seq.
Restituet plane in quadruplum agnam etiam illo modo quo potest jam homo dicere: *Si cui aliquid abstuli, reddo quadruplum.* Convenienter Luc. XIX, 8.
etiam illud adjecit: *Quia non pepercit;* non enim II Reg. XII, 6.
pepercit sibi Christus, ut omnibus subveniret.

23. Ideoque dictum est a Domino Jesu Christo ad servum suum David, ut mysterium declararet: *Quoniam tu fecisti*[8] *in occulto, et ego faciam hoc* 5
verbum coram omni Israel, et in conspectu solis
E *hujus.* Et primo quidem nesciens sacramentum, *Ibid.* 12.
commotus est David indignatione, sed non erravit affectu. Postea vero ubi cognovit mysterium magnum, magnum enim sacramentum Christi et Ecclesiæ, videns remissionem futuram omnium peccatorum, prævidens fulgorem gratiæ per lavacrum generationis, et infusionem Spiritus sancti, ait securus veniæ: *Peccavi Domino;* ut et ipse in eorum veniret consortium, quibus culpæ remissio proveniret. Advertis quemadmodum

[1] Mss. N', a, b, *cum.*
[2] Cod. b, *obtrectant.*
[3] Id est, lepra.
[4] Cod. N', *loco.*
[5] *Communem,* hoc loco interpretare impurum et pollutum, ut ea vox sumitur Actuum, x, 14 et alibi. (Edit. Maur.)
[6] Cod. N', *Jesus Christus.*
[7] De hac ita Maurini: « *Rationabilis hebdomadis,* id est spiritalis ac mysticæ, sive, ut sanctus Doctor frequenter loquitur, *intelligibilis hebdomadis,* veteris scilicet Testamenti. Nam per hebdomadam antiquum fœdus designari cum alibi significat, tum epist. ad Horont. ubi legas: *Hebdomas veteris Testamenti est: octava novi,* etc. Hic ergo totius loci sensus est: Natura humana etsi in Adamo lapsa fuerit, non tamen mala est, quippe quæ creata sit in veteri Testamento, sub quo et prædictiones promissionesque incarnandi Verbi accepit, unde etiam dicitur *Verbi plena.* » Nos vero putamus ita potius dictum de hebdomada creationis mundi, quæ *rationabilis, intelligibilis* vocata sit ab Ambrosio utpote quæ plena sit mysticis sensibus. Homo revera filius fuit hujus hebdomadis, sexto ejus die creatus. Firmamur in hac sententia etiam prolatis superius verbis epistolæ ad Horontianum; dicit enim Ambrosius hebdomadam veteris Testamenti esse, non autem ipsam Vetus Testamentum significare.
[8] Maur. *Quoniam tu hoc fecisti.* At pronomen *hoc* cum non solum a LXX sed etiam a textu hebraico cæterisque versionibus exulet, auferendum duximus juxta codicis nostri lectionem. Etiam contextus illud non exposcit.

peccatum proprium deploraverit?[1] Quis igitur miretur ei esse dimissum?

CAPUT VI.

Bonos et malos hoc inter se differre, quod illos ad judicium peccata sequantur, hos præcedant; et quibus operibus David peccatum suum texerit.

24. Nunc consideremus opera ejus, quibus potuit tegere peccatum. Etenim quia non potest sine peccato esse humana fragilitas, cavendum ne plura peccata sint, quam opera virtutum. Quod magna vi sapientiæ suæ sanctus Paulus expressit dicens: *Quorumdam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad judicium,* I Tim. v, 24. *quosdam autem et subsequuntur,* hoc est non invenitur quisquam illibatus a culpa: habet quis bona merita, habet et vitia atque peccata. Omnia itaque nostra quasi in trutina ponderantur: si bonis igitur factis peccata præponderant, præcedunt ad judicium; vergunt enim peccata quasi in profundum, vergunt quæ manifesta sunt vel pondere atque acerbitate, vel multitudine. *Quosdam autem,* inquit, *et subsequuntur,* hoc est, eos qui se egerint sobrie, sed fragilitate conditionis dederint aliquando etiam errori locum, bona facta præcedunt, mala sequuntur. Hi honestiores, sed tamen homines lapsi levioribus vitiis et erratis. Ergo justos sequuntur peccata, non præeunt: injustos præcedunt. Præponderant peccata quæ vergunt: sequuntur autem si quæ recte facta sunt, quasi quodam præjudicio peccatorum præeuntium prægravata. Similiter et facta bona manifesta sunt. Lucent enim opere virtutum, et splendore meritorum; et quæ aliter se habent, abscondi non possunt. Ergo talia non teguntur, non obumbrat ea caritas quæ operit multitudinem peccatorum, non operit bonorum operum gratia, non abscondit virtutum multitudo, sed quasi nuda et intecta produntur. Non enim est in iis qui dicat: *Sub umbra alarum* Ps. xvi, 8. *tuarum protege me.* Crux enim Domini omnes abolet atque abscondit errores.

25. Quis igitur magis operuit et texit[2] quam sanctus David, qui et alibi ait: *Et in umbra* Ps. lvi, 2. *alarum tuarum sperabo,*[3] *donec transeat iniquitas;* et sic dilexit Dominum, ut nimia caritate peccatum omne tegeret atque absconderet? Etenim si sanctus apostolus Petrus lapsum suum confessione caritatis abolevit, et ille interrogatus a Domino dicente ei tertio: *Simon Iohannis amas* Joan. xv, 16. *me;*[4] ut quem tertio negaverat, tertio fateretur, atque ita trino quodam dilectionis velamine lapsum trinæ negationis absconderet: si quia semel Petrus flevit, veniam reportavit; quanto magis David, qui lavabat per singulas noctes lectum suum, et lacrymis stratum suum rigabat: cui erant lacrymæ suæ panis die ac nocte: qui cinerem tamquam panem manducabat, et potum suum cum fletu miscebat? Etenim si ejus qui conversus ingemuerit, miseretur Jesus: si Petrum adspexit, et ille flevit: quanto magis qui diu flevit, a conspectu Domini non recessit? Negavit Petrus, et non flevit; quia non respexerat Jesus: negavit secundo, et non flevit; quia non respexerat Dominus: negavit tertio; respexit Jesus, et statim flevit, et flevit amarissime. Ideo David qui semper flebat, dicebat: *Oculi mei semper ad Dominum.* Qui semper videbatur a Christo,[5] dicebat: *Per exitus aquarum descenderunt oculi mei.* Ps. xxiv, 15. Ps. cxviii, 136.

26. Sed jam etiam facta ejus consideremus. Quis non tantarum laude virtutum unius criminis obumbraret[6] invidiam? Divino electus examine, statim probavit indignum se tanto non esse judicio. Processit in prælium, et trepidantibus ceteris, solus allophylum Goliam verborum jactantia, et immanis corporis mole terribilem concurrente simul fide ac virtute prostravit. Unius fortitudo facta est universorum victoria. Conferatur, si placet, privatum crimen, et triumphus omnium; mors unius, et tantorum quos liberavit a morte, vita populorum.

27. Veniamus ad alia. Insidias patiebatur a rege, vitam ejus (rex) quærebat extinguere; sed dispositione divina in ejus rex potestatem traditus, cum totus pateret ad vulnus, perituris sociis[7] David sanctus occurrit, et a corpore perituri vulnus lethale retorsit dicens: *Nolite tangere Christum Domini.* Quin etiam inimici illius ultus I Reg. xxiv, 7. est mortem, flebiliter[8] satis deploravit interitum, et debitum sibi imperium diu distulit, quod sciebat Deo[9] auctore deberi. Quo solo docuit omnes homines ad non præripiendum regnum, etiamsi debeatur; sed exspectandum ut suo tempore deferatur. Utinam hunc virum imitati essent posteri! Non tantas bellorum pertulissemus acerbitates. Arguis quod unum occiderit: non consideras quod docuerit quemadmodum pax orbi Romano perpetua servaretur. Quam gravi

[1] Mss. N', a, *deploravit.*

[2] Ne hic decipiantur Novatores. Verbum *tegere,* ut probe animadvertit Patrizi, in Ps. lxxxv, 3, metaphoram exprimit, quæ in primis ad trutinam verbi proprii enodanda est: proprium vero est auferre, tollere, remittere, ignoscere. Rursus tegi dicuntur crimina coram Deo, quem nihil latet eorum quæ sunt: idcirco autem ab ejus oculis evanescunt, quia penitus ex Christi justificatione abolentur.

[3] Maur. *speravi.* At ita sane corrigendum juxta codicis nostri et τῶν LXX auctoritatem suadet et ipse Ambrosius in lib. *De Virginitate,* n. 115, ubi hac nostra utitur lectione; quæ insuper est lectio non solum Versionis Vulgatæ sed etiam Mediolanensis Psalterii, et a subsequenti *transeat* exigitur.

[4] Cod. N', *diligis me?* At hanc lectionem omni prorsus auctoritate destitui suadent hæc D. Ambrosii verba libri x *Comm. in Lucam: Tertio Dominus, non jam diligis me, sed amas me? interrogavit.*

[5] Christus dicitur, ut et præcedenti n, 23, licet Christus nondum esset, sed Dei Verbum, quia Verbi fuit persona quæ serius humanam assumens naturam Christus Jesus facta est. Ideo ex his quoque elucet Ambrosii fides in Christi divinitatem.

[6] Cod. N', *obumbret.*

[7] Ita editt. Gill. ac Rom. cum multo maxima parte mss. Editt. vero Am. atque Era., *separatus a sociis David sanctus occurrit.* Mss. aliquot: *separatus a sociis David sancto occurrit.* (Edit. Maur.)

[8] Cod. N', *fideliter.*

[9] Cod. N', *Domino.*

adhuc luimus vastitate, quam publico quodam totius orbis funere appetiti necem regis exsolvimus![1] Heu dira[2] supplicia! Inde adhuc nobis barbarus hostis insultat, dum parata adversum se in nos arma vertuntur. Sic vires ceciderunt publicæ, sic Romana virtus suis motibus fracta consenuit, dum publico rapitur parricidio, quod paternæ sollicitudinis religione suscipitur. Idque eo usque præcavit,[3] ut cum Adoniam filium regnum sibi usurpare comperisset, et serere conventus, non eum qui præripere gestiebat, sed eum qui exspectaret, eligeret.

28. Saltabat ante arcam Domini potentissimus regum, et cum a propria reprehenderetur uxore, quod denudatus esset[4] ante faciem puellarum, respondit: *Coram Domino nudabor adhuc, et ero nugax*[5] *ante oculos tuos; ut honorificetur,* inquit, *Dominus, qui me pro patre tuo adscivit in regnum,* docens contuitum regalis potentiæ non habendum, ubi religioni exhibetur obsequium. Honestum est enim pro religione facere, etsi incongruum potestati sit.

II Reg. VI, 21.

29. Specta aliud memorabile. Parricida filius regnum patrium violenter invaserat: cedebat primo pater ejus furori, et locum prælii declinabat; ut vel sic impius a furore resipisceret. Bello quoque interesse noluit, rogavit ad prælium profecturos ut parcerent filio. Securus erat de victoria, qui rogabat ut parcerent; nec pietatis alienus, qui perire debere etiam impium filium non putabat. Flevit, et magno luctu deploravit exitum parricidæ dicens: *Filius meus Abessalon, quis dabit mihi mortem pro te, filius meus Abessalon?* Vindicandum putabat eum qui pro paternæ vindicta pietatis occiderat.

II Reg. XVIII, 33.

30. Quam vero injuriæ patiens et doloris! Cedebat, ut dixi, filii sui Abessalon furori, vallatus dextra lævaque validis bellatoribus. Maledicebat ei vir cui nomen Semei, cruentum appellans, et virum sanguinis, dignoque judicio Domini dejectum esse de regno: sed ne talibus quidem movebatur conviciis; movebantur autem comites ejus. Denique unus ex sociis (Abessa[6] nomen viro) minitatus est quod injuriæ pretium caput ejus auferret: sed rex conversus ad Abessa:[7] *Quid mihi,* ait, *et tibi est, fili Sarviæ? Ideo maledicit mihi, quoniam Dominus dixit illi, ut maledicat.* Quam moraliter docuit quod injuriarum vel periculorum nostrorum tempora, tentationum certamina, et examina probationum sint; et ideo non sine divino ea irrogari solere judicio! Exercetur bonus athleta conviciis, exercetur laboribus et periculis, ut dignus sit cui deferatur corona justitiæ; et ideo ferenda patienter sunt quæ putantur adversa. Denique et alibi id te docet scriptura divina, dicente justo: *Si bona accepimus de manu Domini, quæ mala sunt cur non sustineamus?*

II Reg. XVI, 10.

Job, II, 10.

31. Et addidit sanctus Propheta dicens: *Ecce filius meus qui exivit de ventre meo, quærit animam meam. Si autem Jemineus*[8] *maledicit mihi, dimitte*[9] *illum ut maledicat; quoniam dixit illi Dominus, ut videat humilitatem meam: et retribuat*[10] *mihi Dominus pro maledicto hoc.* O altitudo prudentiæ! o insigne patientiæ! o devorandæ contumeliæ grande inventum! Moveris, inquit, Abessa, quod mihi maledicat extraneus, quem parricidio[11] petit filius: Dominus dixit ei ut maledicat mihi. Sed non est maledicus Dominus, nec delectatur contumeliis.

II Reg. XVI, 11-12.

32. Vide quam singula diligenter custodiat. Non accusat Dominum quasi auctorem injuriæ; sed magis laudat quod patiatur nos minora perpeti, ut majorum veniam peccatorum adipiscamur. Ecce verborum contumelia parricidii levavit ærumnam; absolvit procacem, cujus maledicta plus prosint, quæ divina remuneratione donantur. Quis secum talem non compenset injuriam; ut quem homo læsit, eum Deus meliorum retributione soletur?

CAPUT VII.

De pugnis David contra gigantes, et aquæ Bethleemitici lacus libatione; ex quibus aliisque præclare factis concluditur, suum ab eo peccatum tectum fuisse: præsertim cum illud non cruento affectu patraverit, et postea se Deo, quam hominibus maluerit committere, nec non crimen sibi dimissum ipse docuerit.

33. Alia quoque ejus gesta consideremus. Pugnavit adversus progeniem gigantum, quando unus ex illis versantem in prælio regem

[1] Videlicet Gratiani imperatoris, ut monitum fuit in Præfatione ad hunc librum.

[2] Cod. N', *Heu dura.* Mss. a, b, *Et dura.*

[3] David nempe, ad quem Ambrosius sermone revertitur.

[4] Non quod David, inquit Cornel. a Lap., in II Reg., VI, 20, omnino esset nudus; hoc enim indecens et turpe fuisset, sed quod deposuisset extimam vestem regalem, ut indueret ephod: perinde ac si rex, deposito paludamento, vestitus thorace et caligis dumtaxat, desuper indueret superhumeralem amictum lineum, itaque in processione, vel sacrificio Missæ appareret, ac cum cantoribus superpelliceo vestitis caneret.

[5] Cod. N', *ludens.* Cod. b, *nugus.*

[6] Cod. N', *Abysai,* item et infra. Hic ex eruditissimo cl. Vercellonii opere cui titulus *Variæ lectiones Vulgatæ latinæ bibliorum editionis,* t. II, pag. 362, adnotanda hæc duximus: « Eparnothotes in Cod. N communem lectionem diserte propugnat scribens: *Abisai;* dicit Hieronymus, quod nomen Abisai hic amittit *joth* litteram, quod fuerat intelligendum apud hebræos, sicut et ipse dicit, in quo interpres græcus eos sequitur (Ἀβεσσά), non apud latinos. Sed et apud quosdam tantum hebræos non apud omnes. Hebræi enim quos vidi, habent *ioth* in fine, et antiqui nostri etiam et novi usque ad istam mutationem habent *i* in fine nominis. »

[7] Mss. a, b, *Abessan.*

[8] Mss. N', a, b, *Si autem Gemineus.* Utrum hæc vera sit lectio, an potius altera, disces ex nota quæ extat in supra laudato opere doctissimi Vercellonii ad librum Judic., III, 15, ubi non *Gemini,* sed *Jemini* proprium esse nomen filiorum Beniamin ostenditur.

[9] Cod. a, *dimittite;* ita habent et nonnulli codd. et edd. apud Vercellonium ad h. l.

[10] Maur. *et retribuet.* At mss. nostrorum lectio utique præferenda cum ita suadeant LXX, necnon Augustini et ejusdem Ambrosii auctoritas (Vide Sabb. ad h. l.).

[11] Cod. N', *parricida.*

pene percusserat, quos ausus tamen adversarius exceptæ pretio mortis exsolvit.

34. Hoc quoque percepto victæ gentis ferocis triumpho, iterum in valle Titanum[1] bellum immane suscepit, non minus adversus hostem, quam adversus naturam. Sitiens enim cum versaretur in bello, quod biberet non habebat: *Quis mihi potum,* inquit, *dabit de lacu qui est in Bethleem ad portas?* Erat autem inter lacum et sanctum David interfusus hostis, et media hostilium septa castrorum. Præciderunt tres viri multitudinem adversariorum, et impleverunt[2] aquam de lacu qui erat in Bethleem, et obtulerunt regi bibendam: sed rex noluit bibere, et profudit illam Domino. Dignum etenim tanto munere fuit, ut quæ erat vividæ virtutis insigne, fieret pietatis sacrificium. Dixitque dignam prophetico spiritu sententiam: *Non contingat mihi hoc facere; ne sanguinem virorum qui abierunt ex animis illorum bibam.* Vicit ergo naturam, ut sitiens non biberet; et exemplum de se præbuit, quo omnis exercitus tolerare sitim disceret. Exercuit etiam subditos ad virtutis officium, ut etiam per pericula regali imperio voluntarii milites obtemperarent. Quod autem noluit bibere, declaravit probandorum militum se imperasse gratia, non sitis victum necessitate: prospexisse etiam ne cui regum bibendi usus alienis periculis quæreretur. Postremo piæ vulnus conscientiæ deprecatum,[3] eo quod aqua tot virorum quæsita sanguine, suavitatem bibendi habere non posset, quæ prositæ mortis horrore constaret.

35. Quod si altius velis spectare, et introspicere mysterium, sitiebat David non aquam de lacu qui est in Bethleem, sed oriundum ex Virgine Christum in[4] spiritu prævidebat. Volebat ergo bibere non aquam fluminis sed potum gratiæ spiritalis, hoc est, non aquarum sitiebat elementum, sed sanguinem Christi. Denique non bibit oblatam aquam, sed Domino fudit, significans sitire se Christi sacrificium, non naturæ fluentum: illud sacrificium in quo esset remissio peccatorum; illum sitire se[5] fontem æternum, non qui periculis quæreretur alienis, sed pericula aliena depelleret.

36. Tot igitur operibus tam mirandis unius sanguinem tectum non credimus? Merito vox sanguinis Abel justi clamabat ad Dominum; quia nullis Cain impius bonis operibus tegebatur, quia parricidalis erat, quia non confitebatur flagitium, sed negabat. David vero occiderat quidem virum minime reum: sed occiderat non studio crudelitatis impulsus; sed ut obumbraret pudorem, tegeret verecundiam concupiscentiæ.[6] Non audeo dicere quod vi criminis fuerit oppressus (neque enim oppressus est, qui scivit quemadmodum a ruina illa peccati se posset levare); dico tamen quod vi tentationis inflexus sit. Dixerat enim supra: *Proba me, Domine, et tenta me; ure renes meos et cor meum.* Et alibi: *Ego autem dixi in mea abundantia, non movebor in æternum.* Et: *Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas.* Voluit eum subjacere Dominus tentationi, ne supra hominem sibi aliquid arrogaret; nam *virtus in infirmitate consummatur.*[7] Neque enim cruento fecit affectu: nihil minus sancto Prophetæ adscribi potest, qui etiam vita decedens suprema voce convenit Salomonem filium, ut innocentem sanguinem a se tolleret, quem fuderat dux ejus exercitus Joab, quando Abenner, cum de ineunda societate tractaret, dux licet adversarii agminis, insidiis appetitus occubuit; quem flevit, et post luctum ejus ambulans,[8] depositis infulis potestatis, exequiarum justa curavit. Quo facto docuit etiam adversariis fidem promissam esse servandam, honorandam quoque et in hoste virtutem. Nonne tam miti suæ hereditate pietatis etiam hujus nævum detersit erroris?

37. Quam præclarum autem, quod tribus oblatis conditionibus[9] quam vellet eligeret, quando numerato populo contraxit offensam, cum propositum esset utrum triennio famem super terram fieri vellet, aut tribus mensibus fugere[10] a facie inimicorum suorum persequentium se, aut triduo fieri mortem in terra; tertium[11] elegit, quod Domini se mallet, quam hominum committere potestati! Dominus enim cito miseratus ignosceret. Itaque sic ait: *Angustiæ sunt mihi valde in his tribus: sed magis incidam in manus Domini (quoniam magna est misericordia illius*[12] *valde) quam in manus hominum incidam.* Hac humilitate, prudentia, mansuetudine fecit, ut verbis Scripturæ utar, habere Dominum propriæ commotionis pœnitentiam. Denique sic scriptum est: *Quia pœnitentiam habuit Dominus super malitiam.*

38. Quam vero illud etiam admirabile, quod Angelo ferienti plebem se obtulit dicens: *Grex iste quid fecit? Fiat manus tua in me, et in domum patris mei.* Quo facto statim dignus sacrificio judicatus est, qui absolutione æstimabatur indignus. Nec mirum si tali sua oblatione pro populo, peccati sui adeptus est veniam, cum

II Reg. XXIII, 15. — Ibid. 17 — Ps. XXV, 2: — Ps. XXIX, 17. — Ps. XVI, 3. — II Cor. XII, 9. — II Reg. XXIV, 14. — Jerem. XVI, 19. — *De Pœnit.*, d. 3, c. *Illud vero.* — II Reg. XXIV, 17.

[1] Vulgata II Reg., XXIII, 13: *Castra autem Philistinorum erant posita in Valle gigantum.*

[2] Ellipsis pro *hauserunt implentes* vasa vel galeas.

[3] Cod. N', *de peccato,* qui est evidens amanuensis error.

[4] Mss. N', a, b, omitt. *in.*

[5] Mss. N', a omitt. *se.*

[6] Cod. N', *conscientiæ.*

[7] Cod. N', *perficitur;* utraque lectio occurrit alibi apud D. Ambrosium (Vide Sabb. ad h. l.).

[8] Remig. codex, *et post feretrum ejus ambulans:* reliqui atque omnes editt., *et post luctum,* etc., id est, funebrem ejus pompam prosequens. Etenim *luctus* hoc loco non aliud significat, quam in actis Apostolorum *planctus,* quo dicitur elatus Stephanus protomartyr. Iterum ubi cunctæ editt. et mss. longe plurimi, *exsequiarum justa curavit,* habent mss. Benig., *exsequiarum busta;* Albin., *lustra;* Cœn., *excubias curavit.* Sed retinenda vox *justa,* quæ pro inferiis, seu exsequiarum ceremoniis passim ab auctoribus usurpatur. (Edit. Maur.)

[9] Videtur hic deesse particula *ut.*

[10] Cod. N', *fugeret.*

[11] Mss. N', a omitt. *tertium.*

[12] Maur. *ejus.* At lectio nostrorum mss. occurrit et alibi apud D. Ambrosium (Vide Sabb. ad h. l.).

Moyses offerendo se Domino pro plebis errore, etiam plebis peccata deleverit.

39. Texit igitur peccata sua, an non? Sed quis hoc neget, cum ipse docuerit Propheta, quod remittantur iniquitates, tegantur peccata, non imputentur a Domino? Peccatum remissum sibi ipse docuit, sicut scriptum est: *Delictum meum agnosco, et injustitiam meam non operui.* [1] *Dixi, Pronuntiabo adversum me*[1] *injustitiam meam* Ps. xxxi, 5. *Domino, et tu dimisisti impietatem cordis mei.* Si dixit, *Pronuntiabo*, et veniam meruit antequam pronuntiaret; quanto magis ubi de se Ps. l, 5. pronuntiavit dicens: *Iniquitatem meam ego agnosco,*[2] remissum est ei omne peccatum? Licet specialiter de hoc et Nathan propheta respon- [3] II Reg. xii, 13. derit: *Et Dominus traduxit*[3] *peccatum tuum.*

40. Ergo et remissionem meruit iniquitatis, et texit caritate atque operuit peccata sua, et texit operibus bonis. Nec imputatum est ei peccatum, quia non fuit in eo dolus malitiæ, sed lapsus erroris. Deinde quia non fuit improbitatis æstus, sed umbra mysterii. Et tamen confessus est de- [4] lictum suum, agnovit iniquitatem,[4] vidit lavacrum, et vidit, et credidit. Dilexit multum, ut nimia caritate tegere quemvis posset errorem.

CAPUT VIII.

Cur psalmus L *aliis quibusdam in res anteriores compositis præmissus; et quæ mysteria in quinquagesimo numero comprehensa. Quomodo Davidis exemplum agendam pœnitentiam doceat; et quam multipliciter mundetur quis ab iniquitate.*

41. Sed jam se ipse defendat, nam quinquagesimum psalmum ad eam scripsit his- [5] toriam.[5] Et cum priorum gestorum suorum historiam subjecerit, ut de proditione Doech Syri, cujus est titulus in psalmo quinquagesimo primo, et Zyphæorum, quæ comprehendi titulo videtur psalmi quinquagesimi tertii; istam quæ posterior est, præmisit historiam, cum Doech ante prodiderit, vel Zyphæi, quam regnum David propheta susciperet. Quandoquidem regem Saul fugiens, adhuc per diversa secreta exsul errabat: Bethsabee autem cum jam regnaret, accepit.

42. Cur ergo secundum gestorum ordinem psalmorum quoque ordo non quadrat? Quia non tam ordinem ordini, quam mysterium gestis voluit convenire; ideoque numerum remissionis aptare huic voluit historiæ. Quinquagesimus enim numerus remissionis est numerus, sicut in Evangelio Dominus ipse nos docuit dicens: *Duo debitores erant cuidam fœneratori; unus debebat denarios quingentos, alius quinquaginta: non habentibus illis unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eum plus diligit?* Et in Lege Luc. vii, 41-42. habes, quia jubilæus dicitur numerus quinqua- Levit. xxv, 10 et seq. ginta annorum recursus, celebrabilis admodum, quo debita vacuantur, confirmantur Hebræorum libertates, possessionum refusiones. Hunc numerum læti celebramus post Domini passionem, remisso culpæ totius debito, chirographo quoque vacuato,[6] ab omni nexu liberi; et suscipimus advenientem in nos gratiam Spiritus sancti [6] die pentecostes: vacant jejunia,[7] laus dicitur [7] Deo, alleluja cantatur. Denique et puellæ pater 33, q. 2, c. *Denique.* illius quæ per vim, concubitus nulli desponsata pertulerit, quinquaginta didrachmata argentea accipiet; ipsa autem in conjugio permanebit. Hoc Deut. xxii, 29. ergo numero etiam vitia vertuntur in gratiam. Magnus igitur psalmus, quo docemur quemadmodum agenda pœnitentia sit.

43. *Miserere,* inquit, *mei, Domine,*[8] *secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. In multum lava me ab injustitia mea, et a delicto meo munda me. Quoniam iniquitatem meam ego agnosco; et delictum meum contra me est semper. Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum: et in delictis peperit me mater mea.* Quis Ps. l, 3 et seq. nostrum etiamsi confiteatur delictum suum, non perstringendum potius, quam repetendum putet? Quis secundo repetat, aut tertio? Vide quot versibus tantus Propheta peccatum suum resonet, quam[9] nullus versus sine confessione delicti [9] sit. Congessit omnia simul, iniquitates suas et injustitiam personando, jungens delicta peccatis; atque ea sæpe repetendo, merito magnam misericordiam poscit: nec solum magnam misericordiam, sed etiam multitudinem miserationum. Quod ergo peccatum talis non diluat deploratio, quam culpam precatio hujusmodi non emundet? Ille pro uno peccato miserationum multitudinem deprecatur; nos pro pluribus peccatis vix semel ejus misericordiam credimus obsecrandam. Deinde legimus quia in virtute sua[10] magna, et [10] Ps. cxxxv, 11-12.

[1] Cod. b omitt. *adversum me.*

[2] Hæc etiam leguntur in nostris mss. N', a, *et delictum meum contra me est semper,* quæ ex ipso psalmo ab amanuensibus desumpta apparent, quia pro Ambrosii scopo præcedentia verba sufficiebant.

[3] Cod. a, *traxit.*

[4] Cod. N', *iniquitatem suam.*

[5] Omissis primis duabus capitis hujus lineis, quidquid ab his verbis, *cum priorum gestorum* usque ad finem tractatus sequitur, in classem enarrationum in psalmos transtulerat Rom. editio, ut omnes quæ haberi possent psalmorum explanationes simul consociaret.

[6] Mss. N', a, b, *chirographoque vacuato.*

[7] Editt. Am., Gill. ac Rom. cum paucis mss. *vacante jejunio.* Era. et plures mss. *vacant jejunia.* Quo loco observare licet veterem Ecclesiæ ritum non jejunandi hisce totis quinquaginta diebus qui inter festa paschatis ac pentecostes intercedunt; crebrius vero canticum Domini *Alleluia* per idem tempus in officio divino concinendi. Sed de his plenius lib. viii *Comment. in Evang. Lucæ,* ad c. 17. (Edit. Maur.)

[8] Cod. b, *Domine Deus.* Abstinemus etiam pro hoc psalmo a collatione exhibenda cum Vulgata propter maximam affinitatem quam *Lectio Ambrosii* præsefert cum lectione psalterii Mediolanensis, quod cum notissimum sit, cuique facillimum est cum ipsa Vulgata collationem instituere. Hoc autem primo versiculo psalterium Mediol. pro *Domine* habet *Deus;* et subsequenter loco *in multum* habet *et multum.*

[9] Forte pro *quam* legendum esset *quum.*

[10] Mss. N', a, b omitt. *sua.*

brachio suo excelso populum suum de terra Ægypti liberavit, quando traduxit eum per Mare rubrum, in quo fuit figura baptismatis. Si ergo virtus magna in figura fuit sacramentorum, quanto magis in veritate eorum magna misericordia est? Recte quoque illic poscitur miserationum multitudo, ubi multitudo peccantium est.

44. *In multum lava me ab injustitia mea, et* Ps. L, 4. *a delicto meo munda me.* Non tam sæpius, quam plenius lavari petit, ut conceptam sordem possit Levit. XI et XIII eluere. Noverat secundum Legem pleraque mundandi essè subsidia, sed nullum plenum atque perfectum. Ad illud ergo perfectum tota intentione festinat, quo justitia omnis impletur, quod est baptismatis sacramentum, sicut ipse docet Dominus Jesus. Nam cum venisset ad Johannem, ait Baptista: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis* Matth. III, 14. *ad me?* Respondit Dominus: *Sine modo; sic enim* Ibid. 15. *decet nos implere omnem justitiam.* Sed postea quam baptizatus est Christus, et Spiritus sanctus super eum tamquam columba descendit, et Pater Filium signavit e cœlo, justitia omnis impleta est. Ideo Propheta dicit: *In multum lava me ab injustitia mea.* Grandis enim squalor et macula non exiguo, sed multo aufertur lavacro.

45. Quod si quis aliter accipere vult, potest ita suum formare intellectum: mundat sermo divinus, mundat nostra confessio; ille dum auditur, ista dum promitur: mundat bona cogitatio, mundat honesta operatio, bonæ quoque usus conversationis. His mundatus unusquisque facilius haurit, et tamquam in se rapit splendorem gratiæ spiritalis. Denique non una infusione velleris statim pretiosus succus irradiat: sed primum succo ignobili vellus inficitur: deinde aliis atque aliis succis naturalis ejus species frequenter eluitur, et diverso sæpius colore mutatur; ac sic postea velut plenioris lavacri adhibetur infectio, ut purpuræ verior atque perfectior fulgor irrutilet. Sicut igitur muricum plurimorum in purpuræ infectione, ita in lavacro regenerationis miserationum est multitudo cœlestium, ut iniquitas deleatur. Itaque qui in multum lavatur, ab injustitia mundatur et a delicto, et peccandi quamdam inolitam studiis ac moribus deponit habitudinem, et obliviscitur qualitatem. Et bene lavatur ab injustitia vel iniquitate, quæ major est: mundatur et a delicto, quod minus est.

CAPUT IX.

Paucos cum David peccata sua agnoscere; immo plures de illis gloriari: sapientem delicti sui numquam deponere memoriam; et quanta sit conscientiæ vis. Inter peccatum et iniquitatem discrimen esse; quo autem pacto illa baptismate ac pœnitentia caritati conjuncta deleantur.

46. Ideoque addidit: *Quoniam iniquitatem meam ego agnosco: et delictum meum contra me est semper.* Non mediocre est, ut agnoscat unusquisque peccatum suum. Ideoque et supra ait: *Lapsus quis intelligit?*[1] id est, quis est tantus ut Ps. XVIII, 13. intelligat? Quomodo illud: *Quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis adscendet*[2] *in montem Domini?* Non utique nullus, sed rarus. Qui enim Ps. XIV, 1. potest agnoscere, potest declinare, potest quid sequatur, eligere. Plerique in suis lapsibus gloriantur, et putant ea laudi esse quæ crimini sunt. Si alienum coinquinavit torum, et pudicæ feminæ expugnavit affectum; si viduæ propositum aliqua fraude mutavit: alius nece hominis, latrocinii insidiis, et rapto vivere putat esse virtutis: nonnulli circumvenire ac fallere arbitrantur esse sapientiæ. Ex his nullus potest dicere: *Quoniam iniquitatem meam ego agnosco:* sed ille qui potest dolere quod fecerit, condemnare quod deliquerit, quem sua vitia compungunt. Unde et Propheta ait: *Quæ dicitis in cordibus* Ps. IV, 5. *vestris, et in cubilibus vestris compungimini.* Plerique equorum[3] cum ceciderint, se jactare consuerunt; et quos casus non læserit,[4] jactando se debilitant et frangunt:[5] alii (qualis græcorum equorum fertur natura) cum vel in certamine curuli elisi fuerint, vel fortuito ceciderint,[6] nequaquam se movere consuerunt, et quamdam tenent quietis et patientiæ disciplinam. His si casus non nocuit, quies prodest: certe non acerbatur offensio. Nonne mutis animalibus deteriores æstimandi, qui se in flagitiis suis jactant, et putant insigne esse virtutis, ubi lapsus est criminis? Ideo quasi muto dicitur jumento: *Peccasti, quiesce.* Gen. IV, 7.

47. Unde pulchre addidit: *Et delictum meum contra me est semper.* Insipiens enim delectatur erroribus suis, et novis vetera obumbrando, peccatis se existimat adjuvari; ideoque exultat in crimine. At vero sapiens adversum se judicat esse delictum suum, et tamquam hostiles acies,

[1] Maur. *intelliget.* At nostra lectio occurrit et alibi apud D. Ambrosium (Vide Sabb. ad h. l.).

[2] Cod. N', *requiescet.* Cod. b, *ascendit.*

[3] Mss. N', a, b, *Plerique namque eorum.*

[4] Cod N', *læserunt.*

[5] Cod. N', *franguntur.*

[6] Eorum qui in curuli certamine equos agitabant posita in hoc erat industria, ut ferventi equorum cursu tam perite flecterent currum, ut ejus modiolus proxime quidem ad metam accederet, minime tamen eam tangeret. Non enim impune illi erat, qui in eamdem impegisset. Siquidem contingebat non raro, ut frangeretur currus, eliderentur equi, atque etiam interdum auriga misere dilaceraretur. Pseudo-Orestæ in ejusmodi certamine laniati casum elegantissime describit Sophocles in Electra. Hinc etiam Homerus Iliad. Υ, Nestorem inducit filio currum agitaturo caute præcipientem qua ratione equos ab eo regi oporteat, ut ad præmium perveniat inoffensus. Inter cetera autem ita commonet:

Ἐν νύσσῃ δέ τοι ἵππος ἀριστερὸς ἐγχριμφθήτω,
Ὡς ἄν τοι πλήμνη γε δράσσιται ἄκρον ἱκέσθαι
Κύκλου ποιητοῖο, λίθου δ' ἀλέασθαι ἐπαυρεῖν,
Μήπως ἵππους τε τρώσῃς, κατά θ' ἅρματα ἄξῃς.

Hoc est: « Equus sinister urgeatur ad metam, ita ut ejus summam partem videatur elaboratæ rotæ modiolus tangere, in lapidem vero non impingat; ne quo modo et equos vulneres, et currum in terram dejectum frangas. » Idem infra non incruentum unius e concurrentibus lapsum narrat, quem tibi adire, si libet, licet. (Edit. Maur.)

ita lapsus culparum suarum adversantium modo sibi arbitratur obsistere. Quidquid personuerit, quidquid increpuerit, culpa ei propria semper occurrit; quidquid fuerit dictum aut lectum, in se dictum putat: quidquid intenderit, se nutu, se oculis[1] signari putat. Si epuletur, si cogitet, si oret ac deprecetur, ante oculos ejus semper est error proprius, et momentis omnibus culpa pulsat conscientiam, nec quiescere, nec oblivisci sinit; velut gravis censor exagitat se terrore perpetuo. Omnia igitur adversa habet, qui ipse sibi displicet, ipse sui accusator, ipse sui testis est, nec invenit quo fugiat, qui ipse se perurget, et stimulat.[2] Sed hoc bonæ mentis est, vulnus sentire peccati. Nam qui expertes doloris sunt, non sentiunt vulneris acerbitatem, quod est immedicabilis ægritudinis: qui autem aliquo dolore punguntur,[3] sicut doloris sensu non carent, ita etiam non carent[4] sanitatis profectu. Ubi enim doloris sensus, ibi etiam sensus est vitæ; sentire enim vitalis vigoris ac muneris est. Unde et ille qui errorem suum non agnoscit, insanit, furit, desipit: qui autem agnoscit, utique resipiscit, non respuit remedia sanitatis; sed se ipse restringit, pœnitet eum culpæ, de ipsa semper cogitat, et cogitando se ipse condemnat. Justus enim[5] in primordio sermonis accusator est sui. Qui se accusat, justus est; qui justus est, sobrius est, sanus est.[6] Justus favere sibi nescit, rigorem judicii etiam circa se non novit inflectere, recordationem lapsus proprii perhorrescit, et commissum erubescit errorem, omnem ejus[7] memoriam pavet,[8] metuit, reformidat: gravem sibi se judicat, se ipsum arbitrum refugit, nec se sibi audet committere; quod nullum putat sibi esse graviorem, quam eum quem latere non possit, fallere non queat, fugere ac vitare non reperiat; nisi ut se sibi abneget, et Domini crucem tollat.

48. Magna vis obnoxiæ conscientiæ, magna supplicia. Timebant Adam et Eva; et cum Domini vocem in paradiso ambulantis audierunt,[9] cupiebant se abscondere, quos nemo quærebat. Cain quoque metuebat, ne omnis eum quicumque inveniret, occideret: ita in se ferebat ipse sententiam, quod[10] dignus esset cui nullus ignosceret. Unde bene ait: *Et delictum meum contra me est semper,* hoc est, sine intervallo aliquo recordatio et species ipsa mei me[11] erroris[12] impugnant. Considera quomodo nos confundat, cum aliquid deliquimus,[13] quomodo incurset oculos, quomodo in memoriam semper recurrat. Quem commissi pudet, nescit postea aliquid tale committere, unde similiter erubescat.

49. Præcedit autem iniquitas, peccatum sequitur. Radix est iniquitas, fructus autem radicis est culpa. Unde videtur iniquitas ad mentis improbitatem referri, peccatum ad prolapsionem corporis. Gravior iniquitas tamquam materia peccatorum, levius peccatum. Denique iniquitas per lavacrum remittitur, peccatum tegitur bonis factis, et tamquam aliis[14] operibus obumbratur. Unde bene supra hic ipse ait: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata.* Caritas enim abscondit errorem, et operit multitudinem peccatorum. Multa quoque caritas remittit etiam ipsa peccata, sicut scriptum est de muliere, quæ super Dominum fudit unguentum: *Remissa sunt peccata ejus multa, quoniam dilexit multum.* Ps. xxxi, 1. Luc. vii, 47.

50. Sunt etiam qui accipiant priorem versiculum de lavacro esse, secundum de pœnitentia. Qua etiam gratia Petrus qui ante fuerat baptizatus, interrogatur, postquam visus est Dominum negasse: *Simon Johannis, diligis me? Dixit ei: Utique tu scis, Domine, quia diligo te.* Et iterum interrogatur: *Simon Iohannis, diligis me?* Et iterum respondit: *Tu scis quia amo te.* Et tertio interrogatur: *Simon Iohannis, amas me?* Et contristatus est, *quia dixit ei tertio: Amas me; et dixit ei: Domine, omnia tu scis, tu nosti quia amo te.* Et dictum est ei trina vice: *Pasce oves meas; sequere me,* quasi qui peccatum suum nimia caritate texisset. Nec otiose post confessionem nimiæ caritatis jubetur plebem regere, qui etiam turbatus non amiserat, quemadmodum ipse se[15] regeret. Hæc propter gratiam diximus caritatis, eo quod peccatum tegat. Denique nonnulli ideo trinam interrogationem dilectionis factam esse dixerunt, quia trina fuerat negatio; ut trinæ lapsum negationis professio caritatis toties repetita deleret. Joan. xxi, 15 et seq. *Ibid.* 18.

CAPUT X.

David licet legibus humanis liberum, se tamen Deo subjecisse, cui soli peccavit; et quot modis ultimum hoc intelligendum. Magnum scelus præsente Deo peccare: qui peccatorem se neget, mendacii ab eo accusari ipsum Deum, cujus patientia et moderatio commendatur: postremo Deum quoque ab illo justificari, qui pœnitentiam agat erroris.

51. Sequitur, *Tibi soli peccavi.* Rex utique erat, nullis ipse legibus tenebatur, quia liberi sunt reges a vinculis delictorum; neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus, tuti sub imperii potestate. Homini ergo non peccavit, cui Ps. l, 6.

[1] Mss. N', a, *quidquid intendit se notis oculis.* Cod. b, *intenderit notis se oculis.*
[2] Cod. N', *stimulatur.*
[3] Cod. N', *pungitur.*
[4] Cod. N', *caret,* etiam præcedenter. Cod. b, *et sanitatis.*
[5] Cod. N', *autem.* Mss. a, b omitt. *enim.*
[6] Mss. N', a, *et sanus est.* Cod. b omitt. verba: *Qui se accusat, justus est; qui justus est, sobrius est, sanus est.*
[7] Cod. N', *enim.*
[8] Cod. b, *pavit.*
[9] Mss. N', a, b, *deambulantis audirent.*
[10] Cod. N', *qui.*
[11] Cod. a, *memet.* Cod. N' omitt. *me.*
[12] Cod. b, *terroris.*
[13] Mss. N', a, b, *delinquimus.*
[14] Mss. N' a, b, *malis.*
[15] Mss. N', a, b omitt. *se.*

non tenebatur obnoxius. Sed quamvis tutus imperio, devotione tamen ac fide erat Deo subditus: et legi ejus subjectum[1] se esse cognoscens, peccatum suum negare non poterat: sed quasi reus cum amaritudine fatebatur, qui sciret majoribus vinculis se teneri, quia majora deberet; quoniam plus ab eo exigitur, cui plus commissum est. Possumus etiam[2] et ita accipere: Quis me dijudicat, cum omnes sub peccato sint? Denique Dominus de illa adultera: *Qui sine peccato,* inquit, *est, prior*[3] *lapidet eam.* Joan. VIII, 7. Et nemo eam lapidavit. Hoc igitur ait Propheta: *Tibi soli peccavi,* qui solus sine peccato es. Qui autem peccato obnoxius est, quasi peccatorem non potest judicare. Inexcusabilis est enim omnis homo qui in alio ea quæ agit ipse, condemnat; in quo enim alium judicat, semetipsum adjudicat: *Tibi,* inquit, *peccavi, et malum coram te feci; ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris.* Ps. L, 6. Tibi peccavi, qui me ad virtutis studia provocasti, qui me erudisti in lege tua. *Tibi soli peccavi,* quem solum abscondita cogitationum, et mentis occulta non fallunt.

52. *Et malum coram te feci*, quem solum[4] sanctificatio decet. Hominis testimonium declinamus, et in conspectu tuo ea quæ sunt indigna committimus. Injuria est homini spectare[5] flagitia. Deum arbitrum omnium esse scimus, et ipso teste, peccamus: et tamen in his justificatur magis Dominus Deus noster; quia injustitia nostra Dei justitiam commendat, et mendacium nostrum concelebrat veritatem Dei. Sit enim Deus verax, omnis autem homo mendax.

53. *Ut justificeris in sermonibus tuis.* Sermones Dei pleni veritatis sunt atque justitiæ, ideoque vera sunt quæcumque locutus est Dominus de fragilitate humana; quia inclinatum est cor eorum ad nequitiam, propendet ad fraudem; et quia definivit eo quod non sit homo qui non peccet: *Omnes* enim *declinaverunt, et inutiles facti sunt.* Ps. XIII, 3. Ideo vincit dum judicatur, quoniam prolapsione universorum probavit quæcumque de nostra judicavit fallacia. Ergo si dixerimus quia iniquitatem fecimus, justificamus Deum in sermonibus suis; si autem dixerimus quia non peccavimus, mendacem facimus Deum: sed impossibile est mentiri eum: nos igitur omnes sub peccato esse manifestum est.

54. Quantum igitur crimen, ut homo peccatorem se neget? Quoniam quantum in ipso est, summi Dei videtur arguere ac refutare mendacium, qui tam moderatus et patiens est, ut vincat cum judicatur. Venit enim ad judicium Deus et dicit: *Populo*[6] *meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te, aut quid molestus tibi fui? Quia eduxi te de terra Ægypti, et de domo servitutis liberavi te, et misi ante faciem tuam Moysen, et*[7] *Aaron, et Mariam. Plebs mea, in mente habeto quid cogitaverit de te Balach.* Singula in conspectu tuo locat beneficia sua, ut tamquam de his judices quæ[8] servare debueras, quo magis reus fias, qui divinis non potueris stare[9] beneficiis. *Quid feci,* inquit, *tibi?* Tamquam reum se constituit et te judicem. *Aut quid contristavi te?* Offensi vultus non abnuit crimen, si tu Deo es contristatus auctore. *Aut quid molestus tibi fui?* Interpellationis injuriam confitetur, si molestior æstimata est: addidit beneficia quorum gratia non erubuit qui existebat ingratus. In hac quoque causa considera quomodo Dominus se ipsi David judicandum præbuit, ut vinceret; dicit enim Nathan: *Hæc dicit Dominus Deus Israel: Ego unxi te in regem super Israel, et ego liberavi te de manu Saul, et dedi tibi omnia quæ erant domini tui, et uxores illius in sinum tuum dedi, et dedi tibi domum ipsius Israel; et si pauca sunt, adjiciam tibi. Et quare pro nihilo duxisti Dominum, ut faceres nequiter in conspectu ejus?* II Reg. XII, 7 et seq. Horum commemoratione conventus, cum videret,[10] inferiorem se esse, cum judicaret, ait: *Peccavi Domino.* Ita justificavit Dominum, qui peccatum suum negare ausus non est. *Ibid.* 13.

55. Possumus et ita accipere: justificat Dominum qui peccatum suum[11] fatetur. Denique in Evangelio habes quia publicani justificaverunt Deum, baptizati baptismo Johannis. Baptista autem Johannes baptismum fecit pœnitentiæ. Qui autem agit pœnitentiam delicta non abnuit. Ergo quia David contra se habebat semper delictum suum, utique non negabat quod et erubescebat; non negabat quod et[12] agnoscebat. Non negando autem utique commissi pœnitentiam gerebat erroris; atque ita confitendo delictum, justificabat Dominum, et ipse justificabatur a Domino. Justificatur enim Dominus, dum ejus prædicatur justitia, et ab eo venia postulatur. Simul et ipse justificat confitentem, et justificatur in sermonibus suis, sicut scriptum est: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris.* Luc. VII, 29. Is. XLIII, 26.

CAPUT XI.

Prophetæ verbis doceri, neminem esse qui in iniquitate non concipiatur. Utrum parentum an prolis ea sit iniquitas, a qua solus Christus immunis fuisse ostenditur.

56. Sequitur: *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in delictis peperit me mater mea.* Quis tanto affectu agit pœnitentiam? Humi stratus jacuit fusus in lacrymas, cibum non gustavit, lavacro se abdicavit. Quid jam reliqua Ps. L, 7.

[1] Mss. N', a, b, *et legibus subjectum;* omitt. *ejus.*
[2] Mss. N', a, b, *Possumus autem.*
[3] Cod. N' omitt. *prior.*
[4] Cod. b, *sola.*
[5] Cod, N', *hominis putare.* Cod. a, *hominis spectare.*
[6] Mss. N', a, b, *Populus.*
[7] Maur. omitt. particulam *et,* quæ habetur apud LXX et alibi apud D. Ambrosium (V. Sabb. ad h. l.).
[8] Cod. N', *judiceris qui.* Mss. a, b, *judiciis quæ.*
[9] Cod. N', *instare.*
[10] Cod. N', *audiret.*
[11] Mss. N', a omitt. *suum.*
[12] Mss. N', a omitt. *et.*

dicam, quod abstinuerit ornatu et comptu regio?[1] Adjunxit confessionem iniquitatis suæ, et in perpetua sæcula toto canendam orbe transmisit. *Ecce,* inquit, *in iniquitatibus conceptus sum, et in delictis peperit me mater mea. Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele.*[2] *Ne projicias me a facie tua, et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Libera me de sanguinibus, Deus, Deus salutis meæ.* Antequam nascamur, maculamur contagio; et ante usuram lucis, originis ipsius excipimus injuriam, in iniquitate concipimur: non expressit utrum parentum, an nostra. Et in delictis generat unumquemque mater sua: nec hic declaravit utrum in delictis suis mater pariat; an jam sint et aliqua delicta nascentis. Sed vide ne utrumque intelligendum sit. Nec conceptus iniquitatis exsors est, quoniam et parentes non carent lapsu. Et si nec unius diei infans sine peccato est, multo magis nec illi materni conceptus dies sine peccato sunt.[3] Concipimur ergo in peccato parentum, et in delictis eorum nascimur. Sed et ipse partus habet contagia sua, nec unum tantummodo habet ipsa natura contagium. Bonum quidem conjugium, sancta copula: sed tamen qui habent uxores ita sint, ac si non habentes. Ipse torus incoinquinatus: et nemo alterum fraudare debet eo, nisi forte ad tempus, ut vacent orationi. Tamen secundum Apostolum non vacat orationi quis eo tempore, quo usum corporeæ illius conventionis exercet, et mulieris menstruatæ coinquinatus est pannus, nec potest illis diebus purgationis suæ offerre sacrificium. Et mulieris quæ generavit dies partus et plerique alii a sacrificio feriati sunt, donec legitimo ritu feta mundetur.[4]

S. Aug., lib. IV *Contra duas epist. Pelag.*, c. II.

S. Aug., lib. II *Contra Jul. Pel.*, c. 7.

57. Ideo in quo voluit Dominus nulla hujusmodi originis esse contagia, dicit illi Dominus: *Priusquam te formarem in utero matris tuæ, novi te: et priusquam exires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus posui te.* Quis tantus, cui tam magna delata sunt? Numquid Hieremias? Sed ille non utique in gentibus propheta propositus;[5] sed in Judæa tunc temporis, nunc autem etiam in nationibus, quæ in Jesum Christum Dominum crediderunt. Vide tamen ne illi dicatur, qui antequam nasceretur ex Virgine, jam dudum erat, et erat semper, et operabatur etiam in utero Mariæ constitutus; et ita sanctus erat, ut sanctificaret prophetas suos: in quo solo et conceptus virginalis et partus sine ullo fuit mortalis originis inquinamento.[6] Dignum etenim fuit, ut qui non erat habiturus corporeæ peccatum prolapsionis, nullum sentiret generationis naturale contagium. Merito ergo David flebiliter in se deploravit ipsa inquinamenta naturæ, quod prius inciperet in homine macula quam vita.

Jerem. I, 5.

S. Aug. lib. IV *Contra duas epist. Pelag.*, c. II.

CAPUT XII.

Confitenti peccatum cœlestia sacramenta divinitus patefieri: cum hæc incerta in psalmo dicuntur, significari non esse manifesta; sed præcipue hoc loco baptismatis lavacrum præfigurari.

58. Dum hæc dicit, et peccatorum specialium atque communium colluviem confitetur, subito ei splendor veritatis, et candor gratiæ spiritalis affulsit. Supergressus enim umbram, spiritu prophetico ipsa vidit mysteriorum sacramenta cœlestium, quorum typum Moyses præfiguravit in Lege. Vulneratus igitur caritatis vulnere, et indagandæ captus veritatis cupiditate, in superiora suæ mentis extendit intuitum, et in futura prospiciens, thesauros sapientiæ et scientiæ vidit in Christo, prævidit baptismatis sacramentum, et miratus gratiam exclamavit subito dicens: *Ecce enim veritatem dilexisti: incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.* Non incerta mysteria, quia certa sunt; nec incerta secreta et arcana sapientiæ, sed non manifesta. Hoc enim significat, quia nullis adhuc essent manifestata.[7] Quod enim oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit, hoc præparavit Deus diligentibus eum. Videns igitur ea dicit: Ecce jam non in umbra, nec in figura, nec in typo, sed in veritate lux aperta resplendet: ecce nunc veritatem adspicio, splendorem veritatis agnosco: nunc te majori, Domine Deus noster, veneror affectu. *Ecce enim veritatem dilexisti,* non per speculum, non in ænigmate, sed facie ad faciem te mihi, Christe, demonstrasti: in tuis te invenio[8] sacramentis. Hæc sunt tuæ vera sacramenta sapientiæ, quibus mentis occulta mundantur.

Exod. XXIV, 7 et seq.

Ps. L, 8.

7

8

59. Itaque jam lætus atque secûrus, quod vibrasset[9] ei sapientiæ plenitudo, dicit ad Dominum: *Adsperges me hyssopo, et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbabor.* Bene et veteris Testamenti sacramenta non evacuat, et Evangelica docet mysteria præferenda: hyssopo mundari secundum Legem postulat: lavari secundum Evangelium concupiscit: et supra nivem se existimat, si lotus fuerit, dealbandum. Per hyssopi fasciculum adspergebatur agni sanguine

9

Ibid. 9

Exod. XII, 22

Levit. XIV, 6.

[1] Omnes editt. ante maurinam, ac mss. longe plurimi, *quod abstinuerit ab ornatu et comitatu regio;* omnium probatissimi, juxta Maurinos Editores, ac duo etiam nostri N' et a ..... *et comptu regio,* quæ lectio sane præferenda.

[2] Omisit hic Ambrosius vers. *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum,* etc., non quod suis in codicibus non legeret (vide infra c. 14), sed quod ad scopum suum non pertineret, sicut omisit et alios duos vv. post sequentem.

[3] Cod. N', *non sunt.*

[4] In totum hunc locum mss. ac vett. editt. consentiunt; sed Romani Editores nonnullas diversitates in illum induxerant, ut Scripturæ sententiis eum magis efficerent conformem.

[5] Mss. N', a, b, *positus,* quæ lectio ex una parte videtur præferenda, cum alludat ad illum Jeremiæ supra citatum versiculum; sed ex altera supponi potest ab amanuensibus adoptata ad conformitatem cum voce biblica inducendam.

[6] Vide notam 4 ad n. 10. Adde insuper Christum equidem unum ab omni originis inquinamento immunem extitisse, ideo dici potuisse, quod Virginis Mariæ purissima exordia passivæ conceptionis terminos non excesserint.

[7] Mss. N', a, b, *significant ad hæc quæ nullis essent manifestata.*

[8] Mss. N', a, b, *demonstras, te in tuis teneo,* etc.

[9] *Vibrasset,* supple *radios,* id est, illuxisset. (Edit. Maur.)

qui mundari volebat typico baptismate. Lavatur autem qui diluitur æterni fontis irriguo: et supra nivem dealbatur, cui culpa dimittitur. Denique de ipsa anima dicitur: *Quæ est hæc, quæ ascendit dealbata?* Antequam baptizaretur, ipsa est quæ dicebat: *Nigra sum et decora, filia*[1] *Hierusalem.* Erat enim nigra, tenebrosa, peccatorum horrore deformis: sed posteaquam abluta per baptismum remissionem meruit delictorum, dealbata adscendit ad Christum. Inde et per Esaiam Dominus locutus est dicens: *Si fuerint peccata vestra sicut phœnicium, ut nivem dealbabo,* id est, si cruenta, si tetra, mundabo. Hæc est[2] nix intelligibilis, de qua ait quod Domini Jesu in Evangelio refulserint vestimenta sicut nix; eo quod peccatum non cognoverit. Caro enim qua se induit,[3] ab omni fuerat munda delicto. Quid miraris si vidit baptismatis sacramenta; cum supra dixerit, ubi descripsit passionem Domini: *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit: in loco viridi ibi me collocavit, super aquam refectionis educavit me?* Et alibi: *Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit.* Et de ipso sacramento[4] plenius dixit: *Parasti in conspectu meo mensam, impinguasti in oleo caput meum, et poculum tuum inebrians quam præclarum est!*

Cant. VIII, 5. 1 Cant. I, 4. Is. I, 18. 2 Matth. XVII, 2. 3 Ps. XXII, 2. Ps. XXVIII, 3. 4 Ps. XXII, 5.

CAPUT XIII.

David solo futuræ remissionis auditu recreatus, fore ut ossa humiliata exsultent, prædicit; et quæ sint illa. Rogandum Deum ut faciem avertat a peccatis nostris, illam vero ad nos convertat: item sicut peccatum, et iniquitatem quæ ejus origo est, triplici ratione tolli, quæ aperitur.

60. Merito ergo istic quoque exsultans ait: *Auditui meo dabis gaudium et lætitiam: et exsultabunt ossa humiliata.* Probasti, Domine Jesu, quia numquam verba tua prætereunt.[5] Probasti illud Evangelicum quod dixisti: *Multi prophetæ et justi voluerunt videre quæ videtis, et audire quæ auditis.* Ecce David solo lætatur auditu, quia futura esset[6] peccatorum remissio; et prophetat quia exultabunt ossa humiliata. Sicut omnia justi ossa dicent: *Domine, quis similis tibi?* sic *exsultabunt ossa humiliata,* humiliantis scilicet animam suam justi. Dicuntur ergo ossa virtutes:[7] dicuntur ossa velut quidam animi motus vel animæ, qui motus humiliantur peccatis, et exsultant gratiæ cœlestis munere: dicuntur et ossa populi Ecclesiarum; unde habes dictum et in psalmo: *Non est absconditum os meum, quod fecisti in abscondito.*[8] Os suum Ecclesiam dixit, et plebis devotæ conventus sacros; quoniam sumus membra corporis Christi de carne ipsius, et de ossibus ejus. Hoc igitur dicit, quia Ecclesia Domini omnia opera divina cognoscet, et fidem resurrectionis accipiet.

Ps. L, 10. 5 Matth. XXIV, 35. Matth. XIII, 17. 6 7 8 Ps. CXXXVIII, 15.

61. Sequitur: *Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele.* Usitata est deprecatio, ut eos quos læsimus, oblivisci offensionis propriæ postulemus. Moraliter ergo Deum rogat Propheta, ut avertat faciem suam a peccatis ejus, et tamquam oblivia peccatorum ejus adsumat. Sed quia omnia spectat, et nihil eum præterit, oblivisci non potest, sicut nos, quos brevi intervallo temporis eorum quæ cognoverimus,[9] memoria subterfugit. Ideo bene ait ut faciem suam avertat, non ab ipso, ne deficiat destitutus: sed a peccatis, ut vires non possint habere peccata ipsius. Quos enim adspicit Dominus, illuminat, et in vultu Domini pietas atque indulgentia est. Ideoque hic ipse ait: *De vultu tuo judicium meum prodeat;* de vultu enim Domini venia, non pœna procedit. Rogandus est ergo ut nos adspiciat, avertat autem faciem suam a peccatis nostris, ut[10] deleat ea. Quæ enim non adspicit, delet; et quæ deleverit, ea memoria[11] sepelientur, sicut ipse Dominus ait: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas, et memor non ero: tu autem memor esto, et judicemur.*

Ps. L, 11. Ps. XVI, 2. 10 11 Is. XLIII, 25.

62. Peccatum autem aut donatur, aut deletur, aut tegitur: donatur per gratiam, deletur per

De Pœnit., d. 3, c. *Ille reæ*, § *Peccatum aut donatur.*

[1] Maur. *filiæ*. At lectionem nostrorum codicum præferendam suadent hæc rationum momenta: 1° quia occurrit bis in *Apologia altera David*, n. 42 ubi tamen habetur non *nigra*, sed *fusca sum*, etc.; sed ista lectio occurrit et in aliis certis Ambrosii operibus. 2° Quia habetur et in opere certissime ambrosiano, nempe in libro *De Mysteriis*, n. 35. Quo loco valde miramur cur doctissimi illi Patres Maurini hanc rejecerint lectionem contra numerosissimorum codd. auctoritatem, falso adserentes eam *contra sacrorum omnium codicum auctoritatem* stare. Equidem hanc servant duo illi præstantissimi codices græci 23 et 147 apud Holmes, qui haud infrequenter cum ambrosiana lectione consonant. Hanc quoque retinent ms. Sancti Theoderici, Hieronymus, et Eucherius, uti videre est apud Sabb. Demum addimus hanc lectionem reperiri etiam in quodam vetusto codice Sangallensi, qui haud parvam messem e veteribus latinis versionibus Sacrorum Bibliorum continet, quemque editum iri una cum aliis hujuscemodi monumentis ab Amellio speramus. Notandum, non agi hic de conformitate lectionis cum hebraico textu, sed de lectione latina qua usus est Ambrosius.

[2] Cod. N', *Hæc est enim.*

[3] Mss. N', a, b addunt *veniens in hunc mundum.* Alii codices quasdam alias hic referunt diversitates. Nonnulli mss., et editiones Gill. Rom. et Maur. exhibent lectionem nostram.

[4] Eucharistiam significat, quam etiam alii Patrum simpliciter et per antonomasiam *sacramentum* consuerunt appellare. Nec solum hoc loco ita loquitur Ambrosius, sed cum alibi sæpe, tum in lib. *De Initiandis*, cc. 8 et 9, ubi etiam hunc ipsum locum profert ad eum modum: *Venit igitur* (scilicet plebs baptizata), *et videns sacrosanctum altare compositum, exclamans ait: Parasti in conspectu meo mensam. Hanc loquentem inducit David dicens: Dominus pascit me... Parasti in conspectu meo mensam adversus eos*, etc. (Ed. M.)

[5] Cod. N', *præterii.*

[6] Cod. N', *erat.*

[7] Animadvertunt Maurini, in quibusdam mss. legi *humiliantes ..... ossa virtutes;* in quibusdam autem aliis: *humiliantis ..... ossa virtutis.*

[8] Mss. N', a, b, *quæ fecisti in occulto.* Quæ lectio occurrit et in ms. Sangermanensi, et in Psalt. Corbejensi (Vide Sabb. ad h. l.).

[9] Mss. N', a, *cognovimus.*

[10] Mss. N', a, *et.* Sed lectio communior firmatur sequenti contextu.

[11] Cod. N', omitt. *ea.* Mss. a, b, *et cum memoria.*

sanguinem crucis, tegitur per caritatem. Similiter et iniquitas, quæ æstimatur habitudo mentis injustæ. Licet Johannes in epistola eum qui fecerit peccatum, et iniquitatem fecisse dixerit, sicut habemus scriptum: *Omnis qui facit peccatum, et iniquitatem facit; peccatum est inquitas,* I Joan. III, 4. quia in peccato ipso iniquitas est: tamen ut nobis videtur, peccatum opus est iniquitatis,[1] iniquitas autem operatrix culpæ atque delicti. Plus est ergo ut ipsa iniquitas deleatur, excidatur radix et seminarium peccatorum: mala tollatur radix, ne malos fructus faciat: aboleatur erroris omnis affectus, universa iniquitatum genera tollantur.

63. Itaque quemadmodum intrans in animam sapientiæ disciplina imprudentiam tollit, et scientia ignorantiam: sic perfecta virtus iniquitatem, et remissio peccatorum delet omne peccatum. Unde præclare Apostolus ait, quia donavit nobis peccata Dominus Jesus, *delens chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum,* inquit, *de medio tulit, affigens illud cruci.* Coloss. II, 14. Delevit sanguine suo atramentum Evæ, delevit obligationem hereditatis obnoxiæ. Fides igitur peccatum minuit. Et ideo Dominus dimittens peccata dicebat: *Fiat tibi secundum fidem tuam.* Matth. VIII, 13.

CAPUT XIV.

Cor mundum solis inesse renovatis; et quænam sint viscera, quinam spiritus, quorum hic loci sanctus Propheta meminit. Aversum Domini vultum gravis supplicii loco esse; et quomodo idem a facie sua projiciat. Atrocissimæ huic pœnæ quinam obnoxii. Demum nonnihil perstringitur de libertate ac unitate voluntatis in Trinitate.

64. Sequitur: *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis.* Ps. L, 12. Superius ab occultis mundari se petit: hic Ps. XVIII, 13. postulat cor mundum creari sibi, quod ei provenit[2] qui renovatur spiritu; in novo enim homine cor mundum est, in quo veterum delictorum fuerit deleta colluvies, nec inscripta remanserit aliqua iniquitatis effigies. Grande autem munus est,[3] cordis esse mundi. Unde pulchre Salomon: *Quis gloriabitur castum*[4] *se habere cor?* Prov. XX, 9. Et Dominus in Evangelio: *Beati mundo corde; ipsi enim Deum videbunt.* Matth. V, 8. Propterea etiam[5] David cor mundum habere cupiebat, ne a facie Domini projiceretur.

65. In quo autem cor mundum est, innovatur in ejus interioribus spiritus. Viscera enim velut interiora sunt corporis:[6] ita sunt et intelligibilia viscera animæ, ut sunt viscera misericordiæ, ut Coloss. III, 12. sunt interiora quæ benedicunt Dominum, de quibus ait: *Benedic, anima mea, Dominum, et omnia interiora mea nomen sanctum ejus.* Ps. CII, 1. Viscera autem animæ adinventiones sensuum sunt, bonæ cogitationis studia, virtutum perseverantia, postremo illæ quæ græce εὐνομίαι dicuntur.

66. Rectus autem spiritus qui bene[7] dirigit, qui deducit in viam rectam, hic est spiritus veritatis; vel certe recta hominis conscientia nullis inflexa peccatis, vel spiritus qui in homine est. Non prætermisimus quid alii sentiant; tamen nobis videtur quoniam[8] de mysteriis dicit lectio, et futuræ gratia renovationis exprimitur, Spiritusque sancti infusio postulatur.

67. Deinde[9] sequitur: *Ne projicias me a facie tua; et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me.* Ps. L, 13. Si quis nos offenderit servulorum, avertere ab eo vultum solemus. Plerique autem divitum amandare[10] consueverunt mancipia sua, et per agellulos relegare,[11] et hæc pœna gravior æstimatur. Denique solent magis se offerre verberibus. Si apud homines hoc grave ducitur, quanto magis apud Dominum Deum nostrum! Quasi non hinc dolor parricidalis (reprimendus quidem, si qua eum pietas temperare[12] potuisset) eruperit, quod faciem suam Deus a Cain muneribus avertit; respexit autem super munera Abel. Itaque tacito vultu, alterum innocentem pronuntiavit, alterum peccatorem. Ergo quasi ultimus servus humiliat se; et quasi in peccato deprehensus, et offensæ reus, obsecrat ut flagelletur potius, quam projciatur a facie Domini.

68. Quomodo projiciat Deus a facie sua, audi dicentem: *Tollite eum*[13] *in tenebras exteriores; ibi erit fletus et stridor dentium.* Matth. XXII, 13. Qui non emendatur[14] a facie ejus, in tenebris constituitur. Ideo justus ne tenebras patiatur, ait: *Vultum tuum, Domine, requiram.* Ps. XXVI, 8. Ubi enim Domini vultus, ibi lumen est, sicut scriptum est: *Faciem tuam illumina super servum tuum.* Ps. CXVIII, 35. Denique ubi primum intuitus Petrum vidit, et illuminavit.

69. Grande igitur supplicium projici a facie Dei. Projectus est Adam cum de paradiso exiret,[15]

[1] Omnes editt. et mss. aliquot, *omne peccatum est iniquitas;* alii mss. majori numero et antiquitate, *peccatum opus est iniquitatis ..... Plus est ergo.* Gratian. *Prius est ergo,* etc. (Edit. Maur.)

[2] Mss. N', a, *procedit.*

[3] Mss. N', a, omitt. *est.*

[4] Mss. N', a, *mundum.*

[5] Mss. N', a, b, *Propterea enim David.* Maurini e communi lectione, *Propheta etiam.* Contextus suadebat ut e nostris codd. loco vocis *propheta* assumeremus *propterea,* id est, ut Deum videre posset, *ideo* etiam David cupiebat, etc.

[6] Ita vett. editt. et antiquissimi mss. Rom. autem edit. cum recentioribus mss. habet: *interiora sunt animæ, sicut enim viscera sunt interiora corporis; ita,* etc. Sed cum priores legitimum sensum efficiant, posteriorum scriptores calamo indulsisse credibile est. (Edit. Maur.)

[7] Cod. N', *recte.*

[8] Hoc loco et alibi pluries apud Ambrosium *quoniam* idem significat ac particula *quod* et græcum ὅτι.

[9] Mss. N', a, b, *Denique.*

[10] Mss. N', a, b, *emendare,* sicut et quidam alii.

[11] Quidam mss. *religare.* Patet vero utroque loco, hoc nempe et præcedenter notato, lectiones a nobis prælatas cum Maur. unice contextui convenire.

[12] Cod. N', *temptare.*

[13] Cod. N', *Tollite eum manibus et pedibus, mittite eum.* Mss. a, b, *Tollite illum; manibus et pedibus ligatis mittite eum.* Quæ lectio præferenda videtur, quippe magis consonat cum aliis mss. et SS. Patrum citationibus apud Sabb. ad h. l.

[14] Mss. N', a, *Quis emendatur.* Cod. b, *Qui emendatur.*

[15] Cunctæ editt. ac mss. non pauci, *Adam de paradiso, nec immerito.* Alii octo vetustissimi, *Adam cum de paradiso*

nec immerito; ipse enim ante se absconderat a facie Dei. Exivit et Cain a facie Dei, non solum post parricidale commissum; sed etiam postquam Deum putavit esse fallendum, ut crimen negaret. Peccator igitur excluditur a facie Dei; justus autem dicit: *Ecce ego.* Denique ipse David cum videret interire populum, semetipsum
1 obtulit dicens: *Ego*[1] *sum, ego peccavi, et ego pa-*
IV Reg. XXIV, 17. *stor male feci;* et sic ira Domini mitigata est, et venia donata.

70. Simul ostendit quia sancti permanent, criminosi projiciuntur. Ideoque servanda est nobis gratia spiritalis, ne propter peccata nostra auferatur a nobis. Non enim projicitur in quo Spiritus sanctus est: sed inoffenso muneris sui fructu studet se Domino semper offerre, sicut ille qui dicenti Domino: *Numquid et vos vultis*
2 *discedere,* respondit:[2] *Domine, ad quem ibimus?*
Joan. VI, 68-69. *Verba vitæ æternæ habes, et nos credimus.*

71. Simul illud considerandum, quia non aufertur Spiritus nisi Domini voluntate: sicut non
3 datur nisi Domini voluntate:[3] qui utique cum datur, non quasi coactus operatur, sed pro sua voluntate dividitur, sicut scriptum est, dicente
4 Apostolo: *Hæc autem omnia*[4] *operatur unus at-*
I Cor. XII, 11. *que idem Spiritus, dividens singulis prout vult.* Cum igitur non auferatur nisi Domini voluntate, apparet quia una Trinitatis voluntas est.

CAPUT XV.

Rationalem naturam lætitiæ salutaris solam capacem esse; eamque principali spiritu confirmari: quis vero sit ille spiritus.

72. *Redde mihi lætitiam salutaris tui; et spi-*
Ps. L, 14. *ritu principali confirma me.* Cui debetur
5 et redditur: redditur rationali[5] naturæ lætitia salutaris. Lætitia autem et gaudium fructus est Spiritus. Firmamentum quoque nostrum spiritus
6 principalis est. Denique[6] is qui principali confirmatur spiritu, non est obnoxius servituti, ne-
7 scit servire peccato, nescit fluitare,[7] nescit er-
8 rare, nec studio nutat incertus:[8] sed firmatus in petra, solido stabilitur vestigio.

73. Quem putamus dici spiritum principalem? Plerique spiritum rectum ad Dominum referunt Jesum, qui peccatum mundi abstulit, et omne hominum genus sui sanguinis effusione renovavit; et ideo dictum est: *Spiritum rectum innova in visceribus meis:* spiritum autem sanctum, de quo dicit: *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me,* Spiritum intelligunt veritatis: Spiritum A vero principalem, Deum Patrem arbitrantur. Quam moraliter autem ait: *Ne projicias me a facie tua!* Fideliter timet auferri sibi quam accepit gratiam; ideoque alibi ait: *Oculi mei semper ad Dominum.* Et in posterioribus: *Ecce sicut oculi* Ps. XXIV, 15. *servorum in manibus dominorum suorum, et sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ: ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nobis.* Certe hic est Spiritus doctor et Ps. CXXII, 2. princeps, qui regat mentem, confirmet affectum, B quo velit trahat, et in superiorem vitam[9] dirigat. 9

74. Sunt et qui acceperint spiritum hominis qui in ipso est. Ideo ait Apostolus: *Quis enim scit hominum, quæ hominis sunt, nisi spiritus qui in ipso est?* Qui potest scire omnia, quem ho- I Cor. II, 11. minis occulta non fallunt, potest habere in homine principatum.

CAPUT XVI.

C *Periti doctoris esse iniquos vias Domini edocere. Quomodo id tum Christi, tum Davidis personæ accomodetur; et quonam sensu liberari se de sanguinibus oret Propheta.*

75. Sequitur: *Docebo iniquos vias tuas, et impii*
ad te convertentur. Ille præcipuus est Ps. L, 15.
gubernator, qui scopuloso in littore navim gubernat: ille doctor bonus, qui duriora acuit ingenia ad eruditionis profectum: ille bellator egre-
D gius, dux mirabilis, qui timidiores accendit in prælium, exploratisque locorum ingeniis, fulcit; ut infirma virium commoda stationis opportunitate compenset: ille similiter magnus etiam fidei zelator,[10] qui iniquos docet. Unde pulchre 10
ait: *Docebo iniquos.* Non dixit: Docebo justos; noverunt enim justi vias Domini: sed, *iniquos,* inquit, *docebo.* Denique auctor prudentiæ et magister omnium dicit: *Non veni vocare justos, sed peccatores.* Et medicus ille cœlestis, *Non* Matth. XIV, 13.
E *opus est sanis,* inquit, *medicus, sed infirmis.* *Ibid.* 12.

76. Sive igitur ex persona illius qui gentes vocavit, sive ex sua, bene posuit: *Docebo iniquos vias tuas;* quia commutare vitiosos affectus[11] potest, propositumque convertere doctrina 11
cœlestis, et operatio divina sacrilegis pectoribus studia pietatis infundere; ut hi qui sine lege vivebant, convertantur ad Dominum verum qui ante[12] avertebantur: regalis quoque exemplo pœ- 12
nitentiæ, hi qui iniquitates et acerba exercent F flagitia, corrigantur; et fide atque opere conversi, doctrinæ remedium salutaris accipiant, ingrediantur Domini vias, in quibus nullos er-

exiret, nec immerito. Commodus sensus, cum τὸ *projectus est,* non ad vocem, *a paradiso,* sed ad voces, *a facie Domini,* referri oporteat.

[1] Mss. N', b, *Ecce sum, ego peccavi.* Cod. a, *Ecce sum ego qui peccavi.*

[2] Cod. N' addit *Petrus.*

[3] Verba: *sicut ..... voluntate* desiderabantur in editionibus ante maurinam, atque ab hujus editoribus restituta sunt e diversis vett. mss.

[4] Cod. N' omitt. *omnia,* quæ vox et alibi pluries omittitur a D. Ambrosio, dum alibi exprimitur.

[5] Mss. N', a, b, *rationabili.*

[6] Mss. N', a, b, *Meritoque.*

[7] Mss. N', a, b, *fluctuare.*

[8] Mss. N', a, b, *studii nutu incerto.*

[9] Mss. N', a, b, *viam.*

[10] Mss. N', a, *fide precator.* Alii quoque ex antiquis codd., ut docent Maurini, *fidei precator,* quod sane contextui non congruit. Cod. b, *fidei prædicator.*

[11] Mss. N', a, *initium affectus.*

[12] Ista *qui ante* idem sonant ac *illi qui ante ab illo,* etc.

roris anfractus, nulla diverticula præcipitis prolapsionis offendant. Sicut enim bonæ vitæ specimen, et virtutis exemplar in iis viris est, qui inoffensa vitæ suæ tempora percurrerint: ita qui anteactis renuntiantes flagitiis, vel incredulitatis erroribus, emendaverint cursum posterioris ætatis, his ad imitandum propositi sunt, qui vel opere vel cogitatione labuntur.

77. Sequitur: *Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ.* Et ad Uri mortem potest referri, quod mandatæ necis ejus conscius, veniam tanti poscat admissi, et quamvis rex legibus absolutus, suæ tamen reus sit conscientiæ; quibus vinculis se enodari desiderans, divinum sibi precatur auxilium, ut ab omni criminis perpetrati labe mundetur. Et re vera cum mitis et corde mansuetus egregia semper dederit sanctus Propheta suæ mansuetudinis et pietatis insignia, ita ut adversariis suis frequenter ignoverit, atque ab eorum nece putaverit abstinendum; non est mirum quod tam graviter doleat fundendi sanguinis innoxii sibi obrepsisse peccatum. Ideo liberari se a sanguinibus, hoc est a peccatis mortalibus, postulavit. Laudavit Dominum Deum suum, justitiam Domini prædicavit; ideoque addidit: *Exsultabit lingua mea justitiam tuam.* Ps. L, 16.

CAPUT XVII.

Davidem verbis suis peccatum sibi dimissum significare, cum Deus a peccatore prohibeat se laudari. Eadem verba etiam Christo convenire; quippe qui verus sit David, a quo futura gentium congregatio, et Ecclesiarum fundatio præsignetur: postremo nonnullis de sacrificio Christi atque Martyrum propositis opus clauditur.

78. *Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam.* Qui[1] laudat Dominum, ab inimicis suis salvus erit, ut scriptum est. Et certe supra dixerat in quadragesimo nono psalmo: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* Cum ergo per os suum dixerit quod peccatorem prohibuerit Deus suas enarrare justitias, utique ipse enarrando justitiam Dei, declaravit commissum hoc nequaquam sibi imputatum esse[2] peccatum.[3] Ps. L, 17. Ps. XVII, 4. Ps. XLIX, 17.

79. Et addidit: *Labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam.* Os peccatoris Deus claudit, ne loquatur justitias Dei: justi aperit, ut loquatur. Cujus ergo labia aperit, hunc peccati absolvit reatu. Illius autem aperit labia Dominus, qui accipit verbum in apertione oris sui. Unde et Apostolus petit se adjuvari orationibus plebis, ut aperiatur sibi ostium verbi ad loquendum mysterium Christi. Linguam vero pro sermone accipimus ejus, qui exsultat in Dei laudibus. Unde et illud sic æstimatur: *Lingua mea* Coloss. IV, 3.

A *calamus scribæ velociter scribentis,* sermo infusus Prophetæ. Ps. XLIV, 2.

80. Quod si ex persona Christi[4] dictum accipimus, vide ne scriba sit velociter scribens Verbum Dei, quod animæ viscera percurrat et penetret, et inscribat in ea vel naturæ dona vel gratiæ; lingua autem sit sanctum illud corpus ortum ex Virgine, quo vacuata sunt venena serpentis, et Evangelii opera toto orbe celebranda decursa sunt. Accedit ad evacuandum peccatum, B quod humilitatem[5] suscepit, contrivit cor suum; quod magis sacrificium Dominus elegit, quam holocausta pro[6] peccatis, quæ secundum Legem offerri solebant. Denique supra ait: *Holocausta et pro peccato non postulasti, tunc dixi: Ecce venio,* idest, non rapinam arbitratus esse me[7] æqualem Deo, venio formam servi accipiens: venio in specie susceptionis humanæ, in veritate crucis, mortis humilitate obedientiam probaturus, ut inobedientia deleatur. 4 5 6 7 Ps. XXXIX, 7-8

C 81. Merito ergo et hic dicit: *Quoniam si voluisses, sacrificium dedissem utique: holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum et humiliatum Deus non spernit.* Et sicut supra dixi, certum est mysterio convenire quod ipse Dominus Jesus videtur hic quoque ex sua persona loqui, qui superius illud personæ suæ evidenti testificatione deprompsit. Ipse enim verus David, manu fortis, verus humilis, atque mansuetus, primus et novissimus, D æternitate primus, humilitate ultimus: per cujus obedientiam humani generis culpa deleta, refusa justitia est. Ipse, inquam, Jesus umbræ finis et Legis, advenit humilitatis magister docere superbos sensu, et tumore cordis inflatos ad mansuetudinem et simplicitatem esse migrandum. Quomodo igitur in typo ejus mysterii peccatum imputari potest, cum in ipso mysterio sit remissio peccatorum? Nisi forte ideo David iniquitatem suam, peccatumque confessus est ejus E admissi, ut et ipse ad remissionem peccati, et gratiam mysterii pertineret. Ps. L, 18-19.

82. Nam quid sibi vult quod vir peccatum suum confitens, de Sion et Hierusalem psallit dicens: *Benefac,*[8] *Domine, in bona voluntate tua Sion, ut ædificentur muri Hierusalem;* nisi quia accelerari ei placet Ecclesiæ congregationem per vocationem gentium; quæ non ancillæ filii, sed liberæ Hierusalem illius, quæ in cœlo est, fidei suæ prosapiam toto orbe diffunderet, et spiritalium septa murorum doctrinæ apostolicæ adF sertione fundaret? *Ibid.* 29.

83. Muri itaque Hierusalem fidei propugnacula, disputationum munimenta, virtutum culmina sunt: muri Hierusalem Ecclesiarum conventus sunt toto orbe fundati. Ecclesia enim dicit: *Ego murus, et ubera mea turris.* Et bene muri Hierusalem Ecclesiarum conventicula sunt, Cant. VIII, 10.

[1] Mss. N', a, *Qui enim.*
[2] Cod. N', *suo imputavit.* Cod. b, *suo imputatum.*
[3] Id est, sibi non amplius imputari, sed esse remissum.
[4] Cod. N', *Domini.*
[5] Cod. N', b, *humilitate.*
[6] Cod. N', *etiam pro.*
[7] Mss. N', a, *arbitratus est esse se.*
[8] Psalterium Mediol., *Benigne fac.*

quoniam quisquis bona fide atque opere ingreditur Ecclesiam, fit supernæ illius civis et incola civitatis quæ descendit de cœlo. Hos muros lapidum ædificat structura vivorum.

84. Videns igitur Hierusalem veram et Sion
1 dixit: Cum benedixeris in bona voluntate[1] tua Hierusalem et Sion, *tunc acceptabis sacrificium*
Ps. L, 21. *justitiæ,* hoc est, sacrificium corporis Christi, qui
2 ait, cum[2] de propria passione loqueretur: *Aperite mihi portas justitiæ, et ingressus in eas con-*
Ps. CXVII, 19. *fitebor Domino.* Et in Evangelio ait ad Johannem: *Sine modo; sic enim oportet nos implere*
Matth. III, 15. *omnem justitiam.* Et infra: *Beati qui persecutionem*
Matth. V, 10. *patiuntur propter justitiam.* Justitia Christus est. Sacrificium ergo Christi acceptabile futurum Patri adserit. Hoc est ergo de quo et supra ait: *Sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in*
Ps. IV, 6. *Domino.* Hæc est justitiæ spiritalis oblatio, et holocaustum ferventis devotionis, et infusionis Spiritus sancti, quòd dicit futurum, cum ad illud spiritale Domini altare cœperint admoveri animæ credentium, quæ renuntiantes voluptatibus atque deliciis, tamquam aratrum in visceribus suis ducant, ut fructus possint ferre piæ culturæ.

85. Vel certe ita. Cum benedixeris Ecclesiam ex gentibus acquisitam, et spiritale sacrificium justitiæ cœperit frequentari, tunc et martyres sancti qui suum pro Christo corpus obtulerint exarandum, tamquam vituli sacris altaribus offerentur; sicut in Apocalypsi Johannis scriptum invenimus, quia sub altari erant animæ eorum, qui pro Domini Jesu nomine corpora sua obtulerunt martyrio, ut Christi sibi gratiam mercarentur: cui est honor et gloria, laus, perpetuitas cum Deo Patre et Spiritu sancto a sæculis et nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

[1] Mss. N', a, b, *cum dixeris in voluntate.*

[2] Mss. N', a, b, *quia et cum.*

PRÆFATIO

AD ALTERAM SIVE POSTERIOREM DAVIDIS APOLOGIAM.

Hanc Maurini Patres titulo *alterius,* plerique vero anteriores editores titulo *posterioris* Apologiæ vulgarunt: ideo nos utrumque præfiximus. Ejus vero argumentum et occasionem ita Maurini proposuerunt:

« Hujus libri idem est atque superioris argumentum. In eo quippe ostenditur, quod sacri codices Davidem « prodant in geminum crimen incidisse, adulterii scilicet atque homicidii, non esse cur quisquam offendatur. « Verumtamen sive styli elegantiam spectes, sive tractandi rationem, et œconomiam, utrumque opus inter « se haud parum dissidere comperies. Enimvero studiose accurateque hoc in tres partes ab Auctore suo
Cap. 5, n. 31. « divisum fuit. In prima sic disputatur contra Gentiles, ut lapsus conditioni tribuatur, emendatio virtuti; « in secunda adversus Judæos demonstratur *ideo lapsum esse sanctum David, ne amplius Judæorum*
Ibid. « *perfidia claudicaret;* in tertia docentur Christiani hac in historia inesse multa mysteria et figuras, « *quæ gratiam quoque promissam jamdudum conciliant.* In prima parte Auctor futilem ethnicorum Cap. 5, n. 31
Cap. 3, n. 6 et ss. « objectionem refellit qua illi deblaterabant vitæ innocentiam nequicquam jactitari a Christianis, quando « eorum principes adulteriis atque homicidiis fœdati contaminatique exstitissent: in altera Judæis, qui « Davidem aut Salomonem fuisse verum Messiam adstruebant, falsi convictis, validam adjicit confutationem Cap. 4, n. 21 et seq.
« hæreticorum, qui divinitatem Christi inficiantes ipsorummet Judæorum æquabant vel superabant perfidiam: « in postrema denique, ubi quatuor magna mysteria sub hac historia Davidis latentia aperuit, prophetæ Cap. 7, n. 37 et seq.
Cap. 11, n. 55 et seq. « Nathan parabolam explicat, quibus demum priorum psalmi quinquagesimi versuum adjungit expositionem. Cap. 12, n. 61 et seq.
« Quamvis autem significet Davidem illic pro se loqui ac se ipsum defendere; ingenue tamen fatendum « est quidquid ibi dicitur extra propositam vagari materiam, ac potissimum in revincendis arrianis atque « manichæis versari. Ceterum non licet certo pronunciare quid causæ sit, cur integram psalmi non habeamus « explanationem; utrum scilicet injuria temporis, an scriptoris negligentia, an denique ipsemet Auctor per
Cap. 5, n. 28. « vocis debilitatem, de qua in hoc opere conqueritur, sermones suos continuare fuerit prohibitus.

« Etenim extra controversiam est lucubrationem hanc sermonibus qui ab eo non semel indicantur, constare. Cap. 5, n. 28 et cap. 11, n. 59.
Ibid. et cap. 11, n. 53. « Hos ille in ecclesia diebus diversis habuit post veteris Testamenti atque Evangelii lectiones. Quo loci Cap. 1, n. 1, et cap. 7, n. 38.
« non abs re fore putavimus, si lectoris gratia observaremus, Auctorem hunc non secus ac ipsum Ambrosium « in certis suis operibus voces *lectum* et *lectionem* semper usurpare, non vero voces *cantatum* aut similes: « unde forsitan colligi possit lectiones et Evangelia in liturgiis eo tempore cantari nequaquam solita, sed « recitari; post quam recitationem populus fidem suam animique obsequium quadam quasi acclamatione « testabatur, quod signant illa Auctoris nostri verba, *quam pio,* inquit, *prosecuti estis adsensu.* » Hæc Cap. 7, n. 38.
tamen verba, pro sententia nostra, nullam adclamationem, sed solummodo etiam devotam fidelium attentionem significare possunt; sicut *legi* etiam de psalmorum cantu dixit Ambrosius.
Enarr. in Ps. 1 *Præfat.* n. 9.

Sed magna agitata est controversia de voluminis auctore, quam pro statu ad quem pervenerat ætate sua ita enarrant iidem Maurini Editores:

« Porro simpliciter Auctorem nostrum dicimus; est enim non levis controversia possitne hoc opus vere « adjudicari Ambrosio. Erasmus a quo primo illud publici juris factum est, monuit etiamsi huic ipsi Patri Epist. huic operi præfixa.
« adscriberetur in eo quem detexerat manuscripto, minime tamen Ambrosianum videri; sed eidem Auctori « tribuendum cujus sunt libri *De vocatione gentium.* Cui quidem censuræ stabiliendæ non aliud firmamentum præstruit, nisi styli diversitatem. Namque Auctorem Ambrosianæ dictionis adserit esse « *ita feliciter æmulum, ut dotibus aliquot præcurrat. Nam et explicat dilucidius, et minus a re* « *digreditur,* etc. Gillotius e contrario Antistiti nostro patrocinatur, munitus consensu manuscriptorum, Admin. in hoc opusc.
« quos non parvo numero conquisierat, et in quibus utraque Davidis Apologia Mediolanensis Ambrosii « titulum ex æquo præferens, Theodosio Augusto nuncupabatur.[1] Quod vero elocutionis opponebatur discre- 1
« pantia, idem reponit novum non esse si sanctus Doctor pro re, loco, tempore, personis stylum mutavit. « Nihilominus tamen plerique posteriorum criticorum pedibus in Erasmi sententiam discessere, singuli interim « novam aliquam rationem adjicientes. Bellarminus autumat Ambrosium de scribenda secunda Apologia *De Script. Eccl.*
« cogitationem neutiquam fuisse suscepturum; ad hæc ab Auctore ejusdem posterioris[2] Apologiæ *negari* 2
« *adulterium Davidis fuisse verum adulterium, et allegorice interpretandum censeri,* cum Ambrosius

[1] Nullus tamen codex ms. ex iis qui Maurinis Editoribus præsto fuerunt hanc Theodosio nuncupationem secundæ exhibuit Apologiæ; atque hoc jure asserendum putamus, quia ipsi semper accurate proposuerunt differentias occurrentes in titulis codicum a se disquisitorum, uti notarunt nuncupationem illam quam priori Apologiæ in uno Thuano codice inscriptam reperierunt. Admitti ergo non potest, eos ejusdem inscriptionis nullam fecisse mentionem etsi in quibusdam illorum codicum reperierint.

[2] Hic Maurini *posteriorem* vocant hanc alteram Apologiam ex titulo quo inscribitur in editione Parisiensi anni 1549, qua Bellarminus usus est, atque ipsam denominationem sequentes qua eam Bellarminus recensuit in opere *De Scriptoribus Ecclesiasticis;* prout *posterior* dicitur hæc Apologia in aliis quoque editionibus, et in ipsa Romana. Hoc tamen non demonstrat quod editores Maurinis anteriores hanc unam designationem in mss. codicibus invenerint; sed tantum quod respectu prioris Apologiæ hanc tempore posteriorem et ipsi habuerint. Editores autem typographici Maurinis vetustiores minus anxii fuerunt in librorum titulis referendis; uti ex. gr. Romana editio habet *in psalmum David* CXVIII *Enarrationes* pro titulo *in psalmum David* CXVIII *Expositio,* ne alia proferamus exempla. Cæterum admitti potest, tam Maurinos quam alios editores utrumque in mss. exemplaribus titulum promiscuum reperiisse; sed cum tam levis esset inter *altera* et *posterior* differentia, titulum qui magis arriserit selegisse, quin necessarium ducerent de re tam parva lectores monere.

« in priore Apologia illud peccatum agnoscat re ipsa fuisse admissum. Approbat omnia Bellarmini argumenta
Appar. sac. « Possevinus cum ea tamen exceptione, ut qui ita maluerit, existimet sanctum Doctorem, et vario stylo
« uti, et plures Davidis Apologias scribere potuisse, non secus ac eumdem ipsum plures libros *de Interpellatione*
Epist. ad Front. Duc. « *David* scripsisse compertum est. Nicolaus Faber præter superiores rationes hunc librum ait non Ambrosii,
« sed Origeniani cujusdam esse, qui Scripturam ad allegorias transferens lavationem Bethsabeæ inficietur. Cap. 8, n. 39.
« Utriusque autem rationes diluere conatur Theoph. Raynaudus Tom. XI *De libris configendis* Part. I,
« Erot. X, num. CLXXXVI, quem consule. Hermannus in suo de Ambrosianis operibus judicio, non pauca
« quæ in priore Apologia dicta fuerant, in hac itidem posteriore legi observat: non ergo credibile videri
« ea repetitione usum fuisse Ambrosium: præterea sanctum Augustinum laudando Apologiam David numquam
« eam primam appellare: secundam Sixto Senensi prorsus incognitam: denique ipsius Auctorem, quantum
In fine *Vitæ Amb. Gall. script.* « ex hæreticis quorum meminit colligere est, haud serius quinto sæculo scriptitasse.[1] 1

« In hac diversitate opinionum nostram ingenue proferemus, liberum unicuique relinquentes ut quam
« potiorem esse duxerit, amplectatur. Id in gratiam Gillotii affirmemus licet, non modo in iis quibus usus
« est scriptis codicibus, verum etiam in Italis ex quibus *Milleloquium* suum Urbinas compilavit, nec non in
« illis ad quos eumdem castigavimus tractatum, Ambrosii inscriptionem reperiri. Sed et Guillelmus a sancto
« Theodorico in expositione Cantici canticorum abs se ex Ambrosianis sententiis collecta, quam suo loco
« edituri sumus, Ambrosii secundam Apologiam citat. Verum cum hic Auctor non sit admodum antiqui
« ævi, utpote qui vix ante annum MCXLV diem obierit, fatendum est nos in manuscriptos ea ætate multo
« vetustiores non incidisse.

« Addi etiam pro Gillotiana sententia potest, Auctorem de quo agimus, queri quod *per fragilitatem vo-*
« *cis,* ut ipse loquitur, *omnem seriem non possum explere tractatus.* Quam quidem querimoniam in libris Cap. 5, n. 28.
Lib. I, cap. 16. « quoque *de Sacramentis* advertere est. Numquid autem ea liceat accomodare Ambrosio nostro? Certe
« Augustinum de ipso reperimus locutum in hæc verba: *Quamquam et causa servandæ vocis, quæ illi*
Lib. VI *Confess.*, cap. 3, n. 3. « *facile obtundebatur,* etc. Sed in promtu succurrit ea responsio, non insolitum esse concionatoribus, ut
« vocis suæ accusent fragilitatem. Hinc Basilius *Homilia in psalmum primum* queritur sibi difficilem esse
« τὴν διακόνιαν τοῦ λόγου διὰ τὴν σύντροφον ἀσθένειαν τῆς φωνῆς ἡμᾶς ἐπιλειπουσῆς.

« Quod ad Fabri opinionem attinet, Auctorem e secta Origenistarum fuisse, cum Bethsabeam ante regis
« palatium lavasse negaverit; respondemus id sane injuria objici. Manifestum quippe est ipsum locis bene
Cap. 2, n. 5, et cap. 3, n. 12, et alibi. « multis totam historiæ seriem pro vera admittere; unde si postmodum illam non litterali, sed allegorico
« sensu accipiendam significet, in hoc maxime secutus est beatum Ambrosium, qui non semel in enucleando
« sensum mysticum historiæ veritatem penitus videtur destruere. Lege notam verbis e cap. VIII, num. XXXIX,
« in edit. Rom. revulsis suppositam.

« At primam tantum Apologiam ab Augustino cognitam urget eruditissimus Theologus. Esto; quid enim
« incommodi si Ambrosianæ lucubrationes in manus Augustini non omnes pervenerint? Neque vero ex
« silentio Sixti aliud conficias, nisi aut illi cognitum non fuisse hunc librum, aut ipsum de eo sententiam
« ferre noluisse. Sed nec etiam est quod miretur aliquis si Doctor noster geminam David defensionem
« scripserit, cum ipse testatum reliquerit a se plures libros de *Eliæ gestis,* ac *de historia Joseph* compositos Lib. *De Elia et Jejun.*, cap. 3, n. 5.
Lib. *De Joseph. Patriar.*, c. 6, n. 30, et c. 7, n. 38. « esse; cumque etiam nunc binos ejus in Abrahamum libros habeamus, ubi eosdem sacrarum paginarum
« locos, licet non eodem sensu explicat, multis tamen sententiis quas jam ante calamo exaraverat, iteratis.

« De styli vero diversitate, quam jam initio agnovimus esse manifestam, ut quod sentimus apertius
« explicatiusque proferamus; hic Auctor temetsi Ambrosianas locutiones frequens adhibet, alias tamen
« crebro usurpat quæ nihil sapiant Ambrosiani. Hoc autem maxime illic observes, ubi auditores suos
2 « blande appellando eorum sibi benevolentiam conciliat.[2] Sed nec illud diffiteri licet non esse moris Ambrosio
« tam anxie tantaque cum arte suam partiri materiam, ejusque membra subinde auditorum sive lectorum
« animis ingerere. Huc etiam addi poterat hoc in opere nonnullos Scripturæ locos paulo aliter citari, quam
Cap. ult. n. 66. « in admissis Ambrosii operibus, Auctoremque alicubi Vulgata versione usum videri.

« Quæ quidem rationes si habeantur idoneæ ut hoc operis Ambrosio abjudicetur, poterit etiam conjici ex
« iis quæ inibi de duabus Christi voluntatibus atque operationibus traduntur, Auctorem post exortam Cap. 7, n. 38, et cap. 12, n. 62, 64, et aliis.
3 « monothelitarum hæresim in vivis egisse.[3] In ea autem sententia clarum est ipsum, quisque ille sit, Am-
« brosianam Apologiam sibi proposuisse imitandam, et non solum ex ea in opus suum plurima quæ
Cap. 3. « amplificata stylo suo accommodavit, transtulisse; sed etiam ex aliis sancti Doctoris commentationibus,
« maxime ex eo loco Comment. in Evangelium Lucæ, ubi cur e peccatoribus originem ducere Christo
« placuerit, inquiritur. Et hoc argumentum videretur unum sufficere ad vindicandam Ambrosio secundam
« illam Apologiam, cum non multo post lectores ad scriptionem quamdam remittat, quam ipse in historiam
« David elucubraverat: sed ei rationi istuc officit, quod quæ proxime ante memoratam citationem leguntur,
« in prima reperiuntur Apologia. His igitur causis adducti liberum de Auctore hujus libelli judicium lectori
« esse voluimus; cumque saltem jus sit in ambiguo, possessionem quæ hactenus penes Ambrosium fuit,
« eidem non putavimus abrogandam. »

Posterius etiam Tillemontius (*Memoires,* etc., t. X, note 64 de Ambrosio), Dupinius (*Biblioth.*, t. II, p. 757), Ceillierius (*Hist. gen.,* t. VII) aliique rursus e memoratis jam rationum momentis, licet singula singulis probata non fuerint, hoc opus Ambrosio abjudicarunt. Sed Mazocchius e converso ita ejus genuinitatem evidentem habuit ut asserere non dubitaverit, evicturum se esse clarissimis argumentis *nullum librum magis Ambrosianum esse* (ad dies 29–30 Junii, nota 654 in fine). Et quidem in *Appendice Ambrosiana* integram absumit *Disquisitionem primam* in ejusmodi demonstratione perficienda; ac præter argumentum *Comm. in Marmor. Neapol. Kalendarium*, vol. III.

[1] Confer quæ ipsi in sequentibus de hoc adjicimus.

[2] Hoc omnino falsum esse lector e mox dicendis conspiciet.

[3] Hæc quoque nulli prorsus inniti fundamento statim demonstrabitur.

ex unanimi codicum mss. consensu in eo Ambrosio tribuendo,[1] a refutatione illius argumenti contra ejus authentiam exorditur, quod petitur e styli absonantia a reliquis certis Ambrosii operibus, dum ipse e converso pluribus allatis exemplis ostendit et locutiones et stylum cum aliis S. Doctoris scriptis perfecte convenire, illamque magniloquentiam atque indolem præseferre, ut cuique Ambrosium vix penitus non ignoranti, tamquam Ambrosii opus apertissime se declaret; dum tamen Erasmo minime consentit, qui hujus Apologiæ auctorem non solum *Ambrosii feliciter æmulum*, sed hunc *dotibus aliquot præcurrere* prædicavit.

Refutat deinde et illud adversantium argumentum, quo Apologiam alteram Ambrosio abjudicant ex objecti identitate cum Apologia priori, eo quod nulla appareat causa cur Ambrosius bis idem argumentum tractandum susceperit. Reponit nempe, id novum non conspici in Ambrosio, qui et de aliis Veteris Testamenti personis duos confecit libros, qui nec eodem tempore, ait, conscripti videntur, nec de eisdem sed de diversis argumentis pertractant; id autem et in hac duplici Davidis Apologia comperiri, in quarum priori Ambrosius moralia secutus est, in altera vero totum se in allegorias abdidit. Quod postremum tamen proprie solummodo de tertia parte dici potuit.

Unde tertio loco, novum argumentum pro hac altera Apologia Ambrosio asserenda in conformitate conspicit inter allegoricam sacrarum Scripturarum interpretandi rationem quæ hac recurrit opella, illamque quæ Ambrosio consuetissima est, quod et quibusdam iterum illustrat exemplis.

Quarto autem loco nullibi se deprehendisse declarat aliquam ad monothelismum relationem, ut post ejus ortum Apologia dictata dicenda sit, contra id quod notant Maurini et Tillemontius cæterique post eos. Ac revera nulla, nequidem indirecta, in universa hac Apologia Altera occurrit monotheliticæ hæresis mentio; vel aliqua loquendi ratio quæ doctrinam attingat de duplici in Christo voluntate et operatione;[2] ac mirum sane est Maurinos Editores quosdam etiam locos in sua prævia huic tractatui Admonitione adnotasse tamquam eos ubi de illis agatur, cum nullatenus de iisdem sive inibi, sive in toto opere sermo fiat.

Demum negat Mazocchius etiam aliud adversantium adsertum, quod Apologiæ numm. 66 et 67 versiculus 1 cap. Jeremiæ XVII juxta Vulgatam fuerit prolatus. Et revera satis discriminis est eo loci inter Vulgatam nostrique auctoris textum, ut objectio nullatenus admitti possit. Ad illud vero quod apposita nota animadvertunt Maurini, biblicas Ambrosii lectiones solere cum LXX convenire; atque id non deprehendi in hoc versiculo, ubi apud illos totum ejus deest initium, bene respondet Mazocchius: « Non raro Ambrosiana « Scripturæ loca ab LXX vulgatis dissidere, et ad alias Seniorum editiones accedere. Hæc ipsa porro « verba non absunt a Complutensi editione, ubi scribitur ἐν γραφίδι σιδηρᾷ, ἔν ὄνυχι ἀδαμαντίνῳ (h. e. « *in graphio ferreo, in ungue adamantino*). »

Sed etiam post hasce animadversiones quæ pariter præclarum Mazocchii ingenium doctrinamque ostendunt, quædam difficultates supererant quæ authentiæ hujus alterius Davidis Apologiæ non leviter obesse adhuc viderentur. Nam primo loco, dum consonantia quæ adest sæpius in vocibus ac dicendi modis, e sedula auctoris Ambrosianorum voluminum perlectione commode explicari potest, in ejus stylo Ambrosii nobilitas et elegantia interdum desideratur, quod et Mazocchius concedit adversus Erasmum, qui ratione elocutionis hanc super Ambrosii opera valde extulerat;[3] et occurrunt locutiones quædam quæ aliquanto etiam asperiores videntur, uti n. 30 in explicando illud Oseæ: *Sicut panthera et sicut ursa, raptis catulis, occurram eis;* ubi quæ de ira Dei in peccatores dicuntur duriori aliquatenus ratione efferuntur quam n. 9 libri *De Noe et Arca*. Item ubi ad ostendendam allegoricæ interpretationis necessitatem auctor tantopere urget incongruentiam litteralis sensus in enarratione de Bersabea quæ nudata se laverit, etc. (n. 40), ut factum ipsum denegare prorsus videatur, cum alibi admiserit: in quo quidem Ambrosium imitatus videtur, dum circa quædam Veteris Testamenti facta a sensu litterali recederet ut allegoricum inquireret; sed Ambrosii modos excessisse. Manebat et quod a Maurinis notatum est de formulis adhibitis ad auditorum benevolentiam sibi conciliandam; id autem referri non potest nisi ad hoc, quod hac in Apologia formula interdum occurrit, *fratres dilectissimi* aut *carissimi*, vel *filii* (n. 17, 31 et alibi), quasi

[1] Non satis tamen sibi constans, pag. 832 in textu et in nota 656 totus est in abjudicanda Ambrosio concione *De lapsu virginis consecratæ*, quamvis, Maurinis testibus, codices omnes mss., præter unum recentissimum, eam Ambrosio inscribant. De quo argumento e mss. codicibus notandum, etiam viris auctoritatem historicam religiose reverentibus, peremptorium visum non fuisse quando ipsi ætatem illam proxime non attingant qua vixerit suppositus alicujus operis auctor, ut ideo infirmari possit contrariis sive externis sive internis indiciis; quare et perillustris Bellarminus et alii integræ fidei catholici eruditi liberum sibi putarunt hanc secundam Apologiam Davidis ex aliis argumentis Ambrosio abjudicare contra mss. exemplarium auctoritatem, quia revera ætatis respective posterioris sunt ea quæ opus istud continent, quam nonnulla eorum quæ pleraque alia Ambrosii opera exhibent. Cæterum illorum examen a criticis recentioribus institutum in lucem posuit, quemdam codicem sæculo decimo exaratum fuisse, alios vero quosdam non serius undecimo sæculo. Etiam numero plures postea cognosci ab eruditis potuerunt quam Bellarmini ac Possevini ætate, et ideo eorum consonum testimonium validiorem adeptum est auctoritatem, quam illorum eruditorum tempore vindicare sibi posset.

[2] Id quod occasionem præbere potuit supponendi allusionem quamdam ad hæresim monothelitarum, est fortasse vox *operatio* quæ occurrit nn. 62 et 63; sed omnino inconsulte, quia ibi *una* prædicatur Patris et Filii et Spiritus Sancti *divina operatio ad extra* in mundi creatione; vox igitur *operatio* in significatione prorsus aliena assumitur ab ea quam habet in quæstione de hæresi monothelitica, ubi de internis personæ Christi operationibus sermo est; nec dubium quod vox illa per se spectata hanc hæresim usu præcesserit.

[3] In eandem sententiam devenit et Remigius Ceillier, opere et loco præcit., qui hujus operis stylum Ambrosiano esse dixit magis exornatum, excultum, urgentem; ac præterea materiam ibi majori arte dispositam, majori ordine distributam, explicationes magis perspicuas et determinatas, ratiocinationes magis evolutas, minus frequentes digressiones. Verum quidem est rerum partitiones hic magis accuratas occurrere quam apud Ambrosium consuetum sit, uti jam præcedenter notatum conspeximus; et quia planior est stylus, ideo et conceptus interdum clarius quam in reliquis Ambrosii scriptis definiri; attamen hujus Apologiæ elocutio minus aliquanto exculta apparet quam quod in Ambrosio esse consueverit; cujus rei causa conspici potest sive in provectiori ac infirmiori ætate qua eam Ambrosius conscripserit; sive in necessitate quam perspexerit se fidelium captui magis accomodandi; sive in negotiorum multitudine, quæ tempus illi eriperent scripta sua expoliendi. Quædam tamen interdum non desunt vere stylo et affectu præclara, ut nn. 35 et 36.

hæc fuerint in aliis Ambrosii sermonibus prorsus insueta. Rursus autem et id obstare videbatur, quod si Ambrosius ipse post priorem Davidis Apologiam idem argumentum retractandum assumpsisset, supponi vix posset, eum omissurum fuisse mentionem aliquam suæ prioris pertractationis, atque id exemplum etiam confirmat aliorum operum ubi iteratus de eodem subjecto sermo recurrit; nam aliqua ibi mentio, sive initio, sive in decursu posterioris libri, anterioris voluminis non deest; ut, ex. gr., videre est etiam initio libri II *De Abraham,* licet hoc diversam omnino pertractationem instituerit ab ea quam libro I proposuerat.

Nec demum enodata apparebat difficultas quæ ex Augustini silentio petebatur, quod nempe Augustinus, operum magistri sui studiosissimus, ut ex ejus etiam testimoniis conspeximus, unam tantum noverit Davidis Apologiam quam absolute hoc nomine designat, numquam *prioris* adjunctum adhibens, quasi *alteram* agnosceret. Tamdiu autem Augustinus Ambrosio superstes fuit ut exemplaria omnium ejus operum excipere potuerit, præsertim cum post Ambrosii obitum ejus clericum Paulinum ad se habuerit qui usque ad supremum diem Ambrosio adfuit, ac pro ipso Augustino Ambrosii vitam conscripsit; unde indubium videtur alteram Apologiam Augustinum omnino ignorasse; atque hæc ignorantia, omnibus adjunctis spectatis, non contemnendum argumentum censeri poterat cur conjiceretur eam Ambrosium auctorem non habuisse. Neque solvi hoc poterat supponendo utramque Apologiam unum tunc opus constituisse, ita ut *Apologiam* memorando Augustinus utramque designaverit. Sunt enim sua forma altera ab altera prorsus distractæ ut numquam simul confundi potuerint, ac si in nostro codice N', et aliis quibusdam, titulis libri I ac II utraque inscribitur, id ab Ambrosio ipso derivari non posse jam vidimus,[1] ut neque hac de causa admittere liceat, Augustinum, cum Davidis Apologiam meminit, secundam una cum priore comprehendisse.[2]

Verum, ut ipsi Maurini admiserunt, ineluctabiles hæc omnia non faciunt difficultates, quia quædam styli inæqualitas, magisque aut minus expolita dicendi ratio in uno eodemque auctore deprehendi potest pro diversis ejus adjunctis; et illæ eædem formulæ quibus auditorum benevolentiam captaret, licet in pluribus Ambrosii operibus non occurrant, in aliis tamen deprehenduntur, ut in *Hexaemeron* lib. V, n. 36, in libris *De Virginibus,* et in libris *De Excessu fratris sui Satyri.* Quod autem Augustinus Apologiam hanc ignoraverit, et ipsemet Ambrosius in hac prioris non meminerit, per se tantum non ita ingentia obstacula sunt ut ejus authenticitatem aliunde constantem valeant infirmare; et aliquam ipsi innuemus rationem qua sufficienti probabilitate solvantur.

Præter illud autem, quod vere maximi momenti est, unanime mss. nempe exemplarium testimonium, proferri possent tamquam argumenta demonstrantia Ambrosianum fœtum hanc quoque esse Apologiam, sive non pauca loca parallela quæ deprehenduntur hanc inter et Apologiam priorem, nec non alia certissima Ambrosii opera, quæque suis locis ipsi indigitabimus in notis; sive identitas latinæ versionis e recensione Luciani versionis Alexandrinæ, qua Ambrosius usus est, uti probatur a Ceriani in opere *Monumenta sacra et profana,* t. I, et a Field in Prolegomeno LXXXVIII ad *Origenis Hexapla,* cum versione quam auctor adhibuit alterius hujus Apologiæ; sive recursus nominis Ammaonis, ut alterius discipulorum
Luc. XXIV. quibus in via apparuit Christus, quod tantum apud Ambrosium habetur. Sed peremptoria neque hæc esse argumenta facile quisque conspiciet. Siquidem illa eadem versio quæ præ manibus Ambrosii fuit, potuit etiam in aliorum manibus esse; ac si mediolanensis, si ex ipso Ambrosii clero prodiisse supponatur qui hoc opus conscripsit, nil rerum magis naturæ consonum quam quod eadem versione usus sit quam Ambrosius adhibuerat, quodque nomen illius discipuli vel e locali traditione, vel ex ejusdem Ambrosii scriptis didicerit. Item plura in sententiis ipsisque phrasibus cum Ambrosio potuit habere communia qui diurna nocturnaque manu ejus versaverit exemplaria, uti pronum est de ejus discipulis inferre. Attamen inficiandum non est, nimis multas ac magnas esse sententiarum et locutionum affinitates hanc inter aliasque Ambrosii scriptiones, ut alii quam ipsimet Ambrosio tribui possit, quod in notis apponendis abunde perspicietur. Valde autem consuetum Ambrosio fuit conceptus suos et dicendi formulas iterare, ut Mazocchius in sæpius memorato opere, et Biraghi in libro *De Hymnis Ambrosii* demonstravere; unde ex hac quoque Ambrosii consuetudine inferre pronum sit, hoc etiam opus eidem tribuendum esse. Hæc autem sententia firmari potest etiam prædicato *sancti* Salomoni tributo, ut in priori Apologia, quod apud alios Patres difficile est reperiri; tum voce *heptamyxos,* quæ etiam in versione *Historiarum* Josephi Flavii ab Ambrosio perfecta occurrit, cui tamen vocem aliam codex noster N' suffectam exhibet. *Expos. in Lucæ Ev.* et alibi.

Notatæ præterea sunt, uti et Maurini meminerunt, quædam discrepantiæ in biblicis citationibus inter Apologiam hanc et certissima Ambrosii opera, unde ad differentiam biblicorum codicum quos uterque

[1] In Præfatione ad priorem Apologiam. Notamus vero hic, illum maximæ auctoritatis codicem Thuanum non exhibere inscriptionem *Apologiæ prophetæ David liber* I *ad Theodosium Augustum,* ut consonet cum nostro cod. N', unde et ex auctoritate codicis illius auctoritas inscriptionum nostri codicis infirmatur quoad libri I et II enumerationem.

[2] Posset quidem animadverti, inscriptionis codicis N', et alterius alicujus, ut est Mazarinæus sæculi XV (Bibliothecæ Nation. Parisiensis, n. 1728), qui titulum habet *Libri duo de Apologia,* auctoritatem præferendam esse auctoritati aliorum omnium mss. juxta canonem XIV regularum criticarum quæ a cl. De Rossi constitutæ sunt: *Vera lectio etiam in uno codice servari potest contra fidem reliquorum omnium.* Sed id quod de lectione aliqua captui difficiliori in sermonis contextu valere potest, non est æque urgendum in casu nostro, ubi de ipsa libri inscriptione agitur, quæ nullam omnino librariis facesseret difficultatem. Ideo non sufficit auctoritas inscriptionis alicujus codicis contra alios numero valde plures et complexive antiquitate etiam præstantiores, ad adstruendum, originaliter utramque Apologiam duos constituisse unius ejusdemque operis libros; atque eo magis quod utriusque forma absolutam unius ab altera prodit independentiam. Notamus hic obiter certo constare, codicem Colbertinum, sæculi XIV, quo Maurini usi sunt, quique pariter modo in Nation. Bibliotheca Paris. nunc asservatur, n. 1723, habere: *Pro David Apologia Duplex,* ut duplex igitur distinctum opus exhibere utramque Apologiam, non ut duas partes operis unius. Ita et index codicis, n. 1246 Trecensis Bibliothecæ, sæculi XII, refert: *Tractatus 1 de Nabuthe, 2 de David;* ergo utraque Apologia recensetur ut tractatus distinctus. Antiquioris vero ms. Laudunensis, n. 178, indice habetur *Apologia David;* sed codicem ipsum inspicere oporteret ad cognoscendum an utraque tamquam liber I et II ibi consocietur. Cum Maurini, qui eo usi sunt, alioquin valde accurati in differentiis titulorum notandis, nihil dixerint de enumeratione libri I et II, jure præsumere possumus, duplicem Apologiam absque hoc conjunctionis vinculo in eo quoque reperiri.

Auctor adhibuerit, arguendum esset. Sed quia biblicæ citationes non raro memoriter fiebant, unde sæpe diversitas occurrit in ejusdem sententiæ citationibus etiam apud eumdem auctorem, ideo neque hujusmodi differentiis insistendum erat. Potius silentio demum non prætereundum, ea quæ de captivitate ac de rege glorioso et perfecto optando leguntur n. 56, innuere videri ad infelices romani imperii conditiones, quales quibusdam post Theodosii magni obitum annis esse cœperunt, cum per barbarorum incursiones multi imperii incolæ in captivitatem redigerentur, atque imbelles imperatores improbo muneri suo impares essent; ideoque exinde inferri posse, hasce homilias Honorio recens mortuo recitatas fuisse, qui filium Valentinianum III puerulum sex tantum annorum successorem reliquit. Unde si ipsemet Ambrosius non esset dicendus hujus quoque Apologiæ auctor, certe alicui e primis in ejus episcopatu successoribus tribuenda esset. Attamen tam mentio captivitatis, quæ *pretium esset peccati,* quam voti regem habendi gloriosum atque perfectum, potuit utique et Ambrosii temporibus convenire; istæ enim præcipue de rege locutiones referri possunt ad puerilem sive Valentiniani II, sive Honorii ætatem; ita ut sermones quibus Apologia constat ab Ambrosio prolati fuerint sive post Gratiani cædem, ideoque fere statim post Apologiam priorem, quod tamen improbabilius videtur, quia tunc prima vix pronunciata, cito alteram aggressus non esset, quin hanc cum priori aliqua ratione connecteret; sive post magni Theodosii obitum, qui puerum undecim annorum ut Occidentis imperatorem Honorium post se reliquit; atque hoc supposito, e diuturnitate temporis inter utramque delapsi posset etiam causa desumi cur in Apologia secunda nullam prioris injecerit mentionem; et supponi pariter potest non ita cito hujus alterius Apologiæ exemplaria pervulgata fuisse ut ad Augustini manus pervenerint antequam e priori Apologia suis in operibus testimonia protulerit. Indubium vero omnino est, tractationem hanc ante nestorianæ hæresis ortum, vel saltem antequam ejus notitia in occiduis plagis pervulgaretur, editam fuisse, eo quod num. 26, ubi coævi hæretici Dominicæ Incarnationis osores recensentur, nulla prorsus de Nestorio mentio occurrat.

Omnibus igitur hinc inde perpensis, dum pro nostra sententia eliquatam habemus Ambrosianam hujus operis authentiam, judicium tamen lectoribus in satis evoluta huc usque quæstione et nos permittimus, concludentes simul, præstans esse et hanc Alteram Apologiam ecclesiasticæ antiquitatis documentum, Ambrosio nullatenus indignum, atque ecclesiasticæ divinæque traditionis insigne testimonium, quodque in eadem serie cum certis sancti Doctoris operibus meruit retineri. Nostro autem judicio videntur in ea sufficientia adhuc indicia reperiri e quibus asseratur, tribus eam continentibus sermonibus conflatam esse, quorum prior ab initio ad n. 27 inclusive excurrat; alter, verbis aliquanto diversis a n. 28 inceperit, et usque ad totum n. 53 processerit; tertius demum reliquos numeros complectatur.

Pro hac nostra editione ex uno codice N' licuit operis hujus criticas instituere collationes, cujus tamen pro magna ejus cum vetustissimo codice Thuano quoad priorem Apologiam, consonantia, non autem quoad hanc quæ in illo deest, licet et ipse suis mendis non careat, non leve est criticum momentum, quique revera nonnullas nobis exhibuit lectiones indubie præferendas.

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

APOLOGIA ALTERA PROPHETÆ DAVID.[1]

CAPUT I.

Quosdam offendi posse quod in adulterium inciderit David, et Christus oblatam sibi adulteram absolverit: maxime vero quod ille ipse propheta peccatum evulgaverit suum. Sed, ut David erraverit, Christum errare non potuisse ostenditur; proindeque explodendos eos, qui Dei potentiæ, vel providentiæ, detrahunt.

FORTASSE plerosque psalmi titulus offenderit, quem audistis legi; quod venerit[2] ad David Nathan propheta, cum intravit ad Bethsabee: simulque[3] etiam non mediocrem scrupulum movere potuit imperitis Evangelii lectio, quæ decursa est, in quo advertistis adulteram Christo oblatam, eamdemque sine damnatione dimissam.[4] Nam profecto si quis ea auribus accipiat otiosis, incentivum erroris incurrit, cum legat sancti viri adulterium, et adulteræ absolutionem: humano propemodum divinoque lapsus exemplo, quod et homo putaverit adulterium esse faciendum, et Deus censuerit adulterium non esse damnandum. Lubrica igitur ad lapsum via vel veniæ, vel concupiscentiæ.

2. Accedit illud, quod ipsas faces juvenilis lasciviæ videtur accendere; quia adulterium suum non erubuerit, non celaverit: sed quadam divini carminis prædicatione vulgarit. Quid ergo tam impudens, tam improvidus sanctus David fuit, ut ipse suum cantaret opprobrium; maxime cum ipse in alio quoque, qui hodie decursus est, psalmo dixerit: *Usquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur?* Alios de peccato gloriari prohibet, et ipse etiam sacrato carmine gloriatur. Quomodo igitur ista distinguimus? Ps. XCIII, 3.

3. Esto tamen, David petulanter erraverit: numquid et Christus erravit, ut putemus eum non rectum habuisse judicium? Bene ergo quasi ad eos David hodie prophetavit dicens: *Intelligite, insipientes, et stulti, aliquando sapite.* Quomodo enim Christus potuit errare? Fas non est, ut hoc veniat in sensus nostros. *Qui plantavit aurem non audit; aut qui finxit oculum, non considerat? Qui corripit gentes, non arguet, qui docet hominem scientiam?* Christus ergo interrogare culpam, et accusationem justam audire nescivit? Christus petulantiam potuit approbare? Christus qui corripit gentes, arguendam adulteram non putavit? Christus qui novit uniuscu- *Ibid.* 8. *Ibid.* 9-10.

[1] In memoriam revocamus quod in Præfatione ad priorem Apologiam diximus, codicem N' inscriptiones referre: *Incipit liber* I, etc., atque: *Incipit liber* II *de Apologia David ad Theodosium Augustum*; has tamen non posse haberi ut inscriptiones authenticas, nempe ab ipso librorum auctore prodeuntes, quia secus nec reliqui amanuenses eas deseruissent. Addimus vero ipso codice N' satis evinci utramque Apologiam jam ab initio non ita editas esse ut duas constituerent continuas ejusdem operis partes, quia inter eas alia Ambrosii opera in illo eodem codice interjecta apparent. Stat igitur, cujusdam antiqui librarii arbitrio titulos primi ac secundi libri eis inditos esse, nec non repetitam etiam pro altera Apologia ad Theodosium imperatorem nuncupationem, licet hanc Gillotius in suis quoque mss. invenerit.

[2] Cod. N', *venit.*

[3] Cod. N', *simul.*

[4] Haud prætereundus hic locus, quo gravissimum pro authenticitate celeberrimæ pericopæ *De muliere adultera* argumentum præbetur. Eo enim hanc lectionem jam tunc temporis in usu liturgico fuisse, ideoque jam tunc temporis pro authentica habitam, ediscimus. Addimus autem id probari etiam ex vetustissimo quodam codice palimpsesto bibliothecæ Sangallensis (sæc. V vel VI) cujus titulus: *Fragmentum Missæ Catechumenorum*, in quo pag. 162 hanc ipsam narrationem conspicimus. Eam vero etiam Ecclesiam Mediolanensem in antiquissimo suo ritu semper recitasse, etiam nunc testantur quoquot vetustiores codices mss. Missalis Ambrosiani servantur in bibliotheca Ambrosiana, in quibus legitur hæc narratio *Dominica ante Dedicationem Ecclesiæ*, quo die nunc quoque occurrit in Missa. Sed constat et D. Ambrosii temporibus lectam fuisse etiam ex eo quod pluries eam ipse commemoraverit, uti in Ep. XXV, et in Ep. XXVI, ubi de hac narratione ita loquitur n. 2: « Ac semper quidem decantata quæstio, et celebris absolutio fuit mulieris ejus, quæ in libro Evangelii, quod secundum Johannem scribitur, adulterii rea oblata est Christo. » Superiora autem hujus Apologiæ verba quamdam habent relationem cum illis Divi Augustini lib. II *De conjugibus adult.*, cap. VII, ubi cur hæc pericopa in pluribus codd. desit, ita rationem reddit: « Nonnulli, inquit, modicæ fidei vel potius inimici veræ fidei, credo, metuentes peccandi impunitatem dari mulieribus suis, illud, quod de adulteræ indulgentia Dominus fecit, abstulerunt de codicibus suis, quasi permissionem peccandi tribuerit. » Plura de hac quæstione post Vercellonium aliosque protulit Amelli in dissertatione cui titulus: *Un antichissimo codice biblico latino purpureo*, etc.

Joan. VIII, 11

jusque cordis interna, et scientiam docet Legis, aut falli potuit errato, aut contra Legis seriem judicare? Et quomodo ipse dixit: *Non veni Legem solvere, sed adimplere?* Christus qui condemnat occulta, potuit dissimulare vulgata? Christus qui fecit tempora, potest nescire tempora? Qui novit cogitationes hominum vanas, non novit etiam criminosas?

Matth. v, 17.

4. Et ideo satis illis responsum sit, qui cum creatorem negare non possint, negant tamen potentiam creatoris: qui cum sapientiam fateantur, insipientiam adserunt, objiciendo ei imprudentiam futurorum. De quo possemus latius dicere; sed alius propositus nobis videtur esse tractatus. Et licet diversarum series decursa sit lectionum, in[1] eamdem tamen adsertionem proficiunt, et maxime psalmi titulus et Evangelica lectio. Sed quamvis conveniat una adsertio, tamen juxta ordinem lectionum sit ordo tractatus; et ideo de titulo psalmi prius tractandum videtur.

1

CAPUT II.

Proposito argumento, Auctor non facile judicandum docet. Tum quo ordine, et apud quos homines David errantis causam sit defensurus, explicat.

5. Proposita est historia, quæ adulterium haberet et homicidium. Nam ita reperimus in libro scriptum esse Regnorum, quia David rex cum deambularet in domo sua, lavantem se Uri[2] vidit uxorem, amavitque[3] illico, et jussit accersiri. Deinde virum ejus innocentem, ut Scriptura inducit, bellatoribus objici jussit acerrimis, ut vi opprimeretur hostili. Hæc facta sunt, nec negantur: quomodo igitur defenduntur?[4] Bene admonet Evangelica lectio, etiam cum peccatum appareat subreptum, tamen debere esse judicis judicium;[5] ac memorem unumquemque esse oportere suæ conditionis et meriti. Sæpe enim etiam in judicando majus peccatum judicii est, quam peccatum ipsius de quo fuerit judicatum. Nam si præscriptum est a quibusdam sapientibus mundi, ut in judicando caveatur, ne major pœna quam culpa sit,[6] idque servatur: quanto magis id servandum videtur, ut unusquisque de alio judicaturus, de se ipso prius judicet, nec minora in alio errata condemnet, cum ipse graviora commiserit? Quis es igitur tu, qui David sanctum virum judicas? Gentili dico, Judæo dico, Christiano dico: et ideo tripertito mihi distinguendus esse videtur tractatus, unus adversus gentiles, alius adversus Judæos, tertius apud Christianos.

II Reg. xi, 2 et seq.

2

3

4

Joan. viii, 11.

5

6

CAPUT III.

Gentiles monet, ne tam errantem, quam pœnitentem David respiciant; quia sicut illud est hominibus commune, ita hoc rarum in regibus: tum quam proclive sit vinci libidine, declarat, et adductis sanctorum virorum exemplis confirmat.

6. Primus ergo adversus gentiles mihi sermo est, qui plerumque objectare consueverunt: Ecce quomodo Christiani innocentiam sequuntur, fidem præferunt, religionem venerantur, castitatem docent, quorum principes et homicidia et adulteria fecisse produntur. Ipse David, de cujus genere, ut dicitis, nasci Christus elegit, homicidia sua et adulteria decantavit. Et quales possunt esse discipuli, quorum tales magistri sunt?

7

7. Quid igitur? Negamus factum, an repudiamus magistrum? Nihil horum. Sed qui speciem objicit, communitatem consideret. Species facti est: communitas naturæ. Nihil ergo mirum si intra generalitatem species est. Agnosco enim hominem fuisse David, et nihil mirum: agnosco commune, ut homo peccet. Nec enim nova infirmitas conditionis humanæ, magisque mirum videtur si homo peccato careat, quam si peccatum aliquod affectet. Igitur peccavit[8] sanctus David, nullo ambiguo vos tenebo; fecit adulte-

8

[1] Cod. N', *ad.*

[2] Maur. *Uriæ.* Sed prætulimus lectionem cod. N', quia melius consonat cum etymologica expositione hujus vocis quam Auctorem mox proferre videbimus n. 49, quæque ipsissima est atque Ambrosius edidit in priori Apologia n. 24.

[3] Cod. N', *amavit.*

[4] Cod. N', *defendentur.*

[5] De hoc loco ita Maurini: « Edit. Gill. in margine, ac Rom. in textu: *peccatum appareat; sobrium tamen,* etc. At edit. Era. et eadem Gill. in corpore cum mss. omnibus: *peccatum appareat subreptum; tamen,* etc. Quod quidem non malum sensum efficiet ita interpretanti: etiam cum appareat peccatum cuipiam obrepsisse; non tamen est cujuslibet sententiam ferre, sed judicis, nimirum Christi. » Mazocchius hanc interpretationem exhibet, ut sermo sit de peccato illius, qui non ex præconcepto proposito, sed ex defectu cautelæ in illud inciderit. Sed nos cum Maurinis id opinamur dictum de peccato quocumque; horum nempe verum judicium ad Christum pertinere. Quæ autem sequuntur referuntur ad adulteræ accusatores, ac etiam ad illos qui Davidi ob ejus crimen detraherent; immo et ad omnes qui vel privatim judicant de proximo, vel publica judicia exercere tenentur.

[6] Quando quidem *pœna est noxæ vindicta,* leg. 131, *Dig. tit. De Verb. signif.* col. 1835, recte consequitur inter utramque rem inveniri debere proportionem. Quapropter conditores legum varias pœnas variis criminibus assignando, summopere ut his illæ responderent, prospexerunt. Sed hac de re in universum sapientissime præcipitur, tom. 3, Pand. ff. leg. 48, tit. *De Pœnis,* col. 1556, in hunc modum: *Perspiciendum est judicanti, ne quid aut durius, aut remissius constituatur, quam causa poscit. Nec enim aut severitatis aut clementiæ gloria affectanda est: sed perpenso judicio, prout quæque res expostulat, statuendum est. Plane in levioribus cautis proniores ad lenitatem judices esse debent: in gravioribus pœnis severitatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi.* Neque his absona tradit Horatius lib. 1 Serm. sat. 3, ubi sic habet:

> ..... *Cur non*
> *Ponderibus modulisque suis ratio utitur; ac res*
> *Ut quæque est, ita suppliciis delicta coercet?*

Et infra:

> ..... *adsit*
> *Regula, peccatis quæ pœnas irroget æquas.*

(Edit. Maur.)

[7] Cod. N', *ipsi et.*

[8] Cod. N', *si peccatum incidat. Fecit igitur peccatum,* etc. Ita juxta Maur. alii duo mss.; et cum his editio romana. *Peccatum affectet* idem est ac *de peccato fere sibi complaceat.*

rium, commentus est homicidium, et commentus est et peregit. Peccavit, quod solent reges: sed pœnitentiam gessit et flevit, quod non solent reges. Rogavit veniam, non arrogans potestatis, sed infirmitatis suæ conscius: prostratus in terram cilicio se operuit, oblitus imperii, et memor culpæ.[1]

8. Quem mihi tu hujuscemodi reperias[2] virum, qui in potestate constitutus non magis peccata[3] sua diligat, culpam prædicet, crimina[4] defendat: qui putet sibi quod non decet, non licere: qui se legibus obstringat suis; et quod per justitiam non licet, nec per potestatem licere agnoscat? Non enim solvit potestas justitiam, sed justitia potestatem; nec legibus rex solutus est, sed leges suo solvit exemplo. An fieri potest, ut qui de aliis judicat, suo ipse sit liber judicio, et in se suscipiat, in quo et alios adstringat?

9. Bonus ergo David, et multo admirabilior qui potestatem vicit, quam qui amorem. Castitas enim corpori nonnumquam defertur, frequenter errori: potestas Deo subditur; et facilius quis se in amore cohibeat, quam in potestate moderetur. Non ergo ignoscis quod minus est, in quo majora miraris? Lubrica enim in omnibus hominibus et prona natura peccandi: lubrica etiam in bonis moribus licentia potestatis, et oblatio facultatis. Non enim *distat ira regis ab ira leonis: sed qui stimulat illum et admiscetur,* Prov. xx, 2. *peccat in animam suam.* Caveat ergo ne stimulet aliquis potestatem, ne cassibus[5] anima irretita corporeis, vitio se non possit exuere. Non ergo mirum si etiam David specie lapsus est potestatis: sed multo amplius admirandum, quod fidei contemplatione revocatur.[6]

10. Videtis igitur quod potestas hæc sæcularis frequenter nihil prosit, et plerumque obsit; sæpe enim culpæ exitus in auctoritate est potestatis. Noli igitur, quicumque es rex, de potentia[7] et facultate præsumere; *cor enim regis* Prov. xxi, 1. *in manu Domini.* Noli tibi de populorum subjectione blandiri; *quia non salvabitur rex per multitudinem virtutis suæ, nec gigas salvus erit in* Ps. xxxii, 16. *multitudine virtutis suæ.* Non enim in altis tabernaculorum fastigiis, pretiosoque tectorum culmine, sed *super timentibus eum beneplacitum est* Ibid. 18. *Domino, et his qui sperant super misericordia ejus.*

11. Lubricam igitur videmus ad vitia potestatem, nec tamen semper inflexam dixerim; quoniam regali potestate sublimem et David legimus cultus auxisse divinos, et Salomonem templum Deo[8] consecrasse.

12. Nunc illud quod perstrinximus, adseramus, facultatem imperandi incentivum esse peccandi; et secundum historiæ seriem prosequamur. Non adulterasset David alieni jus tori, et fœderati pacta conjugii, nisi nudam et lavantem mulierem de domus suæ interioribus[9] vidisset. Et ideo bene scriptum est: *Non intendas in mulieris speciem: et non concupiscas mulierem.* Ait Eccli. xxv, 28. alibi: *Ab omni irreverenti oculis*[10] *cave.* Nihil de Ibid. 14. continentiæ tuæ virtute[11] præsumas. Etenim *fornicatio mulieris in extollentia oculorum, et in palpebris illius agnoscetur,*[12] et ideo causam primo Ibid. 12. peccati fuge. Nemo enim diu fortis est. Neque fragili tantum, sed omni homini dicitur: *Non te vincat concupiscentia formæ:* si non vis vinci, Prov. vi, 25. non congrediare peccatis, ne de te vitia coronentur; *neque capiaris oculis, neque abripiaris palpebris.* Vilis tibi mulier videtur ad pretium, Ibid. sed fortis ad vitium; quia *mulier virorum pretiosas animas capit.*[13] Ibid.

13. Difficile est itaque ut quisquam libidinis irretitus illecebris, immunis evadat. Nec mea tantum hoc sententia difficile judicatur: sed etiam sancti Salomonis Proverbiis impossibile judicatum est, qui suo ductus exemplo ait: *Ligabit quis ignem in sinu, vestimenta autem non comburet? Vel ambulabit quis super carbones ignis, pedes autem non comburet?* Cave ergo et Ibid. 27-28. tu ne intra sinum tuæ mentis ignem libidinis et amorem accendas; ne corporeum vestimentum illo animi consumatur incendio, ac perpetuitatem resurrectionis amittas;[14] vel certe vestigium tuæ mentis uratur, si per libidinum faces tibi putaveris esse gradiendum. Nam qui uritur corde, comburitur corpore.

14. Omnibus igitur modis lascivæ mulieris vitandus occursus est. Et ideo *prudentiam discipulam*[15] *adquire tibi,* inquit, *ut te custodiat ab uxore aliena et fornicaria;* ne te laqueis labio- Prov. vii, 5. rum suorum teneat obligatum,[16] et criniculis erroris involvat. Itaque unde debeas cavere meretricem Propheta te docuit; ut a fenestra caveas Ibid. 6. hujus[17] ingressus. A fenestra enim domus tuæ intrat. Fenestra ejus est oculus; et ideo *ab omni irreverenti oculis cave;*[18] ne per fenestram introeat Eccli. xxvi, 14. amor, libido penetret. Etenim mulier fornicaria illicit visu amatorem; et nisi petulantem obtutum mentis animique compescas, mors ingreditur per fenestram. Non est desidiosa petulantia meretricis, non otiosa lascivia, quæ facit juvenum volare corda; ut propriæ mentis nequeant tenere constantiam, et huc atque illuc fervido amore rapiantur. Cave ergo hujuscemodi mu-

[1] Hæc et in priori Apologia non semel occurrunt.
[2] Cod. N', *repperis.*
[3] Cod. N', *peccata.*
[4] Cod. N', *crimina.*
[5] Cod. N', *ne casibus.*
[6] Cod. N', *revocatus.*
[7] Cod. N', *potestate.*
[8] Cod. N', *Domino.*
[9] Cod. N', *interiore.*
[10] Maur. *oculo.* At lectio nostra alibi occurrit apud D. Ambrosium (Vide Sabb. ad h. l.).
[11] Cod. N', *de continentia tua et virtute.*
[12] Cod. N', *agnoscitur.*
[13] Quædam affinia habentur lib. *De Cain et Abel,* n. 15.
[14] Cod. N', *ac perpetuitas resurrectionis;* omitt. *amittas.*
[15] Sic omnes mss. atque editt. Era. et Gill.; Rom. vero *prudentiam, inquit, adquire tibi amicam.* Ad hanc quidem accedit Vulg. quæ habet, *prudentiam voca amicam tuam,* ubi LXX scribunt, τὴν δὲ φρόνησις γνώριμον περιποιῆσαι σεαυτῷ.
[16] Cod. N', *alligatum.*
[17] Cod. N', *ejus.*
[18] Maur. *oculo.* Cod. N', *ab hominis oculis inreverentis cave.*

Prov. VII, 10 et seq. lierem, quæ pedibus non quiescit, foris errat, insidiatur per angulos, oculis ligat, verbis illicit, institis lectum intexit suum, et tapetis ab Ægypto
1 stratis; neque enim de cogitatione[1] divina, sed de sæculari illecebra adsumit ornatum: quæ merito virum suum dicit absentem; quoniam non potest
2 adultera omnis Christum habere præsentem.[2]
3 15. Vides igitur quantis retibus etiam[3] sanctorum corda capiantur; et ideo ne mireris, si etiam sanctus David captus est. Vir quidem magnus, et qui allophylum immanem corpore, armis quoque bellicis inhorrentem fide vicerit: sed utinam se ipse vicisset, utinam sicut illum adversarium stravit, sic interiorem adversarium suum sternere ac superare potuisset! Gravior est pugna ejus qui intus, quam illius qui foris dimicat.

16. Sed quid de solo David loquor? Accersamus etiam alios ad tractatum hujusmodi, ne imbecillitatem David magis, unius scilicet hominis putemus, quam corporeæ conditionis fuisse infirmitatem. Samson validus et fortis leonem suffocavit, sed amorem suum suffocare non potuit; vincula solvit hostium, sed suarum non solvit nexus cupiditatum; messes incendit alienas, et unius ipse mulieris accensus igniculo messem suæ virtutis amisit. Salomon templum Deo condidit, sed utinam corporis sui templum ipse servasset! Verum ad ipsum a quo discessit, revertatur oratio. Triumphavit David in decem millibus: sed erravit in viginti et amplius millibus; et quia erravit, hominem se esse cognovit, confessus est culpam, veniam deprecatus est dicens ad Dominum: *Domine, ne in ira tua arguas me.*[4] *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus*
4 Ps. VI, 2-3. *sum.* Si David infirmus, tu fortis es? Si Salomon lapsus est, tu immobilis? Si Paulus primus peccatorum, tu potes primus esse sanctorum? Ergo si erraverunt justi, erraverunt tamquam homines: sed peccatum suum tamquam justi agnoverunt. Si justi pœnæ atrocioris exceperunt sententiam, tu quemadmodum tibi spem impunitatis proponis, cum Scriptura dicat: *Si justus vix*
I Pet. IV, 18. *salvus fit, peccator et impius ubi parebit?*

17. Advertitis ergo, filii, quam plerumque
5 etiam bonum propositum subruat causa[5] mœ-
6 chandi;[6] et ideo causas ipsas primo fugere et vitare debetis. Non vis amore capi? *Noli in speciem mulieris intendere; quia oculi tui cum vi-*
7 Prov. XXIII, 33. *derint alienam, os tuum loquetur*[7] *perversa, et jaces tamquam in corde maris, et sicut gubernator in magno turbine.* Magnam enim faciunt tempestatem multitudines cupiditatum, quæ velut quodam in freto corporis navigantem hinc atque inde perturbant, ut gubernator sui animus esse non possit, diem ac noctem caligine amoris ignorans.

18. Oculis igitur excitatur libido, sed ebrietate succenditur. Omnis enim[8] ebriosus et fornicator pauper fiet. Nec tibi de potentia blandiaris potandi. Noe ebriatus est, et qui non inebriatus est diluvio, inebriatus est vino. Sed ille naturam vini ignorabat, non enim ante potaverat: tu in illo didicisti cavere quid debeas. Lot per somnum deceptus est, et tu si non vis decipi, somnum mentis tuæ discute; ne ebrio illudat filius aut filia dormienti. Non pietas illic, sed ebrietas ridetur; nec pater illic, sed dormiens circumscribitur. Vis non aduri? Noli ad ignem accedere. Vis non præcipitari? Nutantia fuge, prærupta cave, caduca declina et labantia.[9]

19. Vides igitur in illis qui justi esse meruerunt, non alteram fuisse naturam, sed alteram disciplinam. Post primi hominis lapsum, justamque sententiam, cum in uno[10] carnis damnatus sit appetitus, vitium traxit conditio, infecit culpa naturam:[11] sed naturæ ipsius vitium fides temperavit, et devotionis intentio mitigavit offensam.

20. Convertimini igitur ad Dominum, gentes, *scitote quoniam Dominus ipse est Deus:*[12] *ipse fecit nos, et non ipsi nos.* Scitote quoniam caro sumus et pulvis. Relinquamus ergo quæ fecimus, et ipsum nostri veneremur auctorem, qui vitam dedit, peccata donavit, qui solus potest dicere: *Ego sum, ego sum,*[13] *qui deleo iniquitates vestras: memor non ero.* Magnus plane et misericors Deus, qui beneficium confert, nec beneficii munus exprobrat. Miramini quod David regem fecerit, victoremque multarum gentium? Sic servulos suos consuevit evehere. Non avarus munerum, nec beneficii parcus, nec gratiæ angustus et[14] frugi: sed opulens largitatis, quos redemit a peccato, auget in præmio. Hæc adversum gentiles.

Ps. XCIX, 3.

Is. XLIII, 25.

CAPUT IV.

Judæos perperam credentes David, qui obnoxius fuit peccato, vel Salomonem, cui dicta de Christo non conveniunt, esse filium Dei, redarguit, et pravam quorumdam hæreticorum de Filio Dei interpretationem confutat.

21. Sed quoniam tripartitam divisionem tractatus hujus polliciti sumus, unam adversus gentiles, aliam adversus Judæos, tertiam apud Ecclesiam; nunc contra Judæos videtur esse tractandum. Quid igitur nobis propositum

[1] Cod. N', *cognitione.*

[2] Alluditur nempe ad mulierem adulteram cujus evangelica historia lecta fuerat, ut dicitur n. 1. Quædam huic n. parallela habentur lib. I *De Cain et Abel,* n. 14; *De Isaac,* n. 33; Serm. VI *in Ps.* CXVIII, n. 20; *De Bono mortis,* n. 40.

[3] Maur. *rebus;* sed evidenter contextus nostram lectionem præferendam suadet. Loca parallela huic n. et sequenti in *Priori Apol.,* n. 16.

[4] Cod. N' addit et verba, *neque in furore tuo corripias me.*

[5] *Causa* hic pro *occasione* ponitur.

[6] Cod. N', *peccandi.*

[7] Cod. N', *tunc loquetur.* Quæ vox *tunc,* sed loco vocis *tuum,* habetur et apud LXX et apud Cass. (V. Sabb. ad h. l.).

[8] Cod. N', *autem.*

[9] Cod. N' omitt. *et labantia.*

[10] Cod. N', *in imo.*

[11] Cod. N', *culpam natura.*

[12] Maur. *Dominus Deus est.* At lectio nostra sic occurrit et alibi apud D. Ambrosium (Vide Sabb. ad h. l.).

[13] Cod. N' omitt. una vice *ego sum.*

[14] Cod. N', *nec.*

sit recenseamus: *Titulus,* inquit, *psalmi David,* [1] *intellectus,*[1] *cum venit ad eum Nathan propheta:* Ps. L, 1-2. *cum intravit ad Bethsabee.* Nempe historia hæc et adulterum David inducit et homicidam; et hunc vos, Judæi, dicitis esse Dei filium? Sed Deus virtutum est, non criminum. Et de hoc Ps. LXXXVIII, 30. dicit Deus Pater: *Thronus ejus sicut dies cœli;* qui dolum fecerit, peccata non vicerit? Et quomodo scriptum est: Nemo sine peccato, nisi unus Luc. XVIII, 19. Deus? Si igitur non potest non esse Deus qui Dei filius est, utique Dei filius arbiter justitiæ est, non obnoxius culpæ.

22. Qua autem opinione vel David Dei filium judicatis, vel Salomonem putatis? An quia scriptum est: *Deus, judicium tuum regi da, et justi-* Ps. LXXI, 2. *tiam tuam filio regis;* et quia titulus psalmi in Salomonem psalmum LXXI dicit esse compositum? Sed quem Salomonem dicat, advertite. Salomon enim pacificus est, hoc habet interpretatio. Psalmus in eum dicitur, quem vere [2] scimus esse pacis auctorem.[2] Quomodo autem Salomon pacificus? Non hoc Joab sanguis ostendit, quem inter altaria templi jussit occidi: non Adoniæ pœna, quem affinitatis regiæ reum perculit, nec matris obsecratione ab indignatione revocatus. Quomodo autem in Salomonem David filium existimas convenire quod scriptum est, quia *permanebit cum sole et ante lunam, in* Ps. LXXI, 5. *sæcula sæculorum,* cum ille brevis vitæ adeptus usuram, angustis terminis vivendi spatium transegerit? Quomodo autem de eo dicitur: *Domi-* Ibid. 8. *nabitur a mari usque ad mare;* cum ille intra Syriam constitutus, hoc est, intra unius regionis [3] provinciam[3] circumscriptos fines habuerit imperii: solus autem Christus usque in orbis totius terminos suum propagarit imperium? Solus enim iste est, de quo bene psalmi series prophetavit, quia *reges Arabum et Saba dona adducent, et adorabunt eum omnes reges terræ:* Ps. LXXI, 10-11. *omnes gentes servient ei.* Hunc enim novimus gentibus universis et nationibus imperantem, incircumscripto imperio, interminata potestate. Non ergo Salomon Dei filius.

23. Sed qua ratione eum Dei filium putavistis? An quia sapiens fuit? Sed hic sapientiam [4] postulavit, ut quam non habebat,[4] acciperet: [5] Christus ipse sapientia est, naturaliter in[5] universum habens, quod in rebus humanis Salomon accepit per gratiam. Denique quod accipitur ex tempore, in tempore possidetur. Salomon enim sapientiam nec in principio sui habuit, nec in fine possedit. Neque enim habere se credidit quod poposcit; et postea aversus a Dei cultu, non quasi sapiens, sed quasi insipiens lapsus est, ut offenderet. Offendit in tantum, ut etiam quod meruerat, amitteret. Cur igitur hunc Dei filium credidistis? An quia templum Dei condidit? Sed hinc[6] Dominum et Deum non esse credere debuistis, quia scriptum est: *Nisi Dominus ædificaverit sibi domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam.* In vanum laboravit, Ps. CXXVI, 1. qui ædificavit id templum, quod subjectus ignis exussit. An quia David patri[7] ipsius dictum est: [7] *Non tu ædificabis mihi domum.... sed cum tu dormieris, excitabo semen tuum post te; et ipse* [8] *ædificabit domum nomini meo?*[8] Verum ibi quo- II Reg. VII, 12-13. que templum non corporale, non materiale promittitur, neque enim Deus in manufactis habitat; sed templum est sancta[9] Ecclesia, quæ utique [9] non humana, sed cœlesti virtute fundatur.

24. Nam si prestantioris licet, sed humanæ tamen virtutis opera miremur, multos hujuscemodi reperimus, quos cum David et Salomone[10] [10] comparare possumus. Et ideo ubi operis æqualitas est, non est excellentia potestatis. Nec plures possumus dicere Dei filios, cum unum Dei filium legerimus: sed non ex beneficiis suis quæ in parentes[11] nostros contulit, facienda est [11] injuria Dei Filio. Multi enim præclari viri: sed per unum Jesum Nave stetit, inquit, sol contra Josue, X, 13. Gabaon. Videtis eum ultra David regis processisse virtutem; terrenis enim David, non sideribus imperavit. Videtis etiam solem ministrum esse; non dominum, qui etiam voci servierit humanæ. Stetit tamen, quia in Jesu et typum futuri agnoscebat, et nomen. Neque enim in sua virtute Jesus Nave, sed Christi mysterio cœlestibus luminibus imperabat: designabatur enim Dei Filium in hoc sæculum esse venturum, qui mundani luminis occidentis et jam vergentis in tenebras, virtute divina differret occasum, lucem redderet, inveheret claritatem. Enoch quoque raptus est ad cœlum: sed tamen ille raptus est, hic regressus. *Raptus est ille, ne malitia mutaret cor ejus:* hic ipsam malitiam sæculi hujus abolevit. Elias curru atque equis adscendit ad cœlum: Christus autem descendit e cœlo, nec curru et equis, ut ille conscendit; quia ille aliter nequivisset; hic autem propria virtute remeavit. Elisæus in Jordane leprosum lavare præcepit, ut ab omni contagione mundaretur: hic in Jordane totum diluit mundum. Moyses ipse cui crediti sunt populi Judæorum, aquam divisit; et ille quidem divisit elementa, quia non divisit potentiam Trinitatis: separavit moles aquarum, quia Patrem non separavit a Filio.

25. Videtis, quanti viri, et qualium documenta operum dereliquerunt.[12] Quemadmodum igitur [12] quos pares David regi vel Salomoni virtute cognoscitis, conditione impares judicatis, ut Salo-

[1] Forte vox *intellectus* desumpta ex sequentis psalmi titulo; tamen hic titulus sic occurrit et in Psalterio ms. Sangerm. et in Coisliano (Vide Sabb. ad h, l.). Magna olim fuit in psalmorum titulis diversitas.

[2] Cod. N', *amatorem.*

[3] Cod. N', *provinciæ.*

[4] Cod. N', *haberet.*

[5] Cod. N' omitt. *in.*

[6] Cod. N', *hunc.*

[7] Cod. N', *ad David Patrem.*

[8] Cod. N' omitt. *et ipse ædificabit domum nomini meo.*

[9] Cod. N', *sanctum.*

[10] Cod. N', *quos cum Salomone;* omitt. *David et.*

[11] Cod. N', *patres.* Parallela huic n. occurrunt *Exposit. in Ev. Lucæ,* lib. VI, n. 96.

[12] Cod. N', *reliquerint.*

monem David filium putetis ad Dei sedere dexteram? Præsertim cum ipse David evidenter de quo dictum esset, expresserit; neque enim de filio suo diceret: *Dixit Dominus Domino meo: sede ad dexteram meam.*[1] Quomodo enim filium suum Dominum nominaret? Lex prohibet, repugnat religio, abhorret fides, ut ad dexteram Dei omnipotentis mortalem hominem loces. Alius est ille qui sedet ad dexteram, qui corpus suscepit, non qui cœpit a corpore: qui ante luciferum genitus est, id est, ante omnium luminum claritatem;[2] quoniam ipse creavit variorum luminum dignitates: nam Salomon utique post luciferum est, Salomon sacerdos non fuit; et ideo dici ei a Domino omnipotente non potuit: *Ex utero ante luciferum genui te;* dici ei non potuit: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech;* maxime cum illo tempore[3] quo Salomon fuit, secundum ordinem Aaron, non secundum ordinem Melchisedech, fuerint sacerdotes. Adhuc enim sacerdotes sanguinem hircorum atque taurorum pro peccatis plebis et erroribus offerebant: postea vero quam Christus advenit, qui semetipsum pro salute obtulit mundi (ut quos taurorum sanguis lavare non poterat, Christi sanguis ablueret), semetipsos cœperunt offerre pro hostiis sacerdotes.[4]

26. Itaque una quæstione Dominus noster Jesus Christus omnium hæreticorum ora sepsit, sacrilegia conclusit. Non solum enim Judæos, sed etiam photinianos et arianos et sabellianos hac redarguit quæstione; et ideo nobis (quoniam Judæos defecisse jam cernimus, et illam exsecrabilem perfidiam imminutam) jam[5] de arianis, qui non multum a Judæis differunt, photinianisque et sabellianis aliqua in istius quæstionis tractatu perstringenda sunt. Taceat ergo[6] Photinus, qui Christum David filium, non Dei dicit; et taceat, damnatus voce cœlesti. Quomodo enim dicit Christum filium David esse, cum ipse David dixerit in libro psalmorum: *Dixit Dominus Domino meo: sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?*[7] *Si David,* inquit, *dominum illum vocat, quomodo ejus filius est?* Non ergo David filius, sed Dei Filius Christus. Taceat etiam sabellianus; et cum legit Dominum Domino dixisse, intelligat non eumdem et ipsum esse, qui dicit, et cui dicitur. Nec enim sibi Pater dixit: *Sede a dextris meis;* nec sibi dixit: *Ponam inimicos tuos;* et aliquando intelligant omnes eum Filium esse, qui a dextris sedet: et hanc distinctionem inter Patrem Filiumque custodiant, ut sit distinctio Patris et Filii, quod alius Pater, alius Filius, quia una in sede,[8] una majestate potiuntur: et sedent, non pro discerniculo dignitatis, nec pro ordine potestatis, sed pro copula caritatis: unam Patris et Filii intelligant potestatem, in quo et Arius conticescat, qui contraria Sabellio erroris urget vestigia. Audiat Dominum Domino dicere, audiat ad dexteram Patris Filium sedere; et desinat de sermone atque ordine hominum divinitati facere quæstionem. Nec argumentetur hic, quia Pater dicit, *sede;* legimus enim et alibi, etiam sine Patris dicto sedere Filium, sicut scriptum est: *Et sedet ad dexteram Dei.* Et alibi: *Amodo videbitis filium hominis sedentem ad dexteram Dei.* Ipse est enim cui dicitur, *sede,* qui filius hominis nominatur: audit quasi homo, sedet quasi Dei Filius. Quid hac potest dici præcellentius potestate, quæ etiam carnem hominis ad dexteram Dei collocavit; et infirmum illud conditionis humanæ, postquam tamen Verbum caro factum est, divinitati copulavit æternæ?[9]

27. Sed quid hoc est? Posteaquam Photinus obmutuit, Arius conticuit, Sabellius vocem perdidit; adhuc tamen hæresim diversa contra Ecclesiam excitantem ora conspicio. Nam ecce manichæus et valentinianus,[10] et omnis derivatio manichæorum in[11] eo telo nititur, quo alii sunt perempti; et fidei præjudicium fidei testificatione molitur. Ait enim detestanda hæresis: Ecce negavit Christus filium se esse David; et ideo, inquit, credendum est quod non susceperit carnem. Quibus apertissime in ipso principio Evangelii Scriptura respondet, cum dicit: *Liber generationis Jesu Christi filii David.* Cur igitur aut alibi David filius dicitur, aut alibi David filius denegatur; nisi ut intelligas, aliud esse secundum substantiam divinam esse filium, aliud secundum carnis susceptionem? Nam secundum substantiam divinam Dei Filius est: secundum carnem filius David. Itaque ubi generatio secundum carnem describitur Salvatoris, David filius nominatur: ubi vero plenitudo confessionis exigitur, cum designatur generatio Salvatoris, non vult se David filium, sed Dei[12] nominari; designatio enim majestatis ejus naturam interpretatur.[13] Sed jam redargutis sævorum[14]

Ps. cix, 1. Ibid. 3. Ibid. 4. Marc. xvi, 20. Matth. xxvi, 64. Luc. xx, 13 Matth. i, 1. Ps. cix, 1. Luc. xx, 13-14.

[1] Cod. N', *a dexteris meis.* Veram hanc lectionem esse codicis biblici dubitandum non est, quia statim inferius ter in eodem contextu iteratur. Sed hic supponi potest, non ad litteram verba psalmi, sed explicative prolata fuisse.

[2] Cod. N', *varietates.*

[3] Cod. N', *illo in tempore.*

[4] Dicit sacerdotes christianos *offerre semetipsos pro hostiis,* ne mysterium eucharistici sacrificii hebræis panderet. Mazocchius, in præcitata Ambrosiana Appendice suis *Comment. Kalendarii Neapol.,* supponit id dictum esse eo quod Christus semetipsum Patri offert in missæ sacrificio, et sacerdotes vice Christi in eo funguntur, ut sensus sit: Sacerdotes offerunt semetipsos quia ipsi Christum offerentes agunt in Christi ejusdem persona. Sed talis sensus non videtur in Auctoris intentione fuisse, utpote qui Judæorum captum omnino excedebat.

[5] Cod. N', *minui, etiam.*

[6] Cod N', *Et taceat;* omisso *ergo.*

[7] Cod. N', *sub pedibus tuis.* Hæc lectio habetur pluries et apud Augustinum; item et apud Rufinum (V. Sabb. ad h. l.).

[8] Cod. N' addit *sedent.*

[9] Huic num. locus extat parallelus libro v *De Fide,* nn. 104, 105.

[10] Cod. N', *Valentinus.*

[11] Cod. N' omitt. particulam *in.*

[12] Cod. N', *Dei filius.*

[13] Era. edit. *Designatam enim..... interpretatur tractatus apud Christianos.* Gill. cum mss. quinque Erasmo concinit.

[14] Cl. Mazocchius, suspicatur forte ab auctore scriptum esse *scævorum,* ut scævi ab eo hæretici fuerint appellati, sicut Gellius dixit, XII, 13: *Scævus profecto et cæcus animi forem,* etc. Sed cum mss. omnes *sævorum* exhibeant, ideo jure hanc esse vocem retinendam concludit, quæ significatione

interpretationibus, ad Ecclesiam sermo vertendus est.[1]

CAPUT V.

Confirmat rationes adversus Judæos atque gentiles adductas, et sermonem ad catholicos convertit.

28. Verum quod sæpe titulum quinquagesimi psalmi repetimus, non præsumptionis, sed infirmitatis est exemplum. Uno enim die vel per angustias ingenii, vel per fragilitatem vocis omnem seriem non possum explere[2] tractatus. Et ideo quoniam[3] superiori die adversus Judæos noster sermo directus est, quos quidem eo usque documenta fidei subegerunt, ut Christus in cœlesti solio collocaretur:[4] quod utique in hominem non potest convenire. Neque enim alium nisi Dei Filium ad dexteram Dei sedere credibile est. Non alius utique nobis sedere ad dexteram Patris nisi Dei Filius, remotis omnibus ambiguis, æstimandus est. Rursus quoniam Scriptura habet: *Ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam;* Ps. CXXXI, 11. idem utique Dei Filius carnem ex Maria suscepisse credendus est, in qua prophetici fructus est ventris: ut vere successionem originis recognoscas, illumque Dei Filium, factum postea filium hominis per susceptionem[5] carnis, in Patris throno cœlesti sedere non dubites. Neque enim Christus sedem aliquam regalem hoc habuit in sæculo, ut putes aliam sedem David similem[6] esse promissam; maxime cum ipse dixerit Dominus: *Regnum meum nonest de hoc mundo.* Joan. XVIII, 36.

29. Conclusi itaque undique, eo perfidiæ suæ tentamenta derivant, ut incredibile esse adserant, quod Deus susceperit carnem: qua ratione autem non potuerit suscipere, explicare non possunt. Quæro enim utrum impossibilitatis an injuriæ causa existiment carnem a Deo suscipi nequivisse? Si impossibilitatis, aliquid ergo impossibile Deo: nihil enim est quod facere voluerit, et facere nequiverit. Superest ergo ut aut voluisse, aut noluisse doceatur. Quod autem majus indicium voluntatis, quam quod ipse dixit: *Palam apparui non quærentibus me.... Expandi manus meas ad populum non credentem, et contradicentem?* Is. LXV, 1-2. Si ergo voluit et potuit, an putamus eum causa injuriæ noluisse? Et quam divinitas sui sentit injuriam? Expers enim est contumeliæ, neque subjecta nostris est passionibus; neque enim caro vel detrimentum divinitati adferre potuit, vel augmentum.

30. Qui tamen hoc objiciunt, quod Dei Filius carnem suscipere non potuerit? Si gentiles, qui deos[7] suos (quoniam homines fuisse negare non possunt) humana specie visos esse testantur? An rex eorum, quem illi suis diis omnibus anteponunt, prodigiales formas potuit pro amore suscipere: Christus carnem hominis, quem ad imaginem sui fecit, atque illud præstantissimum opus suum suscipere pro mundi salute non potuit; et pulchrius illis videtur propter adulterium alieni tori, quam propter redemptionem omnium hominum speciem carnis adsumptam? Quod si Judæus hoc objicit, quomodo legit: *Ecce Virgo in utero accipiet, et pariet filium; et vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus?*[8] Quomodo legit: *Ecce qui loquebar adsum?*[9] Quomodo autem lectum adserit: *Ecce sicut panthera... et sicut ursus aporiatus occurram eis?* Dei ergo Filius carnem suscipere non potuit pro redemptione omnium, cum ipsi negare non possint quod pro nostrorum supplicio peccatorum affectum quemdam Deus ferinæ crudelitatis induerit;[10] ut qui natura pius est et misericors, nostrorum tamen scelerum atrocitate commotus, adsumat in nos quamdam sævitiam bestiarum? Is. VII, 14. Is. LIII, 6. Oseæ, XIII, 7-8.

31. Sed jam quia et superiore die et hodie Judæis satis responsum arbitror, apud vos mihi, fratres dilectissimi, prophetici facti ratio præstanda est. Etenim cum primum legeretur hic psalmi titulus, quod venerit Nathan ad David, cum intravit ad Bethsabee, diximus plurimos serie historiæ hujus confundi: et ideo tractatum ejus adsumpsimus tripertitum; divisionemque tractatus ita putavimus esse faciendam, ut apud gentiles lapsus conditionis non negaretur, correctio erroris adstrueretur: apud Judæos autem ideo lapsum esse sanctum David doceremus, ne amplius Judæorum perfidia claudicaret, eumque vel Dei Filium desinerent credere, quem viderent communi conditione obnoxium fuisse peccato: Christiani vero surgentis Ecclesiæ mysteria possint advertere. Tripertita ergo divisio facta est, una secundum naturam, alia secundum fidem, tertia secundum gratiam: nec infirmitas excludit a venia, et fides excusat a culpa, gratiam quoque promissam jam dudum sacramenta conciliant.

inimicorum, infensorum scilicet veræ doctrinæ, intelligenda est, uti significationis hujus et apud Virgilium quædam occurrunt exempla.

[1] Habentur item loca huic parallela lib. III *Exposit. in Luc.*, nn. 10, 11, et lib. VIII, n. 41.

[2] Cod. N', *implere.* Notandum vero et libro II *De Sacramentis*, n. 24 legi: « Sed interim secundum fragilitatem vocis nostræ, etc. »

[3] Id est: ideo *repetimus*, etc., quoniam superiori die, etc.

[4] Cod. N', *locaretur.*

[5] Cod. N' addit *scilicet.*

[6] Subintellige *sedi*, id est, aliam sedem similem sedi Davidis.

[7] Cod. N', *quomodo qui Deos.*

[8] Cod. N', *quod interpretatur nobiscum Deus.* Hæc ex Matthæo addita sunt.

[9] Cod. N', *Ego qui loquebar, ecce adsum.* Hic versiculus alibi apud D. Ambrosium sic se habet: *Ipse qui loquebar adsum.* (Vide Sabb. ad h. l.). At illam ipsam lectionem quam retinuimus, jam notavimus adesse in mss. A, N' (Vide lib. *De Joseph*, col. 644).

[10] Ne cui forte hæc, et similia quæ infra leguntur, Deo minus congrua videantur, juverit animadvertere 1° quod S. Doctor numero immediate antecedenti monuerit conceptis verbis *divinitatem nostris passionibus non esse subjectam;* 2° quod hic etiam affirmet *Deum natura esse pium et misericordem;* 3° quod ad revincendos Judæos Deo indignam reputantes Dominicam Incarnationem, ipse utatur argumento, ut ajunt, *ad hominem*, quia si ipsi nihil absurdi reperiunt in verbis Oseæ, quibus Deus ad puniendos peccatores feritatem sive pantheræ sive ursæ sibi usurpat, quanto minus offendi debent, quod Deus pius et misericors, pro amore hominis ipsius naturam induerit?

CAPUT VI.

Christianos docet, cur David ac plerique alii Dominici generis auctores in errorem labi permissi sint: et ut inde facilius mysteria eruat, historiam homicidii et adulterii ipsius David recenset.

32. Peccaverit David ne totus mundus erraret: peccaverit sibi, ut nobis omnibus[1] emendaret: postremo peccaverit in corpus suum (qui enim fornicatur, in corpus suum peccat), peccaverit in corpus suum, ut in Christi corpore redimeretur: ecce quem vix defendendum putabamus, jam cernimus prædicandum. Quis enim est qui nolit divina magis in se munera, quam humana opera prædicari? Arbitramur enim secundum Apostolum justificari hominem per fidem sine operibus Legis: justificetur ergo ex fide David, qui per Legem peccatum agnovit, sed peccati veniam per fidem[2] credidit: justificetur David, quia in peccato ejus subrepto[3] Ecclesiæ mysteria[4] refulserunt.

Rom. III, 28.

33. Dicit aliquis, qua ratione et adulterium et homicidium[5] commiserit Dominici generis auctor electus a Deo? Aliud dico:[6] Talis auctor Dominici fuit corporis eligendus. Quid est enim corporatio,[7] nisi remissio peccatorum? Et ideo exsors peccati esse non potuit, ut divinam gratiam et exemplo præferret et nuntio. Denique ea dispositione Bethsabee et Thamar inter auctores Dominici generis computantur; quarum altera adulterium fecit, altera commisit incestum. Ea dispositione et Achab et Jechonias, sicut Matthæus Evangelista descripsit, adnumerantur majoribus Christi; ut omnes homines redempturus beneficium a suis majoribus inchoaret: simul ne qui se subjecit usque ad corporis passionem, nobilitatem captasse immaculatæ originis videretur. Hominum enim ista jactantia est, alienam gloriam, non suam quærere;[8] et tamen inter ipsos homines major virtutis, quam nobilitatis est gratia. Simul edendum exemplum fuit, ut intelligerent omnes, majorum probra non posse posteris esse dedecori; quod unusquisque successionis maculam propriæ merito possit abolere virtutis. Vides quantos et quam graviter criminosos Dominicæ generationis series comprehendat, de quorum origine propter te nasci Christus non erubuit? Et hæc si credas, divinæ miserationis in te munera sunt; et hoc cœlestis insigne est potestatis. Superabundavit

Matth. I, 9 et 11.

A enim peccatum, ut superabundaret gratia. Non fuerit igitur David exceptus a culpa, ut esset electus ad gratiam.[9]

34. Sed jam mysteria ipsius recenseamus historiæ, et ex ipsis Scripturarum fontibus hauriamus: atque ut omnem seriem mysteriorum introspicere possimus, textum ipsius repetamus historiæ. Sic enim[10] in libro Regnorum meminimus expressum, eo quod David cum lavantem vidisset Bethsabee Uri[11] uxorem, adamaverit: B deinde domum venire præceperit, cum absens esset vir mulieris: non multo post maritum ejus reversum[12] esse, nuntium belli, religiosum sane et devotum virum, qui belli tempore non putaverit sibi ingrediendam domum, cum socios bello videret intentos, nec domesticis in tabernaculis, sed in præliaribus tentoriis excubantes: postea jussu David in bella[13] revocatum, sub ea præceptione, ut objiceretur adversariis bellatoribus, quo morte viri liberam copiam potiendæ mulieris rex haberet. C Et hic nonnulla est peccati verecundia, et pudor culpæ, quod latebram quæsivit erroris; et injustæ necis non auctoritatem sibi jure regiæ potestatis adsumpsit, sed invidiam declinavit. Culpam fatetur,[14] sed tolerabilior est quæ premitur verecundia, quam quæ insolentia prædicatur. Mortuus est igitur Uri, bellatoribus objectus, sed postea iidem qui eum peremerunt,[15] jussu David, expugnata urbe, sunt perempti.[16] Hæc est historiæ series, in qua profunda licet spectare mysteria. D

CAPUT VII.

Divino invocato Spiritu, incipit detegere mysteria, quæ sub David ac Bethsabee adulterio, nec non sub hujus partu velabantur.

35. Et quoniam David non defendendum, neque enim meo eget auxilio, sed excusandum recipimus,[17] vel potius prædicandum; ne E in tanto mysteriorum profundo[18] vacillem, justum est ut ejus ore utar, cujus utor historia. Utar igitur responsorio prophetico dicens: *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis.* Nemo enim sine Spiritus sancti infusione tanta divini recessus potest spectare mysteria.[19] Etenim si ille tantus propheta Spiritus sancti petit sibi munus infundi, quid facere infirmus debeat;[20] cum præsertim etiam

Ps. L, 12.

[1] Cod. N', *nos omnes*. Sensum est autem: Ut nobis omnibus emendationis exemplum imitandum exhiberet.

[2] Cod. N', *ex fide*.

[3] Voce *subrepto*, in quam etiam n. 5 incidimus, peccatum intelligitur quod se in ejus animum insinuaverit.

[4] Cod. N', *surrectura Ecclesiæ mysteria*, cum quibusdam aliis mss., testibus Maur., quos mss. secuta est Rom. editio.

[5] Cod. N', *parricidium*.

[6] Cod. N', *At ego aliud dico*.

[7] Cod. N', *incorporatio*. Idem valet hic vox *corporatio* ac divini Verbi *incarnationem*, per quam facta est peccatorum remissio.

[8] Id est, gloriam quærere e majoribus suis, non ex propria virtute et bene factis.

[9] Loca huic conformia conspici possunt *Exposit. in Luc.*, lib. III, nn. 36 et 39.

[10] Cod. N', *nempe*.

[11] Maur. *Urias*. Confer quæ præcedenter, et etiam in priori Apologia de hoc nomine adnotavimus.

[12] Cod. N', *regressum*.

[13] Cod. N', *bello*.

[14] Cod. N', *fateor*.

[15] Cod. N', *peremerant*.

[16] Cod. N', *interempti*.

[17] Cod. N', *excipimus*.

[18] Cod. N', *ne in tantum profundum mysterium*.

[19] Cod. N', *tantos divini recessus potest spectare mysterii*.

[20] Cod. N', *debeo*.

Apostolus sanctus populi quoque se petat[1] precibus adjuvari, ut aperiatur ei ostium ad loquendum mysterium verbi? O si mihi ostium illud Christus dignetur aperire! Pulsemus tamen; solet enim exaudire pulsantes, quia ipse dixit: Luc. XI, 9. *Pulsate, et aperietur vobis.* O si mihi se ipse reseraret, quia Christus est janua: ipse intus, ipse extra, ipse via quæ ducit, ipse vita ad quam contendimus pervenire!

36. Veni ergo, Domine Jesu, et aperi nobis fontes tuos, ut bibamus de aqua, quam qui Joan. IV, 13. bibit, non sitiet in æternum. Vel si de fonte adhuc tuo haurire non possumus, dignare concedere ut de puteo saltem haurire possimus, unde potum Samaritanæ illi dubitanti adhuc mulieri polliceris. Et tu quidem de fonte[2] omnibus polliceris, sed dubitantibus, ut illi Samaritanæ, fons tuus adhuc altus est puteus. Bibamus et nos aquam cœlestium secretorum. Et quoniam ad fontem tuum meruimus pervenire, liceat nobis imaginem saltem mysteriorum videre cœlestium.

37. Itaque, ni fallor, per Prophetam Spiritum sanctum intelligimus: per adulteram autem licet Synagogæ fornicationes varias æstimare. Et ideo multo ante cernimus revelatum ex Spiritu sancto et ex familia Judæorum (quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem) Dominum Gen. XLIX, 10. Jesum esse generandum, qui quidem quasi Judæus ex adultera familia natus est, sed quasi immaculatus ex Virgine. Erat sub Lege, erat quasi sub viro familia Judæorum: abolenda fuit Legis observantia, ut veritas substitueretur et gratia.

38. Habemus unum mysterium: accipite et aliud; ita tamen ut memineritis ex prima conceptione Bethsabee natum esse parvulum qui mortuus est; postea natum esse Salomonem: illum parvulum ex conceptione furtiva; istum vero Salomonem jam ex professione conjugii. Liquet igitur per David intelligi Prophetam, per Prophetam populum propheticum, ex quo et ex Synagoga primus ille qui natus est (quoniam degeneraverat a majoribus[3] suis per flagitia formatus, et per vitia concretus[4] populus Judæorum) ad resurrectionis ætatem[5] pervenire non potuit, nec in virum perfectum excrescere: sed in exigua sensuum parvitate, et quadam virtutis defecit infantia. At vero ille qui postea ex legitima conceptus est copula, populus Christianus, ille sapiens[6] atque pacificus, hoc enim Salomonis interpretatione reseratur, ad incanam longævæ resurrectionis ætatem, atque ad regnum illud cœleste pervenit. Per illum autem populum Lex soluta, per istum gratia reformata est.

39. Accipe etiam tertium mysterium. Quod David Hebræi dicunt,[7] Latini humiliatum interpretantur. Quis est autem vere humiliatus, nisi ille *qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed formam servi accipiens humiliavit semetipsum,*[8] *factus obediens usque ad mortem?* Philip. II, 6 et ss. Hinc[9] igitur est qui significatur David, excelsus per naturam, sed humiliatus per misericordiam: sublimis in divinitate, sed mitis in corpore. Itaque ubi humiliatus, ibi obediens. Ex eo enim nascitur obedientia, ex quo humilitas, et in eo desinit. Cum enim *obediens* dicitur *factus usque ad mortem* (mors autem non divinitatis, sed corporis fuit), non utique obedientia divinitatis fuit illa, sed corporis; nec humilitas majestatis illa, sed carnis. Itaque quantum ad susceptionem corporis spectat, apostolica lectio in quo Christi fuerit humilitas, declaravit: quod vero ad naturam spectat divinitatis, Evangelica lectione reseratum est, quam pio prosecuti estis adsensu, cum audiretis[10] legi, dicente Dei Filio: *Ego et Pater unum sumus.* Unum enim divinitate sunt Joan. X, 30. Pater et Filius: sed non unum sunt corporis sacramentum,[11] et divinitatis æternitas. Nec solus tamen Apostolus humiliatum dixit esse Dominum, sed ipse quoque se humilem esse memoravit dicens: *Tollite jugum meum, quia leve est; quoniam mitis sum et humilis corde.* Et tamen non Matth. XI, 29. sola interpretatione, sed etiam manifesta appellatione signatum est; quia scriptum est: *Inveni David servum meum, in oleo*[12] *sancto meo unxi eum.* Et infra dicit:[13] *Pater meus es tu;* et, *Ego dicam illi: Filius meus es tu.* Ergo David quem quærebamus, invenimus: servum quidem specie, sed Dominum veritate. Ps. LXXXVIII, 21. *Ibid.* 27.

[1] Maur. cum aliis, *putet.* Sed veritas lectionis codicis N' patet e dictis Apostoli ipsius, et ex correspondentia cum *petit* præcedenti.

[2] Cod. N', *de fontibus.*

[3] Cod. N', *moribus.*

[4] Cod. N', *conceptus.*

[5] Maur. et reliquæ editt., *æternitatem.* At manifeste nostram præferendam esse lectionem et ipse immediatus contextus suadet, insuper et iterum sequentia verba, *resurrectionis ætatem.*

[6] Cod. N' omitt. *ille sapiens.*

[7] Ita editt. omnes ante maurinam, et plerique mss. codd. Sed Maurini ex fide paucorum mss. exemplarium ediderunt: *Quod David Hebræi excelsum dicunt,* etc., fulcrum sibi pro hac lectione adoptanda conspicientes in iis quæ paulo postea sequuntur de Christo: *Qui significatur David, excelsus per naturam, sed humiliatus per misericordiam.* At idem error qui forte impulit aliquem veterem amanuensem ut ex hisce verbis vocem *excelsum* in superiorem periodum intruderet, Maurinos movit ut illam prorsus inconvenienter restituerent; quia nempe illud *excelsum,* quod de Christo figurato postea rius prædicatur ut magis ejus humiliatio commendetur, etiam in Davide præfigurante exprimi debuisse putarunt, quod nullatenus fieri oportebat. Aliunde aliquid etiam absurdi dixisset Ambrosius si staret lectio maurina; una enim vox nequit duas oppositas habere significationes. Quomodo vero vocem David, quæ ex hebraico *dilectum* tantummodo significat, *humiliatum* significare Ambrosius asserere potuerit, Mazocchius (*Appendice Ambrosiana,* Disquisit. I, nota 10) explicat e lingua syriaca, quæ posteriori ævo cum hebraica passim confundebatur, in qua verbum *daved* perturbare significat; id vero bibliorum latinorum dialecto per *humiliare* transfertur.

[8] Cod. N', *humilians seipsum.*

[9] Cod. N', *Hic.*

[10] Cod. N', *audieritis.*

[11] Idest, incomprehensibilis nobis humanæ naturæ cum divinitate personalis conjunctio.

[12] Maur. omitt. particulam *in.* At eam addendam juxta nostri codicis lectionem suadet tum LXX, tum D. Ambrosii auctoritas in aliis hujus versiculi citationibus (Vide Sabb. ad h. l.).

[13] Cod. N', *Ipse mihi dicit.*

CAPUT VIII.

Quid domus regia, in qua deambulat David: quid nudatio et lavatio Bethsabee; quid autem quod statim ac nuda visa est, amata sit, significet.

40. Hic ergo David intra domum deambulavit[1] suam. Quæ utique domus est Christi, nisi illa de qua dicit, quia *apud Patrem meum multæ mansiones sunt?* In illa ergo regia situs humanam conditionem nudam vidit, et miseratus adamavit. Erat enim adhuc nuda virtutum, quia per insidias serpentis genitalibus erat naturæ suæ exuviis destituta.[2] Neque enim verisimile videtur, ut ante domum regis mulier nudaretur, ante domum regis femina se lavaret: quasi locus lavacro opportuno alius esse non posset. Non quadrat, non congruit, non cum fide convenit: distat a vero, abhorret a sensu. Talem rex, tam petulantem, tam procacem horrere potuit, non amare. An illa, si non viro verecundari, nec regios saltem vereri potuisset[3] adspectus? An illam priusquam rex videret, nec ministri ejus arcere potuerunt?

Joan. XIV, 2.

II Reg. XI, 2 et seq.

41. Ergo si hoc cum fide non potest convenire, quæramus quæ ista sit nuda, videlicet humana conditio, omnibus vestimentis exuta naturæ, carens amictu immortalitatis, et innocentiæ spoliata velamine. Nudus est enim qui peccato nudatur et culpa.[4] Denique ille primus nostri generis peccator, atque utinam solus, antequam peccaret, nudum se esse non sensit; posteaquam peccavit, nudum se esse vidit, et ideo tegendum foliis putavit, quia nudum se esse cognovit. Factus est igitur ille sibi nudus, posteaquam factus est reus culpæ. In illo nudata est omnis humana conditio per successionem naturæ;[5] non solum culpæ, sed etiam ærumnæ obnoxia. Ergo ille se nudum sensit et vidit: unde ita est omnis nostra conditio, ut qui se nudum putaverit, nudum et videat et sentiat. Denique qui divitias concupiscit, nudus est: qui contemnit, opulentus est. Adeo suus cuique sensus ærumna est, et sua cuique virtus expers injuriæ est. Ergo humanam conditionem primo per Legem sibi Christus in conjugium vindicavit, quam repudiavit postea. Unde et ait: *Quis liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam?* Hoc igitur genere Christus familiam suam nudam vidit, et amavit; amat enim sanctam Christus animam. Denique amabat Jesus Lazarum et Mariam: amabat Christus Ecclesiam suam, quamvis nudam, quamvis nullo adhuc virtutum decore vestitam.

Is. L, 1

42. Denique ut sciamus propositæ disputationi[6] Scripturarum seriem convenire, discamus Ecclesiam nudam, discamus quærentem, festinantem, et lavantem se ante domum Christi, quando baptizabat Johannes in Jordane dicens: *Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam: qui autem venit post me, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto.* Ergo quando baptizabatur plebs in pœnitentiam, Christum utique domui ejus jam vicina quærebat, ut perveniret ad gratiam. Quærebat ergo a Johanne[7] Christum Ecclesia dicens: *Annuntia mihi quem dilexit anima mea;* ipsum causam desiderii, ipsum causam lavacri sibi esse commemorans, sicut habes: *Fusca sum et decora, filia Hierusalem, ut*[8] *tabernacula Cedar, ut pelles*[9] *Salomonis.* Habes causam qua ratione se lavare gestiat, quia fuscam se esse commemorat. Nam quasi interroganti Johanni, qua ratione plebs multa concurrens gestiret lavari, respondit:[10] *Fusca sum et decora, filia Hierusalem.* Quia fusca est, lavari desiderat: quia decora est, videri nuda non metuit. *Nolite,* inquit, *adspicere me, quia offuscata sum, quia non est intuitus me sol.* Ergo fuscamur, quando non videmur a Christo; sed quando videmur, albescimus. Vidit ergo eam ille cui nuda sunt omnia, et interna pectoris occulta esse non possunt; quia scrutator est cordis et renum: nihil huic tectum, nihil est involutum. Vidit Ecclesiam suam nudam, et ut vidit, adamavit.[11] Vidit nudam dilectam, et quasi filius caritatis adamavit.

Matth. III, 11.

Cant. I, 10.

Ibid. 4

43. Videte quemadmodum invitet,[12] videte quemadmodum vocet. Non hic adulterii opprobria,

[1] Cod. N', *deambulabat.*

[2] Quidquid inter voces, *exuviis destituta,* et illas *Quæramus quæ ista sit,* concluditur, in edit. Rom. prætermissum fuerat, cum in aliis omnibus editt. et mss. habeatur. Illorum autem verborum loco tantummodo reposita fuerant ista: *Vidit ergo David mulierem nudam lavantem se.* Manifestum vero est memoratas lineas idcirco fuisse ab editoribus Romanis resecatas, ne veritas historiæ destrueretur. Verum cum hic auctor supra c. 2, n. 5; c. 3, n. 7, 15 et 16; c. 4, n. 21 et c. 5, n. 31, facti veritatem expressissimis verbis adstruxerit, quis putet eum in tam paucis pagellis sibi adeo turpiter contradicere? Ita igitur hunc locum interpretamur, ut historiam quidem nequaquam neget, sed multo magis adtendendum doceat ad historiæ animam, ut sic loquamur, id est, ad mysticam intelligentiam, quam ad ejus corpus, hoc est, litteralem narrationem. Qua etiam ratione loci complures ipsiusmet Ambrosii conciliandi sunt, ut puta lib. I *De Abraham,* c. 9, n. 87 cum libri et cap. ejusdem n. 89, et libro *De Joseph Patriarcha,* c. 1, n. 4 cum libri ejusdem cap. 30, n. 13. Item lib. *De Tobia,* c. 3, n. 57 et 58 cum ejusdem libri c. 2, n. 70 et sequentibus. (Edit. Maur.)

Etiam in Præfatione prolata sunt quæ Maurini in sua prævia *Admonitione* desuper animadverterunt. Verba autem textus vehementiora: *Non cum fide convenit, distat a vero, abhorret a sensu,* non ita accipienda sunt ut negent veritatem facti hujus in concreto; sed ut exprimant solummodo, factum ipsum, licet reale, excedere naturam rerum quæ evenire solent; ita extraordinarium esse ut communem superaret credibilitatem; divina tamen dispositione ita permissum fuisse ut mysticas referret significationes, quæ deinde proponuntur.

[3] Cod. N', *potuit vereri.*

[4] Cod. N', *a culpa.*

[5] Cod. N' omitt. *per successionem naturæ.*

[6] Cod. N', *dispositioni.*

[7] Cod. N', *in Johanne.*

[8] Cod. N', *sicut.*

[9] Cod. N', *pellis.* Ita et cod. S. Theod.

[10] Cod. N' addit *dicens.*

[11] Maur. *et vidit et amavit.* Evidenter nostra lectio præferenda fuit.

[12] Maur. *videat.* At ita sane corrigendum juxta cod. nostrum et contextus suadet. Nam hic a sermone de visione, transit ad loquendum de invitatione.

sed mysteria castitatis sunt. *Tota es,* inquit, *formosa, amica mea, proxima mea, et reprehensio non est in te. Ades huc a Libano, sponsa, ades huc a Libano: transibis et pertransibis a principio* Cant. IV, 7-8. *fidei.* Et bene a principio fidei. Ergo ubi fidem habes, adulterium timere non debes; fides enim conjugii est, fraus adulterii. Sed ut adesse possit a Libano, ante præmisit dicens: *Exsurge, veni, proxima mea, formosa mea, columba mea, per-* Cant. II, 10. *fecta mea.* Proxima utique fidei desiderio: formosa decore virtutis: columba gratia spiritali. Pennæ enim columbæ deargentatæ æternam illam significant potestatem; et columbæ volatus sancti Spiritus præsentiam declaravit. Vocat igitur ad se eam Christus, ut veniat; quoniam spi-
1 ritalibus jam pretiis[1] dotata veniebat: *Quia ecce,* inquit, *hyems præteriit, imber abiit, discessit sibi,* Ibid. 11-12. *flores visi sunt in terra.* Videte quemadmodum sancta invitetur Ecclesia. *Hyems,* inquit, *discessit sibi,* ne hyemem nuda formidet, hyemem non temporis, sed infirmitatis, quæ agrum animæ fœcundum omni flore dispoliat. Est enim hyems non terreni solis, est hyems mentis, quando animo frigus illabitur, quando vapor animi evanescit, quando solvitur vigor sensus, quando nimius humor exundat et mentem gravat, quando interior caliginat adspectus. Et ideo ait Dominus:
2 Matth. XXIV, 20. *Videte ne fiat fuga vestra hyeme vel*[2] *sabbato.* Bonum enim ut tunc dies judicii vel mortis adveniat, cum viget animi blanda temperies, cum cœleste mysterium serena luce resplendet, cum cor nostrum ardet in nobis. Tunc enim Christus est præsens, sicut testantur in Evangelio
3 Ammaon et Cleophas[3] dicentes: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis in via, cum aperiret* Luc. XXIV, 32. *nobis Scripturas*? Viget autem animus, quando etiam flos videtur in terris. Qui est iste flos boni odoris, nisi ille qui dixit: *Ego flos campi, et li-* Cant. II, 1. *lium convallium*? De quo et in Esaia scriptum est: *Et exiet virga de radice Jesse, et virga ex*
4 Is. XI, 1. *radice adscendet, et flos ex virga exiet.*[4] Radix utique familia Judæorum est, virga Maria, flos Mariæ Christus, qui quando nostra resplendet in terra, et in agro animæ redolet, vel in Ecclesia sua vernat, nec frigus possumus timere, nec pluviam vereri, sed expectare judicii diem.

44. Et ideo Ecclesia ut hunc florem videret, omni studio festinabat, sicut ipsa testatur dicens: *In cubili, in noctibus quæsivi quem dilexit anima*
5 *mea: quæsivi eum, et non inveni eum;*[5] *vocavi eum, et non exaudivit me. Exsurgam itaque, et introibo* 6 *in domum,*[6] *in forum, et plateas, et quæram quem dilexit anima mea. Quæsivi, et non inveni eum....* Cant. III, 1 et ss. *Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem, percusserunt me, et tulerunt pallium a me.* Videtis Cant. V, 7. quemadmodum quærat quem desiderat invenire, ut non timeat vulnerari. Sed hæc vulnera non metuenda sunt, sed optanda; quia vulnera caritatis sunt; sicut ipsa dicit: *vulnerata caritatis*[7] 7 *ego sum.* Bona caritatis vulnera. Denique *utiliora* Ibid. 8. *vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.*[8] 8 Prov. XXVII, 6.

CAPUT IX.

Eamdem materiam prosequitur, ostenditque Ecclesiam Christo, qui velatam Synagogam despexerit, nudam placuisse: tum ejusdem ad illum inquirendum ardorem describit: ac demum Legis solutionem in Uriæ nece adumbratam explicat.

45. Merito ergo nuda, quia pallium perdidit: aut fortassis ideo nuda quia nonnumquam virtutis est opertum non habere pectus, cor non habere velatum. Denique velatam illam, hoc est, Synagogam, quæ habebat velamen in II Cor. III, 13 et seq. lectione veteris Testamenti, quod modo revelatur,[9] quoniam in Christo evacuatur; velatam, in- 9 quam, Synagogam Christus despexit et sprevit; unde hodieque velamen super cor Judæorum est positum. At vero ea quæ tota ad Dominum mente convertitur, nuda est atque perspicua. Cum enim quis conversus fuerit ad Dominum, velamen auferetur; ut gloriam Dei speculantes videre possimus. Denique etiam alibi nudam esse virtutis indicium est, quia scriptum est: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?*[10] 10 Cant. V, 3.

46. Quam igitur tunicam exuerit, et non invenerit quemadmodum induat eam, de Scripturis, si possumus, revelemus.[11] Est enim quædam tu- 11 nica corporalis, sunt cupiditatum quædam intexta velamina; et ideo interdum melius est nudum esse corpore, quam corde velatum. Unde etiam Paulus nos admonet, expoliari multo esse melius quam supervestiri, dicens etiam alibi: *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, induite novum qui renovatur in agnitione, secundum imaginem ejus qui creavit eum.* Ergo Coloss. III, 9-10. quæ expoliata est, et pedes lotos habet; et ideo quæ lavit, nescit quemadmodum inquinari pos-

[1] Cod. N', *precibus.*

[2] Cod. N', *aut.*

[3] Confer n. 77 *De Isaac.* Ibi de Cleopha tantum, cujus nomen Evangelista Lucas servavit, sermo est, qui etsi discipulus, apostolis comparatur ratione insignis gratiæ quam in Christi apparitione cum socio habuit. Utriusque vero nomina et n. 173 libri X *Exposit. in Evang. Lucæ,* et aliis Ambrosii locis habentur.

[4] Rom. edit. cum mss. aliquot: *de radice Jesse, et flos de radice ejus adscendet;* quæ lectio LXX et Vulg. auctoritate firmatur. Era. tamen, Gill. et plures mss. habent ut in textu, congrueret verbis *virga Maria,* etc.

[5] Maur. omitt. *eum,* quod occurrit et in omnino certis D. Ambrosii scriptis (Vide Sabb. ad h. l.).

[6] Ita mss. omnes, atque editt. Era. et Gill.; Rom. vero, *et circuibo civitatem.* Certe hanc ejus lectionem LXX atque Vulg. stabiliunt, a qua nec multum recedit Ambrosius lib. *De Isaac et anima,* c. 5, n. 38, ubi habet, *et quæram in civitate.* (Edit. Maur.)

[7] Maur. aliæque editt., *caritate.* At lectio nostra occurrit rursus et in aliis certis Ambrosii operibus.

[8] Loca habentur affinia et sententiis et iisdem fere verbis n. 33 *De Virginitate;* n. 111 *De Institutione Virginis;* n. 60, 61 *Exhortationis ad Virginitatem;* serm. V, n. 16 *Exposit. in Ps.* CXVIII.

[9] Cod. N', *quod non revelatur.*

[10] Cod. N', *eos.*

[11] Cod. N', *revelamus.*

sint.[1] Obliviscitur enim per gratiam quod hauserat per naturam. Magnus igitur hic et justus amor mulieris ante David regiam se lavantis.

47. Verum non solum lavit, sed etiam vocavit; ut in eodem accepimus libro, dicente sancta Ecclesia: *Veni, frater meus, exeamus in agrum,*[2] *requiescamus in castellis, diluculo surgamus in vineas, videamus si floruit vitis.*[3] Non solum igitur lavat, sed etiam Christum ad se venire provocat et invitat dicens: *Tibi dabo ubera mea.* Nec sua tantum, sed etiam nova ac vetera pollicetur, sicut habes: *Nova et vetera, frater meus, servavi tibi.* Et quasi amoris impatiens quærit adminiculum alicujus, a quo Christus rogetur ut veniat. Videte æstuantem, videte desiderantem. *Quis dabit,* inquit, *te, frater, mihi,*[4] *lactantem ubera matris meæ?* Et qua ratione quærat, et qua gratia invitet, et quemadmodum possit tenere demonstrat: quemadmodum foris morantem expectet, ostendit; et ut domum suam ingrediatur, implorat dicens: *Inveniens te foris osculabor te, adsumam*[5] *te, et adducam te in domum matris meæ, et in secretum ejus quæ concepit me.* Vides quemadmodum nuda sit, quæ non potest tectum habere secretum intemeratæ utique naturæ, secretum intimæ conscientiæ, non designatum aliqua temeritate vitiorum. Hortus enim clausus est Ecclesia sancta, et immaculata virginitas; quæ ideo hanc gratiam meretur a Christo, quia Verbum Dei quæsivit, desideravit, invenit, advigilans ante ostia sapientiæ, sicut ipsa dicit: *Beatus vir qui audierit me,*[6] *et homo qui vias meas custodierit, advigilans meis ostiis quotidie, custodiens postes mei introitus. Exitus mei*[7] *exitus sunt vitæ.*

48. Sic Ecclesiæ suæ Christus speciem concupivit, et paravit eam sibi uxorem[8] adsciscere. Sed quia erat sub Lege (sub Lege enim Petrus, Johannes, ceterique apostolici viri), prius nos observantiæ corporalis vinculis relaxandos putavit. Quamvis enim Lex religiosa, Lex justa, sicut Uri[9] persona inducitur, qui tam religiosus et castus fuit, ut regressus e bello uxorem non recognosceret, nec intraret ad eam; tamen quia Uri in David,[10] hoc est, viro humili, copulam cognovit Ecclesiæ, a Synagogæ conjunctione discedens, locum futuris nuptiis præparavit.[11] Unde et Johannes typum accepit Legis, qui quamvis esset ex Patribus, parari vias Domini nuntiavit, et Ecclesiæ copulam prophetabat; et ideo occisus inducitur, ut defectum legitimæ observationis ostenderet. Lex enim et prophetæ usque ad Johannem. Ergo jam Uri occisus est in typo Legis, ut Synagoga Legis laqueis solveretur; quoniam quæ sub *viro est mulier, vivente viro ligata est legi: si autem mortuus fuerit vir, soluta est a lege viri. Igitur vivente viro vocabitur adultera, si juncta fuerit alteri viro: si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri; ita ut non sit adultera si fuerit cum alio viro.* Ergo non adultera humana conditio,[12] quæ licet sub Lege fuerit, tamen abolita quodammodo observantia Legis, in gratiam vindicata est.[13]

49. Legis autem observantiam non Christus abolevit. Unde et Uri non David occidit, sed occidi a bellatoribus passus est: hoc est, profanari ritum observantiæ ex Lege venientis, per incursionem barbarorum[14] et captivitatem Judæorum passus est Christus. Denique Uri[15] lux mea dicitur. Quæ autem Christi lux, nisi Lex et Evangelium? *Si enim crederetis Moysi, crederetis et mihi; de me enim ille scripsit.* Quia lux Christi in Lege præcessit, cujus[16] postea in Evangelii[17] gratia quasi in heptamyxo[18] spiritu universa mundi hujus implevit. Huic[19] ergo Legi carnem sustulit vel Ecclesiam, et sibi junxit:[20] cujus Legis lumen populus hostilis imminuit, quando Legis sancta

Cant. VII, 11-12. Ibid. Ibid. 13. Cant. VIII, 1. Ibid. 2. Prov. VIII, 34. Rom. VII, 2-3. Joan. V, 46.

[1] Cod. N', *quomodo inquinari possit.*

[2] Cod. N', *in agro.*

[3] Cod. N', *floruerunt vites.*

[4] Maur. *frater meus.* At nostra concordat cum aliis hujus versiculi citationibus apud D. Ambrosium necnon cum editione Complut. (Vide Sabb. ad h. l.).

[5] Cod. N', *et assumam.*

[6] Cod. N', *qui audit me,* ut Vulgata.

[7] Cod. N', *Exitus enim mei.* Lectio fortassis præferenda cum et LXX particulam γὰρ habeant.

[8] Cod. N', *in uxorem.*

[9] Cod. N' sic semper *Uri* habet. Vide de hoc præcedenter notata.

[10] Cod. N', *tamen ubi veri David.* Alii codd. quasdam alias habent lectiones, quæ a Maur. notantur.

[11] Cod. N', *præparabat.* Verba paulo post sequentia, *defectum legitimæ observationis,* significant *cessationem mosaicæ Legis.*

[12] Maurini cum omnibus mss. suis, *non adultera humanæ conditioni.* Sed cod. N', et romana editio habent lectionem quam et nos assumpsimus, quæque una aptum fundit sensum.

[13] Locus extat huic parallelus *Enarr. in Ps.* XLIII, n. 61.

[14] Hic barbari appellantur romani respectu hebræorum, utpote qui idololatræ essent atque a veri Dei cognitione omnino alieni; ut romani barbaros vocabant alias gentes, eo quod politiori cultura carerent qua ipsi excellebant. In hoc igitur non convenimus Mazocchio, qui *barbaros* dicit usitatum fuisse a romanis etiam significatione inimicorum (in *Appendice Ambrosiana* ad Comment. Kalendarii, etc., nota 5); nos autem dicimus, in exemplis ab eodem prolatis ideo hostes barbarorum nomine designatos fuisse quia omnes alias gentes, præter græcos, barbaros romani appellabant.

[15] Maur. *Urias.* De hujus vocis significatione idem hic dicitur ac in Apologia priori, in nota ad n. 2, et n. 14.

[16] *Cujus,* animadvertit Mazocchius, more vetustiorum pro *qua* (opere præcit. p. 843).

[17] Cod. N', *in Evangelio.*

[18] Cod. N', *in heptaptycho septiformi.* « Mss. aliquot, editt. Era. ac Gill. in margine *in heptamyxo septiformi spiritu.* At glossema est. Non dubium autem quin alludatur ad candelabrum veteris Legis, in quo erant lucernæ septem, quibus septiformis gratia sancti Spiritus designabatur. » *Heptamyxus* græca vox est quæ *septem narium* significat, unde ita appellatum fuit candelabrum tabernaculi judaici, in quo per septem nares, sive fistulas, oleum diffundebatur. Confer locum *De Spiritu Sancto,* lib. II, n. 67, ubi explicatur illud Job. XXVII, 2: *Spiritus autem divinus qui est in naribus meis.* Occurrit hæc vox et in libro Egesippi, sive probabilius ejusdem Ambrosii, *De excidio Hierosolymitano.* Lectio vero codicis N' est a græco επταπτυχος (*septem habens plicaturas vel formas*), unde nec contemnenda videtur, præsertim cum dictio *septiformis spiritus* n. 63 recurrat; probabilius tamen dici potest a quodam glossatore marginaliter notata cum sua latina significatione, et deinde utraque loco vocis originariæ in textum invecta. *Heptaticus* autem, sive *eptaticus,* corrupte pro *heptateucho* seu tomo Bibliorum septem libros continente, Pentateuchum nempe, et libros Josue ac Judicum, occurrit apud Hieronymum aliosque, ut notat Du Cange.

[19] Maur. *Hinc,* quæ lectio contextui minus congruit.

[20] Cod. N', *et Ecclesiam sibi junxit.*

violavit. Imminuta ergo lux Dei est in populo Judæorum; quia *cæcitas ex parte in Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis* Rom. xi, 25-26. *Israel salvus fieret.*

CAPUT X.

Postulata iterum audientium adtentione, altius mysterium in adulterio Davidico latens, nimirum Verbi divini cum humana natura conjunctionem scrutatur.

50. Superest adhuc et quartum mysterium, quod, quæso, placidis accipiatis[1] auribus, et mentem nostram, non verba pendatis; non enim in verbo est regnum Dei, sed in virtute. Adulterium factum est, et homicidium factum. Hoc est quod dictum est ad Prophetam: Jer. i, 11. *Sume tibi baculum nucinum,* et alibi virgam nucinam legimus, per quam intelligimus jus quoddam et summam prophetiæ, quæ more nucis foris amara in cortice, dura in medio testa, tenera intus est et[2] fructuosa.[3] Etsi igitur in historia amariora auditis, in typo dura cognoscitis; sperate tamen in mysterio fructuosa. Adulterium, inquam, in typo salutis est factum; non enim adulterium omne damnandum est. Denique ad Prophetam dictum est: *Vade, accipe tibi uxorem* Oseæ, i, 2. *fornicariam.* Dominus hoc jubet, cum ea quæ fornicata fuerit esse conjugium: cujus conjugii, ut supra diximus, partus est Christus. Namque Supra cap. 9 hujus libri. filio qui ex fornicatione est natus, a Domino nomen impositum est Jezrahel, quod divina est generatio. Si ergo pia illa copula fornicariæ, etiam ista utique pia societas adulteræ copula est. Sed illa de Judæis. De divinis autem non audeo, licet pium, adulterium nominare; ne quem vel sonus sermonis offendat, licet sensus venerationis in promptu sit: quod potest tamen cautius dici, etsi non expressius; ex disparibus copulis contubernium pium factum est, cum Verbum caro factum est. Non sunt enim legitima consortia divinitatis et carnis: nec ut quodam fœdere conveniunt naturæ caro animæ et anima carni, ita etiam divinitas et caro justi servant quodammodo tori legem. Suscepit carnem Deus, adsumpsit animam, per inusitatam nec legitimam incarnationem consortium fecit esse legitimum,[4] ut sit Deus omnia in omnibus.

51. Denique ut scias esse mysterium, interpretare vocabula. David enim accipis in typo Christi, Bethsabee filia sabbati,[5] aut filia plena, vel puteus[6] dicitur juramenti. Quid igitur expressius, quam quod filia sabbati caro Christi est; quia misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege? Eadem plena, quia in passione ejus Legis est plenitudo, vel quia plena gratia Spiritus sancti.[7] Jesus enim plenus Spiritu Sancto regressus est a Jordane. Eadem etiam puteus juramenti, hoc est, religionis et fidei. Et bene puteus; quia *flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Hanc ergo adsumens sibi Joan. vii, 38. Deus Verbum, copulam fecit esse legitimam: quod mysterium illæ nuptiæ designarunt,[8] quæ sunt in Canticis canticorum, quibus Christo Ecclesia, et spiritui caro nubit. Et ideo circumcursabat et quærebat ubique Dei Verbum, quia vulnerata, quia nuda, quia adultera in omnibus, etsi immaculata in Christo, quærebat caro misera redemptorem.

52. Hanc sibi Christus junxit, ut immaculatam redderet: hanc sociavit, ut auferret adulterium. Et quia sub Lege erat, moriendum fuit, ut liberaretur a Lege, ut per illam mortem velut quoddam Legis et carnis matrimonium solveretur. Mortua est igitur in Christo caro, ut nos mortificati Legi per corpus Christi, sicut Apostolus dixit, essemus alterius qui ex mortuis re- Rom. vii, 4. surrexit, et passiones cupiditatesque carnis, et cogitationes[9] peccatorum quæ per Legem erant in membris nostris, in illa morte morerentur: nos autem soluti a lege mortis, quasi nova Christi copula, in novitate spiritus resurgeremus.

53. Et tamen qui Legem in Christi carne solverunt, eamque putaverunt esse violandam, omnes jussu David a bellatoribus interempti sunt. Quo indicio ostenditur id, quod posteriora[10] docuerunt esse signatum, quod eorum qui Christum interfecerunt, nullus evaserit; idque evidentissime revelatur, eos quos ante mortem adsumpserat Jesus, sicut Judæos, periisse parvulos et informes: eos vero quos post mortem adscivit in numerum filiorum, regno esse servatos. Unde juxta hoc mysterium convenit quod primus in Judæis fuerit partus infirmus; ut postea in Christianis fieret fructus æternus.

CAPUT XI.

Parabola Nathan proponitur, atque ad sensum moralem, moxque ad allegoricum traducitur.

54. Sed jam ad nuntium transeamus. Nam superioribus diebus[11] tractatus nobis de illo invidioso adulterio et homicidio David prophetæ fuit; decursisque mysteriis non solum nihil quod condemnaretur, sed etiam quod laudaretur, in-

[1] Cod. N', *percipiatis.*

[2] Cod. N' omitt. particulam *et.*

[3] In epistola *ad germanam suam,* ut ait Paulinus (in *Vita Ambrosii,* n. 23), habetur sermo quem coram Theodosio de eodem baculo nuceo habuit anno 388, post ejus reditum ab Aquileja; unde conspicitur probabilissimum, serius Ambrosium hanc Apologiam recitasse, ubi hæc habentur quæ ex illo sermone desumpta apparent. Vide epist. xli *Sorori.*

[4] Cod. N' *cum furtivum fecit esse legitimum.*

[5] *Domum* vel *filiam septimi* proprie vox significat, ut alteram vocabuli partem nempe *sabee* ipse Ambrosius interpretatur, ep. ad *Vercell. Eccles.* (63). Sed quia septimus hebdomadæ dies est sabbatum; ideo non immerito *filia sabbati* dicta est, nempe filia septimi diei.

[6] Cod. N', *et filia plena, et puteus.*

[7] Cod. N', *plena Spiritu sancto.*

[8] Cod. N', *etiam illæ nuptiæ declararunt.*

[9] Cod. N', *et cognitiones.*

[10] Cod. N', *in posteriora.*

[11] Cod. N', *in superioribus;* omitt. *diebus.* Patet amanuensem aptasse textum ad tractationem continuam exhibendam.

venimus. Nunc tractatus incipit esse de nuntio quem decursi psalmi titulus jam sæpe repetitus ostendit. Sic enim est: *Psalmus David intellectus, cum venisset ad eum Nathan propheta, cum intrasset ad Bethsabee.* Ps. L, 1.

55. Itaque et hæc pars historiæ retexenda est, quæ hujusmodi est. Dives, inquit, et pauper intra unam erant civitatem. Diviti multa armenta, multæ oves: pauperi una ovis, *quæ de pane et vino pauperis alebatur, et in sinu ejus requiescebat.* Venit hospes ad divitem: dives neque de armento suo, neque de gregibus suis aliquid abstulit, sed unam ovem pauperis occidit. Hoc ubi cognovit David: Morietur, inquit, vir ille, et restituet quadruplum. Respondit illi Nathan: Tu es. Deinde aperuit ei cœleste mandatum, dicens mandasse Dominum quod multa illi bona, id est, opes regias, sublato de pastorum numero, contulisset, quodque in eum suam misericordiam profudisset; et ideo quoniam peccato exasperasset Dominum, abducenda ejus omnia, rapienda ab hostibus, depopulandam domum. Tunc ait ille: *Peccavi.* Et respondit Nathan: Quoniam peccasse te confiteris, remittet tibi Dominus peccatum; sed filius tuus qui natus est ex Bethsabee, morietur. Hoc filio ægrotante, David flevit, humi jacuit, cilicio se operuit, jejunavit: ubi mortuum cognovit, surrexit, lavit, cœnavit, alios consolatus est. II Reg. XII, 1 et seq.

56. Videte quam multa. Primo omnium, quod Deus pius et misericors est, et quæ nobis adversa contingunt, pro pretio nostri erroris excipimus. Didicimus igitur captivitatem pretium esse peccati; hæc enim decernitur pœna pro crimine. Deinde illud advertimus quod regum lapsus pœna populorum sit. Sicut enim eorum virtute servamur, ita etiam errore periclitamur. Unde optandum est nobis, ut regem gloriosum atque perfectum habere possimus.[1] Nos ergo qui regem volumus habere perfectum, Dominum nolumus habere perfectum? An vero illi possunt velle hominem esse perfectum, qui Deum nolunt esse[2] perfectum? Illud etiam breviter textus operatur historiæ, ut advertamus quam cito veniæ spes secuta sit. Non mediocre autem, quod Nathan denuntiavit ei, hoc est, inferior propheta. Gravis enim verecundia pudorque delicti ab inferiore reprehendi. Videtis quod culpa gratiam minuat. Sciebat Nathan quod David nesciebat; adeo caligabat[3] animus obumbratus quadam nube vitiorum. Deinde hic est Nathan, qui in superioribus David acceptum Domino prophetavit; ut doleret eodem redarguente peccatum, quo prophetante[4] meritum fuerat prædicatum.

57. Sed jam mysterium requiramus. *Duo,* inquit, *viri erant in una civitate, unus dives, et alter pauper.* Quis est hic dives aut pauper, nisi forte unus populus Judæorum, et alter populus Christianus? Ille dives in Lege, dives eloquiis Dei sibi creditis, dives prophetiis, dives oraculis: hic vero pauper. Sed nolite hanc refugere paupertatem, quam sequitur regnum cœlorum. Scriptum est enim: *Beati pauperes spiritu; quoniam ipsorum est regnum cœlorum.*[5] Bona paupertas, quæ quod habuerit, non amittit. Bona paupertas, quæ si thesauros non habet pecuniæ, habet tamen thesauros scientiæ atque sapientiæ. Nolite, filii, quasi vilem despicere paupertatem. *Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum.* Nolite quasi magnis invidere divitiis: *Divites eguerunt, et esurierunt.* Sed si vultis haberè bona, Dominum quærite: *Inquirentes enim Dominum non deficient omni bono.* Ergo nolite recusare omnem pauperem. Pauper erat Petrus, et quem donaret, nummulum non habebat: sed pretiosiorem omni pecunia donabat salutem. Pauper ille erat Lazarus in Evangelio: sed ille qui ante in ostro dives jacebat et purpura, optabat post exitum vitæ stillante digito pauperis refrigerari. Quamvis ille ostro superbus regio et purpuratis vestibus vulnera pauperis dives fastidiosus horruerit, tamen in infernis locatus optabat eo loci fuisse quo Lazarus. Quo loco lectio non videtur pecuniarum divitem pauperemque describere: sed eum pauperem, qui pro fide et devotione vulnera corporis non horruerit, famem jejuniumque toleraverit. II Reg. XII, 1. 5 Matth. V, 3. Ps. XXXIII, 7. *Ibid.* 11. *Ibid.* Luc. XVI, 19 et seq.

58. Cum igitur haberet populus Judæorum in suis gregibus plurimas copias hostiarum; tamen unam oviculam quam populus ille pauper habebat, eripuit, gloriosæ illam subjiciens passioni. Vis scire quam ovem? *Sicut ovis ad victimam ductus est,* qui pane pauperis alebatur, et potu pauperis utebatur, et in sinu pauperis dormiebat. Nostris enim utebatur alimentis, in nostri pectoris gremio quiescebat. Nam in Judæorum sinu quiescere se non posse memoravit dicens: *Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet.* Is. LIII, 7. Luc. IX, 58.

59. Et venit hospes, inquit, ad virum illum divitem. Quis est iste hospes, nisi miserabile peccatum? Etenim culpa in hunc mundum tamquam hospes intravit, aliena nostræ et peregrina naturæ. Itaque non de suis gregibus hostiam obtulit; sed accepit oviculam pauperis, et occidit illam. Cujus quidem passio licet quibusdam ad sacrificium[6] salutare profecerit; tamen videtur illis sui fuisse furoris alimentum,[7] et cibus culpæ, incentivumque peccati. Denique Judas panem accepit a Christo; et tunc magis repletus est dia-

[1] Hæc quæ de captivitate, et gloriosi ac perfecti regis desiderio dicuntur, insinuare videntur, hos habitos sermones quando per barbarorum incursiones multi romani imperii incolæ captivi abducebantur, ac vel puer vel imbellis imperator regimen teneret: ergo valde probabiliter, aliis quoque argumentis perpensis, post magni Theodosii et paulo ante Ambrosii obitum. Vide quæ etiam in Præfatione de hoc dicta sunt.

[2] Cod. N', *Deum nolumus habere.*

[3] Cod. N', *caligat.* Eadem sententia occurrit Serm. XII *Exposit. in Ps.* CXVIII, n. 18.

[4] Cod. N', *redargui teste peccatum quod prophetante.*

[5] Cod. N' omitt. verba *quoniam ipsorum est regnum cœlorum.*

[6] Cod. N', *ad sacrarium,* ut codex Theod. apud Maurinos.

[7] Cod. N', *augmentum,* iterum ut cod. Theod. Ita et rom. editio.

bolo; quia non accepit ex fide, qui tam hospitali
[1] Domino proditionem parabat.[1]

60. Et iratus est David ad illum virum. Diximus
[2] quod per Prophetam[2] Judæorum populus decla-
[3] ratur, et ideo sub hac figura se ipsum[3] con-
[4] demnat. Dignus est *morte vir ille qui fecit hoc,*[4]
II Reg. XII, 5-6. *et oviculam restituet in quadruplum;* hoc est, periturum populum Judæorum, sed cumulatioribus bonis fruiturum populum Christianum; quia præstabilior est præsentibus status qui ex resurrectione debetur.

61. Propositum mihi fuit, ut meminisse dignamini, adversus eos qui homicidium adulteriumque sancti David arguendum putant, qua-
[5] licumque meo[5] respondere sermone; et ita favore vestræ unanimitatis tractatus nostri cursus evasit,
[6] ut prædicandus ore omnium[6] videretur, quem putabamus non posse defendi. Sed quoniam nostro vir sanctus auxilio non indiget, jam ipse vobis pro se loquatur, et factum suum ipsius
[7] dicta defendant.[7]

CAPUT XII.

David peccatum suum Deo confitetur psalmo L, *cujus hic versus aliquot explicantur: imprimis nempe quæ sit magna misericordia, quæ multitudo miserationum, inquiritur; tum docetur, solum Deum iniquitates nostras delere, quæ cum latere non possint, exemplo David sunt confitendæ. Demum arianos in manichæorum impietatem recidere demonstratur.*

[8] 62. Miserere, inquit, *mei, Domine,*[8] *secundum*
Ps. L, 3. *magnam misericordiam tuam.* Nova, ni fallor, fratres carissimi, conjunctio ista sermonis, ut magna misericordia diceretur. Non facile alibi lectum memini: et ideo quæ sit ma-
[9] gna misericordia, non facile dixerimus.[9] Legimus tamen magnam Dei virtutem. Et ideo considerantes quæ magna sit virtus, conjicere poterimus, quam misericordiam magnam voluerit designare. Legimus enim in sancto Hieremia: *Quis es, Domine? Tu fecisti cœlum et terram in magna*
Jer. XXXII, 17. *virtute tua, et brachio excelso.* Virtus ergo magna cœlum fecit. Quæ est virtus magna; Patris, an Filii? Magna utique Patris virtus est, ipse enim per Filium cœlum fecit et terram, sicut habes:
Gen. I, 1. *In principio fecit Deus cœlum et terram.* Sed tamen et Filius magna virtus est. Nam cum virtutem Pa-
I Cor. I, 24. tris Filium legeris, sicut habes Christum Dei sapientiam atque virtutem, utique cum virtus Patris A Filius sit, magna virtus est Filius. Quemadmodum igitur omnipotens denegatur, quem fatemur magnam Dei esse virtutem? Hæc igitur magna virtus cœlum fecit; quia cœlum fecit et Filius, sicut habes: *Omnia per ipsum facta sunt.* Ergo Joan. I, 3. si et Pater fecit et Filius, utique facti unitas operationis indicat unitatem. Non ergo operatio Patris et Filii discrepat. Si autem una operatio, una utique operationis potestas, et majestas una factorum est. Hæc de Patre et Filio.

B 63. Quid ergo silemus de Spiritu, præsertim cum Scriptura nos divina non patiatur silere? Dat enim locus opportunissimum testimonium ad Sancti Spiritus unitatem cum Patre et Filio comprobandam, ut ejus quoque operationem ab opere Patris et Filii dissociare nequeamus. Legimus enim magnam virtutem Patris esse, quod cœlum fecit: magnam virtutem etiam Filium esse, quoniam cœlum fecit; nec solum fecit, sed etiam firmavit: *Verbo* enim *Domini cœli firmati sunt.* Ps. XXXII, 6.
C Ergo si et fecisse et firmasse cœlum magnæ virtutis est, etiam Spiritum sanctum a majestate magnæ virtutis separare non possumus; quia scriptum est: *Et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Namque cum cœlum fieret et terra, su- *Ibid.*
perferebatur[10] Spiritus; de quo alibi ait propheta [10]
David: *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur.* De Ps. CIII, 13.
quo etiam alibi dixit: *Quoniam videbo cœlos* [11]
tuos,[11] *opera digitorum tuorum.* Non enim cor- Ps. VIII, 4.
poralibus digitis Deus cœlum fecit et terram;[12] [12]
D sed Spiritus gratia septiformis, illo videlicet digito de quo habes in Evangelio: *Quod si in digito Dei ejicio dæmonia.* Hunc enim digitum alibi Luc. XI, 20.
Spiritum dixit, sicut habes: *Quod si in Spiritu*
Dei ejicio dæmonia. Si igitur Spiritus Dei digitus Matth. XII, 28.
est, quoniam brachium Dei Filius est, utique Spiritus cooperatus Patri et Filio per unitatem operationis cœlum fecit et terram.[13] Ideo enim [13]
digitum Filius nuncupavit, ut tamquam unius corporis, ita divinitatis exprimeret unitatem. Ita-
E que si magna virtus cœlum condidit, utique magna sapientia cœlum condidit; quia scriptum est: *Omnia in sapientia fecisti.* Ps. CIII, 24.

64. Didicimus igitur quæ magna sit virtus: colligamus nunc quæ magna sit misericordia. Si magna virtus cœlos fecit, et magna misericordia debet esse de cœlo, et magna justitia debet esse de cœlo; *justitia enim de cœlo prospexit,* et misericordia venit e cœlo.[14] Magna [14]
ergo facta misericordia; quia *Verbum caro factum*
F *est, et habitavit in nobis.* Ergo magna[15] virtus [15]
Joan. I, 14.

[1] Cfr. locum parall. ep. 63, n. 95.
[2] Non Nathan, sed Davidem.
[3] Cod. N', *ipse.*
[4] Cod. N', *hæc.*
[5] Cod. N', *David condemnant meo,* etc.; omissis verbis *arguendum putant, qualicumque,* etc.
[6] Cod. N', *jure omnibus.*
[7] Similia occurrunt n. 41 prioris *Apologiæ.*
[8] Cod. N', *Deus.*
[9] « Sic editt. Era. et Gill. cum mss. fere omnibus. Rom. vero, et mss. Theod., *Quæ sit magna misericordia debemus advertere. Nam etsi magnam misericordiam non facile legerimus,* etc. At quæ hic addita sunt, nobis potius videntur conjectoris cujusdam periphrasis, quam auctoris ipsius vera locutio. » Ita Maurini. Cum romana editione et prædicto codice consonat autem et noster N'.
[10] Vox ista qua alluditur ad v. 2, c. I libri *Gen.,* consonat omnibus hujus v. citationibus quæ a D. Ambrosio factæ sunt, uti videre est apud Sabb. ad h. l.
[11] Cod. N' omitt. *tuos,* cum LXX et Psalt. Rom., Mediol., Carnut., Corb. et Mozar. (Vide Sabb. ad h. l.).
[12] Cod. N' omitt. *et terram.*
[13] Locus huic legitur parallelus *Enarr. in Ps.* XLIII, n. 65.
[14] Cod. N', *de cœlo.*
[15] Cod. N' omitt. *magna.*

cœlos fecit, magna virtus cœlos inclinavit, sicut
Ps. XVII, 10. legimus: *Et inclinavit cœlos, et descendit.* Quo
ostenditur numquam divinitatis suæ exsors fuisse
Dei Filius, nec cum inter homines versaretur;
quoniam etsi suscepit quod non erat, non de-
stitit tamen esse quod erat. Itaque cum dicitur:
Et inclinavit cœlos, et descendit, non tam videtur
de cœlo descendisse, quam ipso descendisse
1 cum cœlo.[1] Nam cum Pater Filium alloqueretur
in terris situm, Angeli ministrarent, non tam
mutasse videtur sedem Dei Filius, quam trans-
tulisse. Ergo didicimus magnam esse miseri-
cordiam.

65. Itaque si magna misericordia est descen-
disse de cœlo, quæ sit multitudo miserationum
distinguere atque intelligere debemus. Sequitur
enim: *Et secundum multitudinem miserationum*
Ps. L, 3. *tuarum dele iniquitatem meam.* Non enim idem
significat uterque versiculus: sed illud ad In-
carnationem refertur, hoc vero quod sequitur,
ad eas referendum videtur, quas Dei Filius in
carne suscepit injurias: quia jejunavit, quia esu-
riit, quia flevit, quia vapulavit, quia cruci-
fixus, quia mortuus, quia sepultus est. Hæc
enim carnis, non divinitatis insignia sunt. Et
necessarium fuit, ut ærumnarum multitudinem
2 miserationum multitudo depelleret, profutura[2]
nobis Dominicæ certamine passionis.

66. Non enim sua peccata delebat; quia pec-
catum nullum fecerat: sed quia peccatum factus
est, nostra erant delenda peccata, sicut David
dixit: *Dele iniquitatem meam.* Quid est *dele?*
Videamus hoc verbum; non enim otiosum est.
3 Denique et alibi ait: *Ego sum, ego sum*[3] *qui deleo*
Is. XLIII, 25. *iniquitates tuas; et memor non ero.* Sunt pro-
fecto alte impressa quædam conscientiæ nostræ
ulcera delictorum, et quædam mentium nostra-
rum animorumque vibices, quæ errorum nostro-
rum obducuntur ulceribus. Habet ergo culpa
characteres suos et apices, quibus proditur:
quod non ingenio nostro affingimus, sed pro-
phetica auctoritate signamus. Scripta est ergo; et
ubi scripta sit vide: *In pectore,* inquit, *cordis*
4 *tui.*[4] Hoc est, ibi scripta est culpæ series, ubi
Jer. XVII, 1.
5 etiam forma virtutis;[5] non in tabulis lapideis,
sed in tabulis cordis carnalibus. Sed quæ bona
sunt non atramento scribuntur, sed spiritu Dei
vivi; quæ autem vitiosa, *graphio ferreo et ungue*
6 *adamantino.*[6] Talis propemodum scriptura, qualis
er. XVII, 1.

A est pœna peccati. Scribitur illa *graphio ferreo,*
hoc virga ferrea coercetur, sicut scriptum est:
Reges eos in virga ferrea. Alia est illa *virga recta,* Ps. II, 9.
virga regni tui: hæc supplicio coercet noxios, Ps. XLIV, 7.
illa[7] innoxios gubernat imperio. Ergo *scripta est* 7
culpa: videamus ubi. Non foris, sed intus *in*
corde tuo et in pectore tuo. Sicut enim *prope* Jer. XVII, 1.
est verbum in ore tuo, et in corde tuo: sic in- Rom. X, 8.
fidelibus in ipso corde exprimitur figura pec-
cati, et erroris effigies. Intus igitur est culpa,
B intus et virtus. Et ideo Dominus: *Sentio,* inquit,
de me virtutem exisse; ut ostenderet quæ bona Luc. VIII, 46.
sunt, de interiore procedere; et contra quæ
mala sunt, de interiore prodire. *Non enim quod*
intrat, inquit, *in os, coinquinat hominem: sed quod*
exit de ore. De corde enim tuo cogitationes pro- Matth. XV, 11.
cedunt; et ideo cave ne de corde tuo malæ co-
gitationes prodeant, quæ te posteriore tempore
arguant et accusent. Non enim Deus testimoniis
ad revincendum te argumentisque indiget: tua
C te ipsa[8] culpa accusat et prodit. 8

67. Unde[9] bene in hoc psalmo David dicit: 9
Et delictum meum contra me est semper. Væ enim Ps. L, 5.
mihi quod latere cupio, et latere non possum!
Quomodo enim latebo, qui inscripta in pectore
meo gero meorum indicia delictorum? Nudabitur
in illo judicii die uniuscujusque pectus, *testimo-*
nium reddente omnibus conscientia sua, et invicem
accusantibus cogitationibus, aut etiam defenden-
tibus, in die qua judicabit Dominus[10] *occulta ho-* 10
Rom. II, 15.
D *minum.* Quis pudor ille, cum prodi omnibus cœ-
perit quod putabamus occultum; cum aperire se
cœperit uniuscujusque imago delicti, ut unus-
quisque sui criminis serie revincatur? Quis pudor
cum illum quem despicabilem in hoc sæculo ju-
dicabas, videris esse prælatum; illum servum
tuum, illum quem juxta sæculi hujus astutias
ineptum et inhabilem arbitrabaris, simplicitatis
suæ divitiis cognoveris honoratum? Ergo dum
vivimus, confugiamus ad eum qui potest delere
E peccatum. Nec vereare quod *graphio ferreo scrip-*
tum est, et ungue adamantino;[11] hic enim portas 11
Jer. XVII, 1.
ferreas adamantinasque confregit: nec timeas
culpam fateri.

68. Confessus est David, agnovit iniquitatem
suam, agnovit errorem; et ideo ait: *Quoniam*
iniquitatem meam ego agnosco. David agnoscit, Ps. L, 5.
et tu non agnoscis? David fatetur, et tu ne-
gas? Paulus se nocentem clamat, et tu inno- I Tim I, 15.

[1] « Editt. Era., Gill. ac Rom.: *non tam videtur cœlos inclinasse, quam ipse de cœlo descendisse.* Sed mss. quinque locum nobis restituerunt. » Ita Maurini. Convenit cum textu etiam cod. N', nisi quod pro *ipso* habet *ipse.*

[2] Cod. N', *profecturo.*

[3] Maur., *ego sum* una tantum vice.

[4] Gill. in margine et edit. Rom. in contextu: *In tabulis, inquit, cordis tui.* Aliæ vero editt. atque omnes mss. *In pectore,* etc. Vide Nobilium ad hunc locum. (Edit. Maur.)

[5] Hæc locutio Ambrosio domestica. Occurrit ex. gr. lib. II *De Abraham,* n. 1; *Exposit. in Ev. Lucæ* lib. II, n. 77; *De Virginibus* lib. II, n. 30.

[6] Confer ea quæ de hoc v. in Præfatione edisseruimus. Notamus hic præterea, integrum istum v. una cum tribus seqq. deesse in communi editione versionis Alexandrinæ, et reperiri tantum in codd. 23, 36, 48, 51, 62, 90, 93, 144, 147, 243, 308, nec non apud Euseb., Theodor., Hieron. et in Poligl. Complut., quæ familiam, ut vocant, Lucianeæ recensionis repræsentant. Constat autem, Ambrosium usum esse versione quæ ex hac recensione prodivit, quæque forte est vera *itala* vetus: hanc autem eamdem versionem adhibuisse patet auctorem nostrum, quem non alium ac ipsum Ambrosium fuisse aliis quoque argumentis ostendimus in Præfatione.

[7] Cod. N', *illa supplicio coercet noxios, hæc,* etc.

[8] Cod. N', *ipsum.*

[9] Maur. *Deinde.* Sed lectio nostri codicis N' multo aptius quadrat præcedentibus.

[10] Cod. N', *Deus.*

[11] Hic rursus alludit ad Jerem. de quo supra et in Præfatione diximus, c. 17: *Peccatum Judæ scriptum est stylo ferreo, in ungue adamantino,* ut Vulgata præfert.

centem te adseris? Non est igitur maximus erubescendi locus, quando cum plurimis peccati[1] mixta consortia sunt; si sequamur tamen studium corrigendi. Neque rursus paveas, ne culpæ confessio teneatur ad pœnam. Bonus enim et misericors Deus non solum culpas ignoscere confitentibus, sed etiam præmia corrigentibus impertire consuevit; si tamen unusquisque sibi donari petat, quod intelligit non latere. *Dic ergo iniquitates tuas, ut justificeris.* Dei vox ista est volentis ignoscere:[2] Dei vox ista est promittentis, quod tuum velit delere peccatum.

Is. XLIII, 26.

69. *Tibi peccavi,* David dicit, *et malum coram te feci.* Hoc est, etsi homines non vident, sed tu vides: etsi homines me dijudicare non possunt, quia participes delictorum sunt; tu tamen judex es singulorum, quia expers es delictorum. Quamlibet in corde intimo cogitationes noxiæ lateant, coram te tamen sunt, qui potes dicere: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Nempe Christus hoc dicit. Qui ergo novit quid in corde sit scriptum, potest delere quidquid in corde conscriptum est. Cui se fateatur noster David non solum in se ipso, sed etiam in primo homine peccasse, dum præcepta divina temerantur.

Matth. IX, 4.

70. Quo licet advertere, fratres dilectissimi, quemadmodum omnes hæreses, dum se impugnant, in se recurrant. Itaque ariani dum Patris et Filii separant potestatem, in eum furiose exitum disputationis incurrunt, ut cum manichæis eorum concurrat adsertio; illi enim dicunt alterum Deum esse veteris, alterum novi Testamenti. Quam profanam adsertionem Ecclesia sancta condemnat, quæ unum Deum legit; quia *unus Deus Pater ex quo omnia, et nos in ipsum; et unus Dominus Jesus per quem omnia, et nos per ipsum.* Utique omnipotens potestas et una Patris et Filii declaratur; ut nec Patrem a novi Testamenti gratia secernamus, nec rursus ab instauratione mundi Filium separemus.

I Cor. VIII, 6.

71. Denique consideremus utrum idem Deus utriusque sit conditor Testamenti. Nempe omnes in primo homine peccavimus, et per naturæ successionem culpæ quoque ab uno in omnes transfusa successio est. In quem ergo peccavi, in Patrem, an in Filium? Utique in eum qui mihi credidit quod non servando peccavi. Mandatum est homini, ut ab omnibus gustaret quæ erant in paradiso, sed lignum scientiæ boni et mali non tangeret. Adam ergo in singulis nobis est. In illo enim conditio humana deliquit, quia per unum in omnes pertransivit peccatum. Video summam mihi creditam; video quæ prævaricationis æra contraxerim,[3] dum vetita et interdicta degusto. Hinc debeo commissæ sortis usuram; quia creditum mandatorum cælestium fœnus intemerata fides servare non potuit.

Gen. II, 17.

72. Agnovimus creditum, agnoscamus etiam creditorem. Creditoris nempe jus est ut exigat et relaxet; et ideo idem relaxat, qui jus habet exigendi. Cum igitur in Evangelio Christus dixerit mihi: *Remissa sunt tibi peccata tua;* nonne eumdem intelligo dominum sortis, quem arbitrum veniæ recognosco? Aut si Pater credidit, et Filius relaxavit, non per unitatem, ut nos dicimus, sed, ut ariani adserunt, per distantiam potestatis; alius ergo Deus credidit, alius relaxavit. Unde incurrunt, ut manichæorum perfidiam non evadant. Deinde unum dicendo bonum Deum, advertant quos laqueos dementiæ suæ incidant. Si bonus est qui credidit, quomodo non est bonus, qui relaxavit? Ergo cum illis partem habeant ariani, in quorum adsertionem perveniunt.[4] Nec mirum si is qui semel deviare cœpit a vero, nexibus se alieni erroris involvat.

Luc. V, 20.

73. Et ideo una est sententia, quæ hæreticorum omnium machinas destruat, ut unius potestatis, majestatis atque virtutis Trinitatem esse credamus; et ideo quod Filius fecit, non separemus Patrem;[5] nec ab eo quod Pater mandavit, Filium segregemus. Ita enim fiet, ut non alterum Deum veteris, alterum novi Testamenti inducamus: sed per unitatem potestatis et Filius in Patre, et Pater intelligatur in Filio; et Filius fœneretur[6] in Patre, et Pater relaxet in Filio. Nam et Pater dimittit peccatum: Filium dimisisse jam diximus.

74. Accipite quia dimittit et Pater. *Dimitte,* inquit, *nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Utique ex persona nostra hoc Filius Patri dicit. Nec ideo dicit, quasi dimittere ipse non possit; sed ideo dicit, ut tu unitatem potestatis intelligas.

Matth. VI, 12.

75. Denique si auctoritatem quæris in Filio: *Jam vos,* inquit, *mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.* Dimittit sermone, dimittit imperio; sed cum ratione dimittit dicens: *Vade, et posthac vide ne pecces.* Habes auctoritatem, quia vetera donavit: habes judicium, quia futura præscripsit.

Joan. XV, 3.

Joan. V, 14.

[1] Cod. N', *peccatis.*

[2] Cod. N', *culpam ignoscere.*

[3] Cod. N', *contraxero.*

[4] Cod. N' æque ac ms. S. Theod. et romana edit., *cum quorum assertione conveniunt.* Prælata est lectio textus, quæ est etiam plurium mss., juxta Maurinos, quia melius respondet præcedenti adsertioni, omnes hæreses in se invicem recurrere.

[5] « Edit. Era. ac Rom., *et ideo quod Filius fecit, non separemus a Patre,* etc. Gill. et mss. Theod., *.....non separemus Patrem.* At veram istius loci lectionem mss. aliorum consensui debemus. » Ita Maurini. Sensus autem est: Non separemus Patrem a Filio in iis quæ Filius fecit, *eo quod* Filius fecit.

[6] Confert nempe hominibus dona sua, ut inde fœnus bonorum operum recipiat, uti habetur in parabola evangelica de talentis. Valde Ambrosio frequens modus iste loquendi.

PRÆFATIO AD ENARRATIONES
IN XII DAVIDICOS PSALMOS.

Egregio episcopo Ambrosio id maxime persuasum fuisse, Psalmorum, qui Deo ipso inspirante conscripti sunt, commentationes utiles apprime futuras ad fideles sibi concreditos sive optimis moribus informandos, sive reverentiæ, fidei, devotionis ac grati animi in Deum, humilitatis, benignitatis, benevolentiæ in proximum sensibus imbuendos, plures ostendunt quæ inter ejus opera occurrunt in eosdem ad gregem suum instituendum lucubrationes. Id autem pro certo asseri non potest in Ambrosii propositis extitisse, universum pedetentim Psalmorum librum auditoribus vel lectoribus suis pro eorum indigentiis enarrando accommodare; uti ex ea Præfatione quam enarrationi in primum psalmum præfixit nonnulli conjiciendum arbitrati sunt. Hæc enim integrum complectens sermonem, quam e Basilio Ambrosius imitatus est, exhibet quidem magniloquam de psalmorum laudibus amplificationem, sed ne verbum quidem continet quod ea de re Ambrosii aperiat mentem. Attamen non improbabile videtur ejusmodi consilium sive ex eo quod psalmum XXXVI explanans etiam de LVII verba se facturum pollicitus est (n. 32), licet de eo nulla enarratio ad nos pervenerit; sive etiam ex eo quod ultimo lethali morbo correptus est dum psalmi XLIII explanationem ad gregis dominici institutionem dictando compararet, quam morbo illo impeditus absolvere non potuerit. Verum pro data sibi occasione in quibusdam quoque alieni argumenti libris integras etiam quorumdam psalmorum explanationes inseruit, ut vidimus jam in libris *De Tobia*, ac *De Interpellationibus Job et David*, atque in duplici *Davidis Apologia*, nec non in *Oratione de obitu Theodosii* conspiciemus; de nonnullis autem aliis etiam directe, nulla nempe ad alia argumenta ratione habita, edisseruit, uti de iis in quos hoc libro simul consociatæ exhibentur *Enarrationes*, ac de toto psalmo CXVIII, cujus has excipiet *Expositio*. Istas vero quas hic simul adunatas in XII psalmos *Enarrationes* exhibemus, temporibus occasionibusque diversis edidit, fere omnes ad populum concionando, eam vero in psalmum XLIII forte solummodo dictando, cum nimirum, non amplius publice verba facere adversa valetudine permitteretur. E verbis autem Paulini, qui hanc ipsam scripto excepit, novimus, Ambrosium scribere consuevisse manu propria libros suos; si autem infirmitate laboraret, tunc tantum dictasse quæ dein populo proponeret e suggesto. « Isthic autem, monent Maurini Editores, Psalterii seriem secutus non est, quandoquidem ultimo « loco elucubravit psalmi XLIII commentationem. Unde intelligas hanc XII psalmorum collectionem quam « secundum ordinem mss. nostrorum exhibemus, Ambrosii esse non posse. Fortassis illam concinnaverit « quispiam e discipulis ejus, atque adeo Paulinus ipse; quippe qui ultimam ejusdem enarrationem illo di- « ctante exceperit. Utrum vero quidquid S. Præsul in idem argumentum unquam edidit, ea collectione « contineatur, incertum est. Siquidem apud antiquissimos auctores, qui de hoc aliquid scripsere, quot « psalmos ille exposuerit, nusquam reperimus. »

Vita S. Ambros. n. 38 et 42.

Hieron. *ep.* 89, in ed. nova Aug. 75; Cass., lib. *De div. Litt.*, cap. 4.

De occasione vero ac temporibus, quibus istæ *Enarrationes* vulgatæ sunt, iidem Maurini sequentia tradunt: « Pulcherrimæ.... illi præfationi Vir sanctus primi psalmi expositionem continua serie conjunxit; ut « ex transitione, qua inter se illæ copulantur, intelligimus. Sed illud quoque istic animadvertimus ipsum « in ecclesia sua et post consuetos psalmorum cantus sermonem habuisse: nec non una cum aliis audi- « toribus interfuisse catechumenos. Quod forte non male arguit eumdem per Quadragesimam esse pro- « nuntiatum (*id est eum psalmum expositum fuisse*). Cujus annum etsi certo non deprehendamus: tamen « ad illius cognitionem accedere utcumque possumus. Etenim eam concionem non tantum libris *De Obitu* « *fratris Satyri* ac *De Fide resurrectionis* qui in eadem citantur, constat posteriorem esse: verum etiam « post popularem cantum in Ecclesia Mediolanensi institutum habitam. Cœpisse enim populi cantum prius- « quam hic psalmus ab Ambrosio explicaretur, ipse satis declarat; cum post memoratam mulierum, virgi- « num, senum, infantium, regum, militum psalmodiam ita subjungit: *Cum psalmus legitur, ipse sibi effector* « *est silentii. Omnes loquuntur, et nemo obstrepit.* Quæ sane haud obscure designant studia recentis « instituti adhuc ferventia; unde fit ut eamdem opellam ultra annum CCCXC rejiciendam non putemus.

Præfat. n. 9.

« Psalmi XXXV et aliorum quinque sequentium enarrationes eumdem orationis characterem præ se fe- « runt. Extra controversiam est eas omnes ad populum fuisse pronuntiatas; hoc enim Scripturæ, quæ in « ecclesia eodem die lecta fuerat priusquam diceret Ambrosius, frequens mentio satis ostendit. Cum autem « pius pastor unice gregis sui profectum in concionibus spectaret suis; idcirco in his præcipua quadam « cura moralem sensum vestigat et prosequitur. Sicubi tamen mystici evolvendi occurrat locus, eum sibi « minime omittendum putat. Verumtamen quæ sua modestia est, dum in utroque sensu aliorum placitis « suam quoque adjicit sententiam, auditorum judicio quidnam præstare videatur, numquam non permittit. « Hinc præclara illa: *Nostrum est enim quærere veritatem, tuum est eligere quid sequaris.* At vero « illic non solum mores ad virtutem informandi studium elucet; summa insuper adhibetur diligentia, ut « mentes orthodoxæ fidei dogmatis imbuantur. Ea de causa varios hæreticos, ut puta Novati, Apollinaris, « ac potissimum Arii sectatores impugnat. Ibidem etiam non modo Trinitatis atque Incarnationis my- « steria enodat et confirmat singulari perspicuitate: sed et geminam Christi voluntatem atque operationem « ita explicat, ut vix præstantius quidquam post exortos Monothelitas expectares. Facit autem hæc « mysteriorum tam sublimium expositio, ut ei solos interfuisse baptizatos existimemus; maxime cum isthic « nihil observetur, quod apte ad catechumenos queat referri. Ceterum nec ibi pro nata occasione præ- « termittit tritas quasdam retundere idololatrarum criminationes.

In Ps. XXV, n. 20; *in Ps.* XXVI, n. 2 et alibi.

In Ps. XXXVIII, n. 22

In Psal. XXXIX, n. 16 et alibi.

« Quisquis easdem commentationes, imprimis autem ipsarum exordia inter se non perfunctorie compa-
« raverit, tantam in eis cohærentiam cognationemque deprehendet; ut detecto quotus annus uni cuipiam
« inscribi debeat, crediturus sit ætatem omnium sibi esse exploratissimam. Itaque illas non nisi post VIII
« idus Sept. anni CCCXCIII lucubratas aut peroratas fuisse haud magno negotio cognoscemus; cum evi-
Enarr. in Psal. XXXVI, n. 19. « dentissimum sit mentionem in psalmo XXXVI fieri victoriæ quam eo die ope divina de Eugenio tyranno
« reportavit Theodosius. Et hanc temporis definitionem confirmant bene multa. Primum enim Sanctus hic
« noster de Sarmationis ac Barbatiani defectione a monastico instituto quasi de re minime recenti loquitur:
Ibid. n. 49. « *Dudum,* inquit, *de monasteriis exierunt.* Horum autem apostatarum fugam ad annum CCCLXXXIX refert
« accuratior supputatio. Deinde ubi dicit: *Exstiterunt ariani regali subnixi potentia, qui templum*
« *Domini putarent sibi esse tradendum persecutionum acerba minitantes;* nequaquam obscurum est *Enarr. in Psal.* XXXVII, n. 19 et 43.
« persecutionem Justinæ designari. Tertio nonne Theodosium ob Thessalonicensium cædem admonere vi-
« detur illis verbis: *Imitamini, imperatores, exemplum divinum,* etc.? Sed neque nobis absurdi notam *In Ps.* XL, n. 38.
« merito quisquam inusserit, si dixerimus ibidem esse nonnulla, quæ scite in ejusdem principis numquam
« satis laudatam pœnitentiam cadant. Hæc autem omnia ante annum CCCLXXXIX evenisse in confesso est.
« Postremo commentaria sua in Lucam citat quasi non ita pridem composita; quandoquidem memorati *In Ps.* XXXVIII, n. 1.
« loci expositionem repetit, ut quam auditorum animis desperet adhuc esse præsentem.

« Quæ cum sic habeant, existimamus fore neminem qui easdem enarrationes ad Justinæ persecutionem
« obstinatius referendas esse contendat. Non ignoramus tamen Ripamontium Histor. Mediol..... de-
« cade I adfirmare sub idem tempus prælia quædam inter orthodoxos et arianos esse commissa, in quibus
« multa in priorum gratiam miracula his quæ in psalmo XXXVI describuntur, plane similia contigerint.
« Verum hujus auctoris cum non nisi veteribus quibusdam iconibus, inscriptionibus, aut denique certorum
« locorum appellationibus nitatur, auctoritas non est tanti, ut scriptorum omnium soli bello in Eugenium
« tyrannum gesto eadem prodigia tribuentium consensui anteponatur. Nam quod sanctus Vir petitionem
« arianorum quæ aliquot ante annos facta fuerat, commemoret; id certe non magis mirum videri debet,
« quam quod librorum *De Pœnitentia* multo antiquiorum, immo et eventus cujusdam, quem puer adhuc *In Ps.* XL, n. 21.
« ipse conspexerat, mentionem neutiquam prætermiserit.

« Nunc veniamus ad explicationem psalmi XLIII, quod ex operibus Doctoris nostri ultimum est. Eam
« ille Paulino diacono suo atque amanuensi paucis, antequam fato fungeretur, diebus dictavit, jam Deo,
« quo prope diem potiturus erat, plenus; ut clypeo igneo, quem capiti ejus idem Paulinus impendentem
« vidit, portendebatur. In hac profecto lucubratione singularia quædam virtutum specimina consignavit; Paulin. in *Vita S. Ambr.*
« nec enim tantum modestiam maximam prodit cum in explicandis Scripturis ingenio suo se diffidere pro-
« fitetur: verum etiam summum studium erga fidem catholicam cujus gratia adversus hæreticos, maxime
« autem arianos, ad extremum usque spiritum decertavit: præterea vero eximiam caritatem in gregem
« suum, cujus demum instituendi laboribus immortuus est. Colligimus etiam ex eodem Paulino postremam *Ibid.*
« hanc scriptionem Ambrosii festis paschalibus anni CCCXCVII adscribendam esse (*non iis festis, sed ali-*
« *quanto antea; siquidem ante pascha et ægrotavit, et mortuus est*); quandoquidem eo tempore, ut fert
« probabilior opinio, in vivis agitare desiit.....

« Ultimæ quatuor Enarrationes quarum una citatur ab Augustino, perinde ac aliæ, sermonibus constant,
« quod et styli ratio, et citati Scripturæ per eosdem dies in Ecclesia recitatæ loci satis indicant. Sed *In Ps.* XLV, n. 15 et alibi.
« valde quoque credibile est earum singulis singulos sermones contineri, cum psalmorum versiculi raptim
« percurrantur, et ultimorum expositio quam priorum multo sit brevior; ne scilicet ob moram longiu-
« sculam tædio afficerentur auditores. Harum porro character minime diversus est: nec jam in ipsis sicut
« in superioribus versiones Aquilæ, Theodotionis, aut Symmachi referuntur, excepta ultima cujus semel
« tantum et quasi obiter fit mentio. Et hinc forte non absurde colligas eamdem quæ unius, etiam aliarum
« ætatem esse. Quapropter cum psalmi XLI explanationem manifestum sit habitam fuisse proxime post
« Gratiani cædem, alteram Ambrosii legationem ad Maximum, et Theodosii de hoc tyranno victoriam,
« sequitur eas omnes anno CCCXC cui plures hujusmodi Ambrosianas lucubrationes tribuunt historici, vix
« posse dici posteriores.

« Ambrosius in præfatione atque enarratione in psalmum primum ex Basilio multa quorum nonnulla
« suis locis indicavimus, suo more mutuo sumpsit, Origenem quoque, ut observavit S. Hieronymus, *in qui-* Loco supra cit.
« *busdam secutus est.* Certe quidem qui utriusque commentationes in psalmos XXXVI, XXXVII et XXXVIII
« inter se contulerit, haud pauca ex Origenianis in Ambrosianas comperiet esse translata. Sed hic insuper
« dogmata quædam cum Origenis erroribus de judicio, resurrectione, nec non omnium etiam electorum *In Ps.* I, n. 54, et *in Ps.* XXXVI, n. 54.
« per ignem purgatione admodum affinia deprehendimus. Verum insignium virorum honori hoc, uti nos
Admonit. in lib. et alibi. « alibi annotavimus, dabat: ut eorum opiniones nondum liquido proscriptas ab Ecclesia proponere non
« gravaretur, licet oppositam sententiam data occasione doceat atque approbet. Id autem cum in hoc ipso
« argumento factum ab eo cognoscamus, maxime ex his quæ in expositione psalmi CXIII Serm. XX, VV. 2
« et 8 tradit, admodum simile veri est circa hæc duo capita ipsum non alia sensisse, quam quæ postea
Lib. XX *De Civ.*, c. 8, lib. XXI, c. 26. « clarius ab Augustino ejus discipulo explanata postmodum communi consensu amplexi sunt omnes
« theologi. »

Musæi It. pp. 96, 99, 100. Narrat vero Mabillonius, presbyterum quemdam germanicum, qui sæculi XI vixit initio, professum se Veronæ Ambrosii in Psalmum XV expositionem reperisse, ubi de Gratiani excidio sermo erat, eamque Mediolanum misisse. Sed nullibi exinde hoc opus potuit inveniri. Quoad mss. nostrorum collationem attinet, unum tantum Codicem A jam designatum, et ante annum MCL conscriptum, lectiones variantes nobis præbuisse, admonemus.

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

ENARRATIONES

IN XII PSALMOS DAVIDICOS.

Script. non ante a. 387, ac forte non post a. 390.

AD ENARRATIONEM IN PSALMUM I

PRÆFATIO.

QUONIAM summum virtuti incentivum proposuit Deus futuræ beatitudinis delectationem; vehemens quoque calcar erroris delectationem esse diabolus excogitavit. Utriusque sententiæ præstat indicium primus humani generis Adam, a Domino Deo in paradiso voluptatis positus; ut æterna delectatione frueretur, ad virtutem futuræ sobolis provocandam. Neque enim erat incognitum Deo, locum eum errori daturum, et ceteris propositam spem salutis esse debere, qua in præreptam humano sedem generi contenderent reformari. Et idem (*Adam*) per speciem serpentis quæ præfiguravit delectationis illecebram, uxoria persuasione deceptus. Occasione igitur accepta, adversarius per delectationem mihi operatus est mortem. Itaque quod divina gratia tributum erat ad vitam, factum est mihi in mortem, eoque faciliorem inimicus adsensum hominis habuit; ad lapsum enim speciem prætendit naturæ.[1] Delectarunt enim opera sua A Dominum; delectarunt prima naturæ exordia, quæ videns Dominus ait: *Bona valde.* Gen. I, 31.

2. Laudant Angeli Dominum, psallunt ei Potestates cœlorum, et ante ipsum initium mundi Cherubim et Seraphim[2] cum suavitate canoræ vocis suæ dicunt: *Sanctus, sanctus, sanctus.* Innumera Angelorum millia adsistunt, et seniores et turba magna sicut voces aquarum multarum concinunt *Alleluja.* Ipsum axem cœli fert expressior sermo[3] cum quadam perpetui concentus B suavitate versari; ut sonus ejus extremis terrarum partibus audiretur, ubi sunt quædam secreta naturæ. Nec id ab usu naturæ alienum videtur; quandoquidem vox missa gratiore plausu e nemoribus resultet, aut montibus, et suaviore sono reddant quod acceperint. In scopulis quoque ipsis et lapidibus reperit natura quod delectaret. Aliorum specula, aliorum usus delectat aut gratia. Feræ ipsæ, atque aves loci amœnioris aut modulatioris vocis delectatione mulcentur. Lactentibus quoque parvulis aut severitas C terrori est, aut blanditiæ voluptati. Naturalis igitur delectatio est.

3. Unde et David sanctus, qui adverteret unde homo, et qua esset fraude dejectus (nam si tenuisset infusam sibi a Domino æternæ illius cœlestisque delectationis gratiam, nec sæcu-

[1] Proposuit nempe diabolus hominis delectationem, ut ipsi naturæ conformem.

[2] Angelos ante ipsum mundi initium creatos idem Ambrosius lib. I *Hexaemeron*, c. 5, n. 19, pariter docuit. Et certe hæc etiam fuit multorum Patrum cum Græcorum, tum Latinorum sententia. Unde cum videatur contrarium capite primo Conc. Lat. sub Innoc. III celebrati definitum, hanc Synodi mentem fuisse credendum est, ut eos tantummodo censura configeret, qui vel spiritales substantias omnino creatas inficiarentur, vel ita creatas admitterent, ut in pœnam peccati ab eisdem patrati affirmarent condita postmodum corpora, in quæ tamquam in carceres detruderentur. Hinc S. Thomas, *Summæ Theolog.*, p. I, q. 61, a. 3, sententiam eorum qui Angelos cum ceteris universi naturis creatos defenderent, non certam, sed tantummodo probabiliorem vocat. Hunc etiam licebit consulas Opusc. 23, non secus ac Sixt. Senensem lib. V, *Biblioth. sanctæ*, annot. 5, et *Dogmaticæ Theologiæ* tractatus. Concilium quoque œcumenicum Vaticanum, *Constitutione Dogmatica prima de Fide*, c. II, Lateranensis definitionem innovavit; sed hujusmetipsius concilii verba adoptando, non ultra eum sensum urgere voluit quo a catholicis theologis habita sunt, qui, cum illud *simul* dogmatici decreti ad ea Bibliorum sacrorum referatur: *Qui vivit in æternum creavit omnia simul;* utrumque *simul* pro *pariter* intelligi quoque posse autumarunt.

[3] Notant Maurini: « Ita editt. vett. cum mss. Remig., Long., Valc., Thuan. et Reg.; Vat. autem .....*fert explosior sermo.* Colb. vero, et Vict., *Ipsum maxime cœlum fert sermo foris.* Sed quid sibi vellet illud, *sermo foris;* nisi forte hic idem sit, ac sermo exterorum, sive a fide alienorum, puta Platonis ejusque sectatorum, de quibus in lib. *De Abraham*, c. 89, n. 54? Denique edit. Rom. *fert quorumdam sermo.* Qua autem ratione concilietur hic locus cum aliis Auctoris nostri, docuimus lib. *De Isaac et Anima*, c. 7, nota, etc. » ad n. 63. *Expressior sermo* idem sonat ac *vulgata fama.*

laribus captus amisisset illecebris, numquam tam miserabilis ærumnæ subiisset injurias), itaque reparare eam studens ac reformare psallendi munere, cœlestis nobis instar[1] conversationis instituit.

4. Etenim licet omnis scriptura divina Dei gratiam spiret, præcipue tamen dulcis psalmorum liber; quandoquidem ipse Moyses qui[2] plano gesta majorum sermone descripsit, ubi tamen per Mare rubrum populum patrum memorabili admiratione transduxit, demersum adspiciens regem Pharaonem cum suis copiis, in majora ingenium adtollens suum (quia majora viribus suis fuerat adsecutus) canticum Domino cecinit triumphale. Maria quoque tympanum sumens, ceteras hortabatur dicens: *Cantemus Domino; gloriose enim honorificatus est: equum et adscensorem projecit in mare.* Ipse etiam Moyses cum legem Domini legisset, quo ejus memoriam pectoribus affigeret audientium, per canticum locutus est dicens: *Audi, cœlum, et loquar: Exspectetur sicut pluvia eloquium meum; et descendant sicut ros verba mea, sicut imber super gramen, sicut nix super fœnum.*

5. Delectatur igitur cantico Deus non solum laudari, sed etiam reconciliari. Inde et Moyses tunc maxime cantico usus est, quando cœlum testificabatur et terram; ut salutem suam cœlestis sono gratiæ concinentem avidius mundus audiret, et sacræ suavitate dulcedinis in æternum Legis observantia mentibus inoleret humanis. Denique Legis tabulæ priusquam cantico firmarentur, per indignationem Moysis fractæ et comminutæ sunt. Ubi vero tali signaculo consecratæ sunt, humana locum ira non habuit; quia sanctificatio eam sacræ suavitatis exclusit. Canticum itaque Domini sicut ros mollior descendit e cœlo, et fidem hominum sicut gramen imbre quodam gratiæ spiritalis infudit. Duo igitur hæc cantica in libris Moysis tamquam duo mundi oculi, cœlique lumina, totum corpus operis ejus illustrant.

6. At vero David principaliter a Domino ad hoc munus electus est; ut quod in aliis rarum præeminere reliquo opere videtur, in hoc juge et continuum refulgeret. Unum canticum legimus in libro Judicum, reliqua historiæ more decursa, quibus expressa sunt gesta majorum. Unum Esaias canticum scripsit, quo legentium corda mulceret: in reliquis terribili tuba correptionis infremuit. Canticum ei ne ipsi quidem inimici objicere potuerunt, qui eum propter alia dicta usque ad necem sunt persequuti. Unum Daniel, unum Habacuc. Salomon ipse David filius licet innumera cantica cecinisse dicatur; unum tamen quod Ecclesia receperit, canticorum Canticum dereliquit. In aliis igitur singula advertere licet.

7. Historia instruit, Lex docet, prophetia annuntiat, correptio castigat, moralitas suadet: in libro psalmorum profectus est omnium, et medicina quædam salutis humanæ. Quicumque legerit, habet quo propriæ vulnera passionis speciali possit curare remedio. Quicumque cernere voluerit, tamquam in communi animarum gymnasio, et quodam stadio virtutum diversa genera certaminum reperiens præparata, id sibi eligat, cui se intelligit aptiorem, quo facilius perveniat ad coronam. Si quis gesta recensere majorum studeat, atque imitari velit, intra unum psalmum totam paternæ historiæ seriem accipit comprehensam; ut thesaurum memoriæ compendio lectionis acquirat. Faciliora quoque videntur, quæ brevius explicantur. Illud etiam quantæ altitudinis, quod brevi intervallo[3] offensionum adversa distinxit, et reconciliationis secunda subtexuit; ut simul cognosceres quid incredulitatis obesset offensa, quid fides prompta conferret? Si quis vim legis explorat, quæ tota in vinculo caritatis est (qui enim diligit proximum, legem implevit), in psalmis legat quanto dilectionis affectu pro totius plebis opprobrio repellendo, periculis se gravibus solus objecerit: in quo non imparem caritatis gloriam triumpho virtutis agnoscet. Si quis correptionum sæva formidat, audiat dicentem: *Domine, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripias me;* et discat quemadmodum debeat irati judicis temperare censuram. Si quis patientiæ cognoscere gestit exemplum, legat in psalmis: *Si reddidi retribuentibus mihi mala;* et advertat quia præceptum Evangelicum spiritu prævidit, virtute prævenit. Habes itaque illud proverbiale: *Quia mansuetus homo cordis est medicus.* Si quis præterea adversus nequitiæ spiritalis incursus vult esse munitus, quid magis quam psallendum sibi esse noverit? Psallebat David adolescentior; et Saulis nequam spiritum fugabat, qui eum antea stringebat.

8. De virtute autem prophetiæ quid loquar? Quod alii annuntiaverunt per ænigmata, huic soli palam atque aperte videtur esse promissum, ut Dominus Jesus ex ejus semine nasceretur, sicut dixit ad eum Dominus: *De fructu ventris*

Exod. xv, 1 et s. — *Ibid.* 20. — Deut. xxx, 1 et s. — Judic. v, 2 et ss. — Is. xii, 1 et ss. — Dan. iii, 52 et ss. — Hab. iii, 2 et ss. — Ps. xlvii, 8 et s. — Ps. vi, 2. — Ps. vii, 5. — Prov. xiv, 30.

[1] *Instar* idem significat ac *modum* vel *similitudinem.*

[2] « *Plano .....sermone,* πεζῷ λόγῳ, id est pedestri seu prosa oratione; ut opponatur poeticæ seu numeris adstrictæ, quæ ἔποχος λόγος dicebatur. Fuit siquidem communis antiquorum opinio plures Scripturæ partes maximeque *psalterium,* et omnia ferme *Cantica* versibus constare, ut docet sanctus Hieronymus *Præfatione in librum Job;* nec non Auctor *posterioris Apologiæ David* videtur innuere c. I, n. 2, ubi *psalmum* L divinum ac sacrum carmen vocitat. Verum cum huic opinioni refragentur nonnulli recentiores, *planus sermo,* sive pedestris sumi etiam potest pro humili ac demisso, ut nobili ac magnifico opponatur, qui solutus licet, poeticus tamen a probis nominatur auctoribus. Unde Fabius lib. x, c. 1, Platonis negat pedestrem esse orationem; et qui psalmos Davidicos carminis vocabulo insigniunt, ita explicari possunt, ut eorum dictionem non tam vinctam pedibus, quam grandem, patheticam, atque ad cantum accommodam esse significent. » Ita Maurini. Nondum definita quæstio utrum metrica extiterit Hebræorum poesis. Forma tamen eorum carminum poetica evidens est in ea saltem mutua sententiarum correspondentia, quæ ideo parallelismus poeticus appellatur.

[3] Hic incipit codex A.

Ps. CXXXI, 11. *tui ponam super sedem tuam.* In psalmis itaque nobis non solum nascitur Jesus;[1] sed etiam salutarem illam suscipit corporis passionem, quiescit, resurgit,[2] adscendit ad cœlum, sedet ad dexteram Patris. Id quod nemo præsumpserat hominum dicere, hoc solus hic Propheta annuntiavit, postea ipse Dominus in Evangelio prædicavit. Luc. XXIV, 44.

9. Omnes præterea scriptores, psalmorum in suis scriptis exempla posuerunt, aut aliqua dicta superiorum: psalmi nihil præter quod suum est, habent. Quid igitur psalmo gratius? Unde pulchre ipse David: *Laudate,* inquit, *quoniam bonus est psalmus: Deo nostro sit jucunda, decoraque laudatio.* Ps. CXLVI, 1. Et vere; psalmus enim benedictio populi est, Dei laus, plebis laudatio, plausus omnium, sermo universorum, vox Ecclesiæ, fidei canora confessio, auctoritatis plena devotio, libertatis lætitia, clamor jucunditatis, lætitiæ[3] resultatio. Ab iracundia mitigat, a sollicitudine abdicat, a mœrore allevat. Nocturna arma, diurna magisteria; scutum in timore, festum in sanctitate, imago tranquillitatis, pignus pacis atque concordiæ, citharæ modo ex diversis et disparibus vocibus unam exprimens cantilenam. Diei ortus psalmum resultat, psalmum resonat occasus. Mulieres Apostolus in ecclesia tacere jubet:[4] psalmum etiam bene clamant: hic omni dulcis ætati, hic utrique aptus est sexui. Hunc senes rigore senectutis deposito canunt, hunc veterani tristes in cordis sui jucunditate respondent, hunc juvenes sine invidia[5] cantant lasciviæ, hunc adolescentes sine lubricæ ætatis periculo et tentamento concinunt voluptatis, juvenculæ ipsæ sine dispendio matronalis psallunt pudoris, puellulæ sine prolapsione verecundiæ cum sobrietate gravitatis hymnum Deo inflexæ vocis suavitate modulantur. Hunc tenere[6] gestit pueritia, hunc meditari gaudet infantia, quæ alia declinat ediscere. Ludus quidam est iste doctrinæ majoris profectus, quam cum seria traditur disciplina. Quantum laboratur in ecclesia ut fiat silentium, cum lectiones leguntur? Si unus loquatur, obstrepunt universi: cum psalmus legitur, ipse sibi est effector silentii. Omnes loquuntur, et nullus obstrepit. Psalmum reges sine potestatis supercilio resultant. In hoc se ministerio David gaudebat videri. Psalmus cantatur ab imperatoribus, jubilatur a populis. Certant clamare[7] singuli quod omnibus proficit. Domi psalmus canitur, foris recensetur. Sine labore percipitur, cum voluptate servatur: psalmus dissidentes copulat, discordes sociat, offensos reconciliat. Quis enim non remittat ei, cum quo unam ad Deum vocem emiserit? Magnum plane unitatis vinculum, in unum chorum totius numerum plebis coire! Dispares citharæ nervi sunt, sed una symphonia. In paucissimis chordis sæpe errant digiti artificis: sed in populo spiritus artifex nescit errare. Psalmus nocturni operis commercium,[8] diurnæ requiei stipendium, institutio incipientium, perfectorum confirmatio, Angelorum ministerium, militia cœlestis, hostia spiritalis. Psalmum et saxa respondent: psalmus canitur, et ipsa etiam saxosa pectora molliuntur. Videmus flere præduros, flecti immisericordes.

10. Certat in psalmo doctrina cum gratia simul. Cantatur ad delectationem, discitur ad eruditionem. Nam violentiora præcepta non permanent: quod autem cum suavitate perceperis, id infusum semel præcordiis non consuevit elabi. Quid est quod non tibi occurrat psalmos legenti? In his lego Canticum pro dilecto, et sacræ desiderio caritatis inflammor: in his torcularia divini mysterii recognosco: in his revelationum gratiam, resurrectionis recenseo testimonia, repromissionis munera: in his disco vitare peccatum, dedisco erubescere pœnitentiam delictorum. Tantus rex, tantus propheta suo me provocavit exemplo, ut aut commissum studeam extenuare peccatum, aut non commissum cavere. Ps. XLIV, 1. Ps. VIII, 1 et al. Ps. L, 3 et seq.

11. Quid igitur psalmus, nisi virtutum est organum, quod sancti Spiritus plectro pangens Propheta venerabilis, cœlestis sonitus fecit in terris dulcedinem resultare? Simul cum ille in fidibus et chordis, hoc est, in reliquiis mortuis diversarum vocum modulatus discrimina, divinæ laudationis ad cœlestia dirigeret cantilenam; docuit utique prius nobis peccato esse moriendum, et tunc demum in hoc corpore diversa opera discriminanda virtutum, quibus ad Dominum devotionis nostræ gratia perveniret; ut occupatis intentione cœlestium nulla irreperet terrenorum libido vitiorum, simul animus cœlestis gratiæ suavitate nitesceret. Merito igitur tanti ministrum muneris Dominus laudans ait: *Inveni David secundum cor meum.* Act. XIII, 22.

12. Ajunt etiam, eorum qui cithara canunt peritiores intus canere, ut ferunt fabulæ de Aspendio[9] citharista: causas quoque modulami-

[1] Cod. A, *Christus.*

[2] Cod. A, *resurrexit.*

[3] Cod. A, *et lætitiæ.*

[4] Hic tradit Ambrosius Apostolum prohibuisse quidem ne in Ecclesia docerent mulieres, non autem ne psallerent. Et re vera ipsas sancti Præsulis ætate psalmos cantare in sacris conventibus solitas extra dubium est; et nos suo loco demonstrabimus. (Edit. Maur.)

[5] Nempe *sine incitamento.*

[6] *Memoriter tenere,* in oppositione ad sequens *meditari,* nempe *discere gestit infantia.* Maurini in duobus codd. pro *tenere* invenerunt *tenera,* sed minus recte.

[7] Cod. A, *clamore.*

[8] Ita editt. vett. ac mss. omnes, Rom. autem edit., *pavoris solatium, diurni laboris requies.* Et sane Basilius, quem sanctus hic noster videtur imitatus, hom. in Ps. I hæc habet: ψαλμὸς ὕπλον ἐν φόβοις νυκτερινοῖς, ἀνάπαυσις κόπων ἡμερινῶν. Sed nihil vetat Ambrosium Basilii voces ac sententias non serviliter, sed liberius, et forte ex memoria reddidisse. Neque etiam aliter idem imitatus est illud Basilii, ψαλμὸς τὸ τῶν Ἀγγέλων ἔργον, τὸ οὐράνιον πολίτευμα, τὸ πνευματικὸν θυμίαμα, etc. (Edit. Maur.)

[9] Asconius Pædian. in Act. 3 Cic. in Verrem quid sit *intus canere,* exponit, docetque idem esse ac sola sinistra fides carpere, ita ut sonus tantum ad proximos perveniat; cum citharœdorum vulgus dextram ad easdem fides plectro percutiendas adhibeat: Aspendium autem citharistam hac in arte excelluisse. Porro Aspendus Stephano civitas est in Pamphilia. Videsis Era. in Prov. *Aspendius citharista.* Quod autem ait: *causas quoque modulaminum,* etc., id manifeste sum-

num, et quædam claustra rhythmorum in superiore parte esse psalterii. Docuit ergo David intus nos canere oportere, intus psallere, quemadmodum canebat et Paulus dicens: *Orabo spiritu, orabo et mente: psallam spiritu, psallam*
I Cor. XIV, 15. *et mente;* et ad superiorum intuitum vitam nostram actusque formare, ne delectatio dulcedinis excitet corporis passiones, quibus non redimitur A nostra anima, sed gravatur: cum ad redemptionem animæ suæ psallere se sanctus Propheta memoraverit dicens: *Psallam tibi in cithara, sanctus Israel: gaudebunt labia mea cum cantavero tibi; et anima mea, quam redemisti.* Ps. LXX, 22. Sed jam psalmi istius qui propositus est nobis, ingrediamur exordia.

IN PSALMUM I ENARRATIO.[1]

1

Vers. 1. 13. *Beatus*, inquit, *vir qui non abiit in consilio impiorum.* Quam aptum, quam opportunum principium! Namque ut ii qui agonis aliquam solemnitatem receperint exhibendam, proponere præmium solent, jactare coronæ nobilitatem, quo certaturi studio majore conveniant,
2 nisu quoque propensiore decertent:[2] ita Dominus noster Jesus regni cœlestis gloriam, perpetuæ quietis gratiam, vitæ æternæ beatitudinem ad virtutis humanæ incentiva proposuit. Imperator quoque cum progreditur ad bellum, donativum
3 militi,[3] et promotiones dignitatum in numeris militaribus pollicetur; ut spes commodi furetur
4 labores, et metum abscondat periculi.[4] Velut præco igitur magni imperatoris sanctus David hortatur milites, athletas vocat, præmium exprimit dicens: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum.* A præmio cœpit, ut pondus futuri certaminis elevaret: mercedem præmisit, ut unusquisque præsentium rerum sollicitudines ac labores corde transiliens, ad emerendam D beatitudinem futurorum avida festinatione contenderet. *Beatus,* inquit, *vir.* Quid plus potuit
5 homini dari,[5] quam quo nihil amplius potuit Deo
I Tim. VI, 15-16. Apostolica auctoritate deferri? Beatus enim, et solus potens, et rex regum, et dominus dominantium Deus dictus est. Ille solus potens, ille rex regum, ille dominus dominantium, beatitudinis tamen non supergreditur potestatem. Donavit nobis appellationis ejus commune consortium, quæ digna æstimata est honore divino. E

14. Consideremus nunc qua ratione, *Beatus vir,* dixerit; et non magis, beati homines: cum uterque sexus vocetur ad gratiam. Numquid a consortio beatitudinis exclusit mulieres, quia virum solum beatum nuncupavit? Absit; quia
6 nec a consortio creaturæ exclusit[6] Deus feminas, quia prius virum condidit. Dixit enim Deus: *Faciamus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem nostram. . . . Et fecit,* inquit, *Deus hominem: ad imaginem Dei fecit illum: masculum et feminam fecit eos.* In homine Gen. I, 26-27. uterque signatur: in viro sexus exprimitur. Sed quemadmodum cum homo dicitur, uterque comprehenditur: ita cum vir nominatur, et mulier cujus vir ille sit, intelligitur. Denique, *Hæc vocabitur,* inquit, *mulier, quoniam de viro suo sumpta est.* Accedit illud, quoniam quorum na- Gen. II, 23. C tura eadem, eorum operationes utique non possunt esse discretæ; et quorum opus æquale, eorum utique æqualis et merces. Virum igitur Scriptura dicendo, consortem copulæ non prætermisit; quia et hominem dicendo, consortem non tacuit naturæ. Itaque quemadmodum illic hominem factum legimus, et cum sit una natura, tamen principalem sexum prius creatum negare non possumus: ita et hic cum legimus virum, de principali portione sexum quoque supparem recognoscimus.[7] Paria igitur studia 7
virtutis, quia par prærogativa est creaturæ. Quid autem sexum discutias, ubi non corporis a te, sed animæ certamina postulantur, quæ sexum non habet? Non ergo illic discernas honorem, mercedem dividas, ubi non discernitur sexus. Non incaute tamen, si prior vocetur ad exercitium, qui fuit posterior ad lapsum. Quæ male cœpit, sequi debet, non præcedere; ut vel post experimentum sit verecundior. Male Eva naturæ ordinem prætermisit, exspectare debuit præcedentem. Astute serpens a posteriore cœpit; ideo Propheta ad superiorem revertitur: eum utique qui lapsus non esset, nisi esset posteriorem secutus.

15. Denique prius nos revocavit a lapsu,

ptum videtur e Basilianis illis: Τὸ ψαλτήριον δὲ τοῦτο τῶν ἁρμονικῶν ῥυθμῶν ἄνωθεν ἔχει τὰς ἀφορμάς, ἵνα καὶ ἡμεῖς τὰ ἄνω ζητεῖν μελετῶμεν, καὶ μὴ τῇ ἡδονῇ τοῦ μέλους ἐπὶ τὰ τῆς σαρκὸς πάθη καταφερώμεθα. (Edit. Maur.)

Cod. A, in margine habet *vel Asclepio.* Certe Asclepiades medicus majorum attestatione doctissimus, qui phræneticum quemdam per symphoniam naturæ suæ reddidisse memoratur, a Cassiodoro citatur (*De Musica,* n. 9).

[1] Ambrosii lectio convenit omnino cum illa Mediol. Psalt.

[2] Cod. A, *decernant.*

[3] Observat J. Lipsius lib. v *De Militia Rom.,* dial. 16, amplius CCC annis in Rep. Rom. milites suis sumptibus sine publico stipendio militasse. Verum postea non stipendia solum, sed et varia præmiorum genera eorum acuendæ virtuti proposita sunt. In his fuit *Donativum,* id est, imperatoris munus quod militibus viritim, sicut et civibus congiarium dividebatur. Fuerunt etiam *promotiones,* cum quis virtutis causa ad majorem gradum adsumebatur. Hinc Lucanus de Scæva Cæsaris milite:

.....ibi sanguine multo
Promotus latiam longo gerit ordine vitem.

Apud Græcos quoque προμῶτος dicebatur, qui ea ratione ad militarem dignitatem fuisset cooptatus, ut idem Lipsius tradit lib. II, dial. 8. Sed et hoc ipso lib., dial. 4, jam docuerat, *numeros* inferiori ævo tum de cohortibus, tum de legionibus frequenter legi. (Edit. Maur.)

[4] Cod. A. *periculo.*

[5] Cod. A. *donari.*

[6] Cod. A, *consortem non tacuit creaturæ.*

[7] Hic in cod. A occurrit lacuna usque ad n. 16.

quam ad palmam victoriæ provocavit. *Beatus,* inquit, *vir qui non abiit in consilio impiorum.* Vide ubi beatus appelleris, o homo: non in divitiis, non in potestatibus et honoribus, non in nobilitate generis, aut decore et pulchritudine, non in corporis salubritate, in quibus nihil naturæ est bonum; denique non solum facilem commutationem habent in contraria, verum etiam ministerium ad culpam exhibent ei qui uti his nesciat. Quis enim justus propter pecuniam? Quis humilis in potestatibus? Quis misericors propter nobilitatem? Quis castus propter decorem? Illecebrosa hæc magis sunt ad peccatum, quam fructuosa ad virtutis profectum.

16. Quid sibi deinde vult quod maluit dicere: *Non abiit, et non stetit,* quasi de præterito; cum potuerit dicere: Beatus vir qui non abit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stat, et in cathedra pestilentiæ non sedet? Vide dogma; non enim statim beatus qui non est impius aut peccator, propter incerta exitus. Non enim otiose scriptum est: *Ante mortem ne laudaveris aliquem.* Ergo dum in hac vita quisquam est, non potest definita prædicatione laudari, cum patere adhuc possit errori: ille autem qui vitam sine offensione concluserit, jure beati appellatione censetur, qui utitur consortio beatorum.

Eccli. xi, 30.

17. Sed forte dicas: Qua ratione ergo alibi dixit: *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem?* Non enim dixit beatum qui intellexerit, sed eum qui intelligit; quoniam qui bonum operantur, in ipso opere et quo probentur, inveniunt, remunerationem sui in ipso opere consequentes. Siquidem beatæ fructus est conscientiæ bonum factum. Qui autem a malo temperant, non si semel aut bis declinaverint culpam, statim beati: sed si potuerint culpæ contagium per omne vitæ suæ tempus evadere.

Ps. xl, 1.

18. Nunc illud occurrit, cur beatum dicere maluerit, non eum qui pietatis aliquo sit functus officio, sed eum qui ab impiorum consilio temperaverit. Videtur enim magis laudandus qui virtutis munus impleverit, quam qui peccatum evaserit. Siquidem nec bos, nec equus, nec lapis in peccato esse consueverunt, aut sedere in cathedra pestilentiæ. Sed illa beatitudinis non habent fructum, quæ virtutis non habent sensum. Nam quomodo perveniunt ad legis præmium quæ non habent sequendæ legis affectum? De rationalibus ergo propositam sententiam video, hoc est, de nobis. Nobis autem initium bonorum abstinentia peccatorum est; quoniam legimus: *Declina a malo, et fac bonum.* Hic enim ordo est disciplinæ, ut ab inferioribus ad perfectiora contendas; ne terrearis mole majorum, qui leviorum exordio debeas provocari. Scalarum enim similem esse Scriptura nos docet pietatis adscensum, per quas vidit Angelos Domini adscendentes et descendentes sanctus Jacob, vir exercitationis;[1] qui nobis propositus est, ut per illum cognosceremus gradum virtutis paulatim nos proferre debere; et ita posse ab imis ad summa contendere,[2] si per processus gradiamur exiguos ad ea quæ videntur humanæ altiora naturæ. Has tibi scalas semper habeto propositas. Ne timeas, o homo, gradus hos adscendere disciplinæ. Primus gradus vicinus est terræ, sequens similis est prioris. Sic per æquales gradus ad summa conscenditur. Ne fastidias, o homo, primum illum velut vilissimum gradum.[3] Ille primus adscensus te a terris separat: aerem calcas, ubi ab humo elevaveris[4] vestigium. In virtute positus surgendo liquisti[5] terram: terram relinquis, si culpam declinas. Exordium ergo processionis ad virtutem est abstinere a peccato.

Gen. xxviii, 12.

19. Ut sciamus autem hanc disciplinam esse doctrinæ, audi Legem dicentem: *Non adulterabis, non homicidium facies;* imperfectis enim ista præcepta convenientia videbantur. Denique ipse Dominus Jesus sciens imperfectum, a quo interrogabatur quibus ad vitam æternam operibus perveniret, respondit ei: *Non adulterabis, non homicidium facies, non furtum facies,* etc. Deinde dicenti quod fecisset illa omnia, adjecit perfectiora dicens: *Vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo.* Tantumque abesse docuit inter malorum declinationem, et imitationem bonorum, ut hæc abnueret, qui illa sibi facilia judicabat.[6] Sed quia nec illa adscenderat, ideo ad hæc se aptare non potuit. Nam si dilexisset proximum, potuisset pauperibus[7] subsidia sui patrimonii non negare. Ideoque gradum primum Legis adscende, ut possis ad Evangelii cœleste fastigium pervenire. Unde arbitror quod quasi sub Lege positus, morem Legis in primo psalmo secutus, ex sua persona sanctus Propheta magis cavenda denuntiet, quam sequenda proponat: in quadragesimo autem psalmo, qui ex persona inscribitur Salvatoris, adhortatio magis virtutis fiat, quam erroris depressio;[8] de passione enim Salvatoris loquitur. Et ideo Evangelii dispensator etiam, sicut possumus æstimare, cum audivimus dicentem: *Beati misericordes;* et in psalmo[9] propriæ passionis et in Evangelio misericordiam coronavit. Sed adoriamur jam psalmi explanationem, et virtutem inspiciamus propheticam.

Matth. xix, 18.

Ibid. 21.

Ps. xl, 1 et ss.

Ibid. 6 et ss.

Matth. v, 7.

Ps. xxxvi, 27.

[1] *Vir exercitationis,* id est, laboribus exercitatus, ut puta exsilio, cum ob metum fratris è paterna domo fugere coactus est: vita durissima apud Labanum per xx annos exacta, de qua ipse Gen. xxxi, *Die noctuque æstu urebar et gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis.* Adde mentis ægritudinem ob violatam Dinam, amissum Joseph, etc. (Edit. Maur.)

[2] Cod. A, *conscendere.* At lectio communior melior, quæ indicat et conscendendi studium.

[3] Cod. A, *gradum ascende.*

[4] Cod. A, *elevabis.*

[5] Cod. A, *reliquisti.*

[6] Nempe, ut explicant Maurini: Tantum distat inter mala devitare, et bona, ut bona prosequi recusaret, qui mala devitare nullius esse difficultatis judicabat.

[7] Cod. A, *pauperi.*

[8] Cod. A, *repressio.*

[9] Cod. A, *in Psalmo itaque.*

20. *Beatus,* inquit, *vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit.* Possumus dicere tres esse species peccatorum, quas hic putamus expressas, cogitationis, operationis, permansionis; beatumque eum significari, qui et non cogitaverit quod malum est. Nam quomodo potest beatus esse, qui suis cogitationibus accusantibus, [1] in[1] die judicii revincendus est? Etiamsi hominem fefellit, testem refugit, accusatorem evasit; se tamen sui accusatorem vitare non poterit, quem maxime debet timere; quia et accusatorem habebit, et confitentem reum. Beatus ergo est qui et non cogitaverit quod malum est, et non operatus fuerit peccatum (quia interdum et sine cogitatione delinquimus; ex multiloquio enim non effugimus peccatum), et non perseveraverit in peccato. Vel sic: qui et non cogitaverit quod esset erroris, vel in ea cogitatione non steterit, vel certe non perseveraverit in iis cogitationibus, quas plenas erroris adverterit. Sed hæc utrum recte conveniant, qui legerit, æstimabit. Nam qui semel male cogitavit, nec stare in eo debuit, nec perseverare. Sed [2] etsi non perseveraverit,[2] beatus esse non potuit, quia stetit in eo quod improbe cogitavit. Et si non stetit, tamen eo ipso quod cogitavit male, utrum habeat beatitudinis fructum, clementem aliquem quærere debet interpretem. Postremo quia nemo potest dicere mundum se habere cor, esto ut veniabilis cogitatio sit; numquid [3] veniabilis operatio peccatorum? Postremo sit[3] veniabilis statio; numquid etiam plena beatitudinis, eo quod non perseveraverit in crimine? Deinde qui non cogitavit quæ improba sunt, quomodo in peccato stare potuit, aut perseverare? Ut beatus sit, qui tria hæc jure servaverit, certe [4] ordo diversus est.[4] Primum est enim, ut non [5] perseveraverit[5] in peccato: secundum, ut non steterit in eo: tertium, ut non cogitaverit quod esset erroris. Qui enim non perseveraverit, potuit tamen stare: qui non stetit, potuit cogitare. Qui autem nec cogitavit, vere beatus est.

21. Unde alteram quoque traditionem non prætermittendam putavi, quo tres gradus recto ordine factos adseramus; ut qui beatus vult esse, non abeat in consilio impiorum, hoc est, in eorum cogitationibus non ambulet: deinde non stet in via peccatorum: tertio, non sedeat in cathedra pestilentiæ. Tu igitur qui in Ecclesia [6] factus es Christianus, vel qui ad gratiam[6] tendis, abstine ab impiorum consiliis, ut possis dicere: *Ne perdas cum impiis, Deus, animam* Ps. xxv, 9. *meam, et cum viris sanguinum vitam meam.* Nec cogites quæ sunt impia. Quæ sunt illa, nisi quæ in Dei excogitantur injuriam? Pietas enim prima in Deum, secunda in parentes. Et quidem inimicus inserit frequenter diversa mentibus nostris; et ideo caute Propheta cogitationes magis, quam infusiones improvisas putavit ad crimen tenendas. Abstinuisti ergo ab impiorum consiliis? Recte: non tamen statim beatus. Cave etiam ne in via peccatorum steteris.

22. Quanto examine scripturæ divinæ verba ponuntur? Etenim quia omnes sub peccato sumus, non a te exigit quod ultra natura est, ut peccatum non facias; quia nec unius diei infans sine peccato: sed ut non maneas in peccato quadam statione diuturna. Non omnes impii sunt; ideo revocaris ab omnibus cogitationibus et conjurationibus impiorum: sed omnes peccatores; ideo admoneris ut desinas peccare. Fuerit[7] adolescentioris lapsus ætatis; debet eum [7] maturitatis emendare processus. Ergo in graviora non abeas, in levioribus non stes. Habes hoc et in Esaia dictum a Domino: *Exi a Babylone, fugiens a Chaldæis;* hoc est: Etsi intrasti in Is. xlviii, 20. confusionem vitiorum, exi. Non oportuit intrare: sed ingressus es, carnis lege cogente, et captivante te in lege peccati: exi, egredere vel serius, exue te servitio gravi. Non potuisti non introire in peccatum per fragilitatem? Datur tibi exire peccato per sobrietatem. *Exi ergo a*[8] [8] *Babylone, fugiens a Chaldæis.* Babylon confusio est, quæ virtutum ordinem non tenet: confusa enim illecebris mente, delinquimus. Chaldæi sunt qui siderum cursus vanæ studio superstitionis explorant, et impiæ serunt gentilitatis errores. Ab his fuge, ne te capiant, ne te gravi laqueo captivitatis innectant. Abraham Chaldæus fuit, sed fugit a Chaldæis, et ante Legem: tu sub Lege natus es,[9] fuge ab impiis. Ille here- [9] ditatem patrum respuit, ut fidei possideret: tu successionem corporis derelinque, hereditatem devotionis acquire.

23. Si autem in peccato non steteris, nec sic beatus; adhuc habes quo carere debeas. Multæ sunt illecebræ, multi a virtute deflexus: gravia irritamenta sunt voluptatum, gravis fomes avaritiæ, cupiditas potestatum, honoris ambitio, quæ velut veneno quodam mentes hominum, et quadam animas pestilenti[10] vitiorum tabe contami- [10] nant. Hæc est cathedra pestilentiæ super quam *sederunt scribæ et pharisæi, qui imponunt hominibus onera gravia, ipsi autem digito nolunt ea movere.* Has cathedras de templo Salvator ejecit Matth. xxiii, 4. eorum qui se de honore jactarent, primatus quærerent dignitatum: eorum qui sacerdotio vel

[1] Cod. A omitt. *in.*
[2] Cod. A, *Sed si perseveravit.*
[3] Cod. A, *si.*
[4] Cod. A, *divisus est.*
[5] Cod. A, *perseveret.*
[6] Editt. vett. et quædam Paris. cum mss. fere omnibus, et cum nostro A: *Ad Ecclesiam factus es Christianus, vel tu qui,* etc. Rom. et plures Paris. *Factus ergo Christianus, vel ad gratiam tendis.* Melius Thuan. cod. ut nos in textu. Verbis, *qui ad gratiam tendis,* perspicuum est catechumenos designari.
[7] Cod. A, *Si fuerit,* uti et alii codd. Sed elegantius, et ideo magis ambrosianum, ut in textu.
[8] Cod. A, *de.*
[9] Cod. A, *sub Lege jam damnatus es?* ut quatuor alii codd. juxta Maurinos.
[10] Cod. A, *pestilentia.*

primatu honoris uterentur ad quæstum: eorum qui indulgentes gulæ, nequaquam debitam continentiæ præstarent custodiam.[1] Hæc vera est pestilentia. Denique Heli filii erant filii pestilentiæ. In hac quadam sede vitiorum prohibet Scriptura nos cervicem inflectere,[2] viresque totius corporis reclinare. Adverte igitur proprietates.

24. *Et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit.* Viam dici vitæ hujus cursum, in dubium non venit; cum ipsa Scriptura dicat: *In via hac qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi.* Et: *Esto consentiens adversario tuo cito, dum es cum illo in via.* Etenim quoniam cursum vitæ hujus currimus, habemus semitam per quam ambulamus quotidie, donec perveniamus ad finem. Etsi non videmur corporaliter ire,[3] progredimur. Nam sicut in navibus dormientes ventis aguntur in portus; etsi nullus quiescentibus sensus est navigandi, tamen cursus eos urget ad finem, et impellit ignaros: sic vitæ nostræ spatio defluente, ad proprium unusquisque finem, cursu latente, deducitur. Unde dicitur: *Surge qui dormis;* tu enim dormis, et tempus tuum ambulat: et vide ne dum diu dormis, prætereat tempus; ideo etsi dormis, cor tuum vigilet; cor tuum non ferietur: si cor otiosum non sit, non sunt otiosa tempora tua. In via es, o homo: ambula ut pervenias, ne te nox in via[4] occupet, ne consumatur dies vitæ, antequam progressum virtutis acceleres. Viator es vitæ hujus: omnia transeunt, omnia post te fiunt. Omnia in hac via cernis, et transis. Vidisti amœnitatem arborum, herbarum viriditatem, puritatem fontium, et quodcumque hujusmodi quo delectantur oculi: juvit spectare, delectavit parumper adtendere: dum adtendis, pertransisti. Iterum dum ambulas, incidisti scopulosum et confragosum iter, concava rupium, prærupta montium, densa silvarum.[5] Tædiasti parum, iterum transisti. Talis hæc vita est, cujus nec prospera permanent, nec adversa diuturna sunt. Ergo quasi in via locatum neque secunda extollant, neque adversa te frangant; nec plausibilia remorentur,[6] nec mœsta detineant. Festina semper ad finem, festina ut pervenias. Elige tamen viam antequam curras.

25. Duæ viæ sunt: una justorum, altera peccatorum: una æquitatis, altera iniquitatis, de qua dixit Propheta: *Et vide si est via iniquitatis in me.*[7] Non solum ergo vita nostra via est, sed etiam in ipsa vita nostra aut virtutis via est, aut iniquitatis. Cave igitur ne in te gressus suos collocet avaritia, et sis via criminis; ne improbitas, ne libido, et sis via iniquitatis itinerantibus detrita flagitiis. Licet tibi eligere quos sequaris, aut justos, aut injustos. Justorum via angustior est, injustorum latior: illa sobrietatis angustior, hæc ebrietatis latior, ut possit capere fluctuantes: hæc habet sæculi hujus illecebras, illa habet futurorum præmia. In istis fructus præsentior, in illis spes tardior; quæ enim suavia sunt, non differunt diuturnam exspectationem, sed habent præsentem perfunctionem: quod autem serium est,[8] labore quæritur, eo quod a beata cogitatione vix capitur; quia oculus non vidit, nec auris audivit quæ præparavit Deus diligentibus se. Difficile solemus credere quæ non videmus: et ideo anima æstuat, et huc atque illuc velut oculos quosdam circumfert cogitationes suas. Tunc illi occurrunt diversæ rerum species, seque offundunt. Si ad sempiterna intendat, virtutem eligit: si ad præsentia, voluptatem præponit. Grave et iniquum certamen adversus delectationes præsentium. Hic libertas est cupiditatum, illic servitus injuriarum;[9] facere quæ non vis, et ab iis quæ desideraveris, abstinere: hic convivium, illic jejunium: hic intemperantia gaudiorum, illic perseverantia lacrymarum: hic saltatio, illic oratio: hic cantus dulces, illic gemitus graves. Scriptum est quidem: *Cor sapientium in domo luctus, et cor stultorum in domo epularum. Melius est audire increpationem sapientis, magis quam virum audientem canticum stultorum.* Sed pauci hæc audiunt, pauciores sequuntur. Allicit homines magis dulce[10] peccati, quod ad præsens influit et impinguat audientis affectum, quam triste virtutis quæ fidei spem velut quodam cortice amari laboris involvit. Beatus ergo atque mirabilis, qui talium viarum positus in electione, non fuerit illecebris voluptatis inflexus, ut gradum suum super vadosa et prava constituat. Non dicitur ei: *Væ*[11] *qui dereliquisti semitas directas, abeundo in vias tenebrarum!*

26. Cognovimus igitur quæ sit via peccatorum, in qua standum non esse Propheta nos admonet, sed etiam Ecclesiastes docet, qui ait: *Noli stare in sermone malo,* hoc est, non persistere in sermonibus malis, similiter et operibus improbandis. Quomodo in bonis sit standum, sanctus idem Propheta præcipit dicens: *Stantes erant pedes nostri in atriis tuis, Jerusalem.* In Jerusalem standum est; de Babylone fugiendum. Et Moysi dicitur: *Tu autem sta mecum,* qui de Ægypto fugit, et cum Domino stans perseverabat. Et in

Ps. CXLI, 4. Matth. V, 25. Ephes. V, 14. Eccle. VII, 5-6. Eccli. VIII, 3. Ps. CXXI, 2. Deut. V, 31. Ps. CXXXVIII, 24.

[1] Cod. A, *præstare volebant custodiam.*
[2] Cod. A, *reflectere.*
[3] Cod. A, *sentire.*
[4] Cod. A, *ne et nox te in via.*
[5] Cod. A, *tedia stiparum;* eadem manus correxit *stirparum.*
[6] Cod. A, *demorentur.*
[7] Maur., *Et vide si via iniquitatis in me est.* At lectio nostra sic occurrit et alibi apud D. Ambrosium (Vide Sabb. ad h. l.).
[8] Omnes ante Maurinam editt. ac plures mss., *quod autem serum est;* codd. Vict. et Colb. *quod autem serium est.* Optime; *serium* enim hic opponitur *suavibus,* quæ levia sunt.
[9] Editt. omnes et mss. aliquot: *servitutis injuria:* quatuor, *servitus injuriarum.* Rursus post pauca, ubi cunctæ editt. cum tribus mss., *Hic saltatio, illic oratio,* mss. alii, *.....illic ploratio.* Quæ quidem lectio etsi minime videatur contemnenda, tamen priori Basilius, ex quo petita est, favet his verbis: ἐνταῦθα ὄρχεσιν, κἀκεῖ προσευχήν. (Edit. Maur.)
[10] Cod. A, *dulcedo.*
[11] Cod. A omitt. *væ.*

Matth. xx, 9. Evangelio, qui steterunt usque ad horam undecimam, æqualem mercedem operantibus acceperunt. Et quæ steterunt virgines usque ad
1 adventum sponsi, ad nuptias simul introire[1] meruerunt: quæ autem discesserunt, et postea reverterunt, dominicæ excluduntur auctoritate
2 sententiæ. Didicimus[2] ergo non stare in via peccatorum, stare autem in virtutis officio; quia
3 Rom. xi, 20. scriptum est: *Tu autem fide stas.*[3]

27. Nunc consideremus quid sit: *Et in cathedra pestilentiæ non sedit.* Et quidem præmisimus, quod non simplex consessus in hujusmodi quod in usu est solio, reprehendatur. Quid enim invidiæ haberet ad culpam? Sed cum oculi Domini semper super fideles terræ sint; tamquam sub conspectu imperatoris locati, et veluti in ministerio quodam positi, stare debemus. Miles in procinctu stat, non sedet: miles in armis non se reflectit, sed excitat atque erigit. Ideoque militibus Christi dicitur: *Ecce nunc benedicite Dominum, omnes servi Domini, qui statis*
Ps. cxxxiii, 1. *in domo Domini.* At contra iniquitas in talento plumbeo sedet, eo quod fixa in peccato, se ab eo separare non possit. Etenim inveterati in errore, et studiose flagitiis inhærentes, sedere dicuntur, qui nolunt adsurgere, nec audire di-
Ps. cxxvi, 23. centem: *Surgite postquam sederitis.* Denique hic ipse Propheta alibi ait: *Sederunt principes, et*
Ps. cxviii, 23. *adversum me detrahebant.* An ignoramus quod tantam vim habeat inveterata consuetudo pec-
4 candi, ut excludat naturam, quæ cum sit[4] medicabilis ad salutem, tamen corroboratis tempore passionibus immedicabilis invenitur? Non ergo permaneamus in vitiis: sed unusquisque etiamsi
Prov. v, 3. fuit, exsiliat a culpa, sicut scriptum est de muliere meretrice: Ne intendas in eam oculum tuum, sed exsili, ne moreris: exsili, antequam te anni juventutis inveniant. Sed, quod gravius est, plerique luxuriam corporis nec albenti erubuere canitie, et usque ad senectutis ætatem vitam produxere maculosam. Intimis enim concepta visceribus lues culpæ processu temporis coacervatur. Cave igitur ab impiorum consiliis, non penetrent hujusmodi consilia mentem tuam; ne dicatur de te: *Alligavit quis ignem in sinu,*
Prov vi, 2. *vestimenta autem non comburet?* Etenim qui semel in sinu mentis flagitii flammam ferventis adoleverit, cito corporis sui vestimenta comburet. Et ut in stipulam ignis exsiliens, inhæret ac permanet, donec omne quod corripuit, absumat: ita vel exigua scintilla peccati, si quo A vitiorum fomite fuerit excitata, incendium grande excitat. Noli ergo stare in peccato. Postremo posuisti vestigium supra voraginem culpæ? Cito aufer pedem; ne supra plantam tibi adscendat pollutio, et lapsu faciliore deceptus supra lutum
5 residas.[5]

28. Cavenda ergo prima sunt vitia, ne in plura deinde graviora proserpant. Etenim sicut ii qui se in luto versant, quo magis volutantur, eo amplius inquinantur: ita qui semel se luto B improbitatis adsperserit, nisi ab eo velociter exsiliat, gravius sibi dedecoris sui cœnum per singulos dies lutulentæ conversationis obducit. Ita-
6 que[6] gravi odore terræ illius ac flagitiosæ voraginis contrahitur quædam animarum pestilentia, corruptoque salubrium cogitationum spiramine, lues æstuantium passionum miseranda grassatur. Hinc lethale se mentibus virus infundit, hinc subrepit ægritudo corporibus, languores animis. Est enim malus languor erroris C languor, avaritiæ languor, inexplebilis cupiditatis
7 languor.[7] Istæ divitiæ sunt, ut ait Ecclesiastes: *Est languor malus quem vidi sub sole, divitias custodiri in malum possidentis eas.* Dic mihi, o Eccle. v, 12. Ecclesiastes, qua causa malus hic languor sit? Respondebit, quia multos avara spes devorat. Insatiabilis edacitas cupiditatis est. *Nescit satiari argento qui concupiscit argentum.* Distendunt *Ibid.* 9. divitiæ, non explent: *Et si quis satiatus fuerit divitiis, non est,* inquit, *qui sinat eum dormire.* D *Et quidem omnes dies ejus in tenebris, et luctu, et iracundia multa, et languore et ira.* Quomodo *Ibid.* 11 et 16. enim potest dormire, qui sollicitam auri exercet custodiam, qui damna formidat, qui lucra cogitat, qui usuras computat, qui apothecas[8] nu-
8 merat? Malus ergo languor qui bonam aufert mentis quietem. Est languor malus luxuria, libido, concupiscentia, delectatio, sæcularis ambitio, quæ cito corrumpit salutem sobrietatis. Omnis postremo mundi hujus corruptela pesti-
9 lentia est. *Ne ergo tetigeritis, ne adtaminaveritis*[9] E *eam.* Lues est, contaminat: morbus est, polluit. *Ne gustaveritis quæ sunt omnia ad corruptelam ipso usu,* ut Apostolus dixit, qui et alibi clamat: Coloss. ii, 21-22. *Radix omnium malorum est avaritia:* morbos I Tim. vi, 10. excitat, dolores inserit. Denique qui eam appetierunt, *inseruerunt se multis doloribus.* Ista est *Ibid.* pestilentia, quæ plerumque neque calidos, ne-
10 que frigidos, sed, quod et[10] calidis est deterius et frigidis, tepidos facit; ut evomantur ex ore F Domini Jesu, quos propter gravia peccata re-

[1] Cod. A, *intrare.*

[2] Cod. A, *Didicerunt.*

[3] « Editt. cum tribus mss., *Tu autem fide,* vel *in fide sta:* quinque mss. cum omnibus Apostoli exemplaribus ..... *fide stas.* » Ita Maurini. Etiam cod. A iisdem convenit.

[4] Cod. A, *quæcumque sit.*

[5] Maur., juxta communem lectionem, *resideas.* Sed lectionem nostri cod. A ut genuinam præferendam fuisse contextus suasit, quia verbum *residere* notionem habet *cadendi* aut *manendi,* quæ valde melius contextui respondet quam illa quæ inest verbo *residére.*

[6] Cod. A, *Ita.*

[7] Cod. A omitt. *inexplebilis cupiditatis languor.*

[8] « Rom. edit. sola, *qui hypothecas numerat.* Et videtur favere, quod præcedit, *qui usuras computat.* Verum aliæ editt. atque omnes mss. reclamant; nec malus sensus est, si *apothecas,* id est, arcas, loculos, cellas quibus divitiæ reconduntur, dicatur avarus numerare. » Ita Maurini; qui tamen decepti sunt in sensu vocis *apothecas* interpretando, quæ hic non loculos aut arcas designat, verum apochas aut scriptas quascumque debitorum tabulas; quia docent lexica vocem *apotheca* a jurisperitis usurpatam fuisse ad quasdam quoque obligationes significandas.

[9] Istud *adtaminaveritis* habet hic simplicem adhuc contingendi significationem.

[10] Cod. A omitt. *et.*

jecerit. Ista est quæ non paucorum, sed omnium excitat ægritudines. *Omne caput in dolore, omne* Is. I, 5-6. *cor in mœstitia.* A pedibus usque ad caput peccatorum ulcera. *Omne caput in dolore,* quando qui sapientes æstimantur, dolore cruciantur avaritiæ; sensus enim sapientis in capite ejus. Quod referri potest etiam ad Ecclesiæ præeminentes. *Omne cor in mœstitia,* quando sapimus quæ [1] sunt carnalia, et corporeis[1] voluptatibus aciem Ezech. XI, 19. nostri cordis infodimus. Unde ait Dominus ad hujusmodi, quod dederit illis cor carneum.

29. A pedibus usque ad caput serpit lues dira morborum quando laborant contagio, quando compatiuntur aliis, si quis effectu libidinis defraudetur, viduæ pudorem expugnare non potuit, agrum invadere; et ægre cuncti invicem languores transferunt. Quoties ingemiscunt seniores quod diu potare non possint? Quoties dolent quod scortari desierint, cum scortandi habeant voluntatem? Quoties inter fabulas ebriorum virtutes probro sunt, peccata laudi, honestas ludibrio, continentia risui, misericordia vanitati? Isti sunt morbi qui mala sua in multos transferunt. A paucis corruptela ad omnes pervenit. [2] Sedent[2] in consiliis derogantes sobriis, ructantes crapulam: sedent in tabernis de ebrietate certantes. Inter hos meretrix plena vino, huic arridens, illum adurens, et omnes ardore inflammans libidinis. Verecundus si transeat, erubescit, a singulis carpitur; si flagitiosus, omnium ore laudatur, et tamquam morbus transit in animas singulorum; qui enim in flagitiis celebris,[3] [3] plurimos ad imitationem adducit erroris. Itaque dum peccatum imitantur alienum, suum faciunt malum. Non sedeas inter eos, quos sanctus Propheta fugiebat. Illum imitare, fugientem utique, non sedentem, qui ait: *Non sedi in consilio malignantium, et cum iniqua gerentibus non* Ps. XXV, 4. *introibo.* Qua ratione eos fugiebas, David, explica nobis. Demonstra has partes, ut et nos eas fugere possimus, ne inficiamur earum contagio. *Corrupti sunt,* inquit, *et abominabiles facti sunt: non est qui faciat bonitatem, non est usque ad* Ps. XIII, 1. *unum.* Generaliter ergo ad omnes flagitiosos potest referri: demum specialiter ad irrisores bonorum quos Aquila χλευαστὰς dixit, quod isti vere morbi sunt, qui irridendo bonos, plurimum animis operantur errorem, mentesque corrumpunt. Quanta dixit a quibus beatus vir debeat abstinere! Et adhuc adjicit alia.

Vers. 2. 30. *Sed in lege Domini fuit voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte;* hoc est, beatus ille qui hæc faciat consilio, ratione, prudentia; potest enim et parvulus non per virtutem, sed per impossibilitatem et inscientiam delinquendi ab iis quæ dicta sunt, abstinere. Potest et irrationabili pecudi convenire, cui nulla vis consilii, nullus sensus erroris est. Hoc est ergo quartum quod sequitur, in quo definitio beati viri a pecude discernitur; quia vir sapiens subditus legi est voluntate, non necessitate. Plurimum enim refert; quia in voluntate mercedis est fructus, in necessitate dispensationis obsequium. Ita enim docuit nos Apostolus dicens: *Si volens hoc ago, mercedem habeo: si invitus,* I Cor. IX, 17. *dispensatio mihi credita est.* Ordo autem conveniens, ut primo diligas legem, secundo ut mediteris. Qui diligit, ex voluntate facit mandata legis: qui timet, invitus observat. Hanc disciplinam docendi etiam Dei justitiam in Lege accepimus. Sic enim scriptum est: *Audi, Israel,* Deut. VI, 4. *Dominus Deus tuus Deus unus est.* Et: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota virtute tua. Et erunt verba hæc quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo, et in anima tua: et demonstrabis ea filiis tuis, et loqueris eis sedens in domo, et ambulans in itinere, et in quiete,[4] et in vigilia. Et alligabis* [4] *ea in signum in manu tua,[5] et erunt monilia ante* [5] *oculos tuos: et scribes ea super limina in domiciliis tuis et in januis tuis.* Et infra: *Et nunc,* Ibid. 5-9. *Israel, quid abs te postulat Dominus Deus tuus, nisi[6] ut diligas Dominum Deum tuum, et ambules* [6] *in omnibus viis ejus?* Sapientia quoque dicit: Deut. X, 12. *Concupiscite ergo sermones meos, diligite illos, et habebitis disciplinam.* Clara est, et quæ numquam marcescat sapientia, et facile videtur ab iis qui diligunt illam, et invenitur ab iis qui quærunt illam. Legitime ergo docemur a sancto Propheta voluntatem in Lege habere, meditationem secundum Legem. Voluntas in Lege non solum in studio, sed etiam in facto est. Prior voluntas, secunda operatio. Denique et Dominus dicenti sibi: *Si vis, potes me mundare,* respondit: *Volo, mundare;* quo ostenderet operationi- Matth. VIII, 2-3. bus nostris voluntatem præviam esse debere. Denique lex voluntarios quærit: *quia lex Domini irreprehensibilis est, convertens animam:* Ps. XVIII, 8. nemo autem convertitur, nisi qui voluntate convertitur. Voluntarius autem abscondit, et sensum [7] [7] furatur laboris.

31. Ideoque die et nocte in Lege meditatur; in quo non tam continua legendi postulatur intentio, quam servandæ Legis affectus. Ille enim plene meditatur, qui sibi ipse lex est, scriptum in corde suo legis intendens. Aquila tamen diem

[1] Cod. A, *corporalibus.*

[2] Cod. A, *Edent.*

[3] Cod. A, *quod enim in flagitiis celebre.*

[4] Cod. A, *sedens et in quiete.*

[5] Editt. vett. et plures mss. cum nostro A: *Et alligabis ea in sinu tuo.* Rom. et mss. aliquot: *Et alligabis ea in signum.* LXX, Καὶ ἀφάψεις αὐτὰ εἰς σημεῖον ἐπὶ τῆς χειρός σου; in quo omnes Scripturæ versiones consentiunt. Ubi vero Rom. edit., *et erunt immobilia ante oculos tuos;* ex LXX scilicet, apud quos legas, καὶ ἔσται ἀσάλευτον (quidam cod. ἀσάλευτα) πρὸ ὀφθαλμῶν σου; ibi vett. editt. ac omnes omnino mss., *et erunt monilia,* etc. Porro cum ea pars versiculi ejusce alibi aliter conversa sit, ut puta ex textu Hebræo, et Hebræo-Samar.; ab Interprete lat. reddatur, *erunt quoque in frontalia,* vel ut Grotio placet, *erunt quoque pro conspicillis,* etc.; ex Paraphr. Chald., *et erunt quasi appendix quædam,* etc.; quidni etiam, concludunt Maurini, ab aliquo verti potuerit, ut in nostro contextu?

[6] Cod. A, *quam.*

[7] Cod. A, *non sensum.*

tantummodo posuit, non etiam noctem. Quod non tam a ceteris discrepans, quam alio referens posuit; quoniam qui Legem meditatur, semper in luce est, noctem non habet. Etenim cujus lucent opera, non potest utique in tenebris ambulare; quia justitia ejus sicut lumen effulget. Meditetur ergo Legem vita nostra, meditetur conversatio, meditetur actus, meditetur intellectus mysteriorum cœlestium. Lex enim exemplar est et umbra cœlestium, umbra futurorum bonorum, quæ is qui credit in Lege, in Evangelio recognoscit. Meditetur in tenebris et die, id est, et in adversis positus et prosperis. Lex enim præcipit ut diligas Dominum tuum. Qui diligit, in omni statu suo debet servare diuturnæ caritatis affectum. Pater diligit filium, diligit etiam cum arguit, diligit etiam cum verberat baculo: *qui enim parcit baculo suo, odit filium suum.* Nos quoque Dominus castigat, et diligit. Itaque etiam cum digna coertione committimus, ille tamen diligit, qui etiam recipit
2 1 offensum.[1] Castigat enim[2] Dominus omnem filium quem recipit. Et tu cum castigaris dilige; quia ideo castigaris, ut recipiaris. Nam quid grande est, si tunc diligas Dominum Deum tuum, cum tibi abundant omnia, cum frueris optatis, cum honoribus, facultatibus, liberis gaudes? Et homini, a quo acceperimus beneficium, gratiam referre consuevimus. Denique cum laudaretur Job judicio cœlesti, hoc retulit diabo-
Job, I, 10-11. lus: Minime mirum si gratus esset Deo, cui tanta suppeteret affluentia prosperorum: sed tunc probandum, si illa amittat universa, et pii cultoris præstet officium. Hæc igitur prima virtus, ut non frangaris adversis, non extollaris secundis. Id te Lex docet, ut in afflictione non relaxes intentionem, nec desperationem induas;
3 victor[3] non dicas: *Virtus mea et fortitudo mea*
Deut. VIII, 17. *hæc tribuit mihi:* sed omnia noveris divinæ misericordiæ deputanda.

32. Clamat Esaias: *Non confundetur qui in*
Is. VIII, 12. *angustia est usque in tempus. Hoc primum bibe.* Quid
Is. IX, 1. est, *hoc primum bibe?* Sequestremus mystica, persequamur moralia, quæ docet littera. Propter errorum gravia graves contritiones et vexationes populi dicit futuras; et oportuit eas præcedere, ut sequeretur misericordia. Bibe ergo primum tribulationem; per multas enim tribulationes oportet nos introire in regnum Dei: bibe, ut sensus tribulationis pectoris tui infundatur internis:
4 bibe cum patientis affectu mœrentis dolorem.[4] Dum enim conversus ingemueris, tunc Dominum tibi reconciliabis offensum. *Hoc* ergo *primum bibe,* ut sis in dolore et angustiis. Cito lætitia infundit errorem. Pinguis factus et incrassatus populus surrexit ludere, et recessit a Domino. Prodest tibi cor habere contritum. *Hoc primum bibe,* ut sacrificium tuum accipiatur a Domino. Doceat te Apostolus quid sit: *Hoc primum bibe,* hoc est, tribulationis poculum. *Tribulatio* enim *patientiam operatur.* Non potest esse patientia, Rom. V, 3-4. nisi ante fuerit tribulatio. *Tribulatio,* inquit, *patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem: spes autem non confundit.* Bibe primum tribulationem, ut postea tibi tot virtutum pocula ministrentur. Et ut scias quia bibitur tribulatio, audisti dicentem hodie Prophetam: *Potasti nos vino compunctionis.* Et in Ps. LIX, 5. posterioribus ait: *Et potum dabis nobis in lacrymis, in mensura.* In mensura petit potum, non Ps. LXXIX, 6. supra mensuram; ne ferre non possit. Denique quam bono hoc precaretur affectu, suo probabat exemplo, qui potum suum cum fletu miscebat, ut Domini in se inclinaret misericordiam.

33. Bibe ergo hoc primum, ut bibas et secundum (hoc enim tempus est ut inseramus mystico) bibe[5] primum vetus Testamentum, ut 5
bibas novum Testamentum. Nisi primum biberis, secundum bibere non poteris. Bibe primum, ut sitim mitiges: bibe secundum, ut bibendi satietatem haurias. In veteri Testamento compunctio, in novo lætitia est. Vide quemadmodum Dominus artibus diaboli pro suis servulis obviaverit. Ille cibo fraudis decepit unum, ut in uno omnes circumveniret: Jesus autem cibo salutis omnes redemit, ut in omnibus et illum qui deceptus fuerat, reformaret. Ille calicem aureum Babylonis excogitavit, ut quicumque plus biberent, plus sitirent; et quia potus placere non poterat, auri pretio illiceret ad bibendum. Propinavit de vino suo, cui etiam metalli suffragia requisivit. At vero Dominus Jesus aquam de petra effudit, et omnes biberunt. Qui biberunt in typo, satiati sunt: qui biberunt in veritate, inebriati sunt. Bona ebrietas, quæ infunderet lætitiam, non adferret confusionem: bona ebrietas, quæ sobriæ stabiliret mentis incessum: bona ebrietas, quæ vitæ munus rigaret æternæ.[6] Hoc 6
ergo poculum bibe, de quo dixit Propheta: *Et poculum tuum inebrians, quam præclarum est!* Ps. XXII, 5. Nec te moveat quod Babylonis aureum poculum est; quia et tu bibis poculum sapientiæ, quæ sit auro argentoque pretiosior. Utrumque ergo poculum bibe veteris et novi Testamenti; quia in utroque Christum bibis. Bibe Christum, quia vitis est: bibe Christum, quia petra est quæ vomuit aquam: bibe Christum, quia fons vitæ est: bibe Christum, quia flumen est, cujus im-

[1] Illum nempe qui lapsus fuerit.

[2] Cod. A, *castigat autem.*

[3] Cod. A, *in temptationem .....induas in victoriam. Non dicas.* Mss. quatuor e Gallic., *ut afflictionem non relaxes in victoria, nec desperationem induas in tentatatione: non dicas,* etc.

[4] Quinque mss. juxta Maurinos: *pectori tuo infundatur interius. Bibe compatientis affectum, mœrentis dolorem,* quæ glossemata esse constat, cum non conveniant contextui.

[5] « Era. et Gill., *ut bibas et secundum. Hic enim tempus est ut inseramus mystica.* Rom. edit., ...*Nunc jam tempus est,* etc. Mss. nobis consentiunt, nisi quod nonnulli pro *mystico, bibe,* legunt, *mystica, bibis.* Ut autem lectionis nostræ sensum facilius capias, adverte pronomen *hoc,* referendum ad id quod ἀμεσῶς anteponitur: *Bibe ergo hoc primum,* etc., tum post vocem *mystico,* subintellige *intellectui, tractatui,* vel quid simile. » Ita Maurini. Nempe istud *hoc* refertur ad illud quod vocibus exprimitur *primi et secundi.*

[6] Cod. A, *Bona ebrietas quæ vitæ munus rigaret æternæ: bona ebrietas quæ sobriæ stabiliret mentis incessum.*

petus lætificat civitatem Dei: bibe Christum, quia pax est: bibe Christum, quia flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ: bibe Christum, ut bibas sanguinem quo redemptus es: bibe Christum, ut bibas sermones ejus; sermo ejus Testamentum est vetus, sermo ejus Testamentum est [1] novum.[1] Bibitur scriptura divina, et devoratur scriptura divina, cum in venas mentis ac vires animæ succus verbi descendit æterni. Denique non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei. Hoc verbum bibe, sed ordine suo bibe. Primum bibe in veteri Testamento: cito fac ut bibas et in novo Testamento. Et tamquam ipse [2] festinet, dicit: *Galilæa gentium et partes Judææ,*[2] *populus qui ambulatis in tenebris, videte lucem magnam: qui habitatis in regione mortis, lux* Is. IX, 1-2. *fulgebit super vos.* Bibe ergo cito, ut lux tibi effulgeat magna; lux non quotidiana, non diei, [3] non solis, non lunæ: sed lux[3] illa quæ umbram mortis excludat. Nam qui in umbra mortis sunt, lucem utique solis ac diei videre non [4] possunt. Et quasi requirenti[4] tibi unde tantus splendor, tanta gratia sit, respondet: *Quoniam* Ibid. 6. *puer natus est nobis, filius datus est nobis. Puer;* quia ortus ex Virgine est: *Filius;* quia ex Deo natus tantæ auctor est lucis. *Puer nobis natus est: nobis,* qui credimus; non Judæis, qui non crediderunt: *nobis,* non hæreticis: *nobis,* non manichæis: *nobis natus est,* quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis: *nobis natus est,* quia carnem suscepit ex Virgine, quia homo natus est ex Maria. Caro nascitur nobis, Verbum datur. Quod nostrum est, inter nos natum est: quod supra nos est, nobis donatum est.

34. Satis excurrimus, ut putamus, sed non otiose; ut doceremus quia et in tribulationibus diligere Dominum debemus, nec recedere ab eo, quoniam et lætitiæ tribulatio sæpe succedit, et lætitia tribulationi. Denique qui tribulatione non frangitur, et legem sequitur, beatus est.

Vers. 3. 35. *Et erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non defluet,* [5] *et omnia quæcumque faciet,*[5] *prosperabuntur.* Quæ ista beatitudo est, quæ ligno arboris comparatur, nisi intelligamus in paradiso, illo beatorum loco, lignum vitæ in medio lignorum aliorum [6] de terra productum?[6] Inter multa enim ligna quæ erant speciosa ad adspectum, et bona ad escam, etiam hoc lignum terra produxit, et in medio paradisi erat, ut cetera ligna ejus viriditate florerent. Quod esse hoc lignum dicimus, nisi per quod nobis salus venit? Et recte hoc terra produxit, quia eum Virgo generavit, quæ

A erat terra secundum Auctoris sententiam, quæ in eum dicta est: *Terra es, et in terram ibis.* Gen. III, 19. Pulchre quoque in medio legitur lignorum aliorum; quia erat in medio apostolorum discentium:[7] vel quia in medio erat mentis et cordis, [7] sicut ipse ait: *Medius vestrum stat, quem vos nescitis.* Et alibi ait: *Ego autem in medio ve-* Joan. I, 26. *strum sum.* Denique et de ipso Salomon dixit: Luc. XXII, 27. *Lignum vitæ est omnibus percipientibus eum.* Qui Prov. III, 18. ergo beatus est, imitator erit Domini Jesu, qui B est lignum vitæ, lignum sapientiæ, plantatum in utero Virginis, voluntate Patris: a quo in perpetuum mansurum plantatur, ut fructum daret in tempore suo. Non enim potuit arescere ista plantatio, quæ habebat ubertatem in se manentem gratiæ spiritalis. Denique plenus Spiritu sancto Jesus regressus est ab Jordane. Hi sunt decursus aquarum, de quibus dicitur in Evangelio: *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dicebat de Spiritu quem incipiebant* C *accipere qui crediturі erant in eum.* Joan. VII, 38.

36. Est et alia traditio, quia sunt aquæ de quibus prohibet nos bibere Hieremias dicens: *Quid tibi et viæ Ægypti, ut bibas aquam Geon?* Est et Tygris fluvius Assyrios præterfluens. Est et Euphrates[8] in Babyloniam tendens. Est et [8] Phison, qui latina interpretatione oris dicitur commutatio, circumiens terram Evilath, ubi est aurum, et aurum[9] terræ illius bonum; et lapis [9] carbunculus, et lapis prasinus. Merito os illic D commutatur, ut non teneatur promissorum fides, sed sit in ore dolus, ubi est aurum bonum; avaritia enim fidem frangit, nec tenet verborum simplicitatem. Ornamenta quoque pretiosa mentem animumque commutant; ut aliud in pectore, aliud in sermone sit. In illis ergo regionibus fluminum fuerunt Judæi captivi, abducti in Ægyptum, et ad Assyrios, et ad Babylonios, ubi super flumina Babylonis sedebant, et flebant suæ calamitatis ærumnam; et ut hic ipse Pro- E pheta testatur, illic suspenderunt organa sua, Ps. CXXXVI, 1 et seq. et omnem deposuere lætitiam, ubi graviora tolerarunt. Denique reliquæ decem Tribus ad Assyrios ductæ sunt: duæ autem Juda et Beniamin tamquam gravioris reæ flagitii in Babyloniam transierunt. Atrocius enim sacerdotis filia adultera quam ceteræ puniuntur; quia sacerdotalis generis gratiam turpi opprobrio decoloravit.

37. Sicut illi ergo in tentationibus gravissimis fuerunt, ita multis tentationibus se Salvator noF ster objecit; ut nulla tentationis nostræ certamina præteriret. Plantatus ergo recte dicitur secus decursus horum fluminum, non in ipsis decursibus; ut finitimum, non demersum intel-

[1] Advertas non otiose hæc urgeri ab Ambrosio, sed præcipue ut Christifideles a manichæorum erroribus tueretur.

[2] Cod. A, *Judæ.*

[3] Cod. A omitt. *lux.*

[4] Cod. A, *requiras.*

[5] Cod. A, *fecerit.* Ita habet et antiqua Psalterii versio apud Sabbaterium.

[6] Cod. A, *lignum vitæ legisse nos in medio de terra esse productum.* Ita etiam, testibus Maurinis, codices Vatic. et quinque gallici. Romana editio pro *productum* habet *productorum;* sed præter quam codicibus non firmatur hæc lectio, nec congruit contextui, ubi sermo est de Christo e Virgine, id est de terra *producto.*

[7] Vox *apostolorum* expuncta fuerat in edit. Romana forte quod crediderint Ambrosium locutum more Tertulliani, a quo passim apostoli simpliciter ac sine addito *discentes* nominantur. (Edit. Maur.)

[8] Cod. A, *Euphraten.*

[9] Cod. A omitt. *et aurum.*

ligas. Fuit illi congressio prima carnis et sanguinis. Denique ait: *Pater, transfer a me calicem istum: sed non quod ego volo, sed quod* Matth. XXVI, 39. *tu vis.* Fuit divitiarum objecta tentatio, cum omnia regna terræ ei inimicus offerret, si procidens Dominus adoraret eum. Habes duorum fluminum decursus Geon et Phison. Fuit illi colluctatio adversus principes mundi: fuit in ipsa passione certamen adversus tentatores, quos [1] Persas[1] Hebræa appellat interpretatio, qui falsa [2] testimonia deferebant.[2] Adversus eos qui dice- Marc. XV, 32. bant: *Descendat nunc de cruce, et credimus ei:* quæ diabolus suggerebat. Habes Tygrim et Euphratem flumina.

38. Quadripartitum autem nobis certamen esse etiam Apostolus comprehendit dicens: *Quia non est nobis luctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates, adversus mundi hujus rectores tenebrarum, adversus spi-* Ephes. VI, 12. *ritualia nequitiæ, quæ sunt in cœlestibus.* Hi sunt fluvii qui de paradiso exeunt. Unde puto quod is qui in paradisum gestit redire, hos debeat transire decursus aquarum. Quod non otiose expressit idem ipse sanctus Propheta, demonstrans his qui tentationes omnes subirent, [3] deberi sibi jam paradisi requiem.[3] Itaque sic Ps. CXVIII, 138. ait: *Decursus aquarum descenderunt oculi mei.* Sicut enim romphæa est in ingressu paradisi ignea; ut qui redit, per ignem revertatur, urat peccata sua, probet aurum suum: ita qui redit, per hos decursus redit. Meritoque dicunt sancti: Ps. LXV, 12. *Transivimus per ignem et aquam.* De istis decursibus et Esaias dicit: *Si transeas per aquam,* [4] Is. XLIII, 2. *flumina non*[4] *te concludent.* Quæ flumina? Audi dicentem David de iis qui festinabant ad pa- [5] radisum:[5] *Forsitan pertransisset anima nostra* Ps. CXXIII, 5. *aquam intolerabilem.*

39. Quamvis nonnulli de istis quatuor tentationibus etiam illud accipiunt: *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et* Ps. XC, 13. *draconem.* Ut ambulaverit in incarnatione, conculcaverit in passione, vel in traditione regni conculcet, quod Patri tradet, cum omnem evacuaverit principatum. Pulchre autem Aquila τὸ μεταπεφυτευμένον dixit, hoc est, transplantatum, eo quod primo sit plantatum in Virgine, postea transplantatum in paradisum; sicut dixit ad latronem: *Amen amen dico tibi: hodie mecum eris* Luc. XXIII, 43. *in paradiso.*

40. Hoc lignum igitur fructum dabit in tempore suo. Ligna terrena fructum non dare, sed ferre dicuntur: sed lignum vitæ ac sapientiæ dat fructum, hoc est, largitur et donat. Rursus illud occurrit: Si lignum est sapientiæ, cur in tempore dabit, et non semper? Ne forte grave sit nobis hoc sentire de Christo: sed tu qui legisti quia dispensatorem fidelem et prudentem constituet Dominus supra familiam suam, Luc. XII, 42. ut det illis in tempore tritici mensuram, in tempore utique, non semper, turbari utique non debes. Potest sapientia semper fructum dare: sed quia sapientia est, debet sapienter dare, dispensare prudenter, si quando nos plenam mensuram aut mereamur, aut possimus accipere. Sicut hic extremum tempus fructum, ita et illic dabit fructum bonum in gentibus; ut resurrectionis ejus consortium capere, ac servare possimus. Nunc non possumus, odioso sæculo non sustinemus. Hic enim corruptela est, et cavendum fuit ne corrumperemus bonos fructus, quos lignum vitæ daret; quia nunc corrupti, illic autem incorrupti: *quando et mortui,* inquit, *resurgent incorrupti, et nos commutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, et* I Cor. XV, 52-53. *mortale hoc induere immortalitatem.* Quid ergo proderat morituro accipere, quod ei mors habebat auferre? Novit ergo sapientia quibus, quando dare debeat, quæ nec folium amittit ligni sui. Et ideo qui fructus sit sapientiæ, quod folium consideremus.

41. Fructus interior est; folium, quo fructus vel a sole torrenti, vel a frigore defenditur.[6] [6] Fructus videtur esse fides, pax, doctrina, excel- [7] lentia veræ cognitionis, intentio bona,[7] mysteriorum ratio. Hos fructus bona vita custodit: mala etiam si perceperit, amittit: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* Ps. XLIX, 16. In mysticis fructus est, in moralibus folium contemplatione mysteriorum cœlestium.[8] Nam [8] virtutes sine fide folia sunt: videntur virere, sed prodesse non possunt. Agitantur vento, quia non habent fundamentum. Quanti gentiles habent misericordiam, habent sobrietatem: sed fructum non habent, quia fidem non habent! Labuntur cito folia, ubi ventus flaverit. Et aliqui Judæi habent castimoniam, sedulitatem in lectione multam, et diligentiam: sed sine fructu sunt, et versantur ut folia. Hæc forte sunt folia quæ Salvator in illa ficu reperit, sed fructum [9] non invenit.[9] Matth. XXI, 19.

42. Mystica salvant, et a morte liberant: moralia autem ornamenta decoris sunt, non subsidia redemptionis. Præstare autem mystica moralibus etiam ipse Dominus docet in Evangelio

[1] Vocem hanc eodem sensu interpretatur Hieron. in Ezech. XXVII, 10, et Is. XXI, 2. Persarum autem idcirco hic meminit Ambrosius, ut per Tygrim qui eorum fines alluit, tentatores significari doceat. (Edit. Maur.)

[2] Cod. A, *defendebant.*

[3] Omnes editt. *demonstrans quod qui tentationes omnes subegerit, deberi sibi jam paradisi requiem speret.* His accedunt pauci mss. in quibus tamen verbum *speret,* desideratur: alii majori numero ut in textu. (Edit. Maur.)

[4] Cod. A omitt. *non.*

[5] Ita editt. cum tribus mss., Maurinis testibus, ac etiam cum nostro A. Alii vero quinque præferunt, *David, qui festinabat ad paradisum.*

[6] Cod. A, *a frigore defendantur.*

[7] Cod. A omitt. *bona.*

[8] *Contemplatione mysteriorum cœlestium:* deerant hæc in editt. vett. ac mss. Vict. et Colb.; sed in Rom. aliisque codicibus inveniuntur. Id autem illis vocibus significatur, virtutes morales seu activæ vitæ, si cum mysteriis cœlestibus eorumque fide atque contemplatione conferantur, esse tamquam folium cum fructu comparatum, ut in sequentibus exponit sanctus Doctor. (Edit. Maur.)

[9] Cod. A, *reperit.*

suo dicens de Maria, quæ sedens secus pedes Domini audiebat verbum illius, cum Martha circa ministerium festinaret, et quereretur quod soror eam propria circa mensæ ministerium non juvaret: *Martha, Martha..... Maria optimam partem* Luc. x, 41-42. *sibi elegit, quæ non auferetur illi.* Si illa quæ Christo ministrabat ad mensam, non conferebatur ei quæ verbum cupiebat audire; quem operantem studioso cognitionis æternæ conferre poterimus? Ita tamen, ut nec illius operationi fides, nec hujus cognitioni, sicut Mariæ, desit operatio; ne vel folia sine fructu sint, vel fructus sine munimentis naturalibus sit intectus, et pateat injuriæ.

43. Possumus etiam illud intelligere, quia foliis se texerunt Adam atque Eva, corporea vestimenta quærentes, eo quod resurrectio Dominici corporis prophetaretur; quia nec caro, quæ antea vice foliorum interire consueverat, peritura esset in Christo; justorumque omnium qui secundum Evangelium ad imitationem ligni sapientiæ nati ex Virgine vitam suam actusque formarent. Nam Græcus ita dixit: ὅ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δόσει; quod potest ad beatum referri, μακάριος καρπὸν δόσει, græce: latine autem sic dicitur, ut sit: *quia beatus dabit fructum*, in resurrectione scilicet sua, quando potest perpetuum dare. Potest et sic, ὅ τὸν καρπὸν αὐτοῦ ὑπὲρ ξύλον, ut referatur ad lignum, cujus facta omnia prosperabuntur. In quo evidens testificatio, quia de Salvatore dictum est. Cujus enim nisi ipsius facta possunt universa laudari, et prosperos habere exitus? Aquila autem, *dirigentur*, ait: quod et ad quemcumque[1] hominem referendum videtur, quem dirigit Dominus favore cœlesti. A Domino enim diriguntur gressus viri, et orationem suam in conspectu Dei David Ps. cxl, 2. propheta dirigi postulavit. Sed et ipse Dominus direxit opera sua, ut nullo erroris curvarentur anfractu.

Vers. 4. 44. Sequitur: *Non sic impii, non sic: sed tamquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ;* hoc est, non sic ut beatus vir, qui ideo beatus, quia non abiit in consilio impiorum, quia in peccato non stetit, in consilio pestilentium non sedit, volentium vel credentes pie vel viventes pervertere: qui voluntatem habuit in Lege, et meditabitur in ea; aut, sicut Aquila posuit, *resonabit in Lege;* ut præcepta Legis resonet vita ejus, mores resultent sicut illorum, quorum in omnem terram exivit sonus. Forte hic sonus doctrinæ hominum exeat: illic autem ubi facie ad faciem dabitur videre, plenior quædam verbi fieri videatur expressio. Non ergo sicut beatus iste qui hæc fecerit, qui erit tamquam lignum plantatum, cujus gesta omnia prosperabuntur, ita erit et impius. Ideo repetivit vel qui scripsit, vel qui postea addidit[2] (ut quidam putant), [2] quo confirmatior fieret repetita sententia dicendo: *Non sic impii, non sic,* qui erunt tamquam pulvis; sunt enim terreni, et sicut pulvis projicitur a facie venti, ita et isti projicientur et dissipabuntur a Spiritu sancto, qui terræ fertili atque fœcundæ animæ salutaris sicut ventus auster adspirare consuevit.

45. Huic vento dicitur in Canticis: *Veni, auster,* ut clementia aeris mollioris cordis nostri Cant. iv, 16. arva laxentur; quæ brumali gelu stricta recipiendis gremium seminibus denegabant. Bonum est nobis ut hic ventus adspiret, qui naves Tharsis ferentes vero Salomoni quæ ad templum ejus necessaria videntur, tutos deducat in portus. Sed tunc iste ventus adspirat, si boreas ille gravis ventus flare desierit. Ideo vel Ecclesia, vel anima pia dicit: *Exsurge, borea, et veni, auster;* hoc est: Tu, borea, recede, et veni, *Ibid.* auster: adspira hortum meum; ut flores non discutias, sed reserves. Anima igitur plena floribus pietatis hortum habet, vel ipsa hortus est, qui fructus ferat: anima quæ impietati patet, pulverem habet, qui est infœcundus ad fructum. Fructiferam quidem illam fecit Dominus; sed ipsa sibi collegit impietatis pulverem.

46. Quid te jactas, o plene impietatis? An quia honoribus es potens, et abundas divitiis? Non advertis quia pulvis es, et tu dispergeris et dissipaberis? *Vidi,* inquit, *impium superexaltatum et elevatum super*[3] *cedros Libani: et transivi, et ecce non erat.* Quid gloriaris, quia multa Ps. xxxvi, 35-36. te servitia ambiunt, multi amici tegunt latera tua, plurimi te[4] equi sequuntur, quorum nobis enarras prosapiam, et tamquam majorum tuorum genus? Præfers[5] divitias, quia conviviis pascis sodales. Utinam egenos pasceres; utinam non jocorum ministros, sed votorum adjutores! Jactas quia prodeunti illico ceditur, et homines te tamquam feram[6] declinant aut bestiam. Num hæc esse aliquid putas?[7] Non audis quia ea omnia tamquam umbra prætereant? Quid juvant consulares prætextæ, aut nitentes auro triumphales palmatæ?[8] Nudus exibis: nemo illic consulem recognoscet.[9] Quid prosunt innumeræ

[1] Cod. A, *quod ait ad quemcumque.*

[2] Negat re vera Scholiastes repetitionem hanc reperiri in hexaplo, ut videre est apud Nobilium super hoc loco. (Edit. Maur.)

[3] Maur. *sicut.* At lectio nostri cod. occurrit et alibi apud D. Ambrosium (Confer Sabb. ad h. l.).

[4] Cod. A omitt. *te.*

[5] Cod. A, *Præferas.*

[6] Cod. A, *ferum.*

[7] Cod. A omitt *putas.*

[8] « Mss. nonnulli, et quædam editt. Paris., *aut nitentes auro triumphales palmæ.* Alii mss. atque editt. .....*palmatæ.* Melius; nec enim temere inveniatur ab imperatoribus in triumphis palmas, quæ eorum tantum qui vel in olympiacis, vel in gladiatoriis ludis vicerant, præmia erant, manu gestari solitas: at vero *palmatæ,* id est, togæ palmis acu pictis, sive, ut aliqui volunt, latis clavis distinctæ triumphantium ornamenta erant; quemadmodum *prætextas,* quæ hoc ipso loco nominantur, hoc est, tunicas limbis purpureis decoratas, magistratuum ac nobilium puerorum vestes fuisse compertum est. Quod autem pro *aut nitentes auro,* plures mss. habent, *annitentes auro,* hoc ita potest explicari, ac si legeretur, *auro suffultæ ac rigentes.* » Ita Maurini. Lectionem textus habet et cod. A.

[9] Cod. A, *recognoscit.*

possessiones? Publicæ sunt, non tuæ. Hodie tu tenes, cras alius. Cum tu exieris, alius intrat. Vix movisti pedem, alius gressum intulit. Quanti ante te illic fuerunt, quanti post te dominabuntur, et hoc putas esse privatum? Quem umquam a morte divitiæ redemerunt? Immo quem non ad mortem divitiæ coegerunt? Quem ab inferis suæ revocarunt opes? Quem potentia excusavit a pœna? Pulvis est impietas, sicut pulvis est impiorum potentia: caliginem infert, dare salutem non potest. Simul ut vehemens flare cœperit spiritus, spargit eam atque dissolvit, aerem turbat, solum nudat; ut pulvis projicitur, deficit ut fumus, liquescit ut cera.

47. Hinc plerique non mediocrem moverunt quæstionem, utrum perituram naturam videatur adserere scriptura divina; maxime quia alibi dixit: *Comminuam eos ut pulverem ante faciem*
Ps. XVII, 43. *venti, et ut lutum platearum delebo eos;* et alibi:
Ecce confundentur et reverebuntur omnes adver-
Is. XLI, 11. *sarii: erunt enim tamquam non sint.* Primum ergo interrogo, utrum impietatem secundum naturam putent esse, an præter naturam? Si secundum naturam adserant, errare eorum opinionem certum est. Denique dicant, utrum naturæ peccatum conveniat, an non? Sed certum est peccare deviare esse ab eo, quod est secundum naturam. Quid igitur tam ineptum, quam ut dicant minus videri impium esse quam peccatorem; cum omnium acerbissimum sit quidquid in Dei fieri videtur injuriam? Quod si impie agere non est præter naturam; vivere ergo impie secundum naturam est, nec peccati loco habendum, nec dignum reprehensione existimandum: nemo enim reprehenditur, qui operatur secundum naturam. Unde concluditur, quia impietas præter naturam est. Quomodo igitur cum perditione consuetudinis, ἀπολλησομένας φύσεις, hoc est, perituras naturas inducit Scriptura, cum impietas non utique naturalis sit, sed præter naturam? Quod enim non habet, non amittit; nec potest ea substantia perire, quæ non fuit. Nam et pulvis commotus aut in aquæ substantiam transfertur, aut in aerem, aut in ignem; hoc est, in aliam videtur sæpe transire naturam. Non ergo in nihilum deficit, sed in aliud transit.

48. Quid obstat igitur quin et ille qui verbi virtute et ratione comminuitur ut pulvis, non in nihilum dissipetur, sed commutetur in melius; ut ex terreno fiat spiritalis homo, et ut lutum platearum sic deleatur, ut tollatur quidquid asperum ac sordidum videtur, remaneat quidquid planum ac mundum est? Et quod ait de adversariis Hierusalem: *Sunt sicut qui non sunt;* utique potuit dicere: Non erunt. Sed cum dixerit: *Confundentur et reverebuntur;* utique intelligis quia erunt per substantiam et profectum conversionis, sed non erunt quasi adversarii, quod fuerunt. Itaque per improbitatis defectum non erunt; erunt fide ac devotione mutati. Denique et alibi ex peccatoris persona dicitur: *Et iram Dei sustinebo, quia peccavi, donec justificet judicium meum.* Convertere enim Mich. VII, 9. Deus cupiens peccatorem, punit eum et urit, ut purget. Unde ait: *Et educet me in lucem.* Nam *Ibid.* et ceram urit ignis, et liquescit, ut purgetur: et nos per ignem probamur: et fumus consumpto omni materiali expurgatur, et neque natura transit.[1] Itaque et anima purgata ab omni [1] labe, in id quod est deficit, non in id quod non est; unde ait Balaam: *Moriatur anima mea ut anima justorum;*[2] ut moreretur lapsus ejus, [2] Num. XXIII, 10. et quidam improbitatis usus; transiret autem in consuetudinem, vitamque justorum; omnia enim Deus salva vult esse. Unde et Salomon ait:[3] *Deus mortem non fecit, nec lætatur in per-* [3]
ditione vivorum.[4] Fecit animam ut sit: creavit [4] Sap. I, 13.
hominem in incorruptionem, quem ad imaginem sui fecit: sed homines a naturæ munere deviantes obnoxios fecere se morti, ut quasi terreni corrumpantur. Sed Deus per tribulationes ad pœnitentiam cogit, ut per pœnitentiam uratur et consumatur illud accidens malum improbitatis, et pereat; et locus ille animæ, qui erat accidentis impietatis possessio, pateat ad receptionem virtutis et gratiæ. Certum est autem animæ naturam esse pretiosam, quæ ad similitudinem Dei facta receptionem omnis virtutis admittit; utpote quæ cognitionis supernæ non sit fraudata consortio.

49. Nunc illud superesse arbitramur, quod in multorum ore versatur, qua ratione Deus, cujus sine voluntate nec passer vilissimus cadit, et apud quem capilli capitis numerati sunt, dixerit per Esaiam: *Sic*[5] *omnes gentes ut stilli-* [5]
cidium de urceo, et sicut momentum stateræ
æstimatæ sunt, et ut sputum æstimabuntur. Ita Is. XL, 15. ergo peribunt omnes gentes sicut stillicidium de urceo, et ut sputum perit, et ad nullos usus proficit. Sed tu qui nosti quia gentes non eo usque pro nihilo habuit Deus noster, ut et Abrahæ dixerit: *Benedicentur in te omnes gentes;* Gen. XII, 3. et per David locutus sit[6] ad Filium dicens: [6]
Dabo tibi gentes hæreditatem tuam; et infra: Ps. II, 8.
Omnes gentes servient ei; qui legisti, *quia obtulit* Ps. LXXI, 11.
Deus Filium suum pro omni gente, ut salvos
faceret peccatores; debes hoc loco vim divinæ Rom. VIII, 32. sententiæ considerare. Contemplatione etenim creaturarum cœlestium, quæ multæ sunt (sicut

[1] « Editt. ant., *neque naturam transit;* Rom. et pauci mss, *et neque in naturam transit.* Alii quinque, *et neque natura transit.* Commode, hic enim *transit* idem est atque *in nihilum redigitur.* » Ita Maurini. Cum postremis mss. convenit et cod. A.

[2] Ita codex A, ac quinque alii mss. juxta Maur.; alii autem tres cum vett. editt., *Moriatur anima mea in anima justorum.* Rom. sola, ...*in animis justorum.* Suffragantur tamen LXX interpr. apud quos: Ἀποθάνοι ἡ ψυχή μου ἐν ψυχαῖς δικαίων, ...*inter animas justorum.*

[3] Cod. A, *dixit.*

[4] Cod. A, *mortuorum.*

[5] Cod. A, *Si*, quod conforme est antiquæ latinæ versioni apud Sabb.; sed non fuisse Ambrosii lectionem conspicitur e contextu.

[6] Cod. A, *locutus est.*

cœlum quod multipliciter majus quam terra est,[1] ut a plerisque punctum comparatione cœli terra sit æstimata) Angelorum, Archangelorum, Principatuum, Thronorum, Dominationum, millium, et decem millium, et innumerabilium millium: contemplatione ergo horum gentes ut stillicidium de urceo æstimatæ sunt, cujus est omnis plenitudo. Ex illa igitur plenitudine cœlesti tamquam gutta cadens æstimatæ sunt gentes. Quomodo enim poterant maximæ videri, cum ipsa terra in qua sunt gentes, minima mundi portio sit, et omnium quæ operatus est Deus, tamquam stateræ exigua inclinatio gentes sint? Simul cognosce per hanc stateram omnia Deum cum justitia condidisse, et in ipsis gentibus inesse quiddam naturaliter, in quo justitiæ videretur vel exiguum esse momentum, et sputum ipsum tamquam ex universitate totius corporis interiorem existere portionem.

50. Magis ergo hic misericordia prædicatur; quoniam qui venit quærere quod perierat, nec stillicidium illud quasi vile contempsit, et allevavit momentum stateræ; et sputo illi substantiam[2] boni corporis donans, dignatus est omnes gentes in unum corpus Ecclesiæ congregari.[3] Inter gentes autem et Israel annumerari potest nequaquam expers divinæ ejus justitiæ; quia ipse Moyses dixit de Israel: *Ecce populus sapiens, et disciplinæ tenax, gens magna.* Et ut scias quia supra meritum nostrum Dei bonitas redundavit, Apostolus hunc propheticum locum interpretatus ait: *Conclusit Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur;* et subjunxit: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini: aut quis consiliarius ejus fuit: aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei?* Hunc autem locum præmittens Propheta ait: *Sic omnes gentes ut stillicidium de urceo æstimatæ sunt,* et reliqua, ut cognoscas intellectum istum cum interpretatione Apostolica convenire.

51. Sed quid evidentius eo quod perituras naturas non videatur inducere, cum ipse subjecerit sanctus Propheta: *Quoniam non resurgunt impii in judicio?* Non enim dixit: *Non resurgunt,* sed ait: Resurgunt quidem, sed non in judicio. Qui autem resurgit, est utique, et manet; sed quia non credidit in Christum, jam judicatus est; et ideo non venit in judicium, quem peracti jam manet pœna judicii. Et de resurrectione quidem plurima divinarum scripturarum sunt testimonia, quæ non prætermisimus in libris Consolationis et Resurrectionis.[4] De eo autem quod ait: *Non resurgunt impii in judicio,* secundum Evangelium absoluta sententia est, quia non omnes judicabuntur. Apostolus autem ait: *Omnes enim oportet nos stare ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum.* Hæc putant plerique esse contraria; nec advertunt quia Salvator de perfidis dixit atque impiis, qui non crediderunt in Dominum Jesum. Sic enim ait: *Qui credit in me, non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei. Hoc autem est judicium, quia venit lux in hunc mundum, et dilexerunt magis homines tenebras quam lucem; erant enim mala ipsorum opera.* Liquet igitur de quibus dictum sit, hoc est, de iis qui non crediderunt in Dominum Jesum. Apostolus quoque etsi dixit omnes, de iis utique dixit qui crediderunt, sed actuum suorum rationem in die judicii reddituri sunt. Denique ipse alibi ait, quia testimonium conscientiæ nostræ in die[5] judicii revelabitur, cum invicem cogitationes nostræ aut accusabunt se, ut scriptum est, aut defendent, et patebunt cordis occulta. Quid autem hoc evidentius quod ait alibi: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur?* Immutabuntur enim justi in incorruptionem, manente corporis veritate. Daniel quoque dicit: *Judicium sedit, et libri aperti sunt.* Ostendit ergo judicium futurum, maxime cum alibi idem dicat: *Multi qui sedent in tumulo terræ, exsurgent: isti in vitam æternam, et isti*[6] *in opprobrium et confusionem æternam; et intelligentes splendebunt sicut splendor cœli, et de justis multi sicut stellæ lucebunt.*

52. Quod istud est judicium sedentium judicum, et qui libri aperti, nisi conscientiæ nostræ,[7] velut libri peccatorum nostrorum seriem continentes? Quamquam hoc ipsum vile sit æstimare quasi humani simile judicii. Aliud est Christi judicium, ubi conscientia ipsa se prodit, quæ latere non potest occultorum arbitrum; ubi cogitationes lucent apud eum, qui adhuc cogitantibus dicebat: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Cum Judæis diceret, dicebat omnibus, ne quis putaret quod occulta possent esse quæ eum fallerent; ne quis putaret quod parietibus clausis testem occulti erroris effugeret. Ideoque et Evangelista testatur dicens: *Jesus autem sciebat cogitationes eorum.* Quomodo ergo ait: *Libri aperti sunt?* Non utique atramento scripti, sed vestigiis delictorum, et flagitiorum inquinamento. Aperietur liber conscientiæ tuæ, aperietur liber cordis tui, culpa nostra recitabitur. Est ibi liber, ubi est tabula; immo sunt libri inscripti, ubi sunt inscriptæ tabulæ, quas inscribit Spiritu sancto Apostolica doctrina, sicut legimus, dicente Paulo: *Epistola nostra vos estis .... inscripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi: non in tabulis la-*

Rom. XI, 32 et ss. — Is. XL, 15. — Vers. 5. — Deut. IV, 6. — II Cor. V, 10. — Joan. III, 18-19. — Rom. II, 15. — I Cor. XV, 15. — Dan. VII, 10. — Dan. XII, 2-3. — Matth. IX, 4. — Luc. VI, 8. — II Cor. III, 2-3.

[1] Cod. A, *sicut cœli qui ..... sunt.*

[2] Cod. A, *et spuit cum illi substantiæ*, etc. Juxta Maur. mss. aliquot, *et spuit cum illi substantiam boni corporis donare dignatus est, id est, omnes gentes in unum corpus Ecclesiæ congregari;* unus: *congregavit.*

[3] Editiones Maurinæ habent *congregari;* quod et codd. habent, et ideo non est mendum typographicum. Editio Rom. habet *congregare.*

[4] Intellige sermones *De excessu fratris sui,* quorum alter inscribitur quoque *De Fide Resurrectionis.*

[5] Cod. A, *ad diem.*

[6] Cod. A, *et illi.*

[7] Cod. A, *non conscientiæ nostræ.*

pideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Sunt ergo tabulæ cordis inscriptæ Spiritu sancto; istæ recitabuntur. Si bene egeris, manebit Scriptura. Vide ne tollas Spiritus sancti gratiam: vide ne deleas, et scribas atramento flagitia tua, ne veniat dies[1] judicii, et dicat Judex: Recitentur libri, recitentur tabulæ gestorum ejus: et dicat tibi: Ego scripsi tabulas tuas, cur delesti apices meos? Ego scripsi dona mea, quomodo delesti munera mea, et scripsisti opprobria tua? Non legisti quia scribo? Non tibi dixi per os Prophetæ mei: Ps. XLIV, 2. *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis?* Judicium autem Verbi est.

53. *Multi ergo dormientium in tumulo terræ surgent; qui bene egerunt, in resurrectionem vitæ;* Joan. V, 28-29. *qui male egerunt, in resurrectionem judicii.* Quod Daniel ait: *in vitam æternam;* hoc Salvator: *in resurrectionem vitæ* dixit. Item quod ait Daniel: *in opprobrium et confusionem;* Salvator dixit: *in resurrectionem judicii.* Unde non expedit nobis ad judicium venire, et non expedit non venire; ne aut prædamnati videamur, aut in hac labe vitiorum subeamus tanti pondus judicii. Propheta rogat ne intret Dominus in judicium cum servo Ps. CXLII, 2. suo; quanto magis nos judicium Domini timere debemus? Pone quia misericors Dominus ignoscet: quanta prodentur quæ latere credebam? Qui pudor, quæ confusio erit mihi, cum is qui alios profitebar docere, ipse in eo deprehendar, in quo alios arguebam?

54. Et ideo quoniam et Salvator duo genera resurrectionis posuit, et Johannes in Apocalypsi dixit: *Beatus qui habet partem in prima resur-* Apoc. XX, 6. *rectione;* isti enim sine judicio veniunt ad gratiam; qui autem non veniunt ad primam resurrectionem, sed ad secundam reservantur, isti urentur, donec impleant tempora inter primam et secundam resurrectionem: aut si non impleverint, diutius in supplicio permanebunt.[2] Ideo ergo rogemus ut in prima resurrectione partem habere mereamur. Sunt qui resurrexerunt in passione Christi; et isti plane beati, quia acceperunt Christi gratiam, et audierunt vocem ejus, de qua scriptum est: *Venit hora quando audient* Joan. V, 25. *mortui vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent.* Et: *Ingressi sunt in sanctam civitatem.* Puto quod magis illam significet supernam, quam istam Hierusalem, quam reliquit, quam incusavit; quod in istam pedibus, in illam autem supernam meritis intraverint. Matth. XXVII, 53.

55. Sed et illud caveamus, ut hic positi surgamus de tumulo terræ. Sunt qui viventes sepulcro sunt circumdati et repleti mortuis, quorum guttur sepulcrum est, non loquentium verba vitæ, sed mortis. Si hic resurrexerimus a mortuis, et illic[3] resurgemus: si hic non fuerimus ossa arida; sed acceperimus rorem Verbi, humorem Spiritus sancti,[4] et illic vivemus: si hic nos excitaverit Jesus voce sua magna, ut excitavit Lazarum, et per discipulos suos solverit a vinculis mortis, et induxerit in Bethaniam, ubi erat Lazarus, hoc est, in domum obeditionis, et adhibuerit hic convivio suo; et illic cum eodem recumbemus, et illic cum eo semper epulabimur, et illic nobis redolebit unguentum, quod solus proditor dolebat effusum.

56. Ergo *impii non resurgunt in judicio,* hoc Vers. 5. est in portionem eorum qui judicium subituri sunt; *nec peccatores resurgunt in consilio justorum.* Vides quia surgunt impii, et non surgunt in judicio justorum; quia peccatores etsi non resurgunt[5] in consilio justorum, resurgunt tamen in judicio. Unde videntur qui bene crediderunt, et fidem suam etiam operibus exsecuti sunt, ipsi non judicari, sed surgere in consilio justorum: peccatores autem qui non possunt inter justos surgere, surgent in judicio. Habes duos ordines. Tertius superest impiorum, qui quoniam non crediderunt, jam judicati sunt; et ideo non surgunt in judicio, sed ad pœnam: *dilexerunt enim magis tenebras quam lucem;* et ideo judicium Joan III, 19. eorum pœna est, et forte pœna tenebrarum. Et poterat quidem intelligi quod ii qui mala opera habent, credentes tamen in Christum, volentes quidem recte vivere; sed victi illecebris peccatorum, dilexerunt plus tenebras quam lucem: id est, utrumque dilexerunt, sed magis tenebras. Sed quia de illis præmisit qui non crediderunt, sic accipiendum puto quod dilexerunt tenebras, et non lucem; lux enim Christus est. Qui ergo

[1] Cod. A, *venias in die.*

[2] Videtur hic non multum recedere sanctus Ambrosius ab opinione Chiliastarum. Nolim autem eam intelligas, qua Damascenus lib. *De Hæresibus* tradit Origenistas docuisse *Christi regnum tandem aliquando desiturum, et simul angelos desituros;* neque etiam Gobari tritheitæ blasphemiam qua adseruit *cum justis resurrectura quoque omnia animalia,* etc. Sed eam qua dicebantur *justi primum omnium revicturi, et cum Christo in summa pace ac voluptate regnaturi per mille annos; post quod spatium fieret resurrectio generalis atque universale judicium.* Quod quidem etsi Ambrosio tribueremus, non esset cur mirari quisquam deberet. Certum enim est in ea opinione non tantum Origenem cujus sententias subinde in scripta sua transtulit Sanctus noster; sed etiam complures alios fuisse magni nominis Patres tum Græcos tum Latinos. Horum reverentia eamdem sententiam damnare non ausi sunt Hieron. *In Jeremiæ* XIX, 11, et August. *De Civitate Dei* lib. XX, cap. 7, qui hoc ipso loco satis declarat nihil in hoc dogmate sibi magis displicere, quam quod istic spiritales voluptates non admitterentur; sed ab Ambrosio atque aliis quibusdam ipsas admitti potuisse hinc intelligi datur, quod ipse Augustinus ibidem fateatur se illas dum prius cum millenariis sentiret, admisisse. Quod vero non obscure videtur hic et infra num. 56 atque alibi doceri, omnes peccatores qui in Christum crediderint, post expurgata per ignem crimina salvandos esse, non modo Origenis aliorumque multorum ejusdem ætatis Patrum ea sententia fuit, verum et ipsiusmet Hieronymi lib. I *Adversus Pelag.* cap. 9 et alibi pluribus locis. Unde colligas errorem hunc illis temporibus necdum ab Ecclesia liquido fuisse reprobatum. Sed cum Ambrosius præfat. in psal. XXXVII, n. 2, absolute dicat: *Nam si hinc peccata gravia portaveris, illic,* nempe in futura vita, *requiem non habebis;* et alibi non dissimilia tradat: eum hoc loci non tam ex propria, quam ex memoratorum Patrum mente locutum possumus judicare. Porro de hac omni Chiliastarum doctrina qui plenius aliquid desiderabit, adeat Sixtum Senensem *Bibliothecæ sanctæ* lib. V, annot. 233, et lib. VI, annot. 347, nec non P. D. Huetium *Origen.,* lib. II. quæst. 9. (Edit. Maur.)

[3] Cod. A, *et ibi.*

[4] Cod. A, *ut rorem Spiritus Sancti.*

[5] Cod. A, *surgunt.*

non crediderunt luci, absurdum est ut lucem vel dilexisse credantur, quam nescierunt. *Nescierunt*, enim, *neque intellexerunt, in tenebris ambulant*, sicut scriptum est.

Ps. LXXXI, 5.

Vers. 6. 57. Sequitur: *Quoniam novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit.* Adverte sensum: *Non resurgunt impii in judicio: quoniam novit Dominus viam justorum.* Vias eorum utique novit, quorum dirigit gressus: sunt enim gressus hominum, qui a Domino diriguntur. Diriguntur a Domino et viæ viri. Has novit Dominus vias, quæ sunt rectæ, quæ ad illam vitam tendunt dicentis: *Ego sum via, veritas et vita.* Hæc bona est via: tortuosa autem est via sæculi. Non dignatur illam viam nosse. Illos enim agnoscit, qui sunt ipsius, qui operantur opera ejus: qui autem operantur iniquitatem, his dicit Dominus: *Discedite a me, omnes operarii iniquitatis, non novi vos.* Non per ignorantiam, sed per id quod indigni sint scientia Dei, nesciuntur.

Joan. XIV, 5.

Luc. XIII, 27.

58. Pulchre autem ait: *Et iter impiorum peribit.* Separavit Latinus, ut iter diceret, et tamquam discrevit iter a via; Græcus autem in utroque viam dixit. Non otiose tamen latinus; quia et Dominus: *Ego sum via,* dixit; non dixit: Ego sum iter. Perire autem iter impiorum dixit, non impios. Servat eorum substantiam, qui si convertantur, solum iter impietatis amittent, quod nec ab initio fuit, nec erit. Quod accidens igitur est, perit: quod substantivum, manet. Pereunt autem ita impii, quomodo dicitur: *Anima quæ peccat, ipsa morietur:* ut peccati aculeo, non omni substantiæ suæ dissolutione moriantur.

Ezech. XVIII, 4.

AD ENARRATIONEM IN PSALMUM XXXV

PRÆFATIO.

Scripta post annum 393.

1 DICTURUS Propheta in psalmo sequenti[1] quæ esset forma justi, ante formam expressit injusti. Neque enim possumus cognoscere quæ sit forma justitiæ, nisi cognoscamus quæ sit iniquitatis effigies; sunt enim sibi adversæ atque contrariæ. Namque in altera simplex habitudo naturæ, in altera fallax versutia nequitiæ: alia virtutum imagines præfert, alia vitiorum commercia prætendit. Convenire autem hunc ordinem et ipsa ratio docet; et si de contrariis sumenda sunt testimonia, ipsi doctores philosophiæ confessi sunt, dum sequuntur. Quis autem dubitet longe anteriorem Davidem Platonis fuisse temporibus, quem non 2 solum magister ejus,[2] sed nec avi quidem avorum ejus videre potuerunt: cum ille in principio regni fuerit Judæorum (quod per innumera annorum curricula propagatum est), iste post tempora captivitatis, quibus regnum gentis ejus jam fuerat dissolutum? Ergo ipse qui tenet in omnes sæcularis sapientiæ principatum, cum diceret non posse formam justitiæ comprehendi, nisi ante discutiendam injustitiæ seriem putavissent, exemplum adtulit quod ii qui velint aurum quærere, prius se luto obliniant. Aurum itaque justitia, iniquitas lutum est. Quod a nostris quoque prius dictum esse non dubium est, cum scriptum sit: *Ut lutum platearum delebo eos.* Et vere lutum; quia eos inquinat qui sibi appropinquaverint. Fugiamus ergo injustitiam, ne luteis sordibus inquinemur, atque in ejus voraginem non pes noster exterior, sed, quod est gravius, mens nostra mergatur. Et philosophia quidem aurum se quærere dicit; sed lutum versat, quæ divinitatem quærit in statuis: sed vasa figuli virga confringet. Nos aurum quærimus, quo corpora nostra mundemus, mortificationem Jesu Christi in corpore nostro circumferentes; ut et vita Jesu Christi in corpore nostro manifestetur. Bonum aurum sanguis est Christi, dives ad pretium, profluus ad lavandum omne peccatum. Ordinem diximus, titulum consideremus.

Ps. XVII, 43.

2. *In finem*, inquit, *servo Domini psalmus David.* In toto psalterii corpore solus hic titulus est, quo psalmum servo Domini se scripsisse testetur. Quis iste est servus Domini, videamus: quid psalmi series significet: cui dictus hic psalmus sit? Audiamus ad quem loquatur: *Domine,* inquit, *in cœlo misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes. Justitia tua sicut montes Dei, judicia tua abyssus multa.* Cui hoc, nisi Filio Dei dicitur? Hæc enim non humanæ, sed divinæ sunt potestatis. Sed quid sibi vult quod servo Domini dici psalmum hunc titulus declaravit, cum orationem Moysi hominis Dei maluerit, quam servi Domini in posteriore titulo nuncupare? Quod ergo consilium Prophetæ fuerit

Vers. 1.

Ps. XXXV, 6-7.

Ps. LXXXIX, 1.

[1] Non *in psalmo trigesimo quinto,* ut habet editio romana, sed in trigesimo sexto; pro *sequenti* enim eum indigitare voluit qui sequitur illum cujus aggreditur enarrationem.

[2] Nempe Socrates, ad quem a regno David effluxere, ex quorumdam chronologia, anni 633. Quod vero ad regni Judæorum durationem, eam fuisse annorum 484 iidem tradunt. Communior vero supputatio ponit Davidis obitum anno 1001, Socratis autem nativitatem anno 469 ante Christi adventum; itemque regni judaici durationem annis 495.

non intelligo, vel potius ipsius Domini Salvatoris, qui locutus est in Propheta. Vere judicia ejus sicut abyssus multa, ut servo honorificentiam reservaret, sibi conditionem servitutis adscriberet. Videor mihi intelligere, videor hausisse aliquid de gratia spiritali. Adversus injustitiam, ut diximus, psalmus hic scriptus est; et ideo plus gravatur injustitia perfidorum, qui Christum Jesum Dominum recipere noluerunt, cum ille propter ipsos susceperit servitutem. Quid enim tam iniquum, quam ingratos fuisse tantis beneficiis; ut quibus ille salutem daret, hi sanguinem ejus effunderent? Denique alibi cum de sua passione loqueretur, ad acervandam Judaicæ impietatis invidiam sic ait: *Ne avertas faciem tuam a puero tuo: quoniam tribulor, velociter exaudi me.... Pauper et dolens ego sum.*

Ps. LXVIII, 18, 30.

3. Veni, Paule, interpretare nobis, qua ratione Dominus cœli atque terrarum se pauperem dixerit, et quæ sit ista paupertas. Tu certe illum divitem dixisti; quomodo idem dives et pauper est? Audiamus testimonium Pauli. *Scitis,* inquit, *gratiam Domini nostri Jesu Christi; quia propter vos pauper factus est, cum dives esset, ut vos ejus inopia ditaremini.* Veni et tu, Esaia; interpretare nobis quomodo se dolentem dixerit Christus, qui dolores vulnerum sanare consuevit. Medicus venit, ut curaret ægros:[1] quid ipse habuit quod doleret? Audiamus etiam Esaiæ testimonium. *Pro nobis,* inquit, *dolet, et nos æstimavimus eum esse in doloribus.* Expressit medici affectum, qui etiamsi ipse nullum vulnus habuit quod doleret, tamen compassus est vulneratis. Hoc igitur in psalmo Dominus exprobrat Judæis: Ego propter vos pauper, ego pro vobis dolens, et vos mihi manus impias intulistis dicentes: *Tollamus justum, quia inutilis est nobis. Injiciamus lignum in panem ejus.* Bene panem dixit pro carne ejus. Ille alimentum detulit, isti pro beneficio retulere supplicium. Non mirum ergo si esuriunt, qui sibi vitæ æternæ alimoniam denegarunt. Pulchre etiam duo ista junxerunt: *Injiciamus lignum in panem ejus.* Nesciebant quid loquerentur Judæi, et mysterium loquebantur. Paradisum nobis Crux reddidit Christi. Hoc est lignum quod Adæ Dominus demonstravit, dicens de ligno vitæ, quod esset in medio paradisi, edendum; de ligno autem scientiæ boni et mali non edendum. Erravit Adam, mandata non tenuit, interdictum gustavit. Per lignum cœpimus esurire; quia suum caro accepit alimentum. Ideo Dominus in Christo carnem junxit et lignum, ut fames antiqua cessaret, vitæ gratia redderetur. Beatum lignum Domini, quod omnium peccata crucifixit: beata caro Domini, quæ victum omnibus ministravit!

II Cor. VIII, 9.

Is. LIII, 4.

Sap. II, 12. Jer. XI, 19.

4. De paupertate igitur et dolore Domini idonea, ut arbitror, sanctorum protulimus testimonia, quorum alter vidit et dixit, alter est electus ut diceret. Ipsorum igitur qui probati sunt, de servitute Domini testimonia iterum proferamus; immo sua quæ de se ipse locutus in utroque est. Audiamus ergo quid dicat: *Sic dicit Dominus, qui finxit me ex utero servum sibi ad congregandum Jacob et Israel ad eum.* Advertimus ergo quod propter congregationem populi formam susceperit servitutis. Audis,[2] Judæe, et gratia contumeliam refers,[3] et hoc ad perfidiam derivas, propter quod magis credere debuisti. Ad te vocandum venit, et conviciaris. Ex utero servum se dixit. Audi, Ariane, ex quo utero: paululum supra recurre: *Ex utero,* inquit, *matris meæ vocavit Dominus nomen meum.* Quod nomen ejus sit, audiamus, quo eum Pater vocavit. *Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel: quod interpretatur, Nobiscum Deus.* Quod enim aliud nisi Filius Dei nomen est Christi? Accipe aliud. Dixerat quidem et Gabriel ad Joseph de Maria: *Pariet filium, et vocabit nomen ejus Jesum.*[4] Accipe Dei vocem. *Et tu, Bethleem Judææ, non es minima inter principes Juda; ex te enim exiet Princeps qui regat populum meum.* Adverte mysterium: ex utero Virginis idem et servus exivit et dominus: servus ad operandum, dominus ad imperandum; ut regnum Deo in hominum mentibus radicaret. Utrinque unus, non alter ex Patre, et alter ex Virgine; sed idem qui ante sæcula ex Patre, ipse postea carnem suscepit ex Virgine.[5] Ideo ergo et servus vocatur, et dominus: propter nos servus; sed unitate divinæ substantiæ Deus ex Deo, Princeps ex Principe, æqualis ex æquali; neque enim degenerem genuit, in quo se ipse complacere memoravit.

Is. XLIX, 5.

[2]

[3]

Ibid. 1.

Is. VII, 14. Matth. I, 23

[4]

Ibid. 21.

Mich. V, 2.

[5]

Matth. III, 17.

5. Magnum, inquit, tibi est vocari puerum meum, ut statuas tribus Jacob. Servat ubique suæ vocabula[6] dignitatis. Magnus Deus, et magnus puer: nec in carne magnitudinis suæ nomen amittit, cujus magnitudinis nullus est finis. Meritoque securus, *cum in forma Dei esset,* ut Apostolus dicit, *non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et specie inventus ut homo: humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Hic est ergo æqualis quasi Dei Filius, hic servi formam in carne suscepit, hic mortem gustavit cujus magnitudo non habet finem; quia finis Legis est Christus ad justitiam omni credenti: ut in ipsum omnes credamus, hunc intimo adoremus affectu. Bona servitus, quæ omnes liberos fecit: bona servitus, quæ nomen super omne nomen adquisivit: bona humilitas, quæ fecit, ut in nomine ejus omnes

[6]

Philip. II, 6 et s.

[1] Cod. A, *ægrotos.*
[2] Cod. A, *audi.*
[3] Cod. A, *fers.*
[4] Cod. A omitt. *et vocabit nomen ejus Jesum.*
[5] Hic S. Doctor videtur alludere ad anathematismum VI in Concilio Romano IV, anni 378 vel 379, editum: *Anathematizamus eos qui duos Filios asserunt, unum ante sæcula, et alterum post assumptionem carnis ex Virgine.*
[6] Cod. A, *vocabulum.*

genu figant,[1] *cœlestium, terrestrium, et infernorum, et omnis lingua confiteatur quoniam Dominus Jesus in gloria est Dei Patris.* In hunc ergo finem dirigitur hic psalmus, ut et nos servi simus ad justitiam, non superbi ad arrogantiam.[2] Servitus enim stipendium libertatis est: stipendium autem mortis arrogantia est.[3] Sed jam ipsam[4] psalmi seriem adoriamur.

IN PSALMUM XXXV ENARRATIO.[5]

Vers. 2. 1. *Dixit injustus, ut delinquat sibi.* Quid dixerit, non expressit, et ideo sic intelligendum arbitror, quia quidquid dicit injustus, peccatum est. Omnis enim injustitia, peccatum; quoniam ubi organum vitiosum,[6] quomodo potest cantus non esse vitiosus? Degeneris materiæ decolor partus est. Quidquid ergo loquitur injustus, iniquitas est, quæ in suum refertur auctorem, sicut viperæ partus, qui primo suam scindit parentem, ut frequens sermo est. Sibi ergo delinquit. Nihil hac sententia sublimius dictum arbitror. In illis qui sibi sapientiam sæculi vindicarunt, nihil tale legi, nihil tale cognovi. Nec mirum, quandoquidem illi humano ingenio locuti sunt; hoc infudit Spiritus Dei, Spiritus veritatis, quia injustus sibi delinquat, sibi generet vulnera, se ipse confodiat. Nam sicut spinæ nascuntur in manu ebriosi, ut Scriptura adserit; ita ex injusti sermone nascuntur quæ compungant loquentem. Loquitur injustus, et interior ejus conscientia vulneratur; quia in omni sermone quem loquitur, non est fraudis immunis. Cujus enim gravior est pœna, quam propria,[7] cum pro omni sermone det pœnas? Serpens aliis infundit venenum, injustus sibi; in eum enim refunditur quidquid effuderit. Injustus igitur et aliis inutilis, et sibi noxius: justi autem vita fructuosa aliis, et sibi dulcis. Dicit enim Salomon: *Fili, si sapiens eris, tibi sapiens eris, et proximis: si autem malus evaseris, solus hauries mala.*

De Tobia, c. 12, n. 41, et infra *Psal.* XXXVII, n. 8.

Prov. XXVI, 9.

Prov. IX, 12.

7. Advertimus ergo quia justitia aliis est potius nata, quam sibi: commune commodum, non suum exspectat; et alienum bonum pro suo ducit emolumento. Beata et præclara justitia, cujus bonum omnibus proficit: ex uno plerumque ad plures proficiscitur, atque ad omnes pervenit. Justus David, qui parcebat inimico, et malebat innocentiam suam, quam vitam tueri; ne malo publico vindicaretur, atque appetendi principis in malis quoque causis aliis exemplum ederet, cum ipse vindictam de insidiatore sumpsisset. Justus Abel, qui de ovibus suis quas ei Dominus dederat, primitias Domino putaverit offerendas; et ideo plus placuit Deo, quia moram non fecit, devotionem probavit. Sed hoc impius ferre non potuit, justitiæ prævaricator, radix iniquitatis; et ideo fratrem occidit, quia hostia ejus Deo magis, quam oblatio sua fuerat comprobata. Sed ille occisus Deo loquebatur in voce sanguinis sui; hic vivus a facie Domini repellebatur; et cum adhuc a Domino pœnæ cessarent, torquebat eum suorum conscientia peccatorum. Latebat miser tremens et timens; et cum adhuc percussor deesset, ipsa se se injusti vita cruciabat. Acceperat signum, ne eum aliquis occideret: non ut vitæ suavitate frueretur, sed ne mors auferret ærumnam; ut percussorem suum quotidie timendo pateretur. Meruerat quidem ut percussor inhiberetur: sed sine ulla intermissione ipse sibi suus carnifex erat, ipse percussor.

8. Quæ pœna major, quam timere quod vitare non possis, nec quod timueris, evadere? Unde præclare David exprimens conventionem gravissimam conscientiæ peccatricis ait: *Quoniam iniquitatem meam ego agnosco, et delictum meum contra me est semper.* Offunditur[8] enim nobis ultrix nostri imago peccati; nec quietum reum suum esse permittit, inferens miseram servitutem: atque in sua vincula trahit, ut enodare se non queat; quoniam volens ipse se vendidit, cui liberum erat delictorum æra non capere, et libertatem innocentiæ reservare. Itaque dum oramus, peccatum offunditur: ubi somno sensus se corporis relaxaverit, peccatum recurrit.[9] Semper nobis error noster tamquam malus exactor occurrit, vel tamquam improbus fœnerator conveniens debitorem. Unde Dominus ait: *Qui facit peccatum, servus est peccati.* Sed justus novit quemadmodum peccatorum suorum vincula dissolvat, nec exspectat accusatorem, sed prævenit ut confitendo suum allevet omne delictum; ne habeat quod adversarius criminetur. Ideoque Scriptura tibi dicit: *Justus in principio sermonis accusator est sui.* Vocem enim eripit adversario, et quasi dentes quosdam paratos ad prædam criminationis infestæ, peccatorum suorum con-

Ps. L, 4.

Joan. VIII, 34.

Prov. XVIII, 17.

[1] Cod. A, *omne genu flectatur.*

[2] Cod. A, *non superbiæ arrogantia.*

[3] In hunc locum ita Maurini: « Omnes editt., *Servitutis enim stipendium libertas est;* omnes mss., *Servitus enim stipendium libertatis est.* Iterum edit. Rom. sola, *stipendium autem arrogantiæ mors est;* aliæ ac mss. ut in textu. Sed ut locus hic alioquin obscurus intelligatur, advertendum allusionem fieri ad militiam, in qua post certum stipendiorum, id est, annorum numerum missio dabatur militibus. Sic ergo interpretamur: Servitutem sequitur libertas, et mors arrogantiam; quemadmodum post emerita stipendia missio conceditur: vel brevius, servitus libertati militat, morti arrogantia. Et hunc sensum satis indicant antecedentia illa: *Bona servitus,* etc. » Nempe tota difficultas evanescit si *stipendium* assumatur pro *causa meritoria.*

[4] Cod. A, omitt. *ipsam.*

[5] Quædam occurrunt in hoc psalmo differentiæ a lectione Mediol. Psalterii, quas in notis exhibebimus.

[6] Cod. A, *otiosum,* et paulo infra *otiosus.*

[7] Cod. A, *ejus propriæ.*

[8] Cod. A, *offenditur;* et sic etiam inferius.

[9] Cod. A, *recurret.*

fessione constringit. Dixit Judas Iscariotes[1] ut delinqueret sibi. Quid dixit? *Quem osculatus* Matth. XXVI, 48. *fuero, ipse est: tenete eum.* Hoc dixit, et se ipse proprio ore egit in mortem. Quantos putamus in ipso fuisse tortores; ut sibi ipse tam gravis pœnæ exactor incumberet, et semet ipse laqueo strangularet?

9. *Dixit injustus ut delinquat sibi.* Locutus est justus: *Ecce ego peccator male feci,*[2] *et grex iste* II Reg. XXIV, 17. *quid fecit?* Et remissum est omne peccatum. Dixit ergo justus, et sibi profuit. Dixit Cain: Gen. IV, 9. *Numquid ego custos sum fratris mei?* Et sibi ipse mentitus est. Dixit Ananias, omne se venditi sui ruris pretium protulisse, et mentitus est sibi qui potuit minus offerre sine fraude. Ideo- Ps. XXVI, 12. que præclare ait: *Et mentita est iniquitas sibi.* Sibi enim ante mentitur, cum in suum mentitur exitium: sibi delinquit, qui sibi innocentiæ eripit suavitatem. Quis enim puritate et simplicitate pectoris dulcior fructus? Quis cibus suavior, quam is quem animus bene sibi conscii, et mens innocentis epulatur? At vero iniquitas velut quodam plumbeo talento, ut Scriptura testifica- Zach. V, 7. tur, conscientiam gravat. Meritoque David ait: Ps. XXXVII, 5. *Sicut onus grave gravatæ sunt super me.* Et Salomon: *Sicut uva acerba dentibus, et fumus ocu-* Prov X, 26. *lis: ita iniquitas omnibus utentibus ea.* Gravis pœna quæ cibum impedit, adspectum obducit; et, quod est amplius, oculis mentis internæ tenebrosam offundit caliginem, ut quod verum est, videre non possit injustus. Ideoque delinquit sibi qui sibi quæ pretiosa sunt, eripit.

10. *Dixit* ergo *injustus ut delinquat sibi.* Justus autem loquitur, ut aliis et sibi prosit: ille loquitur ad perniciem, hic loquitur ad salutem. De justis vero et fidelibus dictum est: *Corde creditur ad justitiam, ore autem*[3] *confessio fit ad* Rom. X, 10. *salutem.* Illius lingua vulnerat, lingua autem prudentum sanat. Unde cum expostularet David cum rege Saul, quod oblitus beneficii salutis, ingratus eum persequeretur ad mortem, a quo toties jam videret se esse servatum; et vitam ejus appeteret, qui vitam suam pro regis salute periculis obtulisset; ait sibi fructum non perire justitiæ, qui insidiatorem suum in manus suas Reg. XXIV, 14. a Domino sibi traditum non peremisset. Ab injustis iniquitas prodivit, venenum a serpentibus effusum est; venenum et iniquitatis arma perierunt.

11. Ideo scriptum est: *Dixit injustus ut delinquat sibi.* Quid dixit? *Ponam thronum meum* A *super nubes, et ero similis Altissimo.* Effectum Is. XIV, 14. non habent verba, sed peccatum habent. Inanis quidem pompa jactantiæ; sed superbiæ spiritus criminosus non timet[4] convicio majestatem violare divinam. Etenim si ullus Dei timor ejus inesset affectui, non in conspectu Dei plena doli gerenda sibi ausu temerario credidisset, quasi Deus non possit occulta cognoscere, qui scrutator est internorum. Spectat[5] omnia Deus: nihil est quod eum prætereat, nemo qui fallat; cui B omnia præsentia quæ futura sunt, et manifesta quæ latent. Etenim si sol iste mundanus clausis plerumque domiciliorum habitaculis suum lumen interserit; quanto magis Deus summus, æternus, etiam secreta penetralia mentis humanæ, atque omne angelorum consilium scientia sua scrutatur, et prævenit? Quid ergo aliud agit injustus, nisi ut iniquitatem sibi quærat et odium?

12. Sic enim scriptum est: *Non est timor Dei ante oculos ejus; quoniam dolose egit in conspectu* C *ejus, ut inveniret iniquitatem suam et odium.*[6] Quid enim inveniret? Omnis enim qui quærit, invenit: ergo si malum quæritur, agitur ut inveniatur. Sed quemadmodum laudabilis est ille, qui bonum quod quæsivit, invenit: ita inveniabilis[7] qui laboravit ut malum quod quæsierat, inveniret; bonis enim rebus, non flagitiis atque criminibus laborem nostrum nos oportet impendere. Quid igitur nisi summæ stultitiæ atque dementiæ est, odium quærere, iniquitatem malis D artibus invenire, quam bonus nemo quæsivit?

13. Quomodo igitur improbi iniquitatem suam et odium quærant, consideremus. Nempe Herodias erat tetrarchæ Philippo legitimo nexa conjugio, regiæ abundans opibus potestatis: quæ Herodem Romam adusque tendentem quasi germanum mariti, hospitii et affinitatis jure susce- pit: cum quo depacta suam copulam,[8] non multo post relicto viro, consortii sui jura mutavit. Nonne ea quæsivit iniquitatem et odium, quæ E conjugium deseruit, ut inveniret adulterium? Et quia sanctus Baptista nuptias illicitas constanter increpuit dicens Herodi: *Non licet tibi eam uxorem habere*, quæ maritum contra Legem Marc. VI, 18. reliquit, et fratri mariti quasi ex Lege convenit; commota est adultera, ut eum vellet occidere. Sed cognito quod Herodem ad necem justi non facile posset inflectere, excogitavit qua via istud efficeret. Natalis erat Herodis,[9] quem luxu nimio, ut plerisque regibus mos est, celebrare consue- F verat. Adornavit filiam, ut in convivio regis pi-

[1] Cod. A, *Scarioth.*

[2] Cod. A omitt. *mala feci.*

[3] Cod. A omitt. *autem.*

[4] Cod. A, *non timere.*

[5] Cod. A, *expectat.*

[6] Psalt. Mediol.: *Ut inveniatur iniquitas ejus ad odium.*

[7] Cod. A, *inevitabilis vel miserabilis*, sed glossa librarii posterior vox apparet.

[8] Cod. A, *jure suscepto cum quo de pacata sua copula tractatus.* Ita et alii mss., et alii alia. Editiones vero ante maurinam: *Cum quo despecta suam copulam.* Lectio a Maurinis prælata evidenter optima.

[9] Natalem diem quotannis summa hilaritate celebrare olim apud multos populos in more fuit: sed illum præcipue proceres ac reges per epulas et convivia splendida agitabant. Hujusce vetustatem consuetudinis declaravit Moyses, *Gen.*, IV, 20, ubi natalitium epulum a Pharaone exhibitum memoravit. Quod tamen convivium, non secus ac Herodianum Hugo Grot. ad utrumque locum mavult die auspicati regni, quam initæ vitæ celebratum. In conviviis autem solitos adhiberi saltantium choros res est communior, quam ut debeat adnotari: sed illud non ita obvium quod Ambrosius memorat, adornatam fuisse Herodiadis filiam, *ut pignus regale saltaret.* Nam etsi, teste Luciano *De Saltatione*, non fuerit ἐνάγωνιος ἡ ὄρχησις, tamen hic videtur significari præmium proponi solitum puellis saltantibus in conviviis, licet forte non semper determinatum; ut quæ illud esset promerita, majus vel minus acciperet, quo magis vel minus placuisset. Est

gnus regale saltaret. Et cum placuisset Herodi, quod displicere debuit patruo,[1] obtulit ei, ut quod vellet præmium pro saltationis opprobrio postularet. Matrem illa consuluit, cujus impulsu caput Baptistæ poposcit. Victus Herodes, quia sacramento se constrinxerat daturum quidquid neptis propria petisset, jussit occidi Johannem, et caput ejus adferri. Quod allatum puellæ dedit, et illa matri suæ pertulit. Verum est ergo quod iniquitas et odium requirantur;[2] quandoquidem ea mulier, quod facili petitione impetrare non poterat, pravis artibus excogitatæ fraudis elicuit.

14. Quid de Juda proditore loquar[3] qui quæsivit avaritiam, et invenit sacrilegium, dicens: *Quid mihi dabitis, et ego eum vobis tradam?* Matth. XXVI, 15. Nec expletus pauperum spoliis, ad plenitudinem criminum gravissimorum crimina serendo pervenit, pia miscens caritatis sacramenta flagitiis, cum diceret: *Quem osculatus fuero, ipse est: tenete eum;* Ibid. 48. ut vere de eo dictum dubitari non queat: *Verba oris ejus iniquitas et dolus.* Oscula labiis ferebat, offundebat venena pectoribus: meditabatur acerba supplicia, gratiæ pignus adferebat.

15. Bene de eo prophetia addi fecit: *Noluit intelligere ut bene ageret;* non enim per naturam deliquit, sed per voluntatem. Denique Apostolus erat, audiebat quotidie divina mandata, discebat cœleste mysterium: potuit intelligere ut bene ageret, si voluisset. Videbat sanari paralyticos, cæcis refundi lumen, mortuos resuscitari: num[4] debuit intelligere quod Deus esset, qui talia posset operari? Sed intelligere noluit; quia avarus homo et pecuniæ intentus a cognitione divinitatis vigorem suæ mentis avertit. Unusquisque enim qui se flagitiis ingurgitaverit, non vult intelligere quæ cœlestium mandatorum sunt, ne revocetur a vitiis. Vide illum fugientem intelligere, qui ait: *Tenebræ operiunt me, et circumdant parietes: quis scit an videat Dominus?* Eccle. XXIII, 26. Non vult enim quærere et invenire, quod Deus omnia videat atque cognoscat; ne metu retrahatur a crimine. Vide regem Achab petentem a Nabuthe[5] vineam ejus: cognosce respondentem illum: *Absit ut cedam hereditatem patrum meorum.* III Reg. XXI, 3. Non debuit intelligere quod justa referebat? Sed *noluit intelligere ut bene ageret*, et aliena non quæreret. Non debuit intelligere quod vero Elias Deo serviebat, cum videret in verbo Eliæ clausum cœlum tribus annis et tribus mensibus; et ad preces ejus pluvias esse demissas, ut arida omnia rigarentur? Sed noluit intelligere, ne perfidiam condemnaret, sequeretur fidem.

16. Quin etiam, *Iniquitatem meditatus est in cubili suo,* Vers. 5. ubi verum quærere debuisset. In cubilibus enim compungere nos debent nostra peccata, non in ipsis delinquendo committi, dicente Propheta: *Quæ dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini.* Ps. IV, 5

17. *Adstitit,* inquit, *omni viæ non bonæ: malitiam autem odio non habuit.*[6] Vers. 5. Non enim immerito[7] injusta meditatur qui in via erroris adsistit, et malitiam diligit, quam odisse deberet. Plus dixit, *adstitit;* quasi jam dudum in via nequitiæ, diuturna statione, permaneat. Ille enim beatus, qui in via peccatorum non stetit, non is qui in ea stare non desinat. Et ideo prima præcepta sunt sancti prophetæ David, impietatem fugere, in peccato non stare, in Lege meditari; ut intelligas quæ bona sunt et justa, atque injusta secernas. In omnibus igitur radix est spectanda gignendi; ne eam inutilis ab exordio succus inficiat; gravioraque multo sunt animorum vitia, quam virgultorum. Cavendum ergo præ ceteris, ne humano ingenio malitiæ usus inolescat, atque omnis ætas secutura degeneret; arbor enim mala fructus malos facit. Nam si plerumque quod nolumus hoc agimus, et vitare non possumus;[8] et quod odio habemus, hoc facimus, vincti quadam aut delectatione flagitii, aut obreptione peccati: quomodo possumus vitare quod amamus? Adstringimur et inviti: quomodo possumus voluntarii non teneri? Vix se exsolvit Paulus erroribus quotidiana decertatione luctando, ut vinculis captivitatis exutus, per Christi gratiam servaretur; et tu putas quod adsistendo delictis possis ad cœlestium repromissionum merita[9] pervenire? Luctando corona quæritur, non reluctando: studio, non refragio comparatur. Certantibus quoque divinæ misericordiæ suffragia postulanda sunt; ut corona justitiæ pro laborum meritis deferatur. Ps. I, 1.

18. Denique quid sequatur consideremus. *Domine,* inquit, *in cœlo misericordia tua: et veritas tua usque ad nubes. Justitia tua sicut montes Dei: judicia tua sicut*[10] *abyssus multa.* Vers. 6-7. Nonne hunc locum secutus est Paulus ut diceret: *Infelix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum?* Rom. VII, 24-25. Ubi enim mens humana turbatur, et certaminum dura atque aspera nos fatigant, Domini auxilium postulandum est. Ideoque conversus ad Dominum, ipsum invocat et implorat, ut laborantibus adjutor adsistat. Misericordia ergo petenda de cœlo est, et veritas Dei ex prophetarum oraculis colligenda, qui quasi nubes mysteria divinæ cognitionis obtexunt. Posuit enim tenebras Deus latibulum suum; ut primo pluviam mysticæ fertilitatis accipias, et tunc infusus rore cœlesti fulgorem reseratæ lucis

autem idem *saltare pignus regale,* ac saltare saltationem pignoris regalis, quemadmodum apud Horatium *saltare cyclopa,* non aliud est quam saltare saltationem Cyclopis. (Edit. Maur.)

[1] Cod. A. *displiceret patruo.*
[2] Cod. A, *requiratur.*
[3] Cod. A, *loquor.*
[4] Videtur hic iterum adhibitum *num* pro *nonne.*
[5] Cod. A, *Nabaioth.*
[6] Psalt. Mediol.: *Malitiam autem non odivit.*
[7] Cod. A, *merito.*
[8] Intellige de magna difficultate in praxi, non autem quod *absolute* vitari non possit. Libertatem enim arbitrii ubique et Ambrosius prædicavit, non peccandi necessitatem.
[9] Cod. A, *meritum.*
[10] Cod. A, *velut.* Psalt. Mediol.: *Judicia tua abyssus multa.*

agnoscas, ut possis dicere: *Ex plenitudine ejus*
Joan. I, 16. *accepimus.* Quis enim potest secreta Dei facile comprehendere, cujus *justitia sicut montes Dei*, vel (sicut Aquila posuit) *ut montes validi;* eo quod validæ virtutis plena præcepta sint? Unde et Apostolus videns esse sublimia quæ audivit,
1 dicit:[1] *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei: quam inscrutabilia sunt judicia ejus et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum*
Rom. XI, 33-34. *Domini? Aut quis consiliarius ejus fuit?* Altitudinem itaque divitiarum sapientiæ retulit ad altitudinem montium. Audi quorum montium. Ipse
Is. XL, 9. enim Dei Filius mons magnus est; et ideo adscende in hunc montem qui evangelizas Sion, ut stes radicatus et plantatus in Christo. Est mons quasi sapientia Dei, est mons quasi justitia, est mons quasi scientia Dei, est mons quasi sanctificatio, est mons quasi redemptio, est mons quasi resurrectio. Demonstravit nobis hos montes Scriptura, quæ dixit: *In ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est sapientia nobis a Deo, et justitia, et sanctificatio, et re-*
I Cor. I, 30. *demptio.* Vel quia angelis Angelus factus est Dei Filius, prophetis Propheta: cujus judicia sicut abyssus multa. Audi bona: *Abyssus abys-*
Ps. XLI, 8. *sum invocat in voce cataractarum tuarum;* id est, scriptura veteris Testamenti novi advocat seriem Testamenti ad consummationem sanctificationis et plenitudinem gratiæ, sonitu quodam atque profluvio redundantiæ spiritalis.

Vers. 7-8-9. 19. *Homines et jumenta salvos facies, Domine:*
2 *sicut*[2] *multiplicasti misericordiam tuam Deus. Filii autem hominum in protectione alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrentem voluptatis tuæ potabis eos.* Quid est, *homines et jumenta?* Rationabiles utique, et irrationabiles. Rationabilibus judicia, irrationabilibus misericordia. Alii reguntur, alii nutriuntur. Ideoque addidit: *Filii autem hominum in*
3 *protectione alarum tuarum sperabunt;*[3] id est, non generatio viperarum; sed filii hominum, qui ad imaginem et similitudinem Dei vivunt: non in pascuis, sed in conviviis collocantur. Alii enim in loco pascuorum, alii in privilegio sacramentorum. Imperfectis succus lactis, perfectis mensa refectionis, de qua dixit: *Parasti in*
Ps. XXII, 5. *conspectu meo mensam:* in qua panis vivus, id est, Verbum Dei: in qua oleum sanctificationis, quo impinguatur caput justi, et sensus firmatur interior, ut aboleatur oleum peccatoris: in qua etiam *poculum inebrians, quam præclarum,* vel,
Ibid. *quam validum!* Κράτιστον enim dixit græcus, vel potens, vel forte, vel validum; validum enim, quo abluuntur flagitia vel delentur. Bona ergo ebrietas poculi salutaris. Sed est alia ebrietas de
4 redundantia Scripturarum. Est et alia ebrietas per infusionem Spiritus sancti. Denique illi qui diversis linguis in apostolorum Actibus loquebantur, Act. II, 13. musto pleni audientibus videbantur. Domus ergo Ecclesia est: ubertas domus, redundantia gratiarum: torrens voluptatis, Spiritus sanctus.

20. Nec te nomen aut mos torrentis offendat, quod aliquando aridior aut exilior sit, ut ejus soleant fluenta cessare. Cessavit et hic noster, cessavit aliquando torrens profluvii spiritalis in populo Judæorum. Quid dicam, torrens cessavit; cum mare cessaverit, sicut lectio hodierna nos docuit, dicente Domino: *Ecce ego increpatione mea desolabo mare, et ponam flumina deserta,*[5] 5
et arefient pisces eorum, utique Judæorum suæ Is. L, 2. ariditate perfidiæ, ut enatare non possint? Cessavit ergo torrens propter Synagogæ sacrilegia; quia erat illa plebs fide arida, sterilis operibus, captiva peccatis. Quid enim flueret non bibentibus, sed contaminantibus sacros meatus, cum ipsum fontem necarint?[6] Bonus torrens, qui illis 6
cessavit, ut nobis abundaret, et sitim humanæ cupiditatis averteret, sicut torrens in austro. Unde et Scriptura dicit: *Surge, aquilo, et veni, auster,* qui arbusculas paradisi perflare consuevit. Cant. IV, 16.

21. Diximus sensum: etiam elocutionem consideremus, cur *torrentem voluptatis* dixerit *potabis eos*, et non torrente, quasi de torrente; nisi quia aviditatem bibentium voluit exprimere, quasi torrentem ipsum vellent ebibere, si possent? Hic est forsitan torrens voluptatis quem in Genesi legimus, fontem qui abluit paradisum, Gen. II, 10. et dividitur in quatuor flumina, quæ circumeunt totam terram. Ex hoc enim fonte virtutes profluunt spiritales, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia. Bonus fons gratiæ et splendoris ejusdem atque naturæ, cujus et illud flumen de quo in posterioribus dicitur: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* Ps. XLV, 5.

7
22. Aptissime itaque substituit:[7] *Quoniam apud* Vers. 10-11. *te est fons vitæ; et in lumine tuo videbimus lumen. Prætende misericordiam tuam scientibus te;*
8 *et justitiam tuam iis*[8] *qui recto sunt corde.* Etenim post commemorationem cœlestium beneficiorum jure gratiæ referuntur[9] auctori Domino 9
nostro Jesu Christo, qui fons vitæ irriguus æternæ descendit in terras, ut ariditatem[10] nostri pectoris irrigaret. Idem est splendor gloriæ 10
Dei Patris, et imago substantiæ ejus; et ideo in lumine ejus vero, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, videbimus, inquit, Patrem; quia Deus lux est. Recte etiam dicitur: *In lumine tuo videbimus lumen;*

[1] Cod. A, *sublimia audet et dicit.*

[2] Psalter. Mediol.: *quemadmodum*, ac subsequenter *torrente.* Ipse maurinæ editiones hoc loco habent *torrente;* sed quæ dicuntur n. 21 manifestissime ostendunt Ambrosium legisse *torrentem.*

[3] Cod. A, *sperant.* Ita habent et ms. Sangermanensis et Psalt. Corbejense (Vide Sabb. ad h. l.).

[4] Cod. A omitt. *de.*

[5] Cod. A omitt. verba *et ponam flumina deserta.*

[6] Ita editt. et mss. aliquot, una cum nostro A. Alii autem plures, *fontem negarint.* Et infra ubi editt. vett. in margine, Rom. in corpore ac pauci mss., accedente iterum cod. A, *et sitim humanæ cupiditatis;* alii majori numero, *et sitim humanæ captivitatis,* quæ tamen lectio evidenter mendosa est.

[7] Cod. A, *subintulit.*

[8] Psalter. Mediol., *his.*

[9] Cod. A, *gratia refertur.*

[10] Cod. A, *ariditates.*

secundum illud: *Qui me videt, videt et Patrem* A
Joan. XIV, 9. *meum.* Apud te ergo, Fons vitæ, præsentem
videbimus Patrem. Sicut enim tu apud Patrem
eras in principio Deus Verbum; ita apud te
semper est Pater, qui in te est. Est enim apud
1 ipsum, in quo est. Prophetatur autem adventus[1]
Domini Salvatoris, qui venturus in terram di-
2 ceret: *Ego et Pater unum sumus;*[2] id est, unum
Joan. X, 30. sumus lumen, sicut unum nomen. Per luminis
et nominis unitatem ambo unum sumus; immo
Trinitas unum in unitate substantiæ, sed distin- B
ctione uniuscujusque personæ. Trinitas distin-
ctionem significat personarum, unitas potestatem.
Potest et ad Patrem dici: *Quoniam apud te est
fons vitæ;* id est, in te ex quo vita processit,
erat Verbum, et semper erat; quia apud te erat.
Omnia per ipsum et in ipso facta sunt; et ipse
est vita universorum; et ipse te nobis manife-
stavit, ut corda hominum ad cognitionem tuæ
3 majestatis illuminentur.[3]

4 23. *Prætende ergo*[4] *misericordiam tuam scien-* C
tibus te. Prærogativa prætenditur, ut mereantur
misericordiam quibus cognitionis tuæ meritum
suffragatur. Denique in posterioribus etiam vi-
lioribus personis studium scientiæ agnoscimus
suffragatum, dicente Domino: *Memor ero Rahab*
Ps. LXXXX, 4. *et Babylonis scientibus me;* id est, meretricis
illius Rahab, et confusionis illius memor ero
apud scientes me, vel inter ipsos; quia mere-
trix illa me agnovit, quem populus non agnovit.
Inter illos ergo qui me sciverunt, commemo- D
rabitur Rahab, ut dignum fidei præmium adi-
piscatur. Unde et in Evangelio dictum advertimus: *Meretrices et publicani præcedent vos in*
Matth. XXI, 31. *regno cœlorum.* Sed quia invalidi sumus ad
exsequendum, licet devoti ad credendum; tu
prætende misericordiam tuam in te credentibus,
quo devotioni et fidei facta quoque nostra con-
veniant; nec studium mentis nostræ destituat
corporis hujus infirmitas; sed in ipsis tentatio-
nibus et infirmitatibus gloriemur, in quibus glo- E
riabatur Apostolus dicens: *Libentissime itaque*
5 *magis gloriabor in infirmitatibus meis,*[5] *ut præ-*
I Cor. XII, 9. *tendat in me virtus Christi.*

Vers. 12-13. 24. Pulcherrime itaque addidit: *Non veniat*
mihi pes superbiæ, et manus peccatorum non
6 *moveant me. Ibi ceciderunt operantes*[6] *iniquita-*
tem: expulsi sum, nec potuerunt stare. Superius
quidam accipiunt *torrentem voluptatis tuæ* in
7 tentationibus fortitudinem;[7] sicut est martyrum,
in quibus placuit Deo exhibere sibi suavis et F
grati certaminis voluptatem. Etenim si hyemes
pro tentationibus accipiuntur; unde et orandum
8 Dominus admonet, ne fiat fuga nostra[8] hyeme
aut sabbato, hoc est, vel in tentatione, vel
otio; hyeme autem crescit torrens, et adimple- Matth. XXIV. 20.
tur, atque intumescit: torrens utique pro gra-
viore tentatione potest accipi, quæ est in per-
secutionibus. Et ideo bene torrens voluptatis
dicitur; quia ubi superabundavit peccatum per-
secutionis, superabundavit et gratia confessionis.

25. Vide virtutem propheticæ distinctionis.
Primo injustum exposuit, qui vel in corde suo,
vel in sermone dicit, ut sibi delinquat, vel in
se delinquat; habet enim græcus codex, ἐν
ἑαυτῷ, id est, in se ipso; sed non omnes. Et
forte ideo, quia *insipiens in corde suo dixit, quia*
non est Deus. Ne forte et injustus intra se dicat, Ps. XIII, 1.
et intra se delinquat, licet Deum palam negare
dementis sit: injustitiam autem plerique pro
laude profitentur. Rapere enim, nocere etiam iis
qui non læserint, et circumvenire plerique sibi
existimant gloriosum. Ergo[9] primo injusti vitam 9
exposuit, postea sacramentum divinæ cognitionis
adjunxit; ut timentes Deum iniquitatem et injustitiam declinemus. Precem addidit, ut ab injustorum consortio justos suos liberare dignetur; ut in iis quoque qui mundo sunt corde, justitia divina prætendat, quasi speculatrix pia, ne nobis peccatorum velut hostium incursus obrepat, et capiat dormientes. Ideo vigilandum est, semper castra Domini munienda sunt; quia nocte advenit inimicus et adversarius, quando somno sensus tenetur, cibo corpus distenditur. Orandum ut justitia Dei prætendat in nobis, quæ in infirmitate positos faciat fortiores, ut possit unusquisque nostrum dicere: *Cum infirmor, tunc*
potens sum. II Cor. XII, 10.

26. Deinde etiam specialiter pro se orat; ut nos doceat, quemadmodum orare debeamus ad Dominum: *Non veniat,* inquit, *mihi pes superbiæ,* id est, non in superbiam incidam. Denique et alibi meminit sui dicens: *Si non ambulavi*
in magnis. Hic oravit, ibi implevit: non imples- Ps. CXXX, 1.
set, nisi orasset. Cavenda superbia, quæ etiam in prosperis supplantat. Denique gravius Adam in paradiso cecidit, quam si cecidisset in terra. De altissimis cadere præcipitium est: in planis lapsus vocatur. Ideo pes errat[10] superbi, quia 10
caput non tenet; oculi enim sapientis in capite ejus. Non mirum ergo si errat vestigium, ubi oculus non habetur. Præcedat oculus, ut pes sequatur. Quomodo enim in tenebris viator incederet?[11] Cito pes offendit in nocte, si quasi 11
quidam mundi oculus viam luna non monstret. Et tu in nocte es sæculi: monstret tibi Ecclesia viam; ex alto te justitiæ sol illuminet, ut lapsum timere non possis.

[1] Cod. A, *in quo et est propheta cui autem adventus.*

[2] Ms. Thuan., *Propheta autem adventum Domini Salvatoris in spiritu prævidens, cui nisi ei qui venturus erat in terra, diceret, apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen? Unde et Salvator in Evangelio dicit: Ego et Pater,* etc. (Edit. Maur.)

[3] Cod. A, *illuminet.*

[4] Psalter. Mediol. omitt. *ergo.*

[5] Cod. A omitt. *meis.*

[6] Psalter. Mediol., *omnes qui operantur.* Sed et Ambrosius n. 28 habet *qui operantur.*

[7] Cod. A, *torrentem voluptatis tuæ interpretatum fortitudinem.*

[8] Cod. A, *vestra.*

[9] Cod. A, *Gloriose ergo.*

[10] Cod. A, *pedes errant.*

[11] Cod. A, *incedat.*

27. Et quia pedem dixerat superbiæ, addidit: 1 *Et manus peccatorum non moveat*[1] *me.* Etenim sicut sancti membra sunt Christi, ita impii membra sunt diaboli. *Manus peccatorum non moveat me,* id est, actus eorum qui peccant, non me de justitiæ statione dimoveant. Plerumque enim dum videmus peccatores prosperis abundare successibus, nutamus affectu, et quasi quadam peccatorum manu de radice virtutis avellimur. Cavendum ergo ne quos in domo Dei manus divina plantavit, manus adversa supplantet. Pulchre tamen hoc dicit qui a persecutoribus verberatur. Qui autem moventur de radice sua, qua jam Christo inhæserant, cadunt.

28. Unde addidit: *Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem.* Quid est, *ibi?* Utrum ubi est superbia, ubi est manus peccatorum? An ubi stabant, ubi erant ante plantati, ibi ceciderunt? An in vicino, an in continenti, quasi in ipso tempore, in ipso loco? Et videtur ambiguum. Sed alibi docemur quid sit *ibi,* ubi dicitur: *Ibi* Ps. XLVII, 3. *dolores sicut parturientis.* Bonus dolor ei cui 2 partus est[2] fidei, quo Christus in Ecclesia formatur, et nascitur. Et alibi dicit: *Memor ero Rahab, et Babylonis scientibus me. Etenim alienigenæ et Tyrus et populus Æthiopum, hi fue-* Ps. LXXXVI, 4. *runt ibi;* id est, ubi scientes me, ubi fundamenta in montibus sanctis, ibi et alienigenæ; quia et ipsi in me putaverunt esse credendum. Ibi ergo ceciderunt, ubi magis stare debuerunt; A quia et in paradiso cecidit Adam, et Christus in ruinam venit, et in resurrectionem, ut ruina sit perfidorum, justorum autem et fidelium resurrectio.

29. Denique *expulsi sunt;* quia injusti viri in loco sancto stare non poterant. Unde et Apostolus dixit: *Et tu qui stas, vide ne cadas.* Et I Cor. X, 12. utique ei dixit qui non corpore, sed fide stabat. Possumus et in futurum intelligere, *ibi,* ut est: *Ibi erit fletus et stridor dentium,* et: *Nudus* Matth. XIII, 14. B *ibi pergam.* Quam brevis in exitu, et quanta Job, I, 21. conclusio! Non sim, inquit, superbus, ut peccem: non peccem, ne movear: non movear, ne cadam: non cadam, ne expellar, sicut Adam de paradiso expulsus est; quia in ipso primum pes superbiæ stare non potuit. Nescit stare superbia; et si ceciderit, non novit resurgere. Et ideo pulchre iste et in superioribus locutus est de superbis: *Hi in curribus, et hi in equis: nos autem in nomine Dei nostri magnificabimur;* hoc Ps. XIX, 8. C enim stabile, illud infidum. Et subjecit: *Ipsi obligati sunt, et ceciderunt: nos vero surreximus, et erecti sumus.* Et in libro Michææ prophetæ *Ibid.* 9. scriptum est: *Noli superbe gaudere mihi,*[3] *inimica mea, quia cecidi; sed resurgam.* Cecidimus Mich. VII, 8. enim in hoc mundo, sed in Christo resurreximus: cui est honor, gloria, virtus, perpetuitas et a sæculis, et nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

AD ENARRATIONEM IN PSALMUM XXXVI

PRÆFATIO.

4 OMNIS Scriptura divina, vel naturalis, vel mystica, vel moralis est. Naturalis in Genesi,[4] in qua exprimitur quomodo facta sunt cœlum, maria, terræ, et quemadmodum mundus iste sit constitutus. Mystica in Levitico, in quo comprehenditur sacerdotale mysterium. Moralis in Deuteronomio, in quo secundum Legis præceptum vita humana formatur. Unde et Salomonis tres libri ex plu- D rimis videntur electi: Ecclesiastes de naturalibus, Cantica canticorum de mysticis, Proverbia de moralibus.

2. Sed quia omnium psalmorum corpus unum est, idcirco nihil in his divisum est atque distinctum; sed prout se obtulit ratio, nulla intermissa doctrinæ istiusmodi disciplina est. Namque et naturalem evidentissime comprehendit, dicendo de Angelis atque Virtutibus, et sole, et luna, et stellis, et lumine cœli cœlorum, et aqua E quæ super cœlos est, quia *Ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt. Statuit ea in sæculum sæculi, præceptum posuit, et non præteribit.* Et de mysticis locutus est, cum de Ps. XXXII, 9, et CXLVIII, 8. occultis, et sacræ unctionis unguento, et de

[1] Maur., *non moveant;* ita et paulo infra. At lectio nostra, nempe cod. A, præferenda, quia et alibi occurrit apud D. Ambrosium, et melius consonat textui hebraico, cæterisque versionibus, et vel ipsi contextui, ubi *manus* in singulari habetur. Est etiam lectio Psalterii Mediolanensis.

[2] Cod. A, *Bonus dolor et via partus est,* uti alii quatuor codd., testibus Maurinis. Thuan. ante *via* habet *bona.*

[3] « Vett. editt., *Noli super me gaudere,* etc. Rom., *Noli super gaudere mihi,* etc. LXX interpr., Μὴ ἐπίχαιρέ μοι, etc. Mss. tamen ut in textu. » Ita Maurini. Aliis mss. consonat et cod. A. Dicendum igitur jam tempore Ambrosii errore amanuensium pro *super me* in latinos codices irrepsisse *superbe,* et ad complendum sensum assumptum fuisse etiam pronomen *mihi.*

[4] Ms. Reg., *In Genesi de factura creaturarum, in qua exprimitur,* etc. Quatuor alii: *In Genesi de formatione creaturæ, in qua,* etc. Sed quod neque in aliis neque in editt. reperitur, glossema redolet. (Edit. Maur.)

Ps. LXXXVIII, 21, et XLV, 5. consummatione scripserit Tabernaculi. Quorum multiplex gratia; quoniam multifariam et multis modis locutus est Dominus in prophetis. Nam et venturum præfatus est Dei Filium Principem sacerdotum; et passurum esse pro nobis, et sanguine suo mundaturum nostra peccata tituli Ps. VIII et alis. *pro torcularibus* declararunt; et resurrecturum Ps. XLV. psalmus *resurrectionis* expressit, et alius postea Ps. XCVI. titulus indicavit, in quo *terra ejus est restituta,* commutationem quoque universorum futuram [1] fidei sacramentis.[1] Et de moralibus plura contexuit, diversaque virtutum genera demonstravit, et dedit præcepta vivendi, quibus ulcera nostrorum sanavit errorum, moresque renovavit humanos, atque intimos mutavit affectus; sicut docet psalmus trigesimus tertius, quem etiam Petrus sanctus in epistola sua tamquam medi- I Pet. III, 11. camentum nostris pectoribus affixit; atque iste qui nobis hodierna lectione propositus est. Nam isti præ ceteris ethici reperiuntur: sed iste diffusior, qui trigesimus sextus inscribitur. Nam etsi ille prædulcis et lucidus est; iste tamen dulcior: quoniam ille me docuit cohibere linguam a malo; iste desinere ab ira, indignationem relinquere. Ille præcepit sine dolo loqui; iste instituit esse mansuetum, qui præmia mansuetudinis demonstravit. Quæ majora fomenta sunt cordis humani, quam mansuetudo atque simplicitas; quibus et dolor omnis acceptæ levatur injuriæ, et labes[2] criminis omnis excluditur? [2]

3. Ad hæc igitur manum medicamenta mittamus, ut vulnera nostra curemus; ne si velimus dicere quod alios curare possimus, dicatur nobis: *Medice, cura te ipsum.* Ergo quod etiam Luc. IV, 23. non medicis, sed vulgo quoque solet esse commune, ut medicinam pauci profiteantur, plurimi tamen remedia ejus aliqua scire se dicant; vel quod medicorum pueri faciunt, nos quoque alieno medicamento remedium indigentibus proferamus. Dives magistrum adhibeat, pauper ministrum. Qui perfecti altitudinem capit, sumat ex ipso: qui planiora desiderat, in valle pascatur, ut parvulus. Qui fluvium metuit, de rivulo bibat:[3] et qui profundum pavet, ad litus [3] enatet. Pulchre autem sanctus David in superiore psalmo injusti vitam describit, hic justi: ibi Ps. XXXV. injustus exponitur, hic justus instituitur: ille sibi delinquit, hic tollit etiam aliena peccata. Et ideo quod primum medicamentum sit justitiæ consideremus.

IN PSALMUM XXXVI ENARRATIO.

[4] Vers. 1. 4. *Noli,* inquit, *malignari*[4] *inter malignantes: neque æmulatus fueris facientes iniquitatem.* Primum discamus quid sit *æmulari;* licet minor vis sermonis hujus sit in latino, quam in græco. Nam et in bono æmulationem legimus, et in malo. Denique Apostolus dicit: *Bonum est* Galat. IV, 18. *æmulari in bono semper.* Et supra ipse dixit: *Æmulantur vos non bene: sed excludere vos vo-* Ibid. 17. *lunt, ut illos æmulemini.* Et iterum ipse ait: *Æmu-* I Cor. XII, 31. *lamini meliora charismata.* Et ad Romanos habes: [5] *Dico ergo; numquid sic*[5] *offenderunt, ut caderent? Absit; sed illorum delictum salus est gentibus,* Rom. XI, 11. *ut illos æmulentur.* Et infra: *Vobis enim dico gentibus: quamdiu ego sum gentium Apostolus, ministerium meum illustrabo, si quo modo æmuler* Ibid. 13. *carnem meam, et salvos faciam aliquos ex ipsis;* hoc est, afficiam carnem meam. Denique παραζηλώσω grecus habet. Nam et hic: μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις habet; μήδε ζήλου τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν: noli malignos in æmulationem excitare; quoniam illi non de bono, sed de malo certant.

5. Quid est, in æmulationem excitare? Exemplo si possumus, aperiamus. Intemperantes mulieres quædam sunt, quæ aliorum conjugum corda sollicitant: quos cum consuetudini suæ, probroque subdiderint, non contentæ erroris sui habere secretum, student coram jugalibus eorum suum jactare flagitium; ut eas in zelum sui excitent et inflamment, triumphum quemdam de dolore probarum mentium et commotione captantes: quæ æmulatione feminea tori proprii contumeliam non ferentes, solvunt complaciti vincla conjugii, aut quotidiana rixa decertant;[6] [6] fitque ex æmulatione discordia, ex dissensione dissidium, quo domus tota turbetur. Exemplo igitur protervæ mulieris cognosce qui legis, partes esse nequissimæ detestabilisque versutiæ, improba æmulatione alterius animam commovere: aliudque esse zelum, aliud parazelum. Hæc est enim prava æmulatio, quæ bonorum subintrat affectum: qua etiam Judæus erravit, qui a vero et bono Evangelicæ disciplinæ itinere,[7] devia Legis æmulatione, deflexit; sicut [7]

[1] Cod. A, *sacramento.*

[2] Cod. A, *tabes.*

[3] Cod. A, *bibit, et qui profundum postulavit ad littora natat,* cum aliis quinque, ut monent Maurini.

[4] Psalt. Mediol., *Noli æmulari.* Hæc autem monent Maurini: « Rom. edit. sola., *Noli subæmulari inter malignantes. Primum discamus quid sit subæmulari?* Hanc quidem lectionem videntur ea quæ sequuntur, postulare; sed nos ex fide verba mss. et vett. editt. repræsentamus. Cui vero placuerit varias hujus versiculi lectiones cognoscere, adeat Nobilium, apud quem etiam cum aliorum Patrum, tum ipsiusmet Ambrosii expositiones reperiet ».

[5] Cod. A, omitt. *sic;* quæ vox etiam in cod. Regio, apud Sabb. ad h. l., desideratur.

[6] Cod. A, *aut cotidianæ vitæ decernunt,* cum aliis pluribus.

[7] Editt. ant. et Rom. cum mss. Vat., Colb. et Vict., *qui a vero bono Evangelicæ disciplinæ, devia Legis æmulatione, deflexit.* Paris. quædam cum Reg., ...*disciplinæ devius, Legis,* etc. Omnium, uti putamus, optime quatuor alii quos secuti sumus. (Edit. Maur.)

Philip. III, 6. de se Apostolus ait, quod secundum æmulationem Legis persequebatur Ecclesiam Christi.

6. Ergo quamvis Deus noster ingratis Judæorum offenderetur frequenter affectibus et querelis; tamen adsumptum semel et electum sibi populum minime relinquebat: sed Synagoga tantum meretrix procax irritare eum cœpit in æmulationis amaritudinem, prævaricationis se miscendo sacrilegiis. Denique dixit ad sacerdotem Aaron: *Fac nobis deos quos*[1] *adoremus;* et vituli caput adorare cœperunt. Unde per canticum magnum Moysi Dominus in ore ipsius resultavit dicens: *Ipsi excitaverunt me in æmulationem in non Deo, irritaverunt me in simulacris suis; ego autem excitabo eos in æmulationem in non gente, in natione insipiente irritabo eos.* En quomodo Dominus condemnavit Synagogæ meretricios mores, quo[2] ipsorum in eos versutiam retorqueret; et suo afficerentur ingenio, qui Dominum Deum suum a quo adsumpti fuerant, gravibus sacrilegiis refutarunt, deos sibi quos colerent eligentes: adsumens e contrario sibi Ecclesiam de profanis, quam prælatam[3] sibi sine Lege, sine gratia Judæorum populus ingemisceret; atque eo amplius in æmulationem illorum excitaretur affectus, quo viliorum facta esset electio. Nam ante quo afficeretur ille populus non habebat; cum solum se a Domino consideraret electum. Ubi vero advertit adscitam[4] ex nationibus convenam[5] plebem, quæ sibi legem Domini, prophetarum oracula, Testamentum novum Domini vindicaret; tunc demum excruciari nimio cœpit affectu, posteaquam se repudiatum esse cognovit. Denique si videat gentilium cæremonias, non movetur: si audiat profectum Ecclesiæ, cruciatur, miseraque torquetur invidia. Completur ergo in Judæa: *Et ego in æmulationem eos excitabo in non gente.*

Exod. XXXII, 1.

7. Accedit ad cruciatus gravioris ærumnam, quod ex gentibus peccatores sibi videntur esse prælati, qui ne gentis quidem, alicujusve nationis nomen adtollant. Nam omnis congregatio cujusque regionis nomen sibi vindicare consuevit; ut Ægyptii, Æthiopes, Syri, Judæi, Arabes, provinciæ suæ terrarumque suarum vocabulum præferunt: nos de diversis populis congregati, vocabulum nobis unius gentis non possumus usurpare; et ideo quia nomen non habebamus in terris, de cœlo accepimus, ut Christi populus diceremur. Sed hoc gentilis stultitiam putat, Judæus opprobrium. Verum est ergo quod scriptum est, quia ultus est Deus propriam contumeliam, Ecclesiam sibi ex non gente quærendo; et eam ex gente insipiente vetusto illi atque regali populo præferendo. Quæ sit gens insipiens quæ prælata sit, audi dicentem: *Quoniam stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientes.* I Cor. I, 27. Et iterum: *Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens.* Reddidit ergo, non intulit Dominus æmulationis communionem; ut esset non in forma imitationis, sed in pœna iniquitatis. I Cor. III, 18.

8. Denique latinus interpres volens distinctionem facere inter æmulationem virtutis, et æmulationem offensionis, ait: *Numquid æmulamur Domino?* Hoc est, numquid Domino offensionem æmulationis inferimus, ut de iis edamus, quæ immolata simulacris sunt; sicut Judæi, eum[6] sacrificando simulacris exasperaverunt? Quod si inter homines excitandæ æmulationis offendit intentio, et frequenter persona exasperati[7] superior invenitur, quod incentoria[8] æmulationis fraudi esse consuevit; cujus stultitiæ est majestatem irritare divinam, et offendiculo æmulationis incessere, ubi nulla ultionis est difficultas? I Cor. X, 20.

9. Non debemus igitur malignis æmulandi adversum nos aculeos ministrare, qui etiam non lacessiti, invidiæ stimulis excitantur, ut noceant: sicut Cain fratrem occidit, quia magis illius sacrificium acceptum esset, quam quod ipse putaverat offerendum. In quo non æmulatus Abel: sed invidus Cain prælationis gratiam scelesto parricidio persecutus est. Non enim ille fratris voluit obumbrare sacrificium, sed servare sacrificii disciplinam; ut primitias nulla desidia moraretur, nec aliqua in usus proprios derivata usurpatione violaret. Saul quoque triumphatorem Palæstinorum David prophetam, et propriæ conservatorem salutis, juvencularum sibi sermone prælatum tentavit insidiis, teli jaculo paravit occidere; ac pene sanguinem generi fuderat innocentis, nisi vulnus ille sinuati corporis inflexione elusisset.[9] Quæ ibi malitia, si juvenculæ dixerunt: *Saul in millibus, David in decem millibus?* Quam atrox autem invidia regis Saul, qui sermonis errorem in innocentis exitium derivavit! I Reg. XVIII, 7.

10. *Neque æmulatus,* inquit, *fueris facientes iniquitatem.* Non repetivit quod dixerat, sed mutavit; aliud est enim subæmulari, aliud æmulari: subæmulatio astutiam habet, æmulatio simplicitatem. Sed tamen etiam ipsa cauta debet esse simplicitas et provida, ut noverit quid ca-

[1] Cod. A, *ut.*
[2] Cod. A, *quod.*
[3] Cod. A, *qua prælata.*
[4] Cod. A, *ad scientiam.*
[5] Cod. A, *conveniam;* quam vocem eadem manus delevit et ejus loco posuit in margine *convenisse.*
[6] Ita cod. A; editiones maurinæ habent *cum,* quod tamen mendum typographicum putamus.
[7] Cod. A, *exasperantis.*
[8] Edit. Rom., *invenitur, incentori æmulationis,* etc. Aliæ, *invenitur, incentoria æmulationis.* Mss. omnes, ...*quod incentoria,* etc. Et certe particula *quod* videtur omnino necessaria constructioni. Vocem autem, *incentoria,* fuisse tunc temporis pro causa quæ ad aliquid incenderet usurpatam existimamus. (Edit. Maur.)
[9] « Edit. quædam Paris., *nisi vulnus illi æmulati corporis,* Reg. ac Thuan., ...*simulati corporis,* etc. Forte quod crediderint sanctum Doctorem alludere ad ligneam illam effigiem quam pro Davide Michol supposuisse memoratur. Sed præstare Gill. et aliorum mss. lectionem palam faciunt verba, tum quæ præcedunt, tum quæ sequuntur. » Ita Maurini. Ac revera quæ hic leguntur ad factum omnino diversum alludunt. Est autem adhuc corruptior lectio cod. A: *Simulati corporis inflectione luisset.*

vendum sit. Neque enim otiose dictum est: *Estote astuti sicut serpentes, et simplices sicut* Matth. x, 16. *columbæ.* Spiritalis ergo debet esse astutia, quæ servet salutem, dolum nesciat. Spiritalis debet esse simplicitas. Videtur autem etiam alio loco distinctionem subæmulationis Scriptura fecisse, cum dicit: *Et auferetur zelus Ephræm, et inimici Judæ peribunt. Non erit æmulus Eprhæm Judæ,* Is. xi, 13. *et Judas non vexabit Ephræm.* Alibi autem habes: *Sic et vos, quoniam æmulatores estis spiritualium* I Cor. xiv, 12. *ad ædificationem Ecclesiæ, quærite ut abundetis.* Æmulatores pro bonis, et bonæ rei imitatoribus posuit; æmulum pro obliquo et invido.

Vers. 2. 11. Primum est ergo, ne malignos ad æmulationis malignitatem lacessas: secundum, ut non æmuleris iniquitatem facientes. Plerumque enim videntes pii fraude aliquos et astutia quæsisse [1] divitias, et pervenisse ad honores, æmulatione[1] deformi, vias eorum sequi gestiunt; ut ad divitias et honores simili arte perveniant, vel in contrahendo conjugio circumscribant adolescentulas. Quid enim prodest, cum ipsæ divitiæ et omnis gloria sæcularis tamquam fœnum cito arescat, et tamquam olera herbarum in ipsa specie sui floris intercidant? Omnis caro fœnum, et omnis gloria hominis ut flos fœni. Noli ergo magnopere affectare quod perpetuum esse non possit: noli esse æmulus et obliquus: noli esse contentiosus et decertator in zelo. Unde et Aquila dixit: *Noli concertare in malignantibus.* [a] Symmachus: *noli contendere.* Noli etiam esse imitator iniquitatis et fraudis: sed esto apostolicæ doctrinæ, propheticæ gratiæ, sanctorumque virtutis imitator; ut fructum feras, et messem bonitatis recondas, sicut Joseph, qui multitudine frumenti famem diuturnæ sterilitatis exclusit: ut Habacuc, qui prandium messoribus deferendo, elevatus ab Angelo aerii tramitis iter carpsit, et redditus terris, inter sævos leonum strepitus pio prophetæ dulce convivium ministravit.

Vers. 3. 12. Recte ergo dicit Propheta: *Spera in Domino, et fac bonitatem; et inhabita terram, et pasceris in divitiis ejus.* Quæ est terra quam suadet inhabitandam, nisi anima tua, quam bene debes excolere, frequenter spiritalibus [2] inarare vomeribus, ne longo inhorrescat situ?[2] Bonus enim agricola quotidiana operatione et pervigili sollicitudine exercet agrum suum, et [3] propria rura custodit; ne devastet ea[3] aper de silva, et fructus maturos raptor eripiat. Ara ergo terram tuam, ut cum venerit, qui seminat verbum, animam tuam inveniat præparatam; ne supra inculta cordis tui decidat semen, et veniant aves cœli, et diripiant quod fuerit seminatum. Quæ sit ergo terra, audi dicentem: *Ecce exiit qui seminat, seminare agrum suum: et dum seminat, aliud cecidit secus viam, aliud supra petram, aliud supra terram bonam.....* Luc. viii, 5 et ss. *Quod autem supra terram bonam, ii sunt qui in corde bono audientes verbum retinent, et fructum adferunt per patientiam.* Mundum sit ergo *Ibid.* 15. cor tuum, munda sit anima tua, ut fructum bonitatis possis adferre, hoc est, gratiæ spiritalis. Bonitas enim fructus est Spiritus sancti; sicut scriptum est: *Fructus autem Spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, fides, modestia, continentia.* Hi sunt fructus, quorum Galat. v, 22. divitiis pascimur, et ubertate satiamur. In hac terra vitem illam fructiferam justus Noe plantavit, et de fructu ejus bibit, atque intimo corde solutus est; quando eum laudabili pietatis amictu induit virtutum suarum geminata posteritas. Alio quoque loco nobis istas Propheta sanctus divitias demonstravit, quibus erat dives in Christo, et omnibus quæ ad vitam æternam conducerent, abundabat.[4] Et re vera quis ditior, quam qui dives [4] in Domino est; ut possit dicere: *In via testimoniorum tuorum delectatus sum, quasi in omnibus divitiis?* Quid enim poterat deesse viro, qui cœle- Ps. cxviii, 14. stibus ditabatur oraculis? Et ideo suadet hoc psalmo, ut thesaurum illum nobis quæramus æternum, et delectationem ejus acquisitione capiamus.

Vers. 4. 13. Ideoque ait: *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui.* Quare non dixit tuas; sed cordis tui petitiones?[5] Etenim petitiones [5] exterioris hominis interiorisque communes non sunt, nec omnes probantur a Christo; quia lex carnis legi mentis frequenter repugnat. Quæ autem interioris sunt hominis, qui renovatus est Spiritu, illas petitiones Dominus petitori donat effectu. Unde et alibi ait: *Tribuat tibi Dominus secundum cor tuum, et omnes petitiones tuas confirmet. Secundum cor* ait, non secundum appeten- Ps. xix, 5 tiam carnis: et illas petitiones, inquit, quæ prodeunt ex intimo corde, confirmet,[6] non quæ ex [6] carnis hujus illecebra et voluptatibus diriguntur.

Vers. 5-6. 14. *Revela ad Dominum*[7] *viam tuam, et spera in eum, et ipse faciet. Et educet sicut lumen justitiam tuam, et judicium tuum sicut meridiem.* Hoc solo versiculo qualis esse debeas, declaravit. Quis enim revelat viam suam, nisi qui Deo occultorum suorum arbitro interna sui pectoris confitetur? Bene ait, *revela,* hoc est, aperi conscientiam tuam, ne eam sæculi istius gravet umbra vel carnis. Prorumpentia enim semina si fuerint obumbrata, tenuantur; soli objecta pinguescunt. Quid de seminibus loquor? Ipsas arbusculas, quominus se se in altum subjiciant, umbra silvestris internecat, et prohibet brachia ramosa diffundere. Pulchre autem dixit: *Revela ad Dominum viam tuam,* quia natura hominum prona peccato velut quoddam menti[8] nostræ [8]

[1] Cod. A, *adulatione.*

[2] *Situ* pro *otio,* quod nempe absque cultura derelinquatur.

[3] Cod. A, *eam.*

[4] Cod. A, *abundavit.*

[5] Omnes editt. cum mss. nonnullis, *Sed cordis tui? Petitiones .....communes sunt.* Aliorum quinque mss. lectionem eo prætulimus, quia sensui et contextui accomodatior visa est; nec non ad Origenis quem in psalmos Ambrosius plurimum imitatur, interpretationem magis accedit. Ipsum consule, Hom. I in hunc Psalmum. (Edit. Maur.)

[6] Cod. A. *confirma.*

[7] Psalter. Mediol., *Revela Domino.*

[8] Cod. A, *mentis.*

velamen obducit; ne nostra Domino peccata fateamur, qui potest vulnera nostra sanare: ut erubescat quis ore proprio postulare medicinam, ne coram hominibus sua prodantur opprobria. Premit igitur se intra hominem conscientia, cum latere non possit: et tamdiu differt, quoad vulnus efferveat; ut jam non fidei salubritate, sed immedicabili atrocitate ulceris detegatur. *Revela,* inquit, *ad Dominum viam tuam;* hoc est, aperi viam tuam, noli abscondere, sicut abscondebat Cain, qui latere cupiebat; omnis enim qui male agit, odit lucem. Revelabat David viam suam, Ps. XLIV, 2. qui ait: *Dico ego opera mea Regi.* Aperi sensum tuum, ut nihil sit quod timeas reprehendi. Revelavit et Paulus, qui præsumpsit dicere: *Nihil* I Cor. IV, 4. *mihi conscius sum.* Is actus, ea vita sit, ut via tua coram Patre tuo luceat, qui in cœlis est.

15. Sed quia obnoxia fragilitati omnis humana conditio est, et non nostræ est potestatis iter nostrum ex voluntate dirigere; ideo tibi dicit: Spera in Domino, *et ipse faciet;* hoc est, ut aperiat viam tuam, nec talem te esse permittat, ut fugias lucem, dum times prodi, et diligas tenebras, ut possis tua occultare flagitia, dicens: Eccli. XXIII, 6. *Tenebræ operiunt me: quis scit si videt Altissimus?* Quomodo enim potest qui adulterium molitur, [1] non noctem suis accommodam[1] quærere tentamentis? Qui falsum cogitat, testem suæ fraudi adhibere, qui corruptelam judicis captat, ut opprimat innocentem, iniquitatis non explorare [2] secretum? Latro in solitudine subsidet,[2] noctis [3] tenebras opperitur,[3] ut sceleri cedat effectus. Iniquitas ergo tenebræ sunt; Deus lux est. Et si tu velis tuam occultare justitiam, Deus eam educet in lucem; nec patitur latere judicium quo ea quæ bona sunt, elegisti, quæ improba, refutasti. Nec solum facit tuum lucere judicium; sed lucere sicut meridiem. Quando se sol iste in splendorem totus effundit, meridies est. Meridies erat quando Joseph cum fratribus epulabatur, non ultus injuriam, sed oblitus.

Vers. 7. 16. *Subditus esto Domino, et obsecra eum.* Non solum ut subjectus sis Deo, moneris; sed etiam ut obsecres Dominum, quo possis tuæ studium subjectionis implere, sicut et supra ait: [4] *Revela Domino viam tuam, et*[4] *spera in eum.* Non solum revelare viam tuam te convenit; sed etiam sperare in Dominum. Bona autem subjectio, non abjecta, non vilis, sed gloriosa atque sublimis: ille enim Deo est subditus, qui facit Domini voluntatem. Denique quis ignorat quod sapientia mentis præstantior, quam carnis sapientia sit? Sapientia autem mentis subjecta est Dei legi: sapientia carnis non est subdita. Et addidit Apostolus: *Nec enim potest.* Esto ergo subditus, hoc est, proximus Christo, ut Legem impleas. Denique Christus faciendo voluntatem Patris, Legem implevit. Et ideo finis est Legis, et plenitudo est caritatis; quia diligens Patrem, affectum omnem ejus adhibuit voluntati. Unde pro gloria Apostolus dixit: *Cum autem subjecta illi fuerint omnia, tunc et ipse subjectus erit illi, qui sibi subjecit omnia; ut sit Deus omnia in omnibus.*[5] Et ipse de se ait: *Nonne Deo subdita est anima mea? Ab ipso enim salutare meum.* Denique pro pietate erat, non pro infirmitate, Joseph et Mariæ parentibus subditus. Gloria autem Christi maxima, ut se universorum hominum pectoribus infundat, et omnes revocet ab impietate perfidiæ, et gentilitatis affectu, ut sibi faciat esse subjectos. Cum autem sibi subjecerit omnia, cum intraverit plenitudo gentium, et salvus factus fuerit omnis Israel, et toto orbe unum fuerit corpus in Christo; tunc erit et ipse subjectus, munus suum Deo Patri offerens, et quasi Princeps omnium sacerdotum, et cœlestibus compos[6] altaribus, ut sit sacrificium [6] fides omnium. Pietatis ergo est ista subjectio, quod erit subjectus in corpore Dominus Jesus, cujus nos sumus corpus et membra. Esto ergo homo subjectus Christo, hoc est, subditus sapientiæ Dei, subditus verbo, subditus justitiæ, subditus virtuti; quia hæc omnia Christus est. Omnis homo Deo se subjiciat; non enim unum, sed omnes docet ut subjiciant cor suum, subjiciant animam suam, subjiciant carnem suam, quo sit Deus omnia in omnibus. Subjectus ergo est qui plenus est gratiæ, et suscipit[7] jugum [7] Christi, et mandata Domini strenue et incunctanter exsequitur: sine subjectione autem, qui se frustra extollit, sensu propriæ carnis inflatus, insolens devotionis et piæ declinans observantiam servitutis, quam ipso jure naturæ Auctori debemus æterno. Postremo qui sine peccato est, subjectus est Christo; quoniam redemptus a Domino est: qui autem in peccato est, non potest dici liber, sed servus, quem gravia tenent vincula peccati.

Rom. VIII, 7.

[5] I Cor. XV, 18. Ps. LXI, 2.

17. Sequitur: *Ne æmulatus fueris eum qui* Vers. 7. *prospere dirigitur in via sua, faciens iniquitatem.*[8] [8] Evidenter hic quid superius senserit, intimavit: non excitandos malignos æmulatione ad malignitatem, neque imitandos facientes iniquitatem. Non enim iniquitas, sed prosperæ res quæ proveniunt iniqua gerentibus nos sæpe sollicitant, ut eos putemus imitandos, quo ad eorum pos-

[1] Cod. A, *accomodandam.*

[2] Cod. A, *Latro solitudines obsidet.* Ita et editio romana e quibusdam aliis mss.

[3] Editt. vett. in corpore ac Rom. cum mss. Thuan. ac Vat., *noctis tenebris operitur.* Vet. in marg. ac mss. Reg., Colb. et Vict., Maurinis testibus, ac noster A, *noctis tenebras opperitur.*

[4] Cod. A omitt. particulam *et.*

[5] Cod. A, *et in omnibus;* ita paulo infra. Quæ particula *et* occurrit et alibi apud D. Ambrosium (Vide Sabb. ad h. l.); frequentius tamen omittitur.

[6] « Omnes editt. ac mss. aliquot, *compos altaribus;* alii plures, *corpus altaribus.* Commode; nihil enim aliud hic declaratur, nisi Christum et sacerdotis et hostiæ vicem functurum. » Ita Maurini. Sed nos istud *corpus,* licet exhibitum etiam a cod. A, admittere nequivimus; et ideo antiquiorum editionum lectionem retinuimus, qua exprimitur Christum supremum esse pontificem et in cœlis.

[7] Cod. A, *suscepit.*

[8] Psalt. Mediol.: *Qui prosperatur in via sua, in homine faciente iniquitatem.*

simus pervenire successus, dicentes: *Ecce ipsi peccatores, et abundantes in sæculo, obtinuerunt divitias. Et dixi: Ergo sine causa justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas; et* Ps. LXXII, 12 et seq. *fui flagellatus tota die.* Si igitur flagellatus est David, cavere debemus ne et nos flagellemur; et dicatur nobis quia divitiæ, honores, potentiæ, generationi hujc videantur esse disposita, quasi vaga et incerta pecuniæ opera, iniquitatisque compendia, non quasi præmia ulla virtutis; ideoque velut somnium veniant, et cum somnio te resurgente deficiant. Ipsos athletas cum vicerint, certum est coronari, non antequam vincant. Nobis lucta cum sæculo est. Vince ante sæculum, ut coronam petas. Nemo ante coronatur, nisi certamen impleverit. Qui stadium currunt, numquid ante bravium accipiunt, quam stadium percurrerint? Quanti priores in exitu cadunt, et cursus sui celeritate fraudantur? Numquid tu Deo, quam Paulus acceptior? Ille vas electionis, ille gentium Doctor numquam sibi in hoc sæculo coronam ausus est postulare. Denique audi dicentem: *Certamen bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi. Quod reliquum est, reposita est mihi corona justitiæ,* II Tim. IV, 7-8. *quam reddet mihi Dominus in illa die.* Paulus ille raptus in tertium cœlum, qui audivit arcana quæ non licet homini loqui: utrum in corpore esset raptus, an sine corpore, nescit, sicut ipse II Cor. XII, 2. testatus est. Paulus ergo dicit, in illa die coronam sibi esse reddendam: tu hic tibi ut reddatur insistis? Imple ergo certaminis tui tempus. Non semel athleta luctatur, nec semel præliatur miles, ut stipendia sua possit implere; et tibi non cum una passione luctamen est.

Vers. 8. 18. Superiores si evaseris passiones, ira succedit; et ideo tibi dicit Scriptura: *Desine ab ira,*
1 *et relinque indignationem.*[1] Sunt multa vitia quæ obrepunt insipientibus. Ira gravis passio est: plerumque accendit invitum; et volentem mitius vindicare, in furorem rapit, ut perimat quem putaverit coercendum. Commotus, gladio sæpe transverberat innocentem. Amicos et fratres per indignationem plurimi peremerunt. Ideo Sapiens Prov. XV, 1. dicit: *Ira perdit etiam sapientes.* Salomonis dictum est, quia non solum quoscumque de medio homines, sed etiam ipsos perdat ira sapientes. Et David sapientem monet dicens: *Desine ab ira;* ne cum accenderis eam, illa non desinat priusquam te ejus flamma consumat. *Relinque,* inquit, *indignationem;* hoc est, natura te rapit, movet af-
2 fectus, culpa te alicujus excitat[2] vel offensa, ut
3 indigneris; sed[3] non usquequaque, ut modum nescias: relinque eam, finem impone, ne te in peccatum trahat. Hoc est, quod supra dixit: Ps. IV, 5. *Irascimini, et nolite peccare.* Non enim hortatur
4 ut irascaris, sed ad tempus cedit affectui:[4] dat tamen medicamentum, ne diutius vis ulceris serpat. *Irascimini,* quod ait, tuæ est passionis. Medicus enim non statim adhibet medicamenta languori: si dolor fervet, fomenta adhibet, ut mitescat dolor: si febris exæstuat, remedii tempus exspectat, ipsum potum sitientibus negare consuevit. Non dicit: Noli febrire, cum vapor fervet ægroti, sed dicit: Exspecta, desinat febris, digeratur commotio. Sic et Propheta non potuit dicere homini, cujus caro ut variis morborum, ita commotionum passionibus excitatur: Non irascere; sed dicit: *Desine ab ira, et indignationem relinque,* ne pecces; ira enim gravis est magistra peccati. Alius quoque medicus dicit: *Sol non occidat super iracundiam vestram;* Ephes. IV, 25. ne dum diu differs, veniat ille qui calefactum corporis somno excitare consuevit, et stimulet te, inserat tibi cogitationes, et in secreta se tui pectoris immergat dicens: Vindica injuriam tuam, virum te esse cognosce: femineæ infirmitatis est non capere vindictam. Ergo contemnere te debuit servus, frater decipere, amicus illudere; et tu adhuc tuam non ulcisceris contumeliam? Proscribas necesse est, gladio oportet insurgas, et dolorem tuum adversarii morte solvas.[5] Vir 5
fuit ille qui suum occidit inimicum, merito prædicatur; quia ita se vindicavit, ut alius ignorans audiret, eique irrogare[6] non auderet injuriam. 6
His stimulis plus accenditur, plus movetur; ut compleatur quod scriptum est: *Ira perdit*[7] *etiam* 7
sapientes.

19. Ergo tu ne audias eum; *ne æmuleris ut* Vers. 8-9.
nequiter facias. Quoniam qui nequiter agunt, exterminabuntur. Exterminantur qui radices non habent, sicut olera vel fœnum. Olera infirmus manducet: tu autem vitem insere in agro tuo, vineam institue. Etsi venerit Achab, qui tibi di- 8
cat: *Da mihi vineam tuam, ut olera mihi seram;*[8] III Reg. XXI, 2.
noli ei adquiescere, ne ex consensu tuo caduca serat, abscindat æterna. Ideo Nabuthe inter sanctos habetur, quia majorum suorum hereditatem ne regi quidem putavit esse cedendam; et lapidari maluit, ut vineam suam non daret in direptionem. Hereditas majorum fides vera est. Exstiterunt ariani regali subnixi potentia, qui templum Domini putarent sibi esse tradendum, supplicia acerba minitantes: sed absit, ut apud mentem Domino servientem præponderaret magis pœnæ formido, quam forma pietatis. Non prævaluit perfidia, quia fides restitit.[9] Est etiam 9
quædam vinea in pectoribus fidelium, de qua dicit Esaias: *Vinea facta est dilecto in cornu uberi.* Hanc vineam Dominus plantavit in cor- Is. V, 1.
dibus nostris; et ideo legimus dicentem Deum: *Ego te plantavi vitem fructiferam, totam veram.* Jerem. II, 21.
Nemo ergo de agro animæ nostræ hanc auferat vitem;[10] quia benedicta est ea vitis. Ideoque di- 10

[1] Psalt. Mediol.: *Et derelinque furorem.*
[2] Cod. A, *culpæ alicujus occasio.*
[3] Cod. A omitt. *sed.*
[4] Cod. A, *cedat affectum.*
[5] Cod. A, *solveris.*
[6] Cod. A, *inferre.*
[7] Cod. A, *perdet.*
[8] Cod. A, *inseram.*
[9] Alludit ad ea quæ facta sunt Justina imperante.
[10] Cod. A, *vineam,* et rursus postea *vinea.*

ctum est de sanctis: *A fructu frumenti, vini et*
Ps. IV, 8. *olei multiplicati sunt.* Bonum est ergo habere intra te torcularia vino redundantia; ut fluat tibi vinum in vas tuum de vinea Sorech, poculum illud inebrians quam præclarum! Sorech enim vinea novi principii est, et novæ
1 æquitatis.[1] Unde et dicitur nobis: *Cantate Domino vestro canticum novum, principium ejus;*
Is. XLII, 10. *magnificate nomen ejus ab extremo terræ.* Hæc ergo vinea uvas faciat, non iniquitatem. Ideo relicta est vinea Judæorum; quia iniquitatem
Is. V, 7. fecit, ut scriptum est, et non judicium. Nos ergo fructum feramus in Christo, ut perpetui esse mereamur.

Vers. 10. 20. *Sustinentes enim Dominum possidebunt terram;* illam utique viventium terram. Est quædam terra cœlestis, quæ fructum cœlestibus ferat, de qua ait: *Credo videre bona Domini in terra viven-*
Ps. XXVI, 13. *tium.* Hæc terra multo hominum sudore ventri ministrat alimenta: illa terra bona Domini sine ullo labore fructificat, in qua justorum diuturna possessio, et piæ mentis hereditas est. Et bene ait: *Sustinentes autem Dominum hereditate pos-*
2 *sidebunt terram.*[2] Hæc est enim terra quæ non præterit, nam cœlum et terra præteribunt; verba autem Domini non præteribunt. Et ideo nec illa intelligibilis terra poterit præterire paradisi, in qua sunt qui Domini verba conservant. In hac terra collocatus est Adam, ut fructum æternæ caperet vitæ; sed quia verba Domini servare
3 non voluit,[3] ideo in possessione quam acceperat, manere non meruit. Qui autem verba Domini custodit, confidenter dicit: *Exspectans ex-*
Ps XXXIX, 2. *spectavi Dominum, et respexit me.* Adam autem quoniam non exspectavit Dominum (quomodo enim exspectavit qui refugit et offerre se timuit?), ideo nec Dominus eum videre dignatus est; oculi enim Domini super justos. Hunc autem eousque videre nolebat, ut quæreret dicens:
Gen. III, 9. *Adam, ubi es?* Qui quæritur, pro absente habetur. Fides est quæ nos repræsentat Deo; perfidia quæ facit impios exsulare. Nullus itaque absens est Deo, nisi qui se absentem fecerit.
Matth. IX, 21. Et ideo dicit: *Fiat tibi secundum fidem tuam;* qui enim ignorat, ignorabitur. Ergo Adam quasi peccator locum suum servare non potuit. De
4 paradiso ejectus, in castellum est relegatus,[4] ut ageret pœnitentiam. Accepit dilationem, ne continuo penitus interiret; ut salva fieret Eva per generationem filiorum, fidem sancti Abel, prophetarum gratiam, Ecclesiæ posteritatem.

Vers. 10. 21. Sed quia per hæc redimi noluerit, et in peccato perseverandum ducit, de eo dicit Pro-
A pheta:[5] *Et adhuc pusillum, et non erit peccator:* 5
et quæres locum ejus, et non invenies. Quomodo enim esse poterit in futurum, cum peccati locus diuturnus esse non possit? Hæc est enim terra quæ aperuit os suum, ut sanguinem susciperet innocentis. Et ideo in hac terra locus est peccatorum. Præterit terra: quomodo peccatoris locus poterit inveniri? Ego arbitror quod ideo firmamentum inter aquam et aquam Deus Gen. I, 6.
esse præceperit, ut a virtutibus peccata discerneret; et superior aqua quæ laudat Dominum,
B quieta maneret erroris, inferior peccato esset obnoxia. Denique illa Deum videt, hæc non videt: quæ super cœlos est, videt; quæ in abysso, non videt. Unde etiam dictum est: *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ,*[6] *et* 6
timuerunt: turbatæ sunt abyssi, multitudo sonitus aquarum. Merito turbantur abyssi super quas Ps. LXXVI, 17.
tenebræ sunt deformes, et ideo pacem habere non possunt. Unde rogavit legio dæmoniorum
C ut in abyssum milteretur, et se cum magno tumultu præcipitavit in fluctus; ut porcorum Matth. VIII, 31.
gregem quem repererat, strangularet. Peccatores itaque abyssum petunt, ubi caligo tenebrarum.

22. *Mansueti autem possidebunt terram, et de-* Vers. 11.
lectabuntur in multitudine pacis. Merito terram possident in quibus Deus ipse requiescit; sicut divino per Esaiam resultavit oraculo dicens: *Super quem requiescam, nisi super*[7] *humilem* 7
et quietum, et trementem verba mea? Qui sunt Is. LXVI, 2.
D mansueti, nisi quos nullus stimulus dissensionis exagitat, non ira perturbat, non sævitia exasperat, non rabies crudelitatis inflammat? Et ideo quia non vina, non epulas, non divitias, sed pacem Domini dilexerunt in corpore constituti; pro illa delectatione corporalium voluptatum, qua se putarunt esse fraudandos, ut gratiam adipiscerentur æternam, *delectabuntur in multitudine pacis,* quam Dominus noster Jesus in diebus suis generi donavit humano;
E sicut prophetia quæ non mentita est, comprehendit adserens: *Orietur in diebus ejus justitia,* *et multitudo pacis, donec extollatur luna.* Quæ Ps. LXXI, 7.
igitur est pax qua cunctæ Ecclesiæ multiplicatus est populus; nisi illa de qua Dominus dixit: *Pacem meam relinquo vobis, pacem meam* *do vobis?* Dedit pacem, qui animorum bella Joan. XIV, 27.
sedavit.

23. Sequitur: *Observabit peccator justum, et* Vers. 12-13.
fremet super eum dentibus suis. Dominus autem ir-
F *ridebit eum; quoniam prospicit quod veniat*[8] *dies* 8
ejus. Indignantis quidem et effervescentis in iracundiam consuetudo est, dentibus fremere: sed

[1] « Mss. partim cum editt., *novi principii nova est æquitas;* partim ut nos in textu, nisi quod solus Thuan. habet conjunctionem *et.* Iterum mss. Vict., Colb. cum iisdem edit. *.....canticum novum, magnificate nomen,* etc. Vat. autem ac plures Gallic. *.....canticum novum, principium ejus, magnificate nomen,* etc., in quo consentiunt cum LXX, ubi legas: ὑμνήσατε τῷ Κυρίῳ ὕμνον καινὸν, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, δοξάσατε, etc. » Ita Maurini. Convenit autem codex A in iisdem lectionibus ab eis prælatis.

[2] Psalt. Mediol.: *Nam qui expectant Dominum, ipsi,* etc.

[3] Cod. A, ac vett. editt. in margine, nec non mss. septem gallici: *servare non potuit,* quod esset intelligendum in lato sensu de facto, non stricte de defectu ipsius possibilitatis.

[4] Ita editt. et sex mss. qui tamen legunt, *religatus,* quæ vox fere semper invenitur in mss. pro *relegatus* At Vict., Colb. et vett. editt. in margine præferunt, *in carcere est relegatus.* (Edit. Maur.)

[5] Cod. A, *prophetia.*

[6] Cod. A omittit iterationem.

[7] Cod. A, *supra.*

[8] Psalt. Mediol.: *veniet.*

habet etiam cor maligni dentes suos, qui non resonare, sed lacerare consueverunt. Insidiæ, commenta, nequitiæ, dentes sunt peccatoris. Insidiatur ergo peccator justo, quia invidet; justi enim vita redarguit peccatorem, quem tacita majore auctoritate[1] condemnat, quam si clara voce loqueretur. Sed justus timere non debet fremitum peccatoris; quia improbitas non potest esse perpetua. Insidiæ temporales sunt; munimenta autem virtutis æterna. Mors peccatoris omnem ejus potentiam fraudemque dissolvit.

Vers. 14. 24. Plus adjicit: *Ecce,*[2] inquit, *gladium evaginaverunt peccatores, extenderunt arcum suum, ut dejiciant pauperem et inopem.* Quis est gladius peccatoris, nisi contrarius gladio Spiritus sancti? Docuit hunc Scriptura me gladium; docuit Apostolus dicens, quia habemus *loricam justitiæ, et scutum fidei, et galeam salutis, et* Ephes. VI, 14 et seq. *gladium Spiritus, quod est verbum Dei.* Ergo verbum Dei gladius Spiritus sancti est. E contrario utique gladius spiritus nequissimi verbum est malum. Hoc gladio[3] Petrus apostolus Ananiam et Saphiram sermonis sui quasi quodam ense percussit: hoc gladio Paulus Elimæ[4] adversanti disputationibus suis, oculorum lumen eripuit, et noctem cæcitatis infudit. Considera nunc mihi jurgantes peccatores, atque acerba jactantes insolentiæ, et criminationum opprobria proferentes; nonne si eos audias dices: *Gladium evaginaverunt peccatores;* quando sermo turpis, tamquam de vagina, petulanti ex ore profertur, quem cohiberi par fuit et recondi? Similiter ut gladius verbum Dei dicitur, et idem sermo est peccatoris: ita et arcus quem extendunt peccatores, mens eorum est; et sagitta quam jaciunt, sermo est venenatus. Sicut enim sagitta est Christus, qui est Verbum Dei, cui Is. XLIX, 2. dicitur: *Posui te sicut sagittam electam,* quæ profertur ex pharetra Dei; ita sagittæ sunt perfidorum, quæ arcu quodam iniquitatis emissæ incautum vulnerant innocentem, nisi ignita eorum jacula scuto fidei repellantur. Et ideo sollicitus esse debes miles in prælio; quia pugna tibi non solum adversus carnem et sanguinem est, sed adversus ipsas quoque nequitias spiritales quæ non videntur. Abundent tibi arma fortia Deo, ut facile possis quæ volueris tela depromere; ne pauperem te et inermem hostis possit opprimere. Esto Deo fortis, Deo dives, ut dicatur de te: *Redemptio animæ viri divitiæ ejus.* Abundato thesauro sapientiæ, esto dives in verbo et operibus bonis, ut possis esse munitus. Fuge divitias peccatoris, ne inveniat ubi vulnerare te possit. Esto misericors, ut invulnerabilis maneas; vel curare te possis, si fueris vulneratus. Est et pauper quem volunt adversarii vulnerare, ex illo numero de quo Salvator dixit: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Prov. XIII, 8. Matth. V, 3.

Vers. 15. 25. Et ideo *Framea peccatorum intret in corda*[5] *ipsorum, et arcus eorum confringatur.* Ut quemadmodum revertitur pax in Dei servulos ab eis qui non receperint benedicentium pacem; ita etiam malitia peccatorum, qua justo nocere conantur, in eorum perniciem revertatur; quo suis telis et vulneribus trucidentur. Sæpe enim jacula in ipsos qui ea jecerint, refunduntur. Quod etiam proximo accidit bello,[6] cum infideles et sacrilegi lacesserent aliquem in Domino confidentem, et regnum ejus ereptum ire contenderent, Ecclesiis Domini persecutionum sæva minitantes; ut subito ventus oriretur, qui infidelibus excuteret scuta de manibus, ac tela omnium, atque missilia in peccatoris[7] exercitum retorqueret. Adhuc hostis deerat, et jam illi ventorum prælia ferre non poterant, suisque spiculis sternebantur. Et quod pejus est, non erant corporum graviora vulnera illa, quam mentium; deficiebant enim corde, cum Deum adversum se pugnare cognoscerent. Exierant itaque provocantes, et de pharetra cordis sui adversus populum Christianum venenata perfidiæ jacula proferebant: sed in caput eorum sua revertebatur impietas. Denique ipsi inter se sua perfidia sunt soluti, paratasque fidelibus insidias dissipavit Dominus; ut non solum piis nocere non possent, sed propriis auxiliis nudarentur, atque ad hostem arma sua transirent. Quanto melius non protulissent gladium de vagina, hoc est, impia nequaquam verba prompsissent? Nam si pro otioso sermone redditurus est unusquisque rationem, quanto magis verba sacrilegii gravibus suppliciis expiabit?

Ps. XVI, 3. 26. *Igne nos, examinasti,* dicit David. Ergo omnes igne examinabimur. Et Ezechiel[8] dicit:

[1] Vat. et quatuor gallici, *Quem tacito magis ore condemnat.*

[2] Psalt. Mediol. omitt. *ecce.*

[3] Cod. A omitt. *gladio.*

[4] Cod. A, *Ethymo*, et in margine eadem manu *Bariesu.* Vide in *Hexaemeron* l. IV, n. 33.

[5] Psalt. Mediol.: *Framea eorum intret in cor.* Cod. A, *intret, inquit, in cor.*

[6] « Pugnam designat adversus tyrannum Eugenium atque Arbogastem a Theodosio Magno commissam, qua nihil in omni antiquitate magis decantatum. De ipsa scripsit non solum Augustinus, lib. V *De Civ. Dei,* c. 26, et Orosius, *Hist.* lib. VII, c. 35, sed etiam gentilis poeta Claudianus in panegyrico de tertio Honorii consulatu: cujus poetæ hi duo versus:

O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti!

a duobus memoratis patribus referuntur. Post hos autem eamdem Theodosii victoriam certatim celebravere ecclesiastici scriptores. » Ita Maurini. Etiam cod. A habet in margine recentiori manu: *Loquitur de bello quod habuit Theodosius contra Eugenium.*

[7] *Peccatoris*, hoc est, diaboli; eum enim tum alibi hac voce designat Ambrosius, tum ad sequentem hujusce psalmi versiculum, ubi scribit: *nisi forte quia peccator dixit,* etc. Quibus locis credibile est virum sanctum respexisse ad illud I Joan. III, 8, *quoniam ab initio diabolus peccat.* (Ed. Maur.)

[8] Edit. Rom., *Et Malachias.* Certe quidem verba hic laudata non apud Ezechielem, sed Malachiam reperire est; attamen editt. vett. ac omnes mss. legunt, *Et Ezechiel.* Quare dicendum est eum librum quem (ut Hieronymus, *Proem. in Malachiam;* Sixtus Sen., *Bibl. sanctæ*, lib. V, annot. 262; Huetius, *Demonst. Evang.* prop. 4; *De libro Malachiæ*, n. 2 et 3, auctores sunt) Origenes ab Angelo, alii autem ab Esdra scriptum voluere, Ezechieli adscriptum fuisse ab Ambrosio. Nec forte defuit exemplar aliquod cujus auctoritate nitere-

Ecce venit Dominus omnipotens; et quis sustinebit diem introitus ejus: aut quis sustinebit cum apparuerit nobis? Quoniam ipse introibit sicut ignis conflatorii, et sicut alveus[1] *lavantium; et sedebit conflans et purgans sicut aurum et argentum: et purgabit filios Levi, et effundet eos sicut aurum, et sicut argentum, et erunt Domino offerentes sacrificium in æquitate.* Malach. III, 2-3. Igne ergo purgabuntur filii Levi, igne Ezechiel, igne Daniel. Sed hi etsi per ignem examinabuntur, dicent tamen: *Transivimus per ignem et aquam.* Ps. LXV, 12. Alii in igne remanebunt: illis rorabit ignis; ut Hebræis pueris, qui incendio fornacis ardentis objecti sunt; ministros autem impietatis ultor ignis exuret. Væ mihi si opus meum arserit, et laboris hujus patiar detrimentum! Etsi salvos faciet Dominus servos suos, salvi erimus per fidem, sic tamen salvi quasi per ignem: et si non exurimur, tamen uremur. Quomodo tamen alii remaneant in igne, alii pertranseant, alio loco nos docet Scriptura divina. Nempe in mare Rubrum demersus populus est Ægyptiorum, transivit autem populus Hebræorum: Moyses pertransivit, præcipitatus est Pharao; quoniam graviora eum peccata merserunt. Eo modo præcipitabuntur sacrilegi in lacum ignis ardentis, qui superba in Deum jactavere convicia. Sequamur ergo hic positi columnam ignis, quæ nos in hoc corpore positos illuminet, et viam monstret; ut in futurum nobis nebula refrigeret noctis, quo sæva incendia relevare[2] possimus.

Exod. XIV, 22 et seq.

27. Vide autem Scriptura quid dicat: Arcum[3] peccatorum Dominus confringat. Arcum autem suum posuit in nube, quo diluvia cessarent, tranquillitas refunderetur.[4] Unde credendum, quia adversarius et malignus arcum extendit suum, ut quietis animis[5] moveat tempestates, excitet flatus. Oremus ergo ut arcum malignitatis dissolvat Dominus Deus noster; adsit pauperi suo et inopi, qui propter Dei timorem duxit non[6] affectandas esse divitias, non occupanda minorum prædia, non viduas relictis majorum hereditatibus exuendas.[7]

28. *Melius est parum*[8] *justo, super divitias peccatorum multas.* Vers. 16. Non ergo divitiæ accusantur, sed divitiæ peccatorum, nisi forte quia peccator dixit: *Omnia hæc mihi tradita sunt, et cui volo, do illa.* Luc. IV, 6. Deinde quoniam divitiæ magis facem cupiditatis inflammant; et unusquisque dum majora desiderat, non declinat diverticula peccatorum. Unde et Salvator dixit: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Luc. XVI, 9. Iniquitatis enim census est, qui in diaboli potestate est, ut cui ille voluerit, conferatur. Potest et illud intelligi: *Melius est parum justo, super divitias peccatorum multas;* quia est qui est dives[9] in verbis, ut sunt philosophi istius mundi de sacrilegiis disputantes, de motu siderum, de stella Jovis ac Saturni, de generationibus hominum, de simulacrorum cultu, de geometria, de dialectica. Philosophi ergo in sermone divites sunt, fidei inopes, veritatis exsortes. Et sunt plerique simplices Domini sacerdotes, in sermone pauperes, abstinentia et virtute sublimes. Illi multis loquuntur perfidiam, isti paucis fidem adserunt: illi suos amittunt quotidie sacerdotes, hic pauper populos acquirit Ecclesiæ, numeroque credentium. Qui ergo hos audierit, et viderit operum qualitatem, dicit: *Melius est modicum justo, super divitias peccatorum multas.* Hinc Salomon derivavit illud, quod quasi suum ipse posuit: *Ex multiloquio non effugies peccatum.* Prov. X, 19. Dialectica ergo divitiis verborum fluit, pietas timorem Dei servat. Ideo hic parcus in verbis, dives in spiritu, magis vult timere, quam vana veri verba jactare: timor enim disciplina sapientiæ est; loquacitas innocentiæ virtutisque naufragium, atque incentivum prolapsionis et culpæ.

29. *Quoniam brachia,* inquit, *peccatorum conterentur.* Vers. 17. Ut actus eorum justo impedimentum adferre non possint; ne derelinquatur virga peccatorum super sortem justorum. Et Paulus ait: *Conterat Deus*[10] *satanam sub pedibus vestris.* Rom. XVI, 20. Si enim brachium ejus contritum fuerit, totus ipse conteretur; ut conculcentur ejus commenta, sicut venena serpentis.

30. *Confirmat autem justos Dominus,* brachio adversarii dissoluto. Et ideo justus dicit: *Et confirmasti super me manum tuam.* Ps. XXXVII, 3. Et Job ait: *Manus Domini tetigit me.* Job, XIX, 21. Misit ergo Dominus manum suam in servum suum; et manum peccatoris quam in eum accepta miserat potestate, brachiumque contrivit. Ita diabolus suo sermone deceptus est, qui dixit: *Mitte manum tuam in eum, et videamus si in faciem te non benedicat.* Job, II, 5. Non enim ausus est dicere, maledicat; sed hoc intelligendum reliquit. Misit Deus[11] manum suam,

ur; cum parum verisimile sit ab eo testimonium hoc neque admodum breve, neque etiam ita commune, ex memoria descriptum, ut in Auctore nominando errori esset locus. Sed hic minime videtur omittendum Doctorem nostrum in eo quod omnes omnino etiam sanctissimos viros igne purgatum iri asseverat, Adimantii vestigiis insistere; ut recte observavit Huetius, Origen. lib. II, quæst. 11, nn. 2 et 8. Ipsum consule, sicut et præfixam Ambrosianis hisce enarrationibus admonitionem. (Edit. Maur.)

[1] Editio Romana conformiter versioni alexandrinæ, *sicut herba lavantium.* Sed anteriores editt. omnesque mss. ut in textu.

[2] Cod. A, *levare.*

[3] Cod. A, *Arcum, inquit, peccatorum,* etc. Ludit hic autem Ambrosius in duplici significatione vocis *arcus;* assumit nempe in significatione arcus cœlestis vocem quam Psalmista adhibuit ad significandum bellicum instrumentum.

[4] Mss. aliquot, Maurinis testibus, *quando diluvia cesserant, ut tranquillitas refunderetur.* Cod. vero A, *quo diluvii aquæ cessarent,* etc.

[5] Cod. A, *ut quietis animus.*

[6] Cod. A omittit *duxit non.*

[7] Cod. A addit *non putavit.*

[8] Psalt. Mediol., *modicum.*

[9] « Editt. omnes, ac pauci mss., *quia est quidem* (mss. *quidam*) *dives in verbis.* Mss. quinque, *quia est qui est,* etc. Et sequenti versu Rom. edit., *subtilia disputantes;* sed præterquam quod cuncti mss. atque editt. vett. legunt, *de sacrilegiis disputantes,* videtur non aliud his verbis significari, quam illis quibus Origenes gentiles inducit, *diversas contra se invicem impietates dialecticæ artis versutiis adstruentes.* » Ita Maurini. Etiam cod. A habet *quidam.*

[10] Cod. A, *Dominus.*

[11] Cod. A, *Dominus.*

et confirmatus est Job. Cœpit benedicere, qui maledicere credebatur; sanat enim justos, cum
1 tangit[1] manus divina, non vulnerat. Misit manum suam, et leprosi macula omnis abscessit: tetigit cæcorum oculos, et cæcitate depulsa lumen refulsit oculorum. Pete ergo semper ut confirmeris; quoniam et *tu qui stas, vide ne cadas.* Nos stare debemus, ut confirmemur a Domino. Lubricum est sæculum, cito labimur. Ideo rogemus ut nos Dominus stabilire et confirmare dignetur.

Vers. 18-19. 31. Noli putare quia viam tuam nesciat Dominus. Si justus es, novit. Crede dicenti Prophetæ: *Novit Dominus vias immaculatorum: et*
2 *hereditas eorum immaculata*[2] *erit. Non confundentur in tempore malo.* Qui novit Dominum,[3] scitur a Domino. Novit justos, nescit injustos; ideo injustis dicet: *Discedite a me omnes qui*
Matth. VII, 23. *operamini iniquitatem: nescio vos;* hoc est, quia estis indigni cognitione divina. Nescio vos; quia me ipsi nescire voluistis. Opera vestra me nesciunt, facta vestra me nesciunt; etsi dicatis, quia me scitis, redarguunt vos peccata vestra. Omne peccatum a malo est: qui autem non
I Joan. III, 6. peccat, in me manet, hoc scripsit Johannes. Quid de Domino dicam, quia dedignatur impium scire? Paulus dedignatur, qui dixit: *Si quis in*
4 *vobis propheta est,*[4] *aut spiritalis, cognoscat quæ*
I Cor. XIV, 37-38. *scribo vobis: qui autem ignorat, ignorabitur.* Et
5 alibi scriptum est:[5] *Cognovit Dominus qui sunt*
6 *ejus.*[6]
II Tim. II, 19. Simus ergo Domini, ut cognoscat nos Dominus, et discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini.

32. Græcus habet: *Novit Dominus dies im-*
7 *maculatorum.*[7] Sunt enim dies Eliæ, sunt dies Nabuchodonosor; ideo Evangelium habet: *In*
Luc. IV, 25. *diebus Eliæ, quando clausum est cœlum.* Nox erat perfidis, sed Eliæ lumen erat: clausum erat perfidis cœlum, sed Eliæ patebat: fames erat perfidis, sed Eliæ ubertas; neque enim esurire
8 poterat, cui cibum cœlestia[8] ministrabant: nec esuriebat, qui alios ipse pascebat. Ergo sibi
9 dies est[9] justus in tenebris; quia et lux in tenebris lucet. Et Joseph in Ægypto erat, et lucebat ei meridies; sicut infra dixit: *Peccatori*
Ps. XLIX, 16. *autem dixit Deus: quare tu enarras justitias meas?* Justitia lumen est, quia supra habes: *Et educet*
Ps. XXXVI, 6. *sicut lumen justitiam tuam.* Habes ergo quod in te luceat, si justitiam sequaris. Splendet tibi dies,
10 lucet tibi nox; quia fideli et nox sicut[10] dies illuminabitur. Dies igitur justi novit Dominus; quia

A ipse *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum,* hoc est, illum qui ad imaginem et simi- Joan. I, 9
litudinem Dei vivit: illum qui se hominem esse cognoscit; ut refugiat equorum libidinem adhinnientem, ferarum rabiem, lepusculorum formidinem, vulpium fraudem, rapinam luporum: illum hominem qui sic agit, quasi in hunc mundum supervenerit: qui non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo natus sit. Venisti ergo; noli remanere, noli adhærere[11] ter- 11
B renis. Ut scias autem quia dies boni sunt, audi dicentem: *Abraham.... diem meum vidit, et gavisus est.* Bonum habet diem, qui Dei Filium Joan. VIII, 56.
bonum Deum novit, et Dominum confitetur. Et rursus ipse nos admonet cavere debere, *quia*
dies mali sunt. Qui mali sunt dies? In quibus Ephes. V, 16.
utique malum cognoscitur, quod a malo est. Aut forte dies sæculi mali sunt; quia sæculum in maligno positum est. Sed legimus etiam post sæculum diem malum: *In die mala liberabit*[12] 12
C *eum Dominus,* hoc est, in die judicii, mala quidem[13] propter multorum supplicia. Necesse est 13
enim ut torqueantur injusti, compatiantur justi;[14] 14
quia et Angeli gaudent, cum peccator a morte servatur[15] unus. Compatiuntur igitur cum punitur; etsi alibi legerimus: *Lætabitur justus, cum*
viderit vindictam impiorum, quod suo loco re- Ps. LVII, 11.
servo;[16] etsi frequenter audieris cur lætetur: sed 16
occupationes occupationibus non inseramus.[17] 17

33. *Novit Dominus dies immaculatorum;* quia
D immaculatæ innocentiæ gratia ejus et plenitudo miseretur, non miseretur errantibus. Isti non habent diem, quia lucem fugiunt, de quibus pulchre dictum est: *Dies eorum sicut umbra*
prætereunt. Cognitio ergo Dei dignationis est, Ps. CXLIII, 4.
non visionis. Oculi ejus lux sunt: quos adspicit, illuminat; et ideo oculi ejus dies justorum sunt.

34. Unde *et hereditas eorum in æternum erit;*
quia æterna bona, non temporalis hereditatis
E compendia quæsierunt. Et non habebunt de quo erubescant, *in tempore malo,* id est, judicii cœlestis: *et in diebus famis saturabuntur;* quia *non*
in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei. Matth. IV, 4.
Sed quis homo? *Scio hominem in Christo ante*
annos quatuordecim (sive in corpore nescio, sive
extra corpus, nescio,[18] *Deus scit) raptum ejusmodi* 18
usque ad tertium cœlum. Ille ergo homo qui in II Cor. XII, 2.
Christo est, qui se in carne esse non novit, qui non in carne ambulat, sed in spiritu: ille qui
F rapitur non solum ad cœlum, sed etiam ad ter-

[1] Cod. A omittit *cum tangit.*
[2] Psalt. Mediol., *in æternum erit.*
[3] Cod. A, *χρm,* idest Christum.
[4] Cod. A omittit *est.*
[5] Cod. A, *ita dictum est.*
[6] Cod. A, *ipsius.*
[7] Nunc vulgatus textus alexandrinus habet *vias immaculatorum;* sed habuerunt *dies* illi codices unde Vulgata latina confecta est, quæ hanc exhibet lectionem. Ita vero legit et Symmachus; ita habet textus hebraicus, paraphrasis chaldaica, et versio antiquior syriaca.
[8] *Cœlestia,* id est, Angelus et corvi, ut habes II Reg. XVII, 6, et XIX, 5. (Edit. Maur.)
[9] Cod. A omitt. *est.*
[10] Cod. A, *tamquam.*
[11] Cod. A, *hærere.*
[12] Cod. A, *liberavit.*
[13] Cod. A omitt. *mala quidem.*
[14] Cod. A, iterum *injusti.*
[15] Cod. A, *servatur. Unius compatiuntur igitur cum punitur.*
[16] Cod. A notat in margine: *alibi exponendi.*
[17] Cod. A, *seramus.*
[18] Cod. A omitt. *nescio.*

tium cœlum, rapitur ad paradisum; et audit arcana[1] verba quæ non licet homini loqui: qui non in virtutibus suis, sed in infirmitatibus gloriatur: ipse non in solo pane, sed in omni verbo Dei vivit. Verbum enim Dei vita est, quia *Verbum caro factum est.* Unde præclare dixit Joan. I, 14. Evangelista: *Quod factum est in ipso, vita est.*

35. Alexandrini quidem et Ægyptii[2] legunt: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum* Ibid. 3 *est nihil quod factum est.* Et interposita distinc- Ibid. 5. tione subjiciunt: *In ipso vita est.* Salva sit fidelibus illa distinctio: ego non vereor legere: *Quod factum est in ipso, vita est:* et nihil habet quod teneat arianus; quia non illius venena considero, sed lectionis sacræ consuetudinem recognosco. Non enim dixit: Factum est Verbum ante omne principium. Non dixit: Factum est Verbum; sed si quod dixerit audire desideras: *Verbum*, inquit, *erat apud Deum.* Erat apud Deum, quod cum ipso operabatur, cum ipso dominabatur. Non dixit: Factum est Verbum; sed dixit: *Deus erat Verbum:* Deus autem non factura, sed factor est et creator. Aperi aures, et audi: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Discis esse Filium, in quo divinitatis est plenitudo? Aperi aures adhuc paululum, et audi dicentem: *Quod factum* 3 *est in ipso,*[3] *vita est.* In ipso, inquit, factum est: non Dei Verbum factum est. Aut si hoc movet te ad calumniam, quia dixit: In ipso factum est; numquid et Deo Patri calumniaris, quia Dei Filius dixit: *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem; ut manifestentur opera ejus, quia in Deo* Joan. III, 21. *sunt facta?* Aut quia David dixit: *Confitebor tibi, Domine, quoniam exaudisti me, et factus es mihi* Ps. CXVII, 21. *in salutem;* hoc est, conversus es mihi in salutem, operatus es mihi[4] ad salutem? Possem aliis uti, sed nolo mihi credas; ne putes argu- 5 menta esse ingenii,[5] non testimonia veritatis.

36. Ipse tonitrui filius, ipse qui in Christi pectore recumbebat, ipse cui secreta sua Dominus non tacebat; cui Petrus innuit ut Dominum interrogaret, et ille interrogavit, et Dominus revelavit; ipse exponat quid senserit de eo quod ait: *Quod factum est in ipso, vita est.* Audi ergo interpretantem, quia tuas, ariane, calumnias jam cavebat: *Quod erat ab initio; et* 6 *quod audivimus, et vidimus oculis nostris; quod*[6] *perspeximus, et manus nostræ scrutatæ sunt de* I Joan. I, 1. *Verbo vitæ, et vita apparuit.* Caro ergo est quæ in Christo apparuit, vel Christus in carne: ipse nostra in omnibus vita est. Ipsius divinitas vita est: ipsius æternitas vita est: ipsius caro vita

A est: ipsius passio vita est. Unde et Hieremias ait: *In umbra ejus vivemus.* Umbra alarum, um- Thren. IV, 20. bra crucis, umbra est passionis. Ipsius mors vita est: ipsius vulnus vita est: ipsius sanguis vita est: ipsius sepultura vita est: ipsius resurrectio vita est universorum. Vis[7] scire quoniam 7 mors ipsius vita est?[8] *In morte*, inquit, *ipsius* 8 *baptizati sumus.... ut cum ipso in novitate vitæ ambulemus.* Et ipse ait: *Amen, amen dico vobis,* Rom. VI, 3-4. *nisi granum frumenti*[9] *cadens in terram moriatur,* 9 B *ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum adfert.* Ipse granum pro nobis Joan. XII, 4-5. corpore solutus et mortuus est; ut fructum multum adferret in nobis. Mors itaque ejus fructus est vitæ. *Quod factum est* ergo *in ipso, vita est.* Caro facta est in ipso; vita est: infantia facta est in ipso; vita est: judicium factum est in ipso; vita est: mors facta est in ipso; vita est: remissio peccatorum facta est in ipso; vita est: vulnus factum est in ipso; vita est: illusio facta C est in ipso; vita est: divisio facta est in ipso; vita est: sepultura facta est in ipso; vita est: resurrectio facta est in ipso; vita est. Vide quanta in ipso facta sunt, quibus vitæ nostræ facta conversio est, ut quæ perierat, redderetur. Ad postremum venditio facta est in ipso; vita est: redemptio facta est in ipso; vita est. Ad mortem venditus est a Juda, emtus a Judæis ad mortem; ut pretioso ejus sanguine nos redimeremur ad vitam. Hæc est vita quæ facta est, D hæc est vita quæ apparuit, hæc est vita quam audivimus,[10] hæc est vita quæ erat apud Pa- 10 trem; quia ipse qui erat in principio, ipse postea est natus ex Virgine, ut esset vita morituris.

37. Ipsum hunc propositum nobis locum interrogemus. Quid est, *hominem in Christo?* Hoc est, factum in Christo, *in quo facta sunt omnia, sive Sedes, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates, omnia per ipsum et in ipso creata* E *sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant,* hoc est, in virtute ejus. Homo ergo in Coloss. I, 16-17. Christo, qui factus est ad imaginem ejus et similitudinem: homo in Christo, qui totus in Christo sit. Sicut enim Deus per unitatem et plenitudinem divinitatis Pater Deus totus in Filio est, et Filius in Patre; ita per intentionem et pietatis affectum (ut exempli vice, non comparationis utamur) homo totus in Christo est; qui enim adhæret Domino, unus spiritus est. Homo ergo in Christo, F non ille terrenus, non ille peccati; sed homo Christi. Quid ergo movet: *Quod factum est in ipso, vita est;* si et homo præcipue interior, in ipso

[1] Cod. A omitt. *arcana.*

Græci omnes, nedum Alexandrini, et Ægyptii hunc locum legunt in hunc modum: Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. Aliam vero interpunctionem exhibent latina exemplaria, et Latini Patres vulgo sequuntur. Attamen in authentica latinæ Vulgatæ editione adoptata est interpunctio græco textui conformis, quæ et valde clariorem sensum effundit.

[3] Cod. A, *et in ipso.*

[4] Cod. A omitt. *mihi.*

[5] Monent Maurini: « Ita editt. omnes. Mss. vero fere ad unum, *argumenti esse ingenia.* Non male, si voces, *argumenti ingenia* sumas pro argumentationis tricis et cavillis, sive sophismatis. Vide Glossarium Cangii ad nomen *ingenium.* » Codex A convenit vero cum typogr. editionibus; et jure merito hujusmodi lectio ut valde magis propria præferenda fuit.

[6] Cod. A omitt. *quod.*

[7] Cod. A, *si vis.*

[8] Cod. A, *sit.*

[9] Cod. A, *tritici.*

[10] Cod. A, *quam vidimus.*

factus est, in ipso crucifixus, in ipso renovatus, in ipso sepultus, et cum ipso consepultus, in ipso resuscitatus? Quid movet, ut dixi, quia scriptum
Ps. LIX, 14. est: *Quod factum est in ipso, vita est;* cum homo dixerit: *In Deo faciemus virtutem?* Si quæris
1 quæ vita sit; si[1] moveat quod factum sit in ipso, accipe. Nempe vita Ecclesia est. In ipso facta est; in ejus costa, in ipso resuscitata Eva. Eva autem vita, hoc est, quod factum est; quia Eva quæ perierat, salva facta est per Ecclesiam, hoc
I Tim. II, 15. est, per filiorum suorum generationem, sicut scriptum est: quia delictum superioris prævari-
2 catricis[2] sobria emendavit hereditas. Unde et ipse Paulus raptus est ad vitam, qui ante erat persecutor ad mortem.

38. Prolixius evagati sumus, ut de eo homine qui non in solo pane, sed in omni verbo Dei viveret, diceremus. Revertamur ad psalmum: Et ideo immaculati non confundentur in die judicii, et *in diebus famis saturabuntur.*

Vers. 20. 39. *Deficientes sicut fumus deficient.* Græcus ἐξέλιπον habet, hoc est, defecerunt. Vides subito
3 aliquem ad potestatem[3] venisse, et honoris in-
4 signia: sublimem judicas.[4] Vides illi alium esse successum; nonne dicis de eo: Ubi honoratus et exaltatus est iste? Defecit. Ideo plus dixit Græcus; quia ubi honorari et exaltari quis creditur, ibi defectu proprio prævenitur: ut meatus fluminum præterisse citius quam venisse comprehendas; et dum ventura opperiris fluenta, te adhuc exspectante, fluxerunt. Contra, humiles atque mansueti dum subjiciuntur a divitibus et opprimuntur, exaltati sunt a sua humilitate, et subito refulserunt. Ideoque Paulus in infirmita-
5 tibus sibi placuit,[5] non in virtutibus.

40. Sed consideremus, ne quis putet eum in revelationibus gloriatum: et repetamus ea, ut se ipse defendat humilitatis magistrum. *Scio,*
II Cor. XII, 2. inquit, *hominem in Christo ante annos quatuordecim, sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio, Deus scit, raptum ejusmodi usque ad tertium cœlum.* Ante annos quatuordecim revelatum sibi dicit, et tamen revelationem tamdiu apud se tenuit et repressit: nec dixisset, nisi utile nobis judicasset, ut diceret; ne nos revelationibus extolleremur. Si enim in tanta gratia non est gloriatus Paulus, nec nos gloriari oportet. Juvenis ipse non gloriatus est, senex gloriaretur? Deinde raptum se usque ad tertium cœlum negare non potuit; et tamen utrum in corpore, an extra corpus raptus esset, se ignorare testatus est. Non ergo de scientia, sed de ignorantia gloriatur, et Dei circa se gratiam prædicat. Quod scientiæ est, negat: quod caritatis est, confitetur; scientia enim inflat, caritas vero ædificat. Et iterum, raptum ejusmodi hominem dixit: quemadmodum raptus esset, utrum in corpore, an extra corpus, incertum sibi esse memoravit. Vide stateram sapientiæ. Constituit unum in Christo, et se alterum, qui ait: *Nescio.* Quod alienum est, adtollit: quod suum, humiliat. *Et audivit,* inquit, *verba ineffabilia.* Non dixit: Au- Cor. XII, 4.
divi; sed quod alter audierit, non negavit. Verecunde itaque testem se maluit significare quam vatem, et refugit videri cœlestium arbitrer secretorum. Testimonium enim dicere, veritatis est: meritum elationis[6] non refugere, gloriantis. 6
Ideoque ait: *Pro hujusmodi gloriabor: pro me* Ibid. 5
autem non gloriabor.

41. Quid est autem quod ait audisse hominem, et hominem illum in Christo, quæ non licet homini loqui? Quomodo hoc convenit, ut non licuerit homini loqui, quæ licuerit homini audire? Si ipsi homini qui audivit, non licet loqui, quomodo ei creditum est audire, quod non permissum est loqui; quæ ista distantia est? Si alteri homini qui esset exterior, quomodo potuit homo cognoscere quod homini non licebat audire? Unde videtur non gratia loquendi illi homini defuisse qui esset in Christo, cui non defuit; sed eis qui audirent, locum, tempus, meritum defuisse. Ille enim in cœlo audivit; et ideo non competere judicatum est, ut id loqueretur in terris, quod audisset in cœlo; cum in
ipsa terra sit ista[7] discretio, ut quod in altera 7
regione canitur, in altera non canatur, secundum quod scriptum est: *Quomodo cantabimus* Ps. CXXXVI, 4.
canticum Domini in terra aliena? Denique Hebræi non canebant in terra captivitatis, quod in sua patria canere consueverant. Hæc terra captivitatis est, alia est terra libertatis: ista peccati, illa quietis æternæ: vallestris ista, illa cœlestis. Ergo
in cœlo illa nunc prædicabat[8] Paulus, quæ terris 8
ante prædicare non poterat; inter perfectos enim secreta sapientiæ sunt loquenda.

42. Attamen[9] quid commemoratio istius re- 9
velationis operatur, nisi ut doceat quod in revelationibus minime gloriandum sit, sed in infirmitatibus; quia infirmitas et remedium revelationis, et virtutis exercitium est? Contra autem revelatio[10] elationis lubricum est; namque ne 10
revelationis sublimitate extolleretur ipse Paulus, qui raptus in tertium cœlum est, stimulum carnis accepit. Subvenit ergo infirmitas, ne gratia in periculum verteretur. Utilior ergo infirmitas, quam gratia. Eadem quoque infirmitas officina

[1] Cod. A omitt. *si.*
[2] Cod. A, *prævaricationis.*
[3] Cod. A, *potestatis.*
[4] Cod. A cum aliis, *judica.* Editt. ante maurinam non habent sequens *alium,* quod exhibent cod. A, et alii quatuor apud Maurinos, quodque a contextu requiritur.
[5] Cod. A, *complacuit.*
[6] « Cod. quinque, *meritum electionis.* Sed vocem, *electionis,* pro *elationis,* ab aliquo positam arbitramur, qui non consideravit hic *elationem* dici, non superbiam, sed ipsum Apostoli raptum, quo usque ad tertium cœlum elatus sive elevatus dicitur. » Ita Maurini. *Electionis* habet et cod. A.
[7] Cod. A, *cum ipsa terra sit justa.*
[8] Cod. A, *prædicat,* ac postea *in terris.*
[9] Cod. A, *Et tamen.*
[10] Cod. A, *revelationis lubricum,* quod est manifestus scriptionis error.

virtutis est, sicut ipsi Apostolo[1] testificatus est Dominus, quia *virtus in infirmitatibus consummatur.* Denique iste post revelationem rogavit remedium sanitatis, et non impetravit: in infirmitate autem remedium non quæsivit; sed cursum consummavit, et coronam invenit.

43. *Mutuatur,* inquit, *peccator, et non solvit:*[2] Vers. 20. *justus autem miseretur, et tribuit.* Hoc quoque convenit personæ Pauli, quia *justus miseretur et tribuit.* Vide illum Domini eloquia dividentem, vide argentum Domini fœnerantem. Unam mnam accepit, duas reddidit: duas accepit, quatuor reddidit: quinque accepit, decem reddidit. Non ligavit in sudario quod acceperat, sed nummulariis erogavit; et quod erogaverat, cum usuris recepit. Ita et accipientem a peccato maximo liberavit, ne apud eum pecunia Domini deperiret; et ipse ut decem civitatibus præficeretur, emeruit. Quæ sint decem civitates, in epistolis recognosce quas scripsit; etsi apostoli præscripto numero non teneantur, quibus dictum est: Marc. xvi, 15 *Ite per orbem universum, et prædicate Evangelium universæ creaturæ.* Hic ergo ab Hierusalem per Orientem et Illyricum et Italiam Domini pecuniam dispensavit. Et ne quis putaret quod suam fœneraret, Domini esse pecuniam testabatur dicens: I Cor. vii, 10. *His autem qui matrimonio juncti sunt, denuntio non ego, sed Dominus, uxorem a* II Cor. xiii, 3. *viro non discedere.* Et alibi: *Quid experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* Denique ipse rex ita dixit,[3] in quo figura est Domini: *Oportuit te pecuniam meam committere nummulariis. Meam*, inquit, non tuam. *Justus ergo miseretur et tribuit.* Quomodo tribuat, audi dicentem: *Per omnes Ecclesias doceo. Peccator* I Cor. vii, 17. *autem mutuatur, et non solvit.* Vide divitem mutuantem, et non reddentem: pauperem accipientem, et continuo remunerantem, ne diutius[4] in ære alieno sit. Hæc moralia.

44. Vide nunc pauperem mysticum, id est, simplicem, et timentem Dei nomen, audientem verbum de castitate, et solventem; audientem de misericordia, et solventem; audientem de placiditate, et non irascentem: divitem vero illum arrogantem et superbum, audientem quidem, sed post se rejicientem sermones Dei; audientem de condemnatione luxuriæ, et magis luxuriantem. Denique Ecclesia solvit quod accepit, Synagoga non solvit. Cognosce Ecclesiam solJoan. xvii, 6. vere: *Tui,* inquit, *erant, et mihi eos dedisti, et verbum tuum servaverunt.* Et alibi: *Ipse enim* Joan. xvi, 27. *Pater diligit vos, quia vos me diligitis.* Reddidit ergo Ecclesia quam accepit a Domino pecuniam caritatis; sed Synagoga non reddidit. Ideoque de Judæis dicitur: *Si non venissem, et locutus* Joan. xv, 24 *non fuissem*[5] *his, peccatum non haberent: nunc* 5 *autem excusationem non habent de peccato suo:* quia audierunt utique, et non crediderunt. Probatum est ergo quia mutuati sunt peccatores, et non solverunt. Peccator igitur eget semper: justus autem abundat et tribuit, cujus dives est conscientia. Ideoque Judæi in suis divitiis egue- Ps. xxxiii, 11 runt: *Divites eguerunt et esurierunt:* Christiani autem in divitiis simplicitatis suæ non defecerunt.

45. Bonus ergo justus; et ideo addit Scrip- Vers. 22. tura: *Quoniam benedicentes eum, possidebunt terram: maledicentes autem eum disperibunt.* Quomodo justus possidet terram, aut quam terram, cum Scriptura dicat: *Numquid soli habi-* Esai, v, 8. *tabitis super terram?* Et alibi: *Væ habitantibus* Apoc. viii, 13. *super terram,* quod increpationis est verbum atque maledicti. Cujus ergo terræ benedicta possessio est? Non istius quæ tenebris absconditur et amaritudinibus impletur: sed illius quæ fluit mel et lac, id est, habet[6] gratiam suavitatis, et 6 fulgorem lucis æternæ. Accipe mellis boni suavitatem; immo supra mel: *Fugiet*[7] *dolor et tri-* 7 *stitia et gemitus;* quia suavitas gratiæ amaritu- Esai, xxxv, 10. dinem humanæ fragilitatis excludet.[8] Et alibi: 8 *Et delebit omnem lacrymam de oculis eorum; et* Apoc. xxi, 4. *mors non erit amplius, neque luctus.* Accipe etiam lactis[9] nitorem: *Et non indigebunt lucerna, et* 9 *lumine solis; ipse enim Dominus illuminabit super* Apoc. xxiv, 5. *illos, et regnabunt in sæcula sæculorum, Amen.*[10] 10

46. Est etiam mysticus justus, qui miseretur et tribuit, qui omnia verba quæ accepit a Patre dedit nobis, et peccatorum nostrorum nobis æra dimisit, et sanguinem suum pro nostris debitis solvit; ut non in fœnore essemus alieno, sed in suo ære bonus creditor nos[11] haberet. Est et 11 peccator ille qui congregavit quæ non peperit, et mutuatus est quod non tenebat, nec vult restituere quod accepit. Audi quia mutuatus est diabolus. *Tibi,* inquit, *dabo potestatem hanc uni-* *versam,*[12] *et gloriam illorum (quia mihi tradita* 12 *sunt, et cui volo, do illa) si procidens adoraveris* Luc. iv, 5. *me.* Nequissime, accepisti ad tentationem, non ad mortem; hoc est, accepisti ut probarentur Dei servuli, non ut extinguerentur: accepisti ut Deus adoraretur, non ut negaretur: accepisti sæcularia, cur eripis quæ æterna sunt: accepisti quæ mundi sunt, cur vis auferre quæ Christi sunt? Da illa cui vis, non invidemus. Cur nobis

[1] Cod. A omittit *ipsi Apostolo.*

[2] Cod. A, *solvet.*

[3] Cod. A, *ipse correxit ac dixit,* manifestus error. Alios autem interdum recensere omittimus.

[4] Cod. A, in margine *debitor.*

[5] Cod. A omittit *non.*

[6] Cod. A, *habens.*

[7] Cod. A, *fugit.*

[8] Cod. A, *suavitatis gratia .....excludit.* Hæc lectio melius respondet superioribus verbis *gratiam suavitatis,* et ideo præferenda videtur.

[9] Refertur ad superiora: *Quæ fluit lac et mel.*

[10] Cod. A omittit *Amen.*

[11] Cod. A, *noster.*

[12] « Ita editt. omnes et mss. quatuor, quibus tum divinus textus, tum Ambrosius ipse lib. I *De Cain et Abel,* c. 5, n. 17 et alibi suffragantur, locum hunc eisdem verbis exhibentes. Alii tamen quatuor mss. post vocem, *potestatem hanc,* inserunt, *universa hæc regna;* non alia sane de causa, nisi ut sit quo referatur τὸ *illorum.* Atqui ellipsis est ubi subintelligitur τὸ *negotiorum,* græce χρημάτων, quæ videlicet indice dæmon ostendebat. » Ita Maurini. Cod. quoque A habet inserta *universa hæc regna.*

a te quæ nos volumus, invidentur? Tu adorari vis, qui omnibus nequior,[1] ipsa quoque indignus es servitute.

47. *A Domino*[2] *gressus viri corrigentur.* Græcus διαβήματα, dixit, hoc est, transitus. Et ideo dicitur tibi: *Si transeas per aquam, flumina te non concludent.* Transi ergo, noli cessare; sicut bonus viator cum venerit ad aliquod viæ signum,[3] non stat, sed pertransit, et tu in via es, quamdiu in hoc cursu es constitutus. Paulus si stetisset, cursum suum non consummasset. Vide ne ideo dicat: Et tu qui stas, vide ne cadas. Non enim qui transivit, potest timere ne cadat. *Vidi,* inquit, *impium superexaltatum, et elevatum super cedros Libani: et transivi, et ecce non erat.* Videns ergo impium superexaltatum, qui non stetit, non offendit: si stetisset, et[4] miratus illum fuisset, et secutus esset, offenderat, et ceciderat sicut impius. Ideo Moyses videns rubum relucere et non ardere, ait: *Transiens videbo hoc visum magnum.* Qui transit de hoc sæculo, magnum visum videt: qui solvit vincula istius nexus quo ligamur huic corpori, magnum visum videt. Moyses in Exodo, ut legitur, multa videt miracula: non tanta alius videt qui non est in Exodo. Idem Moyses transivit: transivit et populus patrum, quia de terra captivitatis exibat. Dirigebantur itaque a Domino gressus eorum, quibus per noctem ignis columna lucebat, per diem nubis; ut nec diei ardor afficeret commeantes, nec impedimentum viantibus tenebræ noctis adferrent.

48. Et tu merere factis, votisque deposce ut gressus tui a Domino dirigantur, ne moveantur pedes tui; quia scriptum est: *Mei autem pene moti sunt pedes; paulo minus effusi sunt gressus mei.* Cavendum est quoque ne rectam semitam derelinquas, et diverticula te viarum tortuosarum decipiant; ideo dicitur: *Parate viam Domino: rectas facite semitas ejus.* Paremus ergo viam Domino Deo nostro in mentibus nostris: rectas faciamus animorum semitas,[5] ne labamur: non effundantur gressus nostri sicut uxoris Lot, quæ post se respexit, et gressus tenere non potuit; sed effusi sunt, cum in salem esset repente conversa: non effundantur sicut Ægyptiorum, quorum gressum maris fluctus effudit. Ipsis Hebræis qui cum Moyse erant, quia peccaverunt in deserto, ceciderunt vestigia pedum, ne in terram resurrectionis intrarent.[6]

49. Nonne etiam de his pulchre dicitur quia effusi sunt processus eorum, quorum spes lapsæ, in vanum effusus labor, vota sunt destituta? Considera enim aliquem per aliquot annos habuisse studium probitatis, castitatis custodiam, vitæ adtentioris affectum, piæ propositum servitutis, sedulæ observationis officium; subitoque eum esse mutatum, discessisse de monasterio, valedixisse jejuniis, continentiæ renuntiasse, indulgere deliciis, studere luxuriæ.[7] Dudum de monasteriis exierunt, et nunc luxuriæ sunt magistri, disseminatores incontinentiæ, incentores petulantiæ, obtrectatores pudoris. Nonne de his pulchre dixeris: Effusi sunt gressus eorum, quos bene direxisse pœnituit? Egerunt itaque novi generis pœnitentiam pro virtutibus, et non agunt pro delictis. *Sed hi ex nobis exierunt,* dicit Johannes, *sed non erant ex nobis; si enim ex nobis fuissent, nobiscum perseverassent.* Hi ergo viam suam condemnaverunt, quibus convenit dici: *O qui dereliquistis semitas rectas, abeundo in vias tenebrarum; et qui lætamini in malis, et gaudetis in eversione mala, quorum semitæ pravæ, et flexuosi cursus eorum,* sicut lubricus et flexuosus auctor ipsorum; *cur odisse cœpistis viam rectam, et justum consilium deseruistis?* Non vos direxit Dominus: quem autem dirigit Dominus, *viam ejus cupiat,* sicut scriptum est, et ipsius semitis delectabitur.

50. Utrumque tamen intelligi potest, ita est medium, quod et ipse qui a Domino dirigitur, viam Domini cupiet; quia duce ipso, omnis levatur labor, omnia impedimenta removentur, incentiva submininistrantur: et ipse Dominus non adspernatur, sed libenter accipit viam viri quem ad virtutem ipse direxerit. Pulchre autem viri gressus dirigi dicuntur a Domino; quia non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei, sine offensione servare vestigium. Qui enim plantat et rigat, nihil sunt, sed qui dat incrementum Deus: ipsi soli gloria virtutum jure defertur.

51. Denique etiam justus cadit interdum; sed si justus es, *cum ceciderit, non conturbabitur.* Quod conditionis est, cadit: quod justitiæ, resurgit; quoniam justum Deus non derelinquit, sed *confirmat*[8] *manum ejus.* Qua ratione non pedem, sed manum dixit? Nisi forte ea, quoniam qui cadit, non magis pede labitur; sed infirmus lubrico sæpe decipitur, vel offendit in petra: hic autem justi casum intellige, id est,

---

[1] Cod. A addit *es.*

[2] Cod. A addit *inquit.* Psalterium Mediol. ita habet: *A Domino gressus hominis dirigetur.*

[3] Id est, columnam ad indicandas vias in biviis aut triviis erectam, vel ἑρμαῖον λόφον, de quo Prov. XXVI, 8. (Ed. Maur.)

[4] Cod. A omittit *et.*

[5] Cod. A, *rectas faciamus semitas ejus.*

[6] Vett. editt. in margine, ac Rom. in corpore *ne in terram repromissionis;* sed cuncti mss. constanter legunt, *ne in terram resurrectionis,* translato scilicet rei figuratæ nomine in ejus figuram. (Edit. Maur.)

[7] His admodum affinia in epist. *ad Verc. Eccl.* leguntur de Sarmatione ac Barbatiano monachis apostatis. Hi siquidem cum disciplinæ severioris impatientes asceterium Mediolanense deseruissent, ac postea petiti reditus a sancto Antistite repulsam passi fuissent, ita hanc ob ignominiam exarsere, ut in continentiam, jejunia, et alia id genus monastici instituti ornamenta bacchari atque insanire nusquam desinerent. Quapropter utrumque hoc loco designari prudenter admodum observavit Hermannus, vitæ Sancti Ambrosii lib. VII, cap. 4. et ex nostris qui Historiam Benedictini Ordinis vernaculo sermone nuper in lucem emisit. Illum adisis lib. I, c. 3, § 5. (Edit. Maur.)

[8] Psalt. Mediol. habet *firmat.*

fortioris. Denique de populo qui luctatur, si genu fixerit, vel pede lapsus fuerit, pro victo habetur: athleta qui luctandi peritiam habet, et[1] ad coronam luctatur, etiam volens genu figit, ut vincat; et si lapsus fuerit, non excluditur; et si ab eo qui superior sit, prematur, manibus tamen se sustinens, jure decertat; nec aufertur[2] bravium, nisi fuerit fusus in ventrem, aut distentus vinculo lacertorum. Inde oriuntur crebra certamina: quia multa et incognita plerisque sunt genera ruinarum. Nam casus eorum proprie appellantur ruina,[3] græce enim πτώματα nuncupantur. Ergo quum stringitur et urgetur, sæpe se volvit, et fit supra qui inferior habebatur, superioremque dum surgit, elidit; quod videtur Scriptura significare, cum dicit: *Universum stratum versasti in infirmitate ejus.*[4] Itaque de eo dicitur: *Cum ceciderit* bonus athleta, *non turbabitur;* plerique enim[5] volunt teneri, quo maturius vincant qui de arte præsumunt. Sed etiamsi adsignatus, ut ipso verbo utar, et primo et secundo fuerit,[6] non excluditur: licet ei interdum reparare luctamen, et vincere sæpe contingit, et cedere eum qui secunda contentione superaverit. Ita ergo etiam justus,[7] etsi offendiculum incurrerit et ceciderit, non relinquat tamen studium devotionis et fidei,[8] sobrietatem teneat, pœnitentiam gerat, sæpe se reparet. Ideo interrogat Petrus: *Si peccaverit in me frater meus, quoties remittam ei; usque septies?* Et respondit Dominus: *Non solum septies, sed etiam septuagies septies.* Ut scias autem quia athletæ sumus et impellimur, et alii ruunt, et plerique eliduntur, audi dicentem: *Suffulsit*[9] *Dominus omnes qui ruunt, et corrigit omnes elisos.* Unde et ipse de se dicit David, vel ille qui locutus est in Propheta: *Impulsus subversus sum ut caderem; et Dominus suscepit me;* Jesus enim non cecidit, sed impulsus est. Etenim cum ipse convertat elisos, quomodo ipse potuit elidi? Justum autem, cum ciderit, posse resurgere testatur Scriptura, quæ dicit: *Numquid qui cadit, non adjiciet*[10] *ut resurgat; aut qui aversus fuerit, non revertetur?*[11] *Væ iis qui avertuntur aversione impudenti, dicit Dominus.*

52. Utinam quidem ineluctabilis et insuperabilis sit Christi athleta, et in omni ætate, in omni virtutum genere gloriosus, sicut ille ait: *Sed in omnibus superamus propter eum qui nos dilexit!* Quid est in omnibus? Sunt athletæ qui vocentur pueri, ephebi, viri; hoc est, παῖδες, ἐφήβοι, πύκται.[12] Etiam Scriptura has in luctatoribus novit ætates, dicente David: *Ne avertas faciem tuam a puero tuo;* et: *Juvenis fui, et senui.* Unde et Johannes ait: *Scribo vobis, pueri; quia cognovistis patrem: scribo vobis, juvenes; quia vicistis malum: scribo vobis, patres;*[13] *quia cognovistis eum qui est ab initio.* Maturior itaque ad patres scribens, maturos designat fidei devotionisque processu. Virtutum ergo istæ, non infirmitatis ætates sunt; neque enim sine virtute puer est, qui cognovit Patrem Deum virtutum. Ex illo puero isti sunt pueri, qui prius quam sciret vocare patrem aut matrem, accepit virtutem Damasci,[14] et spolia Samariæ. Ipse est puer qui natus est nobis, filius qui datus est nobis, cujus principatus super humeros ejus. Ipse nos docuit pueritiam esse virtutem dicens: *Sinite pueros, et nolite eos prohibere ad me venire.* Et alibi: *Amen, amen, dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum cœlorum.* Ipsa quoque corporis fortitudine pueri plerumque viros vincunt. Et utique si ætatem pueritiæ consideremus, non potest puer aut usum omnem scire, aut vim subire luctandi. Novimus tamen quod frequenter pueri quos non poterant portare, vicerunt. Adeo vigor animi infirmitatem excludit ætatis.

53. Quales autem pueri, tales et ephebi, hoc est, spiritales. Novit Scriptura adolescentem Paulum jam proximum conversioni: novit et Euthycum adolescentem, qui cum sermonibus Pauli intentus hæreret, somno victus de tritecto cecidit et resurrexit: novit et Johannem adolescentem in Christi pectore recumbentem, qui tam fortis fuit, ut persecutionem non timeret, malum vinceret. Hic est puer qui patrem genitalem reliquit, secutus eum Patrem quem cognovit æternum: adolescens amictus sindone, Dominum sequebatur tempore passionis, qui sua omnia dereliquerat: maturior Deum Verbum in principio ipso semper fuisse atque esse cognovit, et manere in se probavit.

54. Viros quoque Scriptura nos docuit spiri-

Ps. XL, 4. Matth. XVIII, 21 et 22. Ps. CXLIV, 14 Ps. CXVII, 13 Jerem. VIII, 4 et 5. Rom. VIII, 37. Ps. LXVIII, 18. Infra vers. 25. I Joan. II, 12 et seq. Luc. XVIII, 16. Matt. XVIII, 3. Act. VII, 57. Act. XX, 9. Matth. IV, 20. Marc. XIV, 51.

[1] Cod. A omittit *et.*

[2] Cod. A, *defertur.*

[3] « Editt. vett. et mss. aliquot: *Nam casus eos proprie appellant Latini;* sed editt. e regione in margine habent *ruinam,* quam dictionem suppressa voce *Latini* Rom. in textum transtulit. Mss. vero quatuor nobiscum faciunt. » Ita Maurini. Cod. A habet *ptomata* latinis litteris.

[4] Parcas ingenio Ambrosii, more nonnullorum aliorum Patrum alienos a vero sensus iu sacris litteris interdum inquirentis.

[5] Cod. A, *turbatur ..... etiam.*

[6] « Ita editt. cum parte mss. Alia pars: *Sed etiamsi adsignatur .....et secundo fugerit.* Utra lectio sit præponenda, ambiguum est. Obscuritas autem inde suboritur, quod verum sensum agonistici illius verbi, *adsignatus* sive *adsignatur,* cognitum non habeamus. Suspicamur tamen ex serie orationis eos dici potuisse *adsignatos,* qui jam in terram dejecti tamquam mox vincendi spectatorum oculis ac nutibus signabantur. » Ita Maurini. Nobis indubie lectio textus præferenda videtur. Singularis est lectio codicis A: *Sed etiam scias signatur,* etc. Assignare autem significat quoque *culpare,* unde *adsignatus* significare videtur qui jam culpatus est ut succumbens.

[7] Cod. A, *si.*

[8] Cod. A, *fidem.*

[9] Cod. A, *suffulcit.*

[10] Cod. A, *adjiciat.*

[11] Cod. A, *revertitur?*

[12] Cod. A, *hoc est, pedes agenii, anpec* (sic).

[13] Cod. A, *fratres,* et omittit sequens *eum,* ac rursus habet *fratres* pro sequenti *patres.*

[14] Cod. A omittit *Damasci.*

Act. xxi, 11. tales, Agabo propheta dicente: *Virum hunc cujus est zona hæc, sic alligabunt Judæi in Hierusalem.* Act. xxv, 14. Et Festus ait: *Vir quidam est relictus a Felice in custodia.* Ante passionem suam Paulus adolescens dicitur, in passione sua vir significatur, qui cursu consummato, esset jam proximus ad coronam.

55. Cognovimus ætates pro fide et devotione
1 certantes:[1] cognoscamus etiam genera certami-
2 num singulorum. Hæc[2] quoque Scripturæ nos doceat tenor. In hoc itaque sæculari agone alii sunt, qui simplici quodam et legitimo genere
3 luctantur, et ligaturis tantum corporis[3] certant,
4 verberare non norunt, qui palestritæ[4] vocantur: alii qui cædem et pulveris jactum membrorum nexibus miscent, omni sibi verberandi jure per-
5 misso; quos pammacharios[5] vocant, eo quod omnis litis et pugnæ adversum se habeant potestatem: alii qui cæstibus adversum se decernunt,
6 et dilaceratis capitibus cruciantur; hi πύκται[6] feruntur.

56. Hæc omnia certamina subiit Paulus apostolus, sicut ipse demonstrat. Itaque dicit: *Quo-* Ephes. vi, 12 *niam non est nobis pale adversus carnem et sanguinem; sed adversus principes et potestates, et* (ut compendio utar) *adversus nequitias spiritales.* In latinis plerisque colluctatio reperitur, in græcis omnibus πάλη scribitur; πάλη enim græcorum lucta est latinorum. Et vere pale; quia caro et sanguis, et nequitiæ spiritales patientia et continentia corporis, et animi moderatione
7 superantur. Ira,[7] furor, cædes, arma sunt diaboli. Alibi quoque plagis supra modum cæsum se II Cor. xi, 25. esse significat dicens: *In plagis supra modum, in mortibus frequenter.* Hierosolymis autem pugnis se esse percussum; ubi cum, intervenientibus militibus, aliquando cessassent Judæi percutere Paulum, ipse pontifex Ananias circumstantibus jussit percutere os ejus, cui respondit Act. xxiii, 3. Apostolus: *Percutere te incipiet Deus, paries dealbate. Et tu sedens judicas me secundum Legem, et extra Legem jubes me percuti?* Scivit profecto referire, qui graviore pugno pontificem repercussit: ipse enim corporaliter cæsus est; illi retulit quod in animam percuteretur a Christo. In prima quoque epistola ad Corinthios scribens I Cor. ix, 16. ait: *Ego igitur sic curro, non ut in incertum: sic*
8 *enitor, non ut aera cædens.* Quod latine dixit, *enitor:* græce ait, πυκτεύω.[8] Et vere quasi bonus pycta, non aerem, sed aerias potestates et Judæorum capita verberabat; quia caput omnium Jesum Dominum non habebant. In omni itaque certamine Apostolus est probatus, qui etiam coronam cursus consummati accepit. Unde et ipse Philipp. iv, 13. ait: *Omnia possum in eo qui me confortat.*

57. Habet et Christus, qui in pueritia sua ævi maturos vicerint; ut Daniel puer spiritu valido seniores illos redarguit Judæorum, et de victoriæ jure dejecit in mortem. Habet et alios, qui priusquam nascerentur, in matris ventre luctati sunt. Denique Jacob fratrem supplantavit Esau, et malum vicit; atque ita de utero matris exivit, ut victoriæ insigne monstraret, et pedem senioris degeneris victor inverteret. Hieremias in vulva matris sanctificatus est et probatus; Johannes Baptista Principem agonis humani, præmiatoremque luctantium, necdum natus venisse cognovit, atque in utero matris exsiliens piæ bravium confessionis emeruit. Recte jam tunc designatus est ad coronam, qui ante omnes ad Christi agonem fidei testis et præco virtutis suum nomen obtulerat. Bonus præco, qui ad certamen alios excitabat. Et vere bonus præco, qui tam magna voce clamavit, ut ad ejus sonum secreta cœlestia resultarent. Quid multa? Terram movit, cœlum implevit. Ideoque vocis nomen accepit; quia Verbum Dei vox sacrata præcessit, quemadmodum ipse nos docuit dicens: *Ego vox clamantis in deserto.* Joan. i, 23. Dixit hoc Esaias propheta: de se dictum iste firmavit. Audivimus quid dixit Esai. xl, 3. præco: *Parate viam Domini, rectas facite semitas* Joan. i, 23. *ejus.* Hæc est vox singularis et sola, tam sonora, ut ab omnibus audiretur; tam dulcis, ut universorum corda mulceret. Istos[9] ergo athletas suos 9
Dominus confirmavit ut vincerent; numquam enim suos deserit, et relinquit.

58. Et ideo addidit Propheta: *Juvenis*[10] *fui, et* Vers. 25. 10
senui; sic latini: aliqui autem juxta græcos habent: *Juvenis fui, etenim senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem.* Simpliciter qui vult intelligere, patet sensus, quod vitæ suæ tempore David non viderit justum derelictum. Sed hoc et brevis temporis est, et incredibile; siquidem multos videmus in sæculo justos ab hominibus[11] derelinqui, quando eos 11
aliqui potentium persequuntur; et nullus ad eos audet accedere, cum in timore aut in injuria viderit constitutos. Unde Job dicit: *Fratres mei discesserunt, agnoverunt extraneos magis quam* Job. xix, 13. *me: amici mei immisericordes facti sunt; et qui me noverant, obliti sunt nomen meum.* David quoque non solum destitutum; sed etiam impugnatum se ab amicis et proximis clamat: *Amici,* inquit, *mei et proximi mei adversum me* Ps. xxxvii, 12. *appropinquaverunt.* Ergo si in hoc sæculo reperiuntur justi derelicti, quomodo sibi contraria dixit David; nisi intelligas quod justus etsi in sæculo derelinquitur, a Domino tamen non derelinquitur? Neque enim Job cum esset in ster- Job ii, 3.

[1] Ita cod. A, Rom. edit. et sex alii mss. Vett. autem editt. cum Vict. et Colb., *devotione certantium: cognoscamus etiam certamina singulorum.*

[2] Cod. A, *hic.*

[3] Cod. A, *corporum.*

[4] Cod. A, *palestæ.*

[5] Omnes editt. ante Maurinam, *quos παμμάχους vocant, ...capitibus cruentantur;* omnes mss. gallici et noster A, ut in textu.

[6] Cod. A, *pycte.* Græca vox significat *luctatores.*

[7] Cod. A, *iracundia.*

[8] Cod. A, erronee latinis characteribus, *pytergo.*

[9] Cod. A, *justos.*

[10] Psalter. Mediol., *junior.*

[11] Cod. A, *omnibus.*

core, a Domino derelictus est, quem in Angelorum concilio Dominus ipse sua voce laudabat, quem tentari passus est, ut coronaret: tentationem autem in corpus dedit, in animam denegavit. Nec derelictus David cui regnum dedit, ut populo imperaret electo: quem parricidalibus præliis appetitum, regni sui depulsum finibus, victoriæ jure restituit. Ipsi quoque Jacob, Elias et Elisæus, et Johannes Baptista, et ceteri qui in caprinis pellibus circumeuntes errabant in solitudinibus et montibus et speluncis et foveis terræ, licet ludibria multa et acerba supplicia tolerasse videantur; tamen non derelicti sunt. Siquidem cum fratrem fugeret Jacob, et per deserta incomitatus erraret, obdormivit, et surgens vidit ibi multitudinem cœlestis militiæ, et ait: *Hic locus vocatur castra Angelorum.*[1] Non satis fuit castrum vocare; sed castra, quæ tantæ multitudini convenirent. Vides ergo quia solum se putabat, et castra eum cœlestis exercitus sequebantur; sicut et patres nostros Moysis[2] tempore, ne in deserto sitirent, petra (ut scriptum est) sequebatur. Nam cum in Exodo legerimus quod sitiente populo percussit Moyses virga[3] petram, et aqua fluxit, et bibit populus Dei; iterum in Levitico legerimus, vel in Numeris quod rursus Moyses tetigerit petram virga, et scaturiverit aqua patribus ad bibendum; præclare Apostolus hoc interpretatus est dicens: *Bibebant autem de consequenti eos*[4] *petra; petra autem erat Christus.* Illos igitur querulos, illos murmurantes,[5] illos prævaricantes, tamen non deserebat Dominus, sed sequebatur. Quid de Elia et Elisæo dicam, quibus per deserta gradientibus equi de cœlo, et igneus currus occurrit? Quomodo derelictus Elias, qui est invitatus a Christo; quomodo derelictus in terris, qui raptus ad cœlum; quomodo egenus[6] et nudus et inanis, qui geminati spiritus hereditatem discipulo dereliquit; ut una melotide heres donatus fluvios sisteret, Jordanem revocaret in fontem, regum exercitus pasceret in deserto, et potum sitientibus ministraret? Ad ejus arbitrium de cœlo profluebant pocula, in terris mortui resurgebant. Quomodo derelictus est Elisæus, qui cum Syrorum vallatus esset exercitu, ut captivus raperetur ad regem, dicente Giezi servo: *Domine, quid faciemus, ait: Noli timere; quoniam plures nobiscum sunt, quam cum illis? Et dixit: Domine, aperi oculos ejus, ut videat. Et aperti sunt oculi ejus, et vidit montem et omnia in circuitu equis innumeris et cœlestibus repleta legionibus.* Paulus

Gen. xxxii, 1.
I Cor. x, 4. 2
3 Exod. xvii, 6. Num. 20, 11.
I Cor. x, 4. 4
5
Matth. xvii, 3. 6
IV Reg. vi, 16

quoque qui dixit, periculis in mari, periculis in deserto se esse jactatum, tamen ipse testificatus est dicens: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Ergo si ille derelictus, et destitutus ab hominibus, apud Deum abundat et profluit. Nam et Elias destitutus erat, ita ut diceret: *Domine accipe animam meam;* et tamen vigebat apud Deum, ut ipsis esset regibus virtute terribilis. II Cor. xi, 26. Rom. viii, 31. III Reg. xix, 4.

59. Quomodo juvenis hoc David potuit comprehendere? Juvenis enim magis temporalia, quam æterna considerat; quia ætas ea propendet ad vitia. Sed sunt quidam in juventute senes, et alii juvenes in senectute. Sunt, inquam, viri quorum animi senilium gravitate censentur, in quibus ætas senectutis sit vita immaculata, in quibus vigeat incana prudentia: qualis erat Hieremias, qui cum se juvenem contuitu memoraret ætatis, et per juventutem excusaret, quod prædicandi impar officio videretur, ait illi Dominus: *Noli dicere: Quia juvenis ego sum; quoniam*[7] *ad omnes ad*[8] *quoscumque misero te, abibis.* Ita juvenem non putavit, quem aptum propheticæ[9] gratiæ judicabat. Talis ergo juvenis fuit David, qui renovatus esset, et refloruisset, ut ipse dixit, velut aquilæ juventus sua. Sic ergo intelligi oportet: *Juvenis fui;* sed sanctificatus, sed propheta in gentibus positus, qui jam possem regni cœlestis sacramenta cognoscere, et vera præmia considerare justitiæ: sed *non vidi justum derelictum.* Postea quoque alibi et usu roboratus et munere, adquisivi incrementa sapientiæ. Eadem circa justum visa est mihi gratia permanere. Jerem. i, 7. 8 9 Ps. cxi, 5.

60. Explanavimus, ut potuimus, quomodo dixerit: *Juvenis fui;* sed[10] quomodo addiderit: *Etenim senui,* consideremus. Bona juventus, sed melior senectus; qui enim usque in finem perseveraverit, hic salvus erit. Unde non perfunctorie de patriarcha Abraham dictum est, quod nutritus esset in senectute bona. Et Johannes senex cœpit scribere Evangelium, vel Epistolas, qui cum refugeret apostolum se scribere, seniorem scripsit: nec minor est æstimatus, cui cygnea quædam suppeteret gratia senectutis.[11] Ipse Vas electionis dominicæ scribens ad Philemonem ait: *Cum sis talis, ut Paulus senex, nunc autem et vinctus Christi Jesu, obsecro te pro meo filio, quem genui in vinculis, Onesimo.* Volens itaque illi plurimum deferre, seniori Paulo eum, non juveni comparavit; et ibi se senem esse gloriatus[12] est, ubi jam in vinculis tenebatur. Et videte distantiam: adolescens significatus est in 10 Gen. xxv, 8. Epist. ii et iii. 11 Philem. 9 et 10. 12

[1] Hunc locum memoriter citavit Ambrosius; quandoquidem Jacob fugienti fratrem (*Gen.* xxviii) ea tribuit, quæ ab eo in patriam redeunte dicta memorantur. At ibi etiam reperitur aliqua varietas; cum pro, *castra Angelorum*, LXX interp. habeant παρεμβολὴ Θεοῦ αὕτη: qua in lectione ipsis sacri omnium idiomatum codices consentiunt. (Ed. Maur.)

[2] Cod. A, *Moysi,* quod frequentius occurrit apud D. Ambrosium.

[3] Cod. A, *de virga.*

[4] Cod. A, omittit *eos.*

[5] Cod. A, *immurmurantes.*

[6] Cod. A, *egens.*

[7] Cod. A, *quia.*

[8] Cod. A omittit *ad.*

[9] Cod. A, *prophetiæ.*

[10] Cod. A, *juvenis fuisse,* et omittit *sed.*

[11] *Cignea ..... gratia senectutis,* id est, suavior senectus; ex communi scilicet errore veterum, a quibus cygni sub mortem imminentem suavius canere adserebantur. Sed hoc merum esse commentum jam diffitetur nemo. (Edit. Maur.)

[12] Cod. A, *tamen est gloriatus, ubi.*

Act. VII, 57. alterius passione, senex in sua. Ibi ut adolescens; quia Judæorum vestimenta servabat: hic senex, ubi sui corporis exuvias exuebat. Denique et Petrus ibi senex dicitur, ubi certamen est passionis: *Cum junior,* inquit, *esses, cingebas te,* Joan. XXI, 18. *et ambulabas ubi volebas: cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et ducet quo tu non vis. Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum.* Ante certamen junior dicitur, in certamine senex, qui omne certamen impleverit. Hoc ergo dicit David ille in juventute bellator, in senectute pacificus: *Juvenis,* inquit, *fui;* sed nolo me adhuc juvenem putes: *Etenim senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem.*

Galat. III, 16. 61. Quod est semen justi? *Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus; non dicit: Et seminibus, tamquam in multis; sed sicut in uno: Et* Galat. IV, 19. *semini tuo, quod est Christus.* Audi justi semen. *Filioli mei, quos ergo parturio, donec formetur Christus in vobis.* Et nunc si quis ex gentibus [1] veniens[1] sermonem audiat nostrum, et Dominus juvare dignetur, ut formetur Christus in animo [2] ejus, quo partus fidei ferat: semen ei[2] Christus erit. Illic in utroque. Abraham itaque et generationis pater erat secundum carnem, et is qui verbum Domini in pectoribus justorum primus infuderit. Et ideo hoc semen Abrahæ panes istos quibus præbeatur corporalis alimonia, non requirit; quia habet panem justitiæ, qui descendit Joan. VIII, 39. de cœlo. Sicut enim negantur filii Abrahæ qui opera Abrahæ non fecerint: ita semen Abrahæ sunt, et inter filios recipiuntur, qui opus ejus effecerint. Verum Abrahæ semen Elias, cui Angelus alimenta præbebat, et in virtute escæ illius quadraginta dierum curriculis ambulabat. Non requirebat istam corporis hujus alimoniam verum semen Abrahæ, cui panes deferebantur de cœlo. Denique corvi ei quotidianum convivium ministrabant. Ita indigus erat omnium, ut nihil haberet suum, et mittebatur ut victum aliis largiretur. Verum semen Daniel, cui inter leones posito aerea fercula per Habacuc prophetam referta messorum epulis vehebantur. Est ergo panis Angelorum, quem manducavit Ps. LXXVII, 25. homo; sic enim scriptum est: *Panem Angelorum manducavit homo.* Hic est panis, de quo dixit David: *Dominus pascit me, et nihil mihi* Ps. XXII, 2. *deerit: in loco viridi ibi me collocavit. Super aquam refectionis educavit me.* Bonus David docuit me panem Angelorum, et ipse me docuit aquam refectionis. Hæc refectio spiritalis est, [3] hæc refectio requies est[3] mentis internæ. Bona aqua, quæ peccatum lavat, mundat interna. Quæ sit aqua hæc, audiamus. *Si quis,* inquit, *sitit,* Joan. VII, 37 et seq. *veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dicebat de Spiritu, quem incipiebant accipere, qui credituri erant in eum.* Ergo nec hoc pane, nec aqua refectionis indiget justus, cui Spiritus sanctus est requies et refectio.

62. Quomodo autem poterit indigere, qui *tota* Vers. 26. *die miseretur et fœnerat?*[4] Quid est quod fœnerat [4] justus? Non æs, non ferrum, non plumbum: sed argentum igni examinatum. Hoc defert ad mensam Domini, et dividit requirentibus: cui unam, cui duas, cui quinque mnas quotidie dividit, et numquam deficit. Sed fœnerationem audivimus in Lege reprehensam, dicente Moyse: *Non fœnerabis.* Duplex est fœneratio: una pe- Deut. XXIII, 19. cuniæ, altera gratiæ. Divide utramque; quia scriptum est: *Si recte offeras, non recte dividas,* Gen. IV, 7. *peccasti: quiesce.* Et tu recte divide, ne pecces. Ipse Moyses doceat te dividere, qui admonuit recte dividendum;[5] ut sequaris, quod Abel egit, [5] qui recte divisit; fugias quod Cain parricida fecit, qui recte dividere nesciebat. Dividit[6] ergo [6] Spiritus sanctus divisiones, qui operatur omnia dividens singulis prout vult: ille prout vult, tu prout potes, prout ingenio vales. Divide, quando Lex de pecunia dicat, quando de gratia. Dixit enim tibi: *Fœnerabis gentibus, cujus Dominus* Deut. XV, 6. *usuras exigit; tu autem non mutuaberis.* Est et pecunia fœnoris,[7] est et gratia, cujus Dominus [7] usuras exigit: pecunia fœnoris[8] æs habet, gratia [8] fidem confert. Fœnerato ergo fidem gentibus, ut tibi abundet gratia: tu autem noli mutuari quasi indigus; sed quasi dives et locuples fœnerato. Fœneravit Petrus, fœneravit Paulus, fœneravit Johannes Evangelista, vel uterque,[9] et [9] non indiguit; hoc est, fœnerarunt pecuniam Christi, non fœnerarunt pecunias ad usuram. Fœnera ergo, et noli desistere fœnerare. Audis quid dicat Scriptura: *Tota die miseretur et fœnerat.* Justus per diem fœnerat, avarus in nocte; gratia enim lucis est, avaritia autem usura tenebrarum est. Et ideo semen fœnerantis fidem in benedictione erit, habens utique præmium benedictionis.

63. *Declina a malo, et fac bonum: et inhabita* Vers. 27, 28, 29. *in sæcula sæculorum. Quoniam Dominus amat judicium, et non derelinquet sanctos suos: in æternum conservabuntur. Injusti autem punientur, et semen impiorum peribit. Justi hereditate possidebunt terram: et inhabitabunt in sæculum sæculi*[10] *super eam.* His versiculis demonstrat Pro- [10] pheta quod pertineamus ad Dominum, et ipse arbiter cogitationum, operationumque nostrarum sit, spectans merita singulorum, qui nihil sine judicio agit; sed malos et bonos actus judicio discernit. Declinandum ergo est a malo, et facien-

[1] Cod. A, *veniet,* omittit autem sequens *et.*
[2] Cod. A, *ejus.*
[3] Cod. A, omittit *est.*
[4] Psalter. Mediol., *commodat.*
[5] Cod. A et alii quidam: *ut sequaris quod Abel, qui recte divisit: fugias, quod Cain erat, parricida erat, qui recte,* etc.
[6] Cod. A, *Dividet ergo .....divisionibus.*
[7] Cod. A, *fœnerantis.*
[8] Cod. A, *fœnebris,* ac superius emendatio *fœnerantis.*
[9] *Uterque,* nimirum Evangelista et Baptista. (Ed. Maur.)
[10] Psalter. Mediol., *in sæcula sæculorum.*

dum est bonum. Ne bona malaque confundas, prius est ut crimine careas; postea ut innocentiæ fructum deferas, quo possis esse perpetuus. Noli putare quod Deum tua peccata prætereant; sic enim plerique labuntur. Ipse universa cernit et
Job. I, 1. damnat, et impiorum semen exterminat; semen utique non corporalis generationis, sed mentis internæ et impietatis successionem. Nam utique Job de semine Esau genitus Scripturæ testificatione signatur. Quomodo ergo semen Esau periit in Job, cum tantus iste vir fuerit, ut venturum in terras Dominum prævideret, qui cetum istius sæculi diabolum subjugaret? Ergo hoc quæritur, ne malitia transfundatur in posteros. Hoc per baptismatis sacramentum Christus operatur, ut exuat unusquisque quod natus est, induat
1 quod renatus: fiat non familiæ[1] heres, sed gratiæ, ut perpetuum domicilium habitationis æternæ sibi possit adquirere. Qui autem habitare meruerit in sæculum sæculi, et ipse honorificabit Deum in sæcula sæculorum.

Vers 30 et seqq. 64. Ubi moralibus justum instituit disciplinis, ut qualis deberet esse, te doceret, quæve esset perfectæ forma justitiæ; ad sapientiam et theo-
2 remata[2] mentem vult ejus adsurgere: et excitat ejus intentionem, ut spectet intento corde cœlestia, et divina intra se volvat oracula, atque ad ea quæ complaceant Deo, suum informet affectum: sit meditatus in Lege, nec ulla eum Domini mandata prætereant; motus divini Sa-
3 cramenti cognoscat. [3] Denique abhinc vide in præceptis sanctum Prophetam adsurgere: *Os justi meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur judicium. Lex Dei ejus in corde ipsius:*
4 *nec damnabit,*[4] inquit, *eum Dominus, cum judi-*
5 *cabitur illi. Expecta*[5] *Dominum, et custodi viam*
6 *ejus; et exaltabit te, ut hereditate possideas*[6] *ter-*
7 *ram: cum perierint*[7] *peccatores videbis. Vidi*
8 *impium superexaltatum et elevatum ultra*[8] *cedros Libani: et transivi, et ecce non erat: et quæsivi eum, et non est inventus locus ejus.* Superiora

A moralia, hæc intelligibilia. Quod est justi os quod meditabitur sapientiam, nisi interioris hominis? Duo sunt enim homines in singulis: unus interior, alter exterior: interior cogitat quæ mentis sunt, quæ mentis sunt loquitur: exterior quæ sunt corporis. Tamen adveniens Dominus utrumque conjunxit, et duos in uno homine condidit; ne diversis se se impugnent motibus, sed invicem sibi voluntatum suarum unitate socientur. Ideo *os justi meditabitur sapientiam.* Jam
B enim et ipse exterior homo justi in interioris hominis transfusus est disciplinam: et in ejus conformatus naturam, ipsius exercet officia; ut caro meditetur quod mentis internæ est. Sed ne hoc incredibile tibi videatur, audi Apostolum Philip. III, 21. dicentem quia Dominus Jesus transfiguravit corpus humilitatis nostræ, ut conforme fieret corpori gloriæ suæ. Quis audeat dicere carnem sine peccato, carnem adsumptam ex Virgine, carnem Spiritu Dei in Mariam[9] superveniente generatam, 9
C quæ in nullo discrepavit a sapientiæ disciplinis, interioris hominis exsortem fuisse virtutum, nec in usus ejus transire potuisse; cum supra hominem fuerit quod tactu ejus sanabantur ægroti, cæcis refundebatur adspectus, mortui resurgebant? Competenter ergo scriptum est: *Os justi meditabitur sapientiam;* eo quod totus homo sit spiritalis, non utique terrenus; qualis enim terrenus, tales et terreni: et qualis cœlestis, tales et cœlestes. Abiit ergo terrenus, remansit cœlestis. Ideoque
D in tempora Redemptoris[10] referens Propheta, 10 *meditabitur,* dixit: licet unus e pluribus, *meditatur,* scripserit. Nec abhorret a sensu; quia prophetarum spiritui futura pro præsentibus sunt. Alii putant os pro mente dictum. Pulchre autem istud exposuit nobis Salomon[11] dicens: *Narratio* 11 *justi semper sapientia: stultus autem sicut luna* Eccli. XXVII, 12. *mutatur;*[12] id est, quod sæpe varietur, nec in sua perseveret sententia, et tamquam in tenebris lumen videatur offundere, nec tenere.

E 65. Sit ergo tibi[13] semper in corde et ore

[1] « Edit. ac mss. Vict. et Colb., *fiat non famulæ heres, sed gratiæ.* Codex Vat. cum quinque Gallic., *fiat non familiæ,* etc. Melius; hic enim generis sive successionis heredibus heredes gratiæ opponuntur. » Ita Maurini, in quorum lectionem convenit et Cod. A.

[2] *Theoremata,* id est, contemplationis argumenta, sive, ut vocant, objecta. (Edit. Maur.)

[3] « Vet. edit. ac mss. Vict. et Colb., *Modos divini sacramenti cognosce.* Rom. *Motus divini sacramenti cognosce.* Mss. sex ut in textu, nisi quod Reg. habet, *sacramenta.* Haud scimus an omnium optime, ut sensus ille efficiatur: Motionis atque operationis divinæ mysteria cognoscat. » Hæc Maurini, a quibus adoptata lectio iterum cum nostro cod. A concordat.

[4] Psalter. Mediol., *condemnabit.*

[5] Psalter. Mediol., *sustine.*

[6] Psalter. Mediol., *hæredites.*

[7] Psalter. Mediol., *in eo dum pereunt.* Cod. A, *cum pereunt.*

[8] Psalter. Mediol, *super cedros,* ac omittit sequens *et.*

[9] Cod. A, *in Maria.*

[10] Cod. A, *redemptionis.*

[11] « Mirabere forsitan Ecclesiasticum hic et sequenti psalmo in vers. 12 Salomoni adjudicari; cum non solum Augustinus de hoc sicut et de libro Sapientiæ, scripserit lib. XVII *De Civit. Dei,* cap. 20: *Non autem esse ipsius,* Salomonis scilicet, *non dubitant doctiores:* sed et Ambrosius ipse, lib. I *De interpell. Job,* cap. 3, num. 6, eumdem Ecclesiasticum testetur scriptum fuisse a Sirach. Verum cum illi Salomonis titulum imposuit, id fecit eo permotus quod *propter eloquii,* verba sunt Augustini loco citato, *nonnullam similitudinem, ut Salomonis dicatur, obtinuit consuetudo;* vel quod eumdem ex sententiis Salomonis compilaverit Jesus filius Sirach. Quod autem spectat ad ejus auctoritatem, quamvis non semper tanta fuerit in orientali Ecclesia, maximam tamen semper fuisse in occidentali constat tum ex loco Augustini jam laudato, tum ex eo quod ipsum Ambrosius, lib. *De Bono Mortis,* cap. 8, num. 35: *De Elia et Jejunio,* cap. 18, num. 67, et in Psal. CXVIII, serm. 20, vers. 153, atque alibi numquam non pro authentico habet. Uberius de hoc eodem libro disputatum reperies apud Huetium in Demonstr. Evang. prop. 4 *De Ecclesiastico,* num. 1, 6 et seq. Videsis etiam B. Thomam, I, p. q. 89, art. 8, ad 2. Item 2-2, q. 174, art. 4, ad 4, et Patrem Nicolai ad utrumque locum. » Ita Maurini. Cæterum et Patres orientales Ecclesiasticum habuere ut verbum divinum, atque ideo tantum in canone non recensuerunt, quia ipsi hoc nomine hebræorum tantum canonem proferre consueverunt.

[9] Cod. A, *immutatur.*

[10] Cod. A. *nobis.*

meditatio sapientiæ, et lingua tua loquatur judicium, lex Dei tui in corde tuo sit. Ideo tibi dicit Scriptura: *Loqueris in illis sedens in domo,* Deut. VI, 7. *ambulans in via, dormitans, resurgens.* Loquamur ergo Dominum Jesum; quia ipse est Sapientia, ipse est Verbum et Verbum Dei. Nam et hoc scriptum est: Aperi os tuum verbo Dei. Ipsum spirat, qui sermones ejus resonat, et verba meditatur. Ipsum semper loquamur. Cum de sapientia loquimur, ipse est: cum de virtute loquimur, ipse est: cum de justitia loquimur, ipse est: cum de pace loquimur, ipse est: cum de veritate et vita et redemptione loquimur, ipse est. Aperi os tuum Dei verbo; scriptum est: tu aperi, ille loquetur. Ideo dixit David: *Audiam quid* Ps. LXXXIV, 9. *loquatur*[1] *in me Dominus.* Et ipse Dei Filius dicit: Ps. LXXX, 11. *Aperi os tuum, et adimplebo illud.* Sed non omnes ut Salomon possunt percipere sapientiæ perfectionem; non omnes ut Daniel. Omnibus tamen pro possibilitate infunditur spiritus sapientiæ; sed omnibus qui fideles sunt. Si credas, habes spiritum sapientiæ; ideo Sapiens Ps. CXV, 10 dicit: *Credidi, propter quod locutus sum.* Cum credideris, accipies loquendi gratiam. Et qui credit, redimitur: et qui orat, redimitur; si pie intendat orationibus, et in oratione assiduus sit, diem præveniat, noctem frequentet, soli[2] matutinus occurrat; ut ante ipse illuminetur a Christo, quam terra solis exortu: et qui psallit, redimitur: et qui compungitur, redimitur.

66. Ideo semper meditare, semper loquere quæ Dei sunt, *sedens in domo.* Domum possumus accipere ecclesiam, possumus accipere domum interiorem in nobis, ut intra nos loquamur. Sedent judices in Hierusalem: sederunt sedes in judicio: sedit etiam judicum concilium, et libri aperti sunt. Prophetia dicit: *Et tu cum* Eccli. XXXII, 24. *consilio omnia fac.* Cum consilio de factis tuis judica, cum consilio vinum bibe, cum consilio loquere; ut effugias peccatum, ne incidas per multiloquium. *Sedens* loquere tecum, quasi qui judices: *in via* loquere, ne umquam vaces. In via loqueris, si in Christo loquaris, quia via Christus est. In via loquere tibi, loquere Christo. Audi quomodo illi loquaris. *Volo,* inquit, *viros in omni loco orare, levantes puras manus* I Tim. II, 8. *sine ira et disceptatione.* Loquere, o homo, *dormitans,* ne tibi somnus mortis obrepat. Audi quomodo dormitans loquaris: *Si dedero somnum oculis meis, et*[3] *palpebris meis dormitationem; donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo* Ps. CXXXI, 4 et 5. *Jacob.* Vince naturam diligentia, exclude corporis somnum. Naturam nobis formare non possumus, possumus diligentiam. Homo erat David: indulgebat aliquid somno per noctem; sed excludebat somnum, lavans per singulas noctes lectum suum, et lacrymis irrigans stratum suum. Ideo memor erat in stratu suo semper Domini sui, et in ipso meditabatur; ut diluculum præveniret, et in tenebris ei illusceret Christus dicens: *Surge qui dormis.* Non in omnibus hæc Ephes. V, 14 gratia est, sed potest esse et in pluribus diligentia. Ne igitur expectes ut excitet te Christus; sed potius Christum excita. Excitat eum qui de ipso dormitans cogitat. Si tu illum excitaveris, et ipse te excitabit a somno, resuscitabit a morte dicens tibi: *Exurge a mortuis.* Cum sur- *Ibid.* ges ergo vel resurges, ipsum loquere, ut impleas quod juberis. Audi quomodo te Christus excitet. Anima tua dicit: *Vox fratris mei pulsat ad januam;* et Christus ait: *Aperi mihi, soror mea sponsa.* Audi quomodo tu exsuscites Chri- Cant. V, 2. stum. Anima dicit: *Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, si suscitaveritis et resuscitaveritis caritatem.* *Ibid.* 3-5. Caritas Christus est. Audi etiam quomodo dormiens loquaris: *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Hæc communiter: adtolle nunc paulo altius Cant. V, 2. mentem tuam.

67. Loquere *sedens in domo,* in hac terrestri domo hujus habitationis, quæ dissolvitur, in qua peregrinamur a Domino. In corpore enim isto positi, dum supervestire magis quam nos expoliare volumus, exsulamus a Christo, et graviter ingemiscimus. In hac sedens ergo confitere peccata tua; quia sedisti, et non stetisti, et non dixisti: *Stantes erant pedes nostri in atriis tuis,* CXXI, 2. *Hierusalem.* Loquere magis, et noli occultare delicta: loquere sedens, ut audias dicentem: *Surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris.* Loquere *in via ambulans,* id est, car- Ps. CXXVI, 2. pens vitæ istius cursum. Hic loquere, ne illic obmutescas; sicut ille obmutuit qui Angelo Christi ante non credidit; postea tamen cum credidisset, vocem recepit. Loquere *dormiens* et quiescens, consepultus in Christo; ut cum ipso in novitate vitæ resurgas. Loquere etiam sepultus in tumulo; sicut loquebantur animæ sanctorum, petentes de mortis auctore vindictam: *Usquequo, Domine, sanctus et verus, non judicas et vindicas sanguinem nostrum?* Loquere postremo *cum sur-* Apoc. VI, 10. *gis;* sicut docuit ille qui dixit: *Ego dormivi, et quievi, et resurrexi; quoniam Dominus suscipiet*[4] *me.* Et illic ergo: *Os justi meditabitur sapientiam,* Ps. III, 6. donec ad sublimiora tabernaculi secreta cœlestis, ac sacræ plena jucunditatis atque lætitiæ ipse perveniat; quemadmodum Scriptura nos docuit, dicente David: *Hæc recordatus sum, et effudi super me animam meam; quoniam ingrediar in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. In voce exsultationis et confessionis,*

[1] Cod. A, *loquetur.* Ita ms. Sangerman. et August. (Cf. Sabbat. ad h. l.)

[2] Ita edita et pauci mss. Alii majori numero, *solis matutinis occurrat,* ubi supplendum esset, *radiis, horis,* vel quid simile. Cod. A. habet *solis* sed simul *matutinus.*

[3] Cod. A, *aut,* ut alibi etiam habet Ambrosius (Cf. Sabbat. ad h. l.).

[4] Cod. A, *suscepit me,* quod manus posterior correxit per *suscipiet me.* Ambrosii est utraque lectio (Cf. Sabbat. ad h. l.).

Ps. XLI, 5. *sonitus*[1] *epulantis.* Ergo et sedentes in hac corporea domo; et egressi hinc, atque ambulantes
2 in via, cum rapiemur,[2] si meremur, obviam Christo, et dormientes loquemur.

68. Accipe tertiam ἀναγωγήν, qua se anima elevat justi. Est enim quidam spiritalis somnus intelligendus, de quo Salomon ait: *Si enim sedeas, sine timore sedebis: si dormias, suaviter requiesces, et non timebis pavorem qui supervenit tibi, neque impetus impiorum supervenientes*
Prov. III, 24 et seq. *tibi.* Cum suavitate requiesces, et pavorem, et supervenientes impiorum impetus non timebis; si lingua tua loquatur judicium Dei, et semper illud ante oculos habeas; ut peccato locum nullum relinquas, et noveris quod delicti pretium supplicii retributione solvetur. Ipse enim hoc in nonagesimo interpretatus est psalmo dicens: *Non timebis a timore nocturno, et a sagitta volante per diem; a negotio perambulante in tenebris, ab occursu et dæmonio meridiano.*
3 *Cadent a latere tuo mille, et decem*[3] *millia a dextris tuis: ad te autem non appropinquabit. Verumtamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum videbis.* Justus enim cum loPs. XC, 5 et seq. quitur judicium Dei, vel cum loquitur ipse quæ justa sunt, et veri plena judicii, non cum iracundia loquitur, non ex animi mœrentis afflictione, non ex dolore, non ex aliqua passione: sed loquitur ex veritate, loquitur ex æquitate; ut non propendat affectu, sed quæ loquitur, vero pendat examine; judicat enim quæ dicenda sint, vel non promenda. Cui simile est illud: *Labia*
Prov. XV, 7. *sapientium alligata sunt sensu;* eo quod omnia quæ loquuntur, vero sensui convenire videantur, et sensus sui prudentia intelligant, quæ loqui debeant vel tacere; ut quæ silenda sunt, cohibeant claustro quodam nexuque labiorum; in iis autem quæ oporteat dici, labiorum vincula resolvantur. Merito ergo præmisit: *Os justi meditabitur sapientiam;* meditatio enim diuturna plenum poterit habere judicium, quod loquetur justus in tempore; cum ea quæ perfecta sunt, facie ad faciem viderit. Nunc enim de iis quæ non comprehendimus, loqui vera non possumus. Denique nec Paulus præsumpsit dicere, qui raptus in paradisum audivit secreta cœlestia: sed volens non in iis errare quæ diceret, ait: *Quam inscrutabilia sunt judicia Dei, et investi-*
Rom. XI, 33. *gabiles viæ ejus!* Nunc autem absolutus corpore, forsitan investigabilium viarum genera, et judicia ejus quæ sicut abyssus multa sunt, comprehendit.

69. Adhuc justitiæ forma describitur et au-
Vers. 31. getur, dicente Scriptura: *Lex Dei ejus in corde ipsius; et non supplantabuntur gressus ejus.* In corde justi lex Dei est. Quæ lex? Non scripta, sed naturalis; justo enim non est lex posita, sed injusto. In corde ejus lex est, non perfunctorie, sicut in labiis Judæorum; corde enim creditur ad justitiam. Qui credit, et loquitur; qui autem loquitur, non continuo credit. Denique non credidit populus, de quo dictum est: *Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me.* Si igitur gentes cum ea quæ Isai, XXIX, 13. legis sunt, faciunt, ipsi sibi sunt lex, cognoscentes quæ sequi debeant vel cavere; quanto magis fidelis et justus, qui ad imaginem et similitudinem Dei vivit, decora novit et honesta decernere, et uti legitimo quodam naturalis sapientiæ gubernaculo, ne ejus supplantentur vestigia, sicut Esau; quem propter gulæ aviditatem frater supplantavit ut caderet, atque in mortem vestigia ejus effudit!

70. Quo magis justus est quisque, eo magis illi insidiatur inimicus; et ideo ait Scriptura: Vers. 32-33. *Considerat peccator justum, et quærit perdere*[4] 4 *eum. Dominus autem non derelinquet eum in manibus ejus: nec damnabit eum, cum judicabitur illi.* Videns ergo peccator quia justus in ore suo loquitur, et in corde meditatur sapientiam, quia in lingua sua judicium loquitur, quia in corde suo legem Domini custodit; mortem peccati ei conatur inferre: sed Dominus tuetur eum. Et ideo non timeamus insidias peccatoris; quoniam Deus pro nobis est. Si ergo Deus pro nobis, quis contra nos? Propterea non derelinquet justum suum Deus, nec damnabit eum, cum habuerit de ipso judicium. Verus enim judex est; et ideo justitia non potest periclitari. Unde et Aquila[5] dixit: *Nec damnabit eum in judicando* 5 *eo;* Symmachus: *Nec damnabit, cum judicatur justus.*

71. Sed quia Septuaginta viri sic posuerunt: *Cum judicabitur illi;* putamus quod ad aliud respexerit, quia scriptum est: *Quoniam ipse Dominus veniet in judicium.* Sed in quod judicium? Isai, III, 14. Audi dicentem: *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci; ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris.* Ideo ergo præbet se Do- Ps. L, 6. minus audiendum, ut de se judicetur, quo magis vincat. Quomodo se præbeat, audi: *Populus meus, quid feci tibi; aut in quo contristavi te; aut quid molestus tibi fui? responde mihi. Quia ex Ægypto eduxi te, et de domo servitutis liberavi te.* Et alibi: *Ego sum, ego sum qui deleo* Mich. VI, 3 et 4. *iniquitates tuas, et memor non ero: tu autem memor esto, et judicemur.* Isai, XLIII, 25 et 26.

72. Grave hoc judicium, cum Dominus de se postulat contra hominem judicari. Quid enim respondeas ei, qui universa tibi contulit, omnibus te præfecit, subjecit tibi Ægyptios, ad quos hospes adveneras, insectantes postea mari mersit? Ille tuos delevit hostes, atque subvertit; ille te creavit et condidit; ille suo sanguine te re-

[1] Maur., *sonus.* Sed posuimus lectionem Cod. A, quia respondet lectioni occurrenti c. 9, lib. II *De interpellatione Job. et David.*

[2] Cod. A, *rapimur.*

[3] Cod. A, *dena.* Ita et August. (Cf. Sabbat. ad h. l.)

[4] Psalter. Mediol., *occidere,* ac subsequenter pro *damnabit, condemnabit.*

[5] Cod. A, *Aquilas.*

demit: et tu tradis te, ut servias ejus inimico? Ille tibi omnia peccata dimisit, et tu graviora committis? Vocat te, in judicium venies: quid responsurus es ei, qui nisi iterum tibi donet, peristi? Ideoque videns sanctus David hac quadam moralitate[1] Dei amplius se gravari, judicium refugit, misericordiam poscit dicens: *Et ne intres in judicium cum servo tuo; quoniam non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Confitetur se in tenebris sicut mortuum sæculi collocatum. Caute sicut mortuum sæculi dixit, non mortuum; non enim mortui sæculi sunt qui moriuntur in Christo: illi autem sunt mortui sæculi, qui omnem vitam suam quam vixerunt in sæculo, in interitu et morte constituunt. Et ideo quasi desperatus ad remedium confugit dicens: *Cito exaudi me, Domine; quia defecit spiritus meus.* Talis enim judicii proposita sibi oblatione defecit, in quo examinanda veritas foret potius, quam misericordia conferenda.

1 Ps. CXLII, 2. Ibid. 7.

73. Tamen tam pius est Dominus, ut etsi nemo justificetur in conspectu ejus vivens (quis enim quamvis justus non obnoxius est peccato; aut cujus talis est vita, ut digna judicetur Dei similitudine? Utique ad imaginem et similitudinem Dei factus debet, sicut Deus qui sine peccato est, ita et is qui ad imaginem ejus est, sine peccato esse. Qua ergo dignus est pœna qui gratiam tantam Dominicæ operationis, et similitudinem divini decoris amisit?);[2] sed quia misericors est, etiamsi ipse se judicio subjiciat, justum tamen non judicat, sed injustum. Justo parcit, quasi conditionis fragilitate peccanti: injustum punit, quasi qui detestetur ingratum. Deinde etiamsi multa habeas opera justitiæ,[3] noli esse impatiens atque arrogans, quo præmia tibi justitiæ in hoc sæculo existimes flagitanda, aut indigne tibi adversa accidisse aliqua conqueraris. Quamdiu enim vivis, certamen tibi debetur, non præmium.

2

3

74. Exspecta ergo vel auxiliatorem vel remuneratorem Dominum, *et custodi vias ejus:* hoc est exspectare et ejus quem expectandum putas, mandata conservare. Etsi conteraris, etsi affligaris, etsi ægritudine deficias, tamen exspecta Dominum, et non te confundet spes.

Vers. 34.

75. Veniet Dominus, *et exaltabit te, ut hæreditate possideas terram.* Liquet superiorem esse terram, non istam in valle terrenam; sed illam quæ est repromissionis æternæ, in qua quicumque constituitur, exaltatur a Domino.

76. *Videbis* autem *cum perierint peccatores;* tunc enim justorum remuneratio erit, cum judicium fuerit de meritis impiorum. Sed non uno genere pereunt peccatores. Ante tibi pereunt, si eorum potentiam et divitias non mireris: si non te moveat cum eos honoribus, liberis, amicis abundare cognoveris. Hæc enim sæculi sunt, et sæculum sæculari subjacet malignitati; et princeps mundi iis qui sibi serviunt, favet, secundum illud: *Omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me.* Quid quæris ut ea tibi dentur, cum ipse impius qui dat, in eis diutius esse non possit? Transit etiam ipse; quomodo possunt non transire quæ contulit? Tu modo constantem animum gere, justitiam tene, nemo te moveat, et videbis nihil esse impium.

Matth. IV, 9.

77. Denique audi dicentem: *Vidi impium superexaltatum, et elevatum super cedros Libani. Et transivi, et ecce non erat.* Vidi eum in sæculo hoc, vidi oculis corporis: vidi etiam jactantem se, et superexaltantem sermonibus suis, æstimantem se aliquid esse, qui nihil est. Quomodo se superexaltat? *Ponam,* inquit, *thronum meum super nubes: et ero similis Altissimo.* Exaltat se, ut videas eum sicut cedros Libani superexaltatas: et ipsæ altæ sunt, et in monte sunt altissimo. Merito ergo superexaltatæ sunt, et superexaltatus videtur impius, qui se in illo monte constituit, de quo scriptum est: *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti: Tollere, et jactare in mare. Huic:* Cui? Dæmonio, inquit, a quo iste invasus fuerat et oppressus, quem miramini esse sanatum. Ideo caritatem magis habet in Christo, quam potestatem in diabolo. Vides cedrum in monte altissimo superexaltatam: sed vento frangitur, sed igni exuritur, sed vetustate dissolvitur: ita est dives in sæculo. Fulget quidem splendore quodam gratiæ sæcularis ut Libanus, nixus est mundi potentia, opibus et divitiis exsultat. Videtur tibi aliquid esse, antequam dicas: *Transiens videbo.* Sicut enim Moyses animo et mente transivit materialia, et Deum vidit: ita et tu si transeas hinc, ad Dei gratiam vestigium tuæ mentis adtollens, videbis eum nihil esse qui in hac terra sibi potentissimus videbatur. Ideo animæ tuæ dicit, menti tuæ dicit Deus Verbum: *Ades huc a Libano, sponsa, ades huc a Libano: transibis et pertransibis.* Si transeas sæcularia, pertransibis ad paradisum. Audi transeuntem: *Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum.* Audi iterum pertranseuntem: *Amen, amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.*

Vers. 35. Isai. XIV, 14. Matth. XVII, 19. Exod. III, 3. Cant. IV, 8. Luc. XXIII, 42. Ibid. 43.

78. Quid est: *Ecce non erat?* In principio utique Verbum erat. Et qui Verbum videt, qui particeps Verbi est, utique et ipse est; quia Verbum Dei semper est, et sermo qui de ipso est, non est: Est et non; sed: Est; et manet in eo qui sequitur Deum. Qui autem nescit Verbum, non est; quia non adhæret ei qui dixit: *Ego sum qui sum.* Qui autem adhæret ei, unus spiritus est. Ubi autem spiritus, ibi et vita. Ideo tibi dicit Scriptura de Deo: *Qui vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt;* hoc est, vocat gentes quæ non erant, tamquam populum suum qui erat; erant enim patres nostri, qui erant electi Dei. Et alibi di-

Exod. III, 14. Rom. IV, 17.

[1] Ex ea nempe benignitate qua *nobis* veluti *morem gerat.*

[2] Parentesim huc usque produximus ob idearum nexum.

[3] Cod. A, et quinque gallic., *multam habeas in opera justitiam,* etc.

II Tim. II, 19. citur: *Cognovit Dominus qui sunt ipsius;* non cognoscit eos qui non sunt. Et Esther ait: *Non* Esther. XIV. 21. *des virgam regni tui iis qui non sunt.* Recte ergo justus dicit: *Et transivi, et ecce non erat;* hoc est, vidi eum superexaltatum in sæculo, antequam considerarem quia nihil est sæculum. Ubi autem transivi mente supra mundum, vidi quia jam non erat, qui ante erat superexaltatus in hoc mundo.

79. Et tu, si justus es, transi a præsentibus ad ea quæ futura sunt, et transibunt tibi præsentia. *Cœlum et terrra transibunt: verba autem* Matth. XXIV, 35. *mea non præteribunt.* Justo ergo omnia transeunt. Transit impius, similis vanitati est, et dies ejus sicut umbra prætereunt. Nec solum prætereunt justo præsentia; sed etiam cum ad ea quæ sunt futura, intenderit, jam ista prætereunt. Vide quomodo justo præsentia præteriere. Utique temporibus David prophetæ Synagoga erat, Ecclesia ex gentibus non erat: et idem futuris quasi præsentibus dicit: *Benedicite, gentes, Deum* Ps. LXV, 8. *nostrum.* Deinde supra ait: *Adscendit Deus in* Ps. XLVI, 6. *jubilatione.* Transivit perfidiæ ventura tempora, non ætate, sed mente: et resurrectionem Domini multo post sæculo futuram pia fidei devotione celebravit dicens: *Psallite Deo nostro,* Ibid. 7. *psallite: psallite Regi nostro, psallite.* Quasi interesset ipsis Christi et Ecclesiæ nuptialis copulæ sacramentis, ita tripudiat et gaudet. Causam quoque celebritatis expressit dicens: *Regnavit* Ibid. 8. *Dominus super omnem terram.* Ergo si nos prætereamus, et illa præteriisse quæ futura sunt, nobis videntur; ut si in navigando terram prætereas, illam quoque videas præterire, et quasi a te discedere. Sæpe nautæ, maxime in tempestate, fugiunt terram; et tamen cum eam fugiunt navigantes, ipsa potius fugere videtur a navigantibus. Et tu si fugias mundum hunc, et ipse te effugiet; si prætereas terram hanc, et ipsa te præteribit. Et tu in mari hoc navigas, et in hoc sæculo fluctuas: fuge terram, saxa habet, lapides habet; sicut scriptum est: *Lapides* Isai. LXII, 10. *de via projicite.* Si festines per aerium hoc profundum ad portum divinæ voluntatis, videbis tibi hæc omnia præteriisse. Quid enim interest utrum præterierint, an tibi ea judices præteriisse?

80. Est et alius impius qui videtur exaltatus et elevatus super cedros Libani; et si transeas, non erit, nec locum ejus invenies. Vide mihi scribam Judaicum reddentem seriem veterum Scripturarum, sed non sequentem: audis quia labiis reddit, miraris ut doctum. Interrogas quid sentiat: respondet secundum litteram, percurrit historiam. Superexaltatus videtur tibi et elevatus, si litteram cogites. Transi ad intelligentiam spiritalem, quia Lex spiritalis est: vides illum nihil esse; tum dicis: *Vidi impium superexaltatum... et transivi, et ecce non erat: et quæsivi eum, et non est inventus locus ejus.* Quæsivi eum ubi esse debuerat, ubi vita est: non illum inveni. Non erat ibi, ubi vita erat; quia mortuus erat, et ideo nec locus ejus inventus est. Quis enim mortui locus, qui non erat, nec fuit umquam? Non enim fuit, qui in littera erat: littera enim occidit; spiritus autem vivificat. Quæsivi ergo eum, ut invenirem: ille se non præbuit, ut inveniretur: hoc est, ego eum volui convertere; ille se mihi præbere noluit, ut converteretur. Feci quæ erant quærentis: ille refugit ea, quæ esse debuerant revertentis. Denique anima quæ converti vult, Verbum requirit; et cum invenerit, dicit: *Tenui eum, et non dimittam eum;* Cant. III, 4 hoc est, Dei Filium, Dei Verbum. Injustum autem qui sanari noluit, quæsivi eum, et non inveni; et ideo non illum imiteris.

81. *Custodi innocentiam, et vide æquitatem.* Vers. 37. Qui custodit innocentiam, æquitatem videt; quoniam qui mundus est, Deum videt, cujus virga recta est, et recta justitia; ut aversetur eos qui declinaverint ad studia pravitatis. Bona innocentia, quæ Deum videt. Denique alii posuerunt: *Custodi perfectionem;*[1] perfectus est enim qui [1] malitiam nescit, nec dolum novit. Ideo inquit: *Custodi perfectionem; quia sunt reliquiæ homini pacifico.* Reliquiæ dicuntur hominis de corpore mortui, de ejus exuviis. Ideo reliquiæ, quia post mortem hominis videntur superesse; supersunt enim quæ servantur ad resurrectionem. Oportet enim hoc corruptibile induere incorruptionem, et hoc mortale induere immortalitatem. Ergo magis reliquiæ sunt hominis spes resurrectionis, et fides conversionis, et gratia dilectionis: quoniam impii non resurgunt in judicium; vita autem justorum nota est Deo, et judicio Domini comprobatur. Huic loco pulchre illud convenit: *Reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt.* Rom. XI, 5.

82. *Injusti autem disperibunt simul: reliquiæ* Vers. 38. *impiorum interibunt.*[2] Justorum reliquiæ virtutes [2] sunt: impiorum reliquiæ, improbitas atque perfidiæ peccatum. Ea delebuntur, ut non sint.

83. *Salus autem justorum a Domino;* non a Vers. 39. sæculo, non ab elemento. Cœlum et terra præteribunt. Non committo salutem meam cœlo, quia et ipsum præterit; quia de pluribus cœlis dictum est: *Ipsi peribunt, tu autem permanes.* Ps. CI, 27. Deo soli committo, qui permanet, qui potest peccata donare; ut protector meus sit in tempore tribulationis, et adjuvet me, et liberet me, et eripiat me a peccatoribus judicii sui tempore, et salvum me faciat, quoniam speravi in eum. In ipsum solum speravi; non vult enim nos et sibi et alii servire. Qui ipsi soli servit, liberatur; quoniam ipsi est laus, gloria, perpetuitas a sæculis, et nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum.

[1] Psalterium Græc. φύλαξαι ἀκακίαν Hebr. *custodi integrum*, id est, integritatem, Syr..... *simplicitatem*, Arab..... *mansuetudinem.* Multa lat .... *veritatem.* Nullum, quod viderimus..... *perfectionem;* licet ea lectio quam minimum ab Hebræo dissentiat. (Edit. Maur.)

[2] Psalter. Mediol., *disperient; simul.... peribunt.*

AD ENARRATIONEM IN PSALMUM XXXVII

PRÆFATIO.

1 De Pœnitentia duos jam dudum scripsi libellos,[1] et iterum scribendum arbitror. Primum, quia utile est vel quotidie veniam delictorum precari: deinde quoniam in illis duobus libellis adhortatio pœnitentiæ vel profectus est, si geratur; nunc autem quemadmodum agi pœnitentia debeat, exprimendum est; nihil enim prodest agere, nisi ita agatur ut oportet. In quo sanctus David sequendum nobis proposuit magisterium, qui ideo mihi videtur gustasse peccatum, ut doceret quemadmodum peccatum posset aboleri. Unde enim medicina, nisi de vulnere sumpsit exordium? Dum prima ætas generis humani docet alios quod sibi profuit, et quemadmodum vulnus suum sanaverit, aliis ostendit; usus artem fecit, et ægritudo magisterium. Ipsa est enim prima et valida secta medicinæ, quam experientia, non conjectura formavit. Ideoque ab experientia ἐμ-
2 πειρικοί[2] primo medici sunt vocati, et ex ea
3 secta ceteræ derivatæ sunt, atque ab ea usum[3] quemdam suæ sumpsere virtutis. Quid autem est ad cohortationem pœnitentiæ validius, quam quod sanctus propheta David peccatorum nostrorum nos docuit pœnitere? Quis enim dedignetur humiliare se Deo, cum rex se humiliaverit? Aut quis dubitet affligere animam suam, cum propheta tantus afflixerit, solvens pretium lacrymarum pro redemptione peccati? Et quamvis toto scriptorum suorum corpore gerendæ pœnitentiæ præcepta diffuderit (quis enim ejus psalmus non medicamentum est conscientiæ
Ps. CXVII, 13. peccatricis; cum alibi quemadmodum impulsus
Ps. XXIX, 8. sit, alibi quemadmodum conturbatus, ostenderit; ut non solum quemadmodum sint sananda; sed etiam quemadmodum cavenda vulnera, demonstraret, et suo nos doceret exemplo? Quis autem stare se credat, ubi lapsus est etiam fortior?); tamen in trigesimo septimo psalmo majorem vim doloris interni, et lamentabilis deplorationis expressit.

2. Denique in exordio ipse nos titulus admonet hujusmodi præcepta formari; sic enim
Vers. 1. legimus: *In commemorationem,* inquit, *diei sab-*

A *bati psalmus David.* Plena enim est pœnitentiæ definitio, commemoratio delictorum: ut unusquisque peccata sua velut quodam quotidiani sermonis castiget flagello, et commissa sibi flagitia condemnet. Sic enim docemur, dicente Domino: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris.* Et Isai XLIII, 26. Apostolus ait: *Ore confessio fit ad salutem.* Sed Rom. X, 1. forte moveat, quia non dixit peccatorum commemorationem; sed *diei*[4] *sabbati,* aut (sicut alius 4
habet) *sabbatorum.* Quid est autem[5] sabbatum 5
B nisi requies futurorum, levamen præsentium, quo Lex jubet hominum opera feriari, onera deponi? Exod. XX, 8. Quæ sunt graviora onera, nisi nostra peccata? Hæc deponantur in sabbatorum diebus, hoc est, in hoc vitæ istius tempore. Septem enim diebus hebdomas omnis concluditur, sex diebus mundus ille formatus est, septimo die requievit Dominus ab opere suo, qui in nostra mansuetudine requiescit, sicut ipse dixit: *Super quem requiescam, nisi supra humilem et*[6] *mansuetum?* Isai LXVI, 2.
C Absolve te ergo omni sabbato, et alleva pondus errorum; ut securus ad illius futuri sabbati requiem pervenire merearis. Nam si hinc peccata gravia portaveris, illic requiem non habebis. Exonera igitur tuam mentem, rejice omnia quibus conscientia gravatur et premitur, ne fiat fuga tua hyeme vel sabbato: vita hæc in labore est, illa in requie. Leviorem te sæculi hujus reperiat consummatio; ne oneratus peccatis fugere non possis. Ante fuge, ut prævenias. Fugit
D sæculum, qui sæculi illecebris non tenetur, qui se omni cura ejus absolvit. Fuge etiam futuram iram, hoc est, judicii diem. Fugit eam qui egerit pœnitentiam; sic enim definivit Baptista Johannes dicens: *Generatio viperarum, quis vobis demonstravit fugere ab ira venturā?*[7] *Facite ergo* 7
fructus dignos pœnitentiæ. Matth. III, 7 et 8.

3. Audistis hodie legi quia Johannes baptizabat in Ænon, juxta Salim. Ænon dicitur oculus Joan. III, 23.
suppliciorum; Salim ipse adscendens: hoc habet
E interpretatio. Qui ergo baptizari eligit, supplicia prævidet; et ideo confugit ad baptismatis sacramentum, ut peccatum omne deponat, ne obnoxius incipiat esse suppliciis. Et forte supplicia prævidet qui baptizatur baptismo pœnitentiæ; at vero ille gratiam spectat, qui baptizatur in Christo. Baptismus ergo Johannis oculus suppliciorum est; baptismus Christi, oculus gratiarum. Tametsi in Ænon baptizabat Johannes, juxta adscendentem baptizabat; hoc

[1] Alludit nempe ad duos *De Pœnitentia* libros, qui ante aliquot annos editi ab eo fuerant.

[2] Cod. A. *imperiti,* nempe erronee a voce *empirici,* quæ græco respondet.

[3] Erronee complures mss., *atque ab ea succum quemdam* etc.

[4] Cod. A, *de die.*

[5] Cod. A, *ergo.*

[6] Cod. A, *atque.*

[7] Cod. A, *futura.*

enim et ista habet interpretatio, ut Salim dicatur ipse adscendens. Proximus ergo erat Christo, qui ejus nuntiabat adventum. Etenim Filius hominis qui descendit de cœlo, ipse est et qui adscendit in cœlum, ut impleret omnia. Sed quia qualis cœlestis, tales et cœlestes; et ille adscendit in cœlum, qui terrena deponens consepelitur in Christo; ut cum Christo resurgat a morte peccati ad novitatem vitæ, hereditatisque consortium; ut fiat, sicut scriptum est, Dei hæres, Christi cohæres.

Rom. VIII, 17

4. Vera ergo medicina est gerere pœnitentiam: quæ tunc legitime prædicata est, quando medicus venit e cœlo, qui non exasperaret vulnera, sed sanaret. Bonus medicus, qui docuit quemadmodum in hac terra corporis nostri remedia quæreremus; cum flos nobis herbæ salutaris oriretur, qui *de peccato damnavit peccatum in carne.* Antidotum ergo facta est caro, quæ erat venenum ante peccati; quia erat illecebra peccatorum. Audi quemadmodum antidotum caro Dei fit: *Verbum factum est caro:* misit manum in cavernam aspidum, venenum evacuavit, peccatum abstulit; id est, *de peccato damnavit peccatum in carne.*

Joan. I, 14.

5. Et ut hoc possit plenius considerari, ipsum Apostoli capitulum recenseamus. Namque ita scriptum est: *Deus mittens Filium suum in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum in carne; ut justificatio Legis impleretur in nobis, ut non secundum carnem ambulemus, sed secundum spiritum.* Venit ergo Dei Filius in similitudine carnis peccati: non utique in similitudine carnis venit qui veram carnem suscepit; sed in similitudine carnis peccati, id est, carnis peccatricis. Facta enim erat, fraude et veneno infusa serpentis, caro nostra caro peccati. Postquam est obnoxia facta peccato, facta erat caro mortis; quia erat morti debita. Hujus carnis jam reæ, jam præjudicatæ similitudinem Christus in sua carne suscepit; quia etsi naturalem substantiam carnis hujus susceperat, non tamen contagia ulla susceperat: nec in iniquitatibus conceptus, et natus est in delictis, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri; sed de Spiritu sancto natus ex Virgine est. Quid ergo est: *De peccato damnavit peccatum in carne?* Utrum de similitudine carnis peccati; an quia peccata nostra Christus non usu, sed qualitate[1] suscepit: non crimine, sed suæ misericordiæ sacramento; et peccatum pro nobis factus est, qui peccatum ipse non fecit? An vero quia etiam de ista carne peccati, hoc est, nostra hac obnoxia et præjudicata damnavit peccatum in carne, docendo quemadmodum in carne positi non secundum carnem ambulemus, sed secundum spiritum? Peccatum quippe est secundum carnem ambulare; quia luxui, et voluptatibus, et lasciviis, et carnis cupiditatibus vivit qui secundum carnis sapientiam conversatur; sapientia enim carnis inimica est Deo: unde qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Ideoque peccatum damnat de peccato qui se a carnis vitiis abluendo,[2] secundum spiritum vivit totus Deo deditus, et cœlestibus intentus oraculis: propter quod Christus advenit, ut non suam, id est carnis, sed Dei faceret voluntatem. Si quis ergo illum sequatur, ut faciat quæ placent Deo, et carnis suæ comprimat appetentiam, imitator est Christi.

Rom. VIII, 3 et 4.

6. Quid senserimus, expressimus. Qui legis, elige quid sequaris. Nullus error, ubi simplex pietatis affectus, atque omnis fidelis est sensus. Damnavit peccatum Christus, suscipiendo similitudinem carnis peccati, ut delicta nostræ carnis aboleret. Damnavit peccatum, ut peccata nostra in sua carne crucifigeret; factus pro nobis ipse peccatum, ut nos in ipso essemus justitia Dei, qui eramus captivitas mortis, et præda serpentis. Ergo pietatis est susceptio peccatorum ista, non criminis. Per hoc peccatum nos Deus æternus absolvit, qui Filio suo proprio non pepercit, et peccatum eum fecit esse pro nobis. Deinde damnavit peccatum Christus in carne de ipsa carne peccati, quæ judicabili quodam vigore et auctoritate censoria, odit vitia quæ amare consueverat, et horret impudicitiam, quam voluptatem putabat. Segregat se a lasciviis, abdicat a cupiditatibus, renuntiat criminibus atque flagitiis, propulsat avaritiam, quæ virilitatem quamdam carnis effeminat. En tibi illum Christi imitatorem, et ipsum de peccato peccatum in carne damnantem. *Sic curro,* inquit, *non ut in incertum; sic luctor, non ut aera cædens: sed castigo corpus meum, et servituti redigo; ne cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.*

I Cor. IX, 26, 27

7. Non superflue, ut arbitror, evagati sumus; quia et hoc ad medicinam hominis pertinebat, cui medicinæ prospiciens Deus sicut terram istam salubres herbarum atque[3] arborum succos ferre præcepit, quibus carnis vulnera curarentur; ita etiam præceptis salutaribus replevit divinarum seriem scripturarum, quibus infirmitas animæ sanaretur. Itaque quam grave est, ut muta animalia medicari sibi noverint, et vulneribus suis herbas salubres requirant, deligere non refutent; et hominum industria non requirat, quibus etiam medicus est missus, qui medicinæ salutaris in veteribus Scripturis semina demonstraret, et nova ipse deferret! Quam multa itaque salubria sunt, quæ noxia perfunctorie judicantur! De ipsa terra sumamus exempla.

8. Serpens alit venenum, morsus noxios habet, vulnerat carnem: sed in ipso quoque ejus veneno antidotum reperies, si requiras. Denique caro ejus exuritur, cujus pulvere theriaca con-

[1] Quinque mss. *non usu et qualitate suscepit, nec crimine; sed suæ misericordiæ sacramento etc.* Verba *sed qualitate* idem sonant ac *imputatione,* ut ea Christus in se susceperit expianda.

[2] Cod. A, *ablavando.*

[3] Cod. A, *herbarum juxta atque.*

ficitur, qua veneni vis consuevit hebetari, ut nocere non possit. Non terra ergo in vitio, quæ serpentem generat; sed ille qui nescit cavere serpentem. Ipse serpens potest tibi prodesse, si intelligas; immo si medici præcepta non spernas. Imitandum disce quem putas esse fugiendum. *Estote,* inquit, *astuti sicut serpentes, et* Matth. x 23. *simplices sicut columbæ.* Serva caput tuum sicut serpens; et si laceratus toto corpore fueris, revivisces. Caput tuum Christus est, quia caput ipse est viri: si servaveris fidem, etsi mortuus fueris sicut serpens, et tu resurges. Imitare serpentem, qui exteriorem suum exuit, ut renovetur interior: imitare serpentem, qui venenum suum evomit. Beatus et tu si cogitationes tuas malas evomas, et malitiæ tuæ venena deponas. Celebris sermo est, et scriptorum auctoritate robustus, serpentem aquis appropinquantem sibilo sibi feminæ anguis sponsare concubitus: illam propriæ consulentem saluti, ea spondere lege petitos coitus sui usus, si serpens venenum evomat; captumque obedire jussis, arma deponere, ac proprii more conventus caput ori ejus inserere: atque, ubi calescere cœperit consuetudo, seu naturæ quadam violentia, seu libidinis ardore feminam stringere ora, morsusque libidinis osculis premere, atque ita caput serpentis abscindi.

9. Nonne in natura serpentis mysterium fidei recognosces? Serpens ille paradisi prior feminam ad culpæ adulterium provocavit: sed ubi venenum ejus effusum est in hunc mundum, so- [1] boles illius feminæ circumventione parentis,[1] et fraude multa serpentis, armis eum suis exuit, et caput illius amputavit. Quod si venena prævaluerint, et peccatum in quo est aculeus mortis irrepserit; utere medicorum exemplo, ut tibi serpens vel sero moriatur. Conteras ejus venenum, corpusque comminuas, et admixtum salutaribus succis noveris temperandum; ut non solum vim suam et virus amittat, sed etiam fiat remedium de veneno. Moritur autem tibi serpens ille intelligibilis, si tu moriaris peccato, et tibi tua peccata moriantur. Sic conteritur ejus venenum, si te tua facta compungant: sic omne [2] virus[2] ejus aboletur, si bonis operibus tegas, et fideli confessione temperes crimen admissum. Audi quemadmodum virtus draconis ipsius conteratur. *Conterat,* inquit, *Deus satanam sub pe-* Rom. xvi, 20. *dibus vestris.* Contere primo cor tuum, in quo erat draconis cubile; ut non inveniat ubi possit habitare: contere draconis carnes: carnes ejus peccata nostra sunt. Ideo tibi dicit Deus: *Epu-* Job. xl, 25. *lantur in eo gentes.* Et infra ait: *Præcurrit mori:*[3] Job. xli, 13, 14. *Carnes autem corporis ejus sunt adhærentes ei.* Sicut enim sancti corpus et membra sunt Christi, ita peccatores qui peccatum non deserunt, sed peccato inhærent, corpus draconis et membra sunt. Ideo nos Christi corpus epulamur; illi autem corpus epulantur draconis: nos epulamur, qui Christo adhærere contendimus, remissionem quotidianam et veniam peccatorum; illi autem qui peccatis quotidie peccata connectunt, continuationem flagitiorum epulantur et criminum.

10. Contere igitur has carnes, et super eas contritionem tui cordis adsperge: deinde mitte super omnia ea Jordanis aquam. Jordanis enim descensio et adscensio est; quoniam qui in fontem sacrum descenderit, et ascendit, ut quæ superiora sunt quærat. Descendit enim in mortem Christi, qui baptizatur in Christo; et in resurrectionem ejus adscendit. Si autem jam baptizatus errasti, mitte aquam lacrymarum, non mendacem, sed veram; ut de profundo clames ad Dominum Deum tuum, et[4] dicatur de te: [4] *Vox audita est in Rama, fletus et ululatus multus, Rachel plorans filios suos, et noluit consolari, quia non sunt.* Rachel Ecclesia est, in qua be- Jer. xxxi, 15 nedicitur plebs Dei: ipsa pro te fleat, ipsa tua peccata deploret, et fleat plurimum; ut consolationem facile non admittat, quemadmodum qui plurimum dolent. Ideo consolari se noluit; quoniam qui eras, esse desisti. Sed hac perseverantia doloris et fletus emereatur ut dicat: *Filius meus mortuus erat, et revixit: perierat, et inventus est.* Aut forte consolari se noluit Ra- Luc. xv, 2 chel in filiis Judæorum; quia non sunt, quos utique ideo genuerat, ut essent. Et ideo non admisit consolationem, occisis parvulis ab Herode; quia nec in adventum Jesu crediderunt, mensuram sceleris adimplentes, ut et parvulos interficerent,[5] ut inter eos et filius Virginis ne- [5] caretur. Ergo Ecclesia Domini in Judæis consolari noluit, quia non sunt: in Christianis autem qui ex nationibus congregati sunt, epulatur et gaudet; quoniam cœperunt esse, qui non erant.

11. Misisti ergo aquam Jordanis, aquam gratiæ; hoc primum bibe: misisti aquam lacrymarum, aquam pœnitentiæ; hoc secundum est poculum, ut primum repares. Bibe aquam de tuis vasis, bibe aquam de tuis fletibus, ut dicas: *Et potum meum fletu*[6] *temperabam.* Fletus Ps. ci, 10. ergo tuus, potus est tuus; et lacrymæ tuæ, cibus est tuus. *Fuerunt,* inquit, *mihi lacrymæ meæ* Ps. xli, 4. *panes.* Si lacrymæ panes, habes ex peccato iniquitatis cibum conversionis, secundum illud quod legis in Evangelio: *Quoniam cui plus dimittitur, plus diligit.* Unde sæpe videmus aliquos qui ante Luc. vii, 47. negligentes fuerant Christiani, peccato aliquo commisso, fieri diligentiores, et ex illo per pœnitentiam evadere solere perfectos. Sicut igitur

[1] Quæ nempe serpentis astutiæ obedivit.

[2] Cod. A, *sic omnis vis.*

[3] Sic omnes mss. ac vett. edit.; Rom. vero, *præcurrit mors ei.* Nimirum ex LXX, apud quos legas ἔμπροσθεν αὐτοῦ τρέχει ἀπώλεια, aut, ut Aquila, ἐκλιμία. (Edit. Maur.)

[4] Cod. A, *ut.*

[5] Cod, A, *ut ei parvuli interficerentur.*

[6] Cod. A, *cum fletu.*

ex peccato conversio; ita remedium de veneno. Audi hoc remedium: *Justus in principio sermonis accusator est sui.* Venenum peccatum est; remedium accusatio sui criminis: venenum iniquitas est; confessio remedium prolapsionis.

Prov. XVIII, 17.

A Et ideo vere remedium de veneno est, si dicas iniquitates tuas, ut justificeris.

12. Sed jam psalmum adoriamur, ut ipse nos doceat, quemadmodum agenda pœnitentia sit. Itaque sic incipit.

IN PSALMUM XXXVII ENARRATIO.

Vers. 2. 13. *Domine ne in ira tua arguas me; neque in furore tuo corripias me.* Qui pœnitentiam agit, paratus esse debet ad opprobria perferenda injuriasque subeundas; nec commoveri, si quis ei peccati sui crimen objiciat. Cum enim ipse accusare se debeat, quemadmodum alium non sustinet arguentem? Quod si ab homine argui timere non debet, quanto magis a Domino Deo suo, cui omnes etiam in iis quæ sunt occulta, peccamus; cum præsertim condemnatio præsentium absolutio futurorum sit? Qui autem non condemnantur in sæculo, cum hominibus non flagellabuntur. Væ mihi, si de me dicatur: *habet mercedem suam!* Si bonum factum hac condemnatur sententia, quanto magis crimen gravatur? Nam si misericordia facili jactata sermone, fructu fraudatur æterno, quanto magis iniquitatis pœna acerbi fœnoris accessione differtur? Ergo qui pœnitentiam agit, offerre se debet ad pœnam; ut hic puniatur a Domino, non ad supplicia æterna[1] servetur: nec expectare tempus, sed occurrere divinæ indignationi.

Matth. VI, 2.

1

B recusemus; sed qualitatem levandi, non evitandi supplicii postulemus. Tria proposuit, ut quod moderatius putaret, eligeret. Vide etiam quemadmodum ad pœnitentiam provocat; ut nos offeramus injuriæ: eligere pœnam mandans, ut in ipsa pœna electionis quædam prærogativa servetur, et reo suo blandiatur hoc verbo. Et dixit David ad Nathan: *Angustiæ mihi sunt in his tribus: sed magis incidam in manus Domini, quoniam magna est misericordia illius, quam in hominum manus.* Numquid donari sibi pœnam poposcit erroris? Quod si fecisset, impudentiæ notaretur, qui moderationi divinæ fuisset ingratus. Nam[4] plurimum suffragatur reo verecunda confessio; et pœnam quam defensione evitare non possumus, pudore levamus. Elegit non quod a flagello esset immune, sed quod moderatius judicavit; ut Dei lenitati magis, qui nosset ignoscere, quam hominum se committeret potestati, qui mensuram ultionis frequenter excederent. Miseretur itaque, qui nescit errare: non miseretur, qui erroris est particeps.

C

I Par. XXI, 13.

4

D

14. Vide facta David ejus precibus convenire. Offenderat Dominum; quia numerari jusserat populum. Confessione prævenit Dei nuntium, peccasse se valde, et nimis stulte fecisse commemorans: non quasi admoneret oblitum, sed quasi urgeret morantem; ne diutius commotionem differret offensæ. *Peccavi,* inquit, *valde: quoniam verbum hoc feci:* et nunc, Domine, dele iniquitatem servi tui. Quomodo autem[2] deleantur peccata, audi dicentem: *Solutum est peccatum ejus; quia recepit de manu Domini duplicia peccata sua.* Non ergo penitus sibi peccatum remitti postulat; sed moderata solutione deleri; hoc est, ut in futurum ejus memoria deleatur. Denique quasi interpellantis voce conventus Dominus, ne vindicta commissi protelaretur erroris, misit ad eum Nathan[3] prophetam; et ille venit ad regem, et dixit ei: *Quid fieri velis, elige: triennium famem super terram: aut tribus mensibus fugere te a facie inimicorum tuorum, et illos persequentes: aut triduo fieri mortem in terra. Et nunc scito, et vide quid respondeam illi qui misit me.* Vide docentem Deum, qua moderatione ejus indignatio leniatur, si non penitus verbera

I Par. XXI, 8.

2

Isai, XL, 2.

3

I Par XXI,11,12.

15. Nec fefellit sanctum David fides sua, sed in ipsa quoque offensione gratiam divinæ miserationis emeruit. Nam qui proposuerat mortem triduo exercere in terra, ne unum quidem diem passus est præterire; sed ad horam prandii libenter indulsit, et (ut verbo Scripturæ utar) *habuit pœnitentiam super malitiam.* Vide quomodo te Scriptura hortatur, ut et tu pœnitentiam non refugias, sed sequaris Deum, quem sequi debes. Bene addidit, *super malitiam;* quia videtur omnis dura esse vindicta. Ideo et dies judicii, dies dicitur mala, de qua beatus est qui per Deum liberatur, ut scriptum est: *In die mala liberabit eum Dominus.* Et dixit, inquit, Angelo Dominus ut ibi parceret. Vide autem quia quando vult Dominus ignoscere, dat gratiam et fiduciam deprecandi. Et vidit David ferientem Angelum, et dixit: *Ecce ego sum; ego peccavi, et ego pastor male feci, et isti in hoc grege quid fecerunt? Fiat manus tua in me, et in domum patris mei.* Si mandaverat Dominus Angelo ut parceret, quomodo feriebat adhuc Angelus; nisi quia Dominus etsi vult ignoscere, vult rogari, et ut rogetur, operatur?[5] Nec vidisset homo Angelum

E

II Reg. XXIV, 16

Ps. XL, 2.

F

I Par. XXI, 17.

5

[1] Cod. A, *futura*, quod habent ac plures alii mss., testibus Maurinis.

[2] Cod. A omitt. *autem.*

[3] Rom. edit. hic et infra reposuit e sacris cod. *Gad.* Verum cum aliæ edit. atque mss. in voce, *Nathan,* consentiant, apparet memoria lapsum fuisse Ambrosium, quem auctoritate propria emendare religioni est. (Edit. Maur.)

[4] Cod. A, omitt. *nam.*

[5] Edit. omnes in corpore, *et ut rogetur, hortatur.* Vet. autem in margine, cumque illis cuncti mss, *et ut rogetur, operatur.* (Edit, Maur.)

ferientem, nisi Dominus ejus oculis Angelum revelasset. Unde et Elisæus dicit: *Domine, aperi nunc oculos pueri hujus, ut videat. Et aperti sunt oculi pueri ejus, et vidit montem equis repletum* IV Reg. VI, 17. *et curribus in circuitu prophetæ.* Nec te moveat quod persona vilior servuli, quam prophetæ vel regis; quia vilior et equorum et curruum species, quam sanctitas angelorum.

16. Et fortasse aliquibus perfunctorie legentibus durum videatur quod David ille humilis corde atque mansuetus, qui parcebat inimicis, mortem magis populi elegit, quam suam fugam, aut famem super terram. Famem populi vitavit; quia gravior morte et omnibus suppliciis habetur, quam sequitur etiam pestilentia, quæ cœ- 1 lum[1] contaminat, mortem acervat. Suam fugam non poposcit, propter illud, quia propheta pro populo deprecari poterat, sicut factum est; populus pro propheta intervenire non poterat. Scriptum est enim: Si populus erraverit, sacerdos orabit pro eo: si sacerdos erraverit, quis rogabit pro eo? Et tamen ubi vidit occidi populum, ipse se Angelo ferienti obtulit; ut ipse potius pro populo feriretur. Plus est quod nec ipsa perterritus specie mortuorum gladio se obtulit, quam si sermonem propositæ conditionis optasset. In electione itaque rationem secutus est, in dolore pietatem.

17. Vide autem Domini gratiam, quod et ipse 2 a[2] proposita conditione deflexit. Numquid aliquod miserationis est crimen, quia plus minatur, et minus exigit? Qui in remuneratione præmiorum sua promissa custodit, in exactione pœnarum præscriptum remordet. Cum irascitur in reum, differt: cum miseretur, properat, ut absolvat: terret, ut corrigat; admonet, ut emendet; prævenit, ut ignoscat. Unde et alibi ait Propheta de Domino: *Calix in manu Domini vini meri plenus est mixto... verumtamen fæx* Ps. LXXIV, 9. *ejus non est exinanita.* Ad terrendum plenus est calix; ad feriendum non est exinanitus. Plenus erat calix, cum mors per triduum mandaretur: sed occurrit misericordia Dei, tenuit manum Angeli, priusquam calicem istum exinaniret. Ut scias autem quia calix pœna vel gladius est, audi dicentem: *Accipe calicem vini meri hujus* 3 *de manu mea, et potionabis*[3] *omnes gentes, ad quas ego mittam te: et vomant, et insanient a* Jer. XXV, 15, 16. *facie gladii.* Et ad Hierusalem dicitur: *Bibisti calicem iræ de manu Domini; calicem enim ruinæ* 4 *bibisti,*[4] *et exinanisti, nec erat qui te consolaretur.* Isai. LI, 7. Hierusalem mensuram bibit, quæ supra mensuram peccavit: Ecclesia Christianorum calicem iræ exinanire non novit, sed exinanitum unguentum, propter quam se Christus exinanivit, ut ubique fragraret. De manu Domini hoc munus accepit; poculum autem mortis ignorat. Duos calices lego, unum mortis, alterum vitæ. Mortis calicem suo Christus exinanivit in sanguine; et novum calicem ministravit, ut dicamus: *Calicem salutaris accipiam.* Novi calix est Testamenti, Ps. CXV, 13 qui in remissionem effunditur peccatorum. Effunditur hic calix, et fæx ejus non invenitur,[5] 5 quia mundat omne delictum.

18. Diximus quemadmodum in ulciscendo inflectat Dominus commotionem suam: dicamus quemadmodum in remunerando præveniat nostram precationem, et doceamus exemplo. Audi illum ex duobus latronem dicentem Domino: *Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum.* Respondit Dominus: *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.* Ille adhuc rogabat, ut Luc. XXIII, 42. meminisset sui, cum venisset in regnum suum; et Dominus cum nondum venisset, ei jam regnum cœleste tribuebat. Quam velox misericordia! Tardius votum precantis, quam remunerantis est præmium.

19. Ideo ergo David moderationem tenuit, non remissionem oravit dicens: *Domine, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripias me.* Furor grece θυμὸς dicitur, et iræ impetus. Hoc ergo Latinus voluit exprimere: Neque in ira, neque in ipso impetu iræ arguas me, aut corripias. Correptio autem eruditio est. Ipsa græce dicitur παίδευσις, de qua dicitur: *Beatus homo quem tu eru-* *dieris, Domine!* Non enim Deus passioni patet, ut Ps. XCIII, 13. irascatur, cum sit impassibilis; sed quia vindicat, videtur irasci. Nobis hoc videtur; quia ipsi cum commotione vindicare consuevimus. Plerumque tamen et homines inveniuntur, cum vindicant, non moveri; sed summa patientia celebrare vindictam, exercere tormenta. Cur ergo mireris in Deo, si hoc interdum in homine recognoscas? Vindicta autem iram esse supra diximus. Denique usus habet, ut dicamus de quoquam punito, quia iram incidit legum; non quia legum iram, sed quia legum severitatem incidit. Sic et alibi de decem plagis Ægyptiorum ait: *Misit* *in eos iram per angelos malos,* id est, vindictam; Ps. LXXVII, 49. lex enim nescit irasci, sed scit legum minister. Nescit ergo irasci qui Auctor est legum, cui terrendi est voluntas, non puniendi. Imitamini ergo, imperatores, exemplum divinum; ut sitis in statuendis legibus severiores, in exigendis

[1] Cœlum non aliud hic denotat quam aerem.

[2] Cod. A, *de.*

[3] Cod. A, *potabis.* Utraque lectio firmatur ss. Patrum suffragiis (Cf. Sabbat. ad h. l.)

[4] Duo mss. ac vet. editt. in margine: *calicem enim iræ bibisti*, Hebr. *calicem enim veneni mortiferi*, vel ut Grot. vertit, *poculum horribile*, Chald. *poculum maledictionis bibisti.* In eo autem quod sequitur, *mensuram bibit*, Ambrosius ad id respexit quod habetur apud LXX: το ποτήριον γάρ τῆς πτώσεως, τὸ κόνδυ τοῦ θυμοῦ ἐξέπιες. etc. Nam κόνδυ mensura est poculi persici, quam Synagoga totam exhausisse hic declaratur a propheta.

[5] Hic aperte significatur calicem novi Testamenti fœculentum non esse, sed purum ; utpote qui nullam criminis maculam non eluat. (Edit. Maur.)

suppliciis misericordes. Severitas legum insolentem restringat audaciam; misericordia principum reos subtrahat pœnæ. Recognoscit igitur Propheta culpam suam, videt vulnera, curari postulat. Qui sanari vult, argui non reformidat: sed non vult argui in furore, sed in verbo Dei. Verbum Dei sanitas est. Sic enim legimus:
Ps. CVI, 20. *Misit Verbum suum, et sanavit eos.* Non vult erudiri in ira, sed in doctrina; ut si medicum roges, ne secet vulnus tuum, sed medicamentum apponat; urget medicamento, sed non secat. Denique est dolor, sed non supra mensuram doloris: mordet, sed non cruentat.

Vers. 3. 20. Et addidit: *Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi.* Eadem videtur dicere, quæ sanctus Job; sed diversa sunt. Nam et ille ait: *Sagittæ enim Domini in corpore meo sunt, quarum furor bibit sanguinem meum: cum incipio loqui, com-*
Job. VI, 4. *pungunt me.* Ille de vulnere sui corporis queritur; hic deplorat animæ suæ vulnera. Et forte hic agit pœnitentiam de peccato: ille causam
1 agit infirmitatis humanæ;[1] et quasi nostræ imbecillitatis adsertor, ad remedium operis auxilium Creatoris exposcit. Hic igitur precatur, ille patrocinatur. Ideoque vehementior hujus est dolor; quia animæ vulnera graviora quam carnis sunt. Ille dicit sagittas Domini in suo esse corpore, iste deplorat infixas: illius sanguis bibitur, hujus effunditur: ille compungitur, hic vulneratur: illum manus Dei tetigit, super hunc gravi pondere confirmata est: hic animam suam deflet illusionibus esse completam, ille suum corpus ulceribus. Manum autem Dei virtutem intelligimus puniendi. Hæc manus regem Ægyptiorum propter Abrahæ injuriam ob tentatam Sarræ pudicitiam flagellavit. Hæc manus Ægyptiorum currus, equos et populos Rubri maris demersit profundo. Hæc manus mentem gravavit regis Saul, ut gratiam sui conservatoris odisset, et pro prævaricatione cœlestis imperii desertus a sociis, interemptis quoque filiis destitutus, victus ab hostibus (quo spectaculo nihil est deformius regi), gladium in se suum ipse converteret, ne captivus senex viveret filiis et regno superstes. Hanc manum David in seipso expertus et liberis, alterius incestum, alterius parricidium deploravit, et (quod pio patri gravius est salutis suæ exitiis) simul opprobria sobolis, et pietatis deflevit excidia: quorum alter ad incestum accensus de germanitatis affectu, alter ad parricidium armatus est studio castitatis. Vide quemadmodum illos in gravissimis criminibus confinia lusere virtutum. Utinam aut ille sororem non amasset, aut hic non vindicasset! Ad postremum et ipse patriæ finibus pulsus a filio, fugiebat hostem, quem optabat heredem: metuebat vincere, ne pietatis dispendio vinceretur.

21. Sed forte aliquis dicat: Quomodo in parricidio, vel in[2] incestu manus fuerit Dei, cum opus illud inimici sit? Cognoscamus igitur quoniam et ubi diabolus vulnerat, sagittæ Domini vulnerare dicantur. Nempe sic legimus, quod cum in concilio Angelorum sanctum Job servulum suum Dominus conversus ad diabolum præ- Job. I, 8 et seq.
dicaret; ut ureretur invidus, et humani generis adversarius (laus enim inferioris substantiæ viri[3] condemnatio ejus est, qui de statu superiore dejectus est), responderit diabolus, quia non gratis Job Dominum veneraretur, qui nutu Dei omnibus abundaret. *Sed mitte,* inquit, *manum tuam, et tange omnia quæ habet: videamus si non in faciem te benedicat.* Et Deus potestatem Job. I. 11.
dedit diabolo, ut mitteret manum suam in omnia quæ haberet Job. Quibus gestis, cum sanctus Job immobilis in sua[4] fortitudine permaneret, quia non est motus Job aut interitu filiorum, aut dispendio facultatum; iterum Dominus ad diabolum dixit, illudens ei, quod dissipasset omnia quæ habuerat Job, filios ejus interemisset; ipsum tamen nequaquam movere de virtutis statione potuisset. Et ille respondit: *Quæcumque habet homo, pro anima sua dabit. Sed mitte,* inquit, *manum tuam, et tange carnem et ossa ejus.* Et accepit iterum potestatem, ut mitteret Job. II, 4 et 5.
manum suam in corpus ejus; tamen ut animam ipsius custodiret. Et perfudit ulceribus sanctum Job. XIX, 21.
Job, ubi est egressus a Domino. Advertimus ergo quod manus Domini dicatur, ubi est hominis, diabolo infestante, tentatio. Siquidem et Job manum Domini dixit esse quæ se tetigerit, Job. XVI, 12.
et sagittas Domini esse memoravit sagittas piratarum. *Et tradidit,* inquit, *me in manus injusti.* *Ibid.* 14.
Ipse itaque absolvit,[5] quia cum diabolus vulnerat, Domini sunt sagittæ, qui vulnerandi permisit diabolo potestatem. Denique si mandes, ut tuus servulus verberetur; nonne etiamsi ab adstante alio cædatur, a te dicitur verberatus? Est et illa ratio; quia Dominus ideo dat tentatori[6] potestatem, ut hominum in tentationibus probetur affectus. Ideo fit persecutio, ut fides luceat, virtus excellat, mens interna omnibus manifestetur.

22. Ergo tentatio quasi sagitta penetrat interiora hominis, et quasi gladius Dei, qui scrutatur interna. Gladius autem verbum est Dei validum, et acutius omni gladio acutissimo: de quo gladio audi dicentem Mariæ Symeonem: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius; ut revelentur multorum cordum cogitationes.* Verbo Luc. II, 35.
enim Dei omnia revelantur, in cujus conspectu

[1] Vide priores duos libros *De interpellatione sanctorum Job et David.*

[2] Cod. A, omitt. *in.*

[3] Nempe cujus erat substantia ac natura inferior, quam substantia ac natura dæmonis, ut ideo laus Job tributa major dæmonis damnatio esset.

[4] Cod. A, *diu in sua.*

[5] *Absolvit,* id est, concludit ac evincit. (Edit. Maur.)

[6] Cod. A, *temptari.*

nuda et aperta sunt omnia, anima ipsa videtur,[1] medullæ interiores, cogitationesque manifestæ sunt: nec ulla postremo est creatura, ut Scriptura dicit, quæ se a cognitione ejus abscondat. Ergo vendamus omnia, ut verbum emamus, ipsumque in nostris visceribus recondamus. Hebr. IV, 12, 13.

23. Ipse postremo diabolus testificatur, quia omnia dat homo quæ habet pro anima sua, nec dignum illud pretium totius patrimonii pro redemptione unius animæ confitetur. Quid parcimus patrimonio, quod et ipse diabolus vile judicat pro salute? Parum dixi pro salute; parum esse et pro errore testatur. Denique, *hæc omnia,* inquit, *tibi dabo, si procidens adoraveris me.* Nec solum divitias mundi, sed etiam honores et regna monstravit. Si tanto constat, ut diabolus adoretur; quantum Christianus debet offerre, ut cum Christo resuscitetur? Sed diabolum dimittamus quasi hircum emissionis in desertum; neque enim fidelis adsertor est veritatis, etsi aliquando transfiguret se in Angelum lucis. Matth. IV, 9.

24. Abundant nobis divinarum testimonia scripturarum, quibus instruimur nihil esse in homine pretiosius fide, nullum tantum esse patrimonium, quod salutis nostræ atque animæ pretio conferatur. Fide Abraham patriam suam reliquit, et terram, et proximos etiam quos videbat; et eum quem non videbat, tamquam adspiciens sequebatur. Moyses quoque animæ suæ pretium majus omnibus Ægypti divitiis æstimavit. Quid de viris sublimibus loquar? Rahab meretrix alienigena illa de sæculo, tamen animam suam non solum contemptu omnium quæ habebat; sed etiam vitæ periculis putavit esse redimendam: quæ exploratores Jesu Nave civibus suis quærentibus denegavit; et hostes patriæ, legatos tamen fidei, maluit occultare quam prodere. Non eam minæ civium, non bellorum pericula, non incendia patriæ, non suorum discrimina terruerunt. Disce, vir; disce, Christiane, quomodo verum Jesum sequi debeas; quando femina contempsit omnia sua, et Jesum in figura propter similitudinem nominis est secuta. Unde præclare Salomon dixit: *Divitiæ viri, redemptio animæ ejus.* Redime ergo animam tuam. Vilis est pecunia, sed fit pretiosa per fidem: vilis est cum conditur, pretiosa cum dispergitur; sic enim scriptum est: *Dispersit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in sæculum sæculi.*[2] Gen. XII, 4 et seq. Hebr. IX, 26. Prov. XIII, 8. Psal. CXI, 9.

25. Si igitur talis fueris, ut possis contemnere non solum omnia tua, sed etiam ipsam carnem tuam pro justitia, qua nulla[3] potest locupletior esse possessio (possessio enim prætiosa homo mundus); etsi flumina te superiora concluserint, transis. Nam etsi dederit tentandi tui Dominus potestatem, mandat tamen diabolo ut animam tuam ipse custodiat; secundum quod scriptum est: *Ut destruas inimicum et defensorem;* tentat enim ut adversarius, defendit ut servus. Scriptum est enim: *Et volet tibi unicornuus servire.* Servit enim, quia non ex voluntate sua quod optat, exsequitur; sed ex necessitate mandatis imperialibus invitus obtemperat. Vide altitudinem Christi, quemadmodum retorsit in diabolum malitiæ suæ[4] pretium. Ille nos cogit, quod odio habemus, hoc facere: *Non enim quod volo, hoc ago,* ut Apostolus dixit, *sed quod odi, illud facio.* Retorsit in illum Dominus, ut ipse plerumque non faciat quod vult; sed quod odit, hoc faciat. Denique animam quam vult expugnare, custodit. Nos corruptelam carnis condemnamus, et sequimur; ut illa vidua quæ promissam marito fidem irritam facit, et postea nubere vult, quod ante fugiebat. Ille inimicus est sanctis, et defensor adhibetur, quo amplius puniatur; ut nocere non audeat, qui nocere desiderat. Et quanto tolerabilius est amare virtutes, etsi implere non possis, quam odisse virtutes, quibus nocere non possis! Ps. VIII, 3. Job. XXXIX, 9. Rom. VII, 15. I Tim. V, 20.

26. *Non est,* inquit, *sanitas in carne mea a vultu iræ tuæ.* Exposuit nobis hunc locum Esaias: *Peccavimus, et tu iratus es nobis.* Quis est tamen iræ Domini vultus? Ne forte ille, quia *Oculi Domini super facientes mala.* Si enim oculi Domini super justos, quomodo a vultu iræ Dei infirmatur Propheta? Unde et illud considera, quod ipse David in posterioribus dixit: *Quoniam ex omnibus tribulationibus eripuisti me; et super inimicos meos respexit oculus meus.*[5] Sicut enim bona jnstorum respicit; ita et peccatorum occulta deprehendit. Nisi forte ad Christum hoc referas, qui ab omnibus, a quibus conterebatur, ereptus est; quando se exuit a populo Judæorum, qui eum frequentibus sacrilegiis et quotidianis impietatibus conterebant: et inimicos suos vocavit ad gratiam, quos oculus Dei vidit et amavit. Ergo quia pius est Deus, nequaquam est desperandum. Etsi irascitur, ignoscit; etsi percutit, sanat: etsi tradit in interitum carnem, spiritum salvat. Noli ergo timere carnis infirmitatem; quia sanctus cum infirmatur, potentior est. Vers. 4. Isai. LXIV, 5 Ps. XXXIII, 17. Ps. LIII, 9.

27. Quid autem est quod ait: *Non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum?* Quæ sunt ista ossa; utrum animæ, an corporis? Sed non tanta esset doloris cura corporei, ubi et et anima laborat:[6] cum sancti sit velle carnem propter animam flagellari; sicut se flagellabat et Paulus, ne ejus reprobaretur adsertio. Sunt

[1] Cod. A, aliique nonnulli mss. juxta Maurinos, *dividitur.*

[2] Cod. A, *in æternum.*

[3] Testibus Maur. mss. nonnulli, *ut possis contemnere omnia tua, sed etiam ipsam carnem tuam pro justitia contemne; quia nulla,* etc. Sed recta est aliorum mss. ac vet. editt. lectio, ut in textu.

[4] Cod. A, *ipsius.*

[5] Cod. A, *tuus.* Ita Cassianus et Psalt. Sangerm. et Corbejense (Cf. Sabbat. ad h. l.).

[6] Cod. A, *laborabat.*

quædam interioris ossa hominis, sicut et membra sunt cetera, oculi mentis, et nares; sicut Job dixit: *Spiritus divinus qui est in naribus* Job. XXVII, 3. *meis.* Sunt ergo et ossa, quibus caritatis quædam compago formatur. Unde et Adam dixit de consorte caritatis, et coherede gratiæ vitæ: *Hoc nunc os de ossibus meis , et caro de carne* [1] Gen II, 23. *mea.* Quod Apostolus interpretatus[1] ait: *Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico , in* Eph. V, 32. *Christo et in Ecclesia.* Christi autem et Ecclesiæ sacramentum non carnale, sed spiritale esse quis dubitet; cum bonus quisque in ipso conjugio non carnis, sed virtutis decore teneatur: et mores diligat in uxore, non usus? Denique audi, quia non secundum carnem loquitur, sed [2] secundum virtutem interiorem:[2] *Non est absconditum os meum, quod fecisti in abscondito.* Virtus Ps. CXXXVII, 15. itaque non caro est, quæ Dei Patris novit abscondita.

28. Ergo non est pax animæ virtutibus, quando ante oculos nobis nostra peccata concurrunt, et offundunt se mentibus nostris. Et hoc bene interpretatus est gentium Doctor electus, in epistola secunda ad Corinthios dicens: *Nam et cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra; sed in omnibus su-* II Cor. VII, 5. *mus afflicti: foris pugnæ, intus timores.* Illum Macedonum peccata vexabant: quanto magis propria unumquemque nostrum peccata perturbant, ut requies nobis esse non possit? Gravior adversarius nobis culpa est nostra, quæ sollicitat otiosos, affligit sanos, contristat lætos, inquietat placidos, exagitat mites, excitat dormientes. Rei [3] sumus sine accusante, sine tortore[3] cruciamur, sine vinculis adstringimur, sine venditore vendimur.[4] [4] Unde et Scriptura dicit: *Peccatis vestris* Isai. L, 1. *venditi estis.* Hæc igitur peccata sunt, quæ contra nos semper sunt, ut dixit Propheta: *Vendiderunt* Isai III, 12. *nos, et dominantur nobis.* Servus qui venditur, superiore servitio exit, ut ad dominum alterum migret: nos nec superiorum jugum deponimus; et ad nova peccata curvamur.

Vers. 5. 29. Unde et ingemuit Sanctus dicens: *Quoniam iniquitates meæ superposuerunt caput meum:* [5] *sicut*[5] *onus grave gravatæ sunt super me;* hoc est, iniquitates meæ supertransierunt caput meum et supereminent mihi, ut sensus meos deprimant; oculi enim sapientis in capite ejus. Et ideo Nabal malus erat et durus; quia sensus [6] ejus malitia et iniquitas obstruebant.[6] Unde et Abigææ verbum ferre non potuit; sed obduruit cor ejus, et quasi infirmus occubuit. Aut vide

A ne hoc sit caput, de quo ait Apostolus, quia Coloss. II, 19. non tenet illud mente carnis inflatus. Hoc autem caput Christus est; quia omnis viri caput Christus. Hoc est caput quod per compaginationes et colligationes totius plebis crescit in incrementum Dei; quia in omnibus nobis per singula membra sua Christus adsurgit. Ergo quando nos ingravant nostra peccata, et talento quodam iniquitatis plumbeo ad terrena deprimimur, *di-* [7] *rumpamus vincula eorum, et projiciamus*[7] *a nobis* B *jugum ipsorum;* ut possimus oculos nostræ men- Ps. II, 3. tis adtollere, et audire dicentem: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam.* Denique Ægyptum avaritia onerabat, Matth. XI, 28. pecunia vexabat mercatus æthiopes, sicut scriptum est: *Laboravit Ægyptus, et mercatus*[8] *Æthio-* [8] [9] *pum, et Sabaim*[9] *viri excelsi ad te transibunt.* Isai. XLV, 14. Laboravit Ægyptus, antequam cognosceret veritatem; sed jam non laborat postquam transivit ad Christum. Sequuntur volentes Sabæi viri, qui C ante fugiebant; quia tenent eos vincula caritatis, quæ adamante fortiora sunt. Pulchre et illud Esaiæ huic loco aptatur: *Omne caput in dolore, et omne cor in mœstitia: a pedibus usque ad* [10] *caput non*[10] *est vulnus, neque cicatrix, neque plaga* *cum fervore.* Fervet enim iniquitas, cum domi- Isai. I, 5, 6. natur, super caput nostrum se se extollens, et locum occupans; ne eum Christus magister teneat pœnitentiæ. Non mediocrem vim habent istæ iniquitates, si consideres hominem illum D iniquitatis, qui venturus est secundum opera satanæ in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus et omni seductione iniquitatis: quem cavendum nobis Apostolus demonstravit, quia II Tess. II, 9,10. operationem erroris accipiet; ut probentur fideles, judicentur infidi.

30. Merito ergo sub iniquitatibus positus, et Vers. 6. (quod pejus est) suis, corruptas esse et com- putruisse[11] dicit cicatrices suas a facie insipien- [11] tiæ suæ; quia levantem onera iniquitatum tardius remedium sequebatur. Tamen et Job sancto E qui saniem radebat suorum ulcerum perfusus ulceribus a pedibus usque ad caput, sanitas est refusa; et Lazarus pauper qui jacebat ad januam divitis, lambentibus ulcera ejus canibus, de cicatricum suarum fœtore sublatus, ab Angelis in Abrahæ sinu est collocatus. Est ergo in sancto David spes et remedium sanitatis; quia non unguentum redolent, sed fœtorem suorum vulnera peccatorum; et quia affligitur his F atque curvatur, et non delectatur. Specta nunc epheborum aliquem lascivum, et egregie libidi-

[1] Cod. A, *interpretans.*
[2] Cod. A, *omnipotentem.*
[3] Cod. A, *torquente.*
[4] Cod. A, *servimus,* ut et quidam alii juxta Maur.
[5] Psalt. Mediol., *et sicut.*
[6] Cod. A, *observabat,* alii, *observabant.*
[7] Cod. A, *abjiciamus.*
[8] Maur. omittunt *et,* quod cod. A exhibetur, nosque in textum retulimus quia et alibi habetur apud Ambrosium, et apud alios Patres, teste Sabbat. ad h. l., ac præterea congruit textui hebr. et alexandrinæ versioni. Illud *æthiopes* quod superius legitur, pro adjectivo haberi potest. Quidam vero mss. habent et superius *mercatus Æthiopum.*
[9] Cod. A, *Sabbain.*
[10] Rom. edit. cum Vulg. *a pedibus usque ad caput est vulnus, cicatrix, ac plaga,* etc. Verum qui sic emendarunt, non adverterunt Ambrosium sequi solitum versionem LXX, apud quos habes, ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ' ἐν αὐτῷ ὁλοκηρία, οὔτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα. Sic etiam hunc locum Basilius legebat, ut docet Nobilius. (Edit. Maur.)
[11] Cod. A, *computuisse et computruisse.*

nosum, qui in stupris vitam suam exigat, more illius divitis in bysso et ostro jacentem, atque epulantem quotidie splendide, cui natent pavimenta vino, tegatur humus floribus, et spinis cooperta piscium, incensis diversorum thymiamatum odoribus triclinia compleantur, quemadmodum se beatum putet, et bene se olere judicet; cumque gravia atque diuturna animæ suæ vulnera gerat, et corruptum sanguinem fluat, nullum tamen fœtorem suæ cicatricis accipiat. Obstructas enim cœno nares habet, nec potest
Job. xxvii, 3. dicere: *Spiritus divinus, qui est in naribus meis.* Ideo dives ille remedium salutis invenire non potuit; pauper invenit. Denique alter apud inferos in supplicio, alter in requie.

31. Invenit ergo perpetuæ salutis remedium etiam sanctus propheta David, qui fœtere sibi animæ suæ vulnera fatebatur, et a facie insipientiæ suæ computruisse sibi cicatrices proprias loquebatur. Sed est et insipientia quæ per stultitiam prædicationis credentibus salutem adferat. Refugit ergo Propheta Evangelico jam spiritu sapientiam istius mundi, qua non cognoscitur Deus; quæ tegit sua vulnera, non revelat ad Dominum. Melior igitur insipientia, quæ oculos habet ut videat ulcera sua, quam sapientia quæ non habet. Et ideo insipientiæ suæ obtutu admonitus spiritali tantus rex, afflictum se miseriis protestatur; ut remedium possit pœnitentiæ reperire, quod Judas qui agrum de iniquitatis mercede possedit, reperire non potuit.

Vers. 7. 32. *Miseriis,* inquit, *afflictus, et curvatus sum*
1 *usque in finem:*[1] *tota die contristatus ingrediebar.* Usque in quem finem se dicit esse curvatum? Utrum legitimum in finem pœnitentiæ? Aut amplius, ut mystice intelligamus, usque ad Christum, qui finis Legis est: qui se passus est verberari, passus est corpus suum mortuum lapi-
2 dari?[2] Sed nullum fœtorem pœnitentiæ, odorem
3 vero omnem gratiæ[3] vulnera illa redolebant. Denique non tabes mortis de vulnere ejus, sicut hominum ceterorum; sed fons vitæ scaturivit æternæ, ut Scriptura nos edocet dicens: *Et sa-*
4 *liet aqua cum delectatione de fontibus Salvatoris.*[4]
Isai. xii, 3. Exsilivit ergo de vulnere aqua, ut nos biberemus salutem. Bibent omnes peccatores terræ, ut peccata deponant. Vide singula. Miseriis afflictus est Christus, ut beatos faceret homines, qui erant in miseriis constituti. Nemo miserum eum qui sit justus, appellet, quia ipse dixit:
Isai. xxiii, 1. *Vos nemo faciet miseros.* Curvatus est ille, ut nos erigeremur: contristatus est ille, ut nos lætificaret; secundum quod scriptum est: *Si enim ego contristo vos, et quis est qui me lætificet,*

A *nisi qui contristatur ex me?* Qui contristatur ergo II Cor. xi, 2.
ex Domino Jesu Christo, ipse lætificat Christum; et ipse lætificatur a Christo. Ideo ergo et nos non perfunctorie satisfaciendum a nobis esse cognoscimus. Curvemur usque in finem, id est, non solum Christo fidem, sed etiam passionum nostrarum perseverantiam deferentes, et gaudeamus in passionibus nostris; sicut et Christus gaudebat in passionibus suis. Quas ille susci-
B piebat pro servulis suis, nos subeamus pro Domino. Hic ergo finis. *Ut adimpleam,* inquit, *quæ desunt tribulationum Christi in carne mea pro corpore ejus, quæ est Ecclesia, cujus sum factus*
5 *minister.* Videmus[5] quid nobis suscipiendum sit, Coloss. i, 24.
qui ministerium sacerdotale suscepimus; ut non solum pro nobis, sed etiam pro Ecclesia Domini sustinere fortiter passiones corporis debeamus. David autem addidit et animæ passiones.

33. Denique ipse ait: *Quoniam anima mea* Vers. 8,9,10,11.
completa est illusionibus: et non est sanitas in
C *carne mea. Incurvatus sum et humiliatus sum nimis: rugiebam a gemitu cordis mei. Et ante*
6 *te*[6] *omne desiderium meum; et gemitus meus non* 6
est absconditus a te. Cor meum conturbatum est,[7] 7
et deseruit me fortitudo mea; et lumen oculorum meorum non est mecum. Advertimus igitur laborem animæ majorem esse, quam carnis. Denique quibus anima illusionibus compleatur, intellige, eo quod in tentationibus diabolus ei videatur illudere, et insultare quasi graviter la-
D boranti. Symmachus tamen ait *lumbos,*[8] in qui- 8
bus seminaria sunt generationis humanæ. Unde præcinctos lumbos habere te præcipit Sapientia Dei, ne tua castimonia resolvatur. Denique ut Luc. xii, 35.
scias quia in lumbis sunt libidinis commotiones, quæ plerumque excitantur a diabolo quando contendit dissipare membra Christi, et facere membra meretricis: *Ecce,* inquit, *fortitudo ejus*
in lumbis, et virtus ejus in utero. In lumbis viri Job. xl, 11.
semina sunt: in utero autem feminæ. Illudit
E ergo diabolus in his, ut faciat adulterium, incestum, fornicationem. Et ideo qui fornicatur, in corpus suum peccat, non extra corpus. Primum, quia infirmatur caro, quæ libidinibus diffluit, et non servat moderamina castitatis: deinde, quoniam seminaria quæ debent soboli proficere procreandæ, inquinamentum corporis, non fructum posteritatis operantur. Inde itaque dicuntur illusiones fortasse, quod in his corporis æstus sine coitus celebritate frequenter illudat. Unde
F bene Septuaginta viri animæ illusiones dixerunt; 9
eo quod diabolus affectus alicujus[9] illudens, in vanum studeat vires ejus effundere, virtutemque vacuare, resolvere fortitudinem. Ideoque alibi

[1] Psalt. Mediol., *in finem valde.*

[2] Hic *lapidari* videtur prorsus idem significare, ac *lapideo sepulcro includi.* (Edit. Maur.)

[3] Cod. A, omitt. *omnem.*

[4] Cod. A, *salutaris.*

[5] Cod. A, *videamus.*

[6] Psalt. Mediol., *Domine, ante te.*

[7] Psalt. Mediol. addit *in me*, ac subdit, *et dereliquit me virtus mea,* etc.

[8] Cod. A, *in lumbos dixit.*

[9] Cod. A, testibusque Maurinis quædam edit. Paris. cum mss. Vat. et quinque Gallic.: *diabolus afflictis aliquibus illudens...., vires eorum,* etc. Melius aliæ cum mss. Vict. et Colb., ut in textu.

Ps. LXXII, 21. ait: *Et renes mei resoluti sunt.* In quo nos etiam beatus confirmat Apostolus, quod non illusiones animæ, non carnis infirmitatem metuere debeamus; quia et animæ et corporis nostri Christus est virtus, qui curat ægrotos, quasi medicus; confirmat invalidos, quasi omnium fortitudo. Denique *etsi foris homo noster corrumpitur; sed*
II Cor. IV, 16 *renovatur interior de die in diem.*

34. His itaque animæ illusionibus fatigatus incurvaverat et humiliaverat se nimis sanctus David, non quo iniquitatibus superponentibus se supra caput ejus, ut diximus, locum daret, aut inimico cederet, qui in posterioribus docet ei non esse cedendum dicens: *Quanta maligne operatus est inimicus in sanctis tuis; et gloriati sunt qui oderant te, in medio festi tui? Posuerunt signa sua signa; et non cognovi sicut in via supra summum. Quasi in silva lignorum securibus*
1 Ps. LXXIII, 5 et seq. *consciderunt*[1] *januas ejus.* Inimicis meis, inquit, signa iniquitatis suæ supra summum ponentibus (quid est summum, nisi caput tuum, ubi sensus sunt, ubi Christus est Sapientia?) ego non cognovi, id est, non acquievi, non his consensi, et meæ sententiam cogitationis adjunxi. Unde et alibi habes: *Non cognovi verbum nequam;*
Ps. C, 3, 4. et: *Declinantes a me malignos non cognoscebam.* Denique cum omnia noverit Christus, peccatum non cognovit; cognoscit enim quæ sua sunt, id est, quæ virtutum sunt, non quæ flagitiorum. Ideoque Scriptura tibi dicit: *Cognovit Dominus*
II Tim. II, 19. *qui sunt ipsius.* Iniquis autem dicit: *Discedite a*
Luc. XIII, 27. *me, quia non novi vos.* Et per Hieremiam locutus est dicens: *Sicut agnus ductus sum ad im-*
Jerem. XI, 19. *molandum, et nescivi.* Quomodo nesciebat quod futurum ante prædixerat? Sed nescivi, inquit, cogitationes eorum, malitiam eorum. Nolo scire quæ sanguinis sunt. Denique: *Non congregabo*
Ps XV, 4. *conventicula eorum de sanguinibus;* et: *Deleo ini-*
Isai, XLIII, 25. *quitates,*[2] *et memor non sum.* Nolo scire quæ remissurus adveni. Non cognovi ligna quæ ardeant, nec quæ in acervo lignorum sunt posita, vel stipulam, vel fœnum; ut citius ea nutrimentis suis flamma consumat. Illa volo scire quæ maneant, ut fructum suæ mercedis accipiant: illa volo scire quæ supra fundamentum ædificata sunt, ut meliorentur; non quæ in via, ubi ea diripiant transeuntes: illa volo scire quæ vitis sunt, illa certa ligna quæ ferant fructum; non ea quæ in fasces collecta ad incendium præparantur; id est, non sum illis arbiter et socius, quæ caduca sunt. Non ergo societas alicujus rei, sed societas criminosa in culpa est.

35. Qua ratione autem non cognovit in infructuosis et fragilibus gloriantes? Quia malis operibus et iniquitatis suæ securibus evertunt animæ fidelis ingressus, et crudelibus factis scindunt piæ mentis vestibula; ne per ea possit Christus intrare. Debet autem unusquisque portas suas et januas custodire; ut cum venerit Christus et pulsaverit, dicant ministræ potestates quæ præeunt et præcurrunt: *Tollite portas, principes,*
3 4 *vestras;*[3] *et elevamini portæ æternales.* Vere[4] Ps. XXXVIII, 7. principes, qui se bene rexerint; ut in animas eorum Christo ingressus sit. Simile quoque illud est Salomonis: *Si spiritus habentis potestatem adscenderit adversum te, locum tuum non relinquas; quia cura mitigabit delicta magna.* Dili- Eccl. X, 4. gentia enim[5] et fides superiorem locum tenent, 5 inferiorem perfidia. Ideo adscendat ad te bona diligentia, quæ insidias excludit inimici, et aufert peccatum; ne malitia potestatem habentis nocere possit. Hanc videt Ecclesiastes in Canticis[6] malitiam sub sole, hoc est, in hoc mundo; 6 unde et subsolanum locum hunc Scriptura memoravit. Sub sole ergo vidit, non supra solem, ubi pax Angelorum est, vel sanctitas cœlestium potestatum. Aut forte sub sole iniquitatis dixit; malitiæ enim diabolus præsidet, virtutibus Christus. Itaque ut vinceret spiritum potestatem habentem, quam ad tempus accepit, incurvabat se in oratione David, cervicem sicut circulum flectens, et humiliabat in precibus; oratio enim se humiliantis nubes penetrat, et elementorum alta transcendit, ut Christo appropinquet.

36. Et rugiebat a gemitu cordis sui. Rugit, qui gemitum solum, non verba exprimit. Hæc est ergo illa præclara oratio, quando *interpellat pro nobis Spiritus gemitibus inenarrabilibus,* ut Vas Rom. VIII, 26. electionis adseruit. Hic est gemitus quem non despicit Deus, qui non despicit servum juniorem orbatum patre, nec viduam, si effundat loquelam.

37. Gemitum ergo ante omnia signum Spiritus Sancti Apostolus ponit, ut legimus.[7] 7 Denique custodiamus animæ nostræ januas; ne multiloquii securibus scindatur nostræ confessionis ingressus. Nihil insolens et superbum nostro ex ore procedat; ne securim levemus aut malleum, quæ non intrant in Ecclesiam Domini. Claude januam, cum oras, ne se ingerat spiritus nequam; ut et ibi peccatum ex-

[1] Cod. A, *conciderunt*, quæ lectio etiam alibi in Ambrosio occurrit. Sed hic maurinam lectionem retinuimus, quia etiam n. 37 legitur, *securibus scindatur.... ingressus.*

[2] Maurini addunt *eorum,* quod deest et in alia Ambrosii citatione (Cf. Sabbat. ad h. l.), ac desideratur quoque in hebr. textu et versionibus.

[3] Nonnulli mss. *Tollite portas principis vestri,* quæ est lectio quoque psalterii mediolanensis; verum præterquam quod ea lectio non cohæret cum subsequentibus, *vere principes,* etc.; in hoc ab omnibus etiam recedunt versionibus, quas videsis in Bibliis polygottis, atque apud Nobilium, in eumdem versum.

[4] Cod. A, *veri.*

[5] Mss. aliquot: *quia cura mitigat delictum. Magna enim diligentia* etc. Melius alii atque editt., cum legere sit in sacro textu, ὅτι ἴαμα καταπαύσει ἁμαρτίας μεγάλας (Ed. Maur.).

[6] Hic eodem modo *liber Ecclesiastis* per vocem, *in Canticis* designatur quo Scriptura universim per vocem *in hymnis* significatur lib. *De Fuga sæculi* cap. 4, num. 20, quem consule. (Edit. Maur.)

[7] Testibus Maurinis nonnullæ paris. edit. cum quibusdam scriptis cod., *si effundat loquelam gemitu* (quidam mss. *si effundant loquelam gemitus*). *Ergo ante omnia signum quod inimicus ponit, non capiamus: quale signum Antichristus ponet.* Hæc habet etiam cod. A; sed non satis congruunt antecedentibus, ideoque ut vera lectio habenda non sunt.

torqueat, ubi lucrum volumus pietatis adquirere. Qui sic orat, non est a Domino gemitus ejus absconditus. Denique sic sancti Petri gemitus et cognitus, et exauditus est, quando flevit amarissime. Utique non lacrymæ amaræ, sed amarus qui eas fundebat affectus. In ipso perfido Achab gemitus invenisset gratiam; nisi manens invidia cumulasset offensam. Non enim perfunctorius gemitus prædicatur sed qui habet conversionem; scriptum est enim: Si conversus ingemueris, salvus eris.

38. Constituamus etiam ante Dominum omne desiderium nostrum. Quid est desiderium? Bonæ enim rei legi desiderium: *Desiderio desideravi hoc* Luc. XXII, 15. *pascha manducare vobiscum;* et: *Cervus desiderat* Ps. XLI, 2. *ad fontes aquarum.* Puto autem quod is qui pœnitentiam gerit, qui se affligit, non bona sua debeat, sed commissa sibi enumerare peccata. Denique versiculis illis, ut arbitror, hoc docemur, quibus ait: *Deus, vitam meam nuntiabo tibi: po-* Ps. LV, 9. *suisti lacrymas meas in conspectu tuo.* Non enim quasi innocentem vitam annuntiat, ubi lacrymæ funduntur, quæ solent legationem suscipere pro delictis. Nisi forte sic intelligamus, quod etsi innocens quisque sit, securus esse non possit, [1] cui sint adversus[1] gravissimos hostes quotidiana certamina; et ideo hæc licet læta sit conscientia, tamen pugna lacrymabilis. Juxta hos ergo versiculos concupiscentiam possumus accipere magis, quam desiderium: ἐπιθυμίαν enim græcus posuit; concupiscentia autem et desiderium ἐπιθυμία dicitur. Sed concupiscentia et de bono et [2] de malo dicitur: *Concupivit, et defecit*[2] *anima mea* Ps. LXXXIII, 3. *in atria Domini,* pro bono; in Lege autem aliter: Rom. VII, 7. *Nam concupiscentiam nesciebam, nisi Lex diceret: Non concupisces,* utique pro malo. Denique subjecta nos doceant, quia occasione accepta, peccatum per mandatum operatur omnem concupiscentiam in hominis affectu. Possumus tamen sic accipere: *Ante te omne desiderium pono;* hoc est, tibi manifesto quæ impetrare desidero; ut ad seriem petitionum, non ad jactantiam referendum videatur esse virtutum. Jactantia enim [3] insolens etiam in integro; deprecatio autem[3] in peccatore laudabilis.

[4] 39. Addidit etiam[4] Propheta, quia cum cor suum conturbatum sit, deseruerit se fortitudo sua. Magnum periculum si cor exagitetur, quo credimus ad justitiam. Sed tamen ut in magnis periculis ægritudinum si dolor sentitur, et sensus ejus exprimitur, remedium salutis ostenditur (dolere enim tolerabilius est, quam non dolere; [5] aliud enim vivificationis adhuc[5] manentis insigne, si doleas: aliud supremæ mortis indicium, si nullus sensus doloris sit); ita et cor salutis signa demonstrat, quando causas suæ perturbationis agnoscit. Denique turbatum est cor David adversus Nabal hominem pestilentem, et gratiam reperit, dum occurrit Abigæa, quæ mitigaret commotionem indignationis, et sanctificationem benedictionis acciperet. At vero Nabal duro et rigido corde verbum uxoris ferre non potuit, et obstupefactus obriguit, et in mortem incidit.

40. Quæ autem Prophetam deseruit fortitudo? Utrum carnis, an mentis? Si carnis, non utique desperanda sanitas. Nam *virtus in infirmitate perficitur.* De quo non mediocriter disputavit ar- II Cor. XII, 9 biter et præliator, qui luctæ[6] mentis et corporis sciens, temperabat utriusque certamen; ut restringeret carnem, si cerneret fortiorem, ne in legem peccati captivam duceret mentem. Revocabat itaque carnem, virtutem autem menti jungebat: sic ad coronam meruit pervenire. Ergo hoc dicit Propheta: Si carnis fortitudo deseruit, mentis fortitudo prævaluit. Quod si fortitudinem mentis accipimus deseruisse, non mirum si in gravissimis tentationibus corde turbato, putat se homo mentis suæ fortitudine deseri. Ipse te doceat dicens: *Fortitudo mea, et laus*[7] *mea Do-* [7] *minus.* Dominum ergo quærebat; et ideo ne Ps. CXVII, 14. deseri mereretur, sæpius putabat esse quærendum: et sicubi fluctuabat, putabat se esse desertum. Sic apostoli excitant dormientem; ne obdormiret sibi, non quia eum obdormisse credebant. Sic Elisæus (ut superiorum utamur exemplis), *Ubi est,* inquit, *Deus Eliæ?* Non quod IV Reg. II, 14. putaret absentem; sed quia præsentiam ejus in beneficiis requirebat. Sic Hieremias eum sequebatur ut medicum, dicens: *Sana me, Domine, et sanabor: salvum me fac, et salvabor. Non laboravi sequens post te.* Sic Ecclesia requirebat Jerem. XVII, 14 eum in Canticis canticorum, et rogabat filias Hierusalem, ut suscitarent dilectionem. Quærebat Cant. III, 5. ut inveniret, quem sua dilectione retinebat, nec umquam sentiebat absentem. Sic ergo et David non querebatur a Christo se esse desertum; sed judicabat illo præsente se non posse turbari.

41. Denique ut scias de Christo magis intelligendum, addidit: *Et lumen oculorum meorum non est mecum.* Quod est verum lumen omnium, nisi Christus Jesus de quo Johannes dicit: *Erat verum lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum;* quia ipse est qui Joan. I, 9 illuminat et corporis oculos, et mentis obtutum? Rogemus ergo, ut semper nobis suum lumen infundat, et semper nobiscum sit, sicut erat cum David; et ideo audebat dicere: *Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lu-*

[1] Cod. A, *adversus se.*
[2] Cod. A. *deficit.*
[3] Cod. A, *etiam.*
[4] Cod. A, *etiam hoc.*
[5] Cod. A, *et adhuc.*
[6] Cod. A, *breviator qui luctæ.* De qua lectione notant Maurini: «Edit. omnes cum tribus mss. *Arbiter et breviator.* Melius alii quinque cod. *Arbiter et præliator:* significatur enim Paulus *et arbiter,* sive agonothetes dici spiritalis certaminis, quod multis epistolarum suarum locis ejus leges aliis præscripserit, præmiumque proposuerit: et idem *præliator,* sive athleta est, ut de se ipse testatur. I. Cor. IX, 26. 2. Tim. 4. 7.»
[7] Cod. A, *laudatio.*

Ps. xxxv, 10. *men.* Ille certe quasi propheta magnum viderat lumen: nobis lucerna ejus luceat, ne possimus errare. Et lucerna Verbum est, sicut verum lumen est Verbum, quod totum illuminat mundum. Denique *lucerna pedibus meis Verbum tuum,* Ps. cxviii, 15. *Domine.* Et lucernam illam etiam Propheta quærebat, non laternam.[1] Lucernam autem illam[2] Johannes invenit, et demonstravit: cum laterna persecutor advenit et demonstravit; laterna enim clausum habet, non liberum lumen. Judæus quasi lucerna sub modio, vel faces sub velamine potest videre, sed non videt: *nos autem revelata facie gloriam Domini*[3] *speculamur æternam;* ut ad ejus imaginem a gloria in gloriam per Spiritum sanctum reformemur. Venit ergo persecutorum turba cum laternis; et ideo inclusam in eis lucem videre eorum oculi nequiverunt. Venit cum facibus, quæ plus habent in fumo caliginis, quam splendoris in lumine. Denique facibus mortuorum cadavera ardere consueverunt. Sibi ergo Judæi jam ferebant incendia, qui persequebantur salutis auctorem. Venere cum armis, significantes armis se perituros esse romanis usque ad excidium totius civitatis et templi, qui pacem Domini recusarunt.

Vers. 12, 13, 14, 15. 42. *Amici mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt,*[4] *et steterunt. Et proximi mei a longe steterunt. Et vim faciebant qui quærebant animam meam. Et qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitatem: et dolum*[5] *tota die meditabantur. Ego autem velut surdus non audiebam, et sicut mutus, qui non aperit os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo increpationes.* Videro qui sint qui argute ista discutiant. Mihi in primo præcipue isto versiculo Domini videtur tenenda sententia, quia in tentationibus inimici fiunt hominis etiam domestici ejus. Hoc ergo sanctus David pure atque sincere et dolenter fatetur. Verus enim dolor est, et interioris cordis confessio, quando enumerantur omnia quibus secreta mentis viscera amarissimo compunguntur affectu, et domestico felle exacerbantur. Deplorat igitur Propheta ab amicis se et proximis impugnatum, a quibus utique non impugnari debuit, sed juvari. Quod utique cum sancti Job querimonia concurrit; quia et ipse arguebat tres illos Job. xvi, 2 et se. reges consolatores malorum, qui majora ei inferebant certamina, cum ad consolandum eum amicitiæ gratia convenissent: quod utique cavendum est nobis. Consolatio enim mitis esse debet, non aspera; quæ magis dolorem leniat, fervorem mitiget, quam commotionem excitet. Certe ipsius corporis medicina nos doceat, quæ ferventibus vulneribus molliora medicamenta consuevit adhibere, quibus dolorem allevet. Ideoque foventur primo vulnera, post secantur; ne offendat ipsa durities, et incisio vulnus exasperet. Quanto igitur magis cavere nos convenit; ut cum venerimus ad consolandum, non facile, non perfunctorie loquamur? Septem diebus tacuit Job, tacuerunt amici, nec locuti essent, nisi Job dolore prorupisset in vocem; quærendum est enim unde incipias, ne in ipso sermone offendat consolatio tua. Etiam taciturnitas ipsa medicina est, et velox in sermonibus magis vulnerat. Quid miraris si alterum vulnerat, cum frequenter ipse se vulneret; quia ex multiloquio peccatum non effugit? Etenim si medicus medendi tempus exspectat, ut digestis ægritudinibus, medicinæ subsidia deferantur; ne acerba adhuc et immatura, ut adserunt, ægritudo curationis remediis reluctetur, et beneficium sentire non possit; quanto magis explorare nos convenit, ut opportune a nobis medicinalis sermo procedat, qui non accendere luctum, sed lenire videatur? Vis urget doloris: premitur cor mulieris afflictæ, quæ immaturo obitu maritum amisit, aut filios: quid properas, cum te illa non audiat, nisi defervescat dolor? Sæpe lites de consolationibus vidimus excitatas. Venisti ut doleas, non ut litiges. Ordo sermonis ipse quærendus est; ne peccatum apud Deum incurras, dum desideras hominem consolari; ne dicenti[6] tibi: Audi hæc, et alia multa quæ nihil prosint, respondeat: *Audite consolatores malorum;* ne in luctu alterius certamen garrulæ disputationis inducas; ne non accedas cum oporteat; ne accedas, et durior sit tuus sermo. Denique quid dicatur de talibus, doceat te sanctus Job: *Simul mihi venerunt tentationes gravissimæ; circumdederunt me insidiantes:*[7] *fratres mei discesserunt a me, cognoverunt extraneos magis quam me. Amici mei immisericordes facti sunt.* Hic ergo naturalis est sensus etiam sancti prophetæ David, ut queratur se ab amicis impugnatum, a proximis destitutum.

Ibid. 7 Job. xix, 12 et seq.

43. Sed ne mysticus quidem abhorreat pietatis affectus, ut pro angelis dixerit, qui prætendunt timentibus Dominum; ut eripiant eos de tentationibus, quas ferre non possent. Quomodo ergo longe stant, qui ad adjumentum sunt adtributi? Sed non illi se separant; sed qui urgetur tentationibus putat eos longe abesse, quos propius sibi adesse desiderat; et arbitratur dissimulare, cum illi juvandi tempus nutu sui imperatoris exspectent, qui athletam suum quo gloriosius vinceret, diutius certare præcepit. Et videtur hoc magis sequentibus convenire; quia angelis protectionis excubias relaxantibus, insi-

[1] Cod. A, *lanternam,* et sic etiam ubique infra.

[2] Cod. A omitt. *autem illam,* quæ omittuntur etiam aliis quibusdam mss.

[3] Cod. A, *Dei.*

[4] Psalt. Mediol., *appropiaverunt.*

[5] Idem, *vanitates; et dolos.*

[6] Cod. A, cum aiiis quibusdam, *ne dicatur tibi.... et respondeat tibi.*

[7] Rom. edit. sola *tentationes ejus, viis meis circumdederunt me insidiantes.* In quo LXX. Interp. secuta est apud quos Ὡμοθυμαδὸν δὲ ἦλθον τὰ πειρατήρια αὐτοῦ ἐπ' ἐμοὶ, ταῖς ὁδοῖς μου ἐκύκλωσαν ἐγκάθετοι. (Edit. Maur.)

diabantur inimici, quærentes in anima ejus invenire quod noceat. Tunc enim potestas illis gravioris tentationis permittitur, cum culpa animæ gravior reperitur. Unde habes illud in libro Regnorum regis Achab ad Eliam dictum, quando eum Propheta vehementer increpavit, et mortem ei denuntiavit: *Invenisti,* inquit, *me.* Et respondit Elias: *Inveni, quia fecisti malignum in conspectu Domini.* Vides ergo quia regibus non temere vel a prophetis Dei, vel a sacerdotibus facienda injuria sit, si nulla sint graviora peccata, in quibus debeant argui: ubi autem peccata graviora sunt, ibi non videtur a sacerdote parcendum, ut justis increpationibus corrigantur.

III Reg. XXI, 20.

44. Tamen David in hoc loco dicit quod nihil invenisse videantur; et ideo inimici ejus vanitatem locuti sunt, quoniam nihil quod pro veritate loquerentur, invenerint. Aut certe, quia etsi peccavi, tamen peccata mea pœnitendi dolore purgabam. In quo illi cum dolo mecum loquebantur; ut me objurgatione confunderent, et a conversione revocarent. Et vide ne hoc magis senserit, quæsisse illos mala ejus; sed cum vellent accusare, præventos, quoniam[1] vulnera sua ipse patefecerat, sui accusator existens; et ideo vim accusationis eorum esse annullatam;[2] locutos autem fuisse vana, quæ confesso culpam nocere jam non possent.

45. Exclusi igitur a criminationis invidia, dolum adhibebant; ut insurgerent, inquit, et mihi insultarent, quo me stimularent ad aliquam commotionem: quorum ego dolum videns, *velut surdus non audiebam.* Considera vim sermonis. Non dixit, quia simulabam non me audire quæ dicerent: sed *non audiebam,* dixit; et quod intentione mentis vocem loquentis excluderet, nec aperiret os suum, sicut mutus. Beatus qui potest tantam habere virtutem; ut lacessitus non irascatur, commotus se nolit ulcisci. Inimici hoc agunt, ut provocent ad iracundiam: maledicunt, ut maledicamus: criminantur, ut crimen retorqueamus: conviciantur, ut excitent nos ad vicissitudinem contumeliæ. Unde præclare Petrus de Domino Jesu in epistola sua posuit: *Quia cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur.* Ad ejus ergo similitudinem atque imaginem justus suæ vitæ cupiens instituta formare, accusatus tacet, læsus remittit, dissimulat lacessitus, et non aperit os suum; ut illum imitetur, qui sicut agnus ad victimam ductus, sic[3] non aperuit os suum: et cum possit habere quod referat, magis vult silere quam dicere. Ipse enim Dominus Jesus vere cum accusaretur, tacebat; et cum percuteretur, non repercutiebat. Denique percussus respondit: *Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si bene, quid me cædis?* Vide quemadmodum

I Pet. II, 23.

Joan. XVIII, 23.

quasi vere infirmus, et quasi is qui se vindicare non posset, puerili quodam loquebatur affectu: ita ergo et tu si habeas quo redarguas arguentem, melius tacebis; ne redarguendi vicissitudine commotionem tuam prodas. Melius est enim dissimulare injuriam, quam cum redarguis, vindicare. Bonus mutus, qui loqui male nescit, cujus ex ore crimen exire non novit. Hic est mutus vere beatus, qui cum tacet, intra se loquitur. Dominus dat mihi linguam eruditionis, ut sciam[4] quando oporteat me dicere sermonem. Talia loquebatur intra se Zacharias, cum obmutuisset: et vere quia loqui ei non profuerat, ne loqueretur, obmutuit; et ut loqueretur, exauditus a Christo est. Denique scripsit quod Christus exaudiret:[5] et vocem recepit, quam Christus indulsit: et gratiam adjunxit, quam ante non habuit; ut prophetaret eum, cujus mandatis ante non credidit. Quid de Domino omnium virtutum loquor, cum mulier Susanna nec sexus infirmitate turbata, cum se ad periculum mortis cognovit addictam, vocem emiserit? Accusabatur, et tacebat: ducebatur ad mortem, et silentio se tegebat, ne nudaret pudorem. Intra se tamen loquebatur Deo, qui eam magis audivit tacentem: quæ si voluisset loqui, forsitan non esset audita.

46. Et tu ergo qui proposuisti satisfacere pro delictis Domino Deo tuo, illi soli interiore corde te purga, illum contuere, qui potest peccata diluere. Adjuvat te, qui putaverit arguendum. Denique cum malediceretur David, et ejus dux Abessa injuriam regis vellet ulcisci, dixit ad eum David: *Dimitte illum, ut maledicat; quoniam dixit illi Dominus, ut videat humilitatem meam, et retribuat mihi Dominus bona pro maledicto hoc.* Vides igitur quod a conviciantibus adjuveris, ut Dominus audiat te, et peccatum tuum remittat? Nam cum ipse accusator tui esse debeas, et coacervare flagitia, teque ipsum offerre supplicio; quomodo negare objecta desideras? Pœnitentia patientiam quærit, patientia mitigat delicta magna. Quomodo irasceris aliis, tuæ ipse reus conscientiæ? Quomodo commoveris, cum debeas esse miserabilis? Qui arguitur, et (quod est amplius) a semet ipso, curare debet sua vulnera, non alterum vulnerare. Nemo alium vulnerando se sanat. *Medice, cura te ipsum.* Si medicus, quanto magis reus prius curare se debet? Confiteris peccatum tuum, et medicum te profiteris alienum: etsi veritatis est quod retorques, temporis non est; peccatori enim dixit Deus: *Quare tu enarras justitias meas?* Usurpasti tibi ut de Lege arguas, qui contra Legem ipse fecisti.[6] Quid lacrymarum tempus amittis? Quid concertando vanos sermones aut audis aut loqueris; cum tibi scriptum sit: Non accipias au-

II Reg. XVI, 42.

Ps. XLIX, 16.

[1] Cod. A, *quod.*
[2] Cod. A, *tenuatam.*
[3] Cod. A, *et.*
[4] Cod. omitt. *ut sciam.*
[5] Cod. A, *audiret.*
[6] Cod. A, *stetisti.*

Exod. XXIII, 1. Matth. XII, 36. ditum vanum; cum legeris in Evangelio pro omni sermone otioso judicium esse subeundum? Etsi alius loquitur, tace: etsi alius conviciatur, aurem tuam obstrue.

47. David tacendo vicit adversarios suos: et quia sicut mutus factus est, vocem recepit; quia Vers. 16, 17. conversus ad Dominum loquebatur dicens: *Quoniam in te, Domine, speravi, tu exaudies me,* [1] *Domine Deus meus. Quia dixi ne aliquando exultent in me inimici mei.* Vide singula: Tacebat David, loquebantur inimici, provocabant ut aliquid et ipse loqueretur. Dicebant: Audiamus vocem tuam. Intra se ille tacitus loquebatur: Quid opus est, ut ista audiant, quibus prodesse non possunt? *In te, Domine, speravi:* tibi soli loquor: tu audi, qui exaudire potes. A te semper poposci, *ne aliquando exultent in me inimici mei;* quia etsi peccavi, tu peccatum dimittis: etsi ego cecidi, tu resuscitas, ne habeant unde exultare possint qui peccatis lætantur alienis. Plus enim adquisivimus, qui plus peccavimus; quia beatiores facit tua gratia, quam nostra innocentia. Habemus hunc sensum et in libro Michææ prophetæ: *Noli gaudere super me,* Mich. VII, 8. *inimica mea; quia cecidi, sed resurgam.* Non est gravis infirmitatis ruina, si non sit etiam voluntatis studium ab ea non resurgendi. Habe voluntatem surgendi: præsens est qui faciat ut resurgas.

48. Dixit ergo David in corde suo, petens ut exaudiretur a Domino, et ut non exultarent in eum ejus inimici; petens etiam ut in conversionis suæ proposito permaneret; ne dum propositi sui gressus quasi quidam pedes suæ animæ commoventur, in eum adversarii superba et magniloquentiæ plena loquerentur, ut faciunt qui insultare desiderant. Tametsi moveatur ut homo, paratum ad flagella se dicit; ut vel supplicio solvat errorem. Et si cessent flagella Domini, se tamen dolore proprio memorat flagellari; ut non inveniat culpa quod damnet, quam bona confessio prævenerit. Hoc est ergo quod ait: *Et dum commoventur pedes mei, in me magna locuti sunt;* eo quod tam prompti sunt ad insultationis ludibria, ut in commotione pedum meorum paratam habuerint magniloquentiam; vel certe sic: *Dum commoventur pedes mei*, putantes quod caderem, superba jam et magniloqua sunt locuti.

49. Sed tamen quia ipse in posterioribus Ps. LXXII, 2. pene motos pedes suos dixit, ne quid oriatur hinc scrupuli, considera hic doceri nos affectum pœnitentiæ; ibi opinionem ejus erroris excludi, quod divitiæ et successus prosperior flagitiosorum nos movere non debeant. Consuetudo autem locutionis in scripturis divinis hujusmodi reperitur. Sic enim et alibi: *Dum converteret Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati.* Quamquam sanctus non in ostensione Ps. CXXV, 1. verborum, sed in virtute spiritus probari se velit. Sensus ergo nobis spectandus est semper, quem etiam ipsum frequens [2] translatio ex hebræo in [2] græcum, ex græco in latinum adtenuare consuevit.

50. Ad omnia itaque superiora pulchrum re- Vers. 18. medium, quod in flagella paratus est, et offert se Domino, ut quæ placuerint Deo, flagella sustineat. Elegisse quidem lego sanctum David I Par. XXI, 13. flagelli genus, quod æquanimiter sustineret: sed elegit, quia de tribus conditionibus eligendæ unius necessitas mandabatur. Ubi autem non mandatur, ad omnia paratus est Dei servulus, seu corporalem ægritudinem subeat, seu fugam a facie inimici, sive obitum filiorum, quos non timet præmittere, quia recipere potest imperterritus. Nam et sciens quod si hic fuerit punitus supplicio temporali, levare in futurum perpetuæ possit pœnam ærumnæ; rogat ergo ut recipiatur petitio sua, et castigetur ipse, ut recipiatur: castigat enim Dominus omnem filium quem recipit.

51. Si servulum tuum videas peccata propria Vers. 19. confitentem ultro offerre se pœnæ, inflecteris, ignoscis: et de Domini miseratione diffidis? Judex ipse cui non licet in plurimis causis a gladio temperare, quia legibus servit, potest tamen lucrum donare pœnarum: et tu adhuc trepidas, quid a legum Domino et misericordiæ Auctore deposcas, cui lex voluntas est, et donandi jus? Si tamen tu petas tibi tua peccata donari, nec consideres honores tuos, aut erubescas amicos tuos; ne dignitatem tuam deflexisse [3] videaris. Amicus Dei, propheta Dei, rex [3] ab ipso electus Deo, et unctus in regnum, flagellis se spontaneus offerebat, nec erubescebat: et tu erubescis? Non multum ista [4] verecundia [4] tibi opitulabitur, cum ad judicium Dei veneris: sed pudoris te istius pœnitebit, cum in conspectu non solum hominum; sed etiam Angelorum et omnium Potestatum cœlestium constitutus cœperis peccata propria non negare. Quomodo excusabis, cum tanta commiseris? Prætendes conditionis infirmitatem, quia nemo sine peccato? Respondebitur tibi: Debuisti ergo agere pœnitentiam: dederam remedium, cur refutasti? Subtexes pudorem, quod honores tuos erubueris? Dicet: Si tu erubuisti me coram amicis tuis, et ego te erubescam coram Patre meo, qui est in cœlis. Disce verum esse quod

[1] Cod. A, omitt. *me*, ut omittunt Psalt. Corbejense et Mozarabicum, nec non Augustinus, Cassianus et versio Alexandrina (Cf. Sabbat. ad h. l.).

[2] Animadverte hoc *frequens* ut adverbium assumendum esse, non ut adjectivum. Considera etiam rite tueri Ambrosium, Bibliorum versiones non esse ipsis originalibus textibus præferendas, atque ideo inconsulto quosdam theologos recentiores, ut Bonfrerium et Charmes, eo quod Concilium Tridentinum latinam versionem Vulgatam *authenticam* declaraverit, hanc versionem originalibus textibus semper præferendam esse tueri, cum hæc Tridentini mens nullatenus fuerit, ut alii theologi rite demonstrant.

[3] Cod. A, *flexisse.*

[4] Cod. A, *ne ista.*

scriptum est, quia *est verecundia adducens peccatum.* Eccl. IV, 25. David in conspectu suo dolorem suum ponebat, ne unquam oblivisceretur: David iniquitatem suam ipse pronuntiabat: David de peccato suo, non de opibus cogitabat: David non erubescebat sua recensere peccata, ne de iis erubesceret in meo judicio constitutus: et tu erubescebas? Non esset hodie in requie servulus meus Job, si erubuisset tres illos reges amicos suos; nec ipse David, si erubuisset delicta propria confiteri. Ergo quia non erubuit mihi sua aperire peccata; nec ego erubescam ei mea secreta reserare. Et quia uterque eorum non erubuit factorum suorum pretium in mea ponere potestate, meo se judicio voluntatique committere; nec ego de talibus servulis erubescam, ut appellem amicos, qui meam studuerint facere voluntatem. Ideoque quoniam illi ante in mœrore, nunc in consolatione: tu quia in deliciis, nunc in suppliciis. Chaos inter vos magnum est; ut neque illorum ad te gratia, nec tua ad illos possit pœna transire. Audis ergo quid dicat David? Audi, dum tibi corrigere et emendare permittitur: si hic emendaveris, illic requiesces. Non te dulcia mundi et sœculi hujus amœna delectent; grave enim fel movere consuerunt. Non ille jucunda quærebat positus in regno, qui potius eligebat mortem sanctorum, quam vitam flagitiosorum.

52. *Inimici,*[1] inquit, *mei vivunt, et confirmati* [1] Vers. 20,21. *sunt super me: et multiplicati sunt, qui oderunt me inique. Qui retribuunt mala pro bonis, de-* [2] *trahebant mihi; quoniam subsecutus sum*[2] *justitiam.* Sed quanto illustrior ille, qui quotidie moriebatur, ut populos suos vivificaret; et corpus suum mortis vulneribus offerebat, sicut ipse ait: II Cor. XI, 23. *In mortibus frequenter?* Mors enim honesta redemptio vitæ est etiam decoloris, aut innoxiæ firmamentum: exitus autem mortis in manu vitæ. Et ideo malebat Apostolus quotidie mori, ut [3] vitæ suæ meritum comprobaret.[3] Scriptum est enim: *Non laudes hominem in vita sua.* Qui enim vivunt, morientur: qui moriuntur, resurgent. Propior ergo saluti est qui moritur ut resurgat, quam ille qui vivit ut moriatur. Quis est Eccl. XI, 30. autem qui quotidie moritur; nisi qui mortem Domini Jesu in sua carne circumfert, ut omnia ei peccata moriantur? Confirmati autem et multiplicati sunt inimici David in hoc sæculo; sed non idoneum firmamentum, nisi ejus qui confirmatur in Christo. Denique illi confirmantur in sæculo, qui oderunt justum inique: non ergo justum odium, sed injustum; cum odissent inique.

53. Sed vide distantiam. In posterioribus ait: Ps. LXVIII, 5. *Qui oderunt me gratis;* hic habet: *Qui oderunt me inique.* Sed ibi ex persona Christi, hic ex persona sua: ubi ex persona Christi loquitur, gratis odio habetur; ubi ex sua, inique. Homo enim potest uni alicui vulneri non patere, ut puta injustitiæ, intemperantiæ, impudicitiæ; aliis autem vulneribus patet: in Christo autem nulla causa esse potuit, qua peccati alicujus potuerit vulnus accipere, immunis a culpa, et integer a delicto, atque immaculatus a vitio. Sunt autem qui putant utrumque psalmum ex persona Christi esse decursum, qui pro nostris peccatis satisfaciebat Patri. Hic ergo dicebat se appetitum contra justitiam, illic contra gratiam.

54. Et bene addit, ut probaret se injuste appetitum: *Quoniam subsecutus sum justitiam.* Quanta vis verbi in unius syllabæ adjectione, ut subsecutum se diceret justitiam, non secutum! Propior est enim qui subsequitur, quam ille qui sequitur, et suppar quam impar, et successio hæredis magis, quam accessio nuncupatur.

55. Et tamen quamvis subsequatur justitiam, non suæ virtutis putat esse, sed gratiæ cœlestis, si non deseratur a Christo; eoque orat impensius dicens: *Ne derelinquas me, Domine* Vers. 22. *Deus meus; ne discesseris a me;* hoc est, homines me dereliquerunt, amici mei impugnaverunt dilectum sibi proximum; non appropinquaverunt. Fugiebant me quasi mortuum, et abominati sunt; quia peccata mea tibi aperire desideravi, et confiteri; quia flagellis tuis me obtuli vulnerandum; quia elegi cicatrices vulnerum super epulas regum, et jactantiam potestatum: tu solus me non derelinquas, tu hæreas servulo tuo, qui de terra suscitas inopem, et de stercore erigis pauperem. Tuo comitatu fretus, frequentiorem me ambientibus populis æstimabo. Computruerunt quidem cicatrices meæ: sed adhuc tuorum verberum desidero cicatrices, quæ sanatis vulneribus obducuntur, ut postea nullum ulcus appareat. Bonæ triumphalium vulnerum cicatrices, quibus victores hujus terreni prælii gloriantur. Quanto illustriora vulnera, quæ pro fide et nominis tui gloria videntur excepta? Ista est cicatrix quæ cœlum aperit, regnum adquirit, immortalitatem invenit. Hæc ergo, fratres, est cicatrix beata; quoniam beati qui laverunt stolas suas in sanguine suo. Sic cœpit stola esse gloriæ caro mortis, in qua et Paulus ante periclita- Rom. VII, 24. batur electus Dei; nisi petisset se liberari de corpore mortis hujus, ut legimus.

56. Et ideo qui sumus in hoc corpore mortis, oremus ne bonus ille dilectus Dei medicus nos derelinquat, quem patriarcha David ne a se discederet, precabatur. Ipsi nos committamus, parati ad curandum[4] quo velit curari medica- [4] mento. Nemo dicit medico corporis sui quemad-

[1] Psalt. Mediol. *Inimici autem.*

[2] Psalt. Mediol. *quia subsequebar.*

[3] In Cod. A. succedunt verba: *Quia peccator es tu*, quæ sunt ad finem n. 57. Unde in margine legitur recentiori manu: *Hic deest scriptura quatuor columellarum, quæ transportata est in psalmum 35.*

[4] Edit. omnes ante maurinam ac pauci mss. omittunt, *ad curandum;* quod reperitur in quinque gallic. et nostro A. Idem autem est, ut notant Maurini, *parati ad curandum*, ac parati ut curemur. Rationem hujusmodi locutionis disce apud Fr. Sanctium, *Minervæ* lib. 3, cap. 8.

modum sit curandus. Novit medicus quæ singulis vulneribus medicamenta conveniant; cujus ulceris putredo ferro sit amputanda, ne in totius corporis serpat exitium. Si dixerit medicus medicinæ genus quo curari æger debeat, et ille fastidiat, discedit medicus et ægrum derelinquit. Vide eum qui curari velit, omni genere medico adquiescentem: adtende ordinem. Aperit primo vulnera sua medico, et dicit: Cura me, sed rogo ne in ira tua; quia non sustinent duram medicinam infirmitates meæ. Medicina Christi correptio est; corripit enim Dominus quem vult convertere. Ideo et Paulus ad medicum dicit:
II Tim. IV, 2. *Argue, obsecra, increpa.* Non ergo recusat curari, qui petit argui; sed levari vult pœnam, ne in iracundia arguatur, et impetu iræ corripiatur.

57. Et vide processum. Primo petit argui: postea, quod majus est, corripi. Deinde non solum confitetur peccata sua, sed etiam enumerat et accusat; non vult enim latere sua delicta. Nam ut febres cum in alto sunt, non queunt mitigari; cum foras erumpunt, spem adferunt desinendi: ita peccatorum morbus dum tegitur, inardescit; si confessionibus proditur, evaporat. Et ideo justus accusator est sui in principio sermonis, priusquam contagio ulceris serpat intrinsecus: gravat enim conscientiam memoria delictorum, nisi medicina poscatur. Et si differt medicus, æger offerre se debet, ut citius secetur; sicut offerebat se David in flagella Domini dicens: Redde mihi duplicia peccata, dummodo hic vindices: noli me deserere, noli avertere faciem tuam a me: noli dedignari atque horrescere fœtorem vulnerum meorum. Et Job servulus tuus percussus erat ulcere a pedibus usque ad caput, et remedium suæ sanitatis invenit; licet illud vulnus virtutis fuerit, istud erroris. Fœtebant vulnera, quæ medici curare non possent. Locutus es, Domine, mysteria sacramentorum tuorum; manifestasti venena serpentis: et solius sermonis tui medicamento servi tui curata sunt vulnera, quia tu eum non deseruisti: *et non derelinquas me, Domine, ne discesseris a me.* Homines me dereliquerunt, quia sordent illis vulnera mea, quæ pietati tuæ putavi esse reseranda. Illi dicunt: Exi a nobis, quia peccator es tu: discede, ne nos polluas. Tu autem, Domine, curas, et non pollueris; adjuvas, et non contaminaris; quia *Deus salutis meæ es,* Domine, et manus tua non perdere, sed sanare consuevit.

58. Complevimus psalmum etiam cum eju interpretatione versiculi, quem græci nonnul. codices, sed non omnes habent latini.[1] Nam [1]
ante responsorium proximum versiculus est: *Et projecerunt me, sicut mortuum abominatum;* hoc est, illi qui reddebant mihi mala pro bonis. Sed tu *ne derelinquas me, Domine, ne discesseris a me;* hoc enim sequitur; id est: Tu ne derelinquas, qui mortuum fœtentem curare consuesti. Denique habemus hoc in Evangelio. Nam cum venisset ad monumentum Lazari, et dixisset: *Tollite lapidem; ait Martha: Jam fœtet, quatriduanus est enim; respondit ei: Non dixi tibi, quia si credideris, videbis gloriam Dei?* Et clamavit Lazarum, et sanus exivit. Credamus ergo et nos; ut de vulneribus nostris adquiramus medicinam salutis, et futuram gloriam.
Joan. XI, 39, 40

59. In orationibus igitur et obsecrationibus, cum dolore et lacrymis exigenda pœnitentia est, ut illam gloriam Dei videre mereamur. Neque te moveat quod luctus, dolor, commaceratio corporis, gravissimæ passiones sunt: etsi gravissimæ videntur, tamen indignæ sunt hujusmodi passiones ad superventuram gloriam; sicut testis tibi est apostolus Paulus. Non pigeat ergo nos hîc leviora deferre; ut ibi plena laudis et gloriæ possimus adipisci, pro temporalibus laboribus perpetua præmia reportantes per Dominum Jesum: cui est laus, honor, gloria, perpetuitas a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

[1] « Rom. edit. sola, *quem græci nonnulli codices habent; sed omnes latini.* Versum autem illum nusquam alibi reperias nisi in versione arabica; ubi legitur in hæc verba: *Respuerunt me dilectum, quasi mortuum abominandum; et clavis confixerunt corpus meum.* Quod autem ait Ambrosius, hunc ipsum versiculum abs se etiam expositum esse, illum non dubitamus respicere ad superiora ista: *Homines me derelinquerunt; quia sordent illis vulnera mea,* etc. » Ita Maurini. Verba autem Ambrosii, *sed non omnes habent latini*, ut sensus diversitatem exhibeant ab eo quod enunciavit de græcis codicibus, quod postulat vox *sed*, ita accipienda sunt: *non habent omnes latini.*

ENARRATIO IN PSALMUM XXXVIII

[1] Titulus: [1] *In finem pro Idithum Canticum ipsi David.*

Vers. 1.

IN superiore psalmo expressa forma pœnitentiæ est: in hoc sequenti patientiæ forma signatur. Quem psalmum David scripsit, et Idithum viro disciplinis leviticis et sacerdotalibus erudito canendum dedit, qui ante arcam Domini psalmorum seriem pangendi solertissimus præcinebat. Ergo quia non Idithum scripsit hunc psalmum, sed propheta David, et Idithum viro canendi perito psallendum dedit; ideo sic inscriptus est titulus. Denique etiam in sæcularibus scriptis alii erant qui scribebant; alii qui in scena vel cantica vel comœdias vel tragœdias canere consueverant. [2] Et illi quidem coronam olympicam[2] postulabant; unde et ἐπινίκιον hymnum eorum scripta in fine testantur: David autem qui non hæc serta coronarum marcentium requirebat, sed illam incorruptibilem et incontaminatam remunerationum cœlestium hæreditatem pio desiderabat affectu; hymnum non victoriæ ἐπινίκιον, sed ei scripsit, qui victoriam in se credentibus impertiebat, qui finis est omnium quæ pia mente deposcimus. Sive enim sapientiam quæras, sive virtuti studeas, sive veritati, sive viæ atque justitiæ, sive resurrectioni; in omnibus tibi sequendus est Christus, qui est virtus Dei atque sapientia, veritas, via, justitia, resurrectio. Ad quem igitur contendas, nisi ad perfectionem omnium, summamque virtutum? Et ideo tibi
Matth. XIX, 21. dicit: *Veni, sequere me;* hoc est, ut ad consummationem virtutum pervenire merearis. Ergo qui sequitur Christum, ipsum pro possibilitate sua debet imitari; ut præcepta ejus secum ipse meditetur, et divinorum exempla factorum.

2. Et ideo David secum ipse meditabatur, quod Christum in se locutum esse retinebat; ut cum aliqui ei essent molesti, et eum ad contentionem lacessere conarentur, patientiam indueret, certandi studia declinaret, ex quibus inanis strepitus et jurgia frequenter oriuntur. Ideoque cum sancto David plerique ejus virtutibus invidentes, qui eum de proposito mansuetudinis, et humilitatis affectu crederent diducendum, frequenter ingruerent: ipsæ quoque præcipue nequitiæ spiritales in cœlestibus, adversus quas grave luctamen est justis, ad commovendum eum ministros suæ improbitatis impellerent; ne inter obstrepentium crebra certamina, et disceptationum tumultus sermo aliquis sibi offensionis excideret, tacere sanctus propheta proposuit. O validum scutum circumspectæ munitionis silentium! O fidissimum stabilitatis fundamentum, in quo si quis potuerit stare, lubricum verbi timere non possit! Multi enim etiam stabili corde firmati, incauti tamen, sermonis fluctuantis errore sæpe ceciderunt. Videns igitur hujusmodi insidiis et vano concertantium[3] strepitu se Propheta tentari, intra se ipse tacitus conferebat, legem sibi taciturnitatis imponens: et cum taceret, insultantibus sibi, et ut loqueretur aliquid provocantibus; qualia solent insolentium esse certamina atque sermones: Responde nobis, si de æqualitate præsumis; vides et tu esse te victum, et nihil habere quod referas: cum se prope ad vocem conviciis videret impelli, se ipse revocabat, ut loqueretur in corde.

Vers. 2. 3. *Dixi: Custodiam vias meas; ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam; dum consistit peccator adversum me:* hoc est, proposui, confirmavi, imperavi mihi, locutus sum cordi meo: *Custodiam vias meas.* Si alii[4] dixissem, sermo meus stare deberet: quanto magis stabile debet esse, quod mihi ipse constitui? Si quis alienum fallat, indecorum est: si quis proximum, grave; quanto igitur gravius, si quis se ipsum, eo quod sibi promiserit, putet esse fraudandum; ut ipse sibi infidelis suo judicio et despicabilis æstimetur? Cui igitur idoneus videri potest, qui sibi vilis est? Teneamus igitur animæ constantiam nostræ; ne in offensionem labia loquendi festina prorumpant. Et Job plagam suam silentio vicit, et tolerantiam suam taciturnitate superavit. Non bene creditur carni: vicissemus, si Eva tacuisset. Ergo primum illud processit ex voce peccatum, et serpens ille nequissimus atque versutus per vocem nos ante tentavit. Atque utinam aut Adam surdus fuisset, aut Eva obmutuisset: ille, ne vocem suæ uxoris audiret; ista, ne loqueretur marito, et lubricæ vocis ministerio serpentis in virum venena transfunderet!

[1] Cod. A. Titulus: *Dominus adjuvet in finem* etc.

[2] Corona illa donabantur ii qui in ludis ab Hercule in honorem Jovis prope Olympiam urbem institutis, ac singulis quinqueniis celebrari solitis, vicissent. Erat autem illa ex ramis olivæ. Porro ἐπινίκια carmina sunt quibus victoria cujuspiam celebratur, qualia fere Pindarus, lyricorum princeps, nobis reliquit. (Edit. Maur.)

[3] Cod. A, *certantium.*

[4] Cod. A, *aliis.*

Cain quoque etsi parricidio naturam violavit humanam, et obliteravit impius jura pietatis; tamen per vocem sacrilegium sceleri suo addidit, ut negaret Deo necati fratris interitum. Quid de singulis dicam? Populus ipse electus a Domino, cui tacitus Moyses aperuit mare, ingratus cœlestibus beneficiis obmurmurabat; quo divinam contraxit offensam. Deinde ipsum ducem invii illius atque inusitati itineris Moysen respuit, et a fratre ejus Aaron deos sibi fieri quos coleret, postulavit.

4. Unde etiam ipse considerans tanta vocis pericula: *Dixi,* inquit, *Custodiam vias meas.* Quæ sint igitur istæ viæ hominis, quæ magnopere præcavendæ, ne quid gravioris offensionis incurrant, admonet nos tantus Propheta diligentius considerare. Admonet etiam Salomon ejus filius paternæ mentis interpres perspicacius examinare, qui scripsit: *Tria mihi sunt impossibilia intelligere, et quartum quod non agnosco. Vestigium aquilæ volantis, et viam serpentis in petra, et semitas navis in pelago navigantis, et vias viri in juventute. Talis via mulieris adulteræ, quæ postquam egit, abluta nihil egisse se dicit iniquum.* Prov. xxx, 18 et seq. Tria ergo impossibilia sibi esse dixit ad intelligendum, et quartum quod ille habens inter homines sapientiæ signaculum, non agnosceret, viarum videlicet viri in juventute processum. Quarum igitur vel inexplicabilis, vel difficilis agnitio,[1] potest facilis earum esse custodia? Unde non immerito ipse David delictorum juventutis suæ non defensionem obtulit, sed oblivionem rogavit. *Delicta,* inquit, *juventutis meæ, et ignorantiæ meæ ne memineris.* Ps. xxiv, 7. Non immerito igitur Salomon dixit se non agnoscere quod pater ejus, in quo major Dei gratia fuit, se ignorasse testatus est. Et fortasse delicta juventutis ad fervorem retulit carnis, ignorantiam autem ad verborum prolapsionem, quæ non ex sententia nostra, sed impetu quodam et cursu loquendi plerumque funduntur; quod periculosum esse Propheta cognoscens ait: *Credidi propter quod loquutus sum.* Ps. cxv, 1. Supra fundamentum ergo virtutis vox tuta est; sine fundamento, lubrica. Ideo quasi quodam tubæ sono scripturæ divinæ electus interpres increpuit: *Corde creditur ad justitiam: ore autem*[2] *confessio fit ad salutem.* Job. x, 10. Fides credentium principalis est, confessio executionis.[3]

5. Quomodo igitur proposuerit sanctus propheta David, aut propter quid custodire vias suas, audiamus: *Ut non,* inquit, *delinquam in lingua mea.* Si hoc cavet Propheta, tu non caves? Si hoc metuit, in quo Dei gratia loquebatur; tu non metuis, qui erroris verba non refugis, et theatralibus sermonibus delectaris? Tu non reformidas, cui scriptum est in Evangelio, quia pro omni otioso verbo rationem es Matth. xii, 36. redditurus? Si pro otioso verbo periculum est, quanto magis pro criminoso? Non omne quod otiosum, est criminosum: sed omne quod non fructuosum, periculosum atque eradicabile; omnis enim arbor non faciens fructum, excidetur et in ignem mittetur.[4] Cum movetur animus, exagitatur stimulantibus adversariis, obstrepentibus, illudentibus, criminantibus, excidit verbum commotionis: ideo silentium et tutum est, et decorum, quod servat cum gravitate cautelam. Quid enim labia nostra, nisi quædam nostra vincula sunt? Denique vinculis labiorum suorum unusquisque constringitur. Ideo sapiens in tempore tacet, et secum ipse considerat quo tempore loqui debeat. De quo præclare ipse Salomon: *Labia sapientis alligata sunt intellectu.* Prov. xv, 7. Quando ergo vides illudentibus protervis, sapientem tacere, dic: Ligavit iste intellectu labia sua; hoc est prudenter tacet, ne labiorum suorum vinculis alligetur. Posuit ori suo custodiam, sepsit aures suas spinis, vectem adhibuit foribus oris sui, servat thesaurum cordis sui et argentum eloquii sui, ut examinatum et purgatum, quando oportet, proferat; ne quisquam prius fur in cor ejus aut perturbator irrumpat, et ad eos captivum trahat, quibus flagitia sua vendat.

6. Meditabatur Judas Christum vendere, sed revocabat eum tanta Domini gratia, et quædam paternæ delinimenta pietatis, quibus furor ejus molliebatur: nec erupisset in scelus, nisi se in cor ejus, quia Christum fallere se putabat, adversarius demersisset. Non ergo dubites quando aliqui tibi molesti sunt volenti servare justitiam, ministros esse illius nequissimi peccatoris, qui omnium auctor est flagitiorum. Videbat David propheticis oculis, agnoscebat ejus figuram; ideo tacebat, ne illius faceret voluntatem, qui interturbare gestit affectum. Premebat vocem, claudebat portas suas silentio, prætendebat in eo patientia, et taciturnitatis vigilabat custodia; ne inimicus obreperet, ne de claustris oris vagus[5] aliquis sermo et incautus exiret. Ideo fortior est patiens, qui se ipsum continet, quam qui urbes capit. Justus ipse sibi claustrum est,[6] ipse sibi pervigil custos.

7. Cum sibi ergo ipse prætenderet, loquebatur in suo corde: *Posui ori meo custodiam, dum consistit peccator adversum me.* Adest semper inimicus, quia semper insidiatur. Etsi illum non vides, adest: etsi illum non sentis, incursat. Si non vides, videnti crede: *Consistit,* inquit, *peccator adversum me.* Qui videt peccatum suum, videt etiam peccatorem sibi in iis quæ gesserit, illudentem. Qui autem peccatorem prævideriit, potest vitare peccatum. Videbat David consistere adversum se peccatorem, quando Semei maledicebat et lapidabat regem suum, et clamabat: *Exi, vir sanguinum.* II Reg. xvi, 7. Neque enim tam præruptus

[1] Cod. A, *est agnitio.*
[2] Cod. A, omitt. *autem.*
[3] Cod. A, *executionis est.*
[4] Cod. A, *exciditur..... mittitur.*
[5] Cod. A, *de castris quoque vagus.*
[6] Cod. A, iterum *castrum.*

foret, ut nec tanti regis reverentia moveretur, nec armatum ejus timeret exercitum; cum unus de exercitu ejus conviciantem potuisset occidere: sed amentem diabolus fecerat, qui eum impellebat ad mortem. Ideo David adversus auctorem magis præliabatur, quam ministrum persequebatur. Quid enim magnum, de homine invalido vindicari, quem ad furorem alter urgebat, in cujus nece peccator habuisset voluntatis effectum? Non gladio diabolus, sed verbo Dei vincitur: ideo taceat lingua hominis, Dei Verbum loquatur. Denique et Christus tacebat ante Pilati judicium constitutus, ut nobis daret formam tacendi; quia lingua corporis facilis est ad errorem, proclivis ad lapsum. Sunt autem et qui tacentes loquantur; sicut Moyses qui stabat adtonitus, et tacebat, cui dixit tacenti Deus: *Quid* Exod. XIV, 5. *clamas ad me?* Ut Susanna, quæ tacuit in periculis suis, et Dominus exaudivit eam. Ergo etiamsi in te verbum Dei sit; et tacebis in Dei verbo, et tacitus clamabis, ut audiaris a Christo.

8. Meditare ergo quæ Christi sunt, quæ secum meditabatur propheta David, in quo ea quæ secum in hoc psalmo meditatum esse se dicit, ante in eo locutus est Christus. Sic enim scriptum est: *Ego autem cum in aliquo mihi molesti essent, induebam me cilicio; et humiliabam in jejunio animam meam, et oratio mea in sinu* Ps. XXXIV, 13. *meo convertetur.* Quid est, *in aliquo?* Quia tunc maxime aut sermo non opportunus elabitur, aut affectus movetur, quando vel in dolore aliquo et tristitia sumus, vel indignatione animus ægrescit, vel aliquibus sollicitudinibus impeditur, aut disceptationibus occupatur. Qui igitur molesti? Primum de ipso auctore peccati et angelis suis intellige; deinde de iis qui malunt sequaces ejus esse,[1] quam Christi. Impellitur uxor, ut Job. II, 10 et alibi. sancti Job: amicus, quod in illo ipso libro manifestatur: filius, ut Abessalon: servus, libertus, domestici ejus, ut exagitent eum singuli. Quod igitur remedium adversus hujusmodi animorum ægritudines, nisi patientia, nisi silentium? Et, quod est gravius, ille te magis lacessit, qui beneficiis tuis usus sit; et inter ipsos amplius ille exasperat, qui plus tibi debeat; quo magis ingrati hominis acerbitate, aut vilis alicujus personæ indignitate movearis.

9. Ergo justus, etsi amicus ei est insolens, dolet pro amico; quia idcirco amicus suus labitur, quia a tentatore impellitur. Si pro amico dolet, multo magis pro uxore, pro filio, si eos quoque sibi insolentes experiatur: et si frater exagitat, ut Esau sanctum Jacob, dolet et quærit sibi fratrem reconciliare, vel fugere a facie ejus, ut Rebecca suadebat, ne iracundia fratris occasionem nocendi aliquam reperiret: et si proximus, aut domesticus, dolet; et si minister, aut libertus, aut servus, fert patienter, et in his omnibus tacet, ne ei respondeat, a quo eum cernit impelli. Conviciatur ergo ex domesticis aliquis? dolet et tacet: conviciatur libertus? tacet: conviciatur servus? tacet. Sic vincitur qui laqueum ejus animæ per escam vocis extendit. Tace ergo et tu cum tibi indignus conviciatur: tace cum tibi servus, et maxime tuus, contumeliam facit; et dic in corde tuo: Ego taceo: *Tu autem ne taceas, Domine;* et adde: *Ne di-* Ps. XXXIV, 22 *scedas a me,* ut David propheta dicebat; hoc est, ne solum me impugnantibus derelinquas. Non est enim solus, cui Deus præsens est. Accipe testimonium. *Ecce,* inquit, *venit hora, ut dispergamini unusquisque in sua, et me solum relinquatis: sed non sum solus, quoniam Pater mecum est.* Joan. XVI, 32.

10. Justus ergo adversus insolentes sibi tacet, justus orat. Audi justum orantem: *Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi: ego autem orabam.* Ps. CVIII, 4. Justus maledicentibus sibi benedicit; ut faciebant apostoli, sicut Paulus adserit dicens: *Maledicimur, et benedicimus.* Justus diligit inimicos I Cor. IV, 13. suos. Vide quemadmodum paulatim per gradus singulos adscendere docetur ad incrementa virtutum, dicente Domino: *Diligite inimicos vestros.* Matth. V, 44. Justus orat pro calumniantibus; quia et hoc præcepit Dominus adjungens: *Benefacite iis qui oderunt vos, orate pro calumniantibus et persequentibus vos.* Ipse est per omnia justus, qui *Ibid.* hæc custodit et servat. Primum, quia tacet, et non respondet inimicis: deinde quia orat, hoc est, non est otiosus affectu. Et qui orat, bona orat, non ea quæ cuique possint suo inimico nocere. Plus est ergo orare, quam tacere. Justus maledicentibus sibi benedicit. Plus est et hoc quam orare pro se; securus enim sui benedicit ei quem non timet, aut etiam ei quem ante metuebat. Justus diligit inimicum. Plus est diligere, quam benedicere; quia major est mentis dilectio, quam sermonis gratia. Justus benefacit ei cujus odiis appetitus est. Justus orat pro calumniantibus. Bona caritas, et pietas bona: utrumque Dei, et utrumque est Deus: *caritas est Deus,* ut dixit Johannes in epistola. Ideo utrumque conjunctum I Joan. IV, 16. est: *Diligite inimicos vestros.... et orate pro calumniantibus et persequentibus vos.* Plenitudo Legis est caritas: sed etiam hæc Evangelii plenitudo pro calumniantibus et persequentibus nos jubet orare, ut peccatis eorum veniam postulemus; sicut divino judicio Job sanctus electus est, cujus oratio regum illorum calumniantium justo aboleret offensam. Job. XLII, 8

11. Ergo etsi infirmus es, ora: etsi fortis es, ora. Infirmus pro te oras; fortis pro inimico tuo oras. Bonum scutum infirmitatis oratio. Tu oras, et Dominus te protegit. Bonum scutum etiam triumphantis, ut inimicum tuum quem possis ferire, defendas; ne ab aliquo trucidetur, et (quod est majus) a Christo, qui dixit: *Mihi vindictam, et ego retribuam.* Hæc est oratio, quæ Rom. XII, 19.

[1] Cod. A, ac testibus Maur. Cod. Reg, et alii quatuor cum ant. editt. in marg., *qui malunt se vasa ejus esse.*

in sinum convertitur deprecantis, fructum referens eorum quæ voluit impetrare; ut dona in ejus animam ac mentem recurrant, quæ poposcit a Domino; sicut in posterioribus hic idem propheta te docuit dicens: *Sic benedicam te in vita mea, et in nomine tuo levabo manus meas. Tamquam adipe et pinguedine repleatur anima* Ps. XLII, 5 et 6. *mea.* Ipse est sinus animæ, secretum orationis ejus, penetralia voluntatis, et quædam recurrentium votorum intima receptacula. Unde et Luc. XVI, 22. justi in Abrahæ sinu requiescere leguntur, quod in ejus gratia, in ejus requie, in ejus placiditate requiescant, qui conformem ei induerint fidem, et eamdem in bonis operibus fecerint voluntatem.

12. Sed forte miretur aliquis, cum Dominus dixerit per os David, quod humiliabat in jejunio Ps XXXIV, 10. animam suam; quomodo ipse David ait in posterioribus: *Si non humiliter sentiebam; sed exal-* Ps. CXXX, 2. *tavi animam meam.* Verum is consideret aliud esse quod ad sapientiam mentis refertur, aliud quod ad humilitatem cordis: sapientia mentis sublimis est; sapientia autem carnis non debet inflari. Humiliabat ergo David in jejunio animam suam, ut castigandum nostræ carnis tumorem doceret. Exaltabat animam Propheta per sublimem Dei gratiam; *quoniam et qui se exaltat,* Luc. XIV, 11. *humiliabitur: et qui se humiliat, exaltabitur.* Nec solum superbus retunditur, et humilis adtollitur digna remuneratione meritorum, sicut primum est intelligendum: sed quia verbum Dei ex omni parte acutum est, velut gladius qui ex duabus acutus est partibus, ego arbitror posse intelligi, quia et qui se exaltat, novit se humiliare; et qui se humiliare novit, etiam exaltare se novit. Denique Paulus ostendit, dicens: *Ego autem didici in quibus sum sufficiens esse. Scio et humi-* Phil. IV, 11. *liari, scio et abundare.* Ergo et David non humiliter sentiendo de Christo exaltabat animam [1] suam,[1] quam humiliant et dejiciunt ariani; et exaltando animam suam, sensus vigorem, fideique gratiam, virtutis humilitatis pio repræsentabat affectu.

Vers. 3. 13. Ideo ergo dicebat: *Obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis;* quia noverat quando se humiliare deberet, et noverat quando silere deberet. Obmutuit, ne ipsa litigiosa cum objurgantibus contentione perstreperet: humiliatus est, ut tumorem dejiceret superborum, vel ut ipsos [2] quomodo[2] humiliare se deberent, suo doceret exemplo: siluit a bonis quia bona conscientia non eget defensione verborum, quæ suo nixa est testimonio, ipsa sui judex. Ideoque justus Isai. L, 8. dicit: *Quis contradicat, aut quis resistat mihi?* Et Paulus dicit: *Mihi enim pro minimo est, ut*

A *a vobis dijudicer, aut ab humano die.* Adversum I Cor. IV, 3. calumniantes et peccatores justus suo judicio contentus est: meritorum autem suorum judicium Christo reservat. Ideoque addidit: *Qui di-* *judicat me, Dominus est.* Pulcherrime eum judi- *Ibid.* 4. cem elegit, qui nulla fraude fallatur; ut eum nec occulta prætereant, nec infirmæ conditionis lapsus offendat, qui fragilitati norit ignoscere. Ad omnia igitur utile silentium. Si peccatum agnoscis, tace; ne negando exaggeres: si non B agnoscis, tace securus de innocentia. Non possunt aliena verba crimen affigere, quod propria non recepit conscientia.

14. Sequitur: *Et dolor meus renovatus est.* Adhuc in inferiore virtutis gradu positus hæc verba depromit, quod dolor sibi peccatorum veterum objectione renovatus sit, quæ deleta jam obduxisse videbatur oblivio, vel bonorum operum texerat compensatio. Denique in posterioribus quasi fortior dicit: *Viderunt me, et mo-* C *verunt capita sua;* eo quod minarentur, et no- Ps. CVIII, 25 cere non possent. Et addidit: *Maledicent illi, et* *tu benedices.* Et quod quasi validior loquitur, *Ibid.* 28. negligens injuriæ vel pudoris, cui benedictio Domini pro omnibus abundaret. Ergo in isto psalmo trigesimo octavo quasi in quadam meditatione, nondum tamen in omni locatus perfectione virtutis, dicit sibi dolorem esse renovatum. Validissimus enim cicatricis offensionem sentire non novit, nec plagam potest timere, qui D fortior est. In ipso pugilum certamine solet plerumque qui fortior est expectare, ut inferioris ictu aliquo[3] lacessatur, quo acrior offensus in- [3] surgat: ita exercitatione nimia atque patientia roboratus, ut tamquam insensibilis ad dolorem, plagam sentire non possit, percussus ridet, lacessitus initiatur. At vero inferior si forte ictum ferientis supra obductam cicatricem veteris vulneris exceperit, renovatum sentit dolorem. Sic est cui objiciuntur peccata superiora, quæ com- E petenter doluit atque deflevit; ut satisfactione congrua vulneri peccatorum suorum obduceret cicatricem. Si perfectus est, tacet conviciantibus, nullo sibi dolore renovato; quia etsi peccavit, securus est quia sine pœnitentia sunt Dei dona; et ideo quæ semel donavit, resolvere ac renovare non soleat, cum ipse dixerit: *Ego sum,* *ego sum, qui deleo iniquitates, et memor non ero.* Isai, XLIII, 25. Si autem imperfectus et immemor cœlestium præceptorum, dolor ei tamquam rescissa cica- F trice reparatur.[4] [4]

15. *Concaluit cor meum intra me, et in*[5] *me-* [5] *ditatione mea exardescet ignis.* Graviora vulnera, Vers. 4 sicut novimus, caustico medicamento vel admoto igne curantur. Ergo vir sapiens ipse medicus

[1] Ita Cod. A, atque ut Maurini testantur, mss. Vat. duo, et quinque gallici. Verborum quidem sensus paulo obscurior est; verum ei non minimum accedet luminis, si modo ad superius illud respicias: *Cum Dominus dixerit per os David* etc. Intellige igitur Prophetam in persona Christi exaltasse animam suam, et omnia plana erunt. Editio romana verba aliter transposuerat, et antiquiores editiones verba omiserant, *non humiliter sentiebat,* quæ desiderantur etiam in mss. Vict. et Colb. Ceterum, notandum est, minus recte Ambrosium hæc Davidis verba intellexisse, qui non asseruit, sed iterum negavit *se exaltasse animam suam.*

[2] Cod. A, *vel sicut ipsi.*

[3] Cod, A, *ut ab inferiori se in aliquo.*

[4] Intellige *renovatur,* id est *iterum paratur.*

[5] Cod. A, omitt. *in.*

est tibi: tamen etsi medicus est, vulnus suum curat. Ideoque si non plene consummatus est ad inoffensæ habitudinem sanitatis, vaporatur ejus cor, habet febrem, ignescit ad objecta convicia. Et si tacet, vel intra se teritur. Lapis si ad lapidem teratur, ignem excutit: ita etiam bona conscientia pudore succenditur, si renovetur ei suorum recordatio delictorum. *Et in ipsa meditatione ignis exardescit.* Non malus ignis, qui adurat, sed non exurat. Talis ignis Dei quem Moyses in rubo vidit; quando rubus urebatur, sed non exurebatur. Est ergo ignis, qui pec-
1 catum minuit, et suo culpam ardore depascit.[1] Est et ignis qui cœlestium scripturarum meditationibus excitatur; velut ille de quo dicit Hieremias: *Et erat ignis flammigerans in ossibus*
Jerem. xx, 9. *meis.* Aut ille de quo Cleophas, et qui simul iter agebat, quando post resurrectionem eis se Christus adjunxit, sermone mutuo conferebant dicentes: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis,*
Luc. xxiv, 32. *cum aperiret nobis Scripturas?* Ideo et Dominus venit, ut ignem hunc in terram mitteret, quo illuminaret animas universorum, studium accenderet, crimen exureret.

2 16. *Loquutus sum*[2] *in lingua mea: notum fac*
Vers. 5. *mihi, Domine, finem meum: et numerum dierum*
3 *meorum qui*[3] *est; ut sciam quid desit mihi.* Bonus ignis, qui fecit ut Propheta loqueretur. Et vide ne ipse sit ignis qui visus est, quando in die Pentecostes in unum locum discipulis congregatis, decidit cum vi magna super eos Spiritus sanctus, et linguis variis loquebantur. Sic enim scriptum est, quia *visæ sunt linguæ eorum*
Act ii, 3. *dispersæ tamquam ignis.* Hic est ergo qui dixit ad Hieremiam: *Ecce do tibi in os verba mea in*
Jerem. v, 14. *ignem.* Hanc ergo et David linguam ignis accepit, ut divinæ cognitionis succensus ardore loqueretur: *Notum fac mihi, Domine, finem meum.* Non de morte sua quærit (neque enim hic finis resurrecturo), sed de eo fine quærit,
I Cor xv, 24 et seq. de quo Apostolus dixit, quia ille finis, quando Dominus Jesus tradet regnum Deo Patri, et evacuabit omnes Principatus et Potestates, et quando mors novissima omnium destruetur; ut mala deficiant, et bona æterna succedant. Et ideo
Isai. vxxv, 10. dictum est: *Fugit dolor, tristitia et gemitus.* Hunc finem in hominibus operabatur et Paulus dicens:
4 *Et*[4] *quis est qui lætificat me, nisi qui contristatur*
II Cor. ii, 2. *ex me?* Objurgando enim dolorem, tristitiam, gemitus excitabat, ut agerent pœnitentiam; quo irrevocabilem veniam et salutem, cujus Deum non pœniteret, mererentur. Ille igitur verus est finis, qui non unius erit finis, sed omnium. Quomodo ergo *finem meum* dixit? Sed considera quis loquatur. Utique homo, vel unus ex hominibus usus communitate substantiæ, vel quia ad formam universorum describitur, et ad perfectionem consummati hominis eruditur.

17. Unde et addidit notum sibi fieri numerum dierum qui est, ut sciat quid desit sibi. Ad perfectionem utique quid desit, non ad istius corporis vitam, de quo propheta David cupiebat absolvi, dicens: *Heu me! quia incolatus meus prolongatus est, et habitavi cum habitantibus Cedar.* Ps. cxix. 5.
Denique dierum numerum cognoscere volebat, non etiam noctium. Hic enim dies et noctes sunt; ibi vero dies soli, ibi lumen perpetuum atque diuturnum. Et ideo addidit: *Qui est,* inquit, non qui transeat. Cœlum enim et terra præteribunt, fides autem permanet, et dies Christi; quia heri et hodie ipse est, et in sæcula. Quem autem numerum quærat, accipe. *In domo,* inquit, *Patris mei mansiones multæ sunt.* Dat Joan. xiv, 2.
ergo unicuique locum Dominus Jesus, hoc est, aptam pro uniuscujusque meritis mansionem. Unusquisque enim in suo ordine. Præcessit ergo, ut pararet in se credentibus locum. Unde etiam et dixit: *Si abiero, et paravero vobis locum, iterum venio ad vos, et accersam vos ad me ipsum; ut ubi ego sum, et vos sitis: et quo vado scitis, et viam scitis.* Est ergo via per quam *Ibid.* 3-4
resurgens Christus adscendit. Et ille quidem adscendit super omnes cœlos ad Dei sedem; homines autem a primo cœlo ad secundum, et deinceps a secundo ad tertium, et ab illo per distinctiones fere ad septimum cœlum, atque in ipsam apsidem[5] et summitatem cœlorum qui 5
merentur, adscendunt. Si ergo numerus viarum est, et numerus mansionum; utique numerus dierum est, per quos ad cœli altitudinem pervenitur.

18. *Ecce veteres posuisti dies meos.* Alius ha- Vers. 6.
bet: *Palæstas posuisti dies meos.* Si secundum Septuaginta viros, veteres accipimus dies; hoc est, secundum veterem hominem intelligimus exactos. Sed vetus homo noster affixus est cruci. Ergo et vetus dies præteriit, novus venit. Alius enim dies hominis, alius dies Christi, quem Abraham vidit, et gavisus est; de quo et David ait: *Hic est dies quem fecit Dominus: exsultemus et lætemur in eo.* Sanctus ergo in die Domini Ps. cxvii, 24
exultat in die novo, in quo Deus Dominus illuxit nobis, et dedit novam lucem in innoxiam vitam et integram reformatis. Ideo vir justus securus novæ lucis et gratiæ Dei dicit: Erit Apoc. xxi, 1, et xxii, 5.
mihi cœlum novum, et terra nova, et novum lumen. Non enim lucerna, et lumen solis illic lucebit, aut lunæ; sed Dominus illuminabit super

[1] Cod. A, *depascitur.*

[2] Cod. A, *loquutus sum, inquit.*

[3] Cod. A, *quis,* uti etiam alibi occurrit apud Ambrosium (Cf. *Sabbat.* ad h. l.): est etiam lectio psalter. Mediol. Hic tamen Ambrosium legisse *qui* constat e seq. n. 17.

[4] Cod. A, *aut.*

[5] Cod. A, *in ipsam assidem*, et supra eadem manu, *vel axem.* Ut Maurini referunt, alii quatuor, *in ipsum axem et in summitatem cœli.* Vat et Reg. *atque in ipsam assidem summitatem,* etc. Lege, *Apsidem,* sive *Apsida,* ut edit. Rom. habet. Est autem *apsida altior pars ædis*, nempe summa fornicis curvatura. Hier. lib. 2, *in Epist. ad Ephesios: In summo cœli fornice, et ut ipso verbo utar, apside.* Invenitur etiam illa vox apud ecclesiasticos scriptores usurpata ad eam ecclesiæ partem ab aliis separatam, et quæ propriam haberet cameram, significandam. Vide Mabillonium, Tom. I, *Analect.* atque alios.

populum suum. Illa ergo desideravi, illa exoptavi; et ideo diem hominis non requisivi.

19. Quod si palæstas accipimus dies, ex nomine intelligimus plenos certaminis et laboris; quoniam palæstæ luctatores in agone dicuntur, qui luctantur ad coronam. Ergo quia et nobis lucta non solum adversus carnem et sanguinem est, sed et[1] adversus spiritalia nequitiæ in cœlestibus; dies nostri, hoc est, vitæ istius, in labore sunt et dolore. Unde et in posterioribus ait: *Anni nostri sicut aranea meditabuntur: dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni.*[2] *Si autem in potentatibus, octoginta anni: et plurimum*[3] *eorum labor et dolor.* Unde et apostolus Paulus abundantius cæteris apostolis laboravit; ut legitime certando ad coronam, quam cuperet, perveniret.

Ps. LXXXIX, 9,10.

20. Sed tamen quia et architectorum mensuræ palæstæ dici feruntur, quibus ad structuræ numerum vel modum spatii colligendum ædificia metiuntur, locumque eum in quo ædificia sunt locanda; et quia per Esaiam locutus est Deus: *Quis mensus est manu aquam, et cœlum palmo, et universam terram clausa manu? Quis statuit montes in statera?* videamus ne forte hic sensus hoc sermone sit colligendus: eo quod cognitos dies omnium habeat Deus, cui nihil immensum sit, qui omnia mensura quadam suæ scientiæ comprehendat, nihilque ei sit inæstimabile, nihil inexaminatum atque innumerabile; qui ait: *Sed et capilli capitis vestri omnes numerati sunt.* Hoc ergo dicit propheta: Ecce novisti dies meos: non te prætereunt quotidiani actus mei: peccata mea ante oculos tuos posuisti; et ideo *substantia mea tamquam nihilum*[4] *ante te. Quid enim est homo, nisi quia memor ejus es?* Homo vanitati similis factus est. Homo in peccato: et si aliquid habeat probitatis atque virtutis, recte cæteris terrenis animantibus antefertur, et in cospectu animalium quibus est præpositus, antecellit; in conspectu autem Dei tamquam nihil est ejus substantia. Unde et alibi ait: *Quoniam non justificabitur in conspectu tuo omnis homo vivens.* Quod Symmachus manifestius expressit dicens: *Et vita mea tamquam nihilum ante te.*

Isai, XL, 12 Luc. XII, 7. Ps. CXLII, 2.

21. Sunt autem qui breves putant dies dictos, quia Symmachus σπιθαμὰς posuit: σπιθαμὴ autem palmus est; et quia palmo mensus dicitur Deus cœlum (palma autem vel palmus

Isai. XL, 12.

A portio manus est metientis, et aliquid comprehendentis), ideo tamquam breves dies æstimant nuncupatos; cum cognitio Dei per mensuram, ut supra diximus, possit intelligi: cœlestis autem ista cognitio, ut ad mensuram facta sint omnia. Non ergo breves, sed magni dies Prophetæ possunt intelligi, quos Deus mensus est palmo, quo mensus est cœlum. Neque enim breves suæ vitæ dies diceret qui postea ait: *Heu me! quia incolatus meus prolongatus*

B *est:* nisi forte quia propter peccata hominum breviores vitæ istius dies fecit Deus, quæ ante et nongentis et septingentis[5] annis extendebatur, ut nunc intra centum annorum curricula claudatur. Sic ergo intelligendum est: ecce peccato obnoxios dies meos nosti; dies enim vitæ hujus, quæ peccato est obnoxia, breves sunt: dies autem vitæ æternæ, sine fine.

Ps. CXI.

22. Aut certe sic (nostrum est enim argumentis quærere veritatem; tuum est eligere quid

C sequaris). Ne peccatum, inquit, cresceret, abbreviasti dies vitæ humanæ qua vivimus in his terris; et tamen cum maturior in hoc brevi cursu istius vitæ finis sit peccatorum, mortis celeritate *substantia mea tamquam nihilum ante te;* quia etsi ad imaginem et similitudinem Dei facti sumus, gravat tamen nos in hoc corpore constitutos quædam terrena contagio: quæ non gravaret, si nos exuere[6] magis veterem hominem, cum induimus gratiam, quam supervestire mallemus: minorem etiam laborem nobis

D expoliatus homo vetus, quam supervestitus adferret. Nam quod expoliamur, abjicimus; quod supervestimur, induimus. Et ideo ingemiscimus et laboramus, donec mortale hoc veteris hominis indumentum, et errori effectum obnoxium, novitate suæ vitæ spiritualis absorbeat; ut si supra venenum plurima mella fundantur, ægre ac nimis sero veneni virus aboletur. Aqua etiam multa diu cum veneni felle luctatur; si non illud

E expuat, sed absorbeat. Ideo laboriosa pœnitentia,[7] suavis gratia: quia peccatum expoliatur, ubi gratia est: absorbetur, ubi pœnitentia: ibi remittitur, hic absconditur. Et ideo scriptum est: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata.*

Ps. XXI, 1.

23. Et requievit paulisper ingemiscens humanæ conditionis ærumnam; quia dixerat: *Verumtamen universa vanitas omnis homo vivens.* Et post diapsalma,[8] resumpto spiritu, ait: *Quamquam*

[1] Cod. A, *etiam.*

[2] Cod. A, *annis,* ut psalt. Sangerm., Rom. et Mozar. apud Sabbat.

[3] Psalt. Mediol. *amplius.*

[4] Cod. A, *nihil,* etiam in fine numeri hujus, et n. 22.

[5] Cod. A, *et quingentis.*

[6] Cod. A, *exueremus.*

[7] Cod. A, et Cod. Vat. ac gallic. aliquot, *Ideo laboriosam pœnitentiam suavis gratia sequitur.*

[8] *Diapsalma* est quædam in psalmo divisio vel mutatio; *ut sicubi* (ait Hilarius *Prologo in Exp. psalm.*) *diapsalma intercesserit, aut aliquid aliud dici, aut etiam ab altero dici, aut in altero artis musicæ modulo cantari intelligendum sit.* Hieronymus epist. 138 ad Marc. ab hac opinione discrepat, contendens *diapsalma* nihil aliud sonare, quam Hebræorum *sela,* id est, semper, quod tantum distinctionis causa ponebatur. Verum longe aliter de eadem voce disserit Eusebius Cæsar. in *Expositione Græc. PP. in psalmos* a Balthass. Corderio concinnata, et Antuerpiæ typis Moreti an 1643 edita..... Illic siquidem narrat quinque cantores ordinis levitici, quos David elegerat, et quorum ipse medius stabat, singula musica instrumenta pulsantes contra Sanctuarium psallere solitos Spiritu sancto inspirante. At si quando ejus afflatus cessaret, eos quoquo tantisper a cantu destitisse, ac tum scripsisse *diapsalma.* Gregorius Nyss. Tract. 2, in psal. cap. 10, silentium illud non cessationi di-

Vers. 7. *in imagine Dei ambulet homo; tamen vane con-* A
turbatur: thesaurizat, et ignorat cui congregat[1] *ea.* Vide quomodo ante asperitatem suæ sententiæ temperavit; postea rationem suæ vocis absolvit. Temperavit dicendo: *Quia in imagine Dei ambulat homo.* Beatus homo, qui ad similitudinem Dei per fidem ambulas: beatus, qui in te fidem habes: beatior si avaritiam non
2 haberes! Aliud bonum mentis est[2] æternum, aliud vanum carnalis cupiditatis incendium. Fides enim Deo militat; avaritia tentatori: ista B congerit quod sibi prosit; illa quod proficiat alienis. Quid igitur tam vanum, quam nescire cui laboret hæredi? Quis enim scit si sibi filius, aut nepos proprius supervivat? Sæpe aut in
3 tabulis[3] testamenti scriptus hæres funesto ambitu testatorem præcedit ad tumulum; aut hæreditatem superstes absorbet, aut luxuriosus dissipat, aut stultissimus non tuetur, aut proscriptus amittit. Si quem ergo videris studiose divitias congregantem, dic et tu: *Vane conturbatur: thesaurizat, et ignorat cui congregat ea.* C Neque enim secum potest auferre quæ possidet; et cum morietur, relinquet alienis divitias suas. Succedit frequenter inimicus et ingratus, et decessori successor insultat. Quos ille dilexit, iste persequitur; quos ille nutrivit, hic vendit.

24. Græcus tamen non habet: *In imagine Dei;* sed tantummodo: *In imagine.* In qua ergo imagine ambulat homo? In ea utique ambulat ad cujus similitudinem factus est; id est, ad ima- D ginem Dei. Imago autem Dei Christus; qui est splendor gloriæ, et imago substantiæ ejus. Chris-
4 tus ergo imago Dei[4] venit ad terras; ut jam non in umbra ambularemus, sed in imagine. In Christo enim imagine ambulat, qui sequitur Evangelium. Ideo discipulo suo dicit: *Vade retro*
Marc. VIII, 33. *post me,* ut me sequaris. Ideo erravit populus Judæorum, quia in umbra ambulavit. Ideo non errat populus Christianus, quia in imagine ambulat, habens solem sibi justitiæ refulgentem. E Bona imago, non ceris picturæ fucata radiantis, sed plenitudine divinitatis expressa. In qua imagine et Pater simul videtur et Filius; quia per utrumque eorum unitas operationis effulget. Etsi
Joan XI, 44. jam resurrexit Christus, tamen in Evangelio nobis adhuc ejus imago monstratur. Lego quod Lazarum suscitaverit; et Patris opus et Filii credo. Filius vocavit, Pater audivit, et Lazarus ambulavit. Lego quia eum dæmones fatebantur:
5 fatebantur et Patrem; quia[5] Dei Filium preca- F bantur: fatebantur et ipsum; quia per ipsum ejiciebantur. Scriptum est enim: *Quod si in Spiritu Dei ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt?* Matth. XII, 27.

25. Primum igitur umbra præcessit, secuta est imago, erit veritas. Umbra in Lege, imago vero in Evangelio, veritas in cœlestibus. Umbra Evangelii et Ecclesiæ congregationis in Lege, imago futuræ veritatis in Evangelio, veritas in judicio Dei. Ergo quæ nunc celebrantur in Ecclesia, eorum umbra erat in sermonibus prophetarum: umbra in diluvio, umbra in Rubro mari, quando baptizati sunt patres nostri in nube, et in mari: umbra in petra, quæ aquam fluxit, et populum sequebatur. Nonne illud in umbra erat sacrosancti hujus mysterii sacramentum? Nonne in umbra erat aqua de petra, quasi sanguis ex Christo, quæ fugientes se populos sequebatur ut biberent, et non sitirent; redimerentur, et non perirent? Sed jam discessit umbra noctis et caliginis Judæorum; dies appropinquavit Ecclesiæ. Videmus nunc per imaginem bona, et tenemus imaginis bona. Vidimus Principem sacerdotum ad nos venientem, vidimus et audivimus offerentem pro nobis sanguinem suum: sequimur, ut possumus sacerdotes, ut offeramus pro populo sacrificium; etsi infirmi merito, tamen honorabiles sacrificio; quia etsi nunc Christus non videtur offerre, tamen ipse offertur in terris, quando Christi corpus offertur: immo ipse offerre manifestatur in nobis, cujus sermo sanctificat sacrificium quod offertur. Et ipse quidem nobis apud Patrem advocatus adsistit: sed nunc eum non videmus; tunc videbimus, cum imago transierit, veritas venerit. Tunc jam non per speculum, sed facie ad faciem ea quæ sunt perfecta videbuntur.

26. Adscende[6] ergo, homo, in cœlum, et vi- 6
debis illa quorum umbra hic erat vel imago. Videbis non ex parte, non in ænigmate, sed in consummatione; non in velamine, sed in luce. Videbis verum lumen, æternum atque perpetuum Sacerdotem, cujus hic imagines videbas, Petrum, Paulum, Johannem, Jacobum, Matthæum, Thomam. Videbis perfectum hominem jam non in imagine, sed in veritate:[7] qualis enim cœlestis, 7
tales et cœlestes. Utique et ipsi jam in gloria vel decore, jam in resurrectionis gratia; non in corpore mortis, et corruptionis deformitate.

27. Vide ne eo deferas imaginem terrestris, ubi lux cœlestium est. Hic si quis tyranni imagines habeat, qui jam victus interiit,[8] jure damnatur. 8

vini instinctus, sed novæ cuipiam illustrationi a Spiritu sancto in mentem Davidis immissæ adtribuit. Hunc adeas licet; sicut et Cassiod. Prol. in psalmos cap. II, et alios. (Edit. Maur.)

[1] Psalt. Mediol., *congregabit.*

[2] Cod. A, omitt. *est.*

[3] Editt. vet. et cod. Vict. et Colb. *conditis tabulis, testamentis scriptis heres funereo ambitu* etc. Edit. Rom. cum mss. quinque ut nos in textu, nisi quod aliqui pro, *ambitu,* legunt, *obitu:* alii *abitu,* id. est, discessu, vel excessu (Edit. Maur.). *Ambitus* hic sonat *transitum* vel iter.

[4] Miss. quinque, *Christus est imago, sancti ad imaginem. Hæc imago venit in terras.* Alii atque editt. ut nos supra. Iterum hoc ipso loco iidem quinque mss., *Utinam non in umbra.* Alii cum editt., *ut jam non in umbra.* Denique ubi Rom. edit. cum mss. nonnullis: *In imagine autem,* Edit. vett. cum aliis habent: *In Christo enim* etc. (Edit. Maur.)

[5] Cod. A, *qui.*

[6] Cod. A, *ascendes,* quæ videtur prima fronte lectio præferenda. Attamen lectio communior deserenda non fuit, quæ adhortationem includit.

[7] Cod. A, *non imagine sed veritate.*

[8] Eugenius nempe, ut constat ex dictis in Præfatione de tempore quo Enarrationes istæ conscriptæ sunt.

Quomodo tu hostis et adversarii imaginem in civitatem veri imperatoris inducis, nisi ut ipse te damnes? Et si volueris imaginem terrestris inferre, contradicet tibi princeps istius mundi, et dicet: Mea est imago hæc; et quæ offers, mea sunt. Quid facies deprehensus, cum tibi dixerit: Mea est avaritia, mea est ambitio, meæ divitiæ, quarum imaginem in te recognosco? Ipse est enim adversarius et defensor. Quod si fueris qualis Jacob, dices Labæ[1] qui se transfigurat[2] in Angelum lucis: *Recognosce, si quid* Gen. xxxi, 32. *tuorum in me invenis.* Tunc ille requiret, et non inveniens confutatus abscedet; quia abscondisti atque obliterasti omnia simulacra vitiorum. Beatus qui potest dicere: *Veniet hujus mundi prin-* Joan. xiv, 3. *ceps, et in me suum inveniet nihil.* Quæ sua sunt enim quærit ille, non illa quæ Christi. Si ergo quæ sunt Christi sequeris,[3] noli quas non habeas[4] affectare divitias, augere quas habeas; et divitem te sibi sentiat pauper. Induc in domum tuam inopem, frange panem esurienti, et nudum operi; ut tibi thesaurus condatur in cœlo, qui tecum transeat. Pauper Christus est factus, cum dives esset, ut nos sua inopia divites faceret. Noli ergo propter divitias vane conturbari, excitari de somno, cogitare quemadmodum pecuniam tuam serves, opes tuas augeas; de nocte procedere, excubare ad judicis domum, ut aliena diripias, litem moveas pauperi, verearis exactorem tributi, vana est ista conturbatio.

Vers. 8. 28. Et ideo Justus dixit: *Et nunc quæ est exspectatio mea; nonne Dominus? Et substantia mea ante te est.* Spes et patientia nostra Christus est: ipse factus est redemptio nostra; ipse est nostra exspectatio, ut dicamus singuli: *Ex-* Ps. xxxix, 2. *spectans exspectavi Dominum, et respexit me.* Respice ergo nos in judicio tuo.[5] Respiciat super nos misericordia tua; ut qui de merito diffidimus nostro, per tuam misericordiam liberemur, in cujus potestate est animæ nostræ vitæque substantia. Et ideo non timeamus corporis mortem; sed eum qui potest animam nostram vel servare, vel perdere: cujus substantia virtus est, quam Deus ad similitudinem sui pectoribus infudit humanis.

Vers. 9. 29. Quisquis igitur habet istam substantiam animæ suæ, dicit: *Ab omnibus iniquitatibus meis eripe me.* Non unius criminis lapsum fatetur, qui ab omnibus se iniquitatibus solvi precatur. Scit enim quod nisi Dominus ignoscat, nemo salvus esse possit quicumque natus est sub peccato, quem ipsa noxiæ conditionis hæreditas adstrinxit ad culpam.

30. *Opprobrium,* inquit, *insipienti dedisti me.* Quis est insipiens, nisi qui peccatum facit, et eligit mala pro bonis? Ergo qui auctor est peccatorum, ipse insipiens magis, quam ejus minister. Cum peccamus igitur, in opprobrium tradimur adversario; ut ille nos quasi inimicus in die judicii accuset et prodat. Suscipiamus ergo opprobrium crucis Christi, quod suscepit Moyses, et Ægypti thesauris regalibus prætulit; et ideo non est insipienti in opprobrium traditus. Alii habent codices: *Opprobrium insipienti ne tradas me.* Sed magis David eam consuetudinem habet, ut sua magis opprobria et peccata fateatur, nec de peccatis suis erubescat et opprobriis, qui scit in confessione esse veniam, et in peccati sui condemnatione justitiam.

31. Denique ex his quæ sequuntur, manifestatur hic sensus; quia subjecit: *Obmutui, et* Vers. 10. *non aperui os meum; quoniam tu fecisti me;*[6] hoc est, dedisti me in opprobrium insipienti; ideo obmutui, et non aperui os meum, ne peccata majora contraherem. Agnovi voluntatem tuam, ut ad tempus erubescerem, et postea salvus fierem veniam postulando. Prodest ergo interdum et opprobrium. Siquidem etiam ipse prodest carnis interitus, ut testificatur Apostolus dicens: *Tradidi eum in interitum carnis; ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi.* I Cor. v, 5. Opprobrium quoque prodesse David ipse testatus est dicens ad Abessam: *Sine, maledicat mihi Jeminæus;*[7] *quoniam dixit illi Dominus; ut videat humilitatem meam, et retribuat mihi Dominus bona pro maledicto hoc.* Et re vera vidit oppro- II Reg. xvi, 11, 12 brium ejus Dominus, quod flens ibat et excalceatus, operto capite; et amovit ejus opprobrium. Liquet igitur quia cum datus in opprobrium David fugerit, et humiliatus sit, et nudis pedibus Domino satisfecerit, et lapides jacientem non repercusserit, et in maledicentem non permiserit vindicari, et post hæc regno suo integro restitutus sit;[8] quia et opprobrium a Domino sit, et prosit magis sustinere opprobrium, quam refellere. Denique victoria post secuta est. Ergo opprobrium prodest. Sed quid est quod addidit: *Quoniam tu fecisti me?* Nonne ideo obmutuisse se dicit, et non aperuisse os suum, quia agnovit Domini voluntatem: propterea[9] patienter se pertulisse, ut satisfieret Domino per opprobrium pro peccato?

32. Unde et adjunxit: *Amove a me plagas* Vers. 11. *tuas.*[10] Quomodo hoc sibi congruit? In superiore psalmo flagellis se obtulit; hic flagella a se postulat amoveri; nisi quia solvit jam de manu

[1] Cod. A, in margine eadem manu, *Laban.*

[2] Cod. A, *transfiguravit.*

[3] Cod. A, *si ergo Christum sequeris.*

[4] In prima maurina editione legitur hic *habebas,* et subsequenter *habeas.* In postrema edita a Migne legitur utroque loco *habebas.* Cod. A consonat priori maurinæ; editio romana refert utroque loco *habeas.* Hanc contextus suadet veram esse lectionem, et hanc ipsi adoptavimus, quia illud posterius *habeas* evidenter eamdem etiam antecedenter requirit lectionem.

[5] Cod. A, omitt. *tuo.*

[6] Psalt. Mediol. omittit *me.*

[7] Cod. A, *geminæus.* Cf. quæ de hoc adnotavimus col. 86.

[8] Cod. A, *resumptus sit.*

[9] Cod. A, *et propterea.*

[10] Cod. A, *meas.* Juxta Sabbat. ad h. l. ita habent et Psalt. Sangerm., Mozarab. ac Corbejense.

Domini duplicia peccata sua, erubescendo, opprobria sustinendo? Compunctiones cordis sui sunt et cogitationum; sunt et increpationum flagella. Videamus tamen ne ideo dixerit ante Deum esse substantiam animæ suæ, quia non impugnaret adversarius eam, nisi potestatem accepisset a Domino; quod enim fecit Dominus, et tuetur. Denique Angelus in circuitu est hominis, qui prætendit,[1] ne quis noceat ei. Non discedit Angelus, nisi jussus a Domino, ut suus athleta decertet. Ergo quasi substantia Domini præsumit veniam sibi iniquitatum suarum a Conditore suo posse concedi; et ideo rogat, quia novit Auctorem suum misericordem. Deinde quia datus sit in opprobrium, non resistit; sed patitur adversum se adsistere peccatorem, et silet substantiæ suæ conscientia, quæ bona est, et potest corporis ferocitatem refrænare, ut virtus succedat, culpa ponatur. Postremo quia factus a Domino est, citius sibi posse donari peccatum confidenter existimat, qui fortitudinem manus Domini potuerit sustinere.

33. Et hoc utique bonæ substantiæ est, etsi a fortitudine manus Domini defecisse se dicit. Fortis manus sicut male percutit, sic cito sanat: quæ fortis ad vulnus, fortis et ad remedium est. Unde et ipse ait: *Percutiam, et sanabo;* ut non meminerit vulneris, qui sanatus evasit. Denique hæc manus Domini sancto Job omnia abstulit, et omnia repræsentavit; immo omnia cumulo auxit, ut amissa geminaret. Nec te moveat quod defecisse se dixit. Est qui deficit, et fortior surgit; suffulcit enim Dominus omnes qui ruunt, et corrigit omnes elisos. Cum virtute enim surgit quicumque corrigitur. Defecit Paulus a fortitudine manus hujus. Cecidit persecutor, et surrexit Evangelii prædicator. Hoc est quod ait: *A fortitudine*[2] *manus tuæ ego defeci.*

34. Et addidit: *In increpationibus super iniquitatem erudisti hominem: et tabescere fecisti sicut araneam animam ejus.* Græcus ὑπὲρ ἀνομίας dixit, hoc est, *pro iniquitate;* et integrum versum, ἐν ἐλεγμοῖς ὑπὲρ ἀνομίας ἐπαίδευσας ἄνθρωπον posuit, quod est: *In increpationibus pro iniquitate erudisti hominem.* Ideo Sapiens dixit: *Quis mihi dabit cogitationum mearum flagella..... et labiorum meorum signaculum?* Ut cor suum ipse suis cogitationibus flagellaret, et signaret labia sua; quo et vetera peccata minueret, nec alia loquendo renovaret; quo propriis increpationibus eruditus, exercitia virtutis indueret. Tabescit autem anima, quando peccatum minuitur: vel cum anima tabescit, culpa deponitur: incrassatur, cum peccata cumulantur. Unde ait Dominus de peccatoribus: *Non permanebit in his Spiritus meus in æternum; quoniam carnes sunt.* Gen. VI, 3. Et alibi Scriptura dicit: *Incrassatum est cor populi hujus.* Ideo et Hieremias primum baculum vidit nucinum: deinde ollam ferventem, ut tabesceret anima prophetæ inspicientis;[3] quo culpa discederet, ut accederet gratia. Sed cur prius baculum, postea ollam? Quoniam qui baculo non corrigitur, in ollam mittitur, ut ardeat et tabescat. Et ideo ad prophetam Ezechielem[4] dicitur: *Accipe tibi sartaginem.... et accipies iniquitates domus Israel.... et consummabis, et tabescent,* inquit, *in suis iniquitatibus.* Et alibi in eodem libro dicit Dominus: *Sed ego magnum faciam titionem, et multiplicabo ligna, et succendam ignem; ut liquefiat caro, et imminuatur jus.* Quibus testimoniis significatur quod animæ perfidorum admoto igne tabescant; ut deponant crassitudinis quemdam carnalis humorem. Mittuntur ergo in sartaginem et animæ peccatorum; ut defluat quædam peccati caro, quæ obduxerat animæ ac mentis vigorem, et velut jure quodam, ita quibusdam infuderat animam illecebris cupiditatum. Exspectant igitur nos quædam sartagines; ideo hic conteramus cor nostrum, ut subtile fiat, et deponat omnem duritiem et pinguedinem quamdam carnalis arvinæ: quod patientur qui luxuriati sunt in hac vita; et magis ludibria dedecorum, quam opera ulla virtutum exercenda sibi more judaico crediderunt. Incrassatus est enim Jacob, et pinguis factus est, et surrexit ludere: quem a fidei veritate lusus ille in perfidiæ traduxit errorem. Merito ergo Paulus castigabat corpus suum, ne nutriret corpus peccati; luxuriando enim facimus membra peccati, sobrietate autem membra justitiæ. Non natura ergo, sed culpa delinquit.

35. Nec iterum vana et inania sequamur, ne telam araneæ texere judicemur; eo quod peccata nulla perpetuitatis possunt habere substantiam. Unde cum videris aliquos studere facultatibus ampliandis, cumulandis potestatibus, affectando decori, dices illud Esaiæ: *Telam araneæ texunt isti in omnibus diei unius,* quæ diuturna[5] esse non potest; sed cito scinditur, atque opus ejus omne dissolvitur. Non enim supra solidum aliquod firmamentum locatur; sed in vacuo suspenditur. Nihil laxum, nihil molle verum Christi militem decet; *ecce enim qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt.* Arguti sibi et industrii omnes avari videntur. Quid argutius, quid sollicitius aranea, quæ operi suo diebus ac noctibus semper intendit, nec ullo sumptu, ullaque impensa conficit vestimentum?

Deut. XXXII, 19. — Vers. 12. — Eccl. XXIII, 2. — *Ibid.* XXII, 33. — Ezech. IV, 3 et seq. — *Ibid.* XXIV, 9, 10. — Isai. LIX, 5.

[1] Cod. A, *prætendat.*

[2] Psalt. Mediol. *a fortitudine enim.*

[3] Rom. edit. *prophetæ insipientis.* Aliæ, ac mss. aliquot, *prophetæ incipientis;* cum isthæc ad ea quæ dicuntur de Jeremia in ipso primo ejus libri capite referantur. Ita Cod. A. et Maurini. Sed melius alii mss., *Prophetæ inspicientis.* Quod vero baculus ille dicitur *nucinus*, id ab Ambrosio et in *Apologia altera David,* et in epistola *ad sororem* asseritur; sed in textu hebr. *virga amygdalæ* habetur.

[4] Cod. A, *cui nomen Hyezechiel.*

[5] Sic mss. Vatic. et quinque gallici cum nostro A, qui tamen habet hic lectionem fœde corruptam. Alii vero cum editt. ante maurinam hæc prætermittunt: *isti in omnibus diei unius.*

Sed vanum est omne quod fecerit. Sic homo omnis est, qui opus suum supra Christi non constituit fundamentum. Vane noctibus et diebus et ipse turbatur; cum eum plerumque araneæ modo, etiam in ipso suæ improbitatis molimine, operis sui ruina convolvat.[1]

36. Et ideo sapiens qui cognoscit hujus sæculi vanitatem, non diuturnam vitæ hujus precatur usuram; sed ad illa æterna festinat, et labore hujus corporis et dolore gestit absolvi; sicut Propheta desiderasse cognoscitur dicens: Vers. 13. *Exaudi, Domine, orationem meam et deprecationem meam: auribus percipe lacrymas meas. Ne sileas a me, quoniam advena ego sum apud te in terra, et peregrinus,*[2] *sicut omnes patres mei.* Alius est incola, alius advena, alius accola. Incola, qui de loco est, et genitalem locum incolit: advena qui aliunde venit: accola, qui ad tempus colit, et mutatur annorum vicibus. Hoc est ergo quod dicit David: Apud te alienus sum, dum in terra sum: non sum nunc paradisi tui incola. Unde exposuit hoc ipse subjiciens: *Et peregrinus, sicut omnes patres mei.* Quod aperuit et apostolus Paulus, adserens quoniam *cum* II Cor. v, 7. *sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino;* quia etsi fides in nobis est, per fidem tamen ambulamus, non per speciem, id est, non facie ad faciem, quasi præsentes; ambulamus enim in ænigmate adhuc, non in veritate. Denique addidit: *Audemus ergo et confidimus magis pe-* Ibid. 8. *regrinari corpore,*[3] *et adesse ad Dominum. Audemus* præsumptionis in Deo fidei,[4] non temeritatis est verbum; et consentimus, id est, volentes adquiescimus et optantes, non plenioris scientiæ auctoritatem velut principaliter nostro judicio dependentes:[5] volumus verum esse quod cupimus; ut appropinquemus ad Dominum, a quo nos videtur futurorum et præsentium distantia separare. Audemus ergo adesse; et ideo inquit: Ibid. 9. *Connitimur.* Cognoscis verbum volentis adhuc pervenire, non ejus qui pervenerit. Affectus igitur in hoc sermone, non effectus ostenditur. Denique ipsum testem sui sermonis interroga; immo audi dicentem, vel potius audi dubitantem, cum dicit: *Ideo connitimur, sive absentes,* Ibid. *sive præsentes placere illi:* absentes adhuc per fidem, præsentes per speciem. Unde et hoc potest intelligi, quod et hic positi, et illic placere nostro judici, redemptori quoque nostrarum desideramus animarum. Necesse est enim nos ei adsistere per speciem; ut unusquisque operum suorum merita dignæ adipiscatur sortis examine: vel justus in requie, vel impius in ærumna. Fundit igitur lacrymas; quoniam cum advena in terram venerit, demoretur et separetur a patria longo detentus exsilio. Considera nunc mihi illum Adam de paradiso ejectum, in castellum relegatum, spectantem unde dejectus sit, flentem ubertim; quia reminiscitur quid amiserit, quove deciderit. Et ideo gratias agamus Deo, qui nos perpetuo exsilio liberavit, aperiens januam qua revertamur ad patriam. Unde Apostolus præsumpsit dicere: *Ergo jam non estis advenæ atque peregrini; sed estis cives sanctorum, et domestici Dei.* Ephes. II, 19.

37. Hoc volens recipere David antequam Christus veniret in terram, dixit: *Remitte mihi* Vers. 14 *ut refrigerer, priusquam eam,*[6] *et amplius non* 6 *ero;* hoc est, hic mihi remitte, ubi peccavi. Nisi hic remiseris mihi, ibi remissionis requiem invenire non potero; quod enim in terra ligatum manserit, ligatum manebit in cœlo; quod solutum in terra fuerit, solutum erit in cœlo. Propheta enim et prædicator Ecclesiæ congregandæ evangelico spiritu indulgentias Domini prævidebat; et præcipienda apostolis ei Dominus revelabat; immo hæc erat vetus sententia, ut qui se ligasset in terris, vinctus migraret a corpore.[7] Ideo Dominus, quod ante erat judicii 7 sui, dedit apostolis, peccata remittendi æquitate solvenda;[8] ne cito solvenda diu ligata manerent. 8 Denique audi dicentem: *Tibi dabo claves regni cœlorum; et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlo: et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlo.* Matth. XVI, 19. Tibi, inquit, dabo claves regni cœlorum, ut et solvas et liges. Hoc Novatianus non audivit, sed Ecclesia Dei audivit; ideo ille in lapsu, nos in remissione: ille in impœnitentia, nos in gratia. Quod Petro dicitur, apostolis dicitur. Non potestatem usurpamus, sed servimus imperio; ne postea cum venerit Dominus, et ligatos invenerit quos oportuit solvi, commoveatur adversus dispensatorem, qui ligatos servaverit servos, quos Dominus jusserat solvi dicens, quoniam *qui cognovit voluntatem domini sui, et non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multum: qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit minus.* Luc. XXII, 47.

38. Merito ergo David remitti sibi postulat

[1] Codices quinque mss., *etiam in quæstu suæ improbitatis, molimine operis sui ruina convolvat.* In his tamen aliquod glossema insertum apparet.

[2] Paulo aliter Psalt. Mediol.: *Exaudi orationem meam, Domine, et deprecationem meam auribus percipe. Lacrymis meis ne sileas, quia incola ego sum apud te; et peregrinus* etc.

[3] Cod. A, *de corpore.*

[4] Omnes edit. et nonnulli mss. *præsumptionis et fidei, non* etc. Melius alii, *præsumptionis in Deo fidei;* hoc est, præsumptionis ac fiduciæ ejus quam fides in Deo nobis ingenerat. (Edit. Maur.)

[5] Mss. aliquot, *nostro judicio defendentes.* Sic etiam editt. exceptis Paris. nonnullis, quæ legunt..... *deferentes.* At plures potioresque mss. præferunt..... *dependentes,* hoc est, quasi inclinata lance adjudicantes. (Edit. Maur.)

[6] Psalter. mediol., *abeam.*

[7] Videtur alludere ad illud Eccles. II, 3. *Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit.* (Edit. Maur.)

[8] « Omnes edit., *peccata remittendi æquitatem; ne cito solvenda* etc. Mss. quinque Gall. *peccati remittendi æquitatem solvendam; ne diu ligatum maneret.* Omnium optime Vat., Colb. ac Vict. ut in corpore; ubi advertes dictionem, *solvenda,* ad accusativum, *peccata,* esse referendam. » Ita Maurini. Noster vero cod. A hæc et immediate sequentia turpiter fœdata habet.

quod sciebat non esse iis, qui secundum Aaron erant, sacerdotibus adtributum, sed Evangelio servabatur. Cui ergo non remittitur, in exsilio est, in peregrinationis injuria perseverat. Hic ergo petenda est venia. Hic enim dictum est: Luc. VI 21. *Beati qui nunc fletis; quia ridebitis:* hic locus est veniæ postulandæ. Deploremus igitur in terris, ut mereamur indulgentiam. Nisi remissum peccatum hic fuerit, non habebimus requiem: si requies non fuerit, non erit vita æterna: si vita æterna non fuerit, non erimus. Ideo petit remitti sibi, antequam eat, ut sit. Si enim remissum non fuerit, non ero, inquit, cum iis qui sunt, cum iis qui in paradisum merentur adscendere. Qui autem non est, consumetur cum descendentibus in lacum, qui in catenis et carcere fuerit derelictus.

39. Non ergo definitive dicit: *Non ero;* quia alibi dicit: *Psallam tibi in cithara, Deus sanctus Israel. Gaudebunt labia mea cum cantavero tibi; et anima mea quam redemisti.* De redemptione ergo præsumit. Et alibi audi dicentem: *Placebo Domino in regione vivorum.* Erit ergo qui placere præsumit. Potest et sic intelligi, quia dixit: *Advena ego sum apud te in terra; et peregrinus, sicut omnes patres mei;* et ideo remitte mihi, ut peregrinus esse desinam: remitte mihi exilium, quo relegatus sum. Si remiseris antequam discedam hinc, non ero amplius exsul atque peregrinus. Cum enim tu remiseris, non ero peregrinus; sed civis ero sanctorum tuorum. Ero cum patribus meis, qui et ipsi fuerunt ante peregrini, nunc vero jam cives sunt. Ero domesticus Dei, ut pœnam non timeam, gratiam merear: per Dominum nostrum Jesum Christum, cum quo tibi est laus, honor, gloria, perpetuitas, cum Spiritu sancto a sæculis, et nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen. Ps. LXX, 22, 23. Ps. CXIV, 9.

IN PSALMUM XXXIX ENARRATIO.

In superioribus psalmis pœnitentiam prædicavit: deinde de patientia sua, et perturbatione hominis est locutus:[1] in trigesimo autem et nono psalmo novum annuntiat Testamentum; qui enim malorum pœnitentiam agit, expectat. Sed non est perfecti expectare, sed exspectasse; nemo enim nisi qui perseveraverit usque in finem, salvus erit.

Vers. 2, 3. 2. Ideo addidit: *Expectans exspectavi Dominum.* Ubi ergo hoc dicitur, nisi in Evangelio, in quo jam nobis qui exspectabatur, advenit: in quo jam nobis non Legis caligat umbra, sed veritas fulget; quia Christus illuxit, qui exaudivit deprecationes suorum, et eduxit nos de lacu miseriæ, et de luto fæcis, ubi jam demersi tenebamur nostrorum voragine peccatorum, et totus homo noster inhærebat, nec poterat se se animus noster eruere,[2] obrutus multiplicis labe flagitii? Gratias igitur Domino Jesu, unigenito Dei Filio redemptori nostro, qui nobis peccata omnia remissurus descendit e cœlo; ut nos de lacu ac limo istius mundi, et cœnulenta quadam palude terrarum, de corpore quoque mortis hujus eriperet, atque in carne sua statueret animi nostri interiora vestigia; ut confirmati in Dei verbo, et per crucem Dominici corporis passionibus[3] absoluti, ambulemus jam non in opprobrio dedecoris, sed in remissione peccati. Confirmatus igitur et radicatus in Christo, supra petram sibi memorat pedum suorum statuta vestigia. Unde dicit Apostolus: *Bibebant autem de consequenti petra: petra autem erat Christus.* Petra, eo quod sitientes sequatur, confirmet labentes; ne sitientibus aqua desit, labentibus firmamentum. I Cor. X, 4.

3. Exspectanti ergo mihi, Domine Jesu, aliquando venisti, direxisti gressus meos in Evangelio, immisisti in os meum canticum novum, quod est novum Testamentum. Gaudentes jam canimus hymnum Deo nostro, quia novarum virtutum præcepta cognovimus; ut nostra omnia relinquamus, Christum sequentes, et nostros diligamus inimicos. Novos etiam hausimus mores; ut pro persequentibus nos precem Domino deferamus. Maledicentes ecce benedicimus. Nescimus opera nostra jactare, aut celare[4] peccata. Angelorum etiam more nuptias refutamus. Vers. 4.

4. Quid multa? De illo ærumnoso peccatore beatus homo factus est, jam non respiciens in istius mundi varias vanitates. *Vanitas* enim *vanitatum, et omnia vanitas,* totus hic mundus est;

[1] Veteres editiones et nonnulli codices, quos inter et noster A, locum hunc valde mendose exhibent.

[2] Cod. A. *cavere,*

[3] Vox, *passionibus,* in plerisque mss. desideratur; non autem in nostro A: quæ tamen sensui integrando non videtur supervacanea.

[4] Mss. aliquot cum nostro A: *Nesciamus opera nostra lædere* (forte legendum, *laudare*) *aut desperare peccata.*

sicut dixit sapiens Salomon. Quid enim nisi vanum est ea sequi, quæ perseverare non possunt, et omnia tamquam umbra prætereunt? Insaniæ autem falsæ, aut certamina ista bellorum, in quibus pro temporali possessione sanguis tantus effunditur:[1] aut contentionum theatralium dissensiones: aut circensium plena furoris studia declarantur: aut hæreticorum doctrina feralis: aut pseudoprophetarum in modum oraculorum cœlestium simulati gestus, verba composita. Sic enim dicit Propheta: *Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus;*[2] *et non respexit in vanitates, et insanias falsas.*

5. Sunt ergo et veræ insaniæ,[3] et forsitan prophetarum, qui in excessu mentis positi prophetabant, repleti Dei spiritu, ut quibusdam insanire viderentur; cum propriæ salutis immemores, nudi plerumque et excalceati, sicut Esaias sanctus, per populos currerent, vociferantes non quæ ipsi vellent, sed quæ a Domino juberentur. Ex his igitur intelligitur adfulsisse[4] remedium salutis; quoniam qui exspectabatur, adest.

6. Exspectavit eum Adam de paradiso ejectus; ut longo liberaretur exilio. Exspectavit cum in Noe justo,[5] qui ad semen futurorum est reservatus; ut ex illo justitiæ semina in hominibus pullularent. Ipsum putabat publicæ salutis auctorem, qui diluvio superstes esse meruisset. Ipsum sapientiæ principem, qui excoluisset vitem, et ex[6] ejus fructu inebriatus foret. Quid est enim vitis nisi sapientia; sicut aperuit nobis David cœlestis interpres oraculi dicens: *Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ?* Ps. CXXVII, 3. Eo quod in ipso esset sapientiæ plenitudo, quæ exspectabatur in Christo, qui novo repletus sapientiæ sacramento, quod oculus non vidit, nec auris audivit, inusitatum nobis deferre mysterium properavit; ut nudus jaceret, et exuberantis sapientiæ pocula inaudita proflueret: ut obliti superiorum, in novos mores, et novam sobrietatem vitæ resurgeremus æternæ; quo per stultitiam prædicationis Deus agnosceretur, quem per sapientiam non cognovit hic mundus. Denique in figura illa dormientis et nudati patris, qui stultitiam risit maledictus est; qui venerati sunt, benedictionis gratiam sunt adepti. Ideoque qui mortem unigeniti Filii Dei, patris et creatoris omnium, ad offendiculum, aut opprobrium nostræ fidei objiciendam esse crediderint, peccatorum suorum nexibus ad perpetuam maledictionis ærumnam tenentur adstricti: qui vero eam pro totius humani generis absolutione suscipiunt, virtutis æternæ præsidio fulciuntur. Crux enim Christi Judæis offendiculum, Græcis stultitia, ut Apostolus dixit; nobis autem qui credimus in Dominum Jesum,[7] virtus Dei atque sapientia est. 1 Cor. 1, 23 et seq.

7. Exspectatus est in Moyse, cum siccasset et pertransisset undas[8] maris, et impossibile viribus humanis pedestris viæ aperiret in fluctibus iter: sequeretur petra, et vomeret aquas; ut sitientium patrum in medio deserti viscera interna satiaret.

8. Exspectatus est et in Aaron principe sacerdotum, qui inter vivos ac mortuos medius stetit, et serpentem statuit luem mortis;[9] ne a cadaveribus defunctorum ad viventium transiret interitum. Quid enim tam proprium Christi, quam advocatum apud Deum Patrem adstare populorum, mortem suam offerre pro cunctis, repellere necem, vitam reformare perituris?

9. Exspectatus est et in Jesu Nave, et certe venit, qui et potestatem suam et nomen accepit; ut et populum in terram repromissionis induceret, et vere Jesu nomine vocaretur. Siccavit fluenta, convertit amnem in suum fontem, solem statuit, donec consummaret in virtute victoriam. Sed adhuc figura erat ille, non veritas. Denique verus ei dux militiæ cœlestis effulsit, et adoravit cum Jesus Nave; quamvis adhuc nondum in corpore verus adstiterat, sed adhuc venerat in figura.[10]

10. Quando igitur verus advenit? audi dicentem: *Annuntiavi et locutus sum: multiplicati sunt super numerum. Sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi.... Tunc dixi, ecce venio. In capite Libri scriptum est de me: ut faciam voluntatem tuam, Deus meus, volui.* Quid evidentius quam quod cum Evangelii sui munere nobis Jesus verus advenit? Ipse locutus est, et innumeri credentium populi congregati sunt, qui vix singuli ante credebant. Ipse venit in carne, et cessavit sacrificium Judæorum. Cessavit oblatio pro peccato, quia peccatorum remissor advenerat. Non erat remedium necessarium Legis, ubi Legis Auctor adstabat. Vers. 5, 6, 7, 8.

11. *In capite*[11] *Libri scriptum est de me.* Scriptum profecto de Christo est in principio veteris Testamenti quod venturus esset, ut in redemptione hominum Dei Patris faceret voluntatem; quando scriptum est, quia Evam in speciæ Ecclesiæ ad hominis adjumenta formavit. Quid enim nobis in hac corporis infirmitate, et sæculi

[1] Cod. A, *est fusus.*

[2] Intelligit actus excedentes consuetam agendi rationem, sed e recta causa procedentes, quos ideo opponit *insaniis falsis.*

[3] Psalt. Mediol., *ipsius.*

[4] Cod. A. *affluxisse.*

[5] Cod. A, *Noe justus,* omisso *in.* Videtur hic Adam adhuc subjectum esse, quamquam ante diluvium mortuus sit.

[6] Cod. A, omitt. *ex.*

[7] Cod. A, pro *Jesum* habet *nostrum.*

[8] Ita editio Maurina cum nostro cod. A nonnullisque aliis. Veteres editiones, *cum sisteret unda;* romana cum iisdem in margine, *cum scinderet* etc.

[9] Omnes edit. cum mss. Vict. et Colb. *et per serpentem statuit luem mortis.* Mss. alii quatuor: *et serpentem statuit lues mortis* etc. Omnium optime codex Reg. ut in textu. Sensus autem est Aaron stare fecisse luem, quæ serpebat, etc. uti docetur n. 16, sub finem. (Edit. Maur.)

[10] Alludit ad apparitionem quæ legitur *Josue* v, 13 et seq., in qua Christi figuram conspexit.

[11] Cod. A, *Tunc dixit: In capite.*

istius perturbatione præsidio potest esse, nisi sola Ecclesiæ gratia, qua redimimur, et fides nostra, qua vivimus? In capite libri scriptum est; *Os de ossibus meis, et caro de carne mea. Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et* Gen. II, 23, 24. *adhærebit uxori suæ; et erunt duo in carne una.* Quis iste sit qui locutus est, aut de quo istud sit sacramentum, audi dicentem: *Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico, in Christo et* Ephes. V, 32. *in Ecclesia.* Unde et admonet ut sic diligat homo uxorem suam, quemadmodum Ecclesiam Christus; quoniam membra sumus corporis ejus, de carne ipsius, et de ossibus ejus. Quæ igitur major salus, quam esse cum Christo, et ei unitate quadam corporis adhærere, in quo nec macula sit ulla, nec tortitudo peccati?[1]

12. Scriptum est in capite libri, quod Abel justi placuit hostia Deo, displicuit oblatio parGen. IV, 4, 5. ricidæ. Nonne aperte significavit Dominus Jesus offerendum se esse pro nobis; ut in sua passione novi sacrificii gratiam consecraret, ritum populi parricidalis aboleret? Quid autem expressius, quam quod a sancto Patriarca oblatus est filius, et aries immolatus est? Nonne aperte ostendit hominis carnem, quæ omnibus terrenis est communis animantibus, non divinitatem unigeniti Filii Dei obnoxiam futuram sacræ vulneri passionis?

13. Scriptum est in capite libri, venturum Gen. XXVIII, 12 hominem qui Potestatibus cœlestibus imperaret. Impletum est quando Dominus Jesus venit in terras, et angeli ministrabant ei; sicut ipse dignatus est dicere: *Ex hoc videbitis cœlos apertos, et angelos Dei ascendentes et descendentes* Joan. I, 51. *ad Filium hominis.*

14. Scriptum est in capite libri: *Agnus sine macula, mundus, maturus, masculus, anniculus* Ezech. XII, 5. *erit vobis; et occidet eum omnis synagoga.* Quis iste sit agnus, audistis dicentem: *Ecce agnus* Joan. I, 29. *Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Hic est qui occisus est ab omni populo Judœorum; quem adhuc hostili odio persequuntur. Et illum quidem oportebat pro omnibus mori; ut in ejus cruce fieret remissio peccatorum, et sanguis ipsius mundi inquinamenta lavaret: sed væ illis qui auctorem salutis propriæ negaverunt! *Fe-* Isai. XXX, 1. *cistis,* inquit, *consilium; sed non per me.* Quomodo poterat probare parricidium, qui consilium non probabat? Et tamen quanta pietas! Abhorrebat quidem a consilio; sed si converterentur, remedium non negabat.

15. Scriptum est etiam, non solum in capite, sed in omni Legis complexione, venturum hominem ad conservandum hominum genus, qui omnia vellet quæ Deus vellet. Unde intelligis quoniam divinitatis ejusdem est, qui ejusdem A est voluntatis. Unde etiam ad sacrificium passionis voluntarius accessit, meritoque prædixit: *Voluntarie sacrificabo tibi.* Ps. LIII, 8.

16. Sed forte dicas: Quomodo in Evangelio dixit: *Pater, si possibile est, transfer a me calicem hunc; sed non sicut ego volo, sed sicut tu vis?* Et videtur quidem esse distantia voluntatis: Matth. XVI, 39. verum intelligimus aliud esse quod secundum unitatem divinitatis exprimitur, ubi dicit: *Ego et Pater unum sumus;* aliud quod secundum ho- Joan. X, 30. B minis est locutus affectum, quem innuit cautum esse debere, nec præsumere quod facile implere non possit; ne dum præmium quærit, incidat sacrilegium. Unde ait: *Cum persequentur vos in hac civitate, fugite in aliam.* Merito ergo et Matth. X, 23. hic subiturus corporis passionem, cœpit contristari, et mœstus esse; et adsumptis Petro et duobus filiis Zebedæi, *Tristis est anima mea,* ante præmisit; et subjecit postea: *Vigilate et orate, ne intretis in tentationem. Spiritus promptus* C *est, caro autem infirma.* Vides ubique eum se- *Ibid.* 41 cundum hominem loqui, secundum hominem orare, secundum hominem tristem esse, secundum hominem dixisse: *Pater meus, si possibile est.* Quod utique non impossibile Deo; sed ho- Matth. X, 23. minis est dubitare, Dei confirmare. Ideo promptiores adsumpsit, quasi electos ultimi judicii sui testes, qui verborum ejus agnoscerent sacramentum. Denique alii dormiebant; isti soli fida mente vigilabant. Unde et per Hieremiam, D nondum suscepto corpore, ipse ait: *Ego sicut* Jerem. XI, 19. *agnus ductus sum, et nescivi.* Quid est quod nesciat Sapientia Dei, quæ in arcano Patris semper est? Et ideo enarravit omnia Filius Dei, quia Dei Patris ipse sapientia est. Quomodo præscivit se sicut agnum esse ducendum, et quo duceretur nescisse se dicit? Aut quomodo in superioribus per os ipsius David ait: *Deus, Deus meus, respice in me:*[2] *quare me dereliquisti?* Ps. XXI, 2 Quomodo derelinquitur a Patre Filius, qui ait: E *Et non sum solus, quia Pater mecum est?* Et Joan. 16, 32. alibi: *Traditus sum, et non egrediebar?* Et alibi: Ps. XXXVII, 9. *Exsurrexi, et adhuc tecum sum;* nisi ut adver- Ps. CXXXIII, 8. tas quod hominum sensum exprimit, qui putant se a Domino suo, quando sunt in periculis, derelictos? Denique audi quod sequitur: *Longe,* inquit, *a salute mea verba delictorum meorum;* Ps. XXI, 2 hoc est, alia verba sunt delictorum, alia sacramenta salutis æternæ. Non præjudicant verba virtuti: suis viribus substantia divina fulcitur. F Homo videtur, homo auditur; Deus in operibus agnoscitur. Et tamen de hoc homine dictum est: *Et homo est, et quis cognoscet*[3] *eum?* Quid Jerem. XVII, 9. est, *quis?* Non quo nemo, sed quo rarus, quo sapiens; sicut illud: *Quis adscendet in montem Domini? Quis sapiens, et intelliget ea?* Denique Ose. XIV, 10.

[1] « Edit. vet. ac mss. Colb. et Vict., *nec fortitudo peccati:* Edit. in margine, *forte deformitas; aut formido.* Rom. sola, *nec sorditudo peccati.* Lat. *nec turpitudo peccati.* At mss. quinque distincte lectionem nostram præferunt. Dicitur autem *peccati tortitudo,* eo quod ab æterna regula deflectat ac detorqueatur. » Ita Maurini. Cod. A eamdem habet lectionem.

[2] Cod. A, omitt. *respice in me.*

[3] Cod. A. *agnoscit.*

alibi: *Vir insipiens non cognoscit ea,*[1] *et stultus non intelligit hæc.* Et tu ergo cum legis Evangelium, quasi sapiens et non stultus[2] cognosce quæ legis: illuminet te Sapientiæ fulgor æternæ. Verba quidem sunt; sed et ipsa mundant, et ipsa illuminant, et ipsa confirmant, et ipsa vivificant. Unde ait Petrus: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, et nos relinquemus te?*[3]

17. Denique ut adverteremus, quod secundum hominem locutus esset, paulo post dixit: *Ecce appropinquat hora, ut Filius hominis tradatur in manus peccatorum.* Et Judæ osculanti ait: *Juda, osculo filium hominis tradis;* hoc est, venenum infundis osculo, quo gratia caritatis infunditur: osculo, quod sacræ pacis insigne est: osculo, quo amicitia fida firmatur: osculo, quo fides sancta signatur? Hoc ergo osculo tradis periculo, quem propter osculi commercium venerari deberes? Et tradis filium hominis homo, qui propter hominum salutem descendit de cœlo? Sic enim scriptum est: *Filius hominis qui est in cœlo, ipse est qui descendit e cœlo.* Filium hominis tradis, qui te ex peccatore apostolum fecit? Filium hominis tradis, qui venit ut in sanguine suo omnium peccata dilueret? Ego osculum non nego: ipse videris, qui violaveris osculi sanctitatem. An non legisti quod *utilia sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici?* Nec immerito graviore telo tantæ dignationis percussus est Judas, quam si eum fulmine perculisset. Denique patientiam Domini ferre non potuit, qui majestatem prodidit;[4] adeo ut sibi ipsi tanti sceleris reatus non posset ablui. Itaque abiit, pecuniam refudit; hoc est, condemnavit avaritiam suam tantæ impietatis auctorem, pretium perfidiæ synagogæ reddidit. Non excusatur proditor, qui pœnitentiæ locum invenire non potuit: sed acervatur sacrilegium Judæorum, qui etiam proditoris vocibus arguuntur. Ille suum crimen agnovit dicens quod tradiderit sanguinem justum: isti et pretium sceleris receperunt, et acrioribus studiis justitiæ principem persecuti sunt. Ideo ad istorum omnium perpetuam condemnationem latro crucifixus absolvitur; quia ille Christum in suppliciis agnovit suis, quem isti in beneficiis non agnoverunt: et peccatum suum confessus est Christo, qui sciret ignoscere; quia in cruce sua regnum Domini mente conspexit, quod in convivio Christi Judas videre non potuit. Ideo precationem latronis vox secuta est cœlestis hujusmodi: *Amen, amen, dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.* Tripudiabas, draco, quod apostolum subtraxeras Christo: plus amisisti quam sustulisti, qui latronem vides in paradisum esse translatum. Nemo est qui possit excludi, quando receptus est latro, minister tuus; et eo pervenit unde ipse dejectus es.

18. Subtexuimus ista propter illum versiculum, quia dixit: *Ut faciam voluntatem tuam, Deus meus, volui;* hoc est, divinitatis mihi tecum, Pater, una voluntas est. Et quia una voluntas, una substantia est; quia et inseparabilis majestas, et potentia Trinitatis. Sed alia vox carnis, et tamen ad voluntatem Dei et ipsa consensit dicens: *Non quod ego volo, sed quod tu vis.* Et alibi: *Si non potest hoc transire, nisi illud bibam, fiat voluntas tua.* Communis affectus est mortem timere, quam suscepit Christus, ut crucifigeret, sicut crucifixit, et carnem; mihi enim est luctatus, ut mihi vinceret. Etsi caro Christi fortis, nec peccato obnoxia, tamen peccata suscepit:[5] infirmitates suscepit, etsi nihil habuit quod doleret. Denique audi dicentem, *quia pro nobis dolet.... donec ejiciat in veritate judicium.* Non enim alteram carnem, sed hanc suscepit; ut Apostolus docet dicens: *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc immortalitatem.* Etsi de Virgine natus est et Spiritu sancto, tamen hominis est filius; quia homo Virgo. Et ideo quod natum est ex carne, caro est; et qui natus est de homine homo dicitur, mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.

19. Propterea incorruptibilis suscepit hanc carnem, ut faceret incorruptibilem: et immortalis, ut faceret immortalem. Si quis ergo eum sequitur, induet immortalitatem. Si quis voluntatem ejus facit, non morietur in æternum; sed dicit ei Christus: *Hodie mecum eris in paradiso.* Quid est, *hodie?* Hoc est: de nocte transisti; mecum eris in lumine. Noli tenebras formidare, quem æterna lux suscepit. Pulchre etiam subjunxit: *Mecum eris in paradiso;* hoc est, noli dubitare de carne; et me in carne vidisti: noli timere, ne et tu cadas de paradiso, sicut cecidit Adam; sed audi quia mecum eris, quo præsente, cadere non possis. Cecidit caro in paradiso, antequam susciperetur a Christo. Ibi eris susceptus, ubi et ille qui suscepit; quia non mentitus est dicens: *Volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum.* Non recedet pastor a gregibus suis; licet jam lupum in paradiso timere non possis, cui dictum est: *Videbam satanam sicut fulgur de cœlo cadentem.* Ideo ante consummationem adversarius dejicitur in incendium, catenis quoque perpetuis alligatur; ut tu jam nullas insidias pertimescas.

20. Et Adam ut caderet a serpente deceptus est, et flexus est ab uxore. Ideo jam nullæ in paradiso nuptiæ, sed omnes erunt sine celebritatibus nuptiarum, sicut Angeli in cœlo. Non

Ps. XCI. 7. Joan. VI, 69. Matth. XXVI, 45. Joan. III, 13. Prov. XXVII, 6. Luc. XXIII, 43. Marc. XVI, 37. Matth. XXV, 43. Isai. LIII, 4. *Ibid.* XLII, 4 1 Cor. XV, 53. Luc. XXIII, 43. Joan XVII, 24 Luc. X, 18

[1] Cod. A, omitt. *ea.*

[2] Cod. A, et quinque alii, Maur. testibus, pro *non stultus* habent *justus.*

[3] Cod. A, *relinquimus te?*

[4] Cod. A, *qui majorem prodit,* et in sequenti periodo quoque alia mendosa habet. A pluribus etiam aliis codd. utraque periodus diversimode exhibetur.

[5] Cod. A, *peccatores suscepit.*

dixerat Adæ: *Mecum eris;* quia sciebat illum esse casurum, ut redimeretur a Christo. Felix ruina, quæ reparatur in melius. Ideo jam pius pastor, bonus negotiator gregem suum et mercem propriam non reliquit. Erit quidem et adhuc in paradiso cum Angelis pugna serpenti, donec dejiciatur: sed qui cum Christo est, timere non poterit. Adam cum Christo non fuit quando deceptus est. Nam si cum Christo fuisset, et in ejus præceptione permansisset, perire utique non potuisset. Non mansit in Christo, quia non in ejus sermone permansit. Denique audi qui maneat in Christo. *Si manseritis,* inquit, *in me et verba mea in vobis manserint, quodcumque vo-*
Joan. xv, 17. *lueritis, petetis; et fiet vobis.* Et infra: *Si præcepta mea servaveritis, manebitis in mea dilectione.* Vis scire, quia cum Christo Adam non
Gen. iii, 9. erat? Dixit ei Dominus: *Adam, ubi es?* Qui utique quasi absentem requirit, non diceret: *Ubi es;* si eum in se manere cognosceret. Sed quis eum absentem fecerit audiamus. *Absconderunt se,*
Ibid., 8. inquit, *ambo a facie Domini.* Omnes videt Christus: sed qui se abscondit absconditur; quoniam qui ignorat ignoratur.[1] Cognoscit enim eos Dominus qui sunt ipsius. Ille omnes suos vult esse, quos condidit et creavit. Utinam tu, homo, non fugias, et te ipse a Christo non abscondas. Ille etiam fugientes requirit, et absconditos non vult perire; sed clamat dicens: *Adam, ubi es?* Hoc est, homo, ubi es? Ego te in lumine posui; tu tenebras requisisti.

21. Denique in paradiso, ubi semper matutinus erat dies, vesper est factus; quoniam omnia
Ibid. peccata tenebrosa sunt. Ideoque habes, quia audierunt vocem Domini Dei deambulantis ad vesperam in paradiso. Simul cognosce mysterium. Mane errasti: ad vesperam liberaberis. Quomodo enim vespera, ubi Christus est? Nam licet sedes ejus supra cœlum cœlorum, tamen in sanctis suis Christus est. Quomodo ergo vespera ubi Deus est, cum Deus lux sit? Denique Saulo in itinere lux refulsit, quando ei Christus occurrit. Unde etiam lumine Dei refulgente, cæcatus est persecutor. Cur ergo cæcatus, nisi quia non agnoverat Christum? Nam si cognovisset lucis arbitrum, non amisisset lumen oculorum. Denique et ubi agnovit, recepit. Indicio est quod non agnoverit Christum, qui audita voce: *Saule,*
Act. ix, 4. *Saule, quid me persequeris*, respondit: *Quis es,*
Ibid. 7. *Domine?* Non quæsisset quis esset, si cognovisset. Unde et Dominus quasi ignoranti dicit:
[2] *Ego sum Jesus Nazarenus,*[2] *quem tu persequeris.*
Ibid. 5. *Durum tibi est adversus stimulum calcitrare.* Et
Ibid. 6. ille dixit: *Domine, quid me oportet facere?* Vide congruentia utrimque magisteria. Medicus mi-

A natur, ut corrigat; terret, ut curet: æger primo medici personam requirit, si sit idoneus a quo sanari se posse præsumat; ubi medicinæ audivit auctorem, remedium poposcit, salutem invenit. Denique ab accedente non solum expulit cæcitatem; sed etiam lucem quam non habuerat, accepit, ut Christum videret, quem antea non viderat.

22. Sed videamus sequentia; repetito tamen versiculo, de quo videtur esse tractatus:[3] *Ecce* [3]
B *venio, ut faciam voluntatem tuam: Deus meus volui, et legem tuam in medio cordis mei. Bene nuntiavi*[4] *justitiam tuam in Ecclesia magna: ecce* [4]
labia mea non prohibebo, Domine, tu cognovisti. Justitiam tuam non abscondi in corde meo. De Vers. 10. 11.
superiore itaque versiculo intelligimus: Ecce venio non solum ut voluntatem tuam faciam; sed etiam legem tuam in medio cordis mei. Alii habent: *In medio ventris mei.* Est enim venter et mentis, qui semina concipit sensuum;
C de quo Esaias dixit: *In utero accipimus,*[5] *et par-* [5]
turivimus spiritum salutis. Hoc utero parturivit Isai. xxvi, 18
et Paulus, qui ait: *Filioli mei, quos ego parturio; donec formetur Christus in vobis.* Christus Gal. iv, 19.
ergo non in ventre corporeo, sed in animæ quodam ventre formatur. Hoc ventre Apostolus genuit, sicut scriptum est: *Ego vos per Evangelium genui.* Ideo alii bene habent: *In medio* I Cor. iv, 15
cordis; alii: *In medio ventris;* ut interioris hominis ventrem intelligas, qui in medio esse
D cordis accipitur: in quo naturalis legis præscripta servamus; quæ non solum custoditur, sed etiam fit in cordibus nostris. Unde et scriptum est, quia *non solum auditores legis justi sunt apud Deum; sed etiam factores legis justificabuntur.* Rom ii, 13.
Sunt enim qui naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt; sicut gentes quæ legem non audiunt, et sibi lex sunt, qui cognita sibi legis præcepta conservant.[6] Ergo quasi gentilis populi congre- [6]
gator, personam nostram suscepit hoc loco Chri-
E stus; ut diceret facere se legem in medio cordis sui. Siquidem populus nationum legem quam non audivit, implevit; ut agnosceret Christum, quem populus Judæorum, qui legem acceperat, non recepit,[7] nec cognoscendum putavit; quia [7]
scriptum est: *Agnovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui: Israel autem me non cognovit.* Hic ergo credentium venter est, in quo Isai. i, 3.
Spiritus sanctus operatus est, et eum semine spiritali implere consuevit; sicut testificatur in
F Evangelio Dominus Jesus, qui ait: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Ex illo flumine ista sunt flu- Joan. vii, 38.
mina, de quo legimus: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* De quibus ergo fluunt hujusmodi Ps. xlv, 6

[1] Cod. A, *ignorabitur.*

[2] Cod. A, omitt. *nazarenus,* quæ vox etiam alibi omittitur ab Ambrosio.

[3] Mss. aliquot, *de quo videtur esse tractatum;* id est, qui versus jam videtur esse expositus: et certe multa jam in eum dicta sunt in superioribus. Melius tamen alii, atque editt.... *esse tractatus;* hoc est, qui videtur esse hujus tractatus argumentum. Namque ab ipso expositionis istius exordio hunc psalmum versari in explicando Christi Domini adventu affirmaverat Ambrosius. (Edit. Maur.)

[4] Psalt. Mediol., *annunciavi.*

[5] Ita est, quamvis contextus requireret tempus præteritum.

[6] Codex Reg. *et sibi quia ex uno sunt cognita sibi legis præcepta conferunt.* Cui concinunt alii quatuor, præter quam in voce, *cognita*, pro qua habent *incognita.* Sed hæ nullum aptum sensum effundunt.

[7] Cod. A, *receperat.*

Ps. xcii, 3, 4. flumina spiritalia, de his bene dicitur: *Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina vocem suam.* Elevabunt flumina fluctus suos a voce aquarum spiritalium, quæ supra cœlos Deum laudant.

23. Qui elevaverit vocem suam, hic potest dicere: *Bene nuntiavi justitiam tuam in Ecclesia magna.* Quid est quod addidit, *magna;* nisi quia fuit ante non magna? Quæ est magna, nisi de totius orbis terrarum partibus congregata; quando ab oriente et occidente, septemtrione[1] et meridie populi gentium sunt vocati? Alibi tamen legimus magnam Ecclesiam: *Confitebor tibi, Domine,* Ps. xxxiv, 18. *in Ecclesia magna: in populo gravi laudabo te.* Ibi ergo Ecclesia magna, ubi populus gravis; hoc est, non inquietus et mobilis, qui sedit manducare et bibere, et surrexit ludere. Gravis populus est qui fidem Deo suo servat, et qui non aliqua levitate mutetur; neque nutet et fluctuet, sed caritate sit fundatus in Christo; ut possit dicere: Confido enim, quia neque mors, neque gladius, neque tribulatio separare me Rom. viii, 35 et seq. possit a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu.

24. Qui autem prædicat in Ecclesia magna, non abscondit justitiam Dei in corde suo; sed exaltat viribus vocem suam, annuntians Christum. Non timet eum coram populo prædicare, non erubescit crucem ejus; sed gloriatur in illa Domini passione. Non sequitur litteram Legis; sed eruit profunda mysteria, quibus revelet Domini Jesu gloriam: quem Lex significavit esse venturum ad Ecclesiam, quæ magna est congreganda. Justitia igitur fides est. Denique, *credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam. Ecce labia mea non prohibebo: Domine, tu cognovisti.* Sic et alibi: *Tu cognovisti sessionem meam, et resurrectionem meam.* Gen. xv, 6. Ps. cxxxviii, 2.

25. Ad Patrem dicit: *Justitiam meam non abscondi in corde meo: veritatem tuam, et salutare tuum dilexi.*[2] Totus ex persona Christi psalmus iste est; ideo *justitiam meam* dicit: licet non arroganter et homo possit dicere justitiam suam, qui Deo credit, et fidem suam sibi reputari ad justitiam confitetur. Veritatem et misericordiam diligit, qui fidem prædicat veram, et peccata dimittit. Ideo enim Christus advenit ut fidem statueret, remissionem tribueret peccatorum.

26. Et quia ex persona Salvatoris totum hunc Vers. 15. esse diximus psalmum; ne forte dicant apollinaristæ: *Ecce corpus,* dixit, *præparasti mihi,* non Vers. 7. etiam animam; audiant in inferioribus psalmi hujus dicentem: *Confundantur et revereantur simul, qui quærunt animam meam, ut auferant eam.*

27. Hæc sunt quæ in hoc psalmo difficiliora arbitrati sumus: reliqua plana et facilia, nec indiga esse interpretationis existimavimus; cum si in Tractatum incidant, in alio psalmo in quo videntur esse repetita, rectius prosequemur, favente Domino Jesu: cui est laus, honor, gloria, perpetuitas a sæculis, et nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

IN PSALMUM XL ENARRATIO.

Vers. 1.

Ps. xxxix, 9. BONO ordine qui in superiore psalmo dixit: *Ecce venio,* in hoc jam venit, et patitur: et ideo quadragesimus psalmus inscribitur, quia quadraginta diebus jejunavit Dominus Jesus; ut eo numero consummaret hominis, qui perierat, perfectionem. Sicut enim per appetentiam interdicti fructus amiserat gratiam; ita per jejunium reparari ejus virtutem oportuit, ut qui perierat in Adam, repararetur in Christo. Ideo ergo, *in finem;* quia ipse finis est spei nostræ, ad ipsum studia nostra dirigimus, ad ipsum vota nostra conferimus; quia ipse est plenitudo, ipse est consummatio universorum, ipse omnium summa virtutum. Ideo, *ipsi David;* quasi ei qui solus ex omnibus in sua carne nostra peccata suscepit, qui solus Dei Agnus peccatum totius mundi abstulit, qui solus chirographum decreti sanguinis sui effusione delevit, et tulit de medio, atque suffixit cruci: quasi sapientia sciens quomodo vetus peccatum mundi solveret: quasi redemptio, quomodo hominem renovaret a culpa: quasi sanctificatio, quomodo eum sanctificaret ad gratiam. Hic ergo titulus: hoc principium.

2. *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem.* Aperi aures tuas, qui incipis sacramenta Dominicæ cognoscere passionis. Ideo tibi dicitur: *Qui habet aures audiendi, audiat.* Ideo surdo illi Luc. viii, 8 et muto aures et labia tetigit Dominus in Evangelio ut sciret quid audiret in mysterio, quid Marc. vii, 16.

[1] Quædam extranea hic inserta sunt codici A, ut et manus posterior notavit in margine.

[2] Lectio communior mss. et editionum, etiam maurinæ, nec non Vulgatæ et psalterii quoque mediolanensis, est *dixi.* Sed genuinam Ambrosii lectionem esse *dilexi,* quam habet noster cod. A, probant sequentia hoc ipso in num. verba: *Veritatem et misericordiam diligit qui* etc.

etiam loqueretur, et quando loqueretur. Neque enim otiose scriptum est: *Dominus mihi dedit linguam eruditionis, ut scirem quando oporteat* Isai, L, 4. *sermonem dicere.* Scire ergo debes quid audias, scire quid loqui debeas, scire etiam quando loqui debeas.

3. Audi ergo dicentem: *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem.* Beatus quidem qui compatitur pauperi, qui haurit ejus necessitates, scit quid mali inopia adferat indigenti: sed quid sibi vult istud exordium in Domini passione? Verum est quidem quod propter pauperes passus est; sed tamen ipse corripuit Judam dicentem de illo unguento quod effuderat Maria super pedes Christi: *Potuit hoc venumdari trecentis* Marc. XIV, 5. *denariis, et dari pauperibus.* Idem et ceteri apostoli senserant, sed alio affectu: ille per avaritiam, isti per misericordiam; Judas enim furto prospiciebat, discipuli pauperum alimoniæ consulebant. Quibus in commune respondit: *Sinite illam, ut in die sepulturæ meæ servet illud. Pauperes enim semper habetis vobiscum: me autem* Joan. XII 7, 8. *non semper.*

4. Ergo alius intelligendus est hic beatus, qui intelligit super pauperem. Hic de fide dicit, alibi de misericordia. Prior ergo fides, secunda misericordia. Cum fide pretiosa misericordia: sine fide, nuda, sine fide, instabilis. Fides enim virtutum omnium stabile fundamentum est. Beatus ergo qui intelligit super Christi inopiam et paupertatem, qui propter nos pauper factus est, cum dives esset; dives in regno, pauper in carne, quia suscepit hanc pauperum carnem. Pauperes enim facti sumus nimis, qui virtutum exuvias pretiosas fraude serpentis amisimus, exclusi de paradiso, ejecti de patria, in exsilium relegati, ipso quoque nudati corporis integumento: quod antea virtutum septa muniebant, postea delicta nudarunt. Si ergo egenus et pauper in carne, utique egenus et pauper in carnis istius passione. Non ergo in divitiis suis, sed in nostra passus est paupertate. Ideoque non plenitudo divinitatis, quæ in illo corporaliter habitat, ut Coloss. II, 9. Scriptura testatur; sed caro passa est. Hoc intellige, hoc persequere, id tene, ne dicatur tibi: Noluit intelligere super mendicum et pauperem. Nam si hic dubitas, certe in illo psalmo qui adversus proditionem Judæ ex persona dicitur Salvatoris, de illo versiculo dubitare non poteris, in quo ait: *Et persecutus est hominem paupe-*

rem[1] *et mendicum.* Intellige ergo in paupertatem Christi, ut dives sis: intellige in infirmitatem ejus, ut accipias sanitatem: intellige in crucem ejus, ut non erubescas: intellige in vulnus ejus, ut vulnera tua cures: intellige in mortem ejus, ut adquiras vitam æternam: intellige in sepulturam ejus, ut invenias resurrectionem. [1] Ps. CVIII, 17.

5. Sed forte dicas: Quomodo dives in paupertate Christus? Etsi mihi ingenium deficiat, tamen non deficiunt divinarum subsidia lectionum; cum dixerit Apostolus: *Quoniam Dominus Jesus pauper factus est, cum dives esset; ut vos ejus inopia ditaremini.* Quæ ergo ista paupertas, II Cor. VIII, 9. quæ divites facit? Consideremus eam, intendamus in ipsum venerabile sacramentum. Quid purius potest eo esse atque simplicius? Non taurino quisquam perfunditur sanguine, ut sacra dicuntur habere gentilium:[2] non hircorum atque [2] arietum cruore peccator lavatur (neque enim quisquam ita purificatur; caro enim lavatur, non culpa diluitur): sed exiet, inquit, aqua cum de- Isai. XII, 2. lectatione de fontibus Salvatoris; et paratur in conspectu tuo mensa cœlestis; et poculum inebrians quam præclarum est! Hæ sunt divitiæ Ps. XXII, 5. simplicitatis, in quibus est Christi pretiosa paupertas. Est et in moribus paupertas bona; unde et Dominus dixit: *Beati pauperes spiritu.* Et in Matth. 5, 3. psalmis invenimus quia Dominus humiles spiritu salvabit. Est et in collatione[3] tenui pau- [3] Ps. XXXIII, 19. pertas abundans, si abundet fides. Unde Apostolus ait: *Et profunda paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum.* II Cor. VIII, 2.

6. Ut autem et ex aliis vocibus ejus intelligamus, quia ipse se pauperem dixit, habemus alibi scriptum: *Pauper et dolens ego sum;* hoc Ps. LXVIII, 36. est, quia pro nobis dolet,[4] ut legimus; neque [4] Isai, LIII, 4 enim in se habuit quod doleret. Sicut ergo pro nobis dolet, ut Esaias interpretatus est, qui eum vidit in spiritu; pro nobis utique tristis erat, juxta quod animam suam tristem appellavit usque ad mortem, tamen non propter mortem; et carnem dixit infirmam, quæ mortis subjacuit infirmitati, ut aculeum mortis infringeret, quo nos in die judicii liberaret, quam non perfunctorie malam dixit.

7. Sic enim subtexuit: *In die mala liberabit* Vers. 2. *eum Dominus:* quoniam amara videtur, quæ plures adjudicat pœnæ. Via enim virtutis angusta est, lata delicti; ideo rariores in virtute ambulant, plures in flagitio versantur. Quo fit

[1] Communior lectio, a Maurinis quoque assumpta, est *inopem*, quæ tamen in ambrosianos codices e lectione Vulgatæ serius irrepsisse videtur. Lectio autem *pauperem* codicis A genuina Ambrosii apparet e contextu ubi *pauper* et *paupertas* iteratur, non autem *inops* vel *inopia*, et quia aliorum quoque Patrum lectionibus respondet, ut videre est apud Sabbat. ad h. l.

[2] Innuere videtur fœdum illud sacrificium, quo apud Romanos pontifex maximus, uti ex Prudentio *Perist. hymno* 10 discere est, consecrabatur. Ejus autem erant hujusmodi cæremoniæ. Cum terra in altam scroben egesta esset, eo futurus pontifex demittebatur vittis atque infulis exornatus: mox tabulato innumeris foraminibus terebrato scrobs tegebatur: deinde taurus ibi jugulabatur, cujus sanguis ubertim per tabularum meatus defluebat:

Defossus intus quem sacerdos excipit
Guttas ad omnis turpe subjectans caput,
Et veste et omne putrefactus corpore.
Quin os supinat, obvias offert genas,
Supponit aures, labia, nares objicit,
Nec jam palato parcit, et linguam rigat,
Donec cruorem totus atrum combibat.

Postremo eductus inde bellus pontifex eminus adorabatur a populo. Quæ omnia fuse ac eleganter describit loco citato Prudentius. (Edit. Maur.)

[3] *Collatio* hic idem est, ac pecuniæ oblatio.

[4] Cod. A. *doleret.*

ut inferior eorum sit numerus, qui præmia remunerationis accipient, quam qui ob pretium gravium peccatorum sortem adversam judicii reportabunt. Quasi dolens igitur dixit malam judicii diem. Nam si angeli in unius peccatoris absolutione lætantur, quanto magis homines in tantorum condemnatione hominum macerabuntur? Et bene dolet pro ea ove quam humeris suis ipse reportavit, et ad ovile suum revocavit errantem. Affectu nostro loquitur Dei Filius; quia nobis dies judicii acerba est, quam timemus. Omnibus mala videtur, quia[1] plena terroris est: qua Deus non solum forensia[2] hominis, sed etiam occulta dijudicat: qua cogitur unusquisque aperire quod fecit, aut quod sensit. Ideoque multi damnantur, pauci coronantur. Sed etiam ipsi qui coronantur dolebunt: justi enim coronabuntur; justus autem quasi suam putat fratris ærumnam. Et quis ego sum qui de illa judicem, qua homo angelorum conciliis inseretur? Ipsius Domini audiamus sententiam: *Veniet,* inquit, *hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii hominis; et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt,*[3] *in resurrectionem judicii.* Judicabuntur ergo qui mala egerunt: et ideo mala dies et aspera ab ipso judice nuncupatur; ut scias quia ipse nobis compatitur in Evangelio, qui compassus est in prophetis.

Joan. v, 13. 19.

8. Sed etiam sic possumus accipere: *In die mala,* hoc est, in tempore malo; mundus enim in malo positus est. Et ideo mali dies istius mundi, et abundat diei malitia sua. Non mediocre est ut hic liberemur ab insidiis peccatoris. Qui fuerit hic liber a crimine, ibi erit liber a pœna, et severitatem judicii subire non poterit.

9. Et ideo votis opus est et precibus quotidianis, et advocatione Principis sacerdotum, de quo dicit Johannes Evangelista: *Advocatum habemus apud Patrem Dominum Jesum, et ipse est deprecatio*[4] *pro peccatis nostris.* Hic ergo advocatus noster, et deprecatio pro peccatis totius sæculi orat pro eo qui intelligit et credit in Christum, et dicit: *Dominus conservet eum, et vivificet eum, et beatum faciat eum.* Conservet a periculis, vivificet tamquam in mortis tenebris constitutum, beatum facere bonorum operum accessione dignetur.

I Jo. II, 2.

Vers. 3.

10. *Et emundet,* inquit, *in terra vitam ejus.*[5] Bene addidit, *in terra;* quia nisi hic mundatus fuerit, ibi mundus esse non poterit. Vel certe hoc modo: *Emundet in terra.* Quomodo enim quis mundus in luto; cum terra eum obliniat? Ergo Domini manus est necessaria, quæ fecit de terra corpus; ut ipsa mundare dignetur.

Ibid.

11. *Et non tradat eum in manus inimici*[6] *ejus.* Quis est inimicus, nisi leo ille qui circuit rugiens, quærens quem devoret? Alii habent græci: *Et non tradat eum in animas inimicorum ejus.* Animas pro manibus posuit; eo quod inimicorum animæ bonis insidientur, et cogitationibus suis justum conentur evertere. Dicuntur et animæ pro hominibus. *Omnes animæ septuaginta, quæ descenderunt in Ægyptum.* Ideo et David maluit Dei se committere potestati, quam insidiis inimicorum, qui parcere sua voluntate nescirent.

Vers. 3.

Gen. XLVI, 27.

12 Sequitur: *Dominus opem ferat illi*[7] *supra lectum doloris ejus: universum stratum ejus versasti in infirmitate ejus.* Quis est lectus doloris, nisi caro infirmitatis? Et bene lectus doloris; quia corpus est mortis, de quo se liberari deprecatur Apostolus; ut tamquam de tumulo quodam possit adsurgere, in quo ægra jacet anima, et quasi quodam decumbit in lectulo. Symmachus, *lectum miseriæ,* dixit: Aquila, *grabatum miseriæ:* expressius Septuaginta viri, *lectum doloris* putaverunt esse dicendum. His ergo versiculis utendum est apud eos, qui diutius infirmitate corporis detinentur; ut habeant medicinam Dei, quo sani esse mereantur. Lectus ergo animæ caro infirma est, cujus ægritudini anima nostra compatitur, quæ si habeat adjutorem Dominum, dicit ei: *Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam.* Quo confortatus Dei verbo qui æger erat, surgit et tollit lectum suum in quo jacebat, et redit in statum pristinum sanitatis. Hoc est in domum suam regredi, ut habitet in domicilio robustissimæ valetudinis. Qui habitat, regit: qui regit, virtutis habet sibi gratiam suffragantem. Sed etiam stratum omnem versat Dominus in infirmitate languentis, cui adesse dignatur. Quod versatur, statum mutat, aut ex sanitate[8] in ægritudinem, aut ex ægritudine ad sanitatem. Hic ergo qui ægrotat, versat[9] se ad remedium sanitatis.

Rom. VII, 24.

Luc. V, 24.

8

9

13. Sic ergo Dominus Jesus, etsi vulneratus est propter peccata nostra, tamen non in illa infirmitate permansit; sed se ipse versavit in melius ad universorum salutem. Itaque passione infirmitas est soluta, mors resurrectione. Sicut ergo se ipse versavit ad populorum redemptionem, nec sensit aculeum mortis, aut vulneris infirmitatem: sic eum qui in se credit, etsi graviter ægrotantem, ut a morte liberet, versat ad vitam. Omnem ergo stratum, hoc est, universorum hominum infirmitatem in sua infirmitate versavit: suscepit enim infirmitates omnium in sua carne, erexit se in crucem, et versavit omnium infirmitates in sui corporis infirmitate. Unde dicit Isaias: *Livore ejus nos sanati sumus.* Habent hoc luctatores, ut

Isai. LIII, 5.

[1] Cod. A, *quæ.*

[2] Nempe *exteriora,* quæ foris apparent.

[3] Cod. A, *qui mala fecerunt.*

[4] *Deprecatio* idem est ac *propitiatio;* deprecatio nempe quæ placat et reconciliat.

[5] Habentur hæc verba in Psalt. mss. Germ. et Carn. nec non Rom. edito an 1583: in omnibus autem aliis desideran-

tur; nisi quod psalt. mediol. et Vulgata habent sola verba *in terra;* cod. autem A, habet *in terram,* cum aliis verbis ab Ambrosio lectis.

[6] Psalt. mediol., *in manibus inimicorum.*

[7] Psalt. mediol., *adjuvet eum.*

[8] Cod. A, *valetudine.*

[9] Cod. A, *vertat.*

se subjiciant iis quibus congrediuntur atque luctantur, ut opprimi posse videantur; et subito cum superati æstimantur, elidunt, et quadam [1] arte[1] se versant, ut effundant superiorem. Cadit qui portabatur, et is qui portabat, superior invenitur, ut sternat urgentem. Spiritali itaque palestra Dominus Jesus onera nostra suscipiens, in illa se passionis suæ congressione subjecit; et in infirmitatis specie, ut eum adversarius hominem parem ceteris judicaret, quem facile posset opprimere, divinitatis arma deposuit, humanitatis tegmen adsumpsit. Securus victoriæ propius tentator accessit: in costa eum telo militis voluit vulnerare; reputans et hunc sicut Adam per costam posse prosterni. Sed vulneratus latere Dominus Jesus vitam produxit e vulnere, evacuavit omne peccatum, dejecit adversarium, cui mortem latronis eripuit; et in illa morte, in illa sui corporis sepultura cum æstimaretur oppressus, elisus sua se virtute versavit: cecidit adversarius, Dominus resurrexit.

Vers. 4. [2] 14. Sequitur: *Ego dixi: Domine, miserere mei: sana animam meam, quia*[2] *peccavi tibi.* Potest et ex persona regis David hoc dici, qui videns in spiritu tantam victoriam et gratiam Christi, petit ut in illa remissione peccatorum omnium et [3] sui misereatur; quoniam ipse, etsi legibus,[3] quasi rex, non teneretur humanis, Deo tamen obnoxium se pro peccatis suis esse cognoscit. Confitetur ergo peccatum suum; ut accipiat remissionem, et generalis indulgentiæ munus inveniat. Potest et ex persona Salvatoris hoc exprimi, qui nobis misericordiam Dei postulat, et peccasse se dixit, quia pro nobis peccatum factus est. Simul nos docet, cum in aliquo sumus adversus inimicos Dei certamine constituti, ut Dei imploremus auxilium: ipsi peccata nostra fateamur, et tunc maxime cum urgemur et terimur, cum dolore et amaritudine nos prosternamus, ne tacuisse videamur; quo medicina citius nostris vulneribus deferatur, ut sanati adversario resistamus. Quomodo enim potest congredi vulneratus? Unde discimus quia peccatorum nostrorum aculeis vulneramur? Vulnus medicum quærit, medicus confessionem exigit.

Vers. 6. 15. Hinc quoque magis ac magis aperire Salvator sacramentum suæ incipit passionis, quod cum evangelio concordare non dubium est. Nam [4] maledicebant ei Judæi, mortem ejus expetebant,[4] insidiabantur, urgebant, crescentem quotidie gloriam ejus operis non ferentes. Hoc ergo prophetia annuntiat, quod in evangelio completum est: *Inimici mei dixerunt mala mihi: quando morietur, et peribit nomen ejus?* Amentes, qui vitæ auctorem mori posse credebant: sed vota eorum Ecclesia destruebat, credens quod etiam mortuus secundum corporis conditionem suum nomen augeret; et ideo psallebat ei dicens: *Memor ero nominis tui in omni generatione et generationem.* Repetebat: *Unguentum exinanitum est nomen tuum.* Morientur illi qui te mori posse præsumunt: non moriar ego, quæ te novi vitæ arbitrum, salutis auctorem. Novimus enim quod tempore passionis et resurrectionis orabant discipuli congregati; quando eis Maria Magdalena resurrexisse Dominum nuntiavit, et quando eis, clausa janua, Dominus se in corpore resurrectionis ostendit; quando Thomas vulnera ejus vidit, et credidit. Insultabant ergo Judæi quasi mortuo; sed Dominus viventem se apostolis revelabat. Cum ergo dicerent Judæi: *Ecce mundus totus post eum abiit;* cum dicerent quia mirabilibus operibus suis seducit populum; quid aliud dicebant, nisi: *Quando morietur, et peribit nomen ejus?* Et ideo in ejus passione clamabant: *Tolle, tolle a terra talem hunc: crucifigatur, crucifigatur.* Factus est quod petebant, sublatus a terra est, resurrexit, ad cœlum adscendit, et regnum suum de nobis [5] paradisi sedibus reformavit.

Ps. XLIV 18. Cant. I, 2. Joan. XII, 19. Joan. XIX, 5.

16. De Juda quoque proditore evidens prophetia subtexitur in his versiculis, qui sequuntur: *Et ingrediebatur ut videret, vana locutus: cor ejus*[6] *congregavit iniquitatem sibi. Egrediebatur foras, et loquebatur.* Sic distinctum græcis in codicibus invenimus. Ingrediebatur ergo Judas quærens prodere Salvatorem, ut videret quid ageret, quidve loqueretur; ut cum caperet in sermone, et Judæis annuntiaret: sed nihil inveniebat, qui nihil intelligebat. Bene ait Scriptura quia intus cum Jesu non erat, qui de doctrina ejus recesserat, et institutiones ejus reliquerat. Volebat intrare, sed penetrare non poterat; quia eum sua excludebat perfidia. Omnis enim impudicus aut avarus, aut immundus (quod est idolorum servitus) non habet hæreditatem in regno Christi et Dei. Non solum ergo ingredi moliebatur, et non ingrediebatur; sed etiam volebat videre, et non videbat. Denique loquebatur Jesus in parabolis, sed non audiebat Judas. Denique divina non[7] videbat mysteria; non enim omnes audiunt verbum Dei, qui sibi videntur audire. Nam si omnes audirent, non diceret Jesus: *Qui habet aures audiendi, audiat.* Et ideo qui non audiebat, neque videre poterat, loquebatur vana pro veris,

Vers. 7. Joan. XIII. Luc. VIII, 8.

[1] Ita Cod. A, et Vat. et quatuor gallici. Alii vero, ac editiones ante maur., *cum æstimantur elidi*, Rom. *elisi, quadam arte*, etc.

[2] Cod. A, *quoniam.*

[3] Cod. A, *et ipse si legibus.*

[4] Cod. A, *expectabant.*

[5] Rom. edit. habet, *de novis paradisi sedibus reformavit;* sed reliqua omnia documenta, *de nobis*, ut sensus sit: Christus in paradisi sedibus regnum suum de nobis reformavit, integravit quod nimirum perduellium Angelorum casu fuerat quodammodo deformatum ac imminutum.

[6] Psalt. mediol. *Et si ingrediebatur ut videret, vana loquebatur cor ejus.* Omnes quidem Ambrosii mss. codices et editiones habent *egrediebatur*, præter romanam, quæ inhærens psalteriis cujuscumque idiomatis, et iis quæ statim postea ipse Ambrosius habet: *Ingrediebatur ergo Judas*, posuit *ingrediebatur.* Hanc vero lectionem et nos retinuimus, quia non agitur hic de simplici conjectura, sed de ipsomet Ambrosio, qui contra hodiernam lectionem codicum lectionem quam secutus est declarat.

[7] Cod. A, *nec divina.*

et putabat quod Jesum falleret dicens: *Potuit hoc*
Matth. xxvi, 9. *venundari, et dari pauperibus;* cum furtis suis, non pauperibus provideret, appellans rabbi. Nam
1 quomodo doctorem[1] appellabat a cujus magisterio deviabat, cujusque cor (in quod se immerserat diabolus) congregabat sibi et augebat iniquitates? Sibi enim erat iniquus, sibi injustus delinquebat, qui intra se dolum meditabatur, qui sibi latere non poterat. Non enim circumveniebatur Jesus, qui prodebatur volens, et testificabatur:
Joan. xiii, 21 *Unus ex vobis me tradet.* Denique confessus est Judas, dicens: *Numquid ego sum, rabbi?* Et Do-
Matth. xxvi, 25 minus ait: *Tu dixisti.* Nec sic intellexit Judas quod cognosceretur. Nam si intellexisset, non prodidisset.

17. Sed nihilominus, et *egrediebatur foras, et*
2 *loquebatur.*[2] Aptus versiculus adversum eos qui secretum alicujus produnt. Pulchre ait: *Egrediebatur foras;* foris enim lupi, foris prædones: intus Moyses in nube cum Jesu, foris Judæi intus Zacharias sacerdos in templo, foris multitudo: intus Spiritus sanctus in cordibus nostris clamat ad Patrem; foris adversarius noster sicut leo pervigilat ad rapinam: foris infideles, intus fideles. Et ideo eos qui foris sunt, judicabit Deus; eos autem qui intus sunt, Christus absolvit. Egrediebatur igitur Judas, et loquebatur. Egrediebatur de fide: egrediebatur de concilio et numero apostolorum: egrediebatur de convivio Christi ad latrocinium diaboli: egrediebatur de gratia sanctificationis ad laqueum mortis, qui vana ad perfidos loquebatur: egrediebatur foras, qui vitæ internæ mysteria relinquebat: egrediebatur, qui Scripturæ interiora non noverat. Si enim scisset, intellexisset dicentem: *Numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat?* Intellexisset etiam illud: *Tu vero, homo unanimis, dux meus et notus meus, qui semper mecum dulces capiebas cibos, in domo Domini*
Ps. liv, 14, 15. *ambulavimus cum consensu.* Non intellexit ergo hunc psalmum, non centesimum atque octavum, non alios, non alia testimonia Scripturarum. De quo bene Evangelista dicit Johannes, et ceteris infidelibus: *Ex nobis exierunt, sed non erant ex*
3 *nobis. Si enim ex nobis fuissent*[3] *nobiscum man-*
I Joan. ii, 19. *sissent.*

Vers. 8 18. Non manebat ergo cum apostolis proditor, qui foras exibat, et cum perfidis susurrabat. Quo verbo usa est scriptura divina, demostrans sine auctoritate esse perfidiam, quæ timet quod loquitur deprehendi. Fideli autem
Isai. lviii, 1 dicitur: *Exalta viribus vocem tuam.* En quo deciderat apostolus Judas, qui missus erat fidem gentibus pleno auctoritatis præconio prædicare; ut in aurem insusurraret insidiatoribus magistri sui, quod timeret audiri. Nonne judicio suo se ipse damnavit? Sed erubescebat audiri, quod timeret audiri. Nonne judicio suo se ipse damnavit? Sed erubescebat audiri, quod facere non timebat: erubescebat, quia adversus vitæ suæ, sanctificationis et honoris auctorem cogitabat mala: nec gratiam beneficiis rependebat, sed mala pro bonis bono referebat magistro; quod etiam sæculi homines damnare consueverunt: erubescebat ingratus deprehendi, erubescebat avarus videri; cum pro pecunia auctoris sui salutem proderet: erubescebat videri perfidus. Similiter et Judæi qui adversus fidei magistrum falsos testes perfidi subornabant, ut dicerent eo quo prædicasset templum Dei quod Salomon condidit, destruendum; cum ille de templo sui corporis significasset: *Solvite hoc templum, et in triduo resuscitabo*[4] *illud:* vere
4 Joan. ii, 19. foris erant, qui a cognitione Verbi cœlestis erant exclusi.

19. *Verbum*, inquit, *iniquum proposuerunt*[5]
5 Vers. 9. *adversum me;* id est, illicitum, et contra jus et fas sermonem proposuerunt, mihi facientes de humano sanguine pactiones, quem sceleratissime vendidit Judas: Judæi quoque emendum non minore scelere crediderunt, vanissimi homines; quasi *qui dormit*, inquit, *non adjiciat ut resurgat.* Quid sit adjectio, consideremus. *Ibid.*

20. Naturale est omnibus terrenis animantibus, et volatilibus cœli, et piscibus maris nasci et mori: homini vero quem pretiosorem ceteris terræ animantibus Deus fecerat, hanc præcipue contulit gratiam, ut mortuus reviviscat. Hæc ergo adjectio dicitur ad renovationem vitæ superioris. Denique et Ezechiæ regi cum præscripsisset Dominus, quod vitæ suæ tempus implesset; et per Isaiam mandasset, ut ordinaret domum suam, quia moriturus esset; atque ille orasset ad Dominum, et flevisset fletu magno; misertus Dominus mandavit ei: *Ecce adjicio ad tempus*
Isai. xxxviii, 5. *tuum annos quindecim.* Et alibi sanctus David
Ps. lx, 7. ait: *Dies super dies regis adjicies annos ejus.* Inventum ergo homini quod addatur; Deo autem addi nihil potest, quia scriptum est: *Non est adjicere, neque minuere, in quo perfecta et plena*
Eccli. xxviii, 5. *sunt omnia.* Etsi Christus resurrexit, utique in eo quod adsumpserat, resurrexit, in quo plenitudini divinitatis ejus nihil vel decedere potuit, vel accedere. Deus enim incorporeus et immortalis est, cujus summa natura, et plenitudo virtutum sine ulla carnis accessione signatur. Caro autem dispensationis in Christo est, quam miserationis titulo, et pietatis jure suscepit; ut captivam redimeret, ablueret contaminatam, mortuam resuscitaret. Et pulchre ait: *Numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat?* Non dixit, non adjicitur; sed, *non adjiciet ut resurgat;* eo quod ipse se Dei Filius resuscitavit; sicut supra diximus dixisse eum Judæis: *Solvite hoc templum,*

[1] Edit. omnes ante maurinam ac mss. aliquot, *appellans rabbi atque doctorem, a cujus* etc. Elegantius cod. Vat. cum plerisque gallic. ac nostro A, ut in textu.

[2] Psalt. mediol. addit, *in idipsum*, quod addidit et una editio romana.

[3] Cod. A, *essent.*

[4] Maurini *suscitabo.* Sed lectio cod. A, a nobis adoptata, occurrit et n. 32 et alibi in Ambrosio (Cf. Sabbat. ad h. l.)

[5] Psalt. mediol. *statuerunt.*

[1] Joan. II, 19. *et in triduo excitabo*[1] *illud.* Adjectionem accepit caro, quasi sumpta de homine, suscepta de Virgine: sed quasi Deus adjectionem ipsam operatus est, qui virtute propria resurrexit, ut esset suæ resurrectionis operator. Ut autem intelligas[2] quod et Pater Filium, et Filius ipse se resuscitaverit, agnosce operationem illam divinæ fuisse virtutis, quia Patri et Filio una virtus, communis operatio; quandoquidem una atque eadem substantia Trinitatis est.

21. Sed quid ego ceteros arguo (dicit Dominus Jesus); quid mirum si populus me non cognovit, et cruci adjudicavit; cum apostolus meus mercedem proditionis exegerit; cum con- Vers. 10. viva meus mortem meam vendiderit? *Etenim homo pacis meæ in quem speravi, qui edebat* [3] *panes meos, ampliavit super*[3] *me supplantationem.* Aliqui Judam excusandum putant; quia refudit [4] pecuniam quam pro mercede proditionis[4] acceperat: sed ecce quia ultra Judæorum condemnatur infidelitatem; cui enim plus datum est, plus exigitur ab eo. Quid, inquit, de aliis querar? *Homo pacis meæ,* cui pacem meam dederam, pacem meam relinquere volueram, persecutoribus deductis me tradidit, et fefellit me, *in quem speravi.* Numquid ignoravit proditorem sui futurum, de quo ante prædixit: *Unus ex vobis* Joan. XIII, 21. *me tradet* (hoc autem dicebat de Juda, sicut scriptum est in Evangelio)? Non utique; sed quo amplius condemnaret eum, de fide ejus sperasse se dixit. Aquila, *confisus eram,* dixit: Symmachus posuit, *confidebam.* Plus enim gravamus eum in quo plurimum spei vel fiduciæ habuisse nos dicimus, si postea spem nostram opinionemque destituit.

22. Simul ostendit quanta vis divinæ sanctificationis sit, quæ excludat malitiam, et depravatum emendet ingenium, si forma propositi melioris accedat. Quantos scimus esse conversos? Mutatus est Zachæus ille publicanus et ad quæstum avaro intentus affectu, qui postea quadrupla redhibitione solvit errorem, condemnavit in se avaritiam, temporis superioris abjuravit lucra, compensavit in pauperes, et si deesset exactor. Latro ipse nequitiam suam proposito meliore mutavit, agnovit in cruce Christum, confessus est Dei Filium, regem voce propria nuncupavit. Quo tempore justi plerique nutabant, ipsi certe latebant apostoli, carnifex ipse centurio non negavit. Quid de tempore Evangelii loquor? Rahab meretrix erat, quæ perfidiæ atque intemperantiæ se alebat stipendiis: tamen ubi exploratores vidit quos miserat Jesus Nave, fidem induit; et periculo imminente, justitiam reservavit; nec susceptos prodidit, sed fideli humanitate protexit. Ideo ergo sperasse se dicit; quasi jure præsumpserit, ut apostolus superiora deponeret, meliora sequeretur; et qui sanctificandi alios munus acceperat, ipse in se sanctitatis gratiam custodiret, et sinceritatis inhæreret officiis. Bene ait, *speravi;* quia homini dedit eligendi arbitrium, quid sequatur. *Posui,* inquit, *ante te bonum et malum.* Si malum elegeris, non Deut. XXX, 15. natura delinquit, sed eligentis affectus. Si unusquisque hominum condemnatur qui malum elegerit; quid de Juda dicimus, qui prodidit eum cui copulabatur suavitate convivii?

23. *Qui edebat,* inquit, *panes meos, ampliavit super me supplantationem.* Quid est quod addidit, *panes meos?* Potuit dicere: Qui edebat panes mecum; nisi illam intelligas, quæ specialis est Christi, hoc est, verbi cœlestis alimoniam; *non* enim *in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei.* Denique alibi dicit: *Qui semper mecum dulces* Matth. IV, 4 *capiebas cibos.* Quibus versiculis bene utimur Ps LIV, 15. adversus eos qui necandos esse crediderint, cum quibus videntur epulati. Gentiles hoc custodire memorantur, hostes plerumque, latrones etiam, ut parcant iis cum quibus recordentur se iniisse convivium:[5] feræ quoque ipsæ pabulorum so- [5] cietate mitescunt. Unde propter hujusmodi affectum gratiæ convivalis, si verba consideremus, non otiose dulces cibos dixit. Quomodo enim dulces, qui cito corrumpuntur? Sed vide ne dulces cibos dixerit verba vitæ. Hos enim cibos nulla amaritudo corrumpit, nulla mortis corruptela contaminat. Unde et *semper* dixit. Non enim semper edere quis poterat. Semper autem verbo Dei possumus inhærere, et noctibus et diebus, si in lege Dei die et nocte meditemur.

24. Quid est etiam, *ampliavit?* Græcus ἐμεγάλυνεν dixit, hoc est, magnificavit. Utrumque nobis exposuit Dominus quod movere nos posset, dicens in Evangelio: *Qui manducat mecum* Joan. XIII, 18 *panem, levavit super me calcaneum.* Unde assumptus hic sermo sit, consideremus. *Fuimus,* inquit, *increduli, errantes, servientes desideriis et* Tit. III, 3. *voluptatibus.* Fateamur errorem, ut diluamur. Et ego vidi aliquem puer athletam, cum elisisset adversarium, frontem ei percussisse calcaneo: quod signum fuit, eo quod insultaverit victo. Hoc est quod ait: *Magnificavit super me supplantationem;* quo verbo insultantis jactantiam declaravit. Levavit ergo et Judas super Christum calcaneum suum, cum proderet eum; sed non levavit impune. Adhuc Adam calcaneum levat,

[1] Hæc lectio a superiori differens explicanda est vel ex arbitrio Ambrosii modo unam modo aliam vocem adhibentis, vel e diversis biblicorum exemplarium lectionibus quas ipse æque sequeretur.

[2] Ita cod. A, mss. Vatic. et quatuor gallici. Editt. ante maur., *Cum igitur legas quod.*

[3] Psalt. mediol., *adampliavit adversum.*

[4] Plures mss., *pro mercede emptionis acceperat.*

[5] Mss. aliquot, *recordentur conturbernium habuisse.* Ceterum in confesso est olim non tantum apud Græcos ac Latinos, sed et apud Barbaros magna religione ac reverentia cultam esse mensæ atque conviviorum societatem. Etenim gentes fere omnes cum privata fœdera, tum publica per salis ac panis communionem jungebant: Jovem hospitalem mensæ præsidem et vindicem existimabant: jurabant per mensam hospitalem; et si quis hospites atque ὁμοτραπέζους violasset, non modo ipse habebatur exsecrabilis, sed et ædes ubi hoc sceleris patratum esset, tamquam funestæ, interdum habitatoribus desertæ remanebant. Vide Strukium Ant. Conviv. lib. I, cap. 3. (Edit. Maur.)

quod a serpente est vulneratum. Et utique ei pedes laverat Christus. Audierat dicentem: *Qui lotus est, non indiget, nisi ut pedes lavet; sed* Joan. XIII 10. *est mundus totus.* Sed quod lavit gratia, inquinaverat perfidia. Judas ergo calcaneum levavit ad vulnus. Vere non tenuit caput, qui calcaneum super Christum levavit. Adam super se levavit, hic super Christum; et ideo eum serpens gravius quam ceteros vulneravit. Levavit calcaneum suum, qui fraudulentum osculum porrigebat, quo supplantaret auctorem; ideoque scriptum est in Propheta: *Ampliavit super me supplantationem.* Esau quoque ait de fratre suo: Gen. XXVII, 36. *Bis me jam supplantavit.* Qui supplantat, dolum facit, quo adversarium elidit, aut vulnerat. Ideo et Judas supplantasse dicitur, quia osculo suo vulnus infixit, quo invadendi Salvatoris signum persecutoribus demonstravit. Supplantavit ergo quasi serpens; quia serpens suo ore venenum infundit, et vulnerat dente calcaneum: et hic enim non divinitatem Christi, sed corporis extremum calcaneum vulneravit. Levavit etiam Judas calcaneum quasi luctator insolens et superbus, in quo caput percuteret Salvatoris: sed caput Christi ferire non potuit; quia caput Christi Deus. Suum sane caput informis laquei nodo ligavit, ut remedium sibi salutis auferret.

25. Vide si pie potes illud aptare, quod in Genesi dixit sanctus patriarcha Jacob, cum de filiis prophetaret: *Dan judicabit populum suum tamquam unam tribum in Israel;* et: *Fiat Dan sicut serpens sedens in via, et in semita mordens calcaneum equi: et cadet eques retrorsum, salu-* Gen. XLIX, 16, 17. *tem exspectans a Domino.* Legimus quidem quod Judic. XIII, 25. Samson de tribu Dan judex fuerit in Israel: sed alius hic significatur futurus, qui ex ea tribu progressus populum suppliciis sacrilegæ impietatis affliget. Antichristus ille, qui sedebit in templo tamquam sit Deus, vere judicium, quod habet interpretatio; Dan enim judicium significatur. Et pulchre dixit, quia populum suum judicabit, qui perpetuæ pœnæ fiet obnoxius; qui enim non credit, jam judicatus est: qui autem credit, non judicabitur; quia credit in Dei Filium animæ suæ redemptorem. Et ideo tamquam judicii liber dicit: *Qui dijudicat me, Dominus* I Cor. IV, 4. *est.* Judicaturus est ergo populum impietatis, non plebem; illi enim judicantur qui cadunt ruina perfidiæ, non qui resurgunt fidei libertate.

26. Sedebit igitur in via, et insidiabitur in semita, sicut serpens; ut vulneret transeuntes, et mordeat equi nostri calcaneum; animam enim fidelium non poterit vulnerare. In qua autem via sedebit, et in qua semita; nisi ex quibus Christus Dominus, ut legimus, nationum populum vocavit ad cœnam suam dicens: *Exi* [1] *in vias, et circa sepes, et compelle ut intrent; ut*[1] Luc. XIV, 23. *impleatur domus mea?* Et quia similiter Judas amplificasse super Christum legitur supplantationem, videtur hoc loco ipse signari, quod mordere haberet calcaneum equi, quo Christus Dominus vehebatur. Unde dictum est: *Equitatus* Habac. III, 8 *tuus salus;* quod caro ejus mundi totius erat susceptura peccatum; ut salus pro exitio, et vita æterna pro morte succederet. Vulneratus est ergo equus non mendax solus ad salutem: vulneratus est equus, qui mundi totius peccata suscepit, et onera nostra portavit, et non fuit fatigatus: vulneratus est equus, qui ad furorem concubitus adhinnire nescivit. Et ideo fortassis Johanni Evangelistæ cœlum apertum, et albus equus est demonstratus, super quem sedebat habens in capite diademata, et in femore suo nomen scriptum: *Rex regum, et Dominus dominantium.* Albus erat, quia erat immaculatus, qui Apoc. XIX, 16. nulla peccati inquinamenta cognoverat. Nam si libido tenebrosa est, recte sanctimonia relucet et splendet. Hic ergo equus est vulneratus, sed non retardatus. Denique cum ipso vulnere de tumulo resurrexit, cucurrit ad cœlum supra omnes angelos et archangelos, velocior omni equitatu militiæ cœlestis inventus, supra equos etiam illos igneos quibus Elias raptus est. Et merito velocior, qui super omnes cœlos, et supra cœlum cœlorum ad sedem Dei omnipotentis adscendit, et sedet; ut Scriptura nos docuit dicens: *Videbitis abhinc Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis.* Marc. XIV, 62.

27. Hic itaque equus in figura et ante est demonstratus tempore Machabæorum, quem sedebat dux ille militiæ cœlestis aureis armis refulgens, qui Heliodorum depeculatorem[2] illum depositi vidualis, ceterorumque quæ sacræ fuerant commendata custodiæ, et stravit, et perculit, et postea exoratus Oniæ precibus sacerdotis vitali usui reformavit. Unde vere in eo arma aurea refulserunt; quia solus equum hunc sedit, et vicit, in quo nullus culpæ immunis evasit. Non Enoch, qui raptus est, ne malitia mutaret cor ejus: non Abraham, non Isaac, non Jacob, non Moyses. Omnes enim sub peccato, omnes sub morte. Denique regnavit mors ab Adam usque ad Moysen. Solus iste est qui peccatum non fecit; solus est Christus, qui peccatum abstulit mundi, qui dixit morti: *Ubi est,* *mors, victoria tua; ubi est, mors, aculeus tuus?* I Cor. XV, 55.

28. Quomodo ergo amplificavit super hunc supplantationem suam Judas, et cecidit eques retrorsum? Quod in Juda est, dolum fecit: quod in Christo, volens passus est. Sæpe videmus fortiorem velle percuti; ut acrior lacessitus insurgat, vehementius excitetur. Momordit ergo serpens calcaneum equi, virus suæ fraudis evomuit: volens eques se ipse dejecit, volens cecidit, ut nos levaret. Quid est tamen, quod ait Scriptura: *Et cadet eques retrorsum*? Cur retror- Gen. XLIX, 17. sum, nisi ut regeret retro se sequentes? Retrorsum erat Petrus, cui dixit: *Vade retro post*

[1] Cod. A, *et.*

[2] Cod. A, *despiculatorem.*

me. Retro erant apostoli, et ceteri discipuli. Ideo retrorsum cecidit; quia super quos cadit, salvat. *Omnis enim qui super hunc lapidem,* inquit, *ceciderit, conquassabitur: supra quem autem ceciderit,* Luc. xx, 18. *emundabit eum.* Alii habent, *ventilabit eum;* alii, *comminuet.* Qui enim ventilat frugem, mundat a paleis: qui comminuit aliquid, in pulverem redigit; ut mollitia pulveris, vel poculo salubri, vel reliquo medicinæ usui sine ulla perturbatione proficiat. Unde colligimus cavendum, ne quis semel per baptismum susceptus a Christo, ex ejus decidat corpore, hoc est, excutiatur ab Ecclesia; ipsa est enim mortis ruina perpetuæ. Illum autem qui venit crediturus in Christum, ut eum mors ejus inveniat, crux ejus adsumat, clavus infigat, sanguis infundat, sepultura quoque ejus involvat, gratia resurrectionis adtollat, de somno suscitet, a morte vivificet: illum, inquam, a sæculo liberat, a peccato mundat, sanat a vulnere, a duritia impietatis inflectit, ad mansuetudinem pietatis emollit; ut circumciso corde incircumscriptum illum et incomprehensibilem hauriat spiritum, bibat poculum salutis æternæ. Cecidit ergo eques retrorsum.

29. Accipe et aliud, cur retrorsum et non ante ceciderit. Post ipsum omnes; nemo ante ipsum. Cecidit ergo non sibi, sed omnibus; ut duritiam cordis nostri super nos cadendo molliret. Cecidit super Adam, quem quærebat, ut inveniret. Retro eum quæsivit; ut supra humeros suos bonus pastor imponeret, secumque paradiso in illius redemptione latronis inveheret.

30. Sed forte dicas: Et persecutores ceciderunt retrorsum. Sic enim scriptum est, quia Joan. xviii, 6. principes sacerdotum, quos adduxerat proditor Judas, et ceteri qui ad comprehendendum advenerant Dominum Jesum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram. Hoc est quod et ego dico, quia super peccatores voluit cadere, non super justos; justus enim medico non indiget, sed peccatores. Si apostolorum umbra sanabat; quanto magis caro Christi quos tangit, a morte defendit? Denique leprosum tetigit, et sine dilatione mundavit. Ut scias autem qui legis, quia et persecutores suos voluit liberare, testem Christi interroga. Nam cum inveheretur Petrus in Judæos, quod principem vitæ interfecissent, remedium demonstravit; ut agerent pœnitentiam, remitti sibi peccatum quod admiserant, mererentur. Quid autem dubitas, quod ideo cecidit, ut resuscitaret; cum ipse dixerit: *Percutiam, et* Deut. xxxii, 39. *sanabo?* Verborum tamen videto distantiam. In Genesi habetur: *Cadet eques retrorsum, salutem* Gen. xlix, 17. *exspectans a Domino;* hoc est, ut oculos non avertat, actio mentem propriam non reflectat, resurrectionis suæ prærogativam vindicet, et divina se resuscitet potestate. Hic autem habetur: *Abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram.* Joan. xviii, 6. Qui terrenus est, in terram cadit: qui cœlestis, cœlo inhæret. Etsi corpore cadit, virtute non cadit: nec iis quæ sua sunt, sed quæ sursum semper intendit;[1] semper enim ad Patrem respicit, ut ejus circa nos impleat voluntatem. Utinam et isti non abiissent retrorsum, sed Christum excepissent; sicut excepit Joseph, et sepelivit eum in monumento novo! Qui fidelis est, in terram non cadit: qui infidelis, cadit et descendit in inferiora terrarum; sicut scriptum est: *Descendant in infernum viventes.* Ps. liv, 16. Ergo persecutor super terram, et in infernum cadit: Christus super resurrecturos, Christus super petram, Christus super Ecclesiam. Audi quomodo super Ecclesiam cadat. Retro erat Petrus, et sequebatur eum cum a Judæis ad Caiphæ domum Synagogæ principis duceretur. Ipse est Petrus cui dixit: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Matth. xvi, 18. Ubi ergo Petrus, ibi Ecclesia: ubi Ecclesia, ibi nulla mors, sed vita æterna.[2] Et ideo addidit: *Et portæ inferi non prævalebunt ei: et tibi dabo claves regni cælorum.* Ibid. Beatus Petrus, cui non inferorum porta prævaluit, non cœli porta se clausit; sed e contrario destruxit inferni vestibula, patefecit cœlestia. In terris itaque positus cœlum aperuit, inferos clausit.

31. Potest et illud convenire huic loco, quod Samaritanus descendentem de Hierico hominem vulneratum illum a latronibus non præterivit; sed suscepit eum, et vulnera ejus curavit, infundens oleum et vinum; et imposuit supra jumentum suum, et duxit ad stabulum. Quid dubitas de equo bono, cum bonum et jumentum legeris? Cum legeris, in Hierusalem illam, et equites multos, et plurimos cum quadrigis et curribus introire? Nec te moveat quod legisti: *Hi in curribus, et hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur. Ipsi obligati sunt, et ceciderunt.* Sed Elias non cecidit, Ps. xix, 8 et 9. qui curru introivit; ubi enim Dei nomen est, ibi nullus obligatur, sed absolvuntur universi. In nomine autem Dei nostri et pauper est tutus, et dives; et nobilis, et ignobilis; et infirmus, et potens. Fidei non præjudicant opes; si tamen uti opibus noverimus.

32. Et ideo nomen Dei in se habens dicit: *Tu autem, Domine, miserere mei, et resuscita me,* Vers. 11. *et retribuam illis.* Quod utique non quasi de resurrectione dubitans dicit, qui in potestate habebat dicere: *Solvite templum hoc, et in triduo resuscitabo illud;* sed formam dat homini, Joan. ii, 19.

[1] Ita editio romana et maurina conformiter cod. vatic., quibus consonat et noster cod. A, dum antiquiores editt. cum paucis mss. habent, *non cadit, nec iis quæ sua sunt, sed operi intendit;* et quatuor alii mss., *non cadit, sed quæ sursum sunt, semper intendit,* et rursum alius, *non cadit, sed quæ sua sunt, semper intendit.*

[2] Celeberrimum duplex hoc Ambrosii epiphonema, ubi et Petri primatus, et salutaris Ecclesiæ institutio extolluntur; sicut nec minus perspicua de eodem Petri primatu sunt quæ sequuntur.

ut misericordiam a Deo, et resurrectionem de Deo speret. Deinde non resuscitari se petit; sed resuscitari sibi postulat Mathiam in locum Judæ, ut apostolicus numerus impleatur. Etenim quia necesse habebat perire filius perditionis, ut Scriptura impleretur; oportebat in locum ipsius subrogari filium salutis. Tertium accipe. Resuscitari se, hoc est, corpus suum, poscit: corpus autem Christi Ecclesia est. Et quia Judas figura erat infidelis populi Judæorum, qui pecunia vel emit, vel vendidit Christum (quod faciunt qui pluris ducunt pecuniam, quam religionem), pro
1 interitu plebis infidæ[1] significat Ecclesiæ sibi gratiam resurrecturam. Unde et ipsa dicit in Canticis: *Si suscitaveritis et resuscitaveritis cari-*
Cant. II, 7 *tatem;* cum quæreret de juvenculis Christum, quia Christus caritas est.

33. Quod autem ait: *Retribuam illis;* hoc intelligimus, quia florentis Ecclesiæ processibus cruciabuntur: et tunc cognoscent quæ pœna perfidiæ sit, cum adverterint qui fidei sit splendor, et gratiæ. Vel quia bonus Dominus est, qui poterat dicere: *Retribuebant mihi mala pro*
Ps. XXXIV, 12. *bonis.* Et medium verbum est retributionis, vel in bono, vel in malo: retributurum in bono esse se dicit, quia etsi cæcitas in Israel ex parte continget, tamen cum plenitudo gentium intraverit, tunc omnis Israel Christi miseratione salvabitur.

Vers. 12. 34. Et subjecit: *In hoc cognovi quoniam voluisti me; quoniam non gaudebit inimicus meus super me.* Superius de passione sua loquutus est quasi homo: hinc jam aperit majestatem suam, quod solus sine peccato, solus cui pec-
2 cator inequitare[2] non potuit, solus quem Pater ut unicum Filium dilexerit. Qua ratione ergo inimicus non est lætatus super eum? Quia etsi mortem suscepit pro nobis, resurrexit tamen; et ipse insultavit inimico, cujus victoriam destruxit, et aculeum mortis infregit. Et nos licet in sæculo mœsti simus, atque in mœrore nostro et contritione cordis animique nostri lætetur inimicus; tamen resurgentes ejus gaudium destruimus. Unde et Michæas dixit: *Noli super me*
Mich. VII, 8. *gaudere, inimica mea, quia cecidi; sed resurgam.* Resurrectio est ergo qua inimici omnia vincula solvuntur, triumphus omnis aboletur.

35. Sequitur: *Propter innocentiam autem meam*
3 *suscepisti me:*[3] *et confirmasti me in conspectu tuo in æternum. Benedictus Dominus Deus Israel a*
Vers. 13, 14. *sæculo et in sæculum: fiat, fiat.* Innocens nulli nocet, in neminem peccat. Ideo sine peccato, sine dolo Christus scripturæ divinæ auctoritate signatur. Hoc igitur et hic declaratur, ubi dicit: *Propter innocentiam autem meam suscepisti me.*

A Quæ autem susceptio significatur? Nam et alibi legimus: *Suscepisti me ex utero matris meæ.* Ergo Ps. CXXXVIII, 13.
quia ab omni concretione generationis humanæ mundus est natus, qui de Spiritu est natus et Virgine; ideo eum Pater suscepit, quia ortum illius[4] nulla corporeæ generationis concretio usitata fuscavit. Suscepit eum resurgentem, quia nulla eum offensio prolapsionis adspersit. Immaculatus ad Patrem rediit, a quo immaculatus exivit, quando descendit in terras. Unde dicit
B ei Pater: *Filius meus es tu: ego hodie genui te;* Ps. II, 7.
hoc est, generationis meæ in te privilegium recognosco, quem nulla macula potuit inquinare peccati. Inter peccatores versatus es, peccata omnium suscepisti, peccatum pro omnibus factus es, maledictum pro omnibus factus es; sed nullus usus potuit ad te transire peccati. Ita inter peccatores versatus es, quasi inter angelos versareris. Fecisti terram esse quod cœlum est; ut et ibi peccatum tolleres. Hodie te genui, in
C quo complacui. Probasti te Filium, qui implesti in omnibus Patris voluntatem. Hodie te genui, in quo lucem immaculatæ prolis agnosco. Heri mihi et hodie ipse es, et in sæculum. Nox in te nulla est, quia totus es dies. Bene confirmatus in conspectu Patris dicitur in æternum, quia apud Patrem semper est; et vere in conspectu ejus, cujus splendor est gloriæ, et imago substantiæ. Sed quemadmodum complacet in Filio Pater, ita et Filius benedicit Patrem. Pater
D enim honorificat Filium, et Filius honorificat Patrem.

36. *Benedictus,* inquit, *Dominus Deus Israel;* hoc est, populi Deum videntis, qui et Dominum suum et Deum credit: *A sæculo et in sæculum: fiat, fiat.* In hebræo habetur: *Amen, amen;* ut adseruerunt, qui librum legerunt in hebraicis litteris scriptum. Græcus hoc loco γένοιτο, γένοιτο dixit, quod est: *Fiat, fiat.* Quod verbum diversas significationes habet, ut sit interdum
E imperantis, interdum precantis, interdum confirmantis aliquid: imperantis est, cum superior inferiori statuit quid faciendum sit, vel sequendum: precantis est, sicut illud: *Fiat voluntas tua;* non enim Deo quis imperat, sed precem Matth. VI, 10.
fundit: confirmantis est, cum benedicit propheta, vel sacerdos, vel sanctus aliquis; et populus respondet: *Fiat, fiat.* Hic ergo magis confirmatio mihi videtur benedictionis, quam oratio, vel deprecatio: maxime quia repetitio ipsius facta sermonis est. Et videtur hebræus quidem sermo
F mutatus; sed idem sensus expressus. Sicut enim cum sacerdos benedicit, populus respondet Amen, confirmans benedictionem sibi, quam plebi sacerdos a Domino deprecatur; ita in psalmo re-

[1] Ita cod. A, pro *in fide*, quod e quinque gallicis mss. posuerunt Maurini. Alii vero mss. et editt. vet. in marg., *pro interitu plebis infidelis significat Ecclesiam sibi gratam* (eædem edit. ac Rom. in corpore, *Ecclesiæ sibi gratiam*) *resurrecturam.*

[2] Mss. Vict. et Colb. atque editt. vet. in margine, *solus qui peccato inquinari non potuit.* Eædem edit. in corpore, ac etiam Rom. *solus cui peccator insultare* etc. Sed aptius ad allegoriam supra institutam reliqui mss.... *inequitare non potuit.* Hic autem obiter observa, quod jam supra adnotavimus, diabolum ab Ambr. passim peccatoris nuncupatione signari. (Edit. Maur.)

[3] Psalter mediol., *me autem propter innocentiam meam suscepisti.*

[4] Cod. A, *ejus.*

sponsum est: *Fiat, fiat;* quasi: Amen, amen. Amen autem confirmationis verbum evidenter ostenditur in Evangelio, ubi Dominus confirmans
Matth. XIX, 23. sermonem suum dicit: *Amen dico vobis.* Major autem vis est, ubi repetitus est sermo: quod in libro Evangelii secundum Johannem frequentius invenimus; quia ipse maxime de cœlestibus et profundis mysteriis est locutus, sicut scriptum est: *Amen, amen dico tibi; nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non*
Joan III, 5. *potest introire in regnum Dei.* Et alibi: *Amen, amen dico vobis; si quid petieritis a Patre in*
Joan. XVI, 25. *nomine meo, dabit vobis.* Abundant duo exem-
1 pla; reliqua vero si quis quæsierit[1] inveniet.

37. Indicium quoque est libri finiti: *Fiat, fiat.* Nam in quinque libros divisum videtur esse
2 psalterium.[2] Primus liber hoc psalmo finitur, hoc est, quadragesimo. Et pulchre usque ad passionem Salvatoris quadragesimus psalmus est comprehensus, qui finem libro daret, quoniam passio Domini finis est quadragesimæ; ut secundus liber a mysteriis renovationis inciperet, qui liber, utpote quadragesimæ, perfectiora sacramenta complectitur. Nam et baptismatis prænuntiat sacramenta, cum dicit: *Sicut cervus de-*
Ps XLI, 2. *siderat ad fontes aquarum:* et requiem sanctorum, qui ad tabernaculum cœleste pervenerint: et Spiritus sancti descensionem, quando effusa est gratia spiritalis in quadam voce cœlestium cataractarum; quia virtute magna Spiritus ferebatur, ut legimus in Actibus apostolorum: et ingressum renovati hominis ad altare: et Salvatoris adscensum: et sanctificationem propositi virginalis. Qui liber finitur in psalmo septuagesimo primo, quo regnum Christi pacificum toto orbe diffusum prophetico sermone annuntiatur, remissioque peccatorum; ubi cum benedictionem Domini præmisisset, subtexuit: *Et re-*
Ps. LXXI, 19. *plebitur majestate ejus omnis terra: Fiat, fiat.* Tertius quoque liber finitur octuagesimo octavo psalmo; et ibi habet: *Benedictus Dominus in*
Ps. LXXXVIII, 53. *æternum: Fiat, fiat.* Quartus liber finitur psalmo centesimo quinto, ubi habet: *Benedictus Dominus Deus Israel a sæculo et usque in sæculum; et*
Ps. CV, 48. *dicet omnis populus: Fiat, fiat.* Quintus liber usque ad finem est; ubi pro hoc verbo Propheta dicit: *Omnis spiritus laudet Dominum.* Ps. CL, 6

38. Sed iterum forsitan te moveat, quomodo quinque libros adseram, cum unum Psalterium sit. Sed etiam Evangelium unum est, et quatuor libros esse negare non possumus. Unum autem Evangelium esse, et alibi, ni fallor, intimavimus; Lib. I in Lucam, in procemio. et si iterum exigitur, facile possumus edocere, cum Salvator dixerit: *Amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit hoc*[3] *Evangelium.* Et Apo- 3 Matth. XXVI, 13
stolus: *Miror quod sic tam cito transferimini in aliud Evangelium, quod non est aliud; nisi aliqui sunt qui vos pervertunt.* Et alibi: *Notum enim* Galat., I, 6, 7.
facio vobis, fratres, Evangelium. Nec usquam I Cor. XV, 1.
habes aliter de corpore isto quatuor librorum, nisi Evangelium significatum. Denique quia unum corpus est etiam psalmorum, Scriptura dixit: *In decachordo psalterio, cum cantico in cithara.*[4] 4
Ps. XCI, 4
Sed iterum quia quinque libri sunt, dixit alibi: *In vasis psalmorum.* Ps. LXX, 27

39. Pulchre autem quinque libri et unum Psalterium; quoniam quinque sensibus homo exterior vivificatur, et rursus quinque spiritalibus sensibus ille absconditus cordis homo noster consummatur interior, qui solus ante Deum locuples Petri apostoli testimonio reperitur. *Qui* 1 Pet III, 4.
habet, inquit, *aures audiendi, audiat.* Habes unum Luc VIII, 8
sensum. Et sicut sunt qui oculos habent, et non vident; ita sunt qui oculis non videntibus, plus videre creduntur. Unde et prophetæ dicebantur videntes, etiam qui oculis non viderent. Bonus etiam ille odor, de quo Apostolus dixit: *Bonus odor Christi sumus Deo.* Unde et Job II Cor. II, 15.
dicit: *Et Spiritus divinus, qui est in naribus meis.* Job. XXVII, 3.
Idem ergo odor Christi, et Spiritus sancti est Deo; quia unus odor est Trinitatis. Est et interior cibus, de quo dixit Dominus: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei, qui in cœlo est.* Est et interior tactus, quo Christum tetigit Joan. IV, 31.
mulier illa in Evangelio, quæ per duodecim annos sanguinem profluebat, nec a medicis acceperat sanitatem; sed accepit a Christo. Fidei tactus est, quo tangitur Christus. Denique eam homines non videbant; sed videbat[5] Jesus, et se vidisse testatus est dicens: *Tetigit me aliquis;*

[1] Cod. A, *quærit.*

[2] Celebris est illa psalmorum in quinque partes divisio, cum ejus meminerint e Græcis Eusebius Cæsar. *Argum. in Psalm. enumer.,* Gregorius Nyss. *Tract.* I, *in Ps.* cap. 5, et seq., Hieronymus epist. 134., Hilarius Pictav. *Prol. in Psalm.* Quibus potest addi Cassiodorus in *Prol. super Psal.* cap. 11, atque alii. Quod autem eam rejicit Hieronymus et post eum nuperus commentator, vir alioquin eruditus, ducti Hebræorum, ac maxime apostolorum auctoritate, semper psalmorum librum, non autem libros nominantium; eam quidem rationem non male infra n. 37, diluit noster Ambrosius. At vero quod laudatus auctor eamdem divisionem Christo negat esse antiquiorem, præterquam quod Hieronymum atque Hilarium inter se committit, qui facile conciliari possunt, modo Hieronymianum testimonium non omnes omnino Hebreos includere consentiamus; certe manifestum est eum non vidisse Eusebii testimonium. Is enim memoratam divisionem Hebræis diserte adtribuit, atque in accuratissimis exemplaribus inveniri adserit his verbis: Τῆς βίβλου τῶν ψαλμῶν ἥδε ἂν εἴη ἡ διαίρησις ὡς τὰ ἀκριβῆ τῶν ἀντιγράφων, αὐτό τε τὸ Ἑβραϊκὸν περιέχει· εἰς πέντε γὰρ μέρη τὴν πᾶσαν τῶν ψαλμῶν βίβλον παῖδες Ἑβραίων, διαιροῦσι. Vide que sequuntur in *Expositione Græc. Patrum in Psalmos,* jam ante a nobis citata. Quin etiam haud absurdum fuerit existimare peritos illos hebraicæ linguæ, quos Ambrosius, ut ipse numero superiori significat, de clausula hujusce psalmi percunctatus est, ab eo quoque de psalmorum apud Hebræos divisione fuisse interrogatos. (Edit. Maur.)

[3] Cod. A, omittit *hoc.*

[4] « Vet. editt. cum tribus mss. *Scriptura dixit. Sed iterum quia quinque libri sunt, dixit alibi: in vasis psalmorum.* Rom. *Scriptura dixit: Scriptum est enim in libro psalmorum. Et iterum, quia plures psalmi sunt, tamquam libri, dixit etiam alibi: Necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis, et psalmis de me.* Nos locum auctoritate quinque mss. restituimus. » Ita Maurini. Eamdem lectionem, ut in textu, habet noster cod. A.

[5] Cod. A, *vidit.*

Luc. VIII, 46. *nam et ego cognovi virtutem de me exisse.* Cognitio Christi collatio sanitatis est. Ergo quoniam decem sensus homini inesse manifestum est, ideo David, qui et foris et intus canebat, foris corpore, intus corde, dicit in psalmo: *In*
Ps. CXLIII, 9. *decachordo psalterio psallam tibi.*

40. Psalterium ergo est homo consummatus in Christo: in quo sicut arte concinentium fila chordarum, ita convenientium resonant opera canora virtutum, ut possit dicere: *Psallam tibi, Deus, in cithara sanctus Israel: gaudebunt labia mea, cum cantavero tibi; et anima mea, quam*
Ps. LXX, 24, 25. *redemisti.* Paulus ait de se: *Foris pugnæ, intus*
II Cor. VII, 25. *timores.* Hic et intus et foris gaudet: sed ille adhuc in certamine, iste in remissione; quia redemptionem animæ suæ se meruisse cognoverat. Qui psallit, in lætitia est: qui luctatur, in sollicitudine. Verum et Paulus sciebat psallere: sed adhuc se processibus reservabat, cum foret plenius comprobatus, ut psalleret; et ideo dixit: *Orabo spiritu, orabo et mente: psallam spiritu,*
I Cor. XIV, 15 *psallam et mente.*

41. Et quia geminum psallendi officium demonstravit, geminam quoque vocem esse Scriptura edocuit, Propheta dicente: *Voce mea ad Dominum clamavi, et vox mea ad Deum, et intendit mihi.* Quid est mea? Potuit enim dicere: Clamavi ad Dominum. Sed quæ nostra est vox; nisi ista quæ melior est, quæ nescit errare? Nam ex multiloquio peccatum incurrimus, et vitare non possumus. Illa vox Prophetæ est quæ ad Deum pervenit, quæ tacente Moyse, clamavit ad Dominum: qua etiam in orationibus suis Anna clamabat, cum oris suis labia non moveret; et impetravit filium, quem ante diu non impetraverat, cum corporis voce clamasset. De hac voce dixit Dominus: *Tu autem cum oras, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum, qui est in abscondito: et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.* Quid est reddet? Hoc est, quod deprecatus es, quod orasti. Sicut enim peccatores de manu Domini recipiunt peccata sua duplicia; ita e contrario justi recipiunt cum affectu[1] propria postulata. Audi quomodo recipiant. Adscendit oratio tua ad Deum, et descendit ad te. Unde et in psalmo legimus: *Et oratio mea in sinum meum convertetur;* ut fructum scilicet referat postulanti. *Benedictus Dominus Deus Israel,* qui tanta nobis aperuit mysteria: *a sæculo, et in sæculum;* id est, ex infinito in infinitum: *Fiat, fiat.*

Ps. LXXVI, 2.

Matth. VI, 6.

Ps. XXXIV, 13.

IN PSALMUM XLIII ENARRATIO.

Vers. 1. SALMI titulus est: *In finem filiis Core intellectus.* Ubi passionis Dominicæ, et baptismatis, et ingressionis ad altare sacrosanctum decursa mysteria sunt, docet sanctus propheta David quemadmodum athletam suum, cujus nomen teneatur in agone sanctorum, Christus exerceat. Sicut enim sine labore nostro, non ex operibus, sed ex fide per gratiam suam nobis peccata donavit, et ad coronæ petitionem indulgentissimus nos et benignus admisit, nec superiora nobis fecit obesse flagitia, quibus tanto certamine judicaremur indigni (quæritur enim etiam in iis qui lustrale certamen hoc subeunt,[2] etiam disciplina vivendi): ita rursus ne tanta peccatorum donatione resoluti, in superiora flagitia vel desidiam revertamur, psalmus iste nos admonet multa nobis, et gravia certamina esse proposita; ut nemo nisi qui legitime certaverit, coronetur. Luctandum est igitur adversus carnis hujus illecebras, et fervorem sanguinis: luctandum est adversus nequitias spiritales. Nemo gravior domestico adversario: nemo nocentior hoste eo, cui cœlestis substantiæ[3] potentia suffragatur. Cum dico nemo, divini memento sermonis, quo dixit Dominus: *Quia major ex natis mulieris Johanne Baptista nemo.* Nam qui natus est ex Virgine, ipse super omnes est. Et ideo neminem vereamur, qui Christum habemus; quoniam si Christus pro nobis, quis contra nos? Certemus

Matth. XI, 11.

[1] Ita mss. omnes. Editt. vero ante maurinam, *recipiunt cum effectu propria* (quædam Paris. *proprio*) *postulata.* Revera *cum effectu* esset omnino superfluum, quia idea *effectus* jam exprimitur per verbum *recipiunt.* Intelligendum vero est quod recipiant *cum affectu* ex parte Dei, qui libenter preces exaudit et suo affectu remunerat; aut etiam ex parte sua, grato scilicet animo erga Dei benignitatem.

[2] Solebant veteres diebus lustricis, id est, quibus urbs aliqua sacris piabatur, ludos ac certamina celebrare. Hoc intelligitur ex Seneca in Troad. ubi sic habes: *nec stato lustri die.... puer citatas nobilis turmas ages.* Quod autem de vivendi disciplina adjungitur, in eodem pertinet, quo illud Pauli I Cor. IX, 25. *Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet;* utrobique enim significatur olim severam athletarum fuisse vivendi rationem. Ea de re exstat hæc præceptio Epicteti, *Enchir.* λέ; Δεῖ σε εὐτάκτειν, ἀναγκοτροφεῖν, ἀπέχεσθαι πεμμάτων, γυμνάζεσθαι πρὸς ἀνάγκην ἐν ὥρᾳ τεταγμένῃ, ἐν καίματι, ἐν ψύχει, μὴ ψυχρὸν πίνειν, μὴ οἶνον etc. Idest: Oportet te servare ordinem, coacte cibum sumere, abstinere a bellariis, exerceri etiam invite in hora præscripta, in æstu, in gelu, non frigidam bibere neque vinum, etc. Non dissimilia reperies apud Arrianum lib. III, quibus addas licet quæ Horatius lib. *De arte poetica* in hanc rem scribit. (Edit. Maur.)

[3] Substantia dæmonum cœlestis hic dicitur per oppositionem cum humana, quæ terrestris est; eo quod fuerat in cœlo creata, unde cecidit.

ergo usque ad finem; ut evacuatis omnibus, quæ adversus Jesum et Domini voluntatem in nostro ante corpore militabant, veræ exercitiis virtutis intenti, soli Deo nostro et Domino serviamus. Hic enim finis, ut scriptum est: *Primitiæ Christus.... deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri; cum evacuaverit omnem Principatum et Potestatem et Virtutem.... ut mors novissima destruatur,* et incipiamus Deo esse subjecti, regnum in nobis cœleste servantes, ubi erat ante colluvio peccatorum.

I Cor. xv, 23 et seq.

2. Merito ergo, *In finem filiis Core intellectus,* psalmus inscribitur; ut in eo cognoscendo non vulgaris auditus, sed intellectus spiritalis operetur. Denique Aquila *psalmum disciplinæ* posuit. Et ideo tibi dicit Scriptura: *Da in disciplinam cor tuum; aures autem tuas præpara sermonibus intellectus.* Et alibi: *Dilige sapientiam et disciplinam.* Sapientia est quæ sensus scaturit: disciplina in habitudinem quamdam naturæ coalita forma virtutum, et mentis confirmata sententia scientiæ disciplinis.[1] Intelligere quoque obscurum sermonem atque dictionum prudentiam et ænigmata Proverbiorum scriptura nos docuit, cujus auctoritate colligimus has prudentiæ principales esse virtutes; eo quod sapientia semper quasi mater fœcunda parturiat; disciplina quasi severior magistra distringat; intellectus quasi diligens quæsitor inveniat, et veram justitiam, judiciumque rimetur.

Prov. xxiii, 12. Prov. i, 3. *Ibid.*

3. Doceamus hæc sacræ testimoniis lectionis. Sapientia dicit: *Ego quasi fons a paradiso, dixi: Rigabo meum hortum.... et adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam.* Nam generationes suas menti hominis, bonos videlicet sensus, quasi pia mater infundit. Accipe etiam testimonia disciplinæ: *Fili, ne neglexeris disciplinam Dei, nec defeceris ab eo correptus; quem enim diligit Deus, corripit.* Severa quidem in corripiendo, sed dulcis in corrigendo est disciplina; ne fluitemus et vagemur errantes, sed recipiamur a Christo. Disciplina enim non examinata vagatur, ut scriptum est. Sed pro conservatione hic posuit disciplinam. Tamen sicut sapientia, ita et disciplina, et perfecta et imperfecta eodem nomine nuncupatur: sed ubi sine adjectione, vel disciplina, vel sapientia nuncupantur, definitionem perfectionis accipiunt. Inexaminata ergo fluitat disciplina, sed examinata non fluitat. De intellectu quoque eadem Scriptura definit, quia *intellectus bonus est omnibus qui eum faciunt:* intellectus autem cum in se et sapientiæ gratiam habeat, et ordinem disciplinæ; utique docemur quod et sapientia et disciplina

Eccl. xxiv, 41, 42 et 46. Prov. iii, 11, 12. Ps. cx, 16.

bonæ sint eis, qui earum instituta suis ministeriis exsequuntur. Diximus de titulo, psalmum adoriamur.

4. *Deus auribus nostris audivimus;* sic Symmachus: Theodotion, *in auribus nostris* dixit; sicut et Septuaginta viri. Quid est quod ait, *auribus nostris?* Quod si non satis esset, *audivimus,* certe si hoc placuerat: *Auribus audivimus,* plenum erat. Cum ergo additum est, *nostris,* quid sibi hoc vult; nisi ut intelligas illa esse nostra, quæ mentis sunt; et ea esse meliora, quam quæ istius corporis? Et ideo quasi de alio dicit hic ipse Propheta: *Non timebo quid faciat mihi caro.* Et alibi: *Voce mea ad Dominum clamavi, et vox mea ad Deum, et respexit me.* Illa vox mea, quæ auditur a Christo, non quæ resultat in publico. Non vult igitur suum esse, quod corruptibile atque terrenum est, qui ad imaginem Dei et similitudinem meminit se creatum. Denique Scriptura nos edocet, prius ad imaginem Dei hominem esse formatum, postea de luto factum. Quasi superior ergo (superior enim qui antiquior) et gubernator et rector hujus corporis animæ vigor dicit: *Auribus nostris audivimus.* Quis iste est, nisi cui dicitur: *Qui habet aures audiendi, audiat?* Sunt enim qui aures habent, et audire mysteria non possunt; de quibus dicit Jesus in revelatione Johannis: *Foras canes et veneficos et impudicos:* quibus flagitiorum cupiditas, et ærugo pecuniæ aurem obstruit audiendi. Consideremus igitur quæ audisse se dicant, vel a quibus audivisse commemorent.

Vers. 2. Ps. [illegible], 5. Ps. lxxvi, [illegible]. Gen. i, 27. Gen. ii, 7. Luc. viii, 8. Apoc. xxi, 15.

5. *Et*[2] *patres,* inquit, *nostri annuntiaverunt nobis.* Qui sunt isti patres nostri? Titulus habet quia psalmus filiis Core scriptus sit; ut ab ipsis canatur, qui psallendi munus receperant, et in hujusmodi officium fuerant deputati. Core autem et Dathan et Abiron cum aliis qui adversum Moysen et Aaron insurrexerant studio contumaci, terræ hiatu in deserto vorati sunt et necati. Quibus mortuis, qui alii patres eorum filiis mirabilia opera Domini annuntiare potuerunt? *In malevolam enim animam non ingreditur sapientia.* Si sui ergo patres non annuntiaverunt filiis, alieni multo minus, qui declinarunt sobolem perfidorum. Qui sunt itaque isti patres? Vide ne illi, de quibus dictum est: *Interroga patrem tuum, ipse tibi dicet.* Interroga quando legis Paulum: vel si non legis, et movet te aliquid, in ipso require. Ipse est enim bonus pater, qui potest docere et formare in nobis Dominum Jesum; sicut ipse testatus est dicens: *Filioli mei, quos ego parturio; donec formetur Christus in vobis.*

Sap. i, 4. Deut. xxxii, 7. Galat. iv, 19.

[1] « Quinque Gall. cod. *confirmata sententia. Scientia est disciplinis intelligere etiam obscurum sermonem,* etc. Reliqui mss. et cunctæ edit. ut in textu; nisi quod Rom. ex LXX. Interpret. reposuit, *dictiones prudentiæ,* ubi ceteræ atque mss., *dictionum prudentiam.* Adverte autem *dictiones* interdum (et forte hoc ipso loco) idem sonare ac oracula; ut docet illud e Pacuvii fragmentis:

Flexa, non falsa, autumare dictio Delphis solet. »

Ita Maurini. Eadem quæ in textu habet cod. A, nisi quod ponit *prudentium* loco *prudentiam.*

[2] Cod. A omitt. *et,* ut psalter. mediol. et Alexandrina editio communis. Sed quia occurrit in cod. 210 apud Holmes, nec non in editt. Complut. et Aldina, atque apud Theodoretum (Holmes ad h. l.), ideo non duximus omittendum.

Ostendit tibi hos patres Evangelista Johannes, qui ait: *Dico vobis, patres, qui cognovistis eum*
1 Joan. II, 13. *qui est ab initio.* Isti sunt patres, quorum senectus vita immaculata est. Ideo in conventu seniorum appone digitum ori tuo; ut audias quod tibi prosit, et vitæ æternæ sacramenta agnoscas: ne interstrepas insolens tyro doctoribus; et qui adhuc discere debeas, docere[1] præsumas. Quid igitur isti patres annuntiaverint Core filiis audiamus.

6. *Opus,* inquit, *quod operatus es in diebus*[2] *antiquis.* Qui sint isti dies in quibus Deus magna et mirabilia operatus sit, requiramus. Et docet nos Scriptura esse aliquos præclaros dies in quibus refulserint facta divina; cum lectum sit, quia *sol in tenebras convertetur, et luna in sanguinem, priusquam veniat dies Domini magnus et illustris. Et erit, quicumque invocaverit nomen*
Joel II, 31, 32. *Domini, salvus erit.* In ipso enim die Christus hominibus resurrexit; et ideo specialiter de ipso dictum est: *Hic est dies quem fecit Dominus:*
Ps. CXVII, 24. *exultemus et lætemur in eo.*[3] Cum igitur omnes dies Deus fecerit, huic tamen diei præ ceteris divini operis prærogativa delata est, quo peccatum omne sublatum est. Dies autem alii peccatorum sunt. Hic ergo est dies quem illuminavit sol ille justitiæ. Nam et ipsa ortus suos et occasus habere consuevit. Unde et scriptum
Ps. LXXI, 7. est: *Orietur in diebus ejus justitia.* Sunt ergo dies Christi quibus orta justitia est: sunt dies Christi quibus orta est pacis abundantia: sunt
1 Cor. III, 18 dies Christi quibus orta sapientia est. Audi quomodo exoriatur sapientia: *Si quis videtur sapiens esse inter vos in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit*
Prov. VIII, 22. *sapiens.* Et ideo dicit Sapientia, quæ stulta[4] istius mundi elegit: *Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua.* Sicut enim in diebus Oziæ regis, et in diebus Nabuchodonosor exorta perfidia est, dominata captivitas; sic in diebus Domini Jesu exorta est fides, quæ splendorem suæ claritatis et luminis toto orbe diffudit. Qui enim meliores dies, quam quibus refulsit nobis visio Dei, sicut dixit Jacob? Sic enim scriptum est: *Vidi Deum facie ad faciem;*
Gen. XXXII, 30, 31. *et salva facta est*[5] *anima mea. Et continuo exortus est ei sol.* Quis iste sol, nisi qui dies fecit fulgere justitiæ, quibus in terra natus est Christus ex Virgine? In specie vidit Jacob, et Deum vidisse se dixit: in veritate viderunt Judæi, et non crediderunt. Ideo illis breviati sunt dies, nobis illluminati; quoniam illis deficiebat dies, nobis appropinquabat. Unde Judaicam sanctus David refugiens cæcitatem ait: *Ne deducas me*
Ps. CI, 25. *in dimidium dierum meorum.* Sic enim dies Domini magnus et illustris est, utique non prolixitate temporis, sed justitiæ vel gratiæ claritate. Ergo sunt dimidii dies, quibus breviantur dies impietatis caligine, et squalore perfidiæ, quibus *occidit sol super prophetas,* sicut scriptum Mich. III, 6. est. Namque ut justis oritur sol justitiæ, sic occidit infidelibus.

7. Sed occurrit illud quia dicit Dominus: *Propter electos breviabuntur dies.* Et videtur con- Matth. XXIV, 22. trarium, nisi diligenter advertas, et superiora repetas; dicit enim Dominus: *Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic*[6] *Christus, aut ecce illic, nolite* 6
credere. Surgent enim pseudochristi, et pseudoprophetæ, et dabunt signa magna et prodigia; ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Et ideo ne decipiantur electi, admonet *Ibid.* 23,24. Dominus quid sequendum sit; ut non falsorum prophetarum sermone capiamur, neque nos eorum aliqua prodigiosa facta decipiant: sed tunc credamus Christum esse venturum, cum dies pleni justitiæ cœperint refulgere. Christus enim pleno majestatis suæ lumine revelabitur; et sicut fulgur exit ab oriente, et toto lumen suum usque in occidentem orbe diffundit, sic et Filius hominis cum suis angelis veniens illuminabit hunc mundum; ut credat omnis homo, et salva fiat omnis caro. Non ergo credamus Antichristo, de quo dicent falsi prophetæ: Hic est Christus; dies enim perfidiæ erunt Antichristi dies. Non credamus iis qui dicent: Christus in deserto, Christus in penetralibus; jam enim omnia plena sunt Christi, ubi appropinquare cœperit Christus. Sed cum viderimus facta quæ Christus in Evangelio suo ante prædixit, tunc credamus ejus[7] adventum; ne dum verum quæ- 7
rimus lumen, infidelitatis tenebras incidamus.

8. Cavenda ergo signa perfidiæ, quibus breviantur dies atque minuuntur. Sol enim obscurabitur, stellæ cadent, hoc est, justi Dei; sunt enim qui fulgeant sicut stellæ in cœlo. Cum hæc videris, crede adhuc tardare Christum; ubi enim Christus, ibi fides clarior: ubi Antichristus, ibi dies dimidii; de quibus utique non quereretur David propheta, si ad temporis brevitatem videretur esse referendum; cum ipse alibi dixerit: *Heu me, quia incolatus meus pro-*
longatus est! Quomodo enim aut illum dilatum Ps. CXIX, 5. incolatum cœlestem, aut hunc terrenum comperendinatum doleret, qui ante poposcerat, ne in dimidium dierum suorum deduceretur; cum dierum brevitas celerandi cursus istius compendium videretur adferre? Unde colligitur et illud quod ait: *Honora patrem et matrem, ut longæ-*
vus sis super terram[1], quomodo intelligere de- Exod. XX, 12. beamus. Multi enim qui honorant, cito sæpe rapiuntur, ut immatura ætate moriantur: multi etiam qui minus deferunt parentibus suis, longævæ fruuntur stipendiis senectutis; et nisi lon-

[1] Maur. *dicere.* Romana editio rite habet *docere*, ut noster cod. A, quod evidenter et contextus requirit.
[2] Psalter. mediol., *in diebus eorum, in diebus* etc.
[3] Cod. A, *in ea*, ut psalt. rom. et sangerm. apud Sabbat. ad h. l.
[4] Cod. A, *stulta sunt*, vitiose hoc *sunt* inducto.
[5] Cod. A, *salvata est.*
[1] Cod. A, *hic est.*
[7] Cod. A, *in ejus.*

gævitatem illam vitæ, accipiamus æternæ, invenitur Scriptura destitui subsidio veritatis. Unde græcus expressius dixit: *Ut sis multorum dierum;* hoc est, πολυήμερος. Quicumque enim cultus pios sedulo servat officio, a tenebris noctis alienus, in dierum luce versatur. Et ideo qui legit Deuteronomium: *Leget,* inquit, *illud omnibus* Deut. XVII, 19. *diebus vitæ suæ;* non utique noctibus, sed diebus; quia dies fulget legenti mysteria veritatis, et divinæ pietatis oracula. Consideremus sequentia.

9. *Manus tua gentes disperdidit, et plantasti* Vers. 3 *eos: afflixisti populos, et expulisti eos.* Scimus quidem quod multas gentes eradicaverit Dominus et everterit; ut possessionem sibi Judæorum populus inveniret, quarum gentium terras Abrahæ semini daturum se Dominus declaravit: sed cum psalmus iste Evangelium Domini, et tempora adventus ejus annuntiet, non mihi videtur quæ superius a Judæis gesta sunt, recensere, sed quæ futura, signare; quemadmodum crediturus esset populus nationum. Confirmat igitur fidem Ecclesiæ, antequam nuntiet, et victorias pietatis ejus enumerat: quæ non in brachio, neque in gladio suo feras expulit gentes, et non certamine bellico turmas fugavit hostiles; sed mansuetudine ac fide terras inimicorum sine ullo cruore possedit; fides enim sola pugnavit. Et ideo triumphos meruit, quos non revocaret perfidia, sed augeret; quia persecutionibus suis non vincitur Ecclesia Domini, sed probatur. Quæ sunt igitur istæ gentes quas vicerit Ecclesia, cognoscamus. Vetera dico vocabula, sed mysteria nova. Chananæi sunt, Chettæi, et Amorrhæi, Pherezæi, vel Cerethæi,[1] quorum infra vocabula digeremus. Hæc autem populorum sunt nomina; sed et passionum infirmitates, et humanorum incentiva, et opprobria peccatorum. Quod primum est igitur, homo in Christo ipse se domuit, et ipse se vicit; ut sibi viveret. Sibi enim vivit, qui Deo vivit; ut vitam Christi vivat æternam. Non ergo pugnavit militaribus armis, et ferreis telis populus Ecclesiæ, sicut pugnavit populus Judæorum. Ille in figura pugnavit, nos pugnamus in spiritu: ille adversum alienigenas pugnavit, nos ipsi bellum habemus in nobis; et ideo prius nobis vincendæ sunt proprii corporis passiones.

10. Audi pugnantem apostolum Paulum adversus gentem Chananæorum: *Video,* inquit, *legem carnis meæ, repugnantem legi mentis meæ,* *et captivantem me in lege peccati.* Nunc se erigit Rom. VII, 23. caro nostra, nunc dejicit. Erigit menti, dejicit potestati; et ubi se urgeri viderit, constantiam deserit, et ad subjectionem parata ducitur in legem peccati; ut finem deserat, perfidiæ succumbat; et Chettææ infirmitatis in ditione[2] de- 3 stituta vero, cedat mendacio, serviat crimini, acquiescat errori; et tamquam Amorrhæus loquatur amara pro dulcibus. Fides enim dulcis, amara perfidia est. Unde præclare Petrus quid fides esset, expressit dicens: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, et nos credi-* Joan. VI, 69. 70. *mus;* quomodo igitur jubes ut discedamus a te? Captus enim cœlestium suavitate verborum, discedere nolebat a Christo. Qui autem negat Christum, ipse separat vel separatur a Christo.[3] 3 Sed neque versuta Amorrhæorum disputatio, quæ per philosophiam nonnullos a veritate transducit: neque Jebusæorum turpis abjectio, quæ se subjicit atque substernit cursum currentibus sæcularem, qui non potest esse perpetuus; sed in portis deficit mortis, de quibus exaltatum David propheta se gaudet: neque Cinæus, qui Ps. IX, 15 per suam pecuniam possidetur, sicut insatiabili avarus affectu; neque Cenezeus, qui putat in divitiis possessionem esse perpetuam, et vanam spem constituit in caducis, atque inani opinione se jactat: neque Raphaim, qui profitetur aliis se ferre medicinam, cum vulnera sua curare non possit; et ideo si quis ad hujusmodi medicum confugerit, necesse est prius patrimonium suum omne consumat, quam profectum sanitatis accipiat; sicut illa mulier in Evangelio quæ per duodecim annos fluentem Luc. VIII, 43, 44. sanguinem corporalium voluptatum statuere non potuit, nisi postea quam confugit ad Christum. Intellexit enim quod nemo perfectus medicus, nisi qui descendisset e cœlo, de quo cognoverat dictum: *Misit verbum suum, et sanavit* Ps. CVI, 20. *eos;* et advertit de ipso dictum: *Ecce dedi verba mea in os tuum, et constitui te hodie super gentes et regna, eradicare et destruere, et perdere,*[4] 4 *et ædificare, et plantare.* Nam licet frequenter Jerem. I, 9, 10. Deus loquutus sit in prophetis; in quo tamen expressius, quam in suo loquutus est Filio, qui virtutem omnem exprimens Patris ait: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui me misit?* Non Joan. VII, 16. ergo Hieremias, qui tempore captivitatis suscepit exilium; sed Dominus Jesus suis verbis eradicavit ex intimis pectoribus vitia gentilium, perfidiam nationum, et versutarum cogitationum

[1] Rom. edit. ex Vat. cod. *et ceteri*, uti habet et cod. A. Aliæ cum reliquis mss. *et Cerethæi.* Eorum crebra fit mentio in *lib. Reg.*, quos eosdem esse ac Philistæos tradit Lyran. *Lib. differentiarum.*

[2] Omnes edit. ante maurinam ac nonnulli mss. *Chettææ* (vel *Ethææ*) *infirmitatis indicio;* Reg. cum aliquot aliis et nostro A.... *in ditione.* Quod videtur ad institutam allegoriam accomodatius.

[3] « *Vel separatur*, aberat ex omnibus edit.ac duobus mss. Sed in aliis quinque reperitur. Quod autem post vocem, *disputatio,* in cunct. edit. additur, *ejusmodi;* cum hæc nullis in mss. legatur, verisimile est adjectam fuisse, ut sensus utcumque compleretur. Verumtamen etsi eam retinendam putes, nec sic locus videbitur adhuc sanatus. Arbitramur itaque illinc excidisse verba ista, *apostolos,* aut *fideles separat a Christo,* vel his affinia, quæ deinceps in membris singulis subintelligenda. » Ita Maurini. Nos tamen nihil excedisse supponimus, sed Ambrosium verbum *separat* absolute adhibuisse, ut ejus objectum non exprimeret, sed solum actum.

[4] Cod. A, omitt. *perdere;* in sequenti vero periodo subintelligitur, *potest separare a Christo.*

prava commenta destruxit, atque omnia vestigia iniquitatis abolevit. Deinde infudit postea fidem, et continentiæ disciplinam; ne tamquam in vase corrupto confusione vitiorum coacescerent sacramenta virtutum.

11. Unde pulchre tibi Apostolus dicit: *Sed* Rom. v, 1. *regnavit mors ab Adam usque ad Moysen.* Quid est Moyses, nisi Lex; quoniam ipse interpres est Legis, finis autem Legis Christus Jesus? Regnavit ergo peccatum in hoc mundo, et in peccato mors, sæva atque intolerabilis quædam pœna peccati. Docuit quidem nos Moyses levare ad Dominum manus, pii cultus instituens disciplinam. Docuit quemadmodum Amalech versutiloquus[1] vinceretur; ut mores nostros et opera levaremus ad Christum, sic destrui posse perfidiam: sin vero dejiceremus animam, inclinaremus affectum, et a continentiæ studio averteremus ingenium, ut persuasio nos vana superaret; nullum remedium futurum, nisi Jesus depressa jam brachia Moysi, tamquam infirmitatem Legis adtolleret,[2] et sua misericordia sustineret. Sed infirmum adhuc fuisset Legis auxilium, nisi ipse Jesus venisset in terras, qui in se nostras susciperet infirmitates, quem solum nostra peccata gravare non possent, nec inclinare manus ejus: qui se inclinavit usque ad mortem, mortem autem crucis, in qua expandens manus suas, totum orbem qui erat periturus, erexit, levavit jacentes, atque ad se omnium gentium fidem traxit, dicens homini: Luc. xxiii, 43. *Hodie mecum eris in paradiso.* Hoc est ergo disperdere atque plantare; ut vitiosa eradicentur, meliora plantentur in pectoribus singulorum. De quo præclare Moyses in Exodi cantico ait: *Inducens plantato eos in montem hæreditatis tuæ,* [Exod. xl, 17. *in præparatum habitaculum tuum;* petens ut induceret Dominus populum suum in illa præcelsæ virtutis sapientiæque plantaria, ibique plantaretur in opera sua, et institueretur præceptorum cœlestium disciplinis, atque in eo præpararet sibi suæ sanctificationis habitaculum: quod utique non hereditario jure, nec nostrorum contemplatione meritorum; sed pro sua gratia Dominus conferre dignatur.[3] Quomodo enim, ubi remanere non potuimus, eo redire possemus, nisi privilegio fulti redemptionis æternæ?

12. Et ideo pulchre dixit Propheta: *Quoniam non in gladio suo possederunt terram, et brachium suum non liberavit eos: sed dextera tua, et brachium tuum, et illuminatio vultus tui; quoniam complacuit tibi in illis.*[4] Quæ igitur terra Vers. 4. est, quæ non brachio capiatur, non gladio possideatur; nisi terra repromissionis, de qua hic ipse dixit Propheta: *Credo videre bona Domini in terra viventium?* Non immerito igitur ejus Ps. xxvi, 13. tam præclara possessio est, in qua non sæculi adversa dominantur, sed Domini bona æterna fructificant. Ideoque non gladio adquiritur, sed mansuetudine possidetur; sicut Dominus Jesus testificatus est dicens: *Beati mites; ipsi enim possidebunt terram.* Nemo ergo impacificus, nemo Matth v, 4. arrogans aut superbus; sed mansuetus et humilis corde, qui nihil sibi arroget, sed totum ad gratiam referat; non in sua fortitudine glorietur, sed dextera Dei credat se esse protectum dicens: *Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me.* Gladio quoque Dei me- Ps. cvii, 16. moret se esse servatum, illuminatum quoque Dei vultu omnipotentis: in quibus omnibus Christus est protector, dextera, defensor, et gladius.[5] Unde et Symeon dixit ad Mariam: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Gladius enim Dei verbum est, quod acutius omni gladio usque ad divisiones animæ cogitationesque pertransit; ut nulla cognitionem ejus occulta prætereant. Vultus quoque paterni splendor est Christus; et ideo dicit: *Qui me videt, videt et Patrem;* quasi splendor gloriæ ejus, et imago Joan. xiv, 9. substantiæ. Ad ipsum ergo omnia jure referenda sunt. Ipsi Moyses, ipsi Aaron, ipsi etiam Patres sacrabant universa quæ gesserant, ut de hostibus triumpharent. Neque enim in sua confidentia dixit Jesus Nave: *Stet sol contra Gabaon;* Josue, x, 12. sed quia præsumebat in Christo, quem ducem militiæ cœlestis agnovit, et suppliciter adoravit: et ideo gentes feras eradicare promeruit, et populum patrum in terram repromissionis inducere; quia nihil suis operibus deputabat, credens indigna esse opera hominum tanta gloriæ remuneratione cœlestis: quam Dominus ex sua magis misericordia, quam pro nostrorum contemplatione factorum statuit in se credentibus conferendam. Unde et[6] Abraham impigre Deo credidit; ut apud eum justificationis gratiam reperiret, quam[7] mercedem sui operis collocaret: uberiora enim dona sunt largientis, quam merces operantis. Propterea et illi qui æqualitatem mercedis inviderat, respondit Dominus: *Si ego bonus, oculus tuus quare nequam?* Patres ergo Matth. xx, 15. nostri, utpote proximi et hæredes patriarcharum, plantati in terra repromissionis, non suis hoc meritis vindicabant. Ideo nec Moyses eos induxit, ne Legis hoc existimetur esse, sed gratiæ; Lex enim merita examinat, gratia fidem spectat.

[1] De hac voce ita Maurini: « Omnes edit. in corpore, *Amalech versutia vinceretur.* Mss. aliquot, ac vet. editt. in marg. *Amalech versuti loco vinceretur*, lege, *versutiloquus* etc. Nam quod Vict. et Colb. habent. versutiloquiis, mendum est scribarum ignorantiæ imputandum ». Rectam lectionem exhibet cod. A. Cur autem ita appellaverit Ambrosius Amalech, habetur *Deuteron.* xxv. 17. 18.

[2] Alludit nempe ad prælium contra ipsos Amalecitas, ubi Josue vincebat quando Moyses brachia ad cœlum elata teneret, et ideo Aaron et Ur brachia ei sustentabant. *Exod.* xvii.

[3] Cod. A, *dignetur.*

[4] Psalter. mediol. *complacuisti in eis.*

[5] Vict., Colb. ac vet. editt. in marg. *defensor ut gladius.* Cod. A, *protector ut dextera, universorum gladius.*

[6] Istud *quam* accipe rursus pro *magis quam*, sicut et sequenti n. 15, et alibi quoque occurret.

[7] Cod. A, omitt. *et.*

Unde præclare Apostolus fidem patrum sequutus ait: *Sed neque qui plantat, est quicquam,* I Cor. III, 7. *neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus.* Non enim Jesus Nave qui induxit, neque qui plantavit eos; sed Deus qui incrementum populo dedit, habet gloriæ principatum.

13. Nec te moveat quia superius dixit: *Manus* Ps. XLIII, 3. *tua gentes disperdidit, et plantasti eos.* Hinc enim colligis quia non omnis qui plantat, aut qui rigat, incrementum dat: sed qui incrementum potest dare, potest ipse plantare; sicut gentes plantasse dicitur Dominus. Ipse enim plantavit, qui plantationi donavit effectum; in iis tamen qui per fidem Christi Domino placere meruerunt, cui soli a Patre dicitur Deo: *Filius meus* Marc. I, 11. *tu es: in te complacui.* Qui ergo participes Christi sunt, ab eo placendi gratiam consequuntur. Et pulchre ait: *Complacuit tibi in illis;* ut distantia videatur jure servata. Recte enim Deus in Filio complaceat; quia æqualis est Patri, nec in ullo decolor invenitur, quia complacet divinæ jure naturæ, et unitate substantiæ. Et recte complacet in Filio Pater; quia Pater honorificatur in Filio, sicut in Patre Filius. In nobis autem Deo complacuit; quia nobis ipse donavit, ut ei placere possimus. Pie autem et hoc homini specialiter donatum, non arrogantius usurpatum Scriptura nos docuit. Decet enim ut in iis complaceat Deo, quos ad similitudinem suam fecit, et quos per imaginem suam voluit prærogativam gratiæ habere cœlestis. In imagine ergo sua Deus complacet; in iis autem qui secundum imaginem ipsius sunt, complacet Deo. In his autem suum munus, et suum donum; quod tunc revelabitur, cum perfectum illud advenerit; quia *cum apparuerit quid simus, similes ei erimus,* ut scri- Joan. III, 2. ptum est.

Vers. 5. 14. Ergo qui non in brachio suo, hoc est, in sua operatione præsumit, sed in Dei gratia, credens quod non facta sua unumquemque justificant, sed fides prompta, dicit Domino: *Tu es ipse Rex meus, et Deus meus, qui mandas* [1] *salutes*[1] *Jacob.* Non perfunctorius sermo est, ut dicas: *Tu es ipse Rex meus.* Non quicumque hoc dicit, sed in quo Dei regnum est: in quo autem regnat Deus, utique in eo peccata non regnant; non enim Deo regnum est commune cum crimine. Quis autem dicit Deum suum, nisi qui ipsi exhibet plenum reverentiæ et pietatis affectum? Justo enim dicitur: *Ego sum Deus tuus.* Denique et Thomas ubi tetigit manu propria latus Christi, et evidentia indicia indubitatæ resurrectionis invenit, respondit: *Dominus meus,* Joan. XX, 28. *et Deus meus.* Dominus, quia redemit servulos suos; Deus, quia non solum resurrexit, sed etiam ipse se suscitavit. Mandavit autem salutes A Jacob, quia in singulis oraculis salus est, in singulis quoque salus est mansionibus; salus in ministeriis angelorum, qui ad protectionem hominum deputantur. Ex mandato ergo Dei salus homini, non ex sua operatione confertur. Deus enim maluit ut salus homini fide potius, quam operibus quæreretur; ne quis gloriaretur in suis factis, et peccatum incurreret.[2] Qui autem gloriatur in Domino, fructum pietatis adquirit, et jactantiæ crimen evadit. [2]

B 15. Hic igitur est qui potest dicere: *In te* Vers. 6. *inimicos nostros ventilabimus cornu.*[3] Quid est ventilare cornu? Dedit Dominus cornua pluribus animantibus, ut possint se a ferarum incursione defendere. Ideoque et bos leoni frequenter resistit, ursum proterit: cervus quoque quamvis sit pavidus, tamen et ipse cornibus se tuetur: aries quoque arietat lupum. Ergo ea quæ cornua habent animalia, ventilare dicuntur. Sed homo cornua non habet. Quomodo ergo ventilat? Unde? Vide Scriptura quid dicat: *In te,* C inquit, *inimicos nostros ventilabimus cornu.* Cornu nostrum es tu, Domine Jesu; ut ideo sicut non in brachio nostro præsumimus, ita nec in cornibus nostris ventilandi habemus præsidium, sed in Christo. Habet enim fides cornua sua, quæ mutuatur a Christo. Siquidem non otiose in benedictionibus Moysi legimus: *Qui visus est in rubo, veniat super caput Joseph, et super verticem ejus, glorificatus inter fratres suos primo-* D *genitus: tauri decus species ipsius, cornua unicornui cornua ipsius: in ipsis gentes ventilabit simul usque ad extremum terræ. Hæc decem millia Ephræm, et hæc millia Manasse.* Quis in Deut. XXXIII, 16. rubo visus Moysi, nisi primogenitus Dei Filius, qui ait: *Ego sum Deus Patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob?* Ideo se de- Exod. III, 6 monstravit humanis adspectibus; quia venturus erat ut ab omnibus videretur. Ideo rubus urebatur, et non exurebatur; quia terram istam E quæ nobis spinas germinabat et sentes, disponebat urere per continentiæ disciplinam, quam consumere per mortis ærumnam. Unde dicit Propheta: *Ure renes meos, et cor meum.* Revelavit ergo futurum quoddam corporei splendoris indicium, quo per resurrectionem caro ista fulgeret. Quid enim significabat ignis innoxius, nisi lumina resurgentium? Unde præsumpsit Apostolus dicere, quia *sicut stella a stella differt in claritate, ita et resurrectio mortuorum.* Hic ergo, I Cor XV, 41, 42 F inquit, veniat super caput tribus Joseph; ut exaltet caput populi sui: veniat etiam super verticem, ut verticem capilli perambulet, amputaturus superflua delictorum, sanctificaturus ornamenta virtutum.

16. Hic est glorificatus inter fratres suos, sicut

[1] Psalter. mediol., *salutem.*

[2] His tamen nullatenus inniti possunt protestantes ut bonorum necessitatem ad salutem inficientur. Fidei necessitatem urget Ambrosius, ut sine hac opera non valeant; sed millies urget quoque a cœlesti gloria excludi quos malefactorum non pœniteat, quique evangelica præcepta adimplere minime conentur.

[3] Hic et statim post cod. A omitt. *cornu,* quod omittunt, et psalteria mediol., rom., corbejense, mozar. ac sangerman., nec non August. et Cassiod. in hunc psalmum.

Ps. XXI, 23. ipse dicit: *Narrabo nomen tuum fratribus meis.* Quæ major est gloria, quam pectoribus[1] nationum cognitionem divinitatis infundere? Quem in visione vidit Joseph, quod manipulum ejus adorarent fratrum manipuli, adoraret eum sol et luna cum stellis. Manipulus ille in figura carnis accipitur; omnis enim caro fœnum. Fœnum hoc nostrum suscepit; ut suum triticum germinaret, et fructum resurrectionis adferret. Quæris testimonium? Audi de se dicentem: *Nisi granum tritici cadens in terram moriatur, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum* Joan. XII, 24. *fructum adferet.* Denique ut scias quia de Dei Filio dicit Moyses, ait: *Glorificatus inter fratres* Deut. XXXIII, 17. *suos primogenitus.* Utique non Joseph erat primogenitus inter filios Jacob, sed Ruben; nam Joseph post plurimos erat. Sed primogenitus dicitur qui venturus erat, ut nationum populos congregaret.

17. Unde pulchre ait Scriptura: *Tauri decus ejus.* Sicut enim taurus ducit armentum, ita Christus plebem gentium duxit ad Ecclesiam, induxit ad pascua; ut posset dicere: *In loco pascuæ ibi me collocavit: super aquam refectionis* Ps. XXII, 2, 3. *constituit me.* Hujus tauri decorem pro captu nostræ fragilitatis[2] armenta secuta sunt præcedentem, ut vitam adipiscerentur æternam. Mugivit hic taurus, et mors refugit. Leo rugit, et quis non timet? Vere maxima taurus victima; Virg. lib. II, Georg. ut ab adversariis adsumamus testimonia. Quæ major enim victima, quam quæ mundi totius peccatum suo cruore mundavit? Audi quia ipsum taurum dicit etiam sanctus propheta Jacob, cum revelaret Domini passionem, quem Judæi postea persecuti sunt. *In furore*, inquit, *suo subnervaverunt* Gen. XLIX, 6. *taurum.* Et ut aperiret quia de Judæis dicebat, addidit: *Dividam eos in Jacob, et dispergam illos*[3] *in Israel.* Hic est homo qui luctatus est cum Jacob, et femur ejus tetigit, quo tactu Patriarchæ nervus obstupuit; significans ex ejus successione secundum carnem se esse venturum, qui subnervandus esset a populo Judæorum in sui corporis passione. Quod non intelligentes mysterium, statuerunt ne nervum manducarent filii Israel. Et ideo sacri sanguinis se redemptione fraudarunt, salutiferæ quoque passionis se beneficiis abdicarunt, ne vitam mereantur æternam; quia scriptum est: *Nisi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebisti vitam in vobis ipsis. Qui autem manducat meam carnem, et bibit meum* Joan. VI, 54, 55. *sanguinem, habebit vitam æternam.* Accipe aliud. Quid est nervus, nisi quo corpus omne constringitur? Corpus Christi Ecclesia est, quæ vinculo stringitur caritatis. Quid aliud in Christo Judæi, nisi caritatis vinculum omne solverunt? Merito Petrus sacerdos eligitur, qui spiritu caritatis divinæ triplici se ligavit.

18. Accipe adhuc quia ipsum significavit Moyses. Adjecit: *Cornua unicornui, cornua ipsius: in ipsis gentes ventilabit.* Sed noli timere quia ventilat; dixit enim: *Percutiam et sanabo.* Bona cornua, quibus inclusit orbem terrarum: bona cornua, quibus leonem illum nostrum adversarium ventilavit: bona cornua, quibus fecit ut cornua adversarii timere nequeamus; quia et satanas habet cornua sua, sicut testificatus est Daniel dicens: *Videbam et cornu illud, quod faciebat pugnam cum sanctis: et invalescebat eis, donec venit Antiquus dierum.* Hic est Antiquus Dan. VII, 21, 22. dierum. Quis autem unicornuus, nisi unigenitus Dei Filius, et unicum Dei Verbum, quod erat in principio apud Patrem? Quod Verbum suis cornibus gentium populos mortificavit, et vivificavit; ut fierent in decem millia Ephræm usque ad terminos terræ, et usque in millia Manassen: eo quod crediturus esset in eum populus nationum, qui totum repleret orbem terrarum; crediturus esset postea etiam populus Judæorum, ex oblivione conversus ad gratiam. Oblitus est enim salutem suam, qui tam sero converteretur ad Christum. Ideo Saul in millibus, David in decem millibus; quia durus in paucis, mansuetus in pluribus.

19. Neque tamen abnuo, si quis quasi ad Joseph dictum putat: *Primogenitus tauri decus ejus;* et sic distinguendum putat, quia dedit et Deut. XXXIII, 17. sanctis suis cornua: *Exaltavit* enim *cornu populi sui.* Et Anna mater prophetæ Samuel dicit: Ps. CXLVIII, 14 *Exultavit cor meum in Domino: et exaltatum est cornu meum in Deo meo.* Habuit utique et Joseph I Reg. II, 1. in Domino cornua spiritalia. Accipiatur itaque Joseph, dummodo in ipso figura sit Christi, cui dicitur: *Joseph, filius meus amplificatus, filius meus junior, ad me revertere.* Neque enim Joseph, ad Ja- Gen. XLIX, 22. cob revertitur; sed Christus a mortuis resuscitatus ad Patrem Deum revertitur, ut scriptum est: *A summo cœlo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus.* Esto tamen, ut de Joseph accipiatur: Ps. XVIII, 7. *Revertere ad me;* quia populus revertitur in terram Chananæorum, in quibus ante habitaverant patriarchæ. Unde dicit Isaac ad Jacob: *Non accipies uxorem a filiabus Chananæorum;* et mittit Gen. XXVIII, 1. eum in Mesopotamiam, ut ibi sibi conjugem reperiret. Numquid ei insidiati sunt domini sagittarum?[4] Numquid ipse propter benedictionem [4] uteri materni in toto orbe benedictus est, et non Dominus Jesus, quem Virgo generavit? Et

[1] Cod. Vict. et Colb. ac edit. omnes, *quam peccatoribus nationum.* Alii mss. (cum nostro A) ut in textu. (Edit. Maur.)

[2] Hanc lectionem, quam et Maurini adoptarunt, habent nonnulli mss. gallici et noster A. Editiones veteres ac romana alios codd. secutæ habent lectionem minus probandam: *Hujus tauri decore perpetuo capta nostræ fragilitatis armenta* etc.

[3] Cod. A, omitt. *illos.*

[4] Ut ostendatur benedictio tribui Joseph a Moyse impertita, de Christo potissimum intelligi debere, hic adferuntur quædam ex verbis iis quibus Jacob moriens Joseph filio bene precatus est: quæ tamen constat proprie Christo convenire. Fit igitur allusio ad illud Gen. XLIX, 23. Εἰς ὃν διαβουλευόμενοι ἐλοιδόρουν, καὶ ἐνεῖχον αὐτῷ κύριοι τοξευμάτων. Et infra quoque 25: Εἶνεκεν εὐλογίας μαστῶν καὶ μήτρας, etc. Vide cap. XI, lib. *De Benedict. patriarcharum.* (Edit. Maur.)

ideo non solum supra homines, sed etiam supra angelos et archangelos, et supra omnem sublimitatem cœlestium benedictus est potestatum; sicut Scriptura testatur dicens: *Benedictus qui venit in*
Ps. cxvii, 26, 27. *nomine Domini: Deus Dominus, et illuxit nobis.* Dominus enim Deus ipse est Rex regum, et Dominus dominantium in his quæ habentur in cœlis. Propter hæc cornua Domini Jesu, et Da-
Ps. xcvii, 6. vid in voce tubæ corneæ canens, auditus a
Num. x, 10. Christo est, et Moyses docuit sacrificiorum ritus tubæ sonitu esse celebrandos; sicut et scriptum
Ps. lxxx, 4. est: *Canite in initio mensis tuba.* Cui hoc, nisi nobis scriptum est? Menses enim ab initio lunæ veteres observare consueverant. Luna autem Ecclesia est, quæ spiritalibus et Evangelicis prædicationibus in abundantia pacis, ut propheta
Ps. lxxi, 7. dixit, extollitur. In Christo ergo cornu ventilabimus inimicos nostros.

20. *Et in nomine ejus spernemus insurgentes in nos.* Quid est nomen, nisi quo proprie unusquisque significatur, quod ei non sit commune cum cæteris? Homo enim commune vocabulum est: nisi addas qui vocetur, non potest declarari. Nomen ergo proprietas uniuscujusque est, quo possit intelligi. Unde arbitror quod et Moyses volens proprium Dei, et aliquid de eo speciale cognoscere, quod non esset commune cum cœlestibus potestatibus, interrogavit: *Quod est nomen*
Exod. iii, 13. *tuum*? Denique cognoscens mentem ejus Deus, non respondit nomen, sed negotium; hoc est, rem expressit, non appellationem, dicens: *Ego*
Ibid. 14. *sum, qui sum*; quia nihil tam proprium Dei, quam semper esse. Qui ergo negant Christum coæternum Patri, videant quia Deum negant, cujus est semper esse, nec aliquando non fuisse. Hac ergo cognitione proprietatis divinæ Moyses insurgentes in se volebat spernere: vel, ut Aquila aut Symmachus dixerunt, calcare resistentes sibi tamquam serpentes et scorpiones: quos etiam
Luc. x, 19. Dominus dicit in Evangelio esse spiritalibus vestigiis proterendos; ut viam nostram impedire non possint, quæ ducit ad secreta paradisi. Habemus ergo in nobis studium divinæ cognitionis: habemus Dei Verbum, quod est nomen Patris. Hæc vere proprietas Dei; quia Pater Christi est: et ideo in nomine Patris venit, qui venit ut Patris faceret voluntatem. Et ideo ait: *In nomine Patris veni, et non me suscepistis: si*
Joan. v, 4. *alius venerit in nomine suo, illum suscipietis;* significans Judæos in Antichristum credituros, qui in Christum credere noluerunt. Ergo qui in Christum credit, non in arcu suo, nec in gladio suo sperat; sed in nomine ejus spem victoriæ locat.

Vers. 7. 21. Et ideo ait: *Non enim in arcu meo sperabo: et gladius meus non salvabit me.*[1] Sed si in arcu sperandum est, in Dei certe arcu sperandum est, quem posuit in nube; ut a diluvio genus humanum timere desineret. Isto arcu nos protegit, quo arcu et jaculatur sagittas, quibus percutiat inimicos et adversarios nostros.

22. Unde et ait: *Liberasti enim nos ex affligentibus nos: et eos qui oderunt nos, confudisti. In Deo laudabimur tota die: et in nomine tuo* Vers. 8, 9. *confitebimur in sæcula.* Audi quomodo nos liberet; quia sagittis quas jaculatur e cœlo, terræ nostræ interiora penetrantur; ut motus omnis terrenus intereat et quiescat, sicut in posterioribus ait: *De cœlo jaculatus es judicium: terra tremuit, et quievit.* Sic igitur liberamur, dum Ps. lxxv, 9. confunduntur inimicæ et adversariæ potestates; vel sapientia carnis istius retusa cœlestibus imperatis, in suis criminibus erubescit, et flagitiorum suorum pudore confunditur: adulter in libidinis suæ flammis, et vesani amoris incendio: avarus in immodicæ cupiditatis ardore, qui aliena rapiendo, quo plura invaserit, eo majora desiderat: ebriosus in temulentia, facinorosus in scelere, qui et hic confunduntur gravissime; sed multo amplius confundentur, cum viderint sanctos Domini resurgentes, et Evangelicum illud impleri, quod ait Dominus: *Multi dormientium in terræ monumentis resurgent: isti in vitam æternam, et hi in opprobrium et perpetuam confusionem.* Joan v, 28, 29.

23. Cum ceperint ergo illi resuscitari in confusionem perpetuam, sanctus Domini dicit: *In Deo laudabimur tota die: et in nomine tuo confitebimur in sæcula.* Opulentus in divitiis laudatur, luxuriosus in conviviis, scortator in nocte, potens in hac vita quæ habet noctes; sanctus autem non in hac vita, sed in Deo laudabitur, qui Domino per omnia placere gestivit; qui potest dicere: *Fortitudo et laudatio mea Domi-* Ps. cxvii, 14. *nus.* Laudabitur tota die; quia honeste egit, et opera sua non abscondit et crimina, sed regi patefecit æterno, in die ambulans, non in tenebris et occultis. Unde et Apostolus: *Sicut in*
die honeste ambulemus; hoc est, non in ganeis Rom. xiii, 13. atque gurgustiis, non in cubilibus et impudicitiis, in quibus flagitiosus se putat parietibus esse tectum, ut possit Dei scientiam præterire; cum invelata apud Deum universorum flagitia sint, et occulta divinæ cognitioni peccata hominum esse non possint. Ergo sanctus laudabitur in futurum; quia non quæsivit præsentium laudem, sed gratiam futurorum.

24. Vide tamen distantiam. Hic dum est, in Domino gloriatur; illic in Domino laudabitur, et pro brevi tempore mercedem æternitatis accipiet. Aquila tamen posuit: *in Domino gloriabimur tota die.* Symmachus ait: *Deo hymnum dicemus*[2] *per omnem diem.* Concordat omnium [2] sensus, ut non desinamus circa Dei laudes, sive hymnum[3] dicendo, sive divinam per omnia momenta gloriam concinendo. Qui enim hymnum [3]

[1] Psalter. mediol., *non faciet me salvum.*

[2] Cod. A, *dicimus.*

[3] Hymnus ex Gregor. Nyssen. Tract. 2, in Psalm. cap. 3, est ἡ ἐπί τοῖς ὑπάρχουσιν ἡμῖν ἀγαθοῖς ἀνατιθεμένη τῷ Θεῷ εὐφημία. Ubi de hymnis Ambrosii plura de hoc argumento edisserenda erunt.

dicit, puro corde et spiritaliter dicit, et omne genus passionis excludit humanæ; ut nullo mœrore, nullius doloris acerbitate impediatur ejus officium, exasperetur ejus affectus; sed [1] hymnum Deo dicendo,[1] immobilis atque irrevocabilis perseveret; sicut ipse David qui ait: *Benedicam Dominum in omni tempore: semper laus* Ps. XXXIII, 2. *ejus in ore meo;* sicut Job, qui amissis filiis, interemptis omnibus suis, direptis facultatibus, ait: *Dominus dedit, Dominus abstulit.... sit nomen* Job. I, 21. *Domini benedictum.*

Vers. 10. 25. *Nunc autem repulisti et confudisti nos. Et* [2] *non progredieris,*[2] *Deus, in virtutibus nostris.* Cum ipse sanctus David alio loco dixerit: *Quia non* Ps. XCIII, 14. *repellet Dominus plebem suam;* quomodo hoc loco ait: *Repulisti nos;* præsertim cum hæc de plebe dicat, cui non mediocria insignia propriæ virtutis enumeret? Neque enim mediocre est dicere quod tempestates et variæ tentationes super se venerint, et obliti non sint Dominum Deum suum, et inique non egerint in Testa- Infra vers. 49. mentum ejus, et cetera quæ sequuntur. Unde Rom. X. etiam Apostolus sanctus interpretatur, et dicit quod eo usque non repulerit plebem suam Dominus, ut posuerit loquentem eum: *Tota die* Isai. LXV, 2. *expandi manus meas ad plebem non credentem et contradicentem.* Cujus sermonis auctoritate subnixus ait: *Dico igitur: Numquid repulit Deus* Rom. XI, 2. *hereditatem suam? Absit. Nam et ego Israelita sum, ex semine Abraham, de tribu Benjamin. Non repulit Deus plebem suam, quam præscivit.* Sed potest hoc loco dici quoniam ideo non re- [3] pulit plebem,[3] quia *reliquiæ secundum electio-* Ibid. 5. *nem gratiæ salvæ factæ sunt.* Et videtur in paucis non repulisse quidem populum; tametsi non totum populum, sed ex eo plurimos repulisse. Unde addidit ponendo responsum Dei, quod non solum in paucis servaverit plebem; sed etiam *septem millia virorum sibi reliquerit.* [4] Ibid. 4 *qui non curvaverunt genua ante Baal.*[4] Verum fuerit hoc dictum ab Apostolo secundum Evangelium, quoniam Dominus transierat ad gentes: responsi autem divini tempus referatur ad zelum [5] fidei[5] ferventem; quando etiam prophetarum gratia redundabat populo Judæorum. Unde si Eliæ tempore negavit Dominus a se plebem repulsam; multo magis tempore David, vel filiorum Core, quo adhuc fides electi populi prænitebat.

26. Tamen ut et ipsum sanctum David interrogemus; quomodo Dominus plebem suam non repulerit, colligamus. Nam cum sit Deus [6] appropinquans,[6] non elonginquans, sicut habet

[1] Cod. A, *cantans Deo.*

[2] Cod. A, et psalter. mediol., *egredieris.* Psalt. mediol. omittit *Deus.*

[3] Cod. A, *plebem suam.*

[4] Mss. quinque gallici: *quod non solum in paucis servaverit, quod non curvaverunt genua ante Baal: verum fuerit hoc* etc. Codex vero A: *servaverit qui non curvaverunt genua ante Baal: verum* etc.

[5] Cod. A, *adhuc fidei.*

[6] Cod. A, *appropians.*

A scriptura veteris Testamenti; utique qui appro- Jer. XXIII, 23. piat, non repellit. Est enim misericordiæ divinæ, ut nulli causa sit mortis, et omnes putet esse redimendos. Sed vide ne ille repellatur, qui se elongat a Domino, sicut dicit David: *Quoniam ecce qui se elongant a te, peribunt: perdidisti omnes qui fornicantur abs te.* Quid est, abs te Ps. LXXII. 27. fornicantur? Quia turpitudinis suæ ludibriis te relinquunt, et a te recedunt, et a præceptis tuis devii sunt. Denique alibi habes scriptum: *Adul-* [7] B *teros* autem *judicat*[7] *Deus* disperdens eos a se. Hebr. XIII, 4. Repulisti ergo, hoc est, alienando abs te perdidisti eos. Ergo qui se a Domino separat, ipse a Domino separatur: et qui non cognoscit Dominum, a Domino non cognoscitur: et qui ignorat, ignoratur; sicut ipse Dominus dixit: *Discedite a me omnes operarii iniquitatis; nescio* C *vos.* Non enim scire dignatur injustitiæ mini- Matth. XII, 23. stros et iniquitatis auctores. Peccator ergo non repellitur, quia ipse se repellit. Hoc igitur genere dicit: *Nunc autem repulisti, et confudisti nos.*

27. Quomodo tamen repellat Deus, qui sequitur versiculus exponit. Quia *non progredieris,* inquit, *Deus, in virtutibus nostris.* Deus quando non adjuvat, repellere videtur. Unusquisque enim qui adjumenta non sentit divinitatis sibi opitulatione conferri, repulsum se putat atque desertum. Quid est autem quod ait: *Non pro-* D *gredieris, Deus?* Et quid sibi vult quod Deus interdum aut progredi dicitur, aut egredi, aut exsurgere, aut descendere? Non enim corpora- [4] liter Deus movetur, aut de aliquo loco exit, aut ad alterum transit, qui supra omnia est; aut vere exsurgit, quasi in aliquo jaceat cubili, vel in aliqua sede corporaliter sedeat: sed hæc dicuntur, ut tu intelligas quando et ad quem egredi dicatur, et ad quem exsurgere. Legimus enim in hoc ipso psalmo: *Exsurge, quare obdor-* Infra vers. 35. *mis, Domine?* Et considerandum ne quando no- E stris improbabilibus actibus obdormire videatur; ut in Evangelio legimus, cum adhuc imperfecti essent apostoli, quod his Jesus Christus dor- [5] miebat. Verum ubi metu naufragii et timore Matth. VIII, 24. perculsi sunt, Christum excitaverunt dormientem. *Ibid.* 25. Perfidis ergo dormit Dominus Jesus, fidelibus vigilat.

28. Denique et qui fidelis est, intrat ad Deum; et a negligente Deus videtur exire, atque discedere. Certe imperfectos et adhuc infirmos F adtrahit ad se Dominus, sicut legisti dicentes juvenculas: *Adtrahe nos: post odorem unguento-* [8] *rum tuorum curremus.*[8] At vero Moyses qui jam Cant. I, 3.

[7] Cod. A, *judicabit.*

[8] Cod. A, *curramus;* quod haberi diximus et lib. *de Isaac* c. III, n. 10. Sed ex accuratiori inspectione codicis N[1] compertum est, ibi quoque legi: *post odorem curremus*, quod eo loci ex inadvertentia notatum non fuit. Cæterum quia communior ibi exemplarium lectio ea est quam Maurini exhibuerunt, *ut... curramus*, nil vetat admittere quod ibi hoc modo Ambrosius Canticorum verba protulerit, ad sensum magis respiciens, quam ad sui codicis lectionem.

fortior erat, et electus a Domino, et adscendere legitur, et intrare ad Dominum Deum suum, sicut scriptum est: *Quia adscendit Moyses in montem, et circumdedit lux montem, et descendit majestas Domini in montem Sina, et cooperuit eum nubes sex diebus: et vocavit Dominus Moysen die septimo, de media nube. Adspectus autem majestatis Domini tamquam ignis ardens super verticem montis coram filiis Israel. Et intravit* Exod. xxiv, 15 et seq. *Moyses in mediam nubem.* Sicut ergo hic Moyses intrabat in nubem, ubi primum ad montem vocatus a Domino est; ita in posterioribus perfectior, cum ipse intraret in tabernaculum suum, descendebat ad eum columna nubis, et stabat in ostio tabernaculi; et stans totus populus adoraverunt unusquisque ad ostium tabernaculi sui: in nube autem Dominus; *posuit enim* Exod. xxxiii, 9, 10. *tenebras latibulum suum.* Ut scias autem quia de Domino dicit, *Et loquutus est*, inquit, *Do-* Ibid. 1. *minus ad Moysen.* Quod autem extra castra tabernaculum Moysi positum esse commemoratur, ut occurreret Deo, non videtur esse contrarium; qui enim Deum quærit, quasi ad Deum intrat, et tota mente ad cognitionem ejus ingreditur.

29. Justus ergo intrat ad Dominum, sicut Moyses intrabat in nubem; in nube autem Deus. Isai. xix, 1. Denique: *Ecce Dominus venit in nube levi.* Et in Evangelio habes scriptum: *Cum autem oras, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito; et pater tuus qui* Matth. vi, 6. *videt in abscondito, reddet tibi.* Ergo intus quasi in cubiculo tuo Deus est. Audi etiam alibi, quia intus est Deus. *Ecce*, inquit, *Dominus procedet de loco suo, et descendet et adscendet super excelsa terræ, et movebuntur montes sub eo, et* Mich. i, 3, 5. *valles liquescent.* Scriptura hoc dicit: et jam tunc significabat quod desereret populum Judæorum, et transiret ad gentes. Denique et in psalmo hoc invenimus expressum, cum dicit David: *Et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo. Exsultavit tamquam gigas ad currendam* Ps. xviii, 6. *viam.*

30. His igitur generibus reperimus egressum Dei, aut ejus ingressum; sicut et Dominus dicit Jesus quia ad virum timentem veniat. *Ecce*, inquit, *sto ad januam, et pulso: et si quis audierit vocem meam, et aperuerit januam, intrabo ad* Apoc. iii, 20. *eum, et cœnabo cum illo, et ipse mecum.* Hæc igitur diximus propterea quod ait Propheta: *Repulisti nos, et non progredieris, Deus, in virtutibus nostris.*

31. Simpliciter autem et illud accipiamus; quia Deus progressus est in virtutibus Judæorum, quando Jesus Nave ducem militiæ cœlestis adoravit: et ideo sine ferro vicit, et sine ulla obsidione destruxit urbem Hiericho, quæ habebat validissimos muros. Quando enim progressus est in virtutibus servorum suorum Deus, victoria consecuta est. Nam progressus est Angelus ad Ezechiæ preces, et stravit innumeras copias Assyriorum. Sed interdum et quos vult in certamine coronari Dominus, veluti derelinquit ad tempus; ut fide vincant, nec rebus secundis et prosperis devotio remittatur. Denique sæpe qui prosperorum cursu, et secundorum usurpatione ceciderunt, corriguntur adversis. Ideo frequenter invenimus Judæos post victoriam lapsos, post servitium correctos; quia precibus et deplorationibus Deum ad se redire fecerunt.

32. Unde et illud quod secundum hominem dictum est, et hominis affectum, huic sententiæ non repugnat; quia dixit Dominus: *Deus, Deus meus, respice me; quare me dereliquisti?* Non Ps. xxi, 2. quod derelictus sit Dominus, qui ait alibi: *Quoniam solus non sum, quia Pater mecum est;* Joan. xvi, 32. sed quia secundum carnem hominis et affectum, qui in certamine gravi est constitutus, derelictus videtur a Domino. Denique non otiose ait Scriptura, quia post tentationem primam discessit Luc. iv, 13. ab eo diabolus usque ad tempus, hoc est, usque ad certamen; ubi enim magnum certamen sacræ passionis advenit, iterum adversarius ad tentamenta successit: homo autem quando velut in ambiguo constitutus est, putat se a Deo suo esse desertum. Sed quemadmodum hoc secundum carnis affectum accipimus, quia sibi homo visus est derelictus, cujus processum operatus est Christus in corpore suo;[1] ita etiam [1] divinitate sciebat se numquam derelinqui a Patre, quia ipse dixit: *Ego in Patre, et Pater in me;* et solum se non esse signavit. Joan. xiv, 10.

33. Substituit etiam versiculum istum: *Avertisti nos retrorsum præ inimicis nostris.* Non est Vers. 11. bene qui retrorsum avertitur; quia *nemo mittens manum in aratrum, respiciens retro, habilis est regno Dei.* Denique uxor Lot quia retro respexit, Luc. ix, 62. ad verticem montis, hoc est, ad superiora pervenire non potuit; sed in salem conversa est, quæ species cito solvitur, nec potest usum habere diuturnum. Sic sunt qui temporalia sequuntur, et non sequuntur æterna; et hic infatuantur a stultitia sua, et futurorum gratiam habere non possunt. Sunt tamen qui retro positi obliviscuntur superiorum, et ad priora se extendunt, ut ad bravium valeant pervenire. Et Petro dicitur: *Vade retro me, satana;* ut in me- Marc. viii, 33. lius provocetur. Et in numeris prior est,[2] qui post Christum est. Ideo ergo *præ inimicis;* quia illi nos affligunt, et illi insectantur. Retrorsum nos esse voluisti, ut extendamus nos ad superiora; ut semper ante nos adtendamus, persequentes inimicos nostros, et eorum locum transire cupientes. [2]

34. Denique sic Theodotion habet, quomodo Septuaginta viri; hoc est, quomodo iste versus

[1] Hoc loco id significat Ambrosius Christum gradus omnes ac notas humanorum affectuum, innoxiorum videlicet, in humanitate sua suscepisse, et præ se tulisse. (Edit. Maur.)

[2] Edit. Rom. *Et in numero prior est.* Aliæ, atque mss. *Et in numeris* etc. Quid si conjunctim legeretur, *innumeris?* (Edit. Maur.)

expositus est. Aquila habet: *Avertisti nos retro ab affligente.* Symmachus: *Ordinasti nos novissimos ab omni adversario.* Contraria nobis quæ sunt nisi voluptuaria istius sæculi, et plena deliciarum atque lasciviæ, et quæ sunt incentiva luxuriæ? Uxor Lot decepta est, quia post se habebat luxuriam Sodomitanorum, et regionis ejus illecebras. Unde decepta est? Quia post se respexit. Et tu ergo ne ad inimicos tuos respicias, posuit te Deus novissimum in sæculo. Vel: Qui humilitate se ultimum facit, non convertitur retro; sed semper ante respicit. Ut scias autem qui sint inimici tui, audi dicentem: *Audi, Israel.... Quid est quod in terra es inimicorum.... pollutus es cum mortuis?*[1] Quis tamen tam inimicus et hostis tuus, quam princeps istius mundi, et ejus socii, qui persequuti sunt usque ad crucem Dominum Jesum, ejus potentiam nescientes? *Si enim cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent.* Ergo tu etsi novissimus es, noli inimicos tuos sequi; sed sequere Dominum Jesum, et crucem ejus cum lætitia,[2] et insiste vestigiis ejus. Qui enim Christum sequitur, post se non respicit; id est, ad luxurias atque illecebras peccatorum; et ideo potest dicere cum sanctis: *Non recessit retro cor nostrum.* Unde intelligitur quod et is qui ante inimicos suos est, corde fit novissimus atque postremus, si ad illos respiciat, et carnalibus potius, quam spiritalibus affectu mentis intendat. Potest etiam qui novissimus est, corde prior esse; si ea quæ in cœlo sunt, consideret, et non quæ in terris. Audi quia novissimus in sæculo inter primos sit apud Christum: *Puto quia Deus nos apostolos novissimos ostendit, sicut morti destinatos; ut spectaculum simus huic mundo, et angelis, et hominibus.* Novissimum se dixit, et idem tamen quod primus esset ostendit, cum dicit: *Nostra autem conversatio in cœlis est.*

Baruc. III, 9, 10 et 11.

1 Cor. II, 8

Infra vers. 19

Cor. IV, 9.

Phil. III, 20.

35. Sequitur: *Et qui oderant*[3] *nos, diripiebant sibi. Dedisti nos tamquam oves escarum; et in nationes dispersisti nos.* Miraris forsitan quod cum in posterioribus, ut diximus, summam habeant fidei costantiam qui loquuntur, hic dicant quod ab iis qui oderant eos, diripiebantur: sed non te ista perterreant. Multi enim hic diripiuntur; et tamen merita eorum a Christo non queunt separari. Rapiebantur apostoli, cædebantur virgis, in carcerem trudebantur, separabantur a se, et tamen cum Christo manebant: immo hoc ipso quod rapiebantur a perfidis, eorum merita crescebant, et gratia in cœlestibus augebatur. Non enim statim qui ab hominibus diripitur, etiam vincitur. Vide apostolum Paulum gratulatum in periculis suis: vide gloriantem, quod per fenestram in sporta demissus sit. Vide quemadmodum sanctus Hieremias, sanctus Ezechiel, sanctus Daniel in captivitatem deducti, et ab Assyriis direpti, nullam tamen captivitatem propriæ fidei pertulerunt: nec in Testamentum Domini deliquere, qui servaverunt in captivitate etiam legis præcepta divinæ, nec de interdictis cibis putaverunt contra institutionem majorum aliquid usurpandum.

Vers. 12.

36. Unde bene Theodotion dixit: *Et qui oderant nos, exsultabant super nos;* insultatio enim inimicorum non adfert præjudicium bonis mentibus, sed nec direptio inimicorum. Ideoque sanctus dicit, qui certus est quod direptio sibi obesse non possit: *Quis nos separabit a caritate Christi? Tribulatio, an angustia?* et cetera: *Sed in his omnibus superamus et supervincimus per eum qui dilexit nos: scientes quod neque mors, neque vita, neque angelus, neque potestates, neque præsentia, neque futura.... separare nos possint a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro.* Ergo qui talis est, non separatur a Christo. Unde etiamsi corporaliter diripiatur, spiritaliter tamen liber est: et non solum direptioni obnoxius non est, sed etiam rapinam sibi laudabilem quærit; sicut illi de quibus scriptum est: *A diebus Johannis Baptistæ regnum cœlorum cogitur, et cogentes diripiunt illud.* Victor est itaque qui in terrenis positus captivus perfidiæ[4] esse non novit; nec solum ei non diripitur quod præclarum est, sed magis ipse diripit quod æternum est.

Rom. VIII, 35 et seq

Matth. XI, 12.

4

37. Sunt etiam qui fiant oves escarum. Bonus Dominus noster Jesus Christus, quia factus est ovis epulationis nostræ. Quæris quomodo factus sit? Audi dicentem: *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Et considera quemadmodum parentes nostri in figura diripientes agnum manducabant significantes Domini Jesu passionem, cujus quotidie vescimur sacramento. Per ipsam igitur ovem facti sunt *greges escarum*, sicut Aquila dixit; vel *greges in escas*, sicut Theodotion loquutus est; vel *pascua edentium*, sicut Symmachus dixit. Sed bona epulatio non solum non est metuenda sanctis, sed etiam concupiscenda. Aliter enim ad regnum cœlorum non potest perveniri; cum ipse Dominus dixerit: *Nisi manducaveritis meam carnem, et biberitis meum sanguinem, non habebitis vitam æternam.* Probatum est igitur quod Dominus noster sit cibus,[5] sit epulatio vel alimentum edentium; sicut ipse ait: *Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi.*

1 Cor. V, 7.

Joan. VI 54.

5

Ibid. 51.

38. Et ut scias quia hæc omnia propter nos facta sunt, ex quo ille descendit, ex illo sanctus ait: *Nos omnes unus panis sumus.* Non ergo timeamus, quia facti sumus oves escarum. Sicut enim Domini caro, et sanguis ipsius nos redemit; ita etiam Petrus pro Ecclesia multa toleravit. Multa etiam sanctus apostolus Paulus, et ceteri apostoli pertulerunt, cum cæderentur virgis, cum lapidarentur, cum in carceres trude-

1 Cor. X, 17.

[1] Cod. A, *in mortuis.*
[2] Cod. A, *crucem ejus leva, et* etc.
[3] Psalter. mediol. *oderunt*, ac postea *in nationibus.*
[4] Mss. aliquot, *captivus per fidem esse non novit.* Haud male, si modo, *per fidem,* sumatur pro, *fidei ope ac præsidio.* (Edit. Maur.)
[5] Cod. A, omitt. *sit cibus.*

rentur. Illa enim tolerantia injuriarium, et usu periculorum Domini fundatus est populus, et Ecclesia incrementum est consecuta; cum ceteri ad martyrium festinarent, videntes per illas passiones nihil apostolorum decessisse virtutibus; sed etiam propter hanc brevem vitam immortalitatem illis esse quæsitam.

39. Quod ostendit etiam qui sequitur versi-
1 culus, quia dixerunt: *Et inter gentes*[1] *dispersisti nos.* Similiter Theodotion dixit: Aquila autem et Symmachus: *In gentibus*, aut *inter gentes ventilasti nos.* Missi sunt enim sancti apostoli ad gentes, et dispersi sunt inter gentes, sicut et prophetæ sancti, de quibus supra diximus: ut illa dispersione fructus plurimi nascerentur. Ut enim Dominus noster Jesus Christus sicut granum cecidit in terram, et mortuus est, ut multum fructum adferret: ita etiam dispersi sunt apostoli sancti, ut bonum inter gentes semen adferrent; quo ad eorum similitudinem fructus gentium pullularet. Denique Scriptura hoc dicit dixisse Dominum: *Quia propterea vos misi ut vos eatis, et fructum plurimum adferatis,* Joan. xv, 16. *et fructus vester maneat.* Factus est ergo Dominus Jesus Christus sicut semen, secundum Gen. xvii, 8. quod dictum est ad Abraham: *Et semini tuo;* quod est Christus. Semen ergo omnium Christus. Et ideo se cadere passus est et spargi, ut conforme corpori suo transfiguraret corpus humilitatis nostræ. Hoc ergo semen salutare omnibus hominibus pullulavit, et ex illo ad ejus
2 imaginem figurati, quasi[2] semina apostoli sancti missi sunt per diversa atque dispersi, ut in agrum Ecclesiæ gentes congregatæ diversis fructibus
3 refulgerent toto orbe terrarum. Istæ[3] ergo dispersiones dicuntur, sicut etiam in posterioribus idem David dicit: *Ædificans Hierusalem Domi-* Ps. cxlvi, 2. *nus, et dispersiones Israel congregans.* Dispersi sunt enim ut novos fructus facerent, et postea veluti triticum novum Ecclesiæ horreis inveherentur.

40. Hæc autem dispersio non in inferioribus fit; hoc est, non in terra, sed in cœlo. Denique Legis hoc præcepta confirmant, per quam dicit Dominus: *Si fuerit dispersio tua a summo cœlo usque ad summum cœli, inde congregabo te, di-* Deut. xxx, 4. *cit Dominus.* Quæ est dispersio a summo cœlo usque ad summum cœlum? Quis iste tantus, qui sic potuerit disseminari? Si homo in terra natus est, ab imo, non a summo cœpit. Si ista te movent, atque perturbant, redi ad superiora istius sancti prophetæ, et audi quis ille sit tantus qui hujusmodi in terris segetes fœcundavit; ut fructus earum ad cœlestia receptacula perveniret. Est autem ille sponsus qui quasi gigas percucurrit hanc viam totam, inviam aliis, sibi perviam: et ex illo cœpit pervia jam esse mortalibus; ita tamen, ut isti adscenderent, solus tamen ille ipse ante descenderet, ut postea sancti ejus mererentur adscendere. Audi ergo quomodo disseminatio fuerit de cœli summo ad cœli summum. *A summo*, inquit, *cœlo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus.* Ps. xviii, 17. Cui homini hoc possit adtribui? Moyses vix in verticem Sinæ montis adscendit, et hoc quia vocatus a Domino est, et hortatus est voce cœlesti. A summo cœlo quis descenderet nisi Christus, qui et cum descendit in terras, manebat in cœlo? *Nemo* enim *adscendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlis.* Vides ergo quia et Joan. iii, 13. cum descenderet et adscenderet, ipse erat et manebat in cœlo. Ipse enim dixit: *Cœlum et terram ego compleo, dicit Dominus.* Ipse est qui Jerem. xxiii, 24. est in cœlo. Hæc de dispersione satis dicta sint.

41. Ceterum quod ait: *ventilasti nos;* etsi verbo distat, sensu congruit. Sicut enim illi qui dispersi sunt, probati sunt; ita etiam qui ventilati sunt, ad probationem pervenire meruerunt. Sicut enim triticum si ventilatur, et a paleis separatur, mundus est; si autem ventilatum non fuerit, mundum esse non poterit, sed exstat paleis concretum atque permixtum: ita etiam homo nisi tentationibus fuerit ventilatus, fragilia quæque veluti paleas a se non potest separare. Unde etiam ad Petrum dictum est: *Simon, ecce satanas expostulavit, ut ventilet vos sicut triticum: ego autem rogavi Patrem meum,* Luc. xxii, 31, 32. *ut non deficiat fides tua.* Vide quid dicit, et intellige. Ventilatur Petrus, ut Christum negare cogatur. Incidit tentationes, quædam locutus est quasi plena palearum: sed locutus est verbo, ut fundatior esset affectu. Denique flevit, et paleas suas lavit, et illis tentationibus meruit, ut pro se Christus interveniret. Quanto majus est patrocinium, quam perturbationis illius tentamentum? Et ideo plus quam passus est, adquisivit; adquisivit enim Christum sibi patrocinantem. Cogitur autem adversarius sanctos Domini ad sua damna tentare. Dum enim tentat, meliores reddit; ut qui tentatur, possit et alios instituere, qui sibi ipse invalidus videbatur. Denique Petrus Ecclesiæ præponitur, postquam tentatus a diabolo est. Ideoque ante significat Dominus quid sit illud, quod postea eum pastorem elegit Dominici gregis. Nam huic dixit: *Tu autem conversus confirma fratres tuos.* Con- *Ibid.* 32. versus est ergo sanctus apostolus Petrus ad bonam frugem, et ventilatus est sicut triticum; ut esset ipse cum sanctis Domini unus panis, qui nobis esset alimentum. Dum enim Petri actus legimus, Petri præcepta cognoscimus, fit nobis vitæ æternæ et salutis alimentum.

42. *Vendidisti*, inquit, *populum tuum sine pretio.* Vers. 13.

[1] Psalter. mediol., *et in nationibus.*

[2] Cod. A, ante *quasi* repetit *ita ergo*, quæ indubie ab amanuensibus inserta sunt.

[3] Quinque codd. mss. justa Maurinos habent *isti:* revera id de Apostolis dicitur, ut constat e seqq. *Dispersi sunt enim* etc. Verum, licet de apostolis intelligendum sit, potest tamen pronomen convenire cum nomine *dispersiones.*

Emendi et vendendi videtur æqualis quidam esse contractus: sed tamen si ementis et vendentis affectum consideres, unusquisque sibi viliorem vendit, et complacitum emit. Ut enim præter id genus hominum loquamur, qui negotiationem vendendis mancipiis exercent; non facile quisquam vendit nisi eum, qui sibi displiceat, et quem usui suo inhabilem putet; et iterum, unusquisque emere desiderat eum, quem utilitati vel ministerio accommodum judicaverit. Sed et ipsi qui in vendendis mancipiis sumptum exercent suum, et sectantur lucra, utique ita viles habent eos, quos vendunt, ut eis viliores sint quam pecunia: et sæpe etiam ipsi quos negotiationi suæ magis habiles æstimaverint, malunt tenere, quam vendere.

43. Ita ergo et Deus viliorem vendidit, potiorem emit. Vendidit populum Judæorum, non inclementia Dei, sed sua culpa; quibus recte dicitur: *Ecce peccatis vestris venditi estis, et propter iniquitates vestras dimisi matrem vestram.* Isai. L, 1 Hoc itaque genere venditus populus Judæorum, emptus est populus Christianus: ille peccato venditus, hic emptus sanguine. Unde Petrus ait: *Pretio empti estis, non corruptibilibus argento, vel auro empti estis.... sed pretioso sanguine.* 1 Pet. I, 18, 19, Quis est sanguis pretiosus, nisi Agni illius immaculati, hoc est, Domini nostri Jesu Christi? Ergo sine pretio populus Judæorum, pretiosus autem populus Christianus. Ille pretium non habet, quia peccatum habet: iste in pretio est, cui peccatum remissum est. Unde recte Ecclesiæ filiis dicitur: *Pretio empti estis: nolite fieri servi hominum.* I Cor. VII, 23. Si tibi dicitur, ne servus fias hominum, et perdas propriam libertatem; multo magis dicitur tibi, ne servus fias peccati. Et iterum, ne servus fias serpentis, inimici et adversarii; sed servias soli Domino, qui propria te redemit caritate; quia ipse est suorum redemptio servulorum.

44. Non vendit ergo Dominus nisi servum malum: non vendit utique bonum. Nam etsi Joseph venditus est, non dixit tamen Propheta: A Domino venditus est Joseph; sed: *In servum venditus est Joseph*, Ps. CIV, 17. quem fratres proprii vendiderunt; quem Dominus tamen in figura propriæ passionis redemit a servitute, renovavit ad gratiam. Vendiderunt itaque eum fratres, et acceperunt pecuniam; sed Dominus eum non solum libertati reddidit, sed etiam dignitate cumulavit. Figuram autem in eo fuisse Domini Jesu ostendit Scriptura, quæ dicit: *Filius meus zelo appetitus.... ad me revertere.* Gen. XLIX, 22. Et alibi: *Primogenitus tauri decus ejus;* Deut. XXXIII, 17. eo quod exaltaverit Deus Pater cornu Christi sui.

45. Qui ergo venditur, vilis et sine pretio est; quasi qui magis non sit, quam qui sit. Unde et Aquila dixit: *Tradidisti populum tuum, ut non esset.* Et Symmachus: *Tradidisti populum tuum sine substantia.* Non sunt enim qui repudiantur a Christo: sunt autem qui eliguntur a Domino; quoniam Dominus vocavit quæ non sunt, tamquam quæ sunt; et electæ sunt gentium nationes, ut destrueretur perfidia Judæorum. In nihilum ergo traditus est ille populus, quia peccato suo venditus est; nullam[1] enim habet culpa substantiam. 1

46. Unde dictum puto: *Et non fuit multitudo in commutationibus eorum;*[2] hoc est, gratis nos dispersisti per nationes. Neque enim tu quidquam per commutationem accipis, ut animam tradas hominis; nihil enim tibi gratius est animæ conversione: sed si converti detrectat, ipsa se tradit in nihilum, ut peccato et flagitio mancipetur. Ideo tu sine pretio et sine commutatione degenerem populum vendidisti. Unde in posterioribus ait: *Non enim est illis commutatio.* Ps. LIV, 20. Quare non est illis commutatio? *quia non timuerunt,* inquit, *Deum.* Ibid.

47. Duplex autem intellectus quare commutationem non habuerit populus erroris; quia non potest homo argento, vel auro, vel possessionibus redimere animam suam. Quam enim dabit commutationem animæ suæ, cum illa temporalia vel caduca sint; anima autem permaneat vel ad præmium, vel ad pœnam? Non fuit autem illa commutatio etiam in impiis, quæ est in resurrectione, de qua dicit Apostolus: *Omnes resurgemus, non omnes immutabimur.* I Cor. XV, 51 Potest quoque et sic intelligi, quia etsi pauci redempti immutari meruerunt, ut Abraham, Isaac, Jacob, Moyses; non tamen ad omnes commutatio ipsa pervenit. Est etiam illud, ut non sit multitudo in commutationibus gravium peccatorum; secundum quod scriptum est, quia *quorumdam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia in judicium: quosdam*[3] *autem et subsequuntur.* II I Tim. V, 24. Quæ gravia sunt atque manifesta, præcedunt, et sine ulla dubitatione merguntur: quæ autem leviora sunt, bonis operibus sæpe relevantur. *Beati* enim *quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata.* Ps. XXXI, 1. Ubi autem iniquitas propendet, nulla bonorum operum commutatione revocatur.

48. Ergo et si quis redemptus est de populo Judæorum, non ideo redemptus, quia multam habuit æstimationem sui, nec quia multitudinem habuit in commutatione sua: sed redemptus est gratis; quod te docet Apostolus dicens: *Reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt.* Rom. XI, 5. Ubi autem gratia, non utique merito operum, nec justificatione virtutum; sed liberalitate donantis, electione redimentis: quod æque Scriptura te docuit, dicente apostolo Paulo: *Si autem gratia, jam non ex operibus: alioquin gratia jam non est gratia. Quid ergo quod quærebat Israel, hoc non est consecutus?* Ibid., 6. Quare non sit consecutus, agnosce: quia se justificare cupiebat; quia operum suorum jactantiam requirebat; quia fidem non

[1] Cod. A, *nulla.*
[2] Psalter. mediol., *nostris.*
[3] Cod. A, *quorumdam.*

detulit, nec gratiam recognovit. Et ideo electio consecuta est, quæ vocantem audivit, adve-
1 nientem suscepit.[1]

Vers. 14. 49. Merito ergo in persona populi illius dicitur: *Posuisti nos in opprobrium vicinis nostris: illusionem et derisum iis, qui sunt in circuitu nostro.* Qui sunt isti finitimi, et quemadmodum ad viciniam Israelitæ populi pertinuisse videantur, non est facile discernere; si spiritalis vicinia requiratur, habens quoddam lumen cognitionis ad investigandum mysterium Christi: præsertim cum in ipso libro Salomonis qui scribitur Ecclesiastes, didicerimus quia quo magis quæritur sapientia eo profundior judicetur. Sic enim scriptum est: *Dixi, sapientiam requiram, et ipsa longe facta est a me, longe magis quam erat: et in profundo altitudinem quis inveniet*
Eccl. VII, 24, 25. *ejus?* Unde diffidentia oboritur mihi scrutari divinitus spirantis Scripturæ mysteria, et ejus examinare sermones: quod ille digne potuit, qui inter perfectos sapientiam loquebatur. Ego perfectos video, nec immerito perfectos dixerim; cum videam vos sensus exercitatos habere ad discretionem boni et mali: sed et ipse tamen qui sciebat solidiores capere cibos, adjumenta
II Tess. III, 1. quærebat, ut in eo verbum Domini curreret. Nec iste quoque sine precatione hoc potuit usur-
Ps. CXLVI, 1. pare, ut laudatio ejus jucunda fieret Deo: non enim usurpantis, sed precantis adsertio est.

50. Tamen ne penitus refugisse videamur, consideremus qui vicini tribubus fuerint Judæorum.
2 Nam ut vetera recenseamus, Philisthiim[2] tribui Judæ finitimi habebantur; ex alio latere iidem tribui Ruben appropinquabant. Ammonitæ quoque in deserto erant; et qui erant in finibus Tyri et Sidonis, Galilææ copulabantur; hoc est, tribui Zabulon, et tribui Nephthalim, quæ erant in Galilæa, sicut Esaias dixit: *Terra Zabulon,*
Isai. IX, 1. *et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem.* Unde potest quis colligere, quæ proprietas uniuscujusque singularum fuerit tribuum, ut certis quibusque finitimis jungerentur; quo paulatim etiam gentibus infunderetur cognitio cœlestium sacramentorum. Quod utique potest intelligi de illa muliere Chananæa, quæ exivit de finibus suis, ut Domino Jesu occurreret transeunti, et posthabitis simulacris suis, adoraret verum salutis auctorem; cui testimonium dedit Dominus noster Jesus Christus, quod magna esset fides ejus. Resplendebat quidem jam gratia Evangelii, et præsentiæ lumen augustæ: sed tamen quia sponte exivit, et misericordiam postulavit, et

A Dominum pia voce confessa est, et quasi fastidio habita, in clamore petitionis propriæ perseveravit; non mediocrem prærogativam accepit istiusmodi mulier, quæ prima exivit de gentium nationibus, et perseveranti obsecratione tantum Domini testimonium meruit reportare.

51. In quo quidem loco velut dubitasse quosdam cognovi, quid sit quod ait: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel;* quasi Matth. XV, 24.
nobilitatem generis electi ad salvandas animas
B Dominus quæsisse videatur, qui venit ut omnes redimerentur. Sed ostendere dignatus est propositum, quod eos quos primo elegerat, nequaquam refutare cupiebat; et sæpe devios et errantes tamen paterno quodam revocare quærebat affectu. Sed ubi ipsi auctorem proprium reliquerunt, sciens se Deum montium esse, non vallium,[3] et regnum cœlorum non a fastidientibus, sed a cogentibus diripi, paulatim conversus ad gentes est; ut et nationum plus pro-
C baretur affectus, et illorum merito pertinacia condemnaretur.

52. Quid deinde sibi vult quod ait: *Non licet accipere panem filiorum, et mittere catulis?* Uti- Matth. XV, 26.
que filios dixit Israelitas, hoc est, populum Judæorum; catulos autem populum nationum. Quid ergo? Divitum aut nobiliorum est accipere sacramenta cœlestia, et non eorum qui magis ad cognitionem mysterii cœlestis pio mentis fervore contendant? Et si Israelita fuerit aliquis remissus
D et negligens, vel contumax, qui rejiciat post se sermones Dei; Chananæus autem qui impigre velit adquirendis mentem intendere sacramentis; ille potius qui dissimulat, quam iste qui defert studium, præferendus est? Non utique. Et ideo diligenter oportet intendi quid expresserit, qui cum dixisset: *Non licet accipere panem filiorum, et mittere catulis;* respondente Chananæa, quia *et catuli canum edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum;* studium ejus humi- *Ibid.* 27.
E litatemque laudavit, quæ non sibi profundum sapientiæ a primordio vindicavit, quamvis de finibus Tyri et Sidonis jam esset egressa: sed micas quasdam verbi salutaris quæ de mensa dominorum suorum caderent, crederet colligendas. Qui enim diligenter et subtiliter Scripturæ verba rimatur, is ad altitudinem mysteriorum pervenire consuevit. Unde et huic dicitur: *Magna est fides tua: fiat tibi sicut vis;* hoc est, ut *Ibid.* 28.
aperiatur tibi ostium verbi, et refulgeat vitæ
F æternæ salubre mysterium.

53. Ergo qui vicinus est, exeat, et Christum

[1] « Ex orationis serie id intelligere haud ægre licet, eos ex Israelitis qui justificati sint, atque eos qui non pervenerint ad justificationem inter se opponi; docerique alios, quod eam operum suorum fiducia pleni quærerent, repudiatos: auditos vero et susceptos alios, quod electionem gratiamque divinam invocarent, atque ad eas accederent humilitatis scilicet, grati, animi, fideique ministerio ». Ita Maurini. Electio nempe facta est eorum qui gratiam Dei vocantem audire voluerunt, et advenientem voluntate susceperunt.

[2] Cod. A, *Philistienses.*

[3] Verba *non vallium* extant in omnibus mss. atque editt. præter quam in romana. Alludit autem Ambrosius ad locum III Reg. XX, 28, quem protulit etiam lib. *De Nabute* cap. ultimo, num. 72, *Baal* ponens pro *vallium.* Quod vero pro *colentibus*, ut legitur in cunctis mss., nostro A non excepto, ac vet. editt., in textu romana editio restituit, *cogentibus*, id cum eædem editt. in margine exhibent, tum S. Doctoris adstruit consuetudo. Is enim manifeste hic alludit ad illud Matth. 11, 12, *et violenti rapiunt illud;* ubi numquam non legit, *cogentes* pro *violenti.*

videre desideret, et in oratione clamet; sicut ista Chananæa exivit de finibus suis, et Christum vidit, et jugi voce clamavit, ut ejus misericordiam reportaret. Credentibus itaque Chananæis Judæus in opprobrio sit; quia ipse non credidit; et illudi sibi doleat, et derideri se ab iis qui in circuitu sunt, ingemiscat.

54. Et videtur prophetia hæc esse de nationibus crediturus; maxime cum sequentia istud ostendant, quia ait: *Posuisti nos in similitudinem gentibus, commotionem capitis in populis;*[1] quia Judæorum delicto salus gentibus; et quæ illis in figura gesta sunt, ad cognitionem nostram profecisse, Apostolo auctore, cognovimus. Et vere in opprobrium positi sunt gentibus; quia gentes opprobrium crucis Dominicæ omnibus divitiis sæcularibus prætulerunt. Qui autem crucem illam putavit opprobrium, et quasi opprobrium refugit, is vere in diuturno mansit opprobrio. Tamen quia non secundum carnem Israelitæ videntur, qui potuerunt dicere: Quia inique non egimus in testamento Domini; nec recessit retro cor eorum a Domino: vide ne iis se in circuitu positis illusioni et derisui fuisse commemorent, de quibus dicit Dominus: *Circumdederunt me vituli multi.* Circumdederunt enim eum persecutores, quando secundum consilium voluntatis suæ subiit passionem. Unde et alibi ait: *Circumdantes circumdederunt me, et in nomine Domini ultus sum in eos.* Ideo melius est viam rectam tenere, in qua facinorosi ambulare non possunt. Cito cadunt, quia non in directione ambulant. Unde et illi quando voluerunt Jesum Dominum comprehendere, ubi respexit eos, ceciderunt. Propter hos igitur qui in circuitu ambulare consueverunt, angelum Dominus apposuit, qui a tergo insidiantes repellat inimicos. Prætendit igitur Angelus Domini in circuitu timentium eum, et eos tuetur atque custodit. *In circuitu* enim *impii ambulant*, sicut scriptum est. Vide itaque distantiam. Impii in circuitu ambulant: Angelus autem prætendit in circuitu eorum, qui non ambulant in circuitu; et ideo prætendit, ut eruat justos ab insidiis persequentium. Justi ergo spiritales Israelitæ videntur esse qui hæc loquuntur; eo quod tentationibus sæculi subjacuerint, et opprobrium fuerint vicinorum; hoc est, eorum qui Hierusalem patriam non incolebant. Illusioni etiam fuerunt spiritalibus nequitiis et potestatibus, contra quas justis lucta esse consuevit. Denique historia te doceat quod abducti Judæi in Babyloniam, etsi propter peccata sua videbantur esse subjecti, tamen multo meliores gentibus habebantur. Pejores enim erant in circuitu eorum, qui insultabant eis; cum ipsi peccatorum gravium essent mole curvati.

55. Primus ergo intellectus de captivis patribus usurpandus est, quibus insultaverunt Assyrii, illudentes eis in Babylonia; quibus etiam rex ille nequissimus dominabatur Nabuchodonosor. Secundus intellectus ad altiora referendus est, quod sævissimus rex diabolus est: ipse est Assyrius Nabuchodonosor, qui bonis insidiari solet, ut eos in peccatum trahat per carnis illecebram. Adtende igitur hunc regem eo loco, ubi dicit Apostolus: *Video legem carnis meæ repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in lege peccati;* hoc est, in illa lege carnalis illecebræ. Adversarius leo est, qui urget obnoxios, justos fatigat. Unde pulchre posuit Aquila: *Spretionem et pompam posuisti nos iis, qui in circuitu nostro sunt.* Ita enim despicabiles æstimabantur, qui theatrum facti sunt huic mundo, et angelis et hominibus; quia etsi in Testamento non peccent Dei, nec carnis illecebris reflectantur a Domino; tamen quasi in pompa quadam circumferri videntur et despici: quandoquidem peccatores humilitati justorum insultare consueverint; ut opprobrium ducant crucem Domini Salvatoris, humilitatemque justorum. Denique quasi in quadam pompa theatri constitutus Apostolus dicit: *Placeo mihi in injuriis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis.* In istis[2] placet sibi, qui omnia quæ mundi sunt, detrimentum putat, ut Christum lucrifaciat, solum per vitam, et mortem requirens: cui vivere Christus est, et mori lucrum, ut inveniatur in Christo.

56. Adjiciunt adhuc isti Israelitæ dicentes: *Posuisti nos in parabolam*[3] *gentibus, commotionem capitis in populis.* Quibus gentibus posuisti, nisi crediturus? Ea enim quæ acciderunt Judæis, in similitudinem figuræ facta sunt; ut fieret nobis typus et figura excidium Judæorum, atque ex illa similitudine per parabolam solutionem præsentibus requiramus, quo exempla eorum cavere possimus. Deinde quia Judaicæ res omnes quasi parabolæ sunt, hoc est, quasi figuræ egentes solutione. Denique Dominus Judæis in parabola loquebatur; ut imperiti non intelligerent, intelligerent sapientes; ut intelligebant Apostoli, et in quo movebantur,[4] interrogabant Dominum: Judæi autem nec intelligebant, nec iterum discere non intellecta cupiebant.

57. Quid sit parabola, accipe: *Abraham igitur duos filios habuit: unum de ancilla, et unum de libera.* Non intelligebat hoc Judæus nisi secundum litteram. Nesciebat quis de filiis duobus acciperet hæreditatem patris; quia ad carnalia propendebat. Egebat parabola solutione. Venit gentium Doctor, et fides nationum,[5] et intellexit quod duæ illæ mulieres duo sint Testamenta: unum a monte Sina, quod in servitutem generavit populum Judæorum, quod est Agar. Et

1 Psalter. mediol., *plebibus.*

2 Cod. A, *in his.*

3 Quod superius *in similitudinem*, hic dicit *in parabolam;* unde rursus conjicere licet, diversas lectiones in latinis Bibliorum exemplaribus tunc quoque communes fuisse, vel pro arbitrio verba Ambrosium immutasse.

4 Hoc est, anxii atque dubii erant. (Edit. Maur.)

5 Idest, conversio gentium ad fidem Christi.

Ps. xi, 9. Infra vers. 19. Ps. xxi, 13. Ps. cxvii, 4. 1 Cor. x, 11. Rom. vii, 23. 2 II Cor. xii, 10. 3 Vers. 15. 4 5 Ibid. 24. Gal iv, 22.

ideo Sina, quod per interpretationem mensuram ejus significat; mensura autem Legis est, superabundans autem gratia est. Sina quoque merces dicitur, et convenit populo Judœorum, qui justificari se mercede operum, quam fidei gratia maluerunt. Ergo quæ sub Lege erat Hierusalem, cum filiis suis serviebat; quæ autem sursum est Hierusalem, libera est. Et ideo Sarra,[1] quæ principalis dicitur, libertatem habet; quod princeps sui sit, qui justus atque integer est. Ex duobus igitur Testamentis duo populi: unus Judæorum, alius nationum, qui in Christo credidit. Ille Judæorum qui non credidit, servit: ipse est secundum carnem natus; quia secundum carnem interpretatus est Scripturam divinam, et secundum litteram, non secundum spiritum. Qui autem de libera, natus est per repromissionem; hoc est, cui repromissio ex fide, ipse est Ecclesiæ filius, tenens gratiæ libertatem, propter quem Ecclesia dicit: *Expelle ancillam, et filium ejus; non enim heres* Gen. XXI, 16. *erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Et Apostolus ait: *Itaque, fratres, non sumus ancillæ* Galat. IV, 31. *filii, sed liberæ.* Hæc est ergo solutio, quia quod ignorabat Judæus, fides gentium solvit, infusa a Paulo doctore mentibus nationum. Ideo ergo illorum gesta nobis in parabola sunt.

58. Sed et Dominus dixit: *Factus sum illis in parabolam: adversum me exercebantur qui* Ps. LXVIII, 12, 13. *sedebant in porta.* In parabolam autem factus, Luc. IV, 23. quia dicitis, inquit, *Medice cura te ipsum.* In parabolam factus est, quia sedentes in porta increpabat; in exitu enim non otiosi, sed exerciti esse debemus. Ideoque scriptum est: *Videte,* [2] Matth. XXIV, 20. *ne fiat fuga vestra hyeme, vel*[2] *sabbato;* hoc est, non in otio, sed in negotio. Ergo pigri sedebant Judæi, quia stare non poterant qui veræ Hierusalem atria nesciebant; si enim scivissent, illam Hierusalem requisivissent. Isti ergo fatigati in porta sedebant. Nec solum dixit, *sedebant;* sed etiam, oderant Dominum in portis redarguentem. In porta enim erat qui subiturus erat sui corporis passionem, per quam migraret e terris, rediret ad cœlum. In porta erat cum Joan. XII, 35. diceret: *Ambulate dum lucem habetis.* Quid est Ps. LXVIII, 12. ergo: *Factus sum illis in parabolam,* nisi quia finis Legis est Christus, et mors ejus solvit ænigmata prophetarum; eaque quæ ante Judæis erant incognita, cum prophetarentur, postea manifestata sunt Dominicæ passionis effectu? Factus est illis in parabolam; quia quasi vilem se præbuit, ingerens se illis, nec refugiens eorum seditiones, et perducens eos ad tempus beneplaciti sibi; ut moreretur pro omnibus hominibus, quo illius sanguine genus hominum mundaretur.

59. Similiter in parabola scriptum est: *Non alligabis os bovi trituranti.* Solvit hanc parabo- Deut. XXV, 4. lam Apostolus dicens: *Numquid de bobus cura est Deo? An propter nos utique dicit? Nam propter nos scripta sunt. Quis est qui arat, nisi qui in spe arat;* ut in judicio Domini metat? Et I Cor. IX, 9, 10. ideo quasi boni agricolæ, ubi propter spem inarata[3] fuerit terra nostra continentia corporali, non carnalia, sed spiritalia seminemus: quoniam de carnalibus corruptela colligitur, de spiritalibus vita æterna adquiritur. Typus itaque et figura nobis sint gesta majorum. Typus lex scripta in cordibus nostris, ut nobis in ea quædam futurorum figura, non veritas sit. Lex ergo quasi figura sit nobis; Evangelium quasi lumen et signaculum veritatis.

60. In parabola ergo Dominus ostendit se Judæis: sed non intellexerunt parabolam; quia medicum non receperunt, qui curaret[4] animas laborantium, et omni ægritudine et inæqualitate incommoditatis absolveret. Factus est etiam in parabolam, quia carnem suscepit, quam crucifixerunt Judæi, non intelligentes parabolam spiritalem. Eousque enim non intellexerunt, ut cum auctorem vitæ crucifigerent, et suspensam in cruce cernerent carnem Domini salutarem, moverent caput. Nam si intellexissent, utique non insultassent, sed ingemuissent. Et tamen ipsa commotio capitis illis in similitudinem cessit; ut non hoc significaret quod illi sentiebant, sed quod mysteria declarabant. Illi enim secundum vulgi usum insultantes Domino movebant caput suum; sicut qui justis insultare desiderant, si forte eos viderint in hoc sæculo fatigari, movent caput.

61. Quæ commotio capitis geminum intellectum habet. Reprehensibiles enim videntur secundum Scripturæ auctoritatem, qui movent caput; cum dicat et Matthæus: *Qui transibant,* Matth. XXVII, 39. *blasphemabant Dominum Jesum moventes capita* Marc. XV, 29. *sua.* Et Marcus: *Qui præteribant.* Transeuntes autem quod reprehensibiles æstimentur, docet hic ipse propheta, qui dicit de vinea sabaoth: *Et vindemiant eam omnes transeuntes viam.* De- Ps. LXXIX, 13. nique et qui sequitur versus, hoc signat: *Devastavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam.* Et in posterioribus ait: *Et* Ibid. 14. *non dixerunt transeuntes viam: Benedictio Domini super vos;* eo quod qui transit, et non stat in Ps. CXXVIII, 8. atriis Domini, non dat benedictionem. Ita ergo Judæi movebant caput super Dominum Jesum, ut præterirent, qui firmum solidumque fidei vestigium habere non poterant. Movebant autem caput suum, quorum caput Christus esse debuerat, quem non debuit dimovere et deturbare perfidia Judæorum. Sed quia non passi sunt

[1] Ita scripsit Ambrosius, non *Sara*, qui in omnibus fere nominibus veteris Testamenti Alexandrinos secutus est.

[2] Cod. A, *aut.*

[3] *Inarata*, id est, *arata*. Nam alioqui sæpe sumitur pro *non arata*. Horat. Epod. 16:

Reddit ubi Cererem tellus inarata quotannis,
Et imputata floret usque vinea.

Terra vero *nostra* idem est atque nos ipsi. Sed plana est illa metaphora. (Edit. Maur.)

[4] Ita editt. omnes, ac mss. Vict. et Colb. Alii vero quinque, testibus Maurinis, ac noster A, *sed non intellexerunt quia curaret animas* etc.

membra se esse Christi, ideo caput eorum non fuit Christus. Non erat etiam Lex caput eorum, quia exspoliabantur et Lege a populo nationum. Non fuit his caput verbum Dei; quia amiserant prophetas, et apostolos non habebant. Hoc de reprehensibili commotione capitis dictum sit. Est tamen et laudabilis capitis commotio: reprehensibilis Judæis, laudabilis populo nationum. Quid est enim caput, nisi in quo sensus sunt? Oculi enim sapientis in capite ejus; quos moveri oportet oculos, id est, mentis tuæ sensus, ne aliquo torpore pigrescant. Move ergo prudentiam tuam, move sapientiam, move cogitationes tuas cœlestium collatione sermonum, et propheticorum disputatione verborum; ita ut non pecces in Testamento Dei, sed fides firma sit. Sunt enim hæretici qui movent sensus suos, ut perfidiam tamen, non fidem excitent.

62. Sed jam expressius de ipsa capitis commotione quæ in similitudinem populi est posita, dicendum est. Quis est caput populorum, nisi Christus? Caput enim mulieris vir, caput viri Christus. Sed et Lex caput intelligibilis[1] mulieris. Denique sub Lege tamquam sub viro est populus Judæorum; quia Lex νόμος dicitur græce; et ideo Synagoga νόμῳ quasi masculo copulata est, sed Legi corporali, non spiritali; hoc est, ritui Legis judaico, cujus vinculis illigata est, legitimi nesciens sacramenta conjugii. Si autem mortua fuerit Lex, hoc est, Legis interpretatio corporalis; tunc plebs quasi mortuo conjuge priore, legitime nubet secundo viro, qui ex mortuis resurrexit. Est etiam caput mulieris hujus Evangelium. Unde quidam mystice interpretati, mortificato ritu judaico, tamquam fratri defuncti Evangelio mulierem eam nubere ex Lege voluerunt; quia Lex annuntiaverit Evangelium. Ideo prior Lex vir, postea secundi viri nuptiæ, hoc est, Evangelii sacramenta sunt. Duo enim quasi conjugia duo sunt Testamenta. Unum conjugium vetus est Testamentum, quod morte viri prioris solutum est. Et ideo mulier illa cui Lex mortua est, recte in secundum conjugium convenit, hoc est, Testamentum novum. Sic duobus fratribus una conjungitur, cui superiora peccata moriuntur, meliora postea sacramenta renovantur. Hoc nobis Apostolus evidenter exposuit dicens: *Quoniam quæ sub viro est mulier, vivente viro ligata est legi;* hoc est, viri sui legi, ut ei debeat castitatem: *Si autem mortuus fuerit vir, soluta est a lege viri;* id est, ut cui velit nubat, dummodo mortuo viro nubat; quia *vivo viro*, inquit, *adultera vocabitur, si juncta fuerit alteri viro: si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri, ita ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro.* Hoc sacramentum etiam ad Christum et Ecclesiam pertinere, etiam alibi demonstravit quia *magnum est sacramentum.* Hic quoque non prætermisit dicens: *Itaque, frates mei, et vos mortificati estis Legi per corpus Christi; ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit.* Quomodo mortificatus es Legi, nisi ut tibi Legis umbra moriatur, cum accedis ad sacramenta cœlestia? Nec enim aliter debes accedere ad Evangelium, nisi solutus interpretationis corporalis impedimentis. Alioquin adulterium est veris falsa miscere: pudicitia autem spiritalis, si anima tua exuta omnibus impedimentis deviæ cognitionis, sine ruga accedat ad Dei verbum. Ergo sicut Ecclesiæ caput Christus, ita et Synagogæ caput Lex; hoc est, iis qui sub Lege sunt: propter quos Apostolus fecit se esse sub Lege, cum sub Lege non esset, ut eos qui sub Lege sunt, lucrifaceret. Et iterum doctor gentium factus est, quasi esset ipse sine Lege, ut eos qui erant sine Lege, adquireret Christo. Pulchre autem ait quod sine Lege Dei non esset, et in Lege Christi permaneret.

63. Lex autem Synagogæ caput non a principio; quia Christus erat caput veteris Synagogæ, quam Moyses fundavit et condidit. Denique audi dicentem quia verbo Domini fundata est. *Fide*, inquit, *Moyses grandis factus negavit se esse Pharaonis regis nepotem. Maluit enim afflictis compati, quam temporalibus delectari: majoresque divitias æstimavit, et prætulit thesauris Ægypti improperium Christi. Adspiciebat enim mercedem repromissionum Dei*, quæ est resurrectionis gratia. Sed ubi propter perfidiam Judæorum mortuum est infidelibus Dei Verbum, et excidit pectoribus Judæorum; legis spiritalis intellectus occubuit, et nupsit Synagoga ritui corporali, observationique perfidiæ. Sed non fuit illa sobrietas spiritualium nuptiarum, sed adulterium castitatis. Ideo Synagoga libera esse non potuit, quæ male nupserat, et non crediderat resurrectionem Christi futuram. Unde bene ei nupsit Ecclesia, cui secundum sacram dispensationem secundum carnem mortuus est Christus; ut illa Judæa anima quæ ante fuerat ligata peccato, per mortem Christi absolveretur vinculo delictorum. Non nubit ergo mulier alteri viro, nisi mortuus fuerit vir suus; hoc est, nisi a vinculo legitimi amoris fuerit absoluta. Si autem mortuus vir ejus fuerit, liberata est.

64. Sane tenebatur ex Lege, ut fratri proprii conjugis copularetur, si semen nullum maritus ei reliquisset. Quod vinculum magis nectebat interpretatio litteræ, quam gratia spiritalis. Denique habebat in voluntate frater defuncti, ut si nollet, non acciperet fratris uxorem ad semen defuncti resuscitandum. Unde calciamentum suum solvere jubebatur, ut esset a nexu copulæ ejus exutus, quam a sui gratia ostendisset alienam. Sic enim scriptum est, quia solvebat vir calciamentum suum, et dabat proximo suo dicens: Hoc erit in testimonium in Israel. Et dicebat propinquus: Accipe, et adquire tibi tu. Et sol-

Rom. VII, 2, 3.

Eph. V, 32.

Rom. VII, 4.

I Cor. IX, 21.

Hebr. XI, 24 et seq.

Deut. XXV, 55.

[1] Idest *mysticæ* sive spiritualis, pro qua Synagoga, videlicet gens Judaica intelligitur.

vebat calciamentum suum. Dicebant etiam ad-
1 stantes: *Det*[1] *Dominus uxorem, quæ intrat domum tuam, sicut Rachel et sicut Lia, quæ ædificaverunt utræque domum Israel, et fecerunt virtutem in*
Ruth. IV, 7, 8, 11, *Ephrata.* Sed hoc ex litteræ interpretatione Judæum ligabat. Ceterum figura erat, quod Christus venturus esset in terras, qui semen defuncti populi resuscitaret. Merito fratris, quia
Ps. XXI, 25. dictum est: *Narrabo nomen tuum fratribus meis;* et: *Quorum patres, et ex quibus Christus secun-*
Rrm. IX, 5. *dum carnem.* Vel quia Evangelium defunctæ Legis reparationem operaretur in posteris; ut semen quod Lex non reliquerat, Evangelii tenor resuscitaret.

65. Non mirum ergo si caput suum prava interpretatione moverunt, ut ipsi a se deturbarent sapientiam, suæ salutis auctorem; aut certe movendo caput suum, causa fieret commotionis capitis non paucis, sed populis. Commotio hæc capitis facta est: quandoquidem in omnem terram exivit sonus eorum; ut fieret omnis terra Domini, et regnum Domini esset in nationibus. Unde et in posterioribus dicit: *Dominus regnavit, irascantur populi: qui sedes super Cherubim,*
Ps. CXVIII, 1. *moveatur terra.* Quod pulchre Aquila interpretatus
2 est, ut ἀλάλαγμα[2] diceret; hoc est, transmutationem, quæ est de loco ad locum, de Judæa ad populos nationum. Quod ex ea lectione quæ in Evangelio est, liquido poterit manifestari, quemadmodum Lex mota sit, dicente Scriptura: *Super cathedram Moysis sederunt scribæ et pharisæi. Omnia ergo quæ dicunt vobis, servate et facite: secundum opera eorum nolite facere; quæ enim dicunt, non faciunt. Alligant autem onera gravia, et imponunt super humeros hominum: ipsi autem digito suo nolunt ea movere. Omnia*
Matth. XXIII, 2. *autem faciunt, ut videantur ab hominibus.*

66. Quid est, *sederunt scribæ,* nisi quia littera scribitur? Unde et γραμματεῖς græce dicuntur scribæ, litteræ sequentes interpretationem, non spiritus intellectum; littera autem occidit. Litteram ergo occidentem sequentes, et ipsa appellatione resonantes scribæ: pharisæi autem sunt, hoc est, qui a veritatis unitate divisi sunt; phares enim interpretatur divisio. Dividunt autem pharisæi hoc genere verba Legis ut resonent, et in ipsa meditentur; spiritalis autem mysteria Legis et sacramenta non videant. Nam si Lex spiritalis est, utique præcepta Legis sunt spiritalia, et opera ejus spiritalia sunt. Docentes ergo quæ Moyses scripsit, onera gravia ligant corporalibus Legis (gravia sunt enim quæ contraria jugo Christi sunt), et per doctrinam suam deviam gravia onera imponunt auribus audientium, quæ ipsi ne tantum quidem volunt movere, ut a corporalibus Legis ad spiritalia Scripturæ verba commoveant. Sic enim intelligendum est, quia digito suo nolunt movere illa; hoc est, nec exiguo puncto atque momento transferunt se ad intelligentiam spiritalem. Hinc est et illud, quod scriptum est: *Quod si in digito Dei ego ejicio dæmonia.* Quid sit digitus, interpretatur ipsa Scriptura, quæ dicit in alio libro Evangelii: *Quod si in Spiritu Dei ego ejicio dæmonia.* Di- Matth. XII, 28.
gitus ergo Dei Spiritus Dei est; Deus enim Spiritus est, et nihil habet in sua substantia corporale, sed totus est Spiritus. In Spiritu ergo Dei ejicit dæmonium, qui in digito Dei ejicit. Unde et sanctus David ait: *Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum;* hoc est, Ps. VIII, 4.
Spiritus tui opera sunt cœli, sicut et scriptum est: *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Ps. XXXII, 6.

67. Ut ergo concludamus disputationem, scribæ et pharisæi nihil ad interiorem hominem referunt; qui ut ipse ad imaginem Dei et similitudinem factus est, ita in iis quæ cogitat et quæ meditatur, debet magis quæ spiritalia sunt, quam quæ carnalia cogitare. Totum ergo ad illum exteriorem, ad illum terrenum hominem referre contendunt: et ideo omnia eorum opera talia sunt, ut videantur ab hominibus; non ut placeant Patri, qui in abscondito videt. Timent enim sua opera revelare.

68. Hæc est ergo commotio capitis quæ facta est in populis; vel, sicut Aquila et Symmachus dixerunt, *in gentibus:* omnes enim gentes moverunt caput suum, ut Legem spiritaliter interpretarentur. Nemo secundum litteram Legis se putet esse salvandum; quia littera Legis maledictum habet; spiritus benedictionem adfert. Nemo ex operibus Legis justificari potest; quia sub maledicto sunt omnes, qui sub littera sunt. Fugiant ergo omnes maledictum Legis, et confugiant ad benedictionis gratiam; ut benedictionem habeant in cœlestibus, in Christo Jesu, qui mortuus est pro nobis, ut fides transiret ad gentes: qui etsi vir fuit ante Synagogæ, nec ipsam deseruit, et nos redemit: illam enim non deseruit, ut reliquiæ salvæ fierent; nos redemit eligendo populos nationum. Hæc ergo electio gentium salus Judæis; reliquiæ enim non per opera sua, sed per electionem gratiæ salvæ factæ sunt. Gratia est ergo Christi quæ et nos redemit, et reliquias vivificavit. Commotio autem capitis facta est in gentibus: sed ex hac commotione non mediocris mutationis gratiam Judæi pertulerunt, quorum reliquiæ salvæ factæ sunt.

69. Sequitur: *Tota die verecundia mea contra me est: et confusio vultus mei operuit me.* Quid Vers. 16.
est quod interdum ex persona unius, interdum

[1] Maurini juxta communiorem lectionem, *det tibi.* Sed nos auctoritate codicis A omisimus *tibi,* quia deest in textu hebr., in versione græca alexandr. et in latina vulgata, nec non alibi apud Ambrosium.

[2] Hæc est communis typographicarum editionum lectio. Sed cum ejus significatio sit *vox exultationis* militum, sive *barritus,* non potest contextui convenire, et ideo vix supponi potest, fuisse hanc lectionem originalem; eoque magis quod codd. mss. habent corruptas quidem, sed admodum alienas lectiones, ut *alesannilem, alesa enikin,* et noster A, *ales anikin.* Valde probabile est, scriptum originaliter fuisse ἄλλαγμα idest *commutatio* prouti explicat S. Doctor.

ex persona plurimorum psalmus hic dicitur? Namque a principio a pluribus cœpit, ut est: *Deus auribus nostris audivimus*, et cetera quæ sequuntur. Deinde ait: *Tu es ipse Rex meus, et Deus meus.* Iterum: *In te inimicos nostros ventilabimus.* Et postea: *Non enim in arcu meo sperabo;* et: *In Deo laudabimur tota die;* et: *Tota die verecundia mea contra me est.* Quid sibi vult ista mutatio, quæ frequenter in psalmis repetitur; sicut et in centesimo octavo psalmo ait: *Deus, laudem meam ne tacueris; quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est?* Hoc de uno, sequitur de pluribus. *Loquuti sunt adversum me lingua dolosa.... et posuerunt odium pro dilectione mea.* Deinde de uno: *Constitue super eum peccatorem.* Quod videtur in centesimo octavo psalmo aliud ad populum Judeorum referri, aliud ad Judam proditorem. Quando pluraliter dicta, ad populum: quando singulariter, ad Judam. Hic quoque possumus dicere, quando pluraliter dicta, ad sanctos: quando singulariter, ad Dominum nostrum Jesum Christum referri; quia æstimari potest et pro pluribus in Propheta loquutus, et ipse pro se. Et ideo dixerit: *Verecundia mea contra me est;* quæ dicitur εντροπὴ; εντροπὴ autem est, quando verecundiam vult quis[1] incutere alicui, ut inflectat propositum suum, sicut est: *Descendat nunc de cruce, et credimus ei: confidit in Deo, liberet nunc eum.* Pulchre autem ait: *Tota die;* quia Incarnatio Domini nostri Jesu Christi lucem adtulit mundo. Dies itaque Incarnationis est, de quo idem dicit Dominus: *Ambulate dum lucem habetis;* et: *Abraham diem meum vidit.* Ergo hæc verecundia habet in se confusionem. Unde et Symmachus: *Tota die*, inquit, *confusio mea contra me est.* Quæ autem confusio Christi, nisi crux, quod nudus pependit in ea? Et bene, *tota die;* quia ex quo affixus est cruci, usque in horam nonam tenebræ factæ sunt: et post horam nonam lux refulsit usque in vesperum. Hic dies ex tribus primus.[2] Potest tamen et chorus sanctorum pluraliter de se, et singulariter loqui; chorus enim quasi singularem personam habet, sed numerus plurimorum est; sicut illud est: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.*

Supra vers. 2, et seqq.

Ps. cviii, 2.

Ibid. 3, 5.

Ibid. 6.

Matth. xxvii, 42.

Joan. xii, 35

Joan. viii, 56.

Isai. xxix, 13.

70. Quæ autem est confusio, quæ operuit Dominum Jesum, cum confusionem peccata faciant; ipsa sunt enim quæ operiunt peccatorem, hic autem peccatum non fecerit? Sed quemadmodum est confusio adducens peccatum, ita A est confusio quæ peccatum abolet; ut confusio crucis Domini nostri Jesu Christi, per quam peccata mundantur. Est etiam omnis confusio bona, quam pro Christi nomine subeas, et admodum gloriosa; si verbi gratia in persecutione lex sit, ut verberetur Christianus, ut dignitatem amittat, ut careat privilegio, ut in vincula ducatur.[3] Hæc utique confusio etsi privilegium non habet, habet gloriam piæ confessionis. Est autem et Christi confusio, sicut ipse ait: *Qui me confusus fuerit coram hominibus, confundam et ego eum coram Patre meo, qui in cœlis est.* Bona ergo confusio. Plerisque tamen hujusmodi confusio Christi amara est, hoc est, non credentibus; jucunda credentibus.

B

Matth. x, 33.

71. Sive ergo velis, confusionem Christi intellige in crucem ejus, quæ Judæis videbatur esse confusio, qui insultabant ei; quasi erubesceret Christus in eo opere, in quo publicam operabatur salutem: sive etiam hanc confusionem, quæ ingeri videbatur, *a voce exprobrantis et obloquentis: a facie inimici et persequentis.* Erubescebat enim sic lapsum esse electum populum suum, et confundebatur in eos[4] apud Patrem, quorum finis advenerat; præsens enim erat Filio Pater, a quo numquam potest Filius separari. Et ideo Pater audiebat dicentem Judæis: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*

C

Vers. 17.

Matth. xxxiii, 38.

72. Sunt autem qui etiam in confusione sua gloriantur; sicut illi de quibus dicit Apostolus: *Quia gloria eorum in confusione ipsorum;* quibus contraria est gloria Christi, qui crucem suscepit, nec confusionem refugit. Quam nos quoque minime timere debemus, nec formidine aut fastidio declinare; ne peccatum supra nos adducat, quæ potest adducere gratiam vitæ. Est enim et confusionis gloria, ut si in multos gentiles incidas, vel philosophos, et illi tibi objiciant crucem Christi, et verbo respondere non possis, nec salutaria quisquam audiat verba referentem, est confusio; *sed a voce exprobrantis et obloquentis: a facie inimici et persequentis.* Et ideo noli respondere insipienti ad insipientiam ejus: esto sicut homo mutus et tacens, et quasi non audiens verba insultantium et obloquentium; non quo respondere nequeas, sed quo respondere non debeas. Omni enim rei tempus: tempus tacendi, et tempus loquendi. Tacendum est, quando paratum non invenis auditorem: loquendum est, quando Dominus linguam eruditionis indulget, ut sermo tuus operetur in affectibus audientium. Quo-

D

Phil iii, 19.

E

F

[1] Cod. A, *aliquis.*

[2] Hic sequitur B. Ambrosius eorum opinionem, qui mortis Christi Domini triduum ita explicabant, ut dicerent ejus primam noctem fuisse tenebras illas qua Domino expirante totum orbem operuerunt; primum vero diem, spatium illud lucis, quod inter easdem tenebras ac noctem sequentem intercessit. Verumtamen jure merito hanc opinionem repudiat Augustinus *De Consensu Evang.* lib. III, cap. 24, num. 66, ubi sicut et *Quæst. Evang.* l. I, quæst. 7, docet in memoratis tribus diebus partem pro toto sumendam esse; in quo eum interpretes vulgo secuti sunt. Vide etiam D. Thomam p. III, quæst. 51, art. 4, et alios scholasticos quorum hac in re summus est consensus. Quin immo eamdem sententiam ipsemet Ambrosius docere videtur epist. ad episc. Æmiliæ scribens: *Intra quod triduum*, inquit, *et passus est, et quievit et resurrexit.* (Edit. Maur.)

[3] *Privilegium* (ut tradit Briss. de Verb. signif. l. 14) *jus singulare est et in certæ personæ, vel causæ gratiam et favorem concessum.* Christiani autem usque adeo quondam imperatorum edictis privilegiis suis spoliati sunt, ut infames declarati, reip. fori ac militandi jure privati, atque adeo ad necem cujuslibet gladio nefaria proscriptione addicti fuerint. Adi Baronium ad an. Christi 303, 304 et 362. (Edit. Maur.)

[4] Cod. A, *per eos.*

modo autem te audiat, qui ideo tibi obloquitur, eo quod salubrem tuum nolit audire sermonem? Aut quomodo tibi adquiescat, qui persecutor est, et velit te sibi vindicare? Aut, ut Aquila dixit, vel Symmachus, ut ulciscatur et puniat in te, quod Christi hæreditas ad gentes videatur esse transfusa? Longe itaque ista confusio a confusione et opprobrio peccatoris. Istius enim conscientia illuminatur, qui oblitus non est Dei sui: illorum confunditur, quorum ingenium caligat atque perturbat recordatio delictorum.

Vers. 18, 19, 20. 73. Et ideo bene sibi conscii dicunt: *Hæc omnia venerunt super nos, et obliti non sumus*[1] *te, et inique non egimus in testamento tuo. Et non recessit retro cor nostrum: et declinasti semitas nostras de*[2] *via tua.* Videtur versiculus ultimus non concordare superioribus. Nam quomodo declinarunt ii, quibus divinitatis nulla obrepsit oblivio, nec alicujus iniquitatis conscientia, nec ulla desidia? Sed si consideres quia justus vix salvus fit, intelligis profecto et ipsius nonnumquam titubare vestigia, et auctorem declinationis eorum Deum videri; quia ipse quoque patitur justos sæpe tentari, quo magis probentur tentationibus eruditi. Quis est autem tam fortis, ut nequaquam in tentatione moveatur; nisi Dominus adjutor ei adsistat? Denique conturbatus est et ipse propheta David, quia dixit in sua abundantia: *Non movebor* Ps. xxix, 7. *in æternum.* Aut quis est ille quem locus afflictationis, et terræ corruptela non moveat; cum divina sententia neminem exceperit, qui sit ab exercitio et a fatigatione terræ hujus immunis, cui dictum est: *Maledicta terra in omnibus operibus tuis.... spinas,* inquit, *et tribulos* Gen. iii, 7, 18. *germinabit?* Denique ipse Paulus Dominicæ vas electionis, a maledictione veteris sententiæ absolutus Domini Jesu passione, tamen captivum se duci in legem peccati vehementissime deploravit; nec quemquam nisi Christum a quo liberaretur invenit, cum eum lex sui corporis et umbra mortis urgeret.

74. Diximus sensum: sed expressius qui locus sit afflictationis, considerare nos convenit; utrum hic mundus, qui in maligno positus est, an vero caro nostra, in qua anima nostra humiliatur, dum in istius carnis descendit societatem; an adversa quibus exercemur in hoc corpore constituti, in quo ingemiscimus gravati, quod nolumus spoliari, sed supervestiri. Gravis enim labor est dum expectamus, ut absorbeatur mortale hoc a vita, quo nos exspoliare debemus; minore enim labore expoliatur, quam absorbetur. Et vide ne ea diversitas sit exspoliantis se, et exspectantis ut absorbeatur a vita. Expoliat gratia, absorbet pœnitentia: exspoliat sublimitas mentis, absorbet diligentia. Quomodo autem dubites quod afflictationis hic locus sit; quando corpus est mortis, in quo operit nos etiam umbra mortis? Et ideo ad lucernam illam semper debemus intendere, quæ est verbum Dei; ut sciamus quemadmodum nostri animi semitas dirigamus et vestigia mentis interna, ut lux animorum solvat tenebras corporales.

75. Pulchre autem et Aquilæ interpretatio quemadmodum intelligere debeamus locum afflictationis, expressit dicendo: *Quoniam humiliasti nos in loco sirenarum.* Ut non caro in vitio sit, sive natura; sed ea quæ carnem corruptibilem esse fecerunt. Denique Sirenas quarum secundo et tertio mentionem fecit scriptura divina, quasdam fuisse puellas gentilis tradidit historia, quæ vocis propriæ suavitate, canendi illecebris, audiendique studio illectos navigantes ad littus admovere navigia provocabant; eosque, cum gratiam vocis sequerentur, scopuloso in loco naufragium facere solitos vetustas posteris tradidit.[3] Earum autem interpretatio hæc est, voluptas vocis, et quædam adulatio. Ita ergo sæculi voluptas nos quadam carnali adulatione delectat, ut decipiat. Ut ergo illic non littus in vitio erat, sed canora dulcedo, quæ faciebat asperitatem littoris non caveri: ita non caro in vitio, sed ea quibus caro ista sollicitatur et fluctuat. Denique mare si[4] tempestas desit, quietum est: si procella sæviat, periculosum.

Isai. xiii, 21 Mich. i, 9.

Hom. Od., 8. 3

4

76. Et Septuaginta virorum videtur cum his sententia convenire, cum dicunt quia scriptum est; *Quoniam humiliasti nos.* Cujus interpretationis testimonia de scripturis sunt nobis arcessenda divinis. Ait enim in Deuteronomio: *Si exieris,* inquit, *in pugnam adversus inimicos tuos, et tradiderit tibi eos Dominus Deus tuus in manus tuas, et deprædatus fueris spolia eorum, et videris in ea deprædatione mulierem bonam specie, et cohabitaveris cum ea.* Et infra: *Si nolueris eam postea, dimittes eam liberam.... quia humiliasti eam.* Vides ergo quoniam non natura sui eam, sed is qui ei integritatem pudoris eripuit, humiliasse perhibetur. Humilitas ergo operis est, per quod caro ista peccati corpus effecta est, et locus afflictationis. Iterum alibi: *Si virgo desponsata fuerit viro, et inveniens eam homo in civitate dormierit cum ea, educentur ambo ad portam civitatis suæ, et lapidabuntur: et morietur juvencula; quia non exclamavit in civitate, nec invocavit hominem, qui subveniret: et vir,* inquit, *quia humiliavit mulierem proximi sui.* Et hic eadem est hujus causa sermonis, ut a corruptore humiliata dicatur. Tertium quoque habes de hac re testimonium, et plura, si quæras. Tamen de eodem libro audi: *Si quis invenerit virginem, quæ non sit desponsata, et vim faciens ei dormierit cum ea, et inventus fuerit, dabit qui dormierit cum ea patri juvenculæ quinquaginta denarios, et erit uxor ejus; quia humiliavit eam:*

Deut. xxi, 10 et 11.

Ibid. 14.

Deut. xxii, 23 et 24.

[1] Psalter. mediol., *nos non obliti sumus.*

[2] Psalter. mediol., *a.*

[3] Ita typogr. editiones communiter; sed post verba *vocis propriæ* ad finem periodi, non in sensu sed in verbis, codices mss. nonnullas exhibent discrepantias tam cum editis, quam inter se.

[4] Cod. A, *cum.*

nec poterit dimittere eam per omne tempus, propter quod humiliavit eam. Ipse sermo repetitus est, ut intelligas quia non conditio carnis videatur nos humiliare, sed culpa. Ibid. 28 et 29.

77. Nec tamen negare possumus quod multis humilictur et caro, loco ipso, illecebris ipsis, fragilitate quoque qua patuit errori. Quæ licet non a mediocri adversario serpente decepta sit;[1] habebat tamen sui non mediocrem gratiam, antequam peccatum irreperet: in conspectu erat Dei Adam, in paradiso vigebat, cœlesti gratia refulgebat, loquebatur cum Deo.[2] Numquid eum humiliatum ante legisti, nisi posteaquam prævaricatio eum humiliavit sua? Cujus vitii hereditatem ad nos usque[3] transmisit, ut in hoc corpore constituti nolimus peregrinari de corpore, et adesse Deo. Et ideo humiliamus animam nostram quæ se ad Deum gestit adtollere: sed corruptibile hoc corpus gravat animam, terrenaque habitacula præponderant; ut mens devota Deo frequenter inclinetur ad sæculum, nec se subjicere Deo possit; quoniam subjectionem sui sapientia carnis ignorat, quæ nostrum involvit affectum.

78. Dicentes hæc de nobis, quid de carne Domini nostri Jesu Christi dicemus? Qui utique suscepit carnis istius veritatem; et ideo *semet ipsum humiliavit usque ad mortem, mortem autem crucis.* Diligenter adtende, et considera singula. Philip. II, 8. Vide quia volens suscepit hanc formam corporis nostri, et tuæ obsequia servitutis, in similitudinem hominum factus: non in similitudinem carnis, sed in similitudinem hominum peccatorum; omnis enim homo sub peccato. Ideo et specie inventus ut homo, ut scriptum est de eo: *Et homo est, et quis cognoscet eum?* Jerem. XVII, 9. Homo secundum carnem; sed ultra hominem secundum operationem. *Ut homo,* Philip. II, 8. inquit, *humiliavit semet ipsum;* quia ad eos Deus venit qui humiliati fuerant, liberandos. Ipse se ergo humiliavit propter nos. Non ergo corpus illius corpus mortis; siquidem corpus est vitæ: nec caro illius umbra mortis; siquidem fulgor est gloriæ: nec in eo locus afflictationis; siquidem in illo corpore omnibus gratia consolationis. Humiliavit se, ut disceres quid sit humilitas. Denique audi dicentem: *Discite a me quia mitis sum, et humilis corde.* Matth. XXI, 29. Ille se humiliavit, ut tu exaltareris; qui enim se humiliat, exaltabitur. Sed non omnes qui humiliantur, exaltabuntur; multos enim crimen humiliat ad ruinam. Humiliatus est autem Dominus usque ad mortem, ut de portis mortis exaltaretur.

79. Ecce vide gratiam Christi, vide beneficia ejus. Posteaquam Christus advenit, hæc caro quæ erat umbra mortis, cœpit per gratiam Domini refulgere, et habere lumen proprium; unde et dictum est: *Lucerna corporis tui est oculus tuus.* Sed vide de quo oculo dicat; non de exteriore, sed de interiore: *Si oculus,* inquit, *tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit.* Matth. VI, 22. Ibid. Interior utique est oculus, qui totum hominis corpus illuminat. Interior est etiam oculus, qui aufert toti corpori cæcitatem; quia scriptum est: *Si autem nequam fuerit oculus tuus, totum corpus tuum tenebrosum erit.* Ibid. 23. Vides in uno homine unde tenebræ nascantur, unde lumen oriatur. Ipse ergo tibi es caligo, vel lumen. Caligo iniquitatis est, tenebræ peccatorum; lumen innocentiæ. Ipse tibi ergo es vel injuriæ auctor, vel gratiæ: operatio divina nihil errat. Lumen in te ipso est, quia innocens infantia tua est. Pura mens hominis ante adolescentiæ lubricum, et juventutis errorem. Tu tibi ergo tenebras fecisti esse quod lumen est. Denique idem oculus, hoc est, sensus hominis, tenebrosus est in peccatore, splendidus in innocente.

80. Nec illud prætereamus quod Symmachus ait: *Afflixisti nos in loco deserto.* Ideo affligimur, quia interdum destituimur protectione cœlesti, et regio ista sub maledicto est, vel in lubrico sæculari. Necdum quoque benedixerat terram suam Dominus noster Jesus Christus; et ideo laborabant, nec ad lumen pietatis ejus oculorum spiritualium intendebatur obtutus. Deinde quia voluptas et delectatio mundi frequenter irrepit. Unde non vinculis hominis illius ligare Hom. Odys., M. nos atque vincire debemus, nec cera aures claudere: sed avertere aurem quotiescumque aliena a fide, et contraria vel adversa utilitati nostræ aliquis existimat obloquenda, ne in eo sermone operiat nos umbra mortis: et si quid tale profertur, nos tamen Dei verbum debemus inserere, quod mentis nostræ oculos fulgore disputationis illuminet.

81. Sequitur: *Si obliti sumus nomen Dei nostri, et si expandimus manus nostras ad Deos alienos;*[4] *nonne Deus requiret ista?* Vers. 21, 22. Aquila, *investigabit ista,* dixit. Symmachus, *inveniet ista. Ipse enim novit occulta cordis. Quia propter te morte afficimur*[5] *tota die: æstimati sumus ut oves occisionis.* Quid est quod ait: Requiret Deus? Quasi si non requirat, ignoret; et sic requiret Deus oblivionem tuam quæ irrepsit, ut auferat ejus omne vestigium. Unde et Aquila dixit: *Investigabis ista.* Nam utique qui novit cordis occulta, quomodo quærit, cui etiam ea quæ sunt interiora, manifesta sunt? Siquidem apud Deum conscientia uniuscujusque se prodit, et cogitatio hominis apud eum se aut condemnat, aut purgat. Denique Aquila *visiones cordis* dixit, eo quod videat cor nostrum, et omnis nostri cogitatio cordis in promptu sit apud Deum, atque ei cogitationum nostrarum imago resplendeat. Bene illud ait Aquila: *In te morte afficimur:* quoniam in Christo mori arduum et gloriosum:

[1] *Caro* nempe est subjectum, uti e præcedentibus constat.
[2] Cod A, *Domino.*
[3] Cod. A, *utique.*
[4] Psalter. mediol., *deum alienum.*
[5] Psalter. mediol. *Quoniam... affligimur.*

et in ipso moritur, qui pro ejus nomine sacra passione est coronatus. Sed quid miraris quod requirentem Deum occulta cordis versiculus iste declaret; cum alibi Deum scrutatorem legeris cordis? Quid etiam miraris si verbis nostris majestas divinæ substantiæ explicari non possit,[1] cum ait Apostolus: *Nolite ante tempus quid judicare, donec veniat Dominus, qui illuminabit occulta tenebrarum, et manifestabit consilia cordium: et tunc laus erit unicuique a Deo?* Tenebras cordis sæpe loco criminis legimus, immo prope ubique. Vide ergo ne ista sint occulta tenebrarum, quæ sunt cordis occulta; ideoque tenebrarum nomen acceperint, quod ea ab aliis non deprehendantur, sed lateant. Et ideo Dominus in die judicii illuminaturus adseritur occulta tenebrarum; quia cor uniuscujusque manifestabitur, quod ante occultum erat, soli quidem Christo cognitum, qui sciens judicii sui gratiam ait: *Nihil est occultum, quod non manifestabitur.*

Jerem. XVII, 20. 1

1 Cor. IV, 5.

Matth. X, 26.

82. Sunt autem multa quæ propter verecundiam premimus, et ut impleamus cœleste mandatum, tacito apud nos tenemus affectu; ne videamur in iis quæ nostra sunt, gloriari; et eorum fructum vulgando incipiamus amittere. Sunt autem occulta sapientiæ, quæ raptus in paradiso apostolus Paulus audivit: et quia non licebat ea homini loqui, apud se tegebat: non quia usum eorum aut gratiam aliis invideret; sed quod non licebat homini loqui, forte etiam homini audire non proderat; quæ tunc illuminabit Dominus, cum illuminandorum secretorum tempus advenerit. Vide ne etiam in Evangelio distantiam aliquam reperias, ubi dixit: *Nihil occultum, quod non manifestabitur; neque opertum, quod non revelabitur.* Illud tamen adstipulatur ad superiorem interpretationem, ut utrumque de bonis esse credamus; quia scriptum est: *Cognoscit Dominus qui sunt ipsius.* Suos ergo cognoscit, et eos cognoscit, qui cognoscunt Deum: ignorat autem eos qui ignorant Deum; qui enim ignorat, ignorabitur. Dominus ergo quæ bona sunt, recognoscit: ea quæ sunt occulta sapientiæ, novit Dominus; aversatur autem ea, quæ sunt plena iniquitatis atque peccati.

Ibid.

II Tim. II, 19.

83. Denique si istorum personam consideres, quos nulla divini cultus oblivio separavit, ut alieno Deo expanderent suas manus, atque aperire suas animas noluerint; intelliges quod in occultis suis non flagitia aliqua erant, sed ea quæ essent innocentiæ, continebant; quandoquidem morte afficiebantur pro Dei cultu, totaque die versabantur in morte; sicut et versabatur Paulus, qui ait: *Quotidie morior per vestram gloriam.* Et vere quotidie Paulus moriebatur secundum carnem, in jejuniis, in naufragiis, in diversis periculis, in miseriis constitutus; sed non totus moriebatur. Moriebatur homo ejus exterior, sed renovabatur interior, et ideo non deficiebat, cum tot periculis urgeretur: quia etsi exterior homo ejus corrumpebatur, interior renovabatur de die in diem; quia diem sibi uniuscujusque fides et gratia operationis illuminat. Unde nec Paulus apostolus noctem sciebat; quia qui renovatur, semper in luce est. An tibi non videtur in luce, qui Christi in se continet caritatem? Et ideo immolationis securus dura non refugit: nec eum persecutio ulla, aut fames, aut gladius potest a Christo Domino separare, quem vincula divinæ caritatis adstringunt.

I Cor. XV, 31.

84. Interim tamen in bonis etiam operibus mens humana turbatur, et tentationibus quatitur. Tamen et hoc justorum est, ut cum se tentari viderint, adjumentum deposcant; sicut apostoli in Evangelio, cum Christus dormiret in navi, tempestatem fluctuum formidantes excitaverunt Dominum Jesum, ut ab his formidinem propulsaret. Nonne tibi videntur sancti apostoli istos dixisse versiculos: *Exurge, quare obdormis, Domine? Exurge, et ne repellas*[2] *usque in finem.* Certe etsi littera distare videatur, concordat sententia. Neque vero vel in corpore constitutus ita dormiebat Dominus noster Jesus Christus, ut ignoraret tempestatem maris, et exorta procella ventorum cognitionem ejus per altitudinem soporis excederet. Dormiebat corpore, sed virtute vigilabat. Et dispositio illa fuit, ut adscenderet in navem Dei Filius, Dei Verbum, adscenderent etiam simul discipuli sui: quos remissos et negligentes esse non passus, quasi de Domini præsentia et favore securos, somno corporis se se composuit. Ergo illa specie somni dormire se se mundo huic apostolis Verbum Dei demonstrabat. Vigilabat tamen ejus potestas et providentia, quæ excitavit tempestatem in mari, ut navis propemodum insurgentibus fluctibus operiretur: qua discipuli tempestate turbati, utrum salubris consilii se provisione fulcirent; an vero remedium excederent,[3] cognosceretur. Sed illis quibus Jesus non dormiebat, vigilabat fides: et ideo surgentes excitaverunt Dominum Jesum, dicentes: *Domine, salva nos, perimus.*

Vers. 23.

Matth. VIII, 25

2

3

Ibid.

85. Vide si etiam illud discrepat ab Evangelio, quod de Jona legimus, qui dormiebat in ventre navis, et stertebat; in quo sacræ passionis figura præcessit. Sicut enim Jonas dormiebat in navi, et stertebat securus, quasi non metuens deprehendi; ita Dominus noster Jesus Christus, qui figuram illam sacramento suæ mortis implevit, tempore Evangelii in navi dormivit: et sicut ille tribus diebus et tribus noctibus fuit in ventre ceti; ita Filius hominis tribus diebus et tribus noctibus fuit in corde terræ, in sui

Jonæ, I, 5

[1] Cod. A, *majestatem..... explicare non possimus.*
[2] Cod. A, et Psalter. mediol., *nos usque.*
[3] *Remedium excederent*, hoc est, præterirent omitterentque. (Edit. Maur.)

corporis passione. Qui ubi se excitavit a morte, et somnum sui corporis relaxavit, ut pro salute resurgeret universorum, discipulos visitavit. Hic est ergo verus Jonas, qui obtulit animam suam redemptionem pro nobis. Propterea ergo sublatus et missus est in mare, ut exciperetur et devoraretur a ceto; quo intra alvum ceti positus ejus interiora vacuaret. De quo ceto hoc dictum sit, audi Job dicentem: *Qui habet,* inquit, *magnum cetum captivum reddere.* Quis iste est? Utique cognoscis, cum legeris quod Dominus noster Jesus Christus captivam duxerit captivitatem; devicto enim adversario et inimico, nos qui captivi eramus, cœpimus libertatem possidere per Christum.

Job. III.

Ephes. IV, 8.

86. Denique ipsa oratio sancti Jonæ docet dominicæ passionis esse mysteria, cum dixit: *Clamavi,* inquit, *ad Dominum meum in tribulatione mea, et audivit me de ventre inferni.* Vides quia inferni ventrem dixit, non ceti? Dominus autem non in cetum, sed in infernum descendit; ut et illi qui in infernis erant, a perpetuis vinculis solverentur.[1] Denique plerique etiam resurrexerunt. Quæ autem flumina circumdederunt Jonam, aut de qua abysso dixit Jonas: *Abyssus circumdedit me novissima, mersit caput meum in fissuras montium: descendi in terram, cujus seræ sunt continentes æternales?* Utique hoc ad personam Jonæ non quadrat, et convenit. Filius autem Dei descendit in fissuras montium, quando descendit in tumulum; ipsum enim Joseph, sicut Evangelium docet, posuit in monumento suo novo, quod excidit in petra, et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti. Denique et in alio libro: *Posuit*, inquit, *eum in monumento excciso, in quo nondum quisquam positus erat.*

Jonæ, II, 3.

1

Ibid. 6, 7.

Matth. XXVII, 60.

Joan. XIX, 41.

87. Quis autem est, qui cum voce laudis et confessionis Domino sacrificavit, nisi Princeps omnium sacerdotum, qui et vota pro omnibus vovit et reddidit? Solus enim effectus sui habuit potestatem. Sicut enim Jonas missus est in mare, et quievit mare a commotione sua; ita Dominus noster Jesus Christus venit in hunc mundum, ut mundum lucrifaceret, et sanguine suo omnia pacificaret, sive terrena, sive cœlestia. Adventu igitur suo redemit universos homines; et provocavit ad Dei cultum operibus suis, cum mortuos resuscitaret, sanaret infirmos, timorem Dei humanis infundens affectibus. Ipse est qui sacrificavit Domino sacrificium salutare pro nobis, et dignas conversionis nostræ hostias Deo obtulit: ipse est qui dormivit, et evigilavit.

88. Cavendum est ergo ne obdormiat peccatoribus; obdormire enim videtur iis, quibus non resurrexerit, et quos in finem repellit. Quis autem est qui repellitur, nisi qui peregrinatur a Domino, quia non peregrinatur a corpore? Quomodo enim possunt Deo placere qui in carne sunt? Et ideo non in carne simus, sed spiritu:[2] adhæreamus Domino Jesu, qui se in octogesimo et octavo psalmo repulsum dicit pro nobis. *Tu vero repulisti pro nihilo, Domine, distulisti Christum tuum, evertisti testamentum servi tui.* Itaque repulsus in nobis factus est in opprobrium vicinis suis; ille enim suscepit opprobrium vicinis suis; ille enim suscepit opprobrium crucis, ut nos gloriam suæ resurrectionis indueret. Repulsus videtur, quasi mortuus: et perfusus confusione, quasi crucifixus; sed benedictus est in æternum, qui maledictionem sustulit, benedictionis gratiam comparavit.

2

Ps. LXXXVIII, 39, 40.

89. Sequitur: *Quare faciem tuam avertis?* Avertere a nobis Deum faciem suam putamus, quando sumus in aliquibus afflictionibus constituti; ut tenebræ nostro offundantur affectui, quibus impediti fulgorem veritatis oculis nostris haurire nequeamus. Etenim si in nostrum Deus adtendat ingenium, et nostram mentem visitare dignetur, certi sumus quod nulla res nobis caliginem possit obducere. Etenim si vultus hominis ceteris membrorum partibus plus refulget; et quemcumque intuemur, vel incognitum agnoscimus, vel cognitum recognoscimus, quem adspectus noster latere non patitur; quanto magis Dei vultus quem spectat, illuminat? De quo, ut cetera ejus sunt, ita et hoc præclarum sancti Apostoli, qui vere interpres est Christi, ut aptiore eum sensu et sermone nostris infunderet mentibus; unde ait: *Quoniam Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere, illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Domini in facie Christi Jesu.* Ubi igitur in nobis reluceat Christus, audivimus. Est enim fulgor æternus animorum, quem ideo Pater misit in terras, ut ejus illuminati vultu, æterna et cœlestia spectare possimus, qui ante terrena caligine tenebamur. Quid de Christo loquar; cum etiam Petrus apostolus dixerit ad illum claudum ex utero matris suæ: *Respice in nos;* qui respexit in Petrum, et fidei illuminatus est gratia? Neque enim accepisset remedium sanitatis, nisi fideliter credidisset. Unde cum tanta gloria esset in apostolis, audiens transire Dominum Jesum Zacchæus adscendit in arborem; quia exiguus et pusillus in turba eum videre non poterat. Vidit Christum, et lumen invenit. Vidit eum, et qui ante aliena rapiebat, sua contulit. Merito ergo dicunt isti: *Quare faciem tuam avertis?*

Vers. 24.

II Cor. IV, 6.

Act. III, 4.

90. Aut fortasse propterea dicitur, quia desiderantibus Christi moram faciebat adventus. Ipse enim est vultus Patris, qui est imago et

[1] Caveas, lector, ne hinc inferas, Ambrosium credidisse descensu Christi ad inferos æternis suppliciis damnatos pœnis suis solutos fuisse. *Perpetuum* sonat latine etiam ac illud quod nullam passum fuerit interruptionem; certa autem Ambrosii doctrina de æternitate pœnarum in præscitis nos monet in eo tantum sensu verba *a perpetuis vinculis* hic esse accipienda, ut vincula significent quæ numquam antea fuerint confracta.

[2] Cod. A, *non ut carnis sed ut spiritus.*

gloria Dei. Certe si non ad Incarnationis ejus hoc accipiamus sacramentum, recte etiam illud usurpant sancti dicentes: *Quare faciem tuam avertis?* hoc est: Etsi avertis, Domine, faciem tuam a nobis, tamen signatum est in nobis lumen vultus tui, Domine. Tenemus illud in cordibus nostris, et in intimo splendet affectu; neque enim quisquam potest subsistere, si tu avertas faciem tuam. *Omnia* enim *a te exspectant, ut tu des illis cibum in tempore. Dante te his, colligent: aperiente te manum tuam, universa implebuntur bonitate: avertente autem te faciem, turbabuntur. Auferes spiritum eorum; et deficient, et in pulverem suum convertentur. Emittes spiritum tuum, et creabuntur: et renovabis faciem terræ.* Ps. CIII, 27 et ss. Agnoscis quæ sit esca, quam Deus hominibus subministrat? Ipse est cibus quem secundum voluntatem Patris unigenitus Filius ejus Dominus noster epulatur; sicut ipse ait: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei, qui in cœlis est.* Joan. IV, 34. Hic cibus nobis est salutaris, et omnia Dei sunt salutaria.

91. Audis quædam Dei membra: cognosce virtutes. Manus quippe ejus plenitudo bonitatis est: facies ejus illuminatio mentis est. Et ideo semper ab eo speremus, in ipsum vota nostra et omnia studia dirigamus: nec desperemus, etsi corporaliter eum videre non possumus; neque enim desperavit Moyses, cui dictum est: *Non potes videre faciem meam; non enim videbit faciem meam homo, et vivet.* Et addidit: *Ecce locus apud me: stabis in petra; et cum transierit gloria mea, ponam te in cavernam petræ, et operiam te manu mea, donec transeam; et tollam manum meam, et videbis posteriora mea: faciem autem meam videre non poteris.* Exod. XXXIII, 20 et seq. Non ergo videtur ab homine facies Dei. Est tamen locus in quo fide se monstret[1] homini Deus. Est hic locus apud Deum: et ideo si steterimus in petra, id est, in carnis istius conscientia,[2] et fidei firmitate; etsi plenitudinem ejus videre non possumus, tamen quantum possumus, quasi reliquias ejus luminis hauriemus. Neque enim Moyses totam divinitatis ejus plenitudinem vidit, quæ habitat in Christo corporaliter: sed vidit posteriora Christi, vidit splendorem ejus ut homo, vidit ejus gloriam passionis, per quam regnum nobis cœleste reseravit.

92. Aquila autem: *Quare faciem tuam abscondis,* posuit; sed etiam ceteri, quod videtur convenire cum Moysi dictis, qui ait: *Demonstra te mihi,* Exod. XXXIII, 13. quasi diceret: Noli vultum tuum mihi abscondere, sed magis demonstra videre cupienti.

93. Et addidit: *Oblivisceris,* inquit, *inopiam nostram, et tribulationem nostram.*[3] De qua inopia dicit sanctus Propheta quod in oblivionem venerit Dei? Aut quæ est ista inopia, quam excidisse Deo nostro et Domino conqueratur? Non otiosa ista est inopia; nisi forte ea quæ protectorem Deum et remuneratorem habere consueverit. Si enim est inopia cui patet regnum cœlorum, recte isti inopiam suam divinis excidisse sensibus arbitrantur, qui animam suam humiliatam in pulvere deplorabant, et ventrem suum in terra hærere dicebant. Qui autem in terra hærent, videntur divina protectione[4] privari. Quæ sit ergo ista inopia, audi: *Beati* enim *pauperes spiritu; ipsorum enim est regnum cœlorum.* Si ergo beata paupertas est, cui patet cœlum, terrenas istas divitias negligamus, corporalem redundantiam declinemus. Sequamur vestigia apostolorum, ante quorum pedes unusquisque quod habebat pecuniæ ex suorum agrorum pretio conferebat, ut pauperibus dispensaretur. Istam igitur inopiam evangelicam hi sancti viri multo ante exercere cœperant; et ideo dicebant: *Oblivisceris inopiam nostram.* Tale est hoc, quale illud apostolicum: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te.* Matth. V, 3. Matth. XIX, 27 Bona ergo paupertas, quæ a pietate procedit, et virtutum exercitatione suscipitur.

93. Nec solum inopiam, sed etiam tribulationem suam in oblivionem Deo venisse deplorant. Bonæ sunt et tribulationes quæ sunt propriæ justorum, qui non pro meritis suis, sed pro pietate eas sustinent: in quibus justus non adteritur, sed dilatatur; sicut sanctus Propheta declarat dicens: *In tribulatione dilatasti mihi.* Ps. IV, 2. Et ipse Dominus Jesus ait: *In tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudinem.* Ps. CXVII, 5. Dilatavit sancto apostolo Paulo, quando ei oculorum lumen eripuit; ita enim confessus est Christum, quem negabat antea. Ideo vas electionis esse promeruit. Denique ut scias quia dilatavit Paulo Dominus Jesus, audi ipsum Apostolum dicentem: *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est.* II Cor. VI, 11. Aperi ergo os, confitere Christum, quia plenitudo est: ubi plenitudo, ibi etiam latitudo. Et quasi bonus magister qui discipulos habere optaret æquales, nos quoque hortatus est ut dilataremur, dicens: *Dilatamini et vos.* II Cor. VI, 13.

95. Cum autem Deus alicubi[5] in tribulatione dilatat, tunc fiet latitudo cordis, sicut arena maris innumerabilis. Quæ sit ista latitudo, audi dicentem sanctum Salomonem: *Optavi, et datus est mihi sensus: et invocavi, et venit in me spiritus sapientiæ.*[6] Sap. VII, 7. Ut enim acciperet sapientiam a Deo, non divitias, non nobilitatem, non potestatem; sed sapientiam postulavit, et in illa omnia quæ etiam non postulavit, invenit. Unde Scriptura dicit quia talis erat latitudo cordis

[1] Cod. A, *fide monstretur.*

[2] Id est, in cognitione ac fide carnis Christi, quam petra illa præfigurabat. (Edit. Maur.)

[3] Psalter. Mediol., *inopiæ nostræ et tribulationis nostræ.*

[4] Cod. A, *benedictione.*

[5] Suspicamur rectam lectionem *allcui* extitisse.

[6] Ajunt Maurini: « Hic Scripturæ locus quem exhibent omnes editt. nusquam in nostris mss. invenitur: sed post vocem *Salomonem*, continuo subnectitur, *ut acciperet sapientiam* etc. » Eadem omissio occurrit et in cod. A.

III Reg. IV, 29. ejus, sicut arena maris innumerabilis. Unde hanc percipias latitudinem, ait de se ipso cognoscens: Prov. VIII, 3. *In latitudine cordis tui describe eam.* Et ideo qui habet sapientiam, non in occulto teneat eam, non ad momentum; sed canat eam in exitu: ubique quod sentit, cum auctoritate prædicet.

96. Symmachus autem pro tribulatione afA flictationem posuit. Sive tamen afflictatio sit, sive tribulatio, opus est ut nos maneamus in Domino, nec ab eodem recedamus; quoniam præsule Domino et adsistente nobis, omne certamen fortiter possumus sustinere. Si autem Dominum negligamus, et longe nos faciamus a Domino, facimus nobis adversarium fortiorem.

AD ENARRATIONEM IN PSALMUM XLV

PRÆFATIO.

Vers. 1.

TITULUS psalmi hujus ita inscribitur: *In finem, pro filiis Core pro occultis, psalmus ipsi David.* Quid est, *pro occultis?* Occultorum habuisse se cognitionem per revelationem Domini Jesu, in quinquagesimo quoque psalmo sanctus Propheta commemorat dicens: *Incerta et occulta sapientiæ tuæ* Ps. L, 8. *manifestati mihi.* Quæ autem illa sint occulta, in Evangelio sancto docemur, dicente Dei Filio, quod mysteria sapientiæ abscondita sint sapien- Matth. XI, 25. tibus, et parvulis revelata. Hæc sunt illa, ni fallor, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscenderunt; quæ præparavit Dominus diligentibus eum. Ergo in occulto cordis nostri occulta sapientiæ recondamus, non D temere aliquibus divulgemus; nisi sacramentorum consortibus, quos Dominus vocavit ad gratiam suam, qui se in abscondito vult rogari; quoniam solus est, qui abscondita et occulta cognoscat.

2. Denique ipse Dominus Jesus ad percipiendam Legem solum Moysen, non absque Jesu tamen, in montem voluit adscendere. In Evangelio quoque Petro, Johanni, et Jacobo solis ex omni numero discipulorum resurrectionis suæ E Matth. XVII, 1. gloriam revelavit. Ita occultum suum voluit esse mysterium: et admonebat frequenter, ne cui facile quæ viderant, annuntiarent; ne offendiculum quisquam subiret infirmior, qui vim sacramentorum fluctuanti ingenio haurire non posset. Denique ipse Petrus nesciebat quid diceret, qui tria tabernacula Domino et servulis crederet esse facienda. Deinde fulgorem gloriæ Domini transfigurantis se sustinere non potuit, sed in terram cecidit, ceciderunt et filii tonitrui Jacobus et Johannes, et nubes operuit eos: nec potuerunt surgere, nisi postea quam Jesus venit, et B tetigit eos, et jussit ut surgerent, et formidinem sequestrarent. Introierunt ergo in nubem, ut abdita et occulta cognoscerent; atque ibi audierunt vocem Dei dicentis: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui: ipsum audite.* Matth. XVII, 5. Quid est: *Hic est Filius meus dilectus?* Hoc est, noli errare, Simon, ut servulis Filium Dei conferendum putes: *Hic est Filius meus;* non Moyses filius, non Elias filius; quamvis alter aperuerit mare, alter clauserit cœlum. In verbo enim Domini uterque naturam vicit elementi: sed illi C ministerium præbuerunt, hic est qui solidavit aquas, cœlum siccitate clausit, et quando voluit, in imbres resolvit. Ubi testimonium resurrectionis adsciscitur, adstipulantur ministeria servulorum: ubi gloria Domini resurgentis ostenditur, servulis splendor absconditur. Namque ipsos stellarum globos sol exortus obducit, et omnia earum lumina mundano sub sole vanescunt. Quomodo ergo sub æterno sole justitiæ, D atque illo fulgore divino videri poterant stellæ carnales? Ubi ergo sunt illa lumina, quæ vestris ante oculis quodam miraculo refulgebant? Tenebræ sunt universa comparatione lucis æternæ. Alii ministeriis suis Deo placere festinent: hic solus est verum lumen et æternum, in quo Pater complacet, vel in quo beneplacitum est mihi; ut meum sit quidquid hic fecit, et quidquid ego feci, Filii opus esse jure credatur. Ipsum audite dicentem: *Ego et Pater* E *unum sumus.* Non dixit: Ego et Moyses unum Joan. X, 30. sumus. Non dixit sibi et Eliæ ullum divinæ gloriæ esse consortium. Quid tria tabernacula præparatis? Non in terris habet iste tabernaculum, sed in cœlo. Audierunt apostoli, et ceciderunt pavore turbati. Venit Dominus, et levavit eos, et jussit ne cui dicerent quod vidissent.

3. Huic ergo tua occulta servato, cui David sua occulta mandabat[1] dicens: *Ab occultis meis* [1] *munda me, Domine.* Munda enim debent esse Ps. XVIII, 13. F receptacula, in quibus sunt pietatis occulta mysteria. Et ideo tibi dicitur: *Bibe aquam de vasis tuis, et de puteorum tuorum fontibus.... et in*

[1] Mss. aliquot, quos inter etiam cod. A, *sua occulta mundabat.* Melius alii, ac editt. *mandabat;* id est, oratione commendabat.

plateis superfluant aquæ tuæ, ut irriguo fonte
Prov. v, 15, 16. *munderis.* Ideo tibi dicitur: *Vino torcularia tua*
Prov. III, 10. *redundent.* Ideo dicitur: *In tribulatione invocasti me, et liberavi te, et exaudivi te in abscondito*
Ps. LXXX, 8. *tempestatis: probavi te in aqua contradictionis.* Est enim quædam in tribulationibus interna
[1] pectorum sæva tempestas,[1] quando sunt foris pugnæ, intus timores. Est aqua contradictionis, quando velut quodam amarissimi salis æstu fluctuant nostræ cogitationes, nec ulla in profundo mentium definitionis stabilitate placidantur. Tunc tempestas in abscondito, tunc aqua contradictionis, quæ solo potest Christi sermone sedari, quo peccata nobis nostra dimittit, secundum quod ipse dignatus est dicere: *Jam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum*
Joan XV, 3. *vobis.* Loquere, Domine Jesu: verbum tuum medicina est, verbum tuum lumen est, verbum tuum nostræ colluvionis ablutio est, verbum tuum fons est. Tu loqueris, et culpa lavatur.

4. Et quia de abscondito tempestatis, et de aqua contradictionis ductus est sermo, omnia nobis factum est Dei Verbum. Caro factum est, ut carnem servaret: aqua factum est, ut aquam contradictionis sua gratia temperaret, et amaritudinem impietatis auferret; ideoque scriptum
Prov. XX, 5. est: *Aqua alta verbum in corde viri.* Alibi *verbum*, alibi iterum *consilium;* ibi enim bonum consilium, ubi bonum est Dei verbum. Et ideo tibi Lex dicit: *Adtende tibi, ne fiat tibi verbum*
Deut. XV, 9. *malum in corde tuo;* et dicat Jesus: *Quid cogi-*
Matth. IX, 4. *tatis mala in cordibus vestris?* Misit enim Deus Verbum suum, ut sanaret hominem, non ut perderet. Hoc Verbum medicina est, non pœna. Hoc Verbum in corde tuo, et in ore sit tuo: hoc Verbum sit in occultis, ubi diabolus insidiatur: intret Verbum, exeat diabolus. Nam si irrepserit diabolus, Christus recedit; quomodo recessit a Juda postquam se diabolus in cor ejus immersit. Et tu ergo dic: *Ab occultis meis munda me, Domine;* ne diabolus insidietur in occultis, sicut leo in cubili suo. Quod si Christi occulta pie fideliterque servaveris, insidiandi diabolo locus esse non poterit. Ideoque in psalmo nono David de occultis scribens Domini sacramentis, quod est conversio peccatorum, vocatio gentium, Dei regnum, præparatio cordis, judicium pauperum, refectio inopum; ante de occultis pectoris tui atque secretis exterminandum adversarium dicit: ne sedeat in occultis ut interficere cupiens innocentem. Ideoque tibi dicitur: *Intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito.* Illo tua descen- Matth. VI, 6.
dat oratio, ubi eam audiat qui scrutatur abscondita: ibi tuam patientiam deprehendat, vel tegendæ injuriæ, vel jactantiæ declinandæ; occultat enim sapiens injuriam suam. Ibi est latibulum sapientiæ; *posuit* enim *tenebras latibulum suum.* Ps. XVII, 12.
Quærent me mali, et non invenient. Prov. I, 28.

5. Ideo Abraham puteum fodit, ut aquam qui quæreret, inveniret: ideo puteum fodit Isaac: ideo Dominus Jesus sedebat ad puteum; erat autem ibi fons Jacob. Sedebat ad puteum ut quæreres. Fons ibi est, ubi Christus est.[2] Fons [2]
est, ut aquæ supereffluant requirentibus; quo et universa carnis vel flagitia diluantur, vel restinguantur incendia. Hæc ergo est altitudo sapientiæ et scientiæ Dei; ut mali eam non inveniant, boni quærant, atque in ejus adquirendæ studio et meditatione versentur. Vis scire quam verum sit? Audi sapientiæ ipsius verba: *Petite, et dabitur vobis: quærite, et invenietis: pulsate, et aperietur vobis.* Pulsa ergo januam, quia Chri- Luc. XI, 9.
stus est janua: pulsa ostium Verbi; ut aperiatur tibi ad eloquendum mysterium Christi, et absconditos in Christo sapientiæ possis invenire thesauros. In ipso nobis sapientia, in ipso vita nostra abscondita est; sicut Paulus adseruit, qui Coloss. III, 3.
usque ad tertium raptus est cœlum, ut audiret ea quæ homini non licet loqui. Quanta occultorum est disciplina! Licet scire homini, et non licet loqui. Scire vita est, loqui mors est.

6. Cognoscentes ergo quia finis occultorum, qui græce σκοπὸς dicitur, hic est, atque ea summa, ut et indigni non apprehendant sapientiæ disciplinam; et qui desiderium habent, vitæ tamen et fidei meritis suffragantibus, cognitionem divinorum capere sacramentorum laborant,[3] et [3]
quotidianis exercitationibus desudant, ut intentionis suæ fructum mereantur adipisci; nonum psalmum et quadragesimum quintum diligentius legamus, ut absconditam in mysterio sapientiam fideli possimus mente comprehendere. Soli enim isti de occultis titulum prætulerunt. Sed jam psalmum adoriamur.

[1] Ita quinque mss. apud Maur., ac noster A. Alii vero et omnes editt. ante maurinam, *peccatorum sæva tempestas.... quodam maritimi salis æstu fluctuant* etc. Virgilium imitatus *sale* ipsum mare intelligit Ambrosius, quod amarissimum vocat propter discrimina procellarum, vel quia maris aqua amara est.

[2] Quinque mss. juxta Maur. ac noster A, *fons ibi erat. Tibi Christus fons est, ut aquæ* etc.; editt. autem cum aliis mss. ut in textu.

[3] Cod. A, *laboribus.*

IN PSALMUM XLV ENARRATIO.

7. *Deus noster refugium et virtus.* Quid est, *noster?* Hoc est, eorum qui in te credimus. Sic et alibi: *Domine, refugium factus es* Ps. LXXXIX, 1 *nobis.* Nobis, inquit, credentibus, non incredulis: nobis quærentibus, non refugientibus veritatem. Ille enim hoc potest dicere, qui in solius Dei præsidio suæ constituit spem salutis. Nobis ergo refugium factus es, et nostrum refugium et virtus, qui sumus ex populis nationum. Judæi te negaverunt, Judæi non te receperunt; et ideo es conversus ad gentes, vocasti nos, et refugium factus es nostrum, et virtus es nobis. Vis scire quia de nobis qui sumus ex gentibus, dictum sit? *Crux Domini Judæis offendiculum, Græcis stultitia: nobis autem virtus Dei atque sapientia* I Cor. I, 18. *est.* Et infra: *Ex ipso autem vos estis in Christo* Ibid. 30. *Jesu, qui factus est sapientia nobis a Deo.* Utique Paulus non de Judæis, nec de gentibus dixit; sed de iis qui conversi ad Dominum Jesum prædicarent suæ salutis auctorem. Confugisti ergo ad Christum? Non deseras fundamentum, confirmatorem tuum non derelinquas; ut te qui suscepit, ipse tueatur, et mercem suam pius animarum nostrarum negotiator agnoscat.

Vers. 2. 8. *Adjutor in tribulationibus quæ invenerunt nos nimis.* Bene *nimis* ad utrumque respondet, ut et in tribulationibus, quæ nos nimis inveneruntt, et adjutor nimis possit intelligi. Quanto enim majores tribulationes fuerint, tanto majora nobis et vehementiora adjumenta sunt necessaria. Et ideo plerumque fit, ut in gravioribus et asperioribus certaminibus coronemur; quia lacrymis et gemitibus et orationibus frequentioribus æternæ opem nobis divinitatis adsciscimus.

Vers. 3. 9. Quo fit ut non timeamus, cum terra nostra turbatur, et transferuntur montes; quia si tu pro nobis, quis contra nos? Timere non possumus fragilitates istius carnis, quæ timore ac metu frangitur, inflammatur cupiditatibus, luxuria mollitur, deliciis enervatur, vaporatur febribus, dolore vexatur, exanimatur angustiis. Vel cum transferuntur illi montes in cor maris, de quibus dixit Salvator: *Si habueritis fidem* sicut granum sinapis, *non solum de ficulnea facietis; sed etiam si monti huic dixeritis: Tollere, et jactare in* Matth. XXI, 21. *mare; nihil impossibile erit vobis.* Misit se hic mons[1] in cor Judæ, et mentem ejus gravi tempestate turbavit, diversarum exagitans fluctibus passionum. Sicut enim terrarum fertilitati fœcunda bonis operibus et devotionis ac fidei fructibus anima comparatur, ut odor Jacob, sicut odor agri pleni; ita etiam procellosi maris inquietudine figuratur anima ejus, qui quietus esse non novit, et amaris cogitationibus excitat graves fluctus. Denique nec osculo suo Dominus Jesus Judæ proditoris amaritudinem temperavit. Suscepit osculum proditor, infudit venenum, mortem irrogavit: cujus aculeum quidem Christus obtudit, sed solus proditor non evasit. Et ut evidenter montem hujusmodi nobis manifestaret, alibi quoque cum dæmonium ab homine jussisset exire, apostolis interrogantibus qua causa illud ipsi ejicere nequivissent, ait: *Non ejicitur hoc genus, nisi in oratione et jejunio.* Et addidit: Matth. XVII, 20. *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti: Transi hinc illo,* manu significans Ibid. 19. quis ille mons esset, quem posset perfecta transferre fides. Perfecta enim fides grano sinapis comparata est, dicente Apostolo: *Si habeam omnem fidem, ita ut montes transferam; caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* I Cor. XIII, 2.

10. Sunt etiam qui ita distinguunt: *Et transferentur montes;* ut sequatur: *In cordibus maris* Vers. 4. *sonuerunt, et turbatæ sunt aquæ ejus: conturbati sunt montes in fortitudine ejus.*[2] Non bonæ aquæ quæ sonant, atque turbantur, et potum præbere non possunt. Meliores sunt quæ pertranseunt, sicut scriptum est: *Inter medios montes pertran-* Ps. CIII, 10, 11. *sibunt aquæ, et potabunt omnes bestiæ agri: suscipient onagri in sitim suam.* Denique ubi legio dæmoniorum petiit et accepit potestatem, ut introiret in porcos, magno impetu se præcipitavit in mare: et aquæ illæ gregis sui[3] præci- Luc. VIII, 32. pitatione turbatæ sunt. Alibi quoque idem David propheta sic posuit: *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt;* hoc est, bonæ Ps. LXXVI, 17. virtutes, quæ Verbi cœlestis cognitione sunt placidæ, non sonitu et fragore terribiles. De malis autem virtutibus quid dicit? *Et conturbatæ sunt abyssi, multitudo sonitus aquarum.* Abyssi Ibid. 17, 18. Deum non vident, et ideo turbationibus semper obnoxiæ sunt. Et exposuit quid essent abyssi. *Multitudo,* inquit, *sonitus aquarum.* Nam et bestia illa Antichristus ex abysso adscendit, ut adversus Eliam atque Enoch, atque Johannem,[4]

[1] Per montem in hoc Evangelii loco perduellem angelum significari jam in psalm. 36, col. 812, num. 77, Vir sanctus docuerat his verbis: *Dicetis huic monti: tollere et jactare in mare. Huic. Cui? Dæmonio, inquit,* etc. In qua quidem expositione gravitatem Ambrosii ac modestiam nonnulli desiderant. Verum isti, ne quid gravius dicamus, æquo morosiores sunt. Ecquis enim eat inficias, per montis altitudinem superbum illum spiritum haudquaquam insulse adumbrari? Nam quod ad litteralem sensum adtinet, numquam animi fuit sancto Præsuli negare fidei vim inesse θαυματουργικήν: sed mysticum prosequi maluit, quod eum duceret auditoribus suis utiliorem. (Edit. Maur.)

[2] Psalter. Mediol., *Turbati sunt montes a fortitudine ejus.*

[3] Opinamur originariam lectionem fuisse *suum* idest *porcorum,* quam ex inscitia veteres jam librarii ut pronomen habentes in *sui* converterint.

[4] Ita Maurini: « Quædam edit. Paris. *atque Johanni:* emendamus e cod. Reg. *atque Joannem.* Sed in aliis omnibus et mss. et editt. soli Elias et Enoch memorantur. » Cod. A habet *Joannem,* sed omittit *Enoch.* Ex iis quæ habentur num. sequenti videtur Ambrosius opinatus esse, etiam Joannem asservandum fuisse a Deo ut antichristum in fine temporum oppugnaret.

qui propter testimonium Domini Jesu terris sunt redditi, præliaretur; ut legimus in Johannis Apocalypsi: cui datum est os loquendi magna, ut adversus Deum plena furoris convicia et sacrilegii personaret.[1]

Apoc. XIII, 5 et seq.

11. Sonuerunt ergo aquæ, id est, immundi spiritus, cum turbarentur videntes opera Dei, in Domini salutaris adventu appropinquare sibi judicium pertimescentes. Sonuerunt, et turbatæ sunt aquæ in Domini passione. Unde et dictum est: *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania?* Et alibi Scriptura dicit: *Periit memoria eorum cum strepitu.* Diabolus sonum quærit, Christus silentium. Denique, *sicut agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum.* Et alibi: *Non clamabit, neque contendet, nec quisquam audiet in platea vocem ejus.... donec ejiciat in victoria judicium.* Quæ est ista nisi de serpente victoria? In hac fortitudine Filii Dei conturbati sunt montes, cum diabolus et ministri ejus viderent mortuos resurgentes. Isti sunt montes qui turbantur; illi montes qui transferuntur in paradisum, quibus dicitur: *Hodie mecum eris in paradiso.* Et alius cui dicitur: *Sic eum volo*[2] *manere donec veniam, quid ad te? Tu me sequere.* Et Enoch qui raptus est, ne malitia sæculi mutaretur.

Ps. II, 1.
Ps. IX, 8.
Isai. LIII, 7.
Isai. XLII, 2, 3.
Matth. XII, 19, 20.
Luc. XXIII, 43.
2
Joan. XXI, 23.

12. Post Domini passionem quid aliud sequi debuit, nisi quia de corpore Domini flumen exivit, quando de latere ejus aqua fluxit et sanguis, quo lætificavit animas universorum; quia illo flumine lavit peccatum totius mundi? Est et fluvius qui de Eden exiit, et circumiit universam terram, Verbum Dei quo paradisus intelligibilis irrigatur, et omnis anima vocatur ad gratiam Christi, dicente ipso Dei Verbo: *Si quis sitis, veniat ad me, et bibat.* Cui ego dedero aquam, *flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Ex illo enim unico Dei Verbo quatuor fluviorum prudentiæ et fortitudinis, temperantiæ quoque et justitiæ fluenta manarunt. *Alii enim per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii fides in eodem Spiritu, alii gratia curationum in uno Spiritu, alii operatio virtutum.... Hæc enim operatur omnia unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.* Hi sunt impetus fluminis, cum se in gratiam ministrorum operationis atque virtutis spontanea divisione transfundit.

Joan. VII, 38, 39.
1 Cor. XIII, 9 et seq.

13. His igitur fluminis superni meatibus civitas illa in qua Deus inhabitat, irrigatur; et sanctificatur Altissimi tabernaculum, omnis anima quæ inhabitatur a Christo; vel corpus illud quod Virgo generavit, de quo Gabriel angelus dixit: *Et quod nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei vivi.* Bonum tabernaculum, quod nulla potuerunt obumbrare peccata. Admirabile templum Dei, et aula cœlestis, quod solutum corrumpi non potuit, sed intra triduum resurrexit, resuscitatum ab ipso qui mortuus videbatur. Nec mirum, quando Deus in medio civitatis ejus erat, nec commotus est; sive quia nullius peccati prolapsione commotus est Dei Filius, nec alicujus erroris offensione titubavit, aut corporalis illecebræ nutavit impulsu; sive quia non reliquit animam ejus Dei gratia, sed inseparabilis in ea mansit, quod ab omni colluvione delicti immaculata duraverit. Unde et ad Patrem Dei Filius dixit: *Nec derelinques animam meam in inferno.* Ergo quia suberat ei nec in carne peccare, divine ait: *Ego in Patre, et Pater in me est.* Et alibi: *Traditus sum, et non egrediebar.* Ab eo utique non egrediebatur, cui dixit postea: *Exsurrexi, et adhuc tecum sum.* Ubi autem aliquis gravius peccat, commovetur in eo Deus, ut ab eo transeat. Unde et Adæ peccanti deambulare visus est, et Stephano stare; quia ille in prævaricatione lapsus est, hic in martyrio coronatus. Et in Zachariæ libro ita scriptum est: *Ambulavit in commotione indignationis iræ suæ Dominus.* Simile et in Evangelio dictum est Judæis: *Ecce derelinquetur vobis domus vestra deserta.* Dereliquit enim Dominus Judæos, et statim secuta est ruina Synagogam. Quod si eam Christus non deseruisset, numquam eam supremum sequutum esset excidium. Aperuimus ergo quod dictum est: *Deus in medio ejus non commovebitur.*

Ps. XV, 10
Joan. XIV, 10.
Ps. LXXXVII, 9
Ps. CXXXVIII, 18.
Zach. IX, 14.
Matth. XXIII, 38

14. Sequitur: *Adjuvabit eum Deus diluculo.*[3] Quo significatur quia resurrectio matutina adjumentorum nobis cœlestium subsidia confert, quæ noctem repulit, diem refudit, dicente Scriptura: *Surge qui dormis, et exurge a mortuis: et illucescet tibi Christus.* Vide autem mysterium. Vespere passus est Christus: ideo et secundum Legem ad vesperam agnus occiditur. Mane surrexit; sic enim scriptum est: *Una autem sabbati venit Maria Magdalene prima luce ad monumentum, cum adhuc esset obscurum, et vidit lapidem amotum ab ostio.* Ad vesperam mundi occiditur, deficiente jam luce; quia in tenebris erat hic totus mundus, et majoribus fuisset tenebrarum squalloribus involutus, nisi Christus nobis e cœlo lux æterna venisset, innocentiæ tempora generi refusurus humano. Passus est ergo Dominus Jesus, et sanguine suo nostra peccata donavit; lux refulsit conscientiæ purioris, et dies resplenduit gratiæ spiritalis. Unde et Apostolus ait: *Nox præcessit, dies appropinquavit.* Evigilavimus igitur, jam non dormiamus. Vestem lucis induimus; non in amictus tenebrosæ conversationis atque exuvias revertamur. Comessationibus atque deliciis, quæ nocturni sunt temporis, valediximus; sobrietatem elegimus, cujus gratia Jacob primatus quos non habebat, invenit.

3
Ephes. V, 14.
Exod. XII, 6
Joan. X, 1.
Rom XIII, 12.

15. In aliis quoque codicibus invenitur: *Adjuvabit*[4] *eam Deus vultu suo.* Quid hoc quoque significet, ipse Propheta nos doceat. Namque ipse in posterioribus dixit: *Ostende faciem tuam,*

4

[1] Cod. A, *personare,* omittens præcedens *ut.*
[2] Cod. A, *Si eum volo sic.*
[3] Cod. A, et psalter. mediol., *Deus a matutino in matutinum.*
[4] Cod. A, *adjuvat.*

Ps. LXXIX, 4. *et salvi erimus.* Adspectus ergo Dei salus nostra est, atqué in ejus vultu nostrum est adjumentum. In quo quanta vis sit, divina Scriptura declarat, quæ non otiose adtexit, quod *respexit Deus super munera Abel, super munera autem Cain non re-*
Gen. IV, 4 et 5. *spexit;* et ideo contristatus est Cain, quod sacrificium suum Deo displicuisse cognovit, placuisse germani. Unde et illud quod hodie in
[1] psalmi responsorio[1] decantatum est, plurimum nostræ conducit adsertioni: *Exspectans exspe-*
Ps. XXXIX, 2. *ctavi Dominum, et respexit me.* Quem Dominus respicit, salvat. Denique in Domini passione cum titubaret Petrus sermone, non mente (licet ipse Petri sermo titubantis fidelior sit, quam doctrina multorum), respexit eum Christus, et Petrus flevit; quo proprium lavit errorem. Ita quem visus est voce denegare, lacrymis fatebatur.

[2] 16. *Conturbatæ sunt gentes, inclinata*[2] *sunt regna: dedit vocem suam Altissimus, et mota est terra.* Adventu Domini Salvatoris adversariæ potestates cum sua legione turbatæ sunt, jussæ ab humanis exire corporibus, et precatæ ut mitterentur in porcos. Turbatis nequissimis potestatibus, necesse fuit turbari cultores simulacrorum, inclinari quoque regna peccati. Erat enim grave regnum, quod sibi in grave servitium subjugaverat omnium animos peccatorum; qui enim facit peccatum, servus est peccati. Regnum autem peccati mortis est regnum, quod diu toto orbe prævaluit. Unde et Apostolus ait: *Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverunt in similitudi-*
Rom. V, 4. *nem prævaricationis Adæ, qui est forma futuri.* Venit veritas, figura cessavit: venit vita, regnum mortis evanuit: venit remissio peccatorum, et peccati vincula resoluta sunt. Ante etiam leviora delicta mortis nexibus stringebantur: post adventum autem Domini salutaris etiam graviora flagitia sunt remissa. Inclinata sunt ergo regna spiritalium nequitiarum quæ sunt in cœlestibus; quia cultus simulacrorum, et illecebra peccati cœpit imminui Evangelicæ prædicatione doctrinæ. Inclinata est perfidia posteaquam cœpit fides in nationum regnare pectoribus. Inclinantur regna peccati, cum legitur: *Non regnet peccatum in*
Rom. VI, 12. *vestro mortali corpore.* Inclinavit omnia regna perfidiæ voce sua Dominus dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis: et ego reficiam vos.* Matth. XI, 28.

17. Hanc vocem dedit Altissimus, et omnes eum secuti sunt populi nationum, dura peccati regna fugientes, et perpetuæ mortis atrocitatem, atque intolerabilem flagitiorum omnium servitutem; cum polliceretur fessis requiem, captivis remissionem, servientibus libertatem: et decusso jugo ferreo Babylonii regis, jugum suum suave cervicibus fidelium subrogaret; ne vacua colla gentilium rursus inimicus catenis suæ iniquitatis adstringeret. Christus enim quos alligat, liberat; et quos adstringit, absolvit. Denique qui servus vocatus a Domino est, libertus est Domini; et qui liber vocatus est, servus Christi est. Ideoque in suis vinculis Paulus gloriatur dicens: *Paulus vinctus Jesu.* Quod sub aliis contumelia, sub Ephes. III, 1. Christo gloria est. Dedit vocem suam in passione Dominus, et universa elementa tremuerunt, omnis terra commota est; ut ritus gentilium Ps. XXIII, 1. solveretur, fieretque terra Domini, et plenitudo ejus, ut scriptum est; cessarent auguria perfidorum, et sacrificium impietatis cognitio fidei et studium devotionis abolerent. Dat vocem suam Dominus quotidie, et resultat in cordibus singulorum; ut terrenum omne decedat ejus, qui bene credit, affectu, atque omnes interiorum sensus animorum ab errore, a corruptione luxuriæ et dissolutione ad cognitionem cœlestium sacramentorum, et studium castitatis; a nequitia ad virtutem pia confessione moveatur.

18. Motos ergo eos dicit qui in terra sunt, Vers. 8. vel quia terra erant omnes homines, in quibus erat terrena corruptio; (*vel*) quia oculos mentium ad sublime gratiæ cœlestis elevare atque adtollere nesciebant, nec poterant dicere: *Deus*[3] *virtutum* [3] *nobiscum;* cum quibus non erat nisi prolapsionis incentor, et auctor erroris. Sed posteaquam vox Domini in Evangelio resultavit, audet Propheta dicere: *Deus virtutum nobiscum.* Bene dicit: *Deus virtutum nobiscum;* qui credidit quod Virgo in utero accepit, et peperit. Audemus et nos dicere: *Deus virtutum nobiscum,* posteaquam Emmanuel, hoc est, Deus cœpit esse nobiscum. Ubi ergo Emmanuel, ibi *Deus virtutum nobiscum.*

19. *Susceptor noster Deus Jacob.* Imitemur *Ibid.* ergo patriarcham Jacob, odorem ejus, virtutem

[1] « *Responsoria* proprie dicuntur cantus qui singulis lectionibus subjiciuntur, vocanturque eo nomine, vel quia auditorum adsensum significant, vel quia lectionibus respondent, tristia tristibus, læta lætis, vel demum quia choro respondente canantur; quemadmodum ex Stephano Æduentium Episc. nec non ex Ruperto docet eruditionis eminentissimæ Cardinalis Bona lib. *de div. Psalm.* cap. 16 § 15, num. 2. Verum hic non sumi eo sensu responsoria manifestum est, cum dicatur non lectionis, sed *psalmi responsorium.* Itaque haud illibenter extimaremus post psalmos singulos decantari olim consuevisse singula responsoria: præsertim cum Gennadius *de Script. Eccles.* tradat Museum Episc. Massil. scripsisse *Responsoria Psalmorum*: et Rabanus lib. I, *De Instit. Cler.* cap. 51, auctor sit responsoria in usu longe ante antiphonas in Italia fuisse. At vero eadem posse etiam pro ipsis psalmi versiculis usurpari Ambrosius ostendit in Psalm. 37, col. 841, num. 58. *Nam ante responsorium proximum*, inquit, *versiculus est: Et projcerunt me*, etc. ubi clarum est per vocem *responsorium*, intelligendum versiculum illum: *Sed tu ne derelinquas me* etc. ut patebit consideranti. Neque vero mirum videri debet, si psalmorum versiculi alternis choris persoluti responsoria vocitentur; cum jam laudatus Cardinalis psalmos quoque ob eamdem rationem antiphonas posse nominari autumet. Ipsum adisis lib. citato cap. 16, § 10, n. 1, non secus ac doctissimum Cangium in voce *Responsorium.* » Ita Maurini. Nos tamen per *responsorium proximum* libentius hic quoque intelligimus verum responsorium quod psalmo adnecteretur; nam verba Ambrosii hunc quoque sensum naturaliter admittunt. *Responsoria psalmorum* memorantur etiam *Hexaem.* lib. III, n. 24. Vide etiam S. Isidorum de Orig. Offic. c. IX.

[2] Psalter. mediol., *et inclinata.*

[3] Psalter. mediol., *Dominus.*

ejus, laborem ejus. Sicut enim Abrahæ opera facere debemus, ut filii ejus appellari jure mereamur; ita etiam exercitia atque certamina sancti Jacob subire debemus, ut Deus Jacob Deus noster esse credatur. Nam si opera Jacob, vel quia illum æquare non possumus, studia operis ejus ac fidei non agnoscat in nobis; quomodo quasi Deus Jacob nos juvare dignabitur?

Vers. 9.

20. Dum hæc diceret,[1] ecce per Spiritum sanctum præsens imago ei infusa est futurorum; et videns ex gravi perturbatione bellorum pacem toto orbe diffusam in adventu Domini salutaris, clamat ad universos dicens: *Venite, et videte opera Domini, quæ posuit prodigia super terram. Venite,* ad congregationem spectat: *Videte,* ad intentionem, et cognoscendæ studium veritatis. Videte, inquit, opera Domini plena miraculis, in quibus magnarum sunt signa virtutum. Denique τέρατα græce, admiranda dicuntur latine.[2] Non ergo quasi prodigialis horroris accipias opera Domini, sed quasi plena admirationis. Præclare posuit *super terram;* id est, in terram.

Vers. 10.

21. *Auferens bella usque ad fines terræ, arcum conteret, et confringet arma: et scuta comburet igni.* Et vere antequam Romanum diffunderetur imperium, non solum singularum urbium reges adversum se præliabantur; sed etiam ipsi Romani bellis frequenter civilibus adterebantur. Pugnavit Marius adversus Cinnam. In utraque parte Romanus fusus est sanguis. Sylla insurrexit, et Mario victori rursus civilia bella commovit. Lepidus,[3] Sertoriusque rebelles se Romano imperio præbuerunt. Cæsar Pompejum est persecutus, et Galliarum furorem excitavit adversus arma Romana. Devicto seniore Pompejo, juniorem in Hispaniarum partibus debellavit. Quid Triumviros[4] loquar ex hostibus amicos, ex amicis rursus in hostiles tumultus esse progressos; maria quoque Actiaco bello infecta sanguine Romanorum? Unde factum est, ut tædio bellorum civilium Julio Augusto Romanum deferretur imperium; et ita prælia intestina sedata sunt. Hoc autem eo profecit, ut recte per totum orbem apostoli mitterentur, dicente Domino Jesu: *Euntes docete omnes gentes.* Illis quidem etiam interclusa barbaricis montibus regna patuerunt, ut Thomæ India, Matthæo Persia. Sed tamen quo plura obirent spatia terrarum, in exortu Ecclesiæ potestatem Romani imperii toto orbe diffudit, et dissidentium mentes, terrarumque divortia donata pace composuit. Didicerunt omnes homines sub uno terrarum imperio viventes, unius Dei omnipotentis imperium fideli eloquio confiteri. Matt. XXVIII, 19

22. Abstulit ergo bella usque ad fines terræ, quod factum esse non dubium est. Sed vide ne bella infirmitatis abstulerit, quæ sunt in corde titubantium. Qui enim terrena transierit, jam non dicit: *Foris pugnæ, intus timores;* sed dicit: *Nostra autem conversatio in cœlis est.* Transi ergo mundum, ut incipias esse supra mundum; περάσαι[5] enim transire est, vel ut dicam expressius, transfretare. Abstulit ergo Dominus bella, quæ movebat nobis nequitia spiritalis: et devicto diabolo, pacem suam nobis reliquit. Arcum confregit, de quo ignita adversarii jacula spargebantur; et scuta perfidiæ combussit igni, ut scutum fidei inviolabile permaneret. II Cor. VII, 5. Philip. III, 20.

23. *Vacate,* inquit, *et videte, quia ego sum Dominus.* Vox Domini post bella sedata: *Vacate,* ut nulla animarum sit occupatio; ne offusio sæcularium perturbationum internæ oculum mentis obducat. Vacate, inquit, ab erroribus, vacate a perturbationibus, vacate a peccatis; quia *omnis qui peccat, non vidit Deum, nec cognovit eum;* sicut in Epistola sua dixit Johannes Evangelista. Vacate ergo studio cognoscendæ divinitatis: nolite terrenis operibus occupari. Ideo rex Ægyptiorum augeri jubebat numerum laterum, et cetera onera Judæorum; ne cognoscerent Deum, et cultui sacro vacarent, offensus Moysi et Aaron voce sanctorum, qui dicebant: Dimitte populum Dei, ut eamus et serviamus Domino Deo nostro. Vers. 11. I Joan. III, 6. Exod. V, 6 e ss.

24. *Exaltabor inter gentes, et exaltabor in terra.* Erat sublimis Dominus in excelsis, id est, in angelis et archangelis, in patriarchis et prophetis, qui de illo sublimia sentiebant, nec eum terrenis imaginibus et simulacris scrupeis[6] conferebant: sed non erat sublimis in populis na-

[1] Cod. A, *cum hæc dicit.*

[2] Mss. nonnulli, *Denique prodigia græce, admiranda dicuntur latine.* Alii et editt. ut in textu, excepto quod Rom. habet.... *prodigia dicuntur latine.* (Edit. Maur.)

[3] Fuit is M. Æm. Lepidus Marianarum partium adsertor, qui adversus Catulum Syllanæ factionis ducem quicum prius consulatum gesserat, bellum gessit. De eodem autem Lepido mox iterum dicemus. (Edit. Maur.)

[4] Antonius, Lepidus, atque Augustus prius discordes, ut Julii Cæsaris a Bruto aliisque conjuratis interfecti necem persequerentur, adsumpta triumvirali potestate arma sua primo conjunxerunt: sed brevi soluta est illa societas. Namque haud multo post Lepido in ordinem redacto, Antonius denique apud Actium maritimam Epiri urbem navali pugna profligatus ab Augusto violentas manus in suam ipsius vitam convertit. Has Octaviani Cæsaris victorias, et pacem inde secutam Tacitus compendio exprimit illis verbis: *Lepidi, atque Antonii arma in Augustum cessere, qui cuncta discordiis civilibus fessa, nomine principis, sub imperium accepit.* (Edit. Maur.)

[5] « Sic mss. aliquot, atque edit. omnes. Verumtamen quorsum hoc loci vox περάσαι; nisi velis eam respicere ad περάτων? Nam versiculus, qui hic exponitur, ita habetur apud LXX: Ἀνταναιρῶν πολέμους μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς. Nihilominus videtur Doctor noster potius scripturus fuisse περᾶν aut περᾶσθαι quam περάσαι. Quocirca non magno momento inflecteremur in lectionem aliorum mss. ubi legimus, *phase enim transire est.* Etenim hoc sancto viro satis usitatum, ut tectis quodammodo verbis Scripturæ locos ad eruenda ex eisdem morum præcepta subinnuat. Posset igitur inde duci hic sensus: transeundo a terrenis ad cœlestia imitare Israelitarum phase etc. Sed interim lectioni receptæ non præjudicamus ». Ita Maurini. Codex autem A habet *perase vel phase enim.* Pace tamen Maurinorum dicemus, ex frequentissimo aoristi usu apud græcos Ambrosium potuisse aoristum indefiniti potiusquam præsens proferre.

[6] Mss. nonnulli, *et simulacris sculptis.* Melius alii ac editt. *scrupeis,* id est, saxeis; scrupus enim saxum est, unde scrupulus. Quod autem adjungitur de antris ac spelæis, tangitur ethnicorum superstitio, qua deorum oracula potissimum in subterraneis locis interrogabant; ut puta in antro Delphici Apollinis, Sibyllæ, Trophonii et similibus. (Edit. Maur.)

tionum, qui Deum suum in antris et spelæorum habitaculis requirere videbantur. Denique reprehenditur Magdalena, quæ Christum quasi mortuum flebat, et quasi sepultum quærebat in tumulo. Unde dicit ad eam Christus: *Maria, quid*
Joan xx, 15. *ploras? Quem quæris?* numquid eum qui posset auferri? Audivit vocem, et recognovit eum, et volebat contingere; et ait Dominus: *Noli me*
Ibid. 17. *tangere,* quem putas mortuum. *Ad Patrem vado.* Miraris quod in tumulo non invenisti, quem cœlestia præstolantur? Aut forte reprehenditur, quia Christum nisi fides perfecta non tangit; sicut hæmorrhoïssa plena eum tetigit fide. Unde ait Dominus: *Tetigit me aliquis: sentio de me*
Luc VIII, 46. *virtutem exisse.* Quo dicto, agnovit in se illa quod exeunte fuerat virtute curata; et statim A confessa est sui conscia quod Dominum ipsa tetigisset. Unde Dominus ait: *Fides tua te salvam fecit: vade in pace.* Exaltatus autem in *Ibid.* 48.
terra Dominus est, secundum quod ipse ait: *Cum exaltatus a terra*[1] *fuero, omnia traham ad*
me ipsum. Vel quod facta est voluntas ejus si- Joan. XII, 32.
cut in cœlo et in terra.

Vers. 12. 25. Et repetit dicens: *Deus*[2] *virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Jacob.* Repetitio confirmatio est. Vel quia non solum quando natus ex Virgine est, factus est nobiscum Deus; sed B etiam post resurrectionem ipse dixit: *Ecce ego*
vobiscum sum.... usque ad consummationem mundi. Matt. XXVIII, 20.
Cui est honor et gloria, perpetuitas a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

IN PSALMUM XLVII ENARRATIO.

Vers. 1.

Ps. XLI et ss. HUJUS titulus hic est: *Psalmus cantici*[3] *filiis Core, secunda sabbati.* Boni filii Core, et psalmis jam superioribus approbati, eo quod congruis sensibus et cogitationibus ad virtutum studia convenientibus in semet ipsis pangerent spiritale psalterium, et cognitioni divinitatis, pervigiles spe-
4 cula mentis,[4] intenti, cœlestium mysteriorum digni forent haurire secreta. Et ideo cum psalmorum ante arcam Domini quotidie canendorum munus et officium recepissent, videntur electi, ut psalmum cantici in secunda sabbati specialiter reciperent concinendum. Etenim quibus recte videbatur esse commissum, ut adscensionem Domini ab inferis resurgentis voce sua E psallerent; his utique deferendum fuit, ut ipsum resurrectionis diem munere suo ministerioque celebrarent. Quid est enim secunda sabbati, nisi Dominica dies quæ sabbatum sequebatur? Dies autem sabbati erat dierum ordine posterior, sanctificatione Legis anterior. Sed ubi finis Legis
Rom X, 4. advenit, qui est Christus Jesus, *finis enim Legis Christus ad justitiam omni credenti,* et resurrectione sua octavam sanctificavit; cœpit eadem prima esse, quæ octava est, et octava quæ prima: F

C habens ex numeri ordine prærogativam, et ex resurrectione Domini sanctitatem. Unde et in Evangelio legimus δευτερόπρωτον sabbatum, quod Luc. VI, 1.
Latine dicitur secundo-primum. Ubi enim Dominica dies cœpit præcellere, qua Dominus resurrexit; sabbatum quod primum erat, secundum haberi cœpit a primo. Prima enim requies cessavit, secunda successit. Unde et ad Hæbræos scribens Apostolus ait: *Postera ergo die restat*
D *requies populo Dei. Festinemus igitur intrare in illam requiem.* Heb. IV, 8, 9 et 11.

2. Requies ergo vera jam non in operis cessatione, sed in resurrectionis est tempore. Ideoque qui sabbati secundum Legem solemnitatem custodiebant, unam sabbati nuncupabant; quasi unum esset sabbatum, et non aliud. Nos qui observantiam induimus spiritalem, et ad similitudinem et requiem Dei cupimus nostram formare militiam, atque in illa civitate cœlesti nostrum exhibere ministerium, ubi non est exemplar, non umbra, sed veritas; primam dicimus sabbati, sicut scriptum est: *Vespere autem sabbati,* Matth. XXVIII, 1.
quæ lucescit in prima sabbati. Nihil pulchrius, nihil expressius. Ante resurrectionem sabbatum dixit, post resurrectionem primam sabbati nuncupavit. Johannes quoque Evangelista dicit: *Prima sabbati venit mane Maria Magdalena, cum*
adhuc tenebræ essent. Tenebræ pro tempore, Joan. XX, 1.
mane pro gratia. Sed isti expressius secundum Evangelium, quasi recusso velamine. David autem sub Lege positus, et moderationem tenuit

[1] Verba *a terra* extant in cod. A; omittuntur autem communiter, et hinc etiam a Maurinis. Attamen, præterquam in biblico textu leguntur, requiruntur quoque ex Ambrosii contextu.

[2] Psalter. Mediol. *Dominus.*

[3] *Psalmus et Canticum* in Dei laudibus versabantur, ille quidem voce; hoc autem organo musico, celebrandis. Verum si quando vox organo præcineret, *Psalmus cantici:* sin autem organum voci, *Canticum psalmi* dicebatur. Vide super hoc Cassiod. *Prol. in Psal.* c. 5, et seq. Item Flam. Nobil. in hunc locum; nec non Card. Bona, *De Divina Ps.* c. 16, § 12, n. 1, atque alios. (Edit. Maur.)

[4] Ita plerique mss., quorum tamen aliqui conjunctim legunt, *speculamentis.* His accedunt Colb. et Vict. nisi quod hic habet, *pervigilis,* ille, *pervigilibus.* Reg. et cum eo quædam Paris. edit. *pervigiles speculo* etc. Vet. editt. ac Rom. *pervigili specula* etc. Specula autem locus editus est atque ad speculanda longinqua idoneus. Unde Præf. in psalm. I, n. 2, habes: *Aliorum* (scopulorum) *specula, aliorum usus* etc. Per metaphoram vero pro sublimi vel intenta mentis contemplatione accipitur. (Edit. Maur.)

[1] debitæ cantionis,[1] et mysterium non repressit, ut secunda sabbati diem Dominicam declararet; quo apud Judæos ordinem numeri putaret esse servatum, et spiritale sacramentum agnosceret revelatum. Audiamus igitur quid dicat, qui in secunda sabbati Deo psallit.

Vers. 2. 3. *Magnus,* inquit, *Dominus et laudabilis nimis, in civitate Dei nostri, in loco sancto ejus.* Non ergo ubique Deus magnus et laudabilis est? Ille quidem ubique magnus et potens est; sed angusta mens non capit magnitudinem divinæ ejus potestatis et gratiæ. Quanto autem magis appropinquat Deo nostra cognitio, tanto præcellentior ejus nobis videtur esse majestas. Denique Thomas qui ante dicebat: *Nisi videro in manibus ejus fixuras clavorum, et mittam manum*
Joan. xx, 25. *meam in latus ejus, non credam;* ubi misit digitum suum, et evidentia resurrectionis cognovit indicia, admirans intra se Dei gratiam: *Dominus,*
Ibid. 28. inquit, *meus et Deus meus.* Tunc ergo plenissime divinitatem ejus dominationemque confessus est, ubi eum resurrexisse non dubitavit ab inferis. Denique in Sion hymnus Deum decet, et votum ei solvitur in Hierusalem. Quid igitur mirum si in civitate cœlesti, et in illo superno et æthereo loco potentia ejus vehementius prædicatur?

Vers. 3. [2] 4. Addidit: *Dilatans exsultationem universæ terræ.* Et vere magnus dicitur,[2] qui istius terræ in qua ante intolerabilium peccatorum germina pullulabant, ubi erat mœror tristitiæ et gemitus, exsultationem toto orbe diffudit. Itaque hominum conscientia quæ ante flagitiorum suorum gurgitibus demersa lugebat, nunc per indulgentiam Christi et remissionem omnium peccatorum metu absoluta lætatur. Convenit igitur etsi ita intelligamus, ut diximus; sed quia in vetustis exemplaribus aliquibus reperimus: εὐρίζῳ ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς, quod latine significat, bona radice exsultatione universæ terræ, sensum quidem eumdem advertimus; quia divina in nobis Dei Patris dona laudantur, qui dedit nobis exsultationem bona radice fundatam, Deum videlicet Jesum, veram et fœcundissimam vitem, de qua sacramenta fluxere cœlestia; in quibus est perpetua et diuturna lætitia, quod his abluatur omne peccatum, et conscientia interna mundetur: elocutionemque convenire cognoscimus, quia bene radicata exsultatione lætamur, qui exsultamus in Christo. Sæculi enim lætitia temporalis est, perpetua autem lætitia ejus qui gaudet in Domino.

Vers. 4. 5. *Mons Sion, latera aquilonis, civitas regis magni. Deus in gradibus ejus dignoscetur, cum suscipiet eam.* Cur sit exsultatio universæ terræ, evidenter expressit; quoniam Dominus Jesus Ecclesiam sibi ex peccatoribus congregavit. Itaque qui erant ante latera aquilonis, id est, socii et inhærentes diabolo, cui dicitur: *Exsurge, aquilo, ut veniat auster,* facti sunt Christo fideles. Ipsi Cant. iv, 16.
sunt enim, de quibus dicitur: *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion.* Facti sunt itaque mons Ps. cxxiv, 1.
Sion per gratiam Christi, et baptismatis sacramentum. Aquilonis intelligibilis gravis est flatus, qui prius tempestates asperrimas et procellas humanis movebat affectibus: cœpit suos amittere, qui vexabat alienos. Gentem omnem everterat Judæorum, nationes omnes suo revinctas tenebat imperio, ipsius erant latera; hoc est, adspirabant cum eo. Sicut enim principis latera dicimus stipatores ejus et comites, et sicut mulier latus est viri, eo quod morigera ei societate jungatur; ita latera erant diaboli qui faciebant ipsius voluntatem. Ii ergo nunc sunt mons Sion, qui Deum speculantur æternum, et ipsi noctibus et diebus intendunt. Vide mihi Paulum cum persequeretur Ecclesiam Domini, latus aquilonis fuisse: vide nunc cum legitur in Ecclesia, montem esse speculatorium, per quem Christi gloriam cognoscimus, et videmus. Et quia græcus montes dixit, hoc est, ὄρη; vide quomodo servuli Christi montes sint. *Montes in*
Ibid. 2. *circuitu ejus;* in quibus est Ecclesia Domini, quæ est civitas Regis magni. Simul quia Dominus secundum cœli tractum in Venerario[3] [3]
passus est; qui erat locus in latere aquilonis. Ibi autem et mons Sion, ibi Hierusalem quæ in terris.

6. Vide ne id quoque videatur expressum, quia congregatio plebis Dei, quæ erat aquiloni conjuncta per culpam, Ecclesia Christi est facta per gratiam; ut jam non Synagoga, sed Christi Ecclesia nuncupetur. Et quia reliquiæ Judæorum per electionem gratiæ salvæ factæ sunt, in ipsis Deus cognoscitur, in Petro, Paulo, Johanne, Jacobo, qui graves et excelsi viri velut fundamenta et culmina sunt Ecclesiæ. Quasi fundamenta gravia, quos nulla gravis aquilonis flabra concusserint; sed immobiles fidei servaverunt fundamentum, ne Ecclesia tota nutaret: præcelsi quasi culmina, qui verticem ejus turribus suæ virtutis erexerint. Etenim sicut in operibus suis conditor, et in ædificationibus suis ædificator agnoscitur; ut etiamsi nomen non audias, tamen ex operum qualitate artificem deprehendas (et quid mirum de humanis, cum ipsius Creatoris æterni, qui non videtur a nobis, in-

[1] Cod. A, et alii quidam pro cantionis, antiquariorum lapsu præferunt *cautionis.*

[2] Cod. A omitt. *dicitur.*

[3] « Mss. Vict. et Colb. *Enerario passus est.* Mendose. Alii omnes saltem Gallic. *venerat, passus est ubi erat* etc.; non multo sanius. Itaque ab editt. non discedimus. Notant autem ad marg. vet. editt. ex Hieronymo per annos ferme ducentos in loco resurrectionis Jovis simulacrum; in rupe sanctæ crucis statuam Veneris marmoream stetisse: sperantibus persecutionis auctoribus fore, ut hac arte Christianis sanctissimorum mysteriorum fidem eximerent. Unde ibidem concluditur Venerarium ab Ambrosio dici locum, qui fuisset Veneris sacrilegis religionibus pollutus spurcatusque. Verum cum nefarius ille cultus non nisi multis annis post Domini resurrectionem adhibitus fuerit, veremur ne satis commode dicere potuerit sanctus Doctor, Christum in Venerario passum esse: maxime ob antecedentia illa, *secundum cœli tractum;* sed ea de re eruditiores pronuntient ». Ita Maurini. *Tractum venerat* habet et codex A.

visibilia tamen ejus per ea quæ facta sunt, intelligamus?), ita in excelsis et magnis domibus (quæ domus nos sumus, si libertatis et gloriæ fundamentum usque ad finem firmum tenuerimus) Deus habitator agnoscitur, ut Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob. Ipse enim verus Deus, qui tales viros præceptorum suorum institutione fundavit. Ergo sicut in illis se Deum demonstravit æternum; ita, inquit, cum Regis magni suscipiet civitatem, gradibus ejus receptionem suæ cognitionis infundet: ut fiant docibiles Dei, qui mandatum ejus et audierint, et putaverint exsequendum; ne ab illius domus ædificatæ in petra firmitate degenerent.

Vers. 5, 6. 7. Hoc, inquit, videntes *reges terræ congregati sunt, et transierunt*[1] *in unum. Ipsi videntes tunc*[2] *admirati sunt.* Boni reges qui sui corporis possunt se præbere rectores, ab ipsa patriarchæ Abrahæ origine et institutione manantes, qui docuit peccatum posse superari. Ideo verus rex, qui flagitiis esse nescivit obnoxius, in quo culpæ et erroris illecebra regnare non potuit. Unde et dictum est ad hujusmodi virum a filiis Chet:[3] Gen. XXIII, 6. *Rex a Deo tu es nobis.* Tales ergo reges terræ, qui carni imperitarent, congregati sunt; ut in uno essent corde, et in uno spiritu, sicut legimus, quia multitudo credentium habebat unam animam, et cor unum, et non erat in his aliqua Act. IV, 32. separatio. Ii sunt qui transierunt in unum non tam locum, quam in eumdem affectum atque propositum. Probato enim dicitur: *Transi, re-*

Luc. XVII, 7. *cumbe.* Neque enim mediocris virtutis est, ab improbis ad honesta, a terrenis ad æterna transire, et carnalis vitæ consuetudinem commutare, omnemque ejus abolere usum, novos mores adsumere, totumque statum conversationis veteris detorquere. Meritoque dicitur ei: *Si transeas per aquam, tecum sum.* Isai. XLIII, 2. Cum transeunte est Deus, non cum desistente.

8. Ii ergo qui intra semetipsos erant ante discordes, ubi in unum mente et studio convenerunt, recepta pace quæ fecit utraque unum, et inimicitias in carne sua medii parietis destructione dissolvit, admirati sunt, vel eum qui in gradibus suis dignoscitur, vel homines ita esse conversos; ut qui ante diabolo serviebant, nunc Domino Jesu justi pietate servitii mancipati sint. Et quia reges sui corporis in semet ipsis vim non mediocris laboris experti (neque enim facile atque mediocre est animum vincere, resecare cupiditates, edomare carnis lasciviam, averruncare[4] luxuriam, quæ repugnabat et Paulo, ut captivum sibi peccati lege constringeret), sicut

gratiam in iis qui virtute processerant, mirabantur: ita etiam ne quis relaberetur in vitia, de superiore virtutum dejectus fastigio, commovebantur. Proclivis enim et mutabilis in utrumque est humana conditio; ut quocumque intenderit, eo propendeat, et vergat vel ad studia virtutum, vel ad illecebram delictorum.

9. Et ideo non mediocri quatiebantur affectu; ita ut ex formidine tremor apprehenderet eos, considerantes illud quod scriptum est; quia *in locis impiorum ingemiscent justi.* Denique vide Prov. XXVIII, 8. mihi Petrum amarissime flentem, quod ei error obrepserit, et virtutem suæ mentis prolapsione corporeæ fragilitatis inflexerit; meritoque a Christo supra esse reprehensum,[5] quod ausus sit usurpare constantiam, nec obnoxiam considerare naturam. Et hic quidem per gratiam emendavit errorem; sed Judas mansit in crimine, perseveravit in gemitu. Justus erat cum apostolorum numero necteretur: sed quia supplantatus a diabolo est, in locis nunc deplorat et ingemit impiorum, quod de gratia sit relapsus ad pœnam. Ergo cadentibus hujusmodi viris, qualis fuit proditor Judas, vel Saul a Domino Deo suo accitus ad regnum, etiam fortes viri trepidabant.

10. Conferentes denique quanto certamine Vers. 7. perveniretur ad finem, quantæ contritiones justorum, quantæ sollicitudines, qualis adversarius, quanta diuturno labore contentio, quantæ amaritudines præpositi terroris,[6] quæ vincula continentiæ, quæ conscientiæ verba, non mediocriter conturbabantur; ne quis tantis vel laboribus vitæ austerioris cederet, vel doloribus. Sunt enim ibi dolores acerbi et graves; id est, in Ecclesia, in illa civitate Regis magni sunt dolores, *sicut parturientis,* donec formetur Christus in nobis. Neque enim sine dolore Paulus erat, cum videret in Galatis insipientibus doctrinæ suæ tardiorem profectum. Ideoque dicebat: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Testificatur et Dominus in Evan- Galat. IV, 19. gelio graves esse parturientis dolores, cum dicit: *Mulier cum parturit, tristitiam habet, quia venit dies ejus: cum autem pepererit puerum,*[7] *jam non meminit tristitiæ propter gaudium; quia natus est homo*[8] *in hoc mundo.* Magnus ergo labor, ut Joan. XVI, 21. aliquis sibi Christum adquirat; ne sine gubernatore quasi navis in sæculi istius salo fluctuet. Denique apostoli tristes erant, cum se Christus ad Patrem rediturum esse memoraret, quod absente rectore destitui se putarent. Gaudium Christus est. Ipse est et puer quem parturit, qui in utero suæ mentis accepit spiritum salutis.

[1] Psalter. mediol.: *Quoniam ecce reges..... et convenerunt.*
[2] Psalter. mediol., *ita.*
[3] Cod. A, *Eth.*
[4] Omnes edit. in contextu, *evacuare luxuriam.* Omnes mss. ac vet. edītt. in margine *averruncare;* hoc est, runca seu sarculo exscindere: improprie vero, avertere ac depellere, ut averrunci apud antiquos dicebantur malorum depulsores. (Edit. Maur.)
[5] Cunctæ edit. ac duo mss. *suppresse reprehensum.* Ubi potest allusio fieri ad illud Luc. XXII, 61. *Et conversus Dominus respexit Petrum;* hoc enim quoddam tacitæ reprehensionis genus est. Attamen verba proxime sequentia videntur ostendere apertam illam reprehensionem quæ Petri lapsum antecesserat, significari. Quapropter aliorum mss. lectionem antetulimus. (Edit. Maur.)
[6] Editt. *propositi terroris.* Mss. vero, alii *præpositi terroris;* alii *præpositi erroris.* Non male, si referas ad errorem Judæ, vel similium. Sed prior vox præferenda, ob ea quæ de doloribus subjiciuntur. (Edit. Maur.)
[7] Cod. A, omitt. *puerum,* quæ vox et alibi omittitur ab Ambrosio (Cf. Sabbat. ad h. l.)
[8] Cod. A, *puer.*

Qui pepererit, et enutrierit, exsultat: qui parturit, quatitur atque compungitur.

11. Bonum est ut et parias, et enutrias eum. Exod. xxiii, 19. *Ne coquas agnum in lacte matris suæ,* ne dicatur Matth. xxiv, 19. tibi: *Væ in utero habentibus et nutrientibus.* Sic enim Christus natus est ex Maria, ut agnoscas eum, sicut bos agnovit possessorem suum: et scias quia ipse te creavit, et majores tuos ipse possedit. Non eum quasi parvulum nutrias, sed quasi verum atque perfectum Deum ex vero et perfecto Deo noveris adorandum. Sic eum Magus adoravit, ut non in lacte matris agnum coqueret; sed quasi Deum veneraretur æternum. Denique ut eum inveniret, cœlum adspiciebat. Non ergo quærebat in terris, quem de cœlo fulgens stella monstrabat. Ideo eum Maria non parturivit, sed peperit; quia et Dominum et salutare sciebat ex se esse generandum; sicut ipsa testatur dicens: *Magnificat anima mea Dominum: et lætatus est* Luc. i, 46, 47. *spiritus meus in Deo salutari meo.* Ibi ergo dolores sicut parturientis. Dolor est ut parturias, dolor est ut enutrias, quem in principio debes habere perfectum.

Vers 8. 12. Ideoque plerique graviter conteruntur, sicut versiculus significat, qui sequutus est: *In spiritu vehementi conteres naves Tharsis.* Nam dum ad fidei perfectionem Dei famuli pervenire desiderant, commacerant corpus suum, castigando severius, et redigendo in ministerium servitutis; ne reprobentur qui fuerant jam probati. Hoc autem faciunt in spiritu sancto valido atque vehementi. Est enim spiritus consilii atque virtutis, ut nimia abstinentia dissolvant corpus suum, quo omnes ejus evacuent voluptates; ut dicatur illis: *Convalescite, manus remissæ, et genua* Isai. xxxv, 3. *dissoluta.* Cum enim solutus quis fuerit ab ista compage terrena, tunc fortior ad vitam resurgit æternam. Mentior, nisi adstipulatur Scriptura, quæ dicit: *Dissolvi et cum Christo esse, multo* Philip. i, 23. *melius.* Qui dissolvitur, incipit esse cum Christo. II Tim. iv, 6. Et alibi: *Tempus meæ resolutionis instat.* Qui ergo meditatus fuerit se ipsum dissolvere per abstinentiam, diem passionis suæ timere non poterit.

13. Et bene ait spiritum vehementem, naves dicturus. Naves autem de corporibus dixit, quæ vago diversarum passionum fluctu moventur, et cito merguntur, nisi habeant gubernatorem. Unde et alibi ait: *Qui descendunt in mare in* Ps. cvi, 23. *navibus.* Bene autem navigant qui in navibus Christi crucem sicut arborem præferunt, atque inde explorant flabra ventorum; ut corpora sua dirigant ad sancti Spiritus gratiam, in ligno Domini tuti atque securi: nec permittunt naves suas vago fluctu errare per maria, sed ad portum salutis, et ad consummationem gratiæ cursus sui directione contendunt; ut fida statione potiantur, quo dissolutæ cursus suos possint in resurrectione reparare, ubi naufragium timere non possint.

14. Et nos igitur circumspectemus hanc gratiam, speculatores ejus simus, exploremus eam; ut fiant corpora nostra naves Tharsis. Tunc enim caro ad servitutem redigitur, cum ad Dei intendimus gratiam; ut id quod amarum ad tempus sit, sicut est jejunium, non quod dulce et voluntarium, sequamur. Tharsis ergo est speculatorium gratiæ, intelligibilis[1] civitas, ut Sion [1] superior. Ad eam festinabat Jonas. De ea dixit Scriptura, quia sociatus est Josaphat Oziæ regi, et sic placuit ut facerent, et irent ad eum naves Tharsis.[2] Sed quia impio se conjunxit, ideo [2] missus est ad eum propheta, qui diceret ei: *Destruxit Dominus opus tuum, et contritæ sunt naves tuæ, et non potuerunt ire in Tharsis.* Quo [I Paral. xx, 35, 36, 37.] significatur quod prævaricantium mandatum Dei corpora ad consummationem gratiæ pervenire non possint. Ad Salomonem autem, utpote sapientem et pacificum virum naves de Tharsis cum auro et argento, et dentibus eburneis sine ulla offensione veniebant, et eo ipse mittebat. Habebat enim cum rege Hiram sacræ negotiationis spiritale commercium, et mutuæ gratiæ concertantis affectum. Has ergo naves ii qui regali in se auctoritate potiuntur ad coercendam ferociam corporalem, videntes ex corruptibilibus incorruptas, ex maculosis summa gratiæ luce fulgentes, ex dissolutis atque detritis esse renovatas, vivere ex mortuis, ex sepultis resurgere, celebri sermone commemorant.

15. *Sicut audivimus, ita et vidimus in civitate* Vers. 9. *Domini virtutum, in civitate Dei nostri: Deus fundavit eam in æternum.* Audivimus extra civitatem, vidimus in civitate, cui Deus est lumen æternum, fulget dies sine sole mundano, luna non quæritur: fundamentum ejus non temporale, sed æternum est.

16. *Suscepimus,* inquit, *Deus misericordiam tuam* Vers. 10. *in medio templi tui.*[3] Si ad Filium Dei dicitur, [3] templum ita intelligimus, secundum quod ipse de corpore suo dixit: *Solvite templum hoc, et* Joan. ii, 19. *in triduo resuscitabo illud.* Vere templum Dei corpus est Christi, in quo est nostrorum purificatio peccatorum. Vere templum Dei caro illa, in qua nullum peccati potuit esse contagium; sed pro delicto mundi totius fuit ipsa sacrificium. Vere templum Dei caro illa, in qua Dei imago fulgebat, et corporaliter plenitudo divinitatis habitabat; quoniam ipse Christus est plenitudo. Ergo ad ipsum dicitur: *Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui.* Quod quid est, nisi quod ait: *Medius vestrum stat, quem vos* Joan. i, 25. *nescitis;* hoc est, in medio vestri est, et non videtur? Si autem ad Patrem refertur, quid est: *In medio templi tui;* nisi quia Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi?

17. In illo ergo templo *suscepimus,* inquit, *misericordiam tuam;* hoc est, Verbum quod caro factum est, et habitavit in nobis. Sicut enim

[1] Mystica nempe, sive spiritualis.

[2] Omittitur a cod. A integra sequens periodus, certe ex *omoioteleuto,* nempe ex identitate vocis finalis.

[3] Psalter. mediol., *in medio plebis tuæ.*

redemptio Christus, ita et misericordia. Quæ autem major misericordia, quam quod pro nostris flagitiis se præbuit immolandum; ut sanguine suo mundum lavaret, cujus peccatum
1 nullo alio modo potuisset aboleri?[1] Etenim si de sanctis viris Apostolus dixit: *Templum Dei vos estis, et Spiritus sanctus inhabitat in*
I Cor. III, 16. *vobis;* quanto magis carnem Domini Jesu templum Dei dixerim, qui semper plenus Spiritu sancto legitur, et ipse testificatur dicens:
Luc. VIII, 46 *Sentio de me virtutem exisse;* quæ virtus omnium vulnera acerba sanabat? Potest et illud intelligi quod dixit suscepisse se cum populo misericordiam Dei in medio templi ejus; quoniam ipse Ecclesiam suam fundavit, et propagavit in æternum; quoniam ipse vere cum Filio suo unigenito hanc gratiam plebi suæ contulit, quem ædificatorem etiam demonstravit dicens:
Isai. XLV, 13. *Hic ædificabit mihi civitatem;* quæ diffusa toto orbe terrarum, fecit ut tota terra plena laudis ejus esset et nominis. Sicut enim scriptum est:
Habac. III, 3. *Laudis ejus plena est terra;* ita scriptum est: *Datum est ei nomen super omne nomen; ut in nomine Jesu omne genu curvet cœlestium, et terrestrium, et infernorum: et omnis lingua confiteatur quod Dominus Jesus in gloria est Dei*
Philip. II, 9 etss. *Patris.*

Vers. 11. 18. Unde proprie dixit Propheta: *Secundum nomen tuum, Deus, ita et laus tua in fines terræ: justitia plena est dextera tua.* Non mirum est si plenus est justitiæ Dei qui est dextera Dei. Idem autem est virtus Dei, et justitia Dei; ut et secundum id quod justitiæ Dei plenus est, eam justitiæ plenitudinem in eo esse quam Pater habet, noveris: et secundum id quod virtus et justitia Dei Patris et sapientia legitur, nihil in eo divinæ majestatis intelligas esse diversum; sed omnia accepisse a Patre Filium, et omnis gloriæ paternæ Filium splendorem esse cognoscas, et ejus characterem substantiæ: qui ita expressit Patrem, ut in eo totus sit Pater, sicut in Patre totus est Filius.

Vers. 12. 19. Et quia vidit in spiritu Propheta laudes Christi terris in omnibus prædicandas, velut epilogo quodam faciens suscepti sermonis excessum, ad lætitiam nos et cultum nominis ejus hortatur dicens: *Lætetur mons Sion;* id est, qui confidunt in Domino, sicut ipse postea interpretatus est dicens: *Qui confidunt in Domino*
Ps. CXXIV, 1. *sicut mons Sion,* etc. Ipse Dominus Jesus, qui est mons et altitudo Ecclesiæ suæ, quæ Christum suum toto speculatur affectu, lætatur fide ejus et devotione quæ complacuit Deo; quoniam repudiata est infidelis. Potest igitur et hoc pie intelligi, quoniam etiam superior omnibus ipse est mons, in quem is adscendere jubetur qui fidem prædicat, dicente Scriptura: *In montem*
Isai XL, 9. *excelsum adscende*[2] *qui evangelizas Sion.*

20. Exsultent, inquit, animæ confitentes tibi.[3] Ipsæ sunt filiæ Judææ illius in qua notus est Deus. Nam ista Judæa quæ in carne est vel littera, non agnovit Dominum. Nam si agnovisset, etiam recepisset. Sed non agnovit, quem non recepit, et judicia ejus refugit: quibus eos non ex patre Abraham, sed ex diaboli semine manare memorabat; quoniam omne peccatum semen inimici est. Confessionis autem filiæ peccatum non faciunt, sed obumbrant. Et ideo beati quorum tecta sunt peccata. Meritoque exsultabunt filiæ confessionis propter judicia Domini;[4] cum cognoverint judicia ejus et vias ejus, quæ in hoc sæculo inscrutabilia et investigabilia sunt hominibus: et cum facie ad faciem spectare cœperint veritatem, tunc illa quæ nunc videntur inscrutabilia, comprehendent, et eorum cognitione gaudebunt.

Vers. 13. 21. *Circumdate,* inquit, *Sion, et complectimini eam; narrate in turribus ejus.* Qui intelligunt Sion, circumdant eam, et complectuntur suis sensibus; ut teneant, et non dimittant eam, ne sibi speculatoria disciplina virtutis possit auferri. Ideoque illa in Canticis dicit: *Tenui eum, et non*
Cant. III, 4. *dimittam eum;* quæ Dei sapientiam requirebat, et complectebatur justitiam Dei brachiis caritatis, et quibusdam fidei et devotionis lacertis; ipse est enim piæ mentis amplexus. Comprehendamus ergo et nos quantum possumus interna mysteria veritatis, et scribamus ea atque affigamus ea sensibus nostris, virtutemque cœlestis oraculi: quam ut adsequeretur Moyses ille peritus in omni sapientia Ægyptiorum, in montem adscendit, atque in nubem intravit; ut operta et occulta cognosceret, adhærente sibi socio Jesu; quia nemo sine vero Jesu potest incerta sapientiæ et occulta comprehendere. Et ideo in specie Jesu Nave veri Salvatoris significabatur ei adspiratura præsentia, per quem fierent omnes docibiles Dei, qui Legem aperiret, Evangelium revelaret.

22. Ergo qui Sion circumdederint prudentia sua, et complexi fuerint intellectu adscendentes super turres ejus, narrant desuper ei qui non potuerit adscendere in turres ejus, quid agendum, vel quid cavendum sit. Murata est enim civitas Dei; ideoque alibi dicit Dominus: *Ecce*
Isai. XLIX, 16 *ego, Hierusalem, pinxi muros tuos.* Distincta est

[1] Cum docetur hoc loco peccatum mundi nullo alio modo, quam Christi sanguine potuisse aboleri, illud intelligendum est ex parte ipsius mundi; quod scilicet nulla existeret pura creatura, quæ vel pro communi peccato vel pro suo satisfacere saltem plene perfecteque posset, ut communiter affirmant Theologi. Verum ex parte Dei, S. Thomas part. 3, quæst. 46, art. 2 Augustini auctoritate ostendit tametsi modus liberationis humanæ fuerit convenientissimus, absolute tamen alium Deo non defuisse, quo mundum redimeret. Quod sane Ambrosium negaturum fuisse non putamus. Neque enim tam angusti limites potentiæ ac sapientiæ divinæ statuendi sunt, quam hac nostra ætate quidam etiam e catholicis audacius quam consultius faciunt. Et certe Psalm. seq. ℣ 8, sanctus Doctor soli simplici homini peccatorum redimendorum abjudicat facultatem. (Edit. Maur.)

[2] In cod. A hic addidit *tu* coæva manus.

[3] Hic ut alibi non uno loco pro textu Scripturæ ponitur ejus interpretatio; cum enim *Judas* ac *Judæa* confessionem, ut jam observatum est, significent; idcirco quas Scriptura *filias Judæ,* seu *Judææ,* has vir sanctus *animas confitentes et filias confessionis* vocat. (Edit. Maur.)

[4] Cod. A, *Dei.*

turribus, de quibus insidiator possit, si appropinquare cœperit, deprehendi. Habet ille exercitus suos, quibus animas Dei obsidere consuevit, admovere machinas; ut possit turres[1] expugnare munitas. Sed vos, inquit, prædicate de turribus; est enim in turribus Hierusalem abundantia. Prædicate justitiam, monete custodiam; sapientia enim in exitu canitur, et in murorum altissimis prædicatur. Et alibi iterum dicit: *In muris tuis constitui custodes; diebus ac noctibus in finem non tacebunt.* Isai. LXII, 6. Narrate ergo sine intermissione, sine fine. Adversarius vigilat, circuit, et rabie ferina quærit, quos invenerit, devorare. Ideo semper canendus est Dominus, qui dentes leonum conterat, et ora confringat, ut nobis nocere non possint.

Vers. 14, 15. 23. *Ponite,* inquit, *corda vestra in virtute ejus;* id est, ut virtutem ejus intelligatis: *Et distribuite gradus ejus, ut enarretis in progenie altera.*[2] *Quoniam hic est Deus, Deus*[3] *noster in æternum, et in seculum sæculi: ipse reget nos in sæcula.* βάρεις dixit græcus, hoc est, excelsas et turritas domos; unde Propheta cum de civitate Dei et inhabitantibus eam loqueretur, *Distribuite,* inquit, *gradus ejus;* hoc est, mansiones ejus altas atque sublimes in cœlestibus. Quo docet ordinem servandum esse meritorum. Unusquisque Joan. XIV, 2. enim in suo ordine. Unde et Dominus ire et præparare se dicit Discipulis mansiones; ut pro suorum ratione meritorum digna unusquisque habitacula consequatur, in quibus requiem illam carpat æternam.

24. Sunt etiam sublimia et alta præcepta, in quibus sunt occulta pietatis mysteria, et theoremata sermonum cœlestium. Hæc, inquit, distribuite, et pro captu uniuscujusque dividite, quantum possit unusquisque ingenio proprio comprehendere. Neque enim omnibus Paulus eadem disputabat. Aliis nihil prædicabat nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum, non in persuasione sapientiæ verbi, sed in ostensione spiritus atque virtutis: inter perfectos autem sapientiam loquebatur; quia non capiebat universus populus percipere sapientiam in mysterio, quæ abscondita est.

25. Ideo eam Christus abscondit, ut eam stulti non intelligant, prudentes studiosius quærant, et enarrent in progenie altera, quæ spiritus foret virtute perfectior; quoniam generatio superior per infirmitatem[4] fidei perfectæ sapientiæ cognoscere sacramenta non potuit. Et ideo signum quærebat, veritatem repudiabat; cum utique non veritas signi, sed signum veritatis sit. Unde respondit ei Dominus: *Generatio nequam et adultera signum quærit; et signum non dabitur ei, nisi*[5] *Jonæ prophetæ.* Matth. XII, 39. Ad arguendam itaque perfidiam Judæorum Jonæ exemplum accersitur; eo quod Ninivitæ signo crediderunt, et prædicationem Jonæ qui fuerat in utero ceti, sequendam putarunt; Judæi autem nec post resurrectionem Domini Jesu crediderunt, qui de corde terræ post triduum resurrexit, et vivit ac regnat per omnia sæcula. Amen.

IN PSALMUM XLVIII ENARRATIO.

Hujus titulus est: *In finem filiis Core, Psalmus David.*

Vers. 4, 5.

6 AUDITE *hæc omnes gentes: auribus percipite omnes qui habitatis orbem terræ.*[6] In principio ipso vocem Domini salutaris agnoscimus gentes vocantis ad Ecclesiam: ut errori renuntient, veritatem sequantur, et pii cultus munus agnoscant. Sed quia serpentis venenis infecta erant corda successionis humanæ, et peccatis obnoxia conscientia dum desperat veniam, se revocare non poterat: remedium pollicetur, indulgentiam sponte pietatis suæ largitate promittit; ut reus non timeat, bene conscius gratuletur, quod bono domino exhibeat ministerium servitutis, qui noverit peccata donare, honorare virtutes. Denique eadem serie vocationis etiam in Evangelio nos Dominus adhortatur dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Matth. XI, 28, 29. Deinde jugum suum suave, et onus leve esse commemorat; quoniam qui desperaverit medicinam, sanus esse non poterit. Et ideo omnibus grata est mansuetudo, quæ vulnera interiorum curat animorum.

2. Venturus igitur ad ægrotos, venturus ut medicus, qui gravia ulcera nostra curaret, medicamenta proponit, ut videant homines, et ad remedium salutis fida sedulitate concurrant. Sic illa in Evangelio meruit sanitatem, quæ profluvio sanguinis per duodecim annos laborabat. Audivit medicum venisse, festinavit contingere

[1] Cod. A, *urbes.*
[2] Cod. A, *in progeniem alteram,* quæ lectio magis respondet versioni alexandrinæ.
[3] Psalter. mediol. non duplicat *Deus.*
[4] Cod. A, *superior infirmitate.*
[5] Cod. A, *nisi signum,* quæ lectio forte præferenda utpote conformis etiam antiquæ versioni (Cf. Sabbat. ad h. l.).
[6] Psalter. mediol. omitt. *terræ.*

Matth. IX, 20, 21. dicens: *Si tetigero fimbriam ejus,*[1] *salva ero.* Intra se hoc dixit, et Christus audivit; et tetigit fimbriam, et virtus de Salvatore processit, quæ curavit ægram, firmavit invalidam, profluvium statuit, pietatem probavit. Similiter ergo et hic omnes gentes vocat ad sapientiæ fontem atque prudentiæ: redemptionem omnibus pollicetur, ut nemo trepidet, nemo desperet, ubi nullus excipitur; sed omnis anima invitatur ad gratiam, ut sine pretio redimatur a crimine, et fructum vitæ adipiscatur æternæ.

3. Hic sensus est psalmi, quem suo ordine digeremus, cum explicuerimus superiorum vim qualitatemque verborum. Præcipiuntur enim audire gentes, et auribus percipere qui inhabitant orbem terræ. Illum utique orbem terrarum, de quo supra dixit: *Domini est terra et plenitudo ejus: orbis terrarum, et qui habitant in eo. Ipse super maria fundavit eum: et super flumina præ-*
Ps. XXIII, 1, 2. *paravit eum.* Quam Græci οἰκουμένην dicunt, eo quod inhabitetur a Christo; sicut ipse dixit: *Quoniam inhabitabo in illis;* inhabitat enim, ut impleat quæ vacua videbantur. Quæ est ergo οἰκουμένη, nisi sancta Ecclesia, templum Dei, et habitaculum Christi? Nec incongrue Latini dissono quidem sermone, sed pari sensu, orbem terræ nuncupaverunt; eo quod vita sanctorum qui inhabitantur ab Spiritu, sicut rota in orbem sine ulla cursus sui offensione volvatur.

4. In tribulationibus igitur [fundatur Ecclesia, in tempestatibus et procellis, in sollicitudinibus et mœrore; in rebus adversis et in fluminibus præparatur. In quibus fluminibus? Audi dicen-
Ps. XCII, 3. tem: *Elevaverunt flumina vocem suam.* Audi et in Evangelio: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dicebat de Spiritu quem accipiebant*
Joan. VII, 38, 39. *credentes in eum.* In his ergo fluminibus præparatur Ecclesia, in quibus profluit Dei gratia. Hi sunt fluvii qui aure percipiunt verbum Dei, et loquuntur; ut verbum infundant pectoribus singulorum. Ideoque Scriptura discretionem fecit dicendo: *Audite hæc omnes gentes: auribus percipite omnes qui habitatis orbem terræ.* Possunt omnes audire, non omnes tamen auribus percipere, nisi electi Dei. Ideoque Salvator dicit:
Luc. VIII, 8. *Qui habet aures audiendi, audiat.* Illas aures dicit interioris hominis spiritales, cujus et nares legimus, dicente Job: *Spiritus divinus qui est in*
Job. XXVII, 3. *naribus meis.* Non omnes homines has aures, et has nares habent. Alia est enim forma corporis, alia gratiæ spiritalis. Qui spiritalis est, audit omnia, dijudicat omnia: animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei. Hic enim terrigena est, ille cœlestis.

Vers. 3. 5. Ideoque addidit: *Quique terrigenæ, et filii hominum: simul in unum dives et pauper;* ut universos vocaret. Quis est terrigena, nisi filius hominis? Quis est spiritalis, nisi Dei Filius? Ille ex sanguine concretus, et ex carnis et viri voluptate generatus: iste ex Deo natus. Alius dives in omni verbo, et scientia: alius pauper, gratia tamen dives;[2] quia et pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum. E contrario est et dives in superbia, et pauper in humilitate. Omnes vocantur ad Ecclesiam, ut omnes redimantur a Christo. Qui æger est, medicum invenit; qui sanus, sapientiam adquirit; captivus redemptorem, liber remuneratorem. Omnes ædificat scriptura divina. In ea invenit unusquisque quo aut vulnera sua curet, aut merita confirmet. Simul autem in unum divitis et pauperis facta vocatio in quamdam humilitatem æqualitatemque nos provocat; ut neque dives fastidiat inopem, neque diviti pauper invideat: sed utrumque sibi gratia una connectat; quia et Dominus pauper factus est, cum dives esset, ut idem et pauperum salvator esset et divitum.

Vers. 4. 6. Et subtexuit: *Os meum loquetur sapientiam, et meditatio cordis mei prudentiam.* Merito omnes vocantur, quia omnibus sapientiæ fons abundat, nec thesauro pecuniario comparatur, quæ pretiosior thesauris omnibus declaratur. Ideoque nec dives avertitur, nec pauper excluditur; quia sapientia non facultates discriminat, sed voluntates. Ille aptior, qui prior affectu, et proximus disciplina. Quod si meditatio cordis prudentiam loquitur, quanto magis perfecta doctrina? Deinde admonemur non tumultuarium proferre sermonem; sed exercitio quodam meditationis, et statera mentis internæ examinare dicenda; quia scriptum est alibi: *Statera fallax non bonum.*
Prov. XX, 23.

Vers. 5. 7. *Inclinabo ad parabolam*[3] *aurem meam: aperiam in psalterio propositionem meam.* Sapiens auditor intendit, atque inclinat aurem suam, ut intelligat parabolarum figuras. Ipsum aurem suam dicit Salvator, qui aurem habet audiendi. Aperit etiam Dominus clausam propositionem suam; cum aptum organum sibi et vas electionis invenerit, quod psalterium vocat: cujus similis Paulus dulcis gratiæ cantilenam nervis omnibus sibi concinentibus resultavit, sancti Spiritus plectro interiorem chordam, exterioremque pulsando, ut et lingua oraret et mente. Ideoque ait: *Orabo spiritu, orabo et mente: psallam spiritu, psallam et mente.* Hu-
I Cor. XIV, 15. jusmodi ergo virum Christus multo ante promittit, per quem manifestaret abscondita, et involuta prophetici obscuritate sermonis aperiret. Bonum psalterium, cum fidei vita consentit, et caro animæ, virtuti adspirat voluntas. Hoc est dulce psalterium, ubi canora est disciplina vivendi; ut impleatur illud quod scriptum est: *Clara erit lingua mutorum.*
Isai. XXXIII, 6.

Vers. 6. 8. Sequitur: *Ut quid timebo in die mala? Iniquitas calcanei mei circumdabit me.* Hoc est, cum os meum loquatur sapientiam, et meditatio

[1] Cod. A, *fimbriam vestimenti ejus,* ut in textu evangelico præcedenter.

[2] Cod. A, et juxta Maurinos quatuor alii, *Alius pauper gratia. Habes tamen quia et pauper clamavit,* etc.

[3] Psalter. mediol., *ad similitudinem.*

cordis mei prudentiam, in die judicii timere quid possum; nisi forte calcanei mei iniquitas mihi sit abluenda? Alia est iniquitas nostra, alia calcanei nostri, in quo Adam dente serpentis est vulneratus, et obnoxiam hæreditatem successionis humanæ suo vulnere dereliquit, ut omnes illo vulnere claudicemus. Unde Dominus discipulis pedes lavit, ut lavaret venena serpentis; et Petrus reprehenditur quod excusabat, ne sibi Dominus pedes lavaret. Ideoque dictum est ei: *Nisi lavero tibi pedes, non habebis mecum partem.* Quo audito, non solum pedes, sed etiam manus obtulit abluendas. Cui Dominus respondit: *Qui lotus est, non habet necesse ut iterum lavet, nisi ut pedes lavet: sed est mundus totus.*

Cf. August. l. 1 contr. Jul. Pel. cap. 3.

Joan. XIII, 8.

Ibid., 10.

9. Ergo David dicit: *Iniquitates meæ superposuerunt caput meum;* qui se noverat in iniquitate esse conceptum, et in delictis a matre esse generatum. Dominus autem qui sua peccata non habuit, nec cognovit proprias iniquitates, ait: *Iniquitas calcanei mei circumdabit me;* hoc est, iniquitas Adæ, non mea. Sed ea non potest mihi esse terrori;[1] in die enim judicii nostra in nobis, non alienæ iniquitatis flagitia puniuntur. Unde reor iniquitatem calcanei magis lubricum delinquendi, quam reatum aliquem nostri esse delicti. Meritoque Dominus qui pro nobis universa suscepit, Lavemus, inquit, et pedes, ut calcanei lubricum possimus auferre; quo fida statio possit esse virtutum, et ne paterno quis errore labatur, qui suo paratus est stare proposito; et non metuat lubricum hæreditatis, qui cupit vestigium tenere virtutis. Iniquitas ergo calcanei nostri prævaricatio est Adæ, per quam prolapsus est in contemptum et dissimulationem cœlestium mandatorum.

Ps. XXVII, 5.

1

10. Est etiam iniquitas calcanei Judæ hæsitanda[2] proditio. Calcanei ideo, quia scriptum est: *Qui manducat mecum panem, levabit super me calcaneum suum.* Bene et ibi suum, et hic[3] meum dixit: suum, quia Christus sine iniquitate, hæc autem solius iniquitas proditoris: meum autem calcaneum, quasi ultimum sui corporis Judam Christus appellat, cujus nos sumus corpus et membra. Apostoli præstantiora et actuosa membra sunt Christi: Judas calcaneum, quasi extrema pars corporis serpenti obnoxia, et patens vulneri. Primum ergo calcaneum Adam, secundum calcaneum Judas. Ille lapsus totius hæreditatis, hic solius proditoris, qui hæreditatem implicare non potuit; quia jam non carnales sumus, sed Redemptoris hæreditas, Scriptura dicente: *Est hæreditas credentibus in Domino.*

Ps. XXXVII, 18.

2

3

Isai. LIV, 17.

11. Est et illa iniquitas calcanei sui, quæ circumdedit Christum. *Circumdantes,* inquit, *circumdederunt me, et in nomine Domini ultus sum in*[4] *eos.* Calcaneum ejus Synagoga est, decor et gloria vultus ejus Ecclesia, sicut scriptum est: *Dominus regnavit, decorem induit.*

Ps. CXVII, 11.

4

Ps. XCII, 1.

12. Illi ergo sunt calcaneum, de quibus dicit: *Qui confidunt in virtute sua, quique in*[5] *abundantia divitiarum suarum gloriantur. Divites egueruntⁿ*[6] *et esurierunt.* Quod de Judæis dictum est. Sed et omnes qui luxuriose vivunt, et non tenent caput, calcaneum Christi sunt. Sed hæc generalia, quæ late patent. Ceterum specialiter de Juda locutus est proditore, qui sibi validus et dives apostolatus gloria videbatur.

Vers. 7.

5

Ps. XXXIII, 11.

n

13. Denique de passione Domini sermo contexitur. *Frater non redimit, redimet homo; nec dabit Deo propitiationem*[7] *suam, et pretium redemptionis animæ suæ;* hoc est ut quid timebo in die mala? Quid enim potest mihi nocere, qui non solum non indigeo redemptore, sed ipse omnium sum redemptor? Alios liberos faciam, et pro me ipso ipse trepidabo? Ecce faciam nova omnia, quæ supra ipsum germanitatis affectum sint atque pietatem. Quem frater eodem matris utero effusus in lucem redimere non potest, quia parilis naturæ infirmitate retinetur, redimet homo: sed ille homo de quo scriptum est, quia *mittet illis* Dominus *hominem, qui satvabit eos;* qui de se ipso dixit: *Quæritis me occidere, hominem qui veritatem locutus sum vobis.* Sed quamvis homo sit, quis cognoscet eum? Quare nemo cognoscet? Quia sicut unus Deus, ita et unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Ipse est solus qui redimet hominem, vincens pietate germanos; quia pro alienis sanguinem suum fudit, quem nemo potest offerre pro fratre. Itaque corpori proprio non pepercit, ut nos redimeret a peccato; et dedit semet ipsum redemptionem pro omnibus; sicut verus ejus testis adseruit apostolus Paulus, qui ait: *Veritatem dico, non mentior.* Sed quare solus hic redimet? Quia nemo potest eum æquare pietate, ut pro servulis suis animam suam ponat: nemo integritate; omnes enim sub peccato, omnes Adæ illius subjacent prolapsioni. Solus Redemptor eligitur, qui peccato veteri obnoxius esse non possit. Ergo per hominem Dominum Jesum intelligamus, qui suscepit hominis conditionem; ut in carne sua peccatum omnium

Vers. 8, 9

7

Isai. XIX, 20.

Joan. VIII, 40.

Rom. IX, 1.

[1] Agitur hic de fidelibus adultis, qui judicium non de originali peccato, sed de actualibus subituri sunt. Quod vero subditur, *iniquitatem calcanei magis lubricum delinquendi, quam reatum aliquem nostri esse delicti,* hoc nimirum significatur, quod postea in Trident. Synodo sess. 5, can. ult. sancitum est, concupiscentiam ab Apostolo peccatum appellari non, *quod vere et proprie in renatis peccatum sit: sed quia ex peccato est, et ad peccatum inclinat.* Confer sodes hunc nostri locum cum iis quæ lib. 2, cap. 40, *de Gratia et Peccato originali* tradit Augustinus. Verum loquendi hac de re alibi adhuc se dabit occasio. (Edit. Maur.)

[2] *Hæsitanda,* quæ proferenda non est, nisi reluctante ac prope invita lingua; ut evenit iis qui hæsitantia laborant. (Edit. Maur.)

[3] *Hic,* nempe in verbis psalmi superiori numero prolatis.

[4] Cod. A omitt. *in*, ut psalter. mediol., rom., corbej. ac mozar., cum August., Prospero et Cassiod. in hunc psalmum.

[5] Psalter. mediol., *et in.*

[6] Cod. A, *enim eguerunt.*

[7] Psalter. mediol., *non dabit Deo repropitiationem.*

crucifigeret, et chirographum universorum suo cruore deleret.

14. Sed forte dicas: Quomodo redempturus frater negatur, cum ipse dixerit: *Narrabo nomen tuum fratribus meis?* Sed non quasi frater nobis, sed quasi homo Christus Jesus, in quo Deus erat, nobis peccata dimisit. Sic enim scriptum est: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* In illo Christo Jesu, de quo solo dictum est: *Quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* Non ergo quasi fratrer, sed quasi Dominus habitavit in nobis, cum habitaret in carne. Cum igitur reconciliaverit Deo mundum, utique ipse reconciliatione non eguit. Pro quo enim peccato suo propitiaret Deum, qui nulla peccata cognovit? Denique didrachma poscentibus Judæis, quod pro peccato dabatur ex Lege, dixit ad Petrum: *Simon, reges terræ a quibus accipiunt tributum vel censum, a filiis suis, aut ab alienis? Respondit Petrus: Ab alienis. Cui dixit Dominus: Ergo liberi sunt filii. Ut autem non faciamus illis offendiculum... mitte hamum, et eum piscem qui primus adscenderit, tolle; et aperto ore ejus, invenies staterem: illum tollens dabis pro me et pro te.* Ostendit quod non pro se propitiationem debeat peccatorum, quia servus peccati non erat, sed ab omni erat liber errore Filius Dei: Filius enim liber, servus est in reatu. Ergo liber iste ab omnibus, nec pretium redemptionis animæ suæ dat, cujus sanguinis pretium poterat abundare ad universa mundi totius redimenda peccata. Recte ergo alios liberat, qui pro se nihil debeat.

15. Plus adjicio. Non solum pro se Christus pretium non debet suæ redemptionis, aut propitiationem pro peccato, sed etiam si de fideli quocumque homine accipias, possit intelligi quia non debeant singuli propitiationem suam; quia propitiatio omnium Christus est, et ipse est universorum redemptio. Cujus enim hominis sanguis jam idoneus est ad redemptionem sui, cum pro redemptione omnium suum sanguinem Christus effuderit? Est ergo cujusquam sanguis qui Christi possit sanguini comparari? Aut quis tam potens homo, qui pro se propitiationem suam dare possit supra eam propitiationem, quam in se obtulit Christus, qui solus Deo mundum reconciliavit per suum sanguinem? Quæ major hostia, quod præstantius sacrificium, qui melior advocatus, quam qui pro peccatis omnium factus est deprecatio, et animam suam dedit pro nobis redemptionem? Non quæritur ergo propitiatio, aut redemptio singulorum; quia omnium pretium sanguis est Christi, quo nos redemit Dominus Jesus, qui solus Patrem reconciliavit, et laboravit usque in finem; quia nostrum laborem ipse suscepit dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis.... et ego reficiam vos.* Vide laborantem: *Laboravi clamans, raucæ factæ sunt fauces meæ.* Et alibi: *Issachar quod bonum est, concupivit, requiescens inter sortes.* Et infra: *Supposuit humerum suum ad laborandum, et factus est vir agricola.* Ergo homo non dabit jam propitiationem suam, nec redemptionem; quia semel ablutus est a peccato per sanguinem Christi. Laborabit tamen, ut servet præcepta vivendi, et a mandatis cœlestibus non recedat. Dum vivit, in labore sit, et perseveret in eo; ut vivat in finem, ne et ipse morte moriatur, cum sit jam redemptus a morte.

16. Qui autem servaverit mandata vitæ, non videbit interitum, cum viderit mori eos, qui sibi sapientissimi et prudentissimi in hoc sæculo videbantur. Quod specialiter ad scribas et pharisæos spectat, qui sibi cathedras in synagogis vindicant, quasi sapientiæ principatum. Qui vere frustra laborant, cum putant quia per didrachmum liberentur, cum spiritale pretium animæ suæ, atque illud singulare Dominici corporis sacrificium, inani quadam Legis interpretatione contempserint, refugientes baptismatis sacramentum. Neminem enim sanguis redemit hircorum atque taurorum: sed omnes unus sanguis liberat Christi, cujus in Levitico figura, non veritas est. Non enim per didrachma, sed illius solius sanguinis pretio liberamur.

17. Simus ergo docibiles Dei; ut nemo nostrum videat interitum in illo die, quando damnabuntur morte perpetua sapientes istius mundi, vel principes Judæorum; quando *simul insipiens et stultus peribunt.* Non idem est utrumque. Stultus est qui nihil sapit, et stulta intelligit: insipiens, qui male sapit. Dixit insipiens, quia non est Deus. Quomodo iniquus, non quia æquitatem nesciat, sed quia improbitate cordis sui iniqua committat: improbus quoque dicitur, eo quod probitatem malitia sua destruere velit, non quia probitatem ignoret. Ipse ergo insipiens et stultus quando pereunt, alienis relinquunt divitias suas; suum enim[1] et legitimum stultitiæ et improbitatis hæredem reperire non possunt. Legitimi enim dicunt, quia *filii Dei sumus. Si autem filii, et hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: si tamen compatimur, ut et simul glorificemur.* Insipientes ergo divitias non habent, quia nec hæreditatem habent. Non habent divitias infidi, non possessionem; fideli enim totus mundus possessio est. Non habent hæreditatem; quia sola est hæreditas credentibus in Domino. Suas autem divitias habent. Ideoque avarus dicit: *Non habeo quo congregem fructus meos;* non enim verus fructus, sed avari fructus pecunia est. Et Dominus avaro dicit: *Vade, vende bona tua.... et veni; sequere me.* Non enim perfectum bonum est patrimonium; sed hæc sunt avari bona, quæ in emolumento aliquo constituta sunt. Vende, inquit, quæ putas tua esse, cum tua non sint, quia ad alios fluminis modo transeunt; et sequere me, ut bonum immortale cognoscas. Sapientes ergo in interitum

Ps. XXI, 23. II Cor. V, 19. Joan. I, 14. Matth. XVII, 24 et seq. Vers. 10. Matth. XI, 28. Ps. LXVIII, 4. Gen. XLIX, 14, 15. Vers. 11. Rom. VIII, 16, 17. Luc. XII, 17. Matth. XIX, 21.

[1] Cod. A, *cum enim.*

deducuntur, quibus Deus abscondit quæ parvulis revelavit. Peribunt simul, et in uno eodemque loco erunt insipiens et stultus, *et alienis relinquent divitias suas;* quia non invenit nequitia legitimum successorem.

Vers. 12. 18. *Et sepulcra eorum domus illorum in sæculum, tabernacula eorum in progenie et gene-*
1 *ratione:*[1] *invocaverunt nomina eorum in terris ipsorum.* Ubique Scriptura sepulcra pro vilibus ducit, quibus degeneres, et vitæ hujus cupidi
Ps. v, 11. comparantur. *Sepulcrum patens est guttur eorum.* His ergo qui ad diem et de die vivunt, sepulcra pro domibus sunt. Domus enim justorum non in terra est, sed in cœlo; sicut Apostolus docuit dicens: *Nostra autem conversatio in cœlis*
Philip. III, 20. *est.* Ipsa est domus nostra, quæ domus est Christi. Unde ait Scriptura: *Et Moyses quidem fidelis in tota domo ejus, tamquam famulus in testimonium eorum quæ dicenda essent: Christus*
Heb. III, 5, 6. *vero tamquam filius in domo sua.* Piis ergo domus est Ecclesia, piis patria cœlum est. Ideoque justus ait: *Advena ego sum apud te in terra et*
Ps. XXXVIII, 13. *peregrinus, sicut omnes patres mei.* Luxuriosis domus sepulcrum est. Denique tamquam in sepulcro vivunt qui possunt dicere: *Manducemus*
Isai XXII, 13 *et bibamus; cras enim moriemur,* resurrectionem ante oculos non habentes. Ideoque tumulis suis affixi atque adtumulati adhærent, quia resuscitari se posse non crediderunt. Habitaculum ergo illis in suo busto est, et tabernaculum eorum in progenie et generatione terrena est; qui
2 vermes sui corporis hæredes relinquunt,[2] ut hic tantum sit memoria eorum, et in æternum transire non possit.

19. Denique *nomina eorum in terris ipsorum;* quia opera eorum corruptibilia atque terrena. Et ideo ibi scribuntur eorum nomina, ubi vivere maluerunt. Qui autem elevaverunt opera sua, iis dicitur: *Nolite gaudere, quia dæmonia vobis subjecta sunt: sed gaudete, quia nomina*
Luc. x, 20. *vestra scripta sunt in cœlo.* Hinc ergo intelligamus quia non otiose Dominus eos arguit, qui ædificabant sibi sepulcra, vel tumulos prophe-
Matth. XXIII, 28. tarum, et exornabant ea. Condemnantur enim Judæi, qui prophetis quos occiderant, terrena solatia, non æterna præmia deferebant. Ideoque
Matth. VIII, 22. prohibet, ut discipulus suus sepeliat patrem; quia æterno Patri sine cessatione esse debet intentus. Et in Esaiæ libro scriptum est: *Quid,*
Isai. XXII, 6. inquit, *quia ædificasti et excidisti tibi sepulcrum?* Et reprehenditur Maria, quæ Christum in tumulo requirebat. Relinque sepulcra, quæ reliquerunt qui audita voce Domini in ipsius passione surrexere de tumulis. Noli inter mortuos habitare, qui vivis. Audi vocem resuscitantis Jesu: *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis; ut lumen tibi Christi infundatur.* Alterum[3] lumen ejus Spiritus sanctus est, qui apostolis sanctis in dispersione linguarum tamquam ignis illuxit.
Ephes. v, 14
3

20. Sequitur: *Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis quæ sine sensu sunt; et similis factus est illis. Hæc via eorum in offendiculum ipsis: et postea in ore suo com-*
Vers. 13, 14.
placebunt.[4] Quia non intellexit homo, cum in honore esset (est autem honor, quia ad imaginem Dei factus est, factus est rationis capax), comparatus est jumentis, quæ sensum non habent: qui autem intellexit, angelis comparatur. Et ideo hic bonorum operum claritate magnificatus est: ille sicut equus adhinniens æstimatur colluvione vivendi, quæ viæ offendiculum adfert in turpitudine et obscœnitate viventibus. Insipientia enim viri contaminat vias ejus. Hujusmodi autem viri vivunt secundum appetentiam suam, quæ offendiculum creat, et post offendiculum complacebunt in ore suo, sed non in corde. Non enim boni, de quibus dicitur: *Ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant.* Quo
Ps. LXI, 5.
responsum est etiam iis qui habent in codicibus suis ita scriptum: *Et postea in ore suo benedicent.* Verbum enim tuum prope, et in ore tuo sit, et in corde.
4

21. *Sicut oves in infernum deducentur:*[5] *mors*
Vers. 15.
5
depascet eos. Et dominabuntur eorum justi in matutinum; et auxilium eorum veterascet in inferno.[6] Qui noluerunt ut pasceret eos Christus, depascet eos mors. Quis ergo dimittat bonum pastorem, qui pro ovibus suis animam suam ponit; quia pertinet ad eum gregis sui cura? Aut quis eligat mercenariam mortem, quæ operum pessimorum digna mercede referatur? Simul cognosce, o homo, quia Christus verus est pastor, qui suos pascit ad vitam. Mors subintravit, quæ ad interitum adducit alienos, et devorat eos, quibus potest propter eorum flagitia prævalere. Quibus licet in hac vita studium potentiæ fuerit et divitiarum, ut aliis dominarentur; sed in resurrectione erit servitus, cum justis matutinus splendor illuxerit: quorum figura est, quod Jacob dominus præponitur fratri. Miserabilis[7] itaque servitus, ut eo tempore quo alii
6
vocantur in gloriam splendoris et luminis, horum gloria veterascat, et consumatur in tenebris inferorum. Meritoque de his dicitur: De honore suo *et gloria sua expulsi sunt;* quia temporalis hæc gloria.
7

[1] Psalter. mediol.: *Sepulcra eorum domus eorum in æternum: tabernacula eorum in generatione et progenie.*

[2] Mss. aliquot, *terreni sunt, qui vermes sui corporis,* etc. Codex autem A, *terreni sunt.... relinquent.*

[3] Cod. A, *æternum.*

[4] Psalter. mediol.: *Et homo, in honore cum esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis. Hæc via eorum scandalum ipsis; et postea in ore suo bene prosperabuntur.*

[5] Psalter. mediol., *in inferno positi.*

[6] Psalter mediol.: *Et dominabuntur super eos qui recto sunt corde a matutino. Et auxilium eorum veterascet in inferno.* Quod autem habent codices et editiones, Maurina non excepta, post reliqua verba, *a gloria eorum,* Ambrosii non esse, sed fuisse e Vulgata desumptum, apparet ex hujus numeri fine, ubi Ambrosius verba illa profert in separato contextu, prouti in mediolanensi psalterio leguntur. Ideo e superiori loco eadem expunximus.

[7] Mss. Vat., quatuor gallici, et cod. A, *præponitur fratri miserabili. Itaque mala servitus,* etc.

Vers. 16. 22. *Verumtamen Deus liberabit*, inquit, *animam meam de manu inferni;*[1] *cum acceperit eam.* Bene hoc dicit qui sciebat animam suam in inferno non derelinquendam. Descendit enim, ut captivos absolveret de faucibus inferorum, non ut in his captiva remaneret.

Vers. 17. 23. Ergo quoniam hæc, quæ in isto sæculo sunt, nobiscum transire non possunt; ideo tibi dicitur: *Ne timueris cum dives factus fuerit homo:* [2] *et*[2] *cum multiplicata fuerit gloria domus ejus.* [3] *Quoniam non cum*[3] *morietur, accipiet omnia: neque simul descendet cum eo gloria domus ejus.* Noli, inquit, expavescere divitias, et potentiam divitis, et gloriam sæcularem; quoniam caduca illa sunt, et citius abeunt, quam venerunt. Somnium est iste thesaurus: evigilas, et recessit; quoniam qui potuerit crapulam mundi istius edormire, et sobrietatem virtutis adsumere, ista contemnit, et pro nihilo pecuniam ducit. Neque timueris cum multiplicatam gloriam domus alicujus potentis audieris. Inspice diligenter, et vacua est, quæ nihil habeat in se de fidei plenitudine. Et quid de domo dicam? Vacuus erat totus hic mundus antequam numero credentium eum Christus impleret. Ideoque scriptum est: Ps. CIX, 6. *Judicabit inter gentes, replebit ruinas.* Quid enim aliud erat ante in hoc mundo, nisi ruina perfidiæ? Quid est ruina? Audi dicentem: *Ubi ruina,* Matth. XXIV, 28. *ibi et aquilæ;* id est, ubi ruina, ibi et resurrectio. Ruina vacua firmitatis est: resurrectio plenitudo vivendi est. Ideoque nos Adæ illius ruina vacuavit, sed Christi replevit gratia. Ideo se ille exinanivit; ut nos repleret, atque in carne hominis plenitudo virtutis habitaret. Quid sit ruina, cognosce. Dum vivit homo, infusus est spiritu: ubi mortuus fuerit, vacuus utique hujus vitalis est spiritus. Multo magis vacuum facit amissio gratiæ spiritalis, quem gratia replere consuevit, ut possimus dicere: *Quoniam nos omnes de plenitudine ejus accepimus, et gratiam* Joan. I, 16. Isai. XLIX, 4. *pro gratia.* De alio dicitur: *In vacuum laboravi:* justus autem sicut odor agri pleni.

Vers. 18 24. Quid autem non vacuum, quod sæculare atque mundanum; cum recte dixerit, qui mundum istum sobria virtute contempsit: *Nudus* Job. I, 21. *sum natus; nudus et moriar?* Numquid secum quis potest auferre quæ possidet? Hic omnia derelinquit, solus intrat in tumulum, et vacuum illius divitis est sepulcrum, quem nec ipsa terra [4] capiebat.[4] Unde dictum est: *Numquid soli habitabitis super terram? Numquid descendit in illud* Isai. V, 8. *sepulcrum gloria domus ejus aut copiæ?* Vide vim Scripturæ. Gloria sæculi non descendit cum peccatore; sed gloria virtutis adscendit cum innocente. Et ut compendiosius dicamus, gloria hominis cum adscendente adscendet; cum descendente non descendet. Quod gratiæ est ac virtutis, adscendet. In paradisum adscenditur; in infernum descenditur. *Descendant,* inquit, *in infernum viventes.* Ideoque Lazarus pauper per Ps. CIV, 16. angelos in Abrahæ sinum est elevatus. Dives luxuriosus elevans in inferno oculos suos rogat Abraham ut mittat pauperem, et digito suo contingat linguam ejus, quo requiem aliquam in ardore maximo constitutus posset adipisci. Vide illum pauperem bonis omnibus abundantem, quem sancti Patriarchæ requies beata circumdabat. Vide hunc vacuum, qui sibi in hoc sæculo abundare omnibus videbatur, cujus anima in vita ipsius benedicebatur; sed nunc iners morte cruciatur. Luc. XVI, 22 etss.

Vers. 19. 25. Unde pulchre sequitur: *Quoniam anima ejus in vita ipsius benedicetur: confitebitur tibi,* [5] *cum benefeceris*[5] *ipsi.* Benedicent, inquit, eum benedictione terrena. Stulti homines, qui præsentia, non futura considerant. Benedicent eum [6] adseclæ ejus atque parasiti.[6] Ipse quoque beatum se putat, si agrum aliquem quem desiderabat, invaserit. Confitetur tunc Deo, cum ei in hoc sæculo secunda succedunt; quando autem adversa contingunt, impio ore maledicit. Hoc ergo dicit, quia sæcularis non agit gratias in paupertate positus et adversis; justus autem in angustiis magis Dominum grato benedicit affectu. Denique diabolus ad Deum dicit: Quid mirum, si te benedicit Job? Abundant ei omnia. *Sed mitte,* inquit, *manum tuam, et tange ea quæ possidet; videamus si in faciem te benedicet.* Et Job. I, 11. dedit ipsi Dominus potestatem, ut quæ sæculi essent hujus, auferret; carnem ipsius, ulceris atrocitate perfunderet. Job tamen benedicebat dicens: *Dominus dedit, Dominus abstulit.... sit nomen Domini benedictum.* *Ibid.*, 21.

26. *Introibit usque in progeniem patrum ejus:* [7] *usque in seculum*[7] *non videbit lumen. Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis, quæ sensum non habent, et similis factus est illis.* Ideo, inquit, iste in progeniem patrum suorum introibit. Qui est pater impiorum, Dominus declaravit dicens: *Vos ex patre diabolo estis.* Sunt et illi patres de quibus di- Joan. VIII, 44. citur: *Relinque mortuos sepelire mortuos suos.* Matth. VIII, 22. Ideo et Moabitæ usque in tertiam et quartam generationem prohibiti sunt introire in Ecclesiam Domini; ut filii eorum propter peccata patrum Deut. XXIII, 3. suorum introirent in eorum generationem, quorum facta imitabantur et mores. Unde et scriptum est: *Filii adulterorum in consummatione*

[1] Psalter. mediol., *inferi.*
[2] Psalter. mediol., *aut.*
[3] Psalter. mediol., *dum.*
[4] Videntur hæc proprie cadere in Alexandrum Macedonem, quem Plutarchus et Val. Maximus narrant, cum de infinitate mundorum philosophum quemdam disputantem audivisset, flevisse, quod vix unum possideret. Hinc de illo Juven. Sat. 10:

Unus Pellæo juveni non sufficit orbis.
Æstuat infelix angusto limite mundi, etc.
(Edit. Maur.)

[5] Psalter. mediol., *benedixeris.*
[6] Uti italice quoque dicitur, *parasiti* sunt qui mensæ gratia magnatibus atque divitibus adulantur, a παρὰ, et σιτος, nempe *propter frumentum,* vel *cibum.*
[7] Psalter. mediol., *et usque in æternum.* Postremus autem versiculus, ut præcedens in nota sub num. 20.

Sap. III, 6. *erunt.* Ergo qui non illum patrem qui in cœlo est, sequitur, sed illum terrena colluvione viventem, in progenie terreni patris intrat. Qualis enim terrenus, tales et terreni; ut sit ejus vita terrena, requies nulla post mortem. In æternum
1 non videbit[1] lumen; quoniam temporale quæsivit. Ille autem qui Christi secutus est gloriam, qui desideravit illud lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, A inveniet et videbit lumen æternum; quia eum Christus redemit a morte.

27. Tunc ergo cogitabit secum, quia *cum in honore esset, non intellexit;* et ideo erit similis jumentorum qui similis debuit esse angelorum, per Domini nostri Jesu Christi gratiam: cui est honor, gloria, perpetuitas a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

2

IN PSALMUM LXI ENARRATIO.[2]

Titulus: *In finem, pro Idithum, Psalmus ipsi David.*

In hujus psalmi tractatu B. Ambrosius infidelitatem et impietatem Maximi tyranni graviter redarguit, qui ausus est dominum suum Gratianum imperatorem fraude et dolo perimere: quem imperatorem in Domini tabernaculo habitare, et in monte ejus requiescere dicit.

Vers. 1.

OMNIUM nostrum indubia consuetudo est, ut festinemus ad finem, et eorum quæ legimus vel vidimus et audivimus, velimus summam cognoscere. Unde titulus ipse otiosos nos esse non patitur, nec feriatis præterire auribus desiderii communis indicium. Præ ceteris enim, licet etiam in ceteris clareat, divinum tamen in hujusmodi D psalmo refulget oraculum. Unde diligentius quid sit finis consideremus; finis enim dicitur τέλος, et summa rei ejus quam volumus explicare. Finis dicitur Christus, quia ipse est finis Legis, sicut scriptum est: *Finis enim Legis Christus ad*
Rom. x, 4. *justitiam omni credenti.* Finis etiam dicitur, quia ipse est principium et finis. Ergo isti psalmi qui titulantur: *In finem,* aut de Christo sunt, aut ipsius Christi: de Christo, cum ipse annuntiatur; ipsius Christi, cum ipse se nuntiat, ventu- E rumque promittit in terras, et futuram nobis revelare dignatur proprii corporis passionem.

2. Ideoque *ipsi David* inscribuntur in titulo, quasi vero David ipsi Domino prophetici oris
3 ministeria deputentur,[3] per quem humanæ vocis officio vis cœlestis increpuit, et divina sententia resultavit.

B 3. Meritoque *pro Idithum,* qui fuit propheta, et psalmos cum sex filiis canebat suis,[4] velut 4 quædam præfatio est; eo quod esset his venia prophetanda, qui in psallendi ministerio constituti, divina oracula humana voce loquerentur. Et quia pro totius mundi abolendo errore suscipienda Dominici corporis passio foret, hujus licet nomine cujus sedulitas probaretur, commendatiorem eruditionem plebis expressit. Itaque ipsum audiamus loquentem.

C 4. *Nonne Deo subdita erit anima mea?* Su- Vers. 2. scepturus carnem hominis Dominus noster Jesus, ut in se eam ipse mundaret, quid prius quam peccati veteris primum debuit abolere contagium? Nam quia per inobedientiam culpa irrepserat, dum mandata divina temerantur, obedientiam utique præ ceteris debuit reformare, ut seminarium erroris excluderet. Fibra enim peccati[5] inde manaverat: et ideo sicut bonus 5 medicus radices prius ulceris debuit amputare; ut medicamentorum salubre remedium vulneris ora sentirent. Frustra enim cicatricem curaveris, si serpant interiora contagia; immo acerbatur vulnus, si foris clauditur, cum interius virus exæstuat. Nam quid proderat donasse peccatum, si peccandi maneret affectus? Hoc erat non sanare cicatricem, sed claudere. Voluit itaque mundare vulnus, ut affectum sanaret; ne inobedientiæ sors ulla remaneret. Suscepit ipse obedientiam, ut nobis eam transfunderet. Sic enim oportebat, ut quoniam per inobedientiam unius hominis peccatores constituti erant plurimi, per unius rursus obedientiam justi constituerentur multi.

5. Unde valde errare eos res indicat, qui carnem hominis a Christo ajunt esse susceptam, affectum negant: et contra ipsius Domini Jesu venire consilium, qui hominem ex homine tollunt; cum homo sine affectu hominis esse non

[1] Cod. A, *videat.*

[2] Dolemus pro hoc psalmo nullum codicem præsto nobis fuisse, unde variantes lectiones depromeremus.

[3] Rom. edit. sola, *quasi vero David ipsi a Domino;* cum ant. editt. ac mss. aliquot, *prophetici oris ministerio deputentur.* Plures codices, et quædam edit. Paris.... *ministeria deputentur.* Melius; totus enim hic locus explicari debet eo sensu: Quasi ipsi Domino qui verus est David, propheticorum psalmorum cantus adtribuatur. Quamquam nec sensu careat, si vocem *ministerio* retineas. (Edit. Maur).

[4] Horum nomina reperias licebit lib. I, Paral. cap. 25, ℣. 3. (Edit. Maur.)

[5] *Fibra peccati,* dicitur per methaphoram a radicum fibris. (Edit. Maur.)

possit. Nam caro sine affectu et præmii immunis et culpæ est. Illud ergo suscipere debuit et sanare, unde culpa manaverat; ut originem erroris et quasdam prorumpentis delicti fores clauderet. Unde ego hodie hominem agnoscerem Dominum Jesum, cujus carnem non video, affectum lego: unde, inquam, hominem eum agnoscerem, nisi esuriisset, nisi sitisset, nisi flevisset, nisi dixisset? *Tristis est anima mea usque ad mortem?* Denique scriptum est: *Et homo est, et quis cognoscet?* Sed homo per ista cognoscitur, qui per opera divina supra homines æstimatur. Itaque ipse eo usque se hominem credi volebat, cum Deus esset; ut se appellaret hominem dicens: *Quid me quæritis occidere, hominem qui veritatem locutus sum vobis?* Nec solum hominem, sed etiam filium hominis diceret, sicut ait: *Quid me dicunt esse homines filium hominis?* Unde ille summam tenere fidei pronuntiatus est, qui et Dei Filium cognovit, et hominem non negavit. Ipse igitur utrumque unus, inseparabilis numero, et agnoscendus operis distinctione, non varietate personæ. Non enim alter ex Patre, et alter ex Maria: sed qui erat ex Patre, carnem sumpsit ex Virgine; affectum adsumpsit ex matre, ut infirmitates nostras ipse susciperet. Unde ait Propheta: *Et pro nobis dolet.* Quomodo dolebat meo dolore, si meum non gerebat affectum? *Homo*, inquit, *in plaga, et sciens ferre infirmitatem.*

Matth. xxvi, 38. Jer. xvii, 9. Joan. viii, 40. Matth. xvi, 13. Isai. liii, 4. *Ibid.*, 3.

6. Itaque quasi homo infirmatus est, quasi homo doluit; et nos quasi hominem æstimavimus eum esse in doloribus: sed quasi victor infirmitatum, non infirmitatibus victus, pro nobis non pro se dolebat; et infirmatus est non propter sua, sed propter nostra peccata, ut nos suo livore sanaret. Quid utique est *homo in plaga, et sciens ferre infirmitatem;* nisi quia plagæ habebat compassionem? Aut quomodo sciebat ferre infirmitatem, si sensum infirmitatis excluserat? Quod enim portamus, hoc pro onere sustinemus. Suscepit ergo peccata nostra, ut portaret: suscepit etiam, ut purgaret. Denique scriptum est: *Et peccata eorum ipse purgavit. Ideo ipse hæreditate possidebit multos, et fortium partietur spolia.* Ibi enim major triumphus, ubi mens interna mundatur. Quod portat igitur, ad remissionem pertinet: quod purgat, ad correctionem. Suscepit itaque compassionem nostram, suscepit et subjectionem. Quod enim subjecit sibi omnia, suum est: quod subjectus est, nostrum est. Ideoque ait: *Nonne Deo subdita erit anima mea?* Anima, inquit, subdita, non divinitas: anima subjecta, non Dei virtus. Virtus enim Dei non potestati subdita est; sed unitate[1] et consortio ejus utitur potestatis. Illa subjecta est, quæ humanæ conditionis fragilitate plerumque mutatur, non quæ mutari non potest. Anima carni compatitur, et animæ caro, quæ sibi quodam contubernio copulantur. Illa subjicitur, quæ tristis est; quia scriptum est: *Tristis est anima mea usque ad mortem.* Illa subjicitur quæ suscepta, non ex Deo Patre nata: quamquam ipsa subjectio non in specie quidem infirmitatis sit, sed in operatione virtutis; dispensationis magis temporariæ arbitra,[2] quam perpetuo servitio mancipata. Unde et ait: *Nonne Deo subdita erit anima mea?*

Ibid., 11, 12. 1

A B

Matth. xxvi, 38. 2

7. Cur dixit, *erit,* si sempiterna subjectio est? Sed quia Filius Dei qui loquebatur æternus est, animam autem suscepit ex tempore; ideo futuram subjectionem animæ suæ dicit. Per ipsam ergo obedientia, per ipsam humilitas; quæ tamen non ad infirmitatem potentiæ suscepta sunt, sed ad magisterium disciplinæ. Ipse enim Dominus Jesus *cum esset in Dei forma, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semet ipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, in specie inventus ut homo: humiliavit semet ipsum, factus obediens usque ad mortem;* sicut Apostolus dicit, non jugem et perpetuam, sed temporalem subjectionem cupiens declarare: qualis sit suscepta cum carne, et deposita cum ipsius corporis servitute.[3] Sic etiam ad Hebræos scriptum est. Nam cum proposuisset exemplum dicens: *Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech;* subjecit idem Paulus: *Qui in diebus carnis preces et supplicationes adhibuit ei, qui posset liberare eum de morte, cum magna voce et lacrymis: et exauditus ab illo metu. Quamquam esset Filius didicit ex his quæ passus est obedientiam: et consummatus obtemperantibus sibi causa factus est salutis æternæ: vocatus a Deo sacerdos secundum ordinem Melchisedech.* Nonne igitur evidenter clamavit Apostolus dicens obedientiam illam et humilitatem non divinitatis fuisse, sed carnis? Quod enim discitur, temporale est. Quasi homo ergo ex his quæ passus est, didicit obedientiam; ut consummaretur in carne, et per obedientiæ transfusam in nos successionem causa fieret nobis salutis æternæ, quibus ante per inobedientiæ hæreditatem primus ille Adam causa factus est mortis.

C D E

Philip. ii, 6-8. 3 Hebr. v, 6-10.

8. Subjectio ergo magisterium virtutis humanæ, non divinæ imminutio potestatis est. Nam si illum minorem Filium et inæqualem Patri dicunt, quia erat subditus Patri Deo; numquid et matre ideo minor, quia subditus erat matri? Lectum est enim de Joseph et Maria: *Et erat subditus illis.* Sed pietas omnibus nobis non di-

F

Luc. ii, 51.

[1] Cuntæ edit. ac plerique mss. *non potestati subdita est, sed unitati,* etc.... Melius cod. Reg. alter.... *sed unitate,* etc. (Edit. Maur.)

[2] *Arbitra,* id est, testis; per hanc enim animæ Christi subjectionem dispensatio humanæ redemptionis manifestata est; cum inde consilium divinum inobedientiæ primi Adæ per secundi obedientiam reparandæ intellexerimus. Aut forte *arbitra* idem quodammodo est ac moderatrix; quia dispensationem illam anima Christi Domini suscepit non coacta sed volens. Quippe oblatus est, quia ipse voluit, ut Esaias 53, 7, vaticinatur. (Edit. Maur.)

[3] Dei Filius subjectionem quidem cum corpore suscepit, sed non deposuit cum corpore; quia illud quod semel adsumpsit, numquam dimisit. Deposuit vero cum corporis servitute; quando scilicet corpus excusso mortalitatis jugo, immortalitatis dotibus præditum resurrexit. (Edit. Maur.)

spendio, sed incremento est, per quam omnibus nobis Dominus Jesus fidem infudit et gratiam; ut nos spiritu fideli subditos Patri faciat Deo. Et ideo novo et profundo consilio Apostolus ait quod ipse Patri erit subjectus in nobis, cum fuerit in omnibus plenitudo fidei, et quædam devotionis unitas. Nunc enim quamdiu sententiis discrepamus, quodammodo regnum Christi minoramus; quia nondum ei subjecta sunt omnia, cujus regnum unitas est: *Cum autem subjecta illi fuerint omnia, tunc et ipse subjectus erit illi, qui sibi subjecit omnia, ut sit Deus omnia in*
I Cor. xv, 28. *omnibus;* sicut scriptum est. Nunc enim potestate supra omnes est; sed opus est ut sit in omnibus voluntate: volet autem, cum omnia in nobis cognoverit sui plena, et vacua delictorum. Nondum igitur subjectus est Patri, quia nondum omnia et in omnibus Christus: cum autem fuerit omnia et in omnibus Christus, erit omnia et in omnibus Deus. Unde colligitur unum esse regnum Patris et Filii, et etiam Spiritus sancti; quia qui Filium receperit, recipit et Patrem, recipit et Spiritum sanctum; quia una potestas, una gratia, una operatio Trinitatis est.

9. Meritoque addidit Dominus: *Ab ipso enim salutare meum.* Quasi diceret: Nolite turbari quia dixi animam meam fore Deo subditam. Anima erit subdita, quæ vestri est portio: salutare autem meum ab ipso; hoc est, quia a Patre et in Patre semper sum. A Patre enim veni in hunc mundum: etsi videtis hominem, Dei Filium credite.
Joan. xv, 26. *Cum venerit autem Paracletus quem ego mittam vobis a Patre meo, Spiritus veritatis, qui a Patre meo procedit, ille testimonium perhibebit de me.* Et Filius a Patre procedit, et Spiritus ab ipso procedit. De unitate ergo divinitatis ambiguum nihil. Ideoque concupivit David hoc salutare Dei nobis dari; quia ipse est vita æterna, si et Patrem verum Deum cognoscamus et Filium, quem pro nostra certum est salute venisse, sed non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Adsertionem suæ divinitatis sequestrat, et dispensationis humanæ repræsentat officium.

Vers. 3. 10. Ideoque adjunxit statim: *Etenim ipse est*
1 *Deus meus, adjutor meus,*[1] *defensor meus: non movebor amplius.* Hæc utique quasi homo loquitur; quia in Deo spem nostram debemus reponere, ne facile labamur: quamquam in eo quod locutus est, *Non movebor amplius,* ostendat habere se divinæ insignia potestatis. Habes enim alibi dicentem: *Adhuc ego semel terram*
Aggæ. ii, 7. *movebo.* Movit diluvio, quando præter arcam Noe caro omnis interiit: movit cum Sodoma et Gomorrha sacro igne consumptæ sunt. Hæc supernæ indignationis indicia sunt. Sed quia elegit genus hominum Dominus magis servare quam perdere, non movebitur amplius ad indignationem, qui venit ad misericordiam; venit ut redimeret nos suo sanguine, non ut nostrum effunderet; venit ut se offerret pro nobis, et quasi bonus negotiator mercem suam proprii corporis passione servaret.

Vers. 4. 11. Et cum hoc diceret, levavit oculos suos, et vidit hinc persecutores, inde nequitias spiritales in unum convenire, et ait: *Quousque irruitis in hominem, interficientes universos,*[2] hoc
2 est: Quid delere genus festinatis humanum? Hominem nescitis me pro omnium redemptione venisse? Obtuli me pro cunctis, ut omnes mea oblatione protegerem. Hominem ergo aut pro humana omni accipimus multitudine; aut si de uno accipimus, de ipso dictum intelligimus: Irruitis, sed in hominem, quia supra Deum irruere non potestis; sicut habes alibi: *Quid me quæritis occidere hominem?* Neque enim divinitas
Joan. viii, 40 morti poterat esse subjecta, sed humana susceptio. Si ergo in me irruitis, et me vultis tenere; quid eos qui mecum sunt, vultis occidere? Satis est vobis habere quem quæritis. Neque quæro consortem passionis, qui ad salutem omnium adjutore non egeo. Non requiro legatum; nuntium non præmitto: sed ipse me nuntius obtuli non quærentibus; me tradidi non comprehendentibus, ut liberarem eos qui mortis laqueis fuerant comprehensi. Irruitis igitur tamquam parieti inclinato et maceriæ impulsæ, ignari quia veni non ut inclinarem parietem, et maceriam impellerem; sed ut solverem. Veni enim pax, ut faciam utraque unum; et medium parietem maceriæ solvens, qui carnem et animam dividebat, ut unum sentire non possent: et ideo caro animæ repugnabat, et subdita imperio ejus esse non poterat; quia objecti parietis obstaculo gubernaculis ejus parere non poterat.

12. Lex igitur carnis legi mentis adversabatur. Hunc parietem veterum inimicitiarum velut murum sustulit Dominus Jesus, et pervios fecit esse conventus mentis et carnis; ut in unum coeuntes, id quod erat utrique salutare, sequerentur. Paries ergo quædam eminentia delictorum est. Unde ad pontificem Judæorum dicit Paulus: *Percutere te incipiet Deus, paries dealbate;* paries enim luto cementisque construitur.
Act. xxiii, 3 Hinc ædificabant Ægyptii civitates, quando Judæi lateres facere cogebantur. In Ægypto lutum conficiebatur, et populus Dei peccatum illic operabatur. Ideo gemebat, ideo exauditus et liberatus est a peccato. Ideo Lex data, promissa gratia; ut Lex peccatum ex parte resecaret, gratia omne donaret.

Vers. 5. 13. Et cum hæc nobis conferret, hæc pro nobis subiret, nos pretium ejus repellebamus. Unde ait: *Verumtamen pretium meum*[3] *cogitaverunt repellere;*
3 quando pretium referente Juda proditore, Judæi in loculum mittere noluerunt dicentes: *Non licet nobis mittere in loculum; quia pretium sanguinis est.* Damnatur hic judicio
Matth. xxvii, 6. suo proditor, qui refudit pretium quod accepit, infirmus ad sacri muneris testimonium, sed validus sceleris sui testis. Unusquisque enim

[1] Psalter. mediol., *et salutaris meus; susceptor meus: non movebor amplius.*

[2] Psalter. mediol., *interficitis omnes vos?*

[3] Psalter. mediol., *honorem meum.*

gravior accusator est sui, et inexcusabilem in se fert ipse sententiam. Principes Synagogæ suo condemnant se judicio. Profitentur enim pretium esse sanguinis quod dederunt, dum arguunt refundentem. Nam si recipiendum non fuit, nec solvendum fuit. Atque utinam aut non dedissent, aut quia dederant, nec recepissent. Repudiarunt enim quod in loculum mittere noluerunt, et emerunt inde agrum in sepulturam peregrinorum. Merito ergo gentiles, quibus agri ejus qui morte emptus est Christi, sepultura profecit, jam non sunt advenæ, atque peregrini: sed cives sanctorum facti sunt, et domestici Dei; quia consepeliuntur Dei Filio: Judæi autem qui passionis ejus pretium repudiarunt, peregrinantur a Christo. Tolerabilior illis vel in hoc proditor, quod confitetur errorem; illi autem crimen suum excusando acerbant. Verecundior est enim confessio post delictum. Impudenter igitur refellebant commune sacrilegium confitentem
Matth. xxvii, 4. dicentes: *Quid ad nos? Tu videris.* Quid enim
Ibid. dicebat proditor, nisi hoc: *Peccavi quod tradiderim sanguinem justum?* Quod erat crimen tradentis, quomodo suscipientis non poterat esse peccatum; cum scelus sceleri sit adjunctum, ut quem scelerate emerunt, sceleratius trucidarent?

14. *Cucurri,* inquit, *in siti.* Verum est quidem quod Dominus noster Jesus sitivit. Beata Domini sitis; quia sitivit pro nobis, et maxime in
Joan. xix, 28. passione. Denique dixit: *Sitio.* Tunc itaque sitiebat, quando de latere suo restinctura sitim omnium vivæ aquæ fluenta fundebat. Denique scriptum est: *Flumina de ventre ejus fluent aquæ*
Joan. vii, 38. *vivæ.* Sed in græco medie positum est; quia ἔδραμον et singularem et pluralem numerum significat. Ergo etiam *cucurri*, et *cucurrerunt*, juxta græcum possumus intelligere. Diximus autem quid exprimat, *cucurri,* hoc est, festinavi sitim omnium suscipere, ut universos perpetui fontis ubertate satiarem (cui enim dedero aquam,
Joan iv, 13. non sitiet, neque hic, neque in futurum; sicut dictum est ad Samaritanam): nunc dicamus quid significet: *Cucurrerunt in siti.* Hoc est, festinaverunt ut perfidiæ suæ æstu fontem vivum negantes, æterna fauces suas ariditate siccarent; sicut ipse Dominus ait: *Me dereliquerunt fontem*
Jerem. ii, 13. *aquæ vivæ, et fecerunt sibi contritos lacus.* Nec mirum si sitierunt qui aquam fontis æterni tenere non poterant lubrici perfidiæ suæ rimis. Sitierunt ergo; quia se potu privaverunt spiritali, quem hauserant de consequenti petra. Unde et Symmachus ait: Τῷ δόλῳ αὐτῶν εὐλόγουν; hoc est, placuit illis in mendacio, cum objicerent falsa pro veris. Omne mendacium sitim habet; veritas ubertatem, quæ in perpetuum perseverat.

15. Et quam cito probavit, quia cucurrerunt in mendaciō! *Ore suo,* inquit, *benedicebant, et corde suo maledicebant.* Misera perfidorum sitis, qui aliud tenebant corde, et ore aliud loquebantur. Ubi autem fidei exundat ubertas, corde creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem. Quomodo autem benedixerint ore, et corde maledixerint, series Passionis ostendit, cum dicerent: *Descendat de cruce, et credimus ei.* Stulti!
Matth. xv, 32. De morte surrexit, et non crediderunt; quomodo si de cruce descenderet, credidissent? *Speravit in Domino; eripiat eum: liberet nunc eum, quoniam vult eum;* quia illudentes potius quam
Ps. xxi, 9. optantes ista dicebant, et interrogabant utrum esset Dei Filius, verbis pacifica loquentes, corde accusationem sacrilegii cogitantes.

16. Sed hæc mystica: veniamus ad moralia. Etenim quoniam non semel appetitur Christus, appetitus est semel in suo corpore quod suscepit in Virgine; appetitus est frequenter in eo corpore, quod est Ecclesia; nos enim sumus corpus Christi et membra. Appetitur et in singulis sanctis suis et innocentibus, qui Domino se dicarunt.

17. Recordamur aliquem proxime ab omnibus appetitum, a suis destitutum ac proditum: qui dudum in suggestu locatus imperii, subito egens omnium ab ipsis quorum hæreditarium fuerat sortitus obsequium, cœpit urgeri, ingruentibus in exitum, inferentibus mortem, nullo auxiliatore, nullo jam socio sui, nullo comite. Quid aliud melius dixerit, quam quod ex ipso cui se devovit, acceperat: *Nonne Deo subdita erit anima mea?* Hoc est, quid persequimini; quid furitis; quid insultatis? Carnem potestis interficere, animam non potestis. Vitam illam corporis potestis eripere, meritum non potestis extinguere. Scriptum est enim: *Nolite timere eos qui possunt occidere carnem, animam autem non possunt: sed potius eum timete, qui potest animam et corpus perdere in gehennam.* Anima ergo quæ Deo
Matth. x, 28. subdita est, non est humanæ subdita potestati; ab ipso enim vitæ fructum sperat æternæ, et perpetuæ salutis auxilium. Ille ergo cui me tradidi, et necatum tuebitur, et mortuum resuscitabit, et ulciscetur occisum. Raptus est justus, ne malitia mutaret cor ejus. Mors ergo ista magis peccati fuga, quam morientis est detrimentum.

18. Etenim *ipse est Deus meus, adjutor meus, defensor meus: non movebor amplius.* Qui labitur, commovetur; eo quod de integritatis et innocentiæ suæ quadam statione defluat. Semel enim in petra Christi locatus lubricum non debet habere vestigium, sed tenere status proprii firmamentum. Unde immobilis dicitur qui servat immobilem voluntatem, et propositum aliquod intentione animi fidelis exsequitur. Nam et Dei immobilem voluntatem legimus, sicut habes ad Hebræos: *In quo amplius Deus ostendere volens hæredibus repromissionis immobilitatem voluntatis suæ, interposuit jusjurandum.* Recte ergo immo-
Hebr. vi, 17. bilis voluntas Dei, quæ nullius peccati movetur illecebris. Homines vero mobiles, lubrici ad delinquendum, faciles ad errandum. Denique de Judæis dictum est: *Transeuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua.* Et ipse Do-
Matth. xxvii, 39. minus in psalmo ait: *Omnes qui videbant me, adspernabantur me: et locuti sunt labiis, et mo-*

Ps. xxi, 8. *verunt caput.* Caput omnium Christus est. Melius est igitur ut maneat Christus in nobis, quam aliqua nostri commotione moveatur. Unde Judæi moventes capita sua dicebant: *Tolle a terra* Act. xxii, 22. *talem hunc.* Geraseni rogabant, ut de finibus Luc. viii, 37. eorum recederet: Ecclesia autem tenuit eum, nec dimisit eum. Ideo illa quæ tenuit eum, possidet: illi qui moverunt, tenere non possunt. Pulchre autem ait Evangelista quia transeuntes Matth. xxvii, 39. movebant capita sua: transeuntes, non stantes. Stamus in atriis sanctis; præterimus in plateis. Sacerdos præteriit, levita pertransivit: stetit ille qui vulnera inflicta curavit. Et ideo illi non dixerunt, qui transibant viam: *Benedictio Domini* Ps. cxxviii, 8. *super vos: benedicimus vos de domo Domini;* stantes enim, non transeuntes sunt pedes benedicentium. Denique et vineam cujus soluta munitio est, transeuntes vindemiant, non manentes. Transeuntes sibilant, sicut in Threnis Hieremiæ legimus: *Tenuerunt super te manus omnes transeuntes per viam: sibilaverunt et mo-* Thren. ii, 15. *verunt caput suum super filiam Hierusalem.* Ideo sacerdos non potuit coronari, levita non potuit; quia transierunt, et tamquam umbra præterierunt. Stephanus autem martyrio coronatus est; quia stantem videbat Dominum Jesum immobilem, non prætereuntem. Immobilis ergo fide Stephanus immobilem Christum videbat: nullo erat mortis timore commotus. Non movit se Stephanus, non movit se Christus. Commoti sunt filii proditoris, de quibus dicitur: *Commoti amo-* Ps. cviii, 10 [1] *veantur filii ejus, et mendicent.* Eget enim medico qui movetur.[1] Inops peccator, dives est justus; quia nullo bono deficit, qui Dominum semper inquirit.

19. Et quia inde tractus est sermo, qui dixit: *Non movebor amplius;* quod moveri ad culpam sit, ostendit ipse David dicens: *Qui posuit animam meam ad vitam, et non dedit commoveri* Ps. lxv, 9. *pedes meos.* Unde et sancto dicitur a Domino Deut. v, 31. Deo nostro: *Tu autem hic sta mecum;* quoniam qui Deo proximus est, lapsui non potest esse vicinus. Omnis enim culpa velut adversario nisu de loco dejicere, et de proprio statu mentem movere consuevit: quod vel ab hoste, vel ab luctamine tractum videtur. Perturbat ira, incendit libido, stimulat invidia, excruciat avaritia, timor dejicit, mœror affligit. Et Petro dictum est Marc. viii, 33. [2] a Domino Jesu: *Veni retro post me.* Non dixit: Veni retro[2] (hoc enim diabolo soli dixit), sed: *Veni retro post me;* non est enim retro, qui post Christum est. Sed quia errabat Petrus, sicut

A Dominus ipse ait ad ipsum: *Quia non sapis,* inquit, *quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum;* Marc. viii, 33. ideo post me veni, ut incipias non humana, sed divina sentire. Ideo et hic justus rapiendus e terris ait: *Non movebor amplius. Dissolvi enim, et cum Christo esse, multo melius.* Non enim labi Philip. i, 23. poterit qui cœperit esse cum Christo; quia mors justo non naturæ finis, sed culpæ est.

20. Inter has voces subito videt agmina persequentium, et inter pericula positus non de se B sollicitus, sed de his quos liberare cupiebat, ait: *Quousque irruitis in hominem, interficientes universos?* Si me quæritis, cur alios vultis oc- Supra, vers. 4. cidere? Offero me ipse pro multis; quia pro omnibus solus se ille potuit offerre, qui auctor est omnium. Ipsius ergo quem sequebatur imitator ait: *Si me quæritis, sinite hos abire; ut im-* Joan. xviii, 8, 9. *pleatur sermo quem dixit Jesus: Quia non perdidi ex ipsis quemquam præter unum* (hoc enim in alio libro sententia Domini comprehendit); C qui tamen sua magis periit voluntate, quam mea, inquit, severitate punitus est. Et cum ego me sponte offeram, irruitis et incumbitis *tamquam parieti inclinato, et maceriæ impulsæ;* hoc Ps. vers 4. est: Apex dudum nobilis sedis augustæ, et circumfusi orbe toto Romano validus quondam murus imperii, sicut paries inclinatus, aut maceries impulsa collabor.

21. Sed esto, ad mortem me usque appetierunt, quæsierunt ad necem dicentes: Tollamus D justum, tollamus misericordem, quia gravis est nobis etiam ad videndum: sed etiam existimationem meam, castimoniam meam sauciandam falsis calumniis putaverunt;[3] hoc est enim: *Pre-* [3] *tium meum cogitaverunt repellere,* quia pretium[4] [4] nostrum pudicitia est, quæ nos separat a pecudibus, angelis jungit. Pretium nostrum misericordia est, quæ nos, dum confertur inopibus, redimit a morte. Pretium nostrum fides est, quæ omnes homines gentili errore et servitute depressos Christo adquisivit. E Pretium nostrum bona existimatio est; quia uniuscujusque nostrum meritorum series æstimatur. Pretium nostrum munditia atque simplicitas est; quia scriptum est: *Possessio pretiosa vir mundus;* nihil enim Prov. xii, 27. pretiosius viro simplici. Unde Apostolus pulchre: *Abundavit,* inquit, *in divitiis simplicitatis suæ.* ii Cor. viii, 2. Quid enim simplicitate ditius, quæ sicut bonus paterfamilias satis sibi abundat, et sua puritate contenta, non quærit alienum, nec abrodit; sed F de se ceteros fingit? Innocens enim credit omni verbo, nec se in artes varias sæpe commutat;

[1] Edit. Rom., *Eget enim et mendicat, qui movetur.* Aliæ, ac mss. omnes, *Eget enim medico* etc. Bonus sensus licet aliquantulum reconditus: quem ut probe intelligas, adverte hic prima duo istius versiculi verba explicari, *commoti amoveantur;* commotiones autem morbos atque ægritudines animi esse; unde a græcis πάθη vocatæ sunt. Innuitur itaque hoc toto versiculo peccatores et in ægritudine et in egestate ac penuria esse positos. Hanc interpretationem confirmant quæ infra de ira, libidine atque aliis perturbationibus dicuntur. (Edit. Maur.)

[2] Sic omnes mss. ac vet. editt.; Rom. vero, *non dixit: Vade retro.* Sed discrimen de quo agitur, in vocibus, *post me,* situm est: non autem in verbis, *vade* et *veni;* cum eodem verbo Scriptura utrobique usa fuerit. Nam de diabolo ait Matth. iv, 10. Ὕπαγε Σατανᾶ; de Petro autem Marc. viii, 33. Ὕπαγε ὀπισω μου, Σατανᾶ. (Edit. Maur.)

[3] Hoc atrocior ea calumnia fuit, quod in confesso est apud omnes historicos Gratianum insigni castitate ornatum fuisse. Quin immo fuere etiam qui nimiam ejus verecundiam reprehenderent, quasi gerendis imperii rebus parum commodam. (Edit. Maur.)

[4] *Pretium,* hic dignitatem atque honorem signat; in sequentibus etiam pro mercede accipitur. LXX, πλὴν τὴν τιμήν μου ἐβουλεύσαντο ἀπώσασθαι. (Edit. Maur.)

sicut astutia quæ ut sit cauta, timet omnia, nec se consiliis suis credit, versat suas ipsa sententias. Simplicitas autem timere nil novit. Hoc igitur genere pretium justi repellere tentaverunt; etsi possit et illud intelligi, quia aurum ejus manibus accipiebant, corde intimo repellebant, prædam tenentes, fidem negantes.

22. Unde et ait: *Cucurri in siti;* eo quod fidem quæreret, et invenire non posset, destitutus a sociis, a propriis derelictus. Sic Dominum Jesum legimus in Evangelio et esurisse, Matth. IV, 2 et Joan. XIX, 28. et sitisse; cum esuriret fidem nostram, sitiret opera nostra, quærere videretur aliena. Aut ut ad sitim corporis referamus, quanta indignitate dicit: *Cucurri in siti?* hoc est: Ego sitiebam, cum alii mea vina ructarent; et ex illo suggestu sublimis imperii, opulentiaque regali, ad extrema sitis plebeja quadam vilitate deductus sum.

23. Et quia græcus habet ἔδραμον, quod significat et cucurri singulariter, et cucurrerunt pluraliter, potest et sic intelligi. Cucurrerunt in siti, quorum fauces æstu nimio fundendi mei sanguinis aruerunt. Sicut enim est sitis fidei, ita et perfidiæ. Sitim illam justus sitit, qui ait: Ps. XLI, 3. *Sitivit anima mea ad te, Deus.* Istam perfidi, quorum lingua præ siti aruit. Quam sitivit ille qui inter convivii dapes et pocula constitutus, innocentis convivæ necem moliebatur Augusti?[1] Nonne tibi videbatur, impie, cum manducares, cædem parares, quod humana sub dentibus tuis ossa crepitarent? Cum vinum biberes, et parricidium cogitares, quod illis poculis sanguinem tibi innocentis infunderes? Ita prorsus alienus non solum ab imitatione, sed etiam a lectione divina; ut non tibi veniret in mentem versiculus ille psalmorum: *Tu vero homo unanimis, dux meus et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas* Ps. LIV, 14, 15. *cibos?* Atque ille alius, cujus meminit in Evangelio ipse Dominus Jesus: *Qui edebat mecum* Joan. XIII, 18. *panem, levabit super me calcaneum suum?*

24. *Quid tibi faciam, Ephræm; quid tibi faciam, Juda?* Ose. VI, 4. Plures reliquisti nobis proditionis tuæ et fraudis hæredes; hæc enim etiam ad proditorem Judam potest per apostrophem derivari.[2] Prodidisti vitam, regnum, Dominum. Sed Jesus Dominus semel in se, frequenter in servulis suis proditur. *Quod enim uni horum mi-* Matth. XXV, 40. *nimorum fecistis, mihi,* inquit, *fecistis.* Tu commissos tibi loculos et pecunias pauperum suscepisti; iste provincias sibi creditas. Tu apostoli honorem; ille militiæ dignitatem, administrationis infulas. Numero honores ejus, ut crimen exaggerem. Convivii violastis uterque consortium: tu tamen de convivio ad proditionem surrexisti, iste ad necem; hoc est, tu, licet in scelere, verecundior, qui negasti quod inferendam necem credideris Domino quem prodebas, qui pretium refudisti, ne residere apud te merces parricidii videretur. Iste non solum tenuit acceptam, verum etiam extorsit non oblatam mercedem proditionis. Iste non solum deceptus non est alieno mendacio; sed fefellit suo, et fefellit ut occideret. Et cum ille convivium recusaret, qui se videret esse perimendum; iste sacramentum obtulit, ne qua periret sibi cumulandi pars criminis. Postremo superioris proditoris pecunia profecit ad sepulturam peregrinorum; iste sepulturam integram suo principi denegavit.

25. Nec defuit qui manus lavaret dicens: *Innocens sum a sanguine justi hujus;* in quo se Matth. XXVII, 24. Pilatus non diluit, sed inquinavit; et implicavit, non exuit. Nam etsi nullum pondus in perditorum judiciis, tamen vinculum majus in confessionibus. Justos enim non aliena absolvit sententia, sed sua vita: injusti se ipsos vehementius suis vocibus alligant, qui alios alligare non possunt. Tamen ne huic quoque deesse confessio propria videretur, juravit ut pejeraret. Lavit manus, cum Evangelium tangeret;[3] ne quid deesset exemplo. Lavit aqua manus, ut sceleratius inquinaret innocentis sanguine. Nec Herodes defuit,[4] cui alter Pilatus se placiturum credidit, si captum principem destinasset. Quid illud quoque dicam, quod is quoque vestem dealbatam indutus est ad illudendum; postea quoque regia veste donatus est ad moriendum, ne amisisse honorem debitum videretur? Nam etsi scelere interiit, jus tamen collatæ sibi potestatis etiam mortuus reservabat, eorum ipsorum a quibus negabatur, vel ministerio, vel adsensu.

26. Addebatur huic tanto sceleri pompa feralis; nisi is qui impatienter ista deflebat, cognitis quæ parabantur, justo commotus dolore increpasset victorem superbum, tyrannis illa, non regibus inferri solere. Sic horrore flagitii territus[5] deposuit teterrimi sceleris apparatum.

[1] Hæc necis Gratiani imperatoris adjuncta apud nullum alium ex antiquis reperire est, quam apud hunc nostrum. Orosius tantum memorat ipsum, dum in Italiam transire meditaretur, dolis circumventum a Maximo tyranno interfectum fuisse. Socrates, Sozomenus, Paulus Diac. et alii referunt Andragathium quem ad illum persequendum miserat tyrannus, rumorem sparsisse quo ejusdem conjux adventare ad eum diceretur: Gratianum autem fama hujusmodi deceptum ad lecticam, uti putabat, uxoriam accessisse, atque ab Andragathio ex eadem exsiliente fuisse interemptum. Sozomenus tamen facile cum Ambrosio potest conciliari. Is enim non statim, sed haud multo post trucidatum scribit: Καὶ συλληφθείς, οὐκ εἰς μακρὰν ἀνηρέθη. Quidquid sit, Ambrosio tamquam testi tantum non oculato credendum est. (Ed. Maur.)

[2] *Apostrophe*, latine *Aversio*, figura qua sermonem a re proposita ad alloquendum aliquem convertimus. (Ed. Maur.)

[3] Observandum obiter quam antiqua sit ea consuetudo, qua gravibus in causis contacto sacrosancto Evangelio juramus. Vide Annot. H. Valesii in lib. VI, Sozomeni c. 30, p. 145. (Edit. Maur.)

[4] Intellige Andragathium priusquam necem Gratiano inferret, ut duceretur ad Maximum, operam dedisse. (Edit. Maur.)

[5] Ita cod. Reg. unus. Alii et vet. edit. *Sic horrere flagitiis, et sic citus.* Rom., *Sic horrorem flagitii, sic citus*, etc. Neutrum satis commode. Attamen valde suspicamur communem vet. editt. ac mss. lectionem emendandam esse hoc pacto: sic horrore flagitii excitus. Ceterum hic de se ipso loqui Ambrosium palam faciunt non modo quæ in ejus vita de secunda ipsius ad Maximum legatione Paulinus tradit; verum etiam quæ ipsemet Sanctus epist. ad Valent. et in Orat. de ejusdem Obitu scripsit, ambigere nos non patiuntur. Mi-

Nec petitor igitur sepulturæ defuit, etsi Joseph ille qui justus dicebatur, defuit. Sed longe Maximus sævior denegabat, quod ipse Pilatus auferre non potuit. In quo parricidæ humanitas defuit, innocenti tamen non defuit gratia; et ad tempus adsumpta patientia, vindicta paululum comperendinata est.[1]

Vers. 6, 7. 27. Ideoque ait: *Verumtamen Deo subjecta est anima mea; quoniam ab ipso est patientia mea. Quia ipse est Deus meus, et salutaris meus, susceptor meus: non emigrabo.* Hoc est, numquid sepultura corporis negata perpetuæ quietis mansionem abstulit? Habeo habitaculum meum in Domini tabernaculo, et in sancto monte ejus requiescam. Non emigrabo humano scelere, quia Domini favore susceptus sum; quia neque mors, neque gladius, neque tribulatio a charitate Christi me separare poterunt. Non enim innocens de tabernaculis justorum, sed peccator emigrat. Migrant Judæ proditoris hæredes, de quibus et similibus eorum merito dicitur: *Commoti amoveantur filii ejus, et mendicent; ejiciantur de habitaculis suis.*

Ps. CVIII, 10.

28. Quod bene et ad Dominum Jesum Christum refertur, qui cum descendisset in terras, ut crucifigeretur, ut sepeliretur, non emigravit a Patre, sed in Patre mansit. *Traditus sum, et*

Ps. LXXXVII, 9. *non egrediebar.* Nec deposuit quod erat, sed reservavit: nec desivit esse in Dei forma, sed perseveravit: non immutata per susceptionem corporis Dei gloria, sed manente, triumphum adquisivit, potentiam non amisit. Unde ipse ait: *Amodo videbitis filium hominis sedentem ad dexteram virtutis.*

Marc. XIV, 62.

Vers. 9. 29. Unde convocatos gentium populos, et adquisitos Patri suo sanguine, hortatur ad fidem dicens: *Sperate in eum omnes conventus plebis*

2 *meæ;*[2] hoc est, non solum Israel, sed omnes, inquit: nec solæ reliquiæ, sed etiam gentium plenitudo: nec solæ gentes, sed Israel; cum enim intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus erit. Quis potest divina mysteria comprehendere? Quorum tanta multitudo est, ut jure Paulus miretur, meritoque dixerit: *O*

Rom. XI, 33. *altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei!* Repulsæ gentes sunt, ut eligeretur Israel: cæcatus est postea Israel propter vocationem gentium; et cæcati Israel reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt, postquam intravit gentium plenitudo. Ita culpa Israel profuit gentibus; fides gentium Israelitem populum liberavit.

30. *Effundite,* inquit, *coram illo corda vestra.* Qui induit fidem, prius perfidiam debet exuere, evacuare cor suum omni labe malitiæ; ut capax fiat cor ejus gratiæ spiritalis. Ideoque Apostolus ait: *Renovamini spiritu mentis vestræ.* Cum enim Ephes. IV, 23. effunditur vetus malitia, nova sumitur gratia, qua unusquisque renovatur. Dicit ergo Filius Dei: *Effundite coram illo corda vestra;* quia sciebat Patrem esse dicturum: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem.* Est etiam illa Joel. II, 28. traditio, ut cor nostrum videamur effundere, quando omnes cogitationes alicui et voluntates nostri cordis aperimus. Ergo jactemus in Deum cogitationes nostras, nec aliquid eum latere credamus. Effundimus cor nostrum coram ipso, cum disceptationes exinanimus humanas.

31. *Verumtamen vani filii hominum: mendaces* Vers. 10. *filii hominum in stateris, ut decipiant.* Si vani filii hominum, et mendaces filii hominum, possunt non vani esse filii Dei: qui non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri; sed ex Deo nati sunt. Nam filii hominum videntur sibi ponderare æquitatem, et gravitate severioris judicii examinare justitiam, duri aliis, sibi remissi;[3] operibus ini- 3 qui, sermone censores. Unde Salomon ait: *Execrabile Domino duplex pondus, et statera fallax, non bona.* In quo significat eos qui rapinam Prov. XX, 23. inexplebili corde meditantur, et sobrietatem fronte prætendunt. Tales scribæ Judæorum sunt, qui onera gravia aliis observantiæ durioris imponunt, non habentes rectum jugum[4] animæ 4 suæ; sed propensa iniquitate curvati: ipsi autem suorum refugi præceptorum sunt. Invenitur itaque in avaritia tamquam in radice vitiorum omnium, quæ sit caput iniquitatis et fomes: quam homo renuntians mundo, et consepultus Christo per baptismatis sacramentum, qui sit mortuus sæculo, declinare debet, atque defugere.

32. *Nolite,* inquit, *sperare in iniquitate, et ra-* Vers. 11. *pinam*[5] 5 *nolite concupiscere: divitiæ si fluant, nolite cor apponere.* Vides quia adfluunt, non vides quia præterfluunt? Nudus es natus, nudus moriturus es. Quid excipere quæris quod tecum auferre non possis? Fluenta sunt quæ miraris: quomodo veniunt, sic transeunt et recedunt. Solus Jordanis retrorsum conversus est, in quem descendisti:[6] 6 qui te admonet, ut in ipsum na-

rare interim cum sancti viri constantiam, qua tyrannum ferocientem tanta cum libertate compescuit: tum summam ejusdem modestiam, qua cum Josepho justo se negat esse comparandum. (Edit. Maur.)

[1] Vindicta illa Gratiani per summum scelus trucidati sic peracta est. Occupaverat magnis copiis Alpium angustias comes Andragathius. Has cum divinitus obcæcatus deseruisset, Theodosius exercitum suum licet multo inferiorem traducens, Maximum qui tamquam victoriæ suæ spectator Aquileiæ insederat, cepit atque occidit: quo comperto Andragathius in mare se præcipitem armatus dedit. Vidit Orosium lib. VII, c. 35 et alios. (Edit. Maur).

[2] Psalter. mediol., *Sperate in eo omnis conventus plebis.*

[3] Ita Reg. ms. jam ante non semel laudatus. Alii autem, ac editt., *Duri aliis, remissi operibus iniquis,* etc. (Ed. Maur.)

[4] *Jugum* in trutina scapus est ex cujus extremis binæ lances pendent; unde translata est hæc metaphora. (Ed. Maur.)

[5] Psalter. mediol., *in rapinis.... si affluant.*

[6] Descendimus omnes in Jordanem cum Christo capite nostro, cujus contactus aquam non solum Jordanis, sed omnino omnem sanctificavit; ut dignum regenerationis nostræ fieret instrumentum. Alioquin autem multi olim in ipso Jordane baptizari peroptabant; quemadmodum de sanctis quibusdam in ipsorum vitis legere est, ac de Constantino Magno Hieronymus ex Eusebio tradit. Vide Annot. H. Valesii in lib. IV. Eusebii *de vita Constantini* in cap. 62, ubi inter alia scitu dignissima legitur et istud ex itinerario Antonini, quod cum hoc loco non parum habet affinitatis: *Descendit sacerdos in flumen, et hora qua cœpit benedicere aquam, mox Jordanis cum magno rugitu post se revertitur: et stat*

turæ fontem et originem revertaris, quæ te nudum, non veste amictum edidit; ut discas superflua non requirere. Hoc quod erubescis, esse
1 te nudum,[1] culpa docuit, non natura. Nulla enim esset verecundia genitalium, si culpa non esset. Neque enim cetera animalia vestiuntur, ut tegantur; neque vestiuntur, ut muniantur. Satis munita sunt omnia naturæ suæ tegmine: nos dum superflua quærimus, tegmen naturæ amisimus, jus commune perdidimus. Ideoque in hoc psalmo adscribitur doctrina medicabilis; quia vel Idithum, vel se ipsum illius nomine exercitio spiritali subeundis tentationibus erudivit; ut in angustiis quis positus subjiciat se Deo; et si peccavit ante, peccare desistat, nec recidivo errore moveatur.

Vers. 12 33. *Semel loquutus est Deus; duo hæc audivi.* Semel loquutus est Deus, et plura audita sunt; quia non per litteras et syllabas est loquutus. Loquutus est per ænigmata, loquutus est per visiones, loquutus est per divisiones gratiarum, loquutus est per Spiritum singulorum. Nos autem plura loquimur, et vix audimur. Semel loquutus in Lege est; eadem iterum loquutus est in Evangelio. Aut fortasse, ut ego puto, quia multifariam loquutus est in prophetis, novissime autem loquutus est in Filio suo. Semel loquutus est, quando loquutus in Filio est; et audita sunt etiam illa quæ ante audita non erant ab iis quibus loquutus fuerat per prophetas. Semel ergo loquutus est in novo Testamento, et vetus auditum est Testamentum, quod non audiebatur; quia ipse Dominus dixit de populo Judæorum: *Videbunt, et non videbunt: audient, et non audient.* Marc. IV, 12. Audient aure corporea, sed non audient mentis auditu.

34. Nobis ergo, hoc est, Ecclesiæ, semel loquutus est, et duo audita sunt; quia et illa audivimus et intelleximus, quæ non intellexerunt, qui legerunt; non audierunt, qui audierunt. Solus enim Christus aurem aperuit humanam ad cognoscenda mysteria; solus libri signaculum solvit, et resolvit ænigmata prophetarum.

35. Ideoque ipse reddet unicuique secundum Vers. 13. opera, in quo et qualitatem operum comprehendit; ut aut complurium et meliorum restituat præmia meritis singulorum; aut contra et numero gravemur, et acerbitate meritorum.

aqua superior in se usque dum baptismus perficitur: inferior autem fugit in mare. (Edit. Maur.)

[1] His plane gemina docet Augustinus lib. II. *De Peccato orig.* cap. 34, lib. I. *De Nupt. et Concup.* lib. V, cap. 5. *Contra Jul. Pelag.* atque alibi. (Edit. Maur.)

PRÆFATIO

AD PSALMI CXVIII EXPOSITIONEM.

Præstantissimus animarum Pastor id sibi propositum firmiter tenens, ut fideles sibi concreditos ad christianæ sanctitatis eveheret fastigium, sicuti aliorum psalmorum explanationem magnam ad hunc scopum assequendum utilitatem præstare jure opinatus est, tum maxime ad id conferre posse psalmi centesimi duodevigesimi ampliorem evolutionem merito autumavit. Cum enim totus iste psalmus sit in laudibus divinæ legis celebrandis, in beatitudine eorum qui illius præceptis obtemperant exaltanda, in peccatorum e converso infelicitate ac perversitate exprobranda, in infinita Dei benignitate concinenda, atque in ejus ad
Prologo in eumdem. recte agendum præsidiis ac de male actorum venia expetendis; quot illius fere sunt verba, tot ipsi occasiones præbebat eosdem sensus uberrime amplificandi, atque ad vividiores pietatis affectus fidelium animos incendendi.

Ac revera eximius non modo scientia sed et eloquentia Doctor omnem ingenii sui aciem et eloquii vim in omnigenæ christianæ sapientiæ rivos ex hujus psalmi sententiis educendis, atque adhortationes modo ad male actorum pœnitentiam, modo ad virtutum exercitium, modo ad divinam celebrandam excellentiam inde inferendis, ita strenue adhibuit, ut communi eruditorum calculo, ne ipsis quidem acatholicis exceptis, inter excellentiora Ambrosii opera ista *Expositio* recensenda sit.

Jamque modo dictis hujus argumentum aliquatenus proposuimus. Attamen aliquid peculiarius de eodem disserere opportunum legentibus erit. Præcedit brevis quidam prologus, ubi quæ de hoc psalmo generica sunt, indigitantur, simulque pro Ambrosii more spirituali quadam explicatione artificiose conquisita donantur. « Hinc, monent Maurini Editores, transit ad enarrationem octonariorum, in quorum limine hebraicas « quasque litteras enucleat, quæ sunt, ipsiusmet testimonio, *velut tituli eorum versuum, qui sub iisdem*
Serm. 14. « *litteris adscribuntur*. Hoc autem dignum est quod observetur, nimirum sanctum Antistitem palam fa- « cere ea ipsa quæ hic a Davide sub singulis hebraici alphabeti elementis traduntur, sub iisdem quoque « ab Hieremia in Threnis suis describi. Verumtamen ante sermonem octavum eam non aperit consensionem « quam deinceps accuratissime ad finem operis prosequitur. Et in hac demum parte copiosius earumdem « litterarum sensum edisserit.

« Post explicatum unumquodque elementorum ad interpretationem textus accedit, et exacte admodum « octo illos versus qui singulis sub elementis continentur, ordine quemque suo expendit; tametsi aliis « diutius, aliis brevius immoretur. Primo proponit ipsa verba cujusque versus, et si quid occurrat varie- « tatis, sive in græcis sive in latinis exemplaribus, sive etiam in diversa interpretibus, hoc ille non sine
Serm. 4, 10, 12 et al. « magna eruditione oculis subjicit, et quasi digito indicat fontes istiusmodi discriminis, quod nonnumquam « dissidentibus interpretum opinionibus, sæpius vero antiquariorum Scripturam imperitia vel indiligentia
Serm. 4, 5 et al. « sua corrumpentium culpæ adtribuit. Insuper quid de variis Scripturæ versionibus sentiat, candide in
Serm. 9, 17, 20, 22. « medium profert, docetque tunc temporis in Ecclesia potissimum valuisse LXX senum interpretationem.
Serm. 13. « Nihilominus tamen libentius ipsemet utebatur exemplari suo græco; quamvis etiam minime negligeret Serm. 17. « et alia subinde consulere, et diversas textus interpretationes quæ defendi posse aliqua ratione videbantur, « proponere. »

Hoc tamen quod a Maurinis asseritur de peculiari græco Ambrosii codice, non ita est intelligendum, quasi alia ac Alexandrina versione ipse uteretur, uti revera illorum Editorum verba sonarent. Sed cum in Alexandrinæ versionis exemplaribus plurex existerent variantes lectiones, id tantum e citato Ambrosii
Serm. 17, n. 34. loco deduci potest, codicem suum ejusdem versionis lectionem interdum exhibuisse a lectione aliorum quorumdam discrepantem. Immo neque expressit Ambrosius, se codicis sui lectionem lectioni aliorum prætulisse.

Ita autem iidem Maurini Editores prosequuntur: « Etsi statim ab exordio hujus operis non secus atque Serm 1.
Lib. *de Isaac* et *An.* c. 4, n 23; *Præfat. in Luc.* etc. « in aliis suis lucubrationibus triplicem Scripturæ sensum agnoscat, naturalem sive historicum, mysticum, « et moralem; primum tamen hic non sequitur, secundum percurrit satis leviter, sed exculpendo illustran- « doque tertio totus incumbit. Neque vero causæ illæ quibus ad ineundum hoc consilium inductus fuit « S. Ambrosius, difficulter adferri possunt; siquidem ipse non semel affirmavit, quamvis mysticus sensus Serm. 1, 13 et al. « acutior sit, moralem tamen multo suaviorem, acceptioremque esse populo, qui uberiorem in eo sibi præ- Serm 13. « beri utilitatis segetem cognoscebat. In hunc igitur sensum omnes ingenii sui nervos intendit, Christia- « nisque præcipit qua ratione pervenire valeant ad supremum gradum perfectionis. Illic incredibili ardore « animi in præcipua et maxime communia temporibus suis vitia invehitur. Sed nec ipsis sacri altaris parcit « ministris: quos quidem ob culpas quæ non ita graves videbantur, loco suo ac dignitate abdicari volebat; Serm. 2, et al « nimiam eorum qui se justo molliores peccatoribus exhiberent indulgentiam; sed haud minus illorum qui « sibi ipsis remissi rigidiorem adversus alios censuram exercerent, severitatem damnans. Ibidem etiam Serm. 4. 5. « Judæos, atque hæreticos et arianos imprimis aggreditur, demonstratque illorum hæresim hinc scaturire, Serm. 22. « quod philosophorum ac maxime aristotelicorum argutias et vitilitigationes essent sequuti. Denique eorum « qui plagii accusabant scriptores nostros, quod librorum suorum præclarissima quæque in operibus phi-
Serm. 2 et al. « losophorum compilassent, mendacium, quod alibi non semel impugnat, hic etiam refellit. Lib. *de Abraham Patriarc.* et al.

« Intexit hisce omnibus longe maximam Cantici Canticorum partem, cujus hic mysteria, sicut alibi di-
Lib. de *Isaac* et *An.* cap. 4, n. 17. « xerat, potissimum de Ecclesia interpretatur. Verum non admodum accurate huic insistit expositioni.
« Siquidem præterquam quod in pluribus illam sermonibus plane omittit, ejusdem sacri voluminis non nisi
« circa initium ac finem ordini inhæret. In reliquis prædicti libri testimonia hinc inde ex variis capitibus
« petita eo tantum laudat, ut illorum auctoritate res proposita adstruatur. Quapropter minime dubitat
« eadem iterum ac tertio allegare. Cum vero Christianæ perfectionis consummationem eodem Psalmo con-
Serm. 13, 21. « tineri adseverasset, hanc lucubrationem concludit exponendo ultimam partem Canticorum, in qua nuptiæ Serm. 22.
« spiritales Verbi cum Sponsa sua, nec non intima ejusdem cum illa conjunctio, quæ res plenam cumu-
« latamque perfectionem constituit, describuntur. Qua quidem coronide tam præclaro operi non poterat
« apponi nobilior. »

Sicut autem etiam ex jam dictis argui potest, non tantum propter morum doctrinas atque ad pietatem adhortationes; sed etiam intuitu divinorum mysteriorum et fidei dogmatum magnum est hujus operis momentum, cum non infrequens eorum occurrat mentio aut etiam amplior evolutio, ac præcipue de sacro-
Serm. 8, 14, 15 16 et 18. sancto Eucharistiæ sacramento. Sed illi præ primis istarum commentationum pretium et utilitatem magni facere debent, qui Ecclesiæ ministerio mancipati, dum psalmum, circa quem versantur, quotidie recinere tenentur, inexhaustum in iis fontem præ se habent sanctarum earum cogitationum atque affectuum, quibus ejus consociantes recitationem, hanc jugiter Deo gratam, sibique meritis uberiorem efficiant.

Attamen licet tam præclarum sit opus istud, immo forte quia tam præclarum, adversariorum fidei nostræ incriminationes non effugiit. De quibus hæc iterum Maurini: « Hujus libri excellentiam agnoscit Dal- Lib. *de Usu Patr.* pag. 248.
« læus, ubi ait: *Opus alias præstans, et eloquentia sanaque doctrina refertum, lectuque adeo dignissi-*
« *mum:* nihilo tamen secius eidem alio loco erroris notam audet inurere, adserens illic Ambrosium ve- *Ibid.*, pag. 270.
« stigiis Hilarii sanctos omnes antequam Dei fruantur conspectu, flammis expiandos esse prædicantis, in-
Lib. *de Usu Patr.* pag. 248. « sistere. Addit parum modestam illius dum in allegoricis interpretationibus ludit, licentiam esse. Postremo
Ibid., pag 241. « ipsum in explicandis litteris hebraicis narrare lectoribus suis mera somnia. Verum ille in tribus hisce
« capitibus æque iniquus est. Quod enim ad primum, erunt fortasse qui eum non satis cohærentia locutum
« dicant, quippe qui opus illud sana doctrina refertum palam sit professus.... Quod autem ad secundam
« accusationem, fatemur quidem cum Gregorio Nazian., excessum improbandum esse in allegoriis: sed vix
« ullum ex Ambrosianis operibus esse contendimus, in quod non cadat justius quam in hoc, istiusmodi
« criminatio. Id sane hinc planissimum fit, quod nusquam alibi, ut jam dictum est, latius in morali ex-
« positione spatietur S. Antistes, neque mysticum sive allegoricum sensum nisi obiter adtingat; quin immo
« ex ipsis Canticis pulcherrimas morum instituendorum eruat præceptiones. Denique quod objicitur de ele-
« mentorum hebraicorum interpretatione, hoc non validiore niti firmamento ad litteram *Aleph* demon-
« strabimus. »

En autem quæ de libri occasione et forma prælaudati Editores scite docent: « Hunc librum constare
« concionibus quas Ambrosius ad Mediolanensem populum dixit, minime obscurum est. Evincunt hoc ipse
« dictionis stylus, locorum iisdem diebus ex utroque Testamento in synaxibus recitatorum citationes, ex- Serm. 3 et alibi passim.
Serm. 14 « pressissima tandem verba Præsulis nostri. Verum difficilius fuerit statuere, utrum singula octonaria
« singuli sermones complectantur. Si quorumdam prolixitatem cum brevitate aliorum componamus, ratio-
« nemque tum diversitatis argumentorum, tum variarum interruptionum resumptionumque habendam pu-
« temus, haud iniquo animo his adsentiemur, qui octonariorum nonnulla non unico sermone tractata fuisse
« existimabunt. Sed cum mss. omnes, ac edit. antiquæ eosdem sermones secundum hebraicorum elemen-
« torum divisionem distributos ubique exhibeant, atque adeo simillimum veri sit Ambrosium ipsum hancce
« commentationem, cum illam describeret, hoc ordine constituisse, nihil hac in parte mutatum voluimus.
« Ceterum dicendum erit operis hujus præfatiunculam, quæ certe brevior est, quam ut concionem suam
« sola contineat, vel una cum primi octonarii explicatione pronuntiatam fuisse, vel postea aliorum ser-
« monum capiti ab ipsomet Ambrosio superadditam. »

Quoad tempus vero quo hos ad populum sermones habuerit S. Doctor, illud indubium est, illum eos recitasse antequam librum *De Isaac et Anima* scriptis mandaret, ubi Sermo II in hunc psalmum alle-
Cap. 4, n. 17. gatur: illum autem librum valda probabiliter anno tercentesimo octogesimo septimo vulgatum esse cum
Præfat. ad eumdem librum demonstraverimus; ergo constat neque his sermonibus seriorem ætatem assignari posse. Licet autem non constet, ut Maurinis videtur, citari illis Commentarios ejusdem in Lucæ Evangelium, quia Sermone XIV aliquid quidem ex hoc Evangelio profertur, quod tamen nullam habet cognationem cum iis quæ in Commentariis dicuntur: licet rursus neque ex iis quæ leguntur Sermone XXI, n. 9, constet sibi martyrii discrimen imminens Ambrosium tunc conspexisse, ut iidem Maurini autumarunt; e mentione anniversarii festi Inventionis corporum SS. Protasii ac Gervasii, quo die Sermo VI recitatus fuit, quorum pretiosa lipsana circa annum tercentesimum octogesimum quintum reperta sunt, pro certo haberi potest, post dimidium tantum insequentis anni posteriores sermones haberi potuisse. Quare rite animadvertunt iterum Maurini: « At vero admodum credibile est easdem conciones neque una et continua serie, neque uno eo-
« demque anno esse habitas. Videmus quippe Ambrosium aliquando verba fecisse cum anniversaria Ger-
« vasii ac Protasii, ut jam diximus, festa recurrerent, quæ festa probabile est in XIII Kal. mensis Julii
« incidisse: aliquando vero cum dies Sebastiano sacer ageretur, quem etiam tunc moris erat XIII Kal. Serm. 20.
« februarias celebrari. Advertimus etiam sanctum hunc nostrum modo jejunii diebus, modo aliis concio-
« natum esse. Observamus denique hoc toto in opere nihil quod ad catechumenos pertineat, deprehendi:
« verum illic omnia videri apud homines Christianis sacris jam initiatos, atque adeo nostrorum omnium
« mysteriorum cognitione instructissimos pronuntiata. Illum autem constat ad eos non diebus singulis, sed
« tantum dominicis aliisque solemnioribus sermonem habere consuevisse. Non enim tunc cœptum argu-

« mentum, ut de festo diceret, omittebat: sed interdum nonnihil de eo per digressiunculam delibare satis « habebat, quemadmodum de superioribus observatum est.

« Hanc porro expositionem ad multorum codicum sin minus antiquissimorum, saltem elegantissime juxta « atque accuratissime manu exaratorum fidem exegimus. In omnes editos, tum antiquiores tum recentiores, « non solum irrepserant menda plurima, verum etiam frequentes interpolationes sine auctoritate intrusæ « fuerant, quas partim resecuimus, partim in variis lectionibus, cum eas expungere subveriti sumus, in- « dicavimus. Postremo suam operi inscriptionem restituimus non modo scriptorum codicum editionumque « veterum testimonio, sed etiam suffragio Lugdunensis Ecclesiæ, ac veterum auctorum apud quos ejusdem « mentio reperitur. »

Lib. *de tenenda vers. Script.* t. 4, Bibl. Patr. pag. 426

Hi demum sunt nostrates mss. codices, ad quos *Expositionem* istam nobis expendere licuit; nempe Codex Capituli nostræ insignis basilicæ S. Ambrosii, quem sub littera **A** indigitamus: Codex ille Capitularis Bibliothecæ Novariensis, de quo in Præfatione ad Hexaemeron jam sermonem habuimus, quemque littera **N** designamus: Codex quidam duodecimi sæculi, qui nunc in Ambrosiana Bibliotheca, sub nota *B, 130 Sup.*, asservatur, a nobis autem littera **P** repræsentatur eo quod ad archiepiscopum nostrum Pigolpassium jam pertinuerit, cujus etiam manu notulas quasdam refert, quasque ipsi iterum dabimus: demum alius Codex ex eodem seculo XII, quem notamus littera *a*, olim, ut ibidem prostat, *librariæ monasterii S. Hieronymi Ordinis Carthusiæ diœcesis Paduæ relictus per Bo. azo. De Petri donato olim Antistiti paduano;* nunc vero in Bibliotheca Ambrosiana asservatus sub indice *C. 23, Inf.*

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

IN PSALMUM DAVID CXVIII

EXPOSITIO.

PROLOGUS.[1]

LICET mystica quæque[2] velut tubæ increpuerit sono David propheta: tamen moralium magnus magister in eo quantum excellat Ethica,[3] psalmi hujus summa declarat gratia.[3'] Siquidem cum suavis omnis doctrina moralis sit, tum maxime suavitate carminis, et psallendi dulcedine delectat aures, animumque demulcet. Meritoque plerisque locis moralium sententias psalmorum tamquam stellarum diffundit lumina, quæ lucent atque emicant: centesimum vero et octavum decimum psalmum, velut pleni luminis solem meridiano ferventem calore, in processa[4] libri constituit ætate; ut neque matutini ortus semiplena exordia, neque vespertini occasus quidam senilis defectus, claritati aliquid perfecti splendoris decerperent. Quem per singulas Hebræorum digessit litteras, ut quemadmodum parvulorum ingenia primis litterarum elementis adsuescunt discendi usum adsumere; ita etiam nos hujusmodi elementis usum discamus vivendi.

2. Litteris autem singulis octonos versiculos adscripsit; ut simul et unitatem doceret[5] (unitas enim coercet omnia et regit, cui subjecta omnia sunt), et purgationem legitimæ sanctificationis. Octava enim die solemnis purgatio vel ex Lege est; quia octava die circumcisionis solemnitas impleri statuta est: vel quia totus mundus coinquinatus erat peccatis nostris, et septem illis pollutus diebus; ubi autem venit resurrectionis dies, convivificati Domino Jesu resurreximus, et erecti sumus, in novitate vitæ ablutionis gratiam præferentes. Meritoque primogenita offerimus animantia in figura primogeniti Filii Dei, castitatis et simplicitatis animantia,[6] spiritale sacrificium acceptum Deo, non quarto aut quinto die, ne immundum aut inconsummatum sacrificium sit; sed octava die qua omnes in Christi resurrectione non solum resuscitati, sed etiam confirmati sumus. Unde licet in baptismate plena sit statim purgatio; tamen quia ablutionis ipsius sacrificiique rationem baptizatus debet cognoscere, non offert sacrificium, nisi octavum[7] ingrediatur diem; ut informatus agnitione sacra-

Levit XII, 3. 4.

[1] In cod. N ante hujus Operis initium manu ipsius codicis scriptoris aut coæva sequentes versus exarati leguntur:

Eloquii flores, — quorum capiuntur odores,
Porrigis, Ambrosi, lectoris amans studiosi.
Vita beatorum — recreatur odoribus horum.

[2] Quidam mss., quos inter N et P, *Licet mysticæ quoque*. Quidam cum antiq. editt., *Licet mystico quoque*. Alii demum et Rom. edit. ut in textu. Sequentes autem voces; *in eo*, referri oportet ad illas, *velut tubæ sono;* hoc est, *suavitate carminis, et psallendi dulcedine*, ut continuo Sanctus explicat.

[3] Mss. N, P, *a* habent *ethici* in conformitate cum iis quæ occurrunt n. 3: *psalmus.... totus est ethicus.* Sed hic lectio *ethica* præferenda apparet, quia respondet superiori voci *mystica*.

[3'] Mss. N, P, *a: ejus summam declarant gratiam.*

[4] Mss. N, P, *a, in provecta.*

[5] Mss. P, *a, addunt non pluralitatem.*

[6] Mss. N, P, *a* omittunt *animantia.*

[7] « Quodnam sit illud sacrificium, quod *Baptizatus non offerebat, nisi octavum ingrederetur diem,* haud facile apud antiquos reperias. Difficultatem vero etiam illud auget, quod certum est Eucharistiam initiatis statim post acceptum baptisma administrari olim solitam. Attamen cum Ambrosius hic non de simplici communione, sed de sacrificio loquatur, ita potest hoc disciplinæ ecclesiasticæ caput, quod forte Mediolani tantum obtinebat, explicari. Præbebatur quidem neophyto statim e sacris fontibus egresso divinum sacramentum, sed forte depromptum e turricula super altari erecta vel ex aurea argenteave columba ibidem, aut in baptisterio suspensa, in quibus olim illud adservabatur; sicut ex vita S. Basilii ab Amphilochio scripta, ex supplici libello in actione 5. Conc. Constant. sub Menna celebrati a clericis et monachis Antiochenis oblato, item ex Paulino, Gregorio Tur. atque aliis multi observarunt. Verum interim a sacrificio per dies septem aberant, dum plenius mysteriorum cognitione informarentur. Certe præcipuam priscis illis antistitibus curam fuisse recens baptizatos instituendi doctrina mysteriorum quæ prius eosdem celata fuerant, non solum PP. græcorum homiliæ in diebus paschatis, et plures Augustini sermones, nimirum 127, 129, 260 et 262 testantur; sed Ambrosius ipse in lib. *de Mysteriis*, qui e sermonibus hac ipsa de causa habitis constat, planum facit. *Nunc de mysteriis*, inquit, *dicere tempus admonet, atque ipsam sacramentorum rationem edere: quam ante baptismum si putassemus insinuandam nondum initiatis, prodidisse potius quam edi-*

mentorum cœlestium non quasi rudis,[1] sed quasi rationis capax, tunc demum suum munus altaribus sacris offerat, cum cœperit esse instructior; ne offerentis inscitia contaminet oblationis mysterium.

3. Titulus autem Psalmi *Alleluia* est; hoc est, laus Dei. In his enim hymnis vere Deus laudatur, in quibus est peccatorum remissio. Denique in superiore psalmo passio Domini præmissa est; quæ mundum hunc diluit, ut dignos faceret populos qui Deum immaculato ore laudarent. Ipsa quoque litterarum elementa, ut omnia Hebræa nomina, non sunt rationabilis interpretationis vacua atque immunia, quorum significationes locis suis aperiemus. Centesimus et undecimus psalmus per has litteras in Hebræo in principiis versiculorum digestus est, et est totus ethicus: et centesimus decimus mihi ita scriptus videtur. Denique vicenos et binos versus habent, et singulis versibus singulæ explicantur sententiæ. Unde et per metra[2] adseruntur esse descripti.

SERMO PRIMUS.

ℵ Aleph.

1. Prima littera *Aleph* dicitur, cujus interpretatio doctrina est.[3] Sollicitus ergo auditor plenos doctrinæ versus esse qui sequuntur, debes præsumere.

Lectio S. Ambrosii.

1. Beati immaculati in via: qui ambulant in lege Domini.
2. Beati, qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirunt eum.

Lectio Vulgata.

1. Beati immaculati in via: qui ambulant in lege Domini.
2. Beati, qui scrutantur testimonia ejus: in toto corde exquirunt eum.

Vers. 1, 2. 2. *Beati immaculati,* inquit, *in via: qui ambulant in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirunt eum.* Quam pulcher ordo, quam plenus doctrinæ et gratiæ! Non prius *qui scrutatur testimonia ejus,* dixit (potuit enim convenire secundum litteram), sed prius: *Beati immaculati in via.* Ante enim vita quam doctrina quærenda est. Vita enim bona et sine doctrina habet gratiam; doctrina sine vita integritatem non habet. In malevolam etenim animam non cadet sapientia. Ideoque ait: *Quærent me mali, et non invenient;* quia Prov. 1, 28. improbitate cæcatur mentis oculus, et caligante sibi iniquitate, mysteria profunda invenire[4] non 4 potest. Primum ergo exercenda est vitæ militia, corrigendi mores. Cum hæc instituerimus ad cursum debitum, ut sit offensionis correctio, puritatis gratia; tunc ad studia percipiendæ cognitionis veniamus suo ordine et via. Prima igitur sunt moralia, secunda mystica. In illis vita, in his cognitio; ita ut si perfectionem requiras, nec vita sine cognitione, nec cognitio sine vita sit; utrumque adstipuletur alteri. Ideoque ait Scriptura: *Seminate vobis ad justitiam, vindemiate ad fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis.* Non prius illuminate, sed se- Ose. x, 2. minate: nec solum seminate prius ad justitiam; sed etiam vindemiate, inquit, ad fructum vitæ; et sic illuminate lumen cognitionis, ut perfectio non solum consitis, sed etiam receptis fructibus approbetur. In primo quoque psalmo hunc ordinem tenuit, ut in via ambulandum doceret prius, et tunc in Lege meditandum. Qui enim non abiit in consilio impiorum, utique de pietatis via, et justitiæ semita non recessit; meritoque in via ambulans beatus pronuntiatur; et die ac nocte meditationem Legis exercens habet gratiam beatitudinis.

3. Quam institutionem sequutus Salomon, librum de Proverbiis scripsit, in quo moralem locum uberius expressit, naturalem in Ecclesiaste, mysticum in Canticis Canticorum: quamquam si diligenter discutias, et in Proverbiis mystica pleraque reperies, et in Canticis moralium suavitatem. Nam utique mysticum est: *Sapientia ædificavit sibi domum, et subdidit columnas septem, interfecit suas hostias,* etc. Hocque in Prov. ix, 1.

disse æstimaremur. Libros quoque *de Sacramentis,* quos aut Ambrosii aut saltem ejusdem ævi auctoris esse in confesso est, ad neophytorum gregem pronuntiatos fuisse probant ista ex lib. V, cap. III: *Gaudet Ecclesia de redemptione multorum; adstare sibi familiam candidatam spiritali exultatione lætatur.* Cum illi demum instructiores facti essent, tum illos oblationem suam, id est, panem a sacerdote consecrandum ad altaria solitos adferre credibile est. Nam moris fuisse, ut unusquisque panem unde communicaturus erat, ipse offerret, cum miraculum de muliere Christi præsentiam in sacramento non credente relatum in vita Gregorii Magni satis ostendit, tum locus e libro de Ecclesiæ gradibus non obscure significat. Sic autem habet: *Sicut in sacerdote consecratio, ita in ministro est sacramenti dispositio. Ille oblata sanctificat, hic sanctificata dispensat.* Porro neophytos sacrificio adesse non consuevisse, hoc videtur confirmare quod Ambros. ac August. citatis locis eos sacramentum quidem in altari vidisse adserant, de sacrificio autem plane sileant. Adde dubium esse nemini eosdem non prius gregi aliorum fidelium conjunctos fuisse, quam stolam candidam deponerent. » Ita Maurini. Sed *Missa pro baptizatis,* quæ in Ambrosiano extat missali, ostendit, neophytos etiam primis septem a baptismo diebus sacrificio adstitisse, saltem in mediolanensi Ecclesia, ut ideo dicendum sit, eos solummodo oblationem non obtulisse, et ideo aliquatenus tantum sacrificio, *active* nempe, non participasse.

[1] Mss. N, P, *a* addunt *hostia.*

[2] Hanc fuisse veterum communem opinionem, sed ab ea recentiores quosdam descivisse, docuimus in adnotatis ad n. 4 *præfationis ad Enarrationem in psalmum I.*

[3] « Dallæus in libro *De usu Patrum,* pag. 244, scribit in hunc modum. *Mera somnia narrat Ambrosius lectoribus suis.... in psalmum 118, dum exponit nomina hebraicorum elementorum, a quibus sumunt initium versiculi singulorum Octonariorum,* etc. Non semel jam ante ostendimus Doctorem nostrum in eruenda hebraicorum nomina significatione aliquando minus feliciter desudasse: verum et illi ævo quo non communis erat hebraicæ linguæ cognitio, id tribuendum est; nec ipsi insultandum, cum super ea re scriptores quos tum licuit, consuluerit. Optandum quidem esset eum in fontes minus corruptos incidisse, cum forte nullum alium repererit præter Philonis Etymologias: quas tot tantisque erroribus scatentes fuisse docet Hieronymus, ut inde ad eas expurgandas ipsemet induceretur. Ad hæc non ignorabat Dallæus quam pronum sit in explicandis vocabulis adeo multiplici significatione quasi fœtis errare. Quæ sane eum adversus tantæ auctoritatis Patrem debuerant paulo modestiorem efficere ». Ita Maurini. Pro hoc psalmo vero comparationem lectionis Ambrosii cum Vulgata restituimus propter frequentiores differentias quæ inter utramque occurrunt.

[4] Mss. A, N, P, *a, intueri.*

[1] Canticis lucet tam mysticum[1] quam morale, in quo blanditiarum suavitas et affectus amantis [2] exprimitur: *Osculetur me ab osculis*[2] *oris sui; quoniam optima ubera tua super vinum, et odor* Cant. I, 1. *unguentorum tuorum super omnia aromata.*

4. Constitue ergo virginem desponsatam multo tempore, et justo ferventem amore, quæ multa [3] probata[3] opera dilecti probabilium testium adsertione cognoverit, desideriis suspensis dilatam frequenter, jam non ferentem moras; quæ omnia fecisset, ut sponsum videret: aliquando votis potitam suis, ad improvisum sponsi adventum gaudio turbatam, non quærere primordia salutationis, non verborum vices; sed statim quod desiderasset exigere. Ita ergo et sancta Ecclesia quæ in primordiis mundi desponsata in paradiso, præfigurata in diluvio, annuntiata per Legem, vocata per prophetas, diu redemptionem hominum, Evangelii decorem, dilecti exspectasset adventum, impatiens moræ in oscula ruit dicens: *Osculetur me ab osculis oris sui.* Et delectata osculis adjicit: *Quoniam optima ubera tua super vinum.*

5. Et ut moralius dicamus, intellige mihi carnem illam, quæ madefacta fuerat in Adam serpentis veneno, quæ criminum marcebat fœtore, quæ procedebat in filiabus Sion alta cervice et nutibus oculorum; et itinere pedum trahens tunicas, et pedibus suis ludens, crinium cincinnis et compositis vultibus, atque redimiculis et omni affectato decore plus decedens: eamdem tamen plurimis edoctam oraculis quod venturus esset qui, serpentis illecebris exclusis, sancti Spiritus infunderet gratiam, ut omnis caro videret salutare Dei, omnis caro ad Deum veniret; inarsisse desiderio: sed metuentem ne ut impatiens, ut lasciva, ut luxuriosa, ut querula, sicut ante fuerat, displiceret; et longiore quam ferre jam poterat, morantis adventus dominici exspectatione quateretur: non immurmurantem tamen, nec transgredientem, sed levantem in omni loco puras manus sine ira et disceptatione in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate ornantem se, non in tortis crinibus, [4] aut auro, aut margaritis, aut veste[4] pretiosa; sed iis quæ castitatis et bonæ conversationis decerent gratiam, orare dicentem: *Osculetur me ab osculis oris sui: quoniam optima ubera tua super vinum.* Jam volebat adhærere Christo caro, jam festinabat innubere; ut esset unus spiritus, et fieret caro Christi, quæ erat ante meretricis. *Osculetur,* inquit, *me* (osculatur nos Dei Verbum, quando sensum nostrum spiritus cognitionis illuminat), et tamquam despiciens omnes jucunditates et delectationes suas, cœlestibus cupiens inhærere mandatis ait: Quoniam optima præcepta testamentorum tuorum super omnem appetentiam carnis, et sæculi voluptatem. Meminerat enim se in Eva ante sic lapsam, dum voluptatem corporis præfert mandatis cœlestibus. Ait: *Unguentum exinanitum nomen tuum;* hoc Cant. I, 2. est, totus immundis impuritatibus diversorum facinorum fœtebat hic mundus: nunc spirat ubique suavitas pudicitiæ, unguentum fidei, flos integritatis. Et a moralibus venit ad mystica dicens: *Introduxit me Rex in cubiculum suum; exsultemus et lætemur in te, diligamus ubera tua super vinum.* Simplex est enim osculum, negotiosum autem cubiculi secretum. Ibid. 3.

6. In ipso quoque Evangelio pulcherrimus de moralibus locus est, ut unusquisque vas suum mundet dicente Domino: *Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis et paropsidis; ut fiat et id quod foris est, mundum.* Nam nisi se unus- Matth. XXIII, 26. quisque intus mundaverit, etiamsi foris speciosus videatur et justus, similis erit dealbatis sepulcris; ut foris quidem justus videatur, intus vero sit fœtidus. Sic est doctrina sine vitæ innocentia. Sed nec ipsa doctrina potest mercedem habere, ubi gratiam non habet innocentiæ. *Peccatori enim dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* Ps. XLIX, 16. Sed revertamur ad propositum psalmum.

7. *Beati,* inquit, *immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirunt eum.* Primus versus moralis, secundus mysticus. Quis hoc dicit? Propheta utique, qui fungebatur carnis alloquio,[5] et dicit hoc post eum psalmum [5] quo descripta est Domini nostri Jesu Christi passio. Ubi ergo et divina sacramenta revelata sunt, et induit Dominicæ resurrectionis lætitiam, et passionis degustavit gratiam; vidit justorum congregationes, populos redemptorum, perditorum salutem, mortuorum resurrectionem, sanctificationem sacramentorum, et exclamavit dicens: *Beati immaculati in via,* hoc est: ecce maledicta terra in Adam cœpit habere beatitudinem; si tamen legem Domini non derelinquat: ecce immaculatus est homo, qui erat ante pollutus. Quam pretiosum est custodire præceptum Domini: quam pretiosum etiam[6] præcepti [6] ipsius scire mysterium!

8. Sed quis est immaculatus? Non utique qui in quacumque via ambulat; sed qui in Christo ambulat. Ipse enim dixit: *Ego sum via.* In hac Joan. XIV, 16. via qui ambulat, errare non novit; si tamen ab hac via numquam recedat. Est et via Lex; et ideo dum immaculatus est, in lege Domini ambulet: nec ambulare in via hac desinat, ne immaculatus esse desistat. Non declinet in dexte-

[1] « Mss. plerique ac vet. editt. *Hocque in Canticis licet tam mysticum quam morale sit.* Rom. *Hocque in Canticis canticorum et mysticum et morale.* Nos vero lectionem cod. Remig. Vind. Theod. Navar. unius, atque Aud. repræsentamus ». Ita Maurini. Codd. A, N, P, *a: Hoc quoque in Canticis licet* etc.

[2] Maurini hic et infra, *ab osculo.* Sed lectionem nostrorum mss. prætulimus quia et magis contextui respondet, et semper alibi occurrit apud D. Ambrosium (Cf. Sabbat. ad h. l.), ut vidimus et libro *De Isaac et anima,* cap. III.

[3] Mss. N, P, *a, præclara.*

[4] Mss. A, N, P, *a, et margaritis vel veste.*

[5] Hoc est, qui velut carnis vice ac nomine loquebatur. (Edit. Maur.)

[6] Mss. N, P, *enim.*

ram aut lævam, non titubet, non resistat, non exspectet; sed ambulet superiora[1] obliviscens, et ea quæ sunt priora appetens, ad destinatum sequatur, ad bravium festinet, contendat usque in finem; finis enim Legis est Christus. Multi volunt[2] ambulare in via, sed non usque ad finem. Non ambulant Judæi usque ad finem, qui non usque ad Christum ambulant. Non ambulat Manichæus in via, qui Legem refutat: sed ambulat vera fides, quæ et Legem suscipit, et plenitudinem Legis agnoscit.

9. Si quis ergo in via ambulat, scrutetur testimonia Domini. Quæ licet mystica sint, tamen etiam moralia in se habent; quoniam melius potest ambulare in via qui scrutatur Domini testimonia. Nam ut quis intemperantissimus captus adulterinæ cupiditatis æstu, et victus libidine, vel indulgens flagitiis, qui repugnare nolit appetentiæ suæ carnis, conversus huc atque illuc, si neminem forte videat, in facinus ruit: idem tamen quamvis inveniat paratam occasionem[3] potiendi, explorat diligenter omnia, in diversum oculos suos, incuriosus justitiæ, sollicitus famæ, detorquet frequenter, erubescit[4] testimonium erroris, qui non erubescit errorem: ac si quem forte spectatorem cognoverit facinoris sui verecundia sequestrat intemperantiam; et quamvis cum ancilla vel meretrice vulgari, ubi nullum sit deprehendendi periculum,[5] tentamenta moliatur libidinis, pudore tamen incœptum deserit: quanto magis si quis allevet mentis oculos, et consideret plena esse angelorum omnia, aera, terras, mare, Ecclesias, quibus angeli præsunt (mittit enim Dominus angelos suos ad defensionem eorum, qui hæredes futuri sunt promissorum cœlestium), concepto potest renuntiare peccato? Unde ista turba innocentium, nisi ex illis peccatoribus? Eadem natura est omnium, sed diversa disciplina. Circumcisio nihil est, et gentilitas nihil est: sed observatio mandatorum Dei naturæ ipsius auget gratiam. Merita commutat ille qui dicit: *Tenebræ in circuitu, et parietes me operiunt: peccatorum meo-*
Eccli. XXIII, 26. *rum non erit memor Altissimus.*

10. Non reveritus esses angelorum præsentiam, si præsentes esse crederes? Non metueres, non dicam facere, sed loqui, aut etiam cogitare quod pravum est, si tibi divina scriptura suasisset, quia Deus cogitationum arbiter, secretorum testis est verax, sicut ipse ait: *Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus Deus, et*
Isai. XLIII, 10. *puer meus quem elegi?* Hominem vereris præsentem: Dei Patris et Filii non vereris presentiam? Sed non vis credere, ne possis cavere: non vis audire, cum legitur, quia Deus novit occulta hominum, ne incipias scire quod timeas, et timere ne pecces. Audi ergo scripturam divinam, ut convertaris a via prava et maligna. Noli sicut cæcus oculis corporalibus, aut sicut surdus, qui eo quod non potest videre aut audire præsentes, solum esse se credit; et in plurimorum cœtu, dum putat nullum esse præsentem, perpetrare adoritur quod arbitratur esse secretum; non potest enim videntes videre qui non videt: similiter et tu mentis cæcatus oculis noli æstimare quod sine teste delinquas, quia hominis præsentiam declinare potuisti. Plures sunt qui redarguant, quam quos cavere potuisti. Ipsum te fugere tui accusatorem non potes, quem convenit[6] propria conscientia. Et si negas aliis, tibi non negas. Et si homini inficiaris, Deo fateris. Et si volueris negare, tuæ te cogitationes revincunt.

11. Elisæo adsistebant angeli, quos videbat, et ideo agmina hostium non timebat: sed timebat puer ejus qui angelos non videbat. Aperuit oculos ejus ad vocem Prophetæ gratia Dei, vidit angelorum exercitus, et credidit esse præsentes quos antea, quia non videbat, putabat absentes. Et tu lege Prophetam ut videas; lege IV Reg. IV, 16, 17. ut aperiat oculos tuos: nec te hostilis legio perterreat, et obsessum esse te credas, qui liber es, qui munitus es spiritalibus turmis, si Prophetam non derelinquas. Cum tibi Propheta loquitur, quia Deus dixit: *Ego cœlum et terram compleo;* cum tibi Propheta dicit, *quia plures* Jerem. XXIII, 24. *nobiscum sunt,* quia in circuitu nostro angeli IV Reg. VI, 16. sunt: adtolle oculos mentis, et videbis non solum angelos, sed etiam Deum, qui dicat tibi: *Aperi mihi, soror mea, proxima mea.* Pulsat ad Cant V, 2 januam et quando tu dormis; si tamen vel excitatus evigiles, vel vocatus januam tui pectoris aperias, introibit. Quod si fugias lectionem propheticam, si domi non legas, in ecclesia audire nolis; nonne sicut ille qui adverso[7] connivet [7] obtutu,[8] ne videat quod possit videre, claudit [8] oculos ne despiciat, cui potestas videndi est, aut sicut in furore plerique injecere manus oculis suis; ita et tu primo averteris conniventi magis dissimulatione, quam refragatione prærupta? Nam cum ad ecclesiam venis, et Christianum te adseris, sanus videris, aperis oculos, quibus possis videre: sed dum audire dissimulas quæ leguntur, claudis ne videas tibi, etsi aliis videre videris; injicis etiam quasdam perfidiæ et intemperantiæ manus oculis animæ tuæ, et cæcitatem infers cordi tuo, quod est gravius, voluntariam; ut videns non videas, audiens non audias.

12. Putas te solum esse cum fornicaris, et non recordaris quia oculi Domini vident orbem terrarum? Non audis dicentem: *Ecce venit hora.... ut dispergamini unusquisque in sua, et me solum relinquatis; sed non sum solus; quia Pater me-*

[1] Mss. N, P, *posteriora.*
[2] Mss. N, P, *enim volunt.*
[3] Mss. N, P, *a, parata occasione,* omisso *inveniat.*
[4] Mss. N, P, *a, erubescens.*
[5] Confer hunc locum cum iis quæ supra lib. I *de Abraham,* cap. 7, n. 59, traduntur; nec non cum nota quam capiti 4, ejusdem libri subjecimus. Illud *deprehendendi* hic in passiva significatione intelligendum est.
[6] *Convenit,* verbum e foro; id est, judicio persequitur. (Edit. Maur.)
[7] Mss. A, N, P, addunt *motu capitis.*
[8] Mss. A, N, P, *a, ne aspiciat.*

Joan. xvi, 32. *cum est?* Adest ergo Pater, adest et Filius Dei, adsunt ministri, adsunt Cherubim et Seraphim, quæ dicunt: Sanctus, sanctus, sanctus: plena est terra majestatis tuæ. Plenus est enim mundus sanctarum virtutum, quia plenus est nequitiarum. Plenus est orbis terrarum remediis, quia plenus est laqueis. Putas quod in lupanari Christus te non videat, quem videt lupanar intrare? Putas quod in adulterio te non deprehendat, quem videt adulterium cogitantem? Num parietes refugit, qui spectat errores, et secretum criminis aversatur, qui scenam criminis intuetur? An
1 putas tunc primum te intrare meritorium,[1] cum fornicem meretricis ingrederis? Intrasti jam, quando cogitationes tuas meretrix introivit. Intrasti jam, quando ad potiendam prostibulæ cupiditatem gressu mentis intrasti. Pulsasti lupanaris fores, quando ad mulieris concupiscendæ decorem oculos mentis aperuisti. Et si verum audire vis, quomodo te in lupanari non vidit Christus, quando te vidit, quia adulterando in corde tuo te ipsum lupanar esse fecisti? Denique ipse dicit Dominus Jesus: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam adulteravit eam in corde*
Matth. v, 28. *suo.* Unde tamen tam religiosus in crimine?

13. Sed adquiesco tibi quod Jesus te nolit videre, nolit revincere, qui nolit accusare; nolint videre et angeli. Sed videt diabolus, qui tecum introivit, immo qui te introduxit: vident ministri ejus, qui te circumdederunt, ne videres angelos Dei: vidit Belial, vidit legio, qui te impulerunt, ne quis revocaret, ne quis teneret.
2 Noli putare quod colludium[2] tibi præstet silentii qui vult tecum supplicii habere consortium. Studet plures similes sui videre; et in eo habet gloriam, quod plures perditos fecerit. Ipse est incentor, ipse accusator, ipse in Judam introivit, ipse eum ad proditionem impulit, ipse misit ad laqueum. Quanti dicturi sunt in illo die adver-
Gen. iii, 13. sus eum: Tu nos circumvenisti, tu impulisti! Exemplum quæris? Accipe dicentem Evam prævaricationis suæ auctorem fuisse serpentem. Sed illum implicavit, non se absolvit. Cui respondit Dominus: Non præceperam ne gustaretis de
Ibid., 11. ligno solo, quod est in medio paradisi? Respondebit ergo Veritas et pluribus: Diabolum audistis suadentem noxia, me non potuistis audire vitalia mandantem?

A **14. Et ideo operemur justitias:**

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
3. Non enim qui operantur iniquitatem, in viis ejus ambulaverunt.	3. Non enim qui operantur iniquitatem, in viis ejus ambulaverunt.
4. Tu mandasti mandata tua custodiri nimis.	4. Tu mandasti mandata tua custodiri nimis.
5. Utinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas justificationes tuas.	5. Utinam dirigantur viæ meæ, ad custodiendas justificationes tuas.
6. Tunc non confundar, cum perspiciam[3] in omnia mandata tua.	6. Tunc non confundar, cum perspexero in omnibus mandatis tuis. 3

Non solum mandasti, inquit, custodiri mandata
B tua, sed etiam custodiri nimis. Quando hoc mandavit? In paradiso quidem mandavit[4] Adæ, ut 4
custodiret mandata: sed fortasse non mandaverat nimis custodire;[5] et ideo lapsus est, ideo 5
inflexus voce mulieris suæ, ideo deceptus erat a serpente, putans quod si in parte aliqua recederet a mandato, non penitus erraret: sed quia semel a semita mandatorum recessit, totam deseruit viam, invenit eum serpens extra viam,[6] et expoliavit omnibus, nudumque reli- 6
C quit. Ideo Dominus, quia lapsus erat qui in paradiso erat, postea te per Legem, per Prophetas, per Evangelium, per Apostolos monuit; ut nimium custodias mandata Domini Dei tui. Omne, inquit, verbum otiosum quod locutus Matth. xii, 36.
fueris, reddes pro eo rationem. Noli dissimulare: ab aliquo mandato jota unum, aut[7] unus apex 7
non præterit. Noli recedere de via. Si in via ambulans vix tutus es a latrone: quid facies si te extra viam vagantem invenerit? Dirigantur
D gressus tui; et ne infirmus sis ad dirigendum, precare ut dirigat Dominus vias tuas.

15. Hic optat: *Utinam dirigantur viæ meæ.* Alibi dicit: *Exspectans exspectavi Dominum; et exaudivit me.... et statuit pedes meos in petra, et direxit gressus meos.* Roga ergo et tu, ut Do- Ps. xxxix, 2, 3.
minus dirigat vestigia mentis tuæ, quo possis Domini custodire justificationes. Non confunderis, cum respexeris in omnia mandata ejus. Ante enim confusus es in Adam et Eva. Deni-
E que nudus factus es, operuisti te foliis, quia confundebaris: abscondisti te a conspectu Dei, quia erubescebas, ita ut tibi diceret Deus: *Adam, ubi es?* Cum illi dicit, tibi dicit; Adam enim Gen. iii, 9.
interpretatione latina homo dicitur, hoc est: Homo ubi es? Et Adam respondit: Timens quia nudus eram, et tota mente confusus, ante conspectum tuum venire non ausus sum. Ergo ne *Ibid.*, 10.

[1] « Codex Navarræus unus, *meretricatorium:* sed retinendum *meritorium.* Ubi subintellige, *diversorium* vel *stabulum;* sic enim quondam dicta sunt, ut cum Tertulliano loquamur, *consistoria libidinum publicarum.* Unde *prostibula* seu *prostibulas* quidam appellatas volunt, quod *pro stabulo,* id est, ante stabulum starent. *Meritorium* autem a merendo vocatur quod mereat, hoc est pariat quæstum domino suo. Quo sensu Horat. *in Arte poet.:*

Hic meret æra liber Sosiis.

Hinc etiam meretrices ac meritorii pueri nomen sortiti; licet *meritorium* quandoque honestum diversorium significet. » Ita Maurini. Cod. *a* habet *ad meretriciale meritorium.*

[2] *Colludium,* aut *collusio* simulationem ac fraudem significat; colludere enim dicuntur, qui cum videantur inter se contendere aut litigare, hoc tantummodo per simulationem faciunt, cum unus dedita opera se judicio vinci patiatur. Sed ea fraus etiam locum habet extra judicium. (Edit. Maur.)

[3] Mss. A, N, P, *cum respiciam.* Cod. *a, dum respicio.* Ita et cod. Sangerman., et psalteria Corb., Rom., Mozar. Cf. Sabbat. ad h. l.

[4] Mss. A, N, P, *a, mandaverat.*

[5] Mss. A, N, P, *a, ut nimis custodiret.*

[6] Verba, *invenit eum serpens* etc. desunt in aliis omnibus editionibus et mss., et e nostris A, N, P, *a* desumpsimus; quæ textui ipsi inserenda putavimus quia revera absque illis lacuna quædam in textu conspicitur, deficiente subjecto verborum *spoliavit, reliquit.* Eorum autem genuinitas firmatur etiam e consonantia cum aliis quæ paulo post sequuntur: *Si in via ambulans* etc.

[7] Mss. A, N, P, *a, vel.*

confundamur, custodiamus mandata Domini, et custodiamus omnia. Nam si quis unum mandatum custodiat, et aliud prævaricetur, nihil ei prodest. Custodivit se aliquis a sanguine, non custodivit ab adulterio: utique in uno convictus, punitur etiam legibus sæcularibus; nec prodest ei alterius criminis abstinentia, si in altero fuerit deprehensus.

Lectio S. Ambrosii.

16. 7. Confitebor tibi, Domine, in directione cordis *(advertis quas vias dirigas)*, in eo cum didicero judicia justitiæ tuæ.
8. Justificationes tuas custodiam: non me derelinquas[1] usquequaque.

Lectio Vulgata.

7. Confitebor tibi in directione cordis, in eo quod didici judicia justitiæ tuæ.

8. Justificationes tuas custodiam: non me derelinquas usquequaque.

Hoc loco mystica plenius cognoscere se velle testatur; ut ingrediatur penetralia mysteriorum cœlestium, et aperiantur sibi thesauri sapientiæ et scientiæ in Christo absconditi. Unde et Salomon ait: *Adtrahe nos post te: in odorem unguentorum tuorum nos curremus.*[2] *Introduxit me Rex in cubiculum suum.* Et fortasse illud quod ait supra: *Osculetur me ab osculis*[3] *oris sui,* significat Spiritus sancti supervenientis gratiam, sicut Angelus ad Mariam dixit: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Quando autem introduxerit eam Rex in cubiculum suum, passionis tempus, lateris compuctio declarat,[4] sanguinis effusio, sepulturæ unguentum, resurrectionis mysterium; ut osculum quasi sponsa acceperit; in cubiculum autem Christi sit introducta Ecclesia, non jam quasi tantummodo desponsata, sed etiam quasi nupta; nec solum[5] thalamum sit ingressa, sed etiam legitimæ claves copulæ consecuta sit. Ideoque quasi in thalamo sita[6] ait: *Colligatio guttæ frater meus mihi, inter media ubera requiescet.* Quod si cubiculum quærimus, ipse nos edoceat qui ait: *Tu autem cum orabis, intra in cubiculum tuum: et clauso ostio ora patrem tuum in abscondito.* Cubiculum Ecclesiæ corpus est Christi. Introduxit eam Rex in omnia interiora mysteria, dedit ei claves; ut aperiret sibi thesauros scientiæ sacramentorum, clausas antea fores panderet, cognosceret quiescentis gratiam,[7] defuncti somnum, virtutem resurrectionis.

17. In illo cubiculo justitias Domini Jesu nupta reperit. Quæ sunt illæ justitiæ? Utique sacracramenta baptismatis, sicut legimus, quia cum venienti ad baptismum diceret Johannes: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me; respondit Jesus: Sine modo; sic enim decet nos implere*[8] *omnem justitiam.* In illo cubiculo justificationes Domini didicit, cognovit consilium Dei, sicut scriptum est: *Quia omnis populus audiens, et publicani justificaverunt Deum baptizati baptismo Johannis: pharisæi autem et legisperiti consilium Dei spreverunt in se, non baptizati ab eo.* Quod illi spreverunt, nos eligamus, et sequamur consilium Dei, quo nihil potest esse sublimius; hoc enim divinum, quo fit remissio peccatorum. Cum didicerit itaque justitias Domini, Deum timens non confundetur. Denique et Paulus ait: *In nullo confundar.*

18. Et quia nullus potest perfectus esse sine favore Dei, neque tutus; ideo rogare debet, ne penitus eum derelinquat Deus. Nam supra rogavit David ne derelinqueretur dicens: *Ne derelinquas me, Domine Deus meus;* hic ait: *Ne derelinquas me usquequaque,* hoc est, multum. Supra forte quasi adhuc imperfectus, et in magnis perturbationibus positus ne derelinqueretur, timebat:[9] hic autem jam fortior non timet derelinqui ut tentetur; sed rogat ne penitus derelinquatur. Plerumque enim derelinquit Deus quos vult probari: penitus autem derelinquit quos deserit. Dereliquit penitus Judam: non dereliquit autem sanctum Job, in cujus patrimonium,[10] in cujus corpus potestatem diabolo dedit; in animam autem non dedit. Nam si dedisset in animam, penitus dereliquisset eum. Numquid non ideo derelictus est Job, ut relictus probaretur, probatus coronaretur? Dereliquit igitur Judam, cui ait: *Quod facis, fac celerius.* Dereliquit enim penitus, quem sceleris sui permisit affectui. Alios autem apostolos cum vidisset esse turbatos, quia dixerat: *Quo ego vado, vos non potestis venire;* addidit: *Non turbetur cor vestrum.* Et infra: *Iterum venio, et accersio vos ad me ipsum; ut ubi sum ego, et vos sitis.* Denique turbatus Petrus qui derelinqui timeret, ait: *Domine, quo vadis?* Vidit Dominus turbari eum; respondit ei: *Quo ego vado, non potes me modo sequi: sequeris autem postea.* Sic et in mari cum titubaret, clamavit ad Christum; et porrexit ei dexteram Christus, ne penitus derelictus periret.

19. Nemo autem debet inflari, quod numquam derelinquatur; vel dolere, quod aliquando derelinquatur; siquidem ipse Filius se dicit derelictum, sicut habes: *Deus, Deus meus, respice in me: quare me dereliquisti?* Et ille quidem numquam derelictus a Patre est, cum quo Pater semper est. Scriptum est enim: *Ecce jam venit hora, ut dispergamini unusquisque in sua, et me solum relinquatis:*[11] *sed non sum solus, quoniam Pater mecum est.* Sed secundum corpus in quo est traditus passioni, vox ista processit; quo-

Luc. VII, 29, 30.
Philip. I, 20.
Ps. XXXVII, 22.
Job. II, 6.
Joan. XIII, 27.
Ibid., 33.
Joan. XIV, 1.
Ibid., 3.
Joan. XIII, 36
Matt. XIV, 30, 31.
Ps. XXI, 1.
Joan. XVI, 32.

Cant. I, 3.
Ibid., 1.
Luc. I, 35.
Cant. I, 12.
Matth. VI, 6.
Matth. III, 14, 15.

[1] Mss. N, P, *a, ne derelinquas.*
[2] Mss. N, P, *curramus.*
[3] Ita codd. nostri. Maurina editio, *ab osculo.* Cf. quæ sub n. 4 de hac lectione notavimus.
[4] Mss. A, N, P, *a, declaratur.*
[5] Mss. A, N, P, *a, non solum.*
[6] Mss. N, P, *a, posita.*
[7] Mss. A, N, P, *a, quietis gratiam.*
[8] Maur., *adimplere.* Nostrorum autem mss. lectionem prætulimus quia et alibi occurrit apud Ambrosium (Cf. Sabbat. ad h. l.).
[9] Mss. A, N, P, *a, derelinqui timebat.*
[10] Post vocem, *patrimonium,* habent editiones ante maurinam: *Jus tyrannidis adversario tribuit;* quæ desunt in mss. gallicis et in nostris.
[11] Mss. A, N, P, *a, derelinquatis.* Et quidem videtur præferenda hæc lectio, quia in toto contextu Ambrosius verbo *derelinquere* insistit.

niam derelinqui nobis videmur, quando sumus in periculis constituti. Unde et Paulus ait de Patre Deo: *Qui Filio proprio non pepercit: sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Dereliquisse videtur, quia non pepercit qui tradidit morti: sed non penitus dereliquit, cui dicitur: *Quia non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.*

Rom. VIII, 32.

Ps. XV, 10.

[1] SERMO SECUNDUS.[1]

ב Beth.

Lectio S. Ambrosii.

9. In quo corrigit juvenior viam suam? in custodiendo verba tua.

Lectio Vulgata.

9. In quo corrigit adolescentior viam suam? in custodiendo sermones suos.

In quo corrigit juvenior viam suam? Superiorum octo versuum non absurda nobis cecidit disputatio; ideoque et sequentia persequi studium fuit. Et primum litteræ secundæ, hoc est *Beth*, interpretatio consideranda est, quæ in latino conversa, confusio declaratur. Sed qui viam suam corrigit, non confundetur. Verum quia is qui corrigit, ante in errore fuit (quomodo enim corrigitur, nisi quod ante deflexit a vero?), utique in lapsu positus, et adolescentiæ luxu, ac lascivæ ætatis captus illecebris, ubi ad juventutis provectus confinia sobria mente resipiscet,[2] tamquam confusus animo, quonam modo erubescenda deponat, et plena probitatis adsumat, diu secum volvit; et diversis fluctuans cogitationibus librat atque examinat, superiora[3] obliviscens, et ea quæ sunt priora appetens, quemadmodum viam suam corrigat, offensionemque adolescentioris ætatis seria juventutis fronte prætexat. Unde ne diu dubitet hujusmodi, et incerto hæreat, dat Propheta consilium, quasi cum eo ipse deliberans; tunc enim salubriora consilia credimus, si propensiore meditatione examinata videantur. Sed ipsa deliberationis susceptio docta definitione distinguitur, ut diversarum cogitationum concursus auferat dicens: *In quo corrigit juvenior viam suam?* Hic enim deliberantis est finis, quo viam suam corrigat.

[2]

[3]

A 2. Et respondit: *in custodiendo verba tua.* Et bene ad Dominum conversus respondit deliberanti, quasi prece atque oratione delata consilium hoc Domini inspiratione reperierit; ut non præsumptionis humanæ, sed dignationis divinæ remedium crederetur. Mens enim nostra verborum cœlestium conspersa seminibus, quæ ante degenerabat in stirpibus, meliores cultus edere, fructusque adferre incipit. Dirigamus igitur semitas nostras, nec tortuosi serpentis sequamur
B anfractus. Viæ enim Domini rectæ; perversæ autem viæ errantium, de quibus dicitur: *O qui dereliquerunt*[4] *semitas rectas!* In ordinem seges læta porrigitur, atque in versum quemdam vineta ponuntur: cervorum cursus directior, vulpeculæ flexuosus. Ideo de Herode dicitur: *Ite, dicite vulpi illi;* quia deflexerat a via recta, nec iter suum in juventute correxerat: dignus Hieremiæ Threno, quo deflentur peccatores, qui jugum verbi in juventute suscipere recusarunt.
C Ideo captivi ducti sunt, ideo deplorantur tamquam mortui; quia vitæ nescierunt semitas, et digna opera cadaverum busto[5] non declinaverunt. Flens ergo mortem perpetuam Judæorum, dicit Hieremias: *Bonum est viro cum tollit jugum in juventute: sedebit singulariter, et silebit; quia tulit in se.*

[4] Prov. II, 13.

Luc. XIII, 32.

[5]

Thren. III, 27, 28.

3. Non solum tollere jugum verbi, sed in juventute debemus tollere. Si enim sero tollamus, incipimus sapientiam superiorum[6] magis
D habere, quam tenere gratiam. Præveniamus ergo juventutis annos correctione congrua; ut magis dicamus singuli: *Deus qui pascit*[7] *me a juventute mea;* quam recordationem habentes lapsum defleamus dicentes: *Delicta juventutis meæ, et ignorantiæ meæ ne memineris.* Hoc debilitatis est remedium, illud robur salutis. Salutis medicina vulneri quæritur; gratia sanitati. Ideoque ait: *Bonum est viro, cum tollit jugum in juventute.* Ei autem qui post decursæ juventutis annos
E jugum tulerit, non est statim perfectum bonum. Stimulant enim eum peccata sua, exagitat conscientiam consuetudo peccandi, et usus erroris instabilem facit. Luctandum est diu hujusmodi viro, ut abolefaciat in juventute facta[8] inveterata atque diuturna. Huic in periculo res est, illi in bono.

[6]

Gen. XLVIII, 15.

[7]

Ps. XIV, 7.

Thren. III, 27.

[8]

4. Denique sedebit ille singulariter, quasi is qui facile non inveniat æqualem, singularibus donatus præmiis: et silebit quietus et feriatus

[1] Mss. A, N, P, *a: In psalmum centesimum octavum decimum littera Beth.*

[2] Mss. A, N, P, *a, resipuit.*

[3] Mss. A, N, P, *posteriora,* uti adnotavimus ad n. 8 præcedentis sermonis.

[4] Maur., *reliquerunt.* Sed lectio nostrorum mss. occurrit et alibi apud Ambrosium (Cf. Sabbat. ad h. l.).

[5] Tangitur Græcorum, Romanorumque consuetudo urendi cadavera: quo supplicio gravia peccata digna dicuntur. (Edit. Maur.)

[6] Omnes editt., ac maurina quoque, *incipiamus pœnitentiam superiorum.* Codd. gallici, *incipiamus sapientiam superiorum* vel *superborum,* ac etiam *supernorum.* Nostri A, N, P, *incipimus sapientiam superborum;* cod. *a, superiorum.* Rectam lectionem esse *incipimus* demonstrat præcedens *enim,* quod solum modo indicativo congruit; atque hinc prono alveo fluit rectam lectionem esse quoque *sapientiam superiorum,* nempe hebræorum de quibus supra, quibus comparantur qui nolunt obedire Deo tempore juventutis suæ, sed tantum Deum quærere incipiunt cum vitiis indulgere amplius nequeunt.

[7] Maur. *pascis.* Alibi autem nostra lectio occurrit apud Ambr. (Cf. Sabbat. ad h. l.), et biblico textui respondet.

[8] Omnes edit. ante maurinam, ac mss. aliquot, cum nostris, *ut abolefaciat inveterata* etc. Alii plures ac potiores, *ut abolefaciat in juventute facta inveterata;* id est, ut aboleat ea quibus per totam juventutem, sub qua pueritia adolescentiaque comprehenduntur, adsueverat.

ab omni interpellatione mundanæ sollicitudinis et[1] voluptatis; et divinis vacabit oraculis, quæ solent singulariter sedentibus revelari, sicut sancto David, qui ait: *Quoniam tu singulariter in spe constituisti me.* Et hic quidem non in secreto solus sedebat, sed cum præesset populis; singulari tamen gratia præminebat. Elias solus sedebat, cum ab Angelo, vel etiam corvis cibum deferentibus pasceretur. Solus non solum secretus a turbis, verum etiam segregatus a meritis plurimorum. Denique revelationes illi divinæ gratiæ refulgebant, cujus muneris fructum pro mercede adipiscebatur; quia a juventute sua jugum verbi suscipiendum putavit, nec trahenda longo diutus fune peccata.

5. Potest juvenior iste qui fecit bonum, tollendo in juventute jugum verbi, nondum perfectus, qui adhuc juvenior, segregans vero se a colloquiis æqualium, quæ plerumque corrumpunt bonos mores, et contagia volens fugere peccantium; ita intelligi singulariter sedere et silere, ne rudis ætatis facilitate labatur: sed intendere seniorum præceptis, prophetarum oraculis, apostolorum magisteriis; laudandus eo quia prius vult loquenda cognoscere,[2] quam proferre quæ sentiat, antequam loqui discat; timens ne multiloquio peccatum contrahat. Unde puto et Pythagoram[3] illum philosophum imitatorem juvenis hujus prophetici instituisse sectam, ut discipuli sui quinquennio non loquentes, tanto silentio loqui discerent; cum præsertim et David, superioris ætatis quam Pythagoram fuisse non dubium sit, qui ait: *Dixi, custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam.* Et quia forte aliquando aliquid locutus esset incautius; ideo postea a Deo poni ori suo custodiam postulavit. Esaiam quoque pythagoricis[4] anteriorem fuisse quis nesciat? Qui cum audisset, *clama,* non prius clamaverit, quam audiret quid clamare deberet. Respondit enim: *Quid clamabo?* Unde dictum est ei: *Omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus ut flos fœni. Aruit fœnum et flos ejus decidit: verbum autem Domini manet in æternum;* et prophetica voce clamavit.

6. Uterque igitur juvenis prædicandus: ille tamen serus, hic cautus:[5] ille se ipso contentus, et numquam sibi solus; iste pulchram ætati lubricæ disciplinam adsciscens silentii, nec adhuc sibi abundans, sed alii se timens credere; quærens tamen a juventute congregare quæ in senectute et sibi et proximis suis prosint, ne dicatur ei: *Quæ in juventute non collegisti, quomodo invenies in senectute?* Ergo is si in concilio seniorum sederit, manum adhibebit ori suo; ut audiens sententias[6] colligat, quod sibi ad maturiorem[7] servet ætatem: quemadmodum Maria cum verba Christi audiret, conferebat ea omnia in corde suo: quemadmodum Johannes cum caput suum supra pectus Jesu Domini reclinaret, hauriebat profunda secreta sapientiæ.

7. En tibi juvenem qui viam suam in juventute correxit. Piscator erat cum fratre suo: vidit Dominum Jesum, cum plicaret retia sua, et audivit dicentem: *Venite.... faciam vos piscatores hominum.... et relictis retibus suis, et patre, secutus est eum.* Viam sæculi cœperat currere: sed auditis Christi imperiis, deseruit viam[8] mundi, secutus est Christum: probavit quia in eo *corrigit juvenior viam suam,* si Christi verba custodiat, dicens ad eum: *Diligamus ubera tua super vinum.* Sic tamen bibens, ut non absorberetur vino: sed gratia ejus lætitiam cordis hauriret, non corporis ebrietate titubaret. Denique bibens hoc vinum, aperuit oculos suos, et vidit viam rectam, reliquit tortuosas vias dicens: *Æquitas dilexit te;* hoc est, non flexuosa itinera te sequuntur, sed solus ad te potest justitiæ trames pervenire. Qui enim diligit justitiam, non se avertit a Christo. Quomodo enim arbitrum justitiæ, remuneratoremque meritorum innocens metuat conscientia?

8. In hoc ergo juvene viam suam corrigente spectato magna mysteria, quæ in Canticis Canticorum sanctus Salomon repletus Domini spiritu resultavit. Constitue Dominum Jesum recumbentem in convivio, reclinantem se Johannem supra pectus ejus, mirantes alios quod servus se supra Dominum reclinaret, quod caro illa peccatrix supra templum Verbi recumberet, quod anima illa carnis vinculis innexa aulam divinæ plenitudinis scrutaretur. Hæc ergo mirantibus aliis, respondit anima Johannis: *Fusca sum, et decora, filiæ Hierusalem;*[9] fusca per culpam, decora per gratiam. Dicit et caro: *Fusca sum, et decora;* fusca pulvere sæculari, quem certando collegi: decora oleo spiritali, quo mundi hujus pulverem squalloremque detersi. Fusca per vi-

Ps. IV, 10. III Reg. XVII, 6, et XIX, 7. Luc. II, 51. Joan. XIII, 25. Matth. IV, 19, 20. Cant. I, 1 Ibid., 3. Cant. I, 4.

[1] Mss. A, N, P, *a, aut.*

[2] Mss. A, N, P, *a, tacendo loquenda cognoscere.*

[3] Præcipuum quoddam Pythagoricæ disciplinæ nemo nescit in silentio fuisse positum. Hoc autem erat duplicis rationis. Primum quod ἐχεμυθίαν dictitabant, discipulis nonnumquam in biennium, sæpius in quinquennium indicebatur: alterum quo profanos sua celabant mysteria; et hoc παντελὲς nominabatur. Quod vero ex Davidis atque Isaiæ scriptis multa ediscere potuerit, nec ratio chronologica repugnat; cum illo quidem 536, hoc autem 246 annis posterior exstiterit: et præterea favet Fl. Josephi, Origenis, nec non Clementis Alexan. auctoritas. Consule super ea re Johan. Ger. Vossium *de Philosophorum sectis* c. 6, § 5. Vide etiam quæ nos lib. II *de Abraham* cap. 11, n. 20, sicut et ad calcem Admonit. in lib. *de Bono mortis* observavimus. (Edit. Maur.)

[4] Cod. A, *Esaiam quippe Pythagora.*

[5] Ut hujus loci obscuritas removeatur, adverte eum qui sero rediit ad bonam frugem, ei qui statim ab adolescentia Domini jugum tulerit, in priori membro opponi: in posteriori autem duos illos inter se comparari, quos quidem ambos eidem jugo colla subdidisse, sed tamen non simili ratione, supra memoravit. (Edit. Maur.)

[6] Mss. A, P, *ut audiat senum sententias;* mss. N, *a, audiens senum sententias.*

[7] Mss. N, P, *a, quod sibi colligat ad maturiorem.*

[8] Maurina editio *vitam;* sed lectio *viam* codd. nostrorum evidenter e contextu præferenda fuit, quæ et in romana edit. extat.

[9] Ita hoc loco et mss. nostri, sed forte germana Ambrosii lectio erat *filia Hierusalem,* quia alibi, ut vidimus, ita ipse legit.

tium: sed decora jam per lavacrum, quod abluit omne delictum. Fusca sum, quia peccavi: decora, quia jam me diligit Christus, quam relegaverat in Eva, recepit ex Virgine, suscepit ex Maria.

9. Dicit etiam Synagoga, cujus mysteria hoc loco plerisque videntur exprimi: quæ cum se
1 rejici jam videret[1] propter totius plebis impietatem, solabatur se tamen; quia ipsum Christum de populo suo, et Petrum et Johannem et Jacobum Christo adhærentes videbat, qui habebat eloquia sibi credita; et ideo dicebat: *Fusca sum, et decora, filiæ Hierusalem;* fusca per incredulitatem, decora per Legem: fusca per lapsum, decora, quia dilexit me sol, et prior facta sum congregatio Dei. Nolite refugere me, quia fusca sum; ideo fusca sum, quia sol me reliquit justitiæ, qui ante me illuminare consueverat: amisi colorem vultus mei, obtusa facta est acies oculorum meorum, quibus ante solem videbam: in tenebris ambulo, quia diem Christi nescio. Nolite tamen despicere me; quoniam qui reliquit, potest rursum adspicere, misereri iterum. Solet congregare dispersos, desertos requirere, colligere destitutos. Omnes tribus Israel convenite,
2 adspicite me decoram ante derelictam.[2] *Nolite*
Cant. I, 5. *adspicere me, quoniam obfuscata sum;* hoc est, non hoc solum adspiciatis, quia obfuscata sum. Non est intuitus me sol, et ideo obfuscata sum. Sed lucet sol super justos et injustos: super justos per gratiam, super injustos per misericordiam; illis mercedem meritorum tribuens, istis peccata dimittens. Et gentibus non lucebat ante, nunc lucet: nunc illis oritur, qui oriebatur mihi: qui illis remisit, remittet et mihi. Nolite arbitrari quoniam obfuscata sum, quod penitus reliquerit me sol, et jam non intueatur,
3 non requirat[3] ægram. Dissimulavit a me; quia non servavi mandata ejus: reconciliabitur, cum viderit meorum pœnitentiam delictorum. Non vidit me sol, quia non recepi advenientem, non aperui fenestras, ut lumen vitæ intraret. Cum aperuero, illuminabit oculos meos, qui venit ut
4 totum mundum illuminaret,[4] et videant etiam non videntes.

10. *Filii matris meæ pugnaverunt adversus me, posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi.* Putant aliqui hoc de illis dici, qui Synagogam ad Legis præcepta constringunt; ut Legem custodiat, vineam suam tueatur, quam custodire non potuit. Denique custodiebat ut faceret uvas, fecit autem spinas. Quæ sit igitur vinea, venit David testificari nobis dicens: *Vineam ex Ægypto transtulisti; ejecisti gentes, et plantasti eam.* Possunt et apostoli esse filii matris ejus, qui vere impugnaverunt Synagogam dicentes: *Ecce convertimur ad gentes;* et nationibus verbum Dei seminare cœperunt. Possunt et prophetæ intelligi, qui monendo denuntiandoque, ut vineam suam custodiret Synagoga, nihil profecerunt. Fecit enim spinas improbitatis, quæ virtutis uberes fructus deferre debuerat. Et ideo confitetur, quia populum suum custodire non potuit; meritoque sero quærit tenere, quem cum teneret, amisit, multo dissimilior ejus quæ dicit: *Inveni quem dilexit anima mea: tenui eum, et non relinquam*[5] *eum.*

Ps. LXXIX, 9.

Act. XIII, 46.

5 Cant. III, 4.

11. Denique illa invitat in hortum suum Sponsum: hæc ubi pascat requirens, dicit[6] ad ipsum: *Annuntia mihi quem dilexit anima mea.* Cur *quem dilexit anima mea* dicis, et non quem diligit? Cur dimisisti, quem tenebas? Dilexisti patrum fide, amisisti incredulitate:[7] tenebas caritatis vinculis, amisisti longo fune perfidiæ. Ideo nescis ubi pascat, ubi maneat; nam si scires, non quæreres. Dicis enim: *Ubi pascis; ubi manes in meridie?* Meridiem nosti esse Ecclesiam, quæ teneat Christum: et tu eum in noctibus quæris? Dic, inquit, mihi, Christe: responde vel propter id quia ante carus fuisti atque dilectus mihi: etsi ego tantæ prærogativam caritatis amisi, tu tamen quasi pius responde mihi: *Ubi pascis; ubi manes?* Reliquisti me, abiisti ad gentes: recessisti longe a me; et illis propior factus es, a quibus longe eras: sed factus es prope, quia crediderunt sanguini tuo: a me recessisti, quia ego crucem tuam non suscepi, ut mundi redemptionem, sed ut noxii damnationem. Qui autem receperunt te, Domine, sicut salutis auctorem, in meridie sunt. Illis luces, illis refulges, illis calet gratia tua, sicut meridies. Mihi matutinus eras, cum adhuc crederem: sed non credebam plene, quia non sum inventa in meridie;[8] sicut Joseph cum fratribus suis qui cœnabant meridie. Illis meridies factus es, qui pascuntur in divitiis tuis, et in te sperant. Ideo[9] ut dixit David: *Deduces eorum justitiam tamquam lumen, et judicium eorum tamquam meridiem.*

6

7

Ibid.

8

9 Ps. XXXVI, 6.

12. Quæris ergo tamquam aliena, quæ proxima eras: tamquam pauper, quæ dives fuisti. Vis sequi, quæ præcedebas: atque utinam vel sequaris, quos præcedere debuisti. Mercenaria esse desideras, quæ ante mercenarios colligebas. Mercenariæ utique vox ista dicentis est: *Ne forte fiam circumamicta super greges sodalium tuorum.* Quæ proselytos ex gentibus ante susci- Cant. I, 6.

[1] Mss. A, N, P, *a, se rejectam videret.*

[2] Maurini habent *dilectam;* sed notant, octo mss. habere *derelictam;* hæc autem lectio e contextu præferenda conspicitur; ideoque eam adoptavimus.

[3] « Edit. Rom. *nec revisat nigram. Dissimulavit a me.* Vett. autem: *non requirat, et gratiam dissimulavit a me.* Mss. vero magno consensu nostram lectionem confirmant, exceptis duobus ubi, *revisit,* pro *requirat.* » Ita Maurini. Nostri autem mss. A, N, P, *a, non revisat ægram.*

[4] Mss. A, N, P, *a, illuminet.*

[5] Mss. A, N, P, *a, derelinquam.*

[6] Mss. A, N, P, *a, requirit dicens.*

[7] Quatuor mss. *Perdidisti patrum fidem, amisisti credulitatem: quem tenebas* etc. (Edit. Maur.)

[8] In cunctis cod. gall. desunt, *quia non sum inventa in meridie.* (Edit. Maur.)

[9] Mss. A, N, P, *a, Et ideo,* ac postea *educes,* ut et alibi occurrit apud Ambrosium (Cf. Sabbat. ad h. l.), et congruenter Alexandrinæ versioni.

piebas, nunc ipsa in nationibus vis pro[1] proselytis suscipi, et tamquam advena congregari.

13. Respondit Jesus: *Nisi noscas te decoram*[2] *inter mulieres.* Quid est se noscere, nisi ut sciat se unusquisque hominem ad imaginem et similitudinem Dei factum, rationis capacem, qui terram suam excolere tamquam bonus agricola debeat aratro quodam, et falce sapientiæ; ut vel dura findantur, vel luxuriantia recidantur: qui inferiorem sui portionem animi imperio debeat gubernare? Unde etiam in Lege scriptum est: *Adtende tibi, ne fiat verbum absconditum in corde tuo.* Tibi, inquit, adtende, non utique dicit, pecuniæ tuæ, non possessionibus tuis, non viribus corporis: sed animo tuo ac menti tuæ; unde omnia consilia, facta, cogitationesque manant. Tibi ergo adtende ibi, ubi potiorem esse te nosti. Nosce te ipsum, quod Apollini Pythio adsignant gentiles viri,[3] quasi ipse auctor fuerit hujus sententiæ; cum de nostro usurpatum ad sua transferant, et longe anterior Moyses fuerit, qui scripsit librum Deuteronomii, quam philosophi qui ista finxerunt.

14. Unde et Salomon oraculum divinum secutus scripsit in Canticis Canticorum: *Nisi scias te decoram inter mulieres;* hoc est, nisi cognoscas te mortalem, rationalem, et cito tua peccata fatearis, cito dicas iniquitates tuas ut justificeris: nisi convertaris, et prior accuses delicta tua, venit dies mortis, et jam nullum conversionis remedium est: præveniris dum non[4] cogitas. Accende facem tuam, priusquam Sponsi tibi claudatur janua, qui exspectare diu non solet negligentes. *Nisi scias te,* inquit, *decoram inter mulieres;* et dicas: *Fusca sum et decora:* fusca sum, quia peccavi: sed decora, quia diligor, quia genus sum Abrahæ, electum genus, dilectum Deo: nihil tibi proderit patrum gratia; *potens est enim Deus de lapidibus istis suscitare*[5] *filios Abrahæ.* Et alibi in Evangelio legisti, quia Abrahæ filiam ligavit diabolus nequitiæ suæ vinculis, quam solvit Dominus die sabbati. Nisi ergo scias te, nihil tibi proderit. Et si dicas: Abrahæ sum filia, quæ non credis, quæ errorem non corrigis; Abraham quidem salvatur: sed te nobilitas generis non juvabit, nisi fides servaverit. Non te decipiat data patribus repromissio. Non suscipio personam hominis, non suscipio prærogativam generis; nisi videro congruentem generi morum nobilitatem, ut fiat justi generis electio.

15. Quod si scias te, et agnoscas quia peccato obnoxia es; exeundum in calcaneis gregum est tibi. Exi ergo nuda pede, *et pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum.* Qui sine peccato est, agnos pascit, oves pascit. Quæ autem peccato obnoxia est, pascit hœdos qui a sinistris sunt; non enim potest esse in dextera pastoris boni. Sequatur magis dicentem Petro: *Veni retro me, satana.* Sequendo Petrus in dextera meruit collocari; ideoque ei dicitur: *Pasce agniculos meos.* Sed quo exeat, audi: *Ad tabernacula,* inquit, *pastorum;* hoc est, ad gentes, ad dispersionem. Ideoque dixit: *Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis;* ut repleatur totus orbis terrarum grege Christi, significans tunc fore salvam Synagogam, cum se huic dispersioni et ipsa sociaverit, quæ replevit hunc mundum; tabernacula enim pastorum regna sunt terræ. Ideoque propheta David nationes annuntians crediturus ait: *Regna terræ, cantate Deo.* Ergo sciat se juvenior, ut corrigat viam suam.

16. Sed dicis: Quis potest cognoscere viam juvenior, ut corrigat, cum Propheta dicat: *Tria sunt impossibilia mihi intelligere, et quartum quod non cognosco:*[6] *vestigia aquilæ volantis, viam serpentis in petra, et semitas navis navigantis, et vias viri in juventute.* Si Salomon fatetur quod non agnoscat vias viri in juventute; quomodo potest juvenior cognoscere? Cui respondebitur quod illæ viæ viri in juventute non cognoscantur, quæ sunt secus vias serpentis in petra, et secus semitas navis fluctuantis, et vestigia volantis aquilæ, quæ ungues asperos habet, prædam includit,[7] et supra nubes volat, in aere errat, in mari piscem interficit; et tamen non est impossibile hoc quartum, sicut illa tria; *cognoscit enim Dominus qui sunt ipsius,* et vult ut sciat se unusquisque, sciat se populus Dei.

17. Sed esto, non cognoscantur errantium viæ, sicut dicit[8] Dominus: *Non novi vos: discedite a me operarii iniquitatis:* hic autem juvenior qui potest corrigere viam suam, fortasse juvenior sit ætate, non moribus; et habeat in primo flore juventutis suæ senilem intellectum, de quo ait: *Canities autem est intellectus homi-*

Ibid., 7. — Deut. xv, 9. — 3 — Cant. i, 7. — 4 — Cant. i, 4. — 5 Luc. iii, 8. — xiii, 11-13. — Cant. i, 7. — 6 — Prov. xxx, 18, 19. — 7 — 8 — Luc. xiii, 27.

[1] Mss. A, N, *vis te pro.*

[2] Mss. A, *a, Nisi noscas te, decora.* Ita et n. 14.

[3] Sententiam hanc multi tribuere Chiloni Lacædemonio, ut auctor homil. in Cant. Cant. apud Orig., Hieronymus homil. 2 et alii, inter quos Ausonius in Septem Sapient. ita scribit:

Γνῶθι σεαυτὸν, *quod latinum est, Nosce te.*
Multi hoc Laconis esse Chilonis putant.

Sed forte eadem a quibusdam Apollini adscripta fuit, quod columnæ templi Delphici inscripta Amphictyonum jussu, ut Plato in Charmide auctor est, legeretur. Hoc etiam Ausonius tradit in sequentibus:

Brevitate nota, qua Lacones utimur;
Commendo nostrum, Γνῶθι σεαυτὸν, *nosce te:*
Quod in columna jam tenetur Delphica.

Floruit autem Chilon annis post Moysen 950, post Salomonem vero 615. Alii præterea hujusce pronuntiati auctores habiti sunt, quos Elias Vinetus in Ausonium commemorat. Plura quoque reperies in Adag. Erasmi, chil. 1, cent. 6, adag. 95. Sed lubet huc etiam adjicere, quod idem ille Poeta nimium negligi monet doletque Edyllio 31, hisce versibus:

Quamquam difficile est se noscere, Γνῶθι σεαυτὸν,
Quam propere legimus, tam cito negligimus.
(Edit. Maur.)

[4] « Sic omnes edit. At mss. negationem non agnoscunt: quorum nonnulli habent, *prævenires, dum cogitas;* unus, *prævenire dum cogitas, accende facem* etc. Etsi autem hæc suo sensu non careant, videntur tamen edit. anteponendæ. » Ita Maurini. Etiam codd. nostri negatione carent.

[5] Mss. A, N, P, *excitare.*

[6] Maur., *agnosco.* Sed mss. nostrorum lectionem prætulimus, quia et alibi apud Ambrosium occurrit (Cf. Sabbat. ad h. l.)

[7] *Prædam includit,* in ant. editt. ac plerisque mss., et nostris quoque, desideratur.

[8] Mss. A, N, P, *a, quibus dicit.*

Sap. IV, 8. *nibus,* quibus maturitas consilii, gravitasque suppetit. Unde et Hieremiæ dicitur: *Noli dicere*
Jer. I, 7. *quia juvénis sum.* Et utique erat ætate juvenis; sed prohibet eum juvenem se dicere, qui esset maturioris prudentiæ. Daniel cum puer esset,
1 accepit spiritum quo dignus senectutis primitiis[1] haberetur; ut redargueret senes ipse non senior longævitate, sed gratia; erat enim in illo ætas
Dan. XIII, 45. senectutis vita immaculata. Cui bene competit
Infra v. 100. Davidicum illud dicere: *Super seniores intellexi.* Ideoque tamquam de veterani consilii, et senilis
B scientiæ viro divinum pronuntiavit oraculum:
Ezech. XXVIII, 3. *Quis prudentior quam Daniel?*

18. Nunc illud advertamus, si possibile est ut corrigat juvenior viam suam, an non? Si non est; ergo mentitur Propheta: sed quia non mentitur, possibile est. Ita tamen possibile, ut quod impossibile videatur, fiat possibile, si custodiat junior verba Dei: si autem non custodiat, impossibile. Unde illud Evangelicum: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divi-*
C
Matth. XIX, 24. *tem intrare in regnum cœlorum.* Quod hoc quoque libro impossibile esse dixit, sic tamen intelligimus impossibile esse, quia divites non custodiunt mandata Dei: si autem custodiant, fit possibile quod impossibile videbatur. Hic est camelus qui intrat per angustam viam: quæ illum ante capere non poterat concupiscentem, jam capit custodientem mandata divina. Custodientem autem verba Dei, quia custodivit ea,
Exod. VII, 1. Moyses quasi seniorem elegit; et nunc quibus
D hoc Spiritu Dei committitur officii, ut eligant seniores viros, eligunt sine dubio inter seniores juvenem corrigentem viam suam, in custodiendo verba Dei. Et si senioris ætatis virum elegerint, non quasi longævum utique elegerunt, sed quasi custodientem verba Dei: quod si reperitur in juniore, utique et ipse est eligendus. Liquet igitur ex his quod non senectutis longævitas eligatur, sed custodia verborum Dei. Denique ipse Moyses Jesum Nave et Caleb juvenes præ ce-
E teris approbabat, quorum consilium in terræ electione magis, quam multorum seniorum et
Num. XIV, 6, 7. ipse sequutus est, et Deus prætulit.

19. Unde et illud de Jacob quod supra diximus: *Deus qui pascit me a juventute mea;*
Gen. XLVIII, 15. manifestat nobis de eo dictum, qui tulerit jugum
Thren. III, 27, 28. verbi in juventute sua, et recedens ab Esau et similibus ejus, sedit singulariter, in se tempus exspectans, quo possit cum disciplina proferre sermonem; et propterea spiritali est donatus
F alimento, adhuc ævi integer, sed veteranus consilio. Neque enim dignum est, ut credamus quod tantus patriarcha de corporali cibo dixerit: *Deus qui pascit me a juventute mea;* quia nec corporalem panem desiderabat, cum diceret: *Si Dominus Deus mecum est, ut det.... mihi panem manducare, et vestem indui.... omnium quæ das*

A *mihi, decimam*[2] *decimabo tibi.* Nam si patres nostri spiritalem escam manducaverunt, et spiritalem potum biberunt; quanto magis sanctus Jacob cibo pastus est spiritali? [2] Gen. XXVIII, 20-22.

20. Ille quoque intellectus hoc loco suppetit, nec alienus a vero est; quia juvenior ille ex congregatione gentium populus, qui antequam in Christo crederet, tortuoso errabat anfractu; in eo[3] corrigit viam suam, quia Dei verba cu- [3]
B stodivit, quæ noluit custodire populus Judæorum; et ideo ille viam salutis invenire non potuit. Consideremus et sequentem versum.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
10. In toto corde meo exquisivi te: ne repellas me a mandatis tuis.	10. In toto corde meo exquisivi te: ne repellas me a mandatis tuis.

21. *In toto corde meo exquisivi te: ne repellas me a mandatis tuis.* Si Deus repellit unumquemque, quem repellendum putat; videamus ne excusationem ei tribuat, qui cum sequi Deum
C vellet, repulsus sit. Et primum, quemadmodum bonus Deus repellit sequentem, nisi ipse mereatur repelli? Sicut ipse Dominus ait: *Vulpes foveas habent;* et ideo quasi vulpem repellit. Et Matth. VIII, 28.
alibi: *Quia omni habenti dabitur, ei autem*[4] *qui* [4]
non habet, et quod videtur habere auferetur ab eo. Cui addit, nisi ei qui toto corde exquirit Matth. XXV, 29.
eum; ut quod deest naturæ, id Dei operatione[5] [5]
adquirat et gratia? Sicut Salomon, qui ex toto corde exquirens Deum, sapientiam postulavit:
D et quia non opes sibi regias, sed divinæ munus gratiæ depoposcit, accipere meruit sapientiæ disciplinam: repletus est Domini Spiritu, ut cognosceret mandata omnia. Qui autem non ha- III Reg. II, 12.
bet, ut in corde suo exquirat Dominum, et facit quidem opus Dei, sed negligenter facit; maledicto subjectus est, sicut legimus: *Quia male-*
dictus omnis qui opus Dei facit negligenter. Me- Jer. XLVIII, 10.
rito ergo repellitur, quia maledicto dignus est, quia polluit magis et impedit opus, quod ne-
E gligenter putaverit exsequendum.

22. Consideremus ergo utrum bonitas sit repelli ab opere negligentem, an vero retinere. Et imaginem rei hujus ex aliis sumamus artibus. Curat medicus ægrotum, sed negligenter: et desidia medici virus alta[6] vulneris serpit. Quanto [6]
igitur melius removeri hujusmodi medicum qui tempus terit, cum profectum nullum sentiat vulneratus; ut curandi officium ad eum medicum transferatur, qui maturius possit ægroto sua
F diligentia subvenire! Nonne clementior est qui repellit nihil proficientem, quam qui retinet ad discrimen ægroti? Constitue aliquem præpositum ædificantibus, vel etiam texentibus, qui debeat summam operis explicare: utrum is tibi probabilior videtur, si in id diligenter insistat, ac si quem forte incuriosum adverterit de iis, qui operantur in domo aliqua construenda, re-

[1] Mss. A, N, P, *primatu.*
[2] Mss. N, P, *decimum.*
[3] Mss. A, N, P, *a, ideo.*
[4] Mss. A, N, P, *a, ab eo autem.*
[5] Mss. A, N, P, *a, naturæ humanæ id Dei ope.*
[6] Mss. A, N, P, *a, vis alti vulneris serpit.* Non pauci alii mss., *sed negligentia et desidia medici virus vulneris serpit.*

pellat eum, melius credens non ædificare, quam hiantibus rimis ædificata dissolvi; atque aliquem in ejus substituat[1] locum, qui cum diligentia ædificet? Similiter etiam textrini præpositum repulsorem negligentium, ut substituat diligentes, ne longa textrinum corrumpat incuria, non magis probabis, quam illum qui desides in sua negligentia perseverare patiatur?

23. Transi nunc ad eos qui mandata ædificant, et legem intexunt, et animam uniuscujusque receperunt sanandam. Nonne si quis eorum ædificet domum Dei cum justitia, texat indumentum cum diligentia, sanet animam cum gratia, opus bonum facit? Si vero incuriosus ac remissus aliquis, fabri, textoris, medici spiritalis locum occupet, ut sacerdos summus, ut presbyter, ut minister altaris sacri; nonne commodius est non subire unumquemque id muneris, quod implere non queat, quam subeuntem, neque ipsum strenue suscepto fungi munere, et eripere locum alteri, qui naviter eum possit tueri? Quid, quod etiam ipsi consulitur, qui remissior cum sit, repellitur, ne plus offensionis contrahat?

24. Quid sit autem repelli, consideremus; lectum est enim: *Sicut vulnerati dormientes, projecti in monumentis, quorum non meministi amplius; et quidem ipsi de manu tua repulsi sunt.* Ps. LXXXVII, 5. Advertamus igitur quos vulneratos et projectos in monumentis repellit, quorum non meminerit amplius. Isti sunt qui a mandatis Dei repelluntur. *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* Ps. XLIX, 16. Et quia a mandatis Dei repelluntur, repelluntur utique de manu Dei. Et bene prospexit, ne quis de manu Dei videatur eripi; quia nemo potest quemquam rapere de manu Dei. Qui ergo privatur muneris suscepti officio vel gratia, non rapitur, sed rejicitur; ut dixit Dominus Jesus ad Hierusalem: *Quoties volui congregare filios tuos.... et noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Matth. XXIII, 37, 38. Abstulit illis sanctificationem, altare thymiamatis, et orationis sacrarium, propitiatorium, altare sacrificiorum, sacerdotum et levitarum ministeria; et tamen cum hæc sublata essent omnia, quæ secundum Legis mandata habebant, ait Apostolus: *Numquid repulit Deus hæreditatem suam...? Non,* inquit, *repulit.... sed conclusit omnia in incredulitate, ut omnibus*[2] *misereatur.* Rom. XI, 1, 2, 32.

25. Sunt ergo qui ad tempus a mandatis propter misericordiam repelluntur; sicut et illis consulitur qui vomuntur. Nam quemadmodum manens in corpore quod vomendum est, plus acescit: ita qui debet excludi, si retineatur, nec se corrigat, totum corpus exulcerat. Meritoque Angelo Laodiceæ dicit Testis fidelis et verus: *Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus: utinam frigidus esses, vel calidus! Sed quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo.* Apoc. III, 15, 16. Aperte negligentiam graviori damnat judicio, quam imprudentiam. Frigidus est enim qui fidem nescit: calidus qui Spiritus sancti fervore succensus est. Qui ergo calorem fidei non habet, tolerabilius illi fuerat fidem non accepisse, quam neglexisse. Est enim tepidus pejor frigido, ut Judæus[3] qui sibi videtur fidem habere, quam non habet. Quanto tolerabiliorem causam gentilis habet, qui potest dicere: Non cognovi Legem, non audivi prophetas, ideo non credidi; quam ille qui legit omnia, ex quibus venturum Jesum crederet, et non credidit! Neuter quidem excusatur, nec ille qui legit, nec ille qui legere noluit: sed plus delinquit qui negavit quod legerat, quam qui opera non fecit, quæ facienda non cognovit. Quanta autem fidei et justitiæ gratia est, ut in ore Dei sit, qui fidem tenet, et opera exercet justitiæ: et quantum amittit, quem evomuerit ex ore suo Dominus Jesus, et ex suis visceribus ejecerit: quam pius tamen, qui et justos in ore suo tenet, et injustos non ante evomit, quam denuntiet evomendos; ut vel hujusmodi admonitione conversi dignum aliquid efficiant, quo non vomantur! Nunc tertium versiculum consideremus.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
11. In corde meo abscondi eloquia tua; ut non peccem tibi.	11. In corde meo abscondi eloquia tua; ut non peccem tibi.

26. *In corde meo,* inquit, *abscondi eloquia tua; ut non peccem*[4] *tibi.* Propterea ergo mysterium regis bonum est abscondere: peccat enim Deo, qui commissa sibi secreta mysteria putaverit indignis esse vulganda. Periculum itaque est non solum falsa dicere, sed etiam vera; si quis ea insinuet quibus non oportet. Quod vitium quadripartitum est, vel adulationis, vel avaritiæ, vel jactantiæ, vel loquacitatis incautæ; quia dum adulari vult aliquis ei cum loquitur, effundit mysterium. Nonnulli etiam studio lucri mercedem proditionis sequuntur; ut tegenda silentio vendant loquendo. Alii, ut plura nosse videantur, et scientiam suam jactitent, aperiunt quod celare deberent. Plerique dum sine judicio loquuntur, verbum emittunt, quod revocare non possunt. Ideo vir laudatur serius, et non otiose. Erat homo abscondens sermones suos, ut apostolus Paulus, qui novit quid loquatur singulis, et quando quid loqui debeat. Unde et Corinthiis dicit: *Lac vobis potum dedi, non escam, nondum enim poteratis: sed nec adhuc potestis.*[5] I Cor. III, 2. Ideo hos in transitu videt: manet autem apud Ephesios, quod ostium sibi magnum apertum esset, notum facere[6] gentibus mysterium Christi. I Cor. XVI, 8, 9. Ideo et Salomon tempus tacendi, et tempus esse loquendi docet. Eccl. III, 7.

[1] Mss. A, N, P, *constituat.*

[2] Maur., *omnium.* Lectionem vero nostrorum mss. prætulimus quia et alibi apud Ambrosium occurrit. Cf. Sabbat. ad h. l.

[3] Codex N habet hic in margine eadem vel cœva manu: *Ut ecclesiasticus qui sibi videtur cognitionem habere Scripturarum quam non implet opere et non credit.*

[4] Mss. A, N, P, *a, delinquam.*

[5] Maur., *adhuc quidem.* Sed vox *quidem,* quæ deest in codd. nostris, desideratur et alibi apud Ambrosium.

[6] Mss. A, N, P, *a, ut.... faceret.*

27. Præ ceteris autem Dominus Jesus in Evangelio declarat suo, dicens simile esse regnum cœlorum thesauro abscondito in agro. Utique non aurum, non argentum, non pecunia comparari potest regno cœlorum: *Sed eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum,* quibus ipsum regnum adquiritur. Hunc ergo thesaurum sapientiæ et cognitionis absconditum in agro, in quo plantata sunt verba Scripturarum cœlestium, cum invenerit homo, abscondit illum in corde suo, nec divulgat eum: sciens quia si divulgaverit Babyloniis thesaurum Dei, magnam offensam contrahet; ut dicatur ei sermone prophetico: *De semine tuo accipient, et facient spadones in domo regis.* Per quæ significatur quia is qui prodiderit divina mysteria, posteritatem animæ suæ, seminariumque meritorum habere non possit.

Matth. XIII, 44.

Isai. XXXIX, 7.

28. Cave ergo ne divitias tuas perfidis prodas: et si amicitiam simulent, non illis aperias interiora domus tuæ, non reseres thesauros regios, quos Babylonii scire non debent; ne veniant et capiant posteros tuos, et seminarium virtutis abscindant. Hoc est quod etiam in Evangelio dicit Dominus: *Nolite mittere margaritas vestras porcis.* Ideo bene facit qui abscondit eloquia Domini in corde suo, sicut abscondebat propheta David, sicut Maria quæ conservabat omnia verba Domini Jesu in corde suo. Etenim si bonum est viro sermones suos abscondere; quanto magis sermonem Dei cordis nostri gremio debemus operire, debemus abscondere?

Matth. VII, 6.

Luc. II, 51.

Lectio S. Ambrosii.
12. Benedictus es, Domine: doce me justificationes tuas.

Lectio Vulgata,
12. Benedictus es, Domine: doce me justificationes tuas.

29. Quarto versu dicit: *Benedictus es, Domine: doce me justificationes*[1] *tuas.* Non enim quicumque dixerit: Domine, Domine, ipse intrabit in regnum cœlorum: sed qui voluntatem Dei fecerit. Ideo iste qui correxerit viam suam a juventute sua, custodierit verba Dei in toto corde, quæsierit Dominum Deum suum, nec repulsus sit a mandatis Dei, et dignus habitus cui committerentur arcana sapientiæ, absconderit ea in corde suo, ne peccaret Deo; quasi habens eloquia Dei gratias agit, dicens: *Benedictus es, Domine;* et desiderat ipsum doctorem habere, cupiens cognoscere secreta Legis, et quemadmodum interpretationem habeat: *Si emeris puerum Hebræum, et servierit tibi annis sex,* et reliqua, quibus præmissum est has justitias discere, quas proponit in conspectu filiorum Israel: hæc a Domino quærit discere, quæ homines docere non poterant; nisi Deus ante docuisset. Quæ posteaquam a Christo didicerunt apostoli, Ecclesia dicit: *Introduxit me Rex in cubiculum suum;* hoc est, in illud secretum suum, in quo sunt thesauri scientiæ et cognitionis suæ. Ideoque tibi dicitur: *Cum oras, intra in cubiculum tuum,* quod significat mentis animique secretum. In hoc cubiculum justitiarum Sponsa se poposcit induci; cum post odorem unguenti excurrerit, quod semper fluit, et numquam deficit.

[1]

Matth. VII.

Exod. XXI, 2.

Cant. I, 3.

Coloss. II.

Matth. VI, 6.

Cant. I.

Lectio S. Ambrosii.
13. In labiis meis pronuntiavi omnia judicia oris tui.

Lectio Vulgata.
13. In labiis mei pronuntiavi omnia judicia oris tui.

30. Ideo quasi edoctus Propheta justitias quinto versu dicit: *In labiis meis pronuntiavi omnia judicia oris tui.* Et quomodo alibi dicit: *Judicia tua sicut abyssus multa?* Quomodo Apostolus ait: *O altitudo sapientiæ et scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et ininvestigabiles*[2] *viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini?* Si inscrutabilia sunt judicia, quomodo ergo judicia? quomodo *omnia pronuntiavi,* ait Propheta, *judicia oris tui?* Sed fortasse non eadem sunt judicia Dei, quæ judicia oris ejus. Si alia sunt, bene dicitur: *Cogitationibus tuis quis similis erit?* Et ideo inscrutabilia sunt judicia ejus, quia ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus. Si autem nullus nisi Christus hoc dicit, qui potest dicere: *Ego et Pater unum sumus.*

Ps. XXXV, 7.

[2]

Rom. XI, 33, 34.

Ps. XXXIX, 6.

I Cor. XIII.

Joan. X, 30

31. Distinguamus tamen, nec vereamur ne impugnet se velut contrariis Scriptura venerabilis. Consideremus enim quia non dixit: Judicia oris ejus sicut abyssus multa: sed, *Judicia tua* dixit; nec Apostolus posuit: Inscrutabilia judicia oris ejus; sed: *Inscrutabilia judicia ejus.* Possumus enim judicia Dei æstimare, quæ occulta nobis non patefecerit: judicia autem oris ejus, quæ annuntiaverit, et per os prophetarum locutus est. Os enim Dei propheta intelligitur, cui dicitur: *Clama;* et ille ait: *Quid clamabo?* Et inspiratum est ut diceret: *Omnis caro fœnum.* Quod utique locutus, oris Dei functus officio est; quia locutus est judicium Dei. Ergo prophetica oracula jam non sicut abyssus, sed etiam ipsa sunt abyssus; quia nemo potuit in cœlo, vel in terra aperire librum, nisi Christus. Veniamus nunc ad sextum versum.

Rom. XI, 33.

Isai. XL. 6.

Apocal. V.

Lectio S. Ambrosii.
14. In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus divitiis.

Lectio Vulgata.
14. In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus divitiis.

32. *In via,* inquit, *testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut*[3] *in omnibus divitiis.* Alii in auro, alii in argento, alii in vestibus, alii in possessionibus, vinetis, oleis, segetibus; alii in operibus picturæ, marmorum, in diversis denique singuli delectationes habent: spiritalis in via testimoniorum cœlestium delectatur, tamquam omne possidens patrimonium, in omnibus dives; sicut Apostolus dicit: *Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei nostri, quæ data est vobis in Christo Jesu; quia in omnibus divites facti estis in ipso, in omni verbo, et in omni*

[3]

[1] Mss. A, N, P, *a, justitias.*

[2] Licet magis recta sit per se vox ista, tamen genuina Ambrosii lectio videtur esse *investigabiles,* ut habetur codd. nostris, et occurrit alibi quoque in ipso Ambrosio.

[3] Mss. N, P, *a, quasi,* magis consone usui Ambrosii.

I Cor. I, 4, 5. *scientia.* In tantum doctrina Apostoli Corinthii profecerunt, ut qui ante non poterant nisi sicut parvuli lac solum bibere, postea in omnibus divitiis abundarent cognitionis et verbi. Delectabatur ergo David in omnibus divitiis cognitionis, scientiæ, sapientiæ, et in omni actu bonorum operum. Et si quis nunc intentus divinis, triplicem illam sapientiæ hauriat disciplinam, θεωρητικὴν, πρακτικὴν, λογικὴν; bonus studio percipiendæ cognitionis, pulchrior erit exsequendæ rationalis moralisque doctrinæ gratiam tenens. Qui prophetica ænigmata Dei Spiritu revelante cognoverit, Evangelii altitudinem in operibus comprehenderit et consiliis, apostolici sermonis moralitatem adverterit; is tamquam in omnibus dives, uberem capiet voluptatem.

33. Et quia suavis est corporalis voluptas, ideo non quasi pro gratiæ qualitate cum spiritalibus comparatur; sed quasi ad testimonium suavitatis arcessitur. Siquidem et Apostolus docet invisibilia et sempiterna Dei a nobis per ea
Rom. I, 20. intellecta esse, quæ facta sunt. In Canticis quoque habemus scriptum: *Equæ meæ in curribus*
Cant. I. *Pharaonis adsimilavi te, proxima mea.* In quo dum velocium equorum cursui similitudo Ecclesiæ comparari videtur, æstimatur dives ejus gratia. Non igitur unam equam divitis regis accipias: sed absolute pro equitatu, ut sæpe
Virgil. Ecl. III. diximus, qualis ovis illius est pro grege ovium. Pharao igitur ut potentissimus rex, et prædives, habebat equos potentes, ut Scriptura dicit currus Pharaonis; quasi potentissimum genus ad bellorum usum, et subsidium præliandi. Denique his curribus Pharao fugientes Hebræos facile comprehendit. Sicut ergo equi juncti concorditer trahunt currum, et patienter suscipiunt jugum, et portant congrua cum gratia, et jugi illius susceptione mansuescunt: sic et congregatio nationum gentilibus indomita moribus se ante jactabat; ubi vero suscepit jugum dicentis: *Tollite jugum meum.... quia leve est: et onus*
Matth. XI, 29, 30. *meum, quia suave est;* et cœpit Sponsa Christi concordia et mansuetudine populorum esse sublimis, et toto circumferri orbe; tamquam currus equis velocibus supra mundum rapta, adscendit ad Sponsum.

34. Denique et in posterioribus Canticorum
Cant. VI, 12. partibus dicit: *Posui te currus Aminadab.* Multos currus habet in se Ecclesia, quos omnes spiritalibus habenis Dominus regit; et una anima multas cogitationes habet, quas Domini habena restringit et revocat; nequando in præruptum noster hic currus feratur. Aminadab autem interpretatione significatur pater beneplaciti, cujus
Num. II, 3. filius legitur in Numeris Naason princeps populi, qui sit intelligendus interpretatione serpentinus; et agnoscis istud, si repetas, quia sicut serpens
Joan. III. pependit in ligno qui te redemit.

35. Ergo anima currus est Dei, ut ita ejus et libido, et timor, et omnes sæculares concupiscentiæ refrænentur. Ecclesia quoque currus est Dei, quæ regenda est gubernaculis Christi; ne diversorum populorum motus eam dissensionesque perturbent. Illo quoque Naason bene intelligitur Christus; quia virga Aaron conversa in serpentem illos serpentes Ægyptios devoravit. Exod. VII, 12. Has ergo divitias habeamus, his delectemur; ut currant nobis equi rationabiles, et commoremur in præceptis eorum.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
15. In mandatis tuis exercebor: et considerabo vias tuas.	15. In mandatis tuis exercebor: et considerabo vias tuas.

36. Et ideo ait: *In mandatis tuis exercebor, et considerabo vias tuas.* Qui enim exercetur in verbis apostolorum, Jesu Domini mandata cognoscit, et considerat vias ejus, quibus finis est Apocal. I. Christus, qui ait: *Ego sum via.* Joan. XIV, 6.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
16. Et in tuis justitiis meditabor: non obliviscar verborum tuorum.	16. In justificationibus tuis meditabor: non obliviscar sermones tuos.

37. *Et in tuis justitiis meditabor: non obliviscar verborum tuorum.* Admonet hic locus memores Scripturarum nos esse debere, et justitias ejus non solum sermone, sed etiam operis imitatione meditari. Non enim qui disputant Legem, et non faciunt quæ Legis sunt; sed qui factores Legis sunt, justificantur. Rom. II

SERMO TERTIUS.

ג Gimel.[1]

1. Tertia littera secundum Hebræos est *Gimel,* quæ latine retributio dicitur. Denique in primo statim versu hoc ostenditur.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
17. Retribue servo tuo, ut vivam, et custodiam verba tua.	17. Retribue servo tuo, vivifica me; et custodiam sermones tuos.

2. *Retribue,* inquit, *servo tuo.* Quomodo supra ipse David: *Non secundum peccata nostra reddas nobis: neque secundum iniquitates nostras* Ps. CII, 10. *retribuas nobis;* et hic poscit retributionem? Illa videtur vox peccatoris esse; hæc bene sibi conscii, qui præmia boni operis exposcat. Unde possumus etiam hoc intelligere, quod de ejus persona psalmus iste formetur, qui natus ex Virgine pro totius mundi redemptione ad dexteram Patris sedere præsumat, sicut ipse ait: *Amodo videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis.* Matth. XXVI, 64.

3. Non est tamen alienum, nec arrogans, si etiam David remunerationem a Domino Deo suo pro egregiis laboribus postulet. Prærogativa est fidei atque justitiæ, de Domini favore mercedem usurpare. Denique reprehenditur Petrus; quia super fluctus ambulans, humano magis dubitavit affectu, quam apostolica auctoritate præsumpsit.

[1] Ita in Ambrosio; sed sonus litteræ *ghimel* est.

Luc. XVII, 6. In Evangelio quoque docemur habere fidem, et non hæsitare de iis quæ supra hominem sunt, gerendis. Merito ergo David in superioribus, quasi adhuc imperfectus, secundum peccata sibi Ps. CII, 10. reddi refugit, atque declinat: in hoc autem psalmo qui est posterior, quasi fundatus virtutis processu, retribui sibi secundum fidei operisque certamina deprecatur. Siquidem etiam Paulus, qui ante dixerat: *Non sum dignus vocari apo-* I Cor. XV, 9. *stolus,* postea ait: *Reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die,* [1] *justus judex: non solum autem mihi, sed et eis* II Tim. IV, 8. *qui diligunt adventum ejus.* Et Apostolus ibi pollicetur, hic autem verecundius adhuc precatur: quod utique non insolentis arrogantiæ, sed innocentis est conscientiæ, ab ipso cui servieris, petere mercedem: quoniam desperare segnitiei est materia; sperare autem incentivum laboris est.

4. Pete igitur confidenter, si merita suffragantur; ut alia petendo studiosius elabores, quod ea petitione sis dignior. Quis athleta si desperet coronam, descendat in stadium; aut si eam postulet victor, offendat? Probatio spem facit; Rom. V spes confidentiam. Justi ergo talis oratio est: delectatur Dominus tali precatione; ut pro puritate conscientiæ utaris auctoritate.

5. Tamen quominus videatur petitio arrogans bene addidit: *Servo tuo;* in quo et humilitatis I Cor. VII, 22. est gratia, et præmium servitutis. Qui enim vocatus [2] est in Domino servus, libertus est Domini, tam pretioso emptus sanguine. Magnum tibi est Isai. VIII. vocari puerum meum; quasi ad servum dicitur. Si quis ergo est servus, et bene servit Domino, Joan. VIII. et nihil facit quasi servus peccati: sed qui di- Luc. XVII. cit: Servus inutilis sum, quod debui facere, feci; bene is dicit: *Retribue servo tuo.*

6. Gloriosa servitus, qua pro nobis servivit [3] et Christus. Beata servitus, qua et tu servis: sed ita, si nihil possit adversarius de tuo sibi servitio vindicare. Amat ergo Christus boni libertatem servuli. Denique in Canticis dicit: *Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ sicut turturis, cervix tua sicut redimicula!* Cant. I, 9. Vultus liberior est, ubi [4] est castitatis conscientia: et portare Christi jugum Matth. XI. suave est, si ornamenta putes cervicis tuæ esse non onera. Adtolle ergo oculos semper ad Dominum Deum tuum, et quære Deum ut invenias. Erige cervicem: redimicula, non vincula geris. Multa quoque animalia redimiculis gaudent, et phalerari sibi magis, quam vinculari [5] videntur. Genæ sicut turturis præferant insignia [6] Cant. I.

A verecundiæ: redimicula cervicis libertatis adtollant fiduciam. Leve est enim jugum Christi; et ideo cervix eo non premitur, sed levatur.

7. *Similitudines,* inquit, *auri faciemus tibi ex distinctionibus argenti; quoadusque Rex est* [7] *in* [7] *declinatione sua.* Ex iis enim qui ex Lege sunt Cant. I, 10. et prophetis, mediocriter ante crediderant gloriam Domini Jesu: sed hæreditas ejus diffusa per populos, quo frequentius examinata, hoc amplius est probata. Crebræ enim persecutiones B Ecclesiæ justorum nobis titulos, et martyrii victorias [8] ediderunt. Itaque sicut aurum bonum, [8] ita Ecclesia cum uritur, detrimenta non sentit, I Cor. III. sed magis fulgor ejus augetur; donec Christus veniat in regnum suum, et reclinet caput suum in Ecclesiæ fide. Qui cum venisset ad oves perditas domus Israel, non habebat ubi caput suum Matth. XV. reclinaret: nunc autem jam redolet fides; ideo- *Ibid.* VIII. que dicit Ecclesia: *Nardus mea dedit odorem suum.* Et dicit cum præsumptione exspectans Cant. I. C retributionem.

8. Flagrat (*pro* fragrat) unguentum gratiæ, ex quo Virgo generavit, et Dominus Jesus sacramentum Incarnationis adsumpsit. *Colligatio,* inquit, *guttæ consobrinus meus, botryo Cypri frater meus mihi, inter media ubera mea requiescit.* Corpus enim *Ibid.*, 12 suscipiens Dominus Jesus caritatis se vinculis illigavit: et non solum se membris nostris et passionibus naturalibus, sed etiam cruci vinxit; ideoque sicut botryo in Ecclesiæ fide, et morali D requiescit gratia. *Nardus Cypri, consobrinus meus in vineis Engaddi.* Engaddi, si locum quærimus, *Ibid.*, 13. regionis cujusdam quæ in Judæa est, locus sic dicitur, in quo opobalsamum gignitur: si inter- Josue, XV. pretationem, Engaddi tentatio latine significatur. In illis ergo vineis lignum est, quod si quis compungat, unguentum emittit: hic fructus est ligni. Si non incidatur lignum, non ita flagrat et redolet; cum autem compunctum fuerit artificis manu, tunc lacrymam distillat: sicut et E Christus in illo tentationis ligno crucifixus illacrymabat populum, ut peccata nostra dilueret, et de visceribus misericordiæ suæ fundebat unguentum, dicens: *Pater, dimitte illis; quia nesciunt quid faciunt.* Tunc ergo in ligno com- Luc. XXIII, 34. punctus est lancea, et exivit de eo sanguis et aqua omni unguento suavior, accepta Deo ho- Joan. XIX. stia, per totum mundum odorem sanctificationis effundens: et quasi balsamum ex arbore, sic virtus exibat e corpore. Unde ait: *Sentio vir-* [9] *tutem exisse de me.* Inde opobalsamum expressio [9] Luc. VIII. F

[1] Mss. A, N, P, *a, et his.*

[2] Nostri codd. et romana editio habent hic verba: *Quare non præsumat favorem Domini;* quæ tamen ad contextum evidenter non pertinent, et ex marginali glossemate in textum invecta videntur.

[3] Desunt in mss. etiam nostris, *Beata servitus, qua et tu servis.* Sed non videntur ad sensum complendum inutilia.

[4] Mss. aliquot, *caritatis conscientia:* unus, *castitatis et caritatis conscientia.* (Edit. Maur.)

[5] « Omnes edit. et quatuordecim mss. *quam nudari.* Reg. cod. *quam onerari,* paulo melius. Omnium optime. Vat. *quam vinculari:* de quo verbo consule Cangii Glossarium. » Ita Maurini, quorum judicium nostris etiam mss. firmatur.

[6] Mss. A, N, P, *a, insigne.*

[7] Cod. P, *venit.*

[8] Mss. non pauci, quos inter nostri, *titulos martyrii* (quidam *martyrum*) *victoriis ediderunt.*

[9] « Plerique mss. atque omnes edit. *opobalsamum expressius* (nonnulli mss. *expressum*) *dicitur.* Alii plures ac meliores, *opobalsamum expressio dicitur.* Quæ expressio quomodo fiat, consequenter describitur. Eadem res adhuc dilucidius explicatur ab eo scriptore, cui communiter Ægesippi nomen imponunt. Ita enim ille: *Illic opobalsamum gignitur: quod ideo cum adjectione significavimus, quia agricolæ cortice tenus virgulas incidunt eas, in quibus balsama gignuntur; ut per illas cavernas paulatim distillans humor se colligat: caverna autem græco nomine ὀπὴ dicitur.* Alii tamen ortum hoc nomen malunt ἀπὸ τοῦ ὀποῦ, quod succum

dicitur; eo quod compunctione ligni balsamum per cavernam punctionis[1] erupit. Compunctus igitur Jesus odorem remissionis peccatorum, et redemptionis effudit. Nam et constrictus erat, Verbum cum esset, homo factus: et pauper factus est, cum dives esset; ut nos illius inopia ditaremur. Potens erat, et despiciendum se præbuit; ita ut Herodes sperneret eum, et illuderet ei. Terram movebat, et hærebat in ligno: cœlum obducebat tenebris, mundum crucifigebat; et crucifixus erat: inclinabat caput, et exibat Verbum: exinanitus erat, et replebat omnia: descendit Deus, adscendit homo: Verbum caro factum est; ut caro sibi Verbi solium in Dei dextera vindicaret: vulnus inflictum erat,[2] et fluebat unguentum: scarabæus audiebatur,[3] et Deus agnoscebatur.

Luc. xxiii, 11.

9. Respondit et Christus: *Ecce es bona, proxima mea, ecce es bona.* Quoniam cognoverat Ecclesia mysterium, et pro totius mundi redemptione crucifixum Dominum Jesum prædicabat, meretur audire: *Ecce es bona;* quæ me bonum dicis, *et ipsa bona es:* quæ vidisti gloriæ meæ decorem, *et ipsa bona es et decora.* Quid est autem Christum dicere: *Bona es,* vel *decora es,* nisi illud Evangelicum: *Constans esto, filia, remissa sunt tibi peccata tua?*

Cant. i, 14

Matth. ix, 22.

Vers. 17.

10. Ergo cui Christus peccata donavit, recte dicit: *Retribue servo tuo, ut vivam, et custodiam verba tua.* Non habet in retributione quod desperet: quia Dominus Jesus venit mundum salvare, non perdere. Ideoque immemor est injuriæ, memor gratiæ; sicut in prophetico libro testificatur ipse dicens: *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas, et memor non ero: tu autem memor esto, et judicemur. Dic*[4] *iniquitates tuas, ut justificeris.* Quicumque ergo dicit iniquitates suas Deo, justificatur: et quicumque justificatur, retributionem non timet, sed exposcit: qui retributionem non timet, vivet.

Isai. xliii, 25, 26.

11. Sed quare dixit: *Vivam;* et non dixit: Vivo? Quia hæc vita non est loco præmii, quæ in loco mortis est. Dolet Propheta in pulverem mortis se esse deductum: Apostolus cupit ex hoc mortis corpore liberari; et putamus quod de hac vita sibi blandiatur Propheta? Omnia hic plena mortis sunt. Intrat mors per fenestram, intrat per ostium; nisi Dominus ostio tuo ponat custodiam. Denique ex multiloquio peccatum nascitur. Lege mandata Legis, et invenies scriptum: *Quia vivens si mortuum contigerit, inquinatur.* Quantos tangimus mortuos! Inter quantos mortuos versamur! Ideo tibi Auctor vitæ dicit: *Relinque mortuos sepelire mortuos suos.* Ideo tibi alibi dicitur: *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis.* Quomodo tibi diceretur: Surge a mortuis; nisi inter mortuos viveres? Ponamus te mundum esse ab operibus mortuis, et peccati[5] colluvione: quomodo mundus es, qui in corpore mortis es, qui inter sepulcra vivis mortuorum? Oportebat Petrum loqui mortuis, ut procederent de sepulcris suis.

Ps. xxi, 16.

Rom. vii, 24.

Num. xix, 11.

Matth. viii, 22.

Ephes. v, 14.

12. Indigemus ergo purgatione, quia tetigimus mortuos. Lex nos mundari jubet: quis tantus, ut supra Legem sit? Ipsum Nazaræum sanctum Dei, si is tetigerit mortuum, immundum pronuntiat. Ideoque radit caput suum, et deponit capillum quasi non sanctum; et iterum orat ut exaudiatur, qui ante propter mortui adtactum exorare non potuit: irrationabiles duxit dies, quia irrationabili appropinquaverat. Deponit igitur mortua et superflua capitis sui, ut Christo reconcilietur. Ergo si Nazaræus purificatur, et nos purificari oportet.

Num. xix, 1.

Num. vi, 9.

13. Omnes contigimus mortuum. *Quis enim gloriabitur castum se habere cor, aut quis audebit dicere mundum*[6] *se a peccatis?* Sit aliquis fortasse qui in sermone non deliquerit, licet rarus iste, de quo Deus dicat, sicut de sancto Job: *Ille non peccavit labiis suis;* tamen non semper habere potuit mundas cordis sui cogitationes: injicit se diabolus in cor hominis. Pone parata semper et pervigili custodia quisquam cor suum sepserit: tamen in medio peccatorum versatur; necesse habet etiam ipse purificari. Unde Esaias, cum dixisset: *O miser ego! quoniam immunda labia habeo, et in medio populi versor immunda labia habentis;* statim descendit unum de Seraphim, et contigit labia ejus carbone, ut immunda ejus labia mundaret.

Job. xxii, 10.

Isai vi, 5, 7.

14. Non unum est baptisma: unum est quod hic tradit Ecclesia, per aquam et Spiritum sanctum, quo necesse est baptizari catechumenos. Est et aliud baptisma, de quo dicit Dominus Jesus: *Baptisma habeo baptizari, quod vos nescitis.* Et utique jam baptizatus in Jordane fuerat, sicut superiora declarant: sed sit hoc baptismum passionis; quo etiam sanguine suo unusquisque mundatur. Est etiam baptismum in paradisi vestibulo,[7] quod antea non erat: sed posteaquam peccator exclusus est, cœpit esse romphæa ignea, quam posuit Deus, quæ antea non erat, quando peccatum non erat. Culpa cœpit, et baptismum cœpit: quo purificentur qui in paradisum redire cupiebant, ut regressi dicerent: *Transivimus per ignem et aquam.* Hic

Luc. xii, 10.

Matth. iii, 13.

Gen. iii, 24.

Ps. xlv, 12.

ac liquorem sonat. Multa de hac re J. Gerar. Vossius in *Etymologico* ad vocem, *balsamum.* » Ita Maurini. Codd. A, N, *expressius,* Cod. *a, expressas* evidenti mendo typographico.

[1] Mss. A, N, P, *compunctionis.*

[2] Mss. A, N, P, *a* omittunt *inflictum.*

[3] Hæc verba idem sonant, ac *vermis terræ videbatur.*

[4] Maur. *Dic tu prius.* Verba autem *tu prius* omisimus juxta mss. nostros, quia et aliis Ambrosii citationibus desiderantur. Cf. Sabbat. ad h. l.

[5] Mss. A, N, P, *a, a peccati.*

[6] Mss. A, N, P, *a, purum.*

[7] « Jam ante annotavimus, opinionem hanc de justis extremi judicii die per ignem expurgandis Ambrosium ab Origene mutuatum esse: hoc loco id tantum addimus, inter hunc ignem et eum quo diabolus ac reprobi exarsuri sunt, manifestum discrimen infra num. 17 constitui; quod fecisse prorsus negatur Origenes. » Ita Maurini. Manu autem archiepiscopi Pigolpassii in margine cod. A hæc notantur: « Vestibulum dictum quo fores templi vel alterius ædificii vestiuntur, porticus scilicet. »

per aquam, illic per ignem. Per aquam, ut abluantur peccata: per ignem, ut exurantur. Sed quod est gravius, et hic sustinemus ignem, et illic.

15. Quis est qui in hoc igne baptizat? Non presbyter, non episcopus, non Johannes, qui
Matth. III, 11. ait: *Ego vos baptizo in pœnitentiam;* non Angelus, non Archangelus, non Dominationes, non Potestates; sed ille, de quo Johannes ait: *Qui venit post me, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit*
1 *in Spiritu sancto, et igne. Habet*[1] *ventilabrum in manu sua, et permundabit aream suam; et congregabit triticum in horreum suum, paleas autem*
Ibid., II, 12. *comburet igni inextinguibili.* Non de hoc baptismate, quod fit per sacerdotes Ecclesiæ, dictum
Matt. XIII, 49, 50. ipse Dominus testificatur. Siquidem post consummationem sæculi, missis Angelis qui segregent bonos et malos, hoc futurum est baptisma: quando per caminum ignis iniquitas exuretur; ut in regno Dei fulgeant justi sicut sol
2 ipse[2] in regno patris sui. Et si aliquis sanctus ut Petrus sit, ut Johannes; baptizatur hoc igni. Veniet ergo Baptista magnus (sic enim eum
Luc. I, 15. nomino, quomodo nominavit Gabriel dicens: *Hic erit magnus*); videbit multos ante paradisi stantes vestibulum; movebit romphæam versatilem; dicet iis qui a dextris sunt, non habentibus gravia peccata: Intrate qui præsumitis, qui ignem non timetis. Prædixeram enim vobis:
Isai. LXVI, 15. Ecce venio sicut ignis; et per Ezechielem dixeram: *Ecce proficiscar in Hierusalem, et insuflabo in vos, in igne iræ meæ, ut tabescatis a*
Ezech. XXII, 20. *plumbo et ferro.*

16. Veniat ergo ignis consumens, exurat in nobis plumbum iniquitatis, ferrum peccati, faciatque nos aurum sincerum. Urat renes meos, et cor meum; ut bona cogitem; ea quæ castitatis sunt, concupiscam. Sed quia his purgatus, iterum necesse habet illic purificari; illic quoque
3 nos purificet, quando[3] dicet Dominus: Intrate in requiem meam: ut unusquisque nostrum ustus romphæa illa flammea, non exustus, introgressus in illam paradisi amœnitatem, gratias agat Domino suo, dicens: *Induxisti nos in refrige-*
Ps. LXV, 12. *rium.* Qui ergo per ignem transierit, intrat in requiem. Transit a materialibus atque mundanis ad illa incorruptibilia atque perpetua.

17. Alius iste est ignis quo exuruntur peccata non voluntaria, sed fortuita, quem paravit servulis suis Dominus Jesus; ut eos ab ista commoratione, quæ permixta est mortuis, emundet: alius ille ignis, quem deputavit diabolo et angelis ejus, de quo dicit: *Intrate in ignem in*
Matth. XXV, 41. *æternum;* quo ille dives ardebat, qui stillari sibi de Lazari digito poscebat humorem. At vero
Luc. XVI, 24. Lazarus in Abrahæ sinu recumbens, vitam carpebat æternam, quam sibi promittit Propheta dicens: *Vivam et custodiam verba tua. Vivam,* ait, quasi nondum vivens; hic enim in umbra vivimus.

18. Ergo ista vita in corpore, umbra est vitæ atque imago, non veritas. Denique in imagine ambulat homo, et in regione umbræ mortis consistimus. Sed si quis non ad terrena oculos mentis intendat, sed ad spiritalia erigat, ut possit dicere: *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus;* dignus erit qui dicat: *In umbra ejus vivemus.* Christus enim vita est; et ideo qui in
Thren. IV, 20. umbra Christi vivit, in umbra vitæ est. Meritoque alibi dicit Sanctus Domini: *In umbra alarum tuarum protege me.* Omnes ergo etiam sancti in
Ps. XVI, 8. umbra sunt, quamdiu sunt in corpore: non perfecte vident; non perfecte, sed ex parte cognoscunt. Ipse Paulus ait: *Ex parte enim cognoscimus.* Ipse Vas electionis, cui Christus oculos reddidit, et sua illuminavit gratia, non facie
I Cor., XIII, 9. ad faciem, sed per speculum videbat. Et David revelari oculos suos petit, ut removeretur um-
Inf. vers. 18. bra, quæ integrum oculorum impediebat obtutum. Regionem autem hanc mortuorum esse quis dubitet, cum Sanctus ipse dicat: *Placebo Domino in regione vivorum?* Quia perfecte hic
Ps. CXIV, 9. placere nemo potest, ubi etiam si fieri possit, ut sua peccata non habeat, in ipsa tamen mortuorum regione vivendo, purificatione indiget, quæ a contagio eum regionis hujus absolvat.

19. In umbra igitur hic vivimus, et ideo in umbra custodimus verba Dei. Et ut exemplo utamur: utique ante erant sub umbra Legis, quando custodiebant homines sabbata, quæ sunt umbra futurorum; sicut hodieque Judæi, qui verum sabbatum non vident, qui exemplari et umbræ serviunt. Nos quoque secundum Evangelium nunc viventes, umbram sequimur verborum Dei. Nathanael sub arbore fici videtur;
Joan. I, 48. David in umbra alarum Domini Jesu sperare se dicit; Zacchæus in arborem sycomori adscen-
Ps. XVI, 8. dit, ut Christum videret. Nobis quoque expandit
Luc. XIX, 4. manus suas Jesus, ut totum mundum obumbraret. Quomodo non sumus in umbra, qui crucis ejus protegimur velamento? Quomodo non sumus in umbra, quos crucifixus a malignitate sæculi, et corporis ardore defendit? An nescimus quoniam Verbum Dei veniens in hunc mundum, non sicut Verbum advenit, quale in principio erat, quale erat apud Deum; sed semet ipsum exinanivit, formam servi accipiens? Venit in nube levi: et cum esset virtus Altissimi, obumbravit Mariæ; ut transfiguraret corpus humilitatis nostræ conforme fieri corpori gloriæ suæ. Sicut ille ergo mutavit formam, cum ex Virgine nasceretur: ita et nobis sermones Dei transfigurati videntur, cum leguntur in Evan-

[1] Mss. A, N, P, *a, habens,* ut in mss. Colbert. et Sangerm., atque apud alios Patres, uti videre est apud Sabbat. ad h. l.

[2] Mss. A, N, P, *a, ipse justitiæ;* quæ vox *justitiæ* tamen arbitrario adjecta apparet; nam Ambrosius dicere non potuit, justi in cœlo ita futurum esse ut fulgeant tamquam ipsemet Christus.

[3] Maur., *quod;* sed codd. nostri et editio romana nostram habent lectionem, quæ unice contextui respondet. Habent tamen *dicat* pro *dicet* maurinæ editionis, quod retinuimus.

gelio, cum species eorum videtur in Scripturis quasi per speculum, quia tota veritas hic non potest comprehendi. Cum autem venerit quod perfectum est, non jam per descensionem, non per speciem ut transfigurati; sed integra atque expressa veritate resplendent.

20. Neque te moveat, quod ait: Multa verba
1 custodiam:[1] qui unum verbum cognoverit, multa verba cognoscit. In uno enim multa sunt, et in multis unum est. Probandum est igitur quomodo unum verbum multa sint, et multa verba unum verbum sit. Nec est difficile doceri; cum dixerit Apostolus, quia *ipse est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, in quo creata sunt omnia in cœlestibus et in terra, sive visibilia, sive invisibilia, sive Sedes, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates: omnia per ipsum*
Coloss. I, 15, 16. *et in ipso creata sunt.* Unum est igitur Verbum, quod operatur in singulis: et cum in singulis operatur, operatur omnia in omnibus. Hoc verbum unicum apud Patrem se diffudit in plurima; quia de plenitudine ejus omnes accepimus. Itaque si videas singula omnium quæ creata sunt in ipso, videbis in singulis unum verbum esse omnium, cujus pro captu nostro participes sumus. In me verbum est humanum, sed Apo-
2 stolus succurrat[2] et dicat: *Puto et ego spiritum*
I Cor., VII, 40. *Dei habeo;* in alio verbum cœleste, et verbum Angelorum in plerisque est. Sunt qui habent Dominationum et Potestatum, verbum justitiæ, verbum castitatis, verbum prudentiæ, verbum pietatis, verbum etiam virtutis. Sic unum verbum multa sunt, et multa verba unum sunt. Nec vero arduum est istud æstimari, cum legerimus quia omnia potest Spiritus sapientiæ.

21. Itaque sicut alii datur per Spiritum *sermo sapientiæ, et alii sermo scientiæ secundum eumdem spiritum, alii fides in eodem spiritu, alii gratia curationum in uno spiritu, alii operatio virtutum, alii spiritus cognitionis, alii spiritus consilii plenioris,* alii spiritus fortitudinis, alii pietatis spiritus; *tamen in omnibus unus atque idem spiritus est, dividens singulis prout vult.* Est spiritus prophetarum, et spiritus apostolorum: est etiam artificum spiritus, sicut et Be-
3 seleel et Oliab,[3] quos implevit Dominus Spiritu divino sapientiæ et scientiæ, et omnis artis; ut facerent amictum et Tabernaculum, atque altare
Exod. XXXV, 30 et ss. secundum sensum quem dedit his Deus; sed etiam ceteris sapientibus intelligere, et facere

A omnia quæ Dominus imperabat. Itaque fecerunt quæ non didicerant, nec viderant, secundum ea quæ his Spiritus demonstrabat. Et plerisque videtur alius apostolorum spiritus, alius prophetarum, et diversus in singulis: sed non est diversus, sed unus est spiritus, dividens genera diversa virtutum. Unde non dubium videri debet, si aliis verbum apostolicum, aliis prophe-
ticum, aliis evangelicum,[4] aliis verbum opera- 4
torium datum est; et tamen unum est verbum
B dividens se singulis pro nostra possibilitate, vel pro sua voluntaria largitate. Hoc Verbum igitur, quod est caput omnium, hic per speculum vi-
deo; et ideo verba[5] hic custodire non possum: 5
sed cum videro gloriam ejus revelata facie, tunc vivam, et vita vivens etiam verba divina custodiam.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
18. Adaperi oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.	18. Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.

C

22. Ideo ergo secundo versu dicit: *Adaperi oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.* Qui adaperiri sibi oculos petit, utique et gravari intelligit. Neque enim medicum rogat, nisi qui remedium ægritudini suæ poscit. Dicit ergo iste ad medicum venientem de cœlo: *Adaperi oculos meos.* Si turbatus est oculus, facile dolor omnis sedatur collyrio:[6] sin vero acies ejus 6
humoris suffusione prætexitur, majora remedia
D quæruntur. Est ergo sicut in oculis corporis, etiam in oculis animæ hujusmodi quædam passio, quæ ingravescat necesse est; nisi bonus medicus velamen illud abstulerit, et nebulam quamdam concreti humoris, quæ impedire, vel potius operire, ne videat quæ videbat, mentis æstimatur obtutum. Irrepsit ægritudo veteri fermento; eo quod non exuimus vel gentilem, vel Judaicam suffusionem, cum primum veniremus ad Ecclesiam: non audivimus et docentem boni
E medici disciplinam: *Exspoliantes veterem homi-* 7
nem cum actibus suis,[7] *induite novum, qui reno-*
vatur in agnitione, secundum imaginem ejus qui creavit eum. Supervestivit ergo se aliquis, non Coloss. III, 9, 10.
exspoliavit? Serpit gravior ægritudo, gravat oculos diuturnum velamen; non potest quisquam illud auferre, non Angelus, non Virtutes, non Dominationes, non Potestates. Manet velamen illud, lectionem impedit, visionem obducit; quod non revelatur, inquit Apostolus, hoc est, a quo- II Cor. III, 14

[1] « Sic editt. ant. cum cod manu exaratis. At Rom. edit. emendaverat: *Et custodiam verba; quasi multa, et non unum verbum. Nam qui unum,* etc. Non infelici conatu; si vel unus ms. adstipularetur. » Ita Maurini. Revera et codd. nostri romanæ lectioni adversantur.

[2] Verba illa: *sed Apostolus.... Dei habeo,* quæ in editt. desiderabantur, a Maurinis restituta sunt auctoritate novem mss. in quibus Reg. unus, duo Sorb. Vind., Fisc. etc. Desunt autem in mss. nostris.

[3] Mss. A, N, P, *a, Eliab,* quæ lectio magis congruit Alexandrinæ versioni.

[4] Mss. A, N, P, *a* aliique nonnulli, nec infimæ notæ, *angelicum.*

[5] Mss. A, N, P, *a, verba Dei.*

[6] *Collyrium* presertim oculorum medicamentum significat; unde proverbium illud apud Erasmum chil. 4, cent. 8, adag. 21, *uno collyrio omnibus oculis mederi:* attamen etiam aliis usibus adhibetur; immo et genus quoddam panis dicebatur antiquis collyrium. Fiebant autem hujusmodi medicamenta vel ex aridis, et ξηροκολλούρια; vel ex humidis, et ὑδροκολλούρια nominabantur. Figura teres erat, et ad similitudinem truncatæ caudæ muris accedens; unde collyria dicta volunt ἀπὸ κολοβῆς οὐρᾶς. Alias ejusdem vocis etymologias ac significationes legere poteris apud Brissonium lib. III *De Verb. Juris sign.* et Vossium *Etym. Lat. linguæ* in eodem verbo. (Edit. Maur.)

[7] Mss. A, N, P, *a, ejus;* quæ lectio una cum altera occurrit apud Ambrosium. Cf. Sabbat. ad h. l.

cumque alio, nisi in Christo fuerit evacuatum. Cum vero conversus hujusmodi fuerit ad Dominum, auferetur velamen.

23. Habes igitur quomodo auferas velamen, quod manet supra oculos cordis tui. Convertere ad Dominum, et velamen cadet. Conversus est Paulus ad benedictionem Ananiæ; velut squamæ
1 ceciderunt[1] ab oculis ejus; et vidit qui per tri-
Act. IX, 18. duum ante non viderat: simul oculus corporis animæque sanatur, quia medicamentum ei medicus demonstraverat ille de cœlo, de quo scriptum est: *Misit verbum suum, et sanavit eos, et*
Ps. CVI, 20. *ex omnibus infirmitatibus suis liberavit eos.* Non est medicus iste de terris, qui omnes curat in-
2 firmitates, et populos integros sanat.[2] Mitte ergo, Pater, medicum istum: veniat Verbum tuum, aperiat oculos meos. Et apostolorum oculi clausi erant, nisi eos Jesus aperuisset. Denique duobus ex his euntibus in castellum, cui nomen Emmaus, cum interpretaretur Scripturas, et benediceret eos; *Aperti sunt,* inquit, *oculi eorum, et*
Luc. XXIV, 31. *cognoverunt eum.* Ergo nisi Jesus aperuisset nobis oculos, nemo vidisset: nisi Jesus sustulisset velamen, nulli Evangelii gratia refulsisset. Et Petrus clausos habebat oculos, et Johannes clausos habebat, et Jacobus clausos habebat. Denique in monte gravati erant somno; sed
3 excitati[3] majestatis fulgore divinæ oculos cordis sui aperuerunt. Et quia siti in corpore plene
Matth. XXVII, 5. videre non poterant, obumbravit eos nubes; ne corporis oculos gloriæ cœlestis fulgor hebetaret.

24. Quis igitur tantus ut aperiat oculos, et Legis videat sacramenta, nisi ei Christus demonstret? Non Moyses tantus. Denique, jubente Domino, virgam projecit, et facta est serpens, et fugit ab eo: apprehendit caudam serpentis,
Exod. IV, 3, 4. et facta est virga; et adhuc non cognoscebat mysterium, quo declarabatur descensurum in terras Dominum Jesum, qui cum se exinanisset, deponi in crucem, et projici pateretur in tumulum, quasi serpens de virga factus; quia in
4 tumulum projectus, de quo[4] secundum oracula Legis resurgens in gloriam Dei divinæque sedis regale consortium de serpente remearet. Apprehendamus ergo et nos caudam serpentis illius crucifixi; ut potestatem ejus regiam possimus agnoscere. Et illa quæ in pedes ejus misit unguentum, tenuit eum. Caudam ergo serpentis apprehendit Moysès; et apertum est os ejus. Non ergo loquutus esset de eo, nisi ipse Dominus os ejus aperuisset.

25. David adaperiri sibi oculos hic petit, et
Ps. IV, 6. in superioribus dixit: *Quis ostendit nobis bona?* Erat sub Lege nutritus; sciebat quia Lex umbram habet futurorum bonorum; ipsa bona jam

A non per umbram, sed apertis oculis videre cupiebat. Noverat quia exemplari et umbræ cœ- Hebr. X, 1.
lestium mysteriorum serviebant qui secundum legem Moysi deserviebant. Volebat ipsam cultus divini comprehendere veritatem; et ideo ut ab oculis suis velamen discuteret, conversus ad Dominum precabatur dicens: *Adaperi oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.* Intelligebat vere militiam esse cœlestem, quam posset unusquisque ex Lege cognoscere, cui
B tamen Dominus revelasset. Quis enim de terrenis ad cœlestia, de umbra ad claritatem, de exemplari ad penetralia veritatis humano gradu sine divino ductu possit adscendere?

26. Quis potest considerare altare illud cœleste, verumque templum, sacerdotes et levitas, non istos secundum carnis officia, sed illos secundum spiritus gratiam? Denique hanc solam sibi gratiam pro maximis optabat David dicens: *Unam petii a Domino, hanc requiram; ut inha-*
C *bitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ: et ut videam delectationem Domini, et considerem templum ejus.* Quis poterat cognoscere, quod Ps. XXVI, 4.
offerret dives magnum munus, secundum quod potest manus ejus; ut solvatur ejus peccatum? Quis poterat intelligere, si non haberet? Quis offerre, verbi gratia, arietem, quia non solvebatur ejus peccatum? Quis poterat advertere, quæ essent illæ immunditiæ, quas solvit, non Lex quam putant Judæi, sed lex spiritalis, quam
D Paulus agnovit? Quis poterat videre remissiones peccatorum veras, quarum exemplar in Lege, veritas in Evangelio est, dicente Domino Jesu: *Dimissa sunt tibi peccata;* non per hircorum Luc. VII, 48.
sanguinem, sed per hostiam sui corporis? Ille itaque dives in Lege, qui perfectæ majestatis in Christo plenitudinem confitendo, et quasi eam quibusdam ad illud altare cœleste fidei manibus offerendo, peccatum suum solverit. Ille videt verum sacerdotem, qui videt Principem sacer-
E dotum: ille templum verum considerat, qui audit dicentem: *Solvite templum hoc, et in triduo excitabo*[5] *illud.* Magnum templum, de quo virtus 5
Joan. II, 19.
exibat, et curabat omnes. Mirabile illud altare, in quo unius agni sacrificium tulit peccata mundi. Ille præstantissimus levita, qui venit non ut ministerium exigeret, sed ut omnibus exhiberet suæ ministerium passionis; cui portio Deus, qui hic nihil possederit, ut omnia possideret.

27. Quid autem dicam de Hebræo, quem Lex
F sex tantummodo jubet servire annis, et septimo anno exire a servitio? Quis iste Hebræus ser- Exod. XXI, 2.
vus? Quis Hebræus liber poterat intelligi? Quis tantus, ut annos æternos in mente habens videat verum Hebræum, qui non in perpetuum

[1] Mss. A, N, P, *a, deciderunt.*

[2] Romana edit. sola, *populos integre sanat.* Forte ne videretur Ambrosius docuisse populos sanos a Christo esse sanatos. Nam integer quandoque illud, maxime si de animæ sanitate agatur, significat. Sed hic *integros* intellige totos sive universos; ut dixerit Ambrosius, sanasse Christum non solum homines singulos sed etiam populos complexive sumptos, ut italice dicitur, *intiere nazioni.*

[3] Mss. A, N, P, *a, excitante.*

[4] *Quasi serpens de virga factus; quia in tumulum projectus:* hæc in mss. gall. et nostris desiderantur; sed tamen quia conferunt ad sensus perspicuitatem, ideo authentica videntur.

[5] Mss. A, N, P, *a, resuscitabo,* consonanter lectioni a nobis adoptata n. 18 *Enarrationis in psalmum XL.*

manet servus; sed sex annis servili functus officio, septimo anno gratiam libertatis adipiscitur? Cujus videtur Isaac patriarcha servitutis et libertatis non ignorasse mysterium, qui ait: *Servies fratri tuo, et erit cum deposueris et solveris jugum ejus a collo tuo;* significans fore[1] tempus, quo et si quis servierit hic positus fratri suo, postea tamen exactis annis, qui sex istis diebus, atque istis quos hic exigimus mensibus colliguntur, solvat jugum a cervice sua, quod fit septimo anno remissionis. Conjicere possumus veri Hebræi typum in Joseph, qui portavit servitutis jugum: sed eum culpa non cœpit, non carcer inclusit, non Ægyptus decoloravit. Conjicimus in Petro, Johanne, Jacobo, qui creati et instituti sub jugo Legis, solverunt tamen fratris sui judaicum jugum, ubi legitimæ tempus quietis advenit, quando refulsit his remissio peccatorum: et hoc tamen hic in umbra adhuc gestum comparatione cœlestium.

Gen XXVII, 40.

28. Quanta autem quies illa, quæ ex Lege conjicitur, in Evangelio revelatur, et adhuc integra reservatur[2] dicente Domino Jesu: *Volo ut ubi ego sum, et isti sint mecum!* Quam beatus, qui istius habitationis fructum, quietis consortium illic potuerit promereri! Tunc intelliget quid sit aperuisse oculos, ut videret mirabilia de lege Dei.

Joan. XVII, 24.

29. Bene admonuit lectio Evangelii, quæ decursa est, in qua sanatus est leprosus ille, qui dixit: *Si vis, potes me mundare;* in voluntate Domini constituens potestatis effectum. Cui respondit similiter: *Volo, mundare.* Præmissa pietas voluntatis, sequuta potestatis auctoritas est. Omnibus dicit Jesus, *volo;* qui non vult esse peccatum.[3] Velle Christi commune in omnes est: mundari fidei est credentis in Christum. *Et tetigit eum.* Tangit eos, quorum fide tangitur. Denique dicit: *Tetigit me aliquis; sentio enim virtutem exisse de me.* Habes operationem immaculati corporis; habes remissionem divinitatis.

Luc. V, 12. — *Ibid.*, 13. — Luc. VIII, 46.

30. Sed ut plenius sanaretur, aperuit oculos ejus dicens: *Vade, ostende te sacerdoti.* Multos sacerdotes habebat Synagoga: sed qui oculos aperit, falsos non videt sacerdotes, verum adspicit. Quis est verus sacerdos, nisi ille qui est sacerdos in æternum? Et ideo Pater dixit ad eum: *Tu es sacerdos in æternum.* Aperuit ergo oculos ejus, et vidit, et intellexit quale munus pro emundatione sua deberet offerre. Beatus qui audit hæc: quanto beatior qui videt, qui se vero potest ostendere Sacerdoti; ut non habeat quod timeat in se videri, qui se prius adspicit, facie revelata! Nam nisi ipse se prius viderit, non audebit se ostendere; sicut Adam qui se occultare cupiebat, quia se non agnoscebat. Sed jam etiam id quod sequitur, consideremus.

Luc. V, 14.

Lectio S. Ambrosii.
19. Advena ego sum in terra; ne abscondas a me mandata tua.

Lectio Vulgata.
19. Incola ego sum in terra: non abscondas a me mandata tua.

31. *Advena ego sum in terra; ne abscondas a me mandata tua.* Non cujuscumque vox ista est; sed ejus qui terrenis renuntiaverit voluptatibus, et omni se mundanæ cupiditatis exuerit affectu. Ille est in hac terra advena, qui potest dicere: *Nostra autem conversatio in cœlis est;* qui suam habet in Domino portionem; qui potest dolere quod diutius vivat in terris; qui vitæ hujus longævitate lassatur, cui prolixitas habitationis hujus fastidio sit, quam sanctus aversatur, et dicit: *Væ iis qui habitant in terra!* Qui dissolvi non timet; et si solvatur, præsumit se cum Christo futurum: hic vere peregrinus in terra est; quia sanctorum est civis, et domesticus Dei, et thesaurum sibi condit in cœlo. Non utique is exiens de Ægypto, in hanc intelligibilem Ægyptum remeare desiderat, nec depositæ senectutis et mortis pavescit confinia, nec horrea struit[4] messibus recondendis, jam alienis victurus ætatibus: sed sola dives virtutum fœcunditate, ea congregat, quæ sibi nec mors possit auferre.

Philip. III, 20 — Apoc. VIII, 13.

4

Lectio S. Ambrosii.
20. Concupivit anima mea desiderare judicia tua in omni tempore.

Lectio Vulgata.
20. Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas, in omni tempore.

32. Meritoque dicit: *Concupivit anima mea desiderare judicia tua in omni tempore.* Quod utique non facit nisi liber a vinculis; nec solum a vinculis sollicitudinis sæcularis, sed etiam a vinculis caritatis humanæ. Vincula complura sunt in hoc sæculo: vincula sunt desideria vivendi; vincula sunt oblectamenta voluptatum; vincula sunt honorum, vincula conjugii. Denique dicit tibi bonus Magister: *Solutus es ab uxore? Ne quæsieris uxorem.* Nec tamen peccat, qui uxorem acceperit; sed innectit sibi vincula mentis, quia sollicitus est quomodo placeat uxori. Beatior esset, si Deo soli placere desideraret. Cernis autem quia ligatus est[5] qui sui non habet corporis potestatem. Ergo quia mandatum Dei est, quod Legis oraculo et Apostolico sermone depromptum est; ne quis uxorem, divitias, honorem, necessitudines Deo præferat: qui autem prætulerit, fit obnoxius judiciis Dei: ideo prius poposcit, ne abscondat ab eo Deus mandata sua. Qui enim mandata Dei cognoverit, et custodierit, non refugit judicia divina, sed desiderat; meritoque tamquam revelatis sibi mandatis ait: *Concupivi desiderare judicia tua in omni tempore.*

I Cor. VII, 27

5

Deut. VI, 5. — Matth. X, 37.

[1] Mss. aliquot et nostri A, N, P, *significans forte tempus.... qui ex istis diebus* etc.

[2] *Et adhuc integra reservatur.* Hæc in edit. omnibus ante Maurinam, et mss. aliquot non habentur; tamen in septem mss. non infimæ notæ et nostris reperiuntur, excepto quod in his postremis pro *reservatur* legitur *revelatur.*

[3] Septem mss., *qui non vult esse peccatorem.*

[4] Mss. A, N, P, *a, construit.*

[5] Cod. A, et alii octo mss., testibus Maurinis, *Carnis autem alligatus est vinculis, qui sui* etc.

33. Non dixit: Concupivi judicia, sed: *Concupivi desiderare.* Sicut enim vita vivere plus est, quam vivere (vivere namque commune etiam hujus est vitæ, vita autem vivere beatorum est); sic concupiscere ut desideremus judicia Dei, plus est quam desiderare judicia. Concupiscimus enim desiderare, quasi non sit potestatis nostræ desiderium, sed gratiæ Dei. Cum enim Dominus oblectari nos viderit cupiditate desiderii judiciorum suorum, sobrium auget affectum. Cum autem peccamus, non concupiscimus desiderare judicia Dei. Neque enim ægrotus uri desiderat, vel incidi, ut possit recipere sanitatem. Refugit qui gravius ægrotat, ne uratur, ne incidatur, ne alligetur, ne abstineat a cibo. Qui autem salutarem habet valetudinem, medico securus occurrit. Unde etiam Dominus non otiose ait: *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum;* non solum desiderans, sed etiam geminato desiderio concupiscens remissionem retribuere peccatorum. Concupiscamus ergo et nos desiderare judicia Dei. Bona conscientia quæ cum examinatur, probatur. Et concupiscamus desiderare *in omni tempore;* ut nullum momentum bonæ prætereat vacuum cupiditatis. Sequitur quintus versus.[1]

Luc. XXII, 15.

[1]

Lectio S. Ambrosii.

21. Increpasti superbos: maledicti qui declinant a mandatis tuis.

Lectio Vulgata.

21. Increpasti superbos: maledicti qui declinant a mandatis tuis.

34. *Increpasti superbos: maledicti qui declinant a mandatis tuis.* Cum Dominus Jesus per obedientiam genus humanum redemerit, justitiam reformaverit; serpens autem per inobedientiam peccatum introduxerit: quid vitii habeat superbia, hinc æstimare possumus, cujus auctor diabolus est, quem inducit Propheta dicentem: *Ponam thronum meum super nubes, et ero similis Altissimo.* Itaque cum sit nequissimus, ut honorem non dederit Domino Deo nostro; pejores tamen discipulos erudivit. Ille enim se sic exaltavit, ut vellet æquari, et similis esse Altissimo; discipulus autem ejus significatur ab Apostolo indignaturus æqualem similemque se æstimari Deo. Scriptum est enim: *Cum revelatus fuerit homo iniquitatis, et filius interitus, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus.* Magister igitur similem se præsumit; hic superiorem. Ideoque et Dominus ad discipulos suos dixit: *Majora his facietis;* ut quibus serpens plus ademerat, quam ipse amiserat, majora Christus facere donaret, quam ipse in terris fecerat. In se enim voluit principem mundi fallere, in discipulis triumphare.

Isai. XIV, 14.

II Thess. II, 3, 4.

Joan. XIV, 12.

35. Itaque a tanto volens crimine vindicare humanum genus, introduxit pharisæum et publicanum in templo orantes; et docuit, etiamsi bona cetera habeat, quod magis superbus offendat, quam humilis, qui nulla virtutum dote subnixus sit; studet enim supplantare diabolus bonis operibus intentos. Quantum laboravit pharisæus ille, ne raperet aliena, ne injustus esset, ne adulteraret! Quantum laboravit, ne peccaret, sicut peccavit publicanus! Quantum laboravit, ut bis in sabbato jejunaret! Quantum laboravit, ut decimam daret omnium quæ adquireret! Quis nostrum hæc facit? Quanti habent possessiones, et soli incubant fructibus, et solis sibi messes recondunt! Advertit hoc diabolus, et perfudit eum ulcere gravi; ut non teneret caput, mente carnis inflatus; et in eo in quo laudabilis fore crederetur, ibi reprehensibilior judicaretur. Agebat enim gratias Deo quod non esset raptor, adulter, injustus. Quam noxie ei luctatus est serpens, et gravibus eum spiris ligavit! Superiorem fecit, ut de altiore dejiceret:[2] inferiorem se præbuit, ut sublimiorem casu graviore prosterneret. Mala ruina est arrogantiæ, quæ superiorem subripuit.[3] Mala hæc lucta serpentis, qua se in plurimos torquet anfractus.

Luc. XVIII, 10 et ss.

[2]

[3]

36. Inflare volebat et Paulum. Quem Paulum? Illum utique apostolum non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum. Et pene deceperat, ita ut stimulum carnis suæ, qui se humiliabat, rogaret auferri. Sed bonus Dominus, qui Paulum infirmitatibus vellet facere fortiorem, adhibuit ei angelum Satanæ; ut suis diabolus artibus vinceretur. Non mentiebatur pharisæus, immo etiam vera dicebat: sed omnis qui se exaltat, etiamsi vera dicat, offendit. Denique probabilior pharisæus ingressus est templum, quam publicanus; et tamen condemnatus exivit. Quantum crimen superbiæ, ut ei etiam adulteria præferantur!

II Cor. XII, 7, 8.

Luc. XVIII, 14.

37. Denique Dominus, qui aliis donat, superbis resistit, et tamquam congreditur iis qui se exaltant, sibique hoc certamen vindicat: et qui aliis compatitur, arrogantes increpat; quia nihil gravius, quam ut fratres nostros pauperes superbo oculo despiciamus; conformes nobis intolerabili repellamus fastidio, nostra indignos gratia judicantes, quia sunt inopes: cum paupertas facilius[4] sit Deo, quam thesaurus acceptior.

[4]

38. *Maledicti*, inquit, *qui declinant a mandatis tuis.* Supra dixerat: *Ne abscondas a me mandata tua;* et ideo quasi revelata sibi mandata cognoscens, condemnat eos qui declinaverint a mandatis cœlestibus. Et bene dixit: *Qui declinant;* directum enim mandatum est; ideo ab eo nemo deflectat.

39. Movet autem qua ratione hic dixerit: *Ne abscondas a me mandata tua.* Quod enim absconditur, obscurum fit et occultum; cum supra dixerit: *Mandatum Domini lucidum, illuminans oculos.* Si lucidum mandatum, quomodo abscon-

Ps. XVIII, 9.

[1] Maurini omittunt verba, *Sequitur* etc., quæ omittuntur etiam in præcedentibus editionibus. Sed transitiones aliæ nonnullæ probabile efficiunt hanc quoque genuinam esse.

[2] Cod. N addit *gradu.*

[3] Mss. A, N, P, *a, superiores obruit,* omisso *quæ.*

[4] *Facilius,* id est magis, et ad vocem, *acceptior,* refertur; estque pleonasmus, qui non raro in latinis auctoribus deprehenditur. (Edit. Maur.)

ditur, cum lucernam nemo ponat sub modio? Nisi forte lucidum est unum mandatum, multa autem mandata abscondita sunt. Nam *judicia tua,* inquit, *sicut abyssus multa.* Non judicium sicut abyssus, sed judicia dicuntur.

Ps. xxxv, 7.

40. Vide autem ordinem. Supra ait: *Ne repellas me a mandatis tuis;* in sequentibus ait: *Ne abscondas a me mandata tua;* hic ait: *Maledicti qui declinant a mandatis tuis.* Vere maledicti qui declinant a mandatis tuis, qui referre gratiam debuerunt: primo, quia non sunt repulsi; secundo, quia non abscondi a se divina mandata meruerunt. Declinat ergo aliquis quod optavit.

Lectio S. Ambrosii.

22. Aufer a me opprobrium et contemptum: quoniam testimonia tua exquisivi.

Lectio Vulgata.

22. Aufer a me opprobrium et contemptum, quia testimonia tua exquisivi.

41. Sequitur: *Aufer a me opprobrium et contemptum: quoniam testimonia tua exquisivi.* Si contemptus opprobrii loco ducitur, quomodo scriptum est: *Contemptibilia hujus mundi elegit Deus?* Sed considera quia mundi contemptibilia dixit, non Dei. Quod enim in hoc mundo contemptibile, hoc pretiosum est apud Deum. Denique humilitas in hoc mundo contemnitur; sed Dei judicio comprobatur. Et si publicanus se humiliaverit, exaltatur. Audi quem diligat, et non pro nihilo habeat Deus.[1] Quicumque sanctus est, qui sine macula vivit, veritatem custodit, non appetivit proximum suum, ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus. Omnia quæ malitiæ sunt, reprobavit: talis etiam si sit gentilis, devotione humilitatis a Deo comprobatur. Superbi autem, velut pharisæus, arrogantia sua pro nihilo ab illo æstimantur.[2] Denique gentilitas non est; devotio autem manet in æternum. Cave ergo ne Christo opprobrio sis. Nolo mihi quicumque maledicat, et quasi peccatorem despiciat: quam grave, si Christus dignum opprobrio ducat! *Væ tibi,* inquit, *Corozaim et Bethsaida.* Condemnantur, quia non egerunt pœnitentiam delictorum suorum. Nos ergo agamus, ut a nobis auferatur opprobrium. Quis autem

I Cor. i, 28.

1

Ps. xiv, 2-4.

2

Luc. x, 13.

A est, qui non est opprobrio dignus? Qui exquisivit Domini testimonia. Multi quidem sunt qui volunt inferre opprobrium servis tuis, sed ipsi sunt magis probrosi; quia pro nomine tuo pati opprobrium gloriosum est.

Lectio S. Ambrosii.

23. Etenim sederunt principes, et adversum me detrectabant: servus autem tuus exercebatur in justificationibus tuis.

Lectio Vulgata.

23. Etenim sederunt principes, et adversum me loquebantur; servus autem tuus exercebatur in justificationibus tuis.

B 42. Et ideo ait: *Etenim sederunt principes, et adversum me detrectabant.* Vox martyris est, qui perductus ad judicium persecutorum, cum cogeretur idolis immolare, et constanter resisteret; judices autem sedentes in tribunalibus stipati officiis,[3] indignantes quod suis non obsecundaretur imperiis, conferrent quo dignum supplicio censerent; stabat intrepidus dicens: *Sederunt principes, et adversum me detrectabant.* Est etiam Domini vox ista: cum convenisset C presbyterium plebis,[4] et principes sacerdotum et scribæ, et ad concilium Judæorum deductus esset dicentium: *Quid adhuc desideramus testes? Audivimus enim de ore ipsius;* et staret ante præsidem, et duceretur ad crucem, quid pulchrius diceret, quam: *Sederunt principes, et adversum me detrectabant,* hoc est, me stante, sederunt principes? Et quia tribunalium fulcro[5] sublimes erant, Dominum non videbant. Sedebant ergo, erant in fastigio principatus, nec Principem D principum cogitabant. Sed parum hoc. *Adversus me,* inquit, *detrectabant.* Ego eorum redemptor adveneram; ego veneram ut omnium peccata mundarem, ut recuperarem amissos, restituerem paradiso sancti Jacob hæreditatem; et illi *adversus me detrectabant.* Et ideo imitatores mei, discipuli mei, nolite injuriam erubescere si steteritis ante principes pro nomine meo; cum ego steterim pro vestra salute.

3

4

Matth. xxvi, 65.

5

43. Denique traditus in custodiam Petrus cum E ceteris apostolis, et postera die statutus ante concilium constanter dicebat: *Principes populi, et seniores Israel,*[6] *si nos hodie dijudicamur, quod benefactum sit homini infirmo, in quo iste salvus*

6

[1] Editt. ante maurinam, ac nostri mss., *Audi quem pro nihilo non habeat Deus.* Mss. aliquot omittunt *non:* vitiose. Alii majori numero, ut in textu.

[2] « Mss. hic præfixo puncto sic habent: *Omnia quæ malitiæ sunt, pro nihilo æstimantur;* ubi non pauca quæ in textu legere est, prætermittuntur. Et certe nobis haud mediocriter id totum suspectum est; videtur enim a quopiam interpolatum, qui non videret quo vox *gentilitas* referenda esset, putaretque gentilis præmittendam fuisse mentionem. Verum *gentilitas* hoc loco nihil, ut arbitramur, aliud est, quam nobilitas, ac prosapia; quomodo gentilitia insignia, et stemmata vocitantur: immo hodieque etiam nobiles apud nos appellanturgentiles. It aque *humilitati,* de qua paulo superius dicitur, hic recte opponitur *gentilitas.* Sed cum prædicta verba in omnibus edit. habeantur, et non male explicari possint de gentili jam ad fidem converso; eam ob rem illa loco movere non sumus ausi. » Ita Maurini. Mss. nostri aliis conveniunt. Quare sive e testimonio codicum, sive e contextu nos quoque putamus veram esse lectionem quæ cum voce *malignus* periodum claudat, et sequentem periodum ut in mss. referat. Quod autem postea subditur, *gentilitas non est,* significat: nobilitas gentilitia nihil in se est, et post hanc vitam non superest. Futilis demum nobis videtur Maurinorum animadversio, quod de gentili ad Christi fidem converso Ambrosii dicta explicari possint: qui enim christianus esset, gentilis nec amplius fuisset nec appellari potuisset, quia in contextu nullus sermo est de oppositione inter gentiles et Judæos.

[3] *Officiis,* hoc est, officialibus; ut operas pro operariis dicimus. Officia autem in jure sæpius ministros et apparitores præsidum et procuratorum fisci significant. Vide Brissonium *De Verb. signif.* in voce *officium.* (Edit. Maur.)

[4] Ita editt. cum mss. nostris et paucis gallicis; reliqui autem mss., *presbyterorum plebs.* Quod minime displicuit Maurinis, tum quia sic opponuntur *principibus sacerdotum;* tum quia *plebs* idem sæpe sonat ac multitudo, grex, et similia. Sed lectio nostra præferenda, quia *presbiterium plebis* idem est ac evangelicum *seniores* (Matth. xxvi, 57; Marc. xiv, 43, etc.), *seniores populi* (Matt. xxvii. 1), *seniores plebis* (Lucæ xxii, 66).

[5] Mss. A, N, P, *a, pulpito.*

[6] *Si nos hodie,* et quæ ex eodem Scripturæ loco sequuntur, omittuntur in plerisque omnibus mss., nostris non exceptis. Sed hoc antiquariorum compendio studentium festinationi tribuendum est.

factus sit; notum sit omnibus vobis, et omni plebi Israel, quod in nomine Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a Act. IV, 8, 10. *mortuis, in hoc iste adstat coram vobis sanus;* hoc est: Vos estis qui statuistis[1] et Christum: gloriæ loco ducimus istam injuriam, quia arguimur pro ægroti hominis sanitate: hanc hæreditatem servulis Salvator omnium dereliquit. At illi conferebant inter se dicentes: *Quid faciemus istis hominibus?* Ibid., 16 Et dimiserunt eos. Gloriabatur ergo Petrus, et unusquisque apostolorum, quia digni habiti sunt, qui injuriam pro Christi nomine sustinerent. Recte ergo tunc dicerent singuli: *Etenim sederunt principes, et adversum me detrectabant.*

44. Sederunt principes adversus Esaiam, et disputaverunt ut secaretur; sed non timebat eos Isai. I, 10. qui dicebat: *Audite.... principes Sodomorum.* Sederunt adversus Hieremiam ut mitteretur in lacum. Sederunt adversus Zachariam, qui occisus est inter templum et altare. Sederunt adversus Susannam, et contra castitatis feminam judicabant: sed ut ostenderetur principum bonum non esse consilium, excitavit pueri spiritum Dominus; et quam principes ream mortis pronuntiaverant, eamdem propheta totius innoxiam criminationis absolvit.

45. Sunt et alii principes, qui adversus nos detrectant, de quibus dicitur: *Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates, adversus* [2] *mundi hujus rectores, tenebrarum harum,*[2] *ad-*Ephes. VI, 12. *versus spiritalia nequitiæ, quæ sunt in cœlestibus.* [3] Isti sedent[3] et explorant, qui justus sit in hoc sæculo, qui Christianus intente Deo serviat, studiosus boni operis et facti. Detrectant de eo dicentes: Insidiemur illi, impediamus eum, prohibeamus eum efficere quæ desiderat, conteramus [4] ejus mentem, frangamus animum ejus[4] adversis frequentibus ac repentinis; et si Deo probatus est propter justitiam, rogemus dari [5] nobis tentationes ejus.[5] Neque enim in tantum prophetam tentationum ejus quas plurimas subiit, potestatem habere potuissent, nisi Dominus pro- [6] bandi sui militis causa dedisset,[6] ut majore eum gloria coronaret. Quis igitur regem Saul excitavit in eum, nisi spiritus malus, sicut legimus, qui se dolebat excludi quotiescumque David vel citharæ sono, vel bonorum consiliorum operumque fidibus ac nervis mentem regis animumque demulcebat?[7] Quis excitavit Doech Syri [7] I Reg. XVI, 23. nequitiam, ut sanctum virum proderet, et hospitalem humanitatem deduceret in periculum sa- II Reg. XXII, 9, 10. cerdotis? Quis inflammavit ardorem Ammon, ut domum incestaret propheticam, et contristaret A animum patris, alterius incesta libidine, alterius injuria: et qui aliis prophetabat, domus suæ II Reg. XIII, 14. mala prævidere non potuerit? Quis armavit furorem Abessalon, ut patrem domo excluderet, et parricidali persequeretur prælio? Sed cum II Reg. XV, 14. prope viribus regni jam esset sanctus inferior, hoc uno incensa adversum se diaboli restinxit spicula, quod cum filius necem peteret patris, ille tamen salutem filii pietatis mandabat affectu.

46. Ergo principes populi, ut Architophel, et B ceteri bellantium duces sederunt. Tractabant II Reg. XVIII, 5. principes populi cum Abessalon adversus Prophetam. Et ideo dicit: *Etenim sederunt principes,* II Reg. XV, 31. *et adversum me detrectabant: servus autem tuus exercebatur in justificationibus tuis.* Advertimus arma justi, quibus omnes adversariorum repellat impetus. Alibi ait: *Circumierunt me, et expugnaverunt me gratis: pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi; ego autem orabam:* hic ait quod Ps. CVIII, 3. 4. studium ei non exercendæ ad belli artes fuerit C juventutis, non decipiendi adversantis astutia ulla cordis; ut illum[8] vinceret quem videbat: [8] sed adversum eos præliabatur, quos non videbat; majorque in eo pietas, quam virtus corporis militabat. Itaque in Dei exercebatur justificationibus, ut contrario ictu diabolum vulneraret. Ille eum ab intentione justitiæ, et studio devotionis, occupationibus bellicis conabatur abducere: hic magis se divini operis et cultus meditationibus occupabat. Itaque Dominus protexit D eum, in quem speravit, cum quo loquebatur, cui toto adhærebat affectu. Justus enim aut cum[9] Deo loquitur orando, aut divina loquitur [9] opera laudando: et semper loquitur opera Dei; ne loquatur os suum opera hominum. Nihil terrenum justus loquitur, nihil mortale agit.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
24. Etenim testimonia tua meditatio mea est: et consilia mea justificatio tua.	24. Nam et testimonia tua meditatio mea est: et consilium meum justificationes tuæ.

E 47. Ideoque dicit: *Etenim testimonia tua meditatio mea est: et consilia mea justificatio tua.* Advertis quid doceat, quod hæc debeant esse consilia justi, ut meditetur mandata Dei, et exerceatur in Dei laudibus et oraculis; ut justificet Dominum semper. Qui facit quæ Deus mandat, quæ credit Deo placere, Deum justificat. Quod ex lectione Evangelii possumus intelligere, dicente Evangelista,[10] quia pharisæi [10] Luc. VII, 30. F spreverunt consilium Dei, non baptizati baptismo Johannis. Hoc in uno libro, in alio autem habes: non justificaverunt Deum, quia baptizari noluerunt. Ideo Dominus ad Johannem dicentem: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me;* respondit: *Sine modo; sic enim oportet nos*

[1] Hoc est, *in judicio constituistis.*

[2] Vox *harum,* omittitur in mss. A, N, P, *a,* uti vidimus desiderari in *Enarr.* in Psal. I, n. 38. Eam tamen habet Ambrosius in aliis hujus versiculi citationibus. Vide Sabbat. ad h. l.

[3] Cod. N, *isti enim.*

[4] Mss. A, N, P, *a* omitt. *ejus.*

[5] Concedi nempe a Deo ut a nobis tentetur.

[6] Rom. edit. in corpore, ac vett. in marg., *probandi sui militis ansam dedisset.* Vett. in corpore cum mss. nonnullis.... *causam dedisset.* Alii mss. melioris notæ.... *causa dedisset.* Optime; siquidem hic subintelligendum est, *tentationum ejus potestatem,* quod superiori membro exprimitur. (Ed. Maur.)

[7] Mss. A, N, P, *a, mulcebat.*

[8] Mss. A, N, P, *a* istud *sed* retrahunt ante verba *ut illum.*

[9] Mss. A, N, P, *a* omitt. *cum.*

[10] Mss. A, N, P, *a, Evangelio.*

Matth. III, 14,15. *implere omnem justitiam.* Qui ergo facit mandata Dei, justificat Deum, quia facit ejus justitiam: et bonum est ut consilium Dei sequantur hominum consilia; quia Dei consilium certum semper; nostra autem plerumque incerta consilia ex rerum probantur eventu.

SERMO QUARTUS.

ד Daleth.

Quarta littera secundum Hebræos *Daleth* significat latine timorem, vel (ut alibi invenimus) nativitatem. Sed utrumque potest congruere et convenire sensu. Nativitas enim eorum est quæ generantur in hoc sæculo, per quam intelligimus corporalia et materialia, quæ sunt caduca, et ideo a timore non distat; e corporalibus enim et materialibus nascitur timor. Quid enim est terrena nativitas, nisi timor?

Lectio S. Ambrosii.

25. Adhæsit pavimento anima mea: vivifica me secundum verbum tuum.

Lectio Vulgata.

25. Adhæsit pavimento anima mea: vivifica me secundum verbum tuum.

[1] 2. Denique inde cœpit[1] versus: *Adhæsit pavimento anima mea: vivifica me secundum verbum tuum.* Per pavimentum terram intelligimus, per terram materialia. Peccatori autem dictum Gen. III, 19. est: *Terra es, et in terram ibis:* eo quod divinis mandatis inhærendum non putaverit; sed in materialia et corporalia deflexerit, cui impressa fuerit vitæ hujus sæcularis delectatio. Denique [2] ejectus de paradiso,[2] hoc est, ex illo sublimi et cœlesti loco, ad quem raptus est Paulus sive in corpore, sive extra corpus nesciens; ex illo ergo eminenti loco dejectus in terram, deploret

A Adam dicens: *Adhæsit pavimento anima mea;* sicut alibi ait: *Humiliata est in pulvere anima mea, et adhæsit in terra venter meus.* Pœnitentiam gerentis hæc vox est, qui meminisset adhærentem se Deo nescisse, nec potuisse discernere (quod non discrevit et Paulus) utrum in corpore esset, an extra corpus: ita infirmitatem, pigritiamque corporis minime sentiebat, cui Domini adhærebat præsentia. Spiritus ergo propheticus, qui dolorem expressit, vel Dominus qui suscepit B ejus infirmitatem, personam repræsentat Adæ, et adsumpsit ejus affectum. Ps. XLIII, 25. II Cor. XII, 2.

3. Loquatur ergo Adam: *Adhæsit pavimento anima mea.* Qui ante beatissimus auram carpebat ætheream, curas vitæ hujus et tædia nesciebat, is nunc sollicitudine mundi hujus, luxuriæ studio, pecuniæque[3] cupiditate curvatus, ut [3] vulpis foveis se inserit, latibulisque terrestribus. Merito adhærebat pulveri, qui se levare non poterat, nisi eum supra crucem suam Christus C levasset. Merito adhærebat pavimento qui se abscondebat a Christo. Non adhæret pavimento, cui dicit Jesus: *Sequere me.* Non adhæret pavimento, qui audit et sequitur Legem dicentem: *Post Dominum Deum tuum ambulabis, et ipsi adhærebis.* Joan. I, 43. Deut. X, 20.

4. Quomodo ergo pavimento adhæreat unusquisque, quomodo Deo, audi dicentem: *Qui adhæret meretrici, unum corpus est...; qui autem adhæret Deo, unus spiritus est.* Terra ista quam I Cor. VI, 16, 17. gerimus, meretricis quibusdam nos illecebris D capit, et quasi vultus quosdam voluptatum corporalium delectationum fucis illinit; ut lateat in his veritas, et forensi quadam specie decipiant[4] [4] appropinquantes. Sed cum interiorem oculum mentis ad tempus obduxerunt, postea tamen decusso velut quodam pulvere voluptatum hujusmodi decore, quam sit inanis gratia sæculi hujus aut corporis facile deprehenditur.

5. Bonum est igitur adhærere Domino, nec inflexam cervicem habere ad jugum mundi. E Ideoque Ecclesiæ, vel forti animæ dicit Sapientia: *Sicut turris David cervix tua, quæ ædificata est in Thalpioth: mille scuta*[5] *pendent in ea,* [5]

[1] Mss. A, N, P, *a, incipit.*

[2] Ubicumque fere Ambrosius de expulsione Adami e paradiso, vel de raptu Pauli in paradisum loquitur, unum et eumdem locum esse significat; ut intelligere est e cap. I lib. *De Paradiso,* num. I, aliisque locis. Unde, ut ait Sixtus Sen. lib. 5. Bibl. annot. 35, colligere sibi videntur nonnulli illum in duobus a recepta theologorum sententia recedere. Nam primo, inquiunt, paradisi locum ponit in tertio cœlo: deinde rem totam ad meras allegorias redigit. Quod ad primum adtinet, fatemur quidem difficulter ejusdem verba in alium sensum traduci posse: at in ejusmodi re error non ita periculosus est, cum præsertim de paradiso sic pronunciaverit August. lib. 8, *De Genesi,* cap. 21. *Credendum est quod locus paradisi a cognitione hominum est remotissimus.* Quod vero ad secundum, contendimus ipsum pluribus locis ea dicere quæ historiæ veritatem juxta naturalem intelligentiam supponant; ut cum cap. 1, lib. *De paradiso,* num. 5, ait: *Intellige etiam quod non eum hominem, qui secundum imaginem Dei est, sed eum qui secundum corpus; incorporalis enim in loco non est.* Expende plures alios locos ejusdem libri, atque imprimis cap. 10, n. 47, 48, nec non cap. 12, n. 59, 60. Hinc procul dubio intelliges Doctorem sanctum de veritate historica paradisi terrestris non dubitasse: sed eum cum cap. 2, prædicti libri n. 11, integrum relinquit, ut quibus libuerit, totam illam historiam allegorice interpretentur, id fecisse per quamdam concessionem; quemadmodum clare demonstrant illa verba: *ne sermone,* inquit, *nostro videantur offendi;* et quidquid in eodem capite memorata verba antecedit, valide confirmat. Ceterum cum Augustinus hunc librum contra Julianum ad adstruendum peccatum originale laudaverit, manifesto intelligitur illum vacuum esse erroris ejus qui mirum in modum favebat Pelagianis.

(Edit. Maur.)

[3] Mss. A, N, P, *a, pecuniæ.*

[4] « Omnes edit. ac mss. aliquot, *forensi quadam specie decipiat.* Alii melius.... *decipiant,* scilicet illi *vultus voluptatum.* Est autem hic *forensis species* non simpliciter exterior et quæ foris videtur, sed composita ad instar mercium quæ in foro ita collocari solent, ut alliciant oculos adventantium. » Ita Maurini. Codices nostri mss. confirmant veritatem lectionis ab illis prælatam.

[5] Maurini, *ostia* cum vett. edit. ac pluribus mss. Sed horum alii ac romana editio habent *clypei;* nostri autem *scuta,* quod habet et Hieronymus conformiter hebraico textui ceterisque versionibus. LXX interp. habent: χίλιοι θυρεοὶ κρέμανται ἐπ' αὐτὸν. Ideo inde orta varietas est, quod vox θυρεοί ostia et clypeos ex æquo significet.

Cant. IV, 4. *omnia jacula potentium.* Erecta enim ad Deum cervix, et jugo Christi habilis, quæ nulla in terras illecebrarum inflexione curvetur, sicut Christi regalis est turris, cui jugum suum Nabuchodonosor non possit imponere. Condidit enim turrim illam David, ille manu fortis, et supra murorum ædificavit excelsa; ut subsidio pariter et decori sit: subsidio, quia hostem prævidet et repellit; decori, quia non solum inter humilia, sed etiam inter excelsa supereminet. Ita tamen subsidio, vel decori, si habeat in se verbi dogmata velut quædam phalerarum monilia; habeat etiam jacula potentium prophetarum, quæ adversus omnem extollentem se altitudinem lacertis quibusdam fidei diriguntur.

6. Noli igitur in pulverem mortis deducere animam tuam, cui Dominus etiam naturalem altitudinem tribuit, et vigorem quo se excitet et adsurgat. Unde etiam de hac conjunctione animæ et corporis dictum opportune accipitur; eo quod in naturali vitæ nostræ mysterio connexa anima corpori velut humi reptet, et pavimento adhæreat: partim propter hoc terrenum habitaculum, partim quia corpus istud e terra est. Et regionis igitur diversorium, et materia ipsa corporis nostri huic concurrit sententiæ. Ideoque pulchre Rom. VII, 24. Apostolus de mortis hujus corpore liberari cupit; quia carcere quodam claudimur, et in quodam luxuriæ gurgustio siti, tenebris involvimur delictorum.

7. Ergo secundum voluntatem Dei ambulemus, ut adhærere dicamur Deo. Nam qui secundum corporis appetentiam vivit, caro est; qui secundum præcepta Dei, spiritus est. Non ergo fiat anima nostra caro, hoc est, ut dicamur caro, sicut et illi qui in diluvio perierunt, Gen. VI, 3. de quibus dictum est: *Quia caro sunt:* sed magis caro nostra obediens animæ gubernaculo, fiat anima, et hoc appellari mereatur nomine, sicut appellata est familia patriarchæ Jacob, et generationis ejus sancta posteritas. Sic enim scriptum est: *Hi filii Bala quam dedit Laban* [1] *Rachel filiæ suæ, et peperit hos Jacob, animas*[1] *septem.* Et alibi: *Omnes autem animæ quæ intraverunt cum Jacob in Ægyptum, quæ exierunt de femoribus illius, præter mulieres,* inquit, *se-*Gen. XLVI, 25, 26. *xaginta et sex.* Et in principio Exodi legimus: *Erant autem omnes animæ de Jacob quinque et* Exod. I, 5. *septuaginta qui erant cum Jacob.* Ergo illi qui habitabant cum Joseph, et de Ægypto exierunt, animæ sunt.

[2] 8. Qui autem cum essent angeli Dei,[2] hoc est, vitæ probitate angelorum imitantes gratiam (qui enim non ducunt uxores, et quæ non nubunt, Matth. XXII. *erunt sicut angeli* in cœlo), qui ergo cum angeli viderentur, capti sunt decore femineo, hi caro sunt, sicut Dominus Deus dixit: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis in æternum, propter quod caro sunt.* Et merito expertes libidinis Gen. VI, 3. angelis comparantur: caro non sunt, quia non sunt in carne, sed[3] in spiritu; quales erant illi [3] qui doctorem Apostolum sequebantur, quibus ait: *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu.* Rom. VIII, 9. Qui autem corporea feminarum capiuntur libidine, caro sunt: atque utinam caro tantum, et non etiam equi adhinnientes; *quia in uxorem*, inquit, *proximi sui adhinniebant.* Jerem. V, 8.

9. Rogat ergo qui dejectionem animæ suæ sentit ad pavimentum usque curvatæ, ut vivificetur secundum Verbum Dei, quod animas ad se trahit quascumque, et miseratione sui levare[4] [4] cupiens abducit a terris. Vivificatur autem anima, quæ vias ambulat Christi, peccato mortua, Deo vivens; ita ut mors peccati dominatum in ea post hæc habere non possit, posteaquam consepulta cum Christo, justificata est a peccato. Sed qui justificari cupit, vias suas ante pronuntiet.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
26. Vias meas pronuntiavi, et exaudisti me: doce me justificationes tuas.	26. Vias meas enuntiavi, et exaudisti me: doce me justificationes tuas.

10. Ideoque secundo versu ait: *Vias meas pronuntiavi, et exaudisti me: doce me justificationes tuas.* Pulchro ordine ad justificationes Dei perveniendum putat; ut primum sua peccata fateatur. Sic enim docemur et alibi: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris.* Itaque scire debemus, Isai. XLIII, 26. quid sit vias suas ambulare hominem, et vias Dei. Qui facit voluntates carnis, et vivit secundum concupiscentiam mundi hujus, vias suas ambulat, quibus delectatur et gaudet. Qui autem venit voluntatem facere Patris sui qui in cœlis est; cujus[5] cibus est ut mandatum Dei [5] compleat; qui non quærit quod sibi voluptati sit, sed quod placeat Deo; ille viam Domini pergit, illam viam quæ ait: *Ego sum via, veritas et vita.* Vides ergo quia ille vivit secun- Joan. XIV, 6. dum verbum Dei, qui viam ambulat Christi. Ipse etiam Dominus Deus in Deuteronomio docet, quomodo in viis suis ambules, dicens: *Et nunc, Israel, quid Dominus Deus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et diligas eum, et servias Domino Deo tuo ex toto corde tuo, et ex tota anima tua custodias mandata ejus, et justitias ejus?* Liquet igitur Deut. X, 12, 13. alias vias esse carnis, alias Dei: et si quis velit ambulare vias Dei, sciat ei prius esse vias carnis, et corporis, et sæcularis sapientiæ deserendas.

[1] Plures mss. et nostri quoque habent *omnes animas.*

[2] Hoc loco videtur Ambrosius accedere ad eorum sententiam a quibus initium VI cap. *Gen.* de filiis Seth accipitur, cum idem ipse illud de angelorum cum mulieribus concubitu sæpius exposuerit; ut docuimus ad cap. 4, lib. *De Noe et Arca* n. 9, immo et infra serm. 8, v. 64. Ceterum angelos ob superbiæ peccatum e cœlo fuisse deturbatos aperte docet infra serm. 7, v. 51; et 16, v. 122 hujus operis, atque alibi. (Edit. Maur.)

[3] Maurini habent: *Caro non sunt in carne, sed*, etc. At lectionem nostram habet præter nostros codd., etiam romana editio, et contextui unice respondet.

[4] Mss. A, N, P, *a, liberare.*

[5] Mss. A, N, P, *a, cui.*

11. Relinquens itaque eas David, pronuntiat, et apud Deum non tacet. Confitetur errores, non tacet lapsus. Simile illi hoc dixit: *Annuntiabo adversum me iniquitatem meam Domino.* Si enim se accusaverit justus, vocem parati accusatoris exclusit, qui solet acerbare[1] peccata, et uniuscujusque exaggerare flagitia. Obstruit ergo os ejus, qui ipse de se fuerit ante confessus, et præstruit veniam confitentis. Verecundia excusat reum, pudor suus accusat auctorem.[2] Qui enim sua delicta non tacuit, videtur in se doluisse quod fecit, in diabolo prodidisse quod suasit. Ideoque ait Scriptura: *Justus in exordio sermonis accusator est sui.* Qui se accusat, etsi peccator est, justus esse incipit; quia nec sibi parcit, et Dei justitias confitetur, quem putat latere nihil posse. Utinam Adam se prius accusare, quam celare voluisset! Sed non satis est ut confiteamur errorem: verum etiam si corrigi volumus, a Domino postulemus, ut doceat nos justificationes suas, ne postea errare possimus. A Domino igitur doceri petit, quia unus est magister noster, ut ait Christus. Nec otiose hoc petit; non enim ille beatus quem docet homo, sed quem tu erudieris, Domine.

Ps. xxxi, 5.

Prov. xviii, 17.

Matth. xxiii, 18.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
27. Viam justificationum tuarum insinua mihi: et exercebor in mirabilibus tuis.	27. Viam justificationum tuarum instrue me: et exercebor in mirabilibus tuis.

12. Ubique meminit sui, nec putat satis esse, ut doceat eum justificationes suas Dominus Deus noster; sed addidit: *Viam justificationum*[3] *tuarum insinua mihi: et exercebor in mirabilibus tuis.* Vide ordinem. Prius est ut discamus Domini justificationes; deinde ut gradus quosdam justificationum et ordinem noverimus, quid prius, quid consequens esse debeat. Nam scire quid facias, et ordinem nescire faciendi, non est perfectæ cognitionis: offendunt plerumque præpostera. Denique justus est qui se in exordio sermonis accusat; injustus autem, qui quod prius negaverat, confitetur. Ille verecundiæ invenit gratiam: hic notam incurrit impudentiæ. Ita ordinis ignorantia conturbat negotiorum naturam, formamque meritorum. Ille autem qui didicerit primo mysteria Dei, deinde ordinem mysteriorum, exercetur in mirabilibus Dei.

13. Græcus ἀδολεσχησῷ[4] posuit: quod dicit latinus, hallucinabor. In quo videtur esse aliqua sermonis offensio secundum vulgarem consuetudinem; quia ἀδολεσχῆσαι vulgo æstimatur, vel hallucinari, vel plus quam oportet aliquid loqui, et superfluum videri,[5] quod audienti fastidio est: et videtur esse præter ordinem, cum ordo rerum videatur adferre fastidium; ut si causam velis enarrare aliquam, et ordinem serves, auditor autem ad rerum festinet exitum, superiora fastidit. Sed non potest plene instrui, nisi qui ordine sui cuncta cognoverit. Inde non solum factum deprehenditur, sed etiam facti pondus, et facientis affectus. Ideoque David quasi bonus sui judex atque arbiter, prope usque ad fastidium vult doceri, et vel superfluo immorari tempore, quam necessarium ordinem præterire: ἀδολεσχία[6] enim vel hallucinatio videtur longa quædam esse meditatio, et morosa quædam mentis intentio: a quo non longe abest exercitium, vel animi, vel corporis. Nam ut ille qui exercet membra sua palæstra, diutius exercet, ut roboret: ita qui exercet mentem[7] in scripturis divinis, vel in consiliis, diutius exercere debet.

14. *Exivit in campum Isaac.* Græcus dixit ἀδολεσχῆσαι: Latinus, deambulare vel exerceri. Rebecca veniebat: typus in ea præfigurabatur Ecclesiæ: parabantur nuptiæ, in quibus sacramentum foret magnum. Videns Patriarcha illa mysteria, exivit in campum, diffundens acrimoniam suæ mentis, et deambulans in innocentia cordis sui. Diversis utique cogitationibus exercebat animum, et in mirabilibus mysteriis delectabatur: cujus ut imitator evaderet sanctus Propheta, doceri justificationes Dei, et viam justitiarum cœlestium cognoscere gestiebat; ut non dormiret[8] anima ejus sæculi istius somnum, nec mundanæ captus vanitatis illecebris, a persequenda veritatis intentione diffluueret.

Gen. xxiv, 63.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
28. Stillavit anima mea præ tædio: confirma me in verbis tuis.	28. Dormitavit anima mea præ tedio: confirma me in verbis tuis.

15. Qua ratione ergo doceri velit, subtexuit dicens: *Stillavit anima mea præ tædio: confirma me in verbis tuis.* Aliqui codices habent, *dormitavit;* quia ἐνύσταξεν et ἔσταξεν duabus litteris dissonant. Potuit interpres vel antiquarius scriptor hic falli: νυστάζειν dormire est, στάζειν stillare. Perfectior non dormitat, qui divinis animum intendit mysteriis. Denique ipse alibi dicit: *Si dedero somnum oculis meis, aut palpebris meis dormitationem.* Sed vigilat semper; et si caro dormit, cor vigilat. Non ergo dormiebat, qui templum condere Domino cogitabat verborum cœlestium exædificatione, non lapidum. Verbum

Ps. xxxi, 5

---

[1] Codd. nostri et romana editio, *acervare,* idest accumulare.

[2] Auctorem seu impulsorem diabolum hic intelligi satis declarant sequentia. (Edit. Maur.)

[3] Mss. A, N, P, *a, justitiarum.*

[4] Varietates circa hanc vocem, et alias ejusdem interpretationes reperias licet in lib. *De Isaac et Anima,* cap. 1, num. etiam 1, et infra serm. 11, v. 83; de quo verbo vide quoque August. lib. 1 *quæst. in Gen.* quæst. 69. (Ed. Maur.)

[5] « Editt. ant. in textu, *superfluum videre;* in marg. autem, *superfluum dicere;* quam lectionem Rom. in textum transtulit. Mss. vero nobiscum faciunt. Rursus cunctæ edit., *et ordinem non serves.* Melius mss. expungunt negationem. Etenim hic ostenditur ordinem, cum religiosius servatur, tædium adferre auditori; ut docet ipsa ratiocinatio. Et hoc congruit cum Horatii præcepto in *Arte poet.* ubi narrationem tradit semper ad eventum festinare debere ». Ita Maurini. Nostri codd. habent: *Æstimantur hallucinari, plusquam oportet et aliquid loqui,* etc.

[6] Pro ἀδολεσχία codd. bene multi legunt ἀδολεσχησία. (Ed. Maur.)

[7] Mss. A, N, P, *a, mentem suam.*

[8] Mss. A, N, P, *a, dormitaret.*

enim Dei repulsorium tædiorum est, quo somnus animæ, sopor mentis excluditur. Ex tristitia enim et sollicitudine sæcularium somnus irrepit. Qui autem adhæret Deo, curarum fugitans, voluptatem capit cognitionis æternæ, nullam illic mutationem rerum sæcularium pertimescens.

16. Qui facilioribus igitur laborum utuntur compendiis, *dormitavit* accipiunt; sed Origenes, qui multorum interpretationes diligenti discussit indagine, *stillavit* secutus est; eo quod perfecti anima quasi bene composita et confirmata non stillat, ut fastigia culminum quæ bene tecta atque munita sunt; ceterum incomposita cito stillant. Inde usurpatum est: *Stillicidia quæ ejiciunt*[1] *hominem in die hyemali de domo sua;* in quo frigoris asperitate, et frequenti aeris mutatione tentamur. Denique docemur providere, ne fuga nostra fiat hyeme vel sabbato. Probatos enim jam nos dies debet reperire vel judicii, vel mortis; ne viduatos viriditatibus prosperorum, et omni spoliatos secundorum flore successuum exitus mortis inveniat.

Prov. xxvii, 15.

Matth. xxiv, 20.

17. Caveamus ergo ne unusquisque nostrum ejiciatur de statu mentis suæ, et naturali quadam mansione, si habeat foramina mansionum, e quibus fluentia stillicidia tamquam ex fundamentis subruant hominem nulla sapientiæ soliditate fundatum. Ideoque ait Propheta: *Fili, ne defluas.* Confirmanda est igitur anima nostra, ne stillet; et individua virtutum compage solidanda, ut possit Regis æterni servare mysterium. Ceterum is quicumque est facilis in verbis, velut plenus rimarum, hac atque illac effluens, interiora evacuat sua, et exterioribus passionibus inundatur, tegere se nesciens, nec tenere verbum quod acceperit: sicut sancta Maria quæ conservabat omnia verba in corde suo, ne quid ex ejus corde[2] deflueret.

Prov. iii, 21.

Luc. ii, 51.

18. Tali se munitam dote virtutum Ecclesia loquitur; ut digna videatur in cujus invitatus Sponsus succedat hospitium. Hinc primum se præsumit esse placituram, si bene tectam, et fida servantem silentia Christus adspiciat. *Ecce es,* inquit, *formosus consobrimus meus, et quidem pulcher: adclinatio nostra opaca; trabes domorum nostrarum cedri, lacunaria nostra cupressi.* Laudat Sponsi decorem Ecclesia, quem plus unusquisque tacito laudat affectu, et fidus mysteriorum interpres tacendo plus prædicat. Nam qui arcana divulgat, imminuit Christi decorem. Ideo nemo mittat margaritas suas porcis, ne conculcari faciat ornamenta pretiosa. Non ergo in tabernaculo loquacis et garruli, quia in multiloquio peccatum admittitur; sed in viri serii, qui sit parcus alloquii, nec sermonis intemperans, et verborum sobrietate temulentiam loquacitatis evitans, caput suum Christus inclinat.[3]

Cant. i, 15, 16

19. Et merito opacam significat adclinationem; quia in Ecclesia constitutos virtus obumbrat Altissimi. Hac umbra David protegi se postulabat, ne eum per diem sol ureret, vel luna per noctem. Hanc umbram spiritalis ministrat gratia, torrida sæculi hujus, et mundi æstiva fugientibus. Opaca igitur adclinatio Christi et Ecclesiæ, quibus Dei Patris æterna illa requies adspirat. In hac ergo requiescamus umbra, peccatorum nostrorum æstibus fatigati. Si quos adussit libido, hos Domini crux refrigeret, in qua se reclinavit, ut nostra delicta susciperet. Si quos culpa lassavit, hos Jesus gremio suscipiat suo, et molli foveat amplexu. Unde audeo dicere quod caro Christi adclinatio sit Ecclesiæ.

Ps. cxx, 6.

20. *Trabes domorum nostrarum cedri.* Cedri specie, majorum qui justi fuerunt, gloria declaratur; *justus* enim *ut*[4] *palma florebit, et sicut cedrus quæ in Libano est, multiplicabitur.* Sicut enim cedrus non putrescit; ita nec majorum gloria ulla vetustate corrumpitur.

4

21. *Lacunaria nostra cupressi.* Genus hoc arboris numquam amittit viriditatem suam: hyeme juxta, vere atque æstate comam pascit, nec diverso colore mutatur. Solam hanc arborem ventus suo numquam honore despoliat: sola numquam veteri exuitur amictu, aut novo flore vestitur. Sic apostolica quoque gratia nescit defectum; sed vetustate sui floret. Anima ergo corrumpi nescit, quæ florentibus meritis vigens semper, justitiæ ceterarumque virtutum culmina patienti magnanimitate sustentat. Et ideo non defluit, neque deficit; quia nihil in ea rimosum est ac remissum, nihil mobile, nihil lubricum, nihil quod vitio sermonis ex ea possit effundi. Ideoque confirmari se petit in verbis suis Propheta; ne moveantur pedes ejus, ne effundantur gressus ejus. Quæ si quis recto vigeat corde, non patitur; sed radicatus atque fundatus adversus omnes passionum fluctus immobilis perseverat.

Ps. lxxii, 2.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
29. Viam iniquitatis amove a me: et lege tua miserere mei.	29. Viam iniquitatis amove a me: et de lege tua miserere mei.

22. Confirmatus igitur in verbis ait: *Viam iniquitatis amove a me: et lege*[5] *tua miserere mei.* Non dixit: Amove me a via iniquitatis; sed, *Viam iniquitatis amove a me;* quasi in nobis sit, et nobis inesse videatur. Quamdiu enim exercemus aliquid improbum, via iniquitatis interius manet, et non recedit a nobis; ideoque studiose agamus, ut eam a nobis separemus. Sed quia hereditarium iniquitatis glutinum mentibus inhæsit humanis, opus est liberantis auxilio. Precare et tu, et dicito: Infelix ego homo, quis amovebit a me iniquitatis viam? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Et pulchre viam dixit iniquitatis, non iniquitatem; eo quod

5

[1] Mss. A, N, P, *a* ita habent, quod magis consonat biblico contextui, dum editiones maurinæ et aliæ omitt. *quæ*.

[2] Omnes edit. ante maurinam, *ore defluere.* Omnes mss. a Maurinis compulsi, ac nostri quoque, *corde defluere.*

[3] Mss. A, N, P, *a, reclinat.*

[4] Mss. A, N, P, *a, sicut.*

[5] Mss. A, N, P, *a, de lege.*

non quasi naturalis iniquitas sit in nobis; sed majorum post peccata currentium sit adtrita vestigiis.

23. Meritoque quia vulnus grande, ac vetus est, et diu serpens, perfectioris medicinæ remedia deposcit, obsecrans ut Domini legitima miseratione curetur. Cito enim refricatur vulnus, quod sanatum medicinæ lege non fuerit; immo etiam seriorem curatio[1] sentit profectum. Ideoque si virus in interiora proserpit, medicamenta foris apposita non sentit. Exigit ergo medicinæ ratio, ut aut sectione, aut adustione curetur. Nisi enim putrefacta recidantur, aut humor inutilis decoquatur, frustra medicinæ manus adhibentur ad vulnera. Ideoque bonus medicus hujusmodi ægrum legitime dicit esse curandum; ut possit medicina proficere. Lege ergo miseretur, qui cum justitia sapientiaque miseretur; ut ea dimittat quæ scit jure posse dimitti; ne cum alterius miseretur, se ipsum legi faciat obnoxium. Agag postquam miseratione donatus est, fecit peccare Saul. Peccavit enim in ipsa misericordia, et ideo peccavit post misericordiam.

24. Consideremus etiam, ne et ipsum deteriorem faciamus, cujus miseremur injuste. Plerumque enim non coercere delinquentes majoris austeritatis[2] est, quam si ulciscaris. Traduntur enim in passiones ignominiæ quicumque aliquid inhonestum commiserunt, nullumque culpæ pretium ferunt. Denique eos qui cognitorem Deum suorum scelerum non putabant, et quasi sine judice et sine lege vivebant, *Tradidit illos,* Rom. I, 28. inquit, *Deus in reprobum sensum;* quia elegerunt viam iniquitatis; viam autem veritatis eligere noluerunt.

Lectio S. Ambrosii.
30. Viam veritatis elegi: judicia tua non sum oblitus.

Lectio Vulgata.
30. Viam veritatis elegi: judicia tua non sum oblitus.

25. Sed Propheta qui sincero converti voluit affectu, *Viam,* inquit, *veritatis elegi: judicia tua non sum oblitus.* Non potest hoc dicere qui errat in dogmate. Non potest arianus dicere, non potest sabellianus, non manichæus: non potest dicere avarus, qui sæcularia et materialia concupiscit: non potest dicere qui negotiatur; non est enim via veritatis habendi studium, cupiditas possidendi. Quomodo via veritatis, cum ille dives in sæculo nequeat secum suam transferre divitias, et incipiat mendico illo Lazaro egentior esse post mortem? Non est via veritatis honor sæculi, sollicitudo mundi. Denique qui viam veritatis elegit, paulo post dicit: *Averte oculos meos, ne videant vanitatem.*[3] Vanitas temporalium est, veritas æternorum. Si volumus igitur ambulare viam veritatis, peregrinemur sæculo magis quam Deo, et ambulemus per fidem. Qui enim per fidem ambulat, Deo præsens est: qui ambulat per speciem, adest sæculo, peregrinatur a Domino; sed hic cito confunditur. Inf. v. 37.

Lectio S. Ambrosii.
31. Adhæsi testimoniis tuis, Domine; ne confundas me.

Lectio Vulgata.
31. Adhæsi testimoniis tuis Domine: noli me confundere.

26. Unde refugus ab hujusmodi viro dicit David: *Adhæsi testimoniis tuis, Domine; ne confundas me.* Adhæret testimoniis Domini qui ejus mandata non respuit, judicia non obliviscitur, nec voluptatibus indulget suis. Qui adhæret Domini testimoniis, renuntiat mundo, posteriora[4] obliviscitur, ad priora contendit; ut perveniat ad bravium, quod est insigne victoriæ. Non ergo confunditur, quem mundi hujus illecebrosa non ceperint: non confunditur, etiamsi erubescenda commiserit, qui veniam delictorum poscit a Christo. Ideoque respondetur ei: *Dimissa sunt tibi peccata tua....: vade in pace.* Sed ita non Luc. VII, 48, 50. confunditur, si fuerit in eo operata peccatorum remissio; ut non solum peccata, sed etiam peccandi affectum auferat. Justitia remittat iniquitates, fortitudo timorem, temperantia impuritates, ut non solum temporalis, sed etiam perpetua fiat remissio peccatorum. Intret in animam tuam Christus; inhabitet in tuis mentibus Jesus; ut in tabernaculo virtutis peccato locus esse non possit.

Lectio S. Ambrosii.
32. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatares cor meum.

Lectio Vulgata.
32. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum.

27. *Viam,* inquit, *mandatorum tuorum cucurri, cum dilatares*[5] *cor meum.* Neque enim poterat viam currere, si cor ejus coartaretur angustiis. Denique currentibus viam Domini ait Apostolus: *Dilatamini et vos, et nolite jugum ducere cum infidelibus.* Et de se ait: *Os nostrum patet ad* II Cor. VI, 13, 14. *vos, o Corinthii; cor nostrum dilatatum est.* Ideo *Ibid.*, 11. et de Salomone dicitur: *Latitudo cordis ejus sicut arena maris.* Et vide distantiam: via sit III Reg. IV, 29. angustior, cor latius, ut Patris, et Filii, et Spiritus sancti sustineat mansionem; ne veniat Verbum Dei, et pulset, et videns cordis ejus angustias, dedignetur habitare. Denique sapientia in exitu canitur, in plateis autem cum fiducia agit. Plateæ latæ sunt. Non igitur in viis, sed

[1] Mss. A, N, P, *a, curationis.*

[2] Maurini, *auctoritatis;* in quam lectionem ita ipsi edisserunt: « Ita vett. edit. et cuncti mss. Rom. autem edit. e margine unius cod. Vat., *majoris austeritatis est.* Non male, si spectetur sensus. Verum cum omni alio suffragio destituatur, dicendum est id hoc loco significari quosdam esse qui dum crimen condonant, ut auctoritatem ostentent suam (non enim inferiorum judicum, sed principis est veniam concedere), reis plus noceant impunitatis indulgentia, quam si in eos severe animadverterent ». Bona tamen Maurinorum pace, et contra nostrorum quoque mss. auctoritatem, nos cum Romanis editoribus hic stetimus, quia putamus eorum lectionem unice contextui convenire, ut allata statim postea probatio demonstrat, ac nemini arridere posse explicationem pro communiori lectione ab ipsis prolatam. Librariorum autem inscitia facile *austeritatis* in *auctoritatis* immutari jam antiquitus potuit.

[3] Mss. A, N, P, *a, vanitates.*

[4] Mss. A, N, P, *a, superiora,* ut in romana editione.

[5] Cod. N, *cum dilatasti.*

in cordis latitudine sapientia decantatur. In hoc igitur campo interioris hominis, non in angustiis mentis currendum nobis est, ut comprehendamus. Scriptum est enim: *Sic currite, ut omnes* I Cor. IX, 24. *comprehendatis.* Denique comprehendit qui ita II Tim. IV, 7. cucurrit, ut diceret: *Cursum consummavi;* cucurrit enim ut bonus equus.

28. Siquidem habet equos suos Christus, de quibus dicit Propheta: *Immisisti in mari equos* Habac. III, 15. *tuos, turbantes aquas multas;* eo quod gentium populos, qui moventur ut aquæ multæ, et excitantur ut fluctus aquarum multarum, evangelizando commoverint apostoli; ut adsurgentes a terrenis idolorum cæremoniis, in Christum crederent. Et supra ait: *Adscendi*[1] *in equos tuos:* 1 Habac. III, 8 *equitatus tuus sanitas.* O bonorum equorum duodecajugum mirabile,[2] quibus fræna pacis, habenæ sunt caritatis! Constricti sunt inter se concordiæ vinculis, et jugo fidei subjecti, quatuor rotis Evangelii mysterium totius orbis finibus invehentes, bonum aurigam portantes Dei Verbum, cujus flagello fugatæ sunt illecebræ sæculares, exterminatus mundi istius princeps, justorum cursus impletus est. O rationabilium equorum grande certamen: o mirandum my- Ezech. X. sterium! Rota intra rotam currebat, et non impediebatur. Novum Testamentum in veteri Testamento erat, intra illud currebat, per quod annuntiabatur. In quatuor partes ibant rotæ, et 3 non revertebantur[3] retrorsum; quia spiritus vitæ erat in iis, qui currebant in quatuor partes totius mundi; et sine offensione currebant, quia bona vita equorum quadrabat. Currebant igitur equi quia non dormiebat qui adscenderat equos.

29. Animarum igitur nostrarum auriga Jesus, qui nos quoque vult adscendere equos nostros, hoc est, nostra corpora; sed vigilare semper, ne dicatur nobis: *Dormitaverunt qui adscende-* Ps. LXXV, 7. *runt equos.* Transeundum est hoc mare impigre. Vix transitur a vigilantibus: si quis autem dormierit, transire non poterit; sed demergitur, ut Ægyptius, cujus et anima et corpus interiit: Exod. XV, 1. *Equum* enim *et adscensorem projecit in mare,* qui non sequebantur legem, sed persequebantur.

SERMO QUINTUS.

ה He.

Sequitur quinta litterā *He,* quæ latine significat *est:* vel, ut alibi invenimus, *vivo.* Convenit sibi utraque interpretatio; qui enim est, vivit; et qui vivit, est. Denique gentiles non sunt; et ideo non vivunt, sed mortui sunt: *Jesus autem heri et ho-* Hebr. XIII, 8. *die, ipse est et in sæcula.* Et qui est, vivit: *Vivo* 4 *enim ego, dicit Dominus Deus.*[4] Quomodo enim Ezec. XXXIII, 11. potest non esse, qui vivit? Vivit autem Jesus, qui etiam mortuos vivificat, et vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt. Nihil mirum si Domino cedit natura, ut vivificentur et mortui, et incipiant esse qui non erant. Et ideo quia via etiam vita est secundum illum qui ait: 5 *Ego sum via, veritas,*[5] *et vita;* viam quæramus, Joan. XIV, 6. ut vitam habere mereamur. Audiamus ergo illum qui vivit in Christo. Vivit autem qui ait: *Sed nos qui vivimus, benedicimus te, Domine;* Ps. CXIII, 18. in Christo enim Jesu etiam quicumque[6] mortuus 6 fuerit, vivit.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
33. Legem mihi constitue, Domine, viam justificationum tuarum: et quæram illam semper.	33. Legem pone mihi, Domine, viam justificationum tuarum: et exquiram eam semper.

2. Audiamus, inquam, quid dixit ut viveret: *Legem mihi constitue, Domine, viam justificatio-* 7 *num*[7] *tuarum: et quæram illam semper.* Miles qui ingreditur iter, viandi ordinem non ipse disponit sibi, nec pro suo arbitrio viam carpit, nec voluptuaria captat compendia, ne recedat a signis:[8] sed itinerarium ab imperatore accipit, 8 et custodit illud: præscripto incedit ordine: cum armis suis ambulat, rectaque via conficit iter; ut inveniat commeatuum parata subsidia. Si alio ambulaverit itinere, annonam non accipit, man-

[1] Mss. A, N, P, *a, ascendisti.*
[2] Addunt iidem codd. nostri: *id est duodecim apostolorum.*
[3] Mss. A, N, P, *a, convertebantur.*
[4] Codd. A, N, P, *a* omitt. *Deus.*
[5] Codd. A, N, P, *a, et veritas.*
[6] Iidem codd., *qui etiam.*
[7] Iidem nostri codd., *justitiarum.*
[8] Cum tradantur hic multa, quæ ad veterem spectent militiam, ea nos breviter et recta serie in gratiam lectorum explicabimus. *A signis;* proprie hæc sunt solidæ imagines, quales erant aquilæ, lupi, draconis: sed hoc loco etiam pro vexillis, id est, velis ex hasta suspensis ponuntur. Singulis autem legionibus ac manipulis sua signa erant, a quibus qui discessisset longius quam unde tuba audiri posset, capite luebat. *Itinerarium,* idem est, ac tessera ad iter edicendum data. *Cum armis ambulat;* leve hoc iis qui arma membrorum ducebant loco: sed præterea ferebant in fasce frumentum ac cibos sæpe in quindecim dies, vallos, sarcinas et alia. *Mansionis* vox temporibus affectæ latinitatis pro ipsis castris usurpata est. *Stativas ordinat,* subintellige sedes aut mansiones, ita scilicet a stando dictas. Negat autem Justus Lipsius sic dici ea castra, in quibus miles paucis tantum diebus commoretur. Sed ille hunc locum non legerat, quandoquidem intercalaris istius quietis post tertium quemque itineris diem nusquam meminit. Quod vero subdit Ambrosius de urbe, *in qua fessis exercitibus requies ministretur;* eum locum ab eo designari credimus, qui castris hybernis deligebatur. Denique *Imperator* non semper idem est atque rex, sive princeps orbis Romani: sed is etiam dicitur, vel qui bellum suo ductu et auspiciis administrandum suscipit, vel qui occiso in acie legitimo hostium numero hunc honoris titulum consequutus est. Sed qui plura de hac tota re desiderat, adeat eumdem Lipsium lib. 5 *De Militia Romana,* dial. 1, 9, 11, 12. (Edit. Maur.)

sionem paratam non invenit; quia imperator iis jubet hæc præparari omnia qui sequuntur, nec dextera, nec sinistra a præscripto itinere declinant. Meritoque non deficit qui imperatorem sequitur suum; moderate enim ambulat, quia imperator non quod sibi utile, sed quod omnibus possibile considerat: ideo et stativas ordinat: triduo ambulat exercitus, quarto requiescit die. Eliguntur civitates, in quibus triduum, quatriduum, et plures interponantur dies, si aquis abundant, commerciis frequentantur; et ita sine labore conficitur iter, donec ad eam urbem perveniatur, quæ quasi regalis eligitur, in qua fessis exercitibus requies ministretur.

3. Hanc legem viandi esse præscriptam, Christo ducente, sanctis commeantibus, recognoscas velim. Profecti sunt enim et patres nostri de terra Ægypti per longa spatia terrarum, quorum stativæ omnes, mansionesque descriptæ sunt; donec Cades, id est, ad sanctam terram perveniretur. Istæ sunt stativæ filiorum Israel, quas descripsit Moyses ex præcepto Domini. Advertimus ergo quis has ordinaverit mansiones, quomodo ambulare oporteret filios Israel. Præibat enim illos Deus per diem in columna nubis, ut refrigeraret viantibus; noctu autem in columna ignis, ut viam ostenderet ambulantibus, et tenebras dimoveret. Lex viarum columna erat et ignis, et nubis: denique in columna nubis loquebatur ad eos. Ubi volebat exercitum requiescere a labore itineris, non movebatur columna ignis, nec transibat nebula lucis: quando autem volebat exercitum movere, provehebatur et columna ignis in nocte, columna autem nubis in die. Illa autem columna nubis specie quidem præcedebat filios Israel, mysterio autem significabat Dominum Jesum in nube venturum
Isai. xix, 1. levi, sicut dixit Esaias; hoc est, in virgine Maria, quæ nubes erat secundum hæreditatem Evæ;
1 levis erat secundum virginitatis[1] integritatem. Levis erat, quæ non homini quærebat placere, sed Domino. Levis erat, quæ non in iniquitate conceperat, sed Spiritu superveniente generabat: nec in delicto, sed cum gratia parturiebat.

4. Aliter quoque hanc interpretationem sumere licet. Venit in nube levi Christus in Ægyptum, hoc est, venit in susceptione corporis in hoc sæculum. In nube venit, quem nebula corporis obumbrabat: sed levis erat caro, quam nulla sua gravabant delicta. Quomodo enim peccatis gravaretur suis, qui auferebat omnium peccata populorum? *Ecce*, inquit, *Agnus Dei:*
Joan. i, 29. *ecce qui tollit peccatum mundi.* Ante hesternum lectum est, quia stabat Jesus, et habebat ve-
Zach. iii, 3. stimenta sordida; mea enim peccata portabat. Sumpsit vestimenta nostra, ut nos splendore immortalitatis indueret. Venit in nube levi quasi justitia; iniquitas enim in talento plumbeo sedet: Christus in corde justorum, quos peccata non onerant.[2] Et ideo bene lectum est hodie: 2
Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Pro nobis Verbum suscepit carnis Ps. cxv, 12
infirmitatem: pro nobis esurivit, vapulavit, crucifixus est, mortuus est; ut nobis in quibus ante vita ignobilis et degener habebatur, inciperet mors esse pretiosa.

5. Sed revertamur ad confectionem itineris, et ordinem mansionum. Et tu sequere spiritaliter hanc legem viandi; ut exeas ex Ægypto, et inde promovens fige tabernaculum in Socoth: hæc prima tibi statio sit. Socoth prima mansio est,[3] significans tabernaculum. Fige ergo taber- 3
naculum quod in te est, mentisque tuæ stationem confirma; ut radicatus atque fundatus maneas in fide Christi. Sequitur mansio in Mara, hoc est, in amaritudine. Non omnes mansiones æquales sunt. Inde ventum est in Helim, ubi fontes duodecim erant, et septuaginta arbores palmarum. Post amaritudinem, ne populus deficeret, debuerunt amœna et fœcunda succedere. Inde Raphidin, quod est laudatio judicii. Inde sequitur Sina, habens in se et populi tentationem, et Legis promulgationem. Variantur merita mansionum; quia nulli jugis in hoc sæculo vivendi potest esse successus. Bonus igitur Imperator alibi manna esurienti populo ministravit: alibi potum de petra fluere, quo sitim populi restingueret, augusta provisione præcepit: alibi Legem dedit: alibi triumphos donavit; ut his beneficiis fotus exercitus nullum prolixi itineris sentiret laborem.

6. Itaque in illo populo typus fuit, in nobis veritas. Nos igitur committamus iter nostrum ductui Domini Jesu, qui Legem primo introduxit, et antea per Jesum terram repromissionis in possessionem populo suo dedit. Sed etiam quando Moyses videbatur ductor esse, aderat illi Jesus: aderat autem non palam, nec aperte ductorem, aut Principem populi se se gerens; exspectabat enim donec Moyses tempus expleret suum, quo completo, successit Jesus. Itaque si consideres Scripturam dicentem: *Erunt dies eorum anni centum viginti;* videbis mysterium ple- Gen. vi, 3
nitudinis temporum et centum viginti annos, post quos et Moyses in monte requievit, et Jesus manifeste mansionum suscepit principatum; ut jam non sub Legis timore sit populus, sed resuscitatus a mortuis, fructu vitæ fruatur æternæ. Ambulemus igitur secundum Legis doctrinam: via nobis lex Dei sit.

7. Hanc viam ambulans Ecclesia dicit: *Ego flos campi, et lilium convallium, sicut lilium in medio spinarum;* in totam enim terram fides Cant. ii, 1.
populi credentis exivit, et in spatioso posuit

[1] Mss. A, N, P, *a, virginis,* quæ tamen vox ut breviatio *virginitatis* haberi potest.

[2] Maur.: *Christus in corda justorum, in quibus peccata non erant.* Nostra autem lectio, quam e nostris mss. desumpsimus, quæque lectio est quoque romanæ editionis, etiam criticis legibus evidenter præferenda fuit. Cod A pro *onerant* habet *noverant,* ac recentiori manu *præferunt.*

[3] Mss. A, N, P, *a, Socoth. Hic prima.* Deest autem præcedens *in Socoth.*

pedes suos Christus. Et ideo pulchre ait florem se esse campi. Flos erat etiam Paulus, qui dicebat: *Bonus odor Christi sumus Deo.* Et vere flos, qui poterat nova et vetera de sui cordis proferre thesauro. Pulchre etiam lilium dicitur Ecclesia; sicut enim lilium fulget, ita etiam splendent opera sanctorum. Pulcherrime etiam dictum est lilium convallium; quia in humilibus magis elucet gratia. Sed hoc lilium in medio spinarum, hoc est, inter Judæos et hæreticos, hoc est, inter sollicitudines hujus sæculi, quæ mentem hominis animumque compungunt. Possumus etiam aliter accipere; quia sicut lilium inter spinas eminet, ita super omnes conventus Ecclesia Dei refulget.

II Cor. II, 15.

8. Refert etiam considerare quod hoc lilium splendore circumfusum sit; intus autem quod habet, rubeum sit, boni et ipsum odoris; eo quod caro Christi velut murali divinitatis claritudine[1] circumsepta, cœlestis habuerit protectionem gratiæ. Denique in posterioribus ait: *Fraternus meus candidus et rubeus.* Candidus claritate divina: rubeus specie coloris humani, quem sacramento incarnationis adsumpsit. Meritoque et ipsum quod est rubeum, bene olet; quia caro Christi sine peccato est, quam perfidi contrectantes, manus suas inquinaverunt; sancti venerantes, pietatis odore fragrarunt.[2]

Cant. v, 10.

9. Accepit hunc odorem Dominus Jesus fragrantis Ecclesiæ suæ, et ait: *Ecce proxima mea bona.* Et Ecclesia dicit ad Christum: *Ecce bonus fraternus*[3] *meus: ecce es bonus.... tamquam malum in lignis silvæ.* Hujusmodi pomum odoram gratiam habet; ut ceterorum pomorum fragrantiam vincat. Christus ergo affixus ad lignum, sicut malum pendens in arbore, bonum odorem mundanæ fundebat redemptionis; quia peccati gravis[4] detersit fœtorem, et unguentum potus vitalis effudit. *Tamquam malum,* inquit, *in lignis silvæ, ita consobrinus meus in medio filiorum;* eo quod super prophetas et apostolos intima corda hominum verborum suavitate mulcebat. Sed non solum odor, verum etiam cibus suavis[5] in malo est. Ergo cibus suavis est Christus.

Cant. I, 14, 15.

Ibid.

Cant. II 3.

10. *In umbra,* inquit, *ejus concupivi, et sedi.* Legem enim acceperat, hanc sequebatur, hanc currebat viam. In Lege itaque requiescens, in umbra Christi requiescebat. Bona umbra, quæ nos ab iniquitatis calore sola defendit.[6] Cui autem dubium, quod Lex Dei umbra sit Christi? Quid est lex[7] diei festi neomeniæ, sabbatorum, nisi umbra futurorum? Qui dies secundum legem Moysis; ut videam sex dies, et iterum septimum diem, et sic perpetua sæcula? Qui mensis secundum legem Moysis; ut sciens mensem, sciam primam mensis neomeniam, et vera sancta in neomeniis offerenda? Qui secundum legem Moysis annus sex illis diebus constat, de quibus ait: *Sex annis serviet Hebræus, et septimo anno liberabitur;* ut inveniantur sex anni, quibus aliquis operatur terram; septimo autem anno remittet illam proselytis, et pauperibus, et bestiis terræ? Qui septimus annus, quo conceduntur debita omnia Hebræis? In hac umbra requiescebat patrum fides, et prophetarum sancta devotio.

Deut. XV, 12.

11. Dicit ergo congregatio religiosa, vel sancta anima: *In umbra ejus concupivi, et sedi.* Umbra ejus est Jubilæus annus. Quis enim ejus mystica videt; ut facie ad faciem cognoscat, quæ anno quinquagesimo complenda, Lege præscripta sunt? Umbra sunt dies festi secundum Legem primo mense decima die mensis usque ad quartam decimam, et inde usque ad vigesimam primam mensis. Quæ umbra est celebritas illa inter primum et septimum mensem in tempore illo anonymo?[8] Umbra est sanctificata libertas in sabbato. Umbra est dies festus septimi mensis neomeniæ, et memoriale tubarum septimi mensis, dies decimus, dies propitiationis. Vides quia monas et decas duo festi dies. Item quintus decimus dies tabernaculorum per octo dies. In umbra hæc omnia. In umbra prima dies vocata, et octava dies vocata in umbra, quæ in scenopegiis præscripta[9] secundum Legem.

Cant. II, 3.

Levit. XXV.

Levit. XXIII.

12. Constitue mihi aliquos ex circumcisione credentes, in Lege doctos, observantiæ sollicitæ viros, et nunc Evangelii agnitione illuminatos, spiritali saginatos gratia: dicit in his Ecclesia, quæ videt Christum, quæ Sponsum recipit, quæ cibo ejus pascitur: *In umbra ejus concupivi, et sedi: et fructus ejus dulcis in faucibus meis.* Quis fructus ejus dulcis, nisi prædicatio Dominicæ passionis, ut ipse ait: *Ecce hæreditas Domini, filii, merces fructus ventris?* Quis enim dulcior fructus potest esse in faucibus nostris, quam remissio peccatorum? Et bene flos est Ecclesia quæ fructum annuntiat, hoc est, Dominum Jesum Christum, de quo dictum est Mariæ: *Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui.*

Cant. II, 3.

Ps. CXXVI, .

Luc. I, 42.

13. Ergo ubi gustavit fructum suavitatis, im-

[1] « Mss. sex: *velut mortalis divinitatis.* Quinque *velut murali divinitatis claritate* vel *claritudine.* Alii cum. editt., *velut morali,* etc. Nostram vero lectionem præferendam esse docet loci totius series; nihil enim aliud significat Ambrosius, nisi Christi carnem divinitatis splendore velut quodam muro septam fuisse. » Ita Maurini, cum quorum lectione conveniunt et mss. nostri.

[2] Nos semper ponemus *fragrare* pro Ambrosiano *flagrare* cum significet bene olere.

[3] Mss. A, N, P, *a, bonus es frater.*

[4] Mss. A, N, P, *gravem.*

[5] Mss. A, N, P, *a, suavitatis.*

[6] Editt. ante maurinam, et mss. aliquot una cum nostris A, N, P, *a: Quæ nos ab iniquitatis sole defendit.* Alii mss. partim.... *calore et sole defendit:* partim.... *calore defendit:* Melius Navar. unus et Læt.... *calore sola defendit.*

[7] Mss. A, P, *Quæ lex est;* cod N, *quid enim est lex.*

[8] « Vett. edit., *in tempore illo, anno quinquagesimo, qui jubilæus dicitur.* Optime Rom. cum parte mss. *in tempore illo anonymo;* non enim hic illius celebritatis tempus nominatim exprimitur. Ceterum hæ voces: *Umbra est sanctificata libertas in sabbato,* desunt in omnibus mss. ex quibus aliqui orationis seriem ita connectunt: *In tempore illo an non umbra est dies festus,* etc. » Ita Maurini. Aliis mss. consonant in omissione etiam nostri.

[9] Mss. N, P, *præscripta sunt.*

patiens ad perfectiora festinat dicens: *Introducite*[1] *me in domum vini, constituite in me dilectionem, confirmate me in unguentis, stipate me in malis; quia vulnerata dilectionis ego sum. Læva ejus sub capite meo, et dextera ejus complectetur*[2] *me. Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus et fortitudinibus agri, si suscitaveritis, et resuscitaveritis dilectionem, usquequo voluerit.* Cant. II, 4-7. Merito quærit eum, merito desiderat; quia bene omnia in hoc cursu atque itinere disposuit Imperator noster. Primum omnium fidei fundamento tabernaculum hoc confirmandum putavit. Deinde si qua est nobis aspera atque arida et prærupta mansio, Imperator tamen iste turbata discernit, arida irrigat, deserta fœcundat. Si quid amaritudinis, si quid tentationis, si quid infirmitatis est, ductor noster et amara temperat, et sollicita mitigat; dura dissolvit, et invalida confirmat.

14. Sicubi vult requiescere rex terræ exercitum suum, non ignobilem vicum, non commeatibus indigentem, non arenosa et nuda gignentium, sed urbem ædificiis nobilem, refertam et uberem copiarum, aut agrum amœnum et virentem pascuis, aut nemorosa et campestria stativis opportuna decernit. Ergo si reges terræ norunt commoda providere sequentibus se; quanto magis Deus qui bonus est, novit quemadmodum profutura disponat diligentibus se? Ac primum si incognitum carpendum est iter, duces eliguntur viarum, qui præcurrant agmini. Sed hoc imperatores isti injuriosum sibi arbitrantur: Deus autem præibat, cum Hebræi facerent iter. Denique *in columna nubis loquebatur ad eos.* Et ut scias quia præibat, *Deus,* inquit, *præibat illis iter, die*[3] *quidem in columna nubis ostendens illis viam, noctu autem in columna ignis, et non deficiebat columna nubis in die.*[4] Exod. XIII, 21, 22.

15. Hanc præcedentem nubis columnam sequens Ecclesia non deficientem, ne ipsa deficeret, umbra ejus refrigerabatur; et ideo dicit: *In umbra ejus concupivi, et sedi: et dulcis ejus fructus in faucibus meis;* Cant. II, 3. quia a Domino pascebatur, deducta in locum pascuum, et aquam refectionis. Cant. II, 4. *Introducite me in domum vini.* Inde copiis præparatis, quærit progredi ad aliam mansionem in qua mysteriorum gratiam, et lætitiæ capiat suavitatem. Hinc quoque promovens verum iter, ait: *Constituite in me dilectionem.* *Ibid.* Bona stativa, ubi plenitudo est caritatis. *Confirmate me,* inquit, *in unguentis, stipate me in malis.* *Ibid.*, 5.

16. Habes alias mansiones, ad quas Ecclesia cum delectatione succedit. Istæ mansiones sunt crucis Christi, et sepulturæ, in quibus vulnerata est Ecclesia, sed vulnere caritatis. Vulnus enim est quod Christus excepit: sed unguentum est quod effudit. Pomum est quod pependit. Hoc pomum gustavit Ecclesia, et ait: *Et fructus ejus dulcis in faucibus meis.* Et ut scias quia pomum Cant. II, 3. est Dominus, legisti supra: *Tamquam malum in lignis silvæ, ita consobrinus meus.* *Ibid.* Nos quoque vulnus fatemur, cum prædicamus Christum crucifixum: sed bonus odor sumus Deo, quia crux II Cor. II. Christi Judæis scandalum, Græcis stultitia; nobis I Cor. I autem virtus Dei, atque sapientia est. Hoc vulnere Ecclesia vulneratur, cum Salvatoris sui prædicat mortem: sed hoc vulnus est caritatis. Denique qui non credit, negat; qui diligit, confitetur. Manichæus negat, Christianus fatetur; et ideo scriptum est: *Utilia vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.* Prov. XXVII, 6. Pulchre ergo dicit Ecclesia: *Quia vulnerata caritatis ego sum.* Cant. II, 5.

17. Nudemus membra nostra bono vulneri; nudemus sagittæ electæ. Sagitta hæc Christus est, qui dicit: *Posuit me sicut sagittam electam.* Isai. XLIX, 2. Bonum est ergo hac vulnerari sagitta. Non mediocris mansionis iste processus: non omnes possunt dicere quia vulnerati sunt dilectionis. Dicebant apostoli cum pro Christo lapidarentur, et Christum prædicarent. Dicebat Paulus cum ter virgis cæderetur, et die ac nocte Christum adorandum gentibus disputaret. Dicunt hoc martyres, qui vulnerantur pro Christo; et quia vulnerari pro ejus meruerunt nomine, plus diligunt.

18. Ad hanc ergo veniens mansionem Ecclesia, ad hunc processum, ut pro Christo filios suos offerat, ut excipiat vulnera caritatis, quasi bona fidei alimenta reperiens, pietatisque fructus, gustavit ipsa, et hortari cœpit ceteros dicens: *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus,*[5] *sicut malum.* Et in malo vulnus est, sed Ps. XXXIII, 8. tamen suave est. Venit iterum ad vallem botryonis, vidit ingentis uvam magnitudinis, quam Cant. II, 3. duo portare vix poterant: unus qui præcederet, alius qui sequeretur. Gustavit mysterium, gustavit in Jesu Nave, gustavit in Caleb, qui dicebant populo: *Vidimus terram profluentem mel et lac.* Gustate, et videte, quam suavis est Do- Num XIII, 28. minus.

19. Et addidit Ecclesia dicere: *Læva ejus sub capite meo, et dextera ejus complectetur me. Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus et fortitudinibus agri; si suscitaveritis, et resuscitaveritis caritatem usquequo voluerit.* Et istæ mansiones sunt via regali incedentis Ecclesiæ. Cant. II, 6, 7. *Multæ* enim *sunt mansiones apud Patrem meum,* testificatur Dominus Jesus; et: *Ecce venio, et accersio vos.* Joan. XIV, 2. Bona mansio sapientiæ, et sive in *Ibid.*, 3. læva ejus, sive in dextera, bona mansio; quia via regalis est. Ideoque sapientes nuntii dicunt: *Via regali ibimus; non divertemus dextera, ne-*

[1] Mss. A, N, P, *a, introduc,* ut habet ipse Ambrosius, *De Isaac et Anima,* n. 29. Verum quia in Scripturis proferendis non semper de littera anxius est, ideo supponi potest, hoc loco *introducite* eum adhibuisse conformiter aliis sequentibus verbis quæ æque sunt in numero plurali.

[2] Maur. *amplexabitur.* Sed lectio nostrorum mss. a nobis adoptata fuit, quia, magis congruens Alexandrinis, etiam alibi apud Ambrosium occurrit (Cf. Sabbat. ad h. l.) et seq. n. 19, eamque habet et editio romana.

[3] Mss. A, N, P, *a, præibat illos inter diem.*

[4] Iidem mss. rursus, *inter diem.*

[5] Mss. A, N, P, *a* iterant *suavis est Dominus.*

Num. xx, 17. *que sinistra, quoadusque transeamus terminos tuos.* Hoc dixerunt missi a Moyse nuntii ad regem Edon, hoc est, terrenum; quia terrena omnia, sive in dextera, sive in sinistra, mala sunt. Mala mansio insipientia, mala mansio intemperantia; et ideo pertransit has mansiones Hebræus: non divertit ad eas, sed pertransit; ut perveniat ad sinistram sapientiæ et dexteram, et in ipsis maneat, ubi divitiæ simplicitatis, ubi gloria, ubi longitudo vitæ est. *Longitudo* enim *vitæ in dextera ejus,* ut ait Salomon: *in sinistra autem ejus* Prov. iii, 16. *divitiæ et gloria.* In dextera vita est, in sinistra requies. Utinam super sinistram ejus requiescam, ne quæram cervicalia. *Væ* enim *iis qui adsuunt* Ezech. xiii, 18. *cervicalia,* Ezechiel dicit. Has mansiones præparat Ecclesiæ suæ bonus ductor, et per vias [1] sapientiæ[1] dirigit iter ejus. Denique laudat Sapiens vias ejus: *Viæ ejus viæ bonæ, et omnes* Prov iii, 17. *semitæ ejus in pace.*

20. Sed quia sapientia, honestas, claritas, ita [2] perfectæ sunt,[2] si habeant caritatem (plenitudo Rom. xiii, 10. enim Legis caritas est), suscitari et resuscitari vult caritatem: suscitari in veteri Testamento, I Joan. iv, 8. resuscitari in novo. *Caritas Deus est,* ut legimus: caritas Christus est. Suscitatur tamquam leo, et catulus leonis, ut Judæ adscendat ex germine. Resuscitatur ut dormiens, ut recumbens; quia non humana, sed sua et Patris majestate est suscitatus a mortuis. Unde ait Scriptura: *Quis* Gen. xlix, 9. *suscitabit illum?* Non enim poterat illum aut angelus, aut potestas suscitare aliena; cum ipse alios resuscitaret. Ergo cum hic dicit: *Si suscitaveritis, aut resuscitaveritis caritatem usquequo* Cant. ii, 7. *voluerit,* de iis dicit qui resurrectionem ejus possunt congrue prædicare; ut audientibus ardorem fidei et devotionis accendant. Vel suscitatur Christus in iis, qui primum accedunt: resuscitatur in iis qui postquam accesserint, dormierunt. Dormit ergo Christus in negligentibus, suscitatur in sanctis.

Vers. 33. 21. Habet ergo Ecclesia per quæ gradiatur: habet habitacula mansionum, in quibus requiescunt sancti, de quibus iste est qui dicit: *Legem mihi* [3] *constitue, Domine, viam justitiarum tuarum.*[3] Bene ait, *statue;* ut in pectore ejus immobilis et fixa permaneat, nec aliquo sæculi turbine ab ejus convellatur affectu; ut ipse lex sit sibi, opus habens legis scriptum in corde suo.

22. *Et quæram,* inquit, *illam semper.* Non est enim mediocre quod requiritur paradisi gratia, Dei regnum, angelorum consortium, immortalitatisque domicilium. Non ergo uno die quæritur, nec duobus, aut paucis mensibus: sed quæritur semper, et quæritur per omnia; ut meritorum multa concurrant suffragia; διὰ παντὸς enim et omne tempus significat, et per omnia. Cum dicit igitur: *Quæram semper,* sine fine dicit esse quærendum. Sed non satis est quærere, nisi intelligas quod requiris.

[1] Cod. N, *vias rectas.*
[2] Hic a textu et inter se mendose differunt mss. nostri.
[3] Cod. *a, justificationum.*

	Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
A	34. Da mihi intellectum, et perscrutabor legem tuam, et custodiam illam in toto corde meo.	34. Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam: et custodiam illam in toto corde meo.

23. Ideoque ait: *Da mihi intellectum, et perscrutabor legem tuam, et custodiam illam in toto corde meo.* Quærendum primum, deinde intelligendum perscrutandumque legis omne mysterium, et in corde custodiendum. Quis autem potest custodire legem Dei,[4] nisi intellectum [4] acceperit? Qui autem intelligit et scrutatur, scru-
B tando in semitam mandatorum deducitur. In quo illud advertendum quia lex est justitia, mandatum judicium, sicut et in hac littera legimus. Est Legis via stare in viis Legis: est via justitiarum secundum primum versiculum. Est ergo et testimoniorum via: *In via testimoniorum tuo-* *Supra,* v. 14. *rum delectabar.* Est et via mandatorum: *Viam mandatorum tuorum cucurri.* Interrogemus ergo *Supra,* v. 32. has vias, ut dicatur nobis: *State in viis Legis, et interrogate semitas æternas, et videte quæ via*
C *melior, et ambulate in ea.* Cum omnes igitur Jerem. vi, 16. ambulaverimus vias, veniemus in omnium finem viarum, qui ait: *Ego sum via.* Christus ergo Joan. xiv, 6. finis viarum: *Ipse enim est finis Legis ad justi-* *tiam omni credenti.* Hic audeo dicere quia finis Rom. x, 4. justitiarum Christus, qui est justitia: finis testimoniorum Christus, de quo dictum est: *Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus, et puer* *meus quem elegi.* Isai. xliii, 10.

24. Advertimus igitur quantum nobis ambu-
D landum sit, ut veniamus ad Christum. Ambulandum in Lege, quia finis Legis Christus est. Sine Lege ergo non pervenitur ad Christum. Unde manifestum est quod hæretici, qui Legem veteris non accipiunt Testamenti, etsi dicant quod Christum teneant, tamen non possint tenere finem, qui initium non tenuerint. Ipse Jesus est initium et finis. Oportet igitur ut ambulemus secundum legem spiritalem, ut veniamus ad Legis finem Dominum Jesum. Oportet ut
E sequamur testimonia, ut pervenire possimus ad magnum testimonium Dominum Jesum. Oportet etiam ut in præceptis Domini[5] ambulemus; ut [5] perveniamus ad magnum præceptum, de quo legistis: *Dictum est antiquis: Non occides.... ego* *autem dico vobis;* hoc est, super omne præce- Matth. v, 21, 22. ptum dico. Itaque non usurpatorie dixerim, sed vere, quia sicut sunt sancta sanctorum; ita præceptum est præceptorum.

25. Sed ut ista servare possimus, intellectum
F petamus a Domino. Intelligamus quæ sit circumcisio. Circumcidit Jesus petrinis gladiis, et abstulit opprobrium Ægypti a filiis Israel. Petra Christus est. Circumcidat te Verbum Dei, et gladius oris ejus; et sic Ægypti carebis opprobrio. Non igitur corporis, sed cordis intelligenda est circumcisio. Si intellexeris Legem, servabis eam in corde tuo. Judæus in corde Legem non servat; sed in labiis Legem recitat, et Legem

[4] Mss. A, N, P, *a, Domini.*
[5] Mss. N, *a, Domini Jesu.*

ignorat. Denique, *Populus hic,* inquit, *labiis me* A
Isai. XXIX, 13. *honorat: cor autem eorum longe est a me.* Quomodo potest Legem tenere, qui longe est a Legis auctore? Tertius versiculus quid habeat, consideremus.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
35. Deduc me in semitam mandatorum tuorum; quoniam volui eam.	35. Deduc me in semitam mandatorum tuorum: quia ipsam volui.

26. *Deduc me in semitam mandatorum tuorum; quoniam volui eam.* Quis hoc dicit, nisi B
qui sequitur Christum? Non potest alius hoc dicere, nisi qui illud exsequitur, quod scriptum est: *Post Dominum Deum tuum ambulabis, et*
Deut. XIII, 4. *ipsi adhærebis; quia ipse te deducet.* Quomodo
1 deducat, audi: *Nisi quis*[1] *tulerit crucem suam,*
Matth. X, 38. *et post me secutus fuerit, non est me dignus.* Præcedit ergo Christus, ut nos sequamur; præcedit Verbum. Principium Christus est; ideo Sapientia dicit: *Dominus creavit me principium*
Prov. VIII, 22. *viarum suarum.* Advertimus quod et principium C
Christus, et finis viarum sit. Non vereor ne quis dicat: Creatum ergo Christum adseris? Respondebo: Ita creatum dico, quemadmodum factum legi, hoc est, factum ex muliere, factum sub
Gal. IV. Lege, hoc est, secundum susceptionem carnis creatum, secundum quod est natus ex Virgine. Creatus est, ut redimeret creaturas: homo factus est, ut homines a morte perpetua liberaret. Creatus est, ut vias mihi demonstraret æternas, quibus homo redire possit ad Dei re-
D gnum. Ergo quia principium est viarum Dei, hoc principium sequamur. Primus viam novi ingressus est Testamenti; ut in hac via devotionis iter nobis sterneret. Si jejunamus, ante nos ille jejunavit: si pro nomine Domini sustinemus injurias, prius ille sustinuit pro nostra redemptione. Cervices suas posuit in flagella, maxillas suas in palmas: adscendit crucem, ut doceret mortem non esse metuendam. Denique
Joan. XXI, 22. quasi præcedens ait Petro: *Tu me sequere.* Et E
ideo Petrus cursum consummavit, quia sequutus est Christum.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
36. Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam.	36. Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam.

27. Sequitur versus quartus: *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam. Utilitatem* alii habent: et puto quod ideo mutatum sit, quia utilitas bonæ rei videtur esse expetenda potius quam declinanda. Sed quia plerique lucrum pecuniarum utilitatem suam putant esse; ideo si legimus *utilitatem,* non animæ utilitatem accipere debemus Prophetam declinare, sed utilitatem pecuniæ. Sanctus enim lucra ista non novit; sed omnia hæc detrimentum arbitratur, ut Christum lucretur. Et recte. Quod enim putamus lucrum esse pecuniæ, damnum est animæ, quia virtutis est detrimentum. Ergo secundum eos qui ita acceperunt, ut optet Propheta inclinare cor suum in testimonia, et non in avaritiam; et nos congruimus adsensu. Atque utinam precem sancti sequentes, et oremus quod ille oravit, et quod oramus, imitemur affectu. Quid enim mihi prodest si orem, ut avertat cor meum Deus[2] ab avaritia, et ipse diebus ac noctibus pecuniæ quæram compendia? Si oramus sermone, compatiamur et mente. Audit et sensum nostrum Jesus, et cognoscens duobus istis non convenire, sermoni et cupiditati, non exaudit loquentem. Et ideo qui bene volebat orare, dicebat: *Orabo spiritu, orabo et mente: psallam spiritu, psallam et mente.* Ita magis audit oran- I Cor XIV, 15.
tem, si adspernetur avaritiam.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
37. Averte oculos meos, ne videant vanitatem: in via tua vivifica me.	37. Averte oculos meos ne videant vanitatem: in via tua vivifica me.

28. Sed quia invalidi sumus, et plerumque volentes avertere cor nostrum a pecunia, vel auro, vel argento, capimur adspectu, et agrum aut ædificium videntes alienum, concupiscimus, bene addidit Propheta dicens: *Averte oculos meos ne videant vanitatem: in via tua vivifica me.* Etenim qui in via est Dei, vanitates non adspicit. Via perfecta Christus est. Qui igitur in Christo est, quomodo potest vanitates adspicere; cum Christus in carne sua omnes mundi hujus crucifixerit vanitates? Avertamus igitur oculos nostros a vanitatibus; ne quod oculus viderit, animus concupiscat. Mystica enim differamus interim. Utinam hac interpretatione possimus revocare ad diversa circensium ludorum,[3] atque theatralium spectacula festinantes. Vanitas est illa quam cernis. Pantomimum adspicis, vanitas est: luctatores adspicis, vanitas est; quia cernis eos de viridi[4] luctantes corona. Illi enim veri

[1] Mss. A, N, P, ita legunt cum romana editione, conformiter Vulgatæ et consequentius contextui. Maurini habent *qui.*

[2] Mss. A, N, P, *a, Dominus.*

[3] Circenses ludi erant varia certaminum genera, ita dicti quod in circo, id est, loco circularis figuræ celebrarentur: ad theatrorum autem spectacula non solum tragediæ et comediæ pertinebant, sed etiam saltationes pantomimorum. Etenim pantomimos saltores fuisse docet Lucianus Dial. *De Saltatione.* Horum ars erat sine voce argumentum gestu ac nutibus tam native repræsentare, ut illud spectatores non solum videre, sed et quodammodo audire sibi viderentur. Hinc Lucianus, δεῖ τὸν θεώμενον ὄρχησιν καὶ κωφὸν συνιέναι, καὶ μὴ λαλέοντος τοῦ ὀρχηστοῦ ἀκούειν. Hinc a Cassiodoro quoque *Var.* lib. IV, ep. ult. dicuntur, *Orchistarum loquacissimæ manus, linguosi digiti, silentium clamosum, expositio tacita.* Est etiam de re antiquum hoc incerti epigramma:

Tot linguæ, quot membra viro, mirabilis ars est,
Quæ facit articulos, ore silente, loqui.

Eamdem hanc artem musicæ partem esse, atque a veteribus mutam appellatam tradit laudatus jam ante Cassiodorus, quem videsis *Var.* lib. I, epist. 20 et lib. IV, epist. ult. nec non in eam Fr. Jureti annotationem. Consule etiam Brissonium, *De verborum juris significationibus,* ad eamdem vocem; sicut Vossii *Etymologicum* in voce *mimus.* Porro cum populi studia Ambrosii ætate in vana illa spectacula ferverent, non mirum est, si frequentius ille insurgat in hoc vitium, nec se aliis PP. Tertulliano, Cypriano, Chrysostomo et ceteris, hac in re inferiorem ostendat. Ipsum adi lib. *De Fuga sæculi,* cap. 1, num. 1 et infra Serm. 16, v. 59 et 64, sed in primis lib. II *Offic.* cap. 30 et alibi. (Edit. Maur.)

[4] « Mss. quinque: *De viridibus frondibus luctantes habere*

sunt luctatores, qui adversum hujus sæculi luctantur illecebras. Non capiat oculos tuos palæstra membrorum. Equos currentes adspicis, vanitas est; quia vane currunt qui adscendentem salvare non possunt. Denique recursus ipse te doceat quia vane currunt qui non directum conficiunt iter, obliviscentes superiora, et ea
1 quæ posteriora[1] sunt, appetentes.

29. Ante nos est Christus, ante nos bravium ejus, ad quod pervenit, qui non in incertum cucurrit, nec revocavit cursum suum, sed incitavit. Ad hunc dirige oculos tuos, averte a spectaculis, averte ab omni sæculari pompa. Sicubi populares cognoveris plausus, averte oculos tuos ab his, inflecte, deprime, et serva eos; ut erigas melioribus. Erige ad cœlum: vel nocte stellarum monilia, orbem lunæ decorum, vel die solem adspice. Specta mare, terram circumspice; ut opere facta divino omnis creatura te pascat. Quæ formarum gratia in ipsis bestiis! Quantus decor in hominibus! Quanta in avibus pulchritudo! Hæc intuere, et non videbis iniquitatem et contradictionem in civitate. Hæc vide, et non introibit mors per fenestras oculorum tuorum.

30. Si videris mulierem ad concupiscendum eam, intravit mors per fenestram. Si videris possessionem minoris aut viduæ, et concupieris diripere eam; intravit mors per fenestram. Si videris aliena monilia, aurum, argentum, et concupieris ut extorqueas; intravit mors per fenestram. Claude ergo hanc fenestram, cum videris alienæ mulieris pulchritudinem; ne mors possit intrare. Oculi tui non videant alienam, ne lingua perversum loquatur. Tuam ergo fenestram claude, ne morti pateat intranti. Sed etiam alienam fenestram cave. A fenestra enim domus suæ intrat fornicaria. A fenestra sua intrat, cum aliquem petulantis oculi tentat lascivia. Exclude igitur hanc fenestram verbi ostio, nec capiaris oculis meretricis, et abripiaris palpebris ejus. Sed non est una fenestra, per quam mors consuevit intrare. Est et fenestra verbo-
2 rum, per quam sermones commeant meretricis.[2] Et ideo te ab aliena uxore custodi, ne te sermonibus gratiosis adoriatur; a fenestra enim domus suæ intrat. Intrat mors per oscula; et ideo cave, ne te laqueis labiorum suorum alliget. Intrat mors, si meretrix te osculetur. Intrat mors si cito adquiescas loquenti. Intrat
3 mors si multum loquaris; multiloquio[3] enim peccatum incurritur. Intrat mors etiam si non loquaris, et Christum timeas confiteri. *Ore* enim *confessio fit ad salutem.* Intrat mors etiam per cavernas aurium; et ideo aures sunt spinis sepiendæ, ut illecebras meretricii sermonis excludas. Hæc moralia. Rom. x, 10.

31. Sunt etiam mystici oculi quos avertere debeas a vanitate. Est enim et sensuum vanitas, quam oculi animæ tuæ videre non debeant; quia illi eam vident, quos Apostolus damnat.[4] 4
Unde ipso magis auctore discamus quæ vanitas, et qui oculi sint. Manifestum est enim esse plerosque qui vanitate sensus sui obscurati sunt Ephes. iv, 17, 18.
corde, et alienati a via[5] Dei propter ignorantiam quæ in ipsis est, propter cæcitatem cordis eorum; illos tamen gentes Apostolus dicit. Ignoret igitur gentilis ille quod non didicit, ignoret quod non credidit: tibi ignorare non licet quod confiteris. Christus non in vanitate venit, sed in virtute:[6] non inflavit sensum hominis, 6
sed vivificavit: non cæcitatem cordis, sed illuminationem mentis operatus est. Inflammavit cor tuum, ut comprehendas[7] quæ mandatorum cœlestium ratio, quæ animæ substantia, quæ vitæ futuræ gratia, in quo statu post hæc erimus. 7

32. Erige igitur mentem, utere naturali ingenio: ad imaginem Dei factus es; ut superna adspicias, et terrena non quæras. Noli curvare cervicem tuam, mundi premendam pondere: noli inhiare auro atque argento; ne te sæculi vinculis[8] alligandum præbeas. Ideo dixit Domi- 8
nus: *Nolite possidere aurum atque argentum,* ne nos auri atque argenti cupiditas avara possideat. Noli ergo inserere collum tuum diaboli laqueis. Strangulat avaritia pauperem in hoc sæculo: sed in perpetuum dives suis laqueis suffocatur, cujus sensus in vanitate est, in tenebris ambulat; quia in his laborat, quæ sibi prodesse non possint. Vanitas est sollicitudo vitæ hujus. Unde non in crapula et ebrietate, non in deliciis corporis, sed in cognitione præceptorum cœlestium delectationem nostri debemus ponere. In vanitate currit qui sibi successibus videtur adfluere sæcularibus, qui tamquam umbra prætereunt. *Averte* igitur *oculos tuos, ne vanitatem videant.* Matth. x, 9.

33. Sed non satis est ut tu avertas: ne forte velis et non possis, offundat tibi diabolus vanitatum spectacula, incentiva inserat voluptatum; pete ut Dominus avertat oculos tuos. Et hæc

coronas. Tres: *De putridis frondibus*, etc. Unus Vat. et edit. Rom.: *De vili luctantes corona.* Vera lectio reliquorum mss. ac editt., *De viridi.* Erat quippe in ludis Olympicis proposita corona oleagina, in Isthmiis pinea, ex apio in Nemeis. » Ita Maurini. Mss. A, P, habent *de vili.*

[1] Mss. A, N, P, *a, priora;* quod et ut breviatio vocis *posteriora* haberi potest.

[2] Editiones præcedentes ita habent; nostri tamen mss. habent *meretricii,* quia et in fine hujus n. occurrit dictio *meretricii sermonis.* Attamen cum præcedenter sæpe occurrat vox *meretricis,* ita hic quoque juxta editiones aliosque mss. eam retinendam putavimus.

[3] Mss. A, N, P, *a, in multiloquio.*

[4] Post verba: *Apostolus damnat,* sequebantur illa in editt.: *Cognosce quæ sit vanitas sensuum, quam oculi tui mystici videre non debeant:* sed Maurini hæc expunxerunt, quia neque in ullis cod. gallicis reperiuntur, nec ullo modo sensui videntur necessaria. Etiam nostri codd. illa non habent.

[5] Mss. decem juxta Maurinos, et quatuor nostri: *et alienati a vita Dei,* etc.

[6] In editt. post, *sed in virtute,* adjicitur: *Non in antiquitate, sed in novitate.* Quæ verba in mss. desiderantur. At quidam pro, *in virtute,* habent, *in veritate.* (Ed. Maur.) Nec mss. nostri illa habent.

[7] Mss. A, N, P, *a, ut comprehenderes.*

[8] Mss. aliquot: *Ne te sæculo alligandum præbeas.* Aliquot alii: *Ne te sacculis alligandum præbeas.* Mss. A, N, P, *sctis,* idest sæculis *alligandum,* etc.

gratia Dei, et hoc munus est Domini, ut oculos animæ nostræ a negotiis mundi hujus avertat. Beatitudo enim omnis a Domino est. *Beatus* autem *vir, cui nomen Domini spes ejus, et non* Ps. xxxix, 5. *respexit in vanitates, et insanias falsas.* Qui non respicit hæc, beatus est: qui autem respicit, insanus atque furiosus est. Et ideo resipiscat unusquisque a furore sæcularium cupiditatum, quæ ita mentem animumque perturbant, ut compos sui esse non possit.

34. Si in navigio fluctuante sis constitutus, avertis a sentina oculos, ne vomitum moveat tibi. Si in civitate ambulans aliquid fœtidi odoris offendas, longe refugis atque declinas. Si quid occurrat quod horreat oculus tuus, clauditur aut avertitur. In salo sæculi hujus fluctuas; influit sentina vitiorum. In hoc navigio tui corporis movetur æstus cupiditatum, et non avertis oculos animæ tuæ, ne videant sentinam libidinum, ne adspiciant mundi hujus stercora, ne fœtor immundus nares repleat tuæ mentis, in quibus Spiritus sanctus esse consuevit; ut possis di- Job. xxvii, 3. cere: *Spiritus divinus qui est in naribus meis.* Nares igitur animæ tuæ a fœtore avertantur criminum diversorum; est enim in his velut quoddam insigne judicii. Unde dicitur Sponsæ: *Nares tuæ sicut turris Libani, prospiciens faciem* Cant. vii, 4. *Damasci;* eo quod unguentum veri Sacerdotis, quod descendit de capite in barbam, hoc est, odor ille divinus, odor gratiæ spiritalis, qui de Patre in Christo erat, et sacramento incarnationis descendit in terras, ut omnia fuso replerentur unguento, emineat præcelsi potestate judicii, et nares repleat animæ, ut beneolentia discernat et fœtida; suavia sanctorum,[1] qui pos- II Cor. ii, 15. sunt dicere: *Christi* enim *bonus odor sumus Deo;* et fœtida peccatorum.

35. Hæ sunt nares sicut turris Libani præcelsa supra mundum; et ideo prospicit faciem Damasci, gentilem scilicet populum, odorans fidem ejus, cujus gratia delictorum suorum detergeret fœtorem. Facies igitur Damasci fides est gentium, nullo obumbrata amictu, nullo adoperta vestitu, nuda ac libera, cœlo magis intenta quam terris. Hanc speculantur et prospiciunt nares Ecclesiæ, quod suave in ea et odorum est adspirationis et gratiæ colligentes. Et bene nares ejus sicut turris Libani; quia in sacrificiis odor suavis Ecclesiæ est, in quibus est boni odoris hostia, remissio peccatorum.

36. Sume igitur has nares, o homo, ut a graveolentibus florulenta secernas; et tunc vivificabit te Dominus. Cum enim adverterit quod de ipso petis, ut avertat oculos mentis tuæ a vanitate, cooperatur animæ tuæ; ut si specie aliqua capitur, aut duritia, aut infirmitate non flectitur, flectat eam jugo verbi, et habenis suis regat; ut voluntate Dei abducatur a vitiis, et vitæ odorem capiat æternæ. Non enim hic[2] vita perfecta est: sed hæc vita in umbra. Ideo ut homo Christus Jesus ex Virgine nasceretur, obumbravit virtus Altissimi matrem futuram; quia in umbra descendit, ab umbra incipiens operari salutem hominis, et consummaturus caritate solis æterni. Umbra est ergo vita hæc: festina ad solem, ut te defendat ab umbræ hujus frigore, et calorem tibi profundat æstivum. Et ideo suadet orandum ne fiat fuga nostra hyeme vel[3] sabbato, non tempus diemque significans, Matth. xxiv, 20. sed frigere nos meritis prohibens, et bonorum operum esse jejunos.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
38. Statue servo tuo eloquium tuum in timore tuo.	38. Statue servo tuo eloquium tuum in timore tuo.

37. Disce nunc quemadmodum avertat oculos ejus, quem miseratur Dominus, a vanitate. Ex his enim quæ sequuntur[1], hoc intelligere possumus; subjecit enim: *Statue servo tuo eloquium tuum in timore tuo.* Initium esse sapientiæ ti- Ps. cx, 10. morem Domini dicit Propheta. Quid est autem initium sapientiæ, nisi sæculo renuntiare? Quia sapere sæcularia, stultitia est. Denique sapientiam hujus mundi stultitiam esse apud Deum Apostolus dicit. Sed et ipse timor Domini, nisi I Cor. i, 20. secundum scientiam sit, nihil prodest; immo obest plurimum. Siquidem Judæi habent zelum Dei, sed quia non habent secundum scientiam, in ipso zelo et timore majorem contrahunt divinitatis offensam. Quod circumcidunt infantulos suos, quod sabbata custodiunt, timorem Dei habent: sed quia nesciunt Legem spiritalem esse, circumcidunt corpus, non cor suum. Ignem sabbato adolere formidant, cum Lex sanctificationis die libidinum ignem prohibeat accendi.[4]

38. Et quid de Judæis dicam? Sunt etiam in nobis qui habent timorem Dei, sed non secundum scientiam, statuentes duriora præcepta quæ non possit humana conditio sustinere. Timor in eo est; quia videntur sibi consulere disciplinæ, opus virtutis exigere: sed inscientia in eo est; quia non compatiuntur naturæ, non æstimant possibilitatem. Non sit ergo irrationabilis timor. Etenim vera sapientia a timore Dei incipit, nec est sapientia spiritalis sine timore Dei: ita timor sine sapientia esse non debet. Basis quædam verbi est timor sanctus. Sicut enim simulacrum aliquod in basi statuitur, et tunc majorem habet gratiam, cum in basi statua fuerit collocata, standique acceperit firmitatem: ita verbum Dei, vel rationabile Dei[5] in timore sancto melius

[1] Mss. A, N, P, *suavitas angelorum,* singularis sane lectio.

[2] Mss. A, N, P, *a, hæc.*

[3] Mss. A, N, P, *aut.*

[4] In margine cod. P manu ipsius Archiep. Pigolpassi hæc legitur nota: « Gregorius super Ezechielem. In hoc mundo « cum nostris tentationibus nascimur, et caro nobis aliquando « adjutrix est in bono opere, aliquando autem seductrix est « ad malum. Si igitur ei plusquam debemus tribuimus, ho- « stem nutrimus, et si necessitati ejus quod debemus non « reddimus, carnem necamus. »

[5] *Ratio* est lectio nostrum mss. A, N, P. Cod. *a, Verbum rationabile Dei. Rationabile* autem est hellenismus pro *ratio;* adjectivum nempe neutrum loco substantivi.

statuitur, fortius radicatur, hoc est, in pectore timentis Dominum; ne labatur verbum de corde viri, ne veniant volucres, et auferant illud de incuriosi et dissimulantis affectu. Sed etiam verbo Dei timor ipse aptari ad utilitatem et constabiliri videtur; ut non sit alienus scientiæ, sicut basis accepta statua non est aliena gratiæ. Timor ergo verbi est locus, sicut in pace locus
1 ejus. Timor quædam statio verbi:[1] verbum timoris est disciplina; plenus enim disciplinæ timor non nutat ad lapsum.

39. Et quia basim verbi timorem diximus; ne quid alienum a Scripturis posuisse nos quisquam putet, accipiat lectum de Dei verbo in Canticis canticorum: *Crura ejus columnæ mar-*
Cant. v, 15. *moreæ fundatæ super bases aureas;* significans columnas esse Ecclesiæ apostolos, qui fundati sunt in timore sanctorum. Nam sicut Petrus,
2 Jacobus, et Johannes, et Barnabas[2] columnæ esse videbantur Ecclesiæ; et quicumque vicerit hoc sæculum, fit columna Dei, quam confirmat
Ps. LXXIV, 4. qui dicit: *Ego confirmavi columnas ejus:* ita et basis aurea timor plenus disciplinæ, quia initium sapientiæ est. In timore ergo sapientium apostolica prædicatio tamquam super basim auream columna firmatur. Christi igitur eloquio et apostolico sermoni tribunal est timor justi, et basis aurea plena prudentiæ: simulacrum autem bonum tamquam effigies veritatis, sermo sanctorum. Et vide tamquam basim auream esse sanctorum timorem. Lege Esaiam: vide quantis subjecerit timorem, ut faceret irreprehensibilem et bonum timorem: *Spiritus,* inquit, *sapientiæ et intellectus, spiritus consilii atque virtutis, spiritus*
Isai. XI, 2. *cognitionis atque pietatis, spiritus sancti timoris.* Quantis timorem subjecit, ut haberet quod sequi posset! Informatur per sapientiam, instruitur per intellectum, consilio dirigitur, virtute firmatur, cognitione regitur, pietate decoratur. Tolle timori Domini ista, et est irrationabilis et insipiens timor, unus ex illis: *Foris pugnæ, in-*
II Cor. VII, 5. *tus timores,* quibus afflictus esset et Paulus, nisi habuisset Dominum consolantem.

40. Nec otiosum est in Proverbiis: *Tunc in-*
Prov. II, 5. *telliges timorem Domini.* Quid est, *Tunc?* idest, *Cum sapientiam invocaveris; et prudentiæ dederis*
3 *vocem tuam; et si quæsieris illam*[3] *ut pecuniam, et ut thesauros scrutatus fueris eam, tunc intel-*
Ibid., 3, 4. *liges timorem Domini.* Et ideo tamquam super
4 basim bonam dicit:[4] *Statue servo tuo eloquium tuum in timore tuo.* Plena disciplinæ oratio, per quam docemur quemadmodum debeamus orare: unusquisque sermo doctrina est deprecandi. Et quia docuit nos orare, qui sit istius orationis effectus, ostendit septimus versus.

A

B

C

D

E

F

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
39. Aufer a me opprobrium meum, quod suspicatus sum: judicia enim tua dulcia.	39. Amputa opprobrium meum, quod suspicatus sum: quia judicia tua jucunda.

41. *Aufer a me*[5] *opprobrium meum, quod suspicatus sum.* Subobscure dictum videtur: sed explanavit Apostolus quod hic videbatur obscurum, ubi ait: *Nihil mihi quidem conscius sum: sed non in hoc justificatus sum.* Sciebat enim se 1 Cor. IV, 4. esse hominem, et sic cavebat ut poterat, ne post suscepta baptismi sacramenta peccaret; ideoque delicti conscius sibi non erat: sed quia homo erat, peccatorem se fatebatur, sciens unum esse Jesum lumen verum, qui peccatum non fecit, nec est inventus in ore ejus dolus; ipsum solum justificari, qui vere alienus esset a lapsu. Similiter ergo et Propheta etsi peccatum declinare cupiebat; tamen quasi Deum repulsorem peccati esse cupiebat sui. Volebat auferri opprobrium quod suspicatus est, vel quia cogitaverat in corde,[6] et non fecerat: et pœnitentia 6 licet abolitum, suspectus tamen erat, ne forte adhuc maneret ejus opprobrium; et ideo Deum precatur ut illud auferat, qui solus novit quod nescire potest etiam ipse qui fecit. Denique alibi ipse dixit[7] Propheta: *Scis opprobrium meum.* 7 Ps. LXVIII, 20. Quamquam istud opprobrium Christi sit, quod non est verum opprobrium, sed gloria Dei; crux enim Christi Judæis scandalum, Græcis stultitia.

42. Illis ergo opprobrium, mihi virtus est, per quam adversarium repello, sæculum vinco. Mihi sapientia, per quam insipientiæ laqueos evado. Hoc opprobrium thesauris Ægypti Moyses prætulit. *Majus,* inquit, *æstimans Ægypti thesauris opprobrium Christi.* Si opprobrium tuum gloria Hebr. XI, 26. est, Domine Jesu, quanta est gloria tua? Tuæ igitur gloriæ participatione quid erimus, cujus sumus opprobrio gloriosi? Dorsum meum posui in flagella, maxillas meas in palmas, os autem meum non averti a confusione sputorum. Ecce opprobrium tuum, Domine, in quo salus est universorum, in quo mundi redemptio; per quod opprobrium cœpimus non erubescere qui erubescebamus, non confundi qui confundebamur. Denique scriptum est: *Accedite ad eum, et illuminamini, et vultus vestri non erubescent.* Hoc Ps. XXXIII, 6. opprobrium auferri a nobis nolumus, opprobrium crucis Domini Jesu, quo nostra auferuntur opprobria. Sicut enim maledictum factus est, ut nostra maledicta deleret; homo factus est, ut levaret hominis infirmitates: ita opprobrium factus est, ut omnium auferret opprobria.

43. Non uno tempore, non semel abstulit opprobria: aufert quotidie. Peccatum incidimus, non unum, sed multa: cooperti sumus oppro-

[1] Scripti cod. nonnulli: *Timor quoddam studium verbi,* etc. (Edit. Maur.)

[2] Mss. A, N, P, *a* omitt. *et Barnabas.*

[3] Mss. A, N, P, *a, eam.*

[4] Cod. A, *dic.*

[5] Mss. nostri carent hic verbis *a me,* quæ revera desiderantur tam in textu hebraico quam in ceteris versionibus, exceptis Syriaca et Arabica (apud Walton), ubi tamen post *opprobrium* omittitur *meum.* Attamen Ambrosium hic ea quoque recitasse, constat ex hujus versiculi repetitionibus quæ occurrunt num. 42.

[6] Cod. A, *in mente.*

[7] Cod. A, *ait;* cod. P, *dicit.*

brio et confusione. Venimus ad baptismum; deletum est omne peccatum, et cum peccato opprobrium. Abstulit opprobrium meum Dominus Jesus opprobrio suo, quia crucifixus est mihi; quia *Quicumque baptizati sumus in Christo,* Rom. VI, 3. *in morte ipsius baptizati sumus.* Non habeo quod auferri petam. Sed post baptismum incidi opprobrium; debeo agere pœnitentiam, ut dicam: *Aufer a me opprobrium meum.* Si non agam pœnitentiam, quomodo dicam: *Aufer a me opprobrium meum;* cum hoc ipsum peccati opprobrium sit, quia non ago pœnitentiam? Si autem pœnitentiam, ut oportet, ago, recte dico: *Aufer a me opprobrium meum, quod suspicatus sum;* [1] *judicia enim tua dulcia.*[1]

43. Quid timeo confiteri, quid timeo dicere peccata mea? Quid vereor opprobrii mei mentionem facere apud eum, cujus judicia dulcia sunt? Quod severum in aliis, in Christo dulce est, in Christo suave est; quia ipse suavis est. Denique, *Gustate, et videte quoniam suavis est* Ps. XXXIII, 9. *Dominus.* Dulcia judicia confitenti; quia ipse dixit: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas.... et memor non ero: tu autem memor esto,* Isai. XLIII, 25, 26. *et judicemur: dic iniquitates tuas, ut justificeris.* Dulcia judicia agenti pœnitentiam, quia ipse dixit: *Gaudium erit in cœlis super uno peccatore pœnitentiam agente, quam in nonaginta et novem* Luc. XV, 7 *justis, qui non indigent pœnitentia.* Si dulcia sunt igitur judicia Domini, suavitatis fructus percipere elaboremus.

[2] 45. Vis scire quam dulcia[2] judicia Domini? Ps. I, 5. *Non resurgunt impii in judicio.* Qui autem in judicio resurgunt, habent spem veniæ; quoniam [3] crediderunt.[3] Impii non sunt, peccatores esse possunt: fidem habent, et si culpam non declinarunt, per fidem credunt: qui autem credit [4] in ipso,[4] non judicatur. Dulcia ergo judicia credentibus. Qui autem non credunt, non Christi judicio damnati sunt, qui venit non ut judicet mundum, sed ut salvet et redimat: sed impietatis suæ subiere judicium, qui in remissionem peccatorum credere noluerunt. Non enim possunt ad ejus pertinere beneficium, quem cognoscere refutaverunt. Ergo qui non crediderunt in eo, judicio ejus videntur indigni. Judicium enim ejus quid sit, agnosce, dicente ipso: *Hoc autem judicium est, quia lux venit in hunc mun-* Ibid., 19. *dum.* Dulce ergo, quod lux est: dulce judicium, quod præcedit misericordia. Sic enim scriptum est: *Misericordiam et judicium cantabo tibi,* Ps. C, 1. *Domine.*

A	*Lectio S. Ambrosii.*	*Lectio Vulgata.*
	40. Ecce concupivi mandata tua: in tua justitia vivifica me.	40. Ecce concupivi mandata tua: in æquitate tua vivifica me.

46. Et quia cognovit dulcia judicia, dicit: *Ecce concupivi mandata tua: in tua justitia vivifica me.* Bona judicia auctoritate ait. Ecce amat libertatem fidei, qui libertatem dedit. Diligi se gaudet, qui ideo venit in hunc mundum, quia hunc mundum dilexit. Amari se exigit, qui omnes amat; quia caritas est. Concupivit man- B data Dei, ut bonus servus, ut cultor sedulus. Concupivit non ut amator meretriciam copulam, non ut avarus pecuniam, non ut luxuriosus lasciviam. De illis enim Lex dicit: *Non concupisces.* Dominum autem Deum præcepit diligendum, et tenero quodam atque interno amandum cupiditatis affectu. Et quia amicus est qui diligit, servus est qui timet; quasi amicus qui omnia fecerit, quæ præcepit ei Dominus; *Vos,* inquit, *amici mei estis, si feceritis quæ ego præ-* C *cipio vobis.* Joan. XV, 4

47. *In tua justitia vivifica me:* audet et dicit; eo quod illa sit vera vita, quæ vivit secundum Dei justitiam, quam vivebant apostoli; immo quam[5] vivunt. Sunt enim qui viventes mortui 5 sunt: et qui mortui vivunt. Denique alii descendunt in infernum viventes: alii cum sint corpore mortui, meritis suis vivunt. Sunt enim qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis die[6] judicii revertentem, quando 6 D cum gloria sancti resurgent.

SERMO SEXTUS.

ו Vau.

1. Sexta littera *Vau,* cujus interpretatio, *Ille est, et non alius.* Vel cujus interpretatio, *Et ille.*[7] 7

E	*Lectio S. Ambrosii.*	*Lectio Vulgata.*
	41. Et veniat super me misericordia tua, Domine, salutare tuum secundum eloquium tuum.	41. Et veniat super me misericordia tua, Domine: salutare tuum secundum eloquium tuum.

2. *Et veniat super me misericordia tua, Domine, salutare tuum secundum eloquium tuum.* Quid significet interpretatio litteræ, quoniam subobscura est, ex psalmi serie colligendum putavi. Nam cum Propheta postulet: *Veniat super me misericordia tua, Domine; veniat salutare* F *tuum;* non est dubium quem videre deposcat, hoc est, in quo fructus et misericordiæ veniat[8] 8

[1] Voci, *dulcia,* editt. vet. et quædam Paris. adjungebat: *Quomodo oportet confiteri.* Sed hæc nec in mss. Vatic. nec in gallicis, nec in nostris inveniuntur.

[2] Mss. A, *a, dulcia sunt.*

[3] Ambrosius passim ita distinguit inter impios ac peccatores; ut illos esse definiat qui numquam in Christum credidere: hos vero, qui ipsius quidem fidem amplexi sunt, sed victi concupiscentiæ illecebris peccata gravia perpetrarunt. Compara hunc locum cum iis quæ S. Doctor *in Enarr. Psal.* I ad v. 5, n. 56 docet; et vide etiam quæ nos ibidem annotavimus. (Edlt. Maur.)

[4] Mss. A, N, P, *a, in ipsum.*

[5] Mss. A, N, P, *a, qua vivebant.... qua vivunt.*

[6] Mss. A, N, P, *in die.*

[7] Hic mirum quantum varient mss. ac editt. Alibi enim: *cujus interpretatio sonat vel sic: Non ille: alius interpres: Et non est, ait.* Alibi autem.... *non ut ille: alius interpres,* etc. Alicubi, et in nostris quoque mss., *cujus interpretatio est: Et ille* (in ant. editt. *Ut ille*) *alius interpres: Et non est, ait.* Alicubi etiam *cujus interpretatio est: Est et ille: alius interpres ait: non est alius.* Postremo in mss. aliquot habetur, ut in textu. Quam lectionem eo sequuti sumus, quod eam infra num. 4. Ambrosius ipse confirmat.

[8] Mss. aliquot ac quatuor nostri, *quem videre deposcat,*

et salutis. Denique in superioribus idem poposcit in psalmo octogesimo quarto, in quo evidentius Domini Jesu prophetavit adventum. Nam terram quam benedici postulet, satis notum est, illam videlicet quæ peccatum in Adam contraxerat, cui dicitur: *Terra es, et in terram ibis.* Gen. III, 19. Maledixerat autem Deus non elementum naturæ carnis, sed carnem[1] prævaricantium. Benedicitur caro igitur in Christo, ut maledicto superiore caro solvatur.[2] Benedicitur caro, quam benedictus Filius Dei, adsumpta hominis conditione, suscepit.

3. Et ideo subdidit: *Deus, tu convertens vivificabis nos, et plebs tua lætabitur in te. Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus; quoniam loquetur pacem in plebem suam, et super sanctos suos, et in eos qui convertunt ad ipsum cor suum. Verumtamen prope timentes eum salutare ipsius: ut inhabitet*[3] *gloria in terra nostra.* Totus hic locus Jesum Dominum Ps. LXXXIV, 7 et 8. sonat, qui vivificavit mortuos: Lazarum ante passionem, plurimos tempore propriæ passionis. Ipse est misericordia, utpote remissio peccatorum. Ideo dicit: *Ostende,* quem videre possit[4] in corpore. Nam Deum in majestate sua videre non poterat; quia *Deum nemo vidit umquam.* Joan. I. 18. Avidus Propheta desiderat videre, quem sperat tenere: quem si viderit, desiderat propriis manibus comprehendere. Ideoque ait: *Et salutare tuum da nobis.* Salutare Dei virtus est, salutare Dei Christus est; et ideo prope timentes hoc salutare. Longe erat Christus a nobis, longe erat a nationibus: descendit in terras, factus est prope, cœpimus non timere. Nam qui Christum timet, non timori est subditus, sed devotioni. Pietatis hic timor, non infirmitatis est. Denique *nihil deest timentibus eum.* Ps. XXXIII. Quomodo autem factus sit prope, audi: *Ut inhabitet,* inquit, *gloria in terra nostra.* Quis est gloria, nisi Dominus Jesus? Unde et apostolus Paulus ait: *Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ.* II Cor. I, 3. Merito complacet in eo Pater; quia Patris gloria est. Hunc qui a Patre separat, majorem Patri injuriam facit, quem vult esse sine gloria. Hunc quisquis æqualem Patri non putat, inferiorem et Patrem judicat; cum alio verbo Patrem plus laudare non possit, cujus summa laus et gloria Christus est.

4. Rogatur ergo ut veniat salutare Dei. Ille est qui rogatur, hoc est, Dominus Jesus, et non est alius; sicut habet litteræ interpretatio. Et vel sic non solus Pater rogatur. Est et ille, hoc est, et Filius qui rogatur, et rogatus advenit, et salutare mundo dedit. Ideo σωτὴρ, hoc est salvator; ideo Jesus, sicut Angelus dixit: *Quia salvum faciet populum suum.* Matth. I, 21. Cum invocaret igitur Propheta, aderat; ut probaret illud, quia adhuc loquentibus nobis dicit: *Adsum.* Isai. LVIII, 9.

5. Adest, quia suscitatus a filiabus Judææ, quasi resuscitatus a filiabus Hierusalem. Audit Ecclesia sonum vocis ejus, et dicit: *Vox consobrini mei. Ecce hic advenit saliens super montes, transiliens super colles.* Cant. II, 8. Manipularis est liber, multas habens personas nobiles, velut manipulus triumphalis, multosque actus significans,[5] quos intelligere magis, quam expressos tenere possimus. Nam quasi advenientem Sponsum audierit cum aliquibus pariter viantibus colloquentem, dicit Sponsa: *Vox consobrini mei.* Dum loquitur cum filiabus Hierusalem, et rogat ut excitent et resuscitent Sponsum, subito tamquam de longinquo missæ vocis sonum sentiens, dicit: *Vox consobrini mei,* annuntians quem nuntiari sibi ante quærebat, quem cupiebat ab aliis suscitari: sua prece resuscitatum a Patre venire jam credens, læta dicit: *Vox consobrini mei.* Bene addidit, *consobrini mei;* ut non aliæ, sed consobrina sola sibi ejus vindicaret adventum.

6. *Ecce,* inquit, *iste advenit.* Adhuc ego eum quæro, et ille jam venit: adhuc ego suffragia capto ut veniat, et ille jam proximus est. Ego suscitari mihi caritatem cupio, ego me vulneratam caritatis puto; et ad me plus caritas ipsa[6] festinat. Ego dixi: *Veni:* ille salit et transilit. Ego rogo eum venire cum gratia: ille gratiarum operatur augmenta; et dum venit, incrementa gratiæ secum vehit, et veniendo adquirit; quia studet etiam ipse suæ placere dilectæ. Salit super excelsa, ut adscendat ad Sponsam; Sponsæ enim thalamus tribunal est Christi. Salit super Adam,[7] transilit super Synagogam. Salit super gentes, transilit super Judæos. Videamus salientem. Salit de cœlo in Virginem, de utero in præsepe, de præsepio[8] in Jordanem, de Jordane in crucem, de cruce in tumulum, in cœlum de sepulcro. Proba mihi, David, salientem, proba currentem; tu enim dixisti: *Exsultavit tamquam gigas ad currendam viam: a summo cœlo egresso ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus; nec est qui se abscondat a calore ejus.* Ps. XVIII, 6, 7. Ergo et nunc salit,

in quo fructus est misericordiæ, veniæ, et salutis. Aliquot alii.... *fructus est misericordiæ, et venia salutis.* Reliqui ac editt. ut in textu.

[1] Mss. A, N, P, *a, elemento.... carni.*

[2] Mss. A, N, P, *priore solvatur.* Isti autem et cod. *a* omittunt *caro* subsequens.

[3] Mss. A, N, *habitet,* uti et subsequenter.

[4] Mss. A, N, P, *a, posset.*

[5] « Editt. et mss. non pauci: *velut manipulos triumphales:* Octo tamen ex his: *velut manipulus triumphalis.* Optime. Dicitur autem triumphalis manipulus turma senatorum, aliorumque virorum illustrium, quibus imperator, dum triumpharet, stipatus incedebat. Vide Josephi Laurentii *Polymathiam,* lib. III, Syn. 11. Item Joan. Prusini *Antiq. Rom.* lib. X, c. 29, et alios. » Ita Maurini. Mss. A, N: *Manipulus multosque triumphales actus significans;* Cod. P: *Manipulos multosque triumphales,* etc.; cod. *a: Manipulos triumphales actus significans.*

[6] Mss. A, N, P, *a, ipse.*

[7] Ita mss. duodecim juxta Maurinos, ac nostri quatuor. Editt. vero ante maurinam cum aliis: *Salit super Ecclesiam.* Quam mutationem ea gratia, addunt Maurini, inductam autumamus; ut Ecclesia Synagogæ, quæ sequenti membro nominatur, opponeretur. Verum idcirco hic Adami videtur facta mentio, ut ostendatur innocentiæ, ut vocant, statum, ac legem naturæ a Christo non fuisse aliena.

[8] Quatuor mss nostri omittunt *de præsepio,* quod errori antiquioris cujusdem amanuensis tribuendum est.

et nunc currit de corde Patris super sanctos suos, de oriente super occidentem, de septemtrione super meridiem. Ipse est qui adscendit super occasum, ipse super cœlos cœlorum ad orientem. Ipse adscendit super montes, ipse super colles.

7. Utinam ego miser dicam, dicat anima mea: *Ecce iste advenit,* et advenit non super terrena, non super valles; sed advenit *saliens super*
III Reg. xx. *montes;* Deus enim Deus montium est, et non vallium. Ubi ergo salit? Super montes salit. Si sis mons, salit super te. Salit super Esaiam, salit super Hieremiam, salit super Petrum, Jo-
Ps. cxxiv, 2. hannem, Jacobum. *Montes in circuitu ejus;* si non potes mons esse, nec prævales, esto vel collis, ut super te Christus adscendat; et si transilit, ita transiliat, ut te transitus ejus umbra custodiat.

8. Diximus de Christo et Ecclesia: dicamus de anima et Verbo. Anima justi Sponsa est Verbi. Hæc si desideret, si cupiat, si oret, et oret assidue, et oret sine ulla disceptatione, et tota intendat in Verbum; subito vocem sibi videtur ejus audire quem non videt, et intimo sensu odorem divinitatis ejus agnoscit: quod patiuntur plerumque qui bene credunt. Replentur subito nares animæ spiritali gratia, et sentit sibi præsentiæ ejus flatum adspirare quem quærit, et dicit: Ecce iste ipse est quem requiro, ipse quem desidero.

9. Nonne cum aliquid de Scripturis cogitamus, et explanationem ejus invenire non possumus, dum dubitamus, dum quærimus, subito nobis quasi super montes altissima dogmata
1 videtur[1] adscendere; deinde quasi super colles apparens nobis, illuminat mentem; ut infundat sensibus, quod invenire posse difficile videbatur? Ergo quasi ex absente fit præsens Verbum in cordibus nostris. Et rursus cum aliquid nobis subobscurum est, tamquam absentis adventum desideramus: et iterum apparens ostendit se nobis, tamquam præsens sit nobis in iis, quæ requirimus, cognoscendis. Salit ergo in uniuscujusque corde frequenter: transilit et exit, et revertitur, si sequaris, si requiras, si tibi fidelium gratia, disceptatione doctorum Verbum quod exierat atque transierat, postules resuscitari; sicut illa quæ quæsivit et invenit, quæ dixit: *Frater meus transivit: anima mea exivit*
Cant. v, 6. *in verbo ejus.*

10. Ergo et si super montes salit, sequere: et si super colles, sequere. Reperiuntur enim in montibus et in collibus venatores Domini, qui investigant eos qui capiuntur ad vitam. Sic enim dixit per Hieremiam Deus: *Ecce mitto multos piscatores.... et multos venatores, et venabuntur eos super omnem montem, et super omnem collem.* Ibi ergo populus Dei quæratur, et in- Jerem. xvi, 16
veniatur in Petri et in Pauli doctrina, gratia, disciplina; ut non in convalle sint, ubi fletus: sed in montibus, a quibus unumquemque Christus illuminat. Et cum Petrum legimus, Christus illuminat. Et cum Paulum legimus, Christus illuminat. Curavit Paulus; Christus illuminavit; quoniam invocato Domini Jesu nomine, resurrexit, cujus sanatus est munere. Suscitavit mortuam Petrus, Christus illuminavit; et ideo ait: *Illuminans tu mirabiliter a montibus æternis.* Ps. lxxv, 5.

11. Nos igitur qui montes esse non possumus, stemus in montibus vel in collibus; ut cum miserit piscatores suos Dominus, et venatores, ut venentur eos qui super omnem montem sunt, vel super omnem collem, id est, in Legis et prophetarum præceptis, et novi et veteris Testamenti cognitione omnem habentes conversationem, inveniant nos paratos, et velut bonas colligant spicas, opportuno missi messores tempore; quia si quis extra montem aut collem fuerit repertus, colligi velut bona spica non poterit ab iis, qui (ut comparationis faciamus alterius mentionem) triticum a paleis separare mittentur. Plurimarum igitur operationum solertes ministros Dominus habet. Iidem piscatores, iidem etiam venatores sunt, atque messores.

12. Si in tempore messis, quo diriguntur isti, meriti[2] maturus exspectes, salientem in mon- 2
tibus poteris intueri, et videbis Dominum Jesum similem capreolo,[3] aut hinnulo cervorum super 3
montes Bethel. Salit enim super Ecclesiam, quæ Cant. ii, 9.
est domus panis; eo quod fidelium corda confirmet. Merito sicut capreola; quia caprea in altis pascitur. Dorcas dicitur a videndo. Dorcadion[4] enim visus acutioris est. Quid acutius 4
Christo, qui Patrem videt, quem videt nemo? Aut si quis vidit in Christo, ipse Filius revelavit. Merito *sicut hinnulus cervorum:* hinnulus quasi filius, cui paternæ inoleverit vis naturæ; ut eum occulta non lateant, serpentes fugiant, venena non lædant. Denique eductus de latibulis suis serpens, qui producebatur ex homine, dicebat: *Quid venisti ante tempus torquere nos?* Matth. viii, 29.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
42. Et respondebo exprobrantibus mihi verbum: quia speravi in sermonibus tuis.	42. Et respondebo exprobrantibus mihi verbum: quia speravi in sermonibus tuis.

13. Spectemus ergo salientem hunc hinnulum, ut non possimus timere serpentem. Non timebat David. Denique de his dicebat serpentibus: *Et respondebo exprobrantibus mihi ver-*

[1] Hic subjectum est Verbum, ut patet etiam e sequentibus; *altissima dogmata* prædicatum.

[2] Rom. edit. sola, *quo diriguntur isti metere, maturus exspectes.* Cod. A habet *merito.*

[3] Mss. A, P, *capreolæ.*

[4] « Edit. omnes: *Dorcadωn enim visus acutior est.* Mss. tres: *Dioraticon;* totidem: *Diorcation;* quinque *Diorcaticon;* unus: *Dorcaticon;* non male si subintelligatur genus vel animal. Nam omnes habent, *visus acutioris est.* Attamen quin legendum sit δορκάδιον, id est, *capreolus,* dubitet nemo, qui seriem paulo attentius inspexerit. Rursus ubi editt. ac mss. aliquot: *Quid hoc aptius Christo,* vel ut aliqui, *a Christo*, alii majori numero habent: *Quid acutius Christo?* » Ita Maurini. Mss. N, P, *a* habent *dioraticon;* cod. A, *diaraticon.* Postea etiam quatuor nostri mss., *quid hoc aptius.*

bum: quia speravi in sermonibus tuis. Quasi bonus cervus, qui bibisset de fontibus aquarum, nequaquam humanorum serpentium spiras, et maledicorum venena metuebat. Coluber illi non erat noxa, sed præda. Cibus erat serpentini virus alloquii, et cibus laudis de quo dicebat: *Deus, laudem meam ne tacueris; quoniam os* Ps. cviii, 2. *peccatoris, et os dolosi super me apertum est.* Saginabatur venenatorum sermonibus. Illi si-
1 bila obtrectationum[1] ora tollebant, et sermonibus odii circumdabant innocentem. Bonus cervus inter multos colubros positus non timebat, cervus amicitiæ, et pullus gratiarum. Simulabant caritatem, fundebant obtrectationem: *Ego* Ibid. *autem,* inquit, *orabam.* Bonus cervus in medio viperarum innocuus pascebatur. Illi trisulcis ora linguis micabant: hunc autem sancta pascebat oratio, immo cibum obtrectantibus offerebat. Respondit obtrectantibus sibi verbum; verbum enim cibus est. Denique *non in pane solo vivit* Matth. iv, 4. *homo, sed in omni verbo Dei. Viderunt me,* in- Ps. cviii, 25. quit, *et moverunt capita sua.* Maledicebant; ego autem benedicebam. Maledicebant qui obtrectabant: benedicebam qui verbum Domini prædicabam.

14. Quam bonum est ferre convicium, et convicium non referre! Deum præsulem adquirit, qui convicianti nescit irasci. Denique quanta patientiæ gratia dicentis: *Maledicent ipsi, et tu* Ibid., 2. *benedices!* Beatus qui maledicta non sentit. Beatus quem maledicta non permovent. Non enim potest maledicto moveri, qui maledicta hominum divinæ munere benedictionis excludit. Non potest sentire maledictum, qui habet verbum; et non potest referre maledictum, cui in ore semper est verbum.

15. Sed est etiam bonus serpens, quem iste cervus non lædat. *Estote,* inquit, *astuti sicut* Matth. x, 16. *serpentes.* Et: *Sicut Moyses exaltavit serpentem* Joan. iii, 14. *in deserto: ita exaltari oportet Filium hominis.* In serpente æreo figuratus est meus serpens. In ligno illo exaltatus est meus serpens. Serpens bonus, bonus serpens, qui de ore suo remedia, non venena fundebat. Potest non timere serpentes, qui hunc novit adorare serpentem. De hoc serpente dicit illa quæ diligit: *Ecce hic post parietem nostrum, prospiciens per fenestras, eminens super retia. Respondet consobrinus*
2 *meus et dicit mihi: Exsurge,*[2] *veni proxima mea, formosa mea, columba mea; quia ecce hyems præteriit, imber abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra.* Serpens profecto est, qui decursa Cant. ii, 9, 12. hyeme, amictu corporis se volebat exuere, ut specioso decore vernaret. Idem ergo est cervus et serpens. Cervus habens cornua Legis et gratiæ (cornua ejus duo sunt Testamenta), velox gressu, impiger incessu, qui totum facile orbem percurrat uno momento, ubique celebrabilis. Serpens quoque bonus, cujus priora dente Legis non mordeant, posteriora non vulnerent Evangelii lenitate. Caput defendit a vulnere qui Legem venit non solvere, sed tueri ab interpretationibus perfidorum. Caudam in flagella diffundit liberam, cupiens adversarios magis flagellare, quam perdere. Bonus coluber in gremium dilectæ, atque in ipsum intimæ sinum mentis facilis illabitur, et adtactu nullo implicans ignem ossibus, præcordia ipsa depascitur.

16. Pulchre lectum est hodie: *Ecce ego mitto* Matth. x, 16. *vos sicut agnos in medio luporum.* Celebramus enim diem sanctorum quo revelata sunt populis corpora sanctorum martyrum, qui velut boni serpentes, depositis carnis exuviis, tentationum hyemalium rigore superato, et Spiritus sancti renovati gratia, æstiva mundo luce fulserunt, missi vere, ut agni, in medio luporum.[3] Lupi 3 sunt enim persecutores; lupi sunt hæretici omnes: docere nesciunt, ululare consueverunt.

17. Sed nemo moveatur, si in medio luporum mittitur. Beneficio Christi et lupus ipse mutatus est. Benjamin lupus rapax apostolus Paulus factus est, non jam insidiator ovilium Christi, sed defensor et custos. Cum hoc lupo versari libet: per hunc lupum, factum est ut simus tuti in medio luporum. Nemo jam veretur lupos: cum his pascimur, sicut scriptum est: *Tunc lupi et agni simul pascentur.* Isai. xlv, 25.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
43. Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque; quia in judiciis tuis supersperavi.	43. Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque: quia in judiciis tuis supersperavi.

18. Sed jam consideremus quid sit quod ait Propheta: *Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque; quia in judiciis tuis supersperavi.*[4] Viderat Ecclesia vel anima justi salientem sicut hinnulum super montes, repente proximum adspiciens post parietem domus suæ, prospicientem per fenestras, eminentem super

[1] Mss. A, N, P, *a, obtrectationis.* Notant Maurini: « Videtur hoc loco Ambrosius noster adludere ad versum illum e lib. III Georg. de serpente :

Tollentemque minas, et sibila colla tumentem.

Sed infra etiam manifestius reddit alium istum ex eodem libro :

Arduus ad solem, et linguis micat ora trisulcis.

Micare autem idem est ac producere et reducere, sumpta methaphora ex quodam ludi genere, quod extentis et contractis digitis exercebant; de quo videsis Erasmi *Adagia,* chil. 1, cent. 8, adagio 27. *Dignus quicum in tenebris mices.* »

[2] Maurini, *Surge.* Sed lectio nostrorum mss. præferenda, utpote quæ et alibi apud Ambrosium occurrit (Cf. Sabbat. ad h. l.), et sequenti n. 23.

[3] Cum hæ voces, *Gervasii et Protasii,* tituli instar hic in pluribus mss. superscriptæ, tum quæ sequuntur, *Celebramus enim,* etc. sermonem hunc die revelationi eorumdem Ss. Martyrum sacro pronuntiatum fuisse aperte significant. Porro quod paulo superius ait: *Et adtactu nullo implicans ignem,* etc. illud Virg. 7. Æneid. de serpente in sinum Amatæ uxoris Latini regis illabente, haud dubie imitatur :

Ille inter vestes et levia pectora lapsus
Volvitur adtactu nullo, fallitque furentem.

Ubi *adtactu nullo* idem sonat, ac sensim sine sensu. Neque vero minus exprimit quod, quatuor versibus interjectis, legitur :

Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem.

(Edit. Maur.)

[4] Mss. A, N, P, *a, speravi,* ut semper habet mediolanense psalterium.

retia: exsultat et gaudet, quia etiam ipsa amatur a Sponso: qui tamquam et ipse vulneratus caritatis decore, dilectæ primo cum abesset, ad oscula rogatus adfuerit (rogatur enim cum dicitur: *Osculetur me ab osculis*[1] *oris sui*), deinde preces Sponsæ blanditiasque non spreverit, dilecta sibi ubera prædicantis, atque in interiora domus eam benignus induxerit; denique tamquam lascivienti ludens amore, quia velit pertentare sensus amantis, sæpe egressus ut quæreretur a Sponsa, sæpe regressus ut invitaretur ad oscula, adstiterit post parietem, prospexerit per fenestras, eminens super retia; ut non totus abesset, nec quasi totus intraret, et ipse ad se Sponsam vocaret, ut veniendi ad se invicem fierent gratiora commercia, amorisque vim mutuis adolerent[2] sermonibus: *Exsurge*, inquit, *veni proxima mea, formosa mea, columba mea.*

Cant. I, 1.

Cant. II, 10.

19. Et tu si habeas fundatum parietem, non illum medium qui domus unius separet membra, sed ædificatum supra fundamentum apostolorum et prophetarum; ut compaginata ejus structura crescat in templum, nec disterminet ejus interna, sed muniat; si habeas ergo in te ædificationem Dei, et ad orientem pateant semper fenestræ tuæ; venit Verbum, stat post tuum parietem (*oculi* enim *Domini super justos*), prospicit per fenestras tuas.

Ps. XXXIII, 16.

20. Quæ sunt fenestræ istæ? Legimus fenestras, de quibus dicit Hieremias: *Intravit mors per fenestras,* per quas intravit avaritia, intravit libido. Oculus tuus fenestra est: intravit mors per oculum tuum. Si videris mulierem ad concupiscendum eam, intravit mors per oculum tuum. Si videris possessionem viduæ vel minoris, et concupieris invadere, indefensam putans ætatem esse, vel sexum (sed non sunt indefensi, quos Dominus vult esse defensos), intravit mors per fenestram. Si videris decorem mulieris, aut thesauros minoris, et tuas excitaveris cupiditates, intravit mors per fenestram. Sicut ergo per hæc intrat mors, intrat et vita. Si decorem puellæ adspiciens sacræ,[3] venereris Dominum Jesum, quod in teneris annis venerit ætas senectutis, vita immaculata; et ipse filiam tuam offeras, ut pio consecretur velamine: si possessionem minoris non tamquam sollicitus invasor adspicias, sed quasi parens sedulus religioso tuearis affectu; per has fenestras prospicit Christus, ut vocet Sponsam, *eminens super retia.*

Jerem. IX, 21.

21. Bene *eminens*, quia solus est quem retia non involverint peccatorum. Omnes intra retia erant, immo adhuc intra retia sumus; quia nemo sine peccato, nisi solus Jesus; quem non cognoscentem peccatum, peccatum pro nobis fecit Pater.[4] Etenim tradidit eum laqueis, tradidit eum retibus, mittens eum non in peccato, in quo erant omnes homines, sed in similitudine carnis peccati; ut de peccato damnaret peccatum in carne. Peccatum erat caro secundum illud, quia hereditario erat damnata maledicto. Peccatum erat, illecebra et ministra peccati. Venit Dominus Jesus,[5] et in carne peccato obnoxia[6] militiam virtutis exercuit. Facta sunt membra nostra jam non arma libidinis, sed arma virtutis. Namque ubi erant incentiva libidinis, ibi nunc sunt domicilia castitatis. Hic ergo venit ad laqueos, sed voluntarius: venit ad retia, sed securus.

4

5 6

22. Plena erant omnia laqueis, referta retibus. Audi dicentem: *In via hac qua ambulabam, absconderunt* (*superbi*, quod hic in Ambrosio deest) *laqueum mihi.* Et in libro Sapientiæ Syrach moneris, ut cognoscas quia in medio laqueorum ambulas. Quot vitia, tot retia: quot peccata, tot laquei: hereditarii jam te nexus tenebant. Venit ad laqueos Jesus, ut Adam solveret: venit liberare quod perierat. Omnes retibus tenebamur: nullus alium eruere poterat, cum se ipsum non posset exuere. Talis ergo necessarius fuit, quem vincula generationis humanæ delictis obnoxia non tenerent, non cepisset avaritia, non ligasset dolus. Is solus erat Jesus, qui cum hujus carnis se circumdedisset vinculis, captus non erat, non erat alligatus: sed dirumpens ea atque dissolvens, ad se magis vocavit Ecclesiam, prospiciens per laqueos, eminens super retia; ut et ipsa disceret vinculis non teneri. Denique eo usque non longe a vinculis fuit, ut pro nobis subiret et mortem: sed tamen non servus mortis effectus, sed liber inter mortuos; liber enim erat, qui solvendæ mortis potestatem habebat. Denique ipse te doceat, qui ait: *Solvite hoc templum, et in triduo illud resuscitabo.*

Ps. CXLI, 4.

Eccli. IX, 20.

Joan. II, 19.

23. Audiamus itaque quid dicat: *Exsurge, veni proxima mea,* hoc est, surge a mortuis, exsurge a vinculis, quibus circumdata tenebaris.

Cant. II, 10.

[1] Maurini, *ab osculo.* Confer quæ precedenter notavimus.

[2] *Adolerent*, id est, magis incenderent, sive augerent. Nostri quatuor mss. habent: *amoremque sui mutuis*, etc.

[3] Puellam sacram vocat eam, quæ voto publice emisso castitatem profitebatur. Illa enim a parentibus solebat offerri, ut ab Episcopo sacrum capitis velamen, tamquam professionis suæ insigne acciperet. Aliquando tamen invitis etiam parentibus solemne illud castitatis votum nuncupabat. Sed de hoc vivendi genere quod tanta cura ac sollicitudine Italiæ Mauritaniæque regionibus invexerat Ambrosius noster, alius erit dicendi locus. (Edit. Maur.)

[4] Mss. A, N, P, *a, Pater æternus.*

[5] Mss. A, N, P, *a, in carne, et in carne,* quæ lectio genuina videtur quia magis efficax.

[6] « Hunc locum Catharinus Opusc. *De Concept. B. Mariæ,* laudat; sed ita refert: *Et in carne, quæ peccato in matre fuerat obnoxia* etc. Verum jam viris doctis observatum est hæc verba *in matre,* nusquam apud Ambrosium inveniri. Et certe S. Doctor id tantum hoc loco significat, Christi carnem ejusdem ac nostram, quæ peccato obnoxia est, naturæ esse: neutiquam vero inficiatur beatæ Virginis immunitatem ab omni peccato; quippe quam non obscure adstruat in ultimum hujus ipsius psalmi versiculum illis verbis: *Suscipe me non in carne, quæ in Adam lapsa est. Suscipe me non ex Sarra, sed ex Maria; ut incorrupta sit virgo, sed Virgo per gratiam, ab omni integra labe peccati.* » Ita Maurini. Quare intelligas, verbis quoque superioribus, *Nemo sine peccato, nisi solus Jesus,* Ambrosium immunitatem Mariæ a peccato ipso originali negare noluisse, sed tantum enunciasse nullum hominem *natura* peccato expertem esse, nulla facta Mariæ mentione quæ *gratia* culpa quoque originali immunis fuit.

Exsurge; quia ego resurrexi tibi: solve vinculum iniquitatis; quia ego jam solvi tibi. *Veni;* quia jam retia soluta sunt. Virgo peperit; puer natus ex Virgine est. Nihil debet muliebri hæreditati: quasi filius mulieris non tenetur. Cerne medium parietem maceriæ jam solutum, qui interiorum affectuum concordiam dividebat, et in diversum excitabat dissensiones corporalium passionum. Veni ergo secura; cupio videre faciem tuam, et audire vocem tuam: veni, ut jam me non per retia videas, sed facie ad faciem vultibus amatoris dilecta potiaris. Ethice ista decursa sint. Mystica autem illa, si possumus, vel linea intueamur extrema.[1]

24. Sedebat intra domum Sponsa, devota Domino, intra parietem Legis et prophetarum, spiritalium lapidum exædificatione fundatum, qui claudebat atque vallabat domum regiam, plenam jucunditatis atque lætitiæ. Mirabatur thesauros regios, et intuebatur sollicite, cupiens sapientiam, quæ has sibi divitias demonstraret, adsciscere. In secreto erat, sed secreti ipsius interpretem requirebat. Venit Dominus Jesus saliens super montes. Nobis sero videbatur venire, sed ille properabat. Saliebat denique et transiliebat; ut Judæorum corporalia et saxosa dogmata transiliret. Adstitit post parietem domus, quæ erat in veteri Testamento, prospiciens per Legis fenestram, per prophetarum cavernas. Nondum erant domus illius aperta vestibula: nondum claves scientiæ portarum claustra patefecerant, quibus Legis claudebantur interna. De superiore tamen, hoc est, spiritali parte prospectans, Ecclesiam vocat; ut per Legem et prophetas Evangelii vertice sublimis adsurgens, retia Judaicæ interpretationis et nodos intrepido calcet vestigio. Ideoque *proxima* vocatur, ut adhæreat Christo, mundana non quærat: ideo *formosa*, ut speciosos evangelizantium pedes proferat: ideo *columba*, ut spiritalia petat, terrestria derelinquat.

25. *Ecce,* inquit, *hyems præteriit: imber abiit,* Cant. II, 11, 12. *discessit sibi, flores visi sunt in terra.* Ante adventum Christi hyems erat: venit Christus, fecit æstatem. Tunc omnia erant florum indiga, nuda virtutum: passus est Christus, et omnia cœperunt novæ gratiæ fœcundari germinibus. Imber abiit luxuriæ profluentis, et nubila tetris orta flagitiis æstiva jam puræ conscientiæ serenitate laxantur. Ideo non evadunt, quorum fuga hyeme fit; quia non sequuntur Domini passionem, non tollunt crucem suam, et Christum sequuntur. Imber impedit flores: at nunc flores videntur in terra. Boni flores apostoli, qui diversorum scriptorum atque operum suorum fuderunt odorem.

26. *Tempus secandi advenit;* quoniam matura Cant. II, 12. in horreis frumenta conduntur: et qui metit, mercedem accipit. *Vox turturis audita est;* quia *Ibid.* invenit sibi nidum; Ecclesia enim domus est castitatis. Ficus quæ propter infœcunditatem jubebatur excidi, fructus jam ferre cœpit. Vinea translata ex Ægypto, jam non maceriis destructa depositis, incursatur a bestiis, nec informis sentibus; sed odora jam floribus, quæ solebat facere spinas, fructu curvescit uvarum. *Ibid.*, 13.

27. Merito igitur sanctus David pascha Domini celebrans, et ferventi spiritu tempora ingressus æstiva, qui in verbo Dei fructus varios colligebat, hyemis adversa declinans ait: *Et ne auferas ex ore meo verbum veritatis usquequaque; quia in judiciis tuis supersperavi.*[2] Quantus [2] labor est, ut verbum percipias! Quantum iterum periculum si amittas! Et ideo tibi dicitur: *Noli negligere gratiam quæ in te est. Excole diligenter* I Tim. IV, 14. *quasi bonus agricola, campum tuum; ut pascantur agni tui, et sata tua floreant.* Non auferatur Prov. XXVII, 16. ex ore tuo verbum; ne forte factis verba non congruant, et deforment iniquitatis opera magisterium disciplinæ. Tollitur ex ore verbum, cum dicitur peccatori: *Quare tu enarras justitias meas?* Et ipsa obmutescit facundia, si ægra Ps. XLIX, 16. sit conscientia. Veniunt aves cœli; etiam ipsæ tollunt verbum ex ore tuo, quæ tollunt verbi semen e saxo, ne fructum adferat.[3] [3]

28. Nunc consideremus, utrum etiam ex corde possit auferri verbum veritatis. Radicatum enim verbum atque depressum, et infixum mentibus[4] [4] nostris difficile auferri potest. Denique dictum est a Domino: *Quare tu enarras justitias meas?* *Ibid.* Non dixit: Quare cogitasti[5] justitias meas? *Et adsumis Testamentum meum per os tuum?* Non dixit: Per cor tuum. Sermo cohibetur indigni animi, non obstruitur pœnitentia: insolentiam prohibet, non excludit correctionem. Cavendum tamen est ne et ipsa interius corda turbentur, et offundat tenebras malitia; ut cor vanis cogitationibus obcæcatum lucem veritatis amittat, fulgoremque verbi capere non possit. Si igitur Davit orat, ne auferatur ex ore suo verbum, et si auferatur, non *usquequaque,* id est, non penitus auferatur: quis tantus est, qui in potestate sua gratiam disputationis esse commemoret; præsertim si vita redarguat quod doctrina præsumat, et judicio Dei damnanda committat? Is enim qui in judiciis Dei sperat, servare potest verbum veritatis; quia dum veretur pœnam, custodit gratiam.

[1] *Extrema linea,* id est, eminus seu e remotiori loco. Nam quod in quaque re postremum est, extremum dicitur. Est autem proverbialis locutio a circo, ubi varii gradus et spatia lineis distinguebantur, translata: de qua vide *Adagia* Erasmi chil. 4, cent. 5, Prov. 46 et alibi. (Edit. Maur.)

[2] Quatuor mss. nostri item *speravi*, ut retro notatum; quod valeat etiam pro futuris vocis hujus citationibus.

[3] « Editt. omnes: *ex ore tuo. Sunt enim tempora tentationum, quæ tollunt verbi semen e saxo, ne radicem habentes.* Vet editt. *fructum adferant:* Rom. *nec etiam fructum ferant.* Sed quæ resecavimus e textu in nullis gall. mss. reperias. Et certe penitius locum inspicienti, non obscurum fuerit scioli cujuspiam esse paraphrasim. Quo enim, quæso, *ne radicem habentes?* Nam quod mss. aliquot legunt, *adferant,* id quidem ad *semen,* quæ vox collectiva est, potest referri. » Ita Maurini, quibus et nostri favent mss.

[4] Mss. A, P, *cordibus.*

[5] Mss. A, N, P, *a, cogitas.*

Lectio S. Ambrosii.
44. Et custodiam legem tuam semper, in æternum, et in sæculum sæculi.

Lectio Vulgata.
44. Et custodiam legem tuam semper, in sæculum et in sæculum sæculi.

29. Ideoque ait: *Et custodiam legem tuam semper,*[1] *in æternum, et in sæculum sæculi.* Duo dixit, cum unum satis esse posset, si unum significare voluisset. Sed quia non solum in præsenti vitæ hujus tempore, sed etiam in futuro post hujus vitæ curriculum custodienda lex promittitur; ideo arbitror quia et secundum eos qui exemplari et umbræ serviunt cœlestium, et secundum eos qui in cœlestibus siti secundum veram Legem cultus Deo deferunt, pollicetur sibi esse vivendum; ut et hic et ibi legem custodiat. Hic in exemplari, in speculo, in ænigmate: illic in ipsa facie veritatis.

30. Possumus et illud intelligere, quia διά παντος non solum id significat quod dicitur, semper, sed etiam id quod, per omnia; quia ille per omnia Legem custodit, qui cum sit eruditus in Lege, sub Lege natus, et supra Legem devotionis suæ gradum promovens, liberatur a Lege[2] (Christus enim nos redemit a maledicto Legis), non sine lege Dei, sed in lege factus est Christi: aut certe si per omnia Legem custodiamus, si legitimam pueritiæ atque adolescentiæ disciplinam, juventutis conversationem, senectutis maturitatem, tramitemque singulis præscriptum ætatibus nequaquam vitæ nostræ usus excedat. Similiter etiam animæ nostræ quædam esse videntur ætates, per quas percurrit et transit; ut possit dicere: *Cursum consummavi.* II Tim. IV, 7. Denique animæ ætas est illa, de qua dicitur: *Et ætas senectutis vita immaculata.* Sap. IV, 9. Per omnia ergo Legem custodit qui et in his corporis nostri ætatibus, et in illis animæ nostræ processibus non deviarit a Lege.

Lectio S. Ambrosii.
45. Et ingrediebar in latitudine; quia testimonia tua exquisivi.

Lectio Vulgata.
45. Et ambulabam in latitudine; quia mandata tua exquisivi.

31. *Et ingrediebar in latitudine; quia testimonia tua exquisivi.* Qui secundum mandata angustam et arctam graditur viam, ambulat in latitudine. Unde legimus: *In tribulatione dilatasti mihi.* Ps. IV, 2. Et alibi: *In tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine.* Ps. CXVII, 5. Sapiens enim in cordis sui ambulat innocentia, et de ejus fonte superfluunt aquæ super ejus plateas, qui mentem suam non intra corporalia et terrena concludit; sed dirigit ad cœlestia, ut conversatio ejus in cœlo sit. Audi nullas angustias sentientem: *Pressuram,* inquit, *patimur: sed non angustamur.* II Cor. IV, 9. Et quomodo coangustari poterat, II Cor. VI, 11. cujus os semper patebat, ne credentes coartarentur? Ipse exponat quid sit ingredi in latitudine. Dicit enim: *Quia etsi corpus angustatum est, cor nostrum dilatatum est. Non angustamini in nobis: coartamini autem in visceribus vestris.* II Cor. VI, 12.

32. Coangustari in Paulo non poterant, in quo erat latitudo sapientiæ, et fidei latitudo. Quomodo enim poterant coartari in eo, qui erat vas electionis æternæ? Sed coartabantur in semet ipsis; quia improbus in se ipso coartatur, malitiæ suæ laqueis strangulatus. Constitue mihi avarum, villarum quotidie terminos proferentem, excludentem vicinos: utrum is tibi dilatari, non coangustari videtur, quem terra ipsa non capit? Quantacumque spatia domus suæ porrexerit, clauditur angustis opinionis suæ finibus, cui quod habet non est satis. Sed non talis est qui potest dicere: *Et ingrediebar in latitudine.* Addidit etiam causam: *Quia testimonia,* inquit, *tua exquisivi.*

Lectio S. Ambrosii.
46. Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebar.

Lectio Vulgata.
46. Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum: et non confundebar.

33. *Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebar.* Grate convenit ista vox martyri, qui vocatus ad sacrilegium, exprobrantibus sibi regibus, crucifixum Jesum non erubescebat: sed magis gloriabatur in cruce Christi, et illam mundi salutem esse testimoniis cœlestibus adstruebat. Hos vocat Christus in Sponsa dicens in Canticis canticorum: *Et veni tu columba mea, in tegumento petræ, juxta præmunitionem:* hoc est, veni juxta Evangelium. Cant. II, 14. Propugnacula fidei tuæ gesta sunt Christi: muri tui subsidia verba sunt Domini: passio Dominici corporis tua virtus est. *Ostende mihi faciem tuam, et insinua vocem tuam; quia vox tua suavis est, et facies tua pulchra.* Suavis est vox; quia *ore confessio fit ad salutem:* et decora facies, quæ Rom. X, 10. non erubescit Auctorem, non confunditur Redemptorem. Ostendit ergo faciem suam, signaculum crucis præferens; et insinuat vocem suam, auctoritatem prædicationis adsumens. In tegumento enim corporis Christi, quo redempta[3] est a peccato, munimentum gratiæ spiritalis invenit; ut salutaria sibi et sentiat et loquatur. Suavis ergo vox quæ in divinis testimoniis loquebatur: decora facies, quæ in conspectu regum non confundebatur.

34. Possumus et illos reges intelligere, quibus dicitur a Petro: *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in adoptionem.*[4] I Pet. II, 9. Sunt enim reges qui offerunt in Hierusalem sapientiæ suæ munera, quibus data est gratia verbum loqui, et quadam potestate regali flectere populos, et animas mulcere sanctorum: non erubescentes in eo; quia nihil alienum ab honestate loquerentur, quos nemo redarguat et

[1] Mss. A, P, *a* omittunt *semper,* quod in P posterior addidit manus.

[2] Omnes edit. *a Lege. Christus enim nos redemit a maledicto Legis: et ideo non sine Lege* etc. Sed præterquam quod, *et ideo,* in cunctis mss. desideratur, minus sibi cohæret series orationis: quocirca lectio mss. potior visa est. (Edit. Maur.)

Nec codd. quatuor nostri habent *et ideo.*

[3] Mss. A, N, P, *a, redemptus.*

[4] Mss. A, N, P, *a, adquisitionis,* prout Vulgata.

repellat, quasi quia non sint digni, quos idoneos Christus ministros novi fecerit Testamenti, et jam in illo non erubescentes; eo quod non mutuerent ne confunderentur disceptantium contraria adsertione superati. Rex igitur est qui non erubescat, ne in actu reprehendatur, redarguatur in sermonibus; eo quod et vita debeat esse fundatus et verbo. Itaque quamvis perfectus ita esset Propheta, ut non erubesceret in conspectu regum; tamen meditabatur in præceptis Dei omni vitæ suæ tempore, et opera sua elevabat, nihil agens quod terrenis cupiditatibus adhæreret.

Lectio S. Ambrosii.

47. Et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi nimis.

48. Et levavi manus meas ad mandata tua, quæ dilexi nimis: et exercebar in justificationibus tuis.

Lectio Vulgata.

47. Et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi.

48. Et levavi manus meas ad mandata tua, quæ dilexi: et exercebar in justificationibus tuis.

35. Ideoque ait: *Et meditabar in mandatis*[1] *tuis, quæ dilexi nimis. Et levavi manus meas ad mandata tua, quæ dilexi nimis: et exercebar in justificationibus tuis.* Pulcherrimus iste ordo, ut primo meditemur, et eorum præceptorum quæ diligimus, sit nobis adsueta meditatio. Meditatione enim mandatorum cœlestium operis boni usus inolescit. Nam sicut meditationi verborum finis memoria est, ut quæ meditamur verba teneamus; sic meditationis præceptorum cœlestium intentio vel finis operatio est, actusque directus ad implenda præcepta divina, quæ nisi quis diligat, implere non poterit: nec solum diligat, sed etiam *nimis* diligat.

36. Ideo prius posuit: *Et meditabar in præceptis tuis, quæ dilexi nimis.* Et subjecit: *Et levavi manus meas ad præcepta tua, quæ dilexi nimis.* Post meditationem etenim bonum est levare actus nostros ad præcepta Dei, atque id facere cum caritate, cum gaudio; ut non ex necessitate sit bonum nostrum, non cum mœrore atque mœstitia, sed voluntarium; quia servus invitus facit, amicus voluntarius. Nos autem studeamus ut dicatur nobis: *Jam non dicam vos servos, sed amicos;* quia quasi amici mandatum Dei ex voluntate fecistis. Qui autem meditatur et diligit, et actus suos levat, ut faciat quæ placeant Deo; is debet non negligere, nec transcurrere mandata divina: sed exerceri in his, immorari plurimum, justificationes Dei crebro revolvens sollicitæ mentis affectu.

Joan. xv, 15.

SERMO SEPTIMUS.

ז Zain.

LITTERA secundum Hebræos *Zain* significat latine, *duc te:* alibi significat, *huc.* Quid sibi velit ista interpretatio, non satis liquet; nisi forte ut unusquisque se regat, et ipse sui ductor sit. Vel *huc,* id est, quo litteræ hujus versiculi vocant, dirigat iter. Meritoque in primo statim versu requiem suam postulat; quia ipse litteræ septimus numerus est quietis. Quæ autem major requies; quam ut in verbo Dei requiescat, atque ejus se gratia et consolatione demulceat?

Lectio S. Ambrosii.

49. Memento, Domine, verbi tui servo tuo, in quo mihi spem dedisti.

Lectio Vulgata.

49. Memor esto verbi tui servo tuo, in quo mihi spem dedisti.

2. *Memento,* inquit, *Domine, verbi tui servo tuo, in quo mihi spem dedisti.* Verbum Dei dejectos nos atque depressos ad cœlestem gratiam provocavit; ut desideremus æternitatem, despiciamus præsentia, temporalium incuriosi[2] futura et invisibilia requiramus. Vocat igitur nos ad se Dei Verbum, sicut habes scriptum: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam.* Ideoque sequamur vocantem Dominum Jesum; ut a sæcularibus ad perpetua transeamus, nosque ipsos regere noverimus.[3] Matth. xi, 28.

3. Ergo David,[4] quoniam sæpe responsis erat invitatus cœlestibus, quibus remunerationem fidei meritorumque speraret fore, sicut habes scriptum, dicente Deo per Nathan prophetam: *Accepi te de ovili ex uno grege; ut sis in principem in populum meum Israel; et eram tecum in omnibus quibus ingrediebaris; et exterminavi omnes inimicos tuos a facie tua:* — et infra: *Et requiem tibi dabo ab omnibus inimicis tuis:* — quo responso accepto, ait David: *Quid sum ego, Domine meus, Domine*[5] *et quæ domus mea; quoniam dilexisti me in his, et memorata sunt minima in conspectu tuo, Domine, et locutus es pro* II Reg. vii, 8, 9. *Ibid.*, 11

[1] Mss. A, N, P, *a, præceptis;* quæ lectio videtur firmari tam iteratione vocis hujus hoc ipso numero, quam repetitione ejusdem versus numero sequenti. Sed quia ipso subsequenti num. habetur in altero versu vox *præcepta* etiam ubi in priori citatione legitur in omnibus codd. *mandata;* ideo pronum est inferre, Ambrosium in utroque versiculo priori vice adhibuisse voces *mandatis, mandata;* altera vero vice varietatis gratia substituisse *præceptis, præcepta.*

[2] Edit. Rom. cum duobus mss.: *Despiciamus præsentia, temporalia recusemus, futura* etc. Antiquæ cum aliis aliquot: *Despiciamus præsentia temporalium incursionum, si futura,* etc. Maurini, et major ac potior pars mss., quibuscum et nostri A, N, P, *a,* ut in textu.

[3] Mss. A, N, P, *a, norimus.*

[4] Edit. omnes ante maurinam: *Ergo David* (*vocatus erat verbo Dei, et spem in eo habuit*) *quoniam* etc. Sed inclusa uncinis neque in Vat. neque in gall. codd. neque in quatuor nostris reperire est. Addita vero ab aliquo videntur fuisse, qui cum intelligeret voces *ergo David* referri ad inferiores illas: *Hoc igitur responso* etc., putavit sensum nimis esse suspensum. Unde ut ei vitio mederetur, voces a Maurinis resecatas adjecit.

[5] Maur., *Domine, Deus meus,* uti Vulgata, et communior editionum ac mss. lectio. Nos autem mss. A, N, P, *a* lectionem prætulimus, quia ejus genuinitas jure arguitur a consonantia cum græco Alexandrinorum, Κύριε μου, Κύριε.

II Reg. VII, 18, 19. *domo servi tui in longinquo?* — et infra ait: *Et nunc, Domine meus, Domine, tu es Deus, et verba tua sunt vera, et locutus es pro servo tuo bona hæc: et nunc incipe benedicere domum servi tui, ut sim in æternum in conspectu tuo; quoniam tu, Domine meus, Domine, locutus es, a benedictione tua benedicetur domus servi tui in æternum:* hoc igitur responso, et aliis vocatus David, sperare non desinit, et propheticæ fidei auctoritate convenit Dominum; ut meminerit promissorum suorum, quorum immemor esse non soleat. Sanctis enim quæcumque spoponderit, implere consuevit, nostrarum immemor iniquitatum, suarum non immemor sponsionum. Denique scriptum est: *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas.... et memor non ero: tu autem memor esto,* Isai. XLIII, 25, 26. *et judicemur.* Vult oblivisci quæcumque minitatus fuerit peccatoribus, si vias aliquando convertant: vult etiam conveniri, ut si quis proposita secutus virtutibus præmia, bene certaverit, fructum remunerationis exspectet; quin etiam exigat, sicut habes scriptum: *Certamen bonum* 1 *certavi, cursum consummavi: reposita est*[1] *mihi* II Tim. IV, 7. *corona justitiæ.* Non est enim arrogans usurpatio, sed fidelis; quia verum Deum non posse fallere confitetur. Ideoque admonet et David dicens, ut meminerit Dominus verbi sui; quo nos ad sperandum provocat; ut terrenis renuntiemus, inhæreamus cœlestibus.

4. Dicit ergo David: Certamen certatus sum, bravium peto verbi tui, quod promisisti mihi: memor esto promissorum tuorum, quæ spopondisti servo tuo. Non usurpatione speravi, quæ ut sperarem, ipse fecisti. Servus sum, exspecto alimentum a Domino: miles sum, exigo ab imperatore stipendium: vocatus sum, postulo ab invitante promissum. Verecunde autem auctoritatem suæ fidei temperavit, dicendo se servum; quia *Oculi servorum in manibus domino-* Ps. CXXII, 2. *rum suorum.* Hæc ex persona David propria bene prompta sunt.

5. Ceterum si quis informationem cujusque hominis considerat, potest levitis communia promissa librare, sicut habes: *Date Levi viros* Deut. XXXIII, 8. *ejus, date Levi manifestos ejus.* Potest etiam po- 2 puli credentis electis alloquium istud aptari:[2] 3 cui per typum Joseph, primo in tribu[3] ejus nominis, deinde per tribum in primæ electionis hæredes transfusa est divina promissio, dicente Moyse: *Primogenitus tauri decus ejus: cornua unicornui cornua ejus: in ipsis gentes ventilabit* Ibid., 17. *simul usque ad summitatem terræ.* Unicum enim Verbum Dei hoc prophetatur oraculo, toto per gentes orbe fundendum. Hoc ergo surrecturæ Ecclesiæ promissum David verecundus sui, impatiens vero communis profectus morantis, exigere videtur.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
50. Hæc me consolata est in humilitate mea; quoniam verbum tuum vivificavit me.	50. Hæc me consolata est in humilitate mea: quia eloquium tuum vivificavit me.

6. Et addidit: *Hæc me consolata est in humilitate mea; quoniam verbum tuum vivificavit me.* Hæc est spes, hæc quæ verbo tuo obvenit mihi, consolata est me, ut tolerarem acerba præsentium. Dum facit Paulus contra nomen, non habet spei consolationem: dum patitur pro nomine, haurit spem de consolatione. Et fidelis factus quomodo[4] nos consoletur, accipe: *Quis nos se-* 4 *parabit,* inquit, *a dilectione Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est: Quia propter te morti tradimur tota die, æstimati sumus ut oves occisionis.* Et qua ratione illa patienter Rom. VIII, 35, 36. tolerari possint, addidit: *Sed in his omnibus superamus propter eum, qui nos dilexit.* Ergo si Ibid., 37. quis vult adversa superare, si est persecutio, si est periculum, si mors, si ægritudo gravis, si incursus latronum, si facultatum proscriptio, si quidquid eorum quæ putantur in isto adversa sæculo; facile superantur, si sit spes quæ consoletur. Nam etsi illa acciderint, tamen gravia esse non possunt dicenti: *Existimo enim quod indignæ sint passiones hujus temporis ad futuram gloriam.* Quisquis enim meliora sperat, num- Ibid., 38. quam levioribus frangitur.

7. In tempore igitur humilitatis nostræ spes consolatoria est, quæ non confundit: tempus autem tentationum, tempus humilitatis animæ nostræ arbitror. Humiliatur enim anima nostra, dum traditur tentatori, duris examinanda laboribus; ut luctetur et certet, congressum contrariæ experiens potestatis: sed in his tentationibus vivificatur alloquio Dei. Hæc est enim animæ nostræ vitalis substantia, qua alitur, et pascitur, et gubernatur. Nec quidquam aliud est quod vivere faciat rationabilem animam, quam alloquium Dei. Sicut enim augetur sermo Dei in anima nostra, dum suscipitur, dum intelligitur, dum comprehenditur; ita etiam vita ejus augetur: et quemadmodum e contrario alloquium Dei deficit in[5] anima nostra, ita et incurrit ejus vita de- 5 fectum. Itaque ut connexio ista animæ et corporis nostri spiritu vitali animatur, atque alitur, et tenetur: ita verbo Dei et spiritali gratia anima nostra vivificatur. Unde omni genere studere

[1] Mss. A, N, P, *a, deinde reposita est.*

[2] Rom. edit. cum paucis mss. *Potest etiam populis credentibus, populis electis.* Antiquæ cum aliis mss.... *populi credentis electis.* Quod autem in cunctis editionibus ante maurinam sequitur: *Potest et surrecturæ Ecclesiæ convenienter aptari,* desideratur in mss. et superfluum videtur, et ideo jam a Maurinis omissum fuit.

[3] Romana editio ac maurina, in *typo.* Nos tamen substituimus *in tribu* juxta quatuor codd. A, N, P, *a,* quia hæc lectio contextui unice convenire videtur.

[4] « Ita vet. editt. Rom. vero conversis verbis emendaverat: *de spe consolationem.* Mss. autem totum hunc locum exhibent in hæc verba: *Dum facit et fideles futuros* (nonnulli *futuris,* aut etiam *futuri*) *quomodo nos consoletur, accipe.* Non omnino spernenda lectio, si legas, *futuros,* et verbum, *facit,* ad spem referas. Hic tamen præstare videntur editiones. » Hæc Maurini. Mss. vero A, N, P, *a* habent: *Dum facilis, et fidelis factus,* etc., ubi evidenter aliquid deesse conspicitur.

[5] Mss. A, N, P, *a, ab anima.*

debemus, ut reliqua omnia posthabentes, congregemus nobis alloquia Dei, et congeramus in
1 principale[1] nostrum, in sensus, in sollicitudines, considerationes, actusque nostros; ut alloquiis Scripturarum facta nostra conveniant, nec a serie præceptorum cœlestium actus nostri discordare
2 videantur,[2] quo possimus et nos dicere: *Quoniam eloquium tuum vivificavit nos.*

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
51. Superbi inique agebant nimis: a lege autem tua non declinavi.	51. Superbi inique agebant usquequaque: a lege autem tua non declinavi.

8. Tertius versus est: *Superbi inique agebant nimis: a lege autem tua non declinavi.* Maximum peccatum in homine superbia est; quandoquidem inde manavit nostri origo delicti. Hoc telo nos primum diabolus vulneravit, et perculit. Nam nisi homo serpentis persuasione deceptus sicut Deus esse voluisset, et verum falsumque cognoscere, quod penitus discernere humana fragilitate non poterat; ideoque quod sequeretur acceperat, ne temeraria usurpatione de illa paradisi felicitate decideret: nisi, inquam, homo suis non contentus finibus interdicta temerasset, numquam feralis culpæ ad nos transisset hæreditas. Et quid de homine dicam? Ipse diabolus per superbiam naturæ suæ amisit gratiam. Denique dum dicit: *Ponam thronum meum super*
Isai. XIV, 13, 14. *nubes.... et ero similis Altissimo,* consortiis excidit angelorum: cujus criminis digna mercede damnatus, hominem sibi participem requisivit, in quem consortium suæ transfunderet offensæ.

9. Quid igitur hoc peccato potest esse deterius, quod a Dei cœpit injuria? Ideoque Scri-
Prov. III, 34. ptura dicit: *Dominus superbis resistit.* Tamquam suæ contumeliæ propulsator, veluti quoddam suscepit adversus superbiam speciale certamen; tamquam dicat: Meus iste adversarius est, qui me lacessit; mihi debetur ista congressio. Unde et Apostolus multiplicis culpæ materiam esse superbiam declaravit, dicens de hæretico: *Quia ei quæ secundum pietatem est, doctrinæ non adquiescit: superbit nihil sciens, sed languescens circa quæstiones et pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidiæ, contentiones, sacrilegia, suspiciones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum, et a veritate alienorum, existimantium quæ-*
I Tim. VI, 3-5. *stum esse pietatem.* Quantorum itaque expressit causam esse delictorum superbiam? Unde David commendare volens devotionem suam nulla superborum iniquitate adtentatam, ait: *Superbi inique agebant nimis.* Non solum iniquitatem agentium, sed etiam nimiam iniquitatem pariter declaravit, quæ conveniret superbis: quorum ne aliquo tentaretur contagio, audi alibi dicentem: *Superbo oculo, et insatiabili corde,*
Ps. C, 5. *cum hoc non edebam.*

10. Itaque quoniam quanta vis mali in superbia esset, expresserat; quemadmodum vin-

A ceretur debuit nos docere: meritoque quasi bonus doctor demonstrat remedium, qui exaggeravit venenum. Audi ergo quomodo excludas virus superbiæ: *A Lege,* inquit, *tua non declinavi.* Lex igitur Dei sola potest superbiæ virus hebetare, quæ informavit virum devotioni deditum, quali se regere debeat cautione. Multi enim non solum alieni a fide, sed etiam qui videntur non mediocria Scripturarum præcepta gustasse, tentari solent prosperis superborum
B processibus; videntes eos qui prævaricantur legem, impietatis arbitros, arrogantes, contemptores fidelium, extollentes se adversus eos qui humiliant cor suum secundum timorem Dei et præcepta cœlestia, abundare in hoc sæculo divitiis, præconio, honoribus, potestatibus; eisque quo graviora commiserint, eo adfluentiores successus commodorum sæcularium secundare, contra autem justos viros plerumque laborare inopia, amissionibus filiorum, sterilitatibus conju-
C gum; quo exagitati atque turbati, sensum mentis inclinent, ut putent Dei in hoc quodammodo errare judicium: non tenentes caput veritatis, quo evidentissime comprehenditur non in hoc sæculo, sed in futuro repositam nostrorum remunerationem esse meritorum.

11. Sed paucorum est istud advertere. Denique in principiis etiam David ipse tentatus est, sicut habes scriptum: *Ecce ipsi peccatores et abundantes in sæculo obtinuerunt divitias, et*
D *dixi: Numquid sine causa justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas, et fui fla-*
Ps. LXXII, 12-14. *gellatus tota die?* Ita igitur et nostrum unusquisque, qui perfecti non sumus, hæc videns dicit: Ubi est providentia Dei, ubi justitia? Superbus iste abundat, arrogans iste locupletatur, impius iste beatus et potens est: justus autem ille, vides quemadmodum jacet dejectus atque defectus, quemadmodum ipso victu indiget, afficitur contumeliis ab isto impio, ab isto inso-
E lente conculcatur, excluditur. Non mediocris utique ista tentatio est, nisi ad ea quæ sunt ventura prospicias, nisi præceptis plenius cœlestibus instruaris.

12. Denique et David putabat se ante hæc cognoscere, sed nesciebat; et ideo anxius fluctuanti animo laborabat. Unde ait: *Et æstimabam me scire: hoc labor est ante me, donec ingrediar in sanctuarium Dei, et intelligam in novissimis.* In quibus per id quod se extulerunt *Ibid.*, 16, 17.
F superbi, vidit prophetico spiritu dejectiores fore, et ait: *Quomodo facti sunt in desolationem, subito defecerunt, et exterminati sunt propter iniquitatem suam, sicut somnium exsurgentis?* Co- *Ibid.*, 19, 20.
gnovit igitur impiorum successus in hoc sæculo somnii esse similes, non veritatis: quorum emolumenta tamdiu videntur esse, dum dormiunt. Ubi edormierint somnium[3] suum qui videban- 3
tur sibi potare, jam sitiunt: qui epulabantur,

[1] Id est animam partemque nostram spiritalem, de qua proxime ante dixerat: et eo verbo sæpius utitur S. Præsul eodem sensu. (Edit. Maur.)

[2] Mss. A, N, P, *a, actus noster.... videatur.*

[3] Omnes editt. ante maurinam, *somnum suum;* et sic deinceps. Et favet quidem is ad quem allusum videtur, ps. 75

esuriunt, nihil solidum ex isto somnio, perfectumque referentes. Et bene somnium dormiunt sæculares viri, qui licet sæculo vigilent, Deo dormiunt, de quibus bene sanctus Job, qui eorum ante adfluentiam mirabatur, ait: *Quia sicut paleæ jactantur a vento, et sicut pulvis turbine dissipantur.... moriuntur autem cum amaritudine animæ suæ, nihil manducantes, nihilque boni habentes.* Job. XXI, 18, 25. Justus autem habens bonæ fiduciam conscientiæ, in suis magis novissimis gratulatur, et se vitæ hujus exitu a laboribus intelligit liberari, mercedemque boni operis et factorum requirit dicens: *Reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex; non solum autem mihi, sed et iis qui diligunt adventum ejus.* II Tim. IV, 8.

13. Sed hoc ille ait, qui poterat dicere: *A lege autem tua non declinavi;* in quo non solum boni operis elucet gratia, sed etiam intimæ puritas conscientiæ. Lex enim non solum agendi munus informat; verumetiam secretæ emundat mentis affectum. Non enim solum in operibus, sed etiam in ipsis occultis secundum legem Domino militamus; quia Lex dicit: *Non fiat verbum injustitia occulta in corde tuo;* Deut. XV, 9. ut non solum nihil opere factisque delinquas, cum superbos videris gloriari, nec sermone labaris; sed ne in corde quidem intimo, dum de Dei judicio disceptas, contrahas iniquitatis offensam: quæ quo putatur occultior, eo frequentior esse consuevit; quia tuto putat unusquisque quod hujusmodi disceptationes,[1] velut septus visceribus suis, conscientiæ suæ credat; cum ipse sui accusator in die judicii sit futurus, quia revelantur cordis abscondita, testimonium perhibente conscientia accusationibus nostris.

14. Cujusmodi igitur sit propositum viri sancti, hoc evidentius loco exponitur. Primum enim memor esse debet promissorum cœlestium: secundo quæ viventibus merces statuta debetur. Deinde aliud propositum viri sancti est, ut etiamsi in periculis et adversis positus sit; spe tamen quam hausit ex serie Scripturarum, se debeat consolari. Tertium propositum, ut etsi impios et sacrilegos videat, et superbos inique agentes abundare divitiis in hoc seculo; non quasi incredulus declinet a lege, sed in ejus semitis perseveret, et fugiat superborum contagia. Contaminat enim omnis immundus, immundus autem superbus, de quo scriptum est: *Immundus ante Deum omnis tumidi cordis.* Prov. XVI, 5.

	Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
A	52. Memor fui judiciorum tuorum quæ a sæculo sunt, et me consolatus sum.	52. Memor fui judiciorum tuorum a sæculo, Domine: et consolatus sum.

15. Quartum propositum viri sancti, ut memor sit judiciorum cœlestium, sicut David adserit, qui dicebat: *Memor fui judiciorum tuorum quæ a sæculo sunt, et me consolatus sum.* Nisi enim unusquisque legis instructus et informatus exemplis, credat semper vera esse Dei judicia, cito declinat a lege. Qui autem præterita repetit, B et ex semet colligit seriem vetustatis, cognoscit quod neque peccator pœnam suæ improbitatis evadat, neque justus æquitatis suæ præmiis defraudetur. Retexit enim animo quod ab initio Adam propter mandati cœlestis prævaricationem de paradisi ejectus sit incolatu, et Cain parricidalis sceleris pretium divinæ sententiæ auctoritate damnatus exsolverit: quod Enoch propter devotionem raptus ad cœlum, terrenæ malitiæ virus evaserit: quod Noe propter C justitiam diluvii victor, generis factus superstes humani sit: quod Abraham propter fidem seminarium posteritatis suæ toto orbe diffuderit: quod Israel propter laborum tolerantiam populum credentium proprii nominis signaculo consecraverit: quod ipse David propter mansuetudinem regali honore donatus, senioribus fratribus antelatus sit: quod Elias propter zelum Dei, curru elevatus in aerem, cœlestis sedis hospitium novi generis adquisierit incolatu. D

16. Hæc qui novit retexere, habet unde gratiam suæ consolationis adquirat; et contra;[2] quia judicia Dei vera sunt, sicut habes: *Judicia Dei vera, justificata in semetipsa, desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum, et dulciora super mel et favum; etenim servus tuus custodit ea.* Custodienti igitur dulcia sunt divina judicia: Ps. XVIII, 10, 11. negligenti autem ea amara esse non dubium est; quia advertit in opprobrii turpitudine peccatorum[3] propositum sibi divinæ eventum esse E sententiæ. Qui autem bene sibi conscius est, non turbatur utique, dicens: *Hæredes sumus Dei, cohæredes autem Christi; si tamen compatiamur, ut et simul glorificemur.* Rom. VIII, 17.

17. Sed quis nostrum hujusmodi, ut se divinorum judiciorum serie consoletur? Terribilia sunt peccatoribus etiam humana judicia: quanto magis divina formidini sunt? Denique ut hoc illa quæ vere æterna sunt, colligamus exemplo, videmus in hoc sæculo innocentes lætos ad F

versiculus 6: ὕπνωσαν ὕπνον αὐτῶν. Mss. tamen prope ad unum Maurinis testibus huic lectioni repugnant, quorum haud dubie sensus est hoc loco concinnior. Revera etiam e nostris quatuor, unus *a* refert *somnum*.

[1] « Edit. Rom. ex uno cod. Vat. *quia puto hoc viri sancti esse propositum, quo putat*, etc. Editt. autem vet. ac mss. omnes gallic. ut nos in corpore; nisi quod vet. editt. cum uno aut altero ms. legunt: *hujusmodi disceptatione*, ubi nos ex aliis reposuimus.... *disceptationes*. Quod aptius ad sensum congruere non negabit, qui locum paulo accuratius inspexerit. » Ita Maurini, quorum lectiones et mss. nostri plena consensione confirmant.

[2] Editt. ante maurinam: *Econtra, qui non novit, non habet unde consoletur. Quopropter custodiamus judicia Dei; quia judicia Dei vera.* Cod. vero mss. magno consensu: *Et contra; quia judicia Dei*, etc. ut supra in textu. Ideo visum est Maurinis, aliquem supplere voluisse quod lectori suo cogitandum reliquit Ambrosius.

[3] Mss. A, N, P, *a*, *in opprobrium* (cod. N, *opprobrio*) *et in turpitudine peccator*.

judicium festinare, odisse moras, celeritatem affectare judicii: reos autem refugere et pavere, differre, vitare, mœstificari denique, cum diem judicii audierint constitutum. Beatus itaque ille qui illud cœleste judicium lætus exspectat. Scit enim sibi regnum cœlorum, angelorum consortium, coronam quoque bonorum repositam esse meritorum.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
53. Pusillanimitas detinuit me a peccatoribus derelinquentibus legem tuam.	53. Defectio tenuit me, pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam.

18. Consideremus nunc, quod sit aliud propositum viri sancti, et ex sequentibus æstimemus. *Pusillanimitas,* inquit, *detinuit me a peccatoribus derelinquentibus legem tuam.* Non est hoc commune cum multis: nam plurimorum est contristari, si quam ab aliquo patiantur injuriam, si læsi, si appetiti, si decolorati sint. Nostra enim causa est: nos infirmiores fraudi nobis aliquos dolemus fuisse. At vero qui fortior est, non propriam contumeliam dolet, sed aliena peccata; et in sua injuria lapsum alterius ingemiscit, et causam se fuisse deplorat lædentis erroris. Exemplum accipe apostolicum: Paulus enim in peccato flebat alieno,[1] sicut ipse ait: *Nam ex multa tribulatione et angustia cordis* II Cor. II, 4. *scripsi vobis per multas lacrymas.* Et cum ipse contristaretur, eos ipsos quos arguebat, contristari nolebat. Denique addidit: *Non ut contristemini, sed ut sciatis quam caritatem habeo in* Ibid. *vobis abundantius.* Contristari[2] enim volebat usque ad pœnitentiam lapsos, non usque ad mœstitiam profundiorem; tantum ut eorum qui arguebantur, mœstitia gaudium fieret arguenti. Unde ait: *Si enim ego contristo vos, quis est qui* Ibid., 2. *me lætificet, nisi qui contristatur ex me?* Arguit itaque ut allevet diuturnitatem mœstitiæ, quo pœnitentia fieret in salutem: damnat, ut absolvat: excludit, ut recipiat: non ignoscit, ut liberet. Ideo talis Paulus, quia bene peritus in lege, cognoverat præceptum dicentis: *Pusillanimitas detinuit me a peccatoribus derelinquentibus legem tuam.*

19. Dolebat David, non quia contemnebatur, non quia ipse appetebatur, sed quia lex Dei relinquebatur; et eorum qui hoc faciebant, damnum dolebat, quod perirent Deo. Sicut bonus pater in phrænesi constituti filii, cum ab eo maledicatur, verberetur, afficiatur injuriis, non suam, sed ægroti deflet ærumnam; et contumeliam dolet, non quod sibi sit irrogata, sed quia per furorem quid faciat, æger ignorat: ita vir bonus cum videt peccatorem non revereri, non honorare etiam canos senioris, quo præsente, A faciat aliquid indignum; non agnoscere quadam peccandi insania quam indecora et inhonesta committat; quasi moriturum dolet, quasi desperatum a medicis ingemiscit: et ut bonus medicus primo monet, deinde etiamsi gravia patiatur, tamen tamquam ille ægrum, etsi cædatur, sustinet: et si maledicatur, non relinquit: et quidquid potest medicinæ adhibere, non denegat: nec tamquam contumacem deserit, sed tamquam bene de se meritum omni studio sanare contendit, B exercens non solum artis peritiam, sed etiam mentis benignitatem.

20. Ita ergo etiam justus et cum contemnitur a peccatore, non avertitur: et cum læditur, furoris illud putat esse, non improbitatis; magisque vulneri ejus medicinam adferre desiderat, et compatitur, et dolet non propter se, sed propter illum qui desperato laborat incommodo: et dicit hunc unum ex fratribus sic laborare, sic affici, ut faciat mihi injuriam; qui si agnoC sceret me, honoraret utique, certe non læderet. Quid enim læsus est meo facto, ut habeat lædentis affectum? Ergo cum non suppetit causa lædendi, non potest culpa esse propositi. Ergo si justus sum, afficior propter caritatem, propter dilectionem, propter Ecclesiæ damnum, propter corporis detrimentum. Possum etiam illud dolere, quod etiam si ego lædentem non læserim, et non sim mihi conscius quod eum in me aliquibus injuriis excitaverim; tamen D causa illi fuerim lapsus ejus, quod innocentem lædendo delinquat, quod factus sim ei materia peccati.

21. Hoc ergo dolet David, et ideo dolet, quia cum unum membrum patitur, et cetera membra compatiuntur. Ideo forte et illud positum est: *Justus in exordio sermonis accusator est sui.* Nam Prov. XVIII, 17. etsi possit justus habere in se quod accuset,[3] 3 et justus esse (quia nemo sine peccato præter unum Deum), et possit etiam peccator hoc ipso E justus esse, quia accusator est sui, secundum illud: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris;* attamen forsitan etiam aliquibus non videatur absurdum, ut etiam de illo dictum sit, quod justus sit qui se accusat pro alio, etiamsi in se nihil habeat quod accuset.

22. Quam igitur in his omnibus sancto David viri justi prima persona conveniat, consideremus. Accusavit se, nullo accusante: peccatum confessus est proprium, quando percussus est corde, F eo quod numeraverit plebem. Qui et dixit ad Dominum: *Peccavi, Domine, quod fecerim hoc verbum: et nunc, Domine, aufer iniquitatem servi tui, quod*[4] *deliqui vehementer.* Itaque quamvis 4 III Reg. XXIV, 10. Scriptura habeat, quod apposita est ira Dei, ut

[1] Cod. A, *peccatum flebat alienum.*

[2] Mss. A, N, P, *a, Abundantius contristari;* sed cod. P eadem manus correxit ut in textu.

[3] « Edit. Rom. cum paucis mss. *habere nihil in se quod accuset, et justus non esse.* Forte quod creditum sit allusionem esse ad illud Pauli: *Nihil mihi conscius sum* etc. Melius tamen ant. editt. ac reliqui mss. ut in textu. Hic siquidem significatur justos, etsi peccata gravia quibus justitia amittitur, in se non videant; ea saltem videre quæ sufficiant, ut se ipsi vere possint accusare: quemadmodum locus e Prov. laudatus satis ostendit. » Ita Maurini. Mss. A, N, P, *a, habere quod in se accuset.*

[4] Mss. A, N, P, *a, quia.*

irasceretur in Israel, quo regis prolapsio excusari videretur: tamen cum vidisset angelum qui stragem plebis efficiebat, percutientis ictui se ipsum objecit dicens: *Ecce ego peccavi, et ego pastor malignum feci: et hic grex quid fecit? Fiat manus tua in me, et in domum patris mei.* III Reg. XXIV, 17. Quasi justus ergo accusator sui fuit in ipso sermonis exordio, et peccatum suum agnovit, et iniquitatem propriam confitendo, justificatus est in semetipso. Alibi quoque de Uriæ morte coargutus a Propheta ait: *Peccavi Domino;* II Reg. XII, 13. cui responsum est, propter pœnitentiam ablatum a Domino ejus esse peccatum.

23. Item alio loco cum Semei malediceret ei, et lapidaret eum septum bellatoribus, per quos vindicare se posset, patienter ferebat, ne verbo quidem referens contumeliam: quin etiam cum Abessa dux ejus caput maledicentis vellet auferre, ait Rex: *Quid mihi et tibi est, fili Sarviæ? Quod maledicit mihi, Dominus dixit ei maledicere David.* II Reg. XVI, 10. Primum igitur culpam ejus excusavit, et causam ad Domini retulit voluntatem. Secundo in suum meritum retorsit; ut non illum errasse, sed se meruisse significaret. Tertio maledictionem illius sibi non solum non nocere, sed etiam prodesse memoravit, sicut scriptum est: *Et dixit David ad Abessa, et ad omnes pueros ejus: Ecce filius meus qui exivit de semine meo, quærit animam meam; quanto magis filius Jeminei?* Ibid., 11. Granditer impetum infregit ultoris. Quomodo enim maledictum extranei pro regis injuria vindicaret, cum filii adhuc parricidium inultum maneret? Non utique extranei maledictum, et filii parricidium æqua esset lance pensandum. Et addidit: *Sine illum maledicere; quoniam dixit illi Dominus, donec videat humilitatem meam, et retribuat mihi Dominus bona pro maledicto.* Ibid., 12. Est et aliud justi propositum longe omnibus perfectius et potentius, intervenire pro persequentibus, et excusare peccantes: quod legimus in Evangelio, dicente Domino Jesu cum crucifixus esset a perfidis: *Pater, dimitte illis; non enim sciunt quid faciunt.* Luc. XXIII, 34.

24. Liquet igitur his magisteriis doctrinæ cœlestis, quod justus se accusare malit, quam alium deformare. Denique de Joseph, cui desponsata erat Maria mater Domini, scriptum est quod cum eam gravem utero vidisset, cum esset justus, noluit eam traducere; et utique nullum adhuc audierat oraculum. Ita non solum ab ultionis atrocitate, sed etiam ab accusationis severitate persona justi aliena est: potiusque ducit suam remissionem accusari, quod non indicaverit,[1] quam alienum crimen urgere. Sed dices: Quomodo dixit ipse David: *Lætabitur justus cum viderit vindictam impiorum?* Mihi videtur quia lætetur, quod ipse evaserit, non quia impii puniantur. Quæramus aliud justi propositum ex sequentibus. Ps. LVII, 11.

Matth. I, 19.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
54. Cantabiles mihi erant justificationes tuæ in loco peregrinationis meæ.	54. Cantabiles mihi erant justificationes tuæ in loco peregrinationis meæ.

25. Itaque dicit: *Cantabiles mihi erant justificationes tuæ in loco peregrinationis meæ.* Merito peregrinationibus non frangebatur, superbos declinabat, eorumque prosperis successibus non movebatur. Consolabatur se in judiciis cœlestibus, angebatur in alienis peccatis; quia cantabiles habebat justificationes Dei. Quæ enim bene tenemus, cantare consuevimus: et quæ cantantur, melius nostris adhærent sensibus. Non enim perfunctorie transeamus quæ legimus; ut tunc tantum cum legimus ea, in memoriam eorum redire videamur: sed etiam cum abest codex manibus, tamquam animantia quæ probantur et munda habentur in Lege, etiam quando non pascuntur ruminare consueverunt, ex semet ipsis alimenta sibi recondita proferentia; ita et nos de nostræ memoriæ thesauro, de interioribus nostris ruminandum nobis pabulum spiritale promamus. Hymni nobis, canticum nobis, psalmi nobis justificationes Domini sint. Psallamus spiritu, psallamus et mente; ne si obliti fuerimus, in tempore necessitatis dicatur unicuique nostrum: *Abjecisti sermones meos post te.* Ps. XLIX, 17.

26. Ideoque ut expelleret et eliminaret oblivia[2] a domo sancta sua, cantatores sibi fecit verus Salomon, qui toto spiritu inquirendæ[3] cognitioni divinitatis intenderent; ne psallentes deessent Ecclesiæ suæ, quorum cantu nequam spiritus fugaretur, sicut David sancti docemur exemplo, quo psallente, malus ille spiritus expellebatur, qui Saul regis corda vexabat. Prophetæ quoque ut prophetarent, psallendi peritum jubebant psallere, quo suavi invitata dulcedine spiritalis infunderetur gratia. Et in Evangelio legimus in domo patris illius filium recuperantis præcrepuisse symphoniam, qua epulantes delectabantur fideles, perfidus autem impatienter audiebat. Dulcis igitur est cantilena, quæ non corpus effeminat, sed mentem animumque confirmat. Ideoque Canticum dicitur Domini Testamentum; quia remissionem omnium peccatorum, Dominique justitias in Scripturis Evangelii suavi mentis exsultatione concinimus. Ipse quoque Dominus non dedignatus est dicere: *Cantavimus vobis, et non saltastis.* Cantavit nobis in Evangelio veniam delictorum: debuerunt[4] Judæi mentem adtollere non histrionico

II Paral. V, 12. I Reg. XVI, 23. IV Reg. III, 14. Luc. XV, 25. Luc. VII, 32.

[1] Editt. ant. cum maxima parte mss.... *quod non judicaverit.* Rom. cum mss. aliquot et quatuor nostris.... *non vindicaverit.* Cod. Remig.... *indicaverit,* id est, accusaverit, sive crimen detulerit, quo sensu, animadvertunt Maurini, non semel hoc verbum accipitur apud Ciceronem. Et hic quidem optime, rite concludunt, uti orationis docet series.

[2] Maurini ex aliis mss. et editt. habent: *ut expelleretur et eliminaretur oblivio.* Sed quatuor mss. A, N, P, *a* habent: *ut expelleret et eliminaret oblivia.* Præferenda autem visa est hæc lectio propter vocem *oblivia,* quæ utpote elegantior, magis ambrosiana visa est; utpote insuetior, ansam dedit ut a librariis in *oblivio* immutaretur, et sic etiam verba ad passivam formam transferrentur.

[3] Mss. A, N, P, *a, conquirendæ.*

[4] Mss. A, N, P, *a, debuerant.*

corporis motu, sed sancto Spiritu. Non fecerunt; ideo reprehenduntur.

1 27. Sed etiam et corporis saltatio[1] in honorem Dei laudabilis habetur. Denique saltavit David ante arcam Domini, et vidit eum Michol filia Saul saltantem, et percutientem in organis
2 harmonizatis[2] in conspectu Domini, et ait ad eum, posteaquam se domum recepit: *Quid utique honorificatus est rex Israel; quia denudatus est hodie in oculis puellarum ancillarum suarum, sicut unus ex saltatoribus?* Et dixit David ad
3 Michol in conspectu Domini:[3] *Benedictus Dominus qui elegit me super patrem tuum, et super omnem domum illius constituere in principem super*
4 *plebem suam Israel et Judam: et ludam*[4] *in conspectu Domini, et denudabor adhuc sic, et ero nugax in conspectu tuo, et cum puellis cum quibus dixisti me nudatum, glorificabor. Et Michol,* inquit, *filiæ Saul non erat filius usque in diem*
II Reg. VI, 20 et ss. *mortis ejus.* Evidens itaque exemplum quod et Propheta qui percutiebat in organis, et saltavit ante arcam Domini, justificatus est; et illa quæ reprehendit eum, sterilitate damnata est.

28. Sed non satis est ut aliquis cantabiles habeat justificationes Dei, nisi terrenarum exuat se servitio sollicitudinum. Ideoque addidit: *In loco peregrinationis meæ.* Convenit sibi; siquidem
Ps. XXXVIII, 13. et alibi ait: *Advena sum ego in terra hac.* Unde et Apostolus non vult nos in domo Dei, fideique vocatione advenas esse et peregrinos; sed cives
Ephes. II, 19. sanctorum et domesticos Dei. Qui enim domesticus Dei est, exsul est mundo: qui conversatur in cœlestibus, peregrinus est terris. Peregrinabantur in hoc mundo Hebræi, naturam incendii non sentientes: cantabiles habebant justificationes Dei, cum hymnum Deo de creaturarum laudatione cantarent.

29. Deinde qui cantat, vacuus est, et diversarum cogitationum curas relegat, sequestrat avaritiam, et non solum corporis voce, sed etiam mentis vivacitate se mulcet. Non enim tamquam mœstus inopiæ sollicitudine, sed tamquam liber ab omnibus corporalium affectibus passionum canebat idem Propheta: *Psallam tibi, Deus, in cithara, sanctus Israel. Gaudebunt labia mea,*
5 *cum*[5] *cantavero tibi: et anima mea quam redemisti.*
Ps. LXX, 22, 23. Cantabat hæc lætus, tamquam his melioribus epulis pasceretur. Epulabatur enim animus
6 piæ devotionis alimento.[6] Non solum itaque hymni et psalmi, sed etiam Legis præcepta cantabilia sanctis sunt. Denique cantabat Moyses qui Legem accepit, cum prætergressus pedibus mare, servati populi ductor justificationes Domini prædicaret.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
55. Memor fui nocte nominis tui, Domine, et custodivi legem tuam.	55 Memor fui nocte nominis tui, Domine: et custodivi legem tuam.

30. Superest adhuc propositum egregium viri justi, quia omni tempore circa Dei laudes esse debet intentus, non solum die, sed etiam nocte. Ideoque addidit: *Memor fui nocte nominis tui, Domine, et custodivi legem tuam.* Videamus si et ille memor est, qui vocat Dominum verbo, non custodit autem mandata divina. De quo dictum est satis, quia non quicumque dicit: Domine, Domine, acceptus est Christo; sed qui operibus bonis fidelem suum probare potuerit affectum. Fides ergo, probitas, innocentia memorem probant. Quod autem ait: *Memor fui nominis tui,* plena devotio est; *quia nemo dicit Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto.* Hoc nomen invocetur diebus ac noctibus: nullum tempus precandi vacuum sinat sancta devotio præterire. Matth. VII, 21. I Cor. XII.

31. Si studentes igitur doctrinis sæcularibus perparum somno indulgent; quanto magis qui Deum cupiunt cognoscere, non debent somno corporis impediri, nisi quantum naturæ satis est? David per singulas noctes lectum suum lacrymis diluebat: surgebat etiam noctis medio, ut Domino confiteretur: et tu totam noctem sopori existimas deputandam? Tunc magis tibi orandus est Dominus, tunc præsidia postulanda, cavenda, quando videtur haberi[7] secretum: tunc maxime quando tenebræ in circuitu meo, et parietes me operiunt, considerandum quia Dominus omnia intuetur abscondita. Ne dixeris ergo: Circumfusus sum tenebris, quis me videt? Et quem vereor septus parietibus et inclusus? Quia *Vultus Domini super facientes mala.* Deinde si arbitrum non vides, te ipsum non vides? Tuæ conscientiæ testimonium non vereris? Nescis illam caliginem noctis non opertorium, sed incentivum esse peccati? Cum somno et cibo fervent corpora, tunc etiam vigor mentis sopore laxatur, somno resolvitur: tunc irrepit impuri libido concubitus: tunc perturbatur cor, squallor immunditiæ non videtur, castitatis puritas non consideratur,[8] pudicitiæ gloria non recensetur. Nox erat quando Judas prodidit, quando Petrus negavit. 7 8 Ps. XXXIII, 17.

[1] Saltatio inter actus religionis habita est non solum apud Hebræos, verum etiam apud gentiles. Hinc Romæ Salii sacerdotes Martis atque Herculis. Hinc varia saltationum genera in honorem deorum instituta; de quibus Lucianus in lib. περὶ ὀρχήσεως; nec non in libro *De Orchestra* fuse Meursius. (Edit. Maur.)

[2] Mss. A, N, P, *a, armizatis,* uti habent et alii mss. magno numero. In margine autem cod. A adnotavit Pigolpassius: *Vel armigatis, id est, ad armum ligatis, vel secundum quosdam genus est organi quod fit cum aqua.* Cf. Vercellonium, *Variæ lectiones Vet. Test.,* t. II, pag. 344, ubi de hoc vocabulo disserit.

[3] Rom. edit. *ad Melchol: Saltabo in conspectu Domini. Et: Benedictus,* etc. Habent quidem LXX verbum ὀρχήσομαι; sed cum apud Ambrosium nec in mss. nec in ant. editt. inveniatur, verisimile est, illud ab exemplari quo Vir sanctus usus est, abfuisse. (Edit. Maur.)

[4] Maurini, *saltabo,* pro qua voce mss. nostri habent *et ludam,* et hoc substituimus auctoritate aliorum Ambrosii locorum. Cf. Sabbat. ad h. l.

[5] Cod. A, *dum.*

[6] Mss. A, P, *alimentum.*

[7] Mss. A, N, P, *a, habere.*

[8] Editt. vet. ac mss. aliquot: *tunc perturbatur cor, squallorem immunditiæ non veretur.* Alii: *tunc perturbatur cor squallore immunditiæ: non videtur castitat.* Rom. edit.... *squallor immunditiam non veretur; castitatis* etc. Sed omnium optime Remig. cod. et alii nonnulli, quos idcirco hic sequi rite Maurinis visum est, nostris quoque quatuor mss. in idem suffragantibus.

32. Illo igitur præcipue tempore justificationes Dei animo retexendæ sunt, relegenda mandata hortatoria. Illa de castitate præcepta non absint: his[1] occupata mens flagrantiam libidinis, carnis restinguat ardorem. Tene illud animo: *Lavabo* Ps. VI, 7. *per singulas noctes lectum meum.* Quis enim stupris deditus, flagitiis involutus, lavat per singulas noctes lectum suum? Nescit flere qui flenda committit; et cum sit ipse lacrymabilis, non habet pœnæ lacrymas suæ. At ille qui castigat corpus suum, et sui sollicitus gubernator est, atque ingemiscens et dolens lapsus superioris offensæ quærit quomodo abluat eam fletibus pœnitentiæ, hic lavat per singulas noctes lectum suum. Non dormiamus ergo totis noctibus: sed maximam partem earum lectioni et orationibus deputemus.

33. Audi Ecclesiæ vocem quærentis etiam in noctibus Christum. *In cubili*, inquit, *meo, in* Cant. III, 1. *noctibus quæsivi quem dilexit anima mea.* Accipe secundum litteram. Quæsivit in noctibus orando, deprecando, etiam lacrymis deplorando. Quæsivit in noctibus; quia posuit tenebras latibulum suum, ut quærere eum sollicitius disceremus. Quæsivit igitur in prophetis Ecclesia ex gentibus congregata, et ideo credidit. Denique adventus dominici testimonia de prophetis Evangelistæ Paulusque posuerunt. Unde scri- Ps. XVIII, 3. ptum est, quia *nox nocti indicat scientiam.* Quæsivit[2] in noctibus, in persecutionibus et adversis, in tribulationibus et laboribus duris. Nox est omnibus quibus non est perfecta securitas; unde ait Dominus: *Veniet nox, quando nemo potest*[3] Jean. IX, 4. *operari;* cum in hoc mundo sum, lux hujus mundi sum. Non ergo operemur in tenebris. Si enim lucent opera nostra, non operamur in tenebris, sed in lumine. Dies est quibus adest Christus: nox est quibus se denegat.

34. Non magnum ergo si tunc Domino gratias agas, quando in prosperis et secundis es; sed si tunc adhæreas Christo, quando te per- 4 secutor exagitat, quando aliqua procella[4] perturbat. Amisisti filium? In illo dolore, in illa nocte, in illa destitutione memento Domini Dei tui; ne quasi non exauditus, ingratus sis, et in tua prævariceris ærumna. Pulsus es in exsilium? Memento Domini Dei tui; ne patriæ interdictæ tibi caritatem Deo præferas. Alicujus divitis oppressus potentia amisisti proprias facultates, indiges sumptu? Memento Domini Dei tui; ne nox te egestatis abducat a devotionis affectu. Hoc est enim mandatum Legis, ut in nocte magis quæras, quando magis exaudiaris a Domino, et possis dicere: *In tribulatione in-* Ps. CXVII, 5. *vocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine.*

35. Sed nec quærere perfunctorie abundat ad gratiam, sed ut insistas et intendas muneri. Denique ista vel Ecclesia vel anima, quæ requisivit in cubili, quæsivit in noctibus, primo Cant. III, 2-4. non invenit; quia fortasse in cubili quæsivit: sed posteaquam surrexit, et abiit in civitatem (vide ne illam civitatem in quam Dominus celebraturus pascha, discipulos destinavit dicens: Matth. XXVI, 18. *Ite in civitate ad quemdam*), posteaquam in foro, ut dixi, quæsivit, invenit quem dilexit, ubi oleum venditur, quod exspectantes Sponsum emere consuerunt, ubi jus, ubi leges. Si lex spiritalis, Matth. XXV, 9. et forum est utique spiritale, ubi disputant periti legis æternæ. Quod forum non litibus tumultuosum est, sed Christi tribunalibus gloriosum. Ubi quæsivit, inquam? in foro: et post quæsivit in plateis, de quibus hi qui ad patrisfamilias Evangelici prandium convenirent, colligebantur, qui vocati excusandum se ab hujusmodi epulis non putarunt. Posteaquam in foro, Luc. XIV, 21. inquam, et plateis quæsivit, incidit in eos qui circumeunt civitatem: et tunc demum potuit Cant. III, 3. invenire quod quæsivit, fortasse eo quod in tribulatione et metu posita magis inveniat gratiam. Denique in posterioribus ait: *Invenerunt me qui circumeunt civitatem.... tulerunt mihi pallium.* Habuit ergo certamen: sed qua ratione Cant. V, 7 supra non tulerint pallium, hæreo reperire; nisi forte quia ibi interrogasse se dixit: *Numquid quem dilexit anima mea, vidistis?* Quæ Christum Cant. III, 3. loquebatur, nec exuta est pallio, et quem quærebat invenit.

36. Disce quemadmodum quæratur Christus. Ab his utique qui non perfunctorie quærunt, sed violenter retinent, sicut ista quæ ait: *Tenui eum, et non dimisi eum:* fide invenit, medita- Ibid., 4 tione constrinxit. Si bonos custodes accipimus, utique angeli sunt. Qui ergo angelos transivit, Verbum invenit: ideo non multum intervalli fuit, cum transivit ab his, et invenit Jesum. Quomodo ergo infra tulerunt pallium, nisi forte quia processu oppressæ fidei[5] Ecclesia dum nu- 5 datur, a Domino plus amatur,[6] exspolians se 6 veterem hominem, ut novum induat, quem non operiunt indumenta, sed mentis secreta clarificant; aut quia amictum sapientiæ sæcularis ad Christum ventura deposuit? Et Noe exutus est pallium posteaquam cœpit esse perfectior.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
56. Hæc facta est mihi; quoniam justificationes tuas exquisivi.	56. Hæc facta est mihi: quia justificationes tuas exquisivi.

37. Simus ergo memores justificationum cælestium; ut dum eas secreta mentis voce cantamus, memores simus in nocte nominis Domini, et dicamus, ut scriptum est: *Hæc facta est mihi; quoniam justificationes*[7] *tuas exquisivi;* hoc 7

[1] Mss. A, N, P, *a, in his.*
[2] Mss. A, N, P, *a, quæsivit eum.*
[3] Mss. A, P, *possit.*
[4] Cod. A, *aliqua adversitas.*
[5] Edit. Rom. *quasi processu operis, sive fidei.* Vett. *quia processu operæ suæ fidei.* Mss. testibus Maurinis, *quia processu,* alii, *operum,* alii, *operosæ,* multi, *oppressæ,* non pauciores, *ostensæ fidei.* Mss. A, P, *processu operæ fidei;* cod. N,.... *operum et fidei.*
[6] Editiones ante romanam cum nonnullis mss., *Dominus plus amatur.*
[7] Lectio quatuor mss. nostrorum, etiam antecedenter exhibita, est *justitias.* Sed Ambrosius ipse indigitat verbo *justificationum* initio numeri, se hic in biblico exemplari *justificationes* legisse.

est, hæc memoria facta est mihi, ut memor essem et in nocte nominis tui, non ebrietate sopitus, non epulis resolutus in somnum, non curis sæcularibus occupatus; ut oblivia mihi tuæ venerationis irrepent: sed quotidiana meditatione membra castigans, et intentionem mentis exercens; ut assiduitate fiat nobis cursus iste solemnis; ut Dominum Jesum etiam in noctibus toto veneremur affectu, cui est gloria, laus, perpetuitas a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

SERMO OCTAVUS.

ח Heth.

Gen. xv, 2.

Ps. cxv, 2.

OCTAVA littera *Heth,* quæ interpretatione latina dicitur *pavor:* sanctorum pavor esse consuevit. Denique pavor cecidit in Abraham, cum sacrificium offerret plenum mysterii spiritalis. Ipse quoque David ait: *Ego dixi in pavore: Omnis homo mendax.* Religionis enim reverentiam significat magis, quam infirmitatem timoris; licet etiam ipse timor secundum Deum sanctus sit: *Initium* Ps. cx, 10. *sapientiæ timor Domini.* Ergo qui timent Deum, sapientes; qui autem sapientes, beati: *Beatus* Ps. cxiii, 12. enim *quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum.* Hi quoque qui timent Deum, beati Ps. cxxvii, 1. sunt, sicut exempli exstat auctoritas, quia *Beati omnes qui timent Dominum.* Ita colligitur quia timentes Deum, et sapientes sunt, et beati. Sanctus igitur timor Domini, quia vere sanctorum est pavor.

Lectio S. Ambrosii.
57. Portio mea, Domine: dixi custodire legem tuam.

Lectio Vulgata.
57. Portio mea, Domine: dixi, custodire legem tuam.

2. Denique præmissa hac littera, statim sequitur persona justi dicens:[1] *Portio mea, Domine: dixi custodire legem tuam.* Codices plerique hunc versiculum qui primus est litteræ octavæ, ultimo loco litteræ habent septimæ: sed secundum Hæbræos emendatus apud Græcos psalmorum liber hunc versum docuit nos octavæ litteræ copulandum.[2] Deinde ordo ipse et numerus versuum ita convenit, ut ab eo incipiat octava littera.

3. *Portio,* inquit, *mea Dominus.* Quam rarus in terris qui possit dicere: *Portio mea Dominus:* quam alienus a vitiis, quam segregatus ab omni labe peccati, qui nihil habeat commune cum sæculo, nihil mundi hujus vindicet sibi, non sit corporalium possessor[3] cupiditatum; quem non inflammet libido, non stimulet avaritia, non lascivia effeminet, non luxuria decoloret, non sternat ambitio, non maceret invidia, non aliqua negotiorum sæcularium cura sollicitet, verus minister altaris, Deo non sibi natus!

4. Levi enim, ut habet interpretatio, significat ipse mihi adsumptus, significat et ipse meus; significat et tantum adsumptus, significat et adsumptus mihi. Ipse idem et mihi Levi, et Deo est; quomodo idem et mihi sacerdos, et Deo est: et mihi advocatus, et Domini deprecator: pro me offerens sacrificium, et idem se offerens Domino? Denique et alibi Levi interpretatione dicitur, pro me. Etenim si a me nominetur Levi, pro me est: si pro me offerat, pro me est: si pro me interveniat, pro me est. Sin autem vocetur a Domino, ipse mihi dicitur, hoc est, non alii tributarius, non decimarius, non de possessione munificus: ipse mihi, hoc est, tamquam abundans pro his[4] omnibus, non ab hoc decimas, non fructus, non dona quæro, non munera: ipse mihi pro munere est, ipse est pro tributo: non in possessione sua munificus mihi, sed ipse mihi possessio, ipse meus fructus, ipse meus census adsumptus mihi, vel adsumptus a me. Non potest hoc sine divina esse gratia. Sicut enim possessio non potest mea esse, nisi emero eam; sic non potest esse Levi, nisi fuerit adsumptus a Domino; cum enim adsumptus fuerit, recte dicitur ipse meus. Denique cum Moysi dictum esset ut populo Judæorum per tribus singulas divideret incolatus, et distribueret singulis tribubus portionem, tribum Leviticam excepit Deus dicens: *Filiis Levi non erit portio, neque sors in medio fratrum suorum; quia Dominus Deus pars eorum est.* Et alibi: *Ego Dominus portio eorum.* Deut. x, 9. Num. xviii, 20.

5. Negatur his terrena divisio, ut ipsi dum sæcularem sibi non vindicant portionem, fiant cœlestis possessio: vel hoc solum noverint possidere, hoc est, fidei et devotionis obsequium; multo ditiores quam qui possessionum suarum spatia ampla diffundunt. Quantumlibet enim fines suos extendant, et terra deficit, et mare includit insanas cupiditates, et pendunt tributa majora quam fructus sunt. At vero iste nihil sibi possidens, nulli nisi Deo militat, supra

[1] Mss. A, N, P, *a, dicentis.*

[2] Maurini ad hæc animadvertunt: « Ex toto hujus operis contextu, et ex hoc potissimum loco evidentissime colligitur talem Ambrosii tempore fuisse hujus psalmi in exemplaribus hebraicis, grecis, ac latinis divisionem, qualem etiam nunc in eis reperimus. Porro observandum obiter versum Ambrosio idem esse ac sententiam, sive absoluti sensus comprehensionem; cum sæpius, ubi de sacris paginis agitur, versus nihil aliud significet, nisi vocum seriem quam nos Galli lineam vocitamus. Hæc autem omnino sex dictionibus constabat, ecque consilio excogitata fuerat, ne quid Scripturæ aut demi aut adjici posset. Vide Criticen vet. Testam. cap. 26. »

[3] « Mss. tres: *non sit corporalium possessionum cupiditas.* Decem cum ant. editt. *Non sit corporalium possessio cupiditatum.* A quibus non abit edit. Rom. nisi quod ex uno cod. Vat. habet: *Cui sit,* etc. Sed cum relativum neque in editt. ant. neque in mss. ullis gall. reperire sit, lectionem cod. Remig. ac Vind. potiorem duximus. » Ita Maurini. Ab his omnibus lectionibus recedunt mss. A, N, P, *a,* qui habent: *sibi vindicet, cui non sit corporalium possessio,* etc.

[4] Mss. A, N, P, *a, suis.*

terram ejus est portio, non eum terra deficit, non mari clauditur. Cui portio Deus est, totius possessor est naturæ. Pro agris igitur ipse sibi satis est, habens bonum fructum, qui numquam possit perire: pro domibus satis est sibi, ut sit habitatio Domini, et templum Dei, quo nihil potest esse pretiosius. Quid enim pretiosus Deo? Aut quid deest ei viro qui potest dicere: *Non contingat mihi gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo?* Non potest in hoc princeps mundi hujus sibi consortium vindicare, in quo nihil suum invenit.

Galat. VI, 4.

6. Ideoque Dominus qui venit docere, ut fieret nobis Deus portio, ait: *Venit enim hujus mundi princeps, et in me invenit nihil.* Meritoque nos imitatores sui esse volens ait: *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam.* Unde Petrus ostendens in Deo portionem sibi esse, non in sæculo, ait: *Argentum et aurum non habeo, sed quod habeo, hoc tibi do. In nomine Jesu Christi Nazareni surge et ambula:* hæc est portio mea: hæc est sors mea: portio mea Christus est. *In nomine,* igitur, *Christi Jesu surge et ambula,* hoc est, in portione mea dives sum, in portione mea potens sum: merito tales præsumo fructus istius portionis, ut salus et vita donetur; quia hoc est istius patrimonium portionis quam elegi mihi. Dixit hoc claudo, et surrexit qui erat claudus ab utero matris suæ. Quomodo ergo Petrus poterat portionis suæ damna sentire, qui naturæ damna reparabat?

Joan. XIV, 30. Matth. X, 9. Act. III, 6.

7. Quare non habeas argentum atque aurum, Petre, dic nobis: dic etiam quid sit istud quod habere te dicis, qui omnia quæ habebas, te reliquisse dixisti. Sic enim locutus es Domino: *Ecce nos omnia reliquimus, et secuti sumus te,* hoc est, non quæsivimus quæ sæculi sunt, non quæsivimus partem de possessionibus; sed te elegimus portionem. Reliquisti ergo ante omnia, Petre, quæ habebas: unde habes quod habere te dicis? Surgit claudus, et sono tui sermonis erigitur. Sanitatem aliis donas qui indigebas ipse tuæ salutis auxilio. Reliquisti ergo quæ habebas, et cepisti quæ non habebas. Christus tibi portio, Christus tibi possessio est. Illius nomen tibi munificum,[1] illius nomen tibi est fructuosum, illius nomen tibi tributa dependit, et bona tributa, non pecuniæ, sed gratiæ. Portio tua non ariditate siccatur, non imbre diluitur, non frigore uritur,[2] non tempestate quassatur. *Per diem sol non uret te, neque luna per noctem.* Serva portionem quam elegisti; ea est enim portio, quam terrenæ partes æquare non possunt. Quid enim est quod conferri possit his, de quibus Deus dicit: *Et inhabitabo in illis?*[3] Quid magnificentius hospitio cœlesti? Quid beatius possessione divina? *Et deambulabo,* inquit, *in his.* Alii queruntur de sui ruris angustiis: in te Deo est ampla possessio, in quo deambulare se dicit, hoc est, laxa spatia habitationis inveniens, qui terram includit manu; sic enim scriptum est: *Quis mensus est manu aquas, et cœlum palmo, et universum terram clausa manu?* Cui mundus angustus est, tu ei ampla es domus. *Portio,* inquit, *mea Dominus.* Dicit hoc martyr. Ipsi ergo vivamus, cui mori est gloriosum. Aliis verbis quam bene dixit hoc Paulus, ostendens nullam habere se in hoc sæculo portionem! Sic enim scriptum est: *Usque ad hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis vapulamus, et instabiles sumus, et laboramus operantes manibus nostris. Maledicimur, et benedicimus: persecutionem patimur, et sustinemus: blasphemamur, et obsecramus. Tamquam lustramenta hujus mundi facti sumus, omnium purgamenta usque adhuc.*

Levit XXVI, 12. II Cor. VI, 6. Isai. LX, 12. I Cor. IV, 11-13.

8. Fortasse moveat quod purgamentum se esse dixit. Non enim est. Sed hoc sæcularibus videtur, qui putant summam in divitiis esse gloriam, vel decorem. Nonne isti universos purgamenta esse putant, quicumque illis obsequuntur propter divitias, et mirantur eos propter opes, timent propter potentiam, laudant propter nobilitatem? Sed hæc omnia Paulus detrimenta magis putabat esse, quam commoda. Ideoque ait: *Quæ mihi lucra fuerunt, hæc duxi propter Christum detrimenta esse propter eminentem scientiam Christi Jesu Domini mei, propter quem omnium detrimentum passus sum, et æstimor stercora, ut Christum lucrifaciam. Æstimor,* inquit: non est hæc mea, sed aliena sententia. Frequenter enim æstimatur pauper ille irridendus et exsecrandus propter illuviem vestium, aut vulnerum cicatrices, eo quod in terra nullam habeat portionem; et tamen portio ejus in cœlo est. Anima ejus ibi sibi patrimonium collocavit, quia audivit Jesum dicentem: *Nolite thesaurum vobis condere in terra.... sed thesaurum,* inquit, *vobis condite in cœlo.*

Philip. III, 7, 8. Matth. VI, 19, 20.

9. Sed hoc divites audire non possunt. Clausas aures habent, et sono æris obtusas: nummus magis illis resonat, quam verba divina. Denique accessit quidam dives ad Dominum, qui portionem Dominum non habebat. Habebat enim multas possessiones: sed Dominus non inter multa numeratur, non enim dignatur habere cum sæculo consortium. Quæ enim portio justitiæ cum iniquitate? Dicit ergo hic dives: *Quid faciens vitam æternam possidebo?* Respondit ei Dominus: *Mandata nosti? Non homicidium facies, non adulterabis, non falsum testimonium dices:* ostendens vitam æternam in his esse

Luc. XVIII, 18. *Ibid.* 20, 21.

[1] Mss. Rem. Fisc. et Sorb. duo, *tibi munificum. Et secuti sumus te, hoc est, quæsivimus Jesum. Illius nomen tibi* etc. (Edit. Maur.)

[2] *Urere,* non modo noxiam vim caloris ac frigoris passim significat, verum etiam cujusvis alterius rei. Sic Horat. lib. I, epist. 10,

ut calceus olim
Si pede major erit subvertet, si minor uret,

Id est, lædet. Hoc etiam modo locutum reperimus B. Hieron. atque alios. (Edit. Maur.)

[3] Mss. A, N, P, *a, in eis.*

mandatis. At ille justificare se volens dicit: *Hæc omnia feci: quid mihi restat?* Ad quem Dominus ait, volens ei Dominum fieri portionem, non pecuniam, non possessiones, sed verum Deum: [1] *Si vis perfectus esse, vade,*[1] *vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in* Luc. XVIII, 22. *cœlo, et veni, sequere me.* Verum ille cui portio aurum atque argentum erat, sine quibus esse non poterat, et cum quibus Dominus illi portio esse non poterat, contristatus est. Unde Dominus pronuntiavit impossibile esse, ut dives intret in regnum cœlorum; sed quod impossibile per humanas cupiditates, hoc per divinam gratiam solam posse esse possibile.

10. Alibi quoque ait: *Quicumque reliquerit patrem aut matrem, domum, aut fratres, aut sorores.... centuplum accipiet in hoc sæculo, et* Matth. XIX, 29. *vitam æternam possidebit.* Forsitan autem dicas: Utique qui relinquendo domum (per domum autem totum censum intellige), qui relinquendo propinquos Deum secutus fuerit, portio Domini est, et portio Deus illi est; habet etiam vitam æternam: et quia accepto centuplo fit in hoc sæculo dives, dives, inquies, intrat in regnum cœlorum. Deinde si centuplum dat Dominus eorum, quæ etiam simpla impedimentum adferre consueverunt ad perceptionem hæreditatis æternæ; centum ergo possessiones reddit pro una possessione, centum pondo auri pro uno pondere.

11. Multos quidem in hoc sæculo qui sua pauperibus donaverunt, uberiore thesauro locupletatos fuisse cognovimus. Et pulcherrimus locus, ut etiam ad misericordiam provocentur. Sed non debent a Domino sæcularem hujusmodi exigere mercedem, nec sperare quæ mundi sunt: sed magis quia iis qui omnia reliquerint, Deus portio est. Ipse est utique merces perfecta virtutum, qui non centupli enumeratione, sed perfectæ plenitudinis æstimatione censetur. *Ego,* Gen. XVII, 1. inquit, *Deus tuus sum.* Non dixit, ero, sed jam sum, jam inhabito, jam possideo. Aufert dilationem, ubi invenit justi confessionem. Sane Luc. XXIII, 43. alibi ait: *Hodie mecum eris in paradiso.* Futurum promittit: sed id quod futurum est, unius diei spatio non patitur protelari. Denique potuit dicere: *Mecum eris in paradiso:* sed addidit, *hodie;* ne dilatione gratia minueretur.

12. Sed non illi soli dicit Dominus Jesus: *Hodie mecum eris in paradiso;* sed et tibi dicit: *Mecum eris in paradiso,* si confitearis Dominum Jesum, si ejus patrocinium tibi poscas, si et [2] ipse dicas: *Memento mei, Domine, dum*[2] *veneris in regnum tuum.* Sed tibi non dicit: *Hodie mecum eris:* dicit martyri: *Hodie mecum eris in paradiso.* Tibi non dicit, quia adhuc es in hoc febrienti corpore constitutus, in hoc concupiscenti, in hoc terrena adhuc desideranti: sed cum potueris dicere: *Disrupisti*[3] *vincula mea,* hoc est, solvisti cursum istius vitæ, liberasti me ex hoc mortis corpore, tunc tibi dicit: *Hodie mecum eris in paradiso.* Ibid., 42. [3] Ps. CXV, 16

13. Habes igitur, homo, inter multa proposita etiam hujusmodi portionem. Proposuit tibi Dominus in portione possessiones, in portione aurum, in portione argentum, in portione honores, in portione nobilitatem: proposuit etiam in portione se ipsum. Habes plurimas portiones: elige quam putas. Non te numerus perturbet, sed excitet gratia: non labor avertat, sed fructus invitet. In portione divina gemitus et labores sunt. Unde et sanctus Apostolus, cui portio Deus erat, ait: *Hæredes sumus Dei, cohæredes autem Christi; si tamen compatimur, ut et*[4] *simul glorificemur.* Vides quia ubi hæreditas Christi est, Rom. VIII, 17. ibi debeat esse compassio. Qui autem compatitur, non perfunctorie compatitur, sed ut tribulationes Christi in corpore suo impleat, sicut implebat et Paulus, implebat et Hieremias, qui ait sub hac ipsa littera: *Misericordiæ*[5] *Domini est, quod non defecimus; quia non sunt consummatæ miserationes ejus:*[6] *renovabit illas sicut lux matutina. Multi* Coloss. I, 24. *sunt gemitus mei, et cor meum defecit. Sors mea Dominus, dixi; ideo sustinebo eum.* Qui ergo sustinet Thren. III, 22 et ss. Dominum, sors Domini est. Unde et David qui ait: *Sustinui Dominum, et respexit me,* hoc loco Ps. XXIX, 2. portionem sibi Deum esse profitetur.

14. Quam rarus qui istud usurpet sibi! Non nobilitate, non divitiis usurpatur. Denique rex ille dives ait: *Sum quidem et ego mortalis homo, similis omnibus, et ex genere terreno illius qui prior factus est, et in ventre matris figuratus sum caro: decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis, et delectamento somni conveniente: et ego natus hausi communem aerem, et similiter in terram decidi, et primam vocem similem omnibus emisi plorans: in involumentis nutritus sum, et curis magnis.* Et addidit: *Nemo enim ex regibus diversum habuit nativitatis initium. Unus ergo omnibus est introitus ad vitam,*[7] *et similis exitus.* Et quia vidit com- [7] Sap. VII, 1 et ss. mune esse nativitatis exordium, elaboravit esse portio Dei, et invocavit, et venit in eum spiritus sapientiæ. Sed luxuriosi aliam partem eligunt, qui dicunt: *Vino pretioso et unguentis nos* Ibid., 7.

[1] Vox *vade* deest in mss. A, N, P, *a*, uti et in Lucæ Evangelio. Sed forte eam Ambrosius posuit ad complendum sensum.

[2] Mss. A, N, P, *a*, *cum*.

[3] Editiones rom. et maur., *dirupisti*, sed verbum hoc apud Ambrosium semper est ut in codd. nostris. Cf. Sabbat. ad h. l.

[4] Editiones rom. et maur. omittunt *et* nostrorum mss., quæ particula in hac sententia occurrit etiam alibi apud Ambrosium. Cf. Sabbat. ad h. l.

[5] Rursus in præcedentibus editt., *misericordia*. Sed lectio mss. A, N, P, *a*, quam adoptavimus, et græco textui magis respondet, et alibi ipsi Ambrosio usitata. Cf. Sabbat. ad h. l.

[6] Rom. edit. *quia non sunt consumptæ miserationes ejus*. Aliæ et mss. ut in textu. Sed utraque lectio exoriri potuit ex LXX, qui sic scribunt: ὅτι οὐ συνετελέσθησαν οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ; quod utroque modo explicari potest. Ceterum si quis hujus loci verba, prout hic jacent, cum iis quibus exprimitur in sacris codicibus, conferre voluerit, non minimam inter illa reperiet discrepantiam. (Edit. Maur.)

[7] Maurini, *introitus nativitatis*. Sed hanc alteram vocem juxta mss. A, N, P, *a*, prætermisimus, quia tam in græco textu quam in versionibus desideratur, nec ratio aliqua apparet qua ab Ambrosio assumpta fuerit.

impleamus, et non prætereat nos flos temporis. Sap. II, 7, 8. *Coronemus nos rosis, antequam marcescant.* Et Ibid., 9. infra: *Quoniam hæc pars nostra, et hæc sors.*

15. Quam magnum contemnere divitias: sed quam rarum hoc ipsum est! Utique et Moyses potuit regis esse successor, nutritus a regis filia. Potuit ergo esse non solum quasi Pharao, sed etiam Pharao, et Pharao potuit esse sicut Moyses; uterque enim homo: sed omnis potentia hominis in affectu est. Moyses noluit rex esse, cum posset: sed opprobrium Christi thesauris Ægypti arbitratus est præferendum: sed fugiendo potentiam, potentior factus est; factus est enim in deum regi Pharao. Rex erat Pharao, sed deus non erat: Moyses factus est illi deus, hoc est, regi ipsi terribilis, quem rex metueret et timeret. Sed hæc erat potentia sanctitatis. In talium congregatione deorum Deus stat atque discernit. Et tu si vis deus peccatoribus esse, terrori regibus, reverentiæ aliis,[1] ut tamquam Deo tibi videantur esse subjecti, quia operaris in Dei nomine; contemne quæ sæculi sunt, et Dominicæ passionis opprobrium contende omnibus præferre divitiis. Opprobrium dico, quod illis videatur opprobrium, hoc est, Judæis scandalum, gentibus stultitia, nobis autem virtus Dei atque sapientia. Sed hoc Pharao opprobrium putans, hoc est, inopiam, ignobilitatem, contumelias, maluit diaboli esse, quam Dei portio: et ideo qui Deo subjectus esse nolebat, intercessioni hominis se ipse subjecit. Ergo quia portio Dei erat sanctus propheta David, recte ait: *Dixi custodire legem tuam:* spiritalem utique legem dicit, sicut et Paulus ostendit. Nam qui corporaliter Legem interpretati sunt, non custodiunt Legem, sed prævaricantur.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
58. Deprecabor vultum tuum, Domine, in toto corde meo: miserere mei secundum eloquium tuum.	58. Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo: miserere mei secundum eloquium tuum.

16. Veniamus ad secundum versum, qui ita est: *Deprecabor vultum tuum, Domine, in toto corde meo: miserere mei secundum eloquium tuum.* Legimus in veteri Testamento quod deprecatus sit Moyses ut vultum Dei videret, et responsum Exod. XXXIII, 20. sit ei: *Nemo videbit faciem meam, et vivet.* Mystice hoc primum intelligamus. Moyses Legis figuram accepit: Lex per occulta mysteria nuntiat Christum, non autem facie ad faciem demonstrat, sicut Evangelium demonstravit. In ipso enim facie ad faciem loquebatur; licet in Evangelio homo natus ex Virgine apparuerit, Verbum autem se per opera demonstraverit. Et fortasse hoc declaratum sit Moysi, quod populus Judæorum moriturus esset, et quod facie ad faciem Christum vidisset, et non credidisset. Quod si ad Legem referas, etiam finis Legis est Christus, secundum illud Apostolicum: *Finis enim Christus est*[2] *secundum Legem omni credenti:* Et mortua est Legis interpretatio corporalis, ubi Dominus Christus Jesus spiritalem ejus gratiam demonstravit. Vel certe quia omnes qui Christum vidimus, et baptizati in Christo sumus, mortui sumus peccato; quia viventes Legis vinculis tenebamur. Ubi autem in Christo mortui sumus, mortificati utique sumus Legi per corpus Christi, ut simus alterius qui ex mortuis resurrexit. Sed hoc mysticum est. Rom. X, 4.

17. Morale autem historiæ veteris facit nos meminisse debere, quæ est de sancto Moyse, qui rogavit Deum ut se demonstraret ei Deus, et ut facie ad faciem eum videret. Norat utique sanctus vates Domini quod invisibilem Deum facie ad faciem videre non posset: sed devotio sancta mensuram supergreditur, et putavit Deo etiam hoc esse possibile, ut corporeis oculis faceret id quod est incorporeum, comprehendi. Non est reprehensibilis hic error; sed etiam grata cupiditas atque inexplebilis, quod Dominum suum velut manu tenere, et obtutu oculorum videre cupiebat. Sciebat ad imaginem et similitudinem Dei factum esse hominem. Quando enim electus a Domino Deo est ad populum liberandum, impletus est spiritu sapientiæ. Viderat Angelum illum, et faciem ejus in gloria. Denique fulgente ejus lumine, pavefactus est, et vidit rubum uri, et non exuri. Visum cœpit fulgoremque mirari; accessit cupiditate et gratia provocatus, ut diligentius fulgorem illum in rubo consideraret. Itaque si tantum accepit ardorem, tantam subiit cupiditatem, cum Angelum vidisset in flamma ignis de rubo; ut licet pavore apprehensus considerare non auderet, considerare tamen vellet: quanto magis vultum Domini corporaliter videre desiderabat, dicens intra se vultum illum plenum lucis, plenum gloriæ, plenum virtutis, plenum divinitatis![3] Non plus possum dicere vel sentire de Deo; *Cum* enim *consummaverit homo, tunc incipit: et cum finierit, tunc aporiabitur,* ut scriptum est, quia Eccl. XVIII, 6. incomprehensibilis est Dei æterna majestas.

[1] « Am. atque Era. cum maxima mss. parte: *Et tu si vis deus peccatoribus esse terroris* (mss. *terrori*), *regibus reverentiæ, ut* etc. Edit. Gill. ac Rom. *Et tu si vis tamquam Deus peccatoribus esse terrori, regibus,* Rom. *et regibus reverentiæ.* Verum cum hæc lectio mss. suffragio destituatur, et illa non satis plenum offerat sensum, magis placuere verba codicum Læt. et Nav. alterius, quæ proinde in contextum transcripsimus. Nec tamen displicet cod. Reg. ita præferens... *regibus terrori ac reverentiæ.* » Ita Maurini, quorum lectio nostris quoque mss. firmatur.

[2] « Rom. Edit. *Finis enim Legis est Christus ad justitiam omni credenti.* Et hic quidem ei favent quotquot nunc exstant Paulinarum epistolarum exemplaria, immo et Ambrosius ipse supra Serm. v, num. 22, atque alibi; placuit tamen mss. ac vet. editt. omnium lectionem non deserere. Iterum post duos versus mss. septem, *qui in Christum credimus.* Sed forsan alios mss. et cunctas edit. sic emendari oportere visum scriptoribus, quod non cogitarent superius positum, in Evangelio Christum facie ad faciem demonstrari. Itaque post verba: *qui Christum vidimus,* subintellige, in Evangelio. Non male tamen Reg. Cod., *qui Christo vivimus.* » Ita Maurini. Mss. A, N, P, *a* habent: *Finis legis Christus,* omisso *est,* ut et alibi Ambrosius. Cf. Sabbat. ad h. l.

[3] Edit. omnes hoc loci addebant: *Quem esse dicam?* Eleganter quidem, at nihil tale in mss. invenias. (Edit. Maur.)

18. Irritus quidem erat postulationis effectus, sed affectus probabilis servi; quia ultra naturam suam devotione progressus de Domini angelis æstimabat, quantum in Domini vultum plus desideraret, quo cupiditatem suam gestiret explere. Noverat in ipso homine aliam post mortem futuram gloriam, aliam claritatem. Sicut enim stella a stella in claritate est, ita et resurrectio mortuorum: quæ etsi seminatur in corruptione, surget tamen in incorruptione, surget in gloria, surget in virtute, surget corpus spiritale. Qui ergo hæc scire poterat, merito præsumebat ut vultum Dei videre cuperet, quem esset obita corporis morte visurus. Talem certe etiam formam receperat, talem Dominus jam probabat; ut non distaret ab angelis cœlestis minister et exsecutor oraculi. Et ideo cum sciret quia angeli pusillorum quotidie viderent faciem Patris qui in cœlis est, putavit quod jam eam videre deberet, tamquam oblitus corporis, et carne deposita; sicut ille qui in corpore adhuc positus, cum raperetur in paradisum, utrum in corpore, sive extra corpus raptus esset ad ter-
II Cor. XII, 3. tium cœlum, nescire se dixit. Sancti enim etiam cum gerunt corpus, non sunt tamen in carne, sed in spiritu; quoniam qui in cupiditate et conversatione sunt carnali, Deo placere non possunt. Sancti autem conversatio in carne non
[1] Philip. III, 20. erat;[1] sed in cœlo, sicut Paulus ostendit.

19. Et quid dicamus de probabili desiderio vultus divini? Homines etiam si quem nobilem, si quem fortem, si quem sapientem esse audiunt, tamquam supra hominem arbitrantes, concupiscunt videre. Procedit imperator, cujus regiæ potestati commissa pars est orbis terrarum; concurrunt omnes, et in tanta multitudine illum solum adspicere gestiunt, et de fulgore purpuræ plus quiddam esse in vultu imperatoris existimant. Miraris si Dei desiderabilis vultus est, cum conformem sui hominem humanus omnis miretur affectus? Hinc datur intelligi etiam illud, quod imperatori unusquisque nullius reus criminis gestit occurrere. Nam etsi crimen habeat conscientia, tegunt illud tamen cordis occulta, dummodo publico non sit involutus reatu, nec sit aliquod ejus crimen expressum: denique
[2] ubi rei aliqui fuerint advocati,[2] et imperatori se et ipsis judicibus offerre prohibentur: quemadmodum turpes lenonum meretricumque personæ a conspectu vel judicis, vel imperatoris arcentur; ne turpissimorum visus offendat vultus regii claritatem. Qui autem bene sibi conscius est, nullius criminis reus, quasi innocens prodit in medium.

20. Ex his ergo sancti Moysis comprehendamus affectum. Videre Dei vultum quasi innocens velut quodam vultu conscientiæ desiderabat: aperire ei faciem mentis internæ, cognosci[3] [3] plenius gestiebat et Moyses, et ipse sanctus David, qui alibi ait: *Proba me, Domine, et tenta me.* Non enim vellet probari si in se crimen Ps. XXV, 2. agnosceret; nec tentari, si passionibus gravibus se sciret obnoxium. Liber igitur a peccato, Deo se cupidus offerebat. Sed fortasse quia adhuc frequentioribus Dei visitationibus mundus a vitio non foret, non fuerit in principio perfectus, utpote cui ante paululum dictum erat: *Solve calceamentum pedum tuorum;* illud utique cal- Exod. III, 5. ceamentum quod de Ægypto detulerat, hoc est, corporeæ conversationis involucrum; ideo dicit ei Dominus: *Nemo hominum videbit faciem meam, et vivet.*

21. Quando autem id dictum sit, considera. Nondum ei dictum erat: *Faciam te in deum regi Pharao.* Adhuc homo erat, et ideo illud ei dicit: Exod. VII, 1. processus ei debebatur, ut in deum fieret; et ideo dictum est ei: De homine dixi, desiste hominis habere peccata, et videbis faciem meam. Qui enim faciem meam videt, debet esse sine peccato. Sed quia homo sine peccato esse non potest, ideo ut in Dei appellationem possit excrescere commonetur. Et quid de dei appellatione dicam? Esto angelus, hoc est, divini minister imperii, obsequere mandatis Domini. Cum fueris angelus, videbis faciem Domini. Magnum est videre Dei vultum. Lex tibi dicit ut tertio te offeras in Hierusalem. Ipse Dominus Jesus ait: *Beati mundo corde; ipsi enim Deum videbunt.* Advertis quid Matth. V, 8. a te exigatur, ut videas Deum; cui vitæ proposita sit prærogativa videndi Deum? Emunda igitur cor tuum, ut quasi novus creeris[4] renovato spiritu. Omnes pollutas cogitationes de corde tuo abjice, nihil sit quo tuus inquinetur affectus: simplex mens, pura sinceritas sit. Talibus se Dominus cum involucrum corporis deposuerint, demonstrare dignatur.

22. Nunc de reliqua ipsius versus parte dicamus. *Miserere,* inquit, *mei secundum verbum*[5] [5] *tuum.* Misericordia quidem justitiæ portio est; ut si velis donare pauperibus, hæc misericordia

[1] Editt. ante maurinam, *Sancti autem conversatione in carne non sunt.* Duo mss. *non erant.* Alii vero omnes, ut Maurini testantur, ac nostri quoque, ut supra in corpore. Putamus autem vocem *sancti,* de Moyse intelligendam, cujus conversationem in cœlo fuisse Ambrosius eo probat, quod talem esse sanctorum conversationem doceat Apostolus.

[2] Rom. edit. *adnotati.* Sumitur autem ea vox in jure potissimum duplici modo: primo pro his quos per absentiam accusatos præses requirendos in acta retulit; secundo pro illis quos deportandos præses adnotavit, vel de iisdem deportandis ad principem scripsit, ut docet Briss. ad hanc vocem. Sed cum neutram ex his interpretationibus satis commode admittat series orationis, cumque omnes mss. ac vet. editt. huic voci refragentur, dicendum eos hoc loco dici advocatos, qui crimen suum palam fatentur. Nam advocare interdum usurpari pro rem factam agnoscere, et hinc o rtum traxisse gallicum verbum *advouer,* scriptum reperies in Glossario doctissimi Cangii ad idem verbum. Ceterum lib. XV, Cod. Theod. tit. 7 *de Scenicis* leg. 12, cautum est, ne turpium personarum picturas in locis ubi consecrantur imperatorum imagines, liceat *adnotare:* quod nonnihil Ambr. locum illustrat. (Edit. Maur.)

[3] Ita mss. Edit. vero.... *quasi innocens volebat, velut quodam.... mentis intentæ. Cognosci* etc. At potiorem esse nostram ac mss. lectionem non diffitebitur qui locum paulo accuratius examinaverit. (Edit. Maur.)

[4] Mss. A, N, P, *a, novum creetur.*

[5] Antea, n. 16, dixerat *eloquium;* quod confirmat Ambrosium de vocibus anxium non esse in biblicis sententiis proferendis.

justitia est, secundum illud: *Dispersit, dedit pauperibus: justitia ejus manet in æternum.* Deinde quia conformis tuus injustum est ut non adjuvetur a socio; cum præsertim Dominus Deus noster terram hanc possessionem omnium hominum voluerit esse communem, et fructus omnibus ministrare: sed avaritia possessionum jura distribuit. Justum est igitur ut si aliquid tibi privatum vindicas, quod generi humano, immo omnibus animantibus in commune collatum est, saltem aliquid inde pauperibus adspergas; ut quibus juris tui consortium debes, alimenta non deneges.

Ps. CXI, 9.

23. Est etiam misericordiæ donare peccatum: et misericordiæ est, et justitiæ est. Denique justitiæ adscribit scriptura divina veniam peccatorum, secundum illud quod hodie lectum est: *Benedictum lignum quod fit per justitiam:*[1] *maledictum autem lignum quod fit per manus hominum.* Superius ad crucem Domini retulit, posterius ad errorem gentilium, qui ligna venerantur. Justitia autem quæ est crucis, nisi quod adscendens illud patibulum Dominus Jesus Christus, peccatorum nostrorum chirographum crucifixit, et totius orbis peccatum suo cruore mundavit? In quo ergo justus Deus, nisi in eo quia scivit quod de limo terræ hominem figuravit, quæ terra utique corruptelæ obnoxia est, ac vitio lubricæ passionis? Propterea ergo Dominus, qui secundum animam te ad imaginem et similitudinem sui fecit, hoc est, rationabilem, justum, pudicum (in eo enim ad imaginem Dei es, si sis justus, ut sis imago justitiæ; si sis castus, ut immaculati in te figura præfulgeat); sciens ergo secundum corporis fragilitatem corruptelæ patere hominem, quasi justus fragili lubricæque naturæ delicta concessit.

1

Sap. XIV, 7, 8.

24. Ac ne forte dicat aliquis: Cur ergo Adam maledicto sententiæque subjacuit? Numquid injustus Deus? Non utique. Sed quia quasi fragili atque infirmo quid caveret ante præscripsit (infirmus enim non usurpare debet, sed obedire mandatis), ideo prævaricationis magis reum tenuit,[2] quam prolapsioni addixit. In illum igitur justa severitatis processit sententia; quia scire voluit, quod scire non profuit. Nobis autem qui hæreditario vinculo tenemur adstricti, qui in hac carne sumus, quæ priorum præjudicio detrita jam atque adsuefacta peccatis non poterat emergere, quasi justus indulsit: juste enim ignovit hæredi, qui præjudicio laborabat auctoris.

2

25. Est ergo justa misericordia, sed est etiam injusta misericordia. Denique in Lege scriptum est de quodam: *Non misereberis illius.*[3] Et in libris Regnorum legis quia Saul propterea contraxit offensam; quia miseratus est Agag hostium regem, quem prohibuerat sententia divina servari. Ut si quis latronis filiis deprecantibus motus, et lacrymis conjugis ejus inflexus, absolvendum putet, cui adhuc latrocinandi adspiret affectus; nonne innocentes tradet exitio, qui multorum liberat exitia cogitantem? Certe si gladium reprimit, vincula dissolvit, cur laxat exsilio?[4] Cur latrocinandi qua potest clementiore via non eripit facultatem, qui voluntatem extorquere non potuit? Deinde inter duos, hoc est, accusatorem, et reum pari periculo de capite decernentes,[5] alterum si non probasset, alterum si esset ab accusatore convictus, non id quod justitiæ est, judex sequatur; sed dum miseretur rei, damnet probantem: aut dum accusatori favet qui probare non possit, addicat innoxium. Non potest igitur hæc dici justa misericordia.

23 quæst 4, cap. *Est injusta.*

3

Deut. XIX, 13.

I Reg. XV, 9.

4

5

26. In ipsa Ecclesia, ubi maxime misereri[6] decet, teneri quam maxime debet forma justitiæ; ne quis a communionis consortio abstentus, brevi lacrymula, atque ad tempus parata, vel etiam uberioribus fletibus communionem quam plurimis debet postulare temporibus, facilitate sacerdotis extorqueat. Nonne cum uni indulget indigno, plurimos facit ad prolapsionis contagium provocari? Facilitas enim veniæ incentivum tribuit[7] delinquendi. Hoc eo dictum est, ut sciamus secundum verbum Dei, secundum rationem, dispensandam esse misericordiam debitoribus. Medicus ipse si serpentis interius inveniat vulneris cicatricem, cum debeat resecare ulceris vitium, ne latius serpat; tamen a secandi urendique proposito lacrymis inflexus ægroti, medicamentis tegat quod ferro aperiendum fuit: nonne ista inutilis misericordia est, si propter brevem incisionis vel exustionis dolorem corpus omne tabescat, vitæ usus intereat? Recte igitur et sacerdos vulnus grave, ne latius serpat, a toto corpore Ecclesiæ quasi bonus medicus debet abscindere,[8] et prodere virus criminis quod latebat, non fovere; ne dum unum excludendum non putat, plures faciat dignos quos excludat ab Ecclesia.

6

7

8

27. Jure ergo Apostolus divino nos hortatur exemplo dicens: *Vide ergo bonitatem ac seve-*

[1] Rom. edit., *per quod fit justitia.* Ex LXX nimirum apud quos legas, *δι οὗ γίνεται δικαιοσύνη.* Sed a mss. omnibus, et ant. editt. cum inter se consentiunt ægre divellimur. (Edit. Maur.)

[2] Edit. omnes ante maurinam, et mss. aliquot: *ideo prævaricationis reum tenuit, quem,* etc. Melius alii, qui et majori numero, ut in textu.

[3] Illo nimirum qui proximum suum per insidias interfecerit. (Edit. Maur.)

[4] Edit. Rom. ex ant. edit. Gratiani, *laxat exilium.* Aliæ omnes cum mss. cod., *laxat exilio.* Fisc. ac nostri quatuor, *laxat exitio.* Est autem *laxat exilio* idem ac liberat exilio, seu non damnat exilio.

[5] *De copite,* hoc est de vita; sive de pœna capitis. Quippe interdum rei atque accusatoris periculum ita æquabatur, ut non solum uterque servaretur in custodia; verum etiam idem supplicium quod alteri debebatur, si fuisset convictus, alteri non probanti lege talionis irrogaretur. Cod. Theod. l. IX, tit. *de Accus.* leg. 19. Item Grat. cit. loco. (Edit. Maur.)

[6] Cod. A, *miseratio.*

[7] Mss. A, N, P, *a, tribuet.* Superius vero cod. A pro *facilitate* habet *facilitati.*

[8] Mss. A, N, P, *a, abscidere,* quæ forte genuina est lectio, cum vox æque ciceroniana sit, minusque usitata.

ritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, severitatem: in te autem bonitatem, si permanseris
Rom. xi, 22. *in bonitate:* ostendens Judæorum populum jure esse a corpore Ecclesiæ separatum, ne perfidiæ virus contaminaret Ecclesiam; populum autem gentium bonitate Domini receptum, et obedientiæ munere gloriari. Jure igitur huic divina bonitas suffragatur, quamdiu in divina bonitate permaneat. Si vero et ipse desciscat, pro criminis sui qualitate damnabitur. Qua gratia Dominus et lux et ignis esse describitur, ut in tenebris ambulanti luceat quasi lumen; ne diutius possit errare qui quærit luminis claritatem: ei autem qui multa fuerit operatus, quæ manere non debeant, sed ardere, ignis est Dominus; ut operis nostri fœnum stipulamque consumat, atque utili nos faciat salvos detrimento, sicut aurum quod dum excoquitur, plus probatur.

28. Fortasse dicat aliquis qua ratione scripserit Propheta: *Miserere mei secundum verbum tuum?* Verbum enim Dei justitia est. Si igitur justitia fretus erat, cur misericordiam ante præmisit: aut si misericordiam requirebat, cur eam ad mensuram justitiæ putavit esse poscendam? Qui enim bene agit, et bene vivit, opus non habet misericordia; quia misericordia a peccato
Tob. iv, 11. liberat. Denique non divitibus, non fortibus et felicitate subnixis misericordia conferri consuevit a nobis; sed egentibus, vel debilibus, vel iis qui ex divitiis in paupertatem, aut captivitatem, aut necessitatem aliquam deciderunt. Ergo qui eget misericordia, peccator est: qui autem peccator non est, utique justus est, et non eget misericordia Dei.

29. Secundum quid igitur unusquisque, hoc est, secundum quem statum egeat misericordia, aut justitiam habeat, considerandum est. Aliter enim eget justitia Dei angelus, aliter homo. Aliter eget misericordia archangelus, aliter homo. Angeli enim natura non utique ita corruptelæ obnoxia est, ut natura generis humani; et ideo ille eget misericordia Dei, ne possit errare, et aversa a se Dei gratia, labatur in vitium: homo autem etsi jam firmiore proposito est, tamen propter contractorum seriem peccatorum, misericordiam Dei quærit. Itaque etsi uterque misericordia Dei indiget, aliter tamen angelo misericordia, aliter homini debetur: leve enim vitium in angelo judicio graviore censetur. Peccatum quoque adolescentiæ in homine, mitiore sententia quam peccatum senectutis adstringitur, et citius relaxatur.

30. Propheta igitur in isto versiculo dividit causas, ut et misericordiam quasi homo postulet, quia nemo sine sorde peccati; et justitiam quasi propheta deposcat: vel certe, quoniam licet peccaverit sicut homo, et quasi peccator misericordia egeat; tamen correxit errorem, pœnitentiam gessit, abstinuit a temulentia delinquendi sobrietate virtutis; petit ergo justitiam secundum verbum Dei, quia verbi Dei sententia est, ut conversis venia donetur; si tamen legitime est facta conversio.

Ezech. xviii, 21, et xxxiii, 12.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
59. Cogitavi vias meas, et averti pedes meos in testimonia tua.	59. Cogitavi vias meas: et converti pedes meos in testimonia tua.

31. *Cogitavi vias meas, et averti pedes meos in testimonia tua.* Dividuus sensus: aut quia vias superiores meas cogitavi plenas lapsus atque peccati, et ideo ut remissionem peccatorum possim mereri, morum conversione, studioque virtutum, *Averti pedes meos in testimonia tua;* ut non jam meis gressibus quibus ante sum lapsus, sed testimoniorum tuorum itineribus ambularem, quo tuorum semitæ mandatorum me errare non sinerent, nec vestigium in devia et tortuosa deflecterem. Frequenter enim ignorantes iter, si strata viarum sequantur, perveniunt quo desiderant pervenire, et carent erroris amfractu. Sin autem usurpent scire quod nesciunt, et putent aliqua sequenda compendia, a publici tractus itinere recedentes erroris labyrinthos frequenter incurrunt, ut eos de itinere deflexisse pœniteat: et ideo post multa laborum dispendia ad iter quod reliquerant, redire contendunt.

32. Hic ergo sensus unus est; alius autem ita: *Cogitavi vias meas,* non superiores, sed futuras; ut ante meos actus cogitationibus prævenirem, ne inconsulta operatione progressus, aliquid in ipsis cogitationibus offensionis[1] inciderem: ut si agere aliquid velim, ante cogitem utrum agendum sit illud quod desidero, aut quo agendum modo: similiter si alloquendum, utrum alloqui debeam; deinde publice, an secreto loqui, præsentibus aliquibus, aut nullis: sicut illud est, ut si velis fratrem corripere, primo solus corripias, secundo præsentibus duobus aut tribus testibus, tertio si non audierit, coram Ecclesia. Itaque si prætermisso ordine, velis coram Ecclesia fratem increpare, quem ante monere debueras, erratum ipse cognoscis. Omnia igitur cum cogitatione facito, ut non te pœniteat operis tui. An vero si viam ingressus, cum veneris ad compitum aliquod (ita enim appellatur plurimarum velut quidam concursus viarum), si nescias quod iter ingredi debeas, stas tamen et cogitas ipse tecum, utrum primam, an secundam, an tertiam, an quartam, vel certe quintam, si ita est, viam eligas, quam sequaris; nec putas prius adoriendum iter, quam animo definieris, et pleniore mentis intentione decideris. Stas igitur cogitans quæ sit via, quæ in civitatem ducat,[2] ad quam tibi putas esse pergendum. Quanto igitur magis animo debes ac mente consistere, qui ad regnum cæleste contendis, et cogitare tecum, quia non omnis

[1] « Vet. editt. ac mss. nonnulli, *in ipsis coactionibus.* Rom. e margine unius Vat., *in ipsis actionibus.* Quidam mss., *in ipsis concionibus.* Reliqui magno numero nobiscum faciunt. » Ita Maurini. Nostri quoque mss. in communiorem lectionem conspirant.

[2] Cod. A, *deducat.*

via illo ducit, non omnis via illo dirigit, ad Hierusalem illam quæ in cœlo est! Hebr. XII.

33. Sunt viæ quæ malos exitus habent, quas diaboli tentamenta triverunt; et ideo exitus earum exitus mortis sunt. Hæ nempe sunt viæ, de quibus legisti in Proverbiis: *Quia sunt viæ quæ videntur viro rectæ esse, ultima autem earum adspiciunt in profundum inferni.* Prov. XIV, 12. Est autem via angustior illa, quæ ducit ad Dei regnum. Volens igitur eam ingredi viam quæ ad Deum ducit, non circumspicies, non tecum ipse tractabis, non considerabis; ne facile[1] capiaris affectu, si viæ latitudine provocatus ingrediaris iter, quod ad inferna deducat? Cogita ergo ante, atque perpende quid facias.

34. *Qui viderit,* inquit, *mulierem ad concupiscendum eam, jam adulteravit eam in corde suo.* Matth. V, 28. Hic utique cogitavit ut videret mulierem, ut videret ad concupiscendum; sed mala hæc cogitatio relinquat vias suas. Alius non cogitavit quidem, sed subito adspexit, et captus est, et vidit, et concupivit, et ideo lapsus est. Quod si fragilem suum considerasset affectum, et ante timuisset, ne cum vidisset mulierem, mente caperetur et animo; utique non prospexisset ad mulierem, ne concupisceret eam. Videns ergo mulierem non direxit pedem suum in testimonia Domini, qui si ante lapsum suum cogitare potuisset, forsitan direxisset. Unusquisque ergo prius cogitet quomodo videat mulierem; ut non videat ad concupiscendum eam, aut non adtendat in eam. Si autem videns repente, vel bona cogitatione fundatus, dirigat pedem suum ad testimonia Domini, ne in captivitate permaneat; utique ei profuit cogitatio. Postremo amans mulierem, diligens, et concupiscens,[2] Christum consideret, judicium ejus, testimonia ejus de præmiis castitatis, et relinquat vias concupiscentiæ, et sequatur vias Christi: habebit laudem in eis, si contemplatus Dominum Jesum, contemnat carnis ardorem, flammamque libidinis quasi quodam fonte restinguat, allidat teneras et infirmas cupiditates ad petram Christi.

35. Cogitet ergo primum, ut eadem repetam, quemadmodum videat, quemadmodum loquatur. Bene cogitavit qui dixit: *Pone, Domine, custodiam ori meo;* Ps. CXL, 3. ne forte dum mens inflammat ardorem, lingua sermone labatur, aut multiloquio incauto etiam quod mens non cogitavit, incurrat loquendi facilitate: cogitet quemadmodum pedem suum dirigat, manum adferat; ne impetu indignationis impulsus, cum repellere debeat injuriam, ipse alteri jactum notabilis cædis illidat. Cogitandum est igitur quid geramus; ubi enim præcedit cogitatio, maturitas operationis adhibetur. Itaque pes iste fidei vestigium est, quem meditatione perpensa a corporalibus motibus ad testimonia divina deflexit.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
60. Paratus sum, et non sum turbatus, ut custodiam mandata tua.	60. Paratus sum, et non sum turbatus, ut custodiam mandata tua.

36. Quid igitur prosit cogitare ante, quod postea facturus sis, docet versiculus qui sequitur: *Paratus sum, et non sum turbatus, ut custodiam mandata tua.* Ubi cogitatione quis prævenit quod acturus est, semper paratus ad agendum est, semper fixus et validus; ut non queat subita aliqua accidentium offensione turbari. Nulla eum flabra scopulosæ nimis ambitionis[3] excutiunt, nulla procella atque tempestas injustæ invasionis exagitat, non petulantis oculus meretricis illaqueat; oculus enim meretricis laqueus amatoris est. In aliena miser capitur possessione, qui improviso igne prævents possessionem suæ mentis amisit. Si persecutio ingruit, invenit jam paratum; ut ubi possit esse perturbatio salutis incertæ, ibi sperata sacri corona certaminis provida futuri meditatione demulceat. Si a maledicis obtrectatoribus frequenter obroditur, cogitet quia non est discipulus super magistrum, neque servus supra dominum. Si supra Dei Filium opprobria exprobrantium nefanda ceciderunt, quemadmodum servus exsortem eorum sperare se poterit? Ideoque mentem suam præparare debet; ut cum ista acciderint, turbare se non queant. Præparet animum et meditatione componat, ut possit dicere, si tamen possit: *Quis nos separabit a caritate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames?* etc. Quare autem non separetur, adjecit: Rom. VIII, 35. *Sed in his omnibus superamus,* inquit, *et vincimus propter eum qui dilexit nos.* Meritoque confirmatus ait: *Confido enim quia neque mors, neque vita, neque Angeli.... neque Potestates, neque præsentia, neque futura.... separare nos poterunt a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu.* Ibid., 37. Ibid., 38, 39.

37. Multa Apostolus dixit, contra quæ lucta nobis est: sed alia facilia sunt, vel certe non hujus temporis aut loci; ut discutere omnia debeamus, quæ sint quæ nos separare possint a caritate Dei, nisi diligentius resistamus. Illud nunc quod videtur obscurius, non prætermittimus, quia ait: *Neque altitudo, neque profundum:* Ibid., 39. quæ sunt gravia tentamenta. Denique habes in Esaia scriptum ad regem Achaz: *Pete tibi signum a Domino in profundum, aut in altum.* Respondit ille: *Non petam, neque tentabo Dominum.* Mysticum illi propositum est, sed non intellexit; et veritus est ne tentare Dominum videretur, si signum peteret in altum, aut in profundum. Dominus autem volens gravia tentamenta re- Isai. VII, 11, 12.

[1] Mss. nostri ac romana editio, *facili.* Sed prætulimus adverbium maurinæ editionis, quia aptius sensum reddit ab Ambrosio intentum.

[2] Ita mss. omnes non solum gallici, sed etiam quatuor nostri. Editiones vero ante maurinam: *mulierem, si averterit non tantum pedem, sed et mentem, ut diligens* etc. Sed quæ in mss. desunt, tantummodo sensum pervertunt.

[3] Mss. A, N, P, *a, flabra copulæ seminis ambitionis,* ubi evidens amanuensium corruptio deprehenditur. In margine cod. A, manu Pigolpassii: *Flabrum, bri, proprie dicitur flatus ventorum, sive instrumentum flandi.*

medio supplantare divino ait: *Ecce Virgo con-*
Isai. VII, 14. *cipiet in utero.* Hoc est magnum signum, quod altitudinis et profundi tentamenta destruxit. Dominus enim Jesus non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; neque quæ sua sunt, requisivit, sed formam servi accepit, humiliavit
Philipp. II. se usque ad mortem. Itaque neque elatus est potestate, neque mortis quadam dejectione turbatus. Hoc igitur signum proponitur regi; ut petat sibi remedium, per quod nec regiæ potestatis extolleretur supercilio, nec certe ærumnæ alicujus exceptione perturbaretur; ut erat corde turbatus, cum bellum sibi videret ab Assyriis inferri. Divini igitur exemplo oraculi volumus ostendere quam essent hæc gravia tentamenta, quibus remedium solus potuit Christus adferre.

38. Verumtamen et prophetico sermone facile est docere sarcinam quamdam horum tentamentorum. Hæc enim tentamenta duo maxima sanctus Salomon oratione propria declaravit, et rogavit ut posset excludere dicens: *Divitias autem et paupertatem ne des mihi: sed ordina mihi quæ opus sunt, et quæ abundent; ne repletus mendax fiam, et dicam: Quis me videt? aut pauper rapiam, et jurem*[1] *nomen Dei.* Potes
[1] Prov. XXX, 8, 9. igitur tu ista tentamenta contemnere, quæ formidavit Salomon, qui sapientiam postulavit et meruit? Dives erat, timuit extolli: pauper fieri
[2] formidavit, ne paupertatis necessitate abstinentiæ[2] gratiam non teneret. Quam multi qui videbantur sancti esse, ceciderunt ab altitudine cordis sui? Quam multi aliqua necessitate dejecti, non potuerunt contenti esse injuria, qui fuerant virtutum exercitio roborati? Rarus Job invenitur in terris, qui et divitias amisit et filios, et vibicibus corporis exaratus,[3] cum vermes toto corpore fluerent, a Christi tamen caritate non potuit separari. Paremus igitur affectum nostrum, ne imparatum vis repentina perturbet. Denique sciens Dominus cito nos frangi solere, ait etiam apostolis: *Non*
Joan. XIV, 27. *turbetur cor vestrum, neque formidet.* Si te cupiditas appetentiaque tentaverit, lege Evangelium; dicat tibi Jesus Christus: *Non turbetur cor tuum.* Si quis terror ingruerit, dicat tibi Christus: *Non turbetur cor tuum, neque formidet.* Si qua supplicia persecutor inflixerit, lege Evangelium; dicat tibi Jesus: *Non turbetur cor tuum, neque formidet.* Lege Apostolum dicentem: *In-*
Rom. VIII, 18. *dignæ enim passiones sunt hujus temporis ad superventuram gloriam.* Si in mari naviganti fluctus insurgat, tempestas atra deseviat, tibi
[4] Marc. VI, 50. dicat Jesus: *Ego sum, noli*[4] *turbari.* Veniens igitur in certamen aliquod magnum et grave, dic prius: *Paratus sum, et non sum turbatus; ut custodiam mandata tua.*

39. Et quid de sæcularibus dicam? Esto paratus non solum adversus ea quæ vides, sed etiam adversus ea quæ non vides. *Foris,* inquit, *pugnæ, intus timores.* In te ipse tibi bellum est: II Cor. VII, 5. bonum est ut in tranquillitate sit animus tuus, et in quadam serenitate; sed gubernator ille melior est, qui in tempestate navim gubernat. Rege igitur te ipsum, quando turbatur animus, mens fluctuat. Laudaverim virtutem gubernatoris, qui nullas procellas senserit, et cursum navigii direxerit, nulla tempestate jactatus? Sed illum magis laudaverim, qui adversus ventos renititur, insurgit adversum fluctus, non timet vel cum elevatur undis navigium, vel cum ad profundi ima deponitur. Ita et ille laudandus est gubernator sui, qui ea quæ adversa sunt, vincit patientia, virtute superat, secundis non extollitur, adversis non frangitur. Bellum tibi est etiam adversus nequitias spiritales. Advertis cum quantis tibi sit prælium? Et ideo meditare, et statue animo, ut procedens ad prælia dicas: *Paratus sum, et non sum turbatus; ut custodiam mandata tua.*

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
61. Funes peccatorum circumplexi sunt mihi, et legem tuam non sum oblitus.	61. Funes peccatorum circumplexi sunt me: et legem tuam non sum oblitus.

40. Sequitur versus quintus: *Funes peccatorum circumplexi sunt mihi*[5] *et legem tuam non sum oblitus:* hoc est, funibus me circumdederunt peccatores, ut mea implicarent vestigia, ne possem incursus eorum prævidendi celeritate evitare. Non ergo illi funes sunt, de quibus scriptum est: *Funes ceciderunt mihi in præclaris;* Ps. XV, 5. sunt enim funes illi quibus utuntur qui terminos metiuntur agrorum, limitesque distingunt, et possessionum spatia disterminant. Tenduntur ergo illi funes quoad possessio uniuscujusque diffunditur. Sic factus est funiculus hæreditatis suæ Israel. Boni ergo illi funes. Isti autem funes quibus trahuntur peccata, ut fune longo, et ut loro jugi vitulæ, iniquitates.[6] Vitula enim indo- [6] Isai. V, 18. mita plus se jactat et excutit, cum tenetur, nec adquiescit imperio, nec adstringitur vinculo; sed magis cum loro retrahitur, exasperatur. Itaque nec coacta se subjicit, nec tamen libera vinculorum est. Sicut ergo trahit vitula lorum jugi, quæ etsi non tenetur e proximo, tenetur tamen, nec se explicat et absolvit: ita trahit unusquisque peccator indomitis moribus iniquitates, qui putat se liberum; quia non est jugo subditus, subjectusque judicio: et nescit quod non sit exutus, sed magis ut illa vitula, et ipse se implicat suorum nexibus peccatorum. Hi sunt igitur funes delictorum nostrorum, quibus involvimur et li-

[1] Maur., *perjurem.* Sed lectio nostra occurrit et alibi apud Ambrosium. Cf. Sabbat. ad h. l.

[2] *Abstinentiæ,* a rapinis scilicet, ut referatur ad superius illud, *aut pauper rapiam.* (Edit. Maur.)

[3] « Ita mss. aliquot, et cunctæ edit. nisi quod Era., Gill. ac Rom. præferunt, *exarabatur.* Mss. vero alii, *et ulceribus:* nonnulli, *et verberibus exaratus.* Sed *vibicibus,* magis Ambrosiana locutio est; ut jam observari potuit non uno loco. » Ita Maurini. Nostri mss. N, P, *a* conveniunt maurinæ editioni; cod A habet *vibicibus vel ulceribus.*

[4] Congruentius evangelico textui habent mss. A, N, P, *a, nolite.* Sed evidenter e contextu Ambrosius hic singulari numero uti debuit.

[5] Maurini, *me.* Sed lectionem prætulimus mss. nostrorum, quia et alibi apud Ambrosium occurrit. Cf. Sabbat. ad h. l.

[6] Maur., *iniquitatis;* sed evidenter contra sequens contextum.

gamur, quemadmodum sunt et vincula delictorum. Et ideo Salvator qui habet in potestate peccatum dimittere, dicit iis qui sunt in vinculis: *Exite.* Utinam et mihi dicat: Exi de vinculis tuis: exi de nexibus peccatorum tuorum: solve funes erroris tui, quibus circumdatus et ligatus es. Etsi enim nequissimus sim omnium, [1] et detestabilissimus[1] peccatorum; illo tamen jubente, liber ero, qui sub uno momento latrocinii damnatum reum supplicio eripuit, constituitque in regno suo.

41. Sunt ergo vincula quibus constringimur, etsi videamur nobis liberi. Beatus qui hæc solvit [2] sibi vincula. Et ideo David ait: *Disrumpamus*[2] Ps. II, 3. *vincula eorum: et abjiciamus a nobis jugum ipsorum.* Non manu utique visibilia vincula dicit esse rumpenda, sed invisibiles criminum nexus morum conversione, et fidei professione solvendos: aut manu, hoc est, opere manus tuæ. Eroga pauperibus, debiles elevato, redime captivos; et solvisti vincula tua. Eleemosyna enim a peccato liberat. Eripe eum qui ducitur ad mortem, hoc est, eripe eum intercessione, eripe [3] gratia, tu sacerdos:[3] aut tu imperator, eripe subscriptione indulgentiæ; et solvisti peccata [4] tua, exuisti te vinculis.[4]

42. Vinculis enim peccatorum suorum unusquisque constringitur, sicut ipse legisti: ligat Jacob. I, 15. nos vinculis carnis illecebra. Vinculum nostrum avaritia est, vinculum nostrum ebrietas est, vinculum nostrum concupiscentia est, vinculum nostrum superbia est. Sunt et diaboli vincula. Denique scriptum est: *Hanc autem filiam Abrahæ,* Luc. XIII, 16. *quam ligavit satanas decem et octo annis.* Ligat nos etiam diabolus criminum nexu: ligat nos vinculo fornicationis, vinculo adulterii, vinculo perfidiæ qua Christus negatur, vinculo invidiæ qua frequenter etiam frater appetitur, vinculo crudelitatis qua nonnumquam socius et conformis occiditur. Hæc sunt vincula quibus ligatus unusquisque inclinatur; ut animam suam levare non possit, nec obtutus ad cœlum mentis erigere; nisi dicat ei Dominus: Dimissus es ab infirmitate tua; et munere eum suæ benedi- Ibid., 12. ctionis erexerit. Hæc sunt sceleratorum vincula [5] quæ dure peccatores ligant,[5] hoc est, diabolus et ministri ejus: vel certe Nemroth, hoc est, amaritudo: vel certe Esau, hoc est, terrenus et callidus. Isti enim venatores erant, qui feras laqueis captare consueverant, et muta animantia vinculis illigare. Inutiles venatores, qui capiant bestias, quæ pompam spectaculo populari præbeant, ministerium crudelitati. Denique nullum invenimus in divinarum serie scripturarum de venatoribus justum.

43. At vere alia vincula sunt, ut dixi, Domini Jesu, quem sequuntur, inquit, alligati vinculis, Oss. XI, 4. hoc est, vinculis adstricti caritatis et amoris, fidei vinculis alligati. Licet sic possit intelligi: Alligati vinculis Christum sequuntur, hoc est, peccatorum et criminum remissorem, fontem indulgentiarum, redemptionis auctorem. Sequamur ergo vincula Christi, fugiamus vincula venatorum; ne dum incedimus, dum ignoramus, laqueos eorum pes nostræ mentis incurrat, nec animæ nostræ cervicem flexibus[6] inseramus. [6] Insidiantur enim quasi pessimi venatores: et quando prosperorum eventu animum relaxamus, ac secundis rebus remittimus, nec excubias cautionis habemus intentas, tunc plus jactant laqueos suos, aut in via qua ambulamus, abscondunt; ut cum fuerint eorum laqueis innexa vestigia, trahant quo securum supplantent viantem, vel collo adstrictos strangulent commeantes.

44. Noli ergo alta ambulare cervice, sicut filiæ Judæ; altis enim cervicibus cito laqueus innodatur. Noli ad sæcularia mentem animumque defigere: sed circumspice oculis animæ diligenter, quia pluit Dominus laqueos super peccatores; ne cadentes illigare te possint: quos poteris evitare, si legem Domini non obliviscaris. Etenim etiam qui ligatus est, si sibi sit conscius libertatis, oblivisci libertatem suam non desinit, et causam nonnumquam dicit e vinculis, eamque sibi legum præscripto[7] defendit, ac judicio frequenter absolvit. Ergo et tu [7] si peccaveris, memor esto legis. Si peccaveris, memor esto Christi, qui te liberat dicens: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas.... et memor non ero.* Ipsum diebus ac noctibus tene, Isai. XLIII, 25. ipsi tua confitere peccata.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
62. Media nocte surgebam ad confitendum tibi, super judicia justitiæ tuæ.	62. Media nocte surgebam ad confitendum tibi, super judicia justificationis tuæ.

45. Docet te Propheta quomodo teneas Dominum Jesum. *Media nocte,* inquit, *surgebam ad confitendum tibi, super judicia justitiæ tuæ.* Non satis est dies ad deprecandum; surgendum est et nocte, et media nocte. Ipse Dominus pernoctavit in oratione, ut te proprio ad depre- [8] candum[8] invitaret exemplo: et utique peccatis

[1] Omnes edit. cum paucis mss. *et detestabilis usu peccatorum.* Reliqui mss. nobiscum faciunt. (Edit. Maur.)

[2] Mss. A, N, P, *a,* ita habent ut præmonitum, pro *dirumpamus* maurinæ editionis; quod semper contingit, nec ulterius monebimus.

[3] Inter Episcoporum privilegia illud erat olim non minimum, ut possent certis diebus in custodia servatos adire, atque audita ipsorum causa, pro iis apud judices intervenire. Hoc liquet ex lib. IX Cod. Theod. tit. 3 leg. 11 et Comm. Godefr. in eamdem legem. Sed illud etiam clarius cognoscas ex lib. XIII Append. Cod. Theod. qua Imp. Hon. et Theod. liberum carceris aditum Episcopo visitanti patere jubent; *ut medicetur ægros,* inquiunt, *alat pauperes, consoletur insontes: et cum singulorum causas cognoverit, interventiones suas apud judicem competentem suo jure moderetur,* etc. (Edit. Maur).

[4] Cod. A, *e vinculis tuis.*

[5] Cod. A, *per quæ diri peccatores ligantur.*

[6] Cod. A, *nexibus.*

[7] « Mss. sex: *Et ea quæ sibi lege sunt præscripta.... absolvitur.* Alii quatuor: *Et æque sibi legum præscripta.... absolvitur.* Ceteri, ac editt. nobiscum faciunt. Hic autem *legum præscriptum* idem est atque legum definitio, seu constitutio. » Hæc Maurini. Mss. N, P, *a,* ut in textu. Cod. A, *et æque sibi legum per scripta.*

[8] Cod. A, *ad precandum.*

tuis ille indulgentiam postulabat: postulabat a
1 Patre, operabatur propria voluntate.[1] Non tibi dicit Propheta, ut tantummodo media nocte surgas: sed ut surgas nocte, et maxime nocte media. Nocte enim surgendum ante præmisit
Supra, v. 55. dicens: *Memor fui in nocte nominis tui, Domine.* Potest unusquisque memor esse, et non surgere: potest unusquisque et surgere, et cum surrexerit, ea quæ proprio arbitrio sederint, postulare. Addidit: *Media nocte surgebam,* docens surgendum esse media nocte. Nec otiosum est quod adjunxit: *Ad confitendum tibi,* hoc est, ut illo maxime tempore deprecari Deum, et propria debeamus deflere peccata: nec solum præteritis veniam postulare, sed etiam præsentia declinare, futuris cavere; multa enim illo in tempore tentamenta proserpunt.

46. Tunc fervet carnis illecebra: tunc tentator
2 illudit: coquitur[2] cibus, potusque digeritur: stomachus æger, mens somnolenta, animus occupatus est. Itaque aut quiescenti calor soporis augetur, aut vigilanti nondum plenior refusus est vigor, qui errorum cavere possit incursus. Tunc igitur tentator adsistit, tunc retia jacit, quibus turbare possit mentem improvidam. Tunc spiritales nequitiæ tenebras effundunt; tunc omne nefas suadere contendunt, quando nullus arbiter culpæ, nullus criminis conscius, nullus potest esse erroris testis. Tunc varias disce-
3 ptationes pectori dormitantis[3] infundunt; ut primo de statu mentis dejiciant reluctantem, et aliquorum qui sancti habentur, proponatur exemplum, quod illi aliquando deliquerint, sed postea veniam sint adepti, et texerint superiora delicta. Nam etsi omnem emendationem nostri inimicus exosus sit; tamen ad tempus, ut sobriæ mentis virum possit elidere, prætendit futuram indulgentiam, ut præsentia peccata persuadeat; et cum impulerit aliquem ad erroris adsensum, si viderit eum jam non amore virtutis a culpa, sed pœnæ contemplatione revocari, inserit varias disceptationes, ut dicat sibi: *Quis me videt? Et tenebræ circumdant me, et*
Eccli. XXIII, 25 et 26. *parietes.... quem vereor?* Non videt Altissimus, non ad eum peccata nostra perveniunt, non dignatur spectare quæ turpia sunt. Hæc utique usu exemploque cognoscimus; nemo enim potest esse expers tentationis.

47. Itaque ut tempus hoc habile est tenta-

A mentis, ita etiam tempus est pœnæ, quod ex lectione divina possumus edoceri. Non enim otiose Dominus Deus noster cum posset quocumque momento primitiva Ægyptiorum extinguere; hoc tamen tempus dolori et luctui peccatoris opportunius judicavit. Sic enim scriptum est quia media nocte primogeniti Ægyptiorum liberi ab exterminatore sint interempti. Ideoque Exod. XII, 29.
sanctus Moyses propheta, ut hoc præveniret tempus, ac sine Hebræorum[4] fraude transiret, 4
B agnum ante immolavit, hoc est, vesperi: ut manducantes eum, et pascha Domini celebrantes, non occuparentur exterminatoris insidiis; ne inermes et vacuos spiritalis alimenti nocturna spicula tenebrosi hostis opprimerent.

48. Hæc diligenter intende, prudenter intellige, sollicite require. Non perfunctorie ista dicuntur, sed divina tibi mysteria declarantur. Præveni et tu insidias tentatoris, instaura prius cœleste convivium. Indictum est jejunium; cave
C ne negligas. Et si te fames quotidianum cogit ad prandium, aut intemperantia declinat jejunium; tamen cœlesti magis te servato convivio. Non epulæ paratæ extorqueant, ut cœlestis sis vacuus sacramenti. Differ aliquantulum, non longe finis est diei:[5] immo plerique sunt ejus- 5
modi dies, ut statim meridianis horis adveniendum sit in Ecclesiam, canendi hymni, celebranda oblatio. Tunc utique paratus adsiste, ut accipias tibi munimentum, ut corpus edas Do-
D mini Jesu, in quo remissio peccatorum est, postulatio divinæ reconciliationis, et protectionis æternæ. Suscipe ante Dominum Jesum tuæ mentis hospitio: ubi corpus ejus, ibi Christus est. Cum hospitium tuum adversarius viderit occupatum cœlestis fulgore præsentiæ, intelligens locum tentamentis suis interclusum esse per Christum, fugiet ac recedet; et tu mediam noctem sine ulla offensione transibis. Admonet etiam sacrificium vespertinum, ut nunquam
E Christum obliviscaris. Non potes oblivisci, cum lectum adscendis, ejus Domini, cui in occasu diei precem fuderis, qui esurientem te sui corporis epulis expleverit. Etenim quod vesperi cogitaveris, cito cum evigilaveris, recensebis. Excitabit te ipse Dominus Jesus: admonebit ut surgas, et eo tempore arma orationis adsumas, quo solet incursare tentator.

49. Unde non otiose Paulus apostolus et

[1] Rom. edit. et cod. A, *operabatur propria potestate.*

[2] Cod. A, *dum decoquitur.* Hic *dum* sane magis contextui congruit.

[3] Maurini habent *peccatori dormitanti,* sed valde contextui conformior lectio editionis romanæ quam assumpsimus quia firmatur et nostro cod. A, qui habet, *disceptiones* ut etiam subsequenter (i. e. *disceptationes*) *pectori dormitantis.* Ac revera non de peccatore agitur, sed de eo qui mente occupatus ad peccatum inducitur.

[4] In cod. A eadem manus addidit *populus.*

[5] Multa ex hoc loco erui possunt, quibus illustretur ecclesiasticæ priscorum temporum disciplinæ cognitio. Hinc enim primo jejunii, cum indictum fuisset, ad usque diei finem servandi obligatio declaratur. Deinde consuetudo sacramenti Eucharistiæ non nisi ore jejuno recipiendi ostenditur: tum Mediolanensis Ecclesiæ usus innuitur diebus sabbati ac dominicis non jejunandi; hoc enim colligi posse videtur ex illis verbis, *immo plerique sunt ejusmodi dies* etc. quæ quidem eo sensu melius explicantur, quam si de jejuniis stationum ea intelligas; cum maxime verisimile sit quadragesimale jejunium hic describi. Postea celebrandæ oblationis fit mentio, quam oblationem nihil aliud esse, nisi corporis Christi sacrificium ad Præfat. hujus operis observavimus. Ad hæc indidem quoque intelligere est moris fuisse in Ecclesia latina etiam jejunii diebus sacrificium offerre, et Eucharistiam accipere, contra quam in orientali obtinebat. Postmodum memoratur etiam vespertinum sacrificium, id est, missa vespertinis horis diebus jejunii celebrari solita: de qua in Conc. Vasensi c. 3., Aurel III c. 29., Masticon. cap.9, actum reperimus. Recensentur denique mirabiles hujus sacramenti effectus, munimentum scilicet adversus diaboli tentamenta, remissio peccatorum etc. (Edit. Maur.)

Silas trusi in carcerem, cum in nervo pedes haberent, media tamen nocte surgebant mentis vestigio, exorabant Dominum, et laudis sacri-
Act. xvi, 22, 26. ficium deferebant. Ideoque ubi non defuit devotionis officium, adfuit etiam absolutionis remedium. Subito enim media nocte terræ motus factus est grandis; ita ut mota essent fundamenta carceris, valvæ apertæ, omnium vincula soluta sint. Audis quemadmodum si ligatus fueris, quibus manibus, quibus operibus ipse te solvas, quemadmodum custodes timere non possis? Surge igitur ad precandum. Ea hora est, qua tentator nocere consuevit, et nequitia consuevit irruere. Ea hora est, qua solet adversus tentationes graves remedium venire cœleste. Excubandum tibi est, ne qua fraude vincaris: providendum ut eo tempore quo potes vincere, nequaquam vincendi tempus amittas.

50. Et quia orationem esse subeundam media nocte diximus, non minus etiam de hujusmodi hora diei dicendum videtur; contraria enim diei nox est. Quid enim luci commune cum tenebris? Et ideo adversa sibi eadem nocturna est vel
1 diurna *(hora)*.[1] Sicut enim media nocte primitiva
2 Ægyptiorum tentator occidit,[2] et ex eo cognoscitur quod ea maxime hora operetur adversarius; ita e contrario quod meridiano tempore virtus divinæ lucis operetur. Unde et Abraham circa meridiem sobrias tendebat excubias, et boni aliquos exspectabat eventus, levans oculos suos, ac finitima perlustrans, quod eo tempore
Gen. xviii, 1, 2. advenientem gratiam sibi quæreret. Illo igitur
3 tempore cum duobus angelis sanctis[3] divinus ei hospes advenit: illo tempore Christum suscepit hospitio: illo tempore illa quæ legis et intelligis, celebrata mysteria sunt. Quando enim magis debuit fidelem virum divina illuminare præsentia, quam cum lux diei plenior refulgeret? Meritoque etiam sanctus Joseph receptis fratribus, et accersito juniore germano quem
Gen. xliii, 16. maxime diligebat, meridie instaurat convivium. Erat enim meridies in sancti Joseph pectore, quando lætas epulas fratribus splendentis gratiæ ministrabat, suavissimique cibos alloquii dividebat; ut cum illi pœnam fratris metuerent appetiti et venditi in servitutem, ille divino judicio ipsis diceret esse provisum, ut in Ægyptum deduceretur, qui famem sustinentibus ali-
Gen. xlv, 5-7. moniam non negaret.

51. Habemus ergo in nobis meridiem. Meridies est ei, cui justitiæ sol refulget, et cujus opere bono, vel cogitationibus innoxiis, et pura mente atque sincera pascitur Christus. Disce igitur quemadmodum tibi ipse facias meridiem. *Revela,* inquit, *ad Dominum viam tuam, et spera in eum: et ipse faciet, et educet sicut lumen*
Ps. xxxvi, 5, 6. *justitiam tuam, et judicium tuum sicut meridiem.* Ubi enim vera est fides, ibi veri luminis gratia est: ubi innocentiæ prolixior custodia, virtutumque longa meditatione processus; ubi splendor bonæ conscientiæ diu permanens, ibi intelligibilis est meridies: ibi et tu Christo mentis tuæ epulas exhibebis, et in divitiis ejus etiam ipse pasceris; ita ut non præmaturus et velox veri luminis sequatur occasus, nec quidam studiis tuis tenebrosus cito vesper incumbat, et opera bona interjectus impediat. Quod si tentationum nox advenerit, non immerito media nocte surgendum, et orandum diu, et protrahenda psalmis tempora, donec veniat dies, et illucescat tibi Christus.

52. Vide igitur ne et per diem tibi media nox fiat, quo mundi princeps tenebrosus et squallidus plenitudinem tibi tentationis infundat. Surge igitur, et excita tuam mentem: non dormitabit qui custodit te, si te non reperiat dormientem: sed surget, si et ipse fuerit tuæ animæ vigiliis excitatus: et imperabit vento, et fiet tranquillitas in tuo pectore, quod diversarum procellarum turbine fluctuabat. Surgendum igitur nobis. Solet Sponsus media nocte venire: cave ne te dormientem inveniat; cave ne facem tuam non queas somnolentus accendere. Surgendum, inquam, et Domino confitendum est, ut gratias agas. Confitenda etiam ejus judicia æterna, ut quidquid nobis boni accidit, ejus justitiæ deputemus, ac sive divites sumus, sive salubriter valemus, id justitiæ Domini deferamus; quia justus est, ut opus suum tueatur ac servet, ut quos nudos indotata quadam naturæ sorte in hanc projecit corporis infirmitatem, vigore animi, et misericordiæ suæ dote pauperes vestire dignetur. Quod utique omni agendum tempore manifestum est; ut nec die, nec nocte, nec ullo tempore a gratiarum actione debeamus vacare.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
63. Particeps ego sum omnium timentium te, et custodientium mandata tua.	63. Particeps ego sum omnium timentium te, et custodientium mandata tua.

53. Sequitur versus septimus: *Particeps ego sum omnium timentium te, et custodientium mandata tua.* Habet et Christus participes atque consortes sui. Denique David probat dicens: *Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Habet participes carnis, quia car-
Ps. xliv, 8. nem suscepit: habet prophetiæ; quia *Prophetam,* inquit, *vobis suscitabit Dominus Deus vester de fratribus vestris tamquam me: ipsum audietis per omnia quæcumque loquetur vobis. Erit autem, omnis anima quæ non audierit prophetam illum, exterminabitur de plebe.* Ipse est verus propheta,
Deut. xviii, 18, 19. qui sine alterius munere futura cognoscit: qui ea quæ ventura erant, locutus est in prophetis. An non est propheta qui facit alios prophetare? Ipse est qui auditur sicut Lex, quia et

[1] Ita mss., licet rom. editio habeat *est diurnæ.*

[2] Notant Maurini: « Sic omnes mss. atque edit. excepta una Rom. ubi positum est, *exterminator occidit.* » Sed monet contextus hic vere Ambrosium *tentatoris* vocem adhibuisse; unde supponendum est, ex mente Ambrosii Deum aliquo angelo malo usum fuisse ad primogenita Ægyptiorum exterminanda, quod etiam e præcedenti n. 47 satis elucet.

[3] Mss. A, N, P, *a, angelis suis.*

Lex est ipsius. Denique *Si Moysen*, inquit, *et prophetas non audiunt, nec si quis ex mortuis* Luc. XVI, 31. *ad illos abierit, credent.* Ideoque populus Judæorum quia non audivit hunc prophetam, de plebe exterminatus est; ut populus Dei esse desineret, qui ante populus Dei dicebatur. Habet consortes baptismi, quia baptizatus pro nobis est: habet consortes justitiæ, quia ipse justitia est, et nobis de suo dedit sui habere consortium: habet consortes veritatis, quia ipse veritas est, et nos tenere voluit veritatem: habet consortes resurrectionis, quia ipse est resurrectio: habet consortes immaculatæ vitæ, quia ipse immaculatus est. Et quicumque in novitate vitæ ambulaverit, quicumque tramitem justitiæ tenuerit, particeps Christi est. Habet etiam tribulationis suæ participes, ideoque qui particeps ejus esse cupiebat, dixit: *Nunc gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore ejus,* Coloss. I, 24. *quæ est Ecclesia.* Sepulturæ quoque ejus participes sumus; quisquis enim consepultus est cum ipso per baptismum in mortem, particeps ejus est. Ideoque ipse Apostolus adstruens quam nobis gratiam dederit Dominus Jesus, ait: *Par-* Hebr. III, 14. *ticipes enim Jesu Christi facti sumus.*

54. Sed et ille particeps Christi est, qui lugentem mœsto consolatur affectu: qui in carcere constitutum proprio non defraudat officio: qui lecto ægrotantis adsidet, non ut capiendæ hæreditatis tendat aucupium; sed ut morbi vim sollicito mitiget ministerio, ut sedulo fessum sermone demulceat: qui nudos vestiat, esurientes reficiat. In his enim frequenter est Christus, sicut ipse ait: *In carcere eram, et non venistis ad me: nudus eram, et non operuistis me.... Quod enim uni eorum non fecistis, nec mihi fecistis.*[1] Matth. XXV, 42 et ss. Si oderim mendacium, particeps Christi sum; quia veritas Christus est: si fugiam iniquitatem, particeps Christi sum; quia Christus justitia est. Beatus qui hoc potest dicere. Sicut enim membrum particeps esse dicimus totius corporis; sic conjunctum omnibus timentibus Deum, qui non dicat alteri: Non es de corpore meo, hoc est, non dicat pauperi dives, non ignobilis nobilis, non ægro sanus, non fortis debili, non imperito sapiens dicat: Non estis mihi necessarii; particeps corporis Christi est, quæ est Ecclesia. Sed qui sciat quod ii qui videntur in Ecclesia debiles, pauperes, imprudentes, etiam peccatores abundantiori indigeant honestate, et majore præsidio fulciendi sint; qui hoc noverit, ipse potest dicere: *Particeps ego sum omnium timentium te.* Qui compatiatur magis hujusmodi A hominibus, quam fastidiat eos; compatiatur infirmis, ut sciat quia unum corpus omnes sumus, et membris membra connexa, ut alterum sine altero esse non possit, et cum alterum dolet, compatiatur alteri; iste ergo recte potest usurpare hujus vocis auctoritatem.

55. Vide autem quam verecunde Propheta dixerit: *Particeps ego sum timentium te.* Non dixit imitantium, sed *timentium; initium* enim *sapientiæ est timor Domini.* Inter rudes se con- Eccl. I, 16. B stituit humilitate, cum veteranos devotione superaret. Sed tamen et timere virtutis est, quia scriptum est: *Timete Dominum*[2] *sancti ejus.* [2] Ps. XXXIII, 10

56. Sed ne aliquibus timor iste non sanctus videatur (quia sunt qui ignava formidine pertimescunt, et hebeti trepidant metu), addidit: *Et custodientium mandata tua*; ut ostenderet se sancti timoris esse consortem. Aut sic. Potest quidem timere corde devotus, sed opere piger; ut sit religiosus affectu, otiosus actu. Non tamen C potest piger esse qui mandata Domini custodit. Qui ergo timet, custodit. Ergo ejus est custodire, qui timeat. Sanctus itaque hoc dicit: ego autem hoc mihi usurpare non possum; quanti enim sunt qui timeant Deum, et non illis compatior? Quærunt opem, et ferre nolo: misericordia indigent, sumptu non adjuvo.[3] Quisquis [3] autem hæc facit, ipse potest dicere se timentium Christum esse consortem.

D

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
64. Misericordiæ tuæ, Domine, plena est terra: justificationes tuas doce me.	64. Misericordia tua, Domine, plena est terra: justificationes tuas doce me.

57. *Misericordiæ tuæ, Domine, plena est terra: justificationes tuas doce me.* Quomodo misericordiæ Domini plena est terra, nisi per passionem Domini nostri Jesu Christi, quam futuram prævidens, quasi promissam[4] Propheta concele- [4] E brat? Prophetis enim ea quæ ventura sunt prævidentibus moris est, ut quasi jam decursa memorentur quæ posterioris ætatis sunt. Plena est ergo terra misericordiæ Domini, quia omnibus est data remissio peccatorum. Super omnes sol oriri jubetur. Et hic quidem sol quotidie super omnes oritur. Mysticus autem sol ille justitiæ omnibus ortus est, omnibus venit, omnibus passus est, et omnibus resurrexit: ideo autem passus est, ut tolleret peccatum mundi. Si quis autem non credit in Christum, generali beneficio ipse F se fraudat: ut si quis clausis fenestris radios solis excludat, non ideo sol non ortus est omnibus, quia calore ejus se ipse fraudavit: sed quod solis est, prærogativam suam servat; quod

[1] Ita omnes mss. Editt. contra triplicem hujus loci negationem expungunt, ut de justis intelligatur. Sed quolibet modo proponatur, tantumdem valet ad probandum intentum. (Edit. Maur.)

[2] Maurini, *omnes sancti ejus.* Omisimus tamen cum romana editione vocem *omnes*, quia et in nostris mss. desideratur, et deest alibi quoque in Ambrosio, ut ostendit Sabbat. ad h. l., nec non in textu hebr. Licet igitur extet in communi textu Alexandrinæ versionis, supponi potest defui sse in versione latina qua Ambrosius usus est, quamque e Luciani recensione deductam jam monuimus. Porro illa vox desideratur etiam in cod. 283 apud Holmes, et in cod. Alexandr. obelo notatur.

[3] Editt. cum mss. duobus: *Quærunt opem, et ferre nolo misericordiam: indigent sumptu, et non adjuvo.* Melius reliqui, ut supra in corpore. (Edit. Maur.)

[4] Constat e contextu istud *promissam* ut præmissam valere, nempe quasi rem quæ jam eventu contigerit.

imprudentis est, communis a se gratiam lucis excludit. Super omnes pluvia est, et hoc divinæ misericordiæ deputatur; quia pluit super justos et injustos. Aut certe sic interpretandum, quod misericordiæ divinæ plena sit terra; quia *Domini est terra, et plenitudo ejus.... ipse super maria fundavit eam, et super flumina præparavit* Ps. xxiii, 1, 2. *illam.* Etenim per Ecclesiam in omnes gentes diffusa est misericordia Domini, in omnes gentes diffusa est fides.

58. Fortasse dicas: Qua ratione non dictum
1 est,[1] misericordiæ Domini plenum est cœlum? Quia sunt etiam spiritales nequitiæ in cœlestibus; sed non illæ ad commune jus indulgentiæ Dei, remissionemque pertinent peccatorum, quibus ignis servatur æternus: et illa quæ cœlestium vel potestatum vel ministeriorum sunt, licet auxilio Domini fulciantur, tamen non tanta ejus indigent misericordia, quanta ea quæ sunt inferiora atque terrena: non enim illa carnis involucro vestiuntur, in qua est frequentis erroris illecebra. Ideoque in superioribus ait idem Propheta, quia *Cœlum cœli Domino, terram au-*Ps. cxiii, 16. *tem dedit filiis hominum.* Unde et cœlum purius et defæcatius ab omni labe peccati est, longeque semotius ab illo de quo scriptum est: *Sicut vo-*Matth. vi, 26. *latilia cœli.* Hoc enim cœlum velut medius quidam inter cœlum et terram aerius locus dicitur, in quo sunt etiam spiritales nequitiæ in cœlestibus. Nam in illo non appellativo, sed vero cœlo, etiamsi diabolum legerimus in conspectu Dei angelorum non defuisse concilio; puto tamen nulla operari tentamenta nequitiæ. Denique scri-Gen. vi, 2. ptum est quia angeli amaverunt filias hominum; eo quod terrenis capti detineantur illecebris princeps mundi istius ac ministri ejus, in quibus nequitia spiritalis venenis quibusdam carnis hujus imbuta, et humanis est infecta criminibus. Ideoque Dominus in Evangelio suo ait: *Fiat*Matth. vi, 10. *voluntas tua sicut in cœlo et in terra.* Non eadem est illic iniquitas vicinum possessionis finitimo rure depellere, viduam hæreditatis fraudare com-
2 pendiis, minores consortii jure detrudere,[2] intra lignum denique et quodcumque argenti atque auri vel æris metallum velut effigiem quamdam
3 cœlestem includere potestatem.[3] Hæc cum sint
4 maximi plena sacrilegii, in cœlis[4] vacant, in terris frequentantur. *Verbo enim Domini cœli firmati sunt,* non terra firmata est. Ps. xxxii, 6.

59. Et ideo justificationes Dei ab ipso Domino vult doceri; quia difficile est in terra magistrum hujusmodi reperire, qui ea doceat, quæ ipse non viderit. Ad illum igitur doctorem intimo Propheta contendit affectu, qui solus magister est verus. Quomodo enim potest homo quasi verum docere quod nesciat, cum ipse sit mendax? Meritoque ait Dominus, ut nemo super terram vocet sibi quemquam magistrum, quia unus est magister omnium. Et quomodo posset Matth. xxiii, 8 David alium doctorem quærere, cum ipse de Deo dixerit: *Qui docet hominem scientiam?* Docet Ps. xciii, 10 autem Deus, et mentes illuminat singulorum, et claritatem cognitionis infundit, si tu aperias ostia cordis tui, et cœlestis gratiæ recipias claritatem. Quando dubitas, diligenter inquiras; qui enim quærit, invenit, et ei qui pulsat, aperitur. Multa obscuritas est in scripturis propheticis:[5] sed si manu quadam mentis tuæ Scripturarum januam pulses, et ea quæ sunt occulta, diligenter examines; paulatim incipies rationem colligere dictorum, et aperietur tibi non ab alio, sed a Dei Verbo, de quo legisti in Apocalypsi, Apocal v, 5 quod Agnus librum signatum aperuit,[6] quem nullus ante aperire poterat; quia solus Dominus Jesus in Evangelio suo prophetarum ænigmata, et Legis mysteria revelavit; solus scientiæ clavim detulit, et dedit aperire nobis.

60. Dicunt se Judæi habere clavim scientiæ, sed non habent; nam si haberent, ipsi ingrederentur, ipsi agnoscerent penetralia Scripturarum. Nunc autem, *Væ vobis, scribæ et pharisæi, qui abstulistis clavim scientiæ, et ipsi non introistis, et introeuntes prohibuistis.* Quomodo Luc. xi, 52. enim clavim potestis habere scientiæ, qui scientiæ negastis[7] auctorem? Et ideo ad ipsum conversus David ait: *Tu me,* inquit, *doce justificationes tuas;* quia tu es vera justitia. Tu doce quæ sapienter dicta sunt, quia tu es sapientia. Tu aperi cor meum, quia aperuisti librum. Tu aperi illud ostium quod in cœlo est; quia ipse es janua. Per te si quis introierit, regnum illud possidebit æternum. Per te si quis intraverit, non decipietur; quia falli non potest quicumque domicilium fuerit veritatis ingressus.

[1] Mss. A, N, P, *a, dictum sit.*

[2] *Consortium,* in Cod. Theod. sumitur aliquando pro vicinia et connexis ædificiis; immo et apud Ciceronem Orat. in Verr. consortes dicuntur ii, quorum fines contigui sunt: et hoc sensu consortium ab Ambrosio hic accipitur. (Ed. Maur.)

[3] Mss. A, N, P, *a, cœlestis includere potestatis.*

[4] Mss. A, N, P, *a, in cœlo.*

[5] Ambrosius in concionibus suis frequens adhortabatur auditores, ut studiose Scripturarum etiam difficiliorum lectioni incumberent. Et ne prophetarum obscuritate, sicut Augustino contigisse ex lib. ix Conf. cap. 13 cognoscimus, a tam utili proposito deterrerentur, docet orationem a lectione atque diligentia numquam separandam. Qua quidem methodo si usus esset idem Augustinus adhuc catechumenus, prophetiæ Isaiæ lectionem, quam suadente Antistite nostro exorsus fuerat, non ita facile omisisset. (Edit. Maur.)

[6] Mss. A, N, P, *a, aperuerit.*

[7] Mss. A, N, P, *a, negatis.*

SERMO NONUS.

ב Theth.

NONA littera *Theth*, cujus interpretatio est, *exclusio*. Quid est exclusio? Numquid sicut domo aliquis excluditur, hospitioque dejicitur; ita qui excluditur a Dei regno, bonis illius[1] fraudatur; sicut illæ exclusæ sunt virgines, quæ secum oleum non tulerunt, et dum venit Sponsus, extinctæ sunt faces earum, atque in emendo oleo, inflammandisque facibus occupatæ fecerunt moram, et ingresso jam Sponso, introire cupientes leguntur exclusæ? Non arbitror. Nam quomodo diceret, si a bonis[2] sanctus Propheta esset dejectus, atque exclusus a Dei regno: *Jucunditatem fecisti cum servo tuo?* Nec Prophetæ meritum hujusmodi intellectum videtur admittere, nec series subditorum. Audis dicentem: *Suavis es, Domine, et in jucunditate tua doce me justificationes tuas.* Audis dicentem: *Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti.* Et potes dicere quod sit exclusus a regno, qui non est exclusus a Lege? Quid ergo intelligemus? Hæret interpretatio, et obscuritatem sensus sui sermo videtur offundere.

1

Matth. xxv, 2, 3 et ss.

2

Inf. vers. 68.

Ibid., 72.

2. Vocant merita Prophetæ, vocat ejus gratia, vocat subjectorum series, ut altioris intellectus aliquid debeamus eruere; et occurrit in tempore[3] quod interdum excludamur in bono. Scriptum est enim: *Perfecta caritas timorem excludit foras.* Et generaliter quidem caritas excludit timorem. Ut miles qui imperatorem diligit, bella pro imperatore suscepta non metuit: ut servus amans dominum, quamvis per devia et prærupta mittatur, tamen omnia pericula domini amore contemnit; ac si quis dominum petat, se ipsum offere non trepidat: ut qui trans mare positos filios videre desiderat, non metuit naufragia, liberorum caritate ingreditur maris fluctus, subit incerta navigii; sed metum discriminis levant desideria filiorum. Quam pulchre etiam de martyribus dicitur, qui vere militant Christo, qui persecutiones, ungulas, gladios, incendia non timentes, infestis se regibus obtulerunt! Timorem etenim quem poterant habere pœnarum, excluserunt amore martyrii.

3

I Joan. iv, 18.

3. Hunc sensum autem esse interpretationis hujus etiam de Threnis Hieremiæ possumus approdare. Nam et ibi sub hac littera scriptum est: *Bonus est Dominus sustinentibus eum, animæ quæ quærit eum. Bonum est sustinere, et sperare in salutare Dei. Bonum est viro cum portaverit jugum grave a juventute sua: sedebit singulariter, et silebit, quia tulit jugum grave.* Hæc utique quid aliud adstruunt, nisi bonæ exclusionis hanc interpretationem videri? Quis enim sustinet Dominum, nisi studio caritatis? Quis est, qui sperat, nisi qui quod sperat, optat,[4] et diligit? Quod enim speramus, per patientiam expectamus. Ergo qui sperat, sustinet: qui sustinet impatientiæ utique excludit affectum. Quis est qui portat jugum grave a juventute sua, nisi qui deliciis renuntiat, luxuriam fugit? Quis est qui singulariter sedet, nisi qui sæcularibus voluptatibus abdicatis, molestiarum omnium excludit tumultus? Iste ergo nihil timere poterit, quia caritatis gratia vim timoris absorbuit.

Thren. III, 25-27.

4

4. Est et alius qui excludatur in bono, ut ille qui apostolica auctoritate sublatus e medio plebis est; quia malum opus fecit, traditus est in carnis interitum, ut ejus spiritus salvaretur. Ex quo intelligimus quia in bono excluditur qui jubetur agere pœnitentiam; ut humilietur, et compungatur corde. Hæc enim reconciliationis solent esse suffragia.[5]

I Cor. v, 5

5

5. Denique etiam in Hieremia scripta sub hac littera id videntur significare. Sic enim legimus de Hierusalem illa terrena: *Immunditia ejus ante pedes ejus. Non fuit memor novissimorum suorum, et cecidit invalide: non est qui consoletur eam. Vide, Domine, humilitatem ejus; quia magnificatus est inimicus.* Et quia sic humiliata est Hierusalem, merito postea ei dicitur: *Defecit iniquitas tua, filia Sion.* Et omni qui pœnitentiam egerit, lacrymisque propriis peccata defleverit, bene dicitur: *Defecit iniquitas tua.* Alibi quoque sub hac littera dicit Hieremias: *Boni erant vulnerati gladio, quam vulnerati fame. Abierunt compuncti a nativitate agrorum.*[6] Compungimur igitur, quando nostrorum agimus pœnitentiam delictorum: compungimur etiam recordatione delictorum. Unde ait Propheta David: *Quæ dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini.* Qui autem compungitur, utique delectationem excludit erroris; et qui agit pœnitentiam, excludit pudorem, sequestrat verecundiam flagitii confitendi, ut recuperandæ spem salutis inveniat. Meritoque et ipse David, ubi

Thren. I, 9.

Thren. IV, 22.

6

Ibid., 9.

Ps. IV, 5.

[1] Mss. A, N, P, *a, bonis suis.*

[2] Mss. A, N, P, *a, si bonis.*

[3] « Quidam mss. *Et occurrit interpretatio.* Edit. . . . . *in interpretatione.* At mss. novem . . . . *in tempore*, id est, opportune; dum videlicet mihi animus de hoc ipso inveniendo sollicitus est. » Hæc Maurini. Ita et mss. A, N, P, *a.*

[4] Mss. A, N, P, *a, et optat.*

[5] Hic et alibi pluribus locis Ambrosius veterem indicat Ecclesiæ morem, quo Episcopi impositas a se pœnitentibus publicis pœnas minuere, nec non excommunicationis tempus breviare consueverant, habita ratione ipsorum contritionis atque humiliationis, quæ proinde reconciliationis dicuntur esse suffragia. (Edit. Maur.)

[6] Rom. edit., *a sterilitate agrorum.* Reliquæ cum mss. omnibus, *a nativitate agrorum.* Melius; sic enim LXX, ἐπορεύθησαν ἐκκεκεντημένοι ἀπὸ γεννημάτων ἀγρῶν. Quod significat, propter deficientiam eorum quæ nasci deberent in agris.

II Reg. XII, 13. cognovit errorem, *Peccavi*, inquit, *Domino*. Tantus rex, tantus propheta non erubuit peccatum proprium confiteri; et ideo dictum est *Ibid.* ei: *Et Dominus abstulit peccatum tuum.*

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
65. Jucunditatem fecisti cum servo tuo, Domine, secundum verbum tuum.	65. Bonitatem fecisti cum servo tuo, Domine, secundum verbum tuum.

6. Sublato igitur peccato, ait: *Jucunditatem fecisti cum servo tuo, Domine, secundum verbum tuum.* Multa videntur in hoc sæculo jucunda esse, quæ non sunt; multa suavia, bona plurima. Luxuries videtur esse jucunda: sed exhausto fit amara patrimonio. Dulcis libido, cum fervet: sed eadem horrida et exsecranda, cum proditur. Suaves epulæ, cum sumuntur: sed fœtidæ, cum digeruntur. Bona multa in hoc sæculo, dum vivimus, æstimantur; quia usui
1 nobis sunt, ut pecunia,[1] aurum, argentum, possessiones: eadem nihil possunt prodesse defunctis: hic omnia relinquuntur. Quin etiam majori dolore quis moritur, cum his se fraudari copiis ingemiscit. Non est ergo jucunditas vera, nisi illa quæ secundum verbum Dei est; ut quis bonorum meritorum atque virtutum subsidiis gaudeat se esse munitum.

7. Hac David jucunditate vel bonitate Dei lætatur; quia jugum grave a juventute portavit, et sustinuit, atque exspectavit Domini in se gratiam, non præripuit; qui sæpe occidendi regis Saul tributa sibi copia, maluit tamen exspectare a Domino deferendi tempus imperii, quam occiso rege præripere. Semper Deus bonus est; ideoque et Paulus ait: *Vide ergo bonitatem et* Rom. XI, 22. *severitatem Dei;* bonitas enim in omnes est, severitas in paucos. Denique subdidit idem Apostolus: *In eos quidem qui ceciderunt, severi-* *Ibid.* *tatem: in te autem bonitatem.* Si enim non cecidissent, utique uterentur et ipsi bonitate Dei. Nam et tibi ideo bonus est, quia permanes: quod si non permanseris in bonitate, et tu excideris. Non ergo Deus propterea bonus esse desistit, quia tu lapsus es, et indiges severitate.
2 Siquidem et severitas Dei in bonitatem recurrit;[2] ut unusquisque castigatus pedem referat a peccatis, et ad virtutum tramitem, bonamque conversationem recurrat. Denique docet de illis qui ceciderunt, Apostolus: *Quia si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens enim est Deus* *Ibid.*, 23. *iterum inserere illos;* ut quemadmodum deserta virgulta, ita et homines velut caudicibus quibusdam virtutis inserti, bonorum fructus possint ferre meritorum. Accuses necesse est medicum crudelitatis, quia putrefactas vulnerum fibras ferro putaverit exsecandas; quia noxia et serpentia ulcera igni adusserit, ne virus in ulteriora proserperet: vel quia magister discipulum verberaverit negligentem, ut metu verberum indueret diligentiam? Castigare enim amantis est, non exsecrantis; et ideo bonitatis est, non crudelitatis. Recte ergo et Dominus ubique est bonus, et cum remittit flagitia, et cum peccata castigat: *Castigat enim Dominus quem diligit.* Hebr. XII, 6.

8. Castigatus est etiam David. Denique ait: *Et fui flagellatus tota die.* Sed vir sapiens, qui Ps. LXXII, 14. intellexit castigationem illam Domini sibi profuisse, ait: *Bonitatem fecisti cum servo tuo, Domine, secundum verbum tuum;* hoc est, etsi illa mihi ad tempus amara visa est castigatio, mihi secundum carnem, mihi secundum mœstitiam corporis: tamen secundum verbum tuum castigatio illa fructus bonitatis adtulit. Illam mihi castigationem intelligo profuisse, illa castigatione me a vitiis esse revocatum, illa castigatione non diu aliquid in me licuisse flagitiis, per illam castigationem Domini nihil in me adversario licuisse, nihil morti. Denique, *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me,* Ps. CXVII, 18. ipse Propheta memoravit. Castigatur enim qui recipitur: qui autem non recipiuntur, non flagellantur. *In laboribus* enim *hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur.* Ideoque Ps. LXXII, 5. supra ait: *Quam bonus, Israel, Deus rectis corde!* Ergo bonus omnibus; quia omnes recto vult esse corde. Qui autem cor declinaverit, ipse a *Ibid.*, 1. se gratiam divinæ bonitatis avertit.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
66. Jucunditatem, et disciplinam, et scientiam doce me; quia in mandatis tuis credidi.	66. Bonitatem, et disciplinam, et scientiam doce me: quia mandatis tuis credidi.

9. Sequitur: *Jucunditatem, et disciplinam, et scientiam doce me; quia in mandatis tuis credidi.* Juxta Apostolum χρηστόν bonum intelligimus; quia dixit: *Vide ergo bonitatem Domini.* Juxta Rom. XI, 22. Evangelium χρηστόν suave accipimus. Dixit enim: *Tollite jugum meum.... quia leve est, et onus meum, quia suave est.* Dixit enim, τὸ φορτίον μου Matth. XI, 29, 30. χρηστόν. Unde merito bonitatem Dei ab ipso quærit doceri; ne forte quis perfunctorie accipiens bonum Deum esse, in erroribus perseveret, quod per misericordiam Dei sciat impunitatem suis dari posse peccatis; cum etsi indulgeat Dominus, tamen fœda est conversatio in criminibus semper hærere. Non ergo bonitas ista vulgaris est, sed quæ semper disciplinæ exspectet profectum.

10. Ideoque qui intelligit altam Dei esse bonitatem, doceri desiderat etiam disciplinam. Nam plerique avertuntur a studio disciplinæ, dum eam severam et tristem arbitrantur: sed perspicacior sensu intelligit, quod disciplina si tristis ad tempus fit, posterioribus fiat jucunda temporibus. Sed est disciplina vel correptio severior: est etiam moderatior. Moderatior est, de

[1] Romana editio ac mss. nostri A, N, P, *a* hic addunt *honor*. Sed vox ista spuria insertio videtur; nam ex verbis, *quia usui nobis sunt*, constat, Ambrosium materialia tantum bona hic recensere voluisse. Ideo et Maurini, certe suis mss. innixi, vocem *honor* omiserunt.

[2] Editiones ante maurinam e quibusdam mss.: *Siquidem.... in bonitate, ut recurrat unusquisque* etc. Mss. duodecim, testibus Maurinis, ... *in bonitatem recurrit; ut unusquisque*, etc. in quorum tamen nonnullis habetur, *recurrat*, et conjunctio, *ut*, desideratur. Nostri mss. A, N, P, *a* legunt ut in textu.

qua dicit Dominus: *Corripiam eos in auditu tri-*
Ose. VII, 12. *bulationis eorum.* Est et severior, quæ est in ira et furore correptio. Unde refugiens eam correptionem, dicit David: *Domine, ne in ira tua ar-*
Ps. VI, 2. *guas me, neque in furore tuo corripias me.* Et Hieremias: *Corripe nos, Domine, in judicio, et*
Jerem. X, 24. *non in furore.* Omnis ergo disciplina, etsi ad tempus habeat amaritudinem, habeat perturbationem; postea tamen pacificos fructus generare consuevit.

11. Sed qui petit doceri bonitatem et disciplinam, debet petere etiam scientiam doceri. Nisi enim habeat scientiam, molesta est disciplina, molesta correptio. Quid sit scientia, doceat te Salomon, qui ait de Domino Deo nostro: *Ipse enim mihi dedit eorum quæ sunt, cognitio-*
Sap. VII, 17. *nem veram.* Et alibi hic idem propheta ait: *Qui*
Ps. XCIII, 10. *docet hominem scientiam.* Qui autem petit scientiam, credit mandatis Dei.

12. Aliud est autem in mandatis Dei credere, aliud mandatis credere. Qui enim mandatis Dei credit, cito efficit ut sit in mandatis Dei, et in ipsis conversetur. Per fidem igitur scientia adsumitur, per scientiam disciplina. Quod enim scimus placere Deo posse, in eo nos conversatio ipsa delectat. Denique scriptum est: *No-*
Philip. III, 20. *stra autem conversatio in cœlis est.* Præcessit scientia; sequuta est conversatio. De mandatis Dei credere diximus. In mandatis autem Dei credere, hoc est in ipsis esse, et credere quia vera mandata sunt. Nisi enim credideris mandatis Dei, eorum utique scientiam, quæ per mandata Dei docemur, habere non poteris.

Lectio S. Ambrosii.
67. Priusquam humiliarer, ego deliqui: propter hoc verbum tuum ego custodivi.

Lectio Vulgata.
67. Priusquam humiliarer ego deliqui: propterea eloquium tuum custodivi.

13. Sequitur versus tertius: *Priusquam humiliarer, ego deliqui: propter hoc verbum tuum ego custodivi.* Alia editio habet: *Priusquam humiliarer, ego nescivi.* Unde putant aliqui quod hominis anima hoc dicat:[1] Priusquam humiliarer, ut in hoc lutum corporis introirem, tua quæ non legeram, mandata nescivi. Sed quia Septuaginta virorum sententias magis sequitur Ecclesia, et hic sensus est planior, et nihil offensionis admittit, quod possit aliquibus scrupulum commovere; ideo accipiamus, *humiliarer,* ita dictum, eo quod peccato videatur humiliatus. Propter peccatum enim tentationes sæpe nascuntur. Denique Adam et Eva post culpam utique dejecti
Gen. III, 24 sunt. Ergo humilitatis nostræ causa peccatum est, vel humiliationis; non enim hoc fugio. Potest enim de adversis plerumque intelligi humilitas, ut est illud: *Bonum mihi quod humiliasti me; ut discam justificationes tuas.* Et: *Nisi lex tua meditatio mea esset, tunc forsitan perissem in humilitate mea.* Et: *Humiliatus sum valde.* *Infra*, v. 71 et 92. Ps. CXLI, 7.
Hic ergo ostendit humilitatem ortam esse de culpa. Et quia culpa præcessit, ideo humiliatum se ostendit, hoc est, adtritum tentationibus et adversis, et traditum anxietatibus: quemadmodum et ille qui traditus est a Paulo in interitum carnis, humiliatus utique est, ut postea posset reconciliationem mereri. I Cor. V, 5.

14. Sed quamvis humilitas ista, hoc est, velut quædam dejectio, perturbationis, non virtutis sit; virtutem tamen sæpe generat, et fit non pœna, sed remedium delinquentis. Nam si peccatis tuis tribuas quod humiliatus es, quidquid acciderit, in te retorques, et ex reo incipies esse justus, qui te ipse condemnas. *Justus* enim *accusator est sui in exordio sermonis.* Nec potes Prov. XVIII, 17.
indignum te judicare humilitate, qui propria errata cognoscis, in quibus erubescendo non utique extolleris, sed humiliaris. Vides ergo quia ideo humiliatus es, quia deliquisti, et non servasti eloquia Dei. Unde serva diligentius, ne pecces; ne iterum quia dejectus es, tristitia absorbearis; et fiat tibi dejectio tua incrementum iniquitatis, quæ debet correctionis esse occasio. Etenim in tentationibus homo, sicut aurum in conflatorio comprobatur. Vides Propheta quid dicat: *Priusquam humiliarer,* inquit, *ego deliqui.* Jure ergo tentationibus traditus est; quoniam delinquebat. Delinquebat autem, quia Dei eloquium non tenebat. Verum inde ordinem emendationis invenit, unde culpa processerat. Cœpit esse subjectus eloquio divino, et culpa desivit.

Lectio S. Ambrosii.
68. Bonus es, Domine, et in bonitate tua doce me justitias tuas.

Lectio Vulgata.
68 Bonus es tu: et in bonitate tua doce me justificationes tuas.

15. Sequitur versus quartus: *Bonus es, Domine, et in bonitate tua doce me justitias tuas.* Etiam usus disciplinæ sæcularis accepit, ut unusquisque judicem suum laudet. Unde Apostolus sequens divinarum ordinem scripturarum, cum diceret causam, ita cœpit: *De omnibus quibus accusor, rex Agrippa, a Judæis, æstimo*[2] *me felicem, apud te incipiens rationem reddere.* Et Act. XXVI, 2.
infra: *Credis, rex Agrippa, prophetis? Scio quia credis.* Ergo si laudantur homines, in quibus plerumque aliena laudantur; quanto magis unusquisque Dei sibi gratiam conciliare debet, ut dicat: *Bonus es, Domine?* Nam si hoc dicat homini, ut esse admoneatur, quod forsitan non sit; et bonitatis etiam ipse prædicatione mitescit, terroremque immitis deponit affectus: quanto magis Deo laus sua est deferenda, qui nisi bonus esset, super terram stare quis posset? Proprium autem Dei est ut bonus sit. Denique

[1] Non est dubium quin hic Origenistas, quod senserint animas prius exstitisse, atque peccasse, quam in corpora mitterentur, occulte perstringat Ambrosius. Et inde confirmari potest quod ante non semel jam diximus, eum has solas Origenis opiniones aliquando proponere, quas ab aliquibus aliis Patribus admissas fuisse intelligebat, neque ab Ecclesia reprobatas. (Edit. Maur.)

[2] Maurini habent *de his æstimo.* Sed editio romana et nostri mss. A, N, P, *a* omittunt verba *de his,* quæ et nos omisimus opinantes hanc esse germanam Ambrosii lectionem, quia conformis est græco textui et lectioni Hieronymi ac Bedæ. Cf. Sabbat. ad h. l.

in Evangelio habes, quia *Arbor bona fructus* A
Matth. VII, 17. *bonos facit.* Fructus ejus angeli sunt: fructus ejus homines sunt, hoc est, rationabiles, sancti, si Domini præcepta custodiunt: fructus ejus sunt ii qui nascuntur in terris: fructus ejus sunt virtutes hominum. Merito ergo arbor bona bonos fructus facit. Prius igitur radix laudetur; ut fructus possit probari. Sed et alibi ait idem Dominus Jesus: *Et Pater vester, qui bonus est,*
[1] Ibid., 11. *dabit bona*[1] *petentibus se.*

16. Sed quamvis bonus Deus sit, cujus etiam B amara plus prosunt (non enim inferuntur, ut noceant, sed ut corrigant), rogatur tamen, ut in bonitate sua doceat nos justitias suas. Considera medicum utilia apponentem medicamenta vulneribus, ea tamen quæ mordeant ulceris virus, aut certe ferro putrefacta resecantem; cum in eo ipso bonus sit medicus, quia utilitatem operatur ægroti, et faciat quod prodesse noverit: tamen quia æger dolorem aut non vult, aut non potest sustinere propter infirmitatem affectus sui, rogat ut medicus eum quadam bonitate et suavitate sua curet, non asperitatem adhibeat medicamentorum, non ferro incidat vulnerum fibras; aut si aliter non potest, ut cum moderatione faciat, et quadam subtilitate mitiget vim doloris. Et ideo in Evangelii bonitate melius docentur justificationes Dei, quam in Legis severitate. Opus autem justitiæ justificatio est. Unde scriptum est quia pharisæi
[2] se justificare noluerunt,[2] non baptizati baptismo D
Luc. VII, 30. Johannis. In eo enim justificationem non fecerunt; quia noluerunt agere pœnitentiam delictorum, quam Propheta in bonitate vult agere; ut ei fiat peccatorum remissio sine atrocitate damnationis, cum remissionis gratia.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
69. Multiplicata est super me iniquitas superborum: ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua.	69. Multiplicata est super me iniquitas superborum: ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua.

17. Sequitur: *Multiplicata est super me iniquitas superborum: ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua.* Quanto magis quis Deo servire desiderat, tanto magis in se excitat adversarios: et tamquam athleta fortis coronam justitiæ reportare desiderans, irritat in se plurimos et lacessit, qui invident nostro profectui. Quod etiam in posterioribus evidenter ostendit. *Cum odio habentibus pacem eram,* inquit, *pa-*
Ps. CXIX, 7. *cificus.* Nihil tamen tranquillitas ejus proficiebat, F ut eos qui pacem oderant, sua tranquillitate componeret, et eorum studia comprimeret. *Cum*
[3] Ibid. *loquebar illis,*[3] *impugnabant me gratis,* hoc est,
[4] cum causas[4] impugnandi non haberent, tamen impugnandi studium non deponebant. Ita ergo multiplicantur sive nequitiæ spiritales, sive homines, et multiplicatur iniquitas eorum super justum. Verbi gratia, si filium justus amittat, quod sæculi usu sæpe contingit: si amittat patrimonium, vel diversis afficiatur incommodis rerum, vel corporis infirmitatibus, tunc dicunt superbi: Ubi est justitia ejus? Ubi misericordia? Ecce quia sic multatus est: ecce quia ei innocentia sua nihil prodest. Ideoque ad vitæ hujus specimen extrahendum, tres illi sancto B Job specie amici, obtrectatione autem inimici, probitatis atque justitiæ ejus invidi, exprobrantes gravia opprobria congerebant; et qui venerant ad consolandum, insultare cœperunt.

18. Sed justus his non movetur, ideoque nec Job frangebatur. Denique in amissionibus filiorum vel patrimonii dicebat: *Dominus dedit, Dominus abstulit.... sit nomen Domini benedictum.* Job. I, 21. Ergo et in adversis positi dicamus: *Bonitatem fecisti cum servo tuo.* Potest enim Dominus in *Supra*, V. 65. C melius mutare quæ facta sunt, ut Job sancti habemus exemplum; et quæ amissa sunt, red- Job. XLII, 10 et 12. dere. Potest quis et amissis filiis, generare meliores. Numquid Deo est difficile meliora donare? Potest, etiamsi nihil donet, hoc ipso tamen justo esse prospectum, si forte futuri improbi rapti sunt, ne mutaret malitia cor eorum. Similiter et de patrimonio, quasi non videamus plurimos propter opes patrimonii in periculum salutis esse deductos; plurimis ex divitiarum abun- D dantia ortam esse causam peccandi. Qui enim non habet quod donet, adscribi ei culpa non potest, quod non donaverit: qui autem habet quod donet, et non dat, utique obnoxius esse incipit peccato.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
70. Coagulatum est sicut lac cor eorum: ego autem legem tuam meditabar.	70. Coagulatum est sicut lac cor eorum: ego vero legem tuam meditatus sum.

19. Sequitur: *Coagulatum est sicut lac cor* E *eorum: ego autem legem tuam meditabar.* Subtile cor sanctorum: coagulatum est vero cor superborum. Ut enim lac natura sui purum, speciosum, atque sincerum est, sed corruptione coacescit: sic mentis et cordis humani natura pura, sincera, perspicua est priusquam vitiorum admixtione coacescat. Coagulato enim lacte, fit quædam concretio, nec suavitatem habens eamdem, nec gratiam. Ita homines, qui ante sedulitate, gratia, suavitate verborum, lactis speciem F præferebant, nulla invidia corruptam; hi si cœperint invidere, coagulatur in vitium cor eorum, et fit de suavitate amicitiæ amaritudo malevolentiæ, et insuavis quidam horror invidiæ. Ergo coagulatum est cor per superbiam, per invidiam, quæ lenitatem naturæ, fluentem benevolentia,

[1] Editiones, maurina non excepta, *bona data.* Sed auctoritate mss. A, N, P, *a*, et aliarum hujus versiculi citationum apud Ambrosium, omisimus *data.* Cf. Sabbat. ad h. l.

[2] Editt. vet., *quia pharisei se justificare voluerunt.* Melius Rom. cum mss..... *noluerunt,* ut docet id quod post alterum versum dicitur: *quia noluerunt agere pœnitentiam* etc. (Edit. Maur.)

[3] Mss. A, N, P, *a* iterant *inquit,* quod superius habetur. Id tamen non videtur necessario tribuendum Ambrosio qui e familiaritate quam auditores sui cum psalmis habebant, eos admonere iterum non tenebatur, hæc verba e psalmo deprompta esse.

[4] Mss. A, N, P, *a, causam.*

malitiæ concretione vitiarunt. Iniquorum ergo cor coagulatur: justus autem humiliatur Legis præcepta meditando, qui habet humilitatis magisterium.

Lectio S. Ambrosii.
71. Bonum mihi quod humiliasti me; ut discam justificationes tuas.

Lectio Vulgata.
71. Bonum mihi quia humiliasti me: ut discam justificationes tuas.

20. Ideoque subdidit: *Bonum mihi quod humiliasti me; ut discam justificationes tuas.* Hoc secutus Apostolus, *Placeo mihi,* ait, *in infirmitatibus, in injuriis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis.* Cum enim complacet in infirmitatibus, et non frangitur animo, nec cedit injuriæ, discere justificationes Dei et meruit, et implevit. Ergo hic, *humiliasti me,* hoc est, diversis tentationibus et incommodis exercuisti. Quod aperuit et Symmachus scribens: *Profuit mihi quod afflictus sum; ut discerem justitias tuas.* Ergo qui humiliatur, non dejiciat animum, neque frangat: sed magis humiliando proficiat, ut superbum humilitate sua mitiget, insolentes morum severitate confundat, contumeliosos patientia sua frangat, avaros nonnumquam etiam æquanimitate dispendii a jurgii intentione deducat. Sic enim legisti, quia *justificata est sapientia a filiis suis,* dum Christus se offert supplicio, dedit injuriis, non subduxit opprobriis, nec a confusione sputorum avertit faciem suam: et ideo omnes patientia sua[1] instruxit, et livore sanavit.

II Cor. I, XII, 10.

Luc. VII, 35.

1

Lectio S. Ambrosii.
72. Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti.

Lectio Vulgata.
72. Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti.

21. Sequitur: *Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti.* Non quicumque hoc dicit: immo rarus hoc dicit, id est, qui legem Dei auro atque argento præferat; qui potest propter legem Dei omnia relinquere. Sed nec Christus hunc reperit, nisi de iis quos ipse docere dignatus est. Petrus hoc dixit, et probavit effectu; quia pluris legem, quam aurum habuit. Ideoque ait: *Aurum et argentum non habeo.* Non avarus hoc dicit, qui defosso auro incubat. Non dicit pecuniosus qui quotidiana emolumenta sollicito rimatur affectu, qui quotidie opes aggerat, qui hæreditatis tendit aucupia, qui circa ægrotantis lectulum indefessas exercet excubias.

Act. III, 6.

22. Hic aliqui legem oris Dei tamquam legem Verbi Dei accipiunt, ut si dicas legem dexteræ Dei. Bene ergo et hoc convenit Petro dicenti: *Verba vitæ æternæ habes, et nos relinquemus te?* hoc est, *Lex oris tui super millia auri et argenti est.* Et possumus tantum deserere bonum, et sæculi hujus emolumenta captare? Sed et Moyses lex oris Dei potest dici, per quem Dominus loquutus est, et dedit Legem.

Joan. VI, 69.

[1] Editiones omnes ante maurinam, *sapientia sua instruxit.* Omnes mss. quos Maurini consuluere, *patientia sua instruxit.* Melius, cum hoc sequatur ex superioribus istis: *Christus se offert supplicio* etc. Nostri tamen mss. A, N, P, *a* legunt ut veteres editt., *sapientia sua.*

[2] Mss. A, N, P, *a, patienti.*

SERMO DECIMUS.

׳ Jod.

INCIPIT littera apud Hebræos decima *Jod,* quæ latina significatione *confessio* dicitur, vel certe *desolatio.* Nec discors ac dissonans videtur interpretatio. Siquidem qui desolati sunt, citius confitentur: magis enim secundis rebus animus extolli solet; cum autem urgetur adversis, tunc divinum implorat auxilium. Nam et in iis quæ humana sunt, hunc usum esse cognoscimus; ut cui succedunt prospera, animus elatior sit: cui mundi hujus infesta sunt, et potentia alicujus adversa, tunc confugiat, tunc opem quærat; ut vel rogando superioris mitiget potestatem, vel se viribus armet adjunctis, ne quasi inferior potentioribus viribus opprimatur.

2. Denique Hieremias sub hac littera sic ait: *Manus suas extendit qui tribulatur in omnia desideria ejus. Vidit enim gentes introeuntes in sanctificationem suam, quibus mandasti ne introirent in Ecclesiam ejus.* De Hierusalem utique hoc dicit Propheta, cujus deplorat ærumnam, cujus præcessit desolatio ac destitutio, ut postea sequeretur confessio. Castigat enim Dominus omnem filium quem recipit. Recepturus igitur Hierusalem, ante captivitatis flagellavit ærumnis. Nimium enim insoleverat, et inflato se corde jactaverat; ut caput tenere non posset Dominum Jesum, id est, humilitatem, gratiam, justitiam, sapientiam; hoc est, veræ fidei magisterium non teneret. Et ideo Dominus castigavit eam, qui moderator omnium novit quemadmodum unumquemque castiget. Ut enim medicus graviora vulnera asperioribus medicamentis curare consuevit, leviora levioribus; ita et Deus noster graviora peccata majore severitate castigat. Sed ipsa castigatio ad salutem proficit. Dixit enim Dominus: *Percutiam, et ego sanabo.*

Thren. I, 10.

Deut. XXXII, 39.

3. Denique de Hierusalem spem cœpit Hieremias propheta promittere. Nam in posterioribus sub hac littera ait: *Dabit percutienti maxillam suam, et satiabitur in opprobriis. Dabit in sepultura os suum; si tamen est spes patientiæ.*[2] In Evangelio Dominus Jesus docens virtutem atque insigne patientiæ, ait: *Qui te percusserit in maxillam, præbe ei et alteram.* Vult enim discipulos suos et injuriarum esse patientes, nec referire facile, nedum ferire.[3] Patientia enim

[2] Thren. III, 30 et 29.

Matth. V, 39.

[3]

[3] Editt. omnes: *Ne dum ferire potens injuriam faceret, indicium humilitatis non exhiberet.* At ea quæ resecavimus in mss. desiderantur, et huc intrusa videntur ab aliquo, qui *nedum ferire,* idem esse ac *multo minus ferire,* sive, *aggredi,* non satis intelligebat. (Edit. Maur.)

humilitatis indicium est. Et ideo quoniam desolata erat ac destituta Hierusalem, *Dabit*, inquit, *percutienti maxillam suam;* ut non se subducat injuriæ, nec declinet cœdis dolorem, sed percutienti maxillam offerat. Utrumque intelligi potest, sive ei qui percutere incipiat, sive ei qui jam percusserit; ut illud Evangelicum compleatur: *Qui te percusserit in maxillam, præbe ei et alteram.* Et prophetice hoc positum est, ut doceret Hierusalem, hoc est, plebis Judaicæ Ecclesiam non aliter esse servandam, nisi per Evangelii disciplinam; ut cum cœperit Evangelii præcepta servare, et operibus implere mandatum Domini Jesu, tunc jugum captivitatis de suæ animæ cervice deponat, cum se subdiderit jugo Christi.

4. *Et satiabitur*, inquit, *in opprobriis.* Non dixit: Subibit opprobrium; facile est enim unam aut alteram contumeliam sustinere: sed addidit: *Satiabitur in opprobriis;* quo facilius Dominus moveat misericordiam, opprobriorum complurium deformitate miserabilis. Quod utique ex libro Regnorum potes intelligere. Quippe cum conviciaretur Semei filius Gera sancto David, virum sanguinarium appellans, et malediceret ei, quando fugiebat filium suum Abessalon, parricidalia ad tempus bella declinans, tacebat Rex, et summum patientiæ insigne præstabat. Etenim cum tentationis suæ tempus intelligeret, ut ei parricidale prælium moveretur; magis humilem se volebat videri, quo Domini mitigaret offensam, quam exasperandum ejus arbitrabatur in sua tentatione judicium, si forte suas injurias ultum iret. Unde et ad populi ducem Abessam vindicare cupientem ait: *Quid mihi et tibi est, fili Sarviæ? Ideo maledicit mihi, quoniam Dominus dixit illi, ut maledicat.... Ecce filius meus, qui exivit de ventre meo, quærit animam meam. Si autem modo extraneus maledicit mihi, dimitte illum, ut maledicat; quoniam Dominus dixit illi, ut videat humilitatem meam; et retribuet mihi Dominus* II Reg. XVI, 10 et ss. *bona pro maledicto hoc.* Quod et prophetico dixit spiritu, et probavit eventu. Cum enim repleta fuerit humilitas, peccatum solvitur. Denique et in Esaiæ libro habes quia dixit Dominus: *Sacerdotes, loquimini in cor*[1] *Hierusalem: consolamini eam, quia repleta est humiliatio ejus, solutum est peccatum ejus; quia accepit de manu Domini* Isai. XL, 2. *duplicia peccata sua.* Advertis igitur quia ubi desolatio, ibi humilitas. Desolationem enim sequitur humilitas justo ordine, humilitatem patientia, patientiam probatio, probationem consolatio. Quod habes et in Apostolo scriptum: *Quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio autem spem, spes autem non confundit; quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum*, qui utique nostrorum consolator est affectuum. Rom. III, 3-5

5. Quod autem ait: *Dabit in sepultura os suum;* Thren. III, 29. ostendit quamdam supra modum patientiæ taciturnitatem; ut tamquam sepeliat os proprium, ne loquatur; et velut quodam aggere virtutum obstruat, ne vocem doloris emittat: tantum pondus adserens patientiæ quam spes foveat, ut vocem ipsam velut busto quodam ac tumulo sepeliat, ac includat, quam nulla extorquere, nullave excitare possit injuria. Hujus quoque litteræ interpretationem, ut potuimus, explicavimus: veniamus ad psalmum.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
73. Manus tuæ fecerunt me, et paraverunt me: da mihi intellectum, ut discam mandata tua.	73. Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me: da mihi intellectum, et discam mandata tua.

6. Itaque primus versiculus est: *Manus tuæ fecerunt me, et paraverunt me: da mihi intellectum, ut discam mandata tua.* Magno commendationis exordio usus est, ut opus Dei esse se diceret, quo facilius circa operis sui gratiam favor inclinaretur auctoris. Grandis enim prærogativa est etiam in rebus humanis, ut aliquis operibus et beneficiis faveat suis, nec meritum spectet alienum; sed in suæ gratiæ munus intendat, ne videatur abrogare quod ipse donavit. Itaque etsi de luto corporis nostri substantia sit, et carne induamur, et corpus ossibus intexatur et nervis; tamen quod simus pretiosissimum opus Dei, nemo dubitaverit. Nam et fabricam ipsam humani corporis si quis considerare velit, nihil poterit in terra pretiosius judicare. Est enim homo statu celsus, vultu decorus, cæsarie gratus, non in alvum ceterorum more curvatus animantium, sed ipso naturæ jure sublimis, qui in cœlum libero spectet obtutu, nulla captivæ servitute cervicis depressus in terram, sed tamquam propriæ conscius libertatis, et locuples sui testis auctoris.

7. Verumtamen in ceteris animantibus membrorum forma laudetur, in quibus præter gratiam corporis nihil est aliud quod requiratur. Homo in eo est pulchrior quod non videtur, non in corpore quod videtur, in se habens æternitatis gratiam, et præsentium venustatem. *Quæ enim videntur, temporalia sunt; nam quæ non videntur, æterna.* In hoc terrestri hospitio indutus habita- II Cor. IV, 18. tione cœlesti; cui simul competit et in terris videri, et Deo jungi. Magnum sane munus, si se ipse cognoscat; et quædam forma justitiæ, mundo magis quam sibi nasci.[2] Unde et Salomon ait: [2]

[1] Maurini, *ad cor.* Sed lectionem prætulimus mss. nostrorum, quia et alibi apud Ambrosium occurrit. Cf. Sabbat. ad h. l.

[2] Hanc sententiam elegantissime expositam reperies apud Romanum oratorem lib. I *De officiis*, in hæc verba: *Sed quoniam, ut præclare scriptum est a Platone, non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici, atque, ut placet stoicis, quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causa esse genitos; ut ipsi inter se alius alii prodesse possent: in hoc naturam debemus ducem sequi, et communes utilitates in medium adferre* etc. Laudat etiam Lucanus Catonem Uticensem quod ejus secta fuerit:

Non sibi, sed toti genitum se credere mundo.

Mirum est itaque inventum esse christianum hominem, qui præclarum hoc pronuntiatum impugnare auderet. Præcipua ejus argumenta displosa reperies tom. III *Philos. vet. et nov.* tract. 3, disp. I, quæst. 3, art. 2. (Edit. Maur.)

Grande homo, et pretiosum[1] *vir misericors: virum autem fidelem opus est invenire.* Prov. xx, 6. Et vere magnus est qui et divini operis interpres est, et imitator Dei. Homo est enim qui potuit dicere: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* I Cor. xi, 1. Terram excolit, mari tamquam possessione utitur, cœli ornamenta gratus miratur adsertor. Evanuerat rerum natura, nisi qui ea uteretur, divina providentia esset adjectus.

8. Denique postquam fecit Deus cœlum et terram, et maria; posteaquam omnia reptilia, volatilia, animantia, postea hominem fecit, quem animantibus viventibus anteferret: de quo non immerito cœlesti sententia resultavit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Gen. i, 26. Cetera *dixit, et facta sunt: mandavit, et creata sunt:* Ps. cxlviii, 5. ut homo fiat, specialis quidam Dei accedit hortatus, ut tamquam laborantis Dei in hujus munere creaturæ significaretur operatio. Deus quidem expers laboris est: sed tamen Scripturæ verba quid aliud, nisi studiosam tui operationem ejus ostendunt?[2] Ergo si Deus majore quodam studio te creavit, cur ipse tui studium derelinquas? Si Deus in te laboravit, qui laborare non novit, cur ipse fugitans sis laboris?

9. *Manus tuæ,* inquit, *fecerunt me, et paraverunt me.* Ps. cxxxvii, 8. Clamat ad Deum Propheta: Opus tuum, Domine, ne deseras, non derelinquas. Te auctorem convenio, te teneo conditorem, præsidia aliena non quæro. In adjumentum accingere, qui accinctus es ut creares. Dic ipse, David, quid senseris, cur dixeris: *Manus tuæ fecerunt me?* Sed dixisti inferius: *Domine, retribues propter me: Domine, misericordia tua in sæculum; opera manuum tuarum non omittas;* Ibid. hoc est dicere: Bestias non fecerunt manus tuæ, sed dixisti: *Producant aquæ reptilia animarum viventium;*[3] Gen. i, 20. et produxit terra secundum genus quadrupedia, et reptilia, et bestias terræ. Me autem, inquit, fecisti; me tuis manibus figurasti, hoc est, non figurasti bestias manibus tuis, non reptilia, non volatilia: *Me autem fecerunt manus tuæ, et paraverunt me.*

10. Non mediocre opus est, quod paratum est: cum sapientia unumquodque disponitur et paratur. Denique Sapientia dicit: *Cum pararet cœlos, cum illo eram.* Prov. viii, 27. Quod de hominibus dicit idem Propheta: *Vox Domini præparantis cervos.* Ps. xxviii, 9. Quæ vox Domini Dei est, nisi: *Faciamus hominem?* Gen. i, 23. Qui sunt isti cervi, nisi inimici serpentibus; qui super aspides ambulant, et venena non sentiunt? Non vile igitur, non corporale arbitror, quod paravit Deus. Nosce te ipsum, homo: tuæ animæ dicitur in Canticis Canticorum: *Nisi cognoveris te formosam in mulieribus.* Cant. i, 7. Cognosce te, anima, quia non de terra, non de luto es; quia insufflavit te Deus,[4] et fecit te in animam viventem. Opus es magnificum, Dei generatione inspiratum. Gen. ii, 6. *Adtende tibi,* ut Lex dicit, hoc est tibi, id est, animæ tuæ. Sæcularia te et mundana ne teneant, terrestria non morentur. Deut. iv, 9. Ad illum tota intentione festina, ex cujus inspiratione consistis. *Grande,* inquit, *homo, et pretiosum vir misericors: virum autem fidelem opus est invenire.* Prov. xx, 6 Disce, homo, ubi grandis, ubi pretiosus sis. Vilem te terra demostrat: sed gloriosum virtus facit, fides rarum, imago pretiosum. An quidquam tam pretiosum, quam imago est Dei, quæ primo tibi fidem debet infundere; ut in corde tuo refulgeat quædam auctoris effigies, ne qui mentem tuam interrogat, non agnoscat auctorem? An quidquam tam pretiosum, quam humilitas; ut naturam corporis animæque perspiciens, alteri te subjicias, alterum regere cognoscas?[5] Prona in vitium carnis illecebra misericordiam suadet; quia quod alteri contuleris, tibi solvis: quidquid a te procedit, in te recurrit: et quidquid profueris, tibi proficit.

11. Vivacis animæ vigor sensus, rationis et intellectus capax, atque judicii; ut digna domus tanto habitatore videatur, non amittat suæ prærogativam naturæ, ne hominis nomen amittat. Scriptura enim eum hominem dicit, qui est ad imaginem et similitudinem Dei; peccantem autem, non hominem, sed aut serpentem, aut equum adhinnientem feminis, aut vulpeculam, aut jumentum vocare consuevit. *Nolite fieri sicut equus aut mulus, quibus non est intellectus. In camo et fræno maxillas eorum constringe, qui ad te non appropinquant.* Ps. xxxi, 9. Et, *Dicite huic vulpi,* Luc. xiii, 32. de Herode ait. *Generatio viperarum* vocatur a Johanne plebs hominum. Luc. iii, 7. Magnum ergo opus Dei es, homo; magnum est quod dedit tibi Deus: vide ne quod Deus tribuit, amittas magnum illud munus, quod es ad imaginem Dei; et hoc in te puniatur magis. Deus enim non punit similitudinem suam; sed eum punit qui ad similitudinem Dei factus, hoc quod accepit, servare non potuit.[6] Punitur ergo illud quod ad similitudinem Dei esse desistit, hoc est, peccatum tuum. Nam suam Deus non damnat imaginem, nec in illud incendium mittit

[1] Maurini, *pretiosum opus vir* etc. Sed vocem *opus* omisimus hic et sequenti n. 10, quia ne dum in nostris mss., verum etiam in textu et cunctis versionibus desideratur. Editio quoque romana eadem caret.

[2] Rom. edit., *nisi custodiam tui ob gratiam operationum ejus ostendunt.* Vet. editt., *nisi studiosam ob gratiam tui operationem* etc. Sed, *ob gratiam,* nec in mss. reperitur, nec sensui necessarium est. (Edit. Maur.)

[3] Mss. A, N, P, *a, genus suum.*

[4] Cunctæ edit., *quia insufflavit in te Deus.* Cuncti fere mss. non agnoscunt præpositionem. Rursus vet. editt., *Opus est magnificum, Dei generatione inspiratum.* Rom., *Opus magnificum est homo, Dei inspiratione formatum.* Omnes mss. ut in textu; nisi quod ultima verba tres sic invertunt.... *inspiratione generatum.* (Edit. Maur.)

[5] « Editt. ant. ac mss. prope omnes hic corrupti sunt. Edit. Rom., *altero te subjicias, altero te recognoscas.* Verum cum a mss. ac vet. editt. nimium recedat, cod. Vind. et Sorb. lectionem sequuti sumus. Rursus ibidem edit. omnes, *illecebra: misericordia suadet.* Contra omnes mss., *illecebra misericordiam suadet.* Non male ». Ita Maurini. Mss. A, N, P, *a* habent: *altero te subjicias, altero recognoscas.*

[6] Non potuit nempe ex defectu suæ bonæ voluntatis, quod et ad sequentem n. 16 aptandum est. Ideo romana editio habet *non voluit.* Sed noti omnes mss. huic immutationi resistunt.

æternum: sed magis vindicat imaginem suam de eo, qui imagini illi fecit injuriam; ut per malitiam homo, quod eras, esse desineres, et fieres mulus ex homine. Vindicatur ergo imago, non condemnatur. Vindicatur quasi expulsa; non condemnatur quasi rea. Postquam enim peccasti, aliud esse cœpisti: illud quod eras, esse desiisti. Quomodo igitur punitur in te quod in te non invenitur? Nam si inveniatur in te imago Dei et similitudo, non supplicio incipis dignus esse, sed præmio. Ita imago illa qua ad imaginem et similitudinem Dei factus es, non condemnatur, sed coronatur. Condemnaris autem in eo, quod ipse mutatus es; ut fieres ex homine serpens, mulus, equus, vulpecula. His enim nominibus jam nos Scriptura condemnavit; quia exuti cœlestis imaginis ornamento, etiam nomen hominis amittimus qui gratiam hominis non tenemus.

12. In aliquibus tamen codicibus invenimus:
Job x, 8 *Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me.* Nec istud alienum; quia et Job dixit: *Manus tuæ plasmaverunt me, et fecerunt me.* Unde et hic edicitur, ut meminerit Deus quia pulvis sumus; ut uberioris gratiæ munus infundat, nec infirmum opus deserat. Gubernator fluctuante navigio plus laboris impendit, quam cum secundo remigium labitur fluctu, aut ventorum
1 flatus,[1] suo superante labore, præcurrit.

13. *Manus tuæ*, inquit, *plasmaverunt me.* Manus dicit pluraliter, non manum. At vero
Isai. xlv, 12 alibi ait: *Ego manu mea solidavi cœlum.* Et:
Isai xlvi, 2. *Manus mea fecit hæc.* In hominis constitutione videtur non abundasse, quod toti mundo, ut fieret, abundavit. Cœlum una firmavit manus, ut scriptum est; et utraque Dei manus hominem figuravit, ut legimus. Cœlum non ad similitudinem, homo ad similitudinem. Angeli ad ministerium, homo ad imaginem.

14. Esto ut et angeli ad imaginem. Scriptura tamen de homine locuta est quod sit ad imaginem. Habemus enim aliquid quod fortasse angeli non habeant; ubi enim abundavit peccatum, superabundavit gratia. Nobis est natus Christus ex Virgine. Legimus enim: *Puer natus*
Isai. ix, 6. *est nobis, et filius datus est nobis.* Nobis carnem suscepit: immo potius nos in illa carne suscepit, quod filium hominis in Dei sede constituit.[2]
2 Non lego angelos in Dei sede nisi stantes,
Hebr. i, 14. Apoc. viii, 2. Dan. vii, 10. nisi ministerium deferentes. Non lego angelos, sed homines consepultos Christo, et in Christo
Rom. vi, 4, 5. resuscitatos. Denique ait Apostolus: *Quia convivificavit nos in Christo, cujus gratia estis salvi facti: et simul suscitavit, simulque sedere fecit in cœlestibus, in Christo Jesu.* Filius ergo hominis Ephes. ii, 5, 6. ad dexteram Dei, non Angelus, non Archangelus, nec[3] Cherubim, et Seraphim. Illa laudant:[4] Filius hominis sedet. Filius hominis angelorum ore laudatur, quod angelos malos vicerit, de nequitiis spiritalibus quæ sunt in cœlestibus, triumphaverit; quod fecerit similes angelorum homines, in quibus ante erant contagia mortuorum. 3 4

15. *Verbo*, inquit, *Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Homo Ps. xxxii, 6 quoque spiritu Domini perfectionem vitæ, consummationemque virtutis accepit. *Inspiravit in eum Deus spiritum vitæ, et factus est homo in animam viventem.* Vita ergo nostra cœpit ex Gen. ii, 7. inspiratione divina: sed vita hæc secessione animæ corporisque dissolvitur; inspiratio autem divina non solvitur. Et ideo intellige aliud esse quod figuratum est, aliud quod factum est, vel paratum. Meritoque dupliciter habes scriptum de homine. Primum enim scriptum est: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Et, *Dominabuntur*, inquit, vel *principatum habebunt.* Et: *Fecit Deus hominem ad imaginem Dei.* Secundo autem loco ita scriptum est, quia *Accepit Deus pulverem de terra, et plasmavit hominem.* Ubi pulvis, ibi plasmatio: Gen. ii, 7 ubi autem non pulvis, ibi non terra, non materia, sed incorporeum, sed admirabile: ibi non materia, sed immateriale. Quod enim secundum imaginem Dei est, non est in corpore, nec in materia, sed in anima rationabili. Ibi operatur, ibi ostenditur homo ad similitudinem et imaginem Dei, ubi justitiæ, ubi sapientiæ, ubi omnis forma virtutis adsumitur.

16. Si intelligas imaginem, videbis ad imaginem; homo enim non est imago Dei, sed ad similitudinem factus est. Alius est imago Dei invisibilis, primogenitus universæ creaturæ, per quem facta sunt omnia. Ille non ad imaginem, sed imago: tu non imago, sed ad imaginem. Habes ergo in tua substantia aliquid de imagine et similitudine Dei, quod sit divinæ simile imaginis. Propterea imago ad eum qui est ad imaginem, venit, et quærit imago eum, qui est ad similitudinem sui, ut iterum signet, ut iterum confirmet; quia amiseras quod accepisti. Insufflaverat enim tibi Deus, ut inspirationis suæ dono haberes[5] gratiam, quam tibi tua culpa 5 sustulerat. Factus eras in animam viventem: audi quid dicat: non in carnem, sed in animam viventem. Sed quia peccator signaculum tenere non potuit, et in crimine positus non habebat quæ Dei sunt, sed quæ hominum; propterea

[1] Notant Maurini: « Vet. editt., *secundo remigio labitur fluctu, et ventorum flatum suo supparo superante* (Gill. in marg. *properante*) *procurrit.* Rom., *secundo labitur fluctu, aut ventorum flatu supparo prosperante* etc. Mss. vero omnes, *secundo remigium labitur fluctu:* at hic divisi, aliquot habent: *aut flatu prosperante præcurrit;* plures ac probatiores, ut in contextu. » Mss. A, N, P, *a* habent: *et flatu* etc. *Suo superante labore* significat autem, cum superfluus sit labor ejus.

[2] Ita plerique mss. et omnes edit. nisi quod hæ legunt, *quando filium,* pro, *quod filium.* Reliqui mss., *quos tamen per filium,* etc. Quæ lectio non displiceret, nisi vox *tamen,* hic inepte posita, interpolationem aliquam innueret. (Edit. Maur.)

[3] Mss. A, N, P, *a*, *non.*

[4] Mss. A, N, P, *a*: *Illa laudant Filium hominis: sed* et *Filius* etc.

[5] Mss. A, N, P, *a*: *et inspirationis suæ donaverat gratiam.*

venit Dominus noster Jesus Christus, ut legisti in Evangelio, et a mortuis resurgens cum clausos discipulos reperisset, claustris ingressus est manentibus, et dixit: *Pax vobis. Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Cumque hoc dixisset,* [1] Joan. xx, 21, 22 *insufflavit, et dixit eis:*[1] *Accipite Spiritum sanctum.*

17. Videsne[2] ergo quæ manus fecerint hominem, aut quem hominem fecerint? illum utique quem secundum Christum induimus: *Exspoliantes veterem hominem cum actibus ejus, et induimus novum, qui renovatur in agnitionem secundum imaginem ejus qui creavit eum; ubi non est.... servus et liber, sed omnia et in omnibus Christus.* Coloss. iii, 9-11. Christum ergo induimus, sicut et Galat. iii, 27. alibi dictum est: *Christum induistis.* Accepimus Spiritum sanctum, qui non solum nostra peccata dimittit; sed etiam nos facit sacerdotes suos [3] aliis peccata dimittere.[3] Ideo ait Propheta: *Tu* Ps. cxxxviii, 5. *finxisti me, et posuisti super me manum tuam.* Finxit per lutum, posuit per gratiam spiritalem; licet plerique hunc psalmum ex persona dictum Salvatoris accipiant. Audi quia manus Domini etiam Spiritus dicitur. Clamat Job: *Spiritus di-* Job, xxxiii, 4. *vinus, qui fecit me.* Istæ sunt ergo manus quæ hominem paraverunt, Christus et Spiritus. Ergo Dominus Jesus et corporis auctor est nostri, qui primum fecit hominem ad imaginem, et postea de luto finxit, et voluit servare quod fecerat, salvare quod plasmaverat; ut totum hominem salvum faceret, sicut ipse dixit in Evangelio: *Mihi irascimini, quia totum hominem salvum feci* Joan. vii, 23. *in sabbato.* Quod specialiter Ecclesia docet,[4] quia non solum anima, sed etiam caro nostra servetur: anima per cognitionem Dei; caro per resurrectionem: quorum alterum docuit divini auctoritate sermonis, alterum propriæ resurrectionis exemplo.

18. Hic est ergo homo geminæ substantiæ. [5] Alia est enim facti substantia, alia figurati:[5] ista de Dei Spiritu, illa de limo. Propterea ait Job: Job. xix, 26. *Resuscitabit corium meum;* quia quod de limo est, resuscitatur; terra enim in terram redit; quod autem factum est, ut principatum haberet super ceteras animantes, id præstantius esse intelligis. Luti enim etiam bestiis nobiscum commune consortium est; et ideo animæ specialis prærogativa donata est. Idem tamen quia ceteris animantibus imperat, ut possit imperare, debet Deo esse subjectus. Docetur igitur servire, ut ad regnum pervenire mereatur. Qui enim servit Christo, placuit Deo. Qui servit Christo, placet utique veritati, et debet nescire mendacium. Qui servit justitiæ, debet repellere iniquitatem. Qui servit immaculato, debet tenere castimoniæ disciplinam. Qui servit luci, debet odisse tenebras peccatorum. Ergo quia corpus infirmum est, visitationem Domini postulemus. Unde Propheta ait: *Quid est homo, quod memor es ejus; aut filius hominis, quia visitas eum?* [6] Ps. viii, 5.

19. Et nunc in reliqua versiculi portione ait: *Da mihi intellectum, ut discam mandata tua.* Spiritalem igitur se esse cognoscens Propheta,[7] [7] petit gratiam Spiritus sancti. Etenim intellectum dari a Domino, et inter munera gratiarum primo constitui loco, in Apostolica lectione didicisti, quia unicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatem; et in Propheta primo loco sapientiæ II Tim. ii, 7. et intellectus spiritalis gratia postulatur. Petitur Isai ii, 2. ergo Dei donum. Deinde vide ordinem: *Da mihi,* inquit, *intellectum ut discam mandata tua.* Intellectus præmittitur, ut scientia sequatur. Nam nisi quis intellexerit, doctus esse non poterit. Doctrinam igitur intellectus facit, non memoria. Nihil enim prodest multa legisse, nisi intelligas ipse quæ legeris. Et in Apostolo post manifestationem Spiritus, sermonem scientiæ legisti postea substitutum; ut scias intellectum memoriæ præferendum, et illum posse habere scientiam, cui ante intellectus adfulserit. I Cor. xii, 7.

20. Simul humilitatem considera. Si Propheta intellectum dari sibi postulat, quis tam arrogans, qui profiteatur in sua potestate esse intelligentiam? Intellectum petit, ut ipse se noverit, et naturæ suæ possit scire rationem: at illi qui de rerum natura disputant, cœli scrutantur plagas, qui se ipsos scire non possunt; putant intelligentiam sine Dei dono posse concedi. Unde et nos humilitatem debemus adsumere, ne extollamur, si forte unam aliquam de Scripturis parabolam cognoverimus: aut quia interdum secundum litteram plana legimus, si forte secundum litteram aliquid intellexerimus, doctrinæ nobis adsumamus scientiam. Propheta ille qui accepit Spiritum sanctum, postquam unctus est in regnum, unctus est in Prophetam, centesimum et octavum decimum psalmum scribens, intellectum sibi dari poscit, ut mandata Dei intelligat; et scit, nisi a Domino acceperit gratiam, intelligere ejus se mandata non posse. In Evangelio quoque lego, quia proponebat parabolas Dominus Jesus, et apostoli non intelligebant. Denique explana- Matth. xiii, 36. tionem propositæ parabolæ postulabant.

21. Ipse Dominus Jesus cum diceret, ut legisti in libro Evangelii secundum Matthæum scriptum: *Beati pauperes spiritu;* subjecit in Matth v, 3. posterioribus: *Omnis qui audierit mea verba hæc, et fecerit ea, similis erit viro sapienti.* Non ergo Matth. vii, 24 qui audit tantummodo, similis erit; sed qui facit quæ audierit. Ergo neque factum sine auditione, neque auditio sine facto potest esse sa-

[1] Mss. A, N, P, *a*: *insufflavit eis, et dixit.*

[2] Mss. A, N, P, *a*, *vides ergo.*

[3] Adverte hic diserte doceri sacerdotes in ordinatione sua per virtutem Spiritus Sancti veram accipere potestatem remittendi peccata aliorum.

[4] Mss. non pauci, nec inferioris notæ, *Ecclesiam docet.* (Edit. Maur.)

[5] Rom. edit., *alia insufflati.* Sed retinendum cum aliis et cunctis mss., *alia figurati.* Hic siquidem innuitur, quod supra non semel traditum est, homini non in corpore, sed in anima impressam fuisse divinam imaginem. (Edit. Maur.)

[6] Alibi legit Ambrosius: *Nisi quia visitas eum?* Sed hic meliorem protulit lectionem.

[7] Ita codd. scripti tredecim, testibus Maurinis, ac nostri A, N, P, *a*. Alii autem atque editt. ante Maurinam: *cognoscit Prophetam, per gratiam Spiritus sancti.*

pientis; sed qui audit et facit. Audiamus igitur, ut intelligamus: faciamus, ut intellexisse nos quod audivimus, comprobemus.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
74. Qui timent te, videbunt me, et lætabuntur: quia in verba tua supersperavi.	74. Qui timent te videbunt me, et lætabuntur: quia in verba tua supersperavi.

22. Sequitur versus secundus: *Qui timent te, videbunt me, et lætabuntur; quia in verba tua*
1 *supersperavi.*[1] Fortasse aliquibus videatur hoc esse contrarium, quia justus dicit: *Qui timent te, videbunt me, et lætabuntur;* multis enim justus gravis est, cum videtur. Denique in Evangelio plerique Dominum Jesum videre non poterant; sicut Geraseni rogabant eum, ut abiret
Luc VIII, 37. de regionibus eorum, et alii ei transitum dene-
Luc. IX, 52, 53. gabant, quando tamen per eos transire nolebat. Unde puto quod sicut illic Judaicæ forma impietatis exprimitur, ita hic Ecclesiæ gratia reveletur. Prophetat enim totum orbem replendum esse timore divino, et ideo quasi timentes Deum sanctorum dicit cognitione lætari; qui enim videt justum, et gaudet, etiam ipse vult esse justus. Pulchrum est enim ut in aliis delectetur,
2 quod vult in se servare, si sumpserit.[2] Est enim
3 insitum bonis, ut castum pudicus,[3] prudentem sapiens affectu pio diligat, misericors liberalem; et virtutes suas in aliis amet. Plerisque enim justi adspectus admonitio correctionis est; perfectioribus vero lætitia est. Quam pulchrum ergo ut videaris et prosis? Bonum ergo vir justus.

23. Propterea denique Paulus apostolus adscendit Hierosolymam, ut justos videret; et cum Petro mansit diebus quindecim, ut ex ejus ali-
Galat. I, 18. quid cohabitatione proficeret. Propterea ipse Paulus et Barnabas, cum Hierosolymam ingrederentur, magnifice excipiebantur ab Ecclesia,
Act. XV, 4. ab apostolis, et majoribus natu. Cum autem abire vellent, ne discederent, rogabantur: et, ut postea de Paulo legimus, cum lacrymis deducebantur. Nam si est tanta vis in naturalibus,
Act. XX, 38. ut animal visum prosit ictericis; ita ut mortui
4 quoque cornu[4] ejus animantis prodesse dicatur, si fuerit demonstratum iis, qui hujusmodi inciderint passionem: dubitare possumus quod justi sanet adspectus? Ergo vile animal irrationabile tantam virtutem habet, ut sanare possit hominem momento exiguo, quo videtur: homo justus, si tamen cum fide ab eo adspiciatur, qui utilitatem ab eo percipere desiderat, nihil confert? An non vel ipsi oculorum radii virtutem quam-

A dam videntur infundere iis, qui fideliter eum videre desiderant?

24. Sed quemadmodum justus lætificat cor innocentium, cum videtur: ita improbi justorum cognitione torquentur, quia vel tacitis sanctorum moribus arguuntur. Torquet castitas incontinentiam, avaritiam liberalitas, impietatem fides. De hoc quoque parile vilis animantis sumamus exemplum. Nam sicut prodesse diximus mutum animal, cum videtur: ita obesse percipimus lu-
B pum si aliquem videndo prævenerit; vocem enim feruntur amittere, quos prius lupus videret. Ba- Plin. lib. VIII c. 22.
siliscus quoque, hoc est, noxius serpens, si quodcumque prior viderit animal, fertur occidere: et allegatur statim necari qui potuerit a serpente hujusmodi prævideri. Ipse quoque ser- *Id.* lib. XXIX c. 4.
pens mori dicitur, si fuerit hominis præventus adspectu. Ergo si tanta virtus, vel in oculis serpentis, vel in oculis est hominis; ut si alter alterum prior viderit, possit occidere: non est
C virtus in oculis justi,[5] qui repletus virtutis est 5
gratia; cum præsertim tantum operetur fides, ut et illa quæ fimbriam Domini tetigit, sanaretur, Matth. IX, 22.
et ille cui intendit Dominus Jesus, statim ex ejus oculis gratiam sanitatis hauriret? Luc. IX, 38, 48.

25. Sed qui videt justum, debet scire quid videat: non illum videt in corpore, non in vestimento, non in patrimonio, non in vultu; sed intus videt: non, inquam, illum videt, nisi ejus viderit mentem, nisi ejus sermonem intenderit,
D nisi sensus illius potuerit comprehendere, sapientiam de tractatu ejus adsumere. Tunc igitur lætabitur, cum ista perspexerit, cum ista cognoverit. Ita ergo et nos sicubi audivimus justum, festinemus videre, sicut illa mulier quæ audivit in domo pharisæi discumbere Dominum Jesum, et ingressa est, et ejus pedes perfudit unguento. Luc. VII, 37, 38.
Illius imitatores simus; namque Ecclesiam in illa muliere figuratam esse quis dubitet? Sicubi ergo justus sedeat, sicubi accumbat, festinemus
E videre eum. Pretiosum est videre virum justum; ut videas eum secundum imaginem Dei. Quod foris est, nihil prodest: quod intus est, sanat. Sane et in eo qui foris est, illum qui intus est, frequenter adspicimus; ut si viderimus pauperem, illum ad cujus similitudinem factus est, honoremus in paupere, de quo ait: *Dedistis mihi manducare.... quia quod uni eorum dedistis, mihi dedistis.* Qui enim coronat imaginem imperatoris, Matth. XXV, 35, 40.
utique illum honorat, cujus imaginem corona-
F vit:[6] et qui statuam contempserit imperatoris,

[1] Mss. A, N, P, *a*, *speravi*, quæ lectio magis congruit aliorum PP. citationibus. Cf. Sabbat. ad h. l., et quæ dicta sunt in nota ad præcedentem v. 44.

[2] Edit. Rom. *si possit.* Aliæ cum mss. omnibus, *si sumpserit.* Videtur autem is sensus esse, virum justum eo bono delectari in aliis, quod ipse elegerit ac susceperit in se conservandum. (Edit. Maur.)

[3] Minus recte Maurini repudiaverunt lectionem *pudicus* romanæ editionis, ut *pudicum* adoptarent. Nostri autem codd. A, N, P, *a* lectionem romanam confirmant, quæ unice contextui respondet, ut patet e sequentibus verbis, *virtutes suas in aliis amet.*

[4] Edit. Rom. *corpus ejus animantis.* Nimirum quia cum Plin. lib. 30. *Hist. Nat.* cap. 11. aviculæ virtutem medendi icterico morbo adtribuat, non videbatur vox *cornu* legitimum sensum exhibere. Sed cum eadem vox constanter legatur in omnibus et mss. et ant. editt., dicendum hunc locum forte de quadrupede quopiam animali intelligendum esse; nisi quis malit per cornu ejusdem avis ungues ac rostrum significari. (Edit. Maur.)

[5] Mss. A, N, P, *a*, *viri justi.*

[6] Mss. novem: *Qui enim honorat... imaginem honoravit.* Alii et cunctæ edit., *coronat... coronavit.* Melius; solebant enim imperatorum imagines floribus coronari, ut observat Jos. Laurentius *Polym.* lib. 5. pag. 391. Neque vero mirum ejusmodi honorem etiam christianorum principum statuis redditum esse;

imperatori utique cujus statuam consputaverit, fecisse videtur injuriam. Gentiles lignum adorant, quia Dei imaginem putant: sed invisibilis Dei imago, non in eo est quod videtur; sed in eo utique quod non videtur.

26. Vides ergo quia inter multas Christi imagines ambulamus? Caveamus ne coronam imagini detrahere videamur, quam unicuique Christus imposuit. Caveamus ne aliquid detrahamus iis quibus debemus adjungere. Sed quod pejus est, non solum non honestamus pauperes; sed etiam dehonestamus, destruimus, persequimur: et ignoramus quod has Dei imagini congeramus injurias, cum factos ad imaginem Dei putamus esse lædendos. Qui enim irridet pauperem, exacerbat eum qui fecit illum. Sed aderit ille qui dicat: *Esurivi, et non dedistis mihi manducare: sitivi, et non dedistis mihi bibere... æger eam....* Matth. XXV, 42, 43. *et non visitastis me.* Et quanto ista leviora sunt, quam si dicat: Injurias mihi fecistis, nudastis me, verberastis me? Quem si quis interrogaverit: Quando tibi injurias fecimus, quando spoliavimus, quando etiam verberavimus? Dicet: *Quamdiu uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis.* Ibid., 45. Propterea caveamus diligentius, ne cui vel minimo contumeliam irrogemus; ne ipsi Domino in illis minimis contumeliosi fuisse videamur.

27. Qua ratione autem dixerit: *Qui timent te, videbunt me, et lætabuntur,* ipse exposuit dicens: [1] *Quia in verba tua supersperavi;*[1] hoc est dicere: Intus me viderunt, intus me tetigerunt, intus me adspexerunt, ubi spem adsumpsi de tuis verbis, ubi tua verba percepi. Beati ergo qui vident justum, et lætantur; quia sperant in Dei verba. Quam multi autem sunt qui oderunt justos, qui perscrutantur Dei verba, qui justi sunt; et cum aliquos doctos audiunt impii, eos propter doctrinam vitare consuerunt!

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
75. Agnovi, Domine, quoniam justa judicia tua: et in veritate tua humiliasti me.	75. Cognovi Domine quia æquitas judicia tua: et in veritate tua humiliasti me.

28. Sequitur versus tertius: *Agnovi, Domine,* [2] *quoniam justa judicia tua:*[2] *et in veritate tua humiliasti me.* Qui potest intelligere quæ sunt divinæ providentiæ, utitur eo sermone quo usus est propheta sanctus David; quia omnia judicio Dei fiunt, ut ægrum corpus aliquis habeat, ut salubre; ut dives, ut pauper sit; ut moriatur juvenis, vel senex. Si quis intendat scripturis divinis, intelligit hæc fieri judicio Dei; nihil enim est præter Dei scientiam. Exemplum quærimus? Non est absconditum; si quidem Job numquam amisisset proprias facultates, nisi esset traditus adversariæ potestati. Dedit enim Dominus diabolo potestatem in facultates ejus, ut tentaretur qualem, amisso patrimonio, haberet affectum: dedit in filios, dedit in corpus Job, I, 12. ejus, ut probaretur num defunctorum dolore Job, II, 6. liberorum, aut cruciatu corporis a constantia mentis animique descisceret. Dominus quidem noverat fortem; sed in illo docere atque examinare nos voluit, utrum imitatores ejus esse possemus. Denique et Abraham tentavit, quando filium senis unicum sibi petiit immolari. Sciebat Gen. XXII, 2. utique mentem Abrahæ: sed sciens tentat Dominus, sicut legisti in Evangelio, quia cum interrogasset Dominus Jesus discipulos, quot panes haberent, et ille respondissent quia quinque tantum haberent panes, ipse ait: Quid faciemus inter tantos homines?[3] Hoc autem dicebat tentas eos; sciebat enim quid facturus esset. Qui ergo justus est, examine justitiæ suæ Joan. VI, 5, 6. credit quia Dei *justa judicia sunt;* vel secundum græcum quia Dei judicia sunt ipsa justitia.

29. Sed hoc ut agnosceret, fecit præmissa precatio; quoniam intellectum sibi dari poposcit, ut mandata Dei disceret. Accepta est ergo intellectus et cognitionis gratia: agnovit justa esse Dei judicia; agnoscere autem perfecti est. Denique aliud est credere, aliud agnoscere. Fides timentis est; agnitio sapientis. Qui enim timet, rationem non quærit; sapiens autem et agnitionem eorum investigat, quæcumque percipere desiderat. *Credidi,* inquit, *propter quod locutus sum:* cognovit autem intelligens quod Ps. CXV, 1. locutus est.

30. In quo ergo justa judicia Dei sunt? Quia per labores, et tribulationes, et afflictiones ad cœleste præmium pervenitur. Sicut enim certantibus athletis corona defertur justo judicio hominum: ita legitime certantibus Christianis divino judicio palma decernitur. *Vincenti,* inquit, *dabo sedere mecum in sede mea.* Vita ergo no- Apoc. III, 21.

quandoquidem constat easdem cum in oppida inserebantur, a magistratu ac populis cum thure, cereis atque adoratione excipi solitas. Sed eum cultum tandem prohibuit Theod. Jun. *Cod.* Tit. 4. Leg. unica; quam consule, sicut et Comm. Gothofr. in eamdem. Libet autem huc adjicere quæ Hilarius Pont. Rom. epist. secundæ Nic. Syn. inserta refert ex D. Chrisost.; sunt enim simillima iis quæ ab Ambrosio nostro hic traduntur. Ait igitur: Οὐκ οἶδας ὅτι ὅστις τὴν εἰκόνα τήν ἐκ ξύλου καὶ χρωμάτων λοιδορεῖ, οὐχ ὡς πρὸς ἄψυχον τολμήσας κρίνεται, ἀλλὰ κατὰ τοῦ βασιλέως. Observatu porro dignum est Ambrosium post quatuor versus in eo idololatriam ethnicorum constituere, non quod idola deos esse crederent, sed quod eadem adorarent existimantes in illis imaginem Dei residere, qui cum sit incorporeus, materiali effigie adsimilari neutiquam potest. Hinc autem contraria ratione consequitur eum Christi Domini, B. Virginis, martyrum, aliorumque sanctorum sacras icones, honoresque ipsis exhibitos minime improbasse. Certe omnis doctrina VII. Conc. Oecum. supra laudati in eo quasi cardine vertitur. Etenim passim adserit Dei quidem naturam, utpote spiritalem, pingi non posse: qua in re illi præiverat Greg. II, epist. 1, ad Leonem Isaurum scribens, Θεοῦ φύσιν ἀδύνατον ἱστορῆσαι καὶ ζωγραφῆσαι. De Christi vero et sanctorum imaginibus plane contrarium colligunt, atque decernunt iidem Patres. Quin immo cum angelorum quoque imaginibus suffragentur, ea potissimum ratione quod ὡς ἄνθρωποι ἐνεφανισθησαν: eodem argumento vincitur illicitum non esse, symbolicas divinarum personarum imagines sub quibus ipsæ se manifestasse in scripturis leguntur, populo venerandas proponere. Sed isthæc ad controversistas. (Edit. Maur.)

[1] Mss. A, N, P, *a, speravi,* ut retro n. 22 notatum est.

[2] Cod. A, *judicia justitiæ tuæ;* codd. N, P, *justitia judicia tua.* Ita secundum græcam versionem (ut paulo infra ipse testatur Ambrosius) habent Augustinus et Hieronymus, uti videre est apud Sabbat. ad h. l.

[3] Verba Christi non ad litteram prolata sunt; essent enim hæc potius verba Andreæ. Christus ait: *Unde ememus panes, ut manducent hi?* Apparet etiam ex hoc, Ambrosium e memoria passim Scripturæ verba protulisse.

stra examinatur igne, sicut splendor argenti; ut virtus certaminibus approbetur. *Transivimus,* inquit, *per ignem et aquam, et induxisti nos in* Ps. LXV, 11. *refrigerium.* Per hæc igitur vera judicia tua esse cognovi. Humiliatus enim sum, ut hæc viderem; quia ii qui exaltati sunt corde, oculos ad veritatem aperire non possunt. Cum autem humiliamur, peccata nostra cognoscimus, et ipsa humilitate delicta nostra purgamus. *Humiliatus* Ps. CXIV, 6. *sum,* inquit, *et salvum me fecit.* In veritate ergo humiliatus est, qui humiliatus est ad salutem: nec vane pertulit passionem, qui salutem veritatis secutus est.

31. Distat igitur inter cognoscere et timere, ut eo revertamur. Denique Evangelii lectio docere nos debet. Ait enim Dominus ad eos qui credebant ei ex Judæis: *Si manseritis in verbo* [1] *meo,*[1].... *cognoscetis veritatem, et veritas liberabit* Joan. VIII, 31, 32. *vos.* Si manseritis, inquit, cognoscetis. Vides quia non a principio potuit cognoscere quicumque Deum timens verbum ejus audivit. Non solum autem non idem est timor et cognitio; verum etiam non idem est fides et cognitio. Siquidem etiam Apostolus docuit diversa esse munera gratiarum. *Alii enim,* inquit, *per Spiritum datur sermo sapientiæ; alii sermo scientiæ secundum eumdem Spiritum; alii fides in eodem* I Cor. XII, 8, 9. *Spiritu.* Si ergo alii fides datur, alii cognitio; vides quia ubi fides, non statim cognitio; ubi autem cognitio, et fides est et prudentia, nec ab eo possumus diligentiam separare.

32. Habuit ergo cognitionem sanctus David, utpote propheta perfectus; quandoquidem ita perfecte cognovit, ut humiliaretur in ipsa veritate. Sive ergo in adversis positus, agnovit probationis gratiam, ea quæ laboriosa et adversa sunt, sustinenda; justum autem esse Dei judicium, et ideo bene certantes numquam deseri, vel relinqui, et coronam his post labores posse deferri: sive in secundis et prosperis positus, [2] cognovit etiam divitias regum,[2] diversosque successus, tentationis causa solere suppetere; ut is qui his utitur, rerum prosperitate tentetur. In eo igitur propheta David laudandus, quia cum ista agnosceret, humiliabatur; ut humilitate sua vel prosperorum excluderet tentamenta, vel adversorum subiret constanti æquanimitate tolerantiam.

33. Non ergo magnopere laudabilis esset Propheta, si laudaret judicia Dei, usus adfluentia secundorum. Quid enim magnum facimus, si quando in secundis sumus, laudamus Deum; quando in divitiis sumus, quando nullis vexamur injuriis? Illud est magnificum, si subjectus contumeliis, judicium Dei laudes; si vexatus ægritudine, judicia Dei prædices; si te inopia non revocet, quominus laudes justitiam Dei. Ergo semper laudanda sunt judicia Dei, sicut scriptum est: *Exultaverunt filiæ Judæ propter judicia tua.* Quæ sunt filiæ Judæ, nisi Ps. XLVII, 12. animæ religiosæ, animæ Ecclesiæ quæ Jesum Christum Dominum confitentur, quæ videntes rationem judiciorum tuorum, semper exultant? Qui enim non ex aliquo secundorum proventu, sed ex cognitione rationis induit lætitiam, non nisi in exultatione perpetua constitutus est.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
76. Fiat nunc misericordia tua ut exhortetur me, secundum verbum tuum servo tuo.	76. Fiat misericordia tua ut consoletur me, secundum eloquium tuum servo tuo.

34. Sequitur versus quartus: *Fiat nunc misericordia tua ut exhortetur me, secundum verbum tuum servo tuo.* Aliqui habent in hoc loco: *Consoletur me.* Sed etiam in Apostolos legimus exhortationem pro consolatione dictam, et consolationem pro exhortatione. Magna est ergo II Cor. I, 4, 6. misericordia Dei, quæ non solum remissionem tribuit peccatorum; sed etiam certantibus adhibet exhortationis calcaria, ne suscepti certaminis passiones imbelli formidine derelinquant. Non ergo misericordiam, quasi is qui victus cedat, aut ut veniæ precator,[3] implorat; sed ut Dei [3] miseratione succinctus, majora viribus tanto munere fultus expediat. Egregiam et singularem Prophetæ spectato virtutem. Alius enim humiliatus ærumnis posceret, ut circa eum tentamenta desinerent, et sedare Dominus adversa dignaretur, ne tribulationum procella in eum sæviret: iste autem tamquam athleta fortis et patiens, qui exerceri et ungi animam suam [4] tribulationibus [4] nosset, non tristia dimovere, non impugnantia declinare desiderat, non omne illud desinere, quod fatigationem et laborem adferret, exposcit; sed magis in tempore laboris sui adversus tentationum procellas dari sibi verbum consolationis exposcit; ut possit forti quæ ingeruntur mente tolerare, ne aliqua mœstitiæ perturbatione lassetur. In eo igitur obsecrat misericordiam Dei, ne auxilio destitutus expediendi, cœptam militiam derelinquat.

35. Denique adhortationem divinæ esse misericordiæ, evidens testimonium docet; Moysi enim dicit Deus: *Miserebor cui misertus ero, et misericordiam præstabo, cui misericordiam præstitero. Igitur non est volentis, neque currentis; sed miserantis Dei est.* Forte dicas: Ergo non Rom. IX, 15, 16. debemus, vel velle, vel currere: atqui negligentes Deus deserere consuevit. Non ergo hoc dicit; sed quid dicat, consideremus. Non volentis, neque currentis hominis perseverantia est; non est enim in hominis potestate: sed miserantis Dei est, ut possis complere quæ cœperis. Denique iterum Moysi dicit: *Quia in hoc ipsum te suscitavi, ut ostendam in te virtu-*

[4] Cod. A, *in sermone meo.*

[2] Edit. omnes ante maurinam, ac mss. aliquot, *divitias rerum, variosque successus tentationis causas* (nonnulli, *causa*) *solere suppetere.* Alii nobiscum faciunt; cod. autem Vind. ac nostri A, N, P, *a* legunt, *divitias, regnum,* etc.

[3] Sex mss., testibus Maurinis, *aut veniam peccator.*

[4] Vet. editt. cum magno scriptorum codd. numero: *Qui exerceri et cingi animam suam.* Rom. cum reliquis, ac nostris A, N, P, *a,* ut in textu. Utraque autem lectio ex arena desumpta est, quod apud Ambrosium familiare.

Rom. IX, 17. *tem meam.* Colligitur ergo adhortationem divinæ misericordiæ deputandam. Unde sequitur: *Ergo* Ibid., 18. *cui vult miseretur, et quem vult obdurat.* Hunc miseratus hortatur; illum non revocat exsecratus. Et vere misericordia est Dei nostrarum militia passionum, per quam nobis peccata minuuntur. Denique Lazarus pauper, quia in hac vita toleravit mala complurima, in gremio Abrahæ requiem consolationis invenit; ille autem dives, qui consolationem habuit in sæculo, post curricula vitæ hujus fructum quietis amisit. Quem si miseratus esset Deus, castigasset potius in hoc sæculo, ut postea non flagellaretur. Denique Job licet graviter flagellatus, et quidem flagellis plurimis inopiæ, amissionis filiorum, doloribus corporis, opprobriis amicorum; consolatione [1] tamen[1] fruitur æterna.

36. Ergo quanto majores tribulationes fuerint, tanto uberior consolatio reservatur. Et tamen ne cadas atque succumbas, quanto majores tentationes videris, tanto magis roga Verbum Dei, ut adhortationem tibi adferat; sicut rogavit et Paulus, qui ait: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus omnis consolationis, qui nos exhortatur in omni angustia; ut possimus et ipsi consolari eos, qui sunt in omni tribulatione, per exhortationem qua et ipsi advocamur a Deo; quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per Christum abundat etiam consolatio* II Cor. I, 3-5. *nostra.* Tanta vi Apostolicæ petitionis rogat, ut consolationem accipiat a Domino in omni tribulatione, quo non solum ipse induat tolerantiam; verum etiam alios consoletur, ut et ipsi possint propriæ mentis angustias sustinere. Si igitur ipse in omni tribulatione idoneus fueris approbatus; tunc demum dignus eris, qui consolationem accipias in omni tribulatione. Et tamen non omnis passio digna consolatione [2] est:[2] sed quæ passio per Christum est, hæc consolationem Christi meretur.

37. Pulchre autem addidit: *Secundum verbum tuum servo tuo.* Ipse enim Dominus pro suo nomine præliantibus auxilium pollicetur dicens: *Cum ergo tradent vos, nolite cogitare, quomodo aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui* Matth. X, 19, 20. *loquimini, sed Pater meus qui loquitur in vobis.* Ergo ne impares simus certamini, divinum semper oremus auxilium, ut nobis tribuat adhortationem. Si enim habeamus eum qui nos exhortetur, non facile cedimus.

38. Plerique autem habent: *Qui consoletur nos,* nec abhorret a vero. Instigantis enim aliquem blanda quædam est exhortatio, quæ certantem studio laudis accendat, et velut quadam consolatione demulceat, ne laborum asperitate revocetur.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
77. Veniant mihi miserationes tuæ, et vivam; quoniam lex tua meditatio mea est.	77. Veniant mihi miserationes tuæ, et vivam: quia lex tua meditatio mea est.

39. Sequitur versus quintus: *Veniant mihi miserationes tuæ, et vivam; quoniam lex tua meditatio mea est.* Cui Lex Dei meditatio est, huic præsto sunt misericordiæ, ut vivat in æternum. Quomodo enim beatus quis potest esse sine miseratione divina? *Beatus.... autem qui in Domini lege die ac nocte meditatur.* Sed Ps. I, 1, 2. qui meditatur in Lege, eruditur in Lege; et quem Lex erudierit, Dominus erudivit, qui locutus est legem. Ideoque scriptum est: *Beatus quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum.* Discamus ergo et nos in Lege Ps. XCIII, 12. meditari; non avocemur sæcularibus illecebris, non occupemur impedimentis; sed semper ad legem Dei simus adtenti. Scriptum est enim: *Os justi meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur judicium.* Hoc in veteri Testamento: Ps. XXXVI, 30. audi dicentem et in novo: *Prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo.* Et maxime hanc Rom. X, 8. meditationem sacerdotibus necessariam ostendit ad Titum scribens, quia debet Episcopus amplecti eum, *Qui secundum doctrinam est fidelem sermonem; ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt, arguere.* Quod utique Tit. I, 9. sollicitæ atque intentæ meditationis est, non perfunctoriæ lectionis. Et ad Timotheum scribens, ait: *Adtendite lectioni, exhortationi, do-* I Tit IV, 13. *ctrinæ.* Lectio enim frequens, nec intermissione aliqua destituta, doctrinæ munus operatur.

40. Quod autem poscit ut vivat, frequenter ostendimus hujus corporis vitam veræ vitæ gratiam non habere; sed illam veram vitam fore, cujus bona unusquisque sanctorum credit se videre in terra viventium. Quod credimus nos visuros, non præsens utique, sed futurum est.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
78. Confundantur superbi; quoniam injuste iniquitatem gesserunt in me: ego autem exercebor in præceptis tuis.	78. Confundantur superbi, quia injuste iniquitatem fecerunt in me: ego autem exercebor in mandatis tuis.

41. Sequitur versus sextus: *Confundantur superbi; quoniam injuste iniquitatem gesserunt in me: ego autem exercebor in præceptis tuis.* Superius ait idem Propheta: *Si reddidi retribuentibus mihi mala.* Numquid hic maledicit iis, qui Ps. VII, 5. in se iniqua gesserunt? Non utique. Videbat enim caritatem etiam inimicissimis deferendam, cum venisset Evangelii prædicator. Unde arbitror quia quasi medicus velit eos ipsos sanare qui læserint; ut iniquitatis suæ contemplatione conventi, de propriis flagitiis erubescant: in quo non solum propheticam incipiunt probare patientiam, verum etiam emendare suam insolentiam Pudor enim plerumque corrector

[1] Mss. A, N, P, *a* post tamen addunt *nunc,* quod amanuensis alicujus additio apparet.

[2] « Editt. ant. ac mss. haud pauci, *non omnis passio, divina consolatio est.* Melius alii aliquot, *non omnis consolatio, divina consolatio est.* At omnium optime reliqui licet pauciores, quos cum edit. Rom. hic secuti sumus. » Ita Maurini. Sed nostri quoque mss. A, N, P, *a* numerum eorum adaugent, qui optimam exhibent lectionem.

est nostri; et dum incipit nos pudere commissi, ne diutius pudeat, deserere quæ erubescenda sunt, admonemur. Non ergo maledicit Propheta; sed quasi bonus medicus vult illos cognoscere et scire quid fecerint; ut cum se in suam conscientiam receperint, quanta suorum sit colluvies delictorum incipiant erubescere; erubescentes autem possint prioribus renuntiare peccatis. Considera mihi nunc aliquos fornicantes, inequitantes viduis ac puellis, aliena rapientes; et in his non solum non erubescere, sed etiam gloriari solere, tamquam vel pulchritudinis, vel potentiæ suæ titulos deferentes: de quibus bene dixit Apostolus, quod *eorum gloria in confusione* Philipp. III, 9. *ipsorum;* eo detestabiliores ipsis criminibus suis, quod cum tanta committant, non confundantur. Verum eorum si quis postea veniat in Ecclesiam, credat in Dominum Jesum, audiat Evangelium, compungatur corde; tunc demum incipiet quam atrocia et gravia deliquerit, agnoscere, et in iis quæ agnoverit, erubescere.

42. Quid sit autem exerceri in præceptis Do-
1 mini nostri,[1] quia dixit: *Ego autem exercebor* Exod. XXIII, 5. *in præceptis tuis,* in Lege didicisti; hoc est, si bos adversarii ceciderit, vel jumentum; ut non deserendum existimes, sed potius elevandum. Quod autem ait: *Injuste iniquitatem gesserunt;* in quem hoc dicatur considera, nisi in eum qui forte juste iniquitatem gerat: id est, si læsus per Legem se incipiat vindicare juxta præcepta Moysis; juste videtur facere iniquitatem, sed non secundum Evangelii præcepta. Et ideo ait: *Non* Matth. IX, 13. *veni vocare justos, sed peccatores;* quia Judæi ad vindicandum se auctoritate Legis utuntur.

43. Habes hoc et in Apostolo: *Sobrii estote,* I Cor. XV, 34. *et juste.* Non solum sobrios nos, sed etiam juste sobrios esse debere docuit evidenter. Potest autem aliquis et sobrius esse, et non juste sobrius; ut sobrius sit a vino, et non sit sobrius
2 æquitate, atque justitia; est enim et crapula[2] iniquitatis. Potest et aliquis ebrietati et luxuriæ semper indulgens, dum aliena tamen diripere conatur, eo occupatus studio sobrius esse a
3 vino, et non sobrius a rapinis: nec iste[3] juste sobrius. Ideo Apostolus admonet, ut sit in nobis justa sobrietas. Denique addidit: *Et nolite pec-* Ibid. *care.* Qui enim peccat, etsi sobrius sit, non potest tamen tamquam juste sobrius prædicari. Ibid., 33. *Nolite,* inquit, *seduci,* hoc est, ne alieni erroris ebrietas vos faciat temulentos. *Corrumpunt bonos mores colloquia mala;* eo quod ore et labiis infidelium tamquam ebrietas quædam moribus audientis infunditur. Meritoque addidit: *Sobrii estote juste, et nolite peccare.* Ignorantiam enim Dei quidam habent; ut sobrius ille sit, qui non habet ignorantiam Dei, nec titubat ebrietate perfidiæ: juste autem sobrius, in quo operum gratia cum fidei sobrietate resplendet.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
79. Convertantur ad me qui timent te, et qui sciunt testimonia tua.	79. Convertantur mihi timentes te, et qui noverunt testimonia tua.

44. Sequitur versus septimus: *Convertantur ad me qui timent te, et qui sciunt testimonia tua.* Alius habet, maxime juxta græcum: *Convertantur mihi.* Si *ad me* legimus, convertantur qui timent Deum, de commissis propriis erubescant; vel certe luant supplicia delictorum: convertantur autem ad Dei servulum, propheticamque doctrinam; ut dediscant pudenda committere, et tanti emendatione doctoris exuant mores suos, delictorumque labe detersa, virtutum induant disciplinam. Si autem ita legimus: *Convertantur mihi*; hoc est, quoniam exercebor in præceptis tuis, mihi convertantur; mihi autem jam non peccanti, jam non erranti. Convertantur, inquit, qui timentes te propriis renuntiavere peccatis; ut consortio justorum Propheta ad uberius provehatur, et ipse de ea gratia quæ in ipso est, plurimum conferat audientibus. Convertantur igitur jam, non peccante me, justi ad justum. De testimoniis autem puto jam non opus esse repetere, cum ante jam dictum sit.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
80. Fiat cor meum immaculatum in justificationibus tuis, ut non confundar.	80. Fiat cor meum immaculatum in justificationibus tuis, ut non confundar.

45. Sequitur versus octavus: *Fiat cor meum immaculatum in justificationibus tuis, ut non confundar.* Quanto excelsior est Propheta, vel munere prophetiæ, vel regni gratia, tanto magis sequitur humilitatem, et docet quid nos debeamus imitari; eo quod Propheta tantum immaculatum cor fieri sibi deposcit. Supra postulavit: *Cor mundum crea in me, Deus.* Non dixit, fac, Ps. L, 12. sed *crea;* ut de integro cor ejus instauret et mundet. Major quidem in hoc sermone ambitus est. Grande enim cor est a Domino creatum, quod recipiat Verbum de cœlestibus virtutibus ac potestatibus. Grande cor quod recipiat ipsum Dominum dicentem: *Inhabitabo in illis, et deambulabo in ipsis.* Ut hæc igitur recipiat, creatorem II Cor. VI, 16. sibi cordis sui non angelum fieri, sed ipsum Dominum deprecatur, qui cœlum creavit et terram.

46. Et bene ait: *Immaculatum;* quia cor hominis quadam velut indecentium cogitationum colluvione maculatur. Si cogitatio ipsa polluit, quanto etiam facta ipsa contaminant? Noli extraordinariis cogitationibus adversa naturæ contaminare penetralia; ne id inquinamento gravi polluas, quod putas habere te mundum. Manus

[1] « Editt. vet., *in præceptis Domini, quomodo existimarem, nisi quia dixit.* Rom. . . . . *nisi quia quod dixit.* Mss. vero nobiscum faciunt, excepto quod *nisi* in nonnullis pro *nostri* reponitur, in nonnullis utrumque desideratur; unde istic exorta est interpolatio. » Ita Maurini. Mss. A, N, P, *a* cum textu conveniunt.

[2] Cum mss. A, N, P, *a* legimus *et crapula,* etsi particula *et* in aliis editionibus desit: requiritur enim manifeste e contextu.

[3] Mss. A, N, P, *a, iste ergo.*

lavas quasi possis crimina eluere, cum mentem tuam immundis cogitationibus[1] inquinatam lavare non possis. Et Pilatus manus lavit: sed cor suum lavare non potuit. Mansit scelere pollutus, quamvis manus suas aquæ infusione lavisset. Audi quia et cogitatio inquinat: *Non quod intrat in os, coinquinat hominem: sed quod exit de ore. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. Hæc sunt quæ coinquinant hominem.* Matth. xv, 17, et ss. Si ergo intus coinquinaris, prius munda quod intus est. Si quod intus est mundaveris, et exteriora mundasti: ut si aqua turbidum[2] fluat, frustra putes lacum esse mundandum, si fons profluat cœnulentus: receptacula enim tersisse nihil proderit, cum in fonte sit vitium. Ipse tibi ante purgandus es, ut fluat omne quod purum est. Cor tuum cogitationum tuarum est scaturigo. In illo fonte vel turbida aqua impuritatis evomitur, vel sincera pietatis unda prorumpit.

47. Didicisti cor esse mundandum: disce quemadmodum mundes. Mundat hunc fontem justificatio legitima, hoc est, confessio peccatorum. Denique publicanus ille qui peccata propria fatebatur, justificatus magis de templo, quam pharisæus exivit; quia jejunia sua et munera pharisæus atque innocentiam præferebat. Munda ergo aquam tuam, illam aquam de qua dictum Prov. xx, 5. est: *Aqua alta consilium in corde viri.* Bonam tibi aquam natura dedit, nisi eam cœno tuo polluas: ipsa te diluit, si pura, si simplex, si etiam naturalis sit, si nihil habeat sordidum atque terrenum. Quid mali est, si ea aqua quæ mundare debeat, polluat? Sed non est aqua tua quæ te polluit. Ista aqua aliena est. Denique Prov. v, 15. dictum est tibi: *Ab aliena aqua abstine te.* Aliena aqua mentitur et fallit, et contrarium naturæ Ps. xvii, 46. profluit. Ideo ait: *Filii alieni mentiti sunt mihi;* nam si alieni non fuissent, utique non fefellissent. Nemo ergo glorietur castum se habere Prov. xx, 9. cor, quemadmodum Salomon dixit: *Sed qui* II Cor. x, 17. *gloriatur, in Domino glorietur,* qui sanctis suis cor mundum creare dignatus est, et immaculatum facere justificationibus suis. Quæ sint justificationes, audisti dicentem: *Dic iniquitates tuas,* Isai. xliii, 26. *ut justificeris.* Ergo qui iniquitates suas dicit, justificatur; qui autem justificatur, non confunditur, quia pudorem peccatorum matura confessione prævenit.

SERMO UNDECIMUS.

כ Caph.

INCIPIT undecima littera *Caph*, quæ latina interpretatione significat, *Curvati sunt.* Sonus interpretationis ipse nos docet, quid sit curvari; qui enim inclinatur in terram, curvari videtur. Unde ait Propheta sub hac littera: *Paulominus consummaverunt me in terra.* Curvatur autem *Inf.* vers 87. qui agit pœnitentiam; eo quod cervicem suam curvet, dum humiliatur ad Dominum, et interiorem magis cervicem, id est cervicem mentis et cordis. Nam de hac cervice dictum est: *Nec si flectas ut circulum collum tuum;* qui enim cor suum non flectit, frustra Isai. xviii, 5. cervicem suam flexerit.

2. Docet etiam Hieremias propheta humilitatem hac interpretatione signari. Ait enim sub hac littera in Threnis: *Quia non repellet in æternum Dominus; quia cum humiliaverit, miserebitur secundum multitudinem misericordiæ suæ; quia non humiliavit toto corde suo, neque repulit filios hominum.* Bonum ergo curvari, ut humiliemur Domino, et Dominus misereatur. Denique Thren. iii, 31-33. et in superioribus sub hac littera idem Hieremias propheta ostendens gemitus, et humilitatem plebis, ait: *Omnis populus ejus ingemiscentes, quærentes panem, dederunt desideria sua in escam, ut reficiant animam. Vide, Domine, et adspice, quia facta est sine honore.* Ergo qui animæ suæ Thren. i, 11. quærit refectionem, humilitate curvetur, quo possit citius ad Domini pervenire misericordiam.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
81. Defecit in salutare tuum anima mea, et in verbum tuum speravi.	81. Defecit in salutare tuum anima mea: et in verbum tuum supersperavi.

3. Ideoque tamquam curvatus multo amplius anima ac mente, quam corpore, exorsus est David dicens: *Defecit in salutare tuum anima mea, et in verbum tuum speravi.*[3] Non usitatus sermo nos capiat, ut tamquam corporeæ fatigationis defectionem hujusmodi judicemus. Ne-

[1] Editiones ante maurinam et nonnulli mss., *vel nudis cogitationibus;* sed reliqui codd. ac nostri A, N, P, *a*, ut in textu.

[2] Edit. omnes, ante maurinam, *aqua turbida influat.* Mss. vero, non exceptis nostris A, N, P, *a*, *aqua turbidum fluat:* quod adverbii modo ponitur, non secus ac apud Horatium lib. ii. Ode 19:

Mens .... turbidum lætatur.

[3] Mss. A, N, P, *a*, *spero.* Ita et Hilarius. Cf. Sabbat. ad h. l.

que enim hoc solum dixit: *Defecit anima mea;* sed, *defecit in salutare tuum.* Itaque ut de usu capiamus exemplum, si verbi gratia, dicamus: Defecit ille in illam, videtur exprimi hoc verbo, quod totus in mulieris desiderium cupiditate transierit. Et quidquid est quod vehementer expetimus, nisi ejus maturiorem habeamus effectum, id nos videtur longa quadam intensione lassare. Amor impatiens die nocteque meretricias fores pulsans, si diutius potiendi desideria differantur, ipsa deficit exspectatione, dum sperat: in quo utique non finis amoris, sed incrementum est. Et quidquid est desiderabile, si non contingat desideranti, deficit in illud, et quasi ipsam deponit animam qui desiderat. Si tamen spes propior adsurgat, dat vires spes proxima: si autem absentia sit dilecti, eo ipso quod absentem desiderat, qui concupivit, animæ suæ patitur defectionem. Itaque quanto longius est istud quod desideratur, tanto magis deficit qui desiderat. Id est ergo deficere: unumquemque in id totis studiis migrare quod diligat. Illud cogitat, illi adhæret, illud personat, quod receperit diligendum; in id quadam animæ defectione transfunditur: ut si mater filii exspectet præsentiam, quemadmodum exspectabat Tobiæ uxor filium peregrinantem, deficiens a desiderio, et in angustiis constituta, et tamquam resoluta viribus. Quid enim aliud nisi defectum quemdam ejus verba significant? Sed quo magis lassatur affectus, eo amplius amor crescit; et quo diutius abest qui desideratur, eo exspectantis desideria majore quadam vi amoris ignescunt. Caro deficit; sed cupiditas alitur et augetur.

Tob. x, 3 et ss.

4. Hinc ergo colligere possumus quid sit: *Defecit in salutare tuum anima mea.* Etenim spiritui adhærens anima deficit ab eo quod est anima, et fit unus spiritus; quoniam *qui adhæret Domino, unus spiritus est.* Itaque sanctus et timens Deum, nescit aliud desiderare, nisi salutare Dei, quod est Christus Jesus. Illum concupiscit, illum desiderat, in illum totis intendit viribus, illum gremio mentis fovet, illi se aperit et effundit; et hoc solum veretur, ne illum possit amittere. Itaque quanto majore desiderio exercitata fuerit anima cupiens adhærere salutari suo, tanto magis deficit. Ergo ista defectio imminutionem quidem fragilitatis, sed adsumptionem virtutis operatur. Denique ipse alibi dicens: *Sitivit in te anima mea;* subjecit infra: *Adhæsit anima mea post te: me suscepit dextera tua.* Qui enim sitit, cupit semper adhærere fonti, nec aliud sibi nisi aquam expetere et contingere videtur, ut ipso pascatur affectu. Suscipiens ergo dextera animam meam, et de suo virtutem impartiens,[1] facit eam esse quod non erat, ut dicat: *Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus.* Disce autem etiam exemplo defectionem

I Cor. vi, 17.

Ps. lxii, 2.

Ibid., 9.

1

Galat. ii, 20.

istam nimiæ esse cupiditatis. *Concupiscit,* inquit, *et deficit anima mea in atria Domini.* Ante concupiscens, inquit, et quasi totam se effundens in concupiscentiam, longo fune suspensa defectione dissolvitur. Denique quomodo deficiat anima in salutare Dei, Hieremias docet. *Et factum est,* inquit, *in corde meo ut ignis ardens, flammans in ossibus meis; et dissolutus sum undique, et ferre non possum.* Hoc igitur inflammatus desiderio, ait David: *Defecit in salutare tuum anima mea, et in verbum tuum speravi.*

Ps. lxxxiii, 3.

Jerem. xx, 9.

5. Recte speravi dixit in verbum; ante enim spes præcedit, et ideo sequitur defectio. Speravit autem in verbum quod prædicatum est esse venturum, quod potest intelligi de Deo Verbo. Aut certe in verbum speravit qui verbo cœlesti credidit, quo Domini nostri Jesu Christi annuntiatur adventus, vel quo ejus gloria declaratur. Ergo Propheta considerans quæ legerat, et cernens quod cum adesset corpori, velut quibusdam ligatus vinculis hujus vitæ, aberat a salutare Dei, concupiscebat, desiderabat, deficiebat, et toto dissolvebatur affectu; ut totus illius fieret quod desiderabat, sicut etiam in posterioribus ipse dicit: *Effundo in conspectu ejus orationem meam; tribulationem meam ante ipsum pronuntio, in deficiendo ex me spiritum meum.* Defecit enim ejus spiritus, immo ab eo deficit spiritus suus, qui se ipsum negat, ut adhæreat Christo. Unde semitæ ejus cognoscuntur a Domino, quia non sunt carnis, sed Christi semitæ.

Ps. cxli, 3, 4.

6. Etenim requirentium Deum via Christus est. Et nos igitur illud concupiscamus æternum, illud salutare Dei: non concupiscamus pecuniam, quam avarissimi concupiscunt; non concupiscamus alienæ uxoris decorem, non ambitionis exagitemur desiderio, non sæculari intendamus gloriæ, non fallacis circumscriptionis studiis occupemur, non proximum circumvenire iniquitate cupiamus, non postremo partes vulpium simus, in terrenæ voluptatis interiora demersi, tamquam exsules æternorum, et de illa supernæ spei præsumptione dejecti. Adtollat igitur se anima nostra deficiens viribus suis; ut adhæreat salutari Dei, qui est Christus Dominus Jesus, quod interpretatione dicitur Domini salus. Ipse est enim salus, veritas, virtus atque sapientia. Qui igitur deficit sibi, ut virtuti adhæreat, amittit quod suum est, accipit quod æternum est.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
82. Defecerunt oculi mei in verbum tuum dicentes: Quando consolaberis me?	82. Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes: Quando consolaberis me?

7. Sequitur: *Defecerunt oculi mei in verbum tuum dicentes: Quando consolaberis me?* Supra est πρακτικόν, hic θεωρητικόν:[2] ibi in salutare deficit anima, eo quod concupiscit eum, cujus

2

[1] Edit. omnes ante maurinam: *Suscipiens ergo me Dei dextera, animæ meæ inhians, et de sua virtute mihi impartiens.* Mss. vero nostram referunt lectionem, excepto quod nonnulli, Maurinis testibus, ultima verba habent sicut editt., *de sua virtute mihi impartiens.*

[2] Ante maurinam omnes editt.: *Supra πρακτικόν, hic θεωρητικόν.* Contra vero mss. fere ad unum, ut in textu.

Passione servata est: hic in verbum Domini Prophetæ oculi defecerunt. Et videamus ne quemadmodum illic adhærens Christo anima deficit in unum spiritum, et fit unus spiritus; ita et deficiant oculi, ut fiat una mens. Oculi enim mentis isti sunt oculi, scilicet interioris hominis, non hi oculi qui ministerio funguntur obtutus.
1 Est enim oculus et mens, carnis:[1] sed ille cæcus est oculus, qui non videt quæ divina sunt, qui frustra mente carnis inflatus est. Est et alius oculus, sensus Christi, quo Ecclesia videt Christum; sicut ipse dicit ad Sponsam: *Corde nos*
Cant IV, 9. *cepisti uno ab oculis tuis.* Merito uno oculo Christus videtur; quia non videtur oculo carnali, aut quia duos oculos habens Ecclesia, moralem et mysticum, fidei oculo plus videt Christum. Mysticus enim oculus acutior est, moralis dulcior.

8. Et fortasse isti oculi sunt, quibus Paulus videbat æterna, ubi cœpit corporalia non videre. Denique qui Christum non videbat priusquam oculos amitteret, vidit eum posteaquam visum amisit oculorum. Vidit enim qui dixit: *Quis es,*
Act. IX, 5. *Domine?* Videbat utique Christum, quem etiam Dominum fatebatur. Et infra, *Domine*, inquit,
Ibid., 6. *quid me vis facere?* Non ergo videbat eum, cujus exspectabat imperium? Quibus igitur oculis videre Paulus plus cœpit, nisi iis quos nobis ipse
I Cor. XIV, 15. monstravit, dicens: *Orabo spiritu, orabo et mente?* Denique ut scias quia vidit orando, *Factum est,* inquit, *revertenti mihi in Hierusalem, cum orarem in templo, pavorem habui; vidi illum dicentem mihi: Festina, et exi citius de Hierusalem; non*
Act. XXII, 17, 18. *enim recipient*[2] *testimonium tuum de me.* Isti ergo oculi in verbum Dei deficiunt, et dicunt: *Quando consolaberis me?* Istis oculis prophetæ dicebantur Videntes; quia per revelationem ea quæ erant abscondita, mente cernebant.

9. Quid est oculos deficere? De corporalibus dicamus, ut intelligamus de spiritalibus. Nonne quando aliquem desideramus, et speramus adfore, eo dirigimus oculos, unde speramus esse venturum? Itaque contenti diu quotidiana exspectatione deficimus. Sic Anna circumspiciens in
Tob. X, 7. viam, sollicitis adventum filii explorabat excubiis.
3 Sic David propheta, currentem de prælio,[3] positis in turre exploratoribus, interrogare de sa-
II Reg. XVIII, 24. lute filii pater sedulus gestiebat. Sic teneræ uxor ætatis de specula littorali, indefessa exspectatione viri præstolatur adventum; ut quamcumque navim viderit, illic putet conjugem navigare, metuatque ne videndi gratiam dilecti alius antevertat, nec ipsa possit prima dicere: Video te, marite; sicut Anna dicebat ad filium:
Tob. XI, 8. *Video te, fili: amodo libentius moriar;* mortis videlicet dolorem exoptati conspectus suavitate non sentiens. Ergo ut illa quæ advenienti viro se optat offerre, ablegatis omnibus domesticis occupationibus, semitas viantis aut pedum vestigia legit: sic Propheta curis exutus sæcularibus, interiorum oculorum in verbum Dei pervigil custos usque ad defectionem sui intendebat obtutus, corpus suum redigens servituti, et animam suam ad humilitatis patientiam araneæ modo tabescentis erudiens. Desiderabat enim sicut cervus fontes aquarum, et sitiebat in Dominum Deum suum, cupiens ejus videre præsentiam, et apparere ante faciem Dei; nimioque desiderio et vehementi cupiditate deficiens, tunc se habiliorem iis quæ de Domino poposcerit, impetrandis prophetica gratia præsumebat. Et nos igitur intendamus cor nostrum, ut possimus intelligere series Scripturarum, et verbum nobis venire a Domino postulemus, atque intellectum dari. Si quis de longinquo Verbum Dei obtutu mentis adspexerit, nondum planum atque distinctum; is velut quibusdam oculis interioribus Verbi navigium appropinquare animæ suæ cernit. Quo autem expressius videre cœperit, eo magis quasi ad portum veritatis festinat accedere, ut sit proximus invehendæ.

10. Defecerunt ergo oculi Prophetæ in verbum Dei, dicentes: *Quando consolaberis me?* Si oculi isti significati sunt, quibus cernimus et videmus, dicere debuerunt: Quando consolaberis nos; hoc est, non singulariter, sed pluraliter. Sed quia oculus mentis et oculus carnis unus oculus fiunt, et tunc homo consolatione fulcitur, cum caro et mens diversa non cupiunt, sed unum desiderant, unum requirunt; ideo intenti ad eum, qui ait: *Ego et Pater unum sumus,* isti quoque Joan. X, 30. oculi unum se esse confitentur; quia uno atque eodem desiderio officioque funguntur.

11. Deficiebat ergo in verbum Propheta. Nos autem otiosos nos putamus, si verbo tantummodo studere videamur; et pluris æstimamus eos qui operantur, quam eos qui studium cognoscendæ divinitatis exercent. Dicunt enim plerique: Ecce homo et opera ejus. Quasi vero qui verbo studeat, non operetur; cum majus opus istud quam cetera sint. Si enim opus justitia est, si opus temperantia, si opus fortitudo: utique opus est etiam sapientia; istæ enim quatuor principales virtutes habentur. Nam si operatur Christus secundum quod justitia est; utique operatur secundum quod Verbum est. Et operabatur cum esset in principio apud Patrem. Denique *per ipsum omnia facta sunt;* ut scias operatorem Joan. I, 3. omnium esse, et opus nostrum esse Christum Jesum. Etenim secundum quod verbum est, verbum inquirentibus, grande opus verbum est. Unde cum Martha festinaret circa ministerium, Maria autem verbum Domini audiret; ea quæ audiebat, ei quæ ministrabat, meruit anteferri. Dicenti enim Marthæ: *Domine, non est tibi curæ,*

[1] Ita mss. omnes et editiones præter romanam, quæ habet: *Est enim oculus et mentis et carnis.*

[2] Mss. A, N, P, *a, recipiunt.* Ita et cod. Laudianus apud Sabbat. ad h. l.

[3] Ita scripti cod. Editi vero, *currente de prælio uno post alterum qui nuntiaret, positis,* etc. Qui autem sequentem comparationem ac epistolæ Phillidos Ovidianæ finem inter se contulerit, non ægre fatebitur eo respexisse nostrum Ambrosium. (Edit. Maur.)

quod soror mea reliquit me solam ministrare? Dic ergo illi ut me adjuvet. Respondens dixit Dominus: Martha, Martha.... Maria bonam partem Luc. x, 40-42. *elegit, quæ non auferetur illi.* Ita verbum cognoscere majus opus esse quam ministrare, divinæ auctoritate sententiæ definitur.

12. Sed fortasse dicat aliquis, dictum esse ab Apostolo: *Quia non in sermone regnum est Dei,* I Cor. IV, 20. *sed in virtute.* Scriptum non nego; sed in quo sermone, cognosce: nempe quem inflatus effuderit, qui audientibus sermo prodesse non possit, qui sine ostensione sit spiritus atque virtutis; hunc sermonem Paulus non dignatur cognoscere: vult enim magis virtutem sermonis agnoscere. Denique nolebat talem suum esse Apostolus sermonem, qui in infirmitate veniebat, ut alios faceret fortiores: in timore et tremore, ut timentes nihil metuerent, nisi Dominum Jesum: trementes pacem ejus tranquillitatemque servarent. Audi ergo qualem Apostolus sermonem habebat: *Et sermo,* inquit, *meus et prædicatio mea non in persuasione sapientiæ verborum,* I Cor. II, 4. *sed in ostensione spiritus et virtutis;* quia fides [1] non in forensi sermone sapientiæ,[1] sed Dei virtute firmatur. Ergo in sermone sanctorum virtus est; in sermone autem forensi isto ac philosophico vanitas mundi. Virtutem autem esse in sermone sanctorum etiam iste Propheta te doceat, qui ait: *Dominus dabit verbum evangelizan-* Ps. LXVII, 12. *tibus virtute multa;* hoc est, ut multa possint virtute Evangelium prædicare. Probatum est ergo quod in Evangelii prædicatione sit virtus: prædicatio autem Evangelii, sermo sanctorum est: ita dubium non residet, quin in sermone sancto sit virtus.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
83. Quoniam factus sum tamquam uter in gelicidio: justificationes tuas non sum oblitus.	83. Quia factus sum sicut uter in pruina: justificationes tuas non sum oblitus.

13. Sequitur versus tertius: *Quoniam factus sum tamquam uter in gelicidio: justificationes tuas non sum oblitus.* Vox ista, vox justi est, qui mortificaverit suum corpus: recte enim uter dicitur justus, qui expoliatus, non nudus inveniatur: uter namque de exuviis fit animantis mortui. Igitur et nos peccato moriamur, ut vivamus Deo. Repleti spiritus jucunditate, et suavitate lætitiæ, erimus exuviæ spiritales, carentes infirmitate corporea, et integro mentis sinu infusam nobis divinorum mysteriorum gratiam reservantes. De his utribus dicitur, quia vinum Matth. IX, 17. novum in utres novos mittunt qui volunt utrumque servare, et corpus, et gratiam. Non effluat igitur tuus hic uter, non rimosus sit, non terreno inveterascat situ; ne vinum novum veteres utres rumpat, quo scindantur utres, fundatur gratia. Non iterum sole iniquitatis et nimia vi caloris arescant; sed ferventium viscerum cupiditates diversæ nivali quodam frigore temperentur. Frigescat æstus libidinis, et quodam continentiæ gelu, jejuniorumque restinctus, matutina oratione perfletur; quando sicut ros, ita super terram nostram Dei verba descendunt, sicut imber super gramen, et sicut nix super fœnum. Nescit utrem bonum ista nix lædere, nix quæ divini splendore fulget eloquii. Nix hæc refrigerat, non adurit; fœcundat sata, non internecat. Nix hæc præceptio continentiæ est, quæ calorem facit corporeum frigere, et omnem naturæ interioris restinguit ardorem. Et forte ideo cum resurrectionis suæ demonstraret gloriam, vestimenta ejus erant candida sicut nix; ut non solum ipse alienus æstimaretur a contagione peccati; verum etiam quicumque resuscitatur, congelatis conjugii cupiditatibus, resurgere frigidus videretur. *In resurrectione enim neque nubunt, neque uxores ducunt, sed erunt sicut Angeli*[2] *in cœlo.* Boni ergo utres frigidi, hoc est, [2] in gelicidio constricti pruinis, non libidinis calore resoluti.

14. Utrem autem corpus hoc dici, licet ex pluribus locis, tamen etiam inde intellige, quod Adam et Eva, ubi imaginem deposuere cœlestis, quam ante portabant, imaginem terreni hominis induentes, tunicas dicti sunt vestiti esse pelliceas; corporales enim eos de spiritalibus fecerat culpa commissa. Nec illud absurdum ad intel- Gen. III, 21. ligendum, quod ita se dicat factum David sicut utrem in gelicidio; eo quod in asperitate licet positus glaciali, mortificaverit tamen corpus suum, ne sentiret hyemis illius asperitatem, quam Salvator dicit gravem futuram esse fugientibus. Matth. XXIV, 20. Sicut enim glaciem non sentit uter, quia pellis est animalis mortui; ita mortuus peccato Propheta frigus peccati sentire non poterat: vel certe quod non frangatur necessitatibus, nec resistat caro menti; sed mollior ductu, animæ se inflectat imperiis, et in hoc mundi gelicidio non arescat: vel quia corpus afflictionis sumus, et mortem Domini Jesu semper in nostro corpore circumferre debemus. Hic est uter qui castigat corpus suum, non ut ille incrassatus et obesus populus, qui sedit manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Hic est uter qui inebriat Exod. XXXII, 6. non vino, sed spiritu; in quo non botryo[3] amaritudinis, non draconum furor, non furor aspidum, sed poculum inebrians quam præclarum est! In hoc ergo gloriatur David, quia factus est sicut uter in gelicidio, operationem peccati non sentiens. [3]

15. Et bene peccatum gelicidio comparatur. Sicut enim gelicidium ad nullum usum utile est, ad nullam operationem; sic culpa nulli prodest usui, nulli operationi; et ideo sicut gelicidium declinanda est, ne noceat et adurat. Bonum ergo mihi fieri sicut utrem in gelicidio, ut possim

[1] Post *sapientiæ* legebatur in editt. ante maurinam: *sed in ostensione spiritus;* quod in nullis mss. reperias.

[2] Maurini: *Angeli Dei;* sed omisimus vocem *Dei,* sequentes codd. A, N, P, *a,* quia deest et in græco textu, et ideo e latina Vulgata in plures Ambrosii codices pertransisse videtur.

[3] Mss. A, N, P, *botrus.*

non oblivisci justificationes Domini; ut earum liquore perfusus refrigeret[1] omnis fervor internæ cupiditatis. Non ergo vacuum, sed plenum hunc utrem esse oportet, plenum spiritus, plenum justificationum; ut peccata mea ipse confitear, ut luxuriam carnis meæ comprimam; moriendum est enim mundo, ut vivamus Deo. Si autem vivamus carni, mors utique est carnis prudentia: vivere non possumus Deo, quia inimica est Deo carnalis ista sapientia, et vita sæcularis.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
84. Quot sunt dies servi tui? Quando facies mihi de persequentibus me judicium?	84. Quot sunt dies servi tui: quando facies de persequentibus me judicium?

16. Sequitur versus quartus: *Quot sunt dies servi tui? Quando facies mihi de persequentibus me judicium?* Potest sic accipi: *Quot sunt dies servi tui,* quasi dicat: Quanti sunt dies humani, quantum tempus, quantum spatium? Cur invidetur tam brevi vitæ, ne tranquillo cursu istius sæculi perfruamur? Cur in brevi spatio tam multi persequentium nos laquei tenduntur? Adsit jam judicium, in quo pœna est perfidorum, in quo persecutoribus digna impietatis suæ pretia redduntur. Vel sic: Quousque insultare poterunt, quousque inquietare, qui nos diversis modis quærunt affligere? Non serus erit terminus; etenim quasi Propheta celeritatem transcurrendæ istius vitæ non annorum, sed dierum æstimatione subducit, dicens: *Quot sunt dies servi tui?* Et bene dies dixit, ut non solum moras annuas prophetica visione transcurreret; verum etiam splendidum sibi vitæ hujus curriculum virtutum lumine declararet. Meritoque securus ait: *Quando facies mihi de persequentibus me judicium?* Mihi, inquit, judicium de persequentibus facies, non de me persequentibus judicium dabis, *quoniam non resurgunt impii in judicio.* Sed mihi, inquit, da judicium; ut cum remuneras innocentiam, fidem provehis, misericordiam coronas, impii persecutores meritorum præmiis[2] propheticorum judicentur.

17. Non absurdum etiam illud, ut quia breves dies et pauci sunt istius vitæ, non diutius gratiam suam Dominus circa Prophetam suum differat; sed ipsi judicium de persequentibus faciat. Nam hic quoque judicium est de persecutoribus: siquidem qui non credit in Christo, jam judicatus est. Judicium autem hoc est, quod dedit servulis suis Dominus Jesus dicens: *Habebitis potestatem calcandi super serpentes et* Luc. x, 9. *scorpiones, et super omnem virtutem inimici.* Et verum judicium, in quo torquetur inimicus, sicut ipse confessus est dicens: *Quid.... venisti ante tempus torquere nos?*

Matth. viii, 29. 18. Hoc ergo deposcit virtutum stabilitate fundatus Propheta, ut subjiciatur sibi non homo, sed ille qui locum sibi in homine vindicavit. Unde et Apostolus ipsum magis in hominis peccato putavit esse damnandum, ipsum subjiciendum, de quo ait: *Conterat Deus satanam sub pedibus vestris cito.* Ex hoc ergo persecutore judicium sibi fieri gestit; ut fidei propheticæ vestigiis adversarius conteratur, et comminuat eum sub pedibus suis Propheta sicut pulverem:[3] et in hac corporis sui militia constitutus, quamvis dies vitæ breves sint, triumphum tamen de adversario adipiscatur; quo reformati hominis in veterem gratiam, quem ante delictorum vinculis tenebat adstrictum, et ferventis libidinis lassabat æstu, libertatem ingemiscat, potestatem sentiat. Subjectus est igitur adversarius secundum Domini sententiam: etenim Dominus Jesus veniens in hunc mundum per Virginis partum subjecit animæ nostræ omnes contrarias potestates; ut fide tua, verbo tuo, conversatione tua, et operibus conterantur. Si ergo non conteris adversarium, tua culpa est, qui permissa non uteris potestate. In nobis est igitur, ut aut subjiciatur adversarius, aut resultet. Si enim actus noster displiceat, incipit adversarius superbire: si autem bonis inhæreamus operibus, exerceamus studia castitatis, justitiæ, continentiæ, calcamus serpentem et scorpionem. Calcamus enim illum pedibus castitatis; conterimus et scorpionem ne possit excutere: calcamus continentiæ vestigiis, verecundiæ justitiæque gressibus. Possumus ergo et in hac brevi vita triumphum de adversariis habere perpetuum. Rom. xvi, 20.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
85. Narraverunt mihi injusti exercitationes; sed non sicut lex tua, Domine.	85. Narraverunt mihi iniqui fabulationes: sed non ut lex tua.

19. Sequitur versus quintus: *Narraverunt mihi injusti exercitationes; sed non sicut lex tua, Domine.* Bene optat[4] judicium sibi fieri de persequentibus, qui non solum opera justi impedire, verum etiam fidem superflua narratione subvertere conati sunt. Etenim quasi fabulæ cujusdam nænias narratas sibi dicit ἀδολεσχίας, hoc est, superfluas loquacitates. Narratores enim superflui, sicut hirundines, disputationis suavitatem nativæ loquacitatis continuatione corrumpunt, ut Aristotelis sententia est.

20. Superflua igitur loquitur hæreticus, qui non loquitur veritatem, non loquitur secundum legem. Qui autem fundatus in lege est, novit a veris falsa discernere; spiritalis eruditione doctrinæ, hæretica ab Evangelicis dogmata separare. Ideoque ne multi decipiantur, jubetur a Domino tacere peccator: *Peccatori* enim *dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* Conticescat igitur perfidia, quæ tramitem veritatis tenere non novit, quæ Dei præcepta non servat. Cur enim per os suum adsumunt peccatores Ps. xlix, 17.

[1] Mss. A, N, P, *refrigeretur;* quæ lectio inde exorta videtur, quod non perspexerint amanuenses, *refrigerare* etiam in passiva significatione adhibitum fuisse.

[2] *Meritorum præmiis;* nempe quæ superius memorata sunt, remuneratio innocentiæ, provectio fidei, misericordiæ coronatio.

[3] Post vocem, *pulverem,* in sola Rom. edit. subjungitur *ante faciem venti.* (Edit. Maur.)

[4] Mss. A, N, P, *optavit.*

Evangelium veritatis, in quorum ore veritas non est? Omnia autem præcepta Dei veritas, Christus autem veritas. Non ergo est Christus in disputationibus perfidorum, qui dicit perfido: *Os tuum abundavit nequitia, et lingua tua concinnavit dolum;* lingua enim quæ vult adstruere mendacium, dolum utique nectit adsertis. Sed hujusmodi fur est, et cum fure concurrens. Multi enim fures sunt, qui verbum Dei non ad utilitatem suam furantur et rapiunt, sed ad fraudem; et patrimonium quoddam cœlestium scripturarum in sua furta detorquent, adulterina sibi compendia colligentes, dolo magis quam veritate quæsita. Sed hi sunt qui miscent aquam vino, tamquam caupones pessimi, adulterantes sermonem Dei, et sincerum proferentes quidquid perfido et tamquam ebrio ore deprompserint; et ideo aliena loquuntur a lege. Unde eos bene Propheta refugit atque reprehendit, sciens quid præscripto legis acceperit.

Ps. XLIX, 20.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
86. Omnia præcepta tua veritas: injuste persecuti sunt me, adjuva me.	86. Omnia mandata tua veritas: inique persecuti sunt me, adjuva me.

21. Recte ergo ait sequenti versiculo: *Omnia præcepta tua veritas: injuste persecuti sunt me, adjuva me.* Quasi bonus miles bella non refugit, nec conflictus, quamvis gravium præliorum bellator pavescit adsuetus: sed fidelis et providus adspirare sibi divinitus orat auxilia, et piæ devotionis fidelia sibi adjumenta deposcit. Ideoque non petit ut persecutiones quiescant; sed in persecutionibus se postulat adjuvari. Sciebat enim quod omnes qui volunt pie vivere in Christo Jesu, persecutiones patiuntur.[1] Mavult ergo persecutiones pati, ut pie vivere in Christo possit. Et bene non unam persecutionem, sed multas persecutiones dixit, nec expressit vocabula persequentium; quia multi persecutores, non solum quos videmus, sed etiam quos non videmus. Persequuntur nequitiæ spiritales, persequitur hæreticus, Judæus, gentilis. Omnes ergo sub persecutoribus qui volunt pie vivere, quia ubi multi persecutores, nullum a persecutionibus vacat tempus pie vivere gestienti. Et fortasse cum persecutiones non patimur, tamquam condemnati habemur, quia nequaquam pie vivere velimus in Christo. Nam utique cum sit definita sententia, quod *Omnes qui volunt pie vivere in Christo Jesu, persecutiones patiuntur;* videtur is qui persecutiones non patitur, abdicatus, quod non sit piæ intentionis in Christo: devotionem etenim fidei prælia persequuntur. Si desint certamina, vereor ne deesse videatur qui certare desideret. *Omnia,* inquit, *præcepta tua veritas.* Quæ præcepta nisi illa: *Si me persecuti sunt, et vos persequentur?* Hæc præcepta David, anterior licet Incarnationis sacramento, jam tamen audiebat in spiritu; et quasi Christi discipulus non subtrahebat se passionibus, sed certaminibus offerebat: sciebat hoc sibi ad gloriam fructuosum, hoc ad custodiam salutis tutum, ut frequentibus exercitiis justi pietas confirmaretur. Cito enim fides inexercitata languescit, et crebris otiosa tentatur incommodis. Remissas excubias callidus insidiator irrumpit: adsuetum autem bello virum externa fraus instruit, et ad gloriosæ provehit palmam victoriæ. Pax ergo fidei corruptelæ materia est.

1

II Tim. III, 12.

Joan. XV, 20.

22. Quam pulchre nobis persecutionis processere tempora! Intentus erat sicut mendicus intimæ ad Deum mentis affectus: illi adhærebat, nec ullas cogitationes obstrepentes sibi precantis animus sentiebat: totis visceribus fundebatur oratio, et quidam miscebatur sermo cum Domino: quotidiana meditatio habebat jam contemptum periculi, et usum calcandæ mortis receperat. Quod amisimus exercitium, tentant otia quos bella non fregerant. Periculosa igitur et pacis otia. In pace plures persecutiones esse cœperunt. Nullus erat tempore persecutionis adulator, qui callida mentem adulatione tentaret. Non vacabat animo corporis delectatione dissolvi, et hujusmodi quæ secundis rebus excitari solent, admittere passiones. Ideo Apostoli cum cæderentur, includerentur, exsultabant quod illis injuriis æternæ gloriæ meritum[2] lucrabantur, qui digni fuerant pro Christi nomine injurias sustinere. Non illis erat cura de patrimonio, studium de potestatibus et honoribus, non de prælatione, quæ etiam justos exagitare consuevit: sed ille se præferri putabat, qui esset pluribus verberibus flagellatus.[3]

2

Act. V, 41.

3

23. Merito ergo David occasiones expetit triumphandi, et certandi copiam pro devotionis eruditione non metuit, qui noverat persecutiones iniquorum proficere ad incrementa virtutis. Non enim dixit: Quia persecutiones patior, adjuva me: sed, *Injuste,* inquit, *persecuti sunt me, adjuva me.* Potest enim quis et persecutiones pati, sed non injuste; quia est etiam justa persecutio, si oderimus obscœnos, si infesti simus injustis, si iniquos velimus opprimere, ne pluribus noceant, si avarum fraudis suæ compendiis exuamus, si exsecremur insolentiam superborum. Qui autem pro fide, pro justitia, pro castitate persecutionem patitur, bene is dicit: *Injuste persecuti sunt me, adjuva me.*

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
87. Paulominus consummaverunt me in terra: ego autem non dereliqui mandata tua.	87. Paulo minus consummaverunt me in terra: ego autem non dereliqui mandata tua.

24. Sequitur versus septimus: *Paulominus consummaverunt me in terra: ego autem non dereliqui mandata tua.* Non superfluo divinum quæsivit auxilium, qui sciebat sibi adversus

[1] Mss. A, N, P, *a, patiantur.*

[2] Maurinis testibus plures mss. habent *æternæ gratiæ meritum.* Sed facile quisque videt, lectionem hanc erroneam æstimandam.

[3] Ut Maurini testantur, duo codd. hic adjiciunt: *Time ergo qui semper vis esse prælatus.* Sed hoc alienum esse glossema nemo est qui non judicet.

fortes esse certamen, pluraque sibi prælia præparata dimicaturo nunc adversus nequitias spiritales, quæ sunt in cœlestibus; nunc adversus calorem sanguinis, et innumeras corporis hujus illecebras, quarum nexu vario et diuturna colluctatione lassatus pudendo corruisset certamine, nisi fidei se radice tenuisset. Discamus cavere quem gerimus: hic nobis hostis domesticus, hic inimicus gravis est nostri ipsius usus corporis. Inflammatur vino, ardet libidine, decore mulieris occursantis accenditur, spe alitur, desperatione uritur, illecebris exuritur, non evaporat effectu, timore turbatur, metu frangitur, luxuria mollitur, lascivia dissolvitur, labore afficitur, sollicitudine fatigatur, passione conteritur. Miraris si inter tot adversarias passionum vices se etiam justus tenere vix possit, cum impares simus etiam singularum certamini? Quem vel sola libido non vindicet, quem non subjuget avaritia, quem formido non quatiat, quem luxuria non enervet, quem lascivia non emolliat, quem non supplantet ebrietas?

25. Quasi conscius igitur carnalis infirmitatis, et explorator persecutionis hostilis, dicit: *Paulominus consummaverunt me in terra.* In hac utique terra, in qua Adam primus corruit, et pudenda prolapsione dejectus, totius gressum
Gen. III, 17. futuræ posteritatis inflexit. In hac terra, in qua Cain munera fraterna dolens suis esse prælata, ruina est stratus invidiæ. Denique vox fraterni
Gen. IV, 10. sanguinis clamavit a terra. In hac terra Noe sanctus, quem totius orbis diluvia in tantis procellis et fluctibus pervigilem probaverunt, ubi tamen otioso curas laxavit corpore, somnum
[1] ebrietatis offendit, contumeliam[1] paternæ pie-
Gen. IX, 21-22. tatis incurrit, docens periculosa otia securæ esse virtuti. In hac terra Lot reverendi parentis imitator, quem non luxuriantis Sodomitanæ plebis decoloravit impuritas, non flamma Sodomæ ardentis involvit, veniabilis quidem ignorantiæ, pudendæ tamen commixtionis non evasit ince-
Gen. XIX, 32 et ss. stum. Uritur iste flammis mulierum, quem sulphurea flamma non ussit.

26. In hac terra etiam David propemodum consummatum se esse dixit. Siquidem pene motos pedes suos, et gressus suos paulominus sensit effusos, quia divitias sæculares et successus corporalium prosperorum loco beatitudinis æstimavit peccatoribus abundare. Propter quod etiam flagellatus est: sed flagella justo remedia
[2] salutis sunt. *Castigat* enim *Dominus omnem filium*[2]
Heb. XII, 6. *quem recipit.* Unde etiam David conversus ad Domini caritatem, atque in ejus eruditus præceptis, non ignorans quod caducis caduca fortuito quodam deferantur eventu, et quia non divitiarum abundantia, sed virtutum gratia vitæ probabilis merita pensantur, dilexit magis quam dereliquit mandata Dei, quibus solis potuit ingruentes nequitias spiritales, et insurgentes hujus corporis appetitus in hac tam fragilis naturæ infirmitate superare. Magna igitur virtus, quæ sub tantis persecutionibus constituta, et pene oppressa, tamen suum non est oblita præsidium, nec mandata Domini dereliquit.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
88. Secundum misericordiam tuam vivifica me: et custodiam testimonia oris tui.	88. Secundum misericordiam tuam vivifica me: et custodiam testimonia oris tui.

27. Ideo, quia solum sibi Deum profuisse cognovit, preces ad Dominum dirigens, ait versu sequenti: *Secundum misericordiam tuam vivifica me: et custodiam testimonia oris tui.* Quam vi- Sup. V, 17.
vificationem sui postulet, supra diximus; quia non id precatus est quod habebat, sed quod desiderabat, id est, ut viveret in æternum, intelligens vitæ beatitudinem in hoc fluctuanti, et infido nobis corpore esse non posse, cujus imbecillitas propositum animæ derelinquat. Opus est ergo misericordia Dei, ut continua et perpetua sit in hoc corpore vivificatio; ut quotidie justus Deo vivat, peccatoque moriatur. Si enim culpa moriatur in nobis, erit vita Deo vivens, et custodia præceptorum cœlestium perseverans, quam utique ille custodit, qui vivificatur a Domino.

28. Denique vivificari se ante poscit a Domino, et postea custodiam testimoniorum cœlestium pollicetur: non enim communis hæc vita custodit cœleste mandatum, sed illa quæ munere fulcitur æterno per operationem gratiæ spiritalis. Possumus etiam sic intelligere: quia jam Propheta quæ erant Legis agnoverat, optat adventus Dominici misericordiam, ut accipiat præcepta, quibus Lex adimpleatur; ut non solum adulterium sciret esse vitandum, sed etiam concupiscentiam adulterii declinandam. Os enim Patris Jesus Dominus locutus est in Evangelio, eum qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, in corde suo adulterium perpetrasse. Quan- Matth. V, 28.
tum Evangelio profecerunt studia castitatis, quo non solum turpioris facti, sed etiam studii degeneris ablegatur opprobrium!

29. Qui sunt autem de quibus dicit quod paulominus consummaverunt eum in terra, nisi persecutores? De quorum uno ait Dominus Jesus: *Ite, dicite vulpi illi,* hoc est, de Herode. Luc. XIII, 32.
Et alibi cum se fraudulenter interrogari adverteret, dixit: *Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos ubi requiescant:* eo quod fraudulenter Matth. VIII, 20.
in terrestrium passionum quibusdam latibulis demorentur. Unde etiam Samson binas vulpes sibi nexuit, ad quarum caudas alligavit faces, et dimisit eas per messes allophylorum: per Judic. XV, 4, 5.
hanc figuram significans quod improbi ac fraudulenti homines, et maxime hæretici, liberam linguam habeant ad latrandum, sed exitus impeditos; aut litigiosa principia,[3] finem vero [3]

[1] Omnes edit. *offendit, (quando mediastino filio delirante) contumeliam,* etc. Verum quæ includuntur uncinis, prorsus in nullis cod. reperiuntur. (Edit. Maur.)

[2] Mss. A, N, P, *a* omittunt verba *omnem filium;* quæ hic ab Ambrosio ipso revera prætermissa conjici possunt, cum ad ejus scopum nihil efficerent.

[3] Sic mss. omnes juxta Maurinos, ac etiam nostri A, N, P, *a.* Editiones vero maurina anteriores, *aut religiosa prin-*

fraudis suæ incendio deputatum. Ideoque et trecentas vulpes dimisit, eo quod perfidi crucis quidem se prædicatione commendare desiderant, sed mysterium ejus tenere non possunt, qui hac prædicatione composita et falsa atque simulata urere magis fructus conantur alienos; cum utique vera crux Domini non exurat aliena merita, sed fœcundet. Meritoque scriptum est in Canticis Canticorum: *Prendite nobis vulpes pusillas exterminantes vineas; ut vineæ nostræ* Cant. II, 15. *floreant.* Quo ostenditur, quod vel Dominus Jesus, vel Ecclesia, fraudulentorum dolos a vineis suis exterminandos esse præcipiant; ne pusillulis vineis noceant, quia adultis jam vitibus nocere non possunt. Hæreticus enim imperfectum tentare potest, non potest supplantare perfectum.

SERMO DUODECIMUS.

ל Lamed.

LAMED littera duodecima incipit, cujus interpretatio *cor*, vel ut alia interpretatio habet, *servo*. Unde videtur admonere, vel prudenter hæc intelligenda, vel sollicite servanda præcepta. Nam hoc primus statim versiculus admonet. Cor etenim sibi mundum creari in superioribus hic Propheta, Ps. L, 12. ut legimus, postulavit. Cor sibi prudens dari III Reg. IX, 9. oravit a Domino filius hujus Salomon. Qui ergo habet cor mundum, qui habet cor prudens, ipse intelligit seriem subditorum versuum, atque virtutem.[1] Unde et alibi invenimus cor solum,[1] id est, vel singulare, vel quod nulla illecebra hujus sæculi impediat, et carnis possit interturbare sapientia. Qui autem habet cor, servat mandata Dei: quemadmodum legisti de Maria, quæ conservabat omnia Domini Salvatoris in corde suo Luc. II, 51. vel dicta, vel gesta.

2. Circumcidamus ergo cor nostrum: nihil corporeum, nihil vile quæramus: vile autem omne terrenum. Nihil ergo terrenum, nihil sæculare, nihil corporeum, nihil leve atque mutabile in eloquiis constituamus cœlestibus. *Eloquia* enim Ps. XI, 7. *Domini eloquia casta;* ut his mysteriorum cœlestium immaculata et pudica sinceritas spiritali interpretatione resplendeat. Non adulterina quadam opinione misceamus terrena divinis, et illud inviolabile sacramentum propheticæ visionis, aut perennis oraculi naturæ nostræ æstimatione violemus. Ideo enim addidit: *Argentum igne examinatum, purgatum terræ, probatum septuplum;* Ps. XI, 7 ut tamquam boni nummularii spiritu examinemus prophetici sermonis argentum, secernentes Domini pecuniam, atque ab omni labe terrena salutaris fontis infusione purgantes, ut Christo digna sentire videamur, qui ait: *Nolite thesaurizare vobis in terra, ubi ærugo et tinea exterminant.... sed thesaurizate vobis in cœlo.* Matth. VI, 19, 20.

3. Thesaurus tuus est fides, pietas, misericordia: thesaurus tuus Christus est. Noli eum æstimare de terris, hoc est, de creaturis; quia Dominus totius creaturæ est. *Maledictus,* inquit, *homo qui spem habet in homine:* sed mihi salus Jerem. XVII, 5. per hominem venit. Vide tamen quid Scriptura vetus dixerit: *Et homo est, et quis cognoscet eum?* *Ibid.*, 9. Ille igitur homo non humana mihi, sed divina potestate omnia peccata donavit, Deus in corpore Dominus Jesus, mundum reconcilians sibi, quem redimebat a culpa.

4. Thesaurus noster pretiosus intellectus est. Si terrenus intellectus fuerit, si fragilis, hæretica eum tinea, et impietatis ærugo consumet. Levemus ergo et erigamus sensus nostros, nec impossibile judicemus, ut hæc humani corporis infirmitas ad cognitionem mysteriorum cœlestium provehatur; cum jam ad nos Dominus Jesus, in quo absconditi erant scientiæ sapientiæque thesauri, divina sua miseratione descenderit; ut clausa reseraret, aperiret latentia, revelaret occulta. Veni ergo, Domine Jesu; aperi nobis et istius prophetici sermonis januam; multis enim clausa est, etsi prima specie aperta videatur.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
89. In æternum, Domine, permanet verbum tuum in cœlo.	89. In æternum, Domine, verbum tuum permanet in cœlo.

5. *In æternum,* inquit, *Domine, permanet verbum tuum in cœlo.* Vides etiam in te permanere debere, quod etiam in cœlo permanet ac perseverat. Serva ergo verbum Dei, et serva in corde tuo, et ita serva, ne obliviscaris. Serva legem Domini et meditare; ne justificationes Domini de tuo corde labantur. Docet te litteræ interpretatio, ut serves diligenter. Docet et Propheta in subditis, dicens: *Nisi quia lex tua meditatio mea est, tunc forsitan periissem in humilitate mea. In æternum non obliviscar justificationum tuarum.* Legis ergo meditatio facit, *Inf.* V. 92, 93. ut tempora tribulationis, tempora quibus humiliamur aliquibus adversis, sustinere et tolerare possimus; ut neque humiliato nimis, neque dejecto frangamur affectu. Denique Dominus non frangi nos humilitate usque ad desperationem vult, sed usque ad correptionem.

6. Unde et Hieremias propheta sub hac lit-

cipia. Minus bene; licet enim, rite animadvertunt Maurini, religionis speciem secessioni suæ obtendere soleant hæretici, non tamen absolute dici debent, maxime in concione ad populum, eorum *religiosa principia.*

[1] « Rom. edit. sola, *cor unum, vel cor aliud, quod nulla* etc. Nimirum ut Ambrosii verba magis accederent ad illud Ezech. XXI, 19. Καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν ἑτέραν. Sed eone vir sanctus respexerit, non ita liquet. » Ita Maurini. Opinamur autem Ambrosium potius respexisse ad illa II Paralip. XXX, 12: *Facta est manus Domini, ut daret eis cor unum,* vel ad ea diversa Vet. Test. loca ubi de corde simplici sermo est.

tera in Threnis ait: *Ut humiliaret sub pedibus omnes vinctos terræ, et declinaret judicium viri contra faciem Altissimi, ad condemnandum hominem, cum judicatur, Dominus non dixit.*[1] Et infra: *De ore Altissimi non exibunt mala.* Humilitas ergo quæ a Domino est, plena justitiæ, plena est æquitatis; quia non exeunt mala de ore Domini. Denique qui humiliabatur a Domino, dicebat: *Humiliatus sum, et salvum me fecit.*

Thren. III, 34 et ss. — *Ibid.*, 38. — Ps. CXIV, 6.

7. Ergo sicut prudenter considerandum est, quando humilitas a Domino sit causa probationis, quando etiam ipsa ab homine inferendæ humilitatis impressio, quæ tamen ipsa solet patientia et magnanimitate tolerari: ita etiam sapienter considerandum quid sit, in æternum in cœlo verbum Domini permanere; vel sicut aliqui codices habent, *in sæculum;* quia græcus εἰς τὸν αἰῶνα posuit, quod diverse interpretati sunt translatores: alii *in æternum,* alii *in sæculum. In sæculum* ergo *permanet, Domine, verbum tuum in cœlo.* Et quomodo ipse dixisti: *Cœlum et terra transibunt; verba autem mea non præteribunt?* In sæculum permanet verbum, non ultra sæculum et sæcula; sæcula enim temporis sunt. Cœlum ergo et terra, id est, istius mundi opera præteribunt, et tempora permanebunt. Alius qui spiritalis est, et dijudicat verba legis, *In æternum,* inquit, *Domine, permanet verbum tuum in cœlo.* Æternitas enim verbi manentis opinionem verbi prætereuntis excludit. Quomodo autem permanet verbum in cœlo, si ipsum cœlum præterit? Et quomodo possunt stare culmina, si cedant fundamenta? Aut quomodo potest permanere habitator in habitatione sua, nisi et habitatio perseveret? Sed forte illud occurrat, quia scriptum est: *Erit cœlum novum.* Verum nec sic absolubile; quia nec in hoc potest permanere quod præterit, nec illud potest dici mansisse, quod cœperit. Tinea intellectum tuum scindet, si putes verbum sicut cœlum, vel incipere, vel præterire.

Matth. XXIV, 35 — Isai. LXV, 17.

8. Unde si virtutem prophetici sensus cognoscere volumus, primum in his quæ visibilia et sensibilia sunt, ethicum[2] consideremus; ut ex eo quæ sunt intelligibilia manifestemus. Si verbum Dei in cœlo permanet, imitemur cœlum ubi permanet verbum, permanet ordo solemnis cœlestium statutorum, et beneficiorum Domini crebræ vices solemnibus muneribus perseverant. Supernis nempe vel pluviis, vel calore, vel fotu aeris hujus infunditur terris atque alitur larga fœcunditas. Cœlo annus labitur per dies, ac menses, et tempora autumni atque hyemis, veris quoque et puræ digestus æstatis. De cœlo vitæ tuæ imaginem cape. Etiam quando non germinas fructum, sere tamen semen ad fructum. Sunt semina quæ de cœlo sunt, et seruntur in terris. Est etiam superna vindemia; unde ait Propheta: *Serite vobis ad justitiam, vindemiate ad fructum.* Et quando non florent opera tua, fove tamen semina tua, ne lasciviendo luxurient. Quod luxuriat in flore sermonis, tenuatur, et hebetatur in fructu. Fructus ipsos usque ad maturitatem decoque.

Ose. X, 12.

9. Imitatores etiam ipsius cœlestis simus elementi: non semper sole fervet ardenti, frequenter nubibus texitur, pluviis vehementibus inhorrescit, jactis nivibus tegit terram. Non ergo sit in te quoque diuturna lascivia: succedant mœsta senilium curarum tempora, et tamquam incana maturitas agrum hunc tui corporis reprimat. Utilior sæpe tristitia est, quæ comitem solet habere gravitatem. Numquid ulla in ipso est sole prævaricatio? Nonne quotidianos cursus suos servat? Numquid continuos novit luna defectus, et commissi munus deserit ministerii? Iisdem nempe vicibus annus redit, eodem statu reparantur tempora, iisdem obsequiis reformantur. Sol diem illuminat, tempora statuta custodiens. Fulget splendoribus luna nocturnis, et lux ejus in tenebris micat. Stellarum nitentium rutilat globus, solemnique statione et conversione ac demutatione funguntur. Lex una diversis, constitutorum semel vices cursuum custodire, nec fines transire præscriptos. Manet ipsa immutabilis demutatio, et conversio vertere ordinem suum nescit. Una omnium obedientia, discretis muneribus indiscretam præscriptæ constitutionis tenere concordiam.

10. In cœlo ergo permanet Verbum quia satanas de cœlo cecidit: non habebat in cœlo locum, propterea cecidit. Quo cecidit nisi in terras? Ideo hic adulteria, homicidia, ebrietates abundare cœperunt. Inde exclusus, acrior ad nos venit, et tentationes solito asperiores tamquam iratus exercet. In cœlo igitur permanet Verbum; quia inde dejectus est diabolus: in terra non permanet; quia huc totus advenit. Et vide utrum hic permanere Verbum possit in nobis, ubi tantos laqueos diabolus adspersit, qui dum esset in cœlo, nec ibi Verbum poterat permanere. Denique quia et ipse Verbum non tenuit, cecidit e cœlo.

11. In cœlo ergo Verbum permanet, et quod secundum Verbi dispositionem regitur et gubernatur. Sed quia et ipsum cœlum præterit, ideo non dixit in sæcula permanere, sed *in sæculum:* quamquam prætereat, ut fiat novum cœlum, et nova terra, novum testamentum; ut facie ad faciem gloriam Domini videre possimus.

[1] « *Dominus non dixit,* quod habent edit. omnes, in mss. nonnullis prætermittitur: in majori autem numero ita legitur, *cum judicatur Dominus. Nam dixit et infra* etc. Verum integritas sensus ac testimonii prophetici cum aliis, atque editt. facit. » Ita Maurini. Nostri autem mss. A, N, P, *a,* rectam exhibent lectionem.

[2] « Editt. vet., *et hic eum locum consideremus.* Rom. *eum consideremus.* Mss. nonnulli, *et hic tum loco consideremus.* Alii vero frequentes, ut in contextu. Et eam lectionem germanam esse illud confirmat, quod extemplo ad sensum moralem sermo convertitur, a quo deinde transitus fit ad intelligibilem, seu mysticum. Porro hæc varietas non aliunde orta videtur, quam ab ignorantia amanuensium qui unicam vocem *ethicum* in duas vel tres præpostere diviserunt. » Hæc Maurini, quibuscum faciunt nostri mss. N, P, *a.* Cod. autem A habet *et hunc locum,* sed ex emendatione coævæ manus.

12. Verumtamen quia et in cœlo fuit vitiis locus (nam utique non cecidisset inde adversarius, nisi in criminibus deprehensus; nam et stultus sicut luna mutatur, et cœlum ipsum tenebris obducitur), videtur utique non de elemento dictum, sed de Virtutibus Potestatibusque cœlestibus. Sunt enim sanctæ Virtutes in cœlo, in quibus nihil lubricum atque terrenum sit. Sunt etiam in terris cœli, qui enarrant gloriam Dei. Qui sunt isti cœli? Audi dicentem: *Sicut portavimus imaginem illius terreni, portemus et* I Cor. xv, 49. *imaginem hujus cœlestis.* Isti igitur sunt cœli, qui etiam in terris positi audent dicere: *Nostra* Philipp. iii, 20. *autem conversatio in cœlis est.* Isti sunt cœli, in quibus fides, gravitas, continentia, doctrina, vita cœlestis est. Nam quemadmodum terra dictus est qui lapsus ex illa prævaricatione cœlestis gratiæ, et in hæc terrena vitia dejectus, prævaricationis suæ se vinculis ligavit: ita e contrario cœlum dicitur, qui vitam angelorum custodia integritatis exercet, et corpus suum continenti sobrietate moderatur, mentem quoque suam miti tranquillitate componit, pecuniam pauperibus misericordi liberalitate dispensat. Est ergo et in terris cœlum, in quo possunt virIsai. lxvi, 1. tutes esse cœlestes. *Cœlum mihi thronus;* ego magis justi affectum quam elementum intelligo. Illum puto cœlum, ad cujus animam venit Christus, et pulsat januam, et si aperuerit, ingreditur. Nec solus ingreditur; sed etiam cum Patre, sicut ipse ait: *Ego et Pater veniemus, et man*Joan. xiv, 23. *sionem apud eum faciemus.*

13. Vides igitur quod Verbum Deus et otiosum provocat, et dormientem excitat. Qui enim venit, et januam pulsat, vult semper intrare. Sed in nobis est quod non semper ingreditur, non semper manet. Pateat advenienti janua tua, aperi animam tuam, expande gremium mentis tuæ; ut videat divitias simplicitatis, thesauros pacis, suavitatem gratiæ. Dilata cor tuum, occurre soli lucis æternæ, quæ illuminat omnem hominem. Et illud quidem verum lumen omnibus lucet: sed si quis fenestras suas clauserit, æterno lumine se ipse fraudabit. Excluditur ergo et Christus, si tu mentis tuæ januam claudas: etsi possit intrare, non vult tamen importunus irruere, non vult invitos cogere. Ortus ex Virgine, processit ex alvo, universa totius orbis irradians, ut luceret omnibus. Capiunt qui desiderant fulgoris perpetui claritatem, quam nox nulla in1 terpolat.[1] Soli enim huic quem quotidie cernimus, nox tenebrosa succedit: sol autem justitiæ numquam occidit, quia sapientiæ non succedit malitia.

14. Beatus ergo ille, cujus pulsat januam Christus. Janua nostra fides est, quæ totam domum, si fuerit robusta, communit. Per istam januam Christus ingreditur. Unde et Ecclesia dicit in Canticis: *Vox fratris*[2] *mei pulsat ad ja*2 *nuam.* Audi pulsantem, audi introire cupientem: Cant. v, 2. *Aperi mihi, soror mea Sponsa,*[3] *columba mea,* 3 *perfecta mea; quia caput meum repletum est rore, et crines mei guttis noctis.* Considera quando *Ibid.* maxime pulsat[4] 4 januam tuam Deus Verbum: cum repletum est caput ejus rore nocturno. In tribulatione etenim et tentationibus positos visitare dignatur; ne quis forte succumbat victus ærumnis. Repletur ergo caput ejus rore, vel guttis, quando corpus ejus laborat. Tunc ergo vigilandum; ne cum Sponsus venerit, recedat exclusus. Si enim dormias, et cor tuum non vigilet, discedit antequam pulset: si cor tuum vigilet, pulsat, et aperiri sibi januam poscit. Habemus ergo animæ nostræ januam, habemus et portas, de quibus dictum est: *Tollite portas, principes, vestras, et elevamini portæ æternales, et introibit Rex gloriæ.* Est ergo et cœlum in Ps. xxiii, 7. his, in quibus portæ sunt æternales. Si has fidei tuæ portas velis adtollere, intrabit ad te Rex gloriæ, triumphum portans propriæ passionis. Habet etiam justitia portas. Nam etiam de his legimus scriptum, dicente Domino Jesu per Prophetam suum: *Aperite mihi portas justitiæ.* Ps. cxvii, 19 Et infra ait Propheta David: *Lauda, Hierusalem, Dominum: lauda Deum tuum, Sion; quoniam confortavit seras portarum tuarum.* Ps. cxlvii, 12, 13.

15. Est ergo anima quæ habet januam, est quæ habet portas. Ad hanc januam venit Christus et pulsat: pulsat et portas. Aperi ergo illi: vult introire, vult Sponsam invenire vigilantem. Noli bono amatori facere moras: cito recedit, et tu somno corporis tui videris exclusisse pulsantem. Excludis enim eum, cum desidiosus es, cum piger, cum somnolentus: his repagulis Christus excluditur: etsi castus, etsi sobrius sis, cave ne negligens sis. Majorem Christo facit injuriam qui advenientem repellit.

16. Nonnumquam etiam, si moraris, mittit manum suam per fenestram, sicut ait Sponsa: *Frater meus misit manum suam de prospectu, et venter meus conturbatus est super eum. Exsurrexi ego aperire fratri meo. Manus meæ distillaverunt myrrham: digiti mei myrrha pleni.* Cant. v, 4, 5. Primum ergo tamquam a prospectu mittit manum suam, quando Deus esse operibus æstimatur. Unde ait: *Si mihi non creditis, vel operibus credite.* Deinde augetur amor, et intimis Joan. x, 38. visceribus conceptus inolescit. Inde intelligibili utero, in quo est receptaculum verbi, seminibus ejus infusis, plenitudinem ejus corporaliter inhabitantem haurire anima nostra desiderat. Non enim turbatur uterus feminarum, nisi quæ fuerint alvo graves.

17. Surgit igitur anima, ut aperiat Dei Verbo, sed dum se expandit atque aperit, ut opera mundi hujus verbi receptione mortificet, sicut

[1] Ita idem Ambrosius et in Hymno pro Dominica Nativitate: *Quod nulla nox interpolet.*

[2] Non adoptavimus lectionem mss. nostrorum A, N, P, *a, fratruelis* nempe pro communiori *fratris,* licet eam habeant et Augustinus et Hieronymus (Vide Sabbat. ad h. l.), quia repugnat subsequenti *frater meus,* n. 16 et 17.

[3] Item hic mss. codd. nostri addunt *mea.*

[4] Mss. A, N, P, *a, pulset.*

ille qui ait: *Mortificationem Domini Jesu in corpore nostro circumferimus.* Ergo dum aperit, transivit Sponsus. Vult enim semper quæri, frequentius inveniri: et si clausam invenerit januam, pulsat: et si per moram fuerit exclusus, recedit. Sed cito redit, et iterum pulsat; ut vel postea Sponsam inveniat præparatam. Potest quidem et sic accipi: *Frater meus transivit,* sicut legimus, quod penetravit dilectæ intima medullarum, et quemadmodum ad Mariam dictum est: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius; ut revelentur multorum cordium cogitationes.* Denique addidit Sponsa animam suam exisse in verbo ejus, quod fit quando anima peregrinatur a corpore, et Deo præsens est.

II Cor. IV, 10. Cant. V, 6. Luc. II, 35. Cant. V, 6.

18. Explanavimus igitur, ut potuimus, quid esset: *In æternum, Domine, permanet verbum tuum in cœlo.* Possumus tamen et sic intelligere, quia in cœlo magis permanet in æternum, ubi Angeli et Archangeli, Cherubim et Seraphim; quoniam homines quamvis sancti sint, tamen affectus eorum sæpe mutatur. Nunc gaudemus, continuo mœremus, irascimur, ingemiscimus. In ipsa pœnitentia non vult nos satis contristari Apostolus, ne tristitia absorbeamur. Ubi ergo iracundia, ubi tristitia gravis, non permanet ibi Verbum. Denique de solo Domino Jesu dictum est a Johanne, quia *Vidit.... Spiritum sanctum descendentem de cœlo sicut columbam, et manentem super eum.* Nam et prophetæ non semper prophetabant, sed cum infunderet his gratiam Spiritus prophetandi. Denique nec David præscivit quid annuntiaret Nathan missus a Domino: et utique inferior Nathan propheta cognovit quod David præstantior nesciebat. Et alius dixit propheta: *Celavit me Dominus.* Unde et plerique accipiunt in cœlo permanere Dei Verbum, in Potestatibus cœlestibus, in quibus non sunt affectuum varietates. Aliqui autem de ipsa accipiunt Trinitate, quæ sola immutabilis sit; et ideo in cœlo permanet Verbum, id est, in Patre, quia Verbum dixit: *Ego in Patre, et Pater in me.*

II Cor. II, 7. Marc. I, 10. II Reg. XXII, 5 et ss. IV Reg. IV, 27 Joan. XIV, 10.

Lectio S. Ambrosii.
90. In generationem et generationem veritas tua.

Lectio Vulgata.
90. In generationem et generationem veritas tua.

19. *In generationem et generationem veritas tua.* Multi sunt qui dicuntur dii, sed non sunt. Ergo in gentibus mendacium est, in Ecclesia veritas. Hanc tamen veritatem habuit primo Synagoga, quæ habebat eloquia Dei; est enim veritas et in veteri Testamento, quæ fuit ante in populo Judæorum. *Notus* enim *in Judæa Deus:* Deus autem veritas est: ergo in Judæa veritas. Fuit igitur veritas in patribus, Moyse, et Jesu Nave, in Samuel, in David, Elia, Elisæo, et in illis septem millibus virorum, qui non curvaverunt genua Baal. Sed quia posterior soboles Judæorum a patrum moribus deviavit, recessit ab illis veritas, et ad Ecclesiam venit. Recessit enim ab illis, quando dixerunt de Domino Jesu: *Tolle, tolle, crucifige eum;* tradiderunt enim veritatem, et elegerunt iniquitatem. Omnes ergo aliæ generationes veritatis exsortes, omnium hæreticorum generationes non tenent veritatem: sola Ecclesia veritatem pio affectu possidet; quia generatio Judæorum, quæ ante possidebat, amisit. Populus ergo Judæorum prior fidei generatio; et ideo infantior et infirmior, qui lubrico adolescentiæ stare non potuit: populus autem Christianus fidei secunda generatio; ideo robustior, et venerabili maturior senectute. Illa generatio Legis, hæc gratiæ. Unde et alibi ait: *In generationem et generationem annuntiabunt veritatem tuam.*

Ps. LXXIV, 1. Joan. XIX, 15. Ps. LXXXVIII, 2.

Lectio S. Ambrosii.
91. Fundasti terram et permanet. Dispositione tua permanet dies; quoniam universa serviunt tibi.

Lectio Vulgata.
90. Fundasti terram, et permanet.
91. Ordinatione tua perseverat dies; quoniam omnia serviunt tibi.

20. Sequitur versus tertius: *Fundasti terram, et permanet. Dispositione tua permanet dies.*[1] Quomodo fundaverit Deus terram Scriptura nos docuit, dicente Propheta: *Deus sapientia fundavit terram: paravit autem cœlos in intellectu.* Terra ergo tamquam fundamentum est, in qua consistimus; licet ipsam in hemicyclo cœli esse,[2] et is qui foris est sermo concelebret, et Scriptura significare videatur, dicente Job: *Suspendens terram in nihilo.* Includitur ergo orbe cœlesti; et ideo sol noctibus non videtur, quia gyrando in inferiore invenitur orbis parte cœlestis. Sed non est cura sanctis axem cœli, et elementorum spatia philosophico more, numerosque describere (quid enim hoc prodest saluti?), quia sancti spiritalibus semper intendunt, et vitæ æternæ profutura vel cognoscere gestiunt, vel docere.

[1] [2]

Prov. III, 19. Job XXVI, 7.

21. Denique hunc locum pulchre nobis aperuit Ecclesiastes spiritalem esse, non materialem, dicens: *Quæ abundantia homini in omni labore suo quo laborat sub sole? Generatio vadit, et generatio venit, et terra stat in sæculum;* hoc est, quæ abundantia spiritali homini laboranti sub sole justitiæ? Et subjecit: *Generatio vadit, et generatio venit.* Vadit generatio, quia *divites eguerunt et esurierunt.* Qui ante abundabant gratia, postea tamen propter perfidiam suam egere cœperunt. Qui autem pauperes erant populi nationum, jam per fidem Christi satiantur et abundant, sicut scriptum est: *Edent pauperes, et saturabuntur.* Audierunt enim dicentem: *Abun-*

Eccle. I, 3. Ps. XXXIII, 11. Ps. XXI, 27.

[1] Verba, quibus Ambrosius dicit incipere tertium octonarii versiculum, pertinent adhuc ad versiculum secundum. Juxta textum hebraicum versiculus tertius, nempe 91 psalmi, incipit verbo *Dispositione* in lectione Ambrosii, *Ordinatione* in Vulgata.

[2] Edit. Rom. *licet ipsam in meditullio cœli* etc. Vett. ac mss.... *in hemicyclo,* nonnulli, *in hemicyclio.* Nihil autem aliud vult sanctus noster, nisi terram, *in qua consistimus,* hoc est, hemisphærium nostrum mediæ tantum parti orbis cœlestis respondere; ideoque solem, ubi ad aliam transierit, a nobis non posse videri. Ceterum per ea quæ subjungit verba, *et is qui foris est sermo,* philosophicas ratiocinationes (nempe gentilium) designari ab Ambrosio jam non semel licuit advertere. (Edit. Maur.)

I Cor. I, 5. *dantes.... in omni verbo,* non in pecuniis utique, non in auro et argento, sed *in omni verbo,* inIbid. quit, *et cognitione.* Et alibi ait: *In divitiis sim*II Cor. VIII, 2. *plicitatis.* Hæ divitiæ sunt salubres: nam copiæ sæculares salutem adferre non possunt. Qui autem habuerit abundantiam spiritalem, hujus terra fructifera stat in sæculum, bene fundata radice virtutum, vel anima bonos utique germinans fructus, vel caro nullis cupiditatibus mobilis ad prolapsionem.

22. Hanc terram circuit sol justitiæ salutaris, de quo scriptum est: *Et oritur sol, et occidit, et in locum suum trahit. Ipse oriens illuc vadit ad austrum, et gyrat ad aquilonem; gyrando*
1 *gyrat Spiritus,*[1] *et in gyros ejus convertitur Spi*Eccl. I, 5, 6. *ritus.* Oritur sol justis, occidit autem injustis: oritur tranquillitati piæ mentis, occidit iracundiæ. Unde ait: *Sol non occidat super iracundiam ve*Ephes IV, 26. *stram.* Hinc potest colligi quia iisdem oriatur et occidat, quorum et vitia sepeliat, et illuminet gratiam. Mortuus est enim peccato, ut Deo viveret; hoc est, peccato sumus in illo mortui, ut Deo in perpetuum viveremus. Vide ipsum mysterium prænuntiatum. *Et oritur,* inquit, *sol, et occidit, et in locum suum trahit.* Hoc est quod ait Dominus: *Cum exultatus fuero.... omnia traham*
Joan. XII, 32. *ad me ipsum.* Traxit enim ad se omnium studia, ut vel peccata nostra crucifigeret, vel bonum ingenium ad justitiam provocaret. Adverte quemadmodum trahat ad se: *Pater...., volo ut ubi*
Joan. XVII, 24. *ego sum, et isti sint mecum.* Et ad latronem ait:
Luc. XXIII, 43. *Hodie mecum eris in paradiso.* Adverte quomodo
2 omnia trahat. Exaltatus est[2] cruce, et totus credidit mundus.

23. *Ipse oriens,* inquit, *vadit ad austrum, et gyrat ad aquilonem.* Ille utique oriens, qui ait:
Zach. VI, 12. *Oriens nomen est mihi:* qui semper oritur piis, numquam occidit. Ipse oriens populo Hebræorum ad austrum ivit, ad molliorem populum, luxuria magis ferventis corporis lubricum, quam impietatis immanitate prædurum: aut certe ad nobiliorem plebem, quæ erat genus electum, vindicans sibi patriarcharum prosapiam. Sed quia perseverabat in vitiis, nec emendabat errorem; ideo sol justitiæ gyravit ad gentes, quæ ante eloquiis cœlestibus defraudatæ, immanes et ignobiles habebantur: aquilo enim gravis ventus, ut populus nationum. Sed qui erant graves ante perfidia, nunc super aquilas leviores facti sunt fide, atque pietate, posteaquam venit qui diceret:
3 Ab aquilone adduc.[3] Et in Evangelio: *Venient*
Isai. XLIII, 6. *ab oriente et occidente, et ab aquilone, et austro,*
Luc. XIII, 29. *et recumbent cum Abraham in regno Dei.* Et ecce sunt novissimi qui erant primi; et sunt primi
Matth. XX, 16. qui erant novissimi. Denique et ipse Psalmista ait: *Mons Sion, latera aquilonis, civitas regis magni;* hoc est, qui erant aquilonis latus, populus factus est Regis æterni, qui solus est magnus Dominus. Ps. XLVII, 3.

24. Sed forte dicas: Quomodo in Canticis est: *Exsurge, aquilo, et veni, auster?* Plerique enim Cant. IV, 16 accipiunt quasi projiciatur aquilo, et invitetur auster. Quod si ita accipiunt, exturbatur ab Ecclesia perfidiæ glacialis asperitas: *Ne fiat fuga nostra hyeme, vel sabbato;* et invitatur australis Matth. XXIV, 20. verna temperies. Aut certe: *Exsurge, aquilo,* hoc est: *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis.* Ephes. V, 14. Populus nationum, qui diu ante dormisti, evigila aliquando, et illucescet tibi Christus. Postremo omnes invitantur ad Ecclesiam, et Synagogæ populus, et gentilium: sed prius Synagogæ, quia priores ex Judæis apostoli crediderunt, per ipsos postea nationum populi congregati sunt.

25. Vide ergo venientem solem nostrum ad austrum, postea gyrantem ad aquilonem. *Hierusalem, Hierusalem* (venit utique ad eam, quam etiam vocare dignatus est. Sed hæc Hierusalem terrena est, quæ occidit prophetas, hoc est, Synagoga Judæorum), *quoties,* inquit, *volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos, et*
4 *noluisti?*[4] *Ecce relinquetur vobis domus vestra*
Matth. XXIII, 37, 38. *deserta.* Gyravit igitur se ad gentes: gyrando autem gyravit Spiritus Dei, et in gyro suo conversus est; ut fieret Deus omnia, et in omnibus. Ideo sanctus cœlum dicitur, quia vicinior eum claritas solis semper illustrat. Habet splendorem
5 suum domesticum, ut tenebras noctis non sen*
Cant I, tiat. Ideo Ecclesia et cœlum dicitur, et mundus, quod habeat sanctos Angelis et Archangelis comparandos, habeat etiam plerosque terrenos. Dicitur et orbis terrarum, qui est fundatus super maria, et super flumina præparatus. Denique quasi orbis terrarum dicit Ecclesia: *Nolite adspicere me, quoniam*[5] *fusca sum; quia non re*5 *spexit me sol:* eo quod velut pruinis hyemalibus, geluque constrictam gentilis erroris congregationem gentium Sol justitiæ diu indignam æstimaverit, quam serena vultus sui luce lustraret. Nonne tibi videbatur hiberni rigor temporis, quando notus erat in Judæa tantummodo Deus? Nunc autem plenitudo lucis effulget æstivæ, quando omnia et in omnibus Christus. Nonne terra Domini, et plenitudo ejus? Et vere orbis Ps. XXIII, 1. terrarum in Ecclesia, in qua non Judæus tantummodo aut Græcus, non Barbarus aut Scytha, non servus aut liber; sed omnes in Christo unum sumus. Sol omnibus fulget, dies omnibus lucet.

26. Ideoque ait: *Dispositione tua permanet dies.* Nam nisi ita accipias, quomodo permanet dies; cum post breve momentum diei sequatur occasus, et fiat noctis successio? Sed sunt quibus

[1] Ita edit. omnes, quibus accedunt mss. non pauci. Octo tamen probatæ manus legunt: *gyrando gyrat Christus, et in gyros* etc. (Edit. Maur.)

[2] Mss. A, N, *in cruce.*

[3] Rom. edit. sola, *Ab oriente adducam semen tuum, et ab occidente congregabo te: dicam aquiloni, adduc; et africo, ne prohibeas.* Verum ut maxime probabile fit eo respexisse Ambrosium nostrum, videtur tamen non tam ipsa prophetæ verba voluisse proferre in medium, quam locum veluti extremo digito indicare. (Edit. Maur).

[4] Mss. A, N, P, *a, noluistis,* juxta græcum textum communem, et codicem Cantabrid., aliosque. Vide Sabbat. ad h. l.

[5] Mss. A, N, P, *a, quia.*

semper dies est, illis utique quibus Christus adest, qui dicit: *Ambulate, dum lucem habetis.* Joan. XII, 35. Hic est dies quem vidit Abraham, dies remissionis peccatorum, de quo legis: *Hic est dies quem fecit Dominus: exsultemus et lætemur in eo.* Joan. VIII, 56. Ps. CXVII, 24. Sunt ergo sancti, quibus sol numquam occidit; quia Dominus lux eorum est, sicut scriptum est: *Et erit illis Dominus lumen æternum.* Isai. LX, 19.

27. Et expressit causam permanentis diei, atque subtexuit: *Dispositione tua permanet dies; quoniam universa serviunt tibi.* Videtur itaque significare futurum illud, quando *Nox non erit amplius; et non indigebitur lucernæ, vel solis lumine; quoniam Dominus illuminabit eos.* Apoc. XXII, 5. Qui sint illi, supra ait, dicens: *Et servi ejus servient ei,* Ibid., 3. hoc est, Domini facient voluntatem. Nunc enim non omnes servimus: *Cum* autem *tradiderit regnum Deo et Patri...., tunc subjecta erunt omnia ei,* I Cor. XV, 24, 28. qui sibi universa subjecit, adquirens omnium fidem per Unigeniti passionem. Subjectio igitur mentium facit sedulam servitutem. Ergo cum omnes crediderint in Dominum Jesum, tunc universa Deo servient; ut sit Deus omnia, et in omnibus: nunc autem non omnes servi Dei, quia plerique servi peccati. *Qui* enim *peccatum facit, servus est peccati.* Joan. VIII, 34. Dominus autem non vult cum aliis consortium habere dominatus. Permanet ergo dies immutabilis. Potuit ergo dicere, permanebit: sed prophetis futura pro præsentibus præsto esse videntur in spiritu.

Lectio S. Ambrosii.

92. Nisi quia Lex tua meditatio mea est, tunc forsitan periissem in humilitate mea.

Lectio Vulgata.

92 Nisi quod lex tua meditatio mea est: tunc forte periissem in humilitate mea.

28. Sequitur versus quartus: *Nisi quia Lex tua meditatio mea est, tunc forsitan periissem in humilitate mea.* Lucebat Propheta ut dies, cui meditatio Lex erat; etenim oleum luminis accipiebat ex Lege. Denique ne corpore mortis lux diei posset extingui, ambulabat in Lege; ideo ambulabat in lumine. *Alioquin,* inquit, *periissem in humilitate mea.* Humilitas non semper virtutis est, sed etiam afflictionis; hoc est, non semper voluntaria, sed quæ etiam ex necessitate suscipitur, quando aliqua afflictione tentamur. Alioquin nemo perit in humilitate, quæ magis servare consuevit. Ergo quando in afflictionis tempore sumus, et quatimur adversis, meditatio nobis in lege sit; ne imparatos procella tentationis affligat. Athleta nisi exercitio palæstræ prius fuerit adsuefactus, non audet subire certamen. Ungamus igitur oleo lectionis nostræ mentis lacertos. Sit nobis tota die ac nocte exercitii usus in quadam cœlestium scripturarum palæstra, artusque animorum nostrorum salubris spiritalium ferculorum esca confirmet; ut cum adversarius adsistere cœperit, et pulvere[1] nos suæ tentationis adsperserit, stemus intrepidi, nitamur non ut in incertum, nec ut aera cædentes. Melius percutimus verberati, si percutienti maxillam alteram præbeamus, si vindictam non requiramus; sed ei qui dixit: *Mihi vindictam, et ego retribuam,* causam vindictæ integram reservemus. Rom. XII, 19. Cædimus aerias potestates, si nos ipsos castigare noverimus. Castigabat carnem suam Paulus, ut adversarios verberaret: et servituti redigebat corpus suum, ut dominaretur inimici. Exerceamur igitur indefesso meditationis usu; exerceamur ante certamen, ut simus certamini semper parati: et cum frequentior adversarii ictus ingruerit nunc inopia, nunc rapina, nunc orbitate, nunc corporis ægritudine, nunc mœrore animi, nunc terrore mortis, et acerbitate pœnarum; dicat unusquisque nostrum, qui potuerit sustinere ac perpeti: *Nisi quia lex tua meditatio mea est, tum forsitan periissem in humilitate mea.* I Cor. IX, 27.

29. Quanta simul coacervata sunt, ut in illa afflictione Job sanctus periret! Sed quia patriarcharum moribus informatus, oraculorumque cœlestium, et naturalis legis erat institutione formatus; ideo in tentationibus tantis perire non potuit. Denique cum amisisset tam amplas subito facultates, carissimos filios, quasi is cui meditatio quotidiana esset in lege divina, ait: *Nudus exivi de utero matris meæ, nudus ibi eo. Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum.* Perfusus etiam corporis totius ulceribus, Job I, 21. cum tentaretur uxoris alloquiis; qui meminisset Adam sic esse dejectum, dum propriæ credidit uxori, respondit: *Sicut una ex insipientibus mulieribus locuta es.* Quod si illam quasi sapientem Job II, 10. voluisset audire, ipse sapiens non fuisset. Tentatus etiam diversis alloquiis amicorum, cum Job XIX, 3. fidei stabilis, immobilisque patientiæ præmia meruisset a Domino, nonne dicebat: *Nisi quia Lex tua meditatio mea est, tunc forsitan periissem in humilitate mea?*

30. Quam grate hoc dicit hodie, qui in martyrio plurima flagella sustinuit, equuleo et unguis, plumbo, laminis ardentibus, gladio comprobatus! Potuit enim perire, nisi meditatus in Lege, graviora præsentibus futura supplicia credidisset.

31. Quanta sanctus Joseph pertulit, quam acerba, quam dura! Primo fratrum odia, degeneris servitutis ærumnas, parentibus defraudatus, ablegatus exsilio, negotiatorum vernula, et Ægyptii ignobilis vile mancipium. Quæ potuit nobilis prosapiæ puero gravior esse tentatio, quam ut tanto familiæ splendore dejectus, serviret apud Ægyptios? Est consolabilis servitus servire vel justis. Æquitate domini levatur injuria servitutis. Tanto igitur genere dejectus, satis gratum habebat, si ministro regio suum obsequium probaretur. Nec hoc quidem satis fuit ad tentationis acerbitatem: redit adversarius ad suas artes, notasque vires suas omni fraude commovit; ut per mulierem laqueos innoxiæ necteret conscientiæ. Concitavit in eum libidinis stimulis uxorem domini sui, quæ adulterinos a servulo Gen. XXXIX, 12. Gen. XXXVII, 28.

[1] Translatum ex arena: de quo vide notam ad n. 79 libri *de Elia et jejunio.*

concubitus flagitaret; ut si adquiesceret, crimen impleret; si recusaret, incideret offensam, nexum calumniæ non evaderet. Denique trusus in carcerem, et innocens inter noxios æstimatus, ab eo amplius cœpit urgeri, cui fidem suam periculis præstitisset. Sed quia contumeliæ virum frangere nequiverunt, mutata est tentatio, longe asperior specie[1] prosperorum. Plurimos enim supplantaverunt secundæ res, quos supplicia acerba non fregerant. Producitur e carcere nutu regio, interpretatur somnium, eligitur ut honore præstantior esset omnibus Ægyptiis, regi secundus, esurientibus populis alimenta divideret. Objiciuntur ei fratres, qui eum ad servitutis injuriam non fraterno amore vendiderant; ut vel contumeliæ et appetitæ salutis dolore tentatus excuteret germanitatis affectum. Sed vir justus oblitus est contumeliam, cumulavit gratiam; eoque se magis fratrem voluit exhibere, quo fratres ipse non fuisset expertus. Denique hoc munere et patrem recepit, et fratrem[2] pia fraude quæsivit. Quid igitur aliud melius diceret sanctus Joseph, quam istud ad Dominum: *Nisi quia lex tua meditatio mea est, tunc forsitan perüssem in humilitate mea?*

Gen. XXXIX, 20. — 1 — Gen. LXI, 14, 8 et seq. — Gen XLII, 6 et ss. — Gen. XLIV. 2 et ss. — 2

32. Fertur prophetæ cuidam (et plerique ferunt quod Esaiæ[3] in carcere posito) cum mole imminentis urgeretur exitii, dixisse diabolum: Dic quia non a Domino locutus es quæ dixisti, et omnium in te mentes affectusque mutabo; ut qui indignantur injuriam, absolutionem conferant. Sed ille gratius judicavit pro veritate supplicium, quam pro adulatione beneficium. Quod utique non fecisset, nisi meditatione Legis fuisset exercitatus.

3

33 Sit ergo nobis quotidiana lectio pro exercitio, ut quæ legimus, meditemur imitari. In hac desudemus virtutum palæstra; ut cum increpuerint tentamenta, non tamquam inexercitatos, non tamquam expertes spiritalium ciborum, et adtenuatos jejunio lectionis, tentationum tempus inveniat. Quod si athleticis epulis[4] pastam animam nostram potuerit invenire: si sit Evangelicus succus in nobis: si apostolicis escis maturitas nostræ mentis toros, animæ robusta solidaverit: si frequenti meditatione memoria tenax præceptorum cœlestium parata ad tempus exempla deprompserit: nulla tentationum poterit nos perturbare congressio.

4

Lectio S. Ambrosii.

93. In æternum non obliviscar justificationum tuarum; quoniam in ipsis vivificasti me.

Lectio Vulgata.

93. In æternum non obliviscar justificationes tuas: quia in ipsis vivificasti me.

34. Sequitur versus quintus: *In æternum non* A *obliviscar justificationum tuarum; quoniam in ipsis vivificasti me.* Lex secundum Apostolum pædagogus est parvulorum, donec ad perfectæ fidei maturiorem quamdam veniamus ætatem. In Lege autem mandata sunt, justificationes, testimonia, justitiæ, præcepta. Vivificamur ergo in Lege; unde et ait Apostolus: *Lex autem non est ex fide: sed qui facit illam, vivet in ea.*[5] Sed quia idem supra ait: *Quoniam in Lege nemo justificatur;* intelligis utique quia justificatio Legis B species est et imago, non veritas. Secundum veritatem ergo ad perfectionem nemo justificatur in Lege; secundum speciem justificatur. Ergo sanctus Propheta, qui adhuc in Legis justificationibus vivebat, videbat autem fulgorem Evangelii, quasi memor veteris disciplinæ Legi tamquam pædagogo utili gratiam reservabat. Considera aliquem excedentem ex ephebis in divitiis et honoribus constitutum, pædagogo suo honorificentiam reservantem, cujus officiis informatum se esse cognosceret, ut maturiorem regere posset ætatem. C

Galat. III, 24. — 5 *Ibid.*, 12. — *Ibid.*, 11.

35. Monet siquidem etiam ipsa Lex, ut his qui nobis aliquando profuerint, nequaquam esse debeamus ingrati. Nam sicut habemus in veteri Testamento, pascha celebratum est in Ægypti finibus, cum adhuc sub rege Pharao positi patres nostri deplorarent miseræ servitutis injuriam; et postea liberati rursus in terra repromissionis[6] pascha celebrarunt: superius ad commonitionem, posterius ad recordationem. D Si quis ergo interroget Hebræum, qua ratione in Ægypto pascha celebratum est, respondebit: Quia regi Pharao adhuc servitutis vinculo obnoxii tenebamur, ille agnus patrum populum liberavit, ille agnus vocavit ad libertatem, ille agnus maris profunda solidavit, ut Ægyptum transire possemus. Quoties ergo pascha celebramus, meminisse debemus veteris servitutis, et novæ libertatis; quid fuerimus, et quid acceperimus. Non enim potest plene quis intelligere quid acceperit, nisi meminerit ante quid fuerit. E

Exod. XII, 28. — 6 Josue V, 10.

36. Non ergo obliviscamur quia Dominus Jesus, agnus Dei, mundi hostia, solvit nos gravium nexibus delictorum, quibus Pharao ille teterrimus non unius Ægypti, sed sæculi istius princeps, vinculo servitii gravis nos tenebat adstrictos. Non obliviscamur in æternum; ut cum venerimus in illam vere terram repromissionis, ubi est regio vivorum, meminerimus quanta hic nobis Pharao dirus intulerit, quot perpessi in hoc sæculo simus, quibus tandem erepti malis; et agamus gratias eripienti nos Domino Jesu, qui perturbatorem omnium fecit esse captivum. F

[1] « Mss. sex haud malæ notæ: *longe asperior acie prosperorum.* Non absurde. Diabolus enim primo adversa, dein prospera quasi diversas acies instruere in electos solet. » Ita Maurini. Nostri mss. ut in textu.

[2] Omnes editiones, ne maurina quidem excepta, ac nonnulli mss.: *Et fratres recepit, et patrem pia fraude quæsivit.* Sed cum hoc contra historiam sit: cum ipsi Maurini notaverint, alios plures codd. neque deteriores lectionem nostram præferre: cum hæc a mss. A, N, P, *a* æque proponatur, cumque unice biblicæ narrationi conveniat: absque hæsitatione eam in textum inveximus.

[3] Hic evidenter innuit Ambrosius communem scriptorum sui temporis fuisse opinionem, Esaiam jussu Manassis regis in duas partes sectum occubuisse. Sed huic sententiæ quidam cum Tostato refragantur, quibus proinde relata ab Ambrosio diaboli verba de alio propheta explicanda sunt. (Edit. Maur.)

[4] De victu athletico dictum est ad Ps. XLIII, n. 1.

[5] Mss. A, N, P, *a, in his;* magis consone græco textui; sed ut lectio adoptanda esset, debuisset et præcedenter legi *illa,* non *illam.*

[6] Testibus Maurinis, quidam mss., *in terra resurrectionis.*

Lectio S. Ambrosii.
94. Tuus sum ego, salva me, Domine; quoniam justificationes tuas exquisivi.

Lectio Vulgata.
94. Tuus sum ego, salva me, Domine; quoniam justificationes tuas exquisivi.

37. Sequitur versus sextus: *Tuus sum ego, salva me, Domine; quoniam justificationes tuas exquisivi.* Facilis vox, et communis videtur, sed paucorum est. Satis rarus est enim qui potest dicere Deo: *Tuus sum.* Ille enim dicit, qui adhæret Deo totis sensibus, qui aliud cogitare non noverit. Ille hac voce utitur, qui potest
Joan. XIV, 8. dicere: *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.* Numquid hac voce utitur avidus pecuniæ, honoris, potestatis? Multis non est satis Deum scire, et quidem pluribus. Tanti populi, tantæ nationes, tanti divites paupertatem putant Domino servire; et qui supra omnes est, illis exiguus et angustus est: illis non est satis Dei Filius, in quo sunt omnia. Denique ille dives in Evangelio, cui dictum est: *Si vis perfectus esse, vende*
Matth. XIX, 21. *omnia quæ habes, et da pauperibus,* Deum sibi non sufficere judicavit. Denique et contristatus
Ibid., 22. est, quasi quod plus esset relinquere juberetur; quod minus esset, eligere. Ille ergo dicit: *Tuus sum,* qui potest dicere: *Ecce omnia reliquimus,*
Ibid., 27. *et secuuti sumus te.*

38. Apostolorum itaque vox ista est, nec omnium tamen apostolorum. Nam et Judas apostolus fuit, et in convivio Christi inter apostolos recumbebat. Dicebat et ipse: *Tuus sum*, sed voce, non corde. Venit, et *introivit in eum sa-*
Joan. XIII, 27. *tanas,* et cœpit dicere: Non est tuus, Jesu, sed meus est. Denique ea quæ mea sunt, cogitat; quæ mea sunt, in pectore suo volvit: tecum epulatur, et mecum pascitur: a te panem accipit, a me pecuniam: tecum bibit, et mihi tuum sanguinem vendit: tuus est apostolus, et meus est mercenarius.

39. Non potest dicere sæcularis: *Tuus sum;* plures enim dominos habet. Venit libido, et dicit: Meus es; quia ea quæ sunt corporis, concupiscis: in illius adolescentulæ amore te mihi vendidisti; in illius concubitu meretricis pretium pro te annumeravi. Venit avaritia, et dicit: Argentum et aurum quod habes, servitutis tuæ pretium est; possessio quam tenes, juris tui emptio, venditio libertatis tuæ est. Venit luxuria, et dicit: Meus es; unius diei convivium pretium tuæ vitæ est: ille sumptus epularum tui
1 capitis licitatio,[1] tui est summa contractus; et
2 quod pejus est, caro[2] emptus es; vilior cibo es tuo: pretiosior est unius diei mensa tua, quam totius temporis vita. Inter calices te redemi, inter epulas adquisivi. Venit ambitio, et dicit tibi: Plane meus es. Nescis quod ideo imperare aliis te feci, ut mihi ipse servires? Nescis quod ideo potestatem in te contuli, ut meæ te subjicerem potestati? An ignoras ipsi Domino Salvatori dictum esse ab hujus mundi principe, cum ei ostendisset omnia regna mundi: *Hæc omnia dabo tibi, si procidens adoraveris me?* Ante ergo Matth. IV, 9. ipse subjicitur, qui alios vult habere subjectos. Veniunt omnia vitia, et singula dicunt: Meus es. Quem tanti competunt, quam vile mancipium est!

40. Quomodo ergo tu qui hujusmodi es, potes Christo dicere: *Tuus sum?* Respondebit tibi ille: *Non quicumque dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum:* non quicumque dicit Matth. VII, 21. mihi: *Tuus sum,* meus est. Meus plane es, si vocem non redarguat conscientia, si sermonem tuum animus aut opera non refutent. Ego non nego meum esse eum, qui ipse se non neget, aut certe si pro me se ipsum sibi abneget. Nolo habere servulum pluribus dominis servientem. Nam quomodo meus est, si mihi dicat verbo: *Tuus sum*, et operibus neget, et factis se diabolo adjudicet et obstringat? Non est meus quem libido succendit; quia mea est castitas. Non est meus quem cura spoliandi minores[3] exagitat; quia mea integritas est. Non 3 est meus quem ira mobilis inquietat; quia mea tranquillitas est. Non est meus vini crapula temulentus in lucem, ambitione gloriæ sæcularis ebrius, qui in periculum non possit sobriæ moderationis servare vestigium.[4] Pax sum ego, li- 4 tigare non novi. Quid mihi ad eum de quo veniat diabolus, et dicat: Meus est; nam mihi sua colla curvavit, mea in illo plura reperio; nomen sibi tuum vindicat, et meum munus?

41. Non est ergo Christi, nisi qui est alienus a crimine: non est Christi, nisi qui potest semper se Christi servulum demonstrare. Nam si quis mutabilis est, ut ego aut mœrore mutor,[5] aut 5 indignatione, venit ira, et dicit: Meus est: ante horam meus erat, spero quod iterum meus fiat. Venit tristitia, et dicit: Meus est: ante horam in mea possessione fuit, in meo jure: erigere animum præ mœrore non poterat, nec oculos levare; et si triste aliquid acciderit, ad me illico revertetur. Quis ergo est Dei, nisi qui potest dicere: *Nihil mihi conscius sum?* Ideo dicebat I Cor. IV, 4 Paulus apostolus Jesu Christi, quia nulli alii obnoxius tenebatur. Ego autem nunc Dei mei sum, nunc tristitiæ, nunc iracundiæ, nunc verbi otiosi; et ideo qui plures dominos habet, non potest uni dicere: Domine Jesu, *Tuus sum.* Unde arbitror etiam de hujusmodi dominis dixisse Paulum: *Nam etsi sunt qui dicantur dii sive in cœlo, sive in terra.... nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in illum:*[6] *et unus* 6

[1] Plures mss., *litatio,* quidam, *lictatio.* Veram lectionem esse propositam in textu nemo inficiabit.

[2] Septem mss., testibus Maurinis, habent *carne emptus es;* sed omnes alii atque editiones, ut in textu. Intellige autem, *caro pretio.*

[3] Mss. A, N, P, *a, spoliandi minoris.*

[4] In præcedentibus editiones ante maurinam differunt aliquantulum a mss.

[5] In cod. A hic ad marginem eadem manu notatur: *Humilitatem beati Ambrosi.* Editiones ante maurinam: *Ut ego qui aut mœrore.... non est Christi. Venit* etc. Mss. omnes ut in textu.

[6] Maurini, *in illo;* quæ lectio est per se magis recta. Sed nos lectionem mss. A, N, P, *a* adoptavimus, quia occurrit et alibi apud Ambrosium. Cf. Sabbat. ad h. l.

Dominus Jesus, per quem omnia, et nos per A Dominum Jesum, et ait: Me exspectavit Christus,
I Cor. VIII, 5, 6. *ipsum.* Verbi igitur totus erat apostolus Paulus; ideo dicebat: *Quoniam experimentum quæritis*
II Cor. XIII, 3. *ejus qui in me loquitur Christus.* Ille ergo dicebat: Christi sum; et respondebat ei Dominus: Meus es. Qui vere dicit: *Tuus sum,* audit a Domino: Meus es. Denique de ipso Dominus ad Ananiam, cum mitteret eum ad sanandum Pau-
Act. IX, 15. lum, ait: *Vade, quoniam vas electionis est mihi.* Et quia perseveravit Christi esse, quasi impleto certamine, coronam meruit invenire justitiæ.

42. Recte ergo propheta David dixit: *Tuus sum*, qui semper in Domino mansit. Et qua ratione dixerit: *Tuus sum,* addidit: *Justificationes tuas exquisivi;* hoc est, nihil aliorum quæsivi, sed id solum quod tuum est, desideravi. Alii quærunt monilia pretiosa; ego solas justificationes tuas quasi quædam serta justitiæ: alii domum ad domum, villam ad villam jungunt, quasi soli habitare possint in terra hac, et elementum volunt occupare commune; alii possessionem aeris ipsius vindicare: mihi in tuis justificationibus omne patrimonium est. Nescio possidere nisi quod tui juris est. In tuis eloquiis spiritalis mihi cura refulsit argenti. Mihi portio Deus est. *Tuus sum ego;* quia pars mihi hæreditatis non in auro, non in argento est, sed in Christo Jesu.

Lectio S. Ambrosii.

95. Me exspectaverunt peccatores, ut perderent me: testimonia tua intellexi.

Lectio Vulgata.

95. Me exspectaverunt peccatores ut perderent me: testimonia tua intellexi.

43. Sequitur versus septimus: *Me expectaverunt peccatores, ut perderent me: testimonia tua intellexi.* Potest vox ista convenire martyrio, in quo positus sanctus jam de judicio persecutoris egressus dicat: *Me exspectaverunt pecca-*
1 *tores,*[1] *ut perderent me,* hoc est, adhibuerunt omnia genera pœnarum, omnes artes persuasionum: sed de proposito abducere nequiverunt. Vicit fides vitæ hujus illecebram, corporisque E cruciatum. Exspectaverunt peccatores, ut de me triumphum referrent: sed gratias Christo, qui mihi dedit de persecutoribus triumphare. Redite victi, qui sperabatis vos esse victores: redite dejecti, qui veneratis superbi. *Ubi est, mors,*
I Cor. XV, 53. *victoria tua? Ubi est, mors, aculeus tuus?* Non tua jam, sed nostra cœpit esse victoria; quia
2 in te vincimus, in qua antea vincebamur.[2] Bene ergo dicit martyr: *Me exspectaverunt peccatores, ut perderent me.* Post momentum, immo in corpore adhuc situs videt deducentium choros, angelorum gaudia. Qui enim super unius peccatoris conversione lætantur, quanto magis in passione justorum? Videt gloriam, et ait: Me exspectaverunt justi, ut deducerent me. Videt

44. Aliter qui vult intelligere: Multi, inquit, peccata persuadere, atque extorquere conati sunt mihi:[3] alius adulterium, alius hominis ne- 3
cem, alius oppressionem viduæ vel pupilli, alius aliud; et putabant me suis retibus esse capiendum. *Exspectaverunt me, ut perderent* contagione peccati: sed ego non illecebris peccatorum mentem a studio divinæ cognitionis averti, nec in- B tentionem meam, Domine, a mandatorum serie declinavi: sed *intellexi testimonia tua.* Si enim non intellexissem, peccatores me utique illi perdidissent. Quæ intellexi utique sensu, etiam operibus secutus sum; neque enim nudus intellectus est, sed quem etiam facta testantur. Denique *Beatus qui intelligit super egenum et*
Ps. XL, 1. *pauperem.* Ille utique intelligit super pauperem, qui largitur pauperi. Nam quid prodest misereri inopis, nisi alimoniam eidem largiaris? C

Lectio S. Ambrosii.

96. Omnis consummationis vidi finem: amplificum mandatum tuum valde.

Lectio Vulgata.

96. Omnis consummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis.

45. Sequitur versus octavus: *Omnis consummationis vidi finem: amplificum mandatum tuum valde.* Non possumus in omnibus vim græci sermonis exprimere: major in græco plerumque vis et pompa sermonis est. Τέλος dicitur græce, quod nos latine et finem dicimus et consum- D mationem: Τέλος autem et consummationis ipsius finis est, sicut finis Legis est Christus ad justitiam omni credenti. Habes scriptum: *Ecce ego vobiscum sum.... usque ad consummationem sæculi.* Consummatio ergo sæculi finis sæculi est; Matth. XXVIII, 20.
flnis autem omnium Christus. Consummationes autem multæ. Est consummatio, quando resurrectio est ad salutem. Consummatum quoque opus dicitur perfectum opus. Consummata malitia dicitur, id est plena, cui nihil desit ad E studium et artem nocendi. Est consummatio hominis, et multæ consummationes, donec ad perfectum veniat.[4] 4

46. Legimus ergo et consummationem sæculi, legimus et finem. De consummatione sæculi supra posuimus exemplum, quam sequitur resurrectio: *Sicut* enim *in Adam omnes moriuntur: ita et in Christo omnes vivificabuntur.*[5] Post re- 5
I Cor. XV, 22. surrectionem consummatio: *Unusquisque autem in suo ordine: primitiæ Christus, deinde ii qui* F *sunt Christi, qui in adventum ejus crediderunt: deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum*[6] *evacuaverit omnem principatum et potestatem.* Ergo consummationem sæculi sequitur 6
Ibid., 23, 24. finis juxta Apostolum. Unde colligitur quod sequatur finis omnem consummationem.

[1] Mss. A, N, P, *a, persecutores.*

[2] Nonnulli mss., testibus Maurinis, quasdam in præcedentibus exhibent diversitates.

[3] Edit. omnes, *atque ex pectore fidem extorquere.* Sed verba, *ex pectore fidem,* in scriptis cod. prætermittuntur, nec videntur contextui necessaria. (Maur. Edit.)

[4] Mss. A, N, P, *a, perveniat.*

[5] Cod. A, *vivificantur*, uti occurrit alibi in Ambrosio et in aliis Patribus. Cf. Sabbat. ad h. l.

[6] Maur., *dum.* Sed lectio mss. A, N, P, *a* convenit aliis hujus loci citationibus in Ambrosio, aliisque Patribus. Cf. Sabbat. ad h. l.

47. *Mundus in maligno positus est,* ut[1] dixit Johannes: ergo et sæculum in maligno est, mundus plenus peccati. Consummaverat malitiam suam mundus, sicut consummaverat Saul, cujus videns consummatam malitiam Jonathas filius in David prophetam, eidem nuntiavit ut declinaret et fugeret. Est ergo consummatio malitiæ, consummatio peccatorum. Venit Agnus Dei, qui tulit[2] peccatum mundi, qui est Christus Jesus, finis Legis, principium et finis, et remissio peccatorum. Hunc finem consummationis vidit Propheta in spiritu, qui consummatum sæculi aboleret errorem: vidit sanguine ejus diversa omnium peccata mundari. Bene ergo dixit: *Omnis consummationis vidi finem;* hoc est, vidi consummati adulterii remissorem, vidi consummatæ luxuriæ atque lascíviæ, consummatæ crudelitatis atque sævitiæ, omnis postremo flagitii per crucem suam delicta donantem.

I Joan. v, 19.

I Reg. xx, 38.

48. Est etiam consummata virtus, consummata sapientia, consummata justitia; sed habet finem. Finis omnium virtutum Christus, qui *finis est Legis ad justitiam omni credenti.* Vides quia finis est fidei? Bene ergo ait: *Omnis consummationis vidi finem.*

Rom. x, 4.

49. Nunc quia consummationis finem agnovimus, agnoscamus quid sit: *Latum mandatum tuum valde.* Legimus quod angusta sit porta per quam ingrediantur qui æternæ vitæ fructum adipiscuntur. Rara enim virtus, et difficilis passionum tolerantia. Plures sunt qui sæculi hujus spatiosa sectentur, qui dicant: Angusta et arcta nobis est via, quæ ad Dominum ducit: conterimur in illa, relinquamus eam. Quomodo ergo dicit Propheta latum mandatum Dei, et valde latum? Ideo quia angustæ viæ latum mandatum necessarium est. Denique hic ipse Propheta ait: *In tribulatione dilatasti mihi.* Et iterum: *In tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine.*

Matth. vii, 14.

Ps. iv, 2.

Ps. cxvii, 5.

50. Hæc latitudo mandatorum cœlestium cor Prophetæ dilatabat et Apostoli. Denique et ipse dicebat: *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii; cor nostrum dilatatum est.* Dispensando enim cœlestia mandata cor suum dilataverat; et quod ante persecutionis perfidia coartabat, hoc Christi amplificavit gratia. Et qua ratione latum mandatum? Ne nos coartemur angustiis mandatorum. Unde ait: *Non angustiamini in nobis.* Si hoc Paulus, quanto magis Christus, qui clausa reseravit? Ergo dicit: Nolo coartetur in me populus meus. In angusto virtutum tramite debet latitudo præcepti mei viantibus esse solatio; ne quis deficere possit, aut conteri.

II Cor. vi, 11.

Ibid., 12.

51. Ambulemus ergo in Dei mandato; quia satis latum est. Est enim latum mandatum sapientiæ, quæ in exitu canitur, in plateis autem fiducialiter agit; πλατεῖα enim græci sermonis est, quæ latine dicitur latitudo. Dilatemus igitur cor nostrum, ut recipiamus apostolicæ vim sententiæ, quæ ait: *Capite nos.* Recipiamus ergo ejus sermones in cor nostrum: induamus viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, patientiam. O homo, quam latus es, si ad amplitudinem præceptorum cœlestium sinum mentis tuæ expandas! Quam latum mandatum est caritatis! *Diligite,* inquit, *inimicos vestros.* Omnes utique in affectu caritatis inclusit, qui non exclusit inimicos. Quis enim videtur exceptus, cum recipiatur inimicus? Unde Apostolus, *Si fieri,* inquit, *potest.... cum omnibus hominibus pacem habentes.* Non potest hoc Judæis dici, non gentibus, ut cum omnibus pacem habeant. Illi vix suos diligunt: Christiano etiam inimicos non licet non amare. Christianum cum dico, perfectum dico; in Christo enim plenitudo divinitatis est, cujus nomen usurpas. Qui vocabulum geris, interpretationem vocabuli perfectionemque cur refugis? Audi latum mandatum: *Benedicite eos qui persequuntur vos.... et nolite maledicere.* Iste ipse qui latum dicit esse mandatum, probavit supra dicens: *Illi quidem detrahebant; ego autem orabam.* Quid orabas, David, dicito nobis ipse. Sed dixisti; legi enim dicentem: *Maledicent illi, et tu benedices.*

II Cor. vii, 2

Matth. v, 44

Rom. i, 18.

Ibid., 14.

Ps. cviii, 4.

Ibid., 28.

SERMO DECIMUS-TERTIUS.

ב Mem.

EM, littera tertia-decima, significat in alio interprete *viscera,* in alio *ex ipsis;* et utrumque non discordat a textu.[3] Nam statim primus versus internorum viscerum caritatem exprimit, quæ utique ex intimis procedit medullis, et quodam nexu caloris implicatur ossibus.

3

2. Denique in Threnis Hieremiæ textus litteræ hujus hoc continet: *Ex alto suo misit ignem in ossibus meis.* Bonus ergo Deus qui nobis immittit unde diligentes eum, meritum sub conspectu ejus invenire possimus. Quem mittat ignem, ipse nos doceat: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut*[4] *accendatur?* Bonus ignis quem desiderat omnium Salvator accendi; cum præsertim ipsum Deum legerimus ignem

Thren. i, 12.

4 Luc. xii, 49.

[1] Mss. A, N, P, *a, quod.*

[2] Mss. A, N, P, *a, tollit;* quod conforme est evangelicæ sententiæ. Contextus tamen suadet hic Ambrosium vocem præteriti *tulit* adhibuisse.

[3] Ita mss. omnes, paucis exceptis, in quibus legas tituli instar: *Incipit de littera decimatertia, quæ dicitur Mem, quod sonat in latinum, ex intimis, et ut alii, ignis ex ultimis. Et Hieronymus, ex ipsis:* quod additum fuisse obscurum non est. Editt. vero præferebant: *Mem littera* (Rom. edit., *Hebræa tertia-decima*) *sonat in latinum, ex intimis; vel ut alii, ignis ex ultimis. Et utrumque,* etc. (Edit. Maur.)

[4] Mss. A, N, P, *a, nisi jam ut,* quæ lectio et alibi pluries occurrit apud Ambrosium, aliosque Patres. Cf. Sabbat. ad h. l.

esse, qui nostra peccata consumat, intimisque pectoribus nostris suæ divinæ cupiditatem cognitionis infundat; atque ardeat in nobis cor nostrum, cum legimus divinarum seriem scripturarum, si forte aliquid quo aperiantur propheticæ lectionis occulta, intellectu adsumimus spiritali. Hoc igne Cleophas cor suum dicebat ardere, cum ipsi et socio ejus Christus Scripturas aperiret. De hoc igne dixit Dominus in libro Ezechiel: *Ecce proficiscar in Jerusalem, et exsufflabo in vos ignem iræ meæ: ut tabescatis a plumbo, et ferro, et reliquis materialibus.* Profunda in verbis usitatis videmus mysteria. Totum hoc spiritale. Quibus precibus emereamur ut veniat Dei verbum, intret in Ecclesiam, fiat ignis consumens; ut exurat fœnum et stipulam, et quidquid est sæculare, consumat; grave plumbum iniquitatis, quod in plerisque est, liquefiat igne divino, et ferreus quidam peccati rigor superno mollescat incendio; meliorentur vasa aurea et argentea, ut omnis sapientium sensus, omnis sermo prudentium, flagrantium passionum calore decoctus, incipiat esse pretiosior. Bonus ignis caritatis, quo corpus omne Ecclesiæ in mutuam adolescit gratiam. Bonus ignis dilectionis, quo unusquisque sanctus ad reverentiam sui auctoris accenditur. Sed qui Deum diligit, non perfunctorie diligit; sed diligit legem ejus, præcepta custodit, justificat cor suum, non dictorum sonora prædicatione, sed studiosa imitatione factorum. Doceat igitur nos Deus quemadmodum a sanctis suis diligatur.

Deut. IV, 24.

Luc. XXIV, 32.

Ezech. XXII, 19, 20.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
97. Quomodo dilexi mandatum tuum, Domine! tota die meditatio mea est.	97. Quomodo dilexi legem tuam Domine! tota die meditatio mea est.

3. Sic inquiens Propheta subjungit: *Quomodo dilexi mandatum tuum, Domine! tota die meditatio mea est.* Diligentis circa studium cognoscendæ Legis hæc vox est, quæ instruit perfectionem hominis, quam totus hic psalmus informat. Et quoniam maximum mandatum in Lege esse cognovit, ut diligamus Dominum Deum nostrum ex toto corde nostro, et ex tota anima nostra; sui imitatione nos quoque, quos erudire studet, vult esse perfectos, dicens: *Quomodo dilexi mandatum tuum, Domine!* Hoc ipso caritas crescit affectu, quod ipsum testem advocat, cui munus dilectionis impenditur; nec speciem, sed plenitudinem caritatis tali conventione testatur. Hac usus est Petrus: *Tu scis*, inquit, *Domine, quia diligo te.* Sed qui diligit Dominum, legem ejus diligit, sicut Maria diligens Filium, omnia verba ejus in corde suo materno conferebat affectu. *Diligens te, feci voluntatem tuam,* scriptum est. Ideo commisit et Christus Petro, ut pasceret gregem suum, et Domini faceret voluntatem; quia caritatem ejus agnovit. Qui enim diligit, ex voluntate facit quæ sibi sunt imperata: qui timet, ex necessitate. Itaque Dominus operationes servulorum suorum spontaneas probat potius, quam coactas. Ideo ex servis liberos facit; ut magis voluntatum nostrarum munera, quam necessitatum obsequia conferamus.

Joan. XXI, 15.

Luc. II, 51.

Isai. XLVIII, 14.

Joan. XXI, 18.

4. Non potest dicere Marcionista:[1] *Quomodo dilexi Legem tuam,* qui Legem non suscipit. Non potest dicere Judæus, qui Legem spiritalem ignorat; et litteram Legis nudam, non sensum Legis intellectumque meditatur. Solus ergo dicit Christianus, qui multum jam Legis cognitione profecerit, qui non pœnam Legis pavido corde formidet; sed divina mysteria veri Hebræi, veri sabbati, veræ remissionis intrepido rimetur affectu.[2] Vere ergo diligit qui sine tristitia, sine timore, voluntario potius studio quam coacto precepta conservat.

1

2

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
98. Super inimicos meos intelligere me fecisti mandata tua; quia tu es.	98. Super inimicos meos prudentem me fecisti mandato tuo: quia in æternum mihi est.

5. Alius versus: *Super inimicos meos intelligere me fecisti mandata tua; quia tu es.*[3] Cito probavit diuturnæ meditationis effectum, quando intellexit super inimicos suos Domini mandatum. Sed quos habet inimicos Propheta, qui aut sui populi viros legitima debet caritate complecti, aut alienigenas Evangelica prædicatione invitare ad Dei gratiam? Feræ consortem naturæ suæ diligunt: quomodo dilectionem conformis sui Propheta respueret? Esse igitur justam aliquam causam oportet, qua ii quos significat, jure videantur inimici. Ea quæ sit, possumus investigare, si meminerimus quia alibi idem iste dixit: *Et super inimicos tuos tabescebam, et justo odio oderam illos.* Istos ergo Evangelica auctoritate suos inimicos dicit esse, qui inimici sunt Dei. Nam si is qui non relinquit parentes propter Dei nomen, non est Deo dignus; quanto magis qui diligit ejus inimicos, acceptus Deo esse non poterit? Quos ergo inimicos habet? Si gentiles: quomodo, quos prophetico credituros spiritu prævidebat?[4] Denique ut benedicant et ipsi Dominum, in superioribus adhortatus est. Et quæ magna laus super eos intelligere, qui metalla et saxa venerando, similem rigorem stuporis adtraxerint?

3

Ps. CXXXVIII, 21 et 22.

4

Ps. LXVI, 4.

6. Quos igitur habet inimicos, nisi hæreticos? Ipsi enim sunt impugnatores fidei, veritatis inimici. Quos, nisi Judæos? Ipsi enim graviores inimici, qui ex amicis facti sunt inimici. Super eos intelligit, qui Legem spiritalem esse intelligit. Quid ergo prodest Lex, si finem Legis ignores, si mysterium nescias, si sacramenta non noveris?

[1] Mss. A, N, P, *a, Marcionita.*

[2] Mss. plurimi, et cum his cunctæ edit., *intrepido miretur affectu.* Melius alii, *intrepido rimetur,* etc. (Edit. Maur.)

[3] Vet. editt. ad marginem, *prudentem me fecisti mandato tuo; quia in æternum mihi est.* Huc accedunt mss. aliquot. Alii autem, quos inter nostri A, N, P, *a, edocuisti me mandatum tuum, quia in æternum.* Alii denique cum editt., ut in textu.

[4] Editt., *Quomodo super inimicos intellexit, quos,* etc. Non male. Melius tamen mss. cod., *quomodo, quos,* etc. Hic enim subintelligimus, *inimicos habet,* post verbum *prævidebat.* (Edit. Maur.)

Judæis ex ovibus agnus occiditur pro celebritate paschali: nobis pro redemptione mundi Unigenitus Dei, partus Virginis immolatur. Quid proficiunt Judæi, quod sanguine agni domos et postes suos illiniunt? Nihil utique; quoniam ligna his aut saxa prodesse non possunt. Nobis proficit omne mysterium, qui abhorrere credimus a gratia spiritali, ut habitationes nostras sanguine pecudis cruentemus, ora nostra cruore
1 tingamus: sed corpora nostra sacramento crucis[1] Dominicæ consecramus, et confessione mortis Domini nostri Jesu Christi sanctificamus oris alloquia. *Corde* enim *creditur ad justitiam*: *ore*
Rom. x, 10 *autem confessio fit ad salutem.* Quid prodest
Ex. xxi. quod Hebræi aurem servuli pertundunt subula, et præputia sui circumcidunt corporis? Non intelligunt penitus quid Lex divina discernat. Signa sunt ista, non veritas. Sed ille intelligit, qui cor suum spiritali circumcisione castificat; ut colluviem omnem corporeæ labis emundet. Ille intelligit, qui subulam et aurem mentis vigore transcendit, et illam animam quam pertransivit gladius ad revelanda cordis occulta, perpetuæ præmio libertatis adtollit; vel examinandis sermonibus sollicite serviens, quoscumque virtutis suæ aure susceperit, mysterio sanctificat spiritali. Azyma sibi Judæus quotannis facere consuevit, et nescit se malitiæ esse fermentum. Sed qui intelligit quid sit vetus expurgare fermentum, ne totam massam corrumpat, veterem hominem cum actibus suis expurgat, ut fiat nova conspersio veritatis. Judæo ista dicta sunt, et Christianus audivit; quia dum aurem suam ille subula pertundit, audire non potuit: vulneratam aurem gerens, non Legis, sed stultitiæ suæ subula cruentavit aurem suam. Ille audiendo quæ spiritaliter revelantur, perforavit aurem suam ferro; maluit enim in ferrum quam in Verbum credere. Ideo servit, ideo liber esse non meruit; ideo nec completi temporis ei gratia suffragatur; quia plenitudinem temporis non recepit, quo Filius Dei missus est ad salutem, et venit ad redemptionem, factus sub Lege, natus ex Virgine, victor mortis, largitor resurrectionis. Manet ergo vulnus illi, cui Chri-
2 stus non surrexit.[2] O vulnus quod sarciri non possit, nisi forte relinquat subulam, et sumat sibi gladium quem pro Christi nomine non re-
3 futet,[3] vel quo corporalia a spiritalibus, umbram a veritate distinguat: sumat Dei verbum, gladium bis acutum, et ex illo divino ore doceatur mandatum Domini, præscriptum Legis agnoscere, quod non temporalis habeat observantiam celebritatis, sed salutaria et sempiterna remedia succo gratiæ spiritalis infundat!

7. Tota ergo die in Lege meditare: non perfunctoria tibi debet esse transcursio. Si agrum emere velis, si mercari domum, prudentiorem adhibes, et quid juris sit, diligenter consideras; et ne in aliquo forte fallaris, tibi ipse non credis. At nunc tu ipse emendus es tibi; de tuo pretio tractatur: considera quid sis, quod nomen habeas, quid adquiras tibi, non agrum, non pecuniam, non gemmarum monilia; sed Christum Jesum, cui nulla possunt pretia, nulla ornamenta conferri. Adhibe tibi consiliarios Moysen, Esaiam, Hieremiam, Petrum, Paulum, Johannem, ipsum magnum consiliarium Jesum Dei Filium; ut adquiras Patrem. Cum his tractandum, cum his tota conferendum est tibi, tota meditandum die; sicut meditabatur David, et hæc erat illi sola meditatio. Non sæcularibus animus traducebatur illecebris, non pecuniaria coacervandi patrimonii cupiditate flagrabat: non proferendi limitis, excludendique finitimi anxius curarum æstus studio meditationis intentum reflectebat affectum: quidquid poterat temporis dies habere, hoc totum sola sibi in Lege meditatio vindicabat.

8. Sed etiam hoc parum est diligenti, qui velit ad beatitudinis gratiam pervenire. Beatus enim die ac nocte meditatur in Lege. Angustior dies est meditatione doctrinæ. Non tantus dies in tempore, quantus meditator in Lege.[4] Unde vide ne illud magis videatur significare, quod ei qui in Lege meditatur, semper dies est, et lumen sine defectu, quod nullæ tenebræ noctis interpolent. Alioquin quomodo negligentiorem in processu operis declararet, quem diligentiorem in ipsis operis sui Propheta principiis esse voluisset? In die ergo meditator Legis, et Evangelii prædicator.

9. Et fortasse illi qui novum non recipiunt Testamentum,[5] in nocte legerunt, et ideo nescierunt neque intellexerunt. Unde Salvator, ne etiam nos legeremus in tenebris, admonet dicens ambulandum in die, quia non offendit qui in die ambulat; videt enim gratiam lucis. Qui autem ambulat in tenebris, scopulum offensionis incurrit. Joan. xi, 9, 10.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
99. Super omnes docentes me intellexi; quia testimonia tua meditatio mea est.	99. Super omnes docentes me intellexi: quia testimonia tua meditatio mea est.

10. Sequitur: *Super omnes docentes me intellexi; quia testimonia tua meditatio mea est.* Doctrinam profitentur scribæ Judæorum; quia Legem et prophetas ipsi priores habere meruerunt. Sed illi profitentur docere, sed non docent. Ei autem populo qui ex gentibus credidit, com-

[1] *Sacramento,* id est, baptismo, vel forte signo crucis. Namque ejus usum priscorum Christianorum pietati familiarissimum fuisse passim legimus in sanctorum Patrum monumentis. (Edit. Maur.)

[2] Mss. A, N, P, *a, resurrexit.*

[3] Sic mss. At editiones, *gladium quo Christi nomen non refutet.* (Edit. Maur.

[4] Omnes edit. ac mss. aliquot: *quantus meditatus in Lege.* Et infra, *meditatur Legis et Evangelii predicator.* Sed mss. plures ac potiores, Maurinis testibus, utrobique habent *meditator,* quod et nostri A, N, P, *a* referunt.

[5] Nempe Judæi, quos hic subinde vir sanctus exagitat. (Edit. Maur.)

petit dicere: *Super omnes docentes me intellexi;* quia illi non intellexerunt. Respondet Judæus: Unde habuisti intelligere? Scriptum est: *Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi: seniores,* Deut. XXXII, 7. *et dicent tibi.* Ego sum Pater tuus, me interroga. *Sed etsi interrogavero, non respondebitis mihi,* Luc. XXII, 68. dixit Jesus: et ex illo respondere non possunt, et ex illo supra illos intelligo qui non intelligebam;[1] quia testimonia didici, quæ ille non novit. Didici: *Qui sequitur me.... tollat crucem* Matth. XVI, 24. *suam.* Didici: *Diligite inimicos vestros.* Matth. V, 44. Et ideo optat anathema esse Paulus pro fratribus genere, Rom. IX, 3. inimicis fide.

11. Videretur inconveniens esse verecundiæ prophetali hujusmodi usurpatio; eo quod præsumpserit dicere quod super omnes docentes intellexerit, cum vel Legem Moyses acceperit a Exod. XIX, 7. Domino, et populo ejus instituta tradiderit; Aaron, sacrificiorum omnium decurso ritu, sacerdotalem docuerit disciplinam; Jesus Nave si- Exod. XXVIII, 1, 2 et ss. gnificaverit quemadmodum circumcisio possit Josue V, 2, 3 et ss. iterari; Samuel unctionis propheticæ pariter ac I Reg. XVI, 13. regiæ sacramenta monstraverit. Videretur, inquam, incongrua præsumptio, nisi præmisisset superiora, quibus non immerito super docentes intellexisse se comprobaret. Debuit hanc adsumere confidentiam qui docebatur a Domino; et mandatum quod docebatur, Domini erat, et ipse *Sup.* V 2. Dominus qui docebat. Merito super omnes intellexit, quem docebat ipsa Sapientia. Unde et alibi ait: *Beatus quem tu erudieris, Domine, et* Ps. XCIII, 12. *de lege tua docueris eum.*

12. Ostendit igitur quod divinum est homines docere non posse; et ideo qui docere Præsumunt, nesciunt; sed agnoscit discipulus qui docetur. In quo præter donum scientiæ quod de Spiritu sancto fuerat consecutus, moralis[2] quoque suavis locus est, quod multi docentes sunt qui quod non intelligunt, docere se dicunt; et plurimi sunt discipuli, qui studio suo adsequuntur et industria quod non didicerunt a magistris. Denique ante nos quidam interesse dixit inter docentes atque doctores; fortasse hoc arbitratus quia doctores sunt aliorum judicio ad hoc munus electi; docentes autem qui propria usurpatione hoc sibi munus adsumpserint. Sed cedant necesse est ei doctores quoque, quem testimoniorum meditatione cœlestium doctrina Dei docentis imbuerit.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
100. Super seniores intellexi; quia præcepta tua exquisivi.	100. Super senes intellexi: quia mandata tua quæsivi.

13. Sequitur: *Super seniores intellexi; quia* *præcepta tua exquisivi.* Nec hoc quidem difficile, ut is quem Dominus docuerit, super seniores intelligat; siquidem Dei gratia ad doctrinam, et maturitatem ætatis progrediatur senilis.[3] Cum enim ætas senectutis vita immaculata sit, utique doctrina vitæ immaculatæ senilem præstat ætatem. Denique excusanti Hieremiæ quod juvenis Sap. IV, 19 esset, responsum est: *Noli dicere, juvenis sum;* Jerem. I, 7 eo quod non æstimaretur juvenis definitione divina qui canam haberet prudentiam, quæ sanctificationis cœlestis gratia reluceret.

14. Verumtamen non mihi videtur se ipsum laudare Propheta, et præferre senioribus, cum legerit: *Non te prætereat narratio seniorum: et ipsi enim didicerunt a patribus.* Nam et alibi Eccli. VIII, 11. dixit Sirach Sapientia: *Ubi sunt senes, non multum loquaris.* Sed novit quibus se præferat senio- Eccli. XXXII, 13. ribus, inveteratis scilicet in peccato, et veterno impietatis, atque senio perfidiæ delirantibus. Isti sunt seniores plebis de quibus dictum est, qui Dominum Jesum Pilato præsidi tradiderunt: *Convenerunt* enim *sacerdotes, et scribæ, et seniores,* ut ait Marcus. Et iterum: *Fecerunt sacerdotes* Marc. XIV, 53. *concilium cum senioribus, ut eum traderent.* Et Marc. XV, 1. adversum apostolos in Actibus eorum, quod seniores Israel convenerint, Petrus sanctus, et Lucas Evangelista testantur. Non ergo senili Act. IV, 1, et ss. derogavit ætati: sed voce populi senioris indocibilem Dei vetustum illum dierum Judæorum fore populum prophetavit, qui quod in juventute sua non adquisierat, et in senectute invenire non potuit. Namque a principio frequentibus Dominum exasperaverit offensis. Cujus igitur gratiam cum esset juvenis, non potuerat emereri, hujus adventum senex non meruit agnoscere, donum tenere non potuit. Sensus autem in canitie indicium[4] senectutis in sensu est, et veterani consilii scientia intellectus maturitate, non vitæ longævitate præfertur.

15. Exquiramus ergo mandata Dei, ut super seniores intelligamus. Fugiamus viam lubricam peccatorum, ut possimus præcepta custodire cœlestia. Hoc enim declarant sequentia. Super seniores intellexit Jacob junior frater; quia cum senior frater Esau prærogativam sibi benedictionis privilegio ætatis exposcit, reliquit epulas mitiores, dum quærit agrestes. Profecto illo in Gen. XXV, 32 venationem, junior frater vestimenta ejus accepit, et mihi tradidit populo nationum, materno usus consilio. Illam ergo sapientiæ stolam quam ha- Gen. XXVII, 15 et ss. buit antea populus Judæorum, induit me Rebecca. Stola ejus bona Lex et prophetæ. Hac stola ille populus est nudatus, nos induti sumus.

[1] Edit. omnes cum mss. nonnullis, *et ex illo novi respondere, et ex illo supra illos intelligo, quod non intelligebant.* Alii majori numero, ut in textu; ubi post vocem *illo,* subintelligendum videtur, tempore, quo Christus hæc verba Judæis dixit. Rursus edit. Rom. *quæ illi non noverant.* Aliæ cum mss., *quæ ille non novit:* quod referendum ad superiora: *respondet Judæus,* etc. (Edit. Maur.)

[2] « Superiores edit.: *In quo? Propter donum scientiæ, quod.... consecutus. Moralis* etc. Mss. autem magno consensu, ut in corpore; nisi quod loco præpositionis *præter,* pauci legunt, *præest;* non male, si punctum transferatur post vocem *consecutus* ». Ita Maurini. Cum textu plene conveniunt mss. A, N, P, *a.*

[3] Ita mss. omnes, licet veteres editiones in quibusdam discrepent.

[4] Vet. editt.: *Speciosum autem incanæ judicium senectutis sensu est.* Rom. .... *incanæ judicium senectutis, et veterani* etc. Mss. tres juxta Maurinos, ac nostri A, N, P, « *Sponsum* (id est promissum), duo: *Promptum autem incanæ judicium senectutis in sensu est.* Ceteri denique, ex eorumdem Maurinorum testimonio, ut in contextu; nisi quod nonnulli habent, *judicium senectutis.*

Induit nos mater illa Hierusalem, quæ in cœlo est. Accedimus ergo ad Patrem, offerimus illi epulas mitiores, patientiæ cibos, misericordiæ lenitatem, intellectus suavitatem. Accipio benedictionem, præripio fratri seniori gratiam spiritalem. Venit ille, irascitur: non invenit quod accipiat. Mater occurrit, et pio nos hortatu informat. Residet penes me stola illa bonis intexta mandatis.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
101. Ab omni via maligna prohibui pedes meos; ut custodiam verba tua.	101. Ab omni via mala prohibui pedes meos: ut custodiam verba tua.

16. *Ab omni,* inquit, *via maligna prohibui*[1] *pedes meos; ut custodiam verba tua.* Vere dignus qui super seniores intelligeret; quandoquidem divino est honoratus spiritu, ut seniores doceret non solum intellectus veritatem, verumetiam peccati fugam, culpæque cautelam. Itaque cum fragilitas humana prona sit, ut ad imum affectibus, et currente vestigio feratur in vitium,[2] docet quemadmodum viæ istius lubricum, et itineris hujus anfractus viantem implicare non possit. *Prohibui,* inquit, *pedes meos a maligna via,* hoc est, ab istius sæculi vanitate; quia sæculum in maligno positum est. Dubium quidquid est, et ancipitis effectus,[3] hoc malignum est: ut lux dubia maligna dicitur; ita malignum est quidquid admiscet malitiæ tenebras veritati. Revoca ergo ab istius mundi lubrico pedes animi tui, et mentis incessum. Prohibe, inquam, resiste cupiditatibus, obsiste motibus qui videntur irruere, sicut bestiæ atque jumenta; ut teneros fructus, et nova ruris hujus nostri culta depascant.

17. *Prohibui,* inquit, *pedes meos.* Non utique corporis pedes prohibent qui mentis piæ plerumque obsequuntur arbitrio. Neque enim prohibendi sunt, cum prodeunt ad Dei templum, viduæ opem ferre festinant, impium prævenire, supplantare aliquem fraudulentum. Alius igitur est pes qui jure prohibetur. Quis ille sit, ipse Propheta nos doceat: *Non veniat,* inquit, *mihi pes superbiæ.* Est etiam pes iniquitatis, qui cito labitur, et stare non potest, sicut pes perfidorum est, de quibus scriptum est: *Ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem: expulsi sunt, nec potuerunt stare.* Prohibe ergo pedes tuos, ne cadas; sunt enim non solum criminum, sed etiam infirmitatis pedes. Et videndum ne cadas. Et videaris tibi forsitan bene stare; sed dicit tibi Paulus: *Et tu qui stas, vide ne cadas.* Diligenter adtende viam tuam, ut audias: *Tu autem hic sta mecum.* Stans enim cum Deo lapsum timere non poteris. Stans cum Deo poteris dicere: *Eruit.... pedes meos a lapsu:* sed ita eruit Dominus pedes tuos ab omni lapsu, si cognoverit quod tu prohibeas pedes tuos a lapsu. Ideo hoc meruit David, ut Deus a lapsu pedes ejus erueret; quoniam pedes suos ipse prohibebat, ne præcipiti atque incauto peccatorum laberentur vestigio: unde et potuit verba custodire divina. Non enim custodire quis poterit, nisi potuerit prius stare. Cum autem custodierit, ipsi incipit Dei Verbum ferre custodiam. Prohibitos pedes suos a via maligna bene dicit qui Christum viam esse novit.

I Cor. x, 12. Deut. v, 31. Ps. cxiv, 8.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
102. A judiciis tuis non declinavi; quoniam tu legem posuisti mihi.	102. A judiciis tuis non declinavi; quoniam tu legem posuisti mihi.

18. *A judiciis tuis non declinavi; quoniam tu legem posuisti mihi.* Exposuit quid esset a via maligna prohibere pedem; a judiciis utique non declinare divinis, et firmum atque immobile perseverantis innocentiæ tenere vestigium; non deflectere gradum, nec de curriculo avertere disciplinæ, sed semitis non solum veteris in Sina, sed etiam novæ Legis insistere secundum Evangelii claritatem.

19. Est etiam Evangelii lex, de qua dicit in superioribus hic Propheta: *Constitue, Domine, legislatorem super eos: sciant*[4] *gentes quoniam homines sunt.* Adventum utique Domini intelligimus prophetari, et[5] vocationem gentium quæ ante in lutum quoddam corporis hujus videbantur infixæ, voluptati corruptionis suæ tamquam fæci, et libidini[6] inhærentes, quia Dominum nescierunt. Et ideo iratus, *Avertantur,* inquit, *peccatores in infernum;* ut non viderent descendentem et adscendentem animam Domini Jesu, et converterentur ad Dominum, qui converti cum viverent, noluerunt. Sed de illis dicit gentibus, quæ obliviscuntur Dominum.

Ps. ix, 21. Ps. ix, 18. *Ibid.*

20. Scierunt ergo et obliti sunt: tamen prophetica benignitate orat, ut exsurgat Dominus, non prævaleat homo; ut cogitationes terrenæ, et motus omnes ferventes hujus corporis conquiescant. *Judicentur gentes;* quoniam tunc cognoscitur Dominus, cum timentium convertitur

[1] Mss. A, N, P, *a, prohibuisti,* ut et codex Sangerman. apud Sabbat. ad h. l.

[2] « Editt. ant., *prona sit ut labatur non ad unum affectibus malum, et currentem cuncta in præceps suscipiant probra, atque toto e vestigio feratur in vitium: docet quemadmodum vitæ istius lubricam declinans semitam, itineris* etc. Rom. edit. post voces, *affectibus malum,* ita reposuit: *sed universum toto vestigio feratur in vitium, et currentem cuncta in præceps suscipiant probra. Docet* etc. Mss. vero omnes ad locum restituendum concurrunt; nisi quod in duobus legitur, *pronis ut ad imum affectibus, et currente vestigio feratur in vitium, docet,* etc. Non male, si vocula *ut* expungeretur. In quibusdam aliis habetur etiam *unum,* pro *imum:* ex quo errore totius loci corruptio secuta est ». Ita Maurini. Mss. A, N, P, *a* habent *pronis affectibus.*

[3] Mss. complures, *et ancipitis affectus,* id est, quod ancipiti modo nos movet et afficit. Alii tamen non pauci, ac edit. omnes, *et ancipitis effectus.* Quod autem de maligna luce adjicitur, id procul dubio desumptum est ex illo Virg. lib. VI Æneid.

Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in silvis. (Edit. Maur.)

[4] Mss. A, N, P, *a, ut sciant,* quod habet et Vulgata.

[5] Mss. A, N, P, *a* omittunt *et.* Alii codd., *prophetari vocatione gentium.*

[6] Plures mss., testibus Maurinis, *quam fecerant* (vel *fecerunt*) *et libidini.*

affectus, gravis terrore judicii: *Et discant gentes quoniam homines sunt,* luti corruptione resolubiles, et limo durescente formati: quod ante
Ps. IX, 20. qui Legem non acceperant, nesciebant. Unde Propheta quasi et ipse turbatus terrenæ fragilitatis contemplatione, ait: *Ut quid, Domine,*
Ibid., 22. *discessisti longe?* Bene timet, qui hominem se esse cognoscit: sed quia plus timet nobis, qui sumus ex gentibus peccatores, precatur ne longe fiat a suis gentibus; ut qui longe eramus, incipiamus esse propiores, et sciamus quia homines sumus, ad imaginem scilicet et similitudinem Dei facti, quibus per Virginis partum etiam Christus conformis est factus. Recte ergo et ad infirmitatem accipitur, et ad gratiam: *Sciant gentes quoniam homines sunt:* altero per commune quoddam atque carnale consortium bestiarum; altero per imaginem Dei, et carnis Dominicæ sacramentum dignitas esse cœpit, quæ ignobilitas videbatur.

21. Merito ergo non declinavit a judiciis Dei populus nationum, qui potest dicere: *Quoniam tu legem posuisti mihi.* Non per Moysen, non per prophetas, sed ipse per te, Jesu, *legem posuisti mihi,* hoc est, Evangelium. Ideo non declinavi a via; quia te adspexi, te cognovi, tua
1 itinera sequutus veram cognóvi viam.[1]

22. Itaque prædicationem audiens Evangelii, quam propheticus spiritus præcinebat, ait: *Quam dulcia faucibus meis verba tua! super mel et favum ori meo.* Et bene *dulcia,* quibus præ-
2 dicatur remissio peccatorum, vitæ perennitas, resurrectio etiam defunctorum, quæ perpetuæ mortis et acerbæ amaritudinem temperarunt. Per hæc mortem cœpimus non timere qui[2] cœ-
I Cor. XV, 55. pimus dicere: *Ubi est, mors, victoria tua?* Et bene *faucibus dulcia;* eo quod intimis infusa visceribus gratia spiritalis sit.

23. *Super mel et favum,* inquit, *ori meo dulcia.* Et ideo quia dulcia nobis verba tua esse cœperunt, dicis ad Ecclesiam: *Favum distillant*
Cant. IV, 11. *labia tua, Sponsa.* Quid sit favus, doce nos, Salomon. Tu enim dixisti: *Favi mellis sermones*
Prov. XVI, 24. *boni.* Et vere bonus favus, quem manducat Ecclesia, multorum prophetarum velut apum spiritali ubertate congesta mella redolentem. Hoc est mel de quo ait: *Manducavi panem meum cum melle meo: bibi vinum meum cum lacte*
Cant V, 1. *meo.* Mysticus sermo cœlestium scripturarum sicut panis est, qui confirmat cor hominis, velut fortior cibus verbi. Suasorius autem ethicus, dulcis, et mollior; eo quod ethica prædicatione mentis interna mulcentur: amara febribus, id est, pœnitentia delictorum, miti corda sermone dulcescunt. Stillant mel labia prædicantis, quando collisa duris casibus vel ruinis lapsæ animæ membra refoventur.

24. Est etiam vis ferventior verbi, sicut vini. Est etiam in lactis specie sermo lucidior. *Edite,* inquit, *proximi mei, et bibite, et inebriamini.* *Ibid.* Bona ebrietas, quæ ad meliora atque jucunda facit quemdam mentis excessum; ut immemor sollicitudinum animus noster vino jucunditatis hilaretur. Bona mensæ spiritalis ebrietas. Denique: *Poculum inebrians quam præclarum est!* Ps. XXII, 5. Sed et alibi habes: *Rivos ejus inebria; multiplica generationes ejus;* eo quod ebrietas terræ Ps. LXIV, 11. cum infusa fuerit imbre cœlesti, suscitare semina, fructus multiplicare consueverit. Itaque verbum Dei quod sicut pluvia descendit de cœlo, ubi venas terræ nostræ, vel animæ ac mentis inebriavit prædicatione divina, excitavit virtutum studia diversarum, fructusque fidei et castæ devotionis adolevit; meritoque ei dicitur: *Visitasti terram, et inebriasti eam.* Susceptione *Ibid.*, 10. etenim corporis visitavit, ut sanaret infirmos: inebriavit gratia spiritali, ut anxios jucunditate mulceret.

25. Recte ergo Sponsæ dicitur: *Favum distillant labia tua, Sponsa: mel et lac sub lingua tua.* Os enim justi distillat sapientiam: de ore Cant. IV, 11. justi suavitatis et misericordiæ mella procedunt: in ore justi nullus dolus, nulla fallacia, nulla est amaritudo peccati. Audit Ecclesia verba justi, audit plebs Dei præcepta sapientis, delectatur alloquii suavitate, moralis disputationis jucunditate mulcetur, dicens: *Quam dulcia faucibus meis verba tua! super mel et favum ori meo;* quia mel apum ad horam delectat, sed cito
3 sapor ejus evanescit,[3] et plerumque viscera vitiosa læduntur; verborum autem moralium etsi pungunt mella, non lædunt. Cognosce tamen cui illa credantur; scriptum est enim: *In aurem insipientis nihil dicas; ne quando irrideat prudentes sermones tuos.* Evomet enim, et rejiciet Prov. XXIII, 9. sermonem tuum stultus, qui ejus non potest sentire suavitatem.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
104. A mandatis tuis intellexi: propter hoc odio habui omnem viam iniquitatis.	104. A mandatis tuis intellexi: propterea odivi omnem viam iniquitatis.

26. Sequitur: *A mandatis tuis intellexi: propter hoc odio habui omnem viam iniquitatis.* Consequens huic versiculo est: *Concupiscens sapientiam, serva mandata.* Sed nemo potest servare, Eccli. I, 23. nisi qui intelligit. Denique redduntur quotidie omnia verba Legis a quibusdam senioribus Judæorum, et nemo eorum potest custodire mandatum. Neque enim arborem dixerim custodire fœcunditatem naturæ, quæ luxuriat in foliis, vanescit in fructu: nec terram illam dixerim custodire fructus suos, quæ filicem invisam parit agricolis, edere frumenta non soleat: nec pastor custodire videtur pecus, qui eligere pabula profutura non noverit, lupos cavere, canibus[4] vallare ovilia sua, nesciat potum, cum
4 opus sit, ministrare. Nam producere tantummodo sine ulla cura mutum pecus, tantumdem est

[1] Mss. A, N, P, *verum cognovi. Itaque* etc.
[2] Mss. A, N, P, *a, quia.*
[3] Mss. A, N, P, *a, vanescit,* quæ vox occurrit et in subsequenti numero, et ideo videtur hic quoque vera esse lectio.
[4] Cod. *a, lupos cavere canibus, vallare,* etc.

quantum Scripturas legere tantum populum Ju-
1 dæorum. Ubi sint spiritalis pascua[1] sacramenti, ubi littera occidat, ubi intelligibiles incursent lupi, ubi sit requies refectionis, ubi spes resurrectionis, qui sunt canes qui pro gregis possint latrare custodia, populus et ipso grege magis mutus ignorat.

27. Itaque si dicat: Mandata custodio; respondetur ei: *Tu vero odisti disciplinam, et projecisti sermones meos post te. Si videbas furem, simul currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abundavit ne-*
2 *quitia, et lingua tua concinnavit dolum.*[2] *Sedens*
Ps. XLIX, 17-20. *adversus fratrem tuum detrahebas.* Non est hoc custodire mandata, sed prævaricari: statutis facere contraria, non est intelligere, sed ignorare. Quomodo possunt verba Dei dulcia esse in faucibus tuis, in quibus est amaritudo nequitiæ? Quomodo mel et lac sub lingua tua, cum dolum lingua tua componat; ut aliud pectore concipias, aliud forensi sermone prætendas, ut decipias incautum: cum tibi Petrus apostolus dicat, ut deponas omnem malitiam, et fucum simulationis abjicias, dicens: *Sicut nunc geniti infantes, ra-*
3 *tionabiles,*[3] *et sine dolo, lac concupiscite?* Ostendit
I Petr. II, 2. 4 enim nobis[4] quid sit mel et lac habere sub lingua; ut non maledicere maledicentibus, sed
5 benedictionem referre noverimus:[5] nesciamus odisse nisi viam iniquitatis; ut facere quod exsecramur, reluctanti caveamus affectu. Ideo Paulus cavebat in carne sua malum; quia oderat. Ideo Johannes monet in epistola sua ne
Rom. VII, 15 diligamus sæculum: *Quia omne quod in sæculo est, concupiscentia est carnis, et concupiscentia*
I Joan. II, 16. *oculorum, et jactantia vitæ.*

28. Est ergo in nobis ut et bene aliquid oderimus, et bene aliquid diligamus. Sicut enim bene amare possumus servos Dei, et bene diligere possumus inimicos nostros secundum ver-
Matth. V, 44. bum Domini: ita bene odisse possumus inimicos Dei, odisse iniquitatem, odisse perfidiam, odisse turpitudines, odisse mundi istius vanitates. Odio igitur esse debent quæ sæculi sunt; ne securis affectibus et otiosis blanditer conciliatricula voluptatis irrepat illecebra. Facile capit oculos petulantis forma meretricis, nisi eos odia premant justa, et impuritatem indignatus avertat affectus. Inflat plerumque homines, et tumido
6 resupinat fastidio nobilitatis jactantia,[6] et rerum adfluentia sæcularium; nisi pudeat in te aliena magis, quam propria laudari. Christus cum dives esset, pauper factus est: in paupere, non in divite te redemit. Confitentibus Dei Filium imperabat tacere, ut operibus magis quam sermonibus Deus agnosceretur: et tu nobilem te dicis, qui es factus e terra? David rex dicit: *Memento,* Domine, *quia pulvis sumus:* et tu in hoc caduco atque limoso genere gloriaris, et divitem te putas, qui cras potes esse mendicus; cum vita tua non in abundantia tua, sed in Dei sit misericordia? Cui honor, gloria, laus, perpetuitas a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.
Ps. CII, 14.

SERMO QUARTUS-DECIMUS.

ג Nun.

Lectio S. Ambrosii.

105. Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumet semitis meis.

Lectio Vulgata.

105. Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis.

UN littera hebræa est quarta-decima cujus interpretatio est *Unicus:* vel in alia interpretatione, *Pascua eorum.* Ecce ipsæ Hebræorum litteræ testificantur Dominum Jesum esse unicum Patris Filium, Verbum Dei. Denique primo statim versu David de unico Filio Dei dicit: *Lucerna pedibus meis*
7 *Verbum tuum,*[7] *et lumen semitis meis.* Unde intelligimus ideo per litteras Hebræorum psalmum hunc esse digestum; ut homo noster tamquam parvulus, et ab infantia per litterarum elementa formatus, quibus ætas puerilis adsuevit, usque ad maturitatem virtutis excrescat. Litteræ autem singulæ velut tituli sunt eorum versuum, qui sub iisdem litteris adscribuntur, seriem et continentiam declarantes, sicut hic *unicum* significat littera, et de unigenito Dei Filio, atque ejus æterni luminis claritate psalmi hujus portio prophetat.

2. Nec sane ab ista abhorret etiam illa in
8 alio reperta codice litteræ hujus interpretatio.[8] Quæ sunt enim pascua nostra, hoc est, fidelium, nisi Christus? In cujus pascuis se locatum Propheta lætatus est, dicens: *In loco pascuæ ibi me collocavit.* Ipse enim nos pascit, et reficit. Bona pascua divina sacramenta sunt. Carpis illic novum florem, qui bonum odorem dedit
Ps. XXII, 2.

[1] Mss. A, N, P, *a, pabula.*

[2] Ita nostri mss. A, N, P, *a,* plane consequenter cum mediolanensi psalterio, et cum superiori citatione, hoc ipso psalmo, sermone XI, n. 20. Lectio maurinæ editionis, *concinnabat dolos,* videtur ex editione Vulgata ab amanuensibus huc illata.

[3] Mss. A, N, P, *a, rationabile,* consequenter greco textui, uti et Vulgata habet.

[4] Mss. A, N, P, *a, ostendens nobis.*

[5] Mss. A, N, P, *a, noscamus.*

[6] « Edit. vet. *tumido ore supinat fastigium nobilitatis, jactantia* etc. Rom. et duo mss. *tumido resupinat fastigio nobilitatis jactantia.* Alii magno numero, *tumido ore supinat fastigio,* etc. Quatuor tantum, sed, nostro quidem judicio, hic præferendi, legunt, ut in corpore ». Ita Maurini. Sed illis quatuor mss., quos ipsi secuti sunt, addantur et nostri A. N, P, *a.*

[7] Mss. A, N, P, *a* addunt hic *Domine,* uti habetur et n. 5; sed videtur hic omissa vox ista ab Ambrosio apposita, quia supplebatur a contextu.

[8] Editiones omnes ante maurinam: *interpretatio, quæ est, pascua eorum, hoc est, fidelium. Quæ sunt pascua, nisi Christus?* Sed mss. omnes, quotquot agnoscuntur, habent ut in textu.

resurrectionis. Carpis lilium, hoc est, splendorem æternitatis. Carpis rosam,[1] hoc est, Dominici corporis sanguinem. Bona etiam pascua libri sunt scripturarum cœlestium, in quibus quotidiana lectione pascimur, in quibus recreamur ac reficimur, cum ea quæ scripta sunt, degustamus, vel summo ore libata frequentius ruminamus. His pascuis grex Domini saginatur.

3. Bona etiam Christi pascua, qui pascit in liliis, in splendore sanctorum: bona pascua etiam montes convallium. Nam et in his pascitur Christus, sicut capreolus, aut hinnulus cervorum. Montes sunt convallium, sicut luminaria istius mundi sedula humilitate fulgentes, qui virtutum diversarum præstant cacumine, et supra mundum meritis suis eminent. Isti sunt de quibus dicitur: *De hoc mundo non sunt, sicut et ego non sum de hoc mundo;*[2] quia supra mundum sunt qui Christum sequuntur. Convallis autem mundus est; ideoque disposuit in convalle fletus, eo quod in hoc mundo fletus sint lacrymæque. Et providens Dominus disposuit in hoc mundo Testamentum suum; ut magis hic fleamus peccata nostra, quam flenda servemus.

4. Pascua nostra etiam isti versiculi sunt, de quibus hodie tractaturi sumus, in quibus David dicit: Pascebam oves patris mei, ostendens veram lucernam, docens humilitatem. In pascuis talibus verus David, verus humilis, et manu fortis, *qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit,* et homo natus per Virginis partum humiliavit se usque ad mortem, oves Patris sui divina prædicatione pascebat; cum secundum Scripturas suum probaret adventum; cum quinque panibus et duobus piscibus hominum millia multa saturaret.

5. Hæc ergo nostra sunt pascua, hæc eorum qui possunt dicere: *Quam dulcia faucibus meis verba tua!* Hæc eorum pascua qui dicunt: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine.* Pascitur enim os nostrum verbo, cum loquimur mandata Dei Verbi. Pascitur et oculus noster interior lucernæ spiritalis lumine, quæ nobis in hac mundi nocte prælucet; ne sicut in tenebris ambulantes, incertis titubemus vestigiis, et viam veram invenire nequeamus. Intelligibilis igitur pedum gressus, intelligibilis et lucerna, quia Verbum Dei lucerna est. Nonne hoc in principio erat Verbum apud Deum? Quomodo ergo lucerna est? Nonne hoc erat verum lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum? Quomodo ergo lucerna dicitur? Esaias clamat: *Populus qui sedebat in tenebris, lucem vidit*[3] *magnam:* quomodo hic dicitur lucerna?

6. Sed videamus ne forte idem Verbum Dei aliis magna lux sit, aliis lucerna. Mihi lucerna, angelis lux est. Petro lux erat, quando adstitit ei Angelus in carcere, et lumen circumfulsit eum. Paulo lux erat, quando euntem ad persequendum populum Christianum circumfulsit eum lux[4] de cœlo, et audivit dicentem sibi: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Et magna quidem lux. Denique lucernæ Pauli lumen evanuit, ubi divinæ splendor lucis emicuit.

7. Et vere lucerna est mihi Christus, quando isto nostro ore recensetur. Lucet in limo, fulget in vase fictili thesaurus ille, quem habemus in vasis fictilibus. Mitte oleum, ne deficiat tibi; quia lumen lucernæ est oleum, non oleum terrestre,[5] sed illud oleum misericordiæ cœlestis et gratiæ, quo ungebantur prophetæ. Oleum tuum humilitas est, quo cervicis nostræ dura mollescunt: oleum tuum misericordia tua est, quo etiam collisa scopulis peccatorum foventur corpora. Hoc oleum vulnerato illi a latronibus, descendenti ex Hierusalem Evangelicus ille Samaritanus infudit, qui videns eum, misericordia motus est, et alligavit vulnera ejus, infundens oleum et vinum. Hoc oleum sanat ægrotos; misericordia enim a peccato liberat. Hoc oleum lucet in tenebris, si opera nostra luceant coram hominibus. Hoc oleum lucet in Ecclesiæ solemnitatibus. Denique quibus oleum non defuit, nec lumen fidei defecit; sed cum lampadibus in locum nuptiarum introire meruerunt: quæ autem in vasis suis oleum non tulerunt, hoc est, non habuerunt fidem, non prudentiam, non misericordiam, animæ in hoc constitutæ corpore, merito infidelitatis exclusæ sunt. Ideo et tu habeto semper lucernam ardentem, vel lucentem facem. Si enim neque lucerna, neque lampas tua luceat, stulta virgo diceris, nec introibis in thalamum Sponsi tui superioris; sed remanebis in tenebris cæcitatis, quasi qui oderis lucem, ne opera tua flagitiosa prodantur. *Omnis enim qui male agit, odit lucem.* Habeto fidem, habeto prudentiam, ut semper habeas in vasis tuis oleum misericordiæ, devotionis gratiam; quia prudentes acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus suis. Ungite, o homines, lampades vestras: cum jejunatis, ungite caput vestrum. Infundamus mentibus nostris oleum, ut corpus nostrum lucidum sit. Luceat tibi semper lucerna Verbum Dei: luceat et lucerna corporis tui, oculus tuus. Conscientia tua lucens bene in hoc corpore lucernæ lux est; quia ipsa est oculus tuus. Sit purus oculus tuus. Si conscientia tua munda sit, munda est caro tua: si autem tenebrosa est conscientia tua, etiam corpus tuum

Luc. IV, 21. Joan. VI, 9 et ss. Sup. v. 103. Joan. XVII, 14. Isai IX, 2. I Reg. XVII, 34. Philipp. II, 7. Act. XII, 7. Act. IX, 4. Matth. XXV, 10-12. Joan. III, 20.

[1] *Rosam* eo forte Dominicum sanguinem vocat, quod frequentius e vino rubei coloris consecraretur maxime ob similitudinem. Consule super ea re lib. IV *De Sacram.* cap. 4; et lib. I. *De Liturgia Gall.* cap. 5, num. 9, pag. 40. (Edit. Maur.)

[2] Ex hoc loco usque ad integrum n. 13 lacunam exhibet cod. A.

[3] Mss. N, P, *a, viderunt,* uti et alibi apud Ambrosium occurrit. Cf. Sabbat. ad h. l.

[4] Mss. N, P, *a, lumen.*

[5] Omnes edit. ante maurinam, ac non pauci mss., quos inter et nostri N, P, *a, fictilibus. Lumen lucernæ est, mitte oleum ne deficiat tibi lumen lucernæ. Et oleum non oleæ terrestris* etc. Septem alii mss. melioris notæ, Maurinis auctoribus, ut in textu.

conscientiæ tuæ nocte tenebrosum est. Lucernæ ergo et nos sumus toto operti corpore, vix aliquid exiguum habentes unde lucere possimus.

8. Denique et Johannes lucerna erat, sicut dixit Dominus de eo: *Ille erat lucerna ardens,* Joan. v, 35. *et illuminans.* Bona lucerna, quæ lumen accipiebat a Christo, ut lucere posset in hoc sæculo: merito ardens, merito illuminans; quia erat nuntius Christi, illuminans prædicatione fidei pectora singulorum. Sed et istis lucernis dedit, ut lux mundi essent, dicens ad apostolos: Matth. v, 14. *Vos estis lux mundi.* Ergo si gloria sanctorum nunc sicut lucerna, nunc sicut lux mundi fulgebat in hoc sæculo; quid dicimus de Verbo Dei, quod et lucerna est pedibus meis?

9. Et fortasse ubi non sunt tenebræ, non est lucerna Verbum Dei, sed supra lucernam, quia lux est. Tenebræ iis non sunt qui vident lucem. Denique, *tunc justi fulgebant sicut sol in regno* Matth. xiii, 43. *patris sui.* Et fortasse secundum Legem lucerna est Verbum Dei, secundum Evangelium lux magna est. Judæis lucerna est, et lucerna sub modio. Lucet Lex, sed non videtur; quia operta eorum doctrina est et contagione vitiorum,[1] et cæcitate perfidiæ: populo autem ex nationibus lux est. Denique, *populo qui sedebat in regione* Isai. ix, 2. *umbræ mortis, lux orta est eis.* Aperi igitur fenestras tuas, ut splendor tibi magnæ lucis introeat. Paratum fac candelabrum tuum, ut lux tua non operiatur integumento corporis tui, et mensura terrenæ hujus fragilitatis; sed supra mensuram corporeæ infirmitatis animæ tuæ virtute præfulgeas. Aut si ad mensuram teneris, vide ne superefficiant ipsæ mensuræ, ne sueréffluant; sed bonis seminibus sint contentæ.[2] Non sit otiosus sermo tuus, non ferietur et vacet verbum tuum; ne fiat lucerna sub modio. Potens est Deus qui super candelabrum constituat lucernam tuam; ut luceat omnibus qui in domo sunt, ut qui ingrediuntur lumen videant. Candelabrum principale nostrum est. Pone sermonem in principali tuo, et omnibus luceat qui ingrediuntur in Ecclesiam. Accipe et aliud candelabrum. Considera os tuum, considera et sermonem tuum. Nonne os tuum candelabrum est, et verbum tuum lucerna est, cum de ore tuo profertur? Hæc lucerna semper tibi luceat, hoc est, verbum tuum luceat, et numquam extinguatur.

10. Quæris ut doceam quomodo non possit exstingui? Scriptum est: Lumen justi semper inextinguibile est; *lumen* autem *impiorum extinguetur.* Hoc lumen erat lucernæ, quæ lucebat Job. xviii, 5. in tabernaculo Testimonii, et hodie quæ lucet in Ecclesia, vir sapiens. Hic est oculus Ecclesiæ, qui non dicit manibus, hoc est, operantibus, sed non acutis ad intelligendum: Non estis mihi necessarii. Ergo super candelabrum lucebat qui dicebat: *Nostra autem conversatio in cœlis est.* Philip. iii, 20. Nam et David tota mente jam conversabatur in cœlo, et adhuc tamen dicebat: *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Aut fortasse quasi bonus magister mihi præire cupiebat; ut lumen sequi discerem, et illius pedibus ambularem. Ostendit ergo mihi hanc lucernam sequi discere in istius ignorantiæ, in istius operimenti corporei tenebris constituto;[3] ut Christum sequens, nullum lapidem offensionis incurram. Errabat Petrus in tenebris ignorantiæ, negabat Christum esse moriturum; quia adhuc non videbat moriturum et resurrecturum esse pro nobis. Conversus ad eum Dominus ait: *Vade retro post me.* Ostendit Matth. xvi, 23. illi lucernam quam deberet sequi, *post me,* dicens. Sequutus verbum Dei confirmatus est: postea cœpit inhærere Christo, timens ne iterum aliquo laberetur errore. Nonne et ipse qui dicebat: *Lucerna pedibus meis verbum tuum,* ad hanc lucernam festinavit, cum diceret in mari: *Domine.... jube me venire ad te super aquam;* Matth. xiv, 28. sed quia non sequebatur lucernam, motus est, atque titubavit, naturæ vehementioris[4] mole turbatus?

11. Sequamur ergo lucernam hanc; et sicut in nocte ambulemus ad lumen. Multæ foveæ, multi scopuli in istius sæculi caligine non videntur. Præfer tibi lucernam quam Propheta monstravit: vide quo debeas transferre vestigium, contuere ubi pedem ponere mentis internæ: per singulos cura sit gressus: nulli credas tuum, nisi præeunte lucernæ istius luce, processum. Nam ubi putas quod luceat, gurges est: videtur lucere, sed polluit; et ubi putas solidum esse vel siccum, ibi lubricum est, si lucerna tibi longius sit.[5] Sit ergo fides tibi itineris tui prævia, sit tibi iter scriptura divina. Bonus est cœlestis ductus eloquii. Ex hac lucerna accende et tu lucernam; ut luceat interior oculus tuus, qui lucerna est tui corporis. Multas habes lucernas: accende omnes, quia dictum est tibi: *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ vestræ ardentes.* Quia Luc. xii, 35. multæ sunt tenebræ, multæ sunt lucernæ necessariæ; ut meritorum nostrorum in tantis

[1] Ita habent mss. nonnulli, quos inter nostri N, P, *a,* et cunctæ edit. ante maurinam. Maurini vero, alios mss. secuti substituerunt, *cogitatione vitiorum,* quia, notant ipsi Maurini, allusio videtur hic fieri ad opinionem sacerdotum Judaici populi, qui cogitationes ac desideria Legi contraria non condemnabant. At nobis nimis artificiosa visa est hæc explicatio, et anteriorum editionum lectio magis arrisit.

[2] Mss. N, P, *a,* cum aliis nonnullis quos Maurini inspexerunt: *Supereffluat ipsa mensura; supereffluat, sed bonis conferta seminibus.*

[3] Editt. vet. et mss. aliquot, quos inter nostri N, *a, lucernam: hanc sequar in istius ignorantiæ operimento, in istius corporis tenebris constitutus.* Rom.... *in istius ignorantiæ tenebris, in istius corporeæ fragilitatis operimento constitutus.* Aliorum mss. quatuor, Maurinis testibus, *hanc lucernam. Sequar discere* etc. Unus, *hanc lucernam, ut discerem sequi* etc. Sex denique ut supra in contextu. Duriuscula sane locutio, notant Maurini, et quam credibile est vitare voluisse eos, qui tot varietates induxere. Sed eam tamen confirmant superiora, *ut lumen sequi discerem.*

[4] Id est, majori vi naturalis elementi, scilicet maris.

[5] Ita mss. N, P, *a,* qui tantum exhibent intelligibilem lectionem. Maurina editio: *lubricum est. Sed et si lucerna tibi, iter longius sit;* quod aliquid ænigmaticum sonat. Romana editio: *lubricum est. Sed etsi lucerna tibi longius sit, sit ergo fides* etc., quæ ne lectio quidem satis apta apparet.

tenebris lumen eluceat. Istas lucernas Lex significavit semper lucere debere in tabernaculo Testimonii, non illas quas Judæi accendunt
Exod. xxvii, 26. quotidie. Illæ sub umbra lucent, et extinguuntur quotidie; quia quod faciunt, non vident; quod legunt, nesciunt, accipientes secundum litteram quod præcipitur secundum spiritum. Tabernaculum enim Testimonii corpus hoc nostrum est, in quo Christus advenit, per amplius et perfe-
Heb. ix, 11, 12. ctius tabernaculum, sicut scriptum est; ut per sanguinem suum intraret in sancta, et conscientiam nostram ab omni opere mortuorum et labe mundaret; quo in corporibus nostris, quæ suorum testimonio et qualitate factorum cogitationum nostrarum abscondita et occulta testantur, lucernarum modo luceat nostrarum lux clara virtutum. Istæ sunt lucernæ ardentes, quæ die ac nocte in templo Dei lucent. Si templum Dei in corpore tuo servas; si membra tua membra sunt Christi, lucent virtutes tuæ, quas nullus extinguit, nisi eas tuum crimen extinxerit. Hoc lumine castæ mentis et piæ devotionis solemnitatis nostræ festa resplendeant.

12. Luceat ergo semper lucerna tua. Arguit Christus etiam eos qui utuntur lucerna, si non semper utantur, dicens: *Sint lumbi vestri præ-*
Luc. xii, 35. *cincti, et lucernæ ardentes.* Non ad horam exsultemus in lumine. Ad horam exsultat qui audit verbum in ecclesia, et gaudet; egressus autem obliviscitur quod audivit, et negligit. Iste est qui sine lucerna in domo sua ambulat; ideoque in tenebris ambulat qui opera tenebrarum facit, in commessationibus et ebrietatibus, in cubilibus et impudicitiis, in contentionibus et æmulationibus, indutus vestimenta diaboli, non Christum. Hæc fiunt quando verbi lucerna non lucet. Numquam ergo negligamus verbum Domini, ex quo nobis omnium origo virtutum est, universorumque operum quidam processus. Si membra corporis nostri sine luce operari recte non queunt (nam pedes vacillant sine lumine, et manus errant); quanto magis ad verbi lumen dirigenda sunt animæ nostræ vestigia, atque mentis incessus? Sunt et manus animæ quæ bene tangunt (ut tetigit Thomas Dominicæ resurrectionis
Joan. xx, 27. indicia), si verbi præsentis nobis lumen luceat. Hæc lucerna accensa sit in omni verbo, in omni opere. Ad hanc lucernam gressus noster forensis internusque moveatur.

13. Sed jam progrediamur ad cetera, et fiat pedibus meis lucerna verbum Dei, et semitis meis lux. Pedibus lucerna satis est ad ambulandum, semitis non est satis ad illuminandum: idem Verbum tamen et pedibus lucerna est, et semitis lux est; quia idem unigenitus Dei Filius et delinquentibus advocatus, et remunerator est fortibus, peccatorum remissor, præmiorum largitor.

	Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
A	106. Juravi, et statui custodire judicia justitiæ tuæ.	106. Juravi, et statui custodire judicia justitiæ tuæ.

14. Itaque cui lucerna fuerit Verbum Dei, huic quocumque pergit, lucent semitæ, sicut lucebant sancto David; et ideo quasi in lumine ambulans dicit: *Juravi, et statui custodire judicia justitiæ tuæ. Humiliatus sum usquequaque.*[1] Vox [1]
ambulantis in lumine est cum auctoritate dicere: *Juravi et statui.* Qui enim statuit, non movetur,
B non metuit ne cadat; quia plus est statuere, quam stare. Stat igitur David mentis statione fundatus, nec timet ne in his mundi hujus tenebris possit errare; si enim metueret, non juraret: si trepidaret, utrum divina posset custodire judicia, non cum jurisjurandi statueret sacramento. Nemo bene jurat, nisi qui potest scire quod jurat. Jurare igitur indicium scientiæ, testimonium conscientiæ est. Et bene jurat, qui ad lucernam verbi pedes suos dirigit, qui lucem
C in semitis suis cernit. Lux tibi præeat, si jurare disponis, id est, cognitio veritatis præcedat; ut vinculum sacramenti tibi non possit nocere. Ubi religio sanctior, ibi fides veritatis est plenior. Denique ideo Dominus, qui venit docere parvulos, imbuere novos, firmare perfectos,[2] ait in [2]
Evangelio: *Non jurandum omnino;* quia infirmis Matth. v, 34.
loquebatur. Denique non ad solos apostolos loquebatur, sed ad turbas; voluit enim te non jurare omnino neque per cœlum, neque per
D terram, neque per Hierosolymam, neque per caput tuum, per hæc videlicet quæ subjecta non Ibid., 34-36.
sunt tuæ potestati. *Juravit Dominus, nec pœnitebit eum.* Juret ergo ille quem sacramenti sui Ps. cix, 4.
pœnitere non poterit. Et quid juravit Dominus? Quia Christus in æternum sacerdos est. Ibid.
Numquid incertum, numquid impossibile erat quod juravit Dominus? Numquid poterat esse mutabile? Noli ergo usurpare exemplum sacramenti, qui implendi sacramenti non habes po-
E testatem.

15. Quid igitur juravit David? *Custodire judicia justitiæ Domini.* In nullo videlicet jam perfectum, jam instructum divinæ justitiæ movebant judicia. Quanti moventur, cum vident justum aliquem orbatum liberis, dispendiisque frequentibus ad ultimæ egestatis deductum necessitatem, ut ipsa alimentorum subsidia habere non possit; fractum ægritudine gravi, et perpetua debilitate vexatum, ut obire nequeat communis officia
F naturæ! Sed qui firmus est, non movetur, et is magis intelligit justitiam Dei prædicandam; *quia corripit Dominus quem diligit.* Numquid Hebr. xii, 6.
non frequentius corripitur filius, quam servulus? Injusta ergo pietas patris, magis quam Domini severitas? Asperioribus exercet pater filium, quam dominus vernaculum. Sed dura patris non æstimantur impertita flagella; quia vult filium

[1] Verba hæc: *Humiliatus* etc. non esse Ambrosii, sed insertionem amanuensium, probatur e n. 19, ubi versio Ambrosii habet *nimis,* non *usquequaque.*

[2] Mss. novem, Maurinis auctoribus, et nostri A, N, P, *a, firmare imperfectos.* Reliqui, et cunctæ edit., *firmare perfectos,* quod optimum reddit sensum, nam et perfecti opus habent ut in perfectione solidentur.

meliorem esse, quam servulum. Eruditio[1] ergo plena justitiæ est.

16. Orbatus est sanctus Job liberis suis, in quos Dominus potestatem diabolo dedit. Numquid iniquus Deus? Absit: immo justus; quia probaturus justum suum, per hujusmodi exercitia in quibus ejus est probata patientia, magis dignum qui probaretur, effecit. Quo enim clarius meritum coronati, hoc uberior justitia coronantis. Nudatus est facultatibus cum dives esset, et hæc Deo subiit permittente dispendia. Non erant pecuniæ jam damna, sed vitæ; cum deesset alimonia, ademptis omnibus. Quis accuset justitiam Dei; cum Job si non omnem amisisset pecuniam, non tantam invenisset gratiam? Athletam suum nudum ungere voluit Deus oleo pœnitentiæ;[2] ut et subeundo faceret certamini fortiorem, et emerendo præmio digniorem. Perfusus totum corpus vulnere gravi, sedebat in stercore, radens saniem sævis ulcerum vibicibus defluentem: et hoc permissu Domini diabolus intulerat justo viro. Videretur vicisse sibi diabolus, nisi accepta, quam poposcerat, potestate esset etiam ipse superatus. Quid igitur fuit illa tentatio, quid inopia facultatum, destitutio filiorum, tolerantia vulnerum, nisi exercitium fidei, insigne patientiæ, eruditio gloriosa virtutis, confessio plena victoriæ, ut qui ante contradicentem habebat diabolum, postea non haberet? Nemo ergo dura puter esse quæ justa sunt. Non videbantur dura ei, qui poterat dicere: *Nudus natus sum, nudus exibo: Dominus dedit, Dominus* Job I, 21. *abstulit.... sit nomen Domini benedictum.* Benedicit enim Dominum justus cum laborat, peccator cum luxuriat.[3] Non ergo ex infirmitate nostra vis æstimanda justitiæ est.

17. Quid durum putamus esse quidquid per imbecillitatem animi ferre non possumus? Tolle persecutiones, et martyres desunt. Sed et persecutores Deus, id est, potestates sæculi est passus adsurgere, ne deessent qui vincerent Christo. Quis tunc non dixit infirmus: Domine, cur dedisti plebem tuam in potestatem persequentium? Sed quis hodie neget beatiores illos esse qui passi sunt, quam illos quos nulla vexarunt supplicia persecutorum?

18. Justus ergo optat probari, tentari non timet: qui enim statuit custodire judicia Dei, non timet tentationes. Ubi statuit, nisi in corde? Illic enim radicati et fundati esse debemus, non fluitantes, neque mobiles omni vento doctrinæ. Intus ergo statuamus in corde nostro, in pectore, in animo; ut nobis fiat illud propheticum: Prov. XII, 5. *Cogitationes justorum semitæ.* In his semitis bene ambulat justus; ideoque dicit: *Proba me, Do-* Ps. XXV, 2. *mine, et tenta me.* Denique hoc quoque loco auctoritati respondens suæ, qui juraverat, et statuerat custodire judicia justitiæ Domini, probari se voluisse dicit, qui humilitatem subeundam credidit esse pro Christo.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
107. Humiliatus sum nimis, Domine: vivifica me secundum verbum tuum.	107. Humiliatus sum usquequaque, Domine: vivifica me secundum verbum tuum.

19. Ideoque ait: *Humiliatus sum nimis.* Non solum humiliatum, sed etiam nimis humiliatum se esse gaudet. Beatus qui gloriatur humilitate magis, quam potestate. Potestas decipit, humilitas non destituit. Bona humilitas, quæ etiam in Christo laudem virtutis invenit. Hanc in illo plus veneror, quam creationem; quia creati ad laborem sumus, redempti ad quietem. Denique ipse advocans populos ad misericordiam suam, de humilitate propria gloriatur, dicens: *Palam factus sum non quærentibus me: apparui iis qui me non interrogabant.* Et alibi: *Scapulas meas* Isai. LXV, 1. *dedi in flagella, maxillas meas in palmas: faciem autem meam non averti a confusione sputorum.* Recte ergo David humiliare se voluit, Isai L, 6. ut tribulationum Christi in se ipso, quod deesset, impleret.

20. Potest et ipse hoc ex sua persona per os David locutus dixisse: *Humiliatus sum nimis,* qui dixit in Evangelio: *Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris.* Discamus ergo ab eo, Matth. XI, 28, 29. qui docere nos voluit quod proficeret ad salutem, et nobis dicit: *Discite a me.* Non est mediocre quod dicit, *Discite:* et addidit, *A me discite.* Non facile potest quisquam humilitatem docere inflatus: quamvis[4] sit humana præditus sapientia, mens tamen inflatur, quam superbia carnis extollit. Et qui paupertate contentus est, non est contentus injuria: et qui potest ferre verberum pœnas, exagitatur verborum contumeliis: et qui potest administrationes contemnere, dolet sibi aliquem honorificentia esse prælatum. Grande est in omnibus humilitatis tenere mensuras. Superbia hominem prima dejecit. Dum plus volumus, etiam quod minus est solemus amittere. Bona humilitas, quæ nihil appetendo, totum quod contemnit, adipiscitur. Ipse Dominus Jesus se humiliavit, ut nos elevaret; et humiliavit se usque ad crucem. *Propter quod exaltavit,* inquit, *illum Deus.... ut in nomine ejus omne genu flectatur.* Quanta fecit Dominus Philip. II, 9, 10. audeo dicere, et non flexi ei genu? Sed flexi ei postquam se humiliavit. Sic enim, hoc est, per humilitatem, per crucem sibi Ecclesiam congregavit.

[1] *Eruditio* hic dem sonat, ac verberum castigatio. (Edit. Maur.)

[2] *Pœnitentia* habet hic pœnæ sive doloris significationem. Eam vocem omnes habent mss.

[3] Id est, cum bonis abundat.

[4] Ita editt. cum paucis mss. Alii autem partim, *humilitatem docere: inflat quemvis humana sapientia, mens carnis extollit* etc., ut nostri A, N, P, *a;* partim, *humilitatem docere inflatus: quamvis humana mens sapientia carnis extollatur;* vel etiam, *humana sapientia mens carnis extollitur.*

21. David rex erat; incerta et occulta sapientiæ sibi patefacta testatur; sed ideo se magis humiliabat. At vero Ezechias cecidit ab altitudine cordis sui. Ille laudabilis rex, ille qui de obsidione, de ægritudine beneficiis Domini et mirabilibus liberatur, cecidit per superbiam, et gratiam meriti superioris imminuit. Quid fuisset Joseph, si humilis non fuisset? Scivit sibi obfuisse, quod prælatus erat fratribus: etiam pius amor miseriam prælationis invenerat. Prælatio armavit fratres; humilitas conciliavit extraneos: prælatio concitavit germanos; humilitas regem subditum fecit; ut vere quasi ex persona Joseph dictum putemus, quod hic ipse supra dixit: *Humiliatus sum, et salvum me fecit:* quamquam si consideremus quæ iste toleravit, ex persona sua eum dixisse reperiemus.

Ps. CXIV, 6.

22. Golia superato, occurrerant juvenculæ psallentes: *Saul in millibus, David in decem millibus:* commotum est fel regis, et quærebat eum occidere: et humiliavit se David ante Jonathan filium regis, et convertit ejus affectum; ut quem successorem patrii regni potuerat habere suspectum, eumdem adversum studia paterna servaret, dicens patri: *Quid peccas in sanguinem innocentis?* et id vocem extorqueret invito, quod non mereretur occidi David. Recte ergo ait: *Humiliatus sum, et salvum me fecit.* Et iterum cum ad eum propheta venisset, et indignationem Domini in causa Bethsabee mulieris denuntiasset, humiliavit se, et ait: *Peccavi Domino.* Et dixit Nathan ad eum: *Quoniam pœnituit te, abstulit Dominus peccatum tuum: non morte morieris.* Bona igitur humilitas. Denique humiliatus est, et salvus factus est. Et alio loco, cum propter numeratum populum Dominus esset offensus, et misisset prophetam Gad, qui regi David diceret: *Elige tibi quid velis fieri, triennio famem super terram, aut tribus mensibus fugere te a facie inimicorum tuorum persequentium te, aut fieri triduo mortem in terra;* respondit David: *Angustiæ sunt mihi hæc tria: sed magis incidam in manum Domini, quoniam magna est misericordia illius valde, quam in manus hominum incidam.* Et cum dedisset Dominus mortem in Israel a mane usque ad horam prandii, septuaginta millibus hominum mortuis, respexit David ad Dominum, et cum vidisset Angelum ferientem populum, dixit: *Ecce ego peccavi, et ego pastor male feci: et isti in hoc grege quid fecerunt? Fiat manus tua in me, et in domum patris mei.* Et propitius factus est Dominus, cum sacrificium reconciliationis Domino esset oblatum. Bona ergo humilitas, quæ regem plebemque servavit. Itaque, reconciliato Domino, ait David: *Bonum mihi est, quod humiliatus sum.*

I Reg. XVIII, 7.
I Reg. XIX, 5.
Ps. CXIV, 7.
II Reg. XII, 13.
II Reg. XXIV, 13.
Ibid., 14.
Ibid., 17.
Sup. v. 71

23. Bona ergo humilitas, præsertim si adjungatur ei devotio voluntaria. Ideoque se vivificari secundum verbum petit; ut secundum verbum vivat, et omnia cum ratione faciat, non secundum carnis voluntatem. Unde mysticum[1] illud etiam moraliter accipi potest: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Et tu imitator esto Dei. Quomodo imitator? Numquid cœlum potes facere, aut terram, aut mare? Non utique: sed ut omnia per verbum facias, nihil sine verbo: omnia cum ratione, nihil sine ratione; quia non es irrationabilis, o homo, sed rationabilis.

1

Joan. I, 1-3

Lectio S. Ambrosii.

108. Voluntaria oris mei comproba, Domine, et judicia tua doce me.

Lectio Vulgata.

108. Voluntaria oris mei beneplacita fac, Domine: et judicia tua doce me.

24. Sequitur versus quartus: *Voluntaria oris mei comproba, Domine, et judicia tua doce me.* Qui se humiliat, vivificatur secundum promissum Domini: qui vivificatur spiritu Dei, voluntarius est minister; plurimum enim refert utrum ex voluntate quid facias, an ex necessitate, quod placeat Deo. Denique voluntarius minister habet præmium; coactus dispensat obsequium, sicut Apostolo docente cognovimus. Scripsit enim: *Væ enim mihi est si non evangelizavero! Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est.* Vide voluntarium exsecutorem cœlestis arbitrii. Liber erat ex omnibus, et omnium servus est factus, voluntate utique, non necessitate; ut plurimos lucraretur. Iis quoque qui Legis vinculo tenerentur, quasi sub Lege esset, se exhibuit, cum sub Lege non esset; ut eos servaret qui sub Lege vivebant. Infirmis infirmus factus est, ut infirmos adsumptione infirmitatis propriæ sustineret. Omnibus omnia factus est, non legitima necessitate,[2] sed voluntatis obsequio. Aperuit mihi hujus altitudinem consilii in epistola ad Philemonem scripta; quia quod ipse esset, alium esse vellet, ut voluntate potius quam necessitate detulisse Domino videretur. Itaque pro Onesimo interveniens sic ait: *Tu autem illum ut mea viscera suscipe, quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis Evangelii: sed sine consilio tuo nihil facere volui, ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.* Quam sedulus suasor, qui cum esset vas electionis divinæ, consortium consilii

I Cor. IX, 16, 17.
Ibid., 19-22.
2
Philem. XII, 13, 14.

[1] *Mysticum,* hoc loco neutiquam opponitur litterali; quandoquidem ubique litteralem hujusce textus Evangelici sensum constantissime propugnat Ambrosius: atque adeo interpunctionem ab Alexandrinis et Ægyptiis nec non et a Photino eo inductam, ne vel minima hæresi arianæ daretur occasio rejiciendam contendit, ut videre est Enar. in Ps. 36, num. 35 et Comm. in cap. I. Lucæ. Hic ergo testimonium illud ideo *mysticum* dicitur, quia rem minime corpoream, sed a sensibus, immo ab ipso humano intellectu remotissimam exponat, æternam scilicet Verbi divini generationem. Moralitas autem in eo est, quod λόγος græci codicis latine verbum et rationem significet. Porro cum ex memoratis verbis morali sensu haudquaquam excludi litteralem nobiscum confiteri cogantur novi hæretici, quamobrem etiam non confitebuntur, sicubi sacrum illud effatum: *Hoc est corpus meum,* a Patribus mystice ac spiritaliter expositum videant, inde tamen naturalem et litteralem interpretationem non excludendam? (Edit. Maur.)

[2] *Legitima necessitas* est ea, quam lex imponit.

non dedignabatur alieni, ne alterum fructu voluntatis propriæ defraudaret! Recte ergo David ait quasi propheta: *Voluntaria oris mei comproba, Domine,* oris sui offerens Domino sacrificium voluntarium; eo quod ut apis illa prophetica bonos flores colligere ore consueverit, favos ore fingere, mella ore componere, et ex herbis suavibus ore filios legere:[1] quæ *cum sit,* inquit, *robore infirma, sapientiæ prædicatione* Prov. VI, 8. *substantiæ suæ producit ætatem.* Quod sit istud voluntarium oris sacrificium, recognosce: *Im-* Ps. XLIX, 14. *mola,* inquit, *Deo sacrificium laudis.*

25. Exspectat Dominus voluntarios ministros. Denique in libro Esaiæ dicit Dominus: *Quem* Isai. VI, 8 *mittam?* Utique servulo suo poterat imperare, quem dignum qui mitteretur, invenerat: sed maluit eum spontaneæ oblationis non fraudare mercede, qui ut ipse se offerret, præstolatus est. Et quamvis ejus sciret affectum, exspectavit tamen vocem, ut cumularet gratiam. Unde se *Ibid.* offerens Esaias ait: *Ecce ego, mitte me:* et sic postea missus est ad populum. Ideo de eo dic- Rom. X, 20. tum est: *Quia Esaias audet, et dicit.* Etenim quasi voluntarium organum uberiore spiritus sui gratia Christus implevit.

26. Nec otiose hoc positum puto, quia voluntaria oris sui placere desiderat Domino. Multi prophetæ; sed in omnibus oris voluntaria placent. Excusabat Hieremias, dicens: *Quis es, dominator Domine? Ecce nescio loqui, quia juvenior sum ego. Et dixit ei Dominus: Noli dicere, quia juvenior sum ego; quia ad omnes ad quoscumque misero te, abibis; et secundum omnia quæcumque mandavero tibi, lo-* Jerem. I, 6, 7 *queris.* Verecunde propheta ætatem corporis prætendebat, ne exsequendis cœlestibus imperatis impar esse adolescentia deprehenderetur. Sed Deus, ut qui morum magis quam annorum judicaret ætatem considerandam, et in juvenili corpore maturitatem robustæ sapientiæ in suo servulo prævideret, ait: *Noli dicere, juvenior sum ego;* hoc est, prohibuit eum juvenilis ætatis contemplatione vires suas perpendere, cui fides caniciem sapientiæ ministraret. Et iterum in posterioribus cum dixisset idem propheta: *Seduxisti me, Domine, et seductus sum.... Et dixi: Non nominabo nomen ejus, et non loquar in nomine ejus ultra;* addidit: *Et factus est in corde meo, ut ignis ardens, flammans in ossibus meis: et dissolutus sum undique,* Jerem. XX, 7, 9. *et ferre non possum.* Advertimus igitur quod iis etiam qui aut excusandum officium suum, aut certa aliqua causa negandum putaverint, Dominus tamen noster aut ratione persuadeat, aut cupiditate propheticæ revelationis inspiret, ut ad subeundum officium voluntate concurrant, non necessitate conscendant; quo merces ad eos integræ devotionis possit plenior pervenire. Prophetavit et Caiphas: *Quia expedit unum hominem mori pro populo:* sed hoc voluntarium Joan. XI, 50. oris ministerium non erat, quia loquebatur invitus. Denique quid diceret, nesciebat.

27. Quæ ergo voluntaria oris sui Domino David placere desiderat? *Elegi abjectus esse in domo Domini magis quam habitare in tabernaculis peccatorum. Audiam quid loquatur in me* Ps. LXXXIII, 11. *Dominus Deus. Aperiam in parabolis os meum,* Ps. LXXXIV, 9. *loquar propositiones ab initio sæculi. Paravi lu-* Ps. LXXVII, 2. *cernam Christo meo.* Corpus suum quod erat Ps. LXXXI, 17. ante limosum, et cœno hæreditariæ colluvionis obstructum, ut oleum spiritale recipere non posset[2], Christo paravit, ut luceat. Christo lucet, cujus opera in Christi lucent lumine. Christo lucebat Petrus, cum diceret: *In nomine Jesu Christi Nazareni surge, et ambula.* Christo lucebat Act. III, 6. ille qui dicebat: *Sanet te Dominus Jesus.* Christo Act. IX, 34. lucebat martyrum lucerna, qui pro Christo subiere martyrium. Christo lucebat David, qui poterat dicere: *Cor meum, et caro mea exsultaverunt in Deum vivum.* Christo paraverat mentem, Ps. LXXXIII, 3. cum de eo, a quo frequenter ad mortem fuerat appetitus, diceret: *Non mihi contingat a Domino, si fecero hoc verbum, domino meo, Christo Domini injicere manum meam.* Cum majorem haberet cau- I Reg. XXIV, 7. sam tuendæ salutis suæ, ut occideret persequentem; etiam alios qui suadebant inimico non esse parcendum, quem Dominus juxta promissum suum, in manus ipsius tradidisset, ab ejus necandi cupiditate revocabat. Christo lucebat Propheta, cum de eo qui patris domum turpi maculaverat incestu, qui patris salutem parricidalibus præliis appetebat, pius tamen pater diceret ad prælium profecturis: *Parcite filio meo Absessalon.* II Reg. XVIII, 5. Tacebat improbitatis scelus: pietatis autem gradum, et nomen necessitudinis præferebat; ut pugnaturi non adversarium regis, sed filium cogitantes, dolorem læsæ pietatis inhiberent. Et post mortem ejus operuit faciem suam, et voce magna clamabat, dicens: *Filius meus Absessalon, filius meus.* Hanc vocem parricida non meruit: *Ibid.*, 33. sed Christi prophetabat gratiam. Didicerat Propheta de Christo bonus esse pater, qui bono filio serviebat.

28. Denique ideo dicebat: *Et judicia tua doce me;* quia judicia Dei sicut abyssus multa, et inscrutabilia, ut Apostolus dicit. Ideo non po- Rom. XI, 33. terat ea, nisi Christo docente, cognoscere; quia unus magister omnium Christus est. Hæc au- Matth. XXIII, 8. tem Christi judicia sunt, ut iis qui nobis insidiati fuerint, noverimus non vicem injuriæ rependendam, sed pro injuria magis deferendam gratiam. Denique maledicentibus non remale-

[1] Ita mss. sex. Reliqui vero et ant. editt., *ore flores legere.* Rom., *ore natos legere.* Scilicet quia adverterant editores Ambr. alludere ad Virgilianum illud e lib. 4 Georg.

Verum ipsæ e foliis natos, et suavibus herbis
Ore legunt.

Vide hac ipsa de re lib. v, Hexaemeron. cap. 21, n. 67. (Edit. Maur.)

[2] Editt., *ut oleum spiritale recipere posset.* Mss. .... *non posset.* Melius; si quidem hoc loci ante *ut,* subintelligendum est, *ita:* quæ dicendi forma bonis auctoribus est familiaris. (Edit. Maur.)

dixit, percutientes non repercussit; sed magis etiam crucifixus pro persequentibus se piæ intercessionis apud Patrem auxilium deferebat dicens: *Pater, dimitte illis; non enim sciunt quid faciunt.* Hæc igitur quisquis fecerit legis judicia[1], remuneratione donatur a Christo.

[1] Luc. XXIII, 34.

Lectio S. Ambrosii.

109. Anima mea in manibus tuis semper, et legem tuam non sum oblitus.

Lectio Vulgata.

109. Anima mea in manibus meis semper: et legem tuam non sum oblitus.

29. Sed quis judicia Dei doceri potest[2], nisi qui animam suam semper intenderit ad Dominum? Qui potest dicere: *Anima mea in manibus tuis semper, et legem tuam non sum oblitus.* Aliqui habent: *Anima mea in manibus meis*[3] *semper,* hoc est, in actibus meis, hoc est, in operibus meis. Quamvis in periculis positus, dicit justus ad Dominum: Propter te quotidie morior, quotidie periclitor: periclitor ab insidiatore, periclitor ab obtrectatore, periclitor ab iis quos arguo, quos revinco; periclitor pro veritate atque justitia[4]: ego tamen nec periculis territus tuæ legis oblitus sum; propterea, *in manibus meis anima mea.* Sed quia plerique habent: *Anima mea in manibus tuis semper;* hoc latius explanandum arbitror.

30. Scit Propheta, scit ubi animæ suæ præsidium locet, unde opem speret: in manibus Dei constituere vult animam suam; *quia cor regis in manu Dei est.* Quicumque proprium corpus subegerit, nec ejus passionibus turbari animam suam rector sui congrua vivacitate permiserit; is bene regia quadam potestate se cohibens rex dicitur, quod regere se noverit, et arbiter sui juris sit; non captivus trahatur in culpam, nec præceps feratur in vitium. Hujus anima non perit in æternum, nec quisquam rapit eam de manu Patris omnipotentis aut Filii. Manus enim Dei quæ solidavit cœlum, quos tenuerit, non amittit.

Prov. XXI, 1.

31. Quæ sint igitur istæ manus, consideremus. In Canticis habes: *Læva ejus sub capite meo, et dextera ejus complectetur me.* Hæc loquitur Sponsa de Christo, anima de Verbo Dei. Christus autem idem est Verbum Dei, atque sapientia: beata ergo anima, quam complectitur sapientia. Magna est sapientiæ manus; magna dextera totam complectitur animam: tota enim munita est quæ desponsata Dei Verbo est: plenitudo enim sapientiæ, timere Deum. Quæ ergo Deum timet anima, pleno se munit ipsa præsidio: mittit sapientia lævam suam sub collum ejus, dexteram autem in complexum ejus. Utrumque quidem brachium ejus ad utilia extenditur; habent tamen proprietates suas[5] singulæ manus. Sapientia in dextera, et longitudo vitæ est; in sinistra autem divitiæ et gloria. Bonis utique manus utraque dotata est dotibus; in eo tamen habent varietatem sui muneris, quod et præsentia et futura tempora comprehendunt, ut læva præsentium remuneratrix, dextera futurorum sit.

Cant. II, 6.

32. Possumus hoc etiam de prophetia sancti patriarchæ Israel cognoscere. Nam cum dexteram suam posuisset super Ephræm, sinistram autem super Manassen; et convertere eas Joseph ætatum consideratione voluisset, ut dexteram patris super caput Manasse senioris filii collocaret; noluit et dixit: *Scio, fili; et hic erit in populum, et hic exaltabitur: sed frater junior major illo erit.* In quo major? In eo utique quia benedictione prælatus est, dicentibus posteris: *Faciat vobis Deus sicut Ephræm et Manassen:* vel quia semen ejus multitudo gentium sit, quæ in hoc sæculo laborem elegit, credens in Dominum Jesum, ut consolationem habeat futurorum. Manasses autem semen est populus oblivionis, qui proprium oblitus auctorem, exaltatus ad tempus in hoc sæculo est, daturus in reliquum pœnas graves, quia Deum suum et Dominum denegavit.

Gen. XLVIII, 19. *Ibid.*, 20.

33. Hoc ideo diximus, ut probaremus ea esse potiora, quæ futura sunt. Denique læva sapientiæ sub capite Sponsæ est; dextera autem superior, qua totam complectitur Sponsam. Itaque illa quasi fulcrum est quietis præsentis, quo anima innixa requiescit. Habet ubi reclinet caput suum; quia læva sapientiæ sunt divitiæ et gloria. Ad tempus hæc demulcent, et ex parte solatio sunt. Et ideo *Filius hominis non habebat ubi caput suum reclinaret;* quia *cum dives esset, pauper factus est:* nec gloriam aliquam istius sæculi requirebat; quia venerat non ut in portione, sed ut universo[6] humano generi subveniret dicens: *Mihi irascimini, quia totum hominem sanum feci in sabbato;* hoc est, totum, non ut facultatum collatione ditaret; non ut honorum insignibus, non ut gloriæ sæcularis cumularet augmento; hæc enim non habent beatitudinis et gratiæ plenitudinem: sed totum, hoc est, ut longitudinem vitæ complecteretur æternæ. Neque enim communis vitæ similis vita in dextera est sapientiæ; sed longitudo vitæ est, ut qui accipit vitam a sapientia, non exiguitatem vitæ,

Matth. VIII, 20. II Cor. VIII, 9. Joan. VII, 23.

[1] « Omnes edit., *quisquis spiritaliter intellexerit, et fecerit.* Omnes mss. ut in textu. Sed a multis etiam absunt sequentes duæ voces, *legis judicia.* » Hæc Maurini. Mss. A, N, P, *a,* textui adamussim conveniunt.

[2] Omnes edit. ante maurinam cum mss. aliquot, *docere potest;* alii mss. melioris notæ, ac nostri A, N, P, *a, doceri potest.* Optime, hoc enim aptius cohæret cum superioribus: *ideo non poterat ea, nisi Christo docente, cognoscere* etc.

[3] « Hieron. epist. ad Suniam apud LXX, aliosque omnes interpretes legi testatur, *in manibus meis.* Nostræ tamen edit. eorumdem LXX, immo et cod. scripti, quibus adde Hilar. atque August. nec non antiquissima psalteria manu exarata, cujusmodi sunt Germ., Carn. et alia præferunt, *in manibus tuis* ». Ita Maurini. Est autem hæc lectio quoque Mediolanensis Psalterii. Veram autem lectionem hebraici textus esse *anima mea in manibus meis,* dubitari non potest; quæ significat psalmistam incessanter actibus suis ne a mandatis divinis deflecterent, invigilasse.

[4] Mss. A, N, P, *a: Propterea anima mea in manibus meis. Ego tamen* etc. Illa tamen errore amanuensis alicujus superius inserta ex inferioribus apparent.

[5] Mss. A, N, P, *a, propria sua.*

[6] Mss. A, N, P, *a, in universum.*

sed perpetuitatem et æternitatis longitudinem adipiscatur.

34. Bonus amictus æternitas vitæ. Hoc pallium Sponsæ custodes murorum voluerunt auferre, quo primus homo fuerat exutus: sed anima Deo devota quæsitum diu tenendo, et non dimittendo dilectum, pretioso caritatis divinæ se vestivit involucro. Beati igitur qui tali pallio vestiuntur, et amictum hujusmodi legis observatione meruerunt; quia non sunt legis obliti, sed quæ erant legis operati sunt. Nam qui præter legem agit, legis oblitus est. Et ideo hæc anima candida adscendit e terris, quia fulget amicta veste sapientiæ; et dicunt de ea virtutes illæ quæ portas cœli custodiunt: *Quæ est quæ adscendit candida innitens super fratrem suum?* Cum ea quæ posuit caput suum super lævam sapientiæ, ut aperiret manus pauperi ad subveniendum inopi, paratis[1] aut derelictis sibi, non invasis atque direptis divitiis uteretur; quæ gloriæ cupida bonis eam operibus adquisivit, non inanes sæcularis jactantiæ dignitates ambivit. Hoc est enim caput suum, et quoddam sensuum principale supra manum constituere sapientiæ. Ea, inquam, anima meritis adscendit albentibus ex isto vitæ hujus, ut habent plerique, deserto[2], ad illum florentem semper locum jucunditatis æternæ. Istæ sunt virtutes quæ et in Esaiæ libro dicunt: *Quis est iste qui advenit ex Edom, rubor vestimentorum ex Bosor, sic preciosus in stola?* Istæ, inquam, sunt quæ miraptur ex isto confragoso scopulosoque deserto aliquam adscendere animam posse sine magnorum labe vitiorum; et ideo gratulantur repertam, quæ vestimenta innocentiæ naturalis non polluerit atramento insipientiæ sæcularis; sed magis sapientiæ spiritalis, et gratiæ candore mundarit.

Cant. VIII, 5.

Isai LXIII, 1.

Lectio S. Ambrosii.

110. Posuerunt peccatores laqueum mihi: et de mandatis tuis non erravi.

Lectio Vulgata.

110. Posuerunt peccatores laqueum mihi: et de mandatis tuis non erravi.

35. Dicit ergo ea anima jam secura, jam læta: *Posuerunt peccatores laqueum mihi: et de mandatis tuis non erravi.* Digna vox relinquentis hoc sæculum, eo quod retia persequentium, et insidiatorum laqueos evaserit. Vox digna martyribus, quibus multa supplicia proponebantur, multa etiam offerebantur præmia; ut a martyrii studio vel terrore pœnarum, et sævæ mortis horrore, vel præmiorum revocarentur illecebra. Gravis laqueus proscriptionis, qui sæpe frangit sanctos inopiæ deformitate, quos mortis formido non fregerit: laqueus alius incendii, laqueus carceris, diuturnique supplicii: grandis laqueus, cum divitiæ promittuntur, cum honores, cum amicitiæ tyrannorum. Qui ergo hæc evaserit, et ad martyrium pervenire potuerit, recte dicit: *Posuerunt peccatores laqueum mihi: sed a tuorum mandatorum non declinavi semitis;* cui despicienti præsentia, futura quærenti regnum cœleste divinitatis tuæ promissione reseratum est.

36. Qui sunt isti peccatores qui posuerunt laqueos? Aperuit tibi Apostolus auctorem omnium peccatorum, et demonstravit dicens: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli.* Advertis igitur laqueum diaboli esse divitias, quem tetendit etiam Salvatori: sed ille qui nihil habuit quod posset princeps istius mundi veniens suum dicere, laqueorum ejus vincula dissolvit. Ac ne mediocrem hunc laqueum putes, hic laqueus Judam apostolum strangulavit. Qui miser, cum esset illaqueatus ut proderet Dominum, ubi advertit quantum sceleris esset admissum, laqueo se ipse suspendit. Sed et ipse laqueus diaboli fuit, ut non ageret pœnitentiam, sed laqueo se suffocaret. Deus enim etiam in ipsos pius est proditores; ut ad pœnitentiam provocentur, atque a flagitioso proposito reflectantur, et resipiscant a diaboli laqueis, a quo capti tenentur ad ipsius voluntatem. Jam non ærumna est incidisse, sed crimen: qui non solum se dedere capiendos, sed etiam ad voluntatem diaboli tenentur adstricti, cum possint dicere: *Disrumpamus vincula ipsorum.* Dedit enim tibi scriptura divina ut non solum caveas diaboli laqueum; sed etiam per pœnitentiam ejus vincula disrumpas.

I Tim. VI, 9.

Ps. II, 3.

37. Quid tibi, homo, cum deliciis ac voluptatibus? Non capit laqueus, nisi ante esca te ceperit. Dum prædam petis, laqueo ipse te nectis. Esca laquei avaritia est: esca diaboli luxuries est, quibus nos vult inescare, non pascere. Et ideo clamabat Apostolus: *Ne adtaminaveritis, ne gustaveritis, quæ sunt omnia ad corruptelam ipso usu.* Noli ergo adtaminare luxuriam, et illa te contaminare non poterit. Noli gustare avaritiæ corruptelam, et eris immunis a laqueo. Quid tibi postremo cum terris, qui cum Christo resurrexisti? *Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est...; quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.* Mortui sumus terris; vitam nostram cum Christo abscondimus in Deo nostro: non jam nos vivimus, sed Christus vivit in nobis. Quid iterum ad terrena remeamus? *Ecce elongavi fugiens,* dicit sanctus. *Vidi laqueos iniquitatis et contradictionis in civitate.* Laquei sunt enim ubi est usura et dolus. Elongavit ille fugiens terrena dedecora: ideo ad cœlestia pervenit præmia.

Coloss. II, 21, 22.

Coloss. III, 1, 2.

Ps. LIV, 8.

Ibid., 10.

38. Quid, inquam, te reflectis in terram, si in Enoch raptus ad cœlum es, in Elia levatus es curru, in Paulo raptus es ad paradisum, conversatus in cœlis, in David exauditus, ut pennas columbæ adsumeres, et volares; in

[1] « Edit. omnes: *partitis, aut derelictis.... non inani sæcularis jactantia ambivit dignitatis.* Mss. nonnulli, *partis, ac derelictis.... non inanis jactantiam sæcularis dignitatis ambivit.* Alii majori numero, et auctoritate, ut in textu ». Ita Maurini. Mss. N, P, *partis*; cod. A, *partes* (pro *partis*).

[2] Voces, *ex deserto,* apud LXX editionis Romanæ ac Venetæ desiderantur: sed reperiuntur in Complutensi. (Edit. Maur.)

Christo exaltatus, volucris factus in Spiritu; quando sicut columba descendit, illas tibi alas dedit, ut tu disceres evolare de terris? Neque vero cunctandum putes quomodo tibi volandum sit, quibus alarum remigiis. Dixit quidem David: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo,* Ps. LIV, 7. *et requiescam?* Et quasi dubitasse visus est a quo pennas posset accipere; licet sic soleat divina gratia declarari, quæ in terris non potest inveniri: idem tamen in posterioribus, quæ sint istæ pennæ, docuit evidenter dicens: *Si dormiatis inter cleros medii, pennæ columbæ deargentatæ et posteriora dorsi ejus in specie* Ps. LXVII, 14. *auri.* Etsi dormias, exsurgunt tamen pennæ tuæ. Sunt enim qui vigilant dormientes, ut [1] vigilabat illa quæ dixit:[1] *Ego dormio, et cor* Cant. II, 5. *meum vigilat.* Etsi nox est, vigilat spiritus, de quo scriptum est: *De nocte vigilat ad te spi-* Isai. XXVI, 9. *ritus meus.* Tunc tibi pandentur alæ ex eloquiis spiritalibus, pretiosaque auri prudentia volatus adsurget. Ubi ergo laqueos poteris pertimescere, cui remigium præsto spiritale est? Si sinceritas animi, si puritas mentis adfulgeat, columba es. Ideo tibi dictum est: *Estote... sim-* Matth. X, 16. *plices sicut columbæ.* Si majora desunt remigia, vel minora ne spernas. Esto vel passer; ut laqueos sagaci indagino prævideas, et pene captus illecebris peccatorum, tamen aliquando revocatus possis dicere: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium: laqueus* Ps. CXXIII, 7. *contritus est, et nos liberati sumus.* De quo quoniam alibi putavimus esse tractandum, nunc alio transeundum videtur.

Lib. III in Luc. c. XII.

39. Satis est tibi ut avem te esse noveris, adsumptum in naturam volandi, dicente Domino per Prophetam: *Liberate vos ex laqueo venatorum*[2], Ps. XC, 3. *et a verbo conturbationis;* non enim injuste tenduntur retia avibus. Avis es, o homo, qui sicut avis in quamdam aquilæ renovatus es juventutem. Et ideo non injuste tenduntur retia [3] avibus.[3] Quid enim te in terram dejicis, qui jam cœlum petebas? Non enim injuste renovato tenduntur retia; quia jam Christi esse cœpisti, venantium esse desiisti. Adtende laqueos venatorum. Ante quasi prædam suam diabolus suo jure capiebat: nunc Dominicæ crucis mercem cur alienus incursat? Potes tamen etiam hos laqueos evitare, ne dicas: venantes ceperunt me sicut passerem; si laqueum cordis evadas, quem misit diabolus in cor Judæ, et ita eum in facinus proditionis armavit. Avertat a nobis Deus hos laqueos, quos super pecca- Ps. X, 6. tores pluit. Et ideo dicit Propheta: Dabis illis, Ps. XXXIV, 8. Domine, laqueum cordis eorum, quem parasti eis[4]. Nobis autem da, Domine, auxilium; ut post te sequamur tuis alligati vinculis. Nulla enim vehementiora, nulla sunt gratiora, quam vinculæ caritatis. Qui tibi ligatus est, solutus est mundo. [4]

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
111. Hereditate quæsivi testimonia tua in æternum; quoniam exsultatio cordis mei sunt.	111. Hæreditate acquisivi testimonia tua in æternum; quia exsultatio cordis mei sunt.

40. *Hereditate quæsivi*[5] *testimonia tua in æter-* [5] *num; quoniam exsultatio cordis mei sunt.* Etiam ista vox martyrum est, dicentium quod hereditatem acceperint cœlestium testimoniorum. Dicit ergo Propheta: Heres sum mandatorum tuorum; successionem tuam fidei pietatisque jure quæsivi. Non potest dicere istud, nisi qui mandata custodit, cœlo et terra testibus, adquisita. Dixit enim Dominus: *Audi, cœlum, et auribus percipe, terra.* Testatur elementa Dominus ad redar- Isai. I, 2. guendos eos, qui noluerint præcepta divina servare, ut refugia omnia excusationis obsepiat. Testatur et homines, dicens: *Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus.* Mandata ergo Do- Isai. XLIII, 10. mini plena sunt testimoniis, et ipsa sunt testimonia, quorum satis idoneus testis est qui non mentitur Deus, apud quem et conscientia tua testis est, cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, satis fidelis etiam in infido pectore; quoniam arbitrum omnium quæcumque commissa sunt, latere non possunt. Nam si in judicio terrestri etiam is qui ad mentiendum venerit subornatus, tamen si testimonio fuerit convictus alterius, solet prodere veritatem; quanto magis in judicio cœlesti apud Dominum Jesum necesse habet quæ vera sunt confiteri, quem novit scire quod factum est?

41. Et bene ait: *Hereditate quæsivi testimonia tua;* quoniam sicut ante heredes fuimus peccatoris, ita nunc heredes sumus Christi. Illa fuit criminum, hæc est virtutis hereditas: illa nos obligavit, hæc solvit: illa obæratos fœnore delictorum adjudicavit inimico, hæc redemptos titulo Dominicæ passionis Christo adquisivit. Mala Evæ successio totum hominem devorabat: præclara Christi hereditas totum hominem liberavit. Non ad unum quidem, non ad paucos; sed ad omnes Testamentum suum scripsit Jesus. Omnes scripti heredes sumus non pro portione, sed pro universitate. Testamentum commune est, et jus omnium; hereditas universorum, et soliditas singulorum. Novum Testamentum singuli adeunt, et omnes possident: nec minuitur heredi, quidquid a coheredibus vindicatur. Manet emolumentum integrum, et eo magis sin-

[1] Maurinis auctoribus, complures mss. (non tamen nostri quatuor), *vigilabat qui dixit.*

[2] Ita omnes mss. *(ac nostri quoque* A, N, P, *a)* atque editt. vet. cum ant. edit. B. Hilarii. Edit. autem Rom. ex sacrorum codicum, aliorumque Patrum auctoritate, *liberabit te ex laqueo venatorum.* . . . . . (Edit. Maur.)

[3] « *Et ideo non injuste tenduntur retia avibus,* desunt in superioribus edit. At in mss. reperiuntur. Iterum omnes edit. cum multo majori parte mss., *venantium esse desiisti;* ubi cod. Gem., Fisc., Ebrulph. habent, *venantium esse desiste.* Postremo ubi cunctæ edit. ac mss. quatuor, *Ante te laqueo venator, ante quasi prædam,* ibi quatuor legunt: *Habes qui te liberet de laqueo. Venator ante quasi prædam.* Reliqui omnes lectionem nostram constituunt ». Ita Maurini. Lectiones ab istis selectas confirmant et mss. nostri A, N, P, *a,* nisi quod omittunt *jam* ante verba *Christi esse cœpisti.*

[4] Mss. A, N, P, *a, illis.*

[5] Maurini habent *hereditavi testimonia.* Sed Ambrosius ipse veram lectionem suam exhibet initio n. 41, quam cum Romanis editoribus hic quoque adoptandam censuimus.

gulis crescit, quo pluribus fuerit adquisitum. Alia conditio est hereditatis humanæ. Si divisa fuerint emolumenta, minuuntur; et heredis est damnum descriptio coheredis. Indivisum regnum Christi est, indivisa hereditas. Quomodo fieri poterat, ut divisa esset hereditas; cum hereditatis fructus sit indivisus, quod est regnum cœlorum? Aurum, argentum, prædium ab homine pluribus derelictum distribuitur ac secatur: solida ad singulos Christi dona perveniunt: omnes habent, et nemo fraudatur.

42. Audiamus igitur commoda hereditaria. Remissio peccatorum hereditas Christi est. Certe solida per singulos, et in commune est lucrativa; quibuscumque enim collata fuerit, nulli decedit, accedit omnibus. Corpori adquiritur quidquid unicuique relaxatur. Nam si angeli super uno peccatore pœnitentiam agente lætantur; quia lucrum suum putant hominis redemptionem: quanto magis lucrum est generis quod est lucrum naturæ? Hereditas Christi est resurrectio. Hanc quisquam damnum suum dixerit, quæ in uno communis gratiæ nomen invenit? Christus enim surgens, omnibus resurrexit; quoniam per hominem resurrectio mortuorum. Quomodo igitur potest singulorum esse dispendium quæ est totius corporis et humani generis reformatio? Recitetur itaque Testamentum, et institutiones ejus consideremus. *Testis autem nobis est Spiritus sanctus. Cum enim dixerit:*[1] *Hoc autem testamentum quod testabor*
[2] *ad illos, dicit Dominus, dando*[2] *leges meas in cordibus eorum, et in sensibus eorum scribam*
Hebr. x, 15 et ss. *eas, et peccati et injustitiæ eorum non memorabor.* O vere testator æternus, qui nostris cordibus leges affigit suas, et scribit in sensibus; ut nihil aliud cogitare, nisi divina præcepta possimus, nihil aliud sentire, nisi Dei oracula debeamus! Dedit gratiam, reformavit naturam, sibique, qui oblivisci nihil solet, memoriam meorum
[3] abstulit peccatorum, mihi dedit[3] præceptorum suorum.

43. Noli ergo tollere de corde tuo legem Dei, et affigere legem peccati. Noli scribere in sensibus tuis diaboli illecebras, et Dei delere mandata. *Ecce ego*, inquit, *pinxi muros tuos, dicit*
Isai. xlix, 16. *Dominus ad Hierusalem;* hoc est, ad animam studiosam tranquillitatis et pacis, quam fecit ad imaginem suam. Noli, inquam, auferre imaginem cœlestem, et imaginem mortis imponere.
[4] Recusasti[4] hæreditatem sæculi: serva Christi testimonia; quoniam in his exsultatio atque lætitia est, quandoquidem omnis fletus delebitur, et mors non erit amplius, neque luctus, neque fletus, neque clamor. Passio Christi imago fuit

A regni cœlestis. Nemo audivit in plateis vocem ejus; quia illo silentio passionis suæ clamorem omnem in posterum impiæ vocis abolebat. Nolebat fleri, qui dicebat ad filias Hierusalem: *Filiæ Hierusalem, nolite me flere, sed vos ipsas flete.* Ablaturus enim omnes lacrymas suæ be- Luc. xxiii, 28.
neficio crucis, in passione propria futuræ instar[5] 5
beatitudinis exhibebat; ut nemo fleret, nisi qui Christi beneficia non teneret.

44. Merito ergo vir Evangelicus dicit: *Here-*
B *ditate quæsivi testimonia tua in æternum: quoniam exsultatio cordis mei sunt.* Quis non exsultet, qui cœlum et terram hereditate[6] quæsivit 6
(quæ duo elementa contestatus est etiam Deus, cum legem daret), quia quæsivit Deum, de quo dicit Sanctus: *Portio mea Dominus;* quæsivit Dominum Jesum, quæsivit Spiritum sanctum; et post illa quæsivit angelos, et cum illis vivit non hodie tantum et cras, sed in æternum; nec ullis pro nomine Domini contristatur injuriis?
C Denique gaudebant apostoli cum verberarentur, cum in carcerem truderentur.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
112. Inclinavi cor meum ad faciendas justitias tuas in æternum, propter retributionem.	112. Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas in æternum, propter retributionem.

45. Exsultans igitur in testimoniis Domini jure dicebat: *Inclinavi cor meum ad faciendas justitias tuas in æternum, propter retributionem.* Qui retributionem bonorum operum sperat a
D Deo, et ad eum festinat, inclinat cor suum, ut faciat Christi justitias. Quæ est Christi justitia? Sine nos, inquit, implere omnem justitiam, qua peccatum minuitur, culpa laxatur. Et bene ait, Matth. iii, 15.
Inclinavi; ut non sit tibi arduum atque difficile, cum mentem tuam quasi ad humilia et plana convertas. Aut certe, quoniam sapientia carnis legi Dei non est subdita, videtur inclinare cor suum qui legi facit esse subjectum extollentem se corporis sensum, contuituque religionis in-
E flectit. Atque ille dudum extollens se frustra, et inflatus mente carnis suæ, cum se humiliat, inclinat.

46. Humiliavit enim et ipse se Christus, ut novum conderet Testamentum. Cum lego Evangelium, audio Filium Dei carnem sumpsisse de Maria, videor mihi cum Christo ipse descendere. Matth. i, 16.
Lego enim eum, qui cum in forma Dei esset, semet ipsum exinanivit. Exinanivit autem, ut Philip. ii, 6, 7.
formam servi acciperet; et specie inventus ut
F homo, humiliavit se usque ad mortem. Lego enim dicentem:[7] *Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum, et humilis corde.* Non dixit: Discite Matth. xi, 28, 29.

[1] Post verbum *dixerit,* subjungunt omnes edit. *Testis sum testamentorum meorum, quæ testificatus sum in vobis, tunc testimonium perhibebit quod testatus sit dicens: Hoc autem* etc. Sed illa neque in mss. ullis Ambr. aut Scripturæ editt. reperimus, neque omnino alia esse judicabimus, quam inepti cujusdam nugatoris glossemata. (Edit. Maur.)

[2] Ita mss. A, N, P, *a,* et ipse Ambrosius alibi, magis consone Alexandrinis quam communis lectio *Dominus. Dabo* (Cf. Sabbat. ad h. l.)

[3] Subintellige iterum *memoriam.*

[4] Mss. A, N, P, *a, recusa.*

[5] *Instar* nomen est, quod significat *similitudinem.*

[6] Mss. A, N, P, *a, hæreditatem.*

[7] Mss. A, N, P, *a: Lego dicentem: Qui se exaltaverit, humiliabitur. Lego dicentem,* etc.

a me quia potens sum: non dixit: Discite a me quia gloriosus sum: sed discite a me quia humilis sum, quod potestis imitari. Nolite extollere vos, nolite exaltare cor vestrum.[1] Docuit ergo me humiliari, et inclinare cor meum ad faciendas justitias; non ad iniquitatem, sed ad æquitatem inclinare, *propter retributionem.* Retributio regnum cœlorum, et paradisi est incolatus.

SERMO DECIMUS-QUINTUS.

ס Samech.

INCIPIT *samech* littera decima-quinta, quæ interpretationem habet *Audi.* Est et alia ejus interpretatio, quæ dicitur *Firmamentum.* Quid est *Audi?* Non otiose dicitur quod commune est omnibus, et suppetit universis ipso jure naturæ. Et ideo non est otiosum quod admoneris ut audias; cum etiam inviti, et aliud agentes, sonum tamen, aut vocem audire soleamus. Sed quia non est solum audire hoc quod suppetit officio naturæ; sed etiam illud quod majus est, ut audias non usu tantum corporis, quantum intellectu mentis; ideo diligentius considera istius litteræ interpretationem, seriemque versuum qui sequuntur.

2. Ut noveris autem mysticum esse audire, ut audias et intelligas mysteria, de Judæis scriptum est: *Aure audietis;* quia mysteria legis audierunt, sed non intellexerunt. Unde ait Dominus: *Audi populus meus, et loquar.* Lex utique spiritalis est: audi ergo spiritaliter. Denique qui scivit audire, ait: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus,* id est, cognoscam quid locutus in me fuerit Deus. Ideoque alibi ait: *Quanta audivimus, et cognovimus ea;* ut comprehenderet non solum audisse se, sed etiam intellexisse. Nemo enim cognoscit, nisi prius intellexerit. Audi ergo, ne si te videat[2] negligentem, veniat Petrus, arripiat gladium, abscindat auriculam tuam; quod superfluo habeas aurem corporis qui audire et examinare non noveris. Et fortasse virtutem animæ qua examinantur quæcumque audiuntur, habeant amputatam, qui ea altitudine qua scriptum est, audire non possunt.

Isai. VI, 9. Ps. XLIX, 7. Ps. LXXXIV, 9. Ps. LXXVII, 8.

3. Meritoque hanc litteram *firmamentum* alii interpretati sunt; quod cum superiore interpretatione concurrit: nisi enim unusquisque audierit quid sequi debeat, nemo firmatur. In officio igitur audiendi omnium firmamentum est.

4. Dicit igitur tibi in Threnis Hieremias propheta per litteram, *audi.* Et ut scias mysticum esse quod audire debeas, subjecit hujusmodi seriem huic litteræ: *Abstulit omnes fortes meos Dominus de medio mei. Vocavit in me tempus; ut contereret in me electos meos. Lacum calcavit Dominus virginis filiæ Judæ.* Non tunc abstulit omnes Judææ fortes Dominus, quando in Babyloniam regionem captivus ductus est populus Judæorum; sed quando Christus advenit, et libertatem animæ suæ captivam non vidit, nesciens gravibus incurvatam peccatis mentis suæ erigere cervicem, et quædam fidei colla ad lucem cognitionis adtollere. Ideo lacus factus est Judæis passio Salvatoris, quæ gentibus portum salutis ostendit, quia crux Domini non credentibus præcipitium est, vita credentibus. Hac ratione præmisit *audi,* ut futura cognosceret. Thren. I, 15.

5. Alio quoque loco litteræ huic ista subjecit: *Tenuerunt*[3] *super te manus omnes transeuntes per viam, sibilaverunt et moverunt caput suum super filiam Hierusalem. Hæc est civitas, dicent,*[4] *corona gloriæ, et jucunditas universæ terræ.* Passionem Salvatoris prophetari liquet, et defleri ab Hieremia excidium Judæorum,[5] quod cum ex aliis, tum ex illo intelligi potest, quia in posterioribus habet: *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus, comprehensus est in interitu nostro, sub cujus umbra, diximus, vivemus inter gentes.* Quid hoc manifestius, quando et nomen expressum est, et comprehensio inter manus persequentium perfidorum est declarata, et umbra vivificans, et gratia gentibus conferenda descripta est? Thren. II, 15. Thren. IV, 20.

6. Sed etiam ipsa verba significant quæ in Evangelio de passione Domini legimus, quia hoc loco mors ejus annuntiata est per Prophetam. Sic enim Matthæus scripsit: *Transeuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes: Vah qui destruebat templum Dei, et in triduo illud reædificabat! Libera te, si filius Dei es.* Vulgus populi cum insultat alicui, sibilare consuevit. Simul quia vocem non habebant qui Verbum negabant, sicut irrationabilia animalia sibilabant. Et ideo transibant viam, qui in via stare debuerant. Non stabant ergo quasi constantes; sed transibant quasi mobiles. Justi autem pedes stabant in atriis Hierusalem, in quibus perfidi stare non poterant; et ideo præ- Matth XXVII, 29, 40.

[1] Ita mss. omnes. Editt. autem ante maurinam: *Nolite exaltare cornu vestrum.*

[2] Mss. A, N, P, *a, viderit,* quod melius contextui quadrat.

[3] Sic omnes mss. et vet. editt. Rom. autem, *Sonuerunt super te manus;* ubi omnium Scripturæ textuum ac versionum suffragio defendi potest. At forte pro ἐκρότησαν ἐπὶ σέ χεῖρας, ut habetur apud LXX, Ambrosius legerit ἐκράτησαν etc. nisi malis scripsisse Doctorem nostrum, *Tenuerunt super te manus* etc. (Edit. Maur.)

[4] Maurini, *dicentes.* Sed prætulimus lectionem mss. A, N, P, *a,* quia conformis est Alexandrinæ versioni, et quia etiam versus finem n. 10 ipse Ambrosius, hæc memorans verba, rursus habet, *dicent.*

[5] Omnes editt., *non excidium Judæorum.* Sed negatio abest ab omnibus mss. neque adeo necessaria est, cum videatur Ambrosius id significatum voluisse, Hieremiam et Christi passionem prædixisse, et deflevisse illud Judæorum excidium, quod ex eadem passione consecutum est. Cui quidem lectioni videntur ea suffragari, quæ infra usque ad num. 11 disseruntur. (Edit. Maur.)

Marc. xxv, 29. teribant, sicut Marcus significavit. Præterit umbra, non veritas. Dies ejus sicut umbra præterit,
1 qui obliviscitur, qui derelinquit.[1] Sed et transire infideles legimus, sicut est illud: *Et vindemiant*
Ps. lxxix, 13. *eam omnes transeuntes viam.* Quis enim nisi perfidus despoliat vineam Christi? Sed et alibi scriptum est: *Et non dixerunt transeuntes viam:*
Ps. cxxviii, 8. *Benedictio Domini super vos.* Stantibus enim
Ps. cxxxiii, 1. dicitur: *Ecce nunc benedicite Domino.* Tamen et in bono legimus transire; ut est illud Moysis:
Exod. iii, 3. *Transiens videbo hoc visum magnum.* Et qui vidit impium exaltatum ultra cedros Libani, *Transivi,*
Ps. xxxvi, 6. inquit, *et ecce non erat.* Et nemo dicit servo:
Luc. xvii, 7. *Transi, recumbe.*

7. Quæ ergo distinctio sit consideremus; nisi forte illa, quia ubi in bono accipitur transire, absolute lectum est: non dixit, hoc aut illud transiens, sed tantummodo transiens. Ubi in
Ps. lxxix, 13. malo: *Transeuntes,* inquit, *viam.* Via enim bona est, quæ a commeantibus frequentatur, non facile incursatur a latronibus, qui aversa viarum obsidere consuerunt: regale iter munitum est. Moyses autem non transivit viam, sed in via
Deut. v, 31. stetit, cui dictum est: *Tu autem hic sta mecum.* Stetit cum illo qui ait: *Ego sum via, et veritas,*
Joan. xiv, 6. *et vita.* Hanc qui viam transit, labitur. Moyses autem non lapsus est; sed pertransivit a sæcularibus ad spiritalia, a temporalibus ad æterna. Et qui vidit impium, nec remansit, sed per-
Ps. xxxvi, 36. transivit, evasit; quia non adhæsit impio, ne fieret unum corpus; sed se ab eodem separavit.
Luc. xvii, 7. Et cui dicitur: *Transi, recumbe,* evadit utique laboriosam præsentium servitutem, ut habeat gloriosam futurorum quietem. Et Sponsæ dicitur:
Ades huc a Libano, Sponsa, ades huc a Libano;
Cant. iv, 8. *transibis et pertransibis a principio fidei.* Transit et pertransit, quæ festinat ad Sponsum. Pertransit sæculum, et festinat ad Christum.

8. Nunc discutiamus quid sit movere caput. Quis est populi caput, nisi Christus? *Caput* enim
I Cor. xi, 3. *mulieris vir, caput autem viri Christus.* Sed etiam
2 Lex caput intelligibilis[2] mulieris. Denique mulier sub Lege tamquam sub viro fuit. Mortificato autem ritu Judaico qui erat secundum litteram Legis, innupsit ei mulier qui a mortuis resurrexit. Unde quidam mystice interpretati, morti-
3 ficato ritu Judaico, tamquam fratri defuncti[3] ritu Judaico, tamquam fratri defuncti ritus veteris Evangelio mulierem illam intelligibilem nubere ex Lege voluerunt; quia Lex Evangelium fraterna quadam prædicatione præcessit. Ergo Synagogæ caput mortuum est, hoc est, caput ejus Lex mortua est, observatio videlicet Legis: evacuata est Legis littera, spiritalis ejus intellectus adstruitur. Hujus commotionis meminit David in quadragesimo tertio psalmo, dicens: *Posuisti nos in parabolam gentibus, commotionem*

A *capitis in populis;* eo quod a Lege in Evange- Ps. xliii, 15.
lium sit facta commotio, quasi transitus quidam. In vicesimo autem et primo psalmo, in quo totius prophetatur series passionis, sic habet: *Omnes qui conspiciebant me, adspernabantur me, et locuti sunt labiis, et moverunt caput. Speravit in Domino, eripiat eum: salvum faciat eum; quo-*
niam vult eum. Moverunt ergo Legem, quæ im- Ps. xxi, 8, 9.
mobilis videbatur; et ideo finis Legis Christus intravit.

B 9. Qui moverunt capita pharisæi fuerunt, id est, a veritate divisi; unde et in veritatem non crediderunt. Sed et sic potest accipi: Moverunt caput suum Christum, qui in sua venerat: sed moverunt eum, quia sui eum non receperunt. Moverunt autem, dicentes: *Tolle, tolle, crucifige*
eum. Et moverunt caput suum qui onera sua Joan. xix, 15.
movere nolebant; cum ligarent onera gravia, et aliis imponerent: *Ipsi autem digito*, inquit,
ea movere nolunt. Quod est mysticum; quia cor- Matth. xxiii, 4.
C poralis ritus observationem numquam mutare voluerunt, et introducere intellectum spiritalem. Digitum enim pro spiritu legimus, ut Lex digito Dei scripta est, et ideo Lex spiritalis est. No- Deut. ix, 10.
luerunt ergo onera sua movere, quæ sunt gravia, et leve Christi jugum atque onus ejus suave suscipere.

10. Verum quia passio Salvatoris omnes redemit, non absurdum est intelligere ita hos movisse capita sua, sicut prophetabat princeps
D ille Synagogæ: *Expedit unum hominem mori pro*
populo. Aliud dicere volebat, aliud significabat. Joan. xi, 50.
Et isti aliter movebant caput quasi insultantes, et aliud annuntiabant; quia ipse erat qui venit, ut pigrum illud atque terrenum principale hominum commoveret, quo evacuata observatione litteræ, mysterium quæreremus in verbis. Unde ait: *Posuisti nos in parabolam gentibus, commo-*
tionem capitis in populis. Quod in bono utique Ps. xliii, 15.
accipitur, quia præmisit: *Et in nationes dis-*
E *persisti nos.* Dispersi sunt enim Judæi, ut reliquiæ *Ibid.*, 12.
eorum salvæ fierent secundum electionem gratiæ; in parabolam autem positi, ut ea quæ per parabolam dicta sunt, revelata esse illorum exitu disceremus, vel eorum exemplo admoneremur cavere perfidiam. Tunc enim cognovit magis Hieremias Judæam esse deflendam; et ideo Hierusalem captam esse tunc temporis prophetavit, quando Redemptorem proprium non recepit. Illi igitur insultatur, de qua dicent,
F inquit: *Hæc est, civitas.... universæ terræ;* eo Thren. ii, 15.
quod ubi erat ante fidei jucunditas, ibi nunc sit amaritudo perfidiæ: vel certe movendo caput suum, et de corporalibus ad spiritalia transeundo mereatur audire, cum crediderit in Christum, quod corona sit gloriæ.

11. Quæ est autem corona gloriæ, nisi Ec-

[1] « Omnes edit. et pauci mss.: *qui obliviscitur quod deli-*
quit, vel *qui delinquit.* Mss. novem: *qui obliviscitur, qui*
derelinquit. Unus aut alter.... *quæ relinquit,* ubi subintellige *Christum,* vel *Hierusalem.* » Ita Maurini, quorum lectionem assumptam et mss. A, N, P, *a* confirmant.

[2] *Intelligibilis,* idem ac *mysticæ,* ut alibi dictum est.

[3] Editt., *tamquam fratris defuncti, ritu veteri, Evange lico* (Am. *Evangelio*) *mulierem illam* etc. Melius cod. scripti, quos sequuti sumus. (Edit. Maur.)

clesia, quæ caput suum Christum coronat? Quæ jucunditas universæ terræ, nisi domus populi Christiani, aula sanctorum, de quibus scriptum est: *In omnem terram exivit sonus eorum, et in* Ps. XVIII, 5. *fines orbis terræ verba eorum?* Ergo quia corona gloriæ est Ecclesia, ideo dicitur in Canticis: *Egredimini.... et videte regem Salomonem in corona, qua coronavit eum mater ejus in die sponsa-* Cant. III, 11. *lium ejus, et in die jucunditatis cordis ejus.* Ad animas dicitur ut e gurgustiis et claustris exeant corporalibus, extra corporis cogitationes exeant, egrediantur a cupiditatibus, et a curis, et a cœteris carnis istius affectibus, et lubricis passionibus, supra mundum adscendant, de hoc mundo exeant, Christo occurrant, paratæ adsint facibus ardentibus relucentes. Quasi angeli Christi hæc loquuntur: Non potestis videre claritatem ejus, gloriam ejus, nisi egrediamini humanæ fragilitatis curas, filiæ Hierusalem. Quasi dicant: Quid viventem inter mortuos quæritis? Non intra hunc mundum quæritur Christus, qui supra mundum suos voluit esse discipulos. Quæ est corona qua coronatur Christus, nisi corona gloriæ? Joseph coronam habuit castitatis, Paulus justitiæ, Petrus fidei. Singularum virtutum coronæ sunt. Solus Christus habet coronam gloriæ, qua eum Ecclesia coronavit. In hac corona omnes coronæ sunt; quia gloria non portio unius coronæ, sed præmium omnium coronarum est.

12. Tertia traditione moverunt caput suum, hoc est Christum, qui est caput suæ plebis. Cant. V, 11 *Caput ejus aurum cephas.* Unde et Aquila petram aurum dixit; Symmachus lapidem aureum, quod significat stabilem, eminentemque sapientiam. Corpus Christi Ecclesia est. Hujus *caput aurum,* id est, sapientia pretiosa sanctorum est, hoc est, viri justi atque prudentes. *Crines ejus abietes* Ibid. *nigræ, sicut corax:* de quo alibi ait: *Capilla-* Cant. VI, 4. *mentum tuum, ut grex tonsarum.* Ideo capillamentum, quia virtus omnium sensuum in capite Eccl. II, 14. est. *Oculi* enim *sapientis in capite ejus.* Profunda igitur doctorum prudentia, quæ potest ea quæ obscura sunt revelare, et alta aperire sensuum. Et hujusmodi disputatores crines Ecclesiæ sunt, sicut pulli corvorum, quibus Dominus escam dat, sicut dedit sancto Jacob a juventute ejus, et eum pavit. Hos altos ac profundos ubertate doctrinæ pascit Dominus cœlestibus sacramentis.

Cant. V, 12. 13. *Oculi quoque ejus sicut columbæ:* oculi sunt viri, videlicet spiritalibus ornati sensibus, qui ad videnda mysteria sunt acuti, et parati ad penetranda scripturæ secreta divinæ, rationabili lacte fulgentes, in quibus non sit aliqua doli maculosa confusio, sed simplicis affectus pura et immaculata sinceritas. Ideo in aquarum abundantia lotas has columbas in lacte memoravit. Cant. V, 12.

14. Jam certe dentes, et genas, et sicut coccineum[1] resticulum labia sponsæ, intelligimus Cant. VI, 5. animæ esse virtutes, doctorumque diversitates: qui vel spiritalem menti alimoniam dispensatione sedula subministrent: vel prædicatione Dominicæ crucis, sicut verbi quadam linea alligent audientem: vel modesti ac verecundi, et juventutis flore gratissimi etsi a tractatu[2] pudore revocentur, redoleat tamen in his odor Christi, et sicut in genas quasi de capite sacerdotali descendit unguentum, eluceat pulchritudo doctrinæ. Et hoc caput movit Synagoga; et ideo abstulit Dominus mirabilem consiliarium, et prudentem architectum, et sapientem auditorem: *Caput,* inquit, *et caudam;* quoniam qui Isai. IX, 14. caput non tenuerunt, novissima habere non possunt. Sed jam ea quæ annexa sunt, consideremus.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
113. Iniquos odio habui: legem autem tuam dilexi.	113. Iniquos odio habui: et legem tuam dilexi.

15. *Iniquos odio habui: legem*[3] *autem tuam dilexi.* Quanto erga Dominum se protendat[4] affectu sanctus propheta David, hoc versiculo declaravit; quia cum suos inimicos nequaquam sit persecutus (utpote qui et regis Saul, a cujus insidiis periculum salutis cavere vix poterat, nec vitam putaverit appetendam, et mortem æstimaverit vindicandam, et parricidæ filii ingemuerit interitum, et multorum persequentium se flagitiis appetitus ignoverit, ut ipse ait, quia Ps. VII, 5. vicem injuriæ lædentibus non rependerit), prævaricatores tamen divinæ legis exosos horrescat: in quo utique et clementia morum ejus, mansuetudoque pietatis, et vehemens devotionis aperitur intentio, evangelici præcepti conveniens disciplinæ, quam prophetico spiritu prævidebat. Etenim Dominus Jesus et nostrorum inimicorum dilectionem nobis expetendam esse præcepit, et Matth. V, 44. Dei hostes, etiamsi nobis aut parentum, aut filiorum, aut conjugii germanitatisque necessitudine copulentur, odio prosequendos. Sic enim scriptum est: *Si quis venerit ad me, et non oderit patrem, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc etiam et animam suam, non est me dignus.* Luc. XIV, 26.

16. Quod si quis otiosis accipiat auribus, fortasse dicat: Tu, Domine Jesu, legem dedisti dicens: *Dilige Dominum Deum tuum; dilige* Deut. VI, 5. *proximum tuum;* et ut impleres hanc legem, venisti: dixisti per Legem. *Honora patrem et matrem;* et in Evangelio jubes ut parentes Levit. XIX, 16.

[1] Ita mss. A, N, P, *a;* quam veram lectionem esse, pro *coccinum* Maurinorum, constat e n. 22 sermonis XVIII.

[2] Rom. edit. et cod. P, *etsi a tactu pudore revocentur.* Melius aliæ ac mss. fere omnes, *etsi a tractatu* etc. Tractare siquidem ab antiquis Patribus usurpabatur pro sacram scripturam ad populum exponere.

[3] Maur., *et legem tuam.* Sed lectionem mss. A, N, P, *a,* quam secuti sumus, genuinam esse constat e citatione hujus versiculi mox secutura, n. 21.

[4] « Edit. omnes: *Quanto Dominus noster perpendat affectum, sanctus* etc. Mss. aliquot: *Quanto ergo Dominus noster pendat* (unus, *nos perpendat*) *affectu, sanctus* etc. Optime alii decem, ut in textu. » Ita Maurini. Nostri autem mss. A, N, P, *a,* legunt et ipsi mendose: *Quanto ergo Dominus noster propendat* etc.

Matth. xv, 4. oderim. Quomodo sibi conveniunt ista præcepta? Sic mitis et humilis corde venisti? Non possum salvo pietatis jure odisse patrem, cui debeo quod
1 creatus sum, matrem longo decem mensium[1] fastidio pii fœtus onera portantem, cui in absolutione plus periculi, in dilatione plus tædii est. Quid dulcissimi merentur filii, ut a paterno excludantur amore; cum sit impium mori nolle pro liberis? Quid uxor carissima, quædam vitæ cohæres, et consortium commune naturæ? Quid fratres iisdem concreti visceribus, atque formati eodem naturæ hospitio, in hunc usum lucis emissi? Oderim ergo pignora caritatis? Ita Evangelii lenitate rigorem præduræ Legis inflectis, ut quorum Lex condemnat injurias, eorum tu Evangelio tuo condemnes gratiam?

17. Video istiusmodi adsertioni me respondere non posse: sed tu, Domine, responde; nec enim indiges ut excuseris, qui non eguisti ut diceres. Respondebit igitur. Ego condemno pietatem, qui odi iniquitatem? Ego parentes præcipio non amandos, qui inimicos suadeo diligendos? Sed non legisti: *Tempus amandi,*
2 *et tempus odio habendi, et*[2] *tempus belli, et*
Eccl. III, 8. *tempus pacis?* De quo hoc dicit Ecclesiastes? Nonne de eo quod ratione temporis fiat; ut aliquos pie et amare et odisse possimus; et quos dilexeris, odisse; et quos oderis, amare conveniat? Non ergo parentum infudi odia pectoribus filiorum; nec conjugum suasi fastidia mentibus maritorum. Naturam interroga quid exegerim, quæ utique auctoris arbitrium genitali singularum necessitudinum testatur affectu.
3 Amare patribus[3] filios lex naturæ est: maritis conjuges, lex divina est, quæ conjugii caritatem in naturam vertit; ut fiat una caro et unus spiritus. Diligere fratribus fratres naturæ prærogativa est, quæ eodem domicilio diu fotos adsuefacit ad gratiam caritatis.

18. Non ergo necessitudinum intestina bella mandavi, sed illecebram suspectam habui. An non jure suspectam, cum serpens ille callidus et astutus ad construendas nequitiæ suæ artes, quo incorruptæ ac rudis naturæ dote fundatum primogeniti Adam labefactaret affectum, femineis magis illecebris quam suis commisit venenis? Itaque femina virum, quem serpens
4 tentare non ausus est, cibo oris et vi[4] amoris inflexum, molli quadam et conciliatricula uxoriæ sedulitatis affectione traduxit. Et adhuc Eva liberos non habebat, quorum gratia, ut dulcis ad amorem, ita facilis ad lapsum, plurimos a martyrii consummatione sæpe revocavit. Denique sæpe cognovimus, quoniam quem formidolosa carnificum pompa non terruit, nec divisi lateris sulcus infregit, nec ardentes laminæ a triumphalis fortitudinis rigore deducere potuerunt, eum inter sacra jam præmia constitutum uxor teneræ sobolis oblatione miserabilis unius lacrymæ miseratione decepit. Samson captus est per uxorem: numquid tu fortior? Salomon captus est in uxore: numquid tu sapientior? Ille igitur cujus sapientia totis celebratur sæculis, factus est insipiens, quia nimium amavit uxorem.

19. Quid de fratribus dicam? Experta est in liberis et Prophetæ domus detestabiliora oscula[5], quam odia esse fraterna. Itaque par- 5
ricidium pater quidem flevit, sed magis est indignatus incestum. Denique licet parricidam, percussorem tamen incesti revocabat.

20. *Tempus* igitur *amandi, tempus odio habendi,* hoc est, tempus martyrii, quando ea quæ divina sunt, omni caritati necessitudinum præferenda sunt. *Tempus belli,* quo etiam bellum pro Christi nomine perfidis pignoribus inferamus. *Tempus pacis,* quia *in pace locus ejus.* Ps. LXXV, 3.
Denique ipse in Evangelio evidenter exposuit qua ratione nostros debeamus odisse, dicens: *Qui diligit patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus.* Non dixit indignos esse, Matth. x, 37.
qui parentes suos diligunt; sed eos indignos ait, qui plus parentes quam Christum diligunt. Si enim ideo deferimus parentibus amorem, quia nostræ generationis auctores sunt; quanto magis Christum amare debemus, qui ipsorum est auctor parentum? Isti dederunt quod non potestatis est, sed ministerii sui: Christus donat salutem, qui parentum beneficia conservat.

21. Pulchre autem dixit: *Iniquos odio habui, legem autem tuam dilexi;* quia si legem amamus, odisse debemus adversarios legis, qui operibus suis præcepta legis impugnant. Græcus melius eos et proprie nuncupavit dicens, παρανόμους ἐμίσησα:[6] παράνομος exlex vocatur, quia 6
extra legem est. Hos ergo odit, qui in lege Christi

[1] « In quibusdam mss. legitur, *novem mensium.* Perperam. Clarum enim est alludi ad illud Virg. *ecl.* 4.

Matri longa decem tulerant fastidia menses.

Quamvis autem hunc Poetæ versum de lunaribus mensibus intelligendum esse nonnulli velint; tamen partus legitimi tempus esse non solum nonum mensem, sed et decimum atque undecimum docet Hippocrates lib. de partu septimestri et octomestri, ac post eum alii innumeri. Immo Plin. lib. VII cap. 5, atque Agell. lib. III, cap. 16 tradunt mense decimo tertio partum quandoque in lucem edi. Vide quoque Ulyssem Albrovandum, *De Monstris,* pag. 50 ». Hæc Maurini. Addimus vero et in scriptura divina id legi, nempe *Sap.* VII, 2: *Decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine* etc.

[2] Mss. A, N, P, *a, tempus odiendi; tempus belli,* etc. Omissio particulæ *et* post *odiendi* convenit versioni LXX atque antiquæ versioni a Hieronymo citatæ (Cf. Sabbat. ad h. l.), et ideo forte etiam in Ambrosio fuit.

[3] Mss. A, N, P, *parentibus.*

[4] Mss. A, N, P, *a, oris sui et vi* etc.

[5] « Edit. omnes: *detestabiliora inimici oscula.... Itaque fratricidium.* Mss. *detestabiliora oscula.... Itaque parricidium.* Optime, siquidem hic incesti Ammonis exsecranda oscula designantur. At paucis interjectis, mss. novem: *Denique parricidam luget, percussorem tamen revocat incesti.* Melius alii atque editt., *Denique licet parricidam* etc. Sensus enim est Absalonem quamvis fratrem parricidio sustulisset, tamen quia incestum necaverat, in aulam esse revocatum. » Ita Maurini: nostri autem mss. A, N, P, *a* cum textu in omnibus hic conveniunt.

[6] Vocem ἐμίσησα desumpsimus e nostris mss. A, N, P, *a,* quæ ab ipsomet Ambrosio prolata videtur; secus nimis difficulter ab amanuensibus adjici potuisset.

est; quia legis mandata non servant. Non solum enim qui legem nescit, sed etiam ille qui non agit secundum legem, exsors legis est; quia *Non auditores legis.... sed factores legis justificabuntur.* Rom. II, 13. Redarguit me ipse David si aliter intelligam. Quomodo iniquos homines oderat, qui parricidam filium commendebat præliatoribus, ne eum aliquis occideret? Qui Saul regis mortem etiam vindicavit in eum, qui a se nuntiavit occisum?

22. Ergo non iniquos homines, sed iniquos sermones oderat. Denique *Iniquos*, dixit, *odio habui*, non addidit, viros. Deinde cum dicat Matth. V, 44. Jesus in Evangelio: *Diligite inimicos vestros;* dicat Apostolus: *Benedicite eos qui persequuntur* Rom. XII, 14. *vos, et nolite maledicere:* quomodo excusaretur iste vir sub evangelica vivens disciplina [1], si iniquos homines odisset? Nisi intelligas quod iniquitatem odio habuit, non eos qui etsi operarentur iniquitatem, possent tamen evangelica prædicatione converti. Aut certe nisi ita accipiamus: quia sicut ille qui non honorat patrem, iniquus est, idem tamen secundum illud exosus patrem quod scriptum est: *Qui non odit patrem, aut matrem.... aut fratres, aut sorores, aut animam suam, non potest meus esse discipulus,* Luc. XIV, 26. etiam laudabilis habetur: sic et iste iniquos odio habuit. Eodem modo et eos oderat, quo patrem prævaricantem, aut animam suam; præferens videlicet vitæ hujus suavitati gratiam Christi.

Lectio S. Ambrosii.
114. Adjutor et susceptor meus es tu; et in verbum tuum speravi.

Lectio Vulgata.
114. Adjutor, et susceptor meus es tu: et in verbum tuum supersperavi.

25. Sequitur: *Adjutor et susceptor meus es tu; et in verbum tuum speravi.* Adjutor per Legem, susceptor per Evangelium. Quos Lege adjuvit, in carne suscepit; quia scriptum est: *Hic peccata nostra portat; et ideo in verbum ejus spero.* Isai. LIII, 4. Græcus tamen ἐπήλπισα habet, quod est *supersperavi:* quod de eo dicitur qui semper addit ad sperandum; et cum speraverit aliquid, iterum sperat, et spe proficit, extendens se semper ad superiora, et ea quæ præteriit obliviscens.[2]

24. Pulchre autem ait: *In verbum tuum speravi,* hoc est, non in prophetas speravi, non in Legem: sed *in verbum tuum speravi,* hoc est, in adventum tuum; ut venias et suscipias peccatores, delicta condones, ovem lassam tuis in cruce humeris bonus pastor imponas. Si quis sperat in Christum, separare se debet a consortio perfidorum.

Lectio S. Ambrosii.
115. Discedite a me maligni; et scrutabor mandata Dei mei.

Lectio Vulgata.
115. Declinate a me maligni: et scrutabor mandata Dei mei.

25. Ideoque dicit: *Discedite a me maligni; et scrutabor mandata Dei mei.* Cujus versiculi testimonio significatur quia ubi malignitas est, ibi custodia mandatorum cœlestium esse non possit: *In malevolam* enim *animam non intrat sapientia.* Et alibi: *Quærent me mali, et non invenient.* Sap. I, 4. Prov. I, 28. Simplicem mentem, purum ac defæcatum animum diligit Christus, nec potest immaculatæ virtuti ullum cum maculosis conturbernium esse flagitiis.[3] Odit, refugit, adspernatur contagia qui dicit: *Discite a me quia mitis sum.* Matth. XI, 29. Malignos repellit, laborantes vocat. Dicit illis Jesus: *Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem;* Matth. VII, 23. istis ait: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis,* Matth. XI, 28. non utique malignitate mentis, sed infirmitate carnis onerati: onerati, inquam, alieni hæreditate peccati. Laborantibus subvenio: fraudulentis prodesse non debeo, ne pluribus noceant. Hos pœna compescat: illos emendet gratia. Malitia enim fons peccati est: culpa infirmitatis est lapsus. Illi debeo subvenire, qui laborat; illum etiam odisse qui decipit. Malas igitur operationes repellit. Nam nisi ita accipias, videtur dicere: Discedite a me; quia mundus sum, quia purus sum. Hoc pharisæus dicebat, sed reprehensus a Christo est. Non ergo Propheta dicit: Mundus sum, sed, *Cor mundum crea in me, Deus.* Ps. L, 12.

Lectio S. Ambrosii.
116. Suscipe me secundum eloquium tuum, et vivam, et non confundas me ab exspectatione mea.

Lectio Vulgata.
116. Suscipe me secundum eloquium tuum, et vivam: et non confundas me ab exspectatione mea.

26. Ideoque relegato consortio malignorum, quasi qui ante permixtus illis suscipi non posset a Domino, dicit: *Suscipe me secundum eloquium tuum, et vivam, et non confundas me ab exspectatione mea.* Si vivit qui in sinu est patriarchæ Abrahæ, ut ille Lazarus pauper; quanto magis vivit qui suscipitur a Christo? Quomodo enim potest non in æternum vivere, quem sempiterna vita suscepit, quem totum sibi Christus adsumpsit, qui totus Verbi est, cujus vita abscondita est in Christo Jesu? Sed et qui in sinu Abrahæ sedet, susceptus a Christo est. Intolerandæ autem præsumptionis videretur dicere Deo: *Suscipe me;* nisi promissum ejus adjungeret, hoc est: Ut hoc auderemus, ipse fecisti; tuo te chirographo convenimus, qui nostrum chirographum sustulisti. Nos fecimus chirographum mortis; tu scripsisti chirographum vitæ.

27. Ergo non confundas ab exspectatione sua servulum tuum, quia in te spero; spes enim non confundit. Et si tribulamur, patientiam subministra [4], ut ferre possimus; ut quia te exspecto, non opprimar infirmitatibus, non succumbam tentationibus, non affligar procellis, in quibus est probanda patientia, ut probatio consequatur, quæ spem confirmat et roborat, quæ non confundit; hoc est: Frangimur frequenter laboribus, fatigamur: si spes desit, con-

[1] Mss. A, N, P, *a, evangelicam diligens disciplinam.*

[2] Nonnulli mss., *et ea quæ pretereunt, obliviscens,* quæ lectio admitti nequit, cum in contextu evidens fiat allusio ad verba Pauli, *Philipp.* III.

[3] Edit. Am., Era. et Rom. cum duobus omnino mss., *conturbernium esse: flagitia odit* etc. Gill. cum aliis, ut in textu. (Edit. Maur.)

[4] Maurini minus recte, *subministras.*

fundimur, et tota mente turbamur. Sed esto, sint aliqui duri ad labores, firmi ad injurias perferendas: si spem auferas, non potest perpetua esse patientia. Ipsa patientia non probatur, si fides desit, cujus radix spes est. Quæ enim potest probatio esse, nisi pro Christi nomine vel incommoda, vel pericula universa sustineas? Ideo spes est sola quæ nostrum non confundit affectum. Ubi est spes, apostolicum
II Cor. VII, 5. illud, *Foris pugnæ, intus timores*, nocere non possunt.

28. Alia interpretatio habet: *Non erubescere*
1 *facias.*[1] Non erubescet qui sperat in Christum. Ideo qui bene sperat. dicit: *In te confido: non*
Ps. XXIV, 2. *erubescam.* Et bene ait, *Confido;* robur enim spei nostræ, et quædam sperantis auctoritas confidentia est. Spera igitur semper, et nemo te ab
2 exspectatione confundit.[2] Exspectatio nostra vita æterna est. Exspectatio nostra, regnum Dei, angelorum consortium, benedictiones sunt spiritales. Spera quotidie. Finem ista res non habet, nescit inducias. Spera etiam positus in adversis. Si quis dicat tibi aliqua forte necessitudinum amissione percusso: Quid tibi prodest justitia tua; tu tamen spera: non deficiat fides tua. Si quis dicat tibi: Quid tibi quotidiana profuere jejunia; quid castitas corporis, pudor mentis? Ecce sicut injustus et impius vulneratus es. Non deficiat fides tua. Nam etiamsi infirmus es, fidelis tamen sollicitus est pro te Christus. Dicit ad discipulos suos: *Date illis vos mandu-*
Matth. XIV, 16. *care, ne deficiant in via.* Habes apostolicum ci-
3 bum:[3] manduca illum, et non deficies. Illum ante manduca; ut postea venias ad cibum Christi, ad cibum corporis Dominici, ad epulas Sacramenti, ad illud poculum quo fidelium inebriatur affectus; ut lætitiam induat de remissione peccatorum, curas sæculi hujus, metum mortis, sollicitudinesque deponat. Hac ergo ebrietate corpus non titubat, sed resurgit: animus non confunditur, sed consecratur.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
117. Adjuva me, et salvus ero: et meditabor justificationes tuas semper.	117. Adjuva me, et salvus ero: et meditabor in justificationibus tuis semper.

29. Sequitur: *Adjuva me,* inquit, *et salvus ero: et meditabor justificationes tuas semper.* Qui sperat, præsumit juvari: ubi autem adjumentum Dei, ibi certum salutis auxilium. Supra dixit:
4
Sup. V. 112. *Adjutor*[4] *et susceptor meus es tu:* hic iterum juvari petit, quasi dicat: Sine cessatione me adjuva. Non mihi satis est quod poposci: iterum peto ut salvus fiam. Hic non magna, non vera est salus: tunc salvus ero, cum fuero in paradiso, cum vivere cœpero inter electos tuos angelos, cum laqueos terræ hujus evasero.

30. Sed ne forte adjuti in necessitatibus, postea in prosperis positi negligamus, docet nos immemores beneficiorum cœlestium nequaquam esse debere, sed meditari justificationes Domini; ut et cum boni operis aliquid fecerimus, semper tamen ei nostra peccata fateamur; hæc enim est justificatio Domini. Denique pharisæi non justificaverunt Deum, qui baptizari baptismo pœnitentiæ noluerunt. Ergo ille justi- Luc. VII, 30.
5 ficat,[5] quem suorum pœnitet delictorum. Quem enim pœnitet, confitetur, ut est illud: *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci; ut justificeris in sermonibus tuis.* Ideoque Publicanus magis Ps. L, 6.
justificatus exivit e templo; quia Pharisæus se Luc. XVIII, 14.
justificabat, suas justitias prædicando; Publicanas autem justificabat Deum, iniquitates proprias confitendo. Ergo qui meditatur justificationes Domini, semper humiliatur. Non hodie humiliatur, et cras exaltatur; sed semper humilis corde et mitis affectu est. Plus est autem semper, quam die ac nocte, vel tota die; hoc enim supra tempus est. Ergo vel inter Angelos annumeratus dicas oportet justificationes Dei semper, et illam quam adeptus es gloriam, non tuis meritis arroges, sed divinæ miserationi semper adscribas, ne tibi dicatur: *Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* II Cor. IV, 7.
Omnis enim creatura quæcumque bona habet, accepit a Christo qui totius est auctor creaturæ.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
118. Sprevisti omnes qui discedunt a justificationibus tuis; quia iniqua cogitatio eorum.	118. Sprevisti omnes discedentes a judiciis tuis: quia injusta cogitatio eorum,

31. *Sprevisti,* inquit, *omnes qui discedunt a justificationibus tuis; quia iniqua cogitatio eorum.* Omnis superbus immundus est in conspectu Domini; quia non potest per superbiam suam mundare peccata, qui arroganti spiritu coacervat errorem. Ideoque spernitur atque despicitur; quia despectui habet divina mandata. Bene autem cœlestis servatur prærogativa clementiæ; quia nullum repellit, sed quicumque noluerint peccata propria confiteri, ipsi discedunt a Domino Deo nostro. Denique ille discessit, qui

[1] Mss. ferme ad unum: *Alia interpretatio: Non erubescet qui sperat in Christum.* Verba autem, *Non erubescere facias,* desunt et in mss. A, N, P, *a.*

[2] Mss. A, P, *a, confundat.*

[3] « *Apostolicum cibum* vocat Ambrosius lectiones sacræ Scripturæ quas Eucharistiæ sumptioni præmittendas monet. Ex his porro quæ subdit verbis: *infirmus es.... metum mortis sollicitudinesque deponat.... corpus non titubat, sed resurgit;* non inviti adducimur, ut sanctum Doctorem de Eucharistia tamquam viatico loquutum fuisse suspicemur. Nec male forsitan in suspicionis confirmationem adduci potest is, qui ab eo laudatur Evangelii locus, quem alios etiam PP. de viatico interpretatos constat. Sic enim Hieron. in Matth. cap. 15: *Non vult Jesus dimittere jejunos, ne deficiant in via. Periclitatur ergo, qui sine cœlesti pane ad optatam mansionem pervenire festinat* etc. » Ita Maurini. Nos tamen in toto hoc Ambrosii loco non conspicimus specialem allusionem ad ss. Eucharistiam, ut viaticum morientium, sed genericam tantum recensionem salutarium effectuum, quos digna Dominici Corporis receptio in nobis gignit; quia auditionem *apostolici,* sive divini eloquii, requirit Ambrosius, ut præparationem ad illud rite percipiendum, quod in ægrotis contingere non poterat, præsertim cum dicat: *Ut postea venias.*

[4] Mss. A, N, P, *a, adjutor meus* etc.

[5] Omnes edit., *Ergo ille justificatur.* Omnes mss., *Ergo ille justificat.* Hanc veram esse lectionem conspicies, si mente suppleveris vocem, *Deum,* quæ superiori periodo exprimitur.

peregre profectus, omne quod acceperat a patre, fidei et gratiæ patrimonium dissipavit. Et quia eum discessisse pœnituit, postea est regressus ad Patrem, quem reliquerat cum peccatum proprium nollet confiteri. Non ergo intervallo locorum Deus relinquitur, sed pravitate morum, et deformitate gestorum. Discedit a Domino qui se elongat ab eo, quemadmodum audita præsentia Dei, Adam latere cupiebat. Sed discedens a Domino salutem habere non poterat, quoniam scriptum est: *Ecce qui elongant se abs te, peri-* Ps. xxvii, 72. *bunt.* Unusquisque igitur suis studiis se se aut jungit aut separat. Denique quam plerosque nec locorum intervalla secernant, vel finitima et vicina connectant, indicio est quia sunt plerique in corpore siti, qui peregrinantur a corpore, et adsunt Deo; ut ille qui dicenti Deo: *Quem mit-* Isai. vi, 8. *tam?* respondit: *Ecce ego, mitte me.* Audet et Paulus adesse Deo, quia nihil in se præter carnis materiam videbat esse corporeum. Exivit et Cain a facie Dei, postquam, commisso parricidio, gerendam peccatorum suorum pœnitentiam non putavit.

32. Recte autem ait: *Ad nihilum deduxisti prævaricatores.* Non peccatores dixit, sed prævaricatores. Nam quæ nobis spes foret, quando omnes sub peccato sumus? Etiam illud pulchre: *Omnes ad nihilum deduxisti prævaricatores.* Sive ille dives sit, nihil illi divitiæ suæ prosunt: sive honoratus, nihil dignitas: sive potens, nihil potentia. Sed aliud est prævaricatorem esse discedentem a justificationibus Dei: aliud prævaricatorem esse terræ. Illud gravius, hoc levius.

Lectio S. Ambrosii.
119. Prævaricatores æstimavi omnes peccatores terræ: propterea dilexi testimonia tua semper.

Lectio Vulgata.
119. Prævaricantes reputavi omnes peccatores terræ: ideo dilexi testimonia tua.

1 33. Ideoque subjecta ne te[1] turbent, vide; nam subjecit his: *Prævaricatores æstimavi omnes peccatores terræ: propterea dilexi testimonia tua semper.* Recte prævaricator dicitur qui discedit a Domino. Denique græce a discedendo apostata nominatur. Unde et ille: *Vinum et mulieres* Eccli. xix, 2. *faciunt,* inquit, *apostatare.* Cavenda ergo incentiva et lenocinia delictorum, ne in scelus vergant. Prævaricator autem latine et transgressor vocatur; eo quod a lege Domini transeat ad errorem, et transgrediatur mandata cœlestia, cui Deut. x, 20. dictum est ut adhæreat Domino Deo suo. Adhæreto igitur individuo semper affectu, ne te ab 2 eo vis ulla possit evellere[2]. Si quid rarum, si quid intermissum adversarius viderit, statim se immittit in pectus et cor tuum; ut te laqueo teneat suæ fraudis, et hostilis vinculo potestatis innexus, a devotione retraharis. Sed non solus ille prævaricator est, qui posthabita Ecclesia, ad cultus transgreditur idolorum; sed etiam quicumque Legis mandata non servat. Omnis ergo peccator, prævaricator. Unde illud: *Omnis prævaricatio.... justam accipit remunerationem.* Hebr. ii, 2. Nomen commune, sed diversa merita delictorum; et pretia ergo diversa culparum.

34. Quid sibi vult quod ait: *Peccatores terræ?* Sunt ergo et cœli peccatores, sicut ille qui ait: *Pater, peccavi in cœlum, et coram te.* Sunt qui Luc. xv, 21. dicant quia is qui cœlestia non servat oracula, prævaricator est cœli. Sed sive hoc[3], sive quia 3 minuit gratiam quam accepit e cœlo, quam Spiritus sanctus infudit: sive quia avis cœli factus, non debes in terram redire de cœlo. In cœlum ergo peccas, si cœli incola cœlum relinquas. Diversitas igitur est eorum. Alii peccatores cœli, alii peccatores terræ sunt.

35. *In matutinis,* inquit, *interficiebam omnes peccatores terræ.* Quomodo unus omnes inter- Ps. c, 8. ficere poterat peccatores terræ? Sed si consideres justum, cui nox præcessit, dies appropinquavit; potes videre quomodo exoriente tibi sole justitiæ, de luce vigilans interficias fomenta omnia delictorum. Utinam mihi adspiret hæc gratia, ut gladio spiritali, qui est verbum Dei, ab Ecclesia Domini incentiva universa[4] possim 4 abolere vitiorum, et terrena auferre delicta, quibus in foveam quamdam lubrici præcipitamur erroris; ut de civitate Dei expellatur iniquitatis operator! Civitas Dei Ecclesia est: Ecclesia corpus est Christi. Peccat in cœlum qui cœlestis civitatis jura contaminat, et immaculati corporis violat sanctitatem suorum colluvione vitiorum.

36. Et vide ne forte sint qui cœli et terræ peccatores sint. Nam utique Adam cum in paradiso esset, cœlestis erat: post lapsum autem terrenus est factus, et de paradiso expulsus est et ejectus. Unde et Apostolus ait: *Primus homo de terra terrenus: secundus homo de cœlo cœlestis.* I Cor. xv, 47. Abjiciatur ergo, a nobis imago terreni; suscipiatur imago cœlestis, non fuco expressa, non ceris, non coloribus adumbrata, sed moribus, in qua Christus se agnoscat.

Lectio S. Ambrosii.
120. Confige clavis a timore tuo carnes meas; a judiciis enim tuis timui.

Lectio Vulgata.
120. Confige timore tuo carnes meas: a judiciis enim tuis timui.

37. *Confige clavis a timore tuo carnes meas; a judiciis enim tuis timui.* Qui diligit Domini testimonia, configit clavis carnes suas, sciens quia vetus homo suus cum Christo confixus cruci luxuriam destruat carnis; ne cupiditates ejus indomito fervore lasciviant, ne radix avaritiæ serpentibus se fundat radicibus[5]. Confige 5

[1] Editiones vet., ac mss. ut in textu, nisi quod in editt. et aliquot mss., ac in nostris A, N, P, *a, te* omittitur, atque in iisdem, non tamen in mss. nostris, *quid* pro *nam* exhibetur.

[2] Mss. A, N, P, *a, avellere.*

[3] Edit. omnes: *Sed sive hoc, sive illud sit, e diverso unum significamus peccatorem, alterum prævaricatorem, quia* etc. Verum quam resecuimus laciniam, ea in omnibus mss. desideratur (*item* in A, N, P, *a*). (Edit. Maur.)

[4] Mss. A, N, P, *a, universorum.*

[5] Octo mss., *serpentinis se fundat radicibus.* Totidem alii *(ac nostri* A, N, P, *a),* et cunctæ edit. nobis congruunt. (Edit. Maur.)

ergo clavis, et destrue fomenta peccati: moriatur in carne tua omnis illecebra delictorum: libertatem vagandi cupiditas voluptatum cruci affixa non habeat. Est quidam clavus spiritalis, qui patibulo crucis Dominicæ affigat has carnes. Et fortasse sint carnes quædam animæ, sicut corpus est animæ. Carnes animæ sunt carnales cogitationes. Configat has carnes timor Domini et judiciorum ejus, et servituti redigat. Quod si carnes istæ rejiciunt clavos divini timoris, haud dubie dicitur: *Non permanebit spiritus meus in his hominibus; quoniam*[1] *carnes sunt.* Gen. VI, 3. Nisi igitur affigantur cruci hæ carnes, et configantur clavis a timore Dei nostri, non permanebit in his spiritus Dei.

38. Sicut sunt aculei timoris, quibus compungimur; ita sunt clavi timoris, quibus configimur[2]. Qui compungitur, excitatur: qui configitur, mortificatur, ut peccato deficiat, Deo vivat. Ut sciamus autem clavos spiritales esse, etiam stimuli spiritales sunt, de quibus scriptum est: *Durum tibi est adversus stimulum calcitrare.* Act. IX, 5. Hoc stimulo Paulus stimulatus surrexit e terra, et se levavit, ut conversaretur in cœlo. Confixus est clavis apostolus Thomas, ut diceret: *Nisi videro in manibus ejus fixuras clavorum, et mittam digitum meum in locum clavorum.* Joan. XX, 25. Clavi erant bonæ cupiditatis: clavi erant etsi non perfectæ fidei, tamen fidei incrementa quærentis.

39. His configitur clavis qui Christo commoritur, ut cum Christo resurgat. His configitur clavis qui mortificationem Domini Jesu in corpore suo portat[3]. His clavis configitur qui meretur audire, dicente Jesu: *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium tuum; quia valida est ut mors caritas, durus sicut inferi zelus.* Cant. VIII, 6. Infige ergo pectori tuo et cordi tuo hoc signaculum Crucifixi; infige et brachio tuo, ut opera tua peccato mortua sint. Nihil in his criminis reviviscat, nihil erroris resurgat. Fortasse hanc imaginem clavi non solum timoris, sed etiam caritatis affigunt; quia valida est ut mors caritas, durus sicut inferi zelus. Non te ergo offendat duritia clavorum; quia est duritia caritatis: nec validus clavorum rigor; quia valida est etiam caritas sicut mors. Caritas enim culpam et omnia peccata mortificat: caritas sicut mortis ictus interimit. Denique morimur flagitiis atque peccato, dum Domini mandata diligimus. Caritas est Deus, caritas Dei verbum est, quod est validum, et acutius omni gladio acutissimo, usque ad divisionem quidem animæ ac spiritus, artusque, et intima penetrans medullarum. Est durus ergo zelus caritatis, qui non cedat inferis; cum pro Dei zelo unusquisque nec suis parcat. His clavis caritatis configatur anima nostra et caro nostra, ut et ipsa dicat: *Quia vulnerata caritate ego sum.* Cant. V, 8.

Habet ergo clavum suum caritas: habet gladium suum, quo anima vulneratur. Felix qui hoc gladio meruerit vulnerari. Hæc sunt vulnera quæ osculis præferuntur: *Utiliora*[4] *vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.* Prov. XXVII, 6.

40. His nos vulneribus offeramus, quibus quicumque mortuus fuerit, mortem gustare non poterit. Talis enim eorum mors, qui Dominum sequebantur, de quibus dictum est: *Sunt aliqui de istis adstantibus qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo.* Matth. XVI, 28. Merito Petrus non timebat hanc mortem; non timebat enim qui dicebat, quia etsi oporteret eum pro Christo mori, non eum relinqueret aut negaret. Tollamus ergo crucem Domini quæ configat carnes nostras, peccatum destruat. Matth. XXVI, 35. Est timor qui configit carnes: *Nisi quis tulerit crucem suam, et secutus me fuerit, non est me dignus.* Matth. X, 38. Ille enim dignus qui habet Christi timorem, ut crucifigat carnale peccatum. Hunc timorem sequitur caritas, quæ consepulta cum Christo non divellatur a Christo, moriatur in Christo, adtumuletur Christo, resurgat cum Christo.

SERMO DECIMUS-SEXTUS.

ע Ain.

INCIPIT littera decima sexta *Ain*, cujus interpretatio est *Oculus*, sive[5] *fons.* Oculus utitur videndi munere[6]: sed sæpe videmus ea quæ complacent, et sæpe quæ displicent: nec in eo oculi est vel culpa vel probitas pro eorum qualitate quæ viderit; oculi est enim officium nuntiare quod viderit. Est sane vel offensa vel gratia, si aut delectetur suavibus, aut offendatur adversis. Ideo frequenter oculus suppliciorum dicitur, oculus tentationis, oculus hœdi, oculus vitulæ, oculus generationis, aut fons generationis.

2. Legimus in Evangelio quia baptizabat Johannes in Ennon. Joan. III, 23. Ennon oculum suppliciorum interpretati sunt. Itaque nemo venit ad baptismum, nisi qui desiderat sibi propria peccata dimitti, quorum supplicia corde provido perhorrescat. Itaque licet oculus suppliciorum dicatur, prævidentis est tamen supplicia, non sustinentis: licet baptismum pœnitentiæ habeat aliquam de suppliciorum susceptione tolerantiam. Oculi est ut intuendi officio fungatur: tuum est cavere quod videris.

[1] Mss. A, N, P, *a, quia.*
[2] Mss. A, N, P, *a, configamur.*
[3] Hic in mss. A, N adest lacuna usque ad verbum *traderetur* in n. 10 litteræ sequentis. Sed in cod. N posteriori manu suppleta fuit ad calcem tractatus.
[4] Mss. N, P, *a, utilia.*
[5] Mss. N, P, *a, vel.*
[6] Sic omnes mss. (*ac etiam* N, P, *a*). Contra vero editt., *Oculo utimur videndi munere.* (Edit. Maur.)

3. Denique et oculus tentationis dicitur; quia per oculum sæpe tentamur. Oculus meretricis laqueus amatoris. Sed oculus nihil delinquit; ideoque Salvatoris sententia plena justitiæ est, dicentis: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum* Matth. v, 28. *eam, jam adulteravit eam in corde suo.* Non dixit: Qui viderit mulierem, sed *ad concupiscendum* viderit. Oculum absolvit, mentem ligavit. Nec dixit: Adulteravit eam in oculo, sed *in corde.* In oculo visus est, in corde peccatum.

[1] 4. Oculus[1] hœdi qui ad sinistram est; quod ea quæ dextra sunt, peccator videre non possit. Sanctus autem dicit: *Providebam Dominum in conspectu meo semper; quoniam a dextris est* Ps. xv, 8. *mihi, ne commovear.* Et Petro sancto apostolo, cum tota nocte nihil cepisset, ut legimus in Evangelio, a Salvatore dictum est: *Mitte in* Joan. xxi, 6. *dexteram partem navigii retia.* Itaque fretus imperatis cœlestibus, misit retia, et plurimum piscium congregavit. In sinistra nox erat: in dex-
[2] tera divini sermonis claritudo fulgebat diurna[2].

5. Est et oculus vitulæ: quod æque ad peccatores refertur; quia sicut jugi loro vitulæ adtrahunt iniquitates, non disrumpentes neque abscindentes proprium, sed longo trahentes fune peccatum. Indomita enim vitula sero mansuescit, et trahit lora, non suscipit, quia impatiens est tenendi; et quo diutius traxerit, eo amplius impeditur.

6. Oculus quoque generationis, aut fons ge-
[3] nerationis dicitur; quia ex oculorum[3] conspectu aut bona, aut adversa generantur. Vidisti mulieris pulchritudinem, laudasti artificis opus, venustatem naturæ: generatio fidei, devotionis est partus. Contentus fuisti formæ decore,
[4] non census ambitione[4], sumpsisti in uxorem, genuit filios liberalioris gratiæ: oculus tibi fuit generatio prosperorum. Contemplatus es sacram puellam, pressit oculos tuos augustæ reverentia castitatis; prædicasti Dominum Jesum, qui senilem dedisset in adolescentula ætate gravitatem, immaculatamque vitam inter infirmas tam lubricæ hujus carnis illecebras humanis infudisset affectibus: fons bonorum est. Vidisti possessiones pupillorum, non ad invadendum, sed ad tuendum, et paternis ingemuisti visceribus, si quid advertisti de minoris commodis esse neglectum; repulisti eum qui fines ejus volebat invadere; judicasti pupillo: oculus tuus fons tibi fuit et origo justitiæ. Judicasti viduæ (sicut enim mala drachma, non drachma; sic malum judicium, non utique judicium); judicasti ergo sicut justus et bonus judex; vidisti usurpatorem improbum, qui maritali auxilio destitutam suam prædam putaret; iniquitatem non passus es; tulisti indefensæ opem, quo adjuta præsidio, inoffensa opera castitatis exercuit, nec auxilium quærere mari-

A tale compulsa est: dicit tibi Dominus: *Venite, disputemus.* Quia judicasti viduam, oculus tuus Isai. i, 18. fons gratiæ tibi factus est. Vidisti nudum corpus inopis jacere defuncti; non præteristi, ut ille qui exponitur in Evangelio, sacerdos atque Luc. x, 31, 32. levita; sed continuo miseratus, sepulturæ solatiis tradidisti: generavit tibi oculus materiam redemptionis.

7. Contra, si adspiciens agrum pupilli vineis consitum, lætum segetibus, nemoribus umbrosis,
B aut fluviis decurrentibus, aut fontibus scaturientibus aut riparum herbosis amœnum toris, et avaritiæ facibus accensus transtulisti patrum limites, atque in possessionem indefensam improbus irruisti; oculus tuus tibi mortis perpetuæ acerba generavit. Vicinæ viduæ jura temerasti; coegisti eam quæ aut dolorem suum, aut pudorem secretis clausa parietibus fovere deberet, prosilire in publicum, inverecundius quam injustius litigare: oculus tuus partus iniquitatis est
C factus. Vidisti inopem superbo oculo, et insatiabili corde; despexisti precem pauperis, et quem misereri debueras, cum fastidio præteristi: oculus tuus fons tibi fuit et origo peccati.

8. Ideoque oculi tui non lupi oculi sint, et insidiantis ad prædam; sed sicut Sponsæ dicitur: *Oculi tui stagna in Esebon, in portis filiæ multorum: nares tuæ sicut turris Libani.* Stagna Cant. vii, 4. in Esebon quid est, nisi in cogitationibus rationabilibus abundantia, quæ est in portis Ecclesiæ,
D cui merito defertur multitudo doctrinæ? Filia enim multorum plurimarum doctrinarum posteritas effecta est, cujus nares odor est sacrificiorum floribus omnibus præstans. Quid enim Christi odore sublimius, qui abolebat thuris flagrantiam?[5] Oculus ergo iste provideat quæ futura sunt; et si adversa imminere præviderit, fletu lacrymisque emollire ac mitigare non desinat. [5]

9. Ideo Hieremias in captivitate gentis Judææ
E positus, futuram prævidens perpetuæ captivitatis ærumnam, quam perfidiæ pretio Judæorum populus habebat exsolvere, dicebat in Threnis sub hac eadem littera: *In hoc ego fleo, oculi mei caligaverunt a fletu; quia elongavit a me qui me consolabatur.* Non igitur abductum se esse Thren. i, 15, 16. de terris suis dolebat, sed a Christo populum relinquendum, consolationemque futuræ vitæ cernebat amissam. Hæc est vere dolenda captivitas, quæ æternæ spei libertate privata vide-
F batur. Alio quoque loco sub hac eadem littera repetivit in Threnis, dicens: *Dominus quæ cogitavit, consummavit, verbum suum quod mandavit a diebus antiquis. Destruxit, et non pepercit, et lætificavit super te inimicum, et exaltavit cornu tribulantis te.* Nonne evidenter futurum Thren. ii, 17. judicium Christi annuntiatur, sicut in psalmo

[1] Subintellige *est.* Editio romana econtra omisit *qui.*

[2] Mss., etiam nostri N, P, *a, diuturna,* quæ lectio defendi potest, *si diuturna* pro constanti ac perenni usurpetur: hic tamen præstare videntur editiones, ut cum priori membro fiat antithesis.

[3] Mss. N, P, *a, oculi.*

[4] Scripti codices magno numero: *non accensus ambitione.* Melius alii, quos inter nostri N, P, *a,* ac edit., *non census ambitione.* Est enim hoc loco *census* proventus quem quisque annuatim e possessionibus percipit.

[5] Ut alibi pluries dictum, *flagrantia* pro *fragrantia.*

quoque presenti declarari certum est? Oculus ergo prævideat quæ ventura sunt, et ea aut profusione lacrymarum, aut erroris correctione detorqueat. Denique Hieremias flebat; quia malam causam impiæ plebis susceperat, quæ perfidiæ pertinacia proprium negabat auctorem.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
121. Feci judicium et justitiam: ne tradas me nocentibus me.	121. Feci judicium et justitiam: non tradas me calumniantibus me.

10. David autem prophetico spiritu judicium prævidens Christi, in quo nemo innocens periclitabitur, nemo sceleratus eludet, bona fretus conscientia dicit: *Feci judicium et justitiam: ne tradas me nocentibus me.* Non quasi gloriosus ac insolens se ipse laudat, cum utique peritus legis, alterius magis quam proprio ore unumquemque laudandum esse non ignoraret. Non, inquam, prædicatarum jactantia est hic ulla virtutum [1], sed vitæ innocentis adsertio jure præsumpta; ne dignus æstimaretur qui propter gravia peccata a Domino relinqueretur, et nocentium potestati traderetur. Defensio est igitur, non arrogantia, quando non excellentia aliqua honoris adsumitur, sed formidabilis ærumna propulsatur. Denique Petrus hoc genere defensionis utitur dicens: *Ecce nos reliquimus* Matth. XIX, 27. *omnia, et secuti sumus te: quid ergo erit nobis?* In quo si dicti arrogantis decolor aliquis nævus fuisset, non tantum gratiæ de Domini Salvatoris Ibid., 28. sententia retulisset; ut non solum minime subdendus ipse judicio, sed etiam judicaturus de aliorum meritis ipse nuntiaretur. Neque enim in judicio, si quis innocentiæ suæ tuendæ gratia, quid fecisset aperiret, ad jactantiam potius quam ad defensionem causæ dictum æstimaretur. Aliud est dignum se præmio dicere, aliud indignum injuria.

11. Et tamen ille ipse philosophiæ summus, ut ajunt, magister, cum accusaretur, interrogatus qua tandem pœna se dignum putaret, respondisse fertur, ut in Prytaneo [2] publico quotidie convivio susciperetur. Ille honorem usurpavit, hic præcavit [3] ærumnam: ille gloriam arrogavit, hic humilitatem servavit. Nam quæ major esse humilitas potest, quam ut conscius sibi judicii et justitiæ reservatæ, tradi potestati diaboli vereretur? Hominem se esse cognovit; impar sibi bellum adversum spiritalia nequitiæ in cœlestibus: raptum novit Enoch esse, ne malitia mutaret cor ejus: Noe inebriatum, Lot incestatum, sacerdotem primum ipsum Aaron cum Maria sorore tentatum: lepræ maculis adspersam Mariam primum, post absolutam: Moysen pene internecatum, nisi circumcisione filii, et ejusmodi sanguinis fusione Sephora mulier ejus omne ab eo periculum depulisset. His igitur commonitus exemplis nequaquam se fortitudini suæ credit; sed cauta humilitas divinum sibi precando adsciscit auxilium, petens ne tradatur nocentibus.

12. Scit enim auctorem esse principem mundi omnium delictorum. Ipse individuos proximorum irarum stimulis excitatos scindit affectus: ipse flammam accendit libidinis: ipse adolet avaritiæ cupiditates, ut quo plus rapuerimus, amplius requiramus: ipse suggerit et ministrat fomenta luxuriæ: ipse odia exasperat, et immodicæ studium ambitionis inflammat. Quod vitium blandum in exordio, sævum in processu, nec fraternæ germanitatis potuit contemplatione revocari. Dum dolet sibi gratiæ cœlestis ambitor fratrem esse prælatum, de sacrificio processit ad parricidium. Auctorem igitur incontinentiæ diabolum esse Apostolus docet: *Ne tentet vos Satanas* [4] *propter incontinentiam vestram.* Incentorem quoque avaritiæ I Cor. VII, 5. ipsum esse legimus, dicente Paulo: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli.* Et alibi: *Mortificate ergo mem-* I Tim. VI, 9. *bra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quæ est idololatria.* In his enim Coloss. III, 5. diaboli voluntatem facimus, et exsequimur potestatem, qui per carnis istius desideria incentivum suæ fraudis operatur.

13. Quemcumque ergo in vitiorum suorum possessione repererit, tamquam obnoxium suo juri vindicat. Adulterium quis facit, luxuriam exercet, aliena diripit; portio diaboli est: pudicus autem, et continens, et misericors, Christi portio est. Christi ergo servum sibi non potest vindicare, nisi forte illapsum in vitia deprehenderit: nec tunc quidem vindicat, sed tamquam suum sibi tradi postulat. Ideo ergo dicit David: *Feci judicium et justitiam,* non ut arroget, sed excuset; ne quasi peccator deseratur a Christo. Exemplo sit nobis apostolica lectio quam ob rem unusquisque tradatur. Illum enim qui uxorem patris habuit, quia sic operatus est, *tradidi Satanæ,* dicit [5] Apostolus: non ergo I Cor. V, 4, 5. esset traditus, nisi opera fecisset diaboli. Unde

[1] Edit. omnes, *prædicatoris jactantia est hic ulla virtutum.* Mss. complures, *prædictarum jactantia* etc. Melius tamen alii quinque, juxta Maurinos, ac nostri N, P, *a*, ut in textu.

[2] Mss. aliquot: *ut in prandio publico.* Alii, atque editt., *ut in Prytaneo.* Pulchre id quidem; erat enim Prytaneus locus Athenis, ubi sumptu publico de Rep. benemeriti, ac publicorum certaminum victores alebantur. Hoc autem responsum apud Platonem in *apologia Socratis* ita legere est: *εἰ οὖν δεῖ με κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ἀξίας τιμᾶσθαι, τούτου τιμῶμαι τῆς ἐν Πρυτανείῳ σιτήσεως.* Adisis etiam Ciceronem lib. I *de Oratore.* (Edit. Maur.)

[3] « Edit. Am., *ærumnam precatus est.* Era. et alii emendarunt.... *deprecatus est.* Non male, si vel unus e mss. adstipuletur. Sic etiam infra sermone XVII, v. 5 sub finem editt. habent, *Quam jure precatus est,* ubi mss., *Quam jure præcavit.* Quod utroque loco concinne dici nemo non videat ». Ita Maurini, mss. quoque A, N, P, *a* convenientibus.

[4] Maurini omittunt *Satanas*, quam vocem nos e nostris mss. A, N, P, *a* supplevimus, consonanter etiam græco textui omnibusque versionibus, ac romanæ editioni.

[5] Omnes edit. ante maurinam, *tradidit satanæ Apostolus.* Mss. non pauci, quos inter et nostri A, N, P, *a*, *ut dicit Apostolus.* Alii partim, *tradi satanæ dicit Apostolus:* partim, *tradidi* etc., quorum lectionem hic arbitramur anteponendam cum iisdem Maurinis. Verba autem Isaiæ *Christo* postea tribuit Ambrosius, quia Dei Filius locutus est in prophetis.

non immerito recusat Propheta nocentibus tradi, qui allegat non diaboli opera se fecisse, sed Christi. Christus enim dicit: *Judicate pupillo, et* Isai. 1, 17. *justificate viduam.* Hoc est ergo: *Feci judicium et justitiam,* in judicio non contempsi pauperem, non oppressi viduam, personam divitis non recepi, in omnibus operibus justitiam reservavi.

14. Judicii finis justitia est. In altero veritatis custodia, in altero fructus est æquitatis: utraque tamen non privata virtus, sed publica. Nam immaculatum corpus a virili permixtione servare, et palmam castimoniæ limoso in corpore usque ad angelorum conversationem custodia
1 integritatis evehere, utilitas privata, laus[1] publica est. Frugi esse ac modestum, et sobriæ parcitatis tenere mensuram probatur a pluribus, sed sibi soli proficit. Fortitudo in præliis eminet, in otio friget: cujus opus in tempore necessarium, in voto adversum; malunt enim homines non pugnare, quam vincere. Sola justitia est quæ omnibus temporibus, aliis potius nata quam sibi, quotidiano usu, et fructu publico, suo
2 damno alienas custodit utilitates; quæ nihil[2] habeat utilitatis, et plurimum laudis. Hanc igitur Propheta prætendit ad sui meriti commendationem, dicens: *Feci judicium et justitiam: ne tradas me nocentibus me.* Ubi justitia, ibi misericordia. Misericordia a peccato liberat. Quomodo ergo peccatoribus trador? Simile illud in Canticis: *Exui tunicam meam: quomodo induam eam? Lavi pedes meos: quomodo in-* Cant. v, 3, 4. *quinabo eos?* Exui tunicam peccatoris, velamenque terreni: cur quasi peccator atque terrenus adjudicor? Lavi pedes meos, ne qua delicti sors posset adhærere vestigio: cur das in me delinquentibus potestatem?

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
122. Suscipe servum tuum in bono: non calumnientur me superbi.	122. Suscipe servum tuum in bonum: non calumnientur me superbi.

15. Sequitur: *Suscipe servum tuum in bono: non calumnientur me superbi.* Quasi judicii et justitiæ conscius, auctoritate prophetica progreditur, ut servum Domini se dicere non reformidet: servus enim Domini nihil debet alienis. Pretiosa hæc est servitus, quæ virtutum constat expensis. Cur autem timet nocentibus tradi, aperit evidenter: quia calumniatores sunt qui oderint veritatem; impugnent innocentiam qui superbi sunt. Qualis enim adversum servulos Dei potest superbus esse, qui adversus Deum se exaltat, et dicit: *In cœlum adscendam: super sidera cœli ponam sedem meam: sedebo in monte excelso, super montes altos qui sunt ab Aquilone: adscendam super nubes, et ero* Isai. xiv, 13, 14. *similis Altissimo?* Quid igitur mirum, si gravare homines possit, qui pervicaci spiritu nec Deo cedit? Quomodo mensuram veritatis, et fidem in hominem reservabit qui sacrilego impudentique mendacio omnipotenti se Domino adæquandum esse promittit? Quomodo non calumniatur[3] singulis, qui totam irritavit terram, 3 concussit reges, posuit universum orbem desertum, et civitates destruxit, eos qui in abductione erant non solvit?

16. Caveamus ergo ne muros animæ nostræ destruat, ne propugnacula nostræ mentis diruat, ne super sidera thronum suum ponat. Ponit super sidera, quando electum decipit, quando justum circumvenit, cujus opera lucent sicut stellæ in cœlo. Nonne et Judas proditor inter ceteros audiebat: *Vos estis lux hujus mundi?* Nonne diabolus lumen ejus ex- Matth. v, 14 tinxit? Quinetiam quos non potuerit circumvenire, calumniatur, invidens regni cœlestis gloriam; ut quos illecebris suis a Christo non potuit separare, eos calumniis suis debiti honoris fructu fraudare conetur. Fugiamus ergo malos calumniatores, qui peccatum operantur in nobis, et ipsi nobis calumnias infestissima accusatione componunt, id quod ipsi fecerint arguentes. Ecce manus Domini parata est, quæ te fugientem ab adversariis tueatur ac protegat. Pharao te in patribus tenebat superbus, immitis: fugisti ab eo, suscepit te manus Domini, et de periculis liberavit. Non dimisisset te Pharao, nisi tu ad Dominum confugisses[4]. Dicebat 4 Pharao: *Dominum nescio, et Israel non dimitto.* Exod. v, 2. Vides quam superbus? Merito ergo susceptus in bono est, qui malum fugit. Non patitur ergo Deus in malo nos esse: suscipit in bono, nec patitur suos calumniis subjacere.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
123. Oculi mei defecerunt in salutare tuum, et in eloquium justitiæ tuæ.	123. Oculi mei defecerunt in salutare tuum: et in eloquium justitiæ tuæ.

17. *Oculi mei defecerunt in salutare tuum, et in eloquium justitiæ tuæ.* Qui sint isti oculi considera, qui in Christum deficiunt, dum ejus præstolantur adventum: animæ videlicet oculi non corporis, tota fidei intentione defixi; in eo enim quem diligimus, totis oculis occupamur, nec quidquam aliud videre delectat. Non potest hoc dicere nisi qui a mundanis sollicitudinibus et sæcularibus voluptatibus intentionem omnem suæ mentis avertit. Nam quomodo hoc dicit qui theatralibus ludibriis occupatur? Sed ille hoc dicit qui supra dixit: *Averte oculos meos, ne videant vanitatem.* Qui autem sunt oculi qui *Serm.* v, v 37. deficiunt in eloquium Dei, nisi oculi interioris hominis, obtutusque animæ, qui tenduntur ut videant Dei verbum, et nimia intentione et exspectatione deficiunt in salutare Dei, defectum sui patientes, ut adsumant quod Verbi est?

[1] Mss. A, N, P, *a, sed laus.*

[2] Mss. A, N, P, *a, nihil apud se.*

[3] Editiones omnes ante maurinam, *non calumniatur,* ut nos restituimus; sed Maurini omiserunt *non* ex fide mss. exemplarium, arbitrati lectionem et ita consistere posse, si figura ironiæ hic admittatur. Attamen contextus vetat ne hanc figuram hic supponamus ab Ambrosio adhibitam, quia modum præcedentibus conformem servare debuit; ideoque veteribus editionibus typographicis standum censuimus, quæ probabiliter e mss. quibusdam Maurinis nobisque ignotis lectionem suam deprompsere.

[4] Mss. A, N, P, *a, refugisses.*

18. Et quia eloquium Dei plerosque movere potest, ideo addidit: *Eloquium justitiæ,* ut movere non debeat. Movere autem poterat, quia
Gen. xxv, 23. scriptum est: *Major serviet minori.* Nam nisi ad mysterium accipias, naturæ injuria est. Et,
Ezech. xx, 25. *Dedi vobis præcepta non bona.* Ergo Deus mala
Isai. xlv, 7. dat præcepta. Et, *Ego Dominus creans mala.* Sed et de præceptis sic solvitur; quia infirmis non dare debuit perfecta præcepta, quæ sustinere non possent. Quando audiret Judæus:
Matth. xix, 21. *Dimitte omnia tua.... et sequere me?* Quando audiret Judæus: *Qui non tulerit crucem suam,*
Matth. x, 38. *et sequutus me fuerit, non est me dignus?* Sed hæc perfectiora præcepta Evangelio reservata sunt. Et mala non creavit Deus, sed hæc quæ videntur nobis austera, verbera, mors, et hujusmodi alia quæ propter emendationem præscripta sunt noxiorum; justis enim non
1 est lex posita, sed injustis. Nam si noxii nihil[1] timerent, innocentes semper timerent.

19. Qui sunt igitur isti oculi qui deficiunt in salutare Dei? Diximus oculum suppliciorum esse, qui prævidens futura supplicia peccatorum, gerendam annuntiet pœnitentiam. Demonstravit hunc oculum Baptista Johannes dicens: *Generatio viperarum, quis ostendit vobis fugere ab ira ventura? Facite ergo fructus dignos pœni-*
Luc. iii, 7, 8. *tentiæ.* Ad baptismum enim Johannis veniebat qui habebat oculum suppliciorum; ad Christi autem baptismum venit qui videt gratiam. Hic enim oculus est quem Dominicæ passionis umbra tuetur et protegit. Aliud ergo Ennon, aliud Ain. In Ennon baptizatur conscius gravium delictorum; qui autem purum oculum habet, gratiam suscipit spiritalem. Et imperfectæ fortasse animæ oculus suppliciorum est; perfectæ autem oculus gratiarum est purior atque sincerior, qui significatur hac littera, ad quam justi forma dirigitur; quia imperfecta peccati tantummodo judicium declinare desiderat, perfecta vero meritum regni cœlestis adquirere. Præsumimus tamen quod utrumque oculum una anima habeat, et oculum suppliciorum, et oculum gratiæ: lævum oculum suppliciorum, dexterum gratiæ; quia non a primo homines possunt esse perfecti, sed per processum virtutis adscendunt. Ante igitur unaquæque anima quasi ad baptismum Johannis venit, ut præmittat pœnitentiam delictorum: et in processu paulatim ubi peccata sua defleverit, spiritali abluta baptismate, Christi accipit sacramentum. Unde videtur et in Canticis Canticorum Ecclesia prædicari, cui dicitur: *Cor nostrum cepisti, soror mea Sponsa, cor nostrum cepisti uno ab oculis*
Cant. iv, 9. *tuis;* ut iste oculus gratiæ sit, qui Christi sibi pleniorem adquisiverit caritatem.

20. Plerique tamen hoc loco accipiunt duos oculos Ecclesiæ: unum qui mystica videat, alterum qui moralia; eo quod sancta Ecclesia non solum moralium teneat disciplinam, sed etiam cœlestis doceat secreta mysterii. Unde dictum est de ea: *Oculi tui sicut columbæ, extra taci-*
turnitatem tuam, quod et spiritaliter videat, et *Ibid.*, 5. noverit tempus tacendi esse, et tempus loquendi; ut in tempore sermonem suum proferat, ne importunitate loquendi peccatum possit incurrere.

21. Habet ergo oculos columbæ ad similitudinem Christi; quia et de ipso lectum est: *Oculi tui sicut columbæ super abundantiam aquarum lotæ in lacte, sedentis super plenitudinem.* Ba- Cant. v, 12. ptizat in lacte Dominus, id est, in sinceritate. Et isti sunt qui vere baptizantur in lacte, qui sine dolo credunt, et puram fidem deferunt; ut immaculatam induant gratiam. Ideo candida Sponsa adscendit ad Christum; quia in lacte baptizata est. Ideo mirantur eam Virtutes et Potestates, dicentes: *Quæ est hæc quæ adscendit dealbata?* Ante paululum dicebat: *Nigra sum:* Cant. viii, 7. Cant. i, 4. nunc dealbata cernitur, et adscendit ad cœlum, et innixa Dei Verbo, alta jam penetrat. Nec immerito illic aquarum abundantia, ubi Christus; ut mens humana repleri cupiat. Has sitit aquas cervus, quas cum biberit, sitire non possit. Has aquas sitivit Propheta, cum dixit: *Sitivit in te anima mea.* Sedet ergo Christus super Ps. xli, 3. abundantiam aquarum, et super plenitudinem. Et ideo qui baptizatur in lacte,[2] dicit: *Et nos* 2 *omnes de plenitudine ejus accepimus.* Unde et Joan. i, 16. oculus suppliciorum non alienus est ab Ecclesia; quia etsi baptizabat Johannes in Ennon, baptizabat juxta Salim, ubi erat aquarum abundantia, duodecim fontes, et septuaginta palmarum arbores. Joan. iii, 25

22. Hos fontes habet Ecclesia, hoc est, in veteri Testamento duodecim patriarchas, et in novo duodecim apostolos. Ideoque dictum est: *In Ecclesia benedicamus Dominum Deum de fon-*
tibus Israel. His fontibus ante perfunditur qui- Ps. lxvii, 27. cumque Christi mysteria sacrosancta consequitur; isti enim fontes ex æterno fonte manantes, toto orbe fluxerunt. Ubi isti fontes, ibi adscensio animarum. Denique Salim interpretati sunt, *Ipsum adscendentem.* Ille enim vere adscendit, qui propria peccata deponit. Hoc igitur verbo purificatoriæ sanctificationis usus exprimitur. Unde etiam bene in Canticis Christus dicit ad Ecclesiam: *Dentes tui sicut grex tonsarum, quæ ad-*
scenderunt a lavacro, quæ omnes gemellos creant,
et infœcunda non est in eis. Quod specie tenus Cant. iv, 2. de capris dicitur, mystice autem de Ecclesiæ grege.

23. Nec vilia tibi videantur ista animalia. Denique audi quæ de his sanctus loquitur Spiritus: *Capillamentum tuum ut grex tonsarum,*
quæ revelatæ sunt a monte Galaad. Dentes tui
ut grex tonsarum, quæ adscenderunt de lavacro. Cant. vi, 4, 7.

[1] Mss. A, N, P, *a, non.* Quam apta hæc in modernos capitalis pœnæ impugnatores!

[2] Ita mss. quatordecim juxta Maurinos, ac nostri A, N, P, *a.* Editio Rom. sola: *Et ideo qui baptizat in aqua.* Aliæ edit. et duo mss., utraque omissa lectione, voci *plenitudinem* subjungunt: *Unde et nos omnes de plenitudine ejus accepimus.* Qui autem baptizatur in lacte e superius dictis est quicumque Christi rite dispositus recipit baptismum.

Vides quod in altis grex iste pascitur, audax in monte. Itaque ubi aliis præcipitia, ibi capris nullum periculum: ubi aliis periculum, ibi gregis hujus alimentum, ibi cibus dulcior, ibi fructus electior. Spectantur a pastoribus suis dumosa de rupe pendentes: ibi luporum incursus esse non possunt; ibi fœcundæ arbores fructum integrum subministrant. Cernere licet uberi lacte distentas super teneram sobolem materna pietate sollicitas. Ideo elegit eas Spiritus sanctus, quibus cœtum venerabilis Ecclesiæ compararet.

24. Et ut mystice audias: capillamentum Verbi est altitudo et eminentia quædam justarum animarum; *quoniam sensus sapientis in capite ejus.* In altitudine enim cogitationis humanæ certum est esse sapientiam. Et quemadmodum tondentur capræ, ut superflua deponant: ita etiam tonsarum animarum gregem, hoc est, multarum animarum virtutes habet sancta Ecclesia, in quo grege nihil possis insensibile reperire, nihil superfluum; quoniam fides sapientes[1] fecit, spiritalis autem gratia ab omni superfluorum labe mundavit.

25. Merito igitur revelatæ sunt animæ justorum, et revelatæ a monte Galaad, hoc est, a transmigratione testimonii; eo quod a Synagoga ad Ecclesiam testimonium cœleste migravit. In hoc itaque monte nascitur thymiama, resina, et ceteris odores, quos negotiatores illi Ismaelitæ, ut habes in primo libro Testamenti veteris, deferebant. Hos odores habet Ecclesia, quos mercatores ex gentibus congregati fide et devotione vexerunt. Itaque sicut capræ bonis refectæ cibis, et solis calore vernantes, lavantur in flumine, et exsultantes mundæ resurgunt de flumine: ita animæ justorum adscendunt ab spiritali lavacro.

Gen. xxxvii, 25.

26. Istæ sunt vere quæ geminos creant, in quibus non est infœcunditas aliqua virtutum, sterilitas ulla meritorum. Bene geminos creant; quia congeminant sensus suos. Unde habes in Proverbiis scriptum: *Et tu scribe hæc tibi tripliciter, in consilio et cognitione.*[2] Triplicem præmisit scriptionem, et duo subdidit, consilium et cognitionem: sed cognitio gemina est; una incorporalium, altera corporalium.

Prov. xxii, 20.

27. Diximus de fœcunditate: dicamus de dentibus. Nam et navigantes plerique, et properantes itinere terreno, ubi viderint speciosum aliquem locum, delectationis gratia demorantur, pascunt oculos, animumque allevant; nec mora ulla commeandi putatur, sed gratia: ita et nobis pulcherrimos dentes justarum animarum considerare cordi est. Docuit enim Scriptura pulcherrimos dentes esse justorum, dicens secundum litteram quidem de patriarcha Juda, spiritaliter autem de Christo: *Hilares oculi ejus a vino, et dentes sicut lac.* In quo non utique carnis humanæ officia, sed divinæ gratiæ munera prædicavit. Docet igitur exemplum, dentes non esse prætereundos, ubi de oculis dixerimus.

Gen. xlix, 12.

28. Qui sunt igitur justarum dentes animarum, nisi qui informem ac durum accipientes cibum, vel frigidum plerumque, vel supra modum calentem, nunc comminuunt, nunc fovent, nunc temperant, prout qualitas fuerit alimentorum? Dura comminuunt, ne asperitas litteræ in veteri Testamento, et sæcularis intellectus rigor, nisi fuerit spiritali dente resolutus, vitalia ipsa interclusis ciborum salutarium meatibus, et gulam quamdam animæ incuriosa edacitate suffocet. Par est igitur ut dividas primum, si solida tibi videtur esca quæ sumitur, et distinguas eam, atque emollitam sine noxa aliqua, animæ in omnia ejus membra naturali divisione transfundas; ut vitalem succum omne ejus corpus epuletur. Nihil cadaverosum, nihil mortuum ore tuo sumas, ne dicatur: *Sepulcrum patens est guttur eorum:* sed vivum haurias verbum, ut in tuæ mentis visceribus possit operari.

Ps. xiii, 3.

29. Hi dentes super lac candidiores, quia dentes justorum sunt. Denique cum omnes in Moyse baptizati in nube et in mari patres nostri fuerint, non otiose tamen scriptum est, quia *Omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eumdem potum spiritalem biberunt;* ut istis sanctorum dentibus major quidam fulgor accederet, quos post transitum maris Rubri, myrrhæ fontis amaritudine per ligni gratiam temperata, cognoscimus esse mundatos; deinde duodecim fontium potu, postremo petræ spiritalem undam vomentis irriguo; petra enim erat Christus. Ideo et manna manducaverunt, ut toties abluti manducarent panem, ut scriptum est, angelorum. Nunc quoque in Evangelii mysteriis recognoscis, quia baptizatus licet toto corpore,[3] postea tamen esca spiritali potuque mundaris.

I Cor. x, 3, 4

Exod. xv, 25, 27.

Num. xx, 11.

Ps. lxxvii, 25.

30. Merito ergo David et oculos interiores purificatos, et dentes tamquam illuminatos spiritalium dentium candore sermones profert dicens: *Feci judicium et justitiam.* Ille est enim verus dentium fulgor, ubi bene sibi consciæ mentis resonat canora confessio. Ille mundus oculus, quem peccatorum gravium trabes nulla depresserit; quem purgamentorum levium fe-

Sup. v. 121.

[1] *Insensibile*, id est, a sensu sapientis alienum, ut tota series orationis declarat. (Edit. Maur.)

[2] Maurinis, *in cognitione*. Omisimus vero particulam *in* tam fide mss. A, N, P, *a*, quam congruenter versioni Alexandrinæ aliisque hujus versiculi citationibus apud alios Patres. Cf. Sabbat. ad h. l.

[3] « Editt., *recognoscis baptizatos licet.... mundari*. Mss. vero nobis concinunt, exceptis paucis, ubi pro, *toto corpore*, legitur, *tincto corpore*. Potest autem utrolibet modo hæc ultima pars admitti; potior tamen videtur prima lectio. Etenim non solum ea baptismum per immersionem administrari solitum significat: sed etiam opponitur ineptiæ quorumdam hæreticorum, qui cunctas corporis partes inficiabantur esse abluendas; ut Theodoretus lib. IV *Hæret. fabul.* auctor est. De immersione vero fusius. Ambrosius lib. *De Mysteriis* cap. 3, et Auctor tractatus *De Sacramentis* lib. II cap. 7, quos consule ». Ita Maurini, quibuscum faciunt et nostri mss. A, N, P, *a*. Nos autem suo loco demonstraturi sumus eundem Ambrosium auctorem esse librorum quoque *de Sacramentis*.

stuca nulla turbaverit. Iste oculus in verbum justitiæ defecit. *Qui* enim *Christo adhæret, unus*
I Cor. VI, 17. *est spiritus.* Et Balaam petebat, ut anima sua
Num. XXIII, 10. deficeret in animis justorum, id est, ut proprii oblivisceretur erroris: quod suum erat, deponeret: quod justitiæ et æquitatis, adsumeret. Sed progrediamur ad cetera.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
124. Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam, et justitias tuas doce me.	124. Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam: et justificationes tuas doce me.

31. Sequitur: *Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam, et justitias tuas doce me.* Præstruxit viam, et commendationis suæ incrementa præsumpsit. Supra poposcit ne nocentibus
Supra v. 121, 22. traderetur: iterum petiit ut susciperetur in bono, ne calumniarentur ei superbi, hoc est: Non declino judicium, sed calumniam perfidorum; illi enim judicare nesciunt, calumniari sciunt. Ad te confugio, qui nosti repræsentare judi-
1 cium.[1] Et bene non vult calumniatoribus tradi; multa enim Job passus est justus, postquam traditus est nocenti. Sed difficile fuit illud et
Job II, 6. grande certamen, quod nisi Job nimia patientia
2 haud facile quisquam superare potuisset: tamen[2] ille non totus est traditus, sed meliore exceptus
Sup. v. 121. est portione. Qui dicit: *Non tradas me*, quæ majora sunt comprehendit. Plus autem in anima, quam in carne sumus; justis enim dicitur: *Vos*
Rom. VIII, 9 *autem non estis in carne, sed in spiritu.* Tradi ergo animam suam recusat qui corpore sicut
Ps. XXXVIII, 12. aranea tabescebat.

32. Hoc igitur loco, majore quodam familiaritatis usu potiora præsumens, ait: *Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam, et justitias tuas doce me.* Misericordiam sibi deferri poscit, justitias doceri. Alibi quoque, hoc est, in posterioribus habes hunc sensum: *Et ne*
Ps. CXLII, 2. *intres in judicium cum servo tuo.* Etenim nostrorum conscii peccatorum, misericordiam magis petere Dei nostri, quam justitiam implorare
3 debemus. Alia[3] veniam largitur; alia examen impertit. Quæ spes hominibus certandi apud eum, quem occulta non fallunt, quem latere peccata non possunt? Ideoque sciens ejus potentiam, qui hominem non timeret, ait: *Tibi*
Ps. L, 6. *soli peccavi.* Non potest hoc justus negare; quia nemo sine peccato: non potest rex, quia etsi leges in potestate habet, ut impune delinquat; Deo tamen subditus est: immo plus ipse debet, cui plus commissum est.

33. Hoc ergo dicit: *Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam;* quia etsi quid boni feci, plura debeo quasi servus. Non uno facto servus absolvitur; quia nemo servum habens arantem, aut oves pascentem, dicit illi: *Transi, recumbe: sed dicit illi: Para quod cœnem, et præcinge te, et ministra mihi.... Numquid gratiam*
4 *habet servus,*[4] *si fecit quod imperatum est ei?* Luc. XVII, 7, 8. Ergo et cum fecerimus quod nobis imperatum est, non statim nos exaltare debemus, sed magis humiliare; quia non statim si aliquid fecimus, implevimus omnia servitutis obsequia. Quis tanta naturæ munera, vitæ salutisque servatæ divina beneficia digno possit æquare servitio? Quis potest solvere quod accepit? Ideoque sciens omnia, misericordiam petit potius quam audientiam:[5] *Quoniam,* inquit, *non justificabitur in*
5 *conspectu tuo omnis homo vivens.* Ps. CXLII, 2.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
125. Servus tuus sum ego: da mihi intellectum, et scibo testimonia tua.	125. Servus tuus sum ego: da mihi intellectum, ut sciam testimonia tua.

34. Quintus versiculus sequitur: *Servus tuus sum ego: da mihi intellectum, et scibo testimonia tua.* Intellectus spiritale munus est; et ideo quod Dei est, a Domino postulatur. Nec quasi extraneus poscit, qui servum se confitetur. Bene ait: *Servus tuus sum.* Servus enim voluntatem domini sui facit. Servus quærit servitutis stipendia, remunerationem sperat. Servus Domini non potest idem esse servus peccati; et ideo intellectum sibi dari poscit, ut sciat cavere peccatum. Habebat quidem intellectum, sed non ut redundare sibi crederet: uberiorem requirit.

35. Est autem et intellectus naturæ, et est intellectus non bonus. Ideo et Salomon ait: *Intellectus autem bonus dat gratiam.* Nam si omnis Prov. XIII, 15. intellectus bonus esset, non opus fuisset additamento. Jure gratiam Domini sui quærit; aliter enim scire non potest secreta Domini, nisi intellectus spiritalis munus acceperit. Habes hoc in Hieremia: *Notum mihi fac, Domine, et scibo;* Jerem. XI, 18. quia nisi Deus notum fecerit hominibus mysterium suum, scire non possumus.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
126. Tempus faciendi, Domine: dissipaverunt legem tuam iniqui.	126. Tempus faciendi, Domine: dissipaverunt legem tuam.

36. Sequitur versiculus sextus: *Tempus faciendi, Domine: dissipaverunt legem tuam iniqui.* Bene ait tempus faciendi esse; *Est* enim *tempus tacendi, et tempus loquendi.* Sed loquendi tempus Eccle. III, 7. advenit: ac per hoc Dominici adventus tempus
6 jam esse memorat;[6] ut quia Legis facta est prævaricatio, veniat finis Legis, et consummatio ejus, et plenitudo Dominus Jesus, qui donet

[1] *Repræsentare judicium* idem est atque exhibere, seu in præsenti ferre judicium. Cod. Theod. VIII, tit. 18, lege 42. (Edit. Maur.)

[2] Mss. A, N, P, *a, et tamen.*

[3] Editt. ante maurinam, *Aliis veniam largitur, aliis examen impertit.* Mss. aliquot, quos inter et cod. N., *Alii.... alii* etc. Ceteri magno numero, ut in textu.

[4] Editt. ante maurinam, et mss. A, P, aliique pauci, Maurinis testibus: *Numquid gratiam habet servo*, cui lectioni græcus textus, et latinæ versiones suffragantur. Alii mss.... *servus.* Recte quidem, si *gratiam* hic idem esse ac meritum animadvertas. Et hoc modo eum Evangelistæ locum reddidit interpretatio persica atque æthiopica, quas in *Polygl. Angl.* consulas licet.

[5] Mss. aliquot, *quam sapientiam.* Rom. edit., *quam excusationem.* Melius alii mss. (*etiam nostri* A, N, P, *a*), et vet. editt., *quam audientiam;* hoc est, quam locum sibi dari ad causam defendendam; (quo sensu Job. c. 31. v. 35 ajebat: *Quis mihi tribuat auditorem?)* (Edit. Maur.)

[6] Mss. A, N, P, *a, commemorat.*

hominibus universa delicta; et abolito chirographo debitorum, absolvat omnes et liberet peccatores. *Tempus est faciendi,* ut si ingravescente ægritudine alicujus incommodi, curras ad medicum, ut citius veniat, ne postea subvenire non possit. Medicus enim tunc amplius desideratur, cum gravis incubuerit ægritudo languenti. Ergo cum videat in Spiritu sanctus Propheta prævaricationes populi, luxuriam, delicias, dolos, fraudes, avaritiam, temulentiam; quasi pro nobis interveniat, currit ad Christum, quem solum tantis sciebat subvenire posse peccatis: urget ut veniat, nec patitur fieri moras. *Tempus,* inquit, *faciendi, Domine,* hoc est, ut pro nobis crucem adscendas, mortem subeas. Totus in periculum ultimum mundus urgetur: veni ut tollas peccatum mundi. Veniat vita morientibus: veniat resurrectio jam sepultis. Factum tuum subveniat; quoniam nec tua præcepta prodesse potuerunt. In Lege præceptum est, in Evangelio ministerium.[1]

37. Cæcus omnis populus proprium non videbat auctorem. Claudus erat mundus, et titubante vestigio fidei fluctuabat. Non erat malagma imponere, neque oleum, neque alligaturam. Omne patrimonium suum in medicos erogaverat mulier illa Evangelica, speciem habens congregationis humanæ, quæ coibat ex gentibus: nec fluentem sanguinem, et inveteratæ passionis lethale profluvium poterant sæculi hujus medici restringere. Principis populi posteritas interierat, et omnis occiderat ejus hæreditas. Videns hæc Propheta, dicit ad Christum: *Tempus faciendi, Domine:* non jubendi, inquit, sed *faciendi;* quia non legatus neque nuntius, sed Dominus salvaturus erat populum suum. Et ille quidem tempus sciebat, et non differebat: sed nos nesciebamus quo melius tempore subveniret.[2]

38. Aut fortasse vult a nobis admoneri, vult rogari: immo si rogatus fuerit, ante[3] tempus venit. Venit ad ficulneam; et ante horam venit, ut dicit ad matrem. Illa rogabat pro nobis, illa festinabat, dicens: *Vinum non habent. Fili.* Respondit Jesus: *Quid mihi et tibi est, mulier? Nondum venit hora mea.* Et mater quæ sciebat ejus affectum, dicit ministris: *Quodcumque dixerit vobis, facite.* Jesus quoque qui horam suam venisse negaverat, fecit quod ante differebat; nam omnia Deus suo tempore fecit. Quidquid facit non est extra tempus; sed totum opportunum est, quod fecerit, et mihi tempore suo advenit:[4] omne enim tempus opportunum saluti, nihil præproperum pro salute periclitantium; sed volebat exspectare adhuc Synagogæ correctionem. Ideo ante tempus ad ficulneam venit, hoc est, cito Judæis venit, opportune gentibus: cito venit perituris, commode crediturus.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
127. Propter hoc dilexi mandata tua super aurum et topazion.	127. Ideo dilexi mandata tua, super aurum et topazion.

39. Sequitur versus septimus: *Propter hoc dilexi mandata tua super aurum et topazion.* Lex annuntiatrix Christi est: præcepta ergo Legis spem futurorum bonorum deferunt; mandatum est enim Domini: *Adtende tibi, ne derelinquas levitem per omne tempus quo vixeris super terram.* Quis est iste levites? Intelligis si consideres quis sit ille qui venit ministrare, qui sacerdos est in æternum. Aliud mandatum ait: *Custodi mensem novorum, et facies pascha Domino Deo tuo.* Et infra: *In loco quem elegerit Dominus Deus tuus invocari nomen suum, ibi occides pascha vespere ad occasum solis in tempore quo existi de Ægypto.* Ergo mandata Dei habent futuræ redemptionis indicia, resurrectionis insignia; ideo super aurum et topazion memorat sibi esse dilecta. Quid enim salute gratius, resurrectione pretiosius?

40. Vel quia quæ stulta sunt mundi Christus elegit; ut quoniam per sapientiam mundus non cognovit Deum, per stultitiam prædicationis salutem adferret credentibus; ideoque ait: Super sapientiam operationis cœlestis, et mundanæ constitutionis, et super ornamenta solis et lunæ, stellarumque pretiosa monilia, dilexi obaudientiam Dominicæ passionis. Plus enim redimendo mihi contulit, quam creando; tunc enim sine sensu natus sum, nunc cum voluntate servatus. Sed non quicumque dicit: *Dilexi mandata tua super aurum et topazion.* Non dicit avarus, qui auro incubat, divitiis inhiat, ornamenta desiderat; sed ille dicit qui potest dicere: *Argentum et aurum non habeo;* quoniam non requiro, quoniam nihil mihi aurum prodest; præceptum autem et mandatum cœleste me redemit.

41. Diximus continentiam sensus: nunc de Topazio lapide exprimamus historiam. De quo invenimus scriptum in historia Xenocratis, qui scripsit, quasi lithosnomon[5] nasci eum vel in-

Luc. VIII, 43. Jean. II, 3, 4. *Ibid.*, 5. Marc. XI, 3. Deut. XII, 19. Deut. XVI, 1. *Ibid.*, 6. Act. III, 6.

[1] Animadvertunt Maurini, edit. omnes, et mss. non paucos legere: *in Evangelio mysterium.* Melius cod. Remig., Corb. Vind. et Nav. unus.... *ministerium.* Significatur enim in Evangelio exhibitum sive impletum fuisse a Christo, quod in Lege fuerat præceptum. Hæc autem lectio firmatur quoque auctoritate nostrorum mss. A, N, P, *a.*

[2] Editt. post verbum *subveniret,* addebant: *Et jam venit, et abiit, et iterum vult venire, et tempus nescire.* Glossema insulsum, quod in mss. nullis reperire est. (Edit. Maur.)

[3] Mss. A, N, P, *a, et ante.*

[4] Paris. quædam edit., *Et nihil nisi tempore suo advenit.* Sed hæc lectio a quodam librario conficta est, qui sensum non arripuerat germanæ lectionis.

[5] Mss. aliquot juxta Maurinos, ac nostri quoque A, N, P, *a: Quasi lithognomon.* Lectio non contemnenda, 'ajunt iidem, qui et hæc subdiderunt: « Quis autem fuerit ille Xenocrates, cum ejus nominis plures exstiterint, non omnino liquet: veri tamen videretur similius hic agi de Platonis discipulo, quem Diogenes Laertius sex libros de Natura scripsisse commemorat, quos historiæ titulo designare potuisset Ambrosius. Verum cum Plinius recentioribus hanc opinionem lib. XXXVII *Nat. Hist.* cap. 8 tribuat, putamus eam historiam Xenocrati medico, qui circa illa tempora floruit, adtribuendam. Quod autem de Troglodytis subditur, id etiam ex Plinii citato loco petitum est; ubi tamen non *Philo,* sed Philemo eumdem lapidem emisse memoratur. Porro *Troglodytas* ex eodem Plin. lib. V cap. 8 discimus Æthiopiæ populos fuisse admodum barbaros, qui in specubus non longe a Rubro mari habitarent ».

veniri circa Thebaidis civitatem Alabastrum, vel Topazion, ut aliqui putant; unde et nominatus est ab eo, in quo gigneretur, loco. Sunt autem qui putaverint insulam nuncupari Topazion ad quam appulsos Troglodytas, orta subito commotione maritima, eo quod navium usum non haberent, regredi nequivisse. Deinde plurimo immorantes tempore, in insula invenisse lapidem, et delectatos colore ejus repetiisse domum, et Arabis negotiatoribus advenientibus vendidisse: ab illis emisse Philonem, et ad matrem Ptolomæi secundi, cui nomen erat Berenice, ab ipso esse perlatum: illam autem quamvis regalibus ornamentis abundaret, supra modum tamen colore ejus stupefactam, elaborasse ut diutius species tam pretiosi lapidis non lateret; ideoque studio ejus quæsitum lapidem in usus frequentiores venisse.

42. Diximus quomodo innotuerit Topazion lapis: nunc expressius de ejus qualitate dicamus. Duorum colorum est in hoc lapide κράσις,[1] hoc est, quædam temperata permixtio. Πρασοειδής, et chrysopa similis chrysopraso, secundum utrumque velut quasdam extendens colorum figuras, et plenius quidem a peritis fertur extendere. Est autem parichrus, et satis purus, et chrysochrus,[2] et pinguis, resplendenti similis, maxime cum solis splendore percutitur. Est etiam pulcherrimus, et mirabilis super omnes chrysoprasos[3] magnitudine, et ut dixi, visu pinguior. Natura hujusmodi, ut si polire et levigare eum velis, asperetur magis, et usu minuitur. Est autem quodam genitali opere naturæ euglyphus, hoc est, bene insignitus,[4] atque mirabilis; et ut summo studio dignus haberetur, difficile invenitur; et repertus, raro tamen in usu hominum est, quasi is quem dives regina mirata sit.

43. Sed jam sicut Troglodytæ illi, quasi pretio suæ remansionis invento, repetierunt domum; ita et nos, emolumento moræ hujus recepto, redeamus eo unde divertimus. Nec pas est nos ornamentis regiis diutius sermonis nostri quædam admovere brachia; cum habeamus in manibus crucem Christi, quam admonet Propheta super aurum et topazion præferendam, quæ ab omni errore culpaque revocat et corrigit. Quis enim justorum non ambiat Christi in morte solatium, in resurrectione consortium? Quis non reflectat gradum, quando audiat sibi superiora omnia peccata donari? Propter hoc enim plerique a conversionis studio[5] revocari solebant, quod delictorum suorum conscii, nullam spem veniæ præsumerent; et in Ecclesia quanto sanctiora præcepta, tanto sine venia putarent esse peccata.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
128. Propterea ad omnia mandata tua corrigebar: omnem viam injustam odio habui.	128. Propterea ad omnia mandata tua dirigebar: omnem viam iniquam odio habui.

44. Ideoque ait octavo versiculo; *Propterea ad omnia mandata*[6] *tua corrigebar: omnem viam injustam odio habui.* Merito corrigebatur, quoniam diligebat; *caritas* enim *operit multitudinem peccatorum.* Vide quanta operiat, quanta corrigat. *Caritas patiens est, benigna est. Caritas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Caritas numquam excidit.* In inferioribus tria perfecta posuit, spem, fidem, caritatem: majorem autem dixit caritatem, et recte; *Caritas* enim *omnia sperat, omnia credit.* Cum igitur spes et fides in caritate sint, non est dubium quod major caritas sit. Et bene sibi respondit Propheta. Supra enim dixit: *Lex Domini irreprehensibilis, convertens animam.* Si Lex animam convertit; utique qui diligit, Legis dilector est. Deinde in hoc ipso centesimo decimo-octavo psalmo primum posuit: *Beati immaculati in via, qui ambulant in Lege Domini.* Si immaculatus est qui in lege Dei ambulat; utique convertitur qui diligit Dei legem. Ergo si Lex immaculatum facit, recte caritas multitudinem operit peccatorum; quia plenitudo Legis caritas est.

45. *Omnem,* inquit, *viam injustam odio habui.* Si is qui præcepta justitiæ diligit, facit illa quæ diligit; utique is qui odit iniquitatem, non facit quod exosus est. Nec immerito ad omnia præcepta Domini corrigitur qui omnem viam odit iniquitatis. Nam nisi omnem viam iniquitatis oderis, non potes in omnibus præceptis Dei corrigi. Potest enim fieri ut aliquis se temperet a crudelitatis horrore; lubrico tamen deceptus amore meretricis, et semitas incontinentiæ juvenilis ingressus, impressum semel non queat revocare vestigium. Multos enim vitia blandiora decipiunt, et contra avertit a se plurimos tristis et nimium severa crudelitas. Sed juventus ad

[1] Sex mss. *Duorum colorum est similitudo in hoc lapide, κράσις,* etc. Ubi autem omnes mss. ac vet. edit., *et chrysopa,* Rom. ex Plinio emendavit, *chrysocteron;* sed pro *similis chrysopaso,* ut habetur in editt. et mss. plerisque, reponendum ex eodem fuerat, *similis chrysopasto.* Et hanc lectionem vehementer suspicamur germanam esse, cum in mss. quibusdam legamus, *similis chrysopasso;* sed interim ab aliis, atque editt. non discedimus. Infra vero ubi editt., *parychrus,* scribimus cum mss. *parichrus,* ut sit color *parius,* sive albus a marmoribus insulæ Pari ita dictus. (Edit. Maur.)

[2] Mss. A, N, P, *a, chrysocharus.*

[3] Mss. A, N, P, *a, chrysopassus.*

[4] « Rom. edit. sola, *bene figurabilis.* Et cum aliis, ac mss. aliquot, *at summo studio dignus habetur. Difficile invenitur.* Sed mss. melioris manus, ut in contextu. Quod autem habent omnes edit., *Et repertus insignitur,* nullus mss. verbum *insignitur* agnoscit. » Ita Maurini. Nostri quoque mss. A, N, P, *a* omittunt voces *et ut* ante *summo studio.*

[5] « Edit Am. et Gill., *ad conversionis studium revocare* (Gill. *revocari*) *solebant.* Melius Rom... *revocari nolebant.* Optime autem omnium Era., quem simul et majorem mss. partem sumus secuti. Alii vero mss. partim his, partim illis edit. patrocinantur. Hic porro Novatiani obiter perstringuntur, quos de industria impugnat sanctus Præsul in lib. *De pœnitentia,* qua de re illic a nobis dicetur uberius. » Hæc Maurini. Mss. autem A, N, P, *a* initio periodi omittunt *propter* ex mendo librariorum; sed in reliquis textui conveniunt.

[6] Mss. A, N, P, *a, præcepta.*

amorem liberior, ad lapsum incautior, ad infirmitatem fragilior, ad correctionem durior est. Alius se restringit a luxuria; sed avaritiæ cupiditate raptatur. Plerumque enim peccata hujusmodi sunt, ut si alterum declines, incurras alterum; et naturæ usus adjuvat infirmitatem. Odisti luxuriam quasi frugi; sed frugalitatis studio habendi cupiditas frequenter irrepit. Avaritiæ ipsi rapina est subdita. Et quanto tolerabilius est propria profundere, quam aliena diripere! Sunt qui metuentes aliquid proprio minuere de censu, etiam inopi sumptum negent, et misericordiam detrimentum putent. Sunt qui degenerem vitantes ignobilitatem, flabro sæcularis ambitionis agitentur, et sicut quassatæ arundines huc atque illuc ferantur incerti. Sunt etiam qui dum majorum suorum statum sequuntur, veluti digna conversatione contenti, ne errores quidem patrios existiment declinandos, ut fide mutandam perfidiam non arbitrentur: cum in melius mutare propositum non levitas, sed virtus; neque culpa, sed gratia sit. Alius circensibus ludis, aut theatralibus sollicitatus voluptatibus, aut ceteris vanitatibus occupatus, ecclesiam non frequentat: alium ruris quieta delectant, eaque causa ad ecclesiam rarus accessus est. Itaque diverso usu in eumdem indevotionis errorem uterque concurrit. Sed qui omnem viam iniquitatis odit, ad universa corrigitur et emendatur. Et bene posuit, *Viam iniquitatis;* ille enim facilius iniquitatem declinat, qui vias ejus non fuerit ingressus.

SERMO DECIMUS-SEPTIMUS.

ב Phe.

HE littera decima-septima, quæ latine significat *Erravi,* sive *Os aperui.* Merito ergo hæc lacrymabilis series psalmi subjecta est huic litteræ: *Respice in me, et miserere mei...,*[1] *et non dominetur mihi*[2] *omnis iniquitas. Faciem tuam illumina super servum tuum;* ut ei qui erat in umbra mortis, populo cœlestis misericordiæ lumen oriretur, adveniret Christus remissio peccatorum, captivorum redemptio, subsidium laborantium. Sed quia venire tardius desiderantibus videbatur, *Exitus,* inquit, *aquarum descenderunt*[3] *oculi mei.*

2. In Hieremiæ quoque Threnis lacrymabilior series sub hac littera est: *Expandit Sion manus suas: non est qui consoletur eam.* Dignam remunerationem recepit; ut quæ expandentem manus audire neglexit, et sub alas ejus succedere, ipsa postea expanderet manus, et consolantem invenire non posset. Nam etsi ante adventum Domini Hieremias captivitatem Judæorum a Babyloniis illatam deflere videatur; tamen prophetico spiritu istam magis captivitatem prævidens, qua eos intelligibilis Babylonius in perpetui erroris vincula subjecit, et domesticæ virtutis extorres de statu paternæ devotionis eliminans, longinquæ affecit peregrinationis exsilio, miserabili dolore deplorat. Nulla enim patria verior quam fides, quæ eos qui longe erant, prope esse fecit, et advenis[4] atque peregrinis civitatis supernæ jura connexuit, sicut scriptum est: *Ergo jam non estis advenæ, atque peregrini: sed estis cives sanctorum et domestici Dei.*

3. Alibi quoque Hieremias dicit sub hac littera: *Aperuerunt in te os suum omnes inimici tui, sibilaverunt, fremuerunt dentibus, et*[5] *dixerunt: Deglutivimus eam; tamen hæc est dies quam sperabamus: invenimus eam, vidimus eam.*[6] Et hic sicut Judæorum populus os aperuit in Christum, quemadmodum in vigesimo primo psalmo de ejus passione legisti, quod aperuerunt os suum maledicentes: dignæ sortem remunerationis agnoscis; ut ipsi ab inimicis suis talia sustinerent, et fremeret in eos dentibus intelligibilis ille peccator *diabolus, sicut leo rugiens, et requirens quem devoraret.* Isti igitur non dixerunt: *Benedictus Dominus qui non dedit nos in capturam dentibus eorum,* quia sperandum de Domino non putaverunt. Ergo excidium eorum diabolus quod præsumebat, invenit. Deglutivit eos; quoniam deerat pastor offensus, qui extraheret de ore leonis crura ovis, aut cartilaginem.[7]

4. Sequi noluerunt, audire noluerunt: ideo decedente pastore, vestigia eorum atque aures suis faucibus occupavit; quia *faciem sanctorum non receperunt, et nobilibus misericordiam non dederunt,* ut tertio Hieremias sub hac littera dicit in Threnis. Qui erant nobiles, nisi qui non in obscuro[8] hanc vitam, sed in lumine sanctitatis egerunt? Et omnibus quidem misericordia inopibus jure debetur: sed major quidam, cum ex divitibus atque nobilibus in ultimum statum,

3 *Infra,* v. 136.

Thren. I, 17.

4

Ephes. II, 19.

5

6 Thren. II, 6.

Ps. XXI, 14.

I Petr. V.

Ps. CXXIII, 6.

7

Thren. IV, 16.

1 *Infra,* vv. 132, 133 et 135.

2

[1] Maurini, *mihi.*

[2] Maurini, *mei.* Sed superius et hic lectio mss. A, N, P, *a,* a nobis adoptata congruit reliquis hujus v. citationibus apud Ambrosium. Cf. Sabbat. ad h. l.

[3] Item *descenderunt* esse genuinam lectionem, non *deduxerunt,* ut habent Maurini, non modo mss. A, N, P, *a,* sed ea quoque demonstrant quæ infra leguntur, n. 35. Editio Romana habet *transierunt.*

[4] Cunctæ edit. ante maurinam, *et advenas atque peregrinos civitatis supernæ jure connexuit.* Mss. ut in textu, nisi quod nostri A, N, P, *a,* aliique nonnulli habent: *et ex advenis,* etc.

[5] Conformiter textui hebr. et versioni Alex. mss. A, N, P, *a, et fremuerunt dentibus; dixerunt.*

[6] Mss. A, N, P, *a* omittunt *eam,* rursus cum hebraico textu et Alexandr. versione.

[7] Rom. edit., *aut auris cartilaginem;* et certe vox *auris,* in aliis, et mss. subintelligitur, cum aperte alludatur ad Amos III, 12: Ἐκσπάσῃ ὁ ποιμὴν ἐκ στόματος τοῦ λέοντος δύο σκέλη ἢ λόβον ὠτίου. (Edit. Maur.)

[8] Cod. A, *non in obscurum;* mss. N, P, *a, non in obscuro,* quam lectionem præferendam duximus tam romanæ, *non obscuram,* quam maurinæ, *non secundum obscuram,* quia per antithesim optime respondet sequenti *in lumine.*

atque egestatis necessitatem aliquos ærumna dejicit, miserationis pulsat affectus.

5. Hieremias ergo flebiliter satis dolet, utpote qui perpetuæ aculeo mortis deploraret amissos; David vero moderate, quasi qui obreptionem doleret erroris, remedium non desperaret correctionis; ut contristaretur, non absorberetur.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
129. Mirabilia testimonia tua: propterea scrutata est ea anima mea.	129. Mirabilia testimonia tua: ideo scrutata est ea anima mea.

6. Denique confirmatus sobrietate pœnitentiæ, et spe veniæ provocatus, sic cœpit: *Mirabilia testimonia tua: propterea scrutata est ea anima mea.* Moralis oratio, ut quoniam eum puderet erroris; Deum tamen propriæ miserationis testimoniis conveniret. Hoc est dicere: Ego in exordio sermonis loquens mea peccata, non audeo levare oculos meos ad te Deum vivum: sed tu, Domine, me ad sperandam veniam tantarum indulgentiarum titulis provocasti. *Mirabilia testimonia tua:* cum in Abraham non lapsu incuriæ juvenilis offensus es: dum monuisti ut Chaldæorum errores, patriam, cognationem relinqueret, et evocatum[1] virtutis exercitiis erudisti. Cum Hebræorum populum a paternæ studio nobilitatis aversum, et viles escas Ægypti super divina munera præferentem, non solum solidatis Rubri maris fluctibus liberasti; verum etiam triumphis plurimis evexisti ad gloriam, et uberis terræ possessione donasti ad quietem. Te fotus securitate deseruit, bellorum acerbitate depressus invocavit; et ut injurias tuas obliviscereris, emeruit. Te Jesus Nave ducem sibi cœlestis militiæ venisse cognovit. Te populus triumphator, ut Madian sibi dominaretur, offenderat; te[2] ut Madian vinceretur, oravit. Tibi in Saul rege non obtemperavit, ut de eo alienigenæ triumpharent: tibi, David præeunte, servivit, ut de alienigenis victoriam reportaret. Ego quippe pastor malignum feci, et confessione peccati veniam reportavi.[3] Pulcherrimus itaque versiculus ad martyrum cohortationem. Denique prophetica anima sic proficit in melius, dum mirabile credit Dei testimonium, et quia credidit, diligenti indagine quæsivit. Profectum quæris: agnosce ex his versiculis qui sequuntur.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
130. Manifestatio sermonum tuorum illuminat me, et intellectum dat parvulis.	130. Declaratio sermonum tuorum illuminat: et intellectum dat parvulis.

7. *Manifestatio sermonum tuorum illuminat me, et intellectum dat parvulis.* In Evangelio, cum mitteret discipulos suos Johannes ad Dominum Jesum, dicebat: *Tu es qui venturus es, an alium exspectamus?* Respondit Jesus cæcos videre, claudos ambulare, audire surdos; hoc enim adventus sui testimonium fore, per Esaiam prophetam significaverat. Hæc ergo quæ annuntiavit per prophetas, in Evangelio manifestavit: et quod ipse locutus est per prophetas, in Evangelio ipse complevit. Ipsius ergo sermo erat propheticus sermo, sicut habes scriptum: *Audi, cœlum, et percipe auribus, terra; quoniam Dominus locutus est.*

8. Intellectus ergo datus est etiam his qui perfectam sapientiam non haberent, dum muti loquuntur, mortui resuscitantur. His enim signis intellectum est ab iis qui rudes erant, et adhuc quasi in cunabulis fidei constituti, ut erat populus nationum, ipsum venisse qui exspectabatur. Illuminat igitur fidei claritate, resurrectionis suæ gloria, et divinorum operum potestate: *Et intellectum dat parvulis.* Quibus utique, nisi de quibus in Evangelio gratias agit Patri, in eo quod ipse operabatur Filius, quod mysteria sua Deus abscondisset a sapientibus, et parvulis revelasset: ostendens citius plebem ex gentibus, vel status inferioris viros, quam scribas et principes Judæorum, et divites hujus sæculi credituros? Ideo, *Divites eguerunt et esurierunt;* pauper autem clamavit, et exauditus est.

Matth. xi, 3.

Isai. lxi, 1.

Isai. i, 2.

Matth. xi, 25.

Ps. xxxiii, 11.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
131. Os meum aperui, et duxi spiritum; quoniam præcepta tua concupiscebam.	131. Os meum aperui, et attraxi spiritum: quia mandata tua desiderabam.

9. Sequitur tertius versiculus: *Os meum aperui, et duxi*[4] *spiritum; quoniam præcepta tua concupiscebam.* Habemus in Evangelio quod Dominus Jesus aperuit os suum, cum benedictiones ediceret.[5] Sed ille os aperuit, ut daret aliis spiritum: David aperuit, ut acciperet. Denique Jesus dicit: *Accipite Spiritum sanctum;* Jesus dicit:[6] *Dilata os tuum, et adimplebo illud:* hoc homini dicit; plenitudo enim Christus est. Qui implet omnia, implet os tuum. Scribe ergo quæ dicit in latitudine cordis tui, hoc est, os tuum clamet ad Dominum. Clamat os tuum et cum tacet: sicut et Moyses cum taceret voce, clamabat spiritu. Ab hominibus non audiebatur; apud Deum personabat: est enim interioris clamor affectus, qui auditur e cœlo. Anna quoque cum oraret, tacita clamabat: labia non movebat, et interiori voce piæ mentis excitabat Jesum. Denique cum effectu rediit quæ cum silentio precabatur; quia clamabat in ea Spiritus Dei, qui etiam tacentibus nobis clamat: *Abba, pater.*

Matth. v, 2.

Joan. xx, 22.

Ps. lxxx, 11.

Exod. xiv, 15.

1 Reg. i, 13.

Rom. viii, 6.

10. Intellige ergo quid os sit: utrum cor, an interioris hominis habitus. Habet os anima, quæ habet membra. Hoc os aperi non solum Christo;

[1] Ita mss. complures (*ac etiam nostri* A, N, P, *a*). Alii cum editt., *Cum in Abraham collapsu incuriæ.... dum ut Chaldæorum errŏres, patrumque cognationem relinqueret, evocatum,* etc. (Edit. Maur.)

[2] Mss. A, N, P, *a, ad te.*

[3] Intelliget lector præcedentibus verbis Davidem loquentem induci.

[4] Mss. A, N, P, *a, attraxi,* ut in Mediolanensi psalterio et Vulgata, et alibi apud Ambrosium (Cf. Sabbat. ad h. l.). Sed hic ipsum Ambrosium vocem *duxi* adhibuisse, constat e seq. n. 11, ubi ipse iterum habet *duxit.*

[5] Mss. A, N, P, *a, daret.*

[6] Hæc verba Davidis Ambrosius, ut orationis docet series, attribuit Christo, eo quod Dei Verbum per os Davidis locutus est.

sed etiam Christi discipulo, qui os suum Christo implendum præbuit; et ideo dicit: *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii: cor nostrum dilatatum est.* Ideo imitatores nos sui esse debere admonet, sicut ipse Christi est. Qui sanctior est, Christo aperuit os suum: qui inferior, Apostolo. Prius propheta legitur, et apostolus, et sic Evangelium, in quo verba lucida, sed validiora præcepta. Lex dicit: *Diliges proximum tuum;* et Evangelium dicit tibi: *Diliges inimicum tuum.*

II Cor. VI, 11. Philip. III, 17. Levit. XIX, 18. Matth. V, 44.

11. David ergo quasi perfectus propheta os suum Christo aperuit; et ideo in parabolis aperuit os suum. Aperuit os, duxit spiritum. Merito ergo ait: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel et favum ori meo.* Sponsa Christi os suum Sponso aperuit: percepit omni melle dulciora præcepta. Et ideo testata est, dicens: *Fauces ejus dulcedinis, et totus desiderium.* Delectata igitur tenuit eum, et non dimisit eum. *Et introduxi,* inquit, *eum in domum matris meæ, et in secretum ejus, quæ me concepit.* Fortasse domus est, in qua præfulget moralium disciplina: secretum autem illud est, in quo sunt altiora mysteria. Merito ergo concupiscebat præcepta Domini, in quibus divinæ gratiæ mella redolebant. An non omni melle dulcior peccatorum remissio? Nonne omni flore gratior resurrectio mortuorum?

Ps. LXXVII, 2. Sup. V. 113. Cant. V, 16. Cant. III, 4.

Lectio S. Ambrosii.

132. Respice in me, et miserere mei, secundum judicium diligentium nomen tuum.

Lectio Vulgata.

132. Aspice in me, et miserere mei, secundum judicium diligentium nomen tuum.

12. Quartus versiculus: *Respice in me, et miserere mei, secundum judicium diligentium nomen tuum.* Pulchre addidit: *Respice in me, et miserere mei;* quia respicit et iratus, ut respexit super castra Ægyptiorum, et ligatis axibus curruum, omnes eos dejecit in fluctus. Respexit super Sodomam et Gomorrham, quarum utraque peccatorum suorum luitura supplicium, divinæ pretium solvit offensæ. Scriptum est etiam: *Adspicit super terram, et facit*[1] *eam tremere.* Et contra: *Respexit super munera Abel; super Cain autem munera non respexit.* Quo exasperatus Cain, parricidali crimine cruorem fratris effudit.

Exod. XIV, 24, 25. Gen. XIX, 21. Ps. CIII, 32. Gen. IV, 5.

13. Quid sit autem respicere Deum, evidentissime illo testimonio declaratur: *Quia respexit super filios pauperum, et non despexit preces eorum;* oculus enim Domini non adspernatur justorum munera. Denique oculos nostros, cum in aliquem movemur, avertimus; quasi indignum eum adspectu judicemus, quem oderimus affectu.

Ps. CI, 18.

Lectio S. Ambrosii.

133. Gressus meos dirige secundum verbum tuum: et non dominetur mihi omnis iniquitas.

Lectio Vulgata.

133. Gressus meos dirige secundum eloquium tuum: et non dominetur mei omnis injustitia.

14. Sequitur versus quintus: *Gressus meos dirige secundum verbum tuum: et non dominetur mihi omnis iniquitas.* Gressus pro profectibus[2] animæ accipiendos frequentibus Scripturarum testimoniis admonemur. Nam quis tam stolido ingenio est, qui putet David de pedum suorum corporali gressu esse sollicitum, et his divinæ directionis auxilium postulare? Ille vero, ut sanctus, vitæ suæ cursum dirigi gestiebat; sicut et alibi Scriptura testatur, dicens: *A Domino diriguntur gressus viri.* Denique ipsius utamur testimonio, qui ait in superioribus: *Paulo minus effusi sunt gressus mei; quia zelavi in peccatoribus pacem.* Animi itaque sui ostendit claudicasse vestigium, dum pacem peccatorum putat esse mirandam. Videntur quidem habere tranquillitatem, videntur quiete frui: sed non est quies, ubi animus inquietus est: non est tranquillitas mentis, ubi animus exagitatur obnoxiæ stimulis conscientiæ. Quomodo securitas, ubi diversarum pugna est passionum, ubi conflictus gravium cogitationum? Unde Dominus definiens quid sit pacem habere, ait: *Pacem meam do vobis; pacem meam relinquo vobis: non sicut mundus dat, ego do vobis,* ostendens pacem quam mundus dat, veræ pacis gratiam non habere. Ideoque non in homine esse pacem volens docere, addidit: *Pacem meam relinquo vobis.* Et iterum: *Pacem meam do vobis.* Denique Propheta dicebat: *Pax, pax, et ubi est pax?* Manifestum est igitur eum de titubatione suæ dixisse sententiæ, in qua animi, non corporis titubaverat gressus.

[2] Prov. XX, 24. Ps. LXXII, 2, 3. Joan. XIV, 27 Jerem. VI, 14.

15. Et Moyses ait: *Transiens videbo hoc visum magnum.* Etenim ut Deum videret, progressione quadam virtutis ad ulteriora processit. Pastor erat ovium, et dux factus est civium. Et ad Sponsam dicitur in Canticis: *Speciosi facti sunt gressus tui in calceamentis, filia Aminadab: moduli femorum tuorum similes torquibus opere artificis.* Non est dubium, gressus hic quoque Ecclesiæ, vel animæ profectus significari: *Quam speciosi pedes sunt evangelizantium pacem, evangelizantium bona!* Utique speciosos dicit Evangelicæ prædicationis et disputationis progressus, ut alibi dicitur: *Transgredere flumina:* hoc est, fluentia et lubrica istius mundi transcurre stabili mentis incessu. Quod de animæ gressu dici in posterioribus hic ipse David evidenter ostendit,[3] adserens quod torrentem iniquitatum sua anima transisset.

Exod. III, 3. Cant. VII, 1. Isai. LII, 7. Isai. XLVII, 2 Ps. CXXIII, 5.

[1] Mss. A, N, P, *a, aspicis... facis,* ut et apud Hilarium. Cf. Sabbat. ad h. l.

[2] Plures mss., *pro affectibus animæ.* Alii, ac editt., Maurinis auctoribus nec non nostri A, N, P, *a, pro profectibus animæ.* Præferenda sane lectio, ut ex sequentibus intelligitur. Vide etiam quæ in lib. *de Isaac et anima,* cap. 6, de variis profectibus animæ disputantur.

[3] Vet. editt., *Quod de animæ gressibus dicit in posterioribus, hic ipse David.,* etc. Edit. Rom., *Quod de animæ gressibus hic dicit, in posterioribus ipse David.,* etc. Nec alia hujus inversionis causa, quam quod articulum (*id est,* pronomen) *hic,* pro adverbio positum, atque eo psalmum nostrum CXVIII, cui Psal. CXXIII in marg. edit. ejusdem adnotatus posterior est, ab Ambrosio designari falso putarunt. Quare melius mss. (*nostris quoque conspirantibus*) ut in corpore. (Edit. Maur.)

16. Sed revertamur ad Sponsæ gressus. Quid sibi vult quod addidit, in calceamentis speciosos esse gressus Ecclesiæ? Legimus itaque dictum
Exod. III, 5. ad Moysen: *Solve calceamentum pedum tuorum;* quo videtur admonitus, ne corporalibus vinculis
1 teneretur adstrictus. Ergo[1] speciosam significat in Canticis animæ pulchritudinem, quæ carne tamquam calceamento utitur, et in ipso calceamento impedimentum non patitur; sed incessus decore præcellit. Calceat ergo se carnem anima,
2 vel Ecclesia gratiam;[2] ut cursum vitæ hujus et transitum cum decore prætereat. Quod fit, si calceamentum suum non inquinet luto corporali, nec in vitiorum merset voragine: si castiget carnem suam, ne moretur ad cursum, et arvinæ pinguis pondere degravetur. Bonum calceamentum animæ pudicitia est. Bonus gressus est in vestigio castitatis. Sapientia autem ami-
3 ctus est animæ;[3] unde scriptum est: *Honora*
Prov. IV, 8. *eam, et amplectetur te.* Utamur ergo corpore tamquam calceamento, ad inferioris opera vir-
4 tutis: ad ministerium, non ad præceptum:[4] ad obsequium, non ad delectationem: ad obedientiam, non ad dissensionem; et in via sapientiæ vestigium collocemus, ne gressus nostros vis torrentis aliqua concludat.

17. Ideo ad Moysen dictum est: *Solve cal-*
Josue V, 16. *ceamentum.* Dictum est et ad Jesum Nave; ad Christum autem non est dictum, sed magis scriptum est, dicente Baptista: *Post me venit*
Matth. III, 11. *vir.... cujus non sum dignus calceamenta portare;* quia illi bene admonentur, ut solvant calceamentum suum, qui sine peccato esse non poterant. Hic autem non solum calceamentum non
5 solvit,[5] sed etiam calceamenta aliorum absolvit; quia non solum corpus suum peccati immune servavit; sed etiam omnium dedit indulgentiam peccatorum. Ergo Ecclesia ad imitationem Christi speciosa est, et in calceamentis omni abluta delicto.

18. Et fortasse quando sapientiam inter perfectos loquitur, speciosa est in superioribus membris: quando autem etiam inferioris status aut doctrinæ homines verbum sequuntur, fidei seriem non obliviscuntur, sacerdotis præcepta custodiunt; speciosa est in calceamentis. Ple-
6 rumque clerus erravit, Sacerdos mutavit[6] sententiam, divites cum sæculi istius terreno rege senserunt; populus fidem propriam reservavit. Unde etiam de Domino Jesu bene possumus dicere, quia et in his quæ corporalia sunt, speciosos gressus Verbum habeat, cum de moralibus disputatur. Et apostoli ideo fortasse nudis

A mittuntur pedibus, ne obumbraretur eorum disputatio, sed eluceret. Itaque Ecclesia filia Aminadab, hoc est, voluntarii vel beneplaciti; quia voluntarius eam et beneplacitus congregavit, et in calceamentis speciosa est. Matth. X, 10.

19. Meritoque additum est in Canticis: *Moduli femorum tuorum similes torquibus opere manuum artificis;* ut posteritatis Ecclesiæ ornamenta canerentur. Per femur enim insigne generationis agnoscimus, juxta illud: *Accingere gladium tuum* B *circum femur, potentissime:* quo significatur quod Filius Dei cum semet ipsum exinanisset, Verbi accinctus divinitatem, et generationem calceatus humanam, prodiret ex Virgine, omnibus daturus salutem. Moduli autem dicuntur ornamenta pretiosa quæ suspendi matronarum cervicibus solent. Tantus ergo processus Ecclesiæ significatur, ut ornamentis pretiosissimis comparatus sit, et torquibus triumphantium; hæc enim ornamenta sunt bellatorum. Unde et Symmachus ἐπιτραχήλια C dicit, hoc est, quæ sunt circa collum. Sive ergo generatio Christi ex Virgine, sive Ecclesiæ propagatio, specie quidem tamquam manu artificis torquibus adornatis, veræ autem virtutis insignibus spiritalibus cervices fidelium coronavit. Cant. VII, 1. Ps. XLIV, 4.

20. Denique tota ista descriptio membrorum Ecclesiæ plena decoris et laudis est. Nam et umbilicus ejus tamquam crater tornatilis prædicatur, mixto non deficiens; eo quod in omni doctrina tornatus, plenitudine cognitionis, et D potu non deficiat spiritali: et venter ejus non solum acervo tritici, id est, cibis fortioribus cœlestis mysterii saginetur; verumetiam tamquam liliis quibusdam, moralium suavitate repleatur. Cant. VII, 2.

21. Unde et ipsa tamquam benemerita regina Christi sanguine coronatur, sicut scriptum est: *Et ornatus capitis tui sicut purpura.* Sanguis Christi purpura est, qui inficit sanctorum animas, non solum colore resplendens, sed etiam E potestate; quia reges facit, et meliores reges, quibus regnum donet æternum. *Ibid.*, 5.

22. Meritoque ad tantum Ecclesiæ decorem, cui Christi sanguis irrutilat, Spiritus sanctus exclamat: *Quam pulchra et suavis facta es, caritas, in deliciis tuis!* Pulchra decore virtutis, suavis jucunditate gratiæ, remissione vitiorum, quam nulla vexat amaritudo peccati: et ipsa jam caritas, quæ diligendo Deum, ipsius et nomen acceperit; quia *Deus caritas est.* *Ibid.*, 6. Joan. IV, 16.

F 23. Recte ergo David petit gressus suos dirigi secundum verbum Dei; ut fiant et ipsi speciosi, et non dominetur ei iniquitas: quam jure

[1] Mss. A, N, P, *a, igitur.*

[2] « Editt.: *Calceat se ergo carnis anima ecclesiastica gratia.* Mss. aliquot hoc loco nihil sani habent. Alii magno numero: *Calceat ergo se anima ecclesiasticam gratiam.* Non male. Melius tamen Reg. et Corb., quos hic sequimur. » Ita Maurini. Nostri autem mss. A, N, P, *a, carnalis anima ecclesiasticam gratiam.*

[3] Maurinis testibus, nonnulli mss.: *Sapientia autem amica est animæ.* Evidens error librariarum qui *amictus* in *amica* immutarunt.

[4] Omnes edit. ac pauci mss. *non ad præcipitium:* Alii magno numero (*quibuscum nostri* A, N, P, *a*) magis concinne, *non ad præceptum,* id est, non ad imperium. (Edit. Maur.)

[5] Mss. duodecim, testibus Maurinis, ac nostri A, N, P, *a: Hic autem non solum calceamentum, sed etiam calceamenta non solvit, quia* etc. Aliorum tamen ac editt. lectio cum orationis serie magis congruit. Infra vero pro, *omnium dedit,* mss. aliquot habent, *omnibus dedit,* quæ lectio licet Maurinis non displiceat, ut minus recta repudianda est; dedit enim Christus *omnium,* sed non *omnibus,* indulgentiam peccatorum.

[6] Veteres edit., *sacerdotes mutaverunt.*

[1] præcavit.[1] Sciebat enim et Abraham gressus suos secundum præcepta Domini dirigentem, et appetito speciosæ uxoris pudore tentatum, sed non confusum: et in unici immolatione filii [2] postulata patriæ mentis pietate luctatum,[2] sed coronatum: se quoque in furore Saul, incestu Ammon, Abessalon parricidio, iniquitatis improbæ feralibus tentationibus appetitum, hoc solo evasisse, quod dirigens gressus suos secundum pietatem Domini, a paterno non recessit affectu: intra se gemens crimen incesti, a se relegans odia parricidæ. *Filius meus Abessalon, filius meus,* inquit, *Abessalon, quis dabit* II Reg. XVIII, 33. *mihi mortem pro te?* memor naturæ pietas, offensæ immemor, de quo ante quæsivit: *Puer* Ibid., 29. *ne vivit?*

24. Et fortasse quærendum sit, qua ratione ante puerum dixit, postea filium nominavit: cur non in utroque, aut puerum dixit, aut filium? Si viveret, puer erat; quia parricidio petebat patrem. Non ergo pietatis nomen accipere debebat, sed infirmitatis. Ideoque vir justus quod religionis fuit, tacuit; quod infirmitatis, adspersit. Ubi vero est mortuus, apud pium patrem personæ crimen defecit, naturæ nomen remansit.

Lectio S. Ambrosii.
134. Libera me a calumnia hominum; ut custodiam mandata tua.

Lectio Vulgata.
134. Redime me a calumniis hominum: ut custodiam mandata tua.

25. Sequitur: *Libera me a calumnia hominum; ut custodiam mandata tua.* Non unum genus est nostræ afflictionis: est et tentatio, est et calumnia: sed tentatio levior, calumnia gravior: siquidem tentatio potest esse calumnia; calumnia in se et tentationem habet. Est et humana tentatio, quam ferre possumus; calumnia autem gravis est. Et ideo Dominus, quæ sunt graviora suscepit, et calumniis appetitus silentium detulit Matth. XXVI, 63. triumphale. Calumnia autem eo gravior est, quia non solum falsa componit; verumetiam quæ pie gesta sunt, decolorat: ut Joseph non solum adulterii oblatione tentatus est, et invitamento [3] Gen. XXXIX, 10 et ss. herilis illecebræ;[3] verumetiam tentatus calumniis, composito, quod ipse adulterium dominæ suæ inferre voluisset, comprehensusque exuerit ves- [4] stem, ne fraudis indicium,[4] atque insigne criminis teneretur: cum utique amictum ideo fugiens reliquerit, ut laqueos vim inferentis, et nexus illecebrosæ artis evaderet. Ipse David sen- [5] serat, quod timebat.[5] Quibus enim Saul regis [6] calumniis laboravit! Perterritis omnibus,[6] allophyli impetum lusit, et singulari certamine summam belli, et totius prælii pondus excepit, virtute sua solus commune crimen refellens, et totius torquens in hostem plebis opprobrium; et tamen quia juvenculæ dixerunt: *Saul triumphavit in millibus, David in decem millibus;* I Reg. XVIII, 7. gloria in invidiam versa, odio cœpit urgeri. Et ut de posterioribus loquamur, Susanna bene sibi conscia erat; et apud homines sibi adesse non poterat. Duo presbyteri senes falsum testimonium deferebant; numerus sacerdotum atque senectus vocem auferebant puellæ: sola conscientia erat apud Deum libera. Denique hominum damnata judicio, nutu est absoluta divino. Dan. XIII, 34 et ss.

26. Ideo ait Propheta: *Libera me a calumnia hominum; ut custodiam mandata tua:* qui enim opprimitur calumnia, non facile potest custodire mandata divina. Tristitiæ necesse est plerumque aut timori cedat, et affligatur vel metu calumniæ, vel dolore.

Lectio S. Ambrosii.
135. Vultum tuum illumina super servum tuum: et doce me justitias tuas.

Lectio Vulgata.
135. Faciem tuam illumina super servum tuum: et doce me justificationes tuas.

26. Sequitur septimus versus: *Vultum tuum illumina super servum tuum: et doce me justitias tuas.* Illuminat Dominus sanctos suos, et lucet in corde justorum. Itaque cum sapientem videris, cognosce quia descendit super eum Dei gloria, illuminavit ejus mentem scientiæ fulgore, cognitionisque divinæ. Illuminavit autem etiam corporaliter faciem Moysi, et transfigurata est gloria vultus ejus, quam videntes Judæi trepidaverunt: et ideo factum est ut Moyses velamen imponeret super faciem suam, ne in eam filii Israel intenderent, et perturbarentur. Simul de- Exod. XXXIV, 29 et ss. clarabatur mysterium, quod illud velamen quod in facie Moysi corporaliter ponebatur, in cordibus Judæorum mystice poneretur; eo quod veram Legis claritatem videre non possent. Vultus enim Moysi fulgor est Legis: fulgor autem Legis non in littera, sed in intellectu est spiritali. Itaque quamdiu vixerat Moyses, et alloquebatur Judeorum populum, velamen habebat in facie sua: mortuo autem Moyse, Jesus Nave jam non per velamen, sed facie revelata et presbyteros alloquebatur et populum, et nemo trepidabat: cum utique et Josue I, 10. ipsi dixerit Deus, quod cum ipso ita esset futurus, ut fuit cum Moyse; et cum similiter illuminaret, gestorum utique, non vultus gloria: Ibid., 5. hoc significante Spirito sancto, quod venturus esset verus Jesus, ad quem si quis converteretur, et eum vellet audire, de corde suo velamen auferret, et revelata facie verum Salvatorem videret.

[1] Veteres edit. ex aliquibus mss., *precatus est,* non perspecto valore vocis *præcavit.*

[2] Ita mss.; editt. vero ante maurinam: *et in unici immolatione filii, postlata patriæ mentis pietate, luctatum.*

[3] Veteres editiones, ac pauci mss., *adulterii objectione tentatus est.* Rursus eædem editiones, *et invitatus ad crimen herilis illecebræ.* Rom..... *herili illecebra.* Mss. nonnulli: *et incitamento puerilis illecebræ.* Alii frequentes, ut ajunt Maurini, quibus nostri A, N, P, *a* adstipulantur, habent ut in textu. Quod autem voci, *composito,* in quibusdam edit. adjectum est, *elogio,* hoc frustra fuit; subintelligitur enim *mendacio,* vel *crimine,* id est, accusatione.

[4] Ut perspicuus sit sensus, post, *ne fraudis indicium,* subintellige, *ipse comprehensus, et non elapsus.*

[5] Intellige: *Ipse David expertus erat calumnias, quas timebat dum diceret:* Libera me a calumnia etc.

[6] Mss. non pauci, *præteritis omnibus.* Bene, ajunt Maurini, si mente suppleas, *aliis calumniis.* Sed evidenter præferenda lectio textus, quæ terrorem exprimit hebræorum coram Golia.

28. Ergo Deus omnipotens Pater, qui in Moysi facie excæcavit populum Judæorum, non duritia, sed præscientia; nec malitia, sed æquitate atque justitia: ipsi enim sibi velamen posuerunt, qui Legem intelligere noluerunt: *Lex* Rom. VII, 4. enim *spiritalis est,* sicut dixit Hebræus. Is utique secundum illud quod dat unicuique nostrum, in [1] quo non tribuentis, sed non diligentis[1] est culpa; iste, inquam, Dominus illuminavit cor populi nationum in facie Christi Jesu, per ejus adventum: quod evidenter Apostolico declaratur exemplo, sicut scriptum habemus: *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lumen splendescere, illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Jesu.* I Cor. IV, 6.

29. Ideo ergo dicit David ad Dominum Jesum: *Vultum tuum illumina super servum tuum.* Faciem Christi videre cupiebat, ut mens ejus illuminari posset. Et secundum Incarnationem potest accipi. *Multi enim prophetæ et justi videre* Luc. X, 24. *voluerunt,* ut ipse Dominus declaravit. Quod Exod. XXXIII, 20. autem negatum Moysi fuerat, non quærebat, ut corporaliter Dei vultum videret incorporei; si tamen et Moyses, tam sapiens et eruditus hoc potuerit simpliciter magis, quam in mysterio postulare: humanum tamen est desideria supra nos extendere. Nec immerito faciem ejus advenientis ex Virgine quærebat videre, ut illuminaretur in corde, sicut illuminabantur etiam illi qui dicebant: *Nonne cor nostrum ardebat in* Luc. XXIV, 32. *nobis.... cum aperiret nobis Scripturas?* Quod si quis ad Deum Patrem dictum vult videri, potest accipi vultus Patris, Filius; qui enim videt Filium, videt et Patrem.

30. Illuminat tamen vultus Dei secundum quod oculi ejus super justos habentur. Quod cum spiritaliter sit probandum, tamen quia incidit illuminationis vultus Moysi historia, ne quis non putet corporaliter id fieri potuisse, cognoscat. Etenim usu solis multis etiam pallore confectis totius corporis figura mutatur, et ignis vapore calefactis species vultus rutilantis ostenditur. Oriente die, rubent terræ croceo colore perfusæ, imaginem de beneficio mutuatæ;[2] gem- [2] marum quoque monilia coruscantia transfundunt finitimis quod ipsa radiaverint; et miraris si Moysis vultus divinæ infectus sit claritate præsentiæ? Miraris si refulgente Dei gratia justi vaporetur ingenium? Non dubitavit Propheta, qui poposcit illuminari prius, ut justitias Domini posset addiscere.

Lectio S. Ambrosii.

136. Decursus aquarum descenderunt oculi mei: quia non custodivi legem tuam.

Lectio Vulgata.

136. Exitus aquarum deduxerunt oculi mei: quia non custodierunt legem tuam.

31. Sequitur versus octavus: *Decursus aquarum descenderunt oculi mei: quia non custodivi*

[1] Veteres edit. cum parte mss. omiserunt *non.*

[2] Mss. aliquot, *imaginem Dei beneficio mutuatæ.* Melius alii, ac editt., *de beneficio;* nam subintelligendum, *orientis diei,* vel *lucis.* Cod. A, *imagine benefici solis mutatæ;* cod. P, *imaginem beneficii solis imitatæ.*

[3] Editiones romana ac maurina: *Hos impetus Ecclesia deduxit.* Scripti cod. septem: *Hic impetus Ecclesiam deduxit* etc., ajunt Maurini; sed illis addendi ac nostri A, N, P, *a.* Nos vero hanc prætulimus lectionem quia ab ipso Ambrosio firmatur alia sequenti parallela sententia: *hoc impetu puri fontis.... adfluit a Libano sponsa.* Ecclesia nempe est quæ *adfluit,* quæ nempe a Libano deducitur.

A *legem tuam.* Granditer affectum pœnitentiam gerentis expressit, dicens quod aquarum decursus oculi sui descenderint: sive quia per eos tamquam meatus undantium fluentorum, ita exuberantium lacrymarum se quidam ductus effuderit, et fletus irrigui continuum quoddam et juge profluvium: sive quod ipsi descenderint oculi. Habet enim hoc vis summi doloris, ut cum lacrymis oculi quodammodo ipsi videantur descendere; eo quod tanta vis lacrymarum sit, B ut putentur oculi in fletus resolvi, et in lacrymas effundi.

32. Oculi ergo ipsi tamquam in decursus descenderunt aquarum, quo verbo impetus deplorantium vehemens expressius declaratur, secundum illud quod in Canticis scriptum est: *Fons hortorum, putens aquæ vivæ, et impetus descendens a Libano.* Hic impetus Ecclesiam[3] de- Cant. IV, 15. duxit a Libano: hoc impetu diluuntur peccata: hoc impetu puri fontis, et Spiritus sancti adfluit C a Libano Sponsa, et a principio fidei transivit sæculum, et pertransivit ad regnum. Aliis fons est, aliis putens pro captu nostro gratia spiritalis: aliis hortus clausus, fons signatus: aliis hortorum fons, qui in Ecclesiæ dote numeratur: aliis impetus descendens a Libano, et magnus impetus qui numquam deficit. Non enim deficiunt de petra ubera, neque nix a Libano, neque aqua quæ fertur valido vento virginis Hierusalem. Descendit impetus a Libano, quando col- Jerem. XVIII, 14. D lectis in unum apostolis et plurimis credentibus, factus est subito de cælo sonus, tamquam vi magna Spiritus ferretur, et repleti sunt omnes Spiritu sancto diversitates donante linguarum. Act. II, 1-3. Bonus impetus, qui lædere nesciat, norit implere.

33. Si quis igitur hunc impetum supervenientis e cœlo gratiæ vult mereri, descendat etiam ipse oculis in decursus aquarum. Qui hunc primum impetum fuderit, illum merebitur. Descendit oculis suis in hos ductus aquarum, quæ lacrymis E irrigavit in Evangelio Domini pedes: et ideo Luc. VII, 38. fidei suæ pretio emit animæ suæ et corporis sanitatem jam non sanguinis proflua, sed gratiæ spiritalis. Luc. VIII, 44.

34. Descendit ergo David propheta: ideo de peccato gratiam retulit. Descendit in aquarum ductus, hoc est, replevit eos, et decurrentium aquarum lacrymis suis fluenta cumulavit: aut inanes et vacuos ductus solis replevit fletibus: aut quod elocutionis moralis quidam sensus F ostendit, descendit in aquarum ductus, transivit eos. Et possemus dicere: Transcendit eos, et supergressus est: sed minuitur vis eloquii, quo vis major adfluentiæ descendentis, quam adscendentis exprimitur. Vide, rogo, quid de usu verba habeant, ut impetum suum sermo propheticus non amittat; licet usus ipse scriptorum

sensui servire majore decore consueverit. Diverse hoc et sæpe significavit, et propemodum incrementa semper adsumpsit. Dixit enim primo: *Lavabo per singulas noctes lectum meum: lacrymis meis*[1] *stratum meum rigabo.* Dixit iterum: *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes.*[2] Dixit etiam: *Et potum meum cum fletu miscebam.* Hic addidit dicens: *Decursus aquarum descenderunt oculi mei.*

Ps. VI, 7.
Ps. XLI, 4.
Ps. CI, 10.

35. Hoc secutus in Threnis Hieremias, affectum doloris expressit, vim oculi descendentis imitatus: sic enim habes: *Defecerunt in lacrymis*[3] *oculi mei: conturbatum est cor meum.*[4] Tamquam descendunt oculi, qui deficiunt in lacrymis. Et alibi: *Oculus meus absorptus est.* Sed plus est aquas lacrymis vincere, quam oculos absorberi fletibus. Et alibi idem Hieremias: *Exclamavit cor eorum ad Dominum: muri filiæ Sion deducant torrentes, fluant lacrymas die ac nocte. Noli dare tibi requiem, non sileat pupilla oculi tui.* Oculi igitur qui torrentes deducunt lacrymis suis, ipsi ductus aquarum descendunt, hoc est, cumulantur, ut faciant eos suis augentes fletibus impetu exundare torrentium.

Thren. II, 11.
Thren. III, 49.
Thren. II, 18.

36. Sunt tamen codices qui habeant: διεξόδοις ὑδάτων κατεβίβασαν οἱ ὀφθαλμοί μου, hoc est, *Ductus aquarum direxerunt oculi mei.* Sed ego in græco codice meo κατέβησαν legi,[5] hoc est, *descenderunt:* in quo potest fieri, ut in utramlibet partem duarum adjectione aut diminutione litterarum scriptor erraverit.

37. Et habuit quidem multa quæ fleret, vel incestum filiæ, vel interitum filiorum: sed hic non hoc flevisse se dicit, sed quia non custodivit legem Domini. A sancto viro plus culpa, quam ærumna defletur. Flevit itaque quando ei Nathan de Uriæ morte indignationem Domini nuntiavit; et peccatum suum de prævaricatione legis agnovit. Denique filio in ægritudine constituto, neque cibum sumpsit, neque regium thronum aut cubile conscendit: sed stratus in terra, jejuna ora lacrymis diluebat, non tam filii mortem, quam peccati sui pœnam in illo levare desiderans. Flevit, quando numerato populo, repente corde perculsus est. Denique *Peccavi,* inquit, *graviter, peccavi stulte.* Flevit igitur primo, quia elatus regia potestate, quærendo numerum plebis, mensuram egressus est conditionis humanæ: deinde quia sui erroris pretio[6] vindicabatur in plebem. Sed a Domino hæc proposita pœna fuerat, non a Rege est postulata. Domini tamen se committendo misericordiæ, electionis causam probavit: simul quia propter eum populus laborabat, ipse se offerendo pro populo, elationis solvit injuriam, pietatis probavit affectum.

II Reg. XII, 16 et ss.
II Reg. XXIV, 10.

SERMO DECIMUS-OCTAVUS.

ס Sade.

EQUITUR *Sade*[7] littera decima-octava, quæ latina interpretatione dicitur *consolatio.* Post more torrentium lacrymas profluentes, et graves fletus doloris, oportebat consolationem sequi. Nam et qui in doloribus sunt, consolatione indigent: et qui gravibus ærumnis pœnas commissorum luerunt criminum, sperant indulgentiam: et qui fletibus et lacrymis propria delicta laverunt, requiem promerentur.

2. Hæc omnia in scripturis divinis qui quærit, invenit. Nam primum illud ut in dolore positos consolemur, docet illa quæ in libro Hieremiæ flebiliter clamat ad captivos et exsules Judæorum: *Ite, proficiscimini, filii: ego enim derelicta sum deserta. Exui me stolam pacis: indui autem*[8] *stolam precationis meæ, et clamabo ad Excelsum in diebus meis. Animo æquo estote, filii, clamate ad Dominum; et extrahet vos de manu principum inimicorum. Ego enim speravi in illo æterno salutem vestram.* Credentibus igitur in Dominum est in Domini misericordia consolatio. Est etiam aliud consolationis genus iis qui graves solverint pœnas, ut habes scriptum in Esaiæ libro: *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Dominus. Sacerdotes, loquimini in cor Hierusalem, consolamini eam; quoniam repleta est humiliatio ejus, solutum est peccatum ejus; quoniam accepit de manu Domini duplicia peccata sua.* Etiamsi fides deerat, pœna satisfecerat. Relevantur solutione pœnarum qui absolvuntur commendatione meritorum. Tertium est, cum lacrymis crimen abluitur; ut est illud: *Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem; quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei.* Quod etiam hoc loco, et plerisque locis in libro psalmorum facile reperitur.

Baruch IV, 19 et ss.
Isai. X, 1, 2.

3. Consolatio igitur prima ordine, quoniam non obliviscitur Deus facere misericordiam, ne-

De Pœnit. dist. 3, cap. *Prima consolatio.*

[1] Maurini omittunt *meis* nostrorum mss. A, N, P, *a,* quod et alibi in Ambrosio occurrit. Cf. Sabbat. ad h. l.

[2] Mss. A, N, P, *a, panis,* ut in psalt. Mediol., Coislin, Carnut., Corb. et Mozar., nec non apud LXX, apud Hilarium et August., immo et apud ipsum Ambrosium *de Apol. David* priori, cap. VI. Attamen lectionem alteram prætulimus quia pluries in eodem Ambrosio recurrit. Cf. Sabbat. ad h. l.

[3] Maurini, *lacrymas,* hic et paulo infra. Sed adhæsimus nostris mss. A, N, P, *a,* quia *in lacrymis* alibi quoque habet Ambrosius. Cf. Sabbat. ad h. l.

[4] Mss. A, N, P, *a'*. Ambrosius lib. II *de Pœnit,* ac justa Maurinos decem alii mss., *oculi mei caligaverunt.* Sed alii et omnes edit. cum sacris cod., *conturbatum est cor meum.*

[5] Edit. Aldina et Complutensis habent κατέδυσαν, sensu non multum diverso. (Edit. Maur.)

[6] Testibus Maurinis, mss. non pauci, *pretium.*

[7] Propriæ sonus litteræ respondet consonantibus *ts.*

[8] Mss. A, N, P, *a, autem me.*

que in æternum projicit quos putaverit coercendos. Secunda, quod decursis suppliciis, quæ propter peccata nostra toleravimus, ad veniam pertinemus. Unde nonnulli philosophi disputa-
1 verunt[1] obesse improbis absolutionem, prodesse mortem; quod in illa sit incentivum delinquendi, in morte autem finis delicti. Quod assumptum esse de nostris cui dubium, cum in Proverbiis Salomonis sit: *Qui parcit baculo, odit filium*
Prov. XIII, 24. Prov. III, 12. *suum: castigat autem Dominus quem diligit?* Et infra: *Flagellum equo, et stimulus asino imperat:*
Prov. XXVI, 3. *virga autem nationi imprudenti;* pœna enim corrigit, et emendat errantem. Si talis est qui emendari non queat, aufertur e medio, ne graviora committat; mortuus enim jam nescit errare. Ideoque Ecclesiastes ait: *Et laudavi ego mortuos magis quam viventes: et optimus supra hos qui nondum natus est, qui non vidit hoc opus*
Eccl. IV, 2, 3. *mali.* Mortuus præfertur viventi; quia peccare desivit. Mortuo præfertur qui natus non est; quia peccare nescivit.

4. Nunc dicamus etiam de iis, qui pœnas scelerum solverunt suorum. Nonne isti tulerunt culpæ pretium, et jam non integra his pœna debetur? Clamat per Esaiam Dominus: *Consolamini, populum meum.... quia recepit de manu*
Isai. XL, 1, 35. *Domini duplicia peccata.* Discite unde Plato hæc
2 sumpserit.[2] Eruditionis gratia in Ægyptum profectus, ut Moysis gesta, Legis oracula, prophetarum dicta cognosceret, audivit consolationem populi, qui supra peccati modum videbatur fuisse punitus; et hunc locum quadam adopertum dote verborum in Dialogum transtulit, quem scripsit de Virtute. Quem locum tamen Dominus in Evangelio plenius comprehendit, et apertius declaravit, dicens per Abrahæ personam ad illum divitem sæculi hujus: *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolationem habet, tu vero cruciaris: et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est; ut ii qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc trans-*
Luc. XVI, 25, 26. *meare.* Sed jam audiamus quid justus in consolando se loquatur.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
137. Justus es, Domine, et rectum judicium tuum.	137. Justus es Domine: et rectum judicium tuum.
138. Mandasti justitiam testimonia tua, et veritatem tuam nimis.	138. Mandasti justitiam testimonia tua: et veritatem tuam nimis.

5. *Justus es, Domine, et rectum judicium tuum. Mandasti justitiam testimonia tua, et veritatem* A *tuam nimis.* Vere justus vir, qui lacrymis profluens, involutus ærumnis, gravi supplicio delicta persolvens, non tædio vincitur, non metu frangitur, non labore lassatur, non ingratus aut tristis est. Plerumque enim vulgus hominum sua delicta non reputans, injuste se putat tolerare quæ patitur: at vero vir justus qui se ipsum statim in exordio sermonis accusat, justitiam Domini prædicat, quod meritis suis digna patiatur. Dicendo autem justum Deum, de sua B quidem injustitia ante pronunciat: sed de justitia Domini sperat et veniam. Justus enim non semper irascitur: sicut enim ultor culpæ, ita moderator est pœnæ; sicut vindex peccatorum, ita remunerator est virtutum, optimorumque meritorum. Qui vult dare præmium, debet spectare certamen; quia nemo sine certamine coronatur. Sinit ergo nos sæpe tentari, volens juste præmia dare luctanti utique, non dormienti. Non decet redimitos floribus corona, sed pulverulentos; C nec molles deliciis, sed duros labore exercitii ornat victoria.

6. Justus ergo in adversis suis justitiam Dei laudat. Sed non hoc sentit amissis teneris parens liberis; non immaturo nuptæ viduatus consortio; non æger in dolore, non naufragus in periculo, non reus in judicio, non captivus[3] in 3 laqueo. Clamabat tamen Hieremias, cum futuræ annuntians populis captivitatis ærumnam, in luti voraginem turpi necandus illuvie mergeretur:
D *Justus es, Domine.* Clamabat iterum cum victæ Jerem. XII, 1. plebis miserandis servitiis angeretur: *Justus est Dominus; quia os ejus irritavit.... A foris*[4] *sine* 4 *filiis fecit, et ab intus mors.* Clamabant Hebræi Thren. I, 18, 20. cum propter virtutem devotionis, et fidei gratiam fornacis ardentis ambirentur incendiis: *Justus es, Domine, in omnibus quæ fecisti;* et Dan. III, 27. ideo meruerunt ut illæsi ignibus, Domini justitias prædicarent. Daniel quoque propheta secundo in lacum missus leonum, et immanium E ferarum sævitia atque horrore circumdatus, recta omnia in conspectu esse Domini imperterrito clamore jactabat. Jonas inclusus utero bestiali, Dan. VI, 22. anhelandi spiritus vix habens commeatum, justus injustorum sorte damnatus, clamabat de ventre ceti in mari: *Cum voce laudis et confessionis supplico tibi.* David cum fugeret a facie Jonæ II, 10. Abessalon, parricidalibus armis et terris pulsus, et regno egressus, cum pro totius populi se offerret excidio, dicebat: *Justus es, Domine, et* F *rectum judicium tuum.* Grex innocens iste quid

[1] Hac de re fuse disputat Plato in Gorgia, ubi agens contra Polum inter alia scribit: Καὶ μὴν ἀπαλλαγή γε ἐφάνη τούτου τοῦ κακοῦ τὸ δίκην διδόναι.... τὸ δέ γε μὴ διδόναι, ἐμμονὴ τοῦ κακοῦ. Ad quæ verba respexisse Ambrosium credibile est. (Edit. Maur.)

[2] De hac Platonis profectione in Ægyptum, præter Diogen. Laertium lib. III loquuntur Justinus *Paræn. ad gentes,* Hieron. epist. *ad Paulin.,* August. lib. VIII *De Civit. Dei,* et alii. Strabo autem lib. XVII eumdem istic annis 13 cum Ægyptiis sacerdotibus versatum esse adseverat. Id vero quod ab eodem philosopho in Dial. *de virtute* translatum esse ait Ambrosius, non alio commodius referas, quam ad illa verba: Οἵσι γάρ ἄν φερσεφόνα ποινὰν παλαιοῦ πένθεος δέξεται, εἰς τὸν ὕπερθεν ἅλιον, κείνων ἐνάτῳ ἔτει ἀνδιδοῖ ψυχὰν πάλιν ἐκ τᾶν βασιλῆες ἀγαυοὶ, καὶ σθένει κραιπνοὶ, σοφίᾳ τε μέγιστοι ἄνδρες αὔζονται, in quibus verbis ἀναμνήσεως Platonianæ versatur fundamentum. (Edit. Maur.)

[3] Mss. A, N, P, *a, captus.*

[4] « Ita mss. Editt. vero multa hic inseruerunt in eum modum: *Quia os ejus ad iracundiam irritavi. Et sub alia littera: Ita foris sine filiis fecit, ut ab intus mors: hoc est, sicut in paradiso fecit; ita et in hujus sæculi ærumnam desævit. Invidia enim Diaboli mors introivit in orbem terrarum. Justus es Domine. Clamabant,* etc. ». Ita Maurini. Mss. A, N, P, *a* habent *irritavimus;* LXX, παρεπίκρασα, *irritavi.*

fecit? Ego pastor feci malignum: apud justum Deum pœna de culpæ auctore sumatur. Ipse pater fidei Abraham, cum ad immolandum unicus a sene filius posceretur, paternæ pietatis affectum divinæ confessione justitiæ temperabat, dicens: *Justus es, Domine;* non enim poscis alienum, sed tuum reposcis: ipsum tibi restituo, quem dedisti. Hunc imitatus Job, extinctis liberis, patrimonioque nudatus amisso, amictum sui corporis scindens ait: *Nudus natus sum; nudus,* inquit, *et moriar. Dominus dedit, Dominus*
Job I, 21, 22. *abstulit.... Sit nomen Domini benedictum.*

7. Omnes ergo justum Dominum prædicemus; et qui moribunda sepulcro sua membra componit, et qui damno feritur, aut funere filiorum, dicat: *Justus es, Domine.* Quid enim nostrum amittimus? Clamat Apostolus: *Quid habes, quod*
I Cor. IV, 7. *non accepisti?* Quod habemus ergo, accepimus: quod igitur amittimus, reddimus, non amittimus. Justus Dominus in periculis, justus in damnis, justus in ultionibus est, non solum quia unusquisque juste culpæ suæ pretium luit; verum etiam quia dum unus punitur, plurimi corriguntur. Ananias in Actibus Apostolorum fraudati pretii quod de agri sui venditione perce-
1 perat, crimen admisit: qui potuerat nihil offerre,[1]
Act. V, 1 et ss. et crimen evadere. Verum ne quis impune circumscribendos apostolos arbitraretur, aut misericordiæ suæ munus fraude contaminaret pefidiæ,
2 morti addictus æternæ,[2] universos ad fidei studium justo terrore composuit. Pharao cum pulo suo fluctibus mersus, mundanæ conversationis exemplum est, ne quis Dei populum persequatur. Denique potuit eum Deus voluntati suæ facere obedientem: sed ejus pœna omnes voluit emendari. Ideoque dicit ad eum Dominus: *Quia ad hoc ipsum te suscitavi, ut ostendam in te virtutem meam: et annuntietur nomen meum in*
Exod. IX, 16. *universa terra.* Non utique Dominus suæ laudis, sed nostræ correctionis incrementa quærebat.

8. Omnes ergo sapientes dicunt: *Justus es, Domine, et rectum judicium tuum;* neque enim tradimur adversariis sine judicio ipsius, neque sine ipsius judicio in tribulationes venimus. Hæc justorum est consolatio: hoc est Domini judicium. Denique et supra habes: *Memor fui judiciorum tuorum, quæ a sæculo sunt, et me con-*
Sup. V, 52. *solatus sum.* Advertis ergo quia judicia Domini consolationes sunt.

A

B

C

D

E

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
138. Mandasti justitiam testimonia tua, et veritatem tuam nimis.	138. Mandasti justitiam testimonia tua: et veritatem tuam nimis.

9. *Mandasti justitiam testimonia*[3] *tua, et veritatem tuam nimis.* Utrum nimis mandasti, an nimiam veritatem? Sed et nimia veritas plena laudis, et nimium mandare providentiæ atque cautelæ est. Etenim infirmos noverat: ideo sæpius admonebat, ut non obliviscerentur. 3

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
139. Exquisivit me zelus domus tuæ; quoniam obliti sunt verborum tuorum inimici mei.	139. Tabescere me fecit zelus meus: quia obliti sunt verba tua inimici mei.

10. Sequitur versus tertius: *Exquisivit me*[4] *zelus domus tuæ; quoniam obliti sunt verborum tuorum inimici mei.* Est zelus ad vitam, et est zelus ad mortem. Ad vitam zelus est divina præcepta servare, et amore Domini ejus custodire mandata, ut fecit Phinees, de quo legimus in Numeris, dicente Domino ad Moysen: *Phinees filius Eleazar filii Aaron sacerdotis sedavit furorem meum a filiis Israel, in eo quod æmulatus est zelum meum in illis; et non consummavi*[5] *filios Israel in zelo meo, sicut dixi. Ecce ego do ei testamentum pacis, et erit illi et semini ejus post eum testamentum sacerdotii æternum, propter quod æmulatus est Deum suum, et non exoravit*[6] *pro filiis Israel.* Cæsa jacebant viginti quatuor millia populorum: tendebat pœna in omnes, nec ullus finis exitii. Arripuit siromasten Phinees, duos occidit interdicta sibi consuetudine copulatos, redemit omnes, indignationem Domini mitigavit, dedit victoriam quibus negabat salutem. Quam salutaris est igitur Dei zelus! 4 5 6 Num. XXV, 11 et ss.

11. Non unius temporis illud vitium fuit: et nunc Madianitis miscetur Judæo. Madianitis est, quæ nullo est uxoris legitimæ copulata conjugio, nullo fidei juncta consortio. Madianitis est hæreticorum perfidia, cum populum Dei tentat. Quam multis populis meretrix ista feralis irrepsit, quæ publico funere totum populum communi morte tumulavit! Veni et nunc, Phinees, arripe gladium verbi, interfice perfidiam, jugulato hæresim; ne propter eam populus universus intereat. Urget ira cœlestis: percute ipsam vulvam impietatis, generatoriumque perfidiæ; ne partus formetur infelix, ne adulterina conceptio diffundat seminarium prævaricationis et sceleris; ut Dominus tecum statuat testamentum pacis,

[1] Mss. A, N, P, *a, conferre.*

[2] Editt. vet., *morti addictos æternæ perfidos.* Rom., *morti addictis æternæ perfidis.* Verum satis apparet id ita concinnatum fuisse ab iis qui post nomen Ananiæ Saphiram quoque, cujus nulla in mss. mentio fit, quo jure quave injuria in editt. intrudere voluerunt. Nos locum ex mss. omnium (*quibus conveniunt et nostri* A, N, P, *a*) fide repræsentamus. Quod vero iisdem conjugibus quorum ibi crimen, nullibi vero pœnitentia declaratur, mortem æternam fuisse inflictam, adserit Ambrosius; in eo quidem ab Origene, aliisque nonnullis Patribus dissentit, pœnam hanc non nisi temporalem exstitisse adfirmantibus. Certe Augustinus et quidam alii ea de re dubitanter loquuntur. Plura videas licet apud Baron. ad an. 34, num. 269, et interpretes in hunc locum. (Edit. Maur.)

[3] Mss. A, N, P, *a, et testimonia,* ut in *Brev. Mozarab.*

[4] Ita mss. et edit. omnes magno consensu. Attamen non solum varii Scripturæ textus, ac versiones refragantur, sed etiam græci ac latini Patres, a quibus citatur idem versiculus. Est autem satis verisimile in cod. Ambr. pro ἐξέτηξέ με ὁ ζῆλος etc. librarii lapsu scriptum fuisse ἐξεζήτησε με etc. (Edit. Maur.)

[5] Mss. A, N, *et non perinterfeci;* cod. P, *interfeci;* idem cod. *a,* sed posterior manus substituit, *non pepercit interfici.*

[6] Rom. edit., *et exoravit,* in quo ei textus Hebr., Syr. et omnes versiones Scripturæ patrocinantur. Cum tamen in mss. et ante editis legatur, *et non exoravit,* vel ut in quibusdam mss., *et non deprecatus est, (ut in nostris* A, N, P, *a*), satis probabile fit pro καὶ ἐξιλάσατο scriptum in codice Ambrosii fuisse, καὶ οὐχ ἱλάσατο; ubi facilis admodum mutatio. (Edit. Maur.)

et testamentum gratiæ, testamentum promissionum cœlestium. Zelum habere debet sacerdos, qui incorruptam servare studet Ecclesiæ castitatem. Et ideo Princeps sacerdotum dicit: *Zelus domus tuæ devoravit me.*[1] Et Phinees sacerdos erat, et nepos sacerdotis, et filius sacerdotis. Bonus zelus et utilis in sacerdote: præcipue ne negligens, ne remissus sit. Melius est ut unius, aut duorum damnatione plurimi liberentur, quam duorum absolutione plures periclitentur.

I Joan. II, 17.

12. *Exquisivit,* inquit, *me zelus domus tuæ.* Vides quia zelus Dei gratia est, qui exquirit, qui supervenit, qui se justi infundit pectori. Zelus Dei vita est. Denique Dominus ait: *Zelus domus tuæ devoravit me.* Sicut enim ante in Adam devoraverat hominem mors prævalens; ita zelus devoravit quem vivificavit in Christo. Zelum habuit Elias, et ideo raptus ad cœlum est. *Zelans,* inquit, *zelavi Dominum.* Zelum habuit Matathias Butanus,[2] qui adversus sacrilegia Antiochi excitavit Dei plebem. Zelum qui habent, omnes sibi inimicos suos putant, qui sunt hostes Dei, quamvis patrem, fratres, sorores. De omnibus dicit: *In hostes facti sunt mihi,* sicut David ait. Quid multa? Apostolus quoque Domini hoc declaratus est nomine, ut Judas Zelotes diceretur, sicut legimus in Evangelio.

III Reg. XIX, 10.

2

Ps. CXXXVIII, 22.

13. Zelo fidei populus gentilium vitam sibi adquisivit æternam, quam negligentia atque desidia Judæorum populus amisit. Ideo scriptum est: *Zelus apprehendit populum ineruditum;* quoniam populus qui erat eruditus in Lege, nullum fidei habebat ardorem. Contulit se zelus ad gentes: cujus tanta est gratia, ut electionis prærogativam vicerit, et eruditionis industriam. Denique apprehendens populum ineruditum, fecit esse meliorem. Itaque ea gratia operata est in populo nationum, ut hæreditatem Domini mereretur, qua operatus est Dominus, ut Ecclesiam sibi ex nationibus copularet. Zelus ergo caritas est. Denique *valida est sicut mors caritas: durus sicut inferi zelus.* Durus zelus, quem vitæ hujus nulla vincit illecebra. Durus sicut inferi, per quem peccato morimur, ut vivamus Deo.

Isai. XXVI, 11.

Cant. VIII, 6.

14. Angeli quoque sine zelo nihil sunt, et substantiæ suæ amittunt prærogativam, nisi eam zeli ardore sustentent. Denique in Apocalypsi Johannis Dominus ad Angelum Laodiciæ dicit: *Scio opera tua: neque frigidus es, neque calidus. Utinam frigidus esses, aut calidus: sed quia tepidus es, incipiam te emovere ex ore meo; quia dicis: Dives sum, et ditatus, et nullius egeo: et nescis quod tu es miser, et miserabilis, et mendicus, et nudus, et cæcus. Consulo tibi, ut emas a me aurum igne probatum.* Hic est Dei zelus, hic est fidei vapor, devotionisque fervor, qui

Apoc. III, 15-18.

A nos velut suavem cibum in Christo remollit et format. Quanta Domini gratia, ut nos in suo ore constituat, et quasdam meritorum nostrorum epuletur dapes; ac, si meremur, devoret, si nostri cibi suavitatibus delectetur! Beatus quem sapientia devoraverit, quem virtus hauserit, quem justitia receperit: culpa in eo habere non potest portionem, quem absorbuerit remissio peccatorum: ubi enim error inveniet, quem integritas immaculata susceperit?

B 15. Et quid miremur si Angeli eum habent? Ipse Deus Pater ait: *Zelans zelabo Hierusalem zelo magno.* Quia Deus magnus, ideo et zelus ejus magnus est: et pro uniuscujusque potentiæ qualitate, ita zelus aut mediocris, aut magnus est. Zelo vindicatur Hierusalem, zelo Ecclesia congregatur, zelo fides adquiritur, zelo pudicitia possidetur. Dominus quoque Jesus ait: *Zelus domus tuæ comedit me;* increpans Judæos quod domum orationis fecerint speluncam latronum, C fecerint et domum negotiationis.

Zach. VIII, 2.

Joan. II, 17.

16. Sed non solum locum Ecclesiæ zelare debemus, sed hanc quoque interiorem in nobis domum Dei; ne sit domus negotiationis, aut spelunca latronum. Si enim lucra, quæstus, pecuniæ emolumenta aucupemur, domum negotiationis fecimus. Si invadamus alienas possessiones, fines viduæ vel minorum; fecimus speluncam latronum. Veniat ergo Verbum Dei, et de hac domo projiciat fures, direptores, cau- D pones; ut mundum sit cor tuum, pectus tuum.

17. Sed est zelus ad culpam, est et zelus ad gratiam. Nam et ipse David ait: *Zelavi in peccatoribus pacem.* Et in Ecclesiastico scriptum est: *Non zeles mulierem sinus tui; ne ostendat super te malitiam doctrinæ nequam.* Et mulier zelotypa in mulierem fidelem jure reprehenditur. Advertimus ergo quod mensura quædam et disciplina sit zeli, sicut disciplina virtutis. Et ideo beatus qui zeli noverit disciplinam, et oderit eos E qui Domini gratiam relinquentes, salutem propriam deserant, errores sibi fraudis adsciscant.

Ps. LXXII, 2.

Eccl. IX, 1.

18. Ideoque ait: *Quoniam obliti sunt verborum tuorum inimici mei.* Qui sunt isti inimici? Si populus Judæorum;[3] quomodo inimici erant sub ejus imperio constituti? David enim Judæos omnes regno proprio gubernabat. Si gentiles; quomodo obliti verborum Dei qui legem Domini nesciebant? Nemo enim nisi id quod acceperit, oblivisci potest. Illi ergo inimici mei, F qui inimici tui, qui Dominum in propria sua venientem non erant recepturi. Hos graves hostes, hos inimicos suos Propheta testatur; non qui sibi essent, sed qui Christo rebelles. Denique alibi dicit: *Et super inimicos tuos tabescebam:*[4] *justo odio oderam illos;* graviora pu-

3

1 Ps. LXXXVIII, 21, 22.

[1] Vetusti mss. Vind. et Colb., testibus Maurinis, *coronavit me.* Et sic etiam infra.

[2] Ajunt Maurini: « Rom. edit., *Mathathias bar Joannis.* Sed præterquam quod abhorret a consuetudine Ambrosii ab Hebræo et Syro istiusmodi nomina compingere, omnes mss. et vet. editt. refragantur. Itaque lectionem antiquam reposuimus, tametsi utrum ea etiam sincera sit, subdubitemus ». Nostri mss. A, N, P, *a* habent: *Matathias qui* etc.; sed in margine cod. N posterior manus reposuit *Butanus.*

[3] Mss. A, N, P, *a, inimici, nisi populus Judeorum?*

[4] Maur., *et justo.* Sed particula *et* nedum in nostris mss. A, N, P, *a*, verum etiam in textu hebr. et in vers. Alexand. desideratur.

tans arma perfidiæ esse, quam pugnæ. Nemo enim gravior hostis omnium, quam qui omnium lædit auctorem. Ideo ergo zelo magno adquisitus est populus nationum; quoniam a suo Deus populo negabatur. Nec enim poterant aut fidei devotionem, aut disciplinam tenere virtutis, qui memoriam præceptorum cœlestium non tenebant. Sic Adam de paradiso ejectus: sic populus Judæorum de prærogativa electionis exclusus est.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
140. Ignitum eloquium tuum nimis, et servus tuus dilexit illud.	140. Ignitum eloquium tuum vehementer: et servus tuus dilexit illud.

19. Sequitur: *Ignitum eloquium tuum nimis, et servus tuus dilexit illud.* Ignem quidem Dominus misit in terram, non ut eam sodomitano rursus, sicut scriptum est, arderet incendio; nec ut eam donatæ munere fœcunditatis, aut usu
Gen. XIX, 24. vel flore viriditatis exueret. Opus enim suum Dominus probare magis atque augere, quam minuere aut damnare consuevit. Neque vero dignum erat, ut elementa innoxia nostri luerent sceleris ultionem. Quid natura deliquerat, si adulta jam soboles erravit? Non erat partus in
1 vitio, si devio lapsa est errore progenies:[1] sed usus in culpa. Quem ergo Dominus ignem in novo sparsit Testamento? Qui secretos mentium divinæ ardore cognitionis inflammaret affectus; qui vaporem fidei et devotionis adoleret; qui cupiditatem virtutis accenderet. Hoc igne calefactus dicit Hieremias: *Et erat ignis flammige-*
Jerem. XX, 9. *rans in ossibus meis.* Hoc sermonum igne cœlestium vaporati Cleophas, et ille alius qui simul
2 cum Domino ab Hierusalem usque in castellum[2] confecerant iter, dicebant: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis.... cum aperiret nobis Scri-*
Luc. XXIV, 32. *pturas?*

20. Ignis ergo hic sermo Christi est. Et bonus ignis, qui calefacere novit, nescit exurere, nisi sola peccata. Hoc igne super bonum fundamentum positum illud apostolicum aurum pro-
3 batur: hoc igne illud merum[3] operum examinatur argentum: hoc igne pretiosi illi lapides illuminantur, fœnum autem et stipula consumi-
I Cor. III, 12, 13. tur. Mundat ergo hic ignis animum, consumit errorem. Unde et Dominus ait: *Jam vos mundi*
Joan. XV, 3. *estis propter sermonem, quem locutus sum vobis.*

A Hic est ignis qui ardet ante Dominum: nisi enim quis flagrantiam devotionis adsumpserit, præsentiam Domini habere non poterit. Accende Levit. VI, 12.
hunc prius ignem in mentibus tuis, ut Christi tibi lumen effulgeat. Hoc igne urebatur rubus, et non exurebatur. Urit enim sermo divinus, ut Exod. III, 2.
corrigat conscientiam peccatoris: non exurit, ut perdat. Hic ignis hebetare,[4] hic ignis extinguere 4
materialium sæva flammarum consuevit incendia. Denique Hebræi hoc igne succensi, fornacis ar-
B dentis vaporem nec timere, nec sentire potuerunt. Merito ergo bonus servus diligit ignitum Dan. III, 50.
Domini alloquium,[5] quo induitur caritas, quæ 5
excludit timorem.

21. Pulchre autem addidit, *nimis;* quia omnis quidem doctor inflammat audientis affectum: sed supra omnes est sermo Dei, divisiones artuum et intima penetrans medullarum. Tripliciter ergo describe tibi ignitum eloquium Dei: vel quod mundat, vel quod accendit, vel quod il-
C luminat audientes. Ideo ait Dominus: *Scrutatus sum Hierusalem ad lucernam.* Sed neminem in Sophon. I, 12.
ea vel qui mundaretur, vel qui accenderetur, aut illuminaretur, invenit; ideo eam in tenebris dereliquit.

22. Nec mireris si servus diligit ignitum Domini alloquium, quod et Sponsa dilexit, quæ ait: *Sicut resticula coccinea labia tua;* in cocco enim species ignis, et crucis Dominicæ sanguis irrutilat. Coccinea labia Domini, quæ passionem
D propriam loquebantur. Denique in Exodo coccum pro igne collocatum est.[6] Non enim ex cocco 6
mundus, sed ex quatuor constat elementis: sed in cocco figura ignis expressa est, cujus vapor nisi cœlum, atque aerem, maria, terrasque penetraret, omnia tamquam effœtis viribus solverentur. Per resticulam igitur vinculum persuasionis agnoscimus; per coccum, vel cupiditatis ardorem qui scintillet in animis audientium, vel indicium passionis. Unde et alibi ait Sponsa:
E *Labia ejus lilia distillantia myrrham plenam.*[7] 7
Per myrrham enim passionis unguentum, et Cant V, 13.
resurrectionis gratia declaratur, quæ redivivum vitæ odorem suscitatis mortuorum visceribus infundit. Merito igitur alloquii ejus accipiens suavitatem, exclamans Sponsa testatur: *Fauces ejus dulcedines, et totus desiderium.* Ibid., 16.

[1] Post vocem *progenies* subjungebatur in editt., *non est hic natura.* Quod in omnibus omnino scriptis cod. prætermittitur. (Edit. Maur.)

[2] In margine cod. A, eadem manu: *Nomine Emmaus, ut dixit in Super Lucam.*

[3] « Edit. omnes, *posito.* Melius mss. *positum,* ut referatur ad vocem, *aurum.* Et continuo post, cunctæ edit. cum duobus mss., *illud morum vel operum.* Mss. vero ceteri, ut in textu; paucis exceptis ubi legas, *illud bonorum operum* etc. » Ita Maurini. Nostri autem mss. A, N, P, *a* habent: *illud optimorum operum* etc.

[4] Vet. editt. et recentiores nonnullæ, *Hic ignis habitare Christum per fidem facit.* Rom. cum mss. omnibus nobiscum legit. Et certe prior lectio non aliunde inducta est, quam ab aliquo qui nesciebat, *hebetare* idem hic esse, ac retundere vel minuere. (Edit. Maur.)

[5] Maurini, *eloquium.* Sed prætulimus vocem nostrorum mss. A, N, P, *a,* quia et statim infra n. 22 bis recurrit, et iterum n. 30.

[6] Mss. aliquot, *coccus pro igne collatus est,* aut *coccum.... collatum est.* Reliqui, ac editt. ut in textu. Videtur autem Ambr. respicere ad locum Fl. Josephi e lib. III *Antiq. Judaic.* cap. 8, ubi colorum quibus Tabernaculi vela intexebantur, mystica significatio ita exponitur: Τά τε γὰρ φάρση ἐκ τεσσάρων ὑφανθέντα τὴν τῶν στοιχείων φύσιν δηλοῖ. ἥ τε γὰρ βύσσος τὴν γῆν ἀποσημαίνειν ἔοικε, διὰ τὸ ἐξ αὐτῆς ἀνιεῖσθαι τὸ λῖνον. ἥ τε πορφύρα τὴν θαλάσσαν. τῷ πεφοινίχθαι τῆς κόχλου τῷ αἵματι. Τὸν δὲ ἀέρα βούλεται δηλοῦν ὁ ὑακινθος. καὶ ὁ φοῖνιξ δ' ἂν ἔιη τεκμήριον τοῦ πυρός. Id est: *Hæc enim vel ex quatuor* (generibus) *contexta naturam elementorum referunt: nam et byssus terram videtur designare, quum linum e terra nascatur; purpura vero mare, ut quæ conchylii sanguine cruentetur; aerem vero hyacinthus præsefert; coccus denique pro ignis symbolo merito haberi potest.* Hanc interpretationem Origenes primus secutus est, Hom. 13, in cap. XXV. Exodi, atque alii post eum.

[7] Mss. A, N, P, *a, myrrha plena.* Utraque lectio occurrit et alibi apud Ambrosium. Cf. Sabbat. ad h. l.

Lectio S. Ambrosii.

141. Juvenis sum ego, et despectus : justificationes tuas non sum oblitus.

Lectio Vulgata.

141. Adolescentulus sum ego, et comptentus : justificationes tuas non sum oblitus.

23. Sequitur versus quintus : *Juvenis sum ego, et despectus : justificationes tuas non sum oblitus.* Multis sanctorum qui a prima adolescentia exercitati sunt duris laboribus, potest hic versiculus convenire. Nam et Joseph cum a fratribus junior in Ægyptum venderetur, junior erat, et despectus, qui ad servitutis injuriam vendebatur : et postea cum productus e carcere, præpositus Ægypto, populis frumenta divideret, fratribus vicem injuriæ non referret, sed refuso pretio alimenta donaret, senilem patris a fame atque jejunio vindicaret ætatem, curruque summisso, obvius, et famulantibus ceteris amplæ potestatis insignibus, adoraret, jure dicebat : *Junior ego sum, et despectus : justificationes tuas non sum oblitus.*

24. Ipse David quoque junior fratribus, cum patris oves pasceret tamquam vili ablegatus obsequio, non oblatus est sacerdoti, quasi indignus qui ungeretur in regnum; sed a sacerdote quæsitus, et accersitus a pascuis, prærogativam regiæ unctionis accepit. Postea quoque progressus ad bellum, cum Golias totum populum Judæorum corporis sui mole despiciens, singulari certamine provocaret, timentibus ceteris, poposcit a rege, ut congrediendi sibi permitteret facultatem. Nec dum quidem tanto certamini habilis æstimatus est, rege dicente : *Non potes ire ad allophylum, et pugnare cum eo; quoniam tu puer es, et ille vir bellator est* I Reg. XVII, 33. *a juventute sua.* Neque esset admissus, nisi fecisset fidem, quod in sua adolescentia leonem suis manibus strangulatum, extractis raptæ ovis cruribus, peremisset. Ipse etiam despectus ab allophylo, quod adversus armatum prælatorem cum virga et lapidibus processisset, retulit non viribus se fretum esse, non armis; sed in nomine Domini confidentem ad prælium esse progressum, ut lacessitæ plebis auferret opprobrium. Hic ergo juvenis, atque despectus stravit allophylum, potitusque victoria, in decem millibus juvencularum psallentium testimonio triumphavit.

25. Gerebat enim typum ejus qui quasi de- [1] spectus venturus esset in terras,[1] et sine legato, sine adjutore, sine nuntio totum populum mundi hujus crucis suæ prælio liberaret : cui applauderent animæ sanctorum per baptismatis sa- [2] cramenta[2] renovatæ, quod verum illum Goliam revelatum nobis, ac proditum verbi sui gladio trucidasset. Jacet igitur verus Golias humilitate Filii Dei stratus : amisit caput quod in multas artes vertebat et fraudes. Psallunt securæ jam animæ, quæ ante peccatorum suorum tormenta deflebant. Dicunt tympanis, hoc est, corporibus suis peccato mortuis resultantes : *Saul triumphavit in millibus : David in decem millibus.* Rex ille durus indignatur, et irascitur diabolus; eo quod cernerent juvenculæ quia duritiæ filius paucos decepit, Christus totum mundum redemit. Dicit ergo Christus natus ex Virgine : *Juvenis ego sum, et despectus : justificationes tuas non sum oblitus.* I Reg. XVIII, 7.

26. Dicit etiam populus nationum, ille in in prima electione despectus, rudis adhuc in fide, et studio primævæ devotionis adolescens, vel certe renovatus aquilæ juventute per baptismatis sacramenta : *Juvenis ego sum, et despectus : justificationes tuas non sum oblitus.* Ille ego despectus ante, jam præferor, jam anteponor electis. Ille ante despectus populus peccatorum, habeo cœlestium sacramentorum veneranda consortia. Jam mensæ cœlestis honore suscipior : epulis meis non pluvia undatur, non terræ partus laborat, non arborum fructus. Potui meo non flumina quærenda, non fontes : Christus mihi cibus, Christus mihi potus : caro Dei cibus mihi, et Dei sanguis potus est mihi. Non jam ad satietatem mei annuos exspecto proventus : Christus mihi quotidie ministratur. Non verebor, ne qua mihi eum cœli intemperies, aut sterilitas ruris imminuat, si pii cultus diligentia perseveret. Non jam coturnicum pluvias mihi opto descendere, quas ante mirabar : non manna quod ante cibis omnibus præferebam; quia qui manna manducaverunt patres, esurierunt. Meus cibus est, quem si quis manducaverit, non esuriet. Meus cibus est qui non corpus impinguat, sed confirmat cor hominis.

27. Fuerat[3] mihi ante mirandus panis de [3] cœlo; scriptum est enim : *Panem de cœlo dedit eis manducare :* sed non erat verus ille panis, Joan. VI, 31. sed futuri umbra. Panem de cœlo illum verum mihi servavit Pater. Mihi ille panis Dei descendit de cœlo, qui vitam dat huic mundo. Non Judæis descendit, non Synagogæ descendit : sed Ecclesiæ descendit; sed populo Dei juniori descendit. Nam quomodo Judæis descendit panis qui vitam dedit; cum omnes qui illum panem manducaverunt, hoc est, manna, quem putaverunt Judæi verum panem, in deserto mortui sunt? Quomodo Synagogæ descendit; cum Synagoga omnis interierit, et æterno jejunio fidei macerata defecerit? Denique si accepissent panem verum, non dixissent : *Domine, da nobis semper panem hunc.* Ibid., 34.

28. Quid petis, Judæe, ut tribuat tibi panem, quem dat omnibus, dat quotidie,[4] dat semper? [4]

[1] Mss. A, N, P, *a, terram.*

[2] Maurini, *sacramentum.* Sed lectio nostrorum mss. A, N, P, *a,* quam assumpsimus, firmatur ab ipso Ambrosio sequenti n. 26.

[3] Mss. A, N, P, *a, fuerit,* ac subsequenter, *illis* pro *eis.*

[4] Perseverabat adhuc in Ecclesia Mediol. antiqua fidelium consuetudo qua quotidie sacræ communionis participes fieri solebant. Hinc in lib. v *de Sacram.* cap. 4, *Accipe quotidie quod tibi quotidie prosit* etc. Sed monet idem Auctor Græcos tum semel in anno Eucharistiæ communione contentos. In plerisque vero Occidentis Ecclesiis mos quotidianæ communionis in desuetudinem abierat, adeo ut episcopi aliique doctiores viri eum nec reprehenderent, nec laudarent. Hieron. epist. 50 *ad Pammach.* et August. epist. *ad Januar.* (Edit. Maur.)

In te ipso est, ut accipias hunc panem: accede ad hunc panem, et accipies eum. De hoc pane dictum est: *Omnes qui elongant se abs te, peribunt.* Si te elongaveris ab eo, peribis: si appropinquaveris ad eum, vives. Hic est panis vitæ: qui ergo vitam manducat, mori non potest. Quomodo enim morietur, cui cibus vita est? Quomodo deficiet qui habuerit vitalem substantiam? Accedite ad eum, et satiamini, quia panis est: accedite ad eum, et potate, quia fons est: accedite ad eum, et illuminamini, quia lux est: accedite ad eum, et liberamini, quia *ubi spiritus Domini, ibi libertas:* accedite ad eum, et absolvimini, quia remissio peccatorum est. Quis sit iste quæritis? Audite ipsum dicentem: *Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet: et qui credit in me, non sitiet umquam.* Audistis eum, et vidistis eum, et non credidistis ei; ideo mortui estis: vel nunc credite, ut possitis vivere.

Ps. LXXII, 27. II Cor. III, 17. Joan. VI, 35.

29. Sed miramini Moysen, quia patres vestros per mare siccis duxit vestigiis. Moyses non imperavit, sed impetravit: non jussit mari, sed servivit jubenti fluctibus. Moysen laudatis, quia regem Pharao cum exercitu suo mersit. Moyses orabat, et alius imperabat. Moyses precabatur, Christus operabatur. Moyses fugiebat, Christus insequebatur. Moyses columnam sequebatur, ut nocturnas tenebras declinaret: Christus illuminabat. Moysen agnoscitis, quia aquæ amaritudinem temperavit. Moysen agnoscitis, quia aquam produxit de petra: Christum non agnoscitis, qui veri illius Ægyptii regis stravit exercitum, et abyssi mersit profundo: qui nos liberat quotidie de mundi hujus fluctibus, ne nos sæculi hujus procella demergat. Quid profuit patribus transire per mare Rubrum, quibus ad terram repromissionis non licuit pervenire? Quicumque enim exierunt de Ægypto, perierunt in deserto. Mortuus est Aaron, mortua est Maria, mortuus est et ipse Moyses: solum Jesum Nave nominis sacri similitudo servavit. Plaudat Judæus, quia sitienti illi undam saxa vomuerunt: mihi de corpore Dei fons fluxit æternus: meas amaritudines bibit Christus, ut mihi suæ donaret gratiæ suavitatem.

30. Dicit ergo populus Christianus: *Juvenis ego sum, et despectus: justificationes tuas non sum oblitus.* Bene hoc dicit qui justificavit Deum baptismatis sacramentis. Qui enim baptizatur, justificat Deum; quia peccata propria confitetur, et a Domino suorum præstolatur[1] indulgentiam peccatorum. Justificavit David, qui ait: *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci; ut justificeris in sermonibus tuis.* Non justificaverunt pharisæi, qui baptizari Johannis baptismo noluerunt, ut in Evangelio legisti. Nec solum justificare satis est, sed etiam non oblivisci justificationum Dei, id est, ut intemerata gratiæ spiritalis dona custodiat, et sacræ remissionis munera illibata atque inoffensa conservet.

Ps. L, 6. Luc. VII, 30.

31. Hæc generalia: sed etiam specialis singulis Christianis suppetit prærogativa dicendi: *Juvenis ego sum, et despectus;* si humilis corde sit, si mitis atque mansuetus. Dicat ergo: *Juvenis ego sum, et despectus.* Præmittat ætatis generalem jactantiam, quo plus commendet humilitatis suæ gratiam. Non mirabilis humilitas in senectute, quæ effœta viribus, fracta debilitatibus, tristis doloribus, anhela suspiriis, cocta curarum æstibus, et ipso vivendi mœsta fastidio, alacritatem est oblita jactantiæ. Rara sane in juvenibus est humilitas, ideoque miranda. Dum ætas viget, dum vires solidæ, dum sanguis exæstuat, dum sollicitudo nescitur, dum ignoratur debilitas, dum lætitia frequentatur; tunc fervet jactantia: tunc se juventutis superbus extollit affectus: tunc humilitas quasi vilescit, abjecta contemnitur: tunc subjectio degeneris conscientiæ æstimatur infirmitas. Grandis igitur morum adsuefacienda maturitas, quæ vincat naturam.

32. Denique si consideremus, in paradiso defecit humilitas, et ideo venit a cœlo. In paradiso orta est inobedientia; et ideo obedientia cum Salvatore descendit. Inflabatur caro, unde subjectio mansuetudinis inveniri non poterat in terris. Intumuerat omnis prævaricatoris hæreditas. Veniens Dominus Jesus primum *se exinanivit, non rapinam arbitratus esse se æqualem Deo, formam servi sibi*[2] *accipiens, et specie inventus ut homo: humiliavit semet ipsum, factus obediens usque ad mortem.* Non te moveat, quia scriptum est, *ut homo;* non enim similitudinem suscepit hominis, sed veritatem. Nam et ipse Apostolus ait alibi: *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.* Et ut de Evangelio adferamus exemplum, *Vidimus,* inquit Johannes, *gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis.*[3] Numquid quia dixit, *quasi unigeniti,* similitudinem magis unigeniti, quam veritatem voluit æstimari?

Philip. II, 6-8. I Tim. II, 5. Joan. I, 14.

33. Non ergo supervacuo Christus advenit. Jam potest dicere homo: *Juvenis ego sum, et despectus,* qui erat ante in populo priore senex superbus. Dicit: *Juvenis sum, et despectus,* quomodo dicit Ecclesia: *Nigra sum, et decora.* Præmisit nigram,[4] ut augeret decorem. Sic et hic præmisit juvenem, ut augeret humilitatem. Non dixit: Nigra sum decora, ne quod nigrum est, decorum æstimaretur. Nec dixit: Juvenis sum despectus, ne juventus despicabilis putaretur;

Cant. I, 4.

[1] Cod. Læt. et Navar. unus, Maurinis testibus, *præstatur indulgentia peccatorum.* Alii cum editt., ut in corpore, nisi quod loco verbi, *præstolatur,* mss. aliquot habent *sperat,* ut et nostri A, N, P, *a,* quod admodum significatione non differt.

[2] Hæc vox *sibi* quæ, ut in græco textu, ita et in mss. A, N, P, *a* desideratur, forte ab Ambrosio assumpta est, qui non omnino ad litteram verba Pauli recitare voluerit.

[3] Mss. A, N, P, *a, gratia et veritate.* Lectio forte præferenda, utpote quæ consonet antiquiori latinæ versioni apud SS. PP. (Cf. Sabbat. ad h. l.).

[4] Mss. A, N, P, *a, nigra,* quæ lectio præferenda videretur, nisi et postea *juvenem* occurreret iterum in accusativo.

sed ait, *Juvenis,* et quod mireris, humilis, non superbus, dejecto propior quam tumenti. Sic et ibi: *Nigra sum* superiore peccato, sed decora confessione peccati, et correctionis studio, atque amore virtutis. Quamvis ergo *et*, syllaba, ut grammatici appellant, conjunctiva sit; habet tamen distinctionem qua confusio disjungitur ac separatur: ut si dicas Ambrosium Bassum intus esse, unus putatur; sin autem adseras Ambrosium et Bassum intus esse, duo utique intelliguntur.

34. Dicat ergo: *Juvenis sum, et despectus;* quia Christus in paupere atque despecto mundum redemit, quia Christus humilitate diabolum vicit. Dicat: *Despectus sum;* quia cor humiliatum Deus non spernit; quia despectus ille Lazarus in Abrahæ nunc requiescit sinu, et dives ille jactantior affligitur in inferno. Despectus erat Moyses, nec sibi idoneus videbatur, cum ad liberandum Hebræorum populum mitteretur. Despectus erat Hieremias, qui dicebat: *Dominator* Jerem. I, 6. *Domine, ecce nescio loqui, quia juvenis sum ego.* Sed facilius iste despectus eligitur. Denique dicitur ei: *Noli dicere quia juvenis sum ego;* [1] *quia ad omnes quoscumque*[1] *misero te, abibis: et per omnia, quæcumque mandavero tibi, loqueris. Ne timeas a facie eorum; quia ego tecum* Ibid., 7, 8. *sum, dicit Dominus, ut liberem te.* Despectus erat ille Publicanus, qui oculos ad cœlum non audebat levare: et ideo facilius quam ille Pharisæus exaudiebatur; *Omnis* enim *qui se exaltat,* Luc. XVIII, 14. *humiliabitur: et qui se humiliaverit, exaltabitur.*

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
142. Justitia tua, justitia in æternum: et lex tua veritas.	142. Justitia tua, justitia in æternum: et lex tua veritas.

35. Sequitur: *Justitia tua, justitia in æternum: et lex tua veritas.* Possunt quidem singuli facere opera justitiæ, sed non in æternum manentia. Dives ille cui abundaverunt divitiæ in hoc sæculo, fortasse fecerit aliqua opera justitiæ, quo- [2] rum remunerationem in præsenti vita acceperit;[2] quod non magna fuerint opera illa, nec remuneratione digna perpetua. Quid quod, etiam si facimus opera aliqua justitiæ; facimus tamen non continua, sed rara? Plerique non rapiunt aliena, sed nesciunt de proprio largiri. Alii invadentes indebitas facultates, quo speciem justitiæ sibi adquirant, solent conferre pauperibus. Non est ista in æternum justitia. Multi justi plerumque graviter deliquerunt, non habentes æternæ fructum justitiæ. Soli Deo suppetit in perpetuum per omnia possidere justitiam, qui pascit justos et injustos: non enim be- [3] neficis solis[3] referenda justitia est; sed illa vera justitia est, quæ ipsis quoque defertur inimicis. Meritoque ait Justitia Dei: *Diligite inimicos vestros.* Matth. V, 44.

36. Ergo sicut in æternum est justitia solius Dei, ita lex Dei veritas. Sed quomodo istud accipimus? Utrum quia lex Dei veritas, hoc est, vera; et quod statuit Deus, omne verum, sicut infra ait: *Omnia præcepta tua veritas?* An quia veritas lex Dei est; quia non mentitur Deus? Apud eum igitur veritas lex est, fallacia prævaricatio est. Sed et sic potest intelligi: lex Dei veritas est: apud Judæos ergo non est lex Dei, quia non recipiunt veritatem. *Lex* Dei *spiritalis est,* sicut Apostolus dixit: non habet ergo veram Rom. VII, 14. legem, qui eam non acceperint spiritaliter. Quod autem non verum, mendax est: quod mentitur, occidit. Littera ergo quæ occidit, mentitur: spiritus qui vivificat, verus est.

37. Accipiamus et sic: Lex Dei non typus, non umbra, non exemplar cœlestium; sed ipsa cœlestia. Unde et scriptum est, quia *finis Legis est Christus.* Non defectus utique, sed plenitudo Rom. X, 4 Legis in Christo est; quia venit Legem non solvere, sed implere. Sicut enim Testamentum est vetus,[4] sed omnis veritas in novo est Te- [4] stamento: ita et lex per Moysen data figura legis est. Vere ergo illa Lex veritatis exemplar est: in exemplari enim agni sanguis effunditur; in veritate Christus immolatur. Meritoque Apostolus cum præmisisset vitulorum immolationem secundum Legem, adjecit: *Necessarium itaque exemplaria*[5] *cœlestium his mundari: nam ipsa* [5] *cœlestia melioribus hostiis; non enim in manufacta sancta intravit Christus exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum: et nunc apparet vultui Dei pro nobis.* Ut cognoscamus autem quia legem novam Hebr. IX, 23, 24. dedit Dominus Jesus, habes dicentem Spiritum sanctum: *Hoc autem testamentum quod testabor* [6] *ad eos, dicit Dominus: dando*[6] *leges meas in cordibus eorum, et in sensibus eorum scribam eas, et peccati, et injustitiæ eorum non ero memor.* Hebr. X, 16, 17. Ubi ergo remissio, jam non oblatio pro peccatis. Quo evidenter ostenditur omnem veritatem in Evangelio contineri; quia lex Dei in sensibus hominum, et in cordibus eorum scribitur, non in tabulis lapideis (qui ergo præcepta Dei non habent in cordibus suis, non habent legem), sive quia inveteratur in Judæis, renovatur in nobis.

[1] Maurini, *ad quoscumque;* sed præpositio *ad,* ut in mss. A, N, P, *a,* ita etiam in aliis hujus loci citationibus apud Ambrosium desideratur, et syntaxi quoque minus congruit.

[2] Voci, *acceperit,* connectebant omnes edit., *quæ ad vitam æternam non pertinuerint.* Sed isthæc in cunctis mss. desiderantur. (Edit. Maur.)

[3] Omnes edit. ac multi mss. *beneficiis solis.* Elegantius Reg., Sorb., Remig. ac Navar. unus, *beneficis solis;* ut ii opponantur *inimicis,* et utrique ad *justos et injustos,* de quibus ante dictum est, referantur. (Edit. Maur.)

[4] Ita cuncti mss., excepto quod in fine pauci habent: *Vera ergo illa lex.* Cunctæ vero edit., *Testamentum vetus venit non solvere, sed implere; ita novum certificare. Sed sicut omnis veritas in novo est Testamento; ita et lex.... legis est veræ. Ergo illa lex* etc. Sed qui locum eo modo consarcinarunt, Ambrosii sensum nequaquam videntur adsecuti; eum autem putamus esse hujusmodi: Quemadmodum licet vetus Testamentum fuerit, veritas tamen, hoc est, figurarum ejus impletio, in novo est: ita licet lex per Moysen data sit, ea tamen impleta, nisi in lege nova, nequaquam fuit. (Edit. Maur.)

[5] Maurini, *itaque est.* Sed juxta mss. A, N, P, *a* omisimus *est* quia deest et in græco textu.

[6] Mss. A, N, P, *a,* ita habent, græco textui conformius, ut monuimus jam ad n. 42, serm. XIV, pro maurina lectione *dabo.*

38. Umbra est, non veritas; ut cum fiat oblatio pro peccatis secundum Legem, non fiat remissio peccatorum. *Impossibile est enim sanguine taurorum et hircorum peccata mundari.* Hebr. x, 4. Mendax ergo erat illa remissio, donec remissionis veritas adveniret. Quid deinde manifestius, quam Johannis Evangelistæ sententia, qui ait: *Quia Lex per Moysen data est: gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est?* Joan. i, 17. Πρὸς ἀντιδιαστολήν[1] legis retulit veritatem. Nam cum sit *autem* disjunctio, intelligendum est disjunctionem ideo interpositam; quia si veritas fuisset in Lege, non fuisset facta per Christum.[2]

39. Possumus et sic intelligere: Veritas Christus est; ergo veritas lex est. Et si mandatum Domini lex est, multo magis vivum et operatorium Verbum Dei lex est.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
143. Tribulatio et necessitas invenerunt me: mandata tua meditatio mea est.	143. Tribulatio et angustia invenerunt me: mandata tua meditatio mea est.

40. Sequitur versus septimus: *Tribulatio et necessitas invenerunt me: mandata tua meditatio mea est.* Quærunt tribulationes et necessitates justum; et interdum inveniunt, interdum non inveniunt eum. Invenitur cui corona debetur: non invenitur qui idoneus certamini non probatur. Tribulatio igitur velut quædam gratia est. Ps. l, 19. Denique *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.* An non est gratia, quæ operatur patientiam? Qui ergo noverat tribulationis profectum esse, quæsitus a tribulatione inventus est, nec refugit.

41. Dicit Sapientia: *Quærent me mali, et non* Prov. i, 28. *invenient;* non quia Dominus nolebat inveniri ab hominibus, qui se omnibus etiam non quærentibus offerebat: sed quia his operibus quærebatur, ut indigni essent qui quærerent, invenire. Ceterum Simeon qui eum exspectabat, Luc. ii, 25 et ss. invenit; invenit Andreas. Denique ait ad Simonem: *Invenimus Messiam, quod interpretatur* Joan. i, 41. *Christus.* Philippus quoque dicit ad Nathanael: *Quem scripsit Moyses in Lege, et prophetæ, in-* Ibid., 45. *venimus Jesum filium Joseph, qui est a Nazareth.* Et ut ostenderet quemadmodum Christus inve- Ibid., 46. niretur, ait: *Veni, et vide.* Qui ergo Christum quærit, veniat non corporis gressu, sed mentis vestigio: videat eum non exterioribus oculis, sed internis. Æternus enim corporalibus non videtur adspectibus; quoniam *quæ videntur,* [3] *temporalia*[3] *sunt: quæ autem non videntur,* II Cor. iv, 18. *æterna.* Christus igitur non temporalis, sed ex Patre ante tempora, quasi Deus, verus Dei Filius, et quasi virtus sempiterna supra tempora, quem nullus temporum finis includat: quasi vita supra tempora, quem numquam dies mortis inveniat: *Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem vivit, vivit Deo.* Rom. vi, 10.

42. Audis quid dixerit hodie Apostolus? *Peccato,* inquit, *mortuus est semel.* Semel tibi peccatori mortuus est Christus: noli iterum peccare post baptismum. Omnibus in commune semel mortuus est, et singulis semel moritur, non frequenter. Peccatum es, o homo; ideo peccatum fecit Christum suum omnipotens Pater. Hominem fecit qui peccata nostra portaret. Mihi ergo peccato mortuus Dominus Jesus; *Ut nos in illo essemus justitia Dei.* Mihi est mortuus, ut mihi II Cor. v, 21 resurgeret. Semel est mortuus, semel resurrexit. Et tu cum illo mortuus, cum illo sepultus, cum illo in baptismate resuscitatus, cave ne cum mortuus fueris semel, moriaris iterum. Jam non peccato morieris, sed veniæ, ne cum resurrexeris, moriaris secundo; *Christus* enim *resurgens ex mortuis, jam non moritur: mors in eum jam non dominabitur.* Ergo mors dominata est ei? Rom. vi, 9 In eo utique quod dixit, *jam non dominabitur,* ostendit esse dominatam. Noli tantum amittere beneficium, o homo. Propter te Christus dominationi mortis se subdidit, ut te jugo dominationis exueret. Ille suscepit mortis servitutem, ut tibi tribueret vitæ æternæ libertatem.

43. Qui quærit ergo Christum, quærit et tribulationem ejus, nec refugit passionem. Denique David qui dignus erat, ut a tribulatione quæreretur, tribulationem et ipse quæsivit. Nam nisi quæsisset, non invenisset. Quod invenerit autem, ipse testatur, dicens: *Tribulationem et dolorem inveni, et nomen Domini invocavi.* Et alibi: *In* Ps. cxiv, 3, 4 *tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine.* Bona ergo tribulatio, quæ dignos Ps. cxvii, 5 facit nos, qui in latitudine exaudiamur a Domino. Gratia est autem exaudiri a Domino Deo nostro.

44. Qui quærit igitur tribulationem, non refugit: qui non refugit, invenitur. Non enim refugit[4] qui mandata Dei sensu operibusque meditatur. Nam utique illum athletam certamina inveniunt, qui in usu exercitii fuerit constitutus: qui vero exercitium dereliquerit, sine dubio non poterit reperiri; qui indignus est, ut quæratur. David ergo quasi bonus athleta dicit: *Tribulatio et necessitas invenerunt me;* quia paratum semper habuerunt, non refugientem necessitatum et tribulationum prælia, sed petentem. [4]

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
144. Justitia testimonia tua in æternum: intellectum da mihi eorum, et vivifica me.	144. Æquitas testimonia tua in æternum: intellectum da mihi, et vivam.

45. Sequitur: *Justitia*[5] *testimonia tua in æternum: intellectum da mihi eorum, et vivifica me.* [5]

[1] Hoc loco firmatur quod de hac voce dictum est ad n. 15 libri II *Hexaemeron.* Silentio autem non præteribimus, eruditissimum Mazocchium e solis incertis litteris ibi a Maurinis excusis rectam loci lectionem divinasse, uti videre est in ejus nota 659 Digressionis *Quod Egesippus idem qui Ambrosius* (pag. 835 vol. III *Commentarior. in Marmoreum Neopol. Kalendarium.*)

[2] Edit. omnes, *non fuisset gratia facta per Christum.* Mss. contra prætermittunt vocem *gratia.* Concinnius; vox enim *facta* referenda est ad superiorem *veritas,* de qua hic præcipue agitur. (Edit. Maur.)

[3] Maurinis auctoribus, plures mss., *corporalia.* Nostri A, N, P, *a* textui conveniunt.

[4] Cod. Navar. unus, *refugit mandata Dei sed sensu* etc., Post verbum *refugit* subintelligendum *tribulationem.*

[5] Ita mss. A, N, P, *a;* congruenter versioni Alexandr., psalterio Mediol., ac latinis Patribus. Maurini, *justa.*

Quis tantus, qui possit intelligere Domini testimonia? Et ideo intellectus a Domino postulandus est,[1] cujus tanta est vis, ut initium ejus sit plenitudo virtutis. Denique scriptum est: Prov. 1, 7. *Pietas autem in Deo initium intellectus,* quæ virtutum omnium fundamentum est juxta humanarum rerum et cœlestium disciplinam. Pietas amica Deo, parentibus grata, Dominum conciliat, necessitudines fovet, Dei cultura, merces parentum, filiorum stipendium. Pietas, inquam, justorum tribunal, egenorum portus, miserorum suffugium, indulgentia peccatorum.

46. Qui habet intellectum, ipse vere est pius; intelligit enim humanæ lubricum fragilitatis, et cito ignoscit erranti.[2] Intelligit commune nobis datum naturæ ususque consortium; et ideo pauperibus tamquam debitum solvit, non inficiatur tamquam indebitum. Intelligit vices esse calamitatum; et ideo tamquam naufragiis mundi istius portu quodam suæ humanitatis occurrit. Hæc perfecta virtus in hominibus, hæc plena in Deo laus est.

47. Merito intellectum sibi etiam Salomon, magisterium secutus paternum, a Domino postulavit, dicens: *Ego sum puer humilis, et ignoro introitum meum, et exitum meum, et servus tuus in medio populi tui, quem elegisti, populum multum sicut arenam maris, quæ dinumerari non potest præ multitudine: et dabis servo tuo cor prudens, audire et judicare cum justitia populum tuum,* III Reg. III, 7-9. *et intelligere inter bonum et malum.* Unde complacuit Domino; quia non sibi longævitatem vitæ, et regalium divitiarum copias, sed sapientiam ad intelligenda Domini judicia et justitias depoposcit: et ideo tantum populum regno pacifico gubernavit, quia non usurpavit, ut Adam, boni et mali scire distantiam; sed intelligendæ ejus gratiam oravit a Christo.[3] Quod enim scire divinum est, hoc a Domino Deo tuo, ut possis cognoscere, promerendum est. Si petisset et Adam, sicut petivit David,[4] nequaquam illos inextricabiles erroris laqueos incidisset, quibus omnis ejus hæreditas strangulatur. Ideoque mortuus est, et quod gravius est, morte peccati; quia ante usurpavit scire, quam intellectum quo vivificaretur, acciperet.

48. Vivificat ergo intellectus, ut Spiritus; quia ipse intellectus gratia spiritalis est; ideoque intellectum munere suo Spiritus sanctus operatur. *Intellectus* autem *bonus est omnibus, qui* Ps. CX, 10. *eum faciunt;* quo docemur quia non solum sensu complecti, sed etiam factis, id quod intelligimus, exsequi debeamus.

SERMO DECIMUS-NONUS.

ק Koph.

INCIPIT littera decimanona *Koph,* cujus interpretatio est *Conclusio;* et sicut alibi invenimus, *Adspice.* Distat littera, congruit sensus. Nam qui concluditur, circumspicere se debet, et causam periculi non dissimulare; maxime cum lethale discrimen sit. Concluditur unusquisque tumescentibus visceribus, internisve[5] faucibus, cum, intercluso spiritus commeatu, spirandi ac respirandi commercia coartantur. Concluditur femina, cum fit peridrome matricis, qua pectoris ipsius premitur principale; unde graves oriuntur angustiæ, et nisi in locum suum illa recipiendorum seminum aula revocetur, vitam consuevit excludere. Ita etiam qui animo angitur, et quibusdam adversis imminentibus perurgetur, concludi dicitur non minoribus angustiis mentis, quam corporis. Majores enim animæ æstus, fervoresque sunt animorum, quam corporum.

2. Conclusus igitur viscerum tumore medicum quærit, ut possit propulsare periculum, et constricta laxare. Veniens medicus tentat omnia, explorat interna. Et tu ergo conclusus animi fervore, adspice te ipsum interiori oculo. Morbi vis urget, fervet noxia conscientia, moles peccatorum premit, intercipiunt sensum mentis angustiæ: cognosce te ipsum, et orationis quære medicinam: posce ut veniat medicus ille qui descendit de cœlo, qui maxime ægrotos requirit, sicut ipse ait: *Non opus est sanis medicus, sed iis qui male habent.* Habes vulnera? Ne dif- Matth. IX, 12. feras: non est apud eum ulla comperendinatio sanitatis. Habes ulcera? Ne timeas: verbo, non ferro curare consuevit. Adspice igitur illis oculis, quibus David auxilium quæsivit et meruit. *Levavi,* inquit, *oculos meos ad montes:* quæsivi *unde mihi veniret auxilium.* Non inveni nisi a Ps. CXX, 1, 2. Domino; qui enim mundum condidit, tuetur accolas mundi. Adspice ergo, et semper adspice; quia justi oculi semper ad Dominum.

3. Hoc monet te etiam Hieremias in Threnis hac ipsa littera, dicens ad Hierusalem: *Surge et expergiscere*[6] *in nocte: in principio vigiliæ tuæ*

[1] Mss. A, N, P, *a, postulatur.*

[2] Mss. A, N, P, *a, erratis.*

[3] Non insolens est Ambrosio, ut quæ proprie Verbo conveniunt, ea Christo Domino propter unitatem personæ adtribuat. Sic serm. 15 num. 30 de Christo dicitur, *qui totius auctor est creaturæ.* Sic et alibi passim. (Edit. Maur.)

[4] Omnes edit., *sicut petivit Salomon.* Omnes mss., *sicut petivit David.* Non male, cum ipse David in hoc ipso versu a Domino postulet intellectum. (Edit. Maur.)

[5] Mss. A, N, P, *a, internis vel.*

[6] Rom. edit., *Surge meditari in nocte:* forte ut magis locus accederet ad Vulg., ubi legitur: *Consurge, lauda in nocte.* Omnes vero mss. (*ac nostri quoque* A. N, P, *a*) et vet. editt. nobiscum faciunt. Et certe nostra lectio magis congruit cum LXX, apud quos legas: Ἀναστα, ἀγαλλίασαι ἐν νυκτὶ etc. *Surge, exulta in nocte.* (Edit. Maur.)

effunde sicut aquam cor tuum ante faciem Domini: extolle ad Dominum manus tuas pro animabus parvulorum tuorum, qui deficiunt fame
Thren. II, 19. *in plateis omnium itinerum.* Nonne et aperte conclusionis ostendit angustias, et monet ut intentione cordis, in quo est oculi melioris obtutus, remedium tibi salutare provideas? Denique etiam infra, iterum sub hac littera ait: *Appro-*
1 *pinquavit*[1] *enim tempus nostrum, repleti sunt dies nostri, advenit finis noster. Leves facti sunt qui persecuti sunt nos, super aquilas cœli. In montibus*
2 Thren. IV, 18, 19. *accensi sunt: in deserto insidiatus est nobis.*[2]

4. Demonstravit summam conclusionem, nec ullum remedium nisi in adventu Domini nostri Jesu Christi, qui solus desperatis possit adferre medicinam. Et quasi ostendens eum, dicit: *Spiritus ante faciem nostram, Christus Dominus comprehensus est in interitu nostro.... In umbra ejus*
Ibid., 20. *vivemus inter gentes.* Et infra: *Bibes,* inquit, *et*
Ibid., 21. *inebriaberis.* Adhuc: *Visitavit iniquitates tuas,*
3 Ibid., 22. *revelavit*[3] *super peccata.* Quam breviter adventum et passionem ejus expressit, remissionemque omnium peccatorum: quam aperte congregationem futuram gentium declaravit! Hinc illud apostolicum: *Quia cæcitas ex parte Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret, et sic*
Rom. XI, 25, 26. *omnis Israel salvus fieret.*

5. Veni, Domine Jesu: sed jam non in umbra, sed in sole justitiæ. Si umbra profuit, si passionis tuæ umbra protexit, si corporis umbra salvavit; quantum conferre poterit claritas aperta
Matth. VIII, 3. virtutis? Per umbram lepra curata est: per umbram quoque illius feminæ quæ fimbriam vestis
Luc. VIII, 44. Dominicæ adtigit, sanguis stetit: per umbram te vidimus, quando non habebas speciem neque decorem. Umbra tua caro fuit, quæ nostrarum
4 æstus refrigeravit cupiditatum,[4] quæ restrinxit ignes libidinum, quæ avaritiæ, diversarumque passionum incendia temperavit. Et quid dicam de umbra Domini, quando et apostolorum umbra
Act. V, 15. sanabat? Veniente etenim Petro unusquisque offerebat ægros suos, quos transeuntis apostoli umbra reddidit sanitati.

6. Audi quia caro Domini umbra erat: *Ecce Dominus sedet super nubem levem, et veniet in*
Isai. XIX, 1. *Ægyptum.* Et David dicit: *Sub umbra alarum*
Ps. XVI, 8. *tuarum protege me.* Factus est igitur exinanitus umbra nobis, quos sol iniquitatis exusserat. Vidimus ergo in umbra eum, cum adhuc fides prima procederet. Sed nunc jam totum illuminat mundum; et tamen adhuc eum per sui corporis, quæ est Ecclesia, umbram videmus, nondum facie ad faciem; neque enim oculi corporis divinitatis possunt recipere fulgorem. Hæc quoque umbra totum quotidie protegit orbem terrarum. Profuit igitur conclusio: *Conclusit enim Deus*
Rom. XI, 32. *omnia in incredulitate, ut omnium misereatur.*

A Sed jam consideremus quid in conclusione dicendum est, et unde incipiendum.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
145. Exclamavi in toto corde meo, exaudi me, Domine: justitias tuas exquiram.	145. Clamavi in toto corde meo, exaudi me, Domine: justificationes tuas requiram.

7. *Exclamavi in toto corde meo, exaudi me, Domine: justitias tuas exquiram.* Cum impressiones patimur corporales, exclamare consuevimus, ut alios ad præsidium nobis vocare
B possimus. Premebatur sanctus Propheta, appropinquantibus sibi persecutoribus. Saul primo infestus armato eum insequebatur exercitu: postea parricida filius imminebat: non contentus fugientis exsilio, vitam patris quærebat eripere. Sed ab illis minus pati poterat, quos in præsenti videbat, quam ab illis quos non videbat; est enim colluctatio sanctis *non solum adversus carnem et sanguinem, sed etiam adversus principatus et potestates istius mundi, rectoresque te-*
C *nebrarum,* qui latronum modo in istius sæculi Ephes. VI, 12. nocte humanis insidiantur affectibus. Horum igitur sanctus David cum graves adversum se videret fieri incursus, exclamavit in toto corde suo. Etenim adversus diabolum non vocis magnitudine, sed magnanimitate cordis utendum est.

8. Est tamen et vox cordis; quia est et vox sanguinis, quæ ad Deum pervenit. Denique Deus dicit: *Vox sanguinis fratris tui de terra clamat ad me.* Clamat ergo cor nostrum non sono Gen. IV, 10.
D corporis, sed cogitationum sublimitate, concentuque virtutum. Grandis fidei clamor. Denique in spiritu adoptionis clamamus, Abba pater, et ipse Spiritus Dei clamat in nobis. Magna vox justitiæ, magna est castitatis, per quam et mortui loquuntur; nec solum loquuntur, sed etiam sicut Abel clamant. At vero injusti anima nec viventis clamat; quia Deo mortua est. Nihil in illa sublime, nihil magnificum est: quale eorum, quorum sonus in omnem terram exivit, et verba
E in fines orbis terrarum. Gracili voce Moyses loquebatur, et plus omnibus audiebatur. Quotidie auditur in Ecclesia: ab illis solis, hoc est Judæis, non auditur, qui aure audiunt, sed non exaudiunt. Prophetæ dicitur alteri: *Exalta viribus vocem tuam.* Isai. LVIII, 1.

9. Anna tamen non clamabat in corde suo, I Reg. I, 13. sicut Moyses, sed loquebatur: fortasse quia filios postulabat, hoc est, bona quidem, sed privata non publica, non clamabat. Sed quia a Domino
F postulabat, quia Domino eum, si quem susciperet, offerebat, loquebatur Deo: clamabat autem Moyses, quia non pro se, sed pro omni populo precabatur. Unde dictum est ei a Domino: *Quid clamas?* Clamabat affectu pio, et sensu pro- Exod. XIV, 15. fundo, et personabat in cœlo, miraculis petens digna cœlestibus, ut mundi elementa mutaret.

[1] Mss. A, N, P, *a, adpropiavit.*

[2] Mss. N, P, *insidiantes nobis:* ita et cod. A, qui tamen posteriori manu habet ut in textu.

[3] Maurini, *visitabit.... revelabit.* At genuinitas lectionis mss. A, N, P, *a* firmatur hebraico textu reliquisque versionibus. Eam habet et romana editio.

[4] Ita mss. magno consensu: cunctæ vero edit. ante maurinam post vocem *cupiditatum,* hæc quoque subnectunt, *quæ compescuit insolentiam vitiorum.*

10. Denique ut ipsius loci seriem recenseamus, instabat Pharao, et innumeris Ægyptiorum stipatus curribus, urgebat Hebræos: hinc circumfusus hostis, inde interfusum mare plebem Dei clauserat. Nulla in armis fiducia, spes nulla in viribus. Strepebat tantummodo querela miserabilis, quod commodius sibi foret dura in Ægypto servitutis onera subire, quam acerba in deserto morte consumi: querela nihil præsidii offerens, plurimum offensæ adferens. Stabat ergo Moyses mœstus, sollicitus, anxius populi et periculis et querelis, exspectans fidem cœlestium promissorum; et tacitus secum ipse volvebat qua tandem Dominus ope, injuriæ immemor, memor gratiæ, subveniret. Dicit ad eum Dominus:[1] *Quid clamas ad me?* Sonum ejus non audio, vocem ejus agnosco: silentium ejus lego, clamorem ejus in operibus deprehendo. Clamabat populus, et non audiebatur: tacebat Moyses, et audiebatur. Non populo dictum est: *Quid clamas ad me?* Non enim ad Deum clamabat populus, qui injusta, et viris indigna clamabat. Sed Moysi dictum est: *Quid clamas ad me?* hoc est: Tu solus ad me clamas, qui de me speras: tu solus ad me clamas, qui virtutem meam excitas: tu solus ad me clamas, qui per universam terram annuntiari meum nomem expectas.

11. Clamabat ergo Moyses in corde suo, et omnis sapiens in corde suo clamat. Denique sapientia cum altissima prædicatione convocat ad crateram, dicens: *Relinquite insipientiam.... et* Prov. IX, 6. *quærite sapientiam.* Magnæ sublimitatis, magnæ vocis hæc prædicatio est, quæ stultis sapientiam pollicetur. Et Jesus Dominus exclamabat: *Si quis* Joan. VII, 37. *sitit, veniat ad me, et bibat.* Et vere magna clamabat,[2] qui vocabat homines ad regnum cœlorum, ad illum venerabilem potum quo vitæ æternæ fluctus infunditur. Et tu cum oras, magna ora, id est, ora quæ æterna sunt, non quæ caduca. Ora quæ divina sunt atque cœlestia, ut sis sicut angeli in cœlo. Noli orare pro pecunia, quia ærugo est: noli pro auro, quia metallum est: noli pro possessione, quia terra est: ista oratio ad Dominum non pervenit. Non audit Deus, nisi quod dignum suis ducit esse beneficiis; sed audit piam vocem, plenam devotionis et gratiæ.

12. Non solum ergo clamandum in corde, sed etiam in toto corde clamandum est. Sicut enim corporaliter tunc bene clamatur, cum toto ore clamatur; ita spiritaliter toto est clamandum corde, si volumus magna referre, et a Domino quæ poscimus, impetrare. Hanc Dominus vocem exigebat a populo, quam populus nesciebat. Ideoque dixit Dominus: *Populus hic labiis me honorat: cor autem eorum longe est a me.* Qui ergo appropinquaverit corde, ipse auditur a Domino. Cor ergo prius clamet, ut sermo possit audiri. Isai. XXIX, 13.

13. Sed non satis est clamare ad Dominum, sed etiam justitias ejus exquirere. Exquirit autem justitias qui id quod in omnibus creaturis, et maxime in animantibus rationalibus, vel etiam irrationabilibus justum est,[3] providentiæ adscribit divinæ. Unde turturi studium pudicitiæ, quæ compare amisso, concubitui indulgere non novit; quod homines servare non possunt? Unde plerisque animantibus, tam sobria partus cura servandi; ut ubi conceptionis munus agnoverint, ibi coitum non putent esse repetendum, ne receptorum seminum fiat adulterina permixtio? Phœnix coitus corporeos ignorat, libidinis nescit illecebras; sed de suo resurgit rogo, sibi avis superstes, ipsa et sui heres corporis, et cineris sui fœtus. Aquila ne degeneres partus nutriat, diligenti librat examine: et adhuc teneros fœtus pio ungue suspendit, solisque offert radiis; ut si forte oculos suos vi fulgoris inflexerint, tamquam degeneres laxato in præceps ungue dimittat: sin vero naturæ vigorem constanti adversum radios solis obtutu potuerint vindicare, dignæ indolem sobolis onere grato reportet.

14. *Volatilia cœli* omnia *non serunt, neque metunt, et Deus pascit illa:* quia justitias Domini custodiunt, nihil sibi proprium vindicando; sed ligno fructifero, quod Domini judicio communem ad escam datum est, famem relevare[4] contenta. Ex his igitur nos cognoscimus, quam divinæ subsidia providentiæ hominibus non deessent, si Dei justitiam servare vellemus. Qui alit aves, non aleret homines, quos ad imaginem et similitudinem sui fecit? Nonne pluris sumus illis? Naturæ prærogativa pluris sumus, sed inferiores devotionis gratia,[5] et prævaricationis injustitia.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
146. Clamavi ad te, salva me: et custodiam mandata tua.	146. Clamavi ad te, salvum me fac: ut custodiam mandata tua.

15. Sequitur[6] versus secundus: *Clamavi ad te, salva me: et custodiam mandata tua.* Repetit quod ad Dominum clamaverit, et custodem se promittit cœlestium statutorum, quæ cœlo ter-

[1] Mss. A, N, P, *a, Deus.*

[2] « Omnes edit., *Et voce vere magna clamabat.* Sed cum *voce* in nullis reperiatur mss.; *magna* hic videtur esse in eodem casu, quo infra dicitur, *magna ora* etc. Rursus edit. Rom. cum parte mss., *fructus infunditur.* Aliæ edit. cum reliquis mss., *fluctus infunditur.* Melius; cum videatur alludi ad illud Scripturæ: *Et torrente voluptatis tuæ potabis eos* ». Ita Maurini. Nostri quoque mss. A, N, P, *a* habent lectionem *fluctus.*

[3] Sic omnes mss. ac vet. editt. in corpore. Era. autem et Gill. in marg., *insitum est,* quod in textum transtulit Rom. edit. Sed recta est nostra lectio; cum hic utique doceamur, quomodo Dei justitiæ in animantibus omnibus investigandæ sint: quod tum fieri declaratur, quando ad eum refertur quidquid justi in illis deprehendimus. Confer autem, si vacat, quæ continuo traduntur, cum lib. v. *Hexaemeron* cap. 18, 19 et 22. (Edit. Maur.)

[4] Mss. A, N, P, *a, levare.*

[5] Omnes edit. ante maurinam ac duo mss., *diminutione gratiæ.* Unus, *diminutionis gratia.* Reliqui, *devotionis gratia;* id est, obedientia, quæ sane in brutis major est, quam in homine.

[6] Mss. A, N, P, *a* omittunt vocem *sequitur,* quotiescumque novus versiculus explanandus occurrit: quæ fortasse ab ipso Ambrosio omissa fuit, quia et in antiquissimo Bobiensi fragmento, de quo infra, desideratur.

raque testibus Dominus Deus sanxit; ut prævaricatores elementorum testimoniis arguantur. Quomodo cœlum adspiciant prævaricationis suæ
1 conscium?[1] Quomodo fructus de terra exspectent, quæ novit ingratos? Vide igitur quam non parva promittat Propheta. In clamando fidelis et promptus affectus exprimitur: in custodiendo testimonia continentiæ virtus, obsequii sedulitas declaratur.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
147. Anticipavi in maturitate, et exclamavi: in verba tua speravi.	147. Præveni in maturitate, et clamavi: quia in verba tua supersperavi.

16. Sequitur versus tertius: *Anticipavi in maturitate, et exclamavi: in verba tua speravi.* Græcus, ἐν ἀωρία dixit, quod est, ante horam, ante tempus. Qui ergo Dominum deprecatur,
2 non velut præscripta præcipue[2] tempora præstoletur, nesciens in obsecrationibus Domini tempus esse aliquod; sed semper in ipsis sit. Sive manducamus, sive bibimus, Christum annuntiemus, Christum rogemus, Christum cogitemus, Christum loquamur; in corde nostro semper, semper in ore sit Christus.

17. Sed forte dicas: Quomodo scriptum est: *Tempus omnibus, et tempus omni rei sub cœlo*
Eccl. III, 1. *est?* Sed Dominus Jesus supra cœlum est, nullo circumscriptus est tempore. Claudat os suum ariana perfidia. *Tempus*, inquit, *omni rei sub cœlo:* quanto magis sub Deo tempus, non supra Deum? Generatio ex Patre non habet tempus; neque enim opus ante auctorem, sed auctor supra operis exordium. Fortasse objiciant quia
3 dixit: *Tempus meum*[3] *nondum advenit.* Et iterum
Joan. VII, 6. 4 dixit: *Pater, venit hora:* Sed hæc hora, hora[4]
Joan. XII, 1. est passionis. Est etiam tempus virginalis conceptionis: *Ecce virgo in utero accipiet;*
Isai. VII, 14. quia virgo sub tempore, et ideo præscripta ætate concepit.

18. Qui rogat itaque, semper roget: et si non semper precatur, paratum semper habeat precantis affectum. Pernoctabat in oratione Dominus
Luc. VI, 12. Jesus, non indigens precationis auxilio, sed statuens tibi imitationis exemplum. Ille pro te rogans pernoctabat, ut tu disceres, quomodo pro te rogares. Redde igitur ei quod pro te detulit. Audi supra dicentem Prophetam: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi.*[5] Et tu surge 5
Serm. 8, v. 62. vel media nocte, si non potes tota semper nocte vigilare; ut dum oras nocte, veri solis pectori tuo splendor irradiet; quia omnis anima quæ Christum cogitat, in lumine semper est: diei lucem tibi Christus adspirat.[6] Sed quia sequens versiculus de tempore precandi evidenter expressit, in isto versiculo actuum magis, operumque arbitror, quam orationis tempus intelligendum.

19. Præcurrit[7] ætatis maturitatem[8] quisquis in adolescentia positus senilem gravitatem induit, et juveniles annos veterana quadam continentia regit, fervoremque virentis corporis incana morum maturitate componit. Nam quid potest habere laudis, si effœtum corpus voluptatibus, et jam senectutis gelu frigidum ad sera devotionis officia, deposito jam segnior vigore, convertat? Non est corona, nisi ubi fuerit difficilioris lucta certaminis: ad quam rari adtingere possunt, non omnes qui ingressi fuerint stadium, pervenire. Ille laudabilis, cui est in se ipso ante certamen, qui carnem suam reluctantem sibi mentis coercet imperio, parca frugalitate castigat, et servituti redigit; ne effrenata libertate luxuriet, atque indomita fervens cupiditate, habenas animi regentis abrumpat. In hora[9] est ergo senex, si munia sobriæ ma- 9
turitatis exerceat: ante horam præcurrens[10] ju- 10
venis, si senili pondere incentiva comprimat voluptatum, ac ferventis illecebras cupiditatis extinguat: *Bonus est* enim *Dominus sustinentibus,* Hieremias dicit. Et, *Bonus est viro, qui grave* Thren. III, 25.
portavit jugum a juventute sua:[11] *sedebit singu-* 11
lariter, et silebit; quia tulit jugum verbi. Qui *Ibid.*, 27.
enim a juventute jugum portaverit, et habenis maturi moderaminis teneriora volens colla subdiderit, sedebit singulariter, remotus a strepitu interpellantium passionum, et quietus silebit;[12] 12
cui necesse jam non sit jurgari cum corpore, decertare cum variis cupiditatibus; quia tulit jugum verbi anima quæ quærit Deum,[13] quæ 13

[1] Incipit hic Bobiense quoddam fragmentum, in Bibl. Ambrosiana (D. 84 *Inf.*) servatum, de cujus natura et præstantia quædam subjicienda hic sunt. Quatuor illud tantum foliis constat, quorum ultimi postrema pars dilacerata fuit. Magnam tamen ejus præstantiam evincunt tum antiquitas, tum origo. Scriptura, ut ajunt, *uncialis* qua exaratum est, aliaque paleographica indicia illud quinto sæculo posterius non esse ostendunt. Cum autem e celeberrimo Bobiensi monasterio provenerit, ejus magna auctoritas palam fit ex illis quæ in Præfatione ad hanc editionem nostram pag. XXI jam disseruimus. Cum enim historia nos doceat exemplar hoc a S. Columbano in ipsa Mediolanensi provincia fuisse comparatum, nemo non videt antiquissimas et maxime genuinas ambrosianas lectiones istud referre oportere. Ex mira autem ejus cum mss. familiæ nostræ (A, N, P, *a*) conspiratione, ac præsertim cum cod. N, mutuo utrisque hæc eadem auctoritas accrescit. Bobienses autem variantes sigla B designabimus.

[2] Ita frag. B; in cod. autem N id coæva manu appositum fuit. Editio quoque romana habet *præcipue;* Maurini posuerunt *præcipua.* Vox deest in codd. A, P, *a.*

[3] Frag. B et mss. A, N, P, *a* omittunt *meum,* et fortasse omisit etiam Ambrosius, ut textus melius responderet sententiæ subsequenti, *venit hora.*

[4] E frag. B iteravimus *hora.*

[5] Hic incipit lacuna in frag. B.

[6] Rom. edit., *semper est: nam diei lucem tibi Christus adspirat.* Duo mss., *semper est diei. Lucem tibi* etc. Vett. edit. et reliqui mss. juxta Maurinos, atque horum editio: *dies lucet, tibi semper Christus adspirat.* Nobis autem textum juxta mss. A, N, P, *a* ac fere ut in romana editione restituere arrisit.

[7] Mss. A, N, P, *a, Præcurrit enim.*

[8] In cod. N coæva manus correxit, *ætatem maturitatis.*

[9] Mss. A, N, P, *a, abrumpat in ora. Est* etc. Sed neque gramatice, neque e contextu hæc lectio admitti potest.

[10] Mss. A, N, P, *a, præcurrit.*

[11] Vox *sua,* quæ deest in maurina aliisque editt., nostris mss. A, N, P, *a* exhibetur, ac semper occurrit in aliis hujus versiculi citationibus apud Ambrosium. Cf. Sabbat. ad h. l.

[12] Hic rursus incipit frag. B in folio II.

[13] Frag. B et mss. A, N, P, *a, eum,* quæ forte recta est lectio si pro *verbo* intelligas Filium Dei, quo in casu *eum* in masculino genere Ambrosius adhibere potuit.

captivas sibi fecit omnes delicias juventutis. Unde fortasse et illud Dominicum: *Non clamabit, neque contendet, neque audiet quisquam in plateis vocem ejus,* non solum ad defensionis silentium, absolutionisque contemptum, et tolerantiam passionis, sed etiam ad compressiones omnium accipere possumus corporalium voluptatum. Unde et alibi scriptum est: *Quia peccatum non fecit.* Recte igitur tacebat in mortis periculo constitutus, qui mortis aculeum non timebat.

Matth. XII, 19. Isai. XLII, 2.

1 Pet. II, 22.

20. *In verba*, inquit, *tua speravi.* Græcus ἐπήλπισα dixit, quod est ad sperandum semper crescere, et spem spei adjungere. Justus semper sperat, et in adversis positus, et frequentibus afflictus ærumnis, desperare non novit: sed quo graviora toleraverit, magis sperat, et sperandi sumit profectum, secundum illud oraculum: [1] *Consolamini, consolamini populum meum,*[1] *dicit Dominus: Sacerdotes, loquimini justitiam in cor Hierusalem, consolamini eam; quia repleta est dejectio, et solutum est peccatum ejus; quia recepit de manu Domini duplicia peccata sua.* Quam cito dixit plenitudinem dejectionis solutionem esse peccati, et repetivit causam consolationis eo majus esse reconciliationis insigne, quo numerosior fuerit pœna, quam culpa.

Isai. LX, 1, 2.

21. Job tot gravatus incommodorum acerbitatibus, pio spem cumulabat affectu, discretam a piis causam adserens impiorum, quorum lumen extinguetur. *Lux* autem, secundum Salomonem, *semper est justis.* Unde colligitur quia justus semper in verba Dei sperat, et spem adjicit spei.[2] Quod evidentius expressit Esaias, dicens: *Tribulationem super tribulationem exspecta,*[3] *spem super spem.* Ad perlactatos et abductos ab uberibus loquebatur, hoc est, ad eos qui prima infantiæ alimenta transissent, cibo jam habiles fortiori. Exemplo sit, quod ablactatus Isaac patriarcha tantus evaserit, ut adhuc inter rudimenta primævæ positus ætatis, nequaquam tamen gladium feriturí parentis horruerit. Plures filios habuit Abraham, nullum ablactavit alium; sed in hoc solo fecisse legitur epulum magnum. Et bene magnum epulum Scriptura dixit, quia typus erat ejus, quem semper epulantur corda sanctorum.

Job XVIII, 5. Prov. XIII, 9. Gen. XXII, 10. Gen. XXI, 8.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
148. Prævenerunt oculi mei mane meditari verba tua.	148. Prævenerunt oculi mei ad te diluculo: ut meditarer eloquia tua.

22. Sequitur versus quartus: *Prævenerunt oculi mei mane meditari verba tua.* Supra ait: *Prævení* ἐν ἀωρίᾳ, hoc est, ante horas, ante tempus; hic ait, *mane:* aliud significans tempus orandi, atque psallendi Domino; ut sit illud prius secundum quod ait: *Media nocte surgebam;* hoc autem juxta illud: *Prævení orientem solem:* grave est enim, si te otiosum in stratis radius solis orientis inverecundo pudore conveniat, et lux clara feriat oculos somnolento adhuc torpore depressos. Arguit nos tanti temporis spatium sine ullius devotionis munere, ac sacrificii spiritalis oblatione, feriata nocte transmissum. An nescis, o homo, quod primitias tui cordis ac vocis quotidie Deo debeas? Quotidiana tibi messis, quotidianus est fructus. Occurre ergo ad solis ortus, ut te oriens inveniat jam paratum; ne lumina tua madido adhuc sopore mergentia primus diei fulgor exagitet.

Serm. 8, v. 63.

23. *In cubili meo,*[4] *in noctibus quæsivi quem dilexit anima mea*, dicit Ecclesia. Ideo meruit eum invenire, ideo ejus gratiam promereri; quia etiam in cubili quæsivit, quæsivit in noctibus. Propterea copiam ejus adepta in posterioribus loquitur ad Sponsum: *Veni, frater meus, exeamus in agrum, requiescamus in castellis, diluculo surgamus in vineas.* Advertis quemadmodum Sponsa Verbum invitet Dei, ut veniat in terras, et tollat peccata mundi? Ager hic erat ante desertus, sentibus nostrorum squalidus delictorum, horridus spinis. Castellum erat, in quo relegatus Adam perpetuo suæ posteritatis hæredes stringebat exsilio. Illo ergo ducit Ecclesia Christum, ut Adam liberet. Deinde exsulibus absolutis, cœpit mundi istius ager idoneos habere cultores: et qui erat ante jejunus, factus est vitis æternæ plantatione fœcundus. Nec tamen sic spiritalibus læta palmitibus evagatur; sed ad has vineas vocat Christum, ubi psallentes sint, et orantes, ubi noctibus ac diebus fructus innoxius perseveret.

Cant. III, 1. Cant. VII, 11.

24. *Ibi,* inquit, *dabo ubera mea tibi: dederunt*[5] *mandragoræ odorem.* Plerique discernunt quemdam inter mandragoras sexum;[6] ut et mares putent esse et feminas, sed feminas gravis odoris. Significat ergo gentes quæ ante fœtebant, cum essent infirmiores evirata quadam imbecillitate perfidiæ, boni odoris fructum ferre cœpisse, postquam in adventum Domini credíderunt. Legimus etiam quod mandragoras acceperit sancta Rachel a sorore sua Lia, ut concederet ei illa nocte dormire cum sancto Jacob. Mandragoras Ruben primogenitus obtulerat matri suæ Liæ, quæ lippientibus oculis Synagogæ figuram accepit; quia Christi gratiam videre non potuit, hebetato debilis mentis obtutu. Quo declaratur quod fructus quos ante Synagoga a

Ibid., 13. Gen. XXX, 14 et ss.

[1] Frag. B, *populus meus,* quæ lectio Vulgatæ congruit.

[2] Hic deficit iterum frag. B.

[3] Nullæ edit. agnoscunt vocem *exspecta,* quam tamen mss. omnes exhibent, exceptis paucis ubi legitur, *exspectat* (*Ita et in cod. a; in cod.* A, *exspectans,* in aliis N, P, *exspectas*). Perperam; LXX enim constanter legunt: Θλίψιν ἐπὶ θλίψιν προσδέχου etc. Verum in textu hebræo, et aliis versionibus non parva est hoc loco diversitas, quam in Bibliis polygl. videre est. (Edit. Maur.)

[4] Edit. omnes, *in cubiculo meo.* Mss. *in cubili meo,* quod melius respondet græco, ἐπὶ κοίτην μου, apud LXX. (Ed. Maur.)

[5] Mss. A, N, P, *a, ibi dederunt,* ut et cod. S. Theod., juxta Sabbat. ad h. l.

[6] Sequitur hoc loco Sanctus noster imprimis sententiam Dioscoridis lib. IV cap. 7, ita tamen ut aliorum non rejiciat. Has videre licet apud Mathiolum in eumdem lib. et cap. Disc. Sed et Critici sacri de mandragoris nonnihil etiam tradunt in cap. XXX Gen. v. 14, quos consule. (Edit. Maur.)

primogenito Dei filio susceperat, Ecclesiæ concessit; sed quia illius noctis potita concubitu genuit Lia suæ posteritatis hæredem, implevit mysterium; quoniam credentibus apostolis, reliquiæ Judæorum per electionem gratiæ salvæ
1 factæ sunt.[1]

25. Unde ait Ecclesia: *Nova et vetera, frater*
Cant. VII, 13. *meus, servavi tibi. Quis dabit te, frater, lactan-*
2 *tem*[2] *ubera matris meæ? Inveniens te foris, osculabor te, et quidem non spernent me. Adsumam te, et inducam in domum matris meæ, et in se-*
3 Cant. VIII, 1, 2. *cretum ejus quæ concepit me:*[3] *docebis me.* Habens igitur informationem novarum et veterum Scripturarum, nec despicabilem esse se sentiens, non solum orationibus in secreto cordis Verbum
4 tenet; verum etiam psallentis[4] chori vocibus velut quibusdam eum gratiæ osculis osculatur.

26. Itaque malorum granatorum, hoc est, diversorum et innumerabilium fructuum, et præ-
5 cipue fidei odoribus, grata[5] sapientiæ, et gloriæ, vitæque æternæ subnixa divitiis, quæ sunt circa sinistram et dexteram Sponsi, per animas sanctas laudantium congregationum plausibus excitat Christum, dicens: *Adjuravi vos, filiæ Hie-*
6 *rusalem, ne suscitetis et resuscitetis*[6] *dilectionem,*
Ibid., 4. *usquequo voluerit.*

27. Unde eam mirantur filiæ Hierusalem,
7 sanctæ[7] animæ patriarcharum et prophetarum, veterumque justorum, vel cœlestes potentiæ, dicentes: *Quæ est hæc quæ adscendit dealbata,*
Ibid., 5. *innitens super fratrem suum?* hoc est, talibus
8 solemnitatibus fulget Ecclesia: et quæ ante[8] per diem fusca erat, jam splendet in noctibus et relucet.

28. Ipse quoque Dominus tanto munere psallentium delectatus ait: *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium tuum; quia valida est ut mors caritas; durus, sicut inferi,*
9 *zelus. Alæ ejus, alæ ignis flammæ:*[9] *aqua multa excludere non poterit caritatem, et flumina non*
10 *Ibid.*, 6, 7. *inundabunt eam.*[10] Quia vidit tantam devotionem Ecclesiæ, idoneos putat esse jam populos qui in corde nostro et in brachio signaculum ejus portare possimus. Ipsum enim Pater signavit Deus: et qui testimonium ejus accepit, signavit;

A quia Deus verax est; et ideo operantes cibum permanentem in vitam æternam, signati sunt ad imaginem et similitudinem Christi, qui est imago invisibilis Dei. Sicut ergo Deus verax est, et tu signa in tuo sensu et opere veritatem; ut os tuum non loquatur mendacium, manus tua non operetur opera hominum, quæ sunt fallacis istius mundi, sed illa quæ Dei sunt; ut pauperibus largiatur, debiles sublevet, mortuos honoret tumuli sepultura. His operibus caritas
B quæritur, ut nemo possit a Christo vel periculo mortis avelli. Unde ille ait: *Quis nos separabit a Christo? Tribulatio, an angustia.... an persecutio?* Et infra: *Confido enim quia neque mors,* Rom. VIII, 35.
neque vita, neque Angeli. *Ibid.*, 38.

29. Ea specie etiam zelus durus est caritatis, et alæ ejus, alæ ignis. Habet alas sicut columba; sunt enim pennæ columbæ deargentatæ, quibus evolat qui diligit, dicens: *Ecce elongavi*[11] *fugiens;* 11
et mansi in solitudine: sed alæ caritatis, alæ Ps. LIV, 8.
C ignis, quibus dilectionis inflammat ardorem. Hoc vapore ferventes fecit Dominus angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem, sed non exurentem. Legimus et alam templi, supra quam diabolus tentans fecit adscendere Salvatorem, quæ erat in templi culmine. Sunt ergo Matth. IV, 5.
fastigia pinnæ,[12] sunt culmina caritatis, quæ va- 12
porem gratiæ pectoribus humanis adolere consueverunt; ut multa aqua extinguere atque excludere non queat caritatem, et flumina eam
D sæcularium tempestatum nulla concludant.

30. Cum ergo tanta Ecclesiæ gratia, tanta[13] 13
nos præmia devotionis invitent, præveniamus orientem solem, occurramus ad ejus ortus, antequam dicat: *Ecce adsum.* Vult se præveniri Isai. LVIII, 9.
Sol justitiæ, et ut præveniatur, exspectat. Audi quemadmodum exspectet, et cupiat præveniri: *Dicit Angelo Pergami Ecclesiæ.... Age pœnitentiam: ceterum veniam tibi cito. Dicit Angelo*[14] 14
Apoc. II, 12, 16.
Laodiceæ..., Æmulare ergo, et pœnitentiam age:
E *Ecce sto ad januam, et pulso; et si quis audierit vocem meam, et aperuerit januam, intrabo ad eum.* Poterat intrare: denique nec resurgentem Apoc. III, 14, 19 et 20.
eum cum corpore ulla clausarum valvarum repagula retinere potuerunt: subito se apostolicis

[1] Incipit hic folium III frag. B.

[2] Maurini, *fratrem lactentem.* Sed lectio mss. nostrorum occurrit et alibi in Ambrosio (Cf. Sabbat. ad hunc l.), nisi quod hic et in libro *De Isaac* omittit *mihi.* Cod. N habet *te fratrem meum.*

[3] Maurini, *ibi docebis.* Sed *ibi* omittunt nedum mss. nostri, verum etiam aliæ hujus versiculi apud Ambrosium citationes. Cf. Sabbat. ad h. l.

[4] Maurini, *psallentibus;* sed nos lectionem fragmenti B prætulimus, quam et coæva manus in cod. N substituit voci *psallentes.* Hæc autem erronea lectio in codices quoque A, P, *a* pertransiit, testis tamen primævæ *psallentis,* quam habet et romana editio.

[5] Maurini e præcedentibus editt. et multis mss., *odoribus, gratiæ, sapientiæ* etc. Sed nos lectionem prætulimus plurium aliorum mss., iisdem Maurinis testibus, quia particula *et* ante *gloriæ* adesse non deberet, si adoptata ab eis quoque lectio genuina esset.

[6] Frag. B, *quid suscitetis, et quid resuscitetis,* ubi *quid* forte erronee scriptum fuit pro *quin.* Mss. vero A, N, P, *a* habent *quod,* ut cod. S. Theod. apud Sabbat.

[7] Frag. B, *sanctæ scilicet.*

[8] Frag. B, *rite,* forte errore amanuensis. Mss. A, P, *a* omittunt *ante.*

[9] Maurini, *et flammæ.* Sed vox *et* nedum in frag. B et mss. A, N, P, *a;* verum etiam apud LXX et in cod. S. Theod. desideratur. Cf. Sabbat. ad h. l.

[10] Hic rursus deficit fr. B.

[11] Mss. A, N, P, *a, volavi;* quæ lectio spernenda non est, quia occurrit etiam in S. Paulino, nec a contextu abhorret. Attamen in libro *De Fuga sæculi,* pag. 551 t. I, *elongavi* occurrit.

[12] Omnes edit. ante maurinam, et pauci mss., *fastigia pietatis.* Alii non multo plures, *fastigia pia.* Reliqui denique, ac nostri A, N, P, *a, fastigia pinnæ.* Optima lectio, cum referatur ad præcedentia, *legimus et alam templi:* quam partem *pinnaculum* vocat Vulgata versio, *pinnam* vero vetus latina versio. Cf. Sabbat. ad h. l.

[13] Hic rursus incipit folium IV ac ultimum fragmenti B.

[14] Frag. B et mss. A, N, P, *a, venio tibi. Dicit et angelo.*

Joan. xx. 19. penetralibus improvisus infudit: sed studia devotionis tuæ desiderat experiri; apostolos jam probatos habebat. Aut forte, in persecutione prævenit: ubi tranquillitas est, præveniri cupit. Præveni certe hunc quem vides solem. *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, ut illucescat* Ephes. v. 14 *tibi Christus.* Si hunc solem præveneris antequam iste surgat, adspicies Christum illuminantem. Ipse prius in tui cordis illucescit arcano: ipse tibi dicenti: *De nocte vigilat ad te spiritus* Isa. xxvi, 9. *meus,* matutinum lumen temporibus faciet splendere nocturnis, si mediteris verba Dei. Deum enim meditari lux est: et videns lucem non temporis sed gratiæ, dices quia *Lux præcepta* [1] *Ibid. tua.* Cum autem te[1] meditantem verba divina dies invenerit, et tam gratum opus orandi, atque psallendi delectaverit tuam mentem, iterum dices ad Dominum Jesum: *Exitus matutinos, et vespere* Ps. lxiv, 9. *delectabis.*

31. An vero Moyse magistro usus populus Judæorum, quotidie in senioribus suis, qui ad hoc munus electi sunt, noctibus ac diebus sine [2] ulla cessatione recenset scripturas divinas:[2] et si quid aliud seniorem interrogaveris, nescit Exod. xviii, 14 et ss. nisi scripturæ divinæ seriem resultare: vacat illic sermo de sæculo, sola illic Scriptura contexitur, singulorum sibi per vices ora succedunt; ne quando sacer ille sonus mandatorum cœlestium ferietur: et tu, Christiane, dormis, cui magister est Christus; et non vereris ne de te dicatur: Populus iste nec labiis me honorat? Judæus vel labiis, tu vero nec labiis. Si illius qui vel labiis honorat, cor longe est a Deo: quomodo potest cor tuum prope esse, qui etiam labiis non honoras? Quamdiu te somnus, quamdiu te sæcularia tenent, quamdiu sollicitudines istius vitæ, quamdiu terrena?

32. Divide saltem Deo et sæculo tempora tua: vel quando non potes agere in publico quæ sunt istius mundi, et tenebræ prohibent noctis, Deo vacato, indulge orationibus; et ne obdormiscas, psallito: somnum tuum bona fraude fraudato. Mane festina, et ad ecclesiam defer primitias pii voti; et postea si vocat sæcularis necessitas, non excluderis dicere: *Prævenerunt oculi mei mane, meditari verba tua:* securus procedes ad tuos actus. Quam jucundum in- [3] choare ab hymnis et canticis, a beatitudinibus[3] Matth. v. quas in Evangelio legis! Quam prosperum ut te sermo Christi benedicat, et dum recantas Domini benedictiones, studium alicujus virtutis adsumas; ut etiam in te benedictionis divinæ meritum recognoscas!

A

E

F

Lectio S. Ambrosii.

149. Vocem meam exaudi secundum misericordiam tuam, Domine: et secundum judicium tuum vivifica me.

Lectio Vulgata.

149. Vocem meam audi secundum misericordiam tuam, Domine: et secundum judicium tuum vivifica me.

33. Sequitur versus quintus: *Vocem meam exaudi secundum misericordiam tuam, Domine: et secundum judicium tuum vivifica me.* Semper homo, etiamsi sanctus et justus sit,[4] debet [4] orare; ut exaudiat eum Dominus secundum misericordiam suam, non secundum merita virtutis B alicujus; quia rara virtus, multa peccata: et secundum judicium suum, ut infirmis opem ferat. Et maxime hoc debemus orare cum aliquibus urgemur adversis. Unde non otiose a sancto David præmissa est divinæ misericordiæ postulatio.

Lectio S. Ambrosii.

150. Appropinquaverunt persequentes me inique: a lege autem tua elongaverunt.

Lectio Vulgata.

150. Appropinquaverunt persequentes me iniquitati: a lege autem tua longe facti sunt.

34. Sequitur enim: *Appropinquaverunt persequentes me inique: a lege autem tua elongaverunt.* C Græcus sic posuit: *Appropinquaverunt persequentes me iniquitate,* hoc est, qui cum iniquitate me persequebantur. Quanto magis mihi appropinquaverunt, tanto amplius se a lege tua separaverunt; quoniam qui fratrem suum persequitur, a lege secernitur. Lex enim dicit: *Diliges Dominum Deum tuum.... diliges proximum tuum.* Deut. vi, 5. Non ergo oderim fratrem, ne dicatur mihi: *Si fratrem tuum non diligis, quem vides: quomodo* D *potes Deum diligere, quem non vides?* Nescis I Joan. iv, 20. fratrem tuum mercem esse sanguinis Christi? Mercem ergo non diligis Christi, si fratrem non diligis.

35. Ergo persecutor mihi appropinquat, ut noceat: sed is se a lege disterminat; quæ enim portio justitiæ cum iniquitate? Qui autem a lege Dei se separat, separat se ab æterna vita; lex enim vita est. Denique ostendens Propheta legem Dei, ait: Ecce ista est vita, quoniam qui facit E quæ legis sunt, vivet in eis: quod legi convenit Levit. xviii, 5. utique spiritali. Et fortasse qui mihi appropinquat, ut noceat mihi, dum separatur a lege, separatur a Christo; quia Christus est vita. Ego autem si adhæream Christo, nec mihi appropinquat; quia etiamsi corporis mei habeat potestatem, animæ tamen meæ nocere non poterit. Denique persecutores martyrum quam longe ab eorum meritis separati sunt!

Lectio S. Ambrosii.

151. Prope es tu, Domine, et omnia præcepta tua veritas.

Lectio Vulgata.

151. Prope es tu, Domine: et omnes viæ tuæ veritas.

36. Sed forte dicas: Quomodo sancti adhæ-

[1] Frag. B et mss. A, N, P, *a* omittunt *te* ante *meditantem.*

[2] Desinit hic frag. B.

[3] *Beatitudines,* seu *benedictiones* vocat Ambrosius priorem imprimis partem sermonis illius quem Christus ad discipulos suos in monte habuit; immo et aliquando totam illam divinissimam concionem, ut ex ejus in Lucam præfat. observare est. Illas autem beatitudines iis etiam diebus quibus Christiani sæcularibus vacabant negotiis, in prima Ecclesiæ synaxi recantari consuevisse, ut inde stimularentur ad exercenda misericordiæ opera, ex hoc loco non male conjicere nobis videmur. Et forte peculiaris ea fuerit Ecclesiæ Mediol. consuetudo: in aliis siquidem bene multis hanc matutinam Christianorum congregationem legimus; sed an ibi Evangelicæ beatitudines tam sæpe recitarentur, nullum ullibi deprehendimus vestigium. Ceterum quod addit Ambrosius, *ut te sermo Christi benedicat,* eo sensu dicitur, quo in Luc. vi, de Christo eum sermonem incipiente: *Et benedictionem de thesauro divinitatis prompturus,* etc. (Edit. Maur.)

[4] Mss. A, N, P, *a* omittunt *sit.*

rent Deo? Et ideo sequitur: *Prope es tu,*[1] *Domine, et omnia præcepta tua veritas.* Prope est Dominus omnibus, qui ubique adest: nec fugere eum possumus, si offendimus: nec fallere, si delinquimus: nec amittimus, si colamus. Spectat omnia Deus, omnia videt, adsistit singulis, dicens: *Deus appropinquans ego sum.* Et quomodo potest deesse alicubi Deus, cum de Spiritu Dei legeris: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum?* Quia ubi Domini Spiritus, ibi Dominus Deus. *Cœlum et terram ego compleo, dicit Dominus.* Ubi igitur deficit qui implet omnia? Aut quomodo de plenitudine ejus nos omnes accepimus, nisi omnibus appropinquet?

37. Denique David sciens illum ubique esse, et implere cœlum, et terram, et maria, ait: *Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam?*[2] *Si adscendero in cœlum, tu ibi es: si descendero in infernum, ades: si sumpsero pennas meas ante lucem, et habitem in novissimo maris; etenim ibi manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua.* Quam cito significavit ubique Deum esse, et ubi est Deus, ibi spiritum ejus esse præsentem,[3] et ubicumque est Dei spiritus, ibi Deum esse! Quo loco individuæ copula Trinitatis expressa est. Siquidem hæc per os Prophetæ locutus est Dei Filius, in persona hominis locutus, qui per incarnationem descendit in terras, per resurrectionem adscendit in cœlum, per corporis mortem penetravit infernum, ut solveret alligatos. Aut si ad Prophetam referas, advertis expressum quod ubique manus et dextera Dei Christus adsistat, ubi Pater Deus, et sanctus Dei Spiritus.

38. An cum de sole dubitare nequeamus, quod procedente die toto orbe radios diffundat suos, et omnibus lumen infundat, quem etiam illi qui videre non possunt, sentiunt tamen aeris ipsius fotu esse præsentem?[4] Ubi enim deest calor illius? Quo radii ejus non perveniunt, cum discussis noctis, aut nubium tenebris, illuminat terras? In cœlo fulget, in mari rutilat, fervet in terris. De sole ergo non dubitas, quod ubique resplendeat: de Deo dubitas, quod ubique fulgeat splendor gloriæ ejus, et imago substantiæ? Quid non penetret Verbum Dei, splendor æternus, qui etiam occulta mentis illuminat, quæ non potest iste sol penetrare? Verbum enim Dei gladius spiritalis est, usque ad divisiones animæ, atque artuum medullarumque perveniens. De quo dicit Simeon justus ad Mariam: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius; ut revelentur multorum cordium cogitationes.*

39. Penetrat ergo animam, et quasi candor æternæ lucis illustrat. Sed quamvis diffuse per omnes, et in omnes, et supra omnes potestates sit, quia omnibus ortus ex Virgine est, et bonis et malis (sicut et solem suum oriri jubet super bonos et malos), illum tamen fovet qui appropinquat sibi. Sicut enim a se fulgorem solis excludit qui fenestras domus suæ clauserit, locumque tenebrosum in quo diversetur, elegerit: ita qui se averterit a sole justitiæ, non potest splendorem ejus adspicere: in tenebris ambulat, et in omnium luce ipse sibi causa est cœcitatis. Tuas igitur illi[5] aperi fenestras, ut tota domus tua veri fulgore solis illuceat: aperi oculos tuos, ut videas orientem tibi solem justitiæ. Sed cave ne eos ulla stipulæ festuca perturbet. Si quid sordis in oculo fuerit mentis tuæ, non poteris intueri; si quid ægritudinis, plus gravabit: confusam oculorum aciem lux ferit, majoremque dolorem excitat. Sit ergo simplex oculus tuus, ne incipiat totum corpus tuum esse tenebrosum, et vacillet in lumine, sicut sunt cæcorum vestigia.

40. Numquid si quis ostia domus suæ claudat, solis est culpa quod non illuminet domum ejus? Ergo si quis peccatorum suorum repagulis obserandam mentem propriam judicaverit, et Verbi a se splendorem stultus avertat, ac sibi inferat insipientiæ cæcitatem; causari poterit quod sol justitiæ noluerit intrare, aut infirmitatem luminis cœlestis arguere? Pulsat januam tuam Dei Verbum. *Si quis.... mihi aperuerit,* inquit, *intrabo.* Si quis ergo non aperuerit, numquid non ingredientis, et non magis non aperientis est culpa? Nihil quidem Deo est obseratum, nihil clausum æterno lumini: sed portas malitiæ dedignatur aperire, conclavia non vult penetrare nequitiæ.

41. An vero cum animæ nostræ vigor putrem[6] corporis refugiat portionem, quod ejus gratiam corrupti artus sentire non possint, Deus corruptæ animæ membra quædam dignatur[7] habitare? Animæ tamen vigor per corpus omne diffunditur: sive manus, sive pes, sive digitus particeps sensus est: Dei potest alicubi deesse sapientia, alicubi ejus deesse majestas? Sane fugientes non retinet, non cogit invitos; sed neque fastidit appropinquantes, et illius quidem virtus, illius Verbum Deus omnibus prope est: *In ipso* enim *constant omnia, et ipse est caput corporis Ecclesiæ, in quo omnis inhabitat plenitudo.*[8] Sed plerosque ab eo peccata secernunt, de quibus dictum est: *Ecce qui elongant se a te, peribunt.* Unde sanctus Propheta ait: *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Et Apostolus

Jerem. XXIII, 23. Sap. I, 7. Jerem. XXIII, 24. Ps. CXXXVIII, 7-10. Luc. II, 35. Coloss. I, 17-18 Coloss. II, 9. Ps. LXXII, 27. Apoc. III, 20.

[1] Mss. A, N, P, *a* omittunt *tu,* quod et in LXX desideratur, sed legitur in pluribus mss. atque in cod. Alexandrino et Complut. edit. Cf. Sabbat. ad h. l.

[2] Mss. A, N, P, *a, aut quo fugiam;* quæ lectio, etsi neque hebraico textu, neque versionibus firmetur, tamen et alibi in Ambrosio occurrit. Cf. Sabbat ad h. l.

[3] Omnes edit., *Et ubi est Dei spiritus, ibi Deum esse, et ubi est Deus, ibi spiritum Dei esse præsentem.* Mss. aliquot non minus præpostere: sed alii plures ac potiores, ut in textu. (Edit. Maur.)

[4] Hujus periodi complementum est in subsequentibus: *de Deo dubitas* etc.

[5] Mss. A, N, P, *a*: *Aperi igitur fenestras tuas, ut* etc.

[6] Mss. A, N, P, *computrem,* cod. *a* erronee, *cum putrem.*

[7] Mss. A, N, P, *a, dedignatur,* quod tamen contextui non congruit. Cæterum et in præcedentibus hi codices menda referunt quæ sensum impediunt.

[8] Omnes edit., *plenitudo divinitatis.* Sed vox, *divinitatis,* ab omnibus mss. abest, (*etiam a nostris* A, N, P, *a*), nec magnopere videtur ambrosiano sensu, necessaria. (Edit. Maur.)

ostendens non esse longe Deum ab unoquoque nostrum, *In ipso*, inquit, *vivimus, et movemur, et sumus.* Vitalem etenim omnibus gratiam subministrans, omnibus præsto est munere bonitatis suæ: sed propior est illis qui contrito sunt corde.

Act. XVII, 27, 28.

42. Quod vetus quoque per ænigmata historia docet. Moyses in montis Sinai supercilio erat, et solus erat: populus in valle, in imo montis: presbyteri in parte montis supra merita plebis, sed plurimo intervallo a Moysi meritis separati. Non omnes in vertice, neque in imo omnes, sed populus: Moyses solus in vertice Sina montis, qui latina interpretatione dicitur *tentatio.* Et tu si supra tentationes adscenderis, et contrito corde detuleris precem, Deo proximus eris: si mundo corde fueris, et tu Deum videbis: *Beati* enim *mundo corde; quia ipsi Deum videbunt.*

Exod. XIX, 20 et ss.

Matth. V, 8.

43. Qui ergo Deo proximus est, dicit: *Prope es, Domine, et omnia præcepta tua veritas.* Judæus hoc non potest dicere, qui non recipit Dominum Jesum; separavit enim se, nec in veritatem, sed in umbram credit. Quomodo dicit: *Præcepta tua veritas;* cum gratia et veritas per Jesum Christum facta sit; cum eum non agnoscat, qui veritate et plenitudine circumcisionis suæ totum mundum redemit?

Lectio S. Ambrosii.

152. Initio cognovi de testimoniis tuis; quia in æternum fundasti ea.

Lectio Vulgata.

152. Initio cognovi de testimoniis tuis: quia in æternum fundasti ea.

[1] 44. Octavus versus est:[1] *Initio cognovi de testimoniis tuis; quia in æternum fundasti ea.* De testimoniis, inquit, tuis ab initio cognitionem et fidem adsumpsi, quod in æternum fundata sunt; testimonium enim fidele est, et præstat parvulis sapientiam. Si cognovissent Adam et Eva quod quasi parvulis data essent cautiora præcepta, ne usurparent sibi scientiam boni et mali, quam recto discrimine definire non possent; paradisi incolatum in perpetuum vindicare potuissent. Si considerent homines quia sanguis hominis ad Deum clamat, manus proprias a nece hominis abstinebunt. Si custodiant præcepta quæ dedit Dominus coram cœlo et terra testibus, dicens: *Audi, cœlum, et auribus percipe, terra;* scientes quia quidquid flagitii commiserint, adversus legem Domini fecisse, Angelorum, et Potestatum, sanctorum quoque hominum testimoniis arguantur; supra hæc testimonia fundamentum sibi constituent, quia æterna sunt atque perpetua. Et nos ergo opus nostrum ædificemus supra fundamentum testimoniorum cœlestium, ut non ardeat sicut lignum aut stipula; sed sicut aurum probetur, ut æterno maneat nixum fundamine.

Isai. I, 2.

SERMO VIGESIMUS.

ר Resch.

INCIPIT littera vigesima *Res,*[2] quæ latina interpretatione *caput* dicitur, vel *primatus.* Caput est, ut formam generis humani consideremus, quod fovet membra omnia, et dirigit atque implet sensibus. *Sensus* enim *sapientis in capite ejus.* Inde ductus venarum, meatusque spiritus, sanguinis vires in totius partes corporis derivantur. Lustrat omnia, ornat omnia. Sublato capite, corpus sine nomine est, non agnoscitur, nec ulla superest usura vivendi. Propterea qui in aliquo damnantur crimine, eo quod ornamentum est totius corporis, capite abdicantur:[3] et quia turpi vel scelesto reatu belluinæ fœditatis illuviem, vel bestialis immanitatis horrorem commisisse detecti sunt, tamquam ii qui proposito humanæ moderationis exciderint, formam quoque humanæ conditionis jubentur exuere. Reciso enim capite, reliqui corporis truncus bestiarum corpori comparatur, et sapientiæ arce fraudatur; quia sapientiæ non potuit tenere rationem. Sepelitur igitur sine decore suo corpus; in capite etenim vigor vitæ, in capite est gratia venustatis.

[2]

Eccl. II, 14.

[3]

2. Fertur coluber, cum urgetur periculo, caput semper abscondere, et in orbem se colligens, objecta reliqui parte corporis, hoc solum tueri; quod illisa feratur[4] membra cetera, salvo capitis vigore, reparare. Hoc et tu moraliter caput serva, hoc servato et mystice. Mysticum caput Christus est; quia *Omnia in ipso constant, et ipse est caput corporis Ecclesiæ.* Hoc caput qui amiserit, vivendi usum habere non poterit. Hoc solo distamus a bestiis, ad imaginem Dei et similitudinem virtutum vigore formati. Fides nos ab irrationabilium pecudum comparatione secernit. Hoc caput humani servate serpentes; etiamsi omnia membra cædantur, totum uratur corpus incendiis, mergatur profundo, evisceretur a bestiis; hoc tamen capite custodito, vita integra, salus tuta est; nemo enim potest perire, cui non sublatus est Christus.

[4]

Coloss. I, 17, 18

[1] Cod. *A, Sequitur: Initio* etc.; cod. P, *Sequitur octavus versus: Initio* etc.

[2] Mss. A, N, P, *a* omittunt *vigesima.* Pronunciatio autem hujus litteræ non est *res,* sed *rèsch,* eo sono qui lingua gallica repræsentatur per *ch.*

[3] Alia quidem erant præter capitis pœnam extrema supplicia, ut venarum sectio, venenum, bestiæ, laqueus: verum omissis reliquis hic illam tantum Vir sanctus commemorat, vel quia in rem suam magis faciebat, vel forte quia id temporis aliis erat frequentior, vel tandem quia non solum mortis, sed et exsilii ac servitutis pœna, capitalis nomine censebatur. Vide Brisson. *de Verb. signif.* lib. III ad voces, *Capitalia crimina.* (Edit. Maur.)

[4] Mss. aliquot, ac vet. editt., *Quod illæsa feratur.... reparare.* Rom. sola, *quod læsa ferantur.... reparari.* Alii mss. majori numero, et meliori nota, ut in textu. Confer autem hunc locum cum Enarr. in Ps. XXXVII, n. 19. » Ita Maurini. Mss. A, N, P, *a* rectam æque exhibent lectionem.

3. Est et caput summa studii atque operis nostri, summa negotii, summa spei, summa virtutum. Omnis autem summa est studii nostri ut simus humiles, veritatem sequamur, *quam non videt extollens se, frustra inflatus mente carnis* Coloss. II, 18, 19. *suæ, et non tenens caput.* Quod sit hoc caput, evidenter expressit dicens: *Ex quo omne corpus per compaginationes et colligationes subministratum et copulatum crescit in incrementum Dei.* Ibid., 19. Et in Esaiæ libro dicit Dominus per Prophetam: *Auferam a Judæa caput et caudam, initium* Isai. IX, 14. *et finem.* Hoc caput Judæa quod tenebat amisit, quæ Jesum Dominum non recepit. Ubi fides est, et initium et finem habemus. Ubi perfidia, nec initium nec finis est. Ecclesia principium habet, quæ Christum habet; Christus enim Ecclesiæ principium est, primogenitus ex mortuis. Habet et finem; quia ipse est primus et novissimus. Ipse est finis Legis ad justitiam omni credenti. Synagoga nec initium nec finem habet; quia nec in principio invenit quod sequatur, nec in fine quod speret. Inflatus ergo caput non tenet, hoc est, illam Christi humilitatem qua descendit usque ad crucem, descendit usque ad inferos. Ideo Judæus non credidit, quia contempsit dicentem: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis* Matth. XI, 29. *corde.* Hæc humilitas virtutum omnium caput est, quæ totum velut quoddam nostrorum actuum fovet corpus.

4. Quamvis infirmus aliquis sit, pauper, ignobilis; tamen si non se extollat et præferat, ipsa se humilitate commendat. Sit aliquis prædives et nobilis: idem si nobilitatem generis et divitias suas jactet, insolentia sui vilis est. Sit aliquis facundus et fortis, qui tumore facundiæ ac virtutis elatus plurimum sibi arroget: nonne ei propter verecundiam et insipiens plerumque et invalidus antefertur? Denique Pharisæus in [1] Evangelio cum abstemius[1] et parcus esset alieni, liberalis sui, non refugus jejunii, ut ipse dicebat; tamen propter jactantiam, etiam illa quæ Luc. XVIII, 10 et ss. habere poterat, amisit. Nihil ei tot genera virtutum uno vitio decolorata prodesse potuerunt. Publicanus, qui nihil enumerare poterat quod posset probari, propter humilitatem tamen justificatus magis, quam ille Pharisæus descendit e templo, secundum quod scriptum est in Pro- Ps. XXXIII, 19. pheta: *Quia humiles spiritu salvabit.*

5. Hoc autem esse caput quod hæc littera exprimat, evidenter etiam in Hieremiæ Threnis docemur. Nam prælata hac littera ait Propheta: *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus.... sub umbra ejus in gentibus vivemus.* Thren. IV, 20. Hoc ergo caput vere est, quod omnium caput est.

6. Diximus de capite: dicamus et de primatu, quod licet sermone distet ac littera, sensu tamen in eamdem concurrit intelligentiam. Primatus enim legimus in veteri Testamento, quos in Gen. XXV, 33. primogenitis Esau fratri suo cessit; et ideo vocatum est nomen ejus Edom, hoc est, terrenus et callidus. Isti sunt autem fratres, de quibus rogatus est Dominus ab Isaac patre eorum; ut daret ei suæ posteritatis hæredes de Rebecca uxore sua, quæ per viginti annos nullum dederat generationis insigne. Exaudivit eum, et concepit Rebecca, et rogavit Dominum, cum jactare se[2] parvuli viderentur in utero ejus, et [2] responsum accepit: *Duæ gentes in utero tuo sunt, et duo populi ab utero tuo separabuntur, et populus populum superabit, et major serviet minori.* Ibid., 23. Nonne apertum est mysterium, duos significari populos, hoc est, populum Judæorum seniorem, et Christianum populum juniorem, qui propter cocturam lentis primatus fratris accepit senioris? Quo indicio evidenter exprimitur quod populus senior ille terrenus propter intemperantiam gulæ, primatus quos habuit, amisit; populus autem Ecclesiæ per sobrietatem et continentiam, primatus quos ordine non habebat ætatis, et concessione fraterna, et pio furto paternæ benedictionis eripuit. Quid est igitur quod populus rapuit Christianus, nisi Dominum Jesum? *A diebus enim Johannis Baptistæ regnum cœlorum cogitur, et cogentes diripiunt illud,* sicut ipse Dominus declaravit. Bona fraus, quæ vitam fu- Matth. XI, 12. ratur æternam. Sed quoniam satis dictum de litteræ hujus interpretationibus arbitramur, consideremus ea quæ huic litteræ Propheta subjecit.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
153. Vide humilitatem meam, et erue me; quoniam legem tuam non sum oblitus.	153. Vide humilitatem meam, et eripe me: quia legem tuam non sum oblitus.

7. Primus itaque versus est: *Vide humilitatem meam, et erue me; quoniam legem tuam non sum oblitus.* Fortasse dicat aliquis: Gloriatur de se Propheta. Et si gloriatur, gloriatur in infirmitatibus suis, in quibus et Apostolus gloriatur, dicens: *Gloriabor in infirmitatibus meis.* II Cor. XII, 5. Alius in divitiis, alius in titulis nobilitatis ac prosapiæ suæ, alius in administrationibus et honoribus gloriatur: justus in humilitate gloriatur; bona enim gloria, Christo esse subjectum. Ut scias autem quia jactare non se cupiat, sed Domini in se gratiam provocare, alibi idem Propheta ait: *Vide humilitatem meam, et laborem meum.* Ergo quasi is qui humiliaverit cor suum, quasi is qui plurimum laboraverit, ibi sibi dimitti peccata desiderat, hic erui se precatur.

8. Constitue aliquem sacerdotem pro ministri salute sollicitum, quem probatum advertat

[1] Mss. A, N, P, *a,* Era. et seq. editt., *cum abstinens.* Am. et mss. alii, *cum abstemius.* Animadvertunt autem Maurini quod sæpe *abstemius* idem simpliciter sonat atque abstinens, ut patet ex illo Horatii:

Si forte in medio positorum abstemius herbis
Vivis et urtica.

Unde nobis, prosequuntur Maurini, valde suspecta est illa Varronis originatio, qua dicitur *abstemius* fieri ab *abstinentia temeti,* id est, vini; præsertim cum inveniatur apud probatos auctores, *vini abstemius.*

[2] Era. et seq. editt., *cum luctari inter se.* Am. et pauci ms., *cum luctari se.* Alii magno numero, quos inter et nostri A, N, P, *a, cum jactare se.*

Deo: aliquem patrem pro filio in ægritudine constituto gravi: aliquam fœminam vel pro filio, vel pro viro[1] mœstam, orationibus incubantem, fundentem uberes lacrymas noctibus ac diebus, humiliantem se ac sternentem solo, multiplicantem jejunia, et quod his gravius est, mentis atque animi dolore confectam, morbi ac periculi dilatione[2] torpentem dicere ad Dominum: *Vide humilitatem meam, et erue me.*

9. Considera etiam quia spiritali quodam oleo cœlestium preceptorum ungit nos atque exercet quotidie scriptura divina, et Dominus noster plurimos ad subeunda certamina gestiens provocare, diversa posuit præmia coronarum. Considera, inquam, Christi athletam innumeris contentionibus fatigatum, ac prope jam lassatis viribus resistentem, periculi mole turbatum; cum videat sibi non solum adversus carnem et sanguinem, sed etiam adversus spiritales nequitias, quæ sunt in cœlestibus, esse luctamen, dicere: *Vide humilitatem meam, et erue me; quoniam legem tuam non sum oblitus;* non enim potuit oblivisci qui secundum ejus præcepta certavit.

10. Contuere etiam aliquem in martyrio constitutum, frequentibus afflictum supplicis, retrusum in tenebras, gravi fractum pondere catenarum, nervis crura distentum, evisceratum equuleo, exaratum ungulis, adustum candentibus laminis,[3] perseverantis fidei virum, sed jam tædiantis animi quod diutius differatur sacræ mortis corona, dicentem: *Vide humilitatem meam, et erue me; quoniam legem tuam non sum oblitus.* Non solum enim in studiis atque propositis, sed etiam in tentationibus humilitatem dici posse, testimoniis Scripturarum docemur. Siquidem lectum est: *Homines acceptabiles in fornace humilitatis;* ταπεινώσεως enim græcus dixit, quod est *humilitatis.* Hoc ideo posui quia plurimi habent latini, *in fornace afflictionis.* Latinus discernit, græcus non separat: ταπέινωσις et humilitas virtutis dicitur, et humilitas afflictionis. Nihil impedit si latinus separat; non enim græcus ex latino transtulit, sed latinus ex græco.

11. Denique et Hebræi quamdiu in Ægypto erant, in fornace erant ferrea, hoc est, in fornace tentationis, in fornace afflictionis, cum duris affligerentur imperiis. Unde et scriptum est: *Quia eduxit eos Deus de fornace ferrea, ex Ægypto.* Fornax erat ferrea; quia nullius adhuc in Ægypto opera virtutum plena lucebant, nullius aurum illic fuerat comprobatum, nullius plumbum iniquitatis exustum. Dura fornax, fornax mortis perpetuæ: quam fornacem nullus poterat evadere, quæ omnes consumeret, in qua solus dolor esset et luctus. At vero fornax in qua Ananias, Azarias, Misael hymnum Domino canebant, fornax aurea illa, non ferrea, per quam toto orbe sapientia fide devotionis illuxit. Erat quidem etiam hæc fornax in Babylonia, ubi aurum non erat spiritale, nisi forte captivum; *Captivam* enim *Dominus duxit captivitatem.* Hoc erat aurum in Dei sanctis, qui captivi erant apud Babylonios corpore, spiritu autem liberi apud Deum, soluti vinculis captivitatis humanæ, jugo gratiæ spiritalis innexi. Et fortasse eadem fornax ferrea fragilibus est, aurea perseverantibus.

12. Omnes oportet per ignem probari quicumque ad paradisum redire desiderant; non enim otiose scriptum est, quod ejectis Adam et Eva de paradisi sede, *posuit Deus in exitu paradisi gladium igneum versatilem.* Omnes oportet transire per flammas, sive ille Johannes Evangelista sit, quem ita dilexit Dominus, ut de eo diceret ad Petrum: *Sic eum*[4] *volo manere... quid ad te? Tu me sequere.* De morte ejus aliqui dubitaverunt; de transitu per ignem dubitare non possumus, quia in paradiso est, nec separatur a Christo. Sive ille sit Petrus, qui claves accepit regni cœlorum, qui supra mare ambulavit, oportet ut dicat: *Transivimus per ignem et aquam, et induxisti nos in refrigerium.* Sed Johanni cito versabitur igneus gladius; quia non invenitur in eo iniquitas, quem dilexit æquitas. Si quid in eo vitii humani fuit, caritas divina decoxit; *Alæ* enim *ejus sicut alæ ignis.*

13. Qui habuerit hic caritatis ignem, illic ignem gladii timere non poterit. Ipsi Petro qui toties mortem suam pro Christo obtulit, dicet: *Transi, recumbe.* Sed ille dicet: Igne nos examinavit, *sicut igne examinatur argentum;* etenim in quo *aqua multa excludere non potuit caritatem,* quomodo eum ignis excludet? Sed ille examinabitur ut argentum; ego examinabor ut plumbum: donec plumbum tabescat, ardebo. Si nihil argenti in me inventum fuerit, heu me! in ultima inferni detrudar, aut ut stipula totus exurar. Si quid inventum in me fuerit auri vel argenti, non per meos actus, sed per misericordiam et gratiam Christi, per ministerium sacerdotii; dicam fortasse ego: *Etenim qui sperant in te, non confundentur.*

14. Illo igitur igneo gladio iniquitas exuretur, quæ sedet super talentum plumbeum. Ideo unus ignem illum sentire non potuit, qui est justitia Dei Christus, quia peccatum non fecit; nihil enim ignis in eo, quod exurere posset, invenit. Denique soli elevatæ sunt portæ æternales, ut introiret rex gloriæ, non reus causæ. Et hic quidem mortem caro illius gustavit; neque enim aliter posset resurgere. Quod legi, præsumo: quod non legi, veneratus scientibus derelinquo,

Eccl. II, 5. Jerem. XI, 4. Dan. III, 51. Ephes. IV, 8. Joan. XXI, 22. Ps. LXV, 12. Cant. VIII, 6. Luc. XVII, 7. Ps. LXV, 10. Cant. VIII, 7. Ps. XXIV 3

[1] Codex A, et cod. P, additione posterioris manus, iterant, *in ægritudine constituto,* quæ verba tamen hic glossema alicujus amanuensis evidenter apparent.

[2] Nota hic *dilatione* idem valere ac *diuturnitate.*

[3] Hæc Ambrosii enumeratio evidenter probat veritatem immanium illorum suppliciorum, quibus Christi martyres prioribus sæculi excruciati feruntur; nam sanctus Doctor illis iisdem temporibus coævus fere extitit.

[4] Romana editio græco textui conformiter, *Si eum;* sed maurina ac mss. codices, ut Vulgata: *Sic eum.*

unum confitens, quia quidquid caro illa subiit, ideo subiit, ut viam ceteris vel triumphandi per martyrii passionem, vel transeundi in paradisum suis vestigiis informaret. Nemo ergo sibi arroget, nemo de meritis, nemo de potestate se jactet: sed omnes speremus per Dominum Jesum misericordiam invenire; quoniam omnes ante tribunal ejus stabimus. De illo veniam, de illo indulgentiam postulabo; quæ enim spes alia peccatoribus?

15. Et qui se hic aurum putat, habet plumbum; et qui putat se granum tritici, habet stipulam quæ possit exuri. Sed hic sibi multi aurum videntur. Non illis invideo: sed tamen aurum examinabitur, uretur ut possit probari. Sic enim scriptum est: *Sicut aurum in conflatorio probabo illos.* Ergo advertant, quia examinabuntur omnes. Zach. XIII, 9. Multi ergo qui se aurum putant, et ipsi humilitatem sequantur, ut vitia sua decoquant. Sed hic inanis jactantia est; ideo multis qui se massas putant auri, dicit sapientior auri massa: Omnes Sap. III, 6. nos fornax probabit. Ergo quia examinandi sumus, sic nos agamus, ut judicio probari mereamur divino. Teneamus hic positi humilitatem, ut cum unusquisque nostrum venerit ad judicium Dei, ad illos ignes quos transituri sumus, dicat: *Vide humilitatem meam, et erue me;* nam si superbus fuerit, si arrogans, si contumax, non poterit hoc dicere. Nemo autem dicet: Vide superbiam meam: sed, *Vide humilitatem meam;* ut ejus gratia erui ab illo igne mereatur.

16. Est ergo humilitas laboris et fatigationis: est et humilitas virtutis atque propositi, quam in secundis et prosperis, et in otio positus tenet justus. Nullo licet fractus labore, nullius certaminis dubius eventu, humilem omnibus affectum exhibet, nec sua extollere studet; sed magis minuere operis sui pretium, et meriti sui gratiam. Audi justum humiliantem se: *Ego sum,* I Cor. XV, 9. inquit, *minimus apostolorum.* Ille vas electionis divinæ, ille gentium doctor minimum esse se dicit, indignum ejus officii nomine, quod suis operibus præferebat; nihilque sibi arrogat, sed totum gratiæ Dei deputat. Hoc utique decet justum.

17. Hac humilitate Abraham pater fidei nuncupatus est: qui cum divino participaretur al- Gen. XVIII, 27. loquio, terram se esse dicebat, et limum. Ipse quoque Dominus ait: *Ego autem sum vermis, et non homo: oppriobrium hominum, et abjectio* Ps. XXI, 7. *plebis,* cum de sui corporis passione loqueretur: qui non quæ sua sunt quæsivit, sed quæ aliorum. Cujus nos imitatores vult fieri Apostolus, atque hortatur dicens: *Hoc enim sentite in vobis, quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semet ipsum exinanivit formam servi accipiens.* Nec nos igitur nobilitatem generis, Philip. II, 5-7. nec divitias requiramus, si volumus Christum sequi. Exinanivit se, cum esset in Dei forma: cum dives esset, pauper factus est. Noli et tu contemnere plebeium, quia nobilis es: noli despicere servum, quia potens es: noli pauperem fastidire, quia dives es. Numquid nobilior, numquid potentior, numquid ditior Christo es? Ille pro te suscepit illa quæ tu despicis. Ille pro te humiliavit se usque ad mortem, et mortem crucis, ut tuæ lapsum aboleret superbiæ; ut quod per unius Adæ inobedientiam perdideramus,[1] per unius Domini Jesu obedientiam reciperemus: *Propter quod Deus,* inquit, *illum exaltavit, et dedit illi nomen quod est super omne nomen; ut in nomine Jesu omne genu flectatur....*[2] *quoniam Dominus Jesus in gloria est Dei Patris.* Ibid., 8-11.

18. Considera, o homo, quid legas. Non laboravit Apostolus potentiam Christi probare; sed obedientiam prædicare: sed demonstrare quanta sit humilitatis gratia, quantus ejus profectus. Si simplicibus accipias auribus, et Christum exaltavit. Sed Christus non quæ sua, sed quæ tua erant, illa humilitate quærebat. Accipe ergo argutis auribus: moraliter, tibi profuit[3]; mystice, tuam redemit salutem. Quomodo vis intellige: salus est tua. Si putas quod Christo profuit humilitas sua; cui ergo non proderit? Si illum exaltavit, quem non augebit? Factus est minister omnium Dominus, et auctor omnium vapulavit, pedes lavit, crucifixus est, mortuus est. Sed in his omnibus detrimentum nullum video divinitatis ejus, profectum operationis agnosco. Qui nihil habebat, quod ad potestatem suam adderet, habuit quod ad cultum suæ majestatis adjungeret. Audeo dicere: operationis suæ munus amiserat, nisi id humilitas recepisset. Itaque nos quidem redemit, sed etiam sibi adquisivit. Nihil ergo humilitas affert dispendii. Ille qui se exinanivit, plenus est. Ille qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, formam servi accipiens, in gloria est Dei Patris. Suscepi quem nesciebam, agnovi quem non cognoscebam, confiteor quem negabam. Ipsi genu corporis flecto, ipsi genu mentis inflecto, ipsum adoro, quem ante fugiebam.

19. Gratias tibi agimus, Domine Jesu, quod creasti nos, sed creatos feris, bestiis, mutis animantibus præfecisti. Majora sunt visitationis tuæ munera. Visitatos majestatis tuæ consortiis honorasti, dicens: *Narrabo nomen tuum fratribus meis;* suscepto enim corpore frater es factus, Ps. XXI, 23. nec Dominus esse desisti. Major redemptionis gratia:[4] periclitantes morte propria redemisti, sicut scriptum est: *Expedit unum hominem mori pro populo.* Suscitasti mortuos, dicens: *Solvite* Joan. XVIII, 14.

[1] Mss. A, N, P, *a, amisimus.*

[2] Cod. A, *genu flectat.*

[3] Voci *Accipe* præmittebant superiores edit., *Ego, inquit, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.* Sed ea in mss. omnibus (*etiam* A, N, P, *a*) desiderantur. Et sane de verbis Pauli adhuc agitur. (Edit. Maur.)

[4] Vet. editt., *Majorem redemptionis gratiam præstitisti; quia periclitantes.* Rom. editio et mss. inter se congruunt, nisi quod illa habet, *quia periclitantes:* horum autem aliqui, *Majori redemptionis gratia periclitantes.* Nec ipsi male. (Edit. Maur.)

templum hoc, et in triduo resuscitabo[1] illud: in illo enim templo Dominici corporis omnibus jus resurrectionis adcrevit. Resurgentes adæquasti angelis, sicut dixisti: *Quoniam quæ non nubunt, et ii qui non ducunt*[2] *uxores, erunt sicut angeli in cœlo.* Postremo ad dexteram Dei in illo Filii hominis solio collocasti, sicut ipse dignatus es dicere: *Ex hoc autem erit Filius hominis sedens ad dexteram virtutis Dei.*

Joan. II, 19. Matth. XXII, 30. Luc. XXII, 69.

20. Unde Apostolus admirans divinæ dona pietatis, simul ostendens unam Patris et Filii esse liberalitatem, ait: *Deus autem qui dives est in misericordia, propter multam caritatem qua dilexit nos.* Audis in quo debeas, homo, dives esse, quas habere virtutes, amare in Deo, in te probare: imitare[3] beneficia misericordiæ caritatisque cœlestis. Et addidit: *Et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo, cujus gratia estis salvati: et simul suscitavit, simul fecit sedere in cœlestibus, in Christo Jesu.* In Christo utique honoratur et caro. Ille igitur qui ad dexteram Dei sedet, propter nos humiliatus est. Ideoque dicit nobis: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Non dixit: Discite a me, quia potens sum, sed quia humilis corde; ut tu illum imiteris, ut tu ei dicas: Domine, audivi vocem tuam, implevi præceptum tuum. Dixisti ut a te disceremus humilitatem: didicimus non solum sermone tuo, sed etiam actu tuo: feci quod imperasti: *Vide humilitatem meam.*

Ephes. II, 4. *Ibid.*, 5, 6. Matth. XI, 29.

21. Athleta bonus membra sua monstrat, ut conversationis suæ approbet disciplinam. Monstrat etiam tunc membra sua, quando post aliqua certamina graviora, iterum certare compellitur; ut judex videns fessum corpus, nequaquam eum certare compellat. Et tu ostende cordis tui humilitatem, ut titulos virtutis ostendas. Ostende et corporis tui certamina, ut dicas: *Certamen bonum certavi, cursum consummavi;* et videns spiritalis judex certaminis,[4] coronam justitiæ decernat; quoniam legem agonis implesti.

II Tim. IV, 7.

Lectio S. Ambrosii.

154. Judica judicium meum, et libera me: propter verbum tuum vivifica me.

Lectio Vulgata.

154. Judica judicium meum, et redime me: propter eloquium tuum vivifica me.

22. Sequitur versus secundus:[5] *Judica judicium meum, et libera me: propter verbum tuum vivifica me.* Festinant innoxii ad judicium, et propriæ innocentiæ arbitris desiderant citius comprobari. Habet hoc usus etiam in sæculo, quod est commune cum sanctis. Verum is qui apud Deum justus est, habet aliam causam judicii non timendi; quia apud misericordem judicem sibi causa est, apud redemptorem suum vult cito, et sperat absolvi. Absolutio enim matura sanctorum est. Unde et Dominus ait per Ezechielem ad angelos qui ministri sunt ultionum: *A sanctis meis incipite.* Non vult Dominus commune sanctis cum diaboli sociis consortium esse judicii; diabolus enim et ministri ejus cum hominibus non flagellabuntur. Separata est pœna, ubi distat et culpa. Ideoque alio loco Scriptura ait: *Tempus est incipere judicium*[6] *a domo Dei.* Quos miseratur enim, cito castigat; ut non diutius afficiantur futuri exspectatione judicii, non prolixius misera reatus sorte macerentur; ut unusquisque reddat etiam duplicia peccata sua, quo tandem possit absolvi. Pœna enim reorum quædam absolutio delictorum est.

Ezech. IX, 6. I Petr. IV, 17.

23. Videmus in hoc sæculo insertos nexibus catenarum reos in specie pompæ miserabilis duci; et nonnumquam hoc patiuntur insontes, ut tolerabilius sit mori, quam talia subire supplicia. Optant utique audiri bene sibi conscii: optant etiam hi qui gravibus flagitiis urgentur, pœnam mortis celeritate transigere, ut aliquanta compendia pœnarum lucrentur. Spes est etiam de judicis misericordia. Ipso exsilio claustra carceris duriora sunt, nec reditus in perpetuum omnibus intercluditur relegatis. Si hæc operatur humanum examen, quanto magis Christi est omnibus expetendum! Differtur diaboli judicium; ut sit semper in pœnis reus, semper improbitatis suæ innexus catenis, conscientiæ suæ in perpetuum sustineat ipse judicium. Ideo dives ille in Evangelio, licet peccator pœnalibus urgetur ærumnis, ut citius possit evadere: Diabolus autem nequaquam pervenisse ad judicium demonstratur, nequaquam adhuc pœnis esse subjectus; nisi quas ipse tantorum conscius scelerum solvit timore perpetuo, ne aliquando securus sit.[7]

Luc. XII, 20.

24. Immo ut verius dicam, sanctus ad judicium venit, impius non venit: *Quoniam non resurgunt impii in judicio.* Hic petit ut absolvatur, alius ut coercitus dimittatur. Qui autem non judicatur, non credidit, sed impietatis suæ judicio ipse punitur. Apud imperatores istos non puniuntur sceleris rei barbari, quod in sua gente commiserint; quia non sunt sibi subditi, sed

Ps. I, 5.

[1] Maurini, *suscitabo.* Sed lectio mss. A, N, P, *a* firmatur ex iis quæ dicta jam sunt ad n. 26 sermonis III.

[2] Mss. A, N, *a, neque ii qui ducunt;* cod P ex errore cujusdam amanuensis, *neque ii qui non ducunt.*

[3] « Editt. ant., *virtutes. Amorem Dei te probato imitari, beneficia misericordiæ caritatisque cœlestis.* Rom., *virtutes. Amorem Dei te habere probato, imitare cœlestis caritatis dulcedinem.* Mss. autem ut in textu, nisi quod plures præferunt, *imitari;* satius tamen est legere cum aliis, *imitare,* ut sit quasi conclusio verborum superiorum. » Ita Maurini. Codd. A, N, P, *a, imitari.* Sed *imitare* melius congruit contextui.

[4] Post vocem *certaminis* editt. subnectunt, *agonem:* quæ vox deest in mss. omnibus, nec admodum necessaria est; cum participium *videns* referri possit ad illud antecedens: *Ostende et corporis tui certamina.* (Edit. Maur.)

[5] Mss. A, N, P, *a, Sequitur versiculus: Judica* etc.

[6] Mss. A, N, P, *a, Tempus incipere judicium Dei.*

[7] De illo divite videtur locutus Ambrosius, de quo in Lucæ Evangelio XII, 16-20. Ajunt tamen Maurini: « Si quis contendat hic indicari divitem illum epulonem, de quo Luc. VIII parabola instituitur, hoc dictum intelligat in sententia eorum, de quibus Enar. in Ps. I, ad num. 54 nonnihil observavimus. Quod vero negatur diabolus judicium adhuc subiisse, aut omnino in pœnis esse, hæc fuit omnium ant. Patrum opinio, quorum seriem texit Maldon., *de Angelis, q. 7 de Pœnis demonum.* »

graviore nomine hostes habentur, qui sine interrogatione privati sceleris puniuntur. Ita et Christus suos castigat quos diligit; alienos tamquam generali damnatione impietatis adstrictos pœnæ donat æternæ: *Novissima enim.... destruetur mors:* et tamen verecunde docet Propheta exemplo sui, ut etiam qui diffidit operibus suis, propter verbum tamen Dei clementiorem speret sententiam. I Cor. xv, 26.

25. Alius propter divitias vivere cupit, alius propter filios: hic propter verbum Dei vivificari petit, sicut Symeon Domini exspectavit adventum; vidit enim Dominum in templo, et ait: [1] *Nunc dimittis*[1] *servum tuum.... in pace; quia viderunt oculi mei salutare tuum:* adserens vivendi sibi cupiditatem aliam non fuisse, nisi ut Christum videret. Denique vidit, et vinculis solvi corporis postulavit. Luc. II, 29, 30.

26. Possumus etiam intelligere: *Judica judicium meum,* quasi gravior a nobis causa sit de judicio nostro, quam de errore dicenda. Erranti enim facilius datur venia, quam improbe in alium judicanti. Necesse est enim eam formam in te redire judicii, quam in alium ipse decernendam putaveris.

Lectio S. Ambrosii.
155. Longe est a peccatoribus salus; quoniam justitias tuas non exquisierunt.

Lectio Vulgata.
155. Longe a peccatoribus salus: quia justificationes tuas non exquisierunt.

[2] 27. Sequitur versus tertius:[2] *Longe est a peccatoribus salus; quoniam justitias tuas non exquisierunt.* Quorum serum est judicium, eorum salus longe est: sed ipsi sunt sui auctores periculi, qui Domino non appropinquarunt. Ideo facti sunt longe, quia voluntate sua a salutis se gratia separaverunt. Non refugit eos salus; sed ipsi salutem, qui se elongaverunt. Venit ad [3] Judæos; sed ipsi[3] salutem non receperunt. Quomodo non receperunt? Audi: Jesus salus est, Jesus filius hominis nuncupatus est: *Venit enim Filius hominis quærere, et salvum facere quod perierat:* sed Judæi dimitti sibi latronem postulaverunt, Jesum repudiaverunt. Luc. XIX, 10 Joan. XVIII, 10.

28. Quis autem est qui se longe facit a Domino, nisi qui non exquirit justitias ejus? Qui vero justitias exquirit, prope est, adhæret Deo. Et ideo justitias Dei quærentibus dicit Apostolus: *Vos qui eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi.* Sanguis Christi justitia est. Denique ipse ait ad Johannem: *Sine.... nos implere omnem justitiam.* Ephes. II, 13. Matth. III, 15.

Lectio S. Ambrosii.
156. Miserationes tuæ multæ nimis, Domine: secundum judicium tuum vivifica me.

Lectio Vulgata.
156. Misericordiæ tuæ multæ, Domine: secundum judicium tuum vivifica me.

[4] 29. Sequitur versus quartus:[4] *Miserationes tuæ multæ nimis, Domine: secundum judicium tuum vivifica me.* Etsi longe est a peccatoribus salus; tamen nemo desperet, quia multæ sunt misericordiæ Domini. Qui enim suo peccato pereunt, misericordia Domini liberantur. *Miserebor,* inquit, *cui misertus ero. Palam apparuit non quærentibus,* vocavit refugientes, congregavit ignaros, pro omnibus se obtulit passioni. Num ergo[5] multum misericors? Misericordia enim hominis in proximum suum: misericordia Domini in omnem carnem; ut omnis caro ad Dominum adscenderet, illa Domini miseratione donata. Exod. XXXIII, 19. Rom. X, 20.

30. Sed cum dixerit multas esse Domini miserationes, quomodo secundum judicia ejus vivificari petit; maxime cum alibi ipse dicat: *Et non intres in judicium cum servo tuo?* Sed aliud est illud judicium beneficiorum Christi, cui respondere non possumus (quis enim potest debitum referre naturæ, debitum salutis et gratiæ?); aliud judicium, quo fragilitatis nostræ æstimatione censemur. In hoc ipso tamen judicium cum misericordia copulatum est; ut veritas judicii miseratione Domini temperetur. Ps. CXLII, 2.

31. Aut fortasse, quia dixerat: *Judica judicium meum;* ideo subtexuit miserationes Domini nimium multas esse; grave est enim de altero judicare. Unde etiam scriptum est: *Nolite judicare, ut non judicemini.* Cum enim unusquisque sit suorum conscius peccatorum, quomodo potest de alterius judicare peccato? Judicet de alterius errore, qui non habet quod in se ipse condemnet: judicet ille, qui non agat eadem quæ in alio putaverit punienda; ne cum de alio judicat, in se ferat ipse sententiam: judicet ille qui ad pronuntiandum nullo odio, nulla offensione, nulla levitate ducatur. Audisti hodie quid judex verus et justus locutus sit: *Non possum,* inquit, *ego a me facere quidquam.* *Sup.* V. 154. Luc. VI, 37. 3, quæst. 7, eap. *Judicet.* Joan. V, 30.

32. Nonnulli hæretici solebant hinc facere quæstiones, quasi infirmus esset Filius, qui a se nihil faceret: quasi secundum divinitatem quoque subditus, et paterno subjectus imperio: nec advertunt quod hoc quoque magis potestatis divinæ unitas comprobetur, ubi putant inter Patrem et Filium esse distantiam potestatis. Nihil a se facit Filius, quia per unitatem operationis nec Filius sine Patre facit, nec sine Filio Pater. Denique Pater dicit ad Filium: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram,* communem adserens operationem esse, ubi commune consilium est. Quid sine Sapientia facit qui omnia in Sapientia fecit, ut lectum est: *Omnia in Sapientia fecisti?* Denique Sapientia dixit: *Cum faceret cœlos, cum illo eram.... ego eram cui applaudebat.* Et Evangelista ait: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil;* ut doceret non solum operatorem omnium Filium, sed etiam paternæ operationis consortem esse. Gen. I, 26. Ps. CIII, 24. Prov. VIII, 27, 30. Joan. I, 3.

33. Ego tamen arbitror, quod hic locus ad

[1] Omnes edit., *Unde et Dominum accipiens in templo, ait: Nunc dimitte* etc. Mss. vero (*etiam* A, N, P, *a*) ut in textu. (Edit. Maur.)

[2] Mss. A, N, P, *a* omittunt *tertius.*

[3] Mss. A, N, P, *a, illi.*

[4] Mss. A, N, P, *a,* omittunt *quartus.*

[5] Mss. A, N, P, *a, Non ergo.* Alibi quoque vidimus, forte Ambrosium *num* pro *nonne* adhibuisse.

judicii formam videatur esse referendus; Evangelium etenim non solum fidei doctrina, sed etiam morum est magisterium, et speculum justæ conversationis. Invenio in Evangelio, quod Dominus Jesus multorum affectus et officia susceperit; ut doceret quomodo nos in his conversari oporteret officiis. Suscepit personam pastoris, et ait: *Pastor bonus animam suam ponit* Joan. x, 11. *pro ovibus suis.* Ideoque pro rationabili grege se ipsum passioni corporis non negavit; ut ovem lassam crucis suæ humeris superponens, pii oneris functione recrearet.

34. Suscepit advocati personam: *Ipsum enim* I Joan. ii, 1. *advocatum habemus apud Patrem.* Pernoctabat Luc. vi, 12. in oratione pro nobis, ut nos suo informaret exemplo, quemadmodum veniam nostris debeamus exorare peccatis. Non enim ideo pernoctavit,[1] quasi qui aliter Patrem nobis reconciliare non posset; sed ut qualis advocatus esse debeat, demonstraret: qualis Sacerdos, ut non solum diebus, sed etiam noctibus pro grege Christi debeat precator adsistere. An impetrandi egebat auxilio, qui facere ipse poterat quod rogabat, quemadmodum ipse dicebat: *Ego ad Patrem vado: et quodcumque ab eo petieritis in* Joan. xiv, 12, 13. *nomine meo, hoc faciam?* Denique alibi ait, cum Lazarum resuscitaret: *Sciebam quod semper* Joan. xi, 42. *me audis.* Hic quasi infirmus pernoctabat qui sciebat quod semper auditur, et clamavit: *Lazare,* Ibid., 44. *veni foras.* Locuta est resurrectio, mors recessit.

35. Suscepit etiam affectum rei, et stetit ante judicem tamquam reus; nec dedignatus est Dominus omnium præsidis vilitatem. Interro- Joan. xix, 9. gatus tacebat, ostendens non in clamore vocis, nec in forensis adsertione patrocinii, sed in conscientiæ integritate esse innocentiæ defensionem; nec salutem corporis ambiendam, sed animi puritatem. Denique qui Susannam absolvit tacentem, se obtulit morti. In illa causa ostendit, ut nemo desperaret: in hac, ut redimendæ universitatis sacrificium non negaret. Cæsus postremo, non conviciatus est, non repercussit; et Dominus cœli atque terrarum studium deposuit ultionis, vocem humilitatis emisit, dicens: *Si male locutus sum, testimonium perhibe de* Joan. xviii, 23. *malo: si bene, quid me cædis?* Quasi infirmus cædis deplorat injuriam; et cum se posset ulcisci, queri maluit quam vindicare.

36. Ergo et hic personam judicis propositumque suscepit, dicens: *Non possum a me fa-* Joan. v, 30. 3, quæst. 7, cap. *Judicet*, § *Bonus.* *cere quidquam.* Bonus enim judex nihil ex arbitrio suo facit, et domesticæ proposito voluntatis; sed juxta leges et jura pronunciat, scitis juris obtemperat, non indulget propriæ voluntati: nihil paratum et meditatum domo defert: sed sicut audit, ita judicat; et sicut se habet negotii natura, decernit. Obsequitur legibus, non adversatur: examinat causæ merita, non mutat.

37. Discite, judices sæculi, quem in judicando tenere debeatis affectum, quam sobrietatem, quam sinceritatem. Dominus omnium dicit: *Non possum ego a me facere quidquam.* Alibi lego: *Negare semet ipsum non potest.* Non potest uti- II Tim. ii, 13. que, non per infirmitatem, sed per integritatem: non per impossibilitatem faciendi, sed per observantiam judicandi. Quid non potest qui omnia potest, nisi quod posse nolit?[2] Non vult [2] posse quod damnet, non vult posse adversus fidem, non vult posse adversus veritatem. Audi postremo ipsum dicentem cur non possit a se facere quidquam: *Sicut audio,* inquit, *et judico,* Joan. v, 30. hoc est, non ex mea potestate decerno quod libitum, sed ex judicandi religione, quod justum est; et ideo judicium meum verum est, quia non voluntati meæ indulgeo, sed æquitati. Audite quid judex dicat cœlestis: *Non possum a me facere quidquam: sed sicut audio, et judico.*[3] [3]

38. Et Pilatus dicebat ad Dominum Jesum: *Potestatem habeo dimittendi te, et potestatem habeo crucifigendi te.* Usurpas, o homo, potestatem Joan. xix, 10. quam non habes; cum Deus neget se habere, qui habet super omnia potestatem. Audi quid justitia dicat: *Non possum a me facere quidquam.* Audite quid judex æquitatis adserat: *Sicut audio, et judico.* Audite quid judex iniquitatis loquatur: *Potestatem habeo dimittendi te, et postatem habeo crucifigendi te.* Tua, Pilate, voce constringeris, tua damnaris sententia. Pro potestate igitur, non pro æquitate crucifigendum Dominum tradidisti: per potestatem absolvisti latronem, auctorem vero vitæ interfecisti. Sed nec istam a te habuisti, quam habere te adseris, potestatem. Denique dicit tibi Dominus Jesus: *Non haberes potestatem adversus me ul-* Ibid., 11. *lam, nisi data tibi esset desuper.* Mala potestas [4] licere quod non liceat.[4] Potestas ista tenebrarum est, verum non videre, sed spernere.

39. Audite quid verus judex loquatur: *Non quæro voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui* Joan. v, 30. *misit me.* Quasi homo loquitur, quasi judex docet quoniam qui judicat, non voluntati suæ obtemperare debet, sed tenere quod legum est. Con- 3, quæst. 7, cap. *Judicet*. § *Qui.* stitue judicem de hoc sæculo: numquid potest adversum imperialis formam venire rescripti?[5] [5] Numquid potest normam augustæ definitionis excedere? Quanto magis divini formam debemus servare judicii! Christus dicit: *Non quæro vo-*

[1] Maurini, *pernoctaret,* etiam in editione Mignii; sed contextus evincit hoc mendum esse typographicum. Editio romana rite, *pernoctavit.*

[2] Plerique mss. *nisi quod possit, nolit.* Non male. Alii tamen aliquot (item A, N, P, *a*), et omnes edit., *nisi quod posse nolit:* quod quidem videtur confirmari ex verbis sequentibus: *Non vult posse* etc. (Edit. Maur.)

[3] Mss. A, N, P, *a* omittunt verba: *sed sicut audio, et judico.*

[4] Mss. non pauci, quos inter et A, N, P, *a*, ac vet. editt., *licere, quod noceat.* Alii tamen plures, ac Rom. editio, ut in textu, excepto quod pro *licere* hæc reposuit *posse.*

[5] Pauci mss, *venire decreti.* Reliqui ac omnes edit., *venire rescripti.* Melius; *rescriptum* enim imperialis constitutio erat, quæ variis nominibus solebat appellari. Hæc in vet. *Glossario* dicitur Βασιλέως ἀντίγραμμα, in jure, *sacri affatus*, et hic ab Ambrosio ipso, *augusta definitio.* Vide *Cod. Theod.* leg. 1, tit. 2 et Godefr. Briss. etc. (Edit. Maur.)

luntatem meam, hoc est, hominis, quæ vel odio dirigitur, vel studio intenditur, vel gratia inflectitur, vel aliorum mendacio depravatur: *Omnis* Ps. cxv, 2. enim *homo mendax. Sed voluntatem,* inquit, *ejus qui me misit;* hoc est, divinæ cognitionis formam veni docere; ut in judicando magis cordi sit veritatis custodia, quam obedientia voluntatis. Non ergo hic quoque infirmitas potentiæ, 3, quæst. 7, cap. *Judicet*, § *In judicando.* sed forma est expressa justitiæ.

40. Justum igitur est judicium Filii Dei; quia est secundum voluntatem Dei, non secundum hominis affectum: Deus enim misericordiarum plenus est; et misericordia ejus cum judicio, et judicium cum misericordia: neque sine judicio miseretur, neque sine misericordia judicat. De- Isai. xxviii, 17. nique scriptum est: *Misericordia ejus in stateris. Filii* autem *hominum mendaces in stateris, ut* Ps. lxi, 10. *decipiant.* Examinat ergo et trutinat Deus merita singulorum; et quemadmodum pro mensura dat gratiam, ne supra mensuram sit; ita pro mensura dat misericordiam. Unde ait: *Mensuram bonam, confertam, commotam, superefflluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem mensura qua* Luc. vi, 38. *mensi fueritis, reddetur vobis.* Similiter in statera singulorum facta pensantur; ut si bona opera malis præponderent, remuneratio præmii deferatur; si peccata virtutibus, tristior reum pœna constringat: quod expressum habes ad Timotheum, dicente apostolo Paulo: *Quorumdam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad* I Tim. v, 24. *judicium; quosdam autem et subsequuntur.* Similiter et facta bona manifesta sunt, et quæ aliter se habent, abscondi non possunt.

41. Omnia ergo a Domino Deo nostro mensura quadam, et pondere fiunt. *Quis posuit....* Isai. xl, 13. inquit, *rupes in statera?* Et supra: *Quis mensus* Ibid., 12. *est manu aquas, et cœlum palmo?* Qui nostra examinat, sua utique examinata largitur, et salvo omnia decernit examine. Ponderat misericordiam, ponderat ultionem: in utroque certum pondus, habilisque mensura est. Unde et David Ps. lxxix, 6. ait: *Et potum dabis illis in lacrymis, in mensura;* ne sine moderatione mensuræ pœnæ cumulo gravarentur, et sustinere non possent. Et alibi idem ait propheta: *Calix in manu Domini vini meri plenus est mixto. Et inclinavit ex hoc in* Ps. lxxiv, 9. *hoc; verumtamen fæx ejus non est exinanita.* Et Hieremias ait: *Calix aureus Babylon in manu* [1] *Domini, a quo*[1] Jerem. li, 7. *inebriatæ sunt gentes:* hoc est, pœna a nationibus persoluta est; ne diutius [2] insultarent,[2] quod Dei populum acerbissima pulatione vexaverint.[3] Sensus igitur versus Davidici hic est: Parata et plena est pœna quæ debetur impiis, quam Dominus declinat in perfidos: sed tamen miseratione sua non usque ad fæcem dignatur effundere, ne plenitudinem supplicii ferre non possint. Inclinat ergo calicem, non evacuat. Quod inclinat, censuræ est; quod non evacuat, misericordiæ. [3]

42. Ergo judicium quoque misericordia temperat Dominus Deus noster. Quis enim nostrum sine divina potest miseratione subsistere? Quid possumus dignum præmiis facere cœlestibus? Quis nostrum ita adsurgit in hoc corpore, ut animum suum elevet, quo jugiter adhæreat Christo? Quo tandem hominum meritum defertur;[4] [4] ut hæc corruptibilis caro induat incorruptionem, et mortale hoc induat immortalitatem? Quibus laboribus, quibus injuriis possumus nostra eluere peccata? *Indignæ sunt passiones hujus temporis ad superventuram gloriam.* Non ergo secundum Rom. viii, 18. merita nostra, sed secundum misericordiam Dei, cœlestium decretorum in homines forma procedit.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
157. Multi persequentes me, et tribulantes me: a testimonis tuis non declinavi.	157. Multi qui persequuntur me, et tribulant me: a testimoniis tuis non declinavi.

43. Sequitur versus quintus:[5] *Multi perse-* [5] *quentes me, et tribulantes me: a testimonis tuis non declinavi.* Non est magnum, si tunc a Dei testimoniis non declines, cum te nullus affligit, nullus persequitur. Quis enim inoffense sibi prosperorum eventuum secundante successu, fieret ingratus? Quis divitiis adfluens, jugi salute robustus, non ad Dei gratiam referat quod sibi illa concessa sint? Denique cum sanctum Job prædicaret Dominus, ait adversarius: *Numquid gratis colit Job Dominum? Nonne tu vallasti eum?...*[6] *Mitte manum tuam in omnia quæ* [6] *habet, si non in faciem te benedicit.* Tunc igitur Job. i, 9-11. plus probatus est, quando amissis opibus et filiis, a Domini cultu et gratia non recessit. Sed non unus persecutor est: multos ministros habet; sed non te terreant: *Per multas* enim *tribulationes oportet nos introire in regnum Dei.* Si Act. xiv, 21. multæ persecutiones, multæ probationes, ubi multæ coronæ, multa certamina; tibi ergo proficit quod multi persecutores sunt, ut inter multas persecutiones facilius invenias quemadmodum coroneris.

44. Utamur exemplo Sebastiani martyris, cujus hodie natalis est.[7] Hic Mediolanensis oriundus

[1] Mss. A, N, P, *a, quo,* omisso *a.*

[2] Mss. aliquot bonæ manus, *ne diutius exsultarent.* (E.Maur.)

[3] Cum editione romana ac mss. A, N, P, *a* posuimus *vexaverint* pro maurino *vexarent,* quia contextui aptius respondet.

[4] Edit. Era. et seqq. ante maurinam, cum mss. A, N, P, *a, merito defertur;* vox autem *quo* significat *usque ad quem gradum.* Mss. omnes quos Maurini consuluerunt, habent lectionem *meritum* ut editio amerbiana.

[5] Mss. A, N, P, *a* omittunt *quintus.*

[6] Mss. A, N, P, *a, Job colit Deum? Nonne tu omnia dedisti ei?* Quæ postrema verba forte sunt librarii alicujus paraphrasis.

[7] Vides eam diem qua habitus ab Ambrosio fuit hic sermo, in Ecclesia Mediolanensi Sebastiano martyri sacram exstitisse. De cujus quidem martyris patria etsi tam distincte pronunciare videatur sanctus Præsul, ejus tamen verba in diversos sensus traxerunt historici. Namque a Baron. ad an. 284 num. 12 dicitur: *Narbone oriundus, Mediolani vero educatus: vel ut sanctus Ambrosius* (hoc scilicet loco) *et alii tradunt, patre Narbonensi, matre Mediolanensi natus Mediolani.* Saussaius autem patre Gallo, matre Mediolanensi Narbonæ natum fuisse scribit. Ceteri partim huic, partim illi opinioni facile adsentiuntur. Denique Acta ejusdem martyris a Bollando novissime sub Ambrosii nostri nomine ex veteribus mss. edita, hæc secundum plures mss. habent: *Sebastianus Mediolanensium partibus educatus;* at secundum quosdam alios, *Mediolanensium partium civis,* quod quidem cum textu nostro optime congruit. (Edit. Maur.)

est. Fortasse aut jam discesserat persecutor, aut adhuc non venerat in hæc partium, aut mitior erat. Advertit hic aut nullum esse, aut tepere certamen. Romam profectus est, ubi propter fidei studium persecutionis acerba fervebant: ibi passus est, hoc est, ibi coronatus. Itaque illic, quo hospes advenit, domicilium immortalitatis perpetuæ collocavit. Si unus persecutor fuisset, coronatus hic martyr utique non fuisset.

45. Sed quod pejus, non hi solum persecutores sunt qui videntur, sed etiam qui non videntur; et multo plures persecutores. Sicut enim unus persecutor rex multis persecutionis præcepta mittebat, et per singulas vel civitates, vel provincias erant diversi persecutores; ita etiam diabolus multos ministros suos dirigit, qui non foris tantummodo, sed etiam intus faciant persecutiones in animis singulorum. De his dictum est persecutionibus: *Omnes qui volunt pie vivere* [1]
II Thim. III, 12. *in Christo Jesu, persecutionem patientur.*[1] Omnes dixit, nullum excepit. Quis enim exceptus potest esse, cum ipse Dominus persecutionum tentamenta toleraverit? Persequitur avaritia, persequitur ambitio, persequitur luxuria, persequitur superbia, persequitur fornicatio. Unde et Apo-
I Cor. VI, 18. stolus ait: *Fugite fornicationem.* Nam qua causa fugeres, nisi illa te persequeretur? Est enim malus spiritus fornicationis, est malus spiritus avaritiæ, malus spiritus superbiæ.

46. Isti sunt persecutores graves, qui sine gladii terrore mentem hominis frequenter elidunt; qui illecebris magis, quam terroribus animos expugnant fidelium. Hi tibi hostes cavendi, hi graviores tyranni, per quos Adam captus est. Multi in persecutione publica coronati, occulta hac persecutione ceciderunt. *Foris,*
II Cor. VII, 5. inquit, *pugnæ, intus timores.* Advertis quam grave certamen sit, quod est intra hominem; ut secum ipse confligat, cum suis cupiditatibus prælietur. Ipse Apostolus fluctuat, hæret, adstringitur, captivari se adserit in lege peccati, et mortis
Rom. VII, 23-25. esset Domini Jesu gratia liberatus.

47. Verum ut multæ persecutiones, ita multa martyria. Quotidie testis es Christi. Tentatus es spiritu fornicationis; sed veritus Christi futurum judicium, temerandam mentis et corporis castimoniam non putasti: martyr es Christi. Tentatus es spiritu avaritiæ, ut possessionem minoris invaderes, indefensæ viduæ jura temerares; et tamen contemplatione cœlestium præceptorum

A opem magis ferendam, quam inferendam injuriam judicasti: testis es Christi. Denique tales vult testes Christus adsistere, secundum quod scriptum est: *Judicate pupillo, et justificate viduam: et venite, disputemus, dicit Dominus.* Ten- Isai. I, 17, 18.
tatus es spiritu superbiæ; sed videns inopem atque egenum, pia mente compassus es, humilitatem magis quam arrogantiam dilexisti: testis es Christi; et quod est amplius, non sermonis tantummodo, sed etiam operis testimonium perhi-
B buisti.[2] Quis enim locupletior testis est, quam [2]
qui confitetur Dominum Jesum in carne venisse, cum Evangelii præcepta custodit? Nam qui audit et non facit, negat Christum: etsi verbo fateatur, operibus negat. Quam multis dicentibus: *Domine, Domine, nonne in tuo nomine prophetavimus, et dæmonia ejecimus, et virtutes multas fecimus,* in illo die respondebit: *Discedite a me* Matth. VII, 22.
omnes qui operamini iniquitatem.[3] Ille ergo testis [3]
C est, qui adstipulantibus factis, Domini Jesu præcepta testatur.

48. Quanti ergo quotidie in occulto martyres Christi sunt, et Jesum Dominum confitentur? Novit hoc martyrium Apostolus, et testimonium Christi fidele, qui dixit: *Hæc est enim gloriatio nostra, testimonium conscientiæ nostræ.* Quanti II Cor. I, 12.
foris confessi sunt, et intus negaverunt! Namque uxoris ducendæ gratia, quæ gentili viro a Christianis parentibus negabatur, simulata ad tempus fide, plerique produntur quod foris confessi
D sunt, intus negasse.[4] An fornicationis causa tan- [4]
tummodo putamus Dominum Deum nostrum in populum Judæorum tam severe esse commotum, [5]
ut viginti tria millia[5] de populo necarentur, Num. XXV, 9
propterea quod Madianitæ gentis feminis concubitu miscerentur; ac non eo quod per illos concubitus alienigenarum desciscere a fide, negare Dominum cogerentur?

49. *Nolite,* inquit, *omni spiritui credere;* sed Joan. IV, 1.
a fructibus eorum cognoscite, quibus credere
E debeatis. Venit quis in ecclesiam, dum honorem affectat sub imperatoribus Christianis: simulato metu orationem se fingit deferre: inclinatur, et solo sternitur[6] qui genu mentis non flexerit: [6]
videt illum homo, Christianum putat: videt homo orantem suppliciter, et credit; sed Deus audit negantem. Discedit probatus ab homine, sed condemnatus a judice. Quanto tolerabilius fuerat homini negasse, et Deo esse confessum! Licet hoc quoque reprehensibile; perfecta enim con-
F fessio et animi quærit devotionem, et vocis pro-

[1] Maurini, *patiuntur.* Lectio tamen mss. A, N, P, *a,* ideo a nobis prælata est, quia firmatur et græco textu et ceteris versionibus.

[2] « Cunctæ edit., *testimonium perhibuisti: testis es Christi:* sed hæc ultima verba mss. omittunt; et supervacanea esse intelliget, quisquis locum paulo adtentius expenderit ». Ita Maurini. Mss. A, N, P, *a* pro *perhibuisti* habent *præbuisti.*

[3] Mss. A, N, P, *a, operarii iniquitatis.*

[4] Ambrosius cum antiquis PP. conjugia inter fidelem ac infidelem numquam non improbavit: an vero contracta ea dissolvi voluerint, lis est veteres inter ac recentiores theologos. Id enim illi Gratianum, Magistrumque sententiarum secuti, obnixe adfirmant, quod postea alii penitus negavere. Sed de his fusius ad epist. *ad Vigilium.* (Edit. Maur.)

[5] Mss. A, N, P, *a* cum aliis, *viginti duo millia.* Liber tamen *Numerorum* habet *vigintiquatuor millia.*

[6] « Observa ex hoc loco moris fuisse apud veteres Christianos in ecclesia inter orandum non solum caput inclinare, ac genua flectere; verum etiam totum se in terram prosternere. Hic namque non de catechumenis et pœnitentibus, sed de fidelibus agi manifestum est ». Mos iste in Mediolanensi Metropolitana ecclesia adhuc servatur ad preces quæ recitantur feria sexta *in parasceve,* et per ceremoniarium et acolythos semper in missa solemni ad versiculum symboli Constant., *Et incarnatus est* etc.

fessionem: *Corde enim creditur ad justitiam: ore autem confessio fit ad salutem.* Rom. x, 10.

50. Ergo in persecutionibus interioribus esto fidelis et fortis; ut et istis forensibus persecutionibus approberis. Et in intimis persecutionibus sunt reges, et præsides, terribiles judices potestate.[1] Dabis exemplum in Domini tentatione quam pertulit: demonstrata sunt ei omnia regna, et dictum est ei: *Tibi dabo hæc omnia, si procidens adoraveris me.* Matth. iv, 9. Lectum et[2] alibi: *Non regnet peccatum in vestro mortali*[3] *corpore.* Rom. vi, 12. Vides ante quos reges statuaris, o homo, ante quos præsides peccatorum, si culpa regnat? Quot peccata, quot vitia, tot reges. Et ante hos adducimur, et ante hos stamus. Habent etiam isti reges tribunal in mentibus plurimorum: sed si quis Christum fateatur, statim regem illum facit esse captivum, dejicit de solio suæ mentis. Quomodo enim poterit diaboli tribunal manere in eo, cui Christi tribunal adsurgit?

51. *Multi ergo persequentes, et tribulantes me.* Et fortasse Christus hoc dicit, et dicit in vocibus singulorum; ipsum etenim adversarius persequitur in nobis. Si declinas persequentem, Christum abjicis, qui se tentari patitur, ut vincat. Ubi illum viderit diabolus, ibi parat insidias, ibi tentationum machinas admovet, ibi dolos nectit, ut illum, si possit, excludat. Ubi autem diabolus præliatur, ibi Christus adsistit. Ubi diabolus obsidet, ibi Christus includitur, ibi murorum spiritalium septa defendit. Ergo qui persecutorem refugit, rejicit etiam defensorem. Sed cum audis: *Multi persequentes et tribulantes me,* noli timere, qui potes dicere: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Rom. viii, 31. Verum hoc dicit ille, qui a testimoniis Domini nullo vitiorum declinat anfractu.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
158. Vidi non servantes pactum, et tabescebam; quoniam verba tua non custodierunt.	158. Vidi prævaricantes, et tabescebam: quia eloquia tua non custodierunt.

52. Sequitur versus sextus:[4] *Vidi non servantes pactum, et tabescebam; quoniam verba tua non custodierunt.* Beatus vir qui in caritate Dei tabescit; quia videt non servantes pactum. Alius propter vitiosos amores tabescit, qui distillat dum est dilatus amore dilectæ; et dum protelatur flagrantis cupiditatis effectus, animus deficit, vires corporis quadam deformitate palloris, fessorumque artuum tabe minuuntur. Alius qui pecuniam concupiscit, donec potiatur ea, avaro miser tabescit affectu. Alius immodice capessendi honoris impatiens, si desideria longa suspiret, non mediocri mentis tabe conficitur. Non talis qui dicit: *Quam distabuit caro mea in terra deserta, in invia, et sine aqua!* Ps. lxii, 2, 3. hic enim castigabat carnem suam, et tabescere faciebat, dum indefesso desiderio divinæ cogitationis intentus, et lucem diei sollicita exspectatione præveniens, antelucanum solvere Domino canticis et hymnis gestiebat obsequium.

53. Tabescit ergo vir pacificus, quando alios videt pacta rescindere, consensuum abolere concordiam, jurgia de pace reparare, in tumultus redire de gratia. Quod utique non facit qui Domini præcepta custodit; non facit qui audit dicentem: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Ergo qui pactum servat, is Christi obedit imperiis: qui autem non servat, ille Christi præcepta contemnit; et quod pejus est, comperta fastidit et negligit. Joan. xiv, 27.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
159. Vide quia præcepta tua dilexi, Domine: in misericordia tua vivifica me.	159. Vide quoniam mandata tua dilexi, Domine: in misericordia tua vivifica me.

54. Sequitur versus septimus: *Vide quia præcepta tua dilexi, Domine: in misericordia tua vivifica me.* Hic quoque invitat Dominum, ut plenum caritatis suæ spectet affectum. Nemo dicit, *Vide,* nisi qui judicat se, si videatur, esse placiturum. Et pulchre dicit, *Vide,* et secundum Legem dicit; quia Lex præcepit, ut unusquisque ter in anno se offerat in conspectu Domini. Exod. xxiii, 17. Quotidie se sanctus offert, quotidie apparet, et non vacuus apparet; non est enim vacuus, qui de plenitudine ejus accepit. Non erat vacuus David, qui ait: *Repletum est gaudio os nostrum;* Ps. cxxv, 2. quia gaudium fructus est Spiritus sancti. Et sicut de plenitudine Verbi nos omnes accepimus, quemadmodum dixit Johannes; ita etiam Spiritus sanctus de plenitudine sua replevit orbem terrarum. Joan. i, 16. Non erat vacuus Zacharias, qui repletus est Spiritus sancto, et prophetabat adventum Domini Jesu. Luc. i, 67. Non erat Paulus vacuus, qui evangelizabat in abundantia; et repletus erat, accipiens odorem bonæ suavitatis ab Ephesiis, placentem Deo hostiam. Ephes. v, 2. Non erant Corinthii vacui, in quibus abundabat Dei gratia, juxta ejusdem Apostoli testimonium. I Cor. i, 7.

55. Offerebat se ergo David quotidie Deo, et non vacuus offerebat, qui poterat dicere: *Os meum aperui, et duxi spiritum.* Sup., v. 131. Ideo ergo dicebat: *Vide quia præcepta tua dilexi.* Audi in quo te offerre debeas Christo. Non in his quæ videntur, sed in occultis, et in abscondito; ut pater tuus *qui videt in abscondito,* reddat tibi, et fidelem remuneret[5] affectum. *Præcepta,* inquit, *tua dilexi.* Non dixit, servavi: non dixit, custodivi; nam imprudentes non custodierunt præcepta Domini. Aliqui enim codices habent ἀσυνετοῦντας,[6] hoc est, insipientes, non intelligentes. Ergo qui non intelligunt, non sapiunt; hi non custodiunt. Qui autem perfectus est intellectu, perfectus sapientia, diligit: quod est

[1] Editiones ante maurinam, *judicii potestate;* mss. plerique ac nostri A, N, P, *a,* ut in textu; alii, *judicis potestate.* Subsequenter editio Erasmi et aliæ ante Maurinos, *habes exemplum.* Sed Amerb. et mss., ut in textu.

[2] Romana editio: *lectum est et.*

[3] Mss. A, N, P, *a, mortuo.*

[4] Mss. A, N, P, *a* omittunt *sextus.*

[5] Mss. A, N, P, *a, remuneretur.*

[6] Omnes edit. LXX interp., εἶδον ἀσυνετοῦντας, καὶ ἐξετηκόμην, quibus accedit versio Arabica. Sed Vulg. lat. ex Hebræo, *vidi prævaricantes, et tabescebam.* (Edit. Maur.)

amplius quam custodire: custodire enim necessitatis plerumque est, et timoris; diligere caritatis. Custodit qui evangelizat: sed qui volens evangelizat, mercedem accipit; quanto magis qui diligit, mercede donatur! Possumus enim non amare quod volumus: non possumus nolle quod amamus. Sed quamvis mercedem perfectæ caritatis expectet, et miserationis divinæ suffragium poscit, ut in ea vivificetur a Domino. Non ergo arrogans debitæ mercedis exactor, sed verecundus misericordiæ divinæ est deprecator.

Lectio S. Ambrosii.

160. Principium verborum tuorum veritas: in æternum omnia judicia justitiæ tuæ.

Lectio Vulgata.

160. Principium verborum tuorum, veritas: in æternum omnia judicia justitiæ tuæ.

[1] 56. Sequitur versus octavus:[1] *Principium verborum tuorum veritas: in æternum omnia judicia justitiæ tuæ.* Cum principium verborum Dei veritas sit, veritas utique fidei fundamentum est. Primum etenim oportet ut credamus vera esse Dei summi, quæ in divinis scripturis legimus, oracula. Secundum est, ut virtutem eorum pleniore cognitione discamus. Sicut enim *Initium* Ps. cx, 9. *sapientiæ timor Domini;* plenitudo autem sapientiæ dilectio; lex enim sapientia, plenitudo autem legis dilectio: ita plenitudo verborum Dei sapientia, cognitioque justitiæ. Nam sicut a timore Domini processus quidam est ad gratiam caritatis; ita a veritate ad judicium justitiæ divinæ quidam videtur fieri processus.

57. Venisti ad Ecclesiam: audisti unum Deum dici, unde Lex incipit, sicut habes scriptum: Deut. vi, 4. *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est:* crede unum Deum esse, non plures deos. Cum autem cœperis legere Dominum Jesum Dei Filium in carne venisse propter totius mundi redemptionem; distingue sapienter unum Deum Patrem esse, ex quo omnia, et nos in illum; et unum Dominum Jesum, per quem omnia, et nos per ipsum. Cognosce quia ideo venit, ut [2] virtutis semitis noster informaretur[2] affectus, ut morum mansuetudinem conversationis ejus disceremus exemplo, ut aboleretur culpa per gratiam: et tunc a veritatis confessione ad cognitionem justitiæ processisti. Fides principium christiani est; plenitudo autem christiani justitia est. Fides in confessione populorum, justitia in martyrum passione.

58. Scientes igitur in æternum mansura judicia omnia justitiæ Dei, caveamus ne opera nostra displiceant, et æternum incipiamus subire judicium: nec si aliquid boni fecimus, resupino solvamur affectu. *Omnes oportet nos ante tribunal Christi adsistere; ut recipiat unusquisque quod* II Cor. v, 10. *gessit, sive bonum, sive malum.* Vides quia et Paulus adsistet, ut ipse commemorat. Cave ligna, cave stipulam; ne ad judicium Dei tecum defe-

A ras quæ ignis exurat. Cave ne cum in uno aut duobus habeas quod probetur, in pluribus operibus deferas quod offendat. *Si cujus opus arserit, detrimentum patietur; potest tamen per ignem et ipse salvari.* Unde colligitur quia idem I Cor. iii, 15 homo et salvatur ex parte, et condemnatur ex parte. Cognoscentes itaque multa esse judicia, opera nostra examinemus omnia. In viro justo grave est detrimentum, grave operis alicujus incendium: in impio pœna miserabilis. Sint B magis omnia judicia plena gratiæ, plena florentium coronarum; ne forte dum trutinantur facta nostra, culpa præponderet.

SERMO VIGESIMUS-PRIMUS.

ש Scin.

C INCIPIT littera vigesima-prima *Scin,* quæ latine dicitur *Super vulnus.* Super vulnus quid est, nisi medicamentum, quo vulneris acerbitas mitigatur? Super vulnus oleum infunditur; ut omnis vulneris emolliatur asperitas. Super vulnus malagma, super vulnus alligatura, quibus omne vulnus fove- D tur. Ubi ergo spes refundendæ est sanitatis, ibi adhibentur medicamenta vulneribus. Ubi autem omne caput in dolore, et omne cor in mœstitia, non est vulnus, neque cicatrix, non plaga cum fervore: hoc est, ubi non portio sed universitas Isai. i, 5, 6. periclitatur, et quædam corruptio totius corporis tabe consumitur:[3] ibi non est malagma impo- [3] nere, neque oleum, neque alligaturam. Multo igitur commodius, ut sit vulnus quod foveas, E atque constringas, quam sine vulnere mors serpat interior.

2. Sed est non solum corporis vulnus, sed etiam mentis, quod oleo quodam mollioris alloquii, et pacifici sermonis suavitate mitescit. Sunt fomenta verborum, sunt medicamenta cœlestium præceptorum, quibus omne nequitiæ virus aboletur. Sunt legis vincula quæ non adurant, sed magis liberent alligatos: est malagma spiritale, quo collisa animæ quædam membra F solidentur.

3. Consideremus igitur quid sit vulnus, quid supra vulnus. *Principes persecuti sunt me gratis,* vulnus est. *Exsulto ego in verbis tuis,*[4] *sicut qui* [4] *invenit spolia multa,* super vulnus est; quia verbis Dominicis vulneris dura curantur.

4. In Threnis quoque Hieremiæ habes sub

[1] Mss. A, N, P, *a* omittunt *octavus,* pro qua voce legitur, *ultimus versus litteræ hujus.*

[2] Maurini, *informetur.* Sed lectionem mss. A, N, P, *a*, quam adoptavimus, genuinam demonstrant sequentia verba quæ in eodem tempore sunt.

[3] Hic *consumitur* idem valet ac *completur.* Lectio autem mss. omnibus firmatur.

[4] Mss. A, N, P, *a, in verba tua.*

hac littera scriptum: *Audisti opprobrium eorum, Domine, omnia consilia eorum adversum me, labia insurgentium mihi, et meditationes eorum adversum me tota die, sessionem eorum, et resurrectionem eorum;* vulnus est. Sed subjecit: *Adspice in oculos eorum: redde illis retributionem, Domine, secundum opera manuum ipsorum:* super vulnus est; quia vindicta plerumque solet dolorem vulneris mitigare. Et infra idem Hieremias ait: *Gaude et lætare, filia Idumææ, quæ habitas in Geth:*[1] *et quidem ad te pertransibit*[2] *calix: bibes, et inebriaberis.* Adhuc[3] super vulnus est; calix enim Domini remissio peccatorum est, quo sanguis effunditur, qui totius mundi peccata redemit. Hic calix inebriavit gentes, ne proprii meminissent doloris, sed veterem oblivisceretur errorem. Bona igitur ebrietas spiritalis, quæ turbare nescit corporis incessum, levare mentis novit vestigium.[4] Bona ebrietas poculi salutaris, quæ mœstitiam peccatricis abolet conscientiæ, jucunditatem vitæ infundit æternæ. Ideo Scriptura dicit: *Et poculum tuum inebrians quam præclarum est!*

Thren. III, 61-63. Ibid., 64. 2 1 3 Thren. IV, 21. 4 Ps. XXII, 5.

5. Medicamentum igitur super vulnus est; quia Dominus Jesus ipse medicus, qui vulnera nostra curavit, infundens vinum et oleum, et alligans vulnera Adæ illius, qui descendens ab Hierusalem, a latronibus vulneratus est. Caveat ergo unusquisque ne descendat ab Hierusalem; peccatis enim suis unusquisque descendit, et meritis adscendit. Aut quia fragiles sumus, qui descendit currat ad illum Samaritanum, custodem operis sui,[5] custodem Legis et gratiæ, ut vulneri suo possit invenire medicinam; qui alligaturam verborum cœlestium super vulnus imponat, dicens: *Pœnitentiam agite; appropinquavit enim regnum cœlorum.* Bona alligatura, quæ fracta animæ tuæ ossa connectat, et soliditate reparata, in pristinas vires reformet, ac discissos artus sine ulla sibi cicatricis offensione restituat.

5 Matth. III, 2.

Lectio S. Ambrosii.

161. Principes persecuti sunt me gratis, et a verbis tuis trepidavit cor meum.

Lectio Vulgata.

161. Principes persecuti sunt me gratis: et a verbis tuis formidavit cor meum.

6. De litteræ interpretatione satis pro captu nostro dictum putamus: adoriamur sancti Prophetæ versus considerare, quos Spiritu sancto revelante subjecit: *Principes persecuti sunt me gratis, et a verbis tuis trepidavit cor meum.* Si veterem repetamus historiam, et Saul, et Abessalon, et multi alienigenæ principes sanctum David persecuti sunt: sed nemo potuit de eo triumphare. Sunt et principes mundi, rectoresque tenebrarum, qui te in tuo pectore conantur opprimere, et persecutionum sæva intus operantur, promittentes regna terrarum, honores atque divitias, si fragili mente succumbas, et obediendum eorum imperiis arbitreris. Isti principes interdum gratis persequuntur, interdum non gratis. Gratis eum persequuntur, apud quem nihil suum inveniunt, et eum subjugare contendunt: non gratis persequuntur eum, qui se eorum dederit potestati, et in possessionem sæculi totus intraverit: in suos enim sibi jure dominatum vindicant, atque ab iis mercedem iniquitatis efflagitant.

A B

7. Bene hoc martyr dicit, quod injuste persecutionum tormenta sustineat, qui nihil rapuerit, nullum violentus oppresserit, nullius sanguinem fuderit, nullius torum[6] putaverit esse violandum: qui nihil legibus debeat, et graviora latronum sustinere cogatur supplicia:[7] qui loquatur justa, et non audiatur: qui loquatur plena salutis, et impugnetur, ut possit dicere: *Cum loquebar illis, impugnabant me gratis.* Gratis igitur persecutionem patitur qui impugnatur sine crimine: impugnatur ut noxius, cum sit in tali confessione laudabilis: impugnatur quasi veneficus, quia in nomine Domini gloriatur; cum pietas virtutum omnium fundamentum sit. Vere frustra impugnatur qui apud impios et infidos impietatis arcessitur, cum fidei sit magister.

C D 6 7 Ps. CXIX, 7.

8. Verum is qui gratis impugnatur, fortis debet esse et constans. Quomodo ergo subtexuit: *Et a verbis tuis trepidavit*[8] *cor meum?* Trepidare infirmitatis est, timoris atque formidinis. Sed est etiam infirmitas ad salutem: est etiam timor sanctorum. *Timete Dominum sancti ejus;* et: *Beatus vir qui timet Dominum.* Qua ratione *beatus?* Quia *in mandatis ejus cupiet nimis.* Pone ergo martyrem inter pericula constitutum; cum inde immanitas bestiarum ad incutiendum terrorem infremat; aliunde stridor candentium laminarum, et flamma fornacis ardentis exæstuet: ex parte alia personent tractus gravium cate-

8 E Ps. XXXIII, 10. Ps. CXI, 1.

[1] Ita cuncti mss. juxta Maurinos, atque editt. vett.; Rom. vero, *quæ habitas in terra Hus.* Et certe hic ei favet textus hebraicus, atque omnes versiones, excepta LXX interp.; hi enim vocem *Hus* non admittunt, sed locum exhibent in hæc verba, ἡ κατοικοῦσα ἐπὶ γῆς; ubi pro γῆς quin Ambr. legerit γῆθ, non est dubium. Alii tamen Codices addunt vocem οὖζ vel οὔς (Cf. Holmes ad h. l.). Nostri autem mss. A, N, P, *a* legunt *Gueth.*

[2] Mss. A, N, P, *a, transibit.*

[3] Maurini ac præcedenter Romani quoque Editores, *inebriaberis adhuc: supra vulnus est.* Sed veram lectionem nostri exhibent mss. A, N, P, *a,* quia vox *adhuc* ad Jeremiæ contextum non pertinet.

[4] Rom. edit. cum parte mss., Maurinis testibus, *levare mentis non novit vestigium.* Melius aliæ cum reliquis mss. omittunt negationem. *Vestigium* hic idem significat ac *pedes,* sive *gressus.*

[5] Omnes edit. ante maurinam, *corporis sui.* Omnes mss. *operis sui,* duobus exceptis, ut Maurini testantur, in quibus utrumque prætermissum est.

[6] « Mss. bene multi, *nullum justorum.* Sed ea varietas inde profecta est, quod in quibusdam mss. vox *nullius* ita dividebatur, ut posteriores litteræ voci sequenti adhærerent; unde in nonnullis etiamnum legimus. *nulli justorum:* quod cum aperte vitiosum sit, alii proprio marte reposuerunt, *nullum justorum.* » Ita Maurini. Nostri mss. A, N, P, *a* rectam exhibent lectionem.

[7] Mss. A, N, P, *a, graviora latronum supplitiis sustinere cogatur;* id est, cogatur pati graviora quam supplicia latronum; quod in martyribus verissimum fuit, qui acerbiora tormenta præ omnibus malefactoribus pati cogebantur. Ideo non improbabile est, hanc veram fuisse Ambrosii sententiam.

[8] Mss. A, N, P, *a, formidavit.* Verisimilius tamen est, Ambrosium hic iterasse *trepidavit,* ut supra; quod demonstratur etiam ex eo quod statim subdit.

narum; hinc carnifex cruentus adsistat: pone, inquam, circumspectantem omnia plena supplicii, deinde cogitantem mandata divina, illum ignem perpetuum, illud sine fine incendium perfidorum, illam pœnæ recrudescentis ærumnam; trepidare corde, ne dum præsentibus cedit, perpetuis se dedat exitiis; perturbari animo, dum futuri judicii rhomphæam illam terribilem quadam conspectus sui acie[1] contuetur. Nonne hanc trepidationem fiduciæ viri constantis æquabis? In eumdem concurrit effectum confidentia cupientis æterna, et divina trepidantis. Sit tamen fortior ille qui sperat: sit fortior qui præsumit.

9. Utinam ego talis esse merear, ut si forte persecutor ingruerit, non considerem supplicio-rum meorum acerbitates; non metiar tormenta, non pœnas; non cogitem ullius atrocitatem doloris, sed hæc omnia levia ducam; trepidem autem, ne Christus me neget, ne Christus excludat, ne me repellat de concilio sacerdotum, si indignum eo collegio judicaverit; videat magis licet permotum corporalium terrore pœnarum, plus tamen trepidantem futura judicia. Et si dixerit mihi: *Modicæ fidei, quare dubitasti?* porriget tamen dexteram, et insurgentis hujus sæculi fluctus mole turbatum, fida mentis statione firmabit.

Matth. XIV, 31.

Lectio S. Ambrosii.

162. Exsulto ego in verbis tuis, sicut qui invenit spolia multa.

Lectio Vulgata.

162. Lætabor ego super eloquia tua: sicut qui invenit spolia multa.

10. Sequitur versus secundus:[2] *Exsulto ego in verbis tuis, sicut qui invenit spolia multa.* Bona igitur trepidatio a verbis Dei, si exsultationem generat; qui enim trepidat a verbis Dei, postea exsultat in verbis Dei. Ergo qui habet in aula sua, corde videlicet suo, verba Dei, excludit sermones principum a corde suo; excludit timor timorem. Si enim ingressus quis balneas, solis deponit æstus, et calor excludit calorem; quanto magis divini judicii terror hunc terrorem excludit humanum; fervorem gratiæ sæcularis, gratiæ fervor æternæ?

11. Exsultat ergo qui habet verbum Dei; habet enim spolia multa, quæ Judæis abstulit: habet prostrati hostis exuvias. Sicut David abstulit Goliæ gladium, et ipsius gladio caput ejus exsecuit; sic verus David humilis atque mansuetus Dominus Jesus, intelligibilis Goliæ caput armis ipsius amputavit. Arma enim diaboli gentes erant: fide autem gentium vulneratus caput quod habebat, amisit. Detracta sunt spolia prostrato, vasa ejus direpta; quia alligatus est fortis. Vas diaboli caro erat hominis peccatoris: sed posteaquam in Christum credidimus, caro nostra cœpit esse vas electionis; ut habes de apostolo Paulo, qui ad gentes missus est, dictum a Domino Jesu ad Ananiam: *Vade, quoniam vas electionis mihi est.* Merito ergo vocatum nomen est Christi: *Velociter spolia detrahe, cito divide:*[3] *quia priusquam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, et spolia Samariæ contra regem Assyriorum.* Ergo rex Assyriorum, eorum scilicet quos vanos sua perfidia fecerat, amisit spolia quæ tenebat. Et ut iterum cognoscas, quia spolia Christus a diabolo, quæ in Adam ille invaserat, vindicavit; et Sabain viri excelsi[4] ad Dominum Jesum alligati vinculis transierunt, atque ipsum adorare cœperunt, quia captivam duxit captivitatem. Ideo caput ejus abstulit, ut ipse caput esset corporis interempti. Merito nunc gentes toto orbe caput regale circumferunt; quia membra sunt Christi.

Act. IX, 15. — Isai. VIII, 3, 4.

12. Cognovisti de nationibus: cognosce etiam de Judæis, quibus Dominus Jesus abstulit spolia; hoc est, regnum cœlorum abstulit, et dedit genti facienti fructum ejus. Abstulit virtutem panis, et virtutem aquæ, prophetam, et admirabilem consiliarium, et prudentem architectum, et sapientem auditorem. Illis abstulit, nobis dedit. Merito *exsulto.... sicut qui invenit spolia multa.* Sine labore meo inveni spolia quæ non habebam. Inveni Heptateuchum,[5] inveni Regnorum libros, inveni prophetarum scripta, inveni Esdram, inveni Psalmos, inveni Proverbia, inveni Ecclesiastem, inveni Cantica Canticorum, inveni admirabilem consiliarium Christum, inveni Paulum prudentem architectum, inveni sapientem auditorem populum Christianum, qui novit ea quæ leguntur, audire; ille enim audit qui ea quæ audit, intelligit. Lex spiritalis est. Non illam audit Judæus, qui audit corporaliter; sed ille audit, qui audit in spiritu. Habent illi libros sed sensum librorum non habent. Habent prophetas, sed non habent quem illi prophetaverunt. Quomodo enim habent, quem non receperunt? Ideo cum Moyse et Elia mihi apparuit, quia ab illis recessit. Multa habet spolia qui habet Dei Verbum. Habet resurrectionem, habet justitiam, virtutem atque sapientiam, habet omnia; quia in ipso constant omnia. Hebræi spoliaverunt[6] Ægyptios, et vasa eorum abstulerunt: Judæorum spolia habet populus Christianus, et totum habemus quod illi habere se nesciebant. Illi aurum et argentum materiale

Isai. II, 1 et ss. — Exod. XII, 26.

1 Reg. XVII, 51.

[1] Animadvertunt Maurini: « Sic mss. complures: Alii autem, et omnes editt., *quadam conspectus specie contuentur.* Utrumque non male. Quod vero eædem edit. consequenter legunt: *Nonne ad hanc trepidationem fiduciæ viri constantis, æqualis in eumdem concurrit effectum* etc.; hinc sane aut nullus, aut multum confusus sensus erui poterat; quapropter locum ex mss. restituimus ». Mss. A, N, P, *a*, priori loco habebant *conspectus speciem*, quam postremam vocem serior manus emendavit in *specie*.

[2] Mss. A, N, P, *a* omittunt *secundus*, et postea etiam *ego*.

[3] Nonnulli mss. cum textu hæbr. et plerisque versionibus, *cito prædare*. Sed alii magno numero, et cunctæ edit., *divide cito*: quibuscum faciunt LXX, apud quos legas, ὀξέως προνόμευσον. (Edit. Maur.)

[4] Omnes edit., *et Saba dona adduxit: viri excelsi* etc. Sed verisimile est verba quæ in mss. desunt, addita fuisse, ut allusio fieret ad Ps. LXXI, 10, cum forte ad Esai. 45. 14 tantum alludatur. (Edit. Maur.)

[5] Per *Heptateuchum* intellige priores 7 vet. Testam. libros; ita tamen ut *Judices* ac *Ruth* unico libro comprehendantur. Etenim hunc illi tamquam partem aut appendicem ab Hebræis adjungi solitum docet Joseph lib. II *contra Appionem*, Origenes *Philoc.* cap. 3 et alii post ipsos. (Edit. Maur.)

[6] Mss. A, N, P, *a*, *expoliaverunt*.

abstulerunt: nos aurum mentis accepimus, nos adquisivimus cœlestis sermonis argentum.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
163. Injustitiam odio habui, et abominatus sum: legem autem tuam dilexi.	163. Iniquitatem odio habui, et abominatus sum: legem autem tuam dilexi.

[1] 13. Sequitur versus tertius:[1] *Injustitiam odio habui, et abominatus sum: legem autem tuam dilexi.* Merito odit injustitiam qui habet arma justitiæ. Hebræus cum haberet hæc arma, hoc est, Legem et prophetas, murem abominabatur mortuum; quia Lex dicit: *Omnis qui tetigerit* Num. XIX, 11. *mortuum.... immundus erit;* et humanitatis suprema negabat officia defunctis; sed Legi non est mortuus, nisi qui injustus est. Hæc est immunditia justi, quæ iniquitas. Quid enim immundius, quam mentem, qua nihil homini pretiosius est datum, turpibus commaculare criminibus, et atrocibus efferare commentis? Quid illis prodest quod mortuum hominem visere reformidant? Utinam vita eorum non pol- [2] lueret[2] appropinquantem, quorum mors contaminare neminem potest. Mors nemini nocet: utinam vita non noceat! Contagium enim colluvionis consortium iniquitatis est. Quomodo ergo contaminare potest, qui iniquus esse jam non potest; cum etiamsi fuit, tamen esse desivit? Fuge ergo iniquitatem, ne te comprehendat. Fuge injustitiam, quæ viventes adhuc mortuos facit.

14. Sed nemo fugit iniquitatem, nisi qui diligit æquitatem; et ideo ait: *Legem autem tuam dilexi.* In lege æquitas est, si spiritalem accipias legem, si consurgas cum Christo, et ibi altare sacrosanctum illud cœleste consideres, non altare terrenum, quod hostili depopulatione destructum est. Si illam Hierusalem spectes, quæ in cœlo est, non istam quæ a populo Judæorum frequentabatur in terris, quæ propter incolarum perfidiam a Romano exercitu triumphata, injecto flagravit incendio. Si intuearis in illum principem sacerdotum, de quo scriptum est: *Habentes itaque magnum sacerdotem egressum de cœlis,* Heb. IV, 14. *Jesum Filium Dei, teneamus confessionem fidelem:* qui quotidie advocatus pro nobis est apud Patrem; ut pro quibus in diebus carnis suæ misericordi est compassus affectu, pro his operetur remissionem quotidie peccatorum. Quæ enim spes alia generi humano, nisi omnium viventium delicta donentur? Ille ergo princeps solus est sacerdotum, cui adstant pii sacerdotes, in cœlestium sacrarium illud altissimum merito proprii cruoris ingressi. Illa ergo lex diligenda, in qua verus Hebræus liber ab omni servitute vitiorum est; in qua magnum sabbatum, et inoffensa requies defunctorum; in qua mortui populi semen resuscitatur non commixtione, sed redemptione fraterna. Secundum hanc ergo legem odio habet sanctus injustitiam, non injustum qui potest sæpe converti; nec mortuorum reliquias, sed mortuam iniquitatem exsecratur, et refugit.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
164. Septies in die laudem dixi tibi super judicia justitiæ tuæ.	164. Septies in die laudem dixi tibi, super judicia justitiæ tuæ.

15. Sequitur versus quartus: *Septies in die laudem dixi tibi super judicia justitiæ tuæ.* Et numero quidem studium sanctæ devotionis exprimitur: sed puto magis quod purus, et quietus, ac vacuus ab omni onere delictorum declaretur affectus; ut sine ullo iracundæ imprecationis, aut flagitiosæ cupiditatis incendio deferatur oratio; nihil quod alii noceat postulemus; nihil quod nos sæcularibus petitionibus decoloret. Laudemus in hymnis et canticis, vera semper et justa ea quæ de divinis canimus laudibus, confitentes. Non sit anceps et dubia sententia: non discolor mentis intentio, non materialibus negotiis occupata a propositi spiritalis exsecutione deflectat. Justificetur semper justitia Dei tranquillo animo, non otio feriato.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
165. Pax multa diligentibus nomen tuum: et non est illis scandalum.	165. Pax multa diligentibus legem tuam: et non est illis scandalum.

16. Sequitur versus quintus: *Pax multa diligentibus nomen tuum: et non est illis scandalum.* Supra diximus quia caritas excludit timorem: nunc dicimus quia excludit omnem perturbationem. Etenim qui Deum diligit, profunda est in eo confirmatæ mentis tranquillitas. *Aqua,* inquit, *multa excludere non poterit caritatem, et flumina non inundabunt eam.* Multa aqua diversarum est Cant. VIII, 7 passionum, et flumina sæcularium cupiditatum corporalibus motibus incitata, quæ tamen murum caritatis subvertere non possunt. Ideoque caritate fundatus dicit: *Torrentem pertransivit anima nostra.* Numquid aqua maris excludere Moysis Ps. CXXIII, 5. potuit caritatem? Et ut secundum litteram tibi psalmorum series suffragetur, nempe diligens Deum, tutum sibi credidit iter esse per maria. Qui autem non dilexerunt Deum, hi demersi fluctibus dignum sacrilegiis suis exitum pertulerunt. Elias atque Elisæus Jordanem transmiserunt pede; et hæc fuit nimiæ merces et gratia IV Reg. II, 8. caritatis. Hi igitur ut transirent aquas fluvii Jordanis, passionum fluenta nostrarum mentis prius vestigio transierunt. De hac aqua dicit Dominus: *Si transeas per aquam, tecum sum;* [3] *et flumina non inundabunt te.* Adest suis justis Isai. XLIII, 2. semper cum aliquibus teruntur[3] adversis; si tamen transeant mente constanti, non dubitanti; non fidei turbentur incerto.

17. Transi ergo et tu fidelis animi directione, si divinam vis tibi adesse præsentiam; si non solum pax, sed etiam multa pax sit in animo tuo, nulla te prælia diversæ cupiditatis impugnent, non iracundia stimulet, non libido; et

[1] Mss. A, N, P, *a* omittunt *tertius,* sicut et subsequenter, *quartus, quintus* etc.

[2] Ita mss. omnes, et Rom. editio, quod etiam cum sequentibus belle congruit. Editt. tamen vet., *Utinam vitia eorum non polluerent.* (Edit. Maur.)

[3] Idest, ita opprimuntur, ut veluti confringantur.

si est pugna, tamen foris, non intus sit. Præliare adversus persequentes, licet et ipsis silentio sæpe cedendum sit, quia tibi vincunt. Illorum potentia tua victoria est. Tunc denique triumphantur, cum se vicisse crediderint. Non ergo te impugnet avaritia, non cupiditas exagitet, non tristitia dejiciat, non inflammet libido, non resupinet superbia, non curvet ambitio, non formido consternat. Pax multa abundet tibi, quæ exsuperat omnem mentem, secundum Apostoli
Philip. IV, 7. sententiam; quo nihil pulchrius dici potuit. Summus enim sapientiæ finis est, ut simus mente tranquilla; non commentitiis poetarum fabulis lubricus turbetur affectus. Summus finis est justitiæ, ut iniquitas mentem justi movere non possit. Virtutis totius hic finis, et corporeæ ipsius
1 fortitudinis, ut confecto bello, pacem reformet.[1] Paci ergo et ipsa plerumque militat fortitudo bellandi: nemo ergo pacificum turbet affectum.

18. Multa generantur ad perturbationem hominis: et uxor plerumque decepta serpentis insidiis animum viri exagitare conatur: et pater fidem filii frequenter irridet: et vir conjugis suæ mentem tentat opprobriis. Sed in his omnibus superat justus, et dicit: *Quis nos separabit a caritate Christi? Tribulatio, an angustia.... an*
Rom. VIII, 35. *persecutio?* Quoties ipsa benefacta crimini dantur? Quoties virtus opprobrio ducitur? Quoties ipsa ingrata est gratia? Vendidit justus facultates suas, dispensavit pauperibus, nihil sibi reliquit: contemnitur plerumque in ipsa Ecclesia; quia dives esse desivit, sicut scriptum est: *Si dederit vir omnes facultates suas in ca-*
Cant. VIII, 7. *ritate, contemptu contemptus erit.* Non ergo moveatur; non enim mercedem hujus sæculi, nec gratiam, sed vitæ quæsivit æternæ. Non indignetur, quia homines pecuniis magis quam operibus bonis deferunt. Nam si ei propter bonum opus in hoc sæculo deferatur, et hujus studii fructum hic adipiscatur, dicitur de eo: Percepit
Matth. VI, 2. mercedem suam. Habet quidem opus bonum, et hic gratiam: sed brevis portio emerendæ salutis est. Serva futuris mercedem tuam; et istius sæculi opprobria incrementa mercedis tuæ judica. Cogita semper Apostolicum illud, quod *Indignæ sint passiones hujus temporis ad super-*
Rom. VIII, 18. *venturam gloriam.* Nullis ergo justus frangatur injuriis, nullis moveatur periculis, nullis tentetur procellis; sive mors ingruat, sive vita, sive angeli cœlorum. Neque dejiciatur adversis, neque extollatur secundis. Nusquam sit ejus infirmus affectus. Et mors tentat, et vita tentat: cave scandalum.

19. Qui pacem habet, quæ omnem mentem superat, magnus est; non est de pusillis istis. Ideo scandalum pati non debet, quia pusillorum est exagitari scandalo. Unde et Dominus ait: *Quicumque scandalizaverit unum de pusillis istis minimis.* Non solum pusillos, sed etiam minimos
Matth. XVIII, 6. dixit, quos perturbant scandala; et ideo gravi obnoxius pœnæ est, ut legisti, quicumque turbaverit infirmæ mentis infantiam. Sicut enim graviori dignus supplicio est qui persuaserit crimen infantulo, et incautam præcipitarit ætatem; ita qui invalidum, et insipientem, et improvidum circumscripserit persuasione erroris, aut exagitatione cordis affectum. Vis scire quam infirmus sit qui scandalizatur? *Non manducabo,* inquit, *carnem.... ne fratrem meum*[2] *scandalizem.*
I Cor. VIII, 13. Quanta infirmitas, et quædam infantia animi, ut eum etiam esca fratris exagitet! Unde non potest homini esse præcipitium, quando etiam hinc est periculum?

20. Et quod pejus est, infirmitas hujusmodi serpit in multos. Vides inopem justum; tentaris: vides divitem iniquum; tentaris: vides sine liberis sanctum; tentaris: vides liberis, honoribus, laudibus sæcularibus abundantem injustum; tentaris. Quantæ foveæ, quanti laquei, et quod est gravius, qui plurimos strangulent! In Sodomitana urbe vix unus Lot qui non tentaretur, inventus est, cujus tamen uxor non potuit tentationis laqueos evadere. Hebræorum populus maria transivit; sed non potuit tentamenta transire. Tentati sunt omnes præter Jesum, et Caleb; qui ideo de senioribus terram repromissionis[3] introire meruerunt, quia fuerunt tentationis expertes. Nec Aaron introivit, nec Maria; quia et ipsi tentati sunt. Nec Moyses introivit, quia dux erat populi qui tentabatur: typus Legis quæ excludere tentamenta non poterat, non poterat in terram resurrectionis inducere; quia ista Evangelio gratia debebatur. Lex pacem non potuit dare; ideo Moyses quoad vixit, semper præliatus est;[4] semper Legis populus in ancipiti bellorum est: Jesus autem Nave plebis animos profunda pace composuit; quoniam qui sub Lege est, agitatur incertis; qui sub Evangelio, audit dicentem: *Pacem relinquo vobis: pacem meam do vobis.* Ideoque diligentibus non est
Joan. XIV, 27. scandalum.

21. Accipe aliter: crux Domini Judæis scandalum, Græcis stultitia est. Scandalum est perfido, quia dicit Judæus: Ergo hic Deus est qui homo visus est; hic Deus est qui jejunavit; hic Deus est qui vapulavit; hic Deus est qui crucifixus est; hic Deus est qui de cruce descendere, et se liberare non potuit? Denique hoc dicebant tempore Dominicæ passionis: *Descendat de cruce, et credimus ei. Confidit in Deo: liberet nunc eum, si vult.*[5] Non te ista
Matth. XXVII, 42, 43. tentent, non te ista perturbent, non in animum tuum hujusmodi se ingerant cogitationes. Ubi pax, et multa pax; ibi crux Christi non

[1] Editt. vet. et Paris quædam, *ut corporea ipsius fortitudinis efficiat miles bella.* Rom. cum mss. in lectionem nostram consentiunt; nisi quod illa vocem *miles* transtulit in membrum sequens hoc modo, *miles pacem reformet:* sed ea mutatio non admodum sensui necessaria est. (Ed. Maur.)

[2] Mss. A, N, P, *a* omittunt *meum.*

[3] Mss. A, N, P, *a, resurrectionis;* quæ lectio inde orta videtur, quia *terram resurrectionis* legitur subsequenter.

[4] Mss. A, N, P, *a, præliator semper est.*

[5] Mss. A, N, P, *a, si vult eum;* sed vox *eum* erasa est e cod. N. Vide de hac lectione cap. IV, n. 12 *de Joseph.*

opprobrio, sed saluti est. Non fuit opprobrio Petro crux Christi, quæ[1] tantum ei gloriæ dedit, ut inversis Christum honoraret vestigiis, metuens ne si ea specie crucifixus esset, qua Dominus, affectasse Domini[2] gloriam videretur. Crux ergo opprobrium perfido; fideli autem gratia, fideli redemptio, fideli resurrectio est; quia pro nobis passus est Dominus; quia illo nos redemit sanguine, illa ad paradisum resurrectione revocavit. Qui hæc credit, quomodo potest turbari cui spes regni cœlestis adsurgit?

Lectio S. Ambrosii.
166. Exspectabam salutare tuum, Domine, et præcepta tua feci.

Lectio Vulgata.
166. Exspectabam salutare tuum, Domine: et mandata tua dilexi.

22. Sequitur versus sextus: *Exspectabam salutare tuum, Domine, et præcepta tua feci.* Qui exspectat, sperat. Caritatem ergo spes præcedit, sequitur salus. Spes igitur præcurrit effectum: ideo qui exspectavit salutem a Domino, præcepta Domini fecit. Unde et Dominus appellat amicos in Evangelio, non servos, qui sua præcepta fecerunt. Qui diligit enim, facit; et qui fecerit, merito dilectionis remuneratione donatur. Joan. xv, 14, 15.

Lectio S. Ambrosii.
167. Custodivit anima mea testimonia tua: et dilexit ea nimis.

Lectio Vulgata.
167. Custodivit anima mea testimonia tua: et dilexit ea vehementer.

23. Sequitur versus septimus: *Custodivit anima mea testimonia tua: et dilexit ea*[3] *nimis.* Plus est diligere, quam custodire: et supra diximus quia custodire interdum necessitatis est, vel timoris; diligere, caritatis. Ideo cum hic dixisset *Custodivi*, adjecit *Dilexi;* ut custodia amantis fuerit, non timentis. Qui nimium diligit, nimium custodit.

Lectio S. Ambrosii.
168. Servavi præcepta tua et testimonia tua; quoniam omnes viæ meæ ante te, Domine.

Lectio Vulgata.
168. Servavi mandata tua et testimonia tua: quia omnes viæ meæ in conspectu tuo.

24. Sequitur versus[4] octavus: *Servavi præcepta tua et testimonia tua; quoniam omnes viæ meæ ante*[5] *te, Domine.* Beatus qui potest dicere: *Omnes viæ meæ ante te;* qui nolit abscondere omnes cogitationes suas, omnes actus suos: abscondebat Adam viam suam; abscondebat Eva post culpam; abscondebat Cain necem fratris. In affectu habemus abscondere, non in effectu. Plena abscondentis perfidia, etsi apud Deum nulla sit latebra. Ideo Ecclesia in Canticis sua ei secreta monstrabat, dicens: *Adsumam te, et inducam te in domum matris meæ, et in secretum ejus quæ concepit me.* Nam etsi Deus omnia videat cordis occulta; bonum tamen est ut unusquisque animam suam ei aperiat et expandat, et tamquam lumini, vel calori ejus occurrat. Nec immerito gloriatur Ecclesia, dicens: *Ego eram in oculis ejus tamquam inveniens pacem;* quoniam vias suas prodere non timebat. Cant. viii, 2. Ibid., 10.

Justi ergo est ista vox: *Oculi* enim *Domini super justos.* Itaque Domino Jesu Christo, qui est via et veritas, bene hoc dicitur ab iis qui illam veram viam fide, moribus actuque desiderant convenire: *Omnes viæ meæ coram te, Domine.* Nulla enim potest via esse bona, nisi quam tu illuminandam tui visitatione luminis judicaveris: cui est honor, gloria, laus, perpetuitas a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen. Ps. xxxiii, 16.

SERMO VIGESIMUS-SECUNDUS.

ת Tau.

INCIPIT littera *Tau,* quæ latina interpretatione significat *Erravit:* alia interpretatio habet *Consummavit.* Quid est erravit? Vigesima secunda littera est, quæ apud Hebræos est ultima. Psalmo autem isto, hoc est, centesimo octavo decimo, profectum hominis diximus significari, qui doctrinæ moralis magisteriis eruditus, deponeret omnem inexercitatæ mentis infantiam; adsumeret autem veterani consilii scientiam, et prudentiæ senilis ætatem. Ubi autem error est, culpa signatur. Hic ergo est profectus finis, ut etiam culpæ sit. Sed vide quid interpretetur. *Erravit,* inquit; non errat, sed *erravit.* Errasse præteriti est temporis: errare, præsentis. Qui erravit, desivit errare, et veterem condemnat errorem. De eo enim dicitur *erravit,* qui in errore jam non sit; nam is qui adhuc in errore permaneat, non errasse dicitur, sed errare: errare enim permanentis in vitio est; errasse, corrigentis est lapsum. Sup., in prolog. hujus psal

2. Denique emendator morum ait: *Eramus enim aliquando insipientes, increduli, errantes in desideriis et voluptatibus.* Non dixisset utique: *Eramus aliquando insipientes,* nisi qui adeptus esset postea sapientiæ disciplinam. Neque dixisset: *Eramus errantes,* nisi qui superiorem deposuisset errorem. Denique ut abolitum lapsum doceret, nec ullum offensionis resedisse vestigium, ait: *Cum autem benignitas et humanitas apparuit salvatoris nostri Dei,*[6] *non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos; sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti.* Veteri igitur errore deposito, et Spiritu sancto, atque omni morum emendatione renovatus, dicit: *Eramus enim aliquando errantes.* Vides ergo quia errori renuntiasse non vitii, sed profectus est, Tit. iii, 3. 6 Ibid., 4, 5.

[1] Mss. A, N, P, *a, crux Domini, qui.*
[2] Mss. A, N, P, *a, affectasse se.*
[3] Mss. A, N, P, *a, illa.*
[4] Mss. A, N, P, *a* omittunt *versus.*
[5] Mss. A, N, P, *a, coram,* ut subsequenter habet ipse Ambr.
[6] Mss. A, N, P, *a* omittunt *Dei.*

3. Postremo ipse te doceat Dominus Jesus, si humanis consiliis vel sententiis non putas esse credendum. Namque in Evangelio suo ipse adseruit quod pastor reliquit nonaginta et novem oves, et unam requirit quæ erraverit. Centesima ovis est quam dicit errasse: perfectio et plenitudo numeri ipsa te instruat et informet. Non immerito ceteris antefertur; quia plus est a vitio se revocasse, quam prope vitia ipsa nescisse. Imbutos enim vitiis animos exuere frænis cupiditatum atque emendasse, non solum perfectæ virtutis, sed etiam cœlestis est gratiæ. Emendare etenim futura adtentionis humanæ est: præterita damnare[1] divinæ est potestatis. Denique inventam pastor ovem humeris imposuit suis. Agnoscis utique mysterium, quomodo ovis lassa reficiatur; quia non potest aliter humana conditio lassa recreari, nisi sacramento Dominicæ passionis, et sanguinis Jesu Christi, *cujus principatus*[2] *super humeros ejus:* in illa enim cruce infirmitates nostras portavit, ut ibi omnium peccata vacuaret. Merito gaudent angeli; quia is qui erravit, jam non errat, jam suum est oblitus errorem.

Luc. xv, 4. 1 *Ibid.*, 5. 2 Isai. ix, 6.

4. Non error igitur, sed consummatio est, ut altera docet interpretatio. Consummatio autem perfectio disciplinæ est. Unde et Hieremias in suis Threnis sub hac littera ait: *Defecit iniquitas tua, filia Sion: non adjiciet te expellere adhuc. Visitavit iniquitates tuas, filia Edom: revelavit super peccata tua.* Advertis quoniam iniquitas non potuit sine Dei visitatione deficere, nec plena esse correctio, nisi per gratiam Domini Salvatoris? Quomodo autem deficiat iniquitas, audi dicentem Ecclesiam: *Exui tunicam meam; quomodo induam eam? Lavi pedes meos; quomodo inquinabo eos?* Veteris igitur hominis vestimentum vitiis erroris intextum, in lavacri regeneratione depositum, nescit quomodo possit induere; studio enim correctionis inoleverat oblivio peccatorum. Tanta vis consummatæ emendationis est, ut in quamdam pueritiæ redeat spiritalis ætatem, quæ vias erroris ignoret, crimen etiamsi velit, non possit admittere; quia desueverit usum nosse peccandi. Et jam de hujus litteræ interpretatione satis dictum arbitror: nunc cognoscamus ex subditis, quæ sit viri consummati sententia.[3]

Thren. iv, 21. Cant. v, 3. 3

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
169. Appropinquet oratio mea in conspectu tuo, Domine: secundum verbum tuum mihi tribue intellectum.	169. Appropinquet deprecatio mea in conspectu tuo, Domine: juxta eloquium tuum da mihi intellectum.

5. Itaque sic ait: *Appropinquet oratio mea in conspectu tuo, Domine: secundum verbum tuum mihi tribue intellectum.* Volare facit orationem bona vita, et dat alas precibus spiritales, quibus sanctorum ad Deum evehatur oratio. Sed et spiritus quo oramus, sublevat precem justi; maxime si corde contrito compatiens eam commendet affectus. Consummati autem viri ista est confidentia. Denique ipse David in superioribus istius Psalmi lucernam suis pedibus requirebat, ne in hoc itinere terreno ambulans posset errare. Nunc autem quasi jam in fine et processu positus, consummato viandi munere, totus adsurgit. Et orationem suam dirigit in cœlestia: mittit eam in conspectum Domini Salvatoris, dans illi flabra justitiæ, sapientiæ flamina, remigia devotionis et fidei, innocentiæ puritatisque subsidia: peccato enim gravescit oratio, et longe fit a Deo. Tanto autem plus gravatur, quanto improbabilior[4] est vita deprecantis. Innocentium autem adscendit oratio, et gemitus compatientis affectus, si Ægyptium lutum oderint, et operari terrena declinent. Denique sic legisti, quod Hebræorum qui dura Ægyptiorum imperia ferre non poterant, et ut gravia, ita et lutulenta opera indigna sui nobilitate generis recusabant, gemitus et vox adscenderit ad Dominum Deum nostrum. Adscendit enim oratio; quia etsi operabantur, tamen operabantur inviti. Descendebat itaque ad illos Dei misericordia, quia illorum ad Deum adscendebat devotio.

Sup. v. 105. 4 Exod. ii, 23.

6. Adscendebat itaque non corporaliter; neque enim propheta tantus precationem suam petebat Deo corporaliter appropinquare: nam qui ita putat, utique is Deum certo in aliquo loco ac sede concludit, ut diffusiorem locum in quo Deus sit, arbitretur; cum utique invisibilis, ineffabilis, incomprehensibilis impleat omnia, et divinitatis in eo habitet plenitudo. Legi Moysen appropinquasse Deo, cum Legem acciperet: sed solita David verecundia non semetipsum, sed orationem suam Deo appropinquare postulat; ut videatur ordo quidam esse distinctus, quod ii qui perfectiores sunt, ipsi appropinquent Deo, sequentis autem ordinis justi viri satis habeant si eorum appropinquet oratio.

Exod. xxiv, 18.

7. Ex usu autem nostri sermonis consideremus quid sit appropinquare. Constitue magistrum, atque discipulum: si discipulus studiosius magistri vel hausit ingenium, vel præcepto intendit, ita ut ad similitudinem operis ejus atque doctrinæ proxime videatur accedere; nonne dicere solemus quod appropinquavit magistro? Ergo et tu, si imitatorem te præbeas Christi, sicut ille qui ait: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi;* si dolum nescias, mendacium oderis,

I Cor. iv, 16.

[1] Veteres editiones ac pars mss., quos inter nostri A, N, P, *a, donare.* Alii mss., testibus Maurinis, ac editiones romana et maurina, *damnare,* quæ lectio etsi prima fronte aliquanto obscurior, tamen genuina habenda est. Sensus autem hic est, quod per gratiam Dei qua homo sua præterita damnat, divina utitur ipse auctoritate. Veteres editiones cum parte mss., non tamen nostri A, N, P, *a,* habent etiam postea *conditio lapsa* pro *conditio lassa,* quod respondet præcedenti *ovis lassa.*

[2] Mss. A, N, *principium.*

[3] « Septem mss., *quæ sit viri consummati fiducia.* Pro hac lectione facit, quod paulo post in omnibus mss. et edit. habetur: *consummati autem viri ista est confidentia* ». Ita Maurini editores. Sed non improbabile est, ex his postremis verbis veterem aliquem librarium ansam arripuisse vocem *sententiam* in *fiduciam* commutandi.

[4] Omnes edit. ante maurinam, *quanto improbior;* sed mss. omnes, *quanto improbabilior.*

veritatem sequaris, justitiam non refugias, diligas castimoniam; appropinquasti Christo, et per Christum Deo. Ipse enim est via, qua pervenitur ad Patrem, qui apud Patrem semper est.

8. Didicimus quid sit appropinquare orationem, hoc est, elevetur actibus nostris. Si elevas actus tuos, elevasti orationem tuam. Qui novit elevare manus suas, dirigit orationem suam in conspectu Dei, sicut infra legisti: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Elevatio*
Ps. CXL, 2. *manuum mearum sacrificium vespertinum.* Hæc utique oratio ad vitam, alia oratio in peccatum:
Ps. CVIII, 7. *Et oratio ejus fiat in peccatum.* Et tu si sæcularia petas, si flagitiosa postules, oratio tua non ad Deum dirigitur, sed in peccatum. Ideoque intellige quæ petas.

9. *Secundum,* inquit, *verbum tuum mihi tribue intellectum.* Adverte quid postulet. Non intellectum generaliter dixit, sed intellectum secundum verbum Dei: est enim intellectus ad mortem, sicut est prudentia ad interitum. *Filii hujus sæculi prudentiores sunt quam filii lucis in hac*
Luc. XVI, 8. *generatione.* Sed prudentia ista quæ sæculi est, ad vitam non suffragatur æternam. Circa honores, circa lucella est, quæstibus coacervandis intenta, non meritis comparandis. Postremo circa elementa mundi est phalerata magis quam vera sapientia; ut est philosophia omnis quæ aliena quærit, cum sua nesciat: scrutatur cœli plagas, mundi spatia rimatur, quæ sibi prodesse nihil possunt: Deum ignorat, quem solum deberet inquirere.

10. Ideo verus sapiens dicit: *Si quis videtur sapiens esse inter vos in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens; sapientia enim hujus mundi stul-*
I Cor. III, 18, 19. *titia est apud Deum.* Elaborandum est igitur ut in hoc sæculo stulti simus: nihil nobis cum philosophia, ne quis fidem nostram per elementa mundi hujus traducat a vero; ne quis adsertionem nostram per philosophiam deprædetur. Sic enim arianos in perfidiam ruisse cognovimus, dum Christi generationem putant usu hujus sæculi colligendam. Reliquerunt Apostolum, sequuntur Aristotelem. Reliquerunt sapientiam quæ apud Deum est: elegerunt disputationis tendiculas, et aucupia verborum secundum dialecticæ disciplinam, cum clamet Apostolus: *Ne quis vos deprædetur per philosophiam, et inanem*
1 *seductionem, secundum traditionem*[1] *hominum, secundum elementa hujus mundi, et non secundum*
Coloss. II, 8. *Christum.*

11. Utinam possim imitari illam stultitiam, qua sim sapiens; illum virum habentem amplas possessiones, sed negligentem fructuum, intentum Deo; illum virum, qui honores etiam delatos sibi respuat, doctrinam philosophiæ non requirat; etiamsi ante cognovit, tamen scire dissimulet, non requirendo dediscat; non quærat quæ sua sunt, sed aliis sua conferat, sibi adquirat æterna! Hic potest dicere: *Secundum verbum tuum mihi tribue intellectum,* id est, non secundum philosophos, non secundum causidicos, non secundum mercatores hujus sæculi, non secundum architectos domorum: sed secundum verbum tuum, quod est veræ sapientiæ bonorumque operum fundamentum; ut super illud constituat propheta aurum cordis sui, argentum sermonis sui, lapides pretiosos operationum suarum; ut opus suum labi et perire non possit.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
170. Intret postulatio mea coram te: secundum verbum tuum libera me.	170. Intret postulatio mea in conspectu tuo: secundum eloquium tuum eripe me.

12. Sequitur versus secundus: *Intret postulatio mea coram te: secundum verbum tuum libera me.* Vide ordinem. Primum dixit: *Appropinquet oratio mea:* postea intellectum poposcit, *secundum verbum:* tertio ait: *Intret postulatio mea coram te.* Nonne quodam Dominus nos invitat usu, et suscipere dignatur affectu? Nonne cum aliquem de primariis viris desideras convenire, primum ad ejus domum appropinquas; postea quæris informari atque instrui, ut cognoscas mentem patrisfamilias; deinde ut ejus domum ingrediaris, imploras, ne quis te abjiciat et excludat? Pulsa ergo et tu regiam illam cœlestem: pulsa non manu corporis, sed quadam orationis[2] tuæ dextera. Non sola manus corporis pulsat: pulsat et vox; scriptum est enim: *Vox fratris mei pulsat ad januam.* Pulsamus et digito. Denique et Thomas digito meruit januam resurrectionis aperire. Et tibi dicit Jesus: *Infer digitum tuum huc.... et mitte manus tuas*[3] *in latus*
3 *meum: et noli esse incredulus, sed fidelis.* Pulsa
Cant. V, 2. Joan. XX, 27. ergo digito, si non potes tota manu. Pulsa januam. Christus est janua, qui ait: *Per me si*
Joan. X, 9. *quis introierit, salvabitur.*

13. Cum hanc igitur januam pulsaveris, vide quomodo ingrediaris; ne forte et jam ingressus, extra conspectum regis sis. Multi ingrediuntur palatia, et non statim regem istum terrenum vident; sed frequenter observant, ut aliquando videre mereantur. Nec præsumunt videndi copiam; sed jussi repræsentatur, et precem fundunt, ut cum benevolentia suscipiantur. Primus sui sermonis ingressus est, ne quid titubet, ne quid offendat. Quanto magis rogandus est Deus, ut ostium misericordiæ suæ nostra ingrediatur oratio? Denique et Paulus rogat ut aperiatur sibi ostium verbi ad loquendum mysterium Christi.
Coloss. IV, 3

14. Sed quia Græcus habet, Εἰσελθέτω ἀξίωμά μου, hoc est, *Intret dignitas mea;* licet potuerit et scriptor errare, et fecerit[4] ἀξίωσις, hoc est, 4
deprecatio; tamen hoc quoque explanemus, ut

[1] Mss. A, N, P, *a, traditiones.*

[2] Omnes edit. ante maurinam, *rationis.* Melius omnes mss., *orationis.*

[3] Mss. non pauci, Maurinis testibus, ac nostri A, P, *et mitte in manus meas et latus meum.* Sed eadem manus codicem P correxit ut in textu.

[4] Subjectum verbi hujus *fecerit* non est præcedens *scriptor,* id est librarius, sed *psalmi auctor.*

possumus. Nempe cum hominem regem rogas,[1] dicis ut contemplationem habeat honoris tui, tangat eum tuæ contemplatio dignitatis; ut aut misereatur, si venia est postulanda; aut deferat pro ordine dignitatis. Et quid dicam, rogas? Sic unusquisque ingreditur, ut dignitatibus deferatur. Recte ergo et devotus Deo dicit: *Intret dignitas mea coram te.* Habet et Christianus dignitatem suam, qui tanto imperatori militat.

15. Sunt maximæ et veræ fidei dignitates; sunt honorum diversi et apud Christum ordines. *Posuit Deus in Ecclesia primo apostolos, secundo prophetas, tertio doctores.* I Cor. XII, 28. Sed istæ administrantium dignitates. Sunt etiam privatorum, ut est pietas, justitia, sobrietas, castimonia, disciplina. Sunt etiam oratonis dignitates: si pro vidua roges, si roges pro pupillo, si roges pro misericordi, si roges pro nimium devoto ac fideli: si roges in tribulatione, roges cum dolore, si mœsto et ipse qui rogas compatiaris affectu, intrat oratio tua Dei gratiam: intrat domum ejus, si tecum Ecclesia deprecetur, si populus universus imploret, ut Domini inclinet favorem.

16. Quid autem rogat? Ut eruatur, ut liberetur; eo quod jam diu adversus nequitias spiritales, adversus tentamenta hujus sæculi prælietur; eo quod grave est satis longævo cursu istius vitæ[2] diuturnam sustinere militiam. Denique et infra dicit: *Heu me quod incolatus meus prolongatus est!* Ps. CXIX, 5. Ingemiscit enim quod indefessas jugi labore tendat excubias; et ideo petit a tot adversantibus liberari, nec cum terrenis hominibus vult habere consortium.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
171. Eructabunt labia mea hymnum, cum docueris me justificationes tuas.	171. Eructabunt labia mea hymnum, cum docueris me justificationes tuas.

17. Sequitur versus tertius:[3] *Eructabunt labia mea hymnum, cum docueris me justificationes tuas.* Eructavit hymnum, qui potest dicere: *Bonus* enim *odor Christi sumus Deo.* II Cor. II, 15. Et bene eructat, qui plurima et suavia præcepta Domini gustaverit. Eructat hymnum, qui eructaverit verbum. Denique et David ante eructavit verbum bonum; Ps. XLIV, 2. hic eructat hymnum. Bonum enim panem gustavit, qui de cœlo descendit: bonum panem, quem si quis manducaverit, non morietur in æternum. Joan. VI, 59. Habet verbum Dei epulas suas: alias fortiores, ut est Lex, et Evangelium; alias suaviores, ut sunt psalmi, et Cantica Canticorum. Eructabat hymnum Ecclesia, vel anima pia, cui dicebat Deus Verbum: *Insinua mihi vocem tuam, quia vox tua suavis est.* Cant. II, 14. Eructabat hymnum, cui dicebat: *Favum distillant labia tua, sponsa: mel et lac sub lingua tua.* Cant. IV, 11.

18. Sed non potest quis ante eructare hymnum, nisi didicerit justitias Dei, et didicerit ab ipso Domino Deo suo. Ideo specialiter hoc David petit, ut eum doceat Deus: audierat enim et cognoverat in spiritu, *Quia unus magister est;* Matth. XXIII, 10. et ideo ubique ipsum sibi doctorem fieri postulabat, ut ab ipso disceret justificationes ejus. Quomodo enim cantare potest quis in metu positus, et timore pœnarum? Quomodo cantare potest gravium sibi conscius delictorum, nisi prius fiat veniæ securus? Denique in posterioribus habes: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena,* in qua impugnetur, in qua Ps. CXXXVI, 4. captivetur in lege peccati, in qua defleat atque deploret suæ captivitatis ærumnam?

19. Et tu ergo ede scripturarum cœlestium cibos, et ede ut permaneant tibi in vitam æternam, et ede quotidie, ut non esurias; ede ut replearis, ede ut verborum cœlestium eructes saginam. Spiritales epulæ non obesse solent, sed prodesse satiatis; ideoque repleri volebat Propheta qui dicit: *Repleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam.* Qui cantat Dei gloriam, Ps. LXXVIII, 8. hymnum Domino cor ejus eructat.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
172. Loquetur lingua mea verbum tuum; quoniam omnia mandata tua justitia est.	172. Pronuntiabit lingua mea eloquium tuum: quia omnia mandata tua æquitas.

20. Sequitur versus quartus: *Loquetur lingua mea verbum tuum; quoniam omnia mandata tua justitia est.* Qui didicerit justitias Dei, loquitur verbum Dei; et qui verbum Dei loquitur, otiosum verbum non loquitur. Otiosum verbum est loqui opera hominum. Ideo Sanctus dicit dari Ps. XVI, 4. sibi a Domino gratiam, ut non loquatur os suum opera hominum; quia otiosum verbum est, nec solum otiosum, sed etiam periculosum, pro quo rationem sumus reddituri. Omne enim verbum otiosum quodcumque locuti fuerimus, reddemus pro eo rationem. Non enim mediocre periculum Matth. XII, 36. est, cum habeas tanta eloquia Dei, et Dei opera quæ fecit in Genesi, fecit in Exodo, fecit in Levitico, Numeris, Deuteronomio, Jesu Nave, Judicum libro, Regnorum atque Esdræ libris, fecit in Evangelio, vel in Actibus apostolorum, illis prætermissis, loquaris quæ sæculi sunt, audias quæ sæculi sunt. *Sepi aures tuas spinis:*[4] Eccli. XXVIII, 28. utinam et linguam tuam obsepias. Sed quod pejus est, circumdata est lingua tua spinis, quæ compungunt et vulnerant loquentem quæ mundi sunt. Ideo adversarius etiam orantibus frequenter sæculares offundit cogitationes. Si ergo non debemus audire aliena, vel superflua; quanto magis non debemus obloqui, cum dicat unicuique nostrum Scriptura venerabilis: *Argentum*

[1] Edit. omnes, *Nempe cum hominem rogas, regem te dicis.* Sensus absurdus. Itaque legitimum e cunctis mss. restituimus. Corruptio autem non aliunde exorta est, nisi ex eo quod pauci mss. dictionem, *regem,* post verbum, *rogas,* transposuerint, quod intrudendi voculam *te* sciolo cuipiam dedit occasionem. (Edit. Maur.)

[2] Ita quinque mss. apud Maurinos, ac nostri A, N, P, *a.* Alii autem, ac vet. editt. dictionem *vitæ* prætermittunt; quod si placeat, referendum erit relativum *istius* ad vocem *sæculi* prius positam.

[3] Mss. A, N, P, *a* omittunt *tertius.*

[4] Plures mss., *Sepis aures tuas spinis.* Haud male. Alii tamen et omnes edit. *Sepi* etc. Quod autem post verbum, *obsepias,* cunctæ edit. adjiciunt, *ne loquaris quæ sæculi sunt, audias quæ sæculi;* hæc in mss. nullis reperias: et certe mera est repetitio superiorum. (Edit. Maur.)

et aurum tuum alliga; et ori tuo fac jugum et
Eccli. xxviii, 29. *pondus!* Alliga sensum tuum fida taciturnitate: alliga sermones tuos, impone jugum ori tuo; ne indomita cervice verborum se jactet. Impone pondus, ut cauto omnia quæ loquimur trutinemus examine. Quibus tamen spinis ut sepias aures tua Scriptura tibi dicit, nisi contrito corde, et timore judicii? Salubriter ista compungunt: stimulant ista, non vulnerant, licet et vulnera utilia sint amici.

21. *Omnia,* inquit, *mandata Dei justitia est;* quia sunt mandata justitiæ, et ideo sine justitia esse non possunt. Mandatum Dei est, ut diligas
Deut. vi, 5. Deum tuum. Unde ait Paulus: *Qui diligit proximum suum, legem implevit; scriptum est enim: Non adulterabis, non occides, non furaberis, non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in*
Rom. xiii, 8, 9. *hoc verbo instauratur.* Si in ipso verbo instauratur omne mandatum, quod verbum justitia est (quid enim tam justum, quam ut diligas Deum tuum, et diligas fratrem tuum?); utique omnia Dei mandata justitia est. Sicut enim qui occidere potest[1] fratrem, utique non diligit; qui adulterat fratris uxorem, utique non diligit fratrem; qui furatur, qui concupiscit alienum, utique non diligit eum quem fraudare desiderat: ita qui superbe despicit fratrem, qui eum deformare conatur, qui pascitur ejus injuriis, a consortio caritatis alienus est.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
173. Fiat manus tuas salvum facere me; quoniam mandata tua elegi.	173. Fiat manus tua ut salvet me: quoniam mandata tua elegi.

22. Sequitur versus quintus: *Fiat manus tua salvum facere me; quoniam mandata tua elegi.* Adventum Domini videtur orare; quia manus Dei Christus est. Ipsum legimus dexteram Dei, de quo supra ait: *Dextera Domini fecit virtutem:*
Ps. cxvii, 16. *dextera Domini exaltavit me.* Cur ergo hic manum dixit; nisi forte non solum propter diversitatem gratiæ, quam scriptores non prætermittere solent; sed etiam propter quamdam proprietatem manuum dictum est; ut ibi dextera dicatur, ubi scribitur quod exaltavit eum virtute; hic manus, ubi intelligi oporteat, quod eum humilitate servavit? Potest et sic intelligi manus Domini, sicut dicitur in usu: Magna est manus illius regis, hoc est, magnus exercitus; et illius inferior est manus; ut etiam hic intelligamus: Fiat adjumentum tuum atque subsidium, ut mittas angelos tuos, opem tuam, subsidia potentiæ tuæ ad liberandum populum tuum. Hæc est manus Dei, de qua scriptum est: *Nonne omnes ministri spiritus, qui mittuntur in ministerium propter eos, qui futuri erunt hæ-*
Hebr. i, 14. *redes salutis?* Qui ergo elegit mandata Dei, utitur confidentia; ut cum auctoritate deposcat sibi divina subsidia.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
174. Concupivi salutare tuum, Domine: et lex tua meditatio mea est.	174. Concupivi salutare tuum, Domine: et lex tua meditatio mea est.

23. Sequitur versus sextus: *Concupivi salutare tuum, Domine: et lex tua meditatio mea est.* Alius longævitate vitæ istius delectatur, et concupiscit usque ad depositæ senectutis finem corporis hujus vitam producere. Alii franguntur ægritudinis infirmitate, de quibus nemo potest dicere: *Cum infirmor, tunc potens sum.* Beatos II Cor. xii, 10. se putant, si inoffensa valetudinis commoditate potiantur, quibus non est infirmitas ad salutem. Horum quoque nemo potest dicere: *Concupivi salutare tuum, Domine;* suam enim magis salutem, quam salutare Dei quærunt, medicis potius quam Scripturis obedientes. Contraria autem studiosis divinæ cognitionis præcepta sunt medicinæ. A jejunio revocant, lucubrare non si- *De Cons.* dist. 5, *Contraria.* nunt, ab omni intensione meditationis abducunt. Itaque qui se medicis dederit, se ipsum sibi abnegat. Qui autem quærit salutare Dei, Christum sequitur, qui dicitur salus Dei,[2] non quæ corporis, sed quæ æterna sunt quærens, cum hoc in corpore conversetur. Qui autem salutem Dei quærit, die utique et nocte meditatur in lege. Jugis illi meditatio est divinorum decretorum, neque aliqua cura corporis hujus avertitur a studio disciplinæ.

Lectio S. Ambrosii.	*Lectio Vulgata.*
175. Vivet anima mea, et laudabit te: et judicia tua adjuvabunt me.	175. Vivet anima mea, et laudabit te: et judicia tua adjuvabunt me.

24. Sequitur versus septimus: *Vivet anima mea, et laudabit te; et judicia tua adjuvabunt me.* Futuræ utique vitæ, non præsentis sibi remuneratione blanditur; hæc enim vita quomodo dici potest, de qua scriptum est: *Et in pulve-*
rem mortis deduxisti me? Quam multi viventes Ps. xxi, 16. in inferno sunt! Ipse Paulus cupiebat de corpore mortis hujus liberari, qui vere concupivit salutare Dei, dicens: *Dissolvi enim cupio,*[3] *et cum Christo esse; multo melius: permanere autem in carne magis necessarium,* quam voluntarium. Philipp. i, 23. Quomodo ergo vivit anima operta mortis involucro; aut quæ est vita, quæ in umbra est? In regione umbræ mortis sumus: abscondita est vita nostra, non libera; erit enim libera in regione vivorum, in qua fiduciam complacendi justus adsumit, ut placeat Domino in regione vivorum. Ibi ergo vivit anima nostra, ubi nihil Ps. cxiv, 9. mortale, nihil infirmum amicta sit, nihil debitum pœnæ.

25. Ibi laudabit Dominum, ubi deposito in-

[1] Istud *potest* idem significat ac *eo pervenit ut occidat,* ut Virgilianum illud:

potuisti linguere solam?

perinde est ac *quomodo solam dereliquisti?*

[2] Rom. edit. hic et paulo inferius, *salutare Dei.* Infra vero ubi post vocem, *quærens,* antiquæ editiones addunt, *cum hoc in corpore conversetur, quod salus quæritur;* hoc totum eadem Rom. resecaverat. Verum satis fuisset resecasse, *quod salus quæritur;* hæc enim verba in mss. non inveniuntur. (Edit. Maur.)

[3] Mss. A, N, P, *a* omittunt *cupio;* quæ vox plerumque desideratur et in aliis hujus v. citationibus apud D. Ambrosium. Cf. Sabbat. ad h. l.

firmitatis corpore, conformis esse cœperit gloriæ corporis Christi. Nam dum in peccato sumus, plene laudare qui possumus? *Peccatori enim*
Ps. xlix, 16. *dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* In umbra sumus hic positi: in umbra vivimus: in umbra laudamus: perfecte in umbra laudare non possumus. In terra aliena sumus: denique audisti in posterioribus dicentes: *Quomodo can-*
Ps. cxxxvi, 4. *tabimus canticum Domini in terra aliena?*

26. Adjuvant autem judicia Dei sanctos, cum bonis operibus remuneratio vitæ confertur æternæ. Beatus qui dicit: *Et judicia tua adjuvabunt me.* Ego infirmus, ego peccator timeo judicia Dei propter conscientiam delictorum: mihi terrorem adferunt, me exagitant, sanctos adjuvant. Sed tamen juvabunt etiam peccatorem, licet diverso modo. Sanctus adjuvabitur, dum probatur: peccator adjuvabitur, dum humiliatur, dum castigatur, ut peccata solvat duplicia; dum opus ejus exuritur, ut ipse salvus fiat, sic tamen quasi per ignem. Fortassis etiam sic convenit sensus: Si dignus fuero judicio, dignus ero ut exuar a consortiis impiorum; quoniam *non re-*
Ps. i, 5. *surgunt impii in judicium.* Et juvabunt me judicia; quoniam qui credit in Domino, non judicatur. Proderit illi fides, et suffragabitur ad veniam, etiam si qua in operibus offensa sit.

Lectio S. Ambrosii.

176. Erravi sicut ovis quæ perierat: vivifica servum tuum; quoniam mandata tua non sum oblitus.

Lectio Vulgata.

176. Erravi sicut ovis quæ periit: quære servum tuum, quia mandata tua non sum oblitus.

27. Sequitur versus ultimus: *Erravi sicut ovis quæ perierat: vivifica servum tuum; quoniam mandata tua non sum oblitus.* Græcus habet: *Quære servum tuum,* hoc est, ζήτησον: et potuit falli scriptor, ut scriberet ζῆσον, quod est *vivifica.* Sensus quidem uterque constat, sed opportunior est huic loco: *Quære servum tuum;* quoniam ovis quæ erravit quærenda est a pastore, ne pereat. Ideo dicit, *Erravi. Dic et tu*
Isai. xliii, 26. *iniquitates tuas, ut justificeris.* Quod lapsum fateris, in eo tibi cum omnibus commune consortium est; quia nemo sine peccato: negare hoc sacrilegium est; solus enim Deus sine peccato est. Confiteri hoc Deo impunitatis remedium est. *Erravi,* inquit: sed qui erravit, in viam potest redire, in viam revocari potest. Et pulchre addidit: *Sicut ovis quæ perierat;* non enim perit qui agnoscit errorem.

28. *Quære,* inquit, *servum tuum; quoniam mandata tua non sum oblitus.* Veni ergo, Domine Jesu: quære servum tuum, quære lassam ovem tuam: veni, pastor; quære sicut oves Joseph. Erravit ovis tua, dum tu moraris, dum tu versaris in montibus. Dimitte nonaginta novem oves tuas, et veni unam quærere quæ erravit. Veni sine canibus, veni sine malis operariis, veni sine mercenario, qui per januam introire non noverit. Veni sine adjutore, sine nuntio: jam dudum te exspecto venturum. Scio enim venturum; *Quoniam mandata tua non sum oblitus.* Veni non cum virga, sed cum caritate, spiritusque mansuetudine.

29. Noli dubitare relinquere in montibus nonaginta novem oves tuas; quia in montibus constitutas lupi rapaces incursare non possunt. In paradiso semel nocuit serpens: amisit ibi escam, postquam Adam inde depulsus est: illic jam nocere non poterit. Ad me veni, quem luporum gravium vexat incursus. Ad me veni, quem ejectum de paradiso serpentis diri[1] ulceris venena pertentant; quia erravi a gregibus tuis illis superioribus: nam et me ibidem collocaveras; sed ab ovilibus tuis lupus nocturnus avertit. Quære me, quia ego te requiro. Quære me, inveni me, suscipe me, porta me. Potes invenire quem tu requiris: dignaris[2] suscipere quem inveneris, imponere humeris quem susceperis. Non est tibi pium onus fastidio: non tibi oneri est vectura justitiæ. Veni ergo, Domine; quia etsi erravi, tamen *mandata tua non sum oblitus:* spem medicinæ reservo. Veni, Domine; quia et ovem erraticam solus es revocare qui possis; et quos reliqueris, non mœstificabis; et ipsi enim peccatoris reditu gratulabuntur. Veni, ut facias salutem in terris, in cœlo gaudium.

30. Veni ergo, et quære ovem tuam jam non per servulos, non per mercenarios, sed per temet ipsum. Suscipe me in carne, quæ in Adam lapsa est[3]. Suscipe me non ex Sarra, sed ex Maria; ut incorrupta sit virgo, sed virgo per gratiam ab omni integra labe peccati[4]. Porta me in cruce, quæ salutaris errantibus est, in qua sola est requies fatigatis, in qua sola vivent quicumque moriuntur.

31. Pulchre autem etiam *vivifica* potest dici, eo quod mori non possit, quem humeris suis virtus portaverit.

32. Dicit ergo et anima, dicit et Ecclesia: *Erravi sicut ovis quæ perierat.* Sed dicit: *Quæsivi*
Cant. iii, 1. *quem dilexit anima mea;* hoc est enim dicere: *Vivifica servum tuum; quoniam mandata tua non sum oblitus.* Ego te quæsivi, sed invenire non

[1] « Ita plerique mss., a quibus hoc tantum discrepant editt. quod vet. habent, *serpentini diu ulceris,* Rom., *serpentis diu ulceris.* Alia vero pars mss. voces *diu,* sive *diri ulceris,* non exhibent ». Hæc Maurini. Nostri mss. A, N, P, *a* cum romana lectione omnino conveniunt. Lectio propositi textus absque dubio præferenda, quam ut intelligas, animadverte, *serpentis* participium esse, sive adjectivum nominis *veneni.*

[2] Edit. veteres ac romana, *dignare;* Amerb., *dignaris suscipere quem inveneris: impone* etc. Sed. mss. ferme ad unum lectioni nostræ adstipulantur, ajunt Maurini. Ac revera nostri quoque A, N, P, *a* exhibent *dignaris,* quod contextui subsequenti melius convenit quam *dignare.*

[3] Paris. edit., *non in carne, quæ in Adam lapsa est.* Sed aliæ omnes, et cuncti mss. respuunt negationem. Et optime id quidem; neque aliud hic significatur, nisi quod Christi caro ejusdem naturæ fuerit atque Adæ caro, unde per generationis successionem propagata est, licet ejusdem peccato nequaquam maculata. (Edit. Maur.)

[4] Animadverte hoc esse evidens testimonium de exemptione Mariæ ab ipsa originali labe, quia de ea prædicatur non solum intemerata ac perpetua virginitas, verum etiam immunitas *ab omni labe peccati.*

possum, nisi tu volueris inveniri. Et tu quidem vis inveniri; sed vis diu quæri, vis diligentius indagari. Novit hoc Ecclesia tua, quia non vis ut te dormiens quærat; non vis ut te jacens investiget. Denique pulsas ad januam, ut excites dormientem: exploras si cor vigilat, et caro dormit. Vis jacentem levare, dicens: *Surge qui* Ephes. v, 14. *dormis, et exurge a mortuis.* Mittis manum per cavernam, ut surgat; et si tardius surrexerit, derelinquis. Vis ut quærat iterum, et quærat a multis, et non obliviscatur quærere, non obliviscatur sermones tuos; et si tenet eos, offeras te videndum, non refugias et teneri.

33. Quæ cum te meruerit amplecti, ostendet fructus suos, docebit non oblitam se mandatorum tuorum, dicetque tibi: *Veni, frater meus: exeamus in agrum... et in foribus nostris omnis fetus arborum: nova et vetera, frater meus, servavi* Cant. VII, 11, 13. *tibi.* Hoc est dicere: Teneo mandata tua omnia novi et veteris Testamenti. Sola hoc dicere Ecclesia potest. Non dicit alia congregatio: non dicit Synagoga, nec secundum litteram nova tenens, nec secundum spiritum vetera. Non dicit hæresis manichæa: Vetera servavi tibi, quæ [1] Prophetas[1] non suscipit. Merito dealbata cernitur, quæ utriusque fulget gratia Testamenti.

34. Respondit ei Sponsus: *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium* [2] Cant. VIII, 6. *tuum,* quæ nova et vetera servasti[2] mihi. Signaculum meum es, ad imaginem meam es, et similitudinem. Fulget in te imago justitiæ, imago sapientiæ, imago virtutis. Et quia imago Dei in corde tuo est, sit et in operibus tuis: sit effigies Evangelii in tuis factis, ut in tuis moribus mea præcepta custodias. Effigies Evangelii erit in te, si percutienti maxillam, alteram præbeas, si diligas inimicum tuum, si crucem tuam tollas, et me sequaris. Ideo crucem ego pro vobis por- [3] tavi,[3] ne tu pro te portare dubitares.

35. Audierunt hoc filiæ Hierusalem, quod jam Dominus Jesus sibi Ecclesiam copulabat: et quia [4] considerantes magnitudinem Verbi, imparem[4] tantis nuptiis æstimabant; ne forte tantæ copulæ pondus sustinere non posset, excusant [5] dicentes: *Soror nostra*[5] *parva, et ubera non* Ibid., 8. *habet.* Sic enim qui volunt differre nuptias, excusare consuerunt; ut prætendant immaturæ ætatis infirmitatem, et adstruant quod ubera non habeant, quæ nubilis significant tempus ætatis. Hoc solet symbolum commune omnibus virginibus esse nupturis; ut cum ubera cœperint eminere, tunc conjunctioni habiles judicentur.

36. Turbatæ igitur quod studio dilectionis urgeat nuptias Sponsus, dicunt: *Quid faciemus* Ibid. *sorori nostræ in die qua loquetur in ea?* vel, ut Symmachus, *qua loquetur ei;* hoc est, sponsalium celebritate solet fieri collocutio, et confirmatio nuptiarum. Quid ergo faciemus, dicunt turbatæ, quia urgetur conjunctio spiritalis? A tantis nuptiis excusare non possunt; nemo enim est qui copulam vel animæ et Spiritus, vel Christi et Ecclesiæ non beatam putet. Sed quia plenitudo Verbi vel Spiritus sancti vibrat et fulget, et nihil est quod illis possit æquari; ideo differre desiderant, ut illa dilatione vel anima, vel Ecclesia possit esse perfectior.

37. Dicunt ergo: *Si murus est, ædificemus super eum receptacula: et si janua est, sculpamus super eam tabulas cedrinas.* Murus est anima Cant. VIII, 9. sancti. Habet et Ecclesia muros suos, quæ jam perfectior dicit: *Ego civitas munita.* Hic est mu- Isai. XXVII, 3. rus, qui habet duodecim portas apostolicas, per quas populo nationum patet ingressus in Ecclesiam. Sed murus quamvis ambitum totius urbis includat, tunc tamen est munitior, cum receptacula habuerit præparata, in quibus propugnatores urbis tutum speculandi ac tuendi possint habere subsidium. Sed quia rationabilis hæc civitas, et omnis spes ejus in Dei verbo est: non ferrea, sed argentea ei propugnacula requiruntur, eloquiis cœlestibus magis quam corporis voluptatibus hostiles impetus repulsare consueta. Eo fulta præsidio, eo splendore refulgens habilior Christi copulæ judicatur.

38. Et quia janua Christus est, qui ait: *Per me si quis introierit, salvabitur;* et Ecclesia janua Joan. X, 9. nuncupatur, quia per ipsam patet populis aditus ad salutem. Ne hæreticorum corrumpatur tineis aut vermibus, dicunt filiæ Hierusalem, vel angeli, vel animæ justorum: *Ædificemus super eam tabulas cedrinas*, hoc est, fidei sublimis bonum odorem: est enim suavis hujus materiæ odor, quam non vermis, non tinea corrumpat. Ideo hujus materiæ usus eligitur tectorum fastigiis elevandis, formandisque litterarum elementis, quibus ætas puerilis ad studium liberalis eruditionis imbuitur. Est ergo materia ista sublimis ad gratiam, levis ad onus, suavis ad odorem, utilis ad instrumentum scientiæ, habilis ad ministerium cognitionis æternæ.

39. Sed quemadmodum Sponsam suam diligens Christus urgebat ad copulæ spiritalis solemnitatem; ita et Ecclesia Verbi decore jam capta festinabat ad nuptias. Ideoque morarum et dilationis impatiens, quas filiæ Hierusalem innectere gestiebant, dicit: *Ego murus, et ubera mea turres,* hoc est: Nolite dubitare utrum murus Cant. VIII, 10. sim (illæ enim dixerant: *Si murus est*): ego, inquit, murus sum, et non parva ubera habeo, sed ut turres ubera mea sunt. Quomodo dicitis,

[1] Per *Prophetas* totum vetus Testamentum hic intellige, quod integrum a Manichæis rejiciebatur. Epiphan. *Hæresi* 68; Augustin. *de Hæres.* cap. 46. (Edit. Maur.)

[2] Mss. A, N, P, *a, servas.*

[3] « Sic mss. magno numero. Nonnulli tamen cum edit. omnibus, *ego pro te portavi, ne tu propter me portare dubitares.* Non male ». Ita Maurini. Cum textus lectione conveniunt autem et mss. nostri A, N, P, *a.*

[4] Erasmus et editores sequentes ante Maurinos: *Impares se.... sustinere non possent;* sed Amerb. ac mss., etiam nostri A, N, P, *a,* ut in textu, quod non ad filias Hierusalem, sed ad Ecclesiam refertur.

[5] Mss. A, N, P, *a, nobis,* ut cod. S. Theod. apud. Sabbat. ad h. l.

quia non habeo ubera? Sensus, ut turres, habeo sapientiæ, in quibus est abundantia, sicut scriptum est: *Et abundantia in turribus tuis.* Ps. CXXI, 7. His uberibus, id est, sensibus habilem se tantis nuptiis æstimabat; sed filiæ Hierusalem adhuc non poterant æstimare, quia sensuum ejus abundantiam non videbant.

40. Et addidit: *Ego eram in oculis ejus tamquam inveniens pacem,* Cant. VIII, 10. hoc est: Deliberatis de meis sensibus, cum pacem Dei invenerim, quæ exsuperat omnem mentem, et custodit corda et sensus[1] in Christo Jesu. Talis, inquit, eram in oculis Sponsi, qualis quæ habet pacem. Scriptum est enim: Qui recte quærunt pacem, habebunt eam testimonium.[2] Festinantibus igitur dilecto Prov. XII, 20. atque dilecta, celebrata conjunctio spiritalis est, mutuo expetita consensu.

41. Ideoque tamquam nuptiale canens carmen, exsultavit Spiritus in Propheta, dicens: *Vinea facta est Salomoni in Beelamon:*[3] *dedit vineam suam iis qui servant.* Cant. VIII, 11. Clamat ergo Spiritus: Plantata est congregatio populorum, et vitis æternæ fundata radice, et spiritalia sub jugum Verbi corde mansueto colla subjecit. Plantata autem est in multitudine nationum; hoc enim esse intelligendum *Beelamon* Symmachus, Aquila, aliæque translationes[4] græco sermone docuerunt. Repudiata est vetus copula, quæ fructum adferre non poterat: data est vinea novis fidelibusque cultoribus, qui non solum facere fructum possent, sed etiam custodire. Una igitur ovis erravit; sed revocata, totius spatia orbis implevit. Unam ovem error abduxerat; sed multitudinem populorum Domini gratia congregavit. Erravit homo; sed Ecclesia jam murus est, et murus validus. Erravit Adam: murus est David, qui mandata Dei oblitus non est.

42. Custodita igitur et vallata hæc vinea munimine spiritali, mille fructus dat Christo, ducentos autem fructus custodibus. Ideoque ait Ecclesia: *Vitis mea in conspectu meo, mille Sa-* *Ibid.*, 12. *lomoni, et ducenti servantibus fructum.* Perfectio et plenitudo Christi est portio servulorum. Habes hoc mysterium in Genesi, ubi quinque partes Benjamin fratri juniori tribuit Joseph, singulas reliquis fratribus. Domino igitur quinque sensuum portio et prærogativa defertur, quam illi utique tribuit ipse quem diligit: sicut dilexit et Paulum, cui dedit ad evocandas gentes sa- Act. XX, 21. pientiæ principatum.

43. His igitur fructibus delectata Ecclesia dicit ad Christum: *Qui sedes in hortis, amici intendentes sunt voci tuæ: vocem tuam insinua mihi.* Cant. VIII, 13. Delectabatur enim quod in hortis Christus sedebat; et in hortis positi amici intendebant voci ejus. Sed quia amici illi de cœlestibus erant Archangeli, vel Dominationes, et Throni (homines enim expulsi de paradiso fuerant propter inobedientiam cœlestium mandatorum, atque ideo adhuc Ecclesia vocem ejus non poterat, quam cupiebat, audire), ideo ait: *Vocem tuam insinua mihi.* Unde et nos si volumus eum in nobis sedere, simus horti clausi atque muniti, feramus virtutum flores, gratiæ suavitatem; ut disputantem cum angelis Dominum Jesum audire possimus.

44. Sed quia futurum erat, ut cum ad plenitudinem Ecclesia pervenisset, persecutionibus variis tentaretur; ideo cum Verbi gratia delectaretur, subito cernit insidias persecutorum; et quæ plus Sponso quam sibi timeret, aut quia a persecutoribus Christus magis appetitur in nobis, ideo ait: *Fuge, frater meus, et similis esto tu capreolæ, aut hinnulo cervorum super montes aromatum.* Propter infirmos fugit, qui *Ibid.*, 14. tentamenta graviora ferre non possent. Ideo scriptum est ut de civitatibus ad civitates fugiamus; et si nos in hac civitate fuerint per- Matth. X, 23. secuti, fugiamus in aliam. Propter infirmos igitur, ut diximus, fugiat persequentes:[5] aut fugiat ab infirmis,[6] et transeat ad montes aromatum, qui pro martyrio odorem possint beatæ resurrectionis adferre. Montes aromatum sancti sunt. Ad eos confugit Christus, quia *Fundamenta ejus in montibus sanctis.* Ps. LXXXVI, 1. Ad eos igitur confugit, qui sunt ejus stabilia fundamenta. In nobis fugit, in illis fida statione consistit. Mons igitur aromatum Paulus est, qui potest dicere: *Bonus* enim *odor Christi sumus Deo.* II Cor. II, 15. Mons aromatum David, cujus orationis odor adscendebat ad Dominum; et ideo dicebat: *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo.* Ps. CXL, 2.

45. Symmachus tamen et Aquila interpretati sunt, quod Christus dicat ad Ecclesiam: *Quæ sedes in hortis,* hoc est, jam in hortis sedes, superno digna paradiso; et ideo *Vocem tuam insinua mihi,* cui amici intendunt. Ego quoque eam audire desidero. Cœpit in hortis esse Ecclesia, postquam in hortis passus est Christus.[7]

[1] Mss. non pauci ac nostri quoque A, N, P, *a, et custodit corpora et sensus.*

[2] Rom. edit., *quærunt pacem, gaudebunt.* Ubi ad marginem adnotavit, Prov. XII, 20, qui locus eo modo in textu hebr. et omnibus versionibus legitur. Sed a cunctis mss. ac vet. editt. ita legitur ut in textu superiori, a quo ideo recedendum non putavimus, non secus ac Maurini editores.

[3] Mss. A, N, P, *a, Belammon*: item et mox infra. Ita et in cod. s. Theod., ut habet Sabbat. ad h. l.

[4] Omnes pene scripti cod., ac nostri quoque A, N, P, *a, aliæque traditiones,* qui evidens est alicujus vetusti amanuensis error.

[5] Mss. A, N, P, *a* omittunt *persequentes.*

[6] Ita plerique mss. Alii tamen aliquot, et edit. omnes, *aut fugiat ab infimis,* ut nempe infimi per antithesin montibus opponatur: sed melius opponuntur infirmi martyribus ». Hæc Maurini. Nostri mss. A, N, P, *a, ut fugiat ab infirmis.*

[7] Notant Maurini. « Rom. edit. sola, *in hortis captus est Christus.* Sed præterquam quod potest id de Christi agonia intelligi, etiam extra pomeria urbium, ubi erat mons Calvariæ situs, conseri horti consuerunt ». Cod. P addit: *Finito libro sit*

Laus et gloria Xpo
Explicit Beatus Ambrosius super
Beati immaculati.

PRÆFATIO AD COMMENTARIUM

IN CANTICA CANTICORUM

E SCRIPTIS SANCTI AMBROSII

A GUILLELMO QUONDAM ABBATE SANCTI THEODERICI

POSTEA MONACHO SIGNIACENSI

COLLECTUM.

« Certum est, ajunt Maurini Editores, Ambrosium numquam ex proposito scripsisse in Cantica Canti-
« corum ; sed cum eo libro tantopere ipsum delectatum esse appareret, ut illius illustrandi nullam in variis
« suis scriptis prætermiserit occasionem, hoc in mentem induxit quibusdam operum Ambrosianorum stu-
« diosis, ut illic sparsa atque disjecta colligentes, ex eisdem inter se in centonis morem adsutis unum
« commentarii corpus conficerent. Inde est quod anno MDLVIII, Lovanii prodiit Expositio in Cantica Can-
« ticorum a Costerio reg. Can. excerpta: cujus diligentiam tametsi prædicet Gillotius, eum tamen omnia
« commutasse, multa ademisse, plura de suo addidisse testificatur. Decennio post idem Gillotius in calce
« operum S. Ambrosii cura sua recognitorum aliam Cantici Canticorum vulgavit Expositionem quæ ab
« Ant. Monchiaceno Democharе, Doctore sorbonico, excerpta, et in unum corpus collecta memoratur.
« Verumtamen veri multo videtur similius eam collectionem a Democharе tantum auctam atque interpo-
« latam fuisse: quandoquidem non modo in collegii Navarrici manuscripto annorum circ. CCCC, et in codice
« cœnobii Vindocinensis ante annos DC exarato eadem licet brevior continetur; sed etiam habetur in
« exemplari ann. ut minimum DCCC, et a Floro Diacono Lugdunensi, qui circ. ann. DCCCLV vivebat, in
« commentario in Epistolas S. Pauli nondum edito citata reperitur. Hos autem duos codices Petrus Franc.
« Chifletius penes se, dum in vivis ageret, adservabat. Tertiam porro super eadem materia commenta-
« tionem numquam antea prælo subjectam damus, quam etsi multis in bibliothecis suppresso auctoris
« nomine reperiamus manu exaratam, attamen constat ab altero collectam non esse, quam a Guillelmo
« prius abbate S. Theoderici, postea Signiacensi monacho. Id quidem ex eo ipso licet intelligere, dum
« lucubrationes suas in præfatione tractatus *De vita solitaria ad fratres de monte Dei* recensens, ita
« loquitur: *Excerpsi enim ex libris S. Ambrosii quidquid in eis disseruit super Cantica Canticorum,*
« *opus grande et inclytum.* Quod sane de Chifletiano commentario intelligi neutiquam potest, cum Guil-
« lelmus ille tantum an. circiter MCXLII floruerit. Sed argumentum decretorium illud est, quod nempe
« ejusdem Guillelmi codex autographus, inscripto ipsius nomine, exstet Signiaci; unde nobis apographum
« R. P. Casimirus Oudin Can. Ord. Præmonst. e congr. reformata, vir ad bene de omnibus merendum
« natus, manu propria descripsit. Hujus autem collectionis in memorato Signiacensi codice hic titulus est:
« *Excerpta de libris beati Ambrosii super Cantica Canticorum.* » Nos quoque hanc eamdem Commen-
tationem recudimus, ut quæ in Cantica eloquentissimus Ambrosius sparsim disseruit, uno sub obtutu col-
lecta habeantur. Sed biblicorum versiculorum lectiones ita exhibemus ut ab ipso *Commentarii* scriptore
prolatæ sunt; nostras enim animadversiones in easdem perspicere quisque poterit, si ad ea loca margi-
naliter adnotata recurrat operum Sancti Doctoris, unde sedulus Collector eadem excerpsit.

COMMENTARIUS
IN CANTICA CANTICORUM
E
SCRIPTIS SANCTI AMBROSII
A GUILLELMO QUONDAM ABBATE SANCTI THEODERICI
POSTEA MONACHO SIGNIACENSI
COLLECTUS.

PROLOGUS.

Cant. I, 1.

OSCULETUR *me osculo oris sui:* non hic fœditatis incentiva, sed castitatis celebrantur mysteria; ubi spiritualiter agitur et affectuali quadam contemplatione de nuptiis et conjunctione Christi et Ecclesiæ, increati spiritus et creati, carnis et spiritus. Circumcidamus ergo cor

In Ps. CXVIII, Serm. XII, n. 2.

nostrum, nihil vile, nihil corporeum quæramus; vile autem omne terrenum. Nihil ergo terrenum, nihil carnale, nihil sæculare, nihil corporeum, nihil leve atque mutabile in his eloquiis constituamus cœlestibus: *Eloquia* enim *Domini eloquia casta;* ut in his cœlestium mysteriorum immaculata et pudica sinceritas spiritali interpretatione resplendeat. Non adulterina quadam opinione misceamus terrena divinis, et illud inviolabile sacramentum propheticæ visionis aut perennis oraculi, naturæ nostræ æstimatione violemus: sive enim de osculis, sive de tactibus totum decet, quidquid defertur religioni; ut nullum obsequium quod proficiat ad cultum et observantiam Christi erubescamus, sicut in illa saltatione David ante arcam: non enim illa deliciarum comes fuit atque luxuriæ saltatio, sed quod unusquisque corpus adtollat impigrum, nec humi pigra jacere membra, vel tardis sinat torpere vestigiis. Hoc enim nos magisterium non invenimus, sed accepimus: sic instituit ordinem mystici carminis doctrina cœlestis.

De Virg. lib. II, cap. 6

2. *Osculetur me ab osculis oris sui; quia bona ubera tua super vinum, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Unguentum exinanitum est nomen tuum.* Totus iste deliciarum locus ludum sonat, plausum excitat, amorem provocat. *Ideo,* inquit, *adolescentulæ dilexerunt te, et adtraxerunt te; retro odorem unguentorum tuorum curramus. Induxit me rex in tabernaculum suum.* Ab osculis cœpit ut ad tabernaculum perveniret, atque illa impatiens dominici laboris exercitatæque virtutis, agitur ut aperiat manu claustra, in agrum exeat, in castellis maneat; in principio tamen retro odorem currit unguenti, cum in tabernaculum venerit, unguentum mutatura castellis. Denique quo evadat, vide.

Ibid.

Ibid., 3.

3. *Si murus,* inquit, *est, ædificemus super eum turres argenteas.* Quæ ludebat osculis, jam turres erigit, ut pretiosis sanctorum turrita fastigiis, non solum hostiles frustretur incursus, verum etiam bonorum propugnacula struat tuta meritorum. Etiam in his conjugiis temporalibus nubenti prius plauditur, quam imperatur; ne ante dura offendant imperia, quam blanditiis amor fotus inolescat. Bucula plausus cujusdam sonitus discit amare, cervicis ne recuset jugum: denique prius assuescitur verbo lasciviæ, quam verbere disciplinæ. Ast ubi colla subdiderit jugo, et habena constringit, et stimulus urget, et compares trahunt, et jugalis invitat. Sic etiam Virgo nostra debuit prius amore pio cudere, aurea tori cœlestis fulcra mirari, et in ipso vestibulo nuptiarum et postes frondium sertis cernere coronatos, et chori strepentis interius haurire delicias; ne se prius dominico jugo timefacta subduceret, quam vocata inclinaret. Oportet enim ut gradus quosdam profectuum et ordinem noverimus, quid prius, quid consequens esse debeat: nam scire quid facias, et ordinem nescire faciendi, non est perfectæ cognitionis: offendunt enim plerumque præpostera. Itaque quia quot

Cant. VIII, 10. *De Virg.* lib. II, c. 6 in fine.

Ibid. lib. II, c. 6.

Ibidem.

homines, tot sententiæ, si quid defecatum est in sermone nostro, omnes legant: si quid decoctum, maturiores probent: si quid modestum, pectoribus inhæreat, genas pingat: si quid florulentum, ætas florulenta non improbet. Debuimus sponsæ excitare amorem; scriptum est A enim: *Diliges Dominum Deum tuum:* debuimus Deut. VI, 5. in nuptiis crines sponsæ calamistris quibusdam orationis ornare; scriptum est enim: *Plaude manu, et percute pede:* debuimus perpetuos Ezech. XXI, 14 spargere thalamos rosis.

INCIPIT TEXTUS.

CAPUT PRIMUM.

In Ps. CXVIII, Ser. I, n. 2. 1. Ante vita quam doctrina quærenda est; vita enim bona et sine doctrina habet gratiam, doctrina sine vita integritatem non habet: *In malevolam etenim animam non cadit sapientia:* Sap. I, 4. ideoque ait: *Quærent me mali, et non invenient;* Prov. I, 28. quia improbitate cœcatur mentis oculus, et caligante sibi iniquitate mysteria profunda invenire non potest. Primum ergo exercenda est vitæ militia, corrigendi mores. Cum hæc instituerimus ad cursum debitum, ut sit offensionis correctio, puritatis gratia; tunc ad studia percipiendæ cognitionis veniamus suo ordine et via. Prima igitur sunt moralia, secunda mystica: in illis vita, in his cognitio; ita ut si perfectionem requiras, nec vita sine cognitione, nec cognitio sine vita sit, utrumque adstipuletur alteri. Quam institutionem secutus Salomon librum de Proverbiis scripsit, quo moralem locum D uberius expressit, naturalem in Ecclesiaste, mysticum in Canticis Canticorum: quamquam si diligenter discutias, et in Proverbiis mystica pleraque reperias, et in Canticis moralium suavitatem. Nam utique mysticum est: *Sapientia ædificavit sibi domum, et subdidit columnas septem;* Prov. IX, 1. *interfecit hostias suas,* etc. Hoc quippe in Canticis lucet mysticum quod morale, in quo blanditiarum suavitas et affectus amantis exprimitur.

Vers. 1, 2. 2. *Osculetur me ab osculo oris sui; quoniam optima ubera tua super vinum, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Constitue Cant. I, 1, 2. ergo virginem desponsatam multo tempore, et justo ferventem amore, quæ multa præclara opera dilecti probabilium testium adsertione cognoverit, desideriis suspensis dilatam frequenter, jam non ferentem moras, quæ omnia fecisset ut sponsum videret; aliquando votis potitam suis, ad improvisum sponsi adventum F gaudio turbatam, non quærere primordia salutationis, non verborum vices, sed statim quod desiderasset exigere. Ita ergo et sancta Ecclesia, quæ in primordiis mundi desponsata in paradiso, præfigurata in diluvio, annuntiata per Legem, vocata per prophetas, cum diu redemptionem hominum, Evangelii decorem, dilecti exspectasset adventum, impatiens moræ, in oscula ruit dicens: *Osculetur me ab osculo oris* B *sui;* et delectata osculis adjicit: *Quoniam optima ubera tua super vinum.*

3. Et ut moralius dicamus, intelligo mihi carnem illam quæ madefacta fuerat in Adam serpentis veneno, quæ criminum marcebat fœtore, quæ procedebat in filiabus Sion alta cervice et nutibus oculorum, et itinere pedum trahens tunicas, et pedibus suis ludens, crinium cincinnis et compositis vultibus atque redimiculis, et omni affectata decore plus dedecens, C eamdem tamen plurimis edoctam oraculis, quod venturus esset qui serpentis illecebris exclusis, Spiritus sancti infunderet gratiam; ut omnis caro videret salutare Dei, omnis caro ad Deum veniret, marcuisse desiderio: sed metuentem ne ut impatiens, ut lasciva, ut luxuriosa, ut querula, sicut ante fuerat, displiceret, quamvis longiore quam ferre jam poterat, morantis adventus dominici exspectatione quateretur; non murmurantem tamen nec transgredientem, sed levantem in omni loco puras manus, sine ira et disceptatione, in habitu ornato cum verecundia et sobrietate, ornantem se non in tortis crinibus aut auro aut margaritis aut veste pretiosa, sed his quæ castitatis et bonæ conversationis decerent gratiam, orare dicentem: *Osculetur me ab osculo oris sui; quoniam optima ubera tua super vinum.* Jam volebat adhærere Christo caro, jam festinabat innubere; ut esset unus spiritus, et fieret caro Christi quæ erat ante meretricis. E *Osculetur,* inquit, *me:* osculatur nos Dei Verbum, quando sensum nostrum spiritus cognitionis illuminat.

4. Igitur vel Ecclesia est jamdiu promisso Lib. *De Isaac*, cap. 3 sibi per prophetas Dominico adventu per tempora multa suspensa, vel anima quæ elevans se a corpore abdicatis luxuria atque deliciis, voluptatibusque carnalibus, exuta quoque sollicitudine sæcularium vanitatum, jamdudum infusionem sibi divinæ præsentiæ et gratiam Verbi salutaris exoptet, commacerari eam quod sero veniat, et affligitur; ideo quasi vulnerata caritatis, cum moras ejus ferre non possit, conversa ad Patrem, rogare ut mittat sibi Deus Verbum, et causam qua sit ita impatiens declarare dicentem: *Osculetur me ab osculis oris sui.*

5. Non unum osculum quærit, sed plura oscula, ut desiderium suum possit explere; quæ enim diligit, non est unius osculi parcitate contenta, sed plurima exigit, plura vindicat, et ita

se amplius dilecto commendare consuevit. Denique illa in Evangelio sic probata est: *Quia non cessavit,* inquit Dominus, *osculari pedes meos; et ideo remissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multum.* Ergo et hæc anima oscula Verbi multa desiderat, ut illuminetur divinæ cognitionis lumine; hoc est enim osculum Verbi, lumen scilicet cognitionis sacræ. Osculatur enim nos Deus Verbum, quando cor nostrum et ipsum principale hominis Spiritus divinæ cognitionis illuminat; quo anima donata caritatis pignore nuptiali, læta atque ovans dicit: *Os meum aperui, et eduxi spiritum.* Osculum est enim quo invicem amantes sibi adhærent, et velut gratiæ interioris suavitate potiuntur. Per hoc osculum adhæret anima Dei Verbo, per quod sibi spiritus transfunditur osculantis: sicut etiam hi qui se osculantur, non sunt labiorum prælibatione contenti, sed spiritum suum sibi invicem videntur infundere.

Luc. VII, 46, 47.

Ps. CXVIII, 131.

Lib. V *De Sacr.* cap. 2.

6. *Osculetur me ab osculis oris sui.* Vis ad Christum aptare? Nihil gratius. Vis ad animam tuam? Nihil jucundius. *Osculetur me:* videt te mundum esse ab omni peccato, quia delicta de terra sunt; ideo te sacramentis cœlestibus dignum judicat, et ideo invitat ad cœleste convivium; ut *Osculetur te ab osculis oris sui.* Tamen propter sequentia, anima tua, vel humana conditio, vel Ecclesia vidit se ab omnibus mundatam esse peccatis, dignam quæ ad altare Dei possit accedere. Quid est enim altare nisi forma corporis Christi? Vidit sacramenta mirabilia, et ait: *Osculetur me ab osculis oris sui;* hoc est, osculum mihi Christus infigat. Quare? quia:

7. *Meliora ubera tua super vinum,* hoc est, meliores sensus, meliora tua sacramenta super vinum, super illud vinum, quod etsi suavitatem habet, lætitiam habet, gratiam habet; tamen in illo lætitia sæcularis, in te autem jucunditas spiritalis est. Jam tunc ergo Salomon inducebat nuptias vel Christi et Ecclesiæ, vel spiritus et carnis et animæ. Et tamquam despiciens omnes jucunditates et delectationes suas, cœlestibus cupiens inhærere mandatis, ait: quoniam optima præcepta testamentorum tuorum super omnem appetentiam carnis, et sæculi voluptatem; meminerat enim se in Eva ante sic lapsam, dum voluptatem corporis præfert mandatis cœlestibus. Ostendens itaque non solam speciem Verbi, et vultum quemdam, sed omnia interiora ejus diligere, adjungit ad osculorum gratiam: *Quia bona,* inquit, *ubera tua super vinum, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Illa osculum poposcit; Deus Verbum se ei totus infudit, et nudavit ei ubera sua, hoc est, dogmata sua et interioris sapientiæ disciplinas, et unguentorum suorum dulci odore flagravit:[1] quibus capta dicit uberiorem esse jucunditatem divinæ cognitionis, quam lætitiam omnis corporeæ voluptatis.

In Ps. CXVIII, Ser. I, n. 5.

Lib. *De Isaac.* cap. 3.

[1]

8. *Unguentum exinanitum* vel *oleum effusum nomen tuum:* hoc est, totus immundis impuritatibus diversorum facinorum fœtebat hic mundus: nunc spirat ubique suavitas pudicitiæ, unguentum fidei, flos integritatis. Adspirat etiam in Verbo odor gratiæ et remissio peccatorum, quæ in totum diffusa mundum, omnia tamquam exinanito replevit unguento, quia per universos gravis illuvies detersa vitiorum est. Hoc unguentum exinanitum est supra Judæos, et collectum est a gentibus; exinanitum in Judæa, et redoluit in omnibus terris. Hoc unguento uncta est Maria, et virgo concepit, virgo peperit bonum odorem Dei filium: hoc unguentum effusum est super aquas, et sanctificavit aquas: hoc unguento uncti sunt tres pueri, et humorem his flamma roravit: hoc unguento Daniel unctus est, et leonum ora mollivit, feritatemque permulsit. Fluit hoc unguentum quotidie, et numquam deficit. Accipe vas tuum, virgo, et accede, ut possis hoc unguento repleri: accipe unguentum æstimatum trecentis denariis, sed gratis datum, non venditum, ut omnes haberent gratis. Virgo, ungere, noli contristari sicut Judas, quia hoc unguentum effunditur, sed consepeli in te Christum: claude sane vas tuum, ne unguentum effluat: claude integritatis clave, loquendi verecundia, abstinentia gloriandi: hoc quæ habet unguentum, Christum recipit: *Unguentum exinanitum nomen tuum.*

In Ps. CXVIII, Ser. I, n. 5.

Lib. *De Isaac,* cap. 3.

Lib. *De Virginitate,* cap. II.

9. *Propterea adolescentulæ dilexerunt te.* Quæ sunt istæ adolescentulæ, nisi animæ singulorum, quæ deposuerunt istius corporis senectutem, renovatæ per Spiritum sanctum? *Unguentum effusum nomen tuum,* cujus virtute sermonis nihil potest esse præstantius. Nam sicut inclusum in vase aliquo unguentum cohibet odorem suum, qui odor quamdiu vasis illius angustiis coercetur, etsi ad plures non potest pervenire, tamen vim suam servat; cum vero de vase illo quo claudebatur unguentum fuerit effusum, longe lateque diffusum dicitur: ita et Christi nomen ante ejus adventum in Israel populo quasi in vase aliquo Judæorum mentibus claudebatur; *Notus* enim *in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus.* Hoc itaque nomen, quod vasa Judæorum angustiis suis coercitum continebant. Magnum quidem et tunc nomen, cum infirmorum atque paucorum hæreret angustiis; sed magnitudinem sui nondum per corda gentium et in fines totius orbis effuderat: postquam vero per omnem mundum suo illuxit adventu, per omnem utique creaturam divinum illud suum nomen extendit, non repletum accessione aliqua; plenitudo enim nescit augmentum; sed replens vacua, ut esset admirabile nomen ejus in universa terra. Hujus igitur effusio nominis abundantem quamdam exuberantiam gratiarum, bonorumque cœlestium significat ubertatem: ex abundanti enim superfluit quidquid effunditur.

Vers. 2. Lib. V *De Sacr.* cap. 2.

Lib. I *De S. Spir.* cap. 8.

Ps. LXXV, 1.

[1] Animadverte rursus quod pluries jam dictum est, *flagrare* pro *fragrare* adhibitum esse; non tamen semper in sequenibus, in quibus videtur Commentarii collector interdum scriptionem communem secutus.

Lib. *De Isaac*, cap. 3.

Ideo adolescentulæ dilexerunt te: Bona, inquit, prudentia, sed dulcis misericordia; illam enim pauci assequuntur, hæc ad omnes pervenit: propter hanc, inquit, indulgentiam tuam diligunt te animæ renovatæ spiritu.

Vers. 3. Epist. *ad Irenæum.*

10. *Adtrahe nos post te: curremus in odorem unguentorum tuorum.* Osculata jam anima sancta Verbum Dei, modum non capit, nec expletur dicens: Suavis es, Domine, et in jucunditate tua

Ps. CXVIII, 12.

doce me justificationes tuas. Osculata Dei Verbum concupiscit super omnem decorem, diligit super omnem lætitiam, delectatur super omnia aromata, cupit frequenter videre, sæpe intendere, cupit adtrahi ut sequi possit: *Unguentum,* inquit, *exinanitum nomen tuum, propterea te*

Sup. v. 2.

diligimus adolescentulæ; propterea certamus, sed comprehendere non possumus: adtrahe nos, ut possimus currere; ut odore unguentorum tuorum accipiamus virtutem sequendi. Festinat etiam interna mysteria videre, ipsam requiem Verbi, ipsam boni illius summi habitationem, et lucem ejus et claritatem in illo sinu ac recessu patrio; festinat audire sermones ejus, et cum audierit super omnem suavitatem accipit.

11. Doceat te propheta qui gustavit, et ait: *Quam dulcia faucibus meis verba tua! super mel*

Ps. CXVIII, 103.

et favum ori meo. Quid enim aliud desiderat anima, quæ semel Verbi suavitatem gustaverit, quæ semel claritatem ejus viderit? Moyses in monte positus quadraginta diebus Legem accipiens, cibum corporis non requirebat: Elias ad illam festinans requiem, rogabat ut acciperetur anima sua a se: Petrus adspiciens et ipse in monte Dominicæ resurrectionis gloriam, nolebat descendere dicens: *Domine, bonum est nos hic*

Matth. XVII, 4.

esse. Quanta igitur illa divinæ substantiæ gloria, quanta Verbi dona, in quæ concupiscunt et angeli prospicere!

12. Anima igitur quæ illud videt, corpus hoc non requirit, minimamque familiaritatem cum eo esse debere intelligit, renuntiat sæculo, abducit se a vinculis carnis, et exuit omnibus voluptatum istarum nexibus. Denique Stephanus Jesum videbat, et lapidari non formidabat; immo cum lapidaretur, non pro se, sed pro illis a quibus perimebatur, rogabat. Paulus quoque raptus usque ad tertium cœlum, cum corpore esset vel sine corpore nesciebat; raptus, inquam, in paradisum, usum proprii jam non sentiebat corporis, et audiens verba Dei, quomodo ad corporis infirmitates descenderet, erubescebat. Itaque sciens quid vidisset in paradiso, vel quid audisset, clamabat dicens: *Quid adhuc velut viventes de hoc mundo decernitis? Ne tetigeritis, ne adtaminaveritis, ne gustaveritis, quæ sunt*

Coloss. II, 20, 21.

omnia ad corruptelam ipso usu. Volebat enim nos in figura esse istius mundi, non possessione atque usu; ut ita utamur hoc mundo tamquam non utamur, tamquam prætereuntes, non tamquam residentes; ambulantes tamquam in imagine sæculi, non in cupiditate, ut velocissima disputatione ipsam imaginem hujus mundi transeamus. Denique ipse fide ambulans, non specie, peregrinabatur a corpore, aderat Deo; et cum esset in terris, non in terrenis, sed in cœlestibus conversabatur. Ergo anima nostra quæ Deo vult appropinquare, elevet se a corpore, semper illi summo bono adhæreat, illi bono quod est divinum, quod est semper, et quod erat ab initio, et quod erat apud Deum, I Joh. I, 1.
hoc est, Dei Verbum: ipsum est illud divinum, *In quo vivimus, et sumus, et movemur.* Act. XVII, 28.

13. *Curremus in odorem unguentorum tuorum.* Hunc odorem fragrat anima quæ Christo aperire incipit, ut accipiat primum odorem Dominicæ sepulturæ, et credat, quia caro ejus non vidit corruptionem, nec odore aliquo mortis emarcuit; sed æterni illius floris et semper virentis odore condita surrexit. Quomodo enim poterat vel in carne marcescere, cujus nomen *Unguentum exinanitum est?* Exinanivit se ut spiraret tibi: semper hoc unguentum erat; sed erat apud Patrem, erat in Patre, olebat tantum Angelis et Archangelis, tamquam intra vas cœli. Aperuit os Pater dicens: *Ecce posui te in testamentum generis mei, in lucem gentium; ut sis in salutem usque ad extremum terræ.* Descendit Filius, repleta sunt Isai. XLIX, 6.
omnia novo odore Verbi, eructavit cor Patris Verbum bonum, flagravit Filius, Spiritus sanctus exhalavit, atque per omnium corda diffudit: *Diffusa est enim caritas Dei in cordibus nostris per Spiritum sanctum.* Ipse Dei Filius in corpore Rom. V, 5.
tamquam in vase odorem primo cohibebat suum, opperiens tempus, sicut ait: *Dominus dat mihi linguam eruditionis, ut sciam quando oporteat dicere sermonem.* Venit hora, aperuit os, exivit unguentum, quando virtus exibat de eo. Et ideo Lib. *de Isaac*, cap. 3.
ista festinat ad Verbum, et rogat ut adtrahatur, ne forte derelinquatur; quia currit Dei Verbum, et non est alligatum. Denique *Exsultat tamquam gigas ad currendam viam.* Et quia *Egressus ejus* Ps. XVIII, 6.
summo cœlo,[1] *et occursus ejus usque ad summum* [1]
ejus, videns se imparem tantæ velocitati, dicit: *Ibid.* 7.
Adtrahe nos.

14. Bona anima, quæ non pro se sola, sed pro omnibus rogat: *Adtrahe,* inquam, *nos;* habemus enim cupiditatem sequendi, quam unguentorum tuorum inspirat gratia: sed quia cursus tuos æquare non possumus, *Adtrahe nos,* ut auxilio tuo fultæ, vestigiis tuis possimus insistere. Si enim tu adtraxeris, curremus et nos, et spiritalia velocitatis flabra capiemus. Deponitur enim sarcina quibus manus tua fulcro est; et oleum tuum infunditur, quo curatus est ille qui a latronibus vulneratus est.

15. At ne impudens tibi videatur quod ait, *Adtrahe nos;* audi dicentem: *Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego vos reficiam.* Matth. XI, 28.
Vide quod libenter nos adtrahit, ne remaneamus sequentes: sed qui vult adtrahi, currat ut

[1] Defectus præpositionis *a* non est typographicum mendum, ut forte quis suspicari posset.

comprehendat, et currat posteriora obliviscens, et ea quæ sunt priora appetens; sic enim poterit Christum comprehendere: unde et Apostolus ait: *Sic currite ut comprehendatis.* Vult et ista ad bravium pervenire, quæ desiderat comprehendere. Prudenter ergo rogat ut adtrahatur, quia non omnes sequi possunt. Denique Petro dicenti, *Quo vadis,* respondit Verbum Dei: Joan. XIII, 36. Matth. XIV, 30. *Non potes me sequi modo, sequeris autem postea.* Claves ei commiserat regni cœlorum, et in sequendo se imparem judicavit. Hanc tamen animam non distulit, quia non præsumebat, sed rogabat. Denique,

Vers. 3. Lib. *de Isaac*, cap. 3. 16. *Introduxit me in cubiculum suum.* Beata anima quæ Verbi ingreditur penetralia; namque ea insurgens de corpore, ab omnibus fit remotior; atque illud quod est supra semetipsum, divinum illud si quomodo assequi possit, scrutatur et quærit: quod cum potuerit comprehendere, ea quæ sunt intelligibilia supergressa, in illo confirmatur, atque eo pascitur. Talis erat Paulus qui sciebat se raptum in paradisum, sed sive extra corpus sive in corpore, nesciebat. Adsurrexerat enim anima ejus de corpore, et se a visceribus et vinculis carnis abduxerat atque levaverat, factusque a semetipso alienus, intra semetipsum tenuit verba ineffabilia quæ audivit et vulgare non potuit, quæ advertit ea homini loqui non licere. Anima ergo bona contemnit visibilia et sensibilia, nec consistit in eis, nec in respiciendis his immoratur et residet: sed adscendit ad illa æterna et invisibilia et plena miraculis, puro sensu se piæ mentis adtollens. Etenim perfectioni studens, solum illud bonum divinitatis intendit, nec aliud quidquam requirendum putat, quia tenet quod summum est.

In Ps. CXVIII, Ser. I, n. 5, 16. 17. *Introduxit me rex in cubiculum suum.* Simplex est osculum, sed negotiosum cubiculi secretum; hoc enim loco mysteria plenius cognoscere se velle testatur, ut ingrediatur penetralia mysteriorum cœlestium, et aperiantur sibi thesauri sapientiæ et scientiæ in Christo absconditi: quod ut possit, fortasse illud ait quod supra: *Osculetur me ab osculis oris sui.* Significat Spiritus sancti supervenientis gratiam, sicut Angelus ad Mariam dixit: *Spiritus sanctus su-* Luc. I, 35. *perveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Quando autem introduxit eam rex in cubiculum suum, passionis tempus, lateris compunctio declarat, sanguinis effusio, sepulturæ unguentum, resurrectionis mysterium; ut osculum quasi sponsa acceperit, in cubiculum autem Christi sit introducta Ecclesia, non jam quasi tantummodo desponsata, sed etiam quasi nupta; nec solum thalamum sit ingressa, sed etiam legitimæ claves copulæ consecuta sit. Ideoque quasi in thalamo sita ait: *Colligatio guttæ frater meus mihi, inter media ubera mea requiescit.*

18. Quod si cubiculum quærimus, ipse nos edocet qui ait: Tu autem cum orabis, *intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum* Matth. VI, 6. *in abscondito.* Cubiculum Ecclesiæ corpus est Christi. Introduxit eam rex in omnia interiora mysteria; dedit ei claves ut aperiret sibi thesauros scientiæ, sacramentorum clausas ante fores panderet, cognosceret quiescentis gratiam, defuncti somnum, virtutem resurgentis. In illo cubiculo justitias Domini Jesu nupta reperit. Quæ sunt illæ justitiæ? Utique sacramenta baptismatis, sicut legimus, quia cum venienti ad baptismum diceret Johannes: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me?* Respondit Jesus: *Sine modo, sic enim decet nos implere omnem justitiam.* In illo cubiculo justificationes Domini Matth. III, 15. discit, consilium Dei cognovit, quo nihil potest esse sublimius; hoc est enim divinum, in quo fit remissio peccatorum.

In Ps. CXVIII, Ser. II, n. 28. 19. Hæc a Domino quærit discere, quæ homines docere non poterant, nisi antea Deus docuisset: quæ posteaquam a Christo didicerunt apostoli, Ecclesia dicit: *Introduxit me rex in cubiculum suum;* hoc est, in illud secretum, in quo sunt omnes thesauri scientiæ et cognitionis suæ. Ideoque tibi dicitur: *Cum oras, intra in cubiculum tuum,* quod significat mentis ani- Matth. VI, 6. mæque secretum. In hoc cubiculo justitiarum sponsa se poposcit induci, cum post odorem unguenti excurrerit, quod semper fluit, et numquam deficit.

Lib. V *de Sacr.* cap. 2. 20. *Introduxit me rex in cubiculum suum:* græcus, in promptuarium suum et in cellarium suum, habet: ubi bona libamina, ubi boni odores, mella suavia; ubi fructus diversi, ubi epulæ variæ sunt, ut plurimis epulis tuum prandium condiatur. Denique in illud divini illius sponsi introducta secretum,

Lib. *de Isaac*, cap. 4, n. 13. 21. *Exultemus,* inquit, *et lætemur in te; diligamus ubera tua super vinum;* non enim in divitiis et auri argentique thesauris, non in possessionum fructibus, non in potestatibus, non in conviviis, sed in solo Deo exsultat, dicens ad eum: *Diligamus ubera tua super vinum.* Sic In Ps. CXVIII, Ser. II, n. 7. tamen bibebat, ut non absorberetur a vino, sed gratia ejus lætitiam cordis hauriret, non corporis ebrietate titubaret. Denique bibens hoc vinum aperuit oculos suos, et vidit viam rectam, reliquit tortuosas vias dicens: *Æquitas dilexit te;* hoc est, non flexuosa itinera te sequuntur; sed solus ad te potest justitiæ trames pervenire: qui enim diligit justitiam, non se avertit a Christo. Quomodo enim arbitrum justitiæ, remuneratoremque meritorum innocens metuat conscientia? Eadem tamen anima co- Lib. *de Isaac*, cap. 4, n. 13. gnoscens corporis societate se fuscatam, dicit ad alias animas, vel ad alias cœlestes et appositas sacro mysterio potestates: *Nolite adspicere me quoniam obfuscata sum, quia non est intuitus me sol.*

Vers. 4. In Ps. CXVIII, Ser. II, n. 8 et ss. 22. *Fusca sum et decora, filiæ Hierusalem.* Constitue Dominum Jesum recumbentem in convivio, reclinantem se Johannem supra pectus ejus, mirantes alios quod servus supra Dominum reclinaret, quod caro illa peccatrix supra templum Verbi recumberet, quod anima illa

carnis vinculis innexa aulam divinæ plenitudinis scrutaretur. Hæc ergo mirantibus aliis, respondit anima Johannis: *Fusca sum et decora, filiæ Jerusalem:* fusca per culpam, decora per gratiam. Dicit et caro: *Fusca sum et decora;* fusca pulvere sæculari, quem certando collegit; decora oculo spiritali, quo mundi hujus pulverem squalloremque detersit: fusca per vitium, sed decora jam per lavacrum, quod abluit omne delictum: fusca sum quia peccavi; decora quia jam me diligit Christus: quam relegaverat enim in Eva, recipit in Virgine, suscipit ex Maria.

23. Dicit etiam Synagoga, cujus mysteria hoc loco plerisque videntur exprimi; quæ cum se rejici videret propter totius plebis impietatem, solabatur se tamen, quia ipsum Christum de populo suo non tantum, sed et Petrum, Johannem, Jacobum Christo adhærentes videbat, quia habebat eloquia sibi credita. Et ideo dicebat: *Fusca sum et decora, filiæ Hierusalem:* fusca per incredulitatem; decora per legem: fusca per lapsum; decora, quia dilexit me sol, et prior facta sum congregatio Dei. *Nolite me refugere quia fusca sum;* ideo fusca sum, quia sol me reliquit justitiæ, qui ante illuminare consueverat. Amisi colorem vultus mei; obtusa facta est acies oculorum meorum quibus ante solem videbam; in tenebris ambulo, quæ diem Christi nescio. Nolite tamen despicere me; quoniam qui reliquit, potest rursum adspicere. Misereri iterum solet, congregare dispersos, desertos requirere, colligere destitutos. Omnes tribus Israel convenite, adspicite me decoram ante delicta: *nolite adspicere me, quoniam obfuscata sum;* hoc est, non hoc solum adspiciatis quia obfuscata sum: non est intuitus me sol, et ideo obfuscata sum. Sed lucet sol super justos et injustos, super justos pro gratia, super injustos pro misericordia; illis mercedem meritorum tribuens, istis peccata dimittens. Et gentibus non lucebat ante: nunc lucet, nunc illis oritur qui oriebatur mihi; qui illis remisit, remittet et mihi. Nolite arbitrari quoniam obfuscata sum, quod penitus reliquerit me sol, et jam non intueatur, non requirat ægram. Dissimulavit a me, quia non servavi mandata ejus: reconciliabitur cum viderit meorum pœnitentiam delictorum. Non vidit me sol, quia non recepi advenientem, non aperui fenestras, ut vitæ lumen intraret: cum aperuero, illuminabit oculos meos, qui venit ut totum mundum illuminaret, et videant etiam non videntes.

Vers. 5. In Ps. CXVIII, Ser. XII, n. 25 in fine.

24. Vel dicit Ecclesia de gentibus: *Nolite adspicere me quoniam fusca sum, quia non respexit me sol;* eo quod velut pruinis hyemalibus geluque constricta gentilis erroris, congregationem gentium sol justitiæ diu indignam æstimaverit, quam serena vultus sui luce lustraret. Nonne tibi videbatur hiberni rigor temporis, quando notus erat in Judæa tantummodo Deus? Nunc autem plenitudo lucis fulget æstivæ, quando omnia et in omnibus Christus. Nonne *terra Domini et plenitudo ejus?* Et vere orbis terrarum in Ecclesia, quia *non Judæus tantummodo aut Græcus, non Barbarus aut Scytha, non servus aut liber: sed omnes in Christo unum sumus.* Sol omnibus fulget, dies omnibus lucet. *Nigra sum, et decora.* Præmisit nigram, ut augeret decorem: non dixit: Nigra sum decora; ne quod nigrum est, decorum æstimaretur; sed ait: Nigra sum superiore peccato, sed decora confessione peccati, et correctionis studio, atque amore virtutis. Quamvis ergo *Et* syllaba, ut grammatici appellant, conjunctiva sit; habet tamen distinctionem, qua confusio distinguitur ac separatur; ut si dicas Ambrosium Bassum intus esse, unus putatur; sin autem adseras Ambrosium et Bassum intus esse, duo utique intelliguntur.

Ps. XXIII, 1. Coloss. III, 11. In Ps CXVIII, Ser. XVIII, n. 33.

25. *Sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis;* tentoria enim de exuviis fiunt mortuorum animalium. Igitur quæ hoc dicebat, mortua erat peccato, et vivebat Deo: et nos igitur peccato moriamur, ut Deo vivamus. Repleti spiritus jucunditate, et suavitate lætitiæ, erimus exuviæ spirituales, carentes infirmitate corporea, et integro mentis sinu infusam nobis divinorum mysteriorum gratiam reservantes. Tabernacula autem Cedar, pellesve Salomonis corpus hoc dici liquet ex pluribus locis: tamen etiam inde intellige, quod Adam et Eva ubi imaginem deposuere cœlestis quam ante portabant, imaginem terreni hominis induentes, tunicas dicti sunt vestiti esse pelliceas; corporales enim eos fecerat de spiritualibus culpa commissa.

Vers. 4 Lib. I *de Spir. sancto* c. 11.

26. Nec illud absurdum ad intelligendum, quod ita se dicit sponsa factam sicut pelles solis adustas ardoribus; eo quod in asperitate licet tribulationum posita, mortificaverit tamen corpus suum, ne sentire possit illam asperitatem: sicut enim ardorem solis non sentit pellis tabernaculi, eo quod pellis sit animalis mortui; ita hæc mortua peccato, ardorem peccati sentire non poterat, vel quia non frangebatur necessitatibus, vel quia corpus afflictionis sumus, et mortem Domini Jesu semper in corpore nostro circumferre debemus.

27. *Filii matris meæ pugnaverunt adversum me;* hoc est, impugnaverunt me corporis passiones, carnis illecebræ decoloraverunt: ideo sol justitiæ mihi non refulsit, quia viduata præsidio devotionem meam et observantiam plenam servare non potui; hoc est enim, *vineam meam non custodivi,* quia spinas et non uvam adtuli, id est faciens peccata pro fructibus. Et cum de Verbo loquitur, irradiante sibi Verbi splendore, conversa ad ipsum dicit:

Pars altera v. 5. Lib. *de Isaac*, cap. 4, n. 13 et ss.

28. *Ubi pascis, ubi manes in meridiano?* Recte dicit, *ubi pascis,* quia regale est Dei Verbum: *ubi manes,* quia morale: *in meridiano,* quia mysticum: siquidem meridie Joseph cum fratribus suis in convivio constitutus futurorum mysteria temporum revelabat. Sed etiam David dicit: *Revela ad Dominum viam tuam et spera*

Vers 6

in eum, et ipse faciet, et educet sicut lumen justitiam tuam, et judicium tuum sicut meridiem. Et ipse Paulus circumfulsisse sibi lumen meridie adseruit, quando a persecutione est conversus ad gratiam.

Ps. xxxvi, 5

29. Queritur ergo quod derelicta sit, quod destituta sit pauper ex divite: abundabat enim munere gratiarum; sed egere cœpit, ubi divinæ præsentiæ sibi copia denegata est. Et ideo vel quasi mercenaria haberi postulat, quæ ante sibi pretiosioris copulæ gratiam vindicabat.

30. *Posuerunt me custodem in vineis, vineam meam non custodivi.* Putant aliqui hoc de illis dici qui Synagogam ad legis præcepta constringunt, ut legem custodiat, vineam suam tueatur, quam custodire non potuit. Denique custodiebat ut faceret uvas, fecit autem spinas. Quæ sit igitur vinea, venit David testificare nobis dicens: *Vineam de Ægypto transtulisti, et ejecisti gentes, et plantasti eam.* Possunt et apostoli esse filii matris ejus, qui vere impugnaverunt Synagogam dicentes: *Ecce convertimur ad gentes;* et nationibus verbum Dei seminare cœperunt. Possunt et prophetæ intelligi qui monendo denuntiandoque ut vineam suam custodiret Synagoga, nihil profecerunt; fecit enim spinas improbitatis, quæ virtutis uberes fructus deferre debuerat: et ideo confitetur quod populum suum custodire non potuit, meritoque sero quærit tenere quem cum teneret, amisit; multo dissimilior ejus quæ dicit: *Inveni quem diligit anima mea: tenui eum, et non relinquam eum.* Denique illa invitat in hortum suum sponsum; hæc ubi pascat requirens, dicit ad ipsum:

Vers. 5. In Ps. cxviii, Ser. ii, n. 10.

Ps. lxxix, 9.

Cant. iii, 4

31. *Annuntia mihi quem dilexit anima mea.* Cur *quem dilexit anima mea,* dicis, et non quem diligit? Cur dimisisti quem tenebas? Dilexisti patrum fide, amisisti incredulitate: tenebas caritatis vinculis, amisisti longo fune perfidiæ. Ideo nescis ubi pascat, ubi maneat; nam si scires, non quæreres. Dicis enim: *Ubi pascis, ubi manes in meridie?* Meridiem nosti esse Ecclesiam quæ teneat Christum, et tu eum in noctibus quæris? Dic, inquit, mihi, Christe; responde vel propter id quia ante carus fuisti atque dilectus mihi: etsi ego tantæ prærogativam caritatis amisi, tu tamen quasi pius, responde mihi, *Ubi pascis, ubi manes?* Reliquisti me, abiisti ad gentes, recessisti longe a me, et illis propior factus es, a quibus longe eras. Sed factus es prope, quia sanguine tuo crediderunt. A me recessisti, quia ego crucem non suscepi ut mundi redemptionem, sed ut noxii damnationem. Qui autem receperunt sicut salutis auctorem, in meridie sunt: illis luces, illis refulges, illis calet gratia tua sicut meridies. Mihi matutinus eras, cum adhuc crederem; sed non credebam plene, quia non sum inventa in meridie, sicut Joseph cum fratribus suis qui tenebant meridiem: illis meridies factus es, qui pascuntur in divitiis tuis, et in te sperant. Ideo ut dixit David: *Deduces eorum justitiam tamquam lumen, et judicium eorum tamquam meridiem.*

Vers. 6

Ps. xxxvi, 6.

32. Quæris ergo tamquam aliena quæ proxima eras, tamquam pauper quæ dives fuisti: vis sequi quæ præcedebas, atque utinam vel sequaris quos præcedere debuisti! Mercenaria esse desideras quæ ante mercenarios colligebas; mercenariæ itaque vox ista dicentis est: *Ne forte fiam circumamicta super greges sodalium tuorum.* Quæ proselytos ex gentibus ante suscipiebas, nunc ipsa in nationibus vis pro proselytis suscipi, et tamquam advena congregari. Respondit Verbum Dei animæ desideranti:

33. *Nisi cognoscas te, decora inter mulieres.* Nosce teipsum, homo, tuæ animæ dicitur, nisi cognoveris te formosam in mulieribus. Cognosce te, anima, quia non de terra, non de luto es: quia insufflavit in te Deus, et fecit in animam viventem. Opus es magnificum, Dei inspiratione formatum. *Adtende tibi,* ut Lex dicit, id est animæ tuæ: sæcularia te et mundana non teneant, terrestria non morentur. Ad illum tota intentione festina, ex cujus inspiratione consistis: *Grande,* inquit, *homo, et pretiosum vir misericors: virum fidelem opus est invenire.* Disce, homo, ubi grandis, atque pretiosus sis. Vilem te terra demonstrat, sed gloriosum virtus facit, fides rarum, imago pretiosum. Ubi namque quidquam tam pretiosum, quam imago est Dei, quæ tibi primo fidem debet infundere, ut in corde tuo refulgeat quædam auctoris effigies; ne qui mentem tuam interrogat, non agnoscat auctorem? An quidquam tam pretiosum, quam humilitas; ut naturam corporis animæque perspiciens, altero te subjicias, altero recognoscas? Prona in vitium carnis illecebra misericordiam suadet; quia quod alteri contuleris, tibi solvis; quidquid a te procedit, in te recurrit; et quidquid feceris, tibi solvis; et quidquid profueris, tibi proficit. Vivacis animæ vigor, sensus rationis et capax intellectus atque judicii, ut digna domus tanto habitatore videatur, non amittat suæ prærogativam naturæ. *Nisi cognoscas te, decora inter mulieres.* Quæ quereris quod derelicta sis, nisi te cognoscas, nisi pœniteat te lapsus tui, nisi intentionem devotionis approbes, nisi fides tua et sinceritas augeatur, querela nihil proderit. Aut sic, nisi cognoscas te quia decora es; nisi pulchritudinem naturæ tuæ serves, et corporis te illecebræ non demergant, nec impedimenta detineant, nihil tibi creaturæ melioris nobilitas suffragabitur.

Vers. 7. In Ps. cxviii, Ser. x, n 10.

Lib. de Isaac, cap. 4, n. 15.

34. Cognosce igitur te et naturæ tuæ decorem, et exi quasi exuta vinculis pedum, et nudo exerta vestigio, ut carnalia integumenta non sentias: vestigium mentis tuæ corporalia vincla non implicent, ut pes tuus speciosus appareat. Tales enim sunt qui ad regnum cœlorum annuntiandum eliguntur a Domino, de quibus dictum est: *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem!* Talis Moyses, cui dicitur: *Solve calceamentum pedum tuorum;* ut qui vocaturus po-

Prov. xx, 6.

Isai. lii, 7.

Exod. iii, 5.

pulum ad Dei regnum procederet, prius carnis abjiciens exuvias, nudo spiritu vestigioque mentis incederet; hoc est ergo quod ait: *Exi tu in calceamentis gregum, et pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum.*

35. Per greges regnum intelligimus, eo quod potestatis sit gregibus præsidere. Præsidet autem unusquisque sibi quadam potestate regali, si coerceat in se corporis luxus, et servituti redigat carnem suam; ideoque dictum est: *Regnum Dei intra vos est.* Unde pulchre ait ad animam, *Exi,* id est exi a servitio, exi a carnis imperio atque dominatu, et exi non in carne, sed in spiritu; exi ad regimen potestatis. Ideoque addidit, *Pasce hædos tuos,* hoc est, rege ea quæ in sinistra tua sunt; nam si non regantur, facile labuntur. Coerce petulantiam, lasciviam tui corporis, et luxuriam irrationabilem; edoma leves motus: pasce eos non in corporeis tabernaculis, sed in tabernaculis pastorum qui regere gregem norunt; sunt enim amabilia tabernacula Israel, sicut nemora obumbrantia super flumen, in quibus anima tamquam in procinctu bellico sita bonam exercet militiam, incursus explorat hostiles.

In Ps. CXVIII, Ser. II, n. 13 et ss.

36. *Nisi noscas te, decora inter mulieres.* Quid est se noscere, nisi ut sciat unusquisque hominem se ad imaginem et similitudinem Dei factum, rationis capacem, qui terram suam excolere tamquam bonus agricola debeat aratro quodam et falce sapientiæ, ut vel dura findantur, vel luxuriantia recidantur; qui interiorem sui portionem animi imperio debeat gubernare? Unde etiam in Lege scriptum est: *Adtende tibi,*

Deut. XV, 9. *ne fiat verbum absconditum in corde tuo:* tibi, inquit, adtende: non utique dicit, pecuniæ tuæ, non possessionibus tuis, non viribus corporis; sed animo tuo ac menti tuæ, unde omnia consilia, facta cogitationesque manant. Tibi ergo adtende ibi, ubi potiorem esse te nosti. Nosce teipsum, quod Apollini Pythio adsignant gentiles viri, quasi ipse auctor fuerit hujus sententiæ; cum de nostro usurpatum ad sua transferant, et longe anterior Moyses fuerit qui scripsit librum Deuteronomii, quam philosophi qui ista finxerunt.

37. Unde et Salomon oraculum divinum secutus, scripsit in Canticis Canticorum: *Nisi scias te, decora inter mulieres;* hoc est, nisi cognoscas te mortalem rationalem, et cito tua peccata fatearis, cito dicas iniquitates tuas ut justificeris; nisi convertaris, et prior accuses delicta tua, venit dies mortis et jam nullum conversionis remedium est; prævenîris dum cogitas. Accende facem tuam, priusquam sponsi tibi janua claudatur, qui exspectare diu non solet negligentes. *Nisi scias te,* inquit, *decora inter mulieres,* et dicas: *Fusca sum et decora: fusca sum,* quia peccavi; *decora,* quia diligor, quia genus sum Abrahæ, electum genus, dilectum Deo; nihil tibi proderit patrum gratia: *Potens enim Deus est de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Et alibi in Evangelio legisti, quia Abrahæ filiam ligavit diabolus nequitiæ suæ vinculis, quam Dominus solvit in die sabbati. Nisi ergo scias te, nihil tibi proderit. Etsi dicas: Abrahæ sum filia, quæ non credis, quæ errorem non corrigis; Abraham quidem salvatur, sed te nobilitas generis non juvabit, nisi fides salvaverit. Non te decipiat data patribus repromissio: non suscipio personam hominis, non suscipio prærogativam generis, nisi videro congruentem generi morum nobilitatem, ut fiat justi generis electio.

Matth. III, 9.

38. Quod si scias te, et cognoscas quia peccato obnoxia es, exeundum in calcaneis gregum est tibi. Exi ergo nuda pede, et pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum. Qui sine peccato est, agnos pascit, oves pascit: quæ autem peccato obnoxia est, pascat hædos qui a sinistris sunt; non enim potest esse in dextera pastoris boni. Sequatur magis dicentem Petro: *Veni retro me, satana.* Sequendo Petrus meruit in dextera collocari; ideoque ei dicitur: *Pasce agniculos meos.* Sed quo exeat audi: *Ad tabernacula,* inquit, *pastorum,* hoc est, ad gentes, ad dispersionem. Ideoque dixit: *Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis;* ut repleatur totus orbis terrarum grege Christi; significans tunc fore salvam Synagogam, cum se huic dispersioni et ipsa sociaverit, quæ replevit hunc mundum; tabernacula enim pastorum sunt regna terræ.

Marc. VIII, 33.

Joan. XXI, 16.

Zach. XIII, 7.

39. *Equæ meæ in curribus Pharaonis adsimilavi te, proxima mea.* In quo dum velocium equorum cursui similitudo Ecclesiæ comparari videtur, æstimatur dives ejus gratia. Non igitur unam equam divitis regis intelligas, sed absoluto pro equitatu, ut sæpe diximus, qualis ovis illius est pro grege ovium. Pharao igitur, ut potentissimus rex et prædives, habebat equos potentes; unde et Scriptura dicit, *Currus Pharaonis,* quasi potentissimum genus ad bellorum usum, et subsidium præliandi: denique his curribus Pharao fugientes Hebræos facile comprehendit. Sicut ergo equi juncti facile trahunt currum, et patienter suscipiunt jugum, et portant cum gratia, et jugi illius susceptione mansuescunt: sic et congregatio nationum gentilibus indomita moribus se ante jactabat. Ubi vero suscepit jugum dicentis: *Tollite jugum meum super vos, quia leve est; et onus meum, quia suave est;* et cœpit sponsa Christi concordia et mansuetudine populorum esse sublimis, et toto circumferri orbe; tamquam currus equis velocibus supra mundum rapta adscendit ad sponsum.

Vers. 8. In Ps. CXVIII, Ser. II, n. 32.

Exod. XIV, 9.

Matth. XI, 29, 30.

40. Habet enim equos suos Christus, de quibus dicit Propheta: *Immisisti in mare equos tuos, turbantes aquas multas;* eo quod gentium populos qui moventur ut aquæ multæ, et excitantur in fluctus aquarum, evangelizando commoverint apostoli, ut adsurgentes a terrenis idolorum ceremoniis, in Christum crederent. Et supra ait: *Adscendisti in equos tuos: equitatus tuus sanitas.* O bonorum equorum duo decaju-

Habac III.

gum mirabile, quibus fræna pacis, habenæ sunt caritatis; constricti inter se concordiæ vinculis, et jugo fidei subjecti, quatuor rotis Evangelii mysterium totius orbis finibus invehentes, bonum aurigam portantes Dei Verbum: cujus flagello fugatæ sunt illecebræ sæculares, exterminatus mundi istius princeps, justorum cursus impletus est! O rationabilium equorum grande certamen! o mirandum mysterium! Rota intra rotam currebat, et non impediebatur: novum Testamentum in veteri Testamento, intra illud currebat, per quod annuntiabatur. In quatuor partes ibant rotæ, et non revertebantur retrorsum; quia spiritus vitæ erat in his, qui currebat in quatuor partes totius mundi; et sine offensione currebat, quia bona equorum vita quadrabat. Currebant igitur equi, quia non dormiebat qui adscenderat equos.

41. Animarum igitur nostrarum auriga Jesus; qui nos quoque vult adscendere equos nostros, id est, corpora nostra; et vigilare semper ne dicatur nobis: *Dormitaverunt qui adscenderunt*
Ps. LXXV, 7. *equos.* Transeundum est hoc mare impigre: vix transitur a vigilantibus. Si quis autem dormierit, transire non poterit; sed demergitur, ut Ægyptius, cujus et anima et corpus interiit.
Exod. XV, 1. *Equum* enim *et adscensorem projecit in mare,* qui non sequebantur legem, sed persequebantur.

Lib. *de Isaac*, cap. 1, n. 1. 42. *Equæ meæ in curribus Pharaonis adsimilavi te.* Virtutis labor quærit victoriam, ut non possit equæ illi quæ Salomonis est, comparari, velox ad currendum, habilis ad partum, quoniam fœcunditas animæ desideratur et quæritur. Hæc ergo equa pretiosa est, et currus Pharaonis veloces. Sed hoc loco de anima dicendum suscepimus, hujus equæ quæ similis æstimatur huic animæ, hoc est, propheticæ vel apostolicæ virtutis; quod in eorum annumeretur grege, qui fœcunditate prædicationis suæ totius orbis terrarum spatia repleverunt. Et quamvis in corpore constituti, nulla tamen cursus spiritalis sensere dispendia. Ideoque laudatur quod cœlesti sibi illuminante præcepto, jam speciosa, jam pulchra sit, quæ vultu præferat castitatis decorem, et redimicula cervicis tollat, in qua sunt patientiæ et humilitatis insignia. Atque idcirco sponsam suam collaudans dicebat:

Vers. 9. In Ps. CXVIII, Serm. I, n. 5 et ss. 43. *Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ sicut turturis, cervix tua sicut redimicula!* Vultus liberior est, ubi est caritatis conscientia; et portare jugum Christi suave est, si ornamenta putes cervicis tuæ esse, non onera. Adtolle ergo oculos semper ad Dominum tuum, et quære Deum, ut invenias. Erige cervicem: redimicula non vincula geris; mutaque animalia redimiculis gaudent, et phalerari sibi magis, quam nodari videntur. *Genæ sicut turturis* perferant insignia verecundiæ: *Redimicula cervicis* libertatis adtollant fiduciam; leve est enim jugum Christi, et ideo cervix eo non premitur, sed levatur.

Vers. 10, 11. 44. *Similitudines,* inquit, *auri faciemus tibi, ex distinctionibus argenti, quoad usque rex erit in declinatione sua.* Ex iis enim qui ex Lege sunt et prophetis, mediocriter ante crediderant gloriam Domini Jesu, et hæreditas ejus diffusa per populos, quo frequentius examinata, hoc amplius est probata. Crebræ enim persecutiones Ecclesiæ justorum nobis titulos, martyrii victorias ediderunt. Itaque sicut aurum bonum, ita Ecclesia cum uritur, detrimenta non sentit, sed magis fulgor ejus augetur, donec Christus veniat in regnum suum, et reclinet caput suum in Ecclesiæ fide; qui cum venisset ad oves perditas domus Israel, non habebat ubi caput suum reclinaret. Nunc autem jam redolet fides, ideoque dicit Ecclesia: *Nardus mea dedit odorem suum;* et dicit cum præsumptione exspectans retributionem. Fragrat unguentum gratiæ, in quo virgo generavit, et Dominus Jesus sacramentum incarnationis adsumit.

Vers. 12. 45. *Colligatio guttæ frater meus mihi, in medio uberum meorum manebit,* sive *commorabitur.* Prius quidem dixerat, quod nardus sua dedisset ei odorem sponsi; et quia per unguentum quo unxerat, odoris ejus fragrantiam recepisset; nunc autem ait: Frater meus mihi guttam redolet, et hanc non diffusam neque ut libet dispersam, sed colligatam et constrictam, quo scilicet odor ipsius suavitatis densior reddatur et vehementior. Et hic, inquit, cum talis sit, in medio uberum meorum commoratur et commanet, et requiem ac mansionem suam facit in loco pectoris mei. *Colligatio,* inquit, *guttæ consobrinus meus, botrus cypri frater meus mihi, inter media ubera mea requiescet.* Corpus enim suscipiens Dominus Jesus, caritatis se vinculis illigavit, et non solum se membris nostris et passionibus naturalibus, sed etiam cruci junxit; ideoque sicut botrus in Ecclesiæ fide, et morali requiescit gratia.

In Ps. CXVIII, Serm. III, n. 8 et ss.

Vers. 13. 46. *Nardus Cypri consobrinus meus in vineis Engaddi.* Si locum quærimus regionis cujusdam quæ in Judæa est, locus sic dicitur in quo opobalsamum gignitur: si interpretationem, tentatio latine significatur. In illis vero vineis lignum est, quod si quis compungat, unguentum emittit; hic fructus est ligni. Si non incidatur lignum, non ita flagrat et redolet; cum autem compunctum fuerit artificis manu, tunc lacrymam distillat. Sicut et Christus in illo tentationis ligno crucifixus, illacrymabat populum, ut peccata nostra dilueret, et de visceribus misericordiæ suæ fundebat unguentum dicens: *Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt.* Tunc ergo in ligno compunctus lancea, exivit de eo sanguis et aqua, omni unguento suavior, accepta Deo hostia, per totum mundum odorem sanctificationis effundens. Et quasi balsamum ex arbore, sic virtus exibat e corpore, unde ait: *Sentio virtutem de me exiisse.* Inde opobalsamum expressius dicitur, eo quod compunctione ligni balsamum per cavernam punctionis erumpit.

Luc. XXIII, 34. Joan. XIX, 34. Luc. VIII, 46.

47. Compunctus igitur Jesus, odorem remissionis peccatorum et redemptionis effudit. Nam et constrictus erat, cum Verbum esset homo

factus: et pauper factus est, cum dives esset; ut nos illius inopia ditaremur: potens erat, et despiciendum se præbuit, ita ut Herodes sperneret eum, et illuderet ei: terram movebat, et hærebat in ligno: cœlum obducebat tenebris, et mundum crucifigebat, et crucifixus erat: inclinabat caput, et exibat Verbum: exinanitus erat, et replebat omnia: descendit Deus, adscendit homo: Verbum caro factum est, ut caro sibi Verbi solium in Dei dextera vindicaret: vulnus erat, et fluebat unguentum: scarabæus audiebatur, et Deus agnoscebatur. Respondit et Christus:

Vers. 14. 48. *Ecce bona es, proxima mea, ecce es bona: oculi tui columbæ.* Quoniam cognoverat Ecclesia mysterium, et pro totius mundi redemptione crucifixum Dominum Jesum prædicabat, meretur audire: *Ecce es bona,* quæ me bonum dicis; *Ecce es bona,* quæ vidisti gloriæ meæ decorem, et ipsa speciosa es et decora. Quid est autem dicere Christum: *Bona es,* vel *decora es,* nisi illud evangelicum: *Constans esto, filia;* Matth. IX, 22. *remissa sunt tibi peccata tua?* Ergo cui Christus peccata donavit, recte dicit: *Retribue servo tuo,* Ps. CXVIII, 146. *ut vivam, et custodiam mandata tua.* Non habet in retributione quid desperet; quia Dominus Jesus venit mundum salvare, non perdere. Ideo immemor est injuriæ, memor gratiæ, sicut in prophetico libro testificatur ipse dicens: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas, et memor non ero: tu autem memor esto, et judicemur:* Isai. XLIII, 25, 26. *dic tu prius iniquitates tuas ut justificeris.* Quicumque ergo dicit iniquitates suas Deo, justificatur; et quicumque justificatur, retributionem non timet, sed exposcit; qui retributionem non timet, vivit.

Vers. 15, 16. In Ps. CXVIII, Serm. IV, n. 18 et 88. 49. *Ecce,* inquit, *formosus consobrinus meus, et quidem pulcher. Adclinatio nostra opaca, trabes domorum nostrarum cedri, lacunaria nostra cypressi.* Laudat sponsi decorem Ecclesia, quem plus unusquisque tacito laudat affectu, et fidus mysteriorum interpres tacendo plus prædicat. Nam qui arcana divulgat, imminuit Christi decorem: ideo nemo mittat margaritas suas porcis, ne conculcari faciat ornamenta pretiosa. Non ergo in tabernaculo loquacis et garruli, quia multiloquio peccatum admittitur; sed in viri serii, qui sit parcus alloquii, nec sermonis intemperans, et verborum sobrietate temulentiam loquacitatis evitans, caput suum Christus reclinat.

50. Et merito opacam significat reclinationem; quia in Ecclesia constitutos virtus obumbrat Altissimi. Hac umbra David protegi postulabat, ne eum per diem sol ureret, vel luna per noPs. CXX, 6. ctem. Hanc umbram spiritualis ministrat gratia, torrida sæculi hujus et mundi æstiva fugientibus. Opaca igitur adclinatio Christi et Ecclesiæ, quibus Dei Patris æterna illa requies adspirat. In hac ergo requiescamus umbra, peccatorum nostrorum æstibus fatigati. Si quos adussit libido, hos Domini crux refrigeret, in qua se reclinavit, ut nostra debita susciperet. Si quos culpa lassavit, hos Jesus gremio excipiat suo, et molli foveat amplexu; unde audeo dicere, quod caro Christi adclinatio est Ecclesiæ.

51. *Trabes domorum nostrarum cedri.* Cedri specie majorum qui justi fuerunt, gloria designatur. *Justus enim ut palma florebit, et sicut cedrus quæ in Libano est, multiplicabitur;* sicut Ps. CXI, 13. enim cedrus non putrescit, ita nec majorum gloria ulla vetustate corrumpitur.

52. *Lacunaria nostra cypressi.* Genus hoc arboris numquam amittit viriditatem suam, hyeme juxta atque æstate comam pascit, nec diverso colore mutatur. Solam hanc arborem ventus numquam suo honore despoliat; sola numquam veteri exuitur amictu, aut novo flore vestitur. Sic apostolica quoque gratia nescit defectum, sed vetustate sui floret. Anima ergo corrumpi nescit, quæ florentibus membris viget, semper justitiæ ceterarumque virtutum culmina patienti magnanimitate sustentat; et ideo non defluit, neque deficit, quia nihil in ea rimosum est ac remissum, nihil mobile, nihil lubricum, nihil quod vitio sermonis ex ea possit effundi. Sequitur Ecclesia vel fidelis anima, animam dico, ideo quia nihil tam est homo, quam anima:

CAPUT SECUNDUM.

1. *Ego flos campi, et lilium convallium, sicut* Vers. 1, 2. In Ps. CXVIII, Ser. V, n. 7. *lilium in medio spinarum;* in totam enim terram fides populi credentis exivit, et in spacioso posuit pedes suos Christus; et ideo pulchre ait (*Ecclesia*) florem se esse campi. Flos erat etiam Paulus qui dicebat: *Bonus odor Christi sumus Deo.* Et vere flos qui poterat nova et II Cor. II, 15. vetera de sui cordis proferre thesauro. *Ego flos* Lib. VII in Luc. ad cap. XII. *campi.* Et bene flos est Ecclesia quæ fructum annuntiat, hoc est, Dominum Jesum Christum, de quo dictum est Mariæ: *Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui.* Luc. I, 42.

2. Alio quoque sensu florem tibi demonstro carpendum, illum utique qui dixit: *Ego flos campi, et lilium convallium.* Plerique comparationem hanc secundum naturam floris, et usum putant propositi germinis aptiorem; eo quod lilia nullius annui usus cultum requirant, nec sicut erga proventum fructuum ceterorum, ita etiam erga generationem istius floris, sollicitis in orbem redeat labor actus agricolis: quibuslibet enim siccitatibus agri, omne illud quod alitur in florem quadam virtute genitali ex sese, atque in se succi semper virentis animatur; ita ut cum foliorum puberum caulem videas aruisse, floris tamen natura virescat; absconditur enim viriditas, non amittitur. Ast ubi vernis fuerit provocata blanditiis, indumentum germinis, comam floris, liliive resumit ornatus.

3. Illud etiam delectat advertere, quia non in asperitatibus montium incultisque silvarum lilia, sed in hortorum amœnitate generantur. Sunt enim horti quidam diversarum pomiferi virtu-

tum, juxta quod scriptum est: *Hortus conclusus*, etc. eo quod ubi integritas, ubi castitas, ubi religio, ubi fida silentia secretorum; ibi claritas angelorum est, ibi confessorum violæ, lilia virginum, rosæ martyrum sunt. Bene lilium Christus est, quia ubi martyrum sanguis, ibi Christus qui est flos sublimis, immaculatus, innoxius, in quo non spinarum offendat asperitas, sed gratia circumfusa clarebat. Sunt enim spinæ rosarum, quæ sunt tormenta martyrum: non habet spinas inoffensa divinitas, quæ tormenta non sensit.

Cant. IV, 12.

4. *Tamquam lilium in medio spinarum.* Quod est evidentis indicii spiritalium nequitiarum sentibus virtutem obsideri, unde fructum nemo referat, nisi qui cautus accedat. Sume igitur alas, virgo, sed spiritus: ut supervoles vitia, si contingere cupis Christum, *Qui in altis habitat, et humilia respicit.* Et species ejus sicut cedrus Libani, quæ comam nubibus, radicem terris inserit; principium enim ejus de cœlo, posteriora ejus in terris, fructus cœlo proximos ediderunt. Scrutare diligentius tam bonum florem, necubi eum in pectoris tui convalle reperias; humilibus enim frequenter inhalatur. Amat generari in hortis, in quibus eum Susanna dum deambularet, invenit, mori potius quam violari parata.

Lib. I *de Virg.* n. 43 et 44.

Ps. CXII, 5.

5. Aliter, *Ego flos campi, et lilium convallium, tamquam lilium in medio spinarum.* Ecce alium locum in quo solet Dominus conversari, immo non in uno sed in pluribus: *Ego*, inquit, *flos campi;* quia patentem simplicitatem puræ mentis frequentat. *Et lilium convallium;* flos enim humilitatis est Christus, non luxuriæ, non voluptatum atque lasciviæ, sed flos simplicitatis, flos humilitatis. Flos odorem suum et succisus reservat, et contritus accumulat, nec avulsus amittit: ita et Dominus Jesus in illo patibulo crucis nec contritus emarcuit, nec avulsus evanuit, et illa lanceæ punctione succisus, sacro speciosior fusi cruoris colore vernavit, mori ipse nescius, et mortuis æternæ vitæ munus exhalans.

Lib. *De Virginitate*, c. 9, n. 51.

Lib. II *de Spir. sancto*, c. 5, n. 39.

6. *Tamquam lilium in medio spinarum:* nonne inter asperitates laborum contritionesque animorum boni flos odoris adsurgit, quia contrito corde Deus placatur? Hoc est desertum, filiæ, quod ducit ad regnum; hoc est etiam desertum quod floret ut lilium, juxta illud quod scriptum est: *Lætare, sterilis, et exsulta, desertum, et floreat ut lilium.* In hoc deserto, filiæ, arbor illa bona fructifera quæ bonos fructus facit, incipit brachia factorum suorum diffundere, verticem divinitatis adtollere, juxta quam nostræ ligna silvæ frutescant; quia sicut arbor mali inter ligna silvæ, ita frater meus in medio filiorum; ut videns hoc Ecclesia, et fidei nostræ jam læta successu, dicat: *In umbra ejus concupivi et sedi, et fructus ejus dulcis in faucibus meis.*

Vers. 3.

Lib. *De Virginitate*, c. 9, n. 51, 52.

Isai. XXXV, 1.

Vers. 3.

7. Nota quod sæpe in hoc Canticorum libro Salomon triplicem illam sapientiam evidenter expressit, moralem scilicet, naturalem et mysticam, sicut in Proverbiis dixerat; ut tripliciter sibi scriberet, qui sapientiam ejus vellet audire. Ait ergo in Canticis sponsa de sponso: *Ecce pulcher es consobrinus meus, ecce pulcher es et decorus: acclinatio nostra opaca, trabes domorum nostrarum cedri, lacunaria nostra cypressi.* Possumus hoc de moralibus accipere; ubi enim requiescit Christus et Ecclesia, nisi in operibus suæ plebis? Denique ubi impudicitia, ubi superbia, ubi iniquitas erat, ibi ait Dominus Jesus: *Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet.* De naturalibus autem quid accipiamus? *In umbra,* inquit, *ejus concupivi et sedi, et fructus ejus dulcis in faucibus meis;* qui enim terrena supergreditur, et cui mundana moriuntur (quoniam crucifigitur ei mundus, et ipse mundo), omnia quæ sunt sub sole, refugit et contemnit. De mysticis quoque ait: *Introducite me in domum vini, constituite in me caritatem.* Etenim sicut vineam suam vitis, ita Dominus Jesus populum suum quasi vitis æterna quibusdam brachiis caritatis amplectitur.

Cant. I, 15, 16.

Matth. VIII, 20.

Vers. 4.

8. Considera singula: in moralibus flos est inter spinas lilium, sicut ipse ait: *Ego flos campi, et lilium convallium.* In moralibus ergo flos est, sicut in naturalibus sol justitiæ, qui oriens et resurgens illuminat, occidens obumbrat. Cave ne tibi occidat, quia scriptum est: *Sol non occidat super iracundiam vestram.* In mysticis caritas est; quia plenitudo legis est Christus. Et ideo Ecclesia quæ diligit Christum, vulnerata est caritate.

Sup. v. 1.

Ephes. IV, 26.

9. Pulchre etiam lilium dicitur Ecclesia; sicut enim lilium fulget, ita etiam splendent opera sanctorum. Pulcherrime etiam dictum est: *Lilium convallium;* quia in humilibus magis elucet gratia. Sed hoc lilium in medio spinarum, hoc est, inter Judæos et hæreticos; hoc est, inter sollicitudines hujus sæculi, quæ mentem hominis animumque compungunt. Possumus etiam aliter accipere, quia sicut lilium inter spinas eminet, ita super omnes conventus Ecclesia Dei refulget.

In Ps. CXVIII, Ser. V, n. 7, et ss.

10. Refert etiam considerare, quod hoc lilium splendore circumfusum sit, intus autem quod habet, rubeum sit, boni et ipsum odoris; eo quod caro Christi velut morali divinitatis claritudine circumsepta, cœlestis habuerit protectionem gratiæ. Denique in posterioribus ait: *Fraternus meus candidus et rubeus:* candidus claritate divina, rubeus specie coloris humani, quem sacramento incarnationis adsumpsit. Meritoque et ipsum quod est rubrum, bene olet, quia caro Christi sine peccato est, quam perfidi contrectantes, manus suas inquinaverunt; sancti venerantes, pietatis odore flagrarunt.

Cant. V, 10.

11. Accepit hunc odorem Dominus Jesus flagrantis Ecclesiæ suæ, et ait: *Ecce proxima mea bona.* Et Ecclesia dicit ad Christum: *Ecce es bonus fraternus meus, ecce es bonus, tamquam malum in lignis silvæ.* Pulcherrima collatio! Quid enim pulchrius aptiusque dici queat, quam ut sponsum

Vers. 3.

Lib. *de Isaac*, cap. 4, n. 27.

arbori mali comparet? Hujusmodi enim pomum odorem gratum habet, ut ceterorum pomorum flagrantiam vincat. Et Christus adfixus ad lignum, sicut malum pendens in arbore, bonum odorem mundanæ fundebat redemptionis, quæ peccati gravem detersit fœtorem, et unguentum potus vitalis effudit.

12. *Tamquam malum,* inquit, *in lignis silvæ, ita consobrinus meus in medio filiorum;* eo quod super prophetas et apostolos, intima corda hominum verborum suavitate mulcebat. Sed non solum odor, verum etiam cibus suavis in malo est: ergo cibus suavis est Christus.

13. *In umbra ejus concupivi, et sedi;* legem enim acceperat, hanc sequebatur, hanc currebat viam: in lege itaque requiescens, in umbra Christi requiescebat. Bona umbra, quæ nos ab iniquitatis sole defendit! Cui autem dubium quod lex Dei umbra sit Christi? Quid est lex diei festi, neomeniæ, sabbatorum, nisi umbra futurorum? Qui dies secundum legem Moysi, ut videam sex dies, et iterum septimum diem, et sic perpetua sæcula? Quis mensis secundum legem Moysi, ut sciens mensem, sciam primam mensis neomeniam, et vere sancta in neomeniis offerenda? Quis secundum legem Moysi annus, sex illis diebus constans de quibus ait: *Sex annis serviet Hebræus, et septimo anno liberabitur;* ut inveniantur sex anni quibus aliquis operatur terram, septimo autem anno remittit illam proselytis, et pauperibus, et bestiis terræ? Quis septimus annus, quo concedantur omnia debita Hebræis?

Deut. xv, 12.

14. In hac umbra requiescebat Patrum fides, prophetarum sancta devotio. Dic ergo, congregatio religiosa vel sancta anima: *In umbra ejus concupivi, et sedi.* Umbra est jubilæus annus: quis enim ejus mystica videt, ut facie ad faciem cognoscat quæ anno quingentesimo complenda Lege præscripta sunt? Umbra sunt dies festi secundum Legem a primo mense decima die mensis usque ad quartamdecimam, et inde usque ad vigesimam primam mensis. Quæ umbra est celebritas illa inter primum et septimum mensem in tempore illo anonymo? Umbra est sanctificata libertas in sabbato. Umbra est dies festus septimi mensis neomeniæ, et memoriale tubarum, septimi mensis dies decimus, dies propitiationis. Vides quia monas et decas, duo festi dies. Item quintus decimus dies, dies tabernaculorum per octo dies: in umbra hæc omnia. In umbra prima dies vocata, et octava dies vocata in umbra, quæ scenopægiis præscripta secundum Legem.

15. Constitue mihi aliquos ex circumcisione credentes, in Lege doctos, observantiæ sollicitæ viros, et nunc Evangelii agnitione illuminatos, spiritali saginatos gratia: dicit in his Ecclesia quæ videt Christum, quæ sponsum recipit, quæ cibo ejus pascitur: *In umbra ejus concupivi, et sedi, et fructus ejus dulcis in faucibus meis.* Quis fructus ejus dulcis, nisi prædicatio Dominicæ passionis? ut ipse ait: *Ecce hæreditas Domini, filii, merces fructus ventris.* Quis enim dulcior fructus potest esse in faucibus nostris, quam remissio peccatorum?

Ps. cxxvi, 3.

16. *Et fructus ejus dulcis gutturi meo.* Est spirituale manna, hoc est, pluvia spiritalis sapientiæ, quæ ingeniosis et quærentibus de cœlo infunditur, et irrorat mentes piorum, et obdulcat fauces eorum: qui igitur intellexerit infusionem divinæ sapientiæ, delectatur, nec alium cibum quærit, nec in solo pane vivit, sed in omni verbo Dei. Qui curiosior fuerit, quærit quid sit illud quod melle dulcius sit. Respondet illi minister Dei: Hic est panis quem dedit vobis Dominus manducare. Quid sit iste panis, audi: *Verbum,* inquit, *quod ordinavit Deus.* Hæc ergo ordinatio Dei, hæc alimonia alit animam sapientis, et illuminat atque obdulcat, resplendens veritatis corusco, et mulcens tamquam favo quodam, ita diversarum virtutum suavitate, et sermone sapientiæ. *Favi* enim *mellis sermones sunt boni,* sicut scriptum est in Proverbiis. Ergo ubi gustavit fructum suavitatis, impatiens ad perfectiora festinat, dicens:

Epistola *ad Irenæum, in c.* xvi *Exodi.*

Prov. xvi, 24.

17. *Introducite me in domum vini, constituite in me dilectionem, confirmate me in unguentis, stipate me in malis; quia vulnerata dilectionis ego sum. Læva ejus sub capite meo, et dextera ejus complectetur me. Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus et fortitudinibus agri, si suscitaveritis et resuscitaveritis dilectionem usquequo voluerit.* Merito quærit eum, merito desiderat; quia bene omnia in hoc cursu atque itinere disposuit imperator noster. Primum omnium fidei fundamento tabernaculum hoc confirmandum putavit. Deinde si qua est nobis aspera atque arida et prærupta mansio, Imperator tamen iste turbata discernit, arida irrigat, deserta fœcundat. Si quid amaritudinis, si quid tentationis, si quid infirmitatis est, ductor noster et amara temperat, et sollicita mitigat, dura dissolvit et invalida confirmat.

Vers. 4-7. In Ps. cxviii, Ser. v, n. 13 et ss.

18. Sicubi vult requiescere rex terræ exercitum suum, non ignobilem vicum, non commeatibus indigentem, non arenosa et nuda gignentium; sed urbem ædificiis nobilem, refectam et uberem copiarum, aut agrum amœnum, aut virentem pascuis, aut nemorosa et campestria stativis opportuna decernit. Ergo si reges terræ norunt commoda providere sequentibus se, quanto magis Deus qui bonus est, novit quemadmodum profutura disponat diligentibus se? Ac primum si incognitum carpendum est iter, duces eliguntur viarum, qui præcurrant agmini: sed hoc imperatores isti injuriosum sibi arbitrantur; Deus autem præibat, cum Hebræi facerent iter; denique in columna nubis loquebatur ad eos. Et ut scias quia præibat, *Deus,* inquit, *præibat illos: interdiu quidem in columna nubis ostendens illis viam; noctu autem in columna ignis, et non deficiebat columna nubis interdiu.* Hanc præcedentem nobis columnam sequens

Exod. xiii, 21, 22.

Ecclesia, non deficientem, ne ipsa deficeret, umbra ejus refrigerabatur; et ideo dicit: *In umbra ejus concupivi, et sedi, et dulcis ejus fructus in faucibus meis;* quia a Domino pascebatur, et deducta in locum pascuorum et aquam refectionis.

Sup. v. 3

19. *Introducite me in domum vini.* De copiis præparatis quærit progredi ad aliam mansionem, in qua mysteriorum gratiam, et lætitiæ capiat suavitatem. Hinc quoque promovens verum iter, ait: *Ordinate in me dilectionem.* Bona stativa, ubi plenitudo est caritatis. Caritas non potest esse sine fide; tres enim velut vades sunt Ecclesiæ, spes, fides, caritas: cum spes præcesserit, fides fundata fuerit, ordinatur caritas, Ecclesia copulatur.

Lib. *De Virginitate*, c. 9.

20. *Confirmate me,* inquit, *in unguentis, stipate me in malis.* Habes alias mansiones, ad quas Ecclesia cum delectatione succedit. Istæ mansiones sunt crucis Christi et sepulturæ, in quibus vulnerata est Ecclesia, sed vulnere caritatis; vulnus enim est quod Christus excepit, sed unguentum est quod effudit. Pomum est quod pependit: hoc pomum gustavit Ecclesia, et ait: *Et fructus ejus dulcis in faucibus meis.* Et ut scias quia pomum est Dominus, legisti supra: *Tamquam malum in lignis silvæ, ita consobrinus meus.* Nos quoque vulnus fatemur, cum prædicamus Christum crucifixum, sed bonus odor sumus Deo; quia crux Christi Judæis scandalum, Græcis stultitia, nobis autem virtus Dei atque sapientia est. Hoc vulnere Ecclesia vulneratur, cum Salvatoris sui prædicat mortem; sed hoc vulnus est caritatis. Denique qui non credit, negat: qui diligit, confitetur. Manichæus negat, Christianus fatetur; et ideo scriptum est: *Utiliora vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.* Pulchre ergo dicit Ecclesia: *Quia vulnerata caritate ego sum.*

In Ps. CXVIII, Ser. v, n. 16

Prov. XXVII, 6.

21. Nudemus membra nostra bono vulneri, nudemus sagittæ electæ: sagitta hæc Christus est, qui dicit: *Posuit me sicut sagittam electam:* bonum est ergo hac vulnerari sagitta, non mediocris mansionis iste processus: non omnes possunt dicere, quia vulnerati sunt dilectione: dicebant apostoli, cum pro Christo lapidarentur, et Christum prædicarent: dicebat Paulus cum ter virgis cæderetur, et die ac nocte Christum adorandum gentibus disputaret: dicunt hoc martyres, qui vulnerantur pro Christo; et quia vulnerari pro ejus meruerunt nomine, plus diligunt. Ad hanc ergo veniens mansionem Ecclesia, ad hunc processum, ut pro Christo filios suos offerat, ut excipiat vulnera caritatis, quasi bona fidei alimenta reperiens, pietatis fructus gustavit ipsa, et hortari ceteros cœpit, dicens: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus.* Et addidit Ecclesia dicere:

Isai. XLIX, 2.

In Ps. CXVIII, Ser. v, n. 19.

22. *Læva ejus sub capite meo, et dextera ejus complectetur me.* Et istæ mansiones sunt via regali incedentis Ecclesiæ; *Multæ enim sunt mansiones apud Patrem meum.* Testificatur Dominus Jesus: *Et ecce venio, et accerso vos.* Bona mansio sapientiæ, et sive in læva ejus, sive in dextera bona mansio; quia via regalis est. Ideoque sapientes nuntii dicunt: *Via regali ibimus; non divertemus in dextera, neque in sinistra, quoadusque transeamus terminos tuos.* Hoc dixerunt missi a Moyse nuntii ad regem Edom, hoc est terrenum; quia terrena omnia sive in dextera, sive in sinistra, mala sunt. Mala mansio insipientia, mala mansio intemperantia; et ideo pertransit has mansiones Hebræus; non divertit ad eas, sed pertransit, ut perveniat ad sinistram sapientiæ et dexteram, et in ipsis maneat, ubi divitiæ simplicitatis, ubi gloria, ubi longitudo vitæ est. *Longitudo* enim *vitæ in dextera ejus,* ut ait Salomon: *In sinistra autem ejus divitiæ et gloria:* in dextera vita est, in sinistra requies. Utinam super sinistram ejus requiescam, nec quæram cervicalia! *Væ* enim *his qui adsuunt cervicalia,* Ezechiel dicit. Has mansiones præparat Ecclesiæ suæ bonus ductor, et per vias sapientiæ dirigit iter ejus. Denique laudat sapiens vias ejus: *Viæ ejus viæ bonæ, et omnes semitæ ejus in pace.*

Joan. XIV, 2.

Num. XX, 17.

Prov. III, 16.

Ezech. XIII, 18

Prov. III, 17.

23. *Læva ejus sub caput meum, et dextera illius complectetur me.* Hæc loquitur sponsa de Christo, anima de Verbo Dei; Christus autem idem est Verbum Dei atque sapientia. Beata ergo anima quam complectitur sapientia. Magna est sapientiæ manus, magna dextera, totam complectitur animam; tota enim munita est quæ desponsata Verbo Dei est. Plenitudo enim sapientiæ, timere Deum: quæ ergo Deum timet anima, pleno se munit ipsa præsidio. Mittit sapientia lævam suam sub collum ejus, dexteram autem in complexum ejus. Utrumque quidem brachium ejus ad utilia extenditur; habent tamen propria sua singulæ manus sapientiæ: *In dextera longitudo vitæ* est, *in sinistra autem divitiæ et gloria.* Bonis utique manus utraque dotata est dotibus: in eo tamen habent varietatem sui muneris, quod et præsentia et futura tempora comprehendunt; ut læva præsentium remuneratrix, dextera futurorum sit.

In Ps. CXVIII, Ser. XIV, n. 31 et ss.

24. Possumus hoc etiam de prophetia sancti patriarchæ Israel cognoscere: nam cum dexteram suam posuisset super Ephræm, sinistram autem super Manassen, et convertere eas Joseph ætatis consideratione voluisset, ut dexteram patris super caput Manasse senioris filii collocaret; noluit, et dixit: *Scio, fili, et hic erit in populum, et hic exaltabitur; sed frater junior major erit illo.* In quo major? in eo utique quia benedictione prælatus est, dicentibus posteris Ephræm: *Faciat vos Deus sicut fecit Ephræm et Manassen;* vel quia semen ejus multitudo gentium, quæ in hoc sæculo laborem elegit, credens in Dominum Jesum, ut consolationem habeat futurorum. Manasse autem semen est populus oblivionis, qui proprium oblitus auctorem, exaltatus ad tempus in hoc sæculo est, daturus in reliquum pœnas graves; quia Deum suum et Dominum denegavit.

Gen. XLVIII, 19.

Ibid., 20.

25. Hoc eo diximus, ut probaremus ea esse potiora, quæ futura sunt. Denique læva sapientiæ sub sponsæ capite est, dextera autem superior, quæ totam complectitur sponsam. Itaque illa quasi fulcrum est quietis præsentis, quo anima innixa requiescit. Habet ubi reclinet caput suum, quia læva sapientiæ divitiæ sunt et gloria. Per id tempus hæc mulcent, et ex parte solatio sunt, et ideo *Filius hominis non habebat ubi caput* Matth. VIII, 20. *suum reclinaret; quia cum dives esset, pauper* II Cor. VIII, 9. *factus est.* Nec gloriam aliquam istius sæculi requirebat; quia venerat non ut in portione, sed ut universo humano generi subveniret, dicens: *Mihi indignamini quia totum hominem* Joan. VII, 23. *sanum feci in sabbato;* hoc est totum, non ut facultatum collatione ditaret, non ut honorum insignibus, non ut gloriæ sæcularis cumularet augmento; hæc enim non habent beatitudinis et gratiæ plenitudinem; sed totum, hoc est, quod longitudinem vitæ complecteretur æternæ. Neque enim communis vitæ similis vita in dextera est sapientiæ; sed longitudo vitæ est, ut qui accipit vitam a sapientia, non exiguitatem vitæ, sed perpetuitatem et æternitatis longitudinem adipiscatur.

In Ps. CXVIII, Ser. XIX, n. 26. Cant. II, 5. 26. Bonus amictus æternitas vitæ. Itaque sponsa malorum granatorum, hoc est, diversorum et innumerabilium fructuum, et præcipue fidei odoribus, gratiæ, sapientiæ et gloriæ, vitæque æternæ subnixa divitiis, quæ sunt circa sinistram et dexteram sponsi, per animas sanctas laudantium congregationum plausibus excitat Christum, dicens:

Lib. II *de Jacob et vita beata*, c. 1, n. 3. 27. *Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus et fortitudinibus agri, si suscitaveritis, et resuscitaveritis dilectionem usquequo voluerit.* Ager ille quem benedixit Dominus, non iste terrenus aut horridus silvis, aut confragosus torrentibus, aut inutilis vitibus, aut infœcunda glarea saxosus, aut hiulcus, et aridus siccitate, aut sanguine madidus, aut sentibus incultus et spinis, sed ille ager de quo Dominus ait: *Et species agri* Ps. XLIX, 10. *mecum est.* In hoc agro uva illa reperitur quæ expressa sanguinem fudit, et mundum diluit: in hoc agro est ficus illa sub qua sancti requiescent, spiritalis gratiæ suavitate recreati; in hoc agro est oliva illa fructifera, dominicæ fluens pacis unguentum: in hoc agro florent malo-granata, quæ plurimos fructus uno fidei munimine tegunt, et quodam fovent caritatis amplexu.

In Ps. CXVIII, Serm. V, n. 20. 28. Quia igitur sapientia et honesta claritas ita perfecta sunt, si habeant caritatem (plenitudo Rom. XIII, 10. enim legis est caritas), suscitari et resuscitari vult caritatem; suscitari in veteri Testamento, resuscitari in novo. Caritas Deus est, ut legimus, I Joan. IV, 8. caritas Christus est. Suscitatur *tamquam leo, et* Gen. XLIX, 9. *catulus leonis, ut Judæ adscendat ex germine:* resuscitatur ut dormiens, ut recumbens; quia non humana, sed sua et Patris majestate suscitatus est a mortuis. Unde ait Scriptura: *Quis suscitabit illum?* Non enim poterat illum aut Angelus aut potestas suscitare aliena, cum ipse alios suscitaret. Ergo cum hic dicit: *Si suscitaveritis et resuscitaveritis dilectionem, usquequo voluerit;* de iis dicit, qui resurrectionem ejus congrue possunt prædicare, ut audientibus ardorem fidei et devotionis accendant: vel suscitatur Christus in his qui primum accedunt; resuscitatur in his qui postquam accesserint, dormierunt. Dormit ergo Christus negligentibus, suscitatur in sanctis.

29. Hanc itaque caritatem suscitat et resuscitat, donec vocem ejus accipiat, et præsentiam ejus accersat; quia quæsitus non solum venit, sed etiam saliens venit. Sed jam sponsus aderat, ut probaret illud quod adhuc loquentibus nobis dicit, *Adsum.* Adest, quia suscitatus a filiabus Judæ, quasi resuscitatus a filiabus Hierusalem. Audit Ecclesia sonum vocis ejus, et dicit: Lib. *De Isaac.* c. 4 n. 31. In Ps. CXVIII, Ser. VI, n. 5-13.

30. *Vox consobrini mei, ecce hic advenit saliens super montes, transiliens super colles.* Manipularis est hic liber multas habens personas nobiles, velut manipulus triumphalis, multosque actus significans, quos intelligere magis quam expressos tenere possumus. Nam quasi advenientem sponsum audierit cum aliquibus pariter viantibus colloquentem, dicit sponsa: *Vox consobrini mei.* Dum loquitur cum filiabus Hierusalem, et rogat ut excitent, et resuscitent sponsum; subito tamquam de longinquo missæ vocis sonum sentiens, dicit: *Vox consobrini mei,* annuntians quem nuntiari sibi ante quærebat. Quem cupiebat ab aliis suscitari, sua prece resuscitatum, a Patre venire jam credens, læta dicit: *Vox consobrini mei.* Bene addidit, *consobrini mei,* ut non aliæ, sed consobrina sola sibi ejus vindicaret adventum. Vers. 8.

31. *Ecce,* inquit, *iste advenit;* adhuc ego eum quæro, et ille jam venit: adhuc ego suffragia capto ut veniat, et ille jam proximus est: ego suscitari mihi caritatem cupio, ego me vulneratam caritatis puto, et ad me plus ipsa caritas festinat: ego dixi: Veni; salit ille et transilit: ego rogo eum venire cum gratia; iste gratiarum operatur augmenta; et dum venit, incrementa gratiæ secum vehit, et veniendo adquirit, quia studet etiam ipse suæ placere dilectæ. Salit super excelsa, ut adscendat ad sponsam; sponsæ enim thalamus tribunal est Christi. Salit super Adam, transilit super Synagogam; salit super gentes, transilit super Judæos.

32. Videamus salientem. Salit de cœlo in Virginem, de utero in præsepe, de Jordane in crucem, de cruce in tumulum, in cœlum de sepulcro. Proba mihi, David, salientem, proba currentem; tu enim dixisti: *Exultavit ut gigas ad currendam viam: a summo cœlo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus, nec est qui se abscondat a calore ejus.* Et nunc salit, et Ps. XVIII, 6, 7. nunc currit, de corde Patris super sanctos suos, de oriente super occidentem, de septemtrione super meridiem. Iste est qui adscendit super occasum; ipse super cœlos cœlorum ad orien-

tem; ipse adscendit super montes, ipse super colles.

33. Utinam ego miser dicam, dicat anima mea: *Ecce iste advenit*, et advenit non super terrena, non super valles, sed advenit *Saliens*
III Reg. xx. *super montes;* Deus enim Deus montium est, non vallium: ubi ergo salit, super montes salit. Si sis mons, salit super te, salit super Isaiam, salit super Hieremiam, salit super Petrum, Jo-
Ps. cxxiv, 2. hannem, Jacobum. *Montes in circuitu ejus:* si non potes esse mons et non prævales, esto vel collis, ut super te Christus adscendat; et si transilit, ut te transitus ejus custodiat.

34. Diximus de Christo et Ecclesia: dicamus de anima et Verbo. Anima justi sponsa est Verbi: hæc si desideret, si cupiat, si oret et oret assidue, et oret sine ulla disceptatione, et tota intendat in Verbum; subito vocem sibi videtur ejus audire quem non videt, et in timore sensus odorem divinitatis ejus agnoscit, quod patiuntur plerumque qui bene credunt. Replentur subito nares animæ spiritali gratia, et sentit sibi præsentiæ ejus flatum adspirare quem quærit, et dicit: Ecce iste ipse est quem requiro, ipse quem desidero.

35. Nonne cum aliquid de Scripturis cogitamus, et explanationem ejus invenire non possumus; dum dubitamus, dum quærimus, subito nobis quasi super montes, id est, altissima dogmata, videtur adscendere? Deinde quasi super colles apparens nobis, illuminat mentem, ut infundat sensibus, quod invenire posse difficile videbatur? Ergo quasi ex absente fit præsens Verbum in cordibus nostris. Et rursus cum aliquid nobis subobscurum est, tamquam subducitur Verbum, et tamquam absentis adventum desideramus; et iterum apparet, ostendit se nobis tamquam præsens sit nobis in iis quæ requirimus cognoscendis.

36. Salit ergo in uniuscujusque corde frequenter, transilit et exit et revertitur, si sequaris, si requiras, si tibi fidelium grata disputatione doctorum Verbum quod exierat, atque transierat, postules resuscitari, sicut illa quæ quæsivit et invenit, quæ dixit: *Frater meus transi-*
Cant. v, 6 *vit, anima mea exivit in verbo ejus.* Ergo etsi super montes salit, sequere: etsi super colles, sequere. Reperiuntur enim in montibus et in collibus venatores Domini, qui investigant eos qui capiuntur ad vitam; sic enim dixit per Hieremiam Deus: *Ecce mitto multos piscatores et multos venatores, et venabuntur eos super omnem*
Jerem. xvi, 16. *montem, et super omnem collem.* Ibi ergo populus Dei quæratur, et inveniatur in Petri et in Pauli doctrina, gratia, disciplina; ut non in convalle sint, ubi fletus, sed in montibus a quibus unumquemque Christus illuminat; et cum Petrum legimus, Christus illuminat: et cum Paulum legimus, Christus illuminat. Curavit Paulus, Christus illuminavit; quoniam invocato Domini Jesu no-
Act. xxviii, 8. mine, resurréxit, cujus sanatus est munere.
Act. ix, 40. Suscitavit mortuam Petrus, Christus illuminavit; et ideo ait: *Illuminans tu mirabiliter a montibus æternis.* Ps. lxxv, 5.

37. Nos igitur qui montes esse non possumus, stemus in montibus vel in collibus; ut cum miserit piscatores suos Dominus et venatores, ut venentur eos qui supra omnem montem sunt, vel super omnem collem, id est, in legis et prophetarum præceptis; et novi et veteris Testamenti cognitione omnem habentes conversationem, inveniant nos paratos, et velut bonas colligant spicas, opportuno missi messores tempore; quia si quis extra montem aut collem fuerit repertus, colligi velut bona spica non poterit ab his, qui ut comparationis faciamus alterius mentionem, triticum a paleis separare mittentur. Plurimarum igitur operationum solertes ministros Dominus habet: iidem spicatores, iidem etiam veneratores sunt, atque messores. Si in tempore messis, quo diriguntur isti metere, maturus exspectes, salientem in montibus poteris intueri, et videbis Dominum Jesum similem capreolo aut hinnulo cervorum super montes Bethel. Salit enim super Ecclesiam quæ est domus panis, eo quod fidelium corda confirmet; unde et sponsa de eo dicit:

38. *Similis est consobrinus meus capreæ aut* Vers. 9.
hinnulo cervorum, super montes Bethel; salit enim super Ecclesiam, quæ est domus Dei, eo quod fidelium corda confirmet. Merito sicut capreola, quia capra in altis pascitur. Dorcas dicitur a videndo; dorcadion enim visus acutioris est. Quid hoc aptius Christo, qui Patrem vidit quem nemo vidit; aut si quis vidit in Christo, ipse filius revelavit? Merito *sicut hinnulus cervorum:* hinnulus quasi filius, cui paternæ inoleverit vis naturæ; ut eum occulta non lateant, serpentes fugiant, venena non lædant. Denique eductus de latibulis suis serpens, qui educebatur ex homine, dicebat: *Quid venisti ante tempus*
torquere nos? Spectemus ergo salientem hunc Matth. viii, 29.
hinniculum, ut non possimus timere serpentem.

39. *En ipse stat post parietem nostrum, re-* Lib. *De Isaac*, c. 4, n. 32, 33.
spiciens per fenestras, prospiciens per retia. Venit ergo, et primo post parietem est, ut inimicitias animæ et corporis solvat, sublato pariete qui impedimentum concordiæ videbatur adferre. Deinde prospicit per fenestras: quæ sint fenestræ, audi Prophetam dicentem: *Fenestræ apertæ sunt e*
cœlo. Prophetas itaque significat, per quos Do- Isai. xxiv, 18.
minus genus respexit humanum, priusquam in terras ipse descenderet. Et hodie si qua eum anima multum requirat, multum merebitur misericordiæ; quoniam qui multum requirit, multum debetur ei. Si qua ergo anima eum studiosius quærat, longe audit vocem ejus; et quamvis ab aliis requirat, præ ipsis a quibus quærit, audit vocem ejus. Videt eum salientem ad se venire, id est, properantem atque currentem et transilientem eos, qui infirmo corde virtutem ejus capere non possunt; deinde prospicientem per ænigmata prophetarum, legendo eos, et tenendo eorum sermones: videt enim

prospicientem, sed quasi per fenestram, non quasi adhuc præsentem. Videt eminentem super retia. Quid est hoc? Nisi forte quia illa retia nobis sunt, non illi retia sunt, eo quod illa anima adhuc intra sensibilia et mundana sit, quæ mentem hominis capere, et quodam sinu proprio consueverunt involvere.

In Ps. CXVIII, Ser. VI, n. 18-26.

40. *En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per retia.* Viderit enim Ecclesia vel anima justi salientem sicut hinniculum super montes, et repente primum adspiciens post parietem domus suæ, prospicientem per fenestras, eminentem per retia, exultat et gaudet, quia etiam ipsa amatur a Sponso. Qui tamquam et ipse vulneratus caritatis decore, dilectæ cum primum abesset, ad oscula rogatus adfuerit (rogatur enim cum dicitur: *Osculetur me ab osculis oris sui*), deinde preces blanditiasque sponsæ non spreverit, dilecta sibi ubera præbentis; atque in interiora domus eam benignus induxerit: deinde tamquam lascivienti ludens amore, quia vellet pertentare sensus amantis, sæpe egressus ut quæreretur a Sponsa, sæpe regressus ut invitaretur ad oscula, adstiterit post parietem, prospexerit per fenestras, eminens super retia; ut non totus abesset, nec quasi totus intraret, et ipse ad se sponsam vocaret, ut veniendi ad se invicem fierent gratiora commercia, amoremque mutuis adolerent sermonibus:

Cant. I, 1.

Vers. 10.

41. *Exsurge,* inquit, *veni proxima mea, formosa mea, columba mea.* Et tu si habeas fundatum parietem, non illum medium qui domus unius separet membra, sed ædificatum supra fundamentum apostolorum et prophetarum, ut compaginata ejus structura crescat in templum, nec disterminet ejus interna, sed muniat: si habeas ergo in te ædificationem Dei, et ad orientem pateant semper fenestræ tuæ, venit Verbum, *Stat post parietem tuum; oculi* enim *Domini super justos; prospicit per fenestras tuas.*

Cant. II, 9.

Ps. XXXIII, 16. Cant. II, 9.

42. Quæ sunt fenestræ istæ? Legimus fenestras de quibus dicit Hieremias: *Intravit mors per fenestras,* per quas intravit avaritia, intravit libido. Oculus tuus fenestra est. Si videris mulierem ad concupiscendum eam, intravit mors per oculum tuum: si videris possessionem viduæ, vel thesauros minoris, et tuas excitaveris cupiditates, *Intravit mors per fenestram.* Sicut ergo per hæc intrat mors, intrat et vita: si decorem puellæ adspiciens sacræ, venereris Dominum Jesum, quod in teneros annos venerit ætas senectutis, vita immaculata, et ipse filiam tuam offeras, ut pio consecretur velamine: si possessionem minoris non tamquam sollicitus invasor adspicias, sed quasi parens sedulus religioso tuearis affectu; per has fenestras prospicit Christus, ut vocet sponsam,

Jerem. IX, 21.

Vers. 9.

43. *Eminens super retia:* bene *eminens;* quia solus est quem retia non involverint peccatorum. Omnes intra retia eramus, immo adhuc intra retia sumus; quia nemo sine peccato nisi solus Jesus, quem non cognoscentem peccatum, peccatum pro nobis fecit Pater: etenim tradidit eum laqueis, tradidit eum retibus, mittens eum non in peccato in quo erant omnes homines, sed in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in carne. Peccatum erat caro, secundum illud quia hæreditario erat damnata maledicto: peccatum erat illecebra et ministra peccati. Venit Dominus Jesus, et in carne peccato obnoxia militiam virtutis exercuit: facta sunt membra nostra jam non arma libidinis, sed arma virtutis; namque ubi erant incentiva libidinis, ibi nunc sunt domicilia castitatis. Hic ergo venit ad laqueos, sed voluntarius: venit ad retia, sed securus. Plena erant omnia retibus, referta laqueis: audi dicentem: *In via hac quam ambulabam, absconderunt superbi laqueum mihi.* Et in libro Sapientiæ Sirach moneris ut cognoscas quia in medio laqueorum ambulas. Quot vitia, tot retia: quot peccata, tot laquei.

Ps. CXLI, 4.

Eccli. IX, 20.

44. Hereditarii jam te nexus tenebant: venit ad laqueos Jesus, ut Adam solveret: venit liberare quod perierat. Omnes retibus tenebamur: nullus alium eruere poterat, cum se ipsum non posset eruere. Talis ergo necessarius fuit, quem vincula generationis humanæ delictis obnoxia non tenerent, non cepisset avaritia, non ligasset dolus. Is solus erat Jesus, qui cum hujus carnis se circumdedisset vinculis, captus non erat, non erat alligatus: sed dirumpens ea atque dissolvens, ad se magis vocavit Ecclesiam, *Prospiciens per laqueos, eminens super retia,* ut et ipsa disceret vinculis non teneri. Denique eo usque non longe a vinculis fuit, ut pro nobis subiret et mortem, sed tamen non servus mortis effectus, sed liber inter mortuos; liber enim erat qui solvendæ mortis potestatem habebat. Denique ipse te doceat qui ait: *Solvite templum hoc, et in triduo resuscitabo illud.* Audiamus itaque quid dicat:

Joan. II, 19.

Vers. 10. In Ps. CXVIII, Serm. VI, n. 23.

45. *Exsurge, veni, proxima mea;* hoc est, surge a mortuis, exsurge a vinculis, quibus circumdata tenebaris. Exsurge, quia ego resurrexi tibi: solve vincula iniquitatis, quia ego jam solvi tibi: veni, quia jam retia soluta sunt, Virgo peperit, puer natus ex virgine est, nihil debet muliebri hæreditati, quasi filius mulieris non tenetur: cerne medium parietem maceriæ jam solutum, qui interiorum affectuum concordiam dividebat, et in diversum excitabat dissensiones corporalium passionum. Veni ergo secura: cupio videre faciem tuam, et audire vocem tuam: veni, ut jam me per retia non videas, sed facie ad faciem vultibus amatoris dilecta potiaris.

46. Et hic ista ethice decursa sint. Mystica autem illa si possimus, vel linea intueamur extrema. Sedebat intra domum Sponsa devota Domino, intra parietem Legis et prophetarum, spiritalium lapidum exædificatione fundatum, qui claudebat atque vallabat domum regiam, plenam jucunditatis atque lætitiæ. Mirabatur thesauros

regios, et intuebatur sollicite, cupiens sapientiam quæ has sibi divitias demonstraret, adsciscere. In secreto erat; sed secreti ipsius interpretem requirebat. Venit Dominus Jesus saliens super montes. Nobis sero videbatur venire; sed ille properabat. Saliebat denique et transiliebat, ut Judæorum corporalia et saxosa dogmata transiliret. Adstitit post parietem domus quæ erat in veteri Testamento, prospiciens per Legis fenestram, et prophetarum cavernas.

47. Nondum erant domus illius aperta vestibula; nondum claves sapientiæ portarum claustra patefecerant, quibus Legis claudebantur interna; de superiore tamen, hoc est, spiritali parte prospectans Ecclesiam vocat, ut per Legem et prophetas, Evangelii vertice sublimis adsurgens, retia Judaicæ interpretationis, et nodos intrepido calcet vestigio. Ideoque *Proxima* vocatur, ut adhæreat Christo, mundana non quærat: ideo *Formosa;* ut speciosos evangelizantium pedes perferat: ideo *Columba,* ut spiritalia petat, terrestria derelinquat.

Vers. 11, 12. 48. *Ecce,* inquit, *hyems præteriit, imber abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra, tempus secandi advenit.* Ante adventum Christi hyems erat: venit Christus, fecit æstatem. Tunc omnia erant florum indiga, nuda virtutum: passus est Christus, et omnia cœperunt novæ gratiæ fœcundari germinibus. Imber abiit luxuriæ profluentis, et nubila tetris orta flagitiis æstiva jam puræ conscientiæ serenitate laxantur. Ideo non evadunt quorum fuga in hyeme fit; quia non sequuntur Domini passionem, non tollunt crucem suam, et Christum sequuntur.

Lib. *de Isaac,* c. 4 et in Ps. CXVIII, Ser. VI. 49. Imber impedit flores: at nunc flores videntur in terra. Boni flores apostoli, qui diversorum scriptorum suorum atque operum fuderunt odorem. *Tempus secandi advenit,* quando matura in horreis frumenta conduntur; et qui

Vers. 12. metit, mercedem accipit. *Vox turturis audita est,* quia invenit sibi nidum; Ecclesia enim domus

Vers. 13. est castitatis. *Ficus* quæ propter infœcunditatem jubebatur excidi, *fructus ferre jam cœpit.* Vinea translata ex Ægypto, jam non maceriis destructa depositis, incursatur a bestiis; nec informis sentibus, sed odora jam floribus.

Vers. 10-12. Ex *Apologia David altera,* c. 8, nn. 43, 44. 50. *Exsurge,* inquit, *veni, proxima mea, formosa mea, columba mea, perfecta mea: proxima* utique fidei desiderio, *formosa* decore virtutis, *columba* gratia spirituali; *Pennæ enim columbæ deargentatæ* æternam illam significant potestatem, et columbæ volatus Spiritus sancti præsentiam declaravit. Vocat igitur ad se eam Christus ut veniat, quoniam spiritualibus jam pretiis dotata veniebat. *Quia ecce,* inquit, *hyems præteriit, imber abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra.* Videte quemadmodum sancta invitetur Ecclesia. *Hyems,* inquit, *discessit sibi,* ne hyemem nuda formidet, hyemem non temporis sed infirmitatis, quæ agrum animæ fœcundum omni flore dispoliat. Est enim hyems non terreni solis, est hyems mentis, quando animo frigus illabitur, quando vapor animi vanescit, quando solvitur vigor sensus, quando nimius humor exundat, et mentem gravat, quando interior caligat adspectus. Et ideo ait Dominus: *Videte ne fiat fuga vestra hyeme vel sabbato;* bonum enim ut Matth. XXIV, 20. tunc dies judicii vel mortis adveniat, cum viget animi blanda temperies, cum cœleste mysterium serena luce resplendet, cum cor nostrum ardet in nobis. Tunc enim Christus est præsens, sicut testantur in Evangelio Ammaon et Cleophas dicentes: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis in via, cum aperuisset in nobis Scripturas?* Viget Luc. XXIV, 32. autem animus, quando etiam flos videtur in terris. Quis est iste flos boni odoris, nisi ille qui dixit: *Ego flos campi et lilium convallium:* Supra, v. 1. de quo et in Esaia scriptum est: *Exiet virga de radice Jesse, et virga ex radice adscendet, et flos ex virga exiet?* Radix utique familia Judæo- Isai. XI, 1. rum est, virga Maria, flos Mariæ Christus: qui quando nostra resplendet in terra, et in agro animæ redolet, vel in Ecclesia sua vernat, nec frigus possumus timere, nec pluviam vereri, sed exspectare judicii diem. Et ideo Ecclesia ut hunc florem videret, omni studio festinabat, sicut ipsa in posterioribus testatur dicens: *In cubili noctibus quæsivi quem diligit anima mea.* Cant. III, 1.

51. *Ficus protulit grossos suos.* Apta Synagogæ Vers. 13. Lib. VII *in Lucam ad cap. 13.* arboris istius comparatio est, quia sicut arbor ista foliis redundas fluentibus, spem possessoris sui cassa speratorum proventuum exspectatione destituit: ita etiam in Synagoga, dum doctores ejus operibus infœcundi, verbis tantum velut foliis redundantibus gloriantur, inanis umbra Legis exuberat; spes autem falsi exspectata proventus populi vota credentis illudit.

52. Est etiam in natura arboris quo magis credas Synagogæ speciem comparatione hujus expressam. Etenim si diligenter inquiras, discretam ab usu arborum ceterarum consuetudinem naturæ hujus invenies: namque aliæ florem ferunt antequam fructum, pomaque ventura prænuntio sui flore designant; hæc sola ab initio poma germinat pro floribus: in aliis flos decutitur, et poma nascuntur; in hac poma decidunt, ut poma succedant. Ergo priora illa cassa fructuum, vice floris emergunt: ita præcoci quodam nascendi usu, quæ ordinem naturæ nesciunt, beneficium naturæ servare non possunt. Etenim qua se medio trudere de cortice gemma consuevit, ea minutissima quæque hujus generis poma prorumpunt: de quibus legimus in Canticis canticorum: *Ficus protulit grossos suos.* Itaque ceteris albentibus primo vere virgultis, sola ficus proprio nescit flore canescere; eo forte quod nullus sit istis maturior usus in pomis. Namque succedentibus aliis quæ quasi degenerantia despuuntur, et arenti infirma radice, renovatis quibus sit succus utilior, exuuntur. Manent tamen aliqua perrara, nec decidunt, quibus hic proventus arriserit, ut de medio duarum virgarum claviculo brevi erumpente promergant, quo geminis tecta præsidiis,

tamquam naturæ parentis gremio, succi fotu plenioris inolescant. Ea clementioris auræ provocata temperie, et prolixioribus adulta temporibus, ubi silvestrem animum succi prioris exuerint, specie ceteris et maturitatis gratia præferuntur.

53. Specta nunc cultus et animos Judæorum, qui quasi primi fructus male feracis Synagogæ, quasi labentis similitudine corruerunt, ut mansura supra ævum nostri generis poma succederent. Etenim primus Synagogæ populus, quasi radice operum infirmus arenti, ubertatem sapientiæ naturalis haurire non potuit. Et ideo velut inutilis decidit fructus, ut quasi ex iisdem claviculis arboris fructuosæ, de pinguedine religionis antiquæ novus Ecclesiæ populus emergeret. Ergo ille qui erat, esse desivit, ut iste inciperet qui non erat: primi tamen ex Israel, quos naturæ validioris ramus extulerat, sub umbra Legis et crucis, in utriusque sinu succo gemino colorati, grossi maturescentis exemplo, pulcherrimorum gratia fructuum ceteris præstiterunt, quibus dicitur: *Sedebitis super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel.*

Matth. XIX, 28.

54. *Vineæ florentes dederunt odorem suum.* Bene per vineam Ecclesia designatur; ut enim vitis maritatur arboribus, ita corpus animæ, anima quoque corpori conjungitur: ut vinea dum ligatur, erigitur, et recisa non minuitur, sed augetur; ita plebs sancta dum ligatur, exuitur; dum humiliatur, adtollitur; dum recipitur, coronatur. Quin etiam ut tener surculus, veteri abscissus ab arbore, in alterius fœtu radicis inseritur: ita populus hic sanctus surculi veteris cicatricibus enodatis, in novo illo crucis signo tamquam gremio piæ parentis fotus inolescit; Spiritusque sanctus in hoc carcereum corpus infusus, velut in altas demissus terrarum scrobes, aquæ salutaris irriguo diluit quidquid est fœtidum, membrorumque nostrorum habitus in cœlestem erigit disciplinam.

Vers. 13. Lib. IX *in Luc. ad cap. 20.*

55. Hanc vineam diligens agricola fodere, rigare, contendere consuevit, eruderatisque terrenæ molis aggeribus, opera corporis nostri nunc sole torrere, nunc imbre perfundere, stipare agrum solitus, ne sentibus gemma lædatur, ne luxuriet umbra foliorum, verborumque infructuosa jactantia virtutibus obumbrando, maturitatem naturalis indolis impediat.

56. *Et veni,* inquit, *columba mea, in tegimento petræ, juxta præmunitionem:* hoc est, veni juxta Evangelium: propugnacula fidei tuæ gesta sunt Christi: muri tui subsidia verba sunt Domini: passio Dominici corporis tua virtus est.

Vers. 14. In Ps. CXVIII, Serm. VI, n. 33.

57. *Ostende mihi faciem tuam, et insinua vocem tuam; quia vox tua suavis est, et facies tua decora.* Suavis est vox tua; *quia ore fit confessio ad salutem:* et decora facies; quia quæ non erubescit auctorem, non confunditur redemptore. Ostendit ergo faciem suam, signaculum crucis præferens; et insinuat vocem suam, auctoritatem prædicationis adsumens. In tegimento enim corporis Christi, quo redemptus est a peccato, munimentum gratiæ spiritalis invenit, ut salutaria sibi et sentiat et loquatur. Suavis ergo vox, quæ in divinis testimoniis loquebatur: *Decora facies,* quæ in conspectu regum non confundebatur.

58. *Exsurge,* inquit, *veni, proxima mea;* id est, exsurge a delectationibus mundi, exsurge a terrenis, et veni ad me, quæ adhuc laboras, et onerata es, quæ sollicita es quæ sunt mundi: veni supra mundum, veni ad me, quia ego vici mundum: veni prope me, jam pulchra æternæ vitæ decore, jam columba, id est, mitis atque mansueta, jam tota plena gratiæ spiritualis. Jure ergo jam retia timere non debet, cum is vocet ad se animam, qui tentamentis et retibus mundi non potuit capi. Nam cum homines in medio laqueorum ambulemus, per appetentiam escæ retibus simul et laqueis obnoxii sumus. Ille in corpore positus retia non timebat, sed eminebat super retia, id est, supra tentamenta mundi et corporis passiones; immo et alios eminere faciebat.

Vers. 10-14 Lib. *De Isaac,* c. 4, n. 34 et ss.

59. Exsurge, veni, proxima mea, noli timere retia, jam præteriit hyems. Venit pascha, venit indulgentia, venit remissio peccatorum, cessavit tentatio, imber abiit, procella abiit et quassatio. Ante adventum Christi hyems erat; post adventum Christi flores sunt, unde ait: *Flores visi sunt in terra.* Ubi ante spinæ, ibi nunc flores; *Tempus,* inquit, *secandi advenit.* Ubi ante desertum, ibi messis est. *Vox turturis audita est in terra nostra:* bene addidit propheta *nostra,* quasi admirans, quod ubi ante impudicitia, ibi castitas. *Ficus protulit grossos suos.* Quæ quasi infructuosa jubebatur abscindi, hæc fructus adferre jam cœpit. Sed quid dubitas, quia grossos dixit? Priores discutit, ut posteriores meliores adferat: sicut Synagogæ fructus abjicitur, renovatur autem Ecclesiæ.

60. Et quamvis plena tranquillitas sit, et adoleverint mysteria, iterum tamen dicit: *Exsurge secura in tegimento petræ,* id est, tuta præsidio passionis meæ et fidei munimento. Suxerunt enim mel de petra, et oleum de firma petra. Hoc integimento animæ piorum indutæ, jam nudæ non sunt, et hæc illis est præmunitio. Ideoque et huic animæ ait: *Et veni tu, columba mea, in tegimento petræ juxta præmunitionem: ostende mihi faciem tuam, et insinua vocem tuam.* Hortatur ad confidentiam, ut non erubescat crucem Christi, nec ejus signaculum. Hortatur ad confessionem, vult omnes insidias dimoveri; ut bonus fidei odor spiret, ut dies fulgeat, ut adversæ noctis umbra non noceat; quoniam qui juxta Christum est, dicit: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* Est ut umbra sæcularium quæ præterit, et dies cœlestium Christus, qui sanctis suis lucet.

Rom. XXIII, 12.

61. *Prendite nobis vulpes pusillas exterminantes vineas, ut vineæ nostræ floreant.* Scriptura eum hominem dicit, qui est ad imaginem et simili-

Vers. 15. In Ps CXVIII, Ser. XI, n. 29.

tudinem Dei: peccantem autem non hominem, sed aut serpentem, aut equum adhinnientem fœminis, aut vulpeculam, aut jumentum vocare consuevit. De quorum uno ait Dominus: *Ite, dicite vulpi illi,* hoc est, de Herode. Et alibi cum se fraudulenter interrogari adverteret, dixit: *Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos, ubi requiescant:* eo quod fraudulenter in terrestrium passionum quibusdam latibulis demorentur.

Luc. XIII, 32.

Matth. VIII, 20.

62. Unde etiam Samson binas vulpes sibi nexuit, ad quarum caudas alligavit faces, et dimisit eas per messes allophylorum: per hanc figuram significans quod improbi ac fraudulenti homines, et maxime hæretici, liberam linguam habeant ad latrandum; sed exitus impeditos, aut litigiosa principia, finem vero fraudis suæ incendio deputatum. Ideoque et trecentas vulpes dimisit, eo quod perfidi crucis quidem prædicatione se commendare desiderant; sed mysterium ejus tenere non possunt, qui hac prædicatione composita, et falsa atque simulata, urere magis fructus conantur alienos: cum utique vera crux Domini non exurat aliena merita, sed fœcundet.

Judic. XV.

63. Meritoque scriptum est: *Prendite nobis vulpes pusillas, exterminantes vineas, ut vineæ nostræ floreant.* Quo ostenditur quod vel Dominus Jesus vel Ecclesia fraudulentorum dolos vineis suis exterminandos esse præcipiat, ne pusillulis vineis noceant; quia adultis jam vitibus nocere non possunt. Hæreticus enim imperfectum tentare potest, non potest supplantare perfectum.

Vers. 16. In Ps. CXVIII, Ser. XVI, n. 14.

64. *Frater meus mihi, et ego illi.* Vox ista est virginis; nam immaculatum corpus a virili permixtione servare, et palmam castimoniæ limoso in corpore usque ad angelorum conversationem, custodia integritatis evehere, utilitas privata, laus est publica. Quam rarus in terris, qui hoc potest dicere; quam alienus a vitiis, quam segregatus ab omni labe peccati, qui nihil habeat cum sæculo commune, dicens: *Dilectus meus mihi et ego illi, in medio uberum meorum commorabitur!* Scilicet nihil mundi hujus sibi vindicet, cui non sit corporalium possessio cupiditatum, quem non inflammet libido, non stimulet avaritia, non lascivia effeminet, non luxuria decoloret, non sternat ambitio, non maceret invidia, non aliqua negotiorum sæcularium cura sollicitet; verus minister altaris, Deo natus non sibi; Levi enim ut habet interpretatio, significat: Ipse mihi assumptus; significat, Et ipse meus; significat et tantum: Assumptus; significat: Et assumptus mihi.

In Ps. CXVIII, Ser. VIII, n. 3 et ss.

65. Ipse idem, et mihi Levi et Deo est. Quomodo idem et mihi sacerdos et Deo est? Et mihi advocatus, et Domini deprecator est: pro me offerens sacrificium, et idem se offerens Domino. Denique et alibi Levi interpretatione dicitur, *Pro me:* etenim si a me nominetur Levi, Levi pro me est: si pro me offerat, pro me est: si pro me interveniat, pro me est: sin autem vocetur a Domino, ipse mihi dicitur: hoc est, non alii tributarius, non decimarius, non de possessione munificus. Ipse mihi, hoc est, tamquam abundans pro suis omnibus. Non ab hoc decimas quæro, non fructus, non dona, non munera: ipse mihi pro munere est, ipse est pro tributo. Non in possessione sua munificus mihi, sed ipse mihi possessio; ipse meus fructus, ipse meus sensus. Assumptus a me, vel assumptus mihi, non potest hoc sine divina esse gratia. Sicut enim possessio non potest mea esse, nisi emero eam: sic non potest esse Levi, nisi fuerit assumptus a Domino; cum enim assumptus fuerit, recte dicitur, ipse meus. Denique cum Moysi dictum esset, ut populo Judæorum per tribus singulas divideret incolatus, et distribueret singulis tribubus portionem; tribum Leviticam excepit Deus dicens filiis Levi: *Non erit ei portio, neque sors in medio fratrum suorum; quia Dominus Deus pars eorum est:* et alibi: *Ego Dominus portio eorum.*

Deut. X, 9. Num. XVIII, 20.

66. Negatur his terrena divisio, ut ipsi dum sæcularem sibi non vindicant portionem, fiant cœlestis possessio: vel hoc solum noverint possidere, hoc est, fidei et devotionis obsequium, multo ditiores quam qui possessionum suarum spatia ampla diffundunt. Quantumlibet enim fines suos extendant, et terra deficit, et mare includit insanas cupiditates, et pendunt tributa majora quam fructus sunt. At vero iste nihil possidens, nulli nisi Deo militat, supra terram ejus est portio, non cum terra deficit, non mari clauditur. Cujus portio Deus est, totius possessor est naturæ. Pro agris igitur ipse sibi satis est, habens bonum fructum, qui numquam possit perire. Pro domibus satis est sibi, ut sit habitatio Domini, et templum Dei, quo nihil potest esse pretiosius. Quid enim pretiosius Deo? Aut quid deest huic viro qui potest dicere: *Non contingat mihi gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo?*

Galat. VI, 4.

67. Non potest in hoc princeps mundi hujus sibi consortium vindicare, in quo nihil suum invenit. Ideoque Dominus qui venit docere, ut fieret nobis Deus portio, ait: *Venit enim hujus mundi princeps, et in me invenit nihil.* Meritoque imitatores sui esse volens, ait: *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam.* Unde Petrus ostendens in Deo portionem sibi esse, non in sæculo, ait: *Argentum et aurum non habeo, sed quod habeo, hoc tibi do: in nomine Jesu Christi Nazareni surge, et ambula;* hoc est, hæc est portio mea, portio mea Christus est: *In nomine igitur Christi Jesu surge, et ambula.* Hoc est, in portione mea dives sum, in portione mea potens sum. Merito tales præsumo fructus istius portionis, ut salus et vita donetur; quia hoc est istius patrimonium portionis quam elegi mihi: *Dilectus meus mihi, et ego illi.*

Joan. XIV, 30. Matth. X, 9. Act. III, 6. *Ibid.*

68. *Qui pascitur inter lilia.* Lilium castitatem significat. Scit itaque bonus pastor, ubi pascat gregem suum, quæ pabula ovibus suis expe-

Vers. 16.

In Ps. CXVIII, Serm. XIV, n. 2.

diant. Quæ sunt pascua nostra, hoc est, fidelium, nisi Christus? In cujus pascuis se locatum Propheta lætatus est, dicens: *In loco pascuæ,* Ps. XXII, 2. *ibi me collocavit;* ibi enim nos pascit et reficit. Bona pascua sacramenta divina sunt. Carpis illic novum florem, qui bonum odorem dedit resurrectionis: carpis lilium, in quo sit splendor æternitatis: carpis rosam, hoc est, dominici corporis sanguinem. Bona etiam pascua libri sunt scripturarum cœlestium, in quibus quotidiana lectione pascimur, in quibus recreamur, ac reficimur; cum ea quæ scripta sunt degustamus, vel summo ore libata frequentius ruminamus. His pascuis grex Domini saginatur. Bona etiam Christi pascua montes convallium; nam et in his pascit Christus sicut capreolus aut hinnulus cervorum, hoc est, in splendoribus sanctorum.

Vers. 17. In Ps. CXVIII, Serm. III, n. 19.

69. *Donec adspiret dies, et inclinentur umbræ.* Zachæus in arborem sycomori adscendit, ut Christum videret: nobis quoque expandit manus suas Jesus, ut totum mundum obumbraret. Quomodo non sumus in umbra, qui crucis ejus protegimur velamento? Quomodo non sumus in umbra, quos crucifixus a malignitate sæculi et corporis ardore defendit? An nescimus, quoniam Verbum Dei, veniens in hunc mundum, non sicut Verbum advenit, quale erat in principio, quale erat apud Deum: *sed semetipsum* Philipp. II, 7. *exinanivit, formam servi accipiens?* Venit in nube levi, et cum esset virtus Altissimi, obumbravit Mariæ; ut transfiguraret corpus humilitatis nostræ, conforme fieri corpori gloriæ suæ. Sicut ille ergo formam mutavit, cum ex Virgine nasceretur: ita et nobis sermones Dei transfigurari videntur, cum leguntur in Evangelio, cum species eorum videtur in Scripturis quasi per speculum; quia tota veritas hic non potest comprehendi; cum autem venerit quod perfectum est, non jam per discussionem, non per speciem ut transfigurati, sed integra atque expressa veritate resplendent.

In Ps. CXVIII, Ser. V, n. 35.

70. Flectat ergo animam jugo Verbi, et habenis suis regat, ut voluntate Dei abducatur a vitiis, et vitæ odorem capiat æternæ; non enim hæc vita perfecta est, sed hæc vita in umbra. Ideo ut homo Christus Jesus ex Virgine nasceretur, obumbravit virtus Altissimi matrem futuram; quia in umbra descendit, ab umbra incipiens operari salutem hominis, et consummaturus claritate solis æterni. Umbra est ergo vita hæc. Festina ad solem, ut te defendat ab umbræ hujus frigore, et calorem tibi perfundat æstivum. Et ideo suadet orandum, ne fiat fuga nostra hyeme aut sabbato, non tempus diemque significans, sed frigere nos meritis prohibens, et bonorum operum esse jejunos.

CAPUT TERTIUM.

Vers. 1. 2. Lib. *De Isaac.* c. 5, n. 38.

1. *In cubili meo, in nocte quæsivi quem dilexit anima mea: quæsivi eum et non inveni. Exsurgam itaque, et quæram in civitate, in foro, in plateis, quem dilexit anima mea.* Acceperat jam hæc anima bona pignora caritatis; sed quia semper solliciti esse debemus, semper intenti, et quia Verbum Dei sicut capreola exsilit, aut sicut hinnulus cervorum; semper vigilet anima, et prætendat eum quem quærit, et quem tenere desiderat. Ideo quasi sublapsum sibi deplorans, *In cubili,* inquit, *meo, in noctibus quæsivi quem dilexit anima mea.* Qui bene quærit, in cubili quærat, in noctibus quærat: nec dies feriatus, neque noctes sint: nullum tempus vacet a pietatis officio; et si non invenerit primo, perseveret in requirendo. Ideoque dicit:

Vers. 2.

2. *Exsurgam,* itaque, *et quæram in civitate, in foro, in plateis.* Et fortasse ideo non invenit adhuc, quia in foro quæsivit, ubi lites sunt: in plateis, ubi nundinæ rerum venalium; non enim Christus pecunia comparatur. Nullum tempus In Ps. CXVIII, Serm. VII, n. 31 et ss. prædicandi vacuum sinat sancta devotio præterire. Si studentes doctrinis sæcularibus, perparum somno indulgent; quanto magis qui Deum cupiunt cognoscere, non debent somno corporis impediri, nisi quantum naturæ satis est! David per singulas noctes lectum suum lacrymis diluebat, surgebat etiam noctis medio, ut Domino confiteretur: et tu totam noctem sopori existimas deputandam? Tunc magis tibi orandus est Dominus, tunc præsidia postulanda, culpa cavenda, quando videtur habere secretum. Tunc maxime quando tenebræ in circuitu meo, et parietes me operiunt, considerandum quod Deus omnia intuetur abscondita. Ne dixeris ergo circumfusus tenebris, quis me videt? Et quem vereor septus parietibus et inclusus? Quia *Vultus Domini super facientes mala.* Denique si arbi- Ps. XXXIII, 17. trum non vides, te ipsum non vides? Tuæ conscientiæ testimonium non vereris? Nescis illam caliginem noctis non opertorium, sed incentivum esse peccati? Cum somno et cibo fervent corpora, tunc etiam mentis vigor sopore laxatur, somno resolvitur. Tunc irrepit impuri libido concubitus, tunc perturbatur cor squallore immunditiæ, non videtur castitas, puritas non consideratur, pudicitiæ gloria non recensetur.

3. Nox erat, quando Judas prodidit, quando Petrus negavit. Illo igitur præcipue tempore justificationes Dei animo retexendæ sunt, relegenda mandata hortatoria: illa de castitate præcepta non absint, ut his occupata mens flagrantiam libidinis, carnis restinguat ardorem. Tene illud animo: *Lavabo per singulas noctes lectum meum.* Ps. VI, 7. Quis enim stupris deditus, flagitiis involutus, lavat per singulas noctes lectum suum? Nescit flere, qui flenda committit; et cum sit ipse lacrymabilis, non habet pœnæ lacrymas suæ. At ille qui castigat corpus suum, et sui sollicitus gubernator est, atque ingemiscens et dolens lapsus superioris offensam, quærit quomodo abluat eam fletibus pœnitentiæ, hic lavat per singulas noctes lectum suum. Non dormiamus igitur totis noctibus, sed maximam partem earum lectioni et orationibus deputemus. Audi

Ecclesiæ vocem quærentis etiam in noctibus Christum: *In cubili*, inquit, *meo, in noctibus quæsivi quem dilexit anima mea.*

4. Accipe secundum litteram, quia quæsivit in noctibus orando, deprecando, etiam lacrymis deplorando. Quæsivit in noctibus; quia *Posuit* Ps. xvii. 12. *tenebras latibulum suum,* ut quærere eum sollicitius disceremus. Quæsivit igitur in prophetis Ecclesia ex gentibus congregata, et ideo credidit. Denique adventus Dominici testimonia de prophetis Evangelistæ Paulusque posuerunt, unde scriptum est: *Quia nox nocti indicat scien-* Ps. xviii, 3. *tiam.* Quæsivit in noctibus, in persecutionibus et adversis, in tribulationibus et doloribus duris. Nox est omnibus, quibus non est perfecta securitas; unde ait Dominus: *Veniet nox quando nemo potest operari. Cum in hoc mundo sum,* Joan. ix, 4. *lux hujus mundi sum.* Non ergo operemur in tenebris; si enim lucent opera nostra, non operamur in tenebris, sed in lumine.

5. Dies est quibus adest Christus; nox est quibus se denegat. Non magnum tibi si tunc Domino gratias agas, quando in prosperis et secundis es; sed si tunc adhæreas Christo, quando te persecutor exagitat, quando aliqua procella perturbat. Amisisti filium? In illo dolore, in illa nocte, in illa destitutione memento Domini Dei tui; ne quasi non exauditus, ingratus sis, et in tua prævariceris ærumna. Pulsus es in exsilium? Memento Domini Dei tui, ne patriæ interdictæ caritatem Deo præferas. Alicujus divitis oppressus potentia, amisisti proprias facultates, indiges sumptu? Memento Domini Dei tui, ne nox te egestatis abducat a devotionis affectu. Hoc est enim mandatum Legis, ut in nocte magis quæras, quando magis exaudiaris a Domino, et possis dicere: *In tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine* Ps. cxvii, 5. *Dominus.*

6. Sed nec quærere perfunctorie abundat ad gratiam, sed ut insistas et intendas muneri. Denique ista vel Ecclesia vel anima, quæ requisivit in cubili, quæsivit in noctibus, primo non invenit; quia fortasse in cubili quæsivit. Sed postea quam surrexit, et abiit in civitatem (vide ne illam civitatem in qua Dominus celebraturus pascha, discipulos destinavit dicens: Matth. xxvi, 18. *Ite in civitatem ad quemdam*), postea quam in foro, ut dixi, quæsivit, ubi oleum venditur, quod exspectantes Sponsum emere consuerunt; ubi jus, ubi leges. Si enim lex spiritualis, et forum utique spirituale, ubi disputant periti legis æternæ. Quod forum non litibus tumultuosum est, sed Christi tribunalibus gloriosum. Ubi quæsivit, inquam? In foro, et post quæsivit in plateis, de quibus hi qui ad patris familias Evangelici prandium convenirent, colligebantur: qui vocati, excusandum se ab hujusmodi epulis non putarunt. Postea quam in foro, inquam, et plateis quæsivit, incidit in eos qui circumeunt civitatem, et tunc demum potuit invenire quod quæreret; fortasse quod in tribulatione et metu posita magis inveniat gratiam. Denique posterius ait:

7. *Invenerunt me qui circumeunt civitatem, tu-* Vers. 3. *lerunt mihi pallium.* Habuit ergo certamen: sed qua ratione hic ei non tulerint pallium, hæreo reperire; nisi forte quia ibi interrogasse se dixit: *Num quem dilexit anima mea, vidistis?* Quæ Christum loquebatur, nec exuta est pallio, et quem quærebat, invenit. Disce quemadmodum quæratur Christus: ab his utique qui non perfunctorie quærunt, sed violenter retinent, sicut ista quæ ait: *Tenui eum, nec dimittam:* cum fide invenit, meditatione constrinxit.

8. Si bonos custodes accipimus, utique angeli sunt. Qui vero angelos transivit, Verbum invenit: ideoque non multum intervalli fuit, cum transivit ab his, et invenit Jesum. Quomodo ergo infra tulerunt pallium, nisi forte quia processu offensæ fidei Ecclesia dum nudatur, a Domino plus amatur, exspolians se veterem hominem ut novum induat, quem non operiunt peccata, sed mentis secreta clarificant; aut quia amictum sapientiæ sæcularis ad Christum ventura deposuit? Et non exutus est pallio, postea quam cœpit esse perfectior.

9. Simus ergo memores justificationum cœlestium; ut dum eas secreta mentis voce cantamus, memores simus in nocte nominis Domini, et dicamus ut scriptum est: *Hæc facta est mihi, quia justificationes tuas exquisivi;* hoc Ps. cxviii, 56 est, hæc memoria facta est mihi, ut memor essem et in nocte nominis tui, non ebrietate sopitus, non epulis resolutus in somnum, non curis sæcularibus occupatus, ne oblivia mihi tuæ venerationis irreperent: sed quotidiana meditatione membra castigans, et intentionem mentis exercens; ut assiduitate fiat nobis cursus iste solemnis, ut Dominum Jesum etiam in noctibus toto veneremus affectu.

10. *In cubiculo meo, in noctibus quæsivi quem* Lib. *de Isaac*, cap. 5, n. 39. *dilexit anima mea.* Possumus et sic intelligere. In cubili quærit Christum qui quærit eum cum tranquillitate, cum pace. In noctibus quærit, quoniam per parabolas loquebatur; *Posuit* enim *tenebras latibulum suum, et nox nocti indicat scientiam.* Deinde, quoniam quæ dicimus in Ps. xvii, 12. corde nostro, ea nos compungere debent in cubilibus.

11. Sed tamen nec sic invenit, et ideo dicit: *Exsurgam,* id est, erigam et adtollam intentionem meam, ut quæram impigre, quæram sollicite: introibo in civitatem. Est et anima quæ dicit: *Ego civitas munita, ego civitas obsessa.* Est Isai. xxvii, 3. civitas munita per Christum, est civitas illa Hierusalem in cœlo, in qua abundant divinæ legis interpretes et disciplinarum periti, per quos Verbum Dei quæritur. Quæram, inquit, in foro illius civitatis, in illo foro ubi tractant jura consulti, ubi oleum venditur, quod evangelicæ virgines emunt, ut semper faces suæ luceant, nec eas fumus iniquitatis extinguat. Quæram, inquit, in plateis, in quibus superfluunt aquæ de illis

fontibus prorumpentes, de quibus Salomon dicit esse potandum.

12. *Invenerunt me*, inquit, *custodes qui circumeunt civitatem.* Dum quærit igitur Christum, invenit custodes qui in ministerio sunt; ab his requirit: *Num quem diligit anima mea, vidistis?* Sed anima quæ Deum quærit, etiam custodes transit. Sunt enim mysteria quæ etiam angeli concupiscunt videre, unde Petrus ait: *Nuntiata sunt,* inquit, *vobis per eos quibus evangelizaverunt, Spiritu sancto misso de cœlo, in quem con-*
I Pet. I, 12. *cupiscunt angeli prospicere.*

Vers. 4. 13. *Quam modicum cum transivi ab eis, inveni eum, tenui eum, et non dimisi eum.* Ergo qui transierit custodes, Verbum invenit. Transivit Johannes, qui Verbum apud Patrem invenit. Multi quoque alii sunt qui in otio quærunt Christum, et non inveniunt; et quærunt eum in persecutionibus, et inveniunt. Et ideo quasi post tentationes, quia in periculis fidelium suorum adest: *Quam modicum,* inquit, *cum transivi ab eis, inveni eum, et tenui eum, et non dimisi eum.* Omnis enim qui quærit, invenit; et qui invenerit, adhærere debet, ne possit amittere.

14. Et quoniam per Evangelium in terris videmus cœlestia mysteria figurata, veniamus ad Magdalenam, veniamus ad alteram Mariam. Consideremus quemadmodum Christum in cubili corporis sui, in quo defunctus jacebat, in noctibus quæsiverint, quando dixit illis Angelus: *Jesum qui crucifixus est, quæritis: non est hic, surrexit enim: quid igitur quæritis viventem cum*
Matth. XXVIII, 5 et ss. *mortuis?* Quid quæritis in sepulcro eum, qui jam cœlo sit? Quid quæritis in vinculis sepulturæ universorum vincula solventem? Non sepulcrum huic sedes, sed cœlum est; ideo dixit
Cant. III, 1. una ex his: *Quæsivi eum, et non inveni.* Tamen dum vadunt apostolis renuntiare, misertus quærentes, occurrit eis Jesus, dicens: *Avete.* Illæ autem accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum.

15. Tenetur ergo Jesus, et delectatur sic teneri, quia fide tenetur. Denique delectavit eum et illa mulier, quæ tetigit eum, et curata est a sanguinis fluxu, de qua dixit: *Tetigit me aliLuc. VIII, 46. quis; nam sentio virtutem de me exiisse.* Tange ergo, et fide tene eum, et constringe fideliter pedes ejus; ut virtus de eo exeat, ut sanet animam tuam. Et si dicat: *Noli me tangere;* tu tene. *Nondum enim adscendi ad Patrem meum,*
Joan. XX, 17. dixit. Semel dixit: *Noli me tangere,* quando resurrexit; aut forte illi dixit, quæ putabat furto esse sublatum, et non virtute propria resuscitatum. Denique in alio libro habes, quia tenen-
Matth. XXVIII, 10. tibus pedes et adorantibus dixit: *Nolite timere.*

16. Tene ergo et tu, anima, sicut tenebat et Maria, et dic: *Tenui eum, et non dimittam:* cui dicebant ambæ: Tenemus te. Vade ad Patrem, sed non derelinquas me, ne iterum labar; et cum Maria non errante, sed arborem vitæ tenente, tecum rape tuis pedibus inhærentem. Tecum adscendam, noli me dimittere, ne iterum A serpens venena sua fundat, ne iterum queat fœmineum mordere vestigium, ut supplantet Adam. Dicat ergo anima tua: *Teneo te, et inducam te in domum matris meæ, et in secretum ejus quæ concepit me;* ut cognoscam mysteria tua, ut hauriam sacramenta tua.

17. *Tenui eum, nec relinquam eum, donec in-* Vers. 4. Lib. *De Virginitate*, c. 13, n. 78. *troducam eum in domum matris meæ, et in cubiculum ejus quæ me concepit.* Quæ est domus matris meæ et cubiculum ejus, nisi internum B tuæ secretumque naturæ? Hanc domum serva; hujus domus mundato penetralia, ut cum immaculata domus fuerit, nec ullius adulterinæ conscientiæ sordibus inquinata, spiritalis domus in sacerdotium sanctum lapide angulari coagmentata consurgat, et Spiritus sanctus habitet in ea. Quæ sic Christum requirit, quæ sic Christum obsecrat, non relinquitur ab eo: immo etiam frequenter revisitur.

18. Vel domus matris fortasse domus est, In Ps. CXVIII, Ser. XVII, n. 11. C in qua præfulget moralium disciplina: secretum autem illud est, in quo sunt altiora mysteria, in quibus divinæ gratiæ mella redolent. An non omni melle dulcior peccatorum remissio? Nonne omni flore gratior resurrectio mortuorum? Su- Lib. *de Isaac*, cap. 5, n. 43 in fine. scipe igitur Evam, non jam ficulneæ foliis coopertam, sed sancto amictam spiritu, et nova gratia gloriosam; quia jam non tamquam nudata absconditur, sed tamquam circumdata vestimenti splendore fulgentis occurrit, quia vestit D eam gratia: sed nec Adam primo nudus erat, quando eum innocentia vestiebat. Videntes itaque eam filiæ Hierusalem Christo inhærentem, et adhuc adscendentem cum eo (dignatur enim quærentibus frequenter occurrere, et condescendere, ut eos elevet), dicunt:

19. *Quæ est hæc quæ adscendit a deserto?* Sis Vers. 6. Epistola *ad Irenæum*, n. 4 et ss. sicut illa anima, quæ Christi in se caritatem excitat, quam mirantur adscendentem Virtutes cœlorum; quod sine offensione adscendat, et E ex hoc mundo adscendat cum lætitia et jucunditate, sicut vitis propago, et sicut fumus se ad superna subrigat, flagrans odorem resurrectionis piæ, et suavitatem fidei, sicut habes scriptum: *Quæ est hæc quæ adscendit a deserto, sicut vitis propago, fumo incensi odorificata, myrrha et thure ab omnibus pulveribus unguenti?* Pulchre subtilitatem ejus expressit, pulveris comparatione, et unguenti commemoratione; quia in Exodo subtile legimus, et ex multis compositum F thymiama, illud esse incensum propheticum, quod est sanctorum oratio, ut dirigatur in conspectu Domini, sicut et David dicit: *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo.* Ps. CXL, 2.

20. *Quæ est ista quæ adscendit a deserto?* Lib. *de Isaac*, cap. 5, n. 44. Desertus hic terræ locus et incultus videtur, sentibus, et spinis nostrorum obsitus delictorum. Mirantur videlicet quomodo anima quæ ante in inferno relinquebatur, inhæreat Dei Verbo, et adscenderit sicut vitis propago, in G superiora subrigens se, velut fumus natus ex igne, atque alta petens, tum præterea bonis

odoribus flagret. Odor autem ille orationis piæ redolet suavitatem, quæ dirigitur *sicut incensum* Ps. CXL, 2. *in conspectu Domini.* Et in Apocalypsi legimus, quod *Adscendit fumus incensorum de orationibus* Apoc. VIII, 4. *sanctorum,* quæ incensa referuntur per angelorum suorum orationes, scilicet super altare illud aureum quod est ante sedem Dei. Et tamquam suave piæ precationis flagrat unguentum; quia de æternorum et invisibilium, non de corporalium petitione compositum est: præcipue tamen myrrham redolet et thus, eo quod peccato mortuus sit, et Deo vivat. Unde et in posterioribus, *Ibo,* inquit, *mihi ad montem myrrhæ,* Cant. IV, 6 *et ad collem thuris.* Sequitur:

Vers. 7. Lib. I de *Officiis*, cap. 38, n. 189. 21. *En sexaginta potentes in circuitu propaginis ejus, strictis armati ensibus, et eruditi præliaribus disciplinis.* Qui sunt isti fortes et eruditi præliaribus disciplinis, adverte. Fortis et ecclesiastici est viri non dissimulare cum aliquid immineat; sed prætendere et tamquam explorare de specula quadam mentis, et obviare cogitatione provida rebus profuturis; ne forte dicat postea: Ideo in ista incidi, quia non arbitrabar posse evenire. Denique nisi explorentur adversa, cito occupant. Ut in bello improvisus hostis vix sustinetur, et si imparatos inveniat, facile opprimit: ita animum mala inexplorata plus frangunt. In his ergo duobus illa est animi excellentia, ut primum animus tuus bonis exercitatus cogitationibus, mundo corde quod verum et honestum est, videat: *Beati* enim *mundo corde,* *quia ipsi etiam Deum videbunt;* atque id quod honestum est, solum bonum judicet. Deinde nullis perturbetur occupationibus, nullis cupiditatibus fluctuet.

22. Neque vero id quisquam facile facit: quid enim tam difficile quam dispicere, tamquam ex arce aliqua sapientiæ, opes aliaque omnia, quæ plerisque videntur magna et præcelsa? Deinde ut judicium tuum stabili ratione confirmes, et quæ judicaveris levia, tamquam nihil profutura contemnas? Deinde ut si quid acciderit adversi, idque grave et acerbum putetur, ita feras, ut nihil præter naturam accidisse putes, cum legeris: Nudus sum natus, nudus exibo: quæ Job. I, 21. Dominus dedit, Dominus et abstulit; et utique et filios amiserat et facultates: servesque in omnibus personam sapientis et justi, sicut ille servavit, qui ait: *Sicut Domino placuit, ita fa-* Ibid. *ctum est, sit nomen Domini benedictum?* Et infra, *Sicut una insipientium mulierum locuta es: si bona suscepimus de manu Domini, quæ mala* Ibid. 2. *sunt, non sustinebimus?*

Ibid. c. 39, n. 202. 23. Non est igitur mediocris nec discreta a ceteris animi fortitudo, quæ bellum cum virtutibus gerat; sed quæ sola defendat ornamenta virtutum omnium, et judicia custodiat, et quæ inexpiabili prælio adversus omnia vitia decernat, invicta ad labores, fortis ad pericula, rigidior adversus voluptates, dura adversus illecebras, quibus aurem deferre nesciat, nec (ut dicitur) ave dicat; pecuniam negligat, avaritiam fugiat tamquam labem quamdam, quæ virtutem effeminet; nihil enim tam contrarium fortitudini, quam lucro vinci. Frequenter pulsis hostibus, inclinata in fugam adversariorum acie, dum exuviis cæsorum capitur præliator, inter ipsos quos stravit, miserandus occubuit; et triumphis suis dejectæ legiones dum spoliis occupantur, hostem in se revocarunt, qui fugerat.

24. Fortitudo igitur tam immanem pestem repellat et proterat, nec tentetur cupiditatibus, nec frangatur metu; quia virtus sibi constat, ut fortiter omnia persequatur vitia, tamquam virtutis venena. Iracundiam velut quibusdam propulset armis, quæ tollit consilium, et tamquam ægritudinem vitet. Gloriæ quoque caveat appetentiam, quæ frequenter nocuit immoderatius appetita, semper autem usurpata. Emolliri enim adulatione non solum fortitudinis non esse, sed etiam ignaviæ videtur. Horum fortium castra Jacob videns in spiritu, *Castra,* inquit, *Dei* *sunt hæc.* Gen. XXXII, 2.

25. Quid autem sunt sexaginta? Scimus hebdomadam veteris, ogdoadem autem novi esse Testamenti, scilicet quando Christus resurrexit, et dies omnibus novæ salutis illuxit: quo die se fulgor plenæ atque perfectæ circumcisionis humanis pectoribus infudit. Septem autem et octo, quindecim faciunt. Isti ergo sunt septem et octo, id est, quindecim, quibus conduxit Osee meretricem, quam conducendam Dominus ei præceperat. Hebdomada itaque et octava significant duorum testamentorum consummationem, et fidei plenitudinem: quindenarius vero numerus quater ductus, qui sunt sexaginta, Evangelii perfectionem. Ep. *ad Horontianum.*

26. Quæ est autem propago in cujus circuitu potentes isti sunt? *Nephtalim,* inquit, *vitis remissa, porrigens in germine decorem.* Sarmentum vitis aliud amputatur quod videtur inutile, ne cassa vitis sarmentorum exsultatione luxuriet, et aliud paulisper reciditur et remittitur, ut fructum adferat, cujus decus in generatione porrigitur; quia dum ad superna se subrigit, vitem amplectitur, et ad verticem adscendens, jugi quædam colla vitium pretiosi palmitis vestit monili. Est et ille decorus in generatione, quia plenis palmitibus multos fructus exundat. Decorum hoc, sed multo illud pulchrius, quod hærentem palmitem viti significat spiritali, cujus nos sarmentum sumus, et fructum adferre possumus, si maneamus in vite, sin autem, præcidimur. Sanctus patriarcha Nephtalim erat palmes abundans, unde et Moyses dicit: *Nephtalim satietas accipientium, replebitur benedictione a Do-* *mino: mare et Africum possidebit;* exponens hoc Deut XXXIII, 23. quod Jacob dixerat, quid sit *vitis remissa,* hoc est, per fidei gratiam vinculis mortis exutus: in quo significatur populus Dei ad libertatem fidei et ubertatem vocatus gratiæ, toto orbe diffusus, qui jugum Christi bono fructu vestiat, et ligna veræ illius vitis, hoc est, mysteria Dominicæ crucis ambiat, nec timeat confessionis Lib. *de Benedict. patriarch.* c. 10, n. 41.

ejus periculum: sed magis etiam in persecutionibus positus, Christi nomine glorietur.

Lib. x *in Lucam* ad cap. 22.

27. Tenent autem fortes isti gladios in manibus, quos pro Christi nomine non refutent, vel quibus corporalia a spiritualibus, umbram a veritate distinguant. *Vivus est enim Dei sermo et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis: et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus,* Hebr. IV, 12, 13. *sed omnia nuda et aperta sunt oculis ejus.* Est enim verbum Dei gladius bis acutus. Sunt et alii duo gladii in Ecclesia, de quibus dicitur: *Domine, ecce duo gladii hic,* ecclesiasticæ scilicet potestatis et mundanæ, quibus falsa repugnat misericordia.

In Ps. CXVIII, Ser. VIII, n. 25 et ss.

28. Est justa misericordia; sed est etiam injusta misericordia. Denique in Lege scriptum Deut. XIX, 13. est de quodam: *Non misereberis illius.* Et in libris Regnorum legis quia Saul propterea contraxit offensam, quia miseratus est Agag hostium regem, quem prohibuerat sententia divina I Reg. XV, 9. servari. Ut si quis latronem filiis deprecantibus motus, et lacrymis conjugis ejus inflexus, absolvendum putet, cui adhuc latrocinandi adspiret affectus: nonne innocentes tradet exitio qui liberat multorum exitia cogitantem? Certe si gladium reprimit, vincula dissolvit, laxat exsilium; cur latrocinandi qua potest clementiore via non eripit facultatem, qui voluntatem extorquere non potuit? Deinde inter duos, hoc est, accusatorem et reum pari periculo de capite decernentes, alterum si non probasset, alterum si non esset ab accusatore convictus, non id quod justitiæ est, judex sequatur; sed dum miseretur rei, damnet probantem; aut dum accusatori favet qui probare non possit, addicat innoxium. Non potest igitur hæc dici justa misericordia.

29. In ipsa Ecclesia, ubi maxime misereri decet, teneri quam maxime debet forma justitiæ, ne quis a consortio communionis abstentus, brevi lacrymula, atque ad tempus parata, vel etiam uberioribus fletibus communionem quam plurimis debet postulare temporibus, facilitate sacerdotis extorqueat. Nonne cum uni indulget indigno, plurimos facit ad prolapsionis contagium provocari? Facilitas enim veniæ incentivum tribuit delinquendi. Hoc eo dictum est, ut sciamus secundum verbum Dei, secundum rationem dispensandam esse misericordiam debitoribus; alias autem gladius quod suum est, exsequatur.

Vers. 9, 10. Lib. III *De Virg.* cap. V, n. 21.

30. *Lectum fecit sibi Salomon rex ex lignis Libani; columnas ejus fecit argenteas, adclinatorium aureum, adscensum ejus purpureum, dorsum ejus gemmis stratum.* Quis est iste lectus, nisi corporis nostri species? Namque in gemmis aer specie fulgoris ostenditur, in auro ignis, aqua in argento, terra per lignum; ex quibus corpus humanum quatuor constat elementis, in quo nostra recubat anima, si non aspero montium, non humi arido expers quietis existat; sed sublimis a vitiis ligno fulta requiescat. Unde et David dicit: *Dominus opem ferat illi super lectum doloris ejus;* nam lectus doloris esse qui Ps. XL, 4. potest, cum dolere non possit qui non habet sensum? Corpus autem doloris sicut corpus est mortis: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis ejus?* Rom. VII, 24.

31. Et quoniam versiculum induximus, in quo Dominici corporis fecimus mentionem, ne quem forte perturbet legentem, quod Dominus corpus suscepit doloris, recordetur quia Lazari mortem et doluit et flevit, et in passione est vulneratus, atque ex vulnere sanguis et aqua exivit, spiritumque exhalavit. Aqua ad lavacrum, Joan. XI, 35. sanguis ad potum, spiritus ad resurrectionem. Unus enim est Christus nobis spes, fides, caritas: spes in resurrectione, fides in lavacro, caritas in sacramento. Tamen ut corpus suscepit doloris, ita etiam stratum in infirmitate versavit, quia convertit in commodum carnis humanæ: nam passione infirmitas est soluta, mor resurrectione. Et tamen mœrere pro sæculo, gaudere debetis in Domino, tristes ad pœnitentiam, alacres ad gratiam; licet et flere cum flentibus, et gaudere cum gaudentibus oportere gentium Doctor salutari præceptione præscripserit. Rom. XII, 15.

32. *Media caritate constravit, propter filias Hierusalem.* Quæ sunt istæ filiæ? Non debet esse occultum, quod superiores videantur qui ante generati sunt, infirmiores qui postea. Comparantur enim utero mulieris partus sæculi hujus; quoniam fortiores sunt qui in virtute juventutis nati sunt; infirmiores qui tempore senectutis. Defecit enim multitudine generationis hoc sæculum sicut vulva generantis, et tamquam senescens creatura robur juventutis suæ, velut marcenti jam virium suarum vigore deponit. Istæ ergo sunt filiæ Hierusalem, id est, teneriores et infirmiores animæ: istis se exhibet ut luceat imago ejus in confessione earum, luceat in dilectione, luceat in operibus; et si fieri potest, tota ejus species exprimatur in ipsis. Lib. *De bono mortis*, c. 10, n. 46.

33. Hæ igitur filiæ Hierusalem sponsam adscendentem, et non resistentem videntes, et meritorum ejus odoribus delectatæ, agnoscentes quoque Salomonis illius esse pacifici sponsam, etiam comitatu sedulo persequuntur usque ad lectum Salomonis; eo quod ei vera in Christo requies debeatur. Lectus enim sanctorum Christus est, in quo universorum fessa sæcularibus præliis corda requiescunt. In hoc lecto requievit Isaac, et benedixit filium juniorem, dicens: *Major serviet minori:* in hoc lecto recubans Jacob, benedixit duodecim patriarchas: in hoc lecto recubans archisynagogi filia, surrexit a morte: in hoc lecto jacens unicus viduæ defunctus filius, mortis vincula Christi voce vocatus dissolvit. Perducta igitur sponsa usque ad sponsi requiem, nuptiale canunt carmen, dicentes filiabus Hierusalem: Lib. *De Isaac.* c. 5, n. 45.

34. *Egredimini et videte in rege Salomone co-* Vers. 11.

ronam, qua coronavit eum mater ejus, in die sponsalium ejus. Canunt epithalamium, et vocant ceteras potestates cœlorum, vel animas, ut videant caritatem, quam circa filias Hierusalem habet Christus. Unde et meruit coronari a matre quasi filius caritatis, sicut Paulus ostendit dicens: *Quia Deus eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii caritatis suæ.* Coloss. I. 13. Caritatis itaque Filius et ipse caritas est, non ex accidentibus habens caritatem, sed habens eam substantia sua, sicut regnum de quo dicit: *Ego in hoc natus sum.* Joan XVIII, 17.

35. Ideoque dicit,[1] *Egredimini,* id est, exite de sollicitudinibus et cogitationibus sæculi: exite de angustiis corporalibus: exite de vanitatibus mundi, et videte quam rex pacificus in die sponsalium suorum habeat caritatem; quam gloriosus sit, quia corporibus resurrectionem dedit, et animas sibi junxit. Hæc magni est corona certaminis; hoc præclarum munus sponsalium Christi, sanguis ejus et passio. Quid enim plus potuit dare, qui sibi etiam non pepercit, et pro nobis in mortem animam suam posuit?

36. Quæ autem corona gloriæ, nisi Ecclesia quæ caput suum Christum coronat? Quæ jucunditas universæ terræ, nisi domus populi Christiani, aula sanctorum, de quibus scriptum est: *In omnem terram exivit sonus eorum?* Ps. XVIII, 5. Ergo quia corona gloriæ est Ecclesia, ideo dicitur: *Egredimini, filiæ Sion, et videte regem Salomonem, in corona qua coronavit eum mater ejus, in die sponsalium ejus, et in die jucunditatis cordis ejus.* In Ps. CXVIII, Serm. XV, n. 11.

37. Ad animas dicitur ut e gurgustiis et claustris exeant corporalibus, extra corporis cogitationes exeant, egrediantur a cupiditatibus, et a curis, et a ceteris carnis istius et affectus lubrici passionibus; supra mundum adscendant, de hoc mundo exeant, Christo occurrant, paratæ adsint facibus ardentibus relucentes: quasi angeli Christi hæc loquuntur: Non potestis videre claritatem ejus, gloriam ejus, nisi egrediamini humanæ fragilitatis curas, filiæ Hierusalem. Quasi dicant: *Quid viventem inter mortuos quæritis?* Luc. XXIV, 5. Non intra hunc mundum quæritur Christus, qui supra mundum suos esse voluit discipulos.

38. Quæ est corona qua coronatur Christus, nisi corona gloriæ? Joseph coronam habuit castitatis, Paulus justitiæ, Petrus fidei. Singularum virtutum coronæ sunt. Solus Christus habet coronam gloriæ, qua eum Ecclesia coronavit. In hac corona omnes coronæ sunt; quia gloria non portio unius coronæ, sed præmium omnium coronarum est.

CAPUT QUARTUM.

1. Jam vero conversus Sponsus in laudem sponsæ dicit: *Quam pulchra es, amica mea, quam pulchra es! oculi tui sicut columbæ, extra taciturnitatem.* Vers. 1. Pulchra in prædicatione, pulchra in conversatione. *Oculi quoque ejus,* inquit, *sicut columbæ.* *Ibid.* ubi supra, n. 13. Oculi sunt viri, videlicet spiritalibus ornati sensibus, qui ad videnda mysteria sint acuti, et parati ad penetranda scripturæ secreta divinæ, rationabili lacte fulgentes, in quibus non sit aliqua doli maculosa confusio, sed simplicis affectus pura et immaculata simplicitas. Ideo in aquarum abundantia lotas has columbas in lacte postea memoravit.

2. Jam certe[2] dentes et genas, et sicut coccineum resticulum labia sponsæ intelligimus animæ esse virtutes doctorumque diversitates: qui vel spiritalem menti alimoniam dispensatione sedula subministrent, vel prædicatione Dominicæ crucis, sicut Verbi quadam linea, alligent audientem: vel modestia verecundi, et juventutis flore gratissimi. Etsi a tactu[3] pudore revocentur, redoleat tamen in his odor Christi; et sicut in genas, quasi a capite sacerdotali descendit unguentum, sic et in his eluceat pulchritudo doctrinæ.

3. *Oculi tui sicut columbæ extra taciturnitatem tuam;* In Ps. CXVIII, Ser. XVI, n. 20. quod et spiritualiter videat, et noverit tempus tacendi esse et tempus loquendi; ut in tempore sermonem suum proferat, ne importunitate loquendi peccatum possit incurrere.

4. *Oculi tui sicut columbæ.* Hic columbæ, id est, Ecclesiæ simplicitas revelatur et gratia. *Ibid.*, Serm. X, n. 23 et ss. Vide itaque simplicitatem oculi: qui enim justum videt et gaudet, etiam ipse vult justus esse: pulchrum est enim ut eo in aliis delectetur, quod vult ipse in se servare, si possit: est enim insitum bonis, ut castum pudicus, prudentem sapiens affectu pio diligat, misericors liberalem, virtutes suas in aliis amet. Plerisque etiam justi adspectus admonitio correctionis est, perfectioribus vero lætitia. Nam si tanta vis in naturalibus est, ut animal visum prosit ictericis, ita ut mortui quoque corpus ejus animantis prodesse dicatur, si fuerit demonstratum iis, qui hujusmodi inciderint passionem: dubitare possumus quod justi sanet adspectus, cujus sunt oculi sicut columbæ simplices et pudici? Ergo vile animal irrationabile tantam virtutem habet, ut sanare hominem possit momento exiguo, quo videtur: homo justus, si tamen cum fide ab eo conspiciatur, qui utilitatem ab eo percipere desiderat,

[1] Textus Ambrosii habet *dicunt*, ut contextus postulat. Sed in Commentario hic legitur *dicit,* quia forte auctor subintellexit *Scriptura divina,* vel *Spiritus Sanctus.*

[2] Commentarius habet *cetera;* sed textus Ambrosii *certe,* quod substituimus.

[3] Differentes hic occurrunt lectiones ab illis quæ in textu nostro Ambrosiani sermonis occurrunt; quod et alibi notari poterit. Facile comperient lectores id e lectionibus eorum exemplarium derivandum, quæ consarcinator commentarii secutus est.

nihil conferet? Quam pulchrum igitur ut videaris et prosis!

5. Bonum ergo vir justus. Propterea denique apostolus Paulus adscendit Hierosolymam, ut justos videret; et cum Petro mansit diebus quindecim, ut ex ejus aliquid cohabitatione proficeret. Propterea ipse Paulus et Barnabas cum Hierosolymam ingrederentur, magnifice excipiebantur ab Ecclesia, et apostolis, et majoribus natu; cum autem abire vellent, ne discederent rogabantur, et ut postea de Paulo legimus, quod cum lacrymis deducebatur. Nonne vel ipsi oculorum radii virtutem quamdam videntur infundere iis, qui fideliter eum videre desiderant?

Gal. I, 18.

Act. XV, 4.

Act. XX, 37.

6. Sed quemadmodum justus lætificat cor innocentium, cum videtur; ita improbi justorum cognitione torquentur, quia vel tacitis sanctorum moribus arguuntur. Torquet castitas incontinentem, avaritiam liberalitas, impietatem fides. De hoc quoque parile vilis animantis sumamus exemplum. Nam sicut prodesse diximus mutum animal cum videtur, ita obesse percipimus lupum, si aliquem videndo prævenerit; vocem enim feruntur amittere, quos prius lupus viderit. Basiliscus quoque (hic est noxius serpens) si quodcumque viderit prior animal, fertur occidere; et allegatur statim necari qui potuerit a serpente hujusmodi prævideri. Ipse quoque serpens mori dicitur, si fuerit hominis præventus adspectu. Ergo si tanta virtus vel in oculis serpentis, vel in oculis est hominis, ut si alterum alter prior viderit, possit occidere: non est virtus in oculis justi, qui repletus virtutis est gratia; cum præsertim tantum operetur fides, ut et illa quæ fimbriam Domini tetigit, sanaretur; et ille cui intendit Dominus Jesus, statim ex ejus oculis gratiam sanitatis hauriret?

Matth. IX, 22.

7. Sed qui videt justum, debet scire quid videat. Non illum videt in corpore, non in vestimento, non in patrimonio, non in vultu: sed intus videt. Non, inquam, illum videt, nisi ejus viderit mentem, nisi ejus sermonem intenderit, nisi sensum illius potuerit comprehendere, sapientiam de tractatu ejus potuerit adsumere. Tunc igitur lætabitur cum ista perspexerit, cum ista cognoverit. Ita ergo et nos sicubi justum audimus, festinemus videre, sicut illa mulier quæ audivit in domo pharisæi discumbere Dominum Jesum, et ingressa est, et ejus pedes perfudit unguento. Illius imitatores simus, quia Ecclesiæ in illa muliere figuram esse quis dubitet? Sicubi ergo justus sedeat, sicubi accumbat, festinemus videre eum. Pretiosum est videre virum justum, ut videas eum secundum imaginem Dei. Quod foris est, nihil prodest: quod intus est, sanat. Sane et in eo qui foris est, illum qui intus est, frequenter adspicimus; ut si viderimus pauperem, illum ad cujus similitudinem factus est, honoremus in paupere, de quo ait: *Dedistis mihi manducare, quia quod uni eorum dedistis, mihi dedistis.*

Luc. VII, 37, 38.

Matth. XXV, 35 et 40.

8. *Capillamentum tuum ut grex tonsarum, quæ revelatæ sunt a monte Galaad.* Ideo capillamentum, quia virtus omnium sensuum in capite est; *Oculi* enim *sapientis in capite ejus.* Profunda igitur doctorum prudentia, quæ potest ea, quæ obscura sunt revelare, et alta aperire sensuum.

Eccl. II.

9. *Dentes tui sicut grex tonsarum, quæ adscenderunt a lavacro, quæ omnes geminos creant, et infœcunda non est in eis.* Quod specie de capris dicitur, mystice de Ecclesiæ grege sentiendum. Nec vilia tibi videantur ista animalia: vides quod in altis grex iste pascitur, audax in monte. Itaque ubi aliis præcipitia, ibi capris nullum periculum: ubi aliis periculum, ibi gregis illius alimentum, ibi cibus dulcior, ibi fructus electior. Speculantur a pastoribus suis, dumosa de rupe pendentes: ubi luporum incursus esse non possunt, ibi fecundæ arbores fructum integrum subministrant. Cernere licet uberi lacte distentas, super teneram sobolem materna pietate sollicitas. Ideo elegit eas Spiritus sanctus, quibus cœtum venerabilis Ecclesiæ compararet.

Vers. 2. In Ps. CXVIII, Ser. XVI, n. 23 et ss

10. Et ut mystice audias, capillamentum Verbi est altitudo, et eminentia quædam justarum animarum; quoniam sensus sapientis in capite ejus. In altitudine enim cogitationis humanæ certum est esse sapientiam. Et quemadmodum tondentur capræ, ut superflua deponant: ita etiam tonsarum animarum gregem, hoc est, multarum animarum virtutes habebat sancta Ecclesia, in quo grege nihil possis insensibile reperire, nihil superfluum; quoniam fides sapientes fecit, spiritalis autem gratia ab omni superfluorum labe mundavit.

11. Merito igitur revelatæ sunt animæ justorum, et revelatæ a monte Galaad, hoc est, a transmigratione testimonii, eo quod a Synagoga ad Ecclesiam testimonium cœleste migravit. In hoc itaque monte nascitur thymiama, resina, et ceteri odores, quos negotiatores illi Ismaelitæ, ut habes in libro primo Testamenti veteris, deferebant. Itaque sicut capræ bonis refectæ cibis, et solis calore vernantes, lavantur in flumine, et exsultantes mundæ surgunt de flumine: ita animæ justorum adscendunt ab spiritali lavacro.

Gen. XXXVII, 25.

12. Istæ sunt vere quæ geminos creant, in quibus non est infecunditas aliqua virtutum, sterilitas ulla meritorum. Bene geminos creant, quia congeminant sensus suos; unde habes in Proverbiis scriptum: *Et tu scribe hæc tibi tripliciter, in consilium, et in cognitionem.* Triplicem præmisit scriptionem, et duo subdidit, consilium et cognitionem. Sed cognitio gemina est, una incorporalium, altera corporalium; unde etiam in posterioribus habes: *Duo ubera tua sicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui pascuntur in liliis, donec adspiret dies, et inclinentur umbræ.*

Prov. XII, 20.

13. Diximus de fecunditate: dicamus de dentibus. Nam et navigantes plerique, et properantes itinere terreno, ubi viderint speciosum aliquem locum, delectationis gratia demorantur, pascunt oculos, animumque allevant. Nec mora

Vers. 5.

ulla putatur commeandi, sed gratia. Ita et nobis pulcherrimos dentes justarum animarum considerare cordi est; docuit enim Scriptura pulcherrimos dentes esse justorum, dicens secundum litteram quidem de patriarcha Juda, spiritualiter autem de Christo: *Hilares oculi ejus a vino, et*
Gen. XLIX, 12. *dentes sicut lac.* In quo non utique carnis humanæ officia, sed divinæ gratiæ munera prædicavit. Docet igitur exemplum, dentes non esse prætereundos, ubi de oculis disseruimus.

14. Qui sunt igitur justarum dentes animarum, nisi qui informem ac durum accipientes cibum, vel frigidum plerumque, vel supra modum calentem, nunc comminuunt, nunc fovent, nunc temperant, prout qualitas fuerit alimentorum? Dura comminuunt, ne asperitas litteræ in veteri Testamento, et sæcularis intellectus rigor, nisi fuerit spiritali dente resolutus, vitalia ipsa interclusis librorum salutarium commeatibus, et gulam quamdam animæ incuriosa edacitate suffocet. Par est igitur ut dividas primum, si solida tibi videtur esca quæ sumitur, et distinguas eam; atque emollitam sine noxa aliqua animæ in omnia ejus membra naturali divisione transfundas; ut vitalem succum omne ejus corpus epuletur, nihil cadaverosum, nihil mortuum ore tuo sumas, ne dicatur: *Sepulcrum patens*
Ps. XIII, 3. *est guttur eorum.* Sed vivum haurias verbum, ut in tuæ mentis visceribus possit operari. Hi dentes super lac candidiores; quia dentes justorum.

15. Denique cum omnes in Moyse baptizati in nube et in mari patres nostri fuerint, non otiose tamen scriptum est, quia *omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eum-*
I Cor. X, 3, 4. *dem potum spiritalem biberunt;* ut istis sanctorum dentibus major quidam fulgor accederet, quos post transitum maris rubri, myrrhæ fontis ama-
Exod. XV, 25. ritudine per ligni gratiam temperata, cognoscemus esse mundatos; deinde duodecim fontium potu, postremo petræ spiritalem undam
I Cor. X, 3, 4. vomentis irriguo; *Petra enim erat Christus.* Ideo
Num. XX, 11. et manna manducaverunt, ut toties abluti man-
Ps. LXXVII, 25. ducarent panem, ut scriptum est, angelorum. Nunc quoque in Evangelii mysteriis recognoscis baptizatos, licet toto corpore, postea tamen esca spiritali potuque mundari. Ille enim est verus dentium fulgor, ubi bene consciæ mentis resonat canora confessio: ille mundus oculus, quem peccatorum gravium trabes nulla depresserit, quem purgamentorum levium festuca nulla turbaverit.

Lib. *de Mysteriis*, c. 7, n. 38. 16. *Dentes tui sicut grex tonsarum, quæ adscenderunt de lavacro, quæ omnes geminos creant, et infœcunda non est in eis.* Non mediocris ista laudatio, primum apta comparatione tonsarum; capras enim et in altis pasci sine periculo novimus, et in præruptis securas cibum sumere, deinde cum tondentur, deonerari superfluis. Harum gregi comparatur Ecclesia, multas in se habens animarum virtutes, quæ per lavacrum superflua peccata deponant, quæ mysticam fidem et moralem gratiam deferant Christo, quæ crucem Domini Jesu loquantur. In his formosa est Ecclesia, unde ad eam Deus Verbum dicit: *Ecce formosa es, proxima mea: ecce es formosa, oculi tui sicut columbæ. Tota formosa es, proxima mea, et reprehensio non est in te:* quia culpa demersa est. *Ades huc a Libano, sponsa, ades huc a Libano, et pertransibis a principio fidei;* eo quod renuntians mundo, transierit sæculum, pertransierit ad Christum.

17. *Sicut resticula coccinea labia tua.* In cocco enim species ignis, et crucis Dominicæ sanguis irrutilat. Coccinea labia Domini, quæ passionem propriam loquebantur. Denique in Exodo coccum pro igne collocatum est. Non enim ex cocco mundus, sed ex quatuor constat elementis. Sed in cocco figura ignis expressa est, cujus vapor nisi cœlum atque aerem, maria terrasque penetraret, omnia tamquam effœtis viribus solverentur. Per resticulam igitur vinculum persuasionis agnoscimus; per coccum vel cupiditatis ardorem qui scintillat in anima audientium, vel indicium passionis.

Vers. 3. In Ps. CXVIII, Serm. XVIII, n. 22 et ss.

Exod. XXV, 4.

18. *Sicut turris David cervix tua, quæ ædificata est in Thalphioth: mille clypei pendent in ea, omnia jacula potentium.* Erecta enim ad Deum cervix, et jugo Christi habilis, quæ nulla in terras illecebrarum inflexione curvetur, sicut Christi regalis est turris, cui jugum suum Nabuchodonosor non possit imponere. Condidit enim turrim illam David ille manu fortis, et supra murorum ædificavit excelsa, ut subsidio pariter et decori sit: subsidio, quia hostem prævidet et expellit; decori, quia non solum inter humilia, sed etiam inter excelsa supereminet. Ita tamen subsidio vel decori, si habeat in se verbi dogmata velut quædam phalerarum monilia; habeat etiam jacula potentium prophetarum, quæ adversus omnem extollentem se altitudinem lacertis quibusdam fidei diriguntur.

Vers. 4.

19. Noli igitur in pulverem mortis deducere animam tuam, cui etiam Dominus naturalem altitudinem tribuit et vigorem, quo se excitet et adsurgat. Unde etiam de hac conjunctione animæ et corporis dictum opportune accipitur, eo quod in naturali vitæ nostræ mysterio connexa anima corpori velut humi reptet, et pavimento adhæreat, partim propter hoc terrenum habitaculum; partim quia corpus istud de terra est. Et regionis igitur diversorium, et materia ipsa corporis nostri huic concurrit sententiæ. Ideoque pulchre Apostolus de mortis hujus corpore liberari cupit, quia carcere quodam claudimur, et in quodam luxuriæ gurgustio siti tenebris involvimur delictorum.

20. Ergo secundum voluntatem Dei ambulemus, ut adhærere dicamur Deo. Nam secundum corporis appetentiam qui vivit, caro est: qui secundum præcepta Dei, spiritus est. Non ergo fiat anima nostra caro, hoc est, ut dicamur caro; sicut et illi qui in diluvio perierunt, de quibus dictum est: *Quia caro sunt.* Sed magis caro

Gen. VI, 3.

nostra obediens animæ gubernaculo, fiat anima, et hoc appellari mereatur nomine; sicut appellata est familia patriarchæ Jacob, et generationis ejus sancta posteritas; sic enim scriptum est: *Hi filii Balæ quam dedit Laban Rachel filiæ suæ: peperit hæc Jacob animas septem.* Et ibidem: *Omnes autem animæ quæ intraverunt cum Jacob in Ægyptum, quæ exierunt de femoribus*
Gen. XLVI, 25, 26. *ejus, præter uxores filiorum, sexaginta sex.* Et in principio Exodi legimus: *Erant autem omnes*
Exod. I, 5. *animæ de Jacob, quinque et septuaginta.*

21. Ergo illi qui habitabant cum Joseph, et de Ægypto exierunt, animæ sunt: qui autem cum essent angeli Dei, hoc est vitæ probitate angelorum imitantes gratiam (*Qui enim non ducunt uxores, et qui non nubunt, erunt sicut an-*
Matth. XXII, 30. *geli Dei in cœlo*); qui ergo cum angeli viderentur, capti sunt decore femineo, hi caro sunt, sicut Dominus Deus dixit: *Non permanebit spiritus meus in hominibus in æternum, propter quod*
Gen. VI, 3. *caro sunt.* Et merito exspertes libidinis, angelis comparantur; caro enim non sunt, quia non sunt in carne, sed in spiritu: quales erant illi qui doctorem Apostolum sequebantur, quibus
Rom. VIII, 9. ait: *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu.* Qui autem corporea feminarum capiuntur libidine, caro sunt; atque utinam caro tantum, et non etiam equi adhinnientes: *Quia,* inquit, *in*
Jerem. V, 8. *uxorem proximi sui adhinniebant.*

Vers. 7. Lib. I *De Virgin.* cap. 7, n. 37 et ss. 22. *Tota es formosa, proxima mea, et reprehensio non est in te.* Pulchritudinem vero quis potest majorem existimare decore ejus, quæ amatur a rege, probatur a judice, dedicatur Domino, consecratur Deo? Semper sponsa, semper innupta; ut nec amor finem habeat, nec damnum pudor. Hæc profecto vera pulchritudo est, cui nihil deest, quæ sola meretur audite a Domino: *Tota es formosa, proxima mea, et reprehensio non est in te.*

Vers. 8. 23. *Veni huc a Libano, veni huc a Libano: transibis et pertransibis a principio fidei, a capite Sanir et Hermon, a latibulis leonum, a montibus pardorum.* Quibus indiciis ostenditur perfecta et irreprehensibilis virginalis animæ pulchritudo, altaribus consecrata divinis, inter occursus et latibula spiritalium bestiarum non inflexa mortalibus, sed intenta mysteriis Dei, meruisse dilectum, cujus ubera plena lætitiæ; vinum enim lætificat cor hominis.

Lib. *de Virginitate*, c. 12, n. 69. 24. *Et odor*, inquit, *vestimentorum tuorum, sicut odor Libani. Veni a Libano, sponsa, veni a Libano: transibis et pertransibis a principio fidei:* transibis in sæculum certatura, pertransibis ad Christum triumphatura de sæculo. Audisti quia te a leonum et pardorum, id est, a spiritalium nequitiarum incursionibus separavit: audisti quia placet ei tuarum pulchritudo virtutum.

Lib. *de Isaac*, cap. 5, n. 47. 25. *Ades huc a Libano, sponsa, ades huc a Libano: transibis, et pertransibis a principio fidei, a capite Sanir, et Hermoniim, a speluncis leonum, a montibus pardorum;* hoc est, egredere de corpore, et totam te exue. Non potes enim mihi adesse, nisi ante peregrineris a corpore; quoniam qui in carne sunt, peregrinantur a Dei regno. *Ades,* inquit, *ades.* Bene repetivit, quia sive præsens sive absens, adesse et placere Domino Deo tuo debes: adesto præsens, adesto absens, etsi adhuc in corpore es: mihi enim omnes præsentes sunt, quorum fides mecum est. Adest mihi qui exiit de sæculo: adest mihi qui me cogitat, me intuetur, de me sperat, cui ego portio sum: adest mihi qui abfuerit sibi: ille mecum est, qui intra se non est; quoniam qui in carne est, non est in spiritu: ille mecum est, qui ex seipso egreditur: ille juxta me est, qui extra se fuerit: ille mihi integer, qui propter me perdiderit animam suam; et ideo, *Ades, ades, sponsa; transibis et pertransibis a principio fidei.* Transit et pertransit ceteros quæ ad Christum pervenit: transit fidei merito, et operum claritate, quæ lucet sicut Sanir et Hermon, hoc est, via lucernæ: transit devictis tentationibus sæculi, et superatis nequitiis spiritalibus, legitimi petens coronam certaminis.

Vers. 9. In Ps. CXVIII, Ser. XI, n. 7, 8. 26. *Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum, et in uno crine colli tui.* Oculi enim mentis isti sunt oculi, scilicet interioris hominis, non hi oculi qui ministerio funguntur obtutus. Est enim oculus et mentis et carnis; sed ille cœcus est oculus qui non videt quæ divina sunt, qui frustra mente carnis inflatus est. Est et alius oculus sensus Christi, quo Ecclesia videt Christum, sicut ipse dicit ad Sponsam: *Corde nos cepisti ab uno oculorum tuorum.* Merito uno oculo videtur Christus; quia non videtur oculo carnali, aut quia duos oculos habens Ecclesia, moralem et mysticum, fidei oculo plus videt Christum; mysticus enim oculus acutior est, moralis dulcior.

27. Et fortasse isti oculi sunt, quibus Paulus videbat æterna, ubi cœpit temporalia non videre. Denique qui Christum non videbat, priusquam oculos amitteret, vidit eum posteaquam amisit visum oculorum; vidit enim qui dixit: *Quis es, Domine?* Videbat utique Christum, quem Act. IX, 5. etiam Dominum fatebatur. Et infra, *Domine,* inquit, *quid me vis facere?* Non ergo videbat eum, cujus exspectabat imperium? Quibus igitur oculis videre Paulus plus cœpit, nisi iis quos nobis ipse monstravit, dicens: *Orabo spiritu, orabo et mente?* Denique ut scias quia vidit I Cor. XIV, 15. orando, *Factum est,* inquit, *revertente me in Hierusalem, cum orarem in templo, pavorem habui, vidi illum dicentem mihi: Festina, exi citius de Hierusalem; non enim recipient testimonium tuum de me.* Act. XXII, 17, 18.

In Ps. CXVIII, Ser. XI, n. 10. 28. Isti ergo oculi in verbum Dei deficiunt, et dicunt: *Quando consolaberis me?* Istis oculis prophetæ dicebantur videntes; quia per revelationem ea quæ erant abscondita, mente cernebant. Sed quia oculus mentis et oculus carnis unus oculus sunt, et tunc homo consolatione fulcitur, cum caro et mens diversa non cupiunt, sed unum desiderant, et unum requirunt; ideo

intenti ad eum qui ait: *Ego et pater unum sumus,* isti quoque oculi unum esse se confitentur; quia uno atque eodem desiderio officioque funguntur.

Joan. x, 30.

Vers. 10. Lib. I *de Virgin.* cap. 7, n. 39.

29. *Pulchriora sunt ubera tua vino, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Et infra: *Odor vestimentorum tuorum sicut Libani.* Vide quem nobis tribuas, virgo, processum? Primus enim odor tuus super omnia aromata, quæ in Salvatoris missa sunt sepultura, et mortuos corporis motus membrorumque redolet obiisse delicias. Secundus odor tuus sicut odor Libani, Dominici corporis integritatem, virgineæ florem castitatis exhalat. Favum itaque mellis tua opera componant. Odor etiam vestimentorum est odor actuum nostrorum. Admove igitur manus naribus tuis, et odorem actuum tuorum indefessa ac pervigili alacritate mentis explora. Mulcebit te odor dexteræ tuæ, et flagrantiam resurrectionis tua membra redolebunt, myrrham digiti tui sudabunt, hoc est, veræ fidei gratiam spiritalia gesta flagrabunt. Capis ergo, virgo, ex interiore tuo corpore voluptatem, et ipsa tibi dulcis, ipsa tibi suavis es, ipsa tibi (quod peccantibus sæpe contingit) non incipis displicere.

Lib. *de Virginitate,* c. 12, n. 73.

Vers. 11. Lib. I *de Virgin.* cap. 8, n. 40.

30. *Favus distillans, labia tua, sponsa.* Favum itaque mellis tua opera componant; digna enim virginitas quæ apibus comparetur, sic laboriosa, sic pudica, sic continens: rore pascitur apis, nescit concubitus, mella componit. Ros quoque virgini est sermo divinus; quia sicut ros Dei verba descendunt. Pudor virginis est intemerata natura, partus virginis est fetus labiorum, expers amaritudinis, fertilis suavitatis: in commune labor, communis est fructus. Quam te velim filiam imitatricem esse hujus apiculæ, cujus cibus flos est, ore soboles legitur, ore componitur! Hanc imitare tu, filia; verba tua nullum doli velamen obtendant, nullum habeant fraudis involucrum; ut et puritatem habeant, et plena gravitatis sint. Meritorum quoque tuorum tibi æterna posteritas tuo ore pariatur, nec soli tibi, sed etiam pluribus congreges: quid scis enim quando a te tua anima reposcatur? ne receptacula horreorum frumentis coacervata dimittens, nec vitæ tuæ usui futura nec meritis, rapiaris eo, quo thesaurum tuum ferre non possis. Dives igitur esto, sed pauperi, ut naturæ participes tuæ participes sint etiam facultatum.

31. *Favus distillans labia tua, sponsa.* Quis sit favus, doce nos, Salomon. Tu enim dixisti:

Prov. xvi, 24.

Favus mellis sermones boni. Et vere bonus favus, quem manducat Ecclesia, multorum prophetarum velut apum spirituali ubertate congesta mella redolentem. Hoc est mel de quo ait: *Manducavi*

Cant. v, 1.

panem meum cum melle meo. Stillant mel labia prædicantis, quando collisa duris casibus vel ruinis, lapsæ animæ membra refoventur. *Favum distillans labia tua, sponsa: mel et lac sub lingua tua;* os enim justi distillat sapientiam: de ore justi suavitatis et misericordiæ mella procedunt: in ore justi nullus dolus, nulla fallacia, nulla est amaritudo peccati. Audit Ecclesia verba justi, audit plebs Dei verba sapientis, delectatur alloquii suavitate, moralis disputationis jucunditate mulcetur, dicens: *Quam dulcia faucibus meis verba tua! super mel et favum ori meo.* Quia mel apum ad horam delectat, sed cito sapor ejus evanescit, et plerumque viscera vitiosa læduntur; verborum autem moralium etsi pungunt mella, non lædunt.

Ps. cxviii, 103.

32. Cognosce tamen cui illa credantur; scriptum est enim: *In aurem insipientis nihil dicas; ne quando irrideat prudentes sermones tuos.* Evomet enim et rejiciet sermonem tuum stultus, qui ejus sentire non potest suavitatem. Quomodo possunt verba Dei dulcia esse in faucibus tuis, in quibus est amaritudo nequitiæ? Quomodo *mel et lac sub lingua tua,* cum dolum lingua tua componat; ut aliud pectore concipias, aliud forensi sermone prætendas, ut decipias incautum? Cum tibi Petrus apostolus dicat, ut deponas omnem malitiam, et fucum simulationis abjicias, dicens: *Sicut dudum geniti infantes, rationabiles et sine dolo, lac concupiscite?* Ostendens enim nobis quid sit mel et lac habere sub lingua, docet ut non maledicere maledicentibus, sed benedictionem referre noverimus; nesciamus odisse nisi viam iniquitatis, ut facere quod exsecramur reluctanti caveamus affectu.

Prov. xxiii, 9.

I Pet. ii, 2.

33. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus: emissiones tuæ,* etc. Eo quod in hortis ejusmodi impressam signaculis imaginem Dei, sinceri fontis unda resplendeat, nec volutabris spiritualium bestiarum sparsa cœno fluenta turbentur. Hinc ille murali septus spiritu pudor clauditur, ne pateat ad rapinam. Itaque sicut hortus furibus inaccessus vitem redolet, flagrat oleam, rosam renidet; ut in vite religio, in olea pax, in rosa pudor sacratæ virginitatis inolescat. Hic est odor quem Jacob patriarcha flagravit, quando meruit audire: *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni.* Nam licet plenus omnibus fere fructibus patriarchæ sancti fuerit ager, ille tamen fruges majori virtutis labore generavit, hic flores. Accingere itaque, virgo, et si vis hujusmodi tibi ut hortus adspiret, propheticis eum claude præceptis: *Pone custodiam ori tuo, et ostium circumstantiæ labiis tuis.*

Vers. 12, 13. Lib. I *de Virgin.* cap. 8, n. 45.

Gen. xxvii, 27.

Ps. cxl, 3

34. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus; emissiones tuæ paradisus malorum punicorum, cum fructu pomorum cypri.* Laudatur Sponsa eo quod hortus sit, habens in se odorem agri illius pleni, de quo dicit Isaac: *Odor filii mei, tamquam odor agri pleni.* Bona ergo anima flagrat odores justitiæ. Et fortasse ager est patriarcha, hortus est anima inferioris alicujus, quasi agri portio: et *Hortus conclusus,* ne incursetur a bestiis: et *Fons signatus,* quæ integritate signaculi, perseverantiaque fidei propria peccata diluerit. Nam qui de Ecclesia acceperit, habet quod ad virginitatis gratiam re-

Lib. *de Isaac,* cap. 5, n. 43.

ferat; eo quod in paradiso delectationis posita sine labore fructus capiat spiritales, ut ei patriarcharum animæ rurali quodam animæ suæ labore fructus suos conferant, quo ista capere possit perpetuam suavitatem: quæ merito fons signatus dicitur, eo quod imago in illa Dei invisibilis exprimatur.

Epist. ad Sabinum.

35. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.* Omnes doctores congruunt in paradiso et lignum vitæ radicatum, et lignum scientiæ, quo discernat bonum et malum; ceteraque ligna plena vigoris, plena vivificationis, spirantia et rationabilia. Ex quibus colligitur paradisum ipsum terrenum videri posse, non in solo aliquo, sed in nostro principali, quo animatur et vivificatur anima virtutibus et infusione Spiritus sancti. Denique Salomon in spiritu paradisum in homine esse evidenter declaravit. Et quia mysteria exprimit vel animæ et Verbi, vel Christi et Ecclesiæ, ideo ait de virgine anima vel Ecclesia, quam volebat virginem castam adsignare Christo: *Paradisus clausus soror mea sponsa, paradisus clausus, fons signatus.* Paradisus græce, latine hortus dicitur. Denique Susanna in paradiso erat, et sic legitur latine; et Adam in paradiso erat, et sic legimus. Ergo non te moveat quod alii codices latini hortum habent, alii paradisum. Ibi ergo est casta uxor, ubi et virgo. Licet virgo excepta habeat claustra sua et signacula, sed utraque in paradiso; ut adversum æstus corporis et carnis flagrantiam refrigeretur virtutum umbraculis.

36. Ergo paradisus in principali nostro est, silvescens plurimarum opinionum plantariis, in quo principaliter lignum vitæ constituit Deus, id est, pietatis radicem. Ea est enim vitæ nostræ substantia, si Domino et Deo nostro debitos cultus deferamus. Constituit etiam scientiæ boni et mali seminarium; homo enim solus in ceteris animantibus terrenis habet scientiam boni et mali. Alia quoque illic plantaria diversa, quorum fructus virtutes sunt. Sed quia scientiæ capax hominis affectus cognitus est a Deo, quod citius ad astutiam inclinaretur, quam ad summum prudentiæ; neque eum judicem qui fines certos in anima nostra constituit, operis sui qualitas latere poterat: eliminare voluit astutiam de paradiso, quasi providus auctor nostræ salutis, et vitæ studium, et disciplinam pietatis infundere. Ideoque præcepit homini, ab omni ligno quod est in paradiso gustandum, de ligno autem scientiæ boni et mali non esse gustandum. Sed quia creatura omnis passioni obnoxia est, ideo delectatio sicut serpentino illapsu humanis irrepsit affectibus.

37. Itaque non immerito sanctus Moyses delectationem serpentis figuravit similitudine: prona est enim in ventrem sicut serpens, non pedibus incedens, aut ullis elevata cruribus; sed sinuoso flexu totius velut corporis sui lubrica. Ei terra cibus est sicut serpenti, quoniam escam nescit cœlestem; corporalibus enim pascitur, atque in varias mutatur species cupiditatum, et tortuosis angulatur anfractibus. Venenum in dentibus habet, quibus unusquisque se eviscerat luxuriosus, helluo internecat, abliguritor perimit. Quantos ruperunt vina, dissolvit ebrietas, distendit cruditas! Nunc intelligo qua causa Dominus Deus insufflavit in faciem hominis: ibi enim sensus omnes, ibi sedes atque illecebra delectationis, in oculis, auribus, naribus atque in ore; ut sensus nostros adversus delectationem fortiores faceret. Hæc ergo nobis sicut serpens astutiam infudit; non enim delectatio, sed labor et diuturna meditatio cum Dei gratia dat perfectam prudentiam. Tamen quia serpentis fraudibus involuta est humani generis hæreditas, in eo astutiam serpentis sequamur, ut caput nostrum non projiciamus in pericula, sed præ ceteris integrum custodiamus: caput autem nostrum Christus est. Hoc maneat incolume, ut serpentis venena nobis non possint nocere: bona enim est sapientia cum hæreditate, id est, cum fide; quoniam est hæreditas credentium in Domino.

38. Quod si prius homo, qui cum Deo loquebatur in paradiso positus, labi tam facile potuit ex terra creatus virgine; quæ ad verbum Dei formata et creata recenti fuerat exortu, nondum ea parricidali ceterorumque concreta sanguine, flagitiis et dedecore polluta, nondum carne nostra damnata maledicto obnoxia hæreditatis: quanto facilius postea, lubrica ad peccandum via majus advexit humano generi præcipitium, cum deterior tolerabiliori per vires generationis successerit! Etenim si magnetes lapis tantam naturæ vim habet, ut ferrum ad se trahat, et transfundat se in illius speciem; ita ut plerisque experiri volentibus, cum plures annulos ferreos ad eum lapidem admoverint, omnes pari teneat modo: deinde si ei annulo cui adhæserit lapis, alium admoveas annulum, et rursum per ordinem singulis substituas; licet in omnes penetret per ordinem ex illo lapide vis naturæ, tamen priores nexu vehementiore constringit, posteriores remissiore: quanto magis humani generis conditio atque natura, ex puriore statu in deteriorem lapsa est, quanto nequiorem adtigit! Nam si per eas species imminuitur natura, quæ non sunt culpæ capaces: quanto magis per animos atque artus labe pollutos scelerum virtus ejus hebebatur! Unde quia vincente malitia, abolita innocentia fuerat, non erat qui faceret bonitatem, non erat usque ad unum. Venit ergo Dominus, qui reformaret naturæ gratiam, immo augeret; ut ubi superabundavit peccatum, superabundaret gratia.

39. Ergo liquet quia auctor hominis Deus, et quod unus Deus, non multi dii; sed unus qui mundum operatus est, et unum, non multos mundos, ut dicunt philosophi. Primum ergo mundum creavit, deinde habitatorem mundi, cui totus mundus patria foret: nam si hodie quo-

cumque accesserit sapiens, ubique civis est, ubique sua intelligit, nusquam se peregrinum, nusquam hospitem judicat: quanto magis ille primus homo, totius mundi erat incola, et ut græce dicitur, cosmopolites, Dei recens confabulator, assiduus civis sanctorum! Complantatus virtutibus, præpositus omnibus terrenis animantibus, marinis, volatilibus, totum mundum suam possessionem putabat, quem Dominus tuebatur ut opus suum, neque ut bonus parens atque auctor deserebat. Denique eousque creatum fovit, ut abdicatum redimeret, eliminatum reciperet, mortuum passione Filii sui unigeniti resuscitaret. Est ergo hominis auctor Deus, et diligit opus suum operator bonus; nec derelinquit bonus pater, quem etiam sicut dives paterfamilias censu propriæ hæreditatis redemit.

40. Caveamus ergo ne hominem istum, id est, νοῦν, mulier illa, id est, passio sensuum nostrorum delectatione et ipsa decepta atque illusa effeminet, et circumscriptum in leges suas et sententiam trahat. Fugiamus delectationem sicut serpentem: multas artes habet et maxime in homine. Nam alia animantia cibi aviditate capiuntur: homo quanto plures sensus oculorum auriumque habet, tanto majora pericula. Itaque cave ne vigor mentis tuæ, coitu quodam corporeæ voluptatis inflexus emolliatur, atque in ejus omnes amplexus resolvatur, et fontem ejus aperiat, qui debet esse clausus et septus intentionis studio et consideratione rationis: *Hortus* enim *clausus, fons signatus.* Namque resoluto mentis sensu, se corporales delectationes effundunt perniciosæ nimis, et in appetentiam plenam gravis periculi profluentes; quas si mentis vividæ considerata mansisset custodia, refrænasset.

Lib. *de Isaac*, cap. 1, n. 2.

Vers. 13, 14. Lib. *De Isaac*, c. 5, n. 48, 49, et c. 6, n. 50.

41. *Emissiones,* inquit, *tuæ paradisus malorum punicorum cum pomorum fructu, cypri cum nardo, nardus et crocus, fistula et cinnamomum cum universis lignis Libani, mirrha et aloe cum omnibus primis unguentis.* Laudantur munera animæ quæ missa sunt a Sponso, quibus dotata veniebat (Deo autem piæ animæ boni odores sunt), myrrha, aloe, crocus et alia, quibus spirat hortorum gratia, et peccatorum fœtor aboletur. Itaque tanto secura præconio, conquiescere aquilonem gravem ventum petit, ne flores discutiat; spirare austrum, hoc est, velut hyemem præterire, et mollioris flatus vernare temperiem. Invitat Sponsum in hortum suum; descendit Sponsus, et fructuum ejus diversitate delectatus, lætatur quod invenerit fortiorem cibum, invenerit etiam dulciorem. Est enim velut panis quidam Verbi et mel, alius vehementior, alius suasorius sermo. Est et fides alia ferventior, ut vinum; alia lucidior, ut succus est lactis. Hunc cibum Christus epulatur in nobis, hoc poculum bibit, et ejus potus ebrietate nos provocat, ut ad meliora et optima ab inferioribus faciamus excessum.

42. Audiens hæc anima hausit mysteriorum ebrietatem cœlestium, et velut soporata a vino, et quasi in excessu vel stupore posita, dicit: *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Tum Verbi præsentis lumine percussa, excitatur a Verbo. Quartus autem hic processus est animæ. Primum etenim caritatis impatiens, et Verbi moras non ferens, rogabat ut oscula mereretur, et meruit desideratum videre. Secundo introducta in cubiculum regis, cum mutua misceret alloquia, in umbra ejus requievit, et subito ei Verbum medio sermone discessit; quærenti tamen non diu abfuit, sed saliens supra montes et transiliens super colles advenit. Nec multo post quasi capreolus aut cervorum hinniculus dum affatur dilectam, exilivit et reliquit. Tertio cum in cubili et noctibus, in civitate et foro, in plateis quæsitum non reperit, et aliquando orationibus suis gratia quærentem revocavit, adeo etiam ut propius vocaretur a sponso. Quarto ipsa jam dormiens ab ipso excitatur, quamvis corde vigilaret, ut continuo vocem pulsantis audiret: sed moram passa, dum surgit (quia velocitatem Verbi non potuit comprehendere), dum aperit ostium, transivit Verbum, et ipsa exivit in Verbo ejus; et per vulnera requisitum, sed vulnera caritatis, vix tandem invenit, et tenuit, ut postea non amitteret. Ad summam hæc compendioso sermone perstrinxi: nunc discutiamus singula.

Cant. v, 2.

43. *Fons hortorum, putens aquarum viventium, quæ fluunt impetu de Libano.* Habes hæc in Salomone, quia Proverbia ejus moralia, Ecclesiastes naturalis, in quo quasi vanitates istius despicit mundi; mystica sunt ejus Cantica Canticorum. Habes et in propheta: *Seminate vobis ad justitiam, vindemiate ad fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis;* hoc est enim lumen cognitionis, habere caritatis perfectionem. Ideoque dictum est: *Ne timeas;* caritas enim timorem excludit foras.

Vers. 15. Lib. *de Isaac*, c. 4, n. 23 et ss.

Ose. x, 12.

Joan. xii, 15.

44. Ut cognoscamus autem quia Salomon ita hos interpretatus est tres puteos, quos fodit Jacob, ut ad moralem doctrinam et naturalem referret et mysticam; in singulis libris suis, quos de moralibus et naturalibus vel mysticis scripsit, posuit hos puteos. Nam et in Proverbiis, cum declinandam speciem diceret sæcularis illecebræ, ait: *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus, et superfluant tibi aquæ de tuo fonte.* Et infra: *Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, et jucundare cum uxore quæ ab adolescentia tua;* eo quod adversus tentamenta mundi remedium nobis vera sapientia sit. Moralis quoque doctrina, quæ imaginem mundanæ voluptatis meretriciis quibusdam illitam fucis irriguo suo diluat, et fluento sui fontis abstergat.

Prov. v, 15.

Ibid., 18.

45. De naturalibus quoque habes in Ecclesiaste ipsum: *Feci mihi piscinas aquarum ad irrigandum ex his saltum germinantem.* Neque te moveat quod pro puteo piscinas posuit; quia et Moyses puteum latitudinis dixit, eo quod a sollicitudine omni et angustiis solvitur qui

Eccl. ii, 6.

mundum hunc pia mente transcenderit. Non immerito ergo piscinas habet Ecclesiastes, qui vidit nullam abundantiam esse sub sole: sed si quis abundare velit, in Christo abundet.

46. De mysticis et puteus superest nobis, quem etiam ipsum reperimus in Canticis Canticorum, dicente Scriptura: *Fons hortorum, puteus aquæ vivæ, et impetus descendens a Libano.* Etenim si mysteriorum altitudinem persequaris, puteus tibi videtur tamquam in profundo sita mystica esse sapientia: si vero haurire velis affluentiam caritatis, quæ major et uberior est, quam fides et spes, tunc tibi fons est. Exuberat enim caritas, ut et haurire eam cominus, et rigare ejus affluentia hortum tuum possis, spiritalibus fructibus redundantem. Et quia ipse puteus latitudinis est, qui caritatem habet; ideo dixit, quia ubi caritas est, ibi impetus magnus descendit a Libano.

47. Ne quid autem moveat, quod et puteum, et fontem eumdem dixit: etiam Evangelium te instruat, in quo scriptum est: *Quia venit Jesus in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar, juxta* Joan. IV, 5, 6. *prædium quod dedit Jacob Joseph filio suo.* Erat autem ibi fons Jacob: *Et fatigatus,* inquit, *sedebat sic super puteum.* Unde ad mysticam doctrinam hunc referri puteum etiam ibi cognoscimus, quia ibi Samaritana illa, id est, custos (custos autem cœlestium præceptorum), hausit de puteo illo divina mysteria, cognoscens quia Deus spiritus est, et non in loco adoratur, sed in spiritu; et quia Messias venit, qui Christus est. Quibus auditis, mulier illa quæ speciem Ecclesiæ gerit, Legis sacramenta cognovit et credidit.

In Ps. CXVIII. Ser. XVII, n. 31 et ss

48. *Fons hortorum, puteus aquarum viventium, et impetus descendens a Libano.* Hos impetus Ecclesia deduxit a Libano,[1] hoc impetu diluuntur peccata, hoc impetu puri fontis Spiritus sancti adfuit a Libano Sponsa, et a principio fidei transivit sæculum, et pertransivit ad regnum. Aliis fons est, aliis puteus pro captu nostro gratia spiritalis: aliis hortus clausus, fons signatus: aliis hortorum fons, qui in Ecclesiæ dote numeratur: aliis impetus descendens a Libano, et magnus impetus qui numquam deficit. Non enim deficiunt de petra ubera, neque nix a Libano, neque aqua quæ fertur valido vento virgini Hierusalem.

49. Descendit impetus a Libano, quando collectis in unum apostolis et pluribus credentibus, factus est subito de cœlo sonus, tamquam vi magna spiritus ferretur, et repleti sunt omnes Act. II, 1, 3. Spiritu sancto diversitates donante linguarum. Bonus impetus qui lædere nesciat, norit implere. Si quis igitur hunc impetum supervenientis e cœlo gratiæ vult mereri, descendat etiam ipse oculis in decursus aquarum. Qui hunc primum impetum fuderit, illum merebitur. Descendit oculis suis in hos ductus aquarum quæ lacrymis in Evangelio rigavit Domini pedes; et ideo fidei suæ pretio emit animæ suæ et corpori sanitatem, jam non sanguinis proflua, sed gratiæ spiritalis. Luc. VII, 38. Luc. VIII, 43-47.

50. Descendit ergo David propheta, ideo de peccato gratiam retulit. Descendit in aquarum ductus, hoc est, replevit eos, et decurrentium aquarum lacrymis suis fluenta cumulavit, aut inanes et vacuos ductus solis replevit fletibus. Aut quod elocutionis moralis quosdam sensus ostendit, descendit in aquarum ductus, transivit eos. Et possemus dicere, transcendit eos, et supergressus est: sed minuitur vis eloquii, quo vis major affluentiæ descendentis, quam adscendentis exprimitur. Vide, rogo, quid de usu verba habeant, impetum suum sermo propheticus non amittat, licet usus ipse scriptorum sensui servire majore decore consueverit.

51. *Puteus aquarum viventium;* puteus enim si nihil haurias, inerti otio et degeneri situ facile corrumpitur; exercitatus autem nitescit ad speciem, dulcescit ad potum. Ita et acervus divitiarum, cumulo arenosus, speciosus est usu, otio autem inutilis habetur. Derivato igitur aliquid de puteo hoc: *Ignem enim ardentem restinguit aqua, et eleemosyna resistit peccatis.* Aqua autem stativa cito vermes facit: non stet thesaurus tuus, ne ignis tuus stet. Stabit in te, nisi eum operibus tuæ miserationis averteris. Lib. *de Nabuthe*, c. 12. Eccli. III, 33

52. *Exsurge, aquilo, et veni, auster; adspira hortum meum, et perfluant aromata mea.* Audisti, Christi sponsa, quia placet ei tuarum pulchritudo virtutum; audisti quia vestimentorum tuorum aromata, hoc est, bonum odorem integritatis omnibus odoribus prætulit. Audisti quia hortus es clausus, suavium pomiferarum refertus frugibus. Pete igitur ut adspiret tibi Spiritus sanctus, adspiret supra cubile tuum, atque odorem piæ mentis, et gratiæ spiritalis accumulet. Excita Spiritum sanctum dicens: *Exsurge, aquilo, et veni, auster; adspira hortum meum, et perfluant aromata mea. Descendat fraternus meus in hortum suum, et manducet fructum pomiferarum suarum.* Hortus Verbi animæ vernantis affectus est, et in pomiferis virtutis est fructus. Venit ergo, et sive manduces, sive bibas, si Christum invocas, adest dicens: *Venite, manducate panes meos, et bibite vinum meum.* Vers. 16. Lib. *de Virginitate*, c. 10, n. 64. Prov. IX, 5

53. *Exsurge,* inquit, *aquilo, et veni, auster; adspira hortum meum, et perfluant aromata mea.* Ex omnibus enim partibus mundi odor sacræ religionis adolevit, quo dilectæ virginis membra flagrarunt. Unde et Ecclesia altitudinem servans mysteriorum cœlestium, rejicit a se graviores venti procellas, et invitat vernantis gratiæ suavitatem; et sciens quod hortus suus Christo displicere non possit, advocat Sponsum suum: *Exsurge,* inquit, *aquilo, et veni, auster.* Plerique hæc ita accipiunt, quasi projiciatur aquilo, et invitetur auster. Quod si ita accipiunt, extur- Lib. I *De Virgin.* cap. 8, n. 47. In Ps. CXVIII Ser. XII, n. 24

[1] Aliam nos lectionem secuti sumus, uti loco suo videre est.

batur ab Ecclesia perfidiæ glacialis asperitas, ne fiat fuga nostra hyeme vel sabbato, et invitatur australis verni temperies.

54. Aut certe: *Exsurge, aquilo,* hoc est, *surge* Ephes. v, 14. *qui dormis, et exsurge a mortuis.* Populus nationum qui diu ante dormisti, evigila aliquando, et illucescet tibi Christus. Postremo omnes invitantur ad Ecclesiam, et Synagogæ populus et gentilium; sed prius Synagogæ, quia priores ex Judæis apostoli crediderunt, et per ipsos postea nationum populi congregati sunt. Vide ergo venientem solem nostrum ad austrum, postea gyrantem ad aquilonem. *Hierusalem, Hierusalem:* venit utique ad eam, quam etiam vocare dignatus est: sed hæc Hierusalem terrena est, quæ occidit prophetas, hoc est, Synagoga Judæorum. *Quoties,* inquit, *volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos, et noluisti? Ecce* Matth. xxiii, 37 et 38. *relinquetur domus vestra deserta.* Gyravit igitur ad gentes: gyrando autem gyravit Spiritus Dei et in gyros suos conversus est, ut fieret Deus omnia in omnibus.

CAPUT QUINTUM.

Vers. I. Lib. *de bono mortis*, c. 5, n. 19. 1. *Veniat dilectus meus in hortum meum, et comedat fructum pomorum suorum.* Hinc hortum illum sibi Plato composuit, quem Jovis hortum alibi, alibi hortum mentis appellavit; Jovem enim et Deum et mentem dixit. In hunc introivisse animam quam Venerem nuncupat, ut se abundantia et divitiis horti repleret, in quo repletus potu jaceret, potu qui nectar effunderet. Hoc igitur ex libro Canticorum composuit; eo quod anima Deo adhærens in hortum mentis ingressa sit, in quo esset abundantia diversarum virtutum, floresque sermonum. Quis autem ignorat quod ex paradiso illo, quem legimus in Genesi habere lignum vitæ, et lignum scientiæ Gen. ii, 8. boni et mali, et ligna cetera, abundantiam virtutum putaverit transferendam, et in hortum mentis esse plantandam?

2. Quem in Canticis Canticorum hortum animæ significat, vel ipsam animam; sic enim scriptum est: *Hortus clasus sponsa, soror mea, hortus clausus, fons signatus.* Et infra ait anima: *Exsurge, aquilo, et veni, auster; perfla hortum meum et defluant unguenta mea: descendat frater meus* Cant. iv, 12, 13. *in hortus suum.* Quanto hoc pulchrius, quod anima ornata virtutum floribus, hortus sit; vel habeat in se paradisum germinantem, in quem hortum invitat Verbum Dei descendere; ut anima illa Verbi imbre cœlestis, et ejus copiis irrigata fructificet! Verbum autem Dei pascitur animæ virtutibus quoties animam obedientem sibi et opimam invenerit; et carpit fructus ejus, et his delectatur. Cum autem descenderit in eam Dei Verbum, defluunt ex ea salubrium unguenta verborum, et diversarum flagrant longe lateque redolentia gratiarum spiramina. Unde ait Sponsus (Sponsus autem animæ Deus Verbum est, cui anima legitimo quodam connubii fœdere copulatur):

3. *Ingressus sum in hortum meum, soror mea sponsa, vindemiavi myrrham meam cum unguentis meis, manducavi panem meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo. Edite, proximi mei, et bibite et inebriamini, fratres mei. Ego dormio, et cor meum vigilat.* Cognoscamus quos fructus vel cibos epuletur Deus, vel quibus delectetur. Delectatur eo, si quis mortificet peccatum suum, obliteret culpam suam, sepeliat atque abolefaciat iniquitates suas; myrrha enim est sepultura mortuorum, mortua autem peccata sunt, quæ vitæ suavitatem habere non possunt. Perfunduntur autem divini sermonis unguentis, et fortiori cibo verbi velut pane, et suaviori sermone velut melle curantur quædam vulnera delictorum. Sermones autem cibos esse docet et alibi Salomon, dicens: *Favi mellis sermones* Vers. 1, 2. *boni.* In illo ergo horto sermones boni sunt, Prov. xvi, 24. alius qui culpam coerceat, alius qui iniquitatem corripiat, alius qui mori faciat insolentiam, et velut sepeliat eam, quando correptus aliquis erroribus suis renuntiat.

4. Est etiam sermo fortior, qui confirmat cor hominis validioribus scripturæ cœlestis alimentis. *Comedi favum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo.* Est enim sermo suasorius dulcis ut mel, et tamen peccatoris conscientiam in ipsa suavitate compungens. Est etiam ferventioris spiritus sermo, qui inebriat sicut vinum, et cor hominis lætificat. Est denique lacteus sermo, purus et candidus. Hos cibos dulcium utiliumque sermonum epulandos Sponsus proximis suis dicit: *Edite, proximi mei, et bibite, et inebriamini, fratres mei.* Proximi autem sunt qui eum sequuntur, et ejus nuptiis intersunt. Quo cibo et potu (bibit enim unusquisque aquam Prov. v, 15. de suis vasis, et de puteorum suorum fontibus) repleta anima, atque inebriata, sæculo dormiebat, vigilabat Deo. Et ideo sicut posteriora docent, aperiri sibi Deus Verbum ejus januam postulabat, ut eam suo repleret ingressu.

5. Hinc ergo epulatores illi Platonici, hinc nectar illud ex vino et melle prophetico, hinc sonus ille translatus est, hinc vita illa perpetua quam deos suos dixit epulari, quia Christus vita est. Ideoque talium sermonum seminibus, animæ ejus repletus est venter, atque ipsa exivit in Verbo: quæ autem exit anima a servitio isto, et elevat se a corpore, Verbum sequitur. Aliter, ut superius aliquantulum repetamus: *Hortus* Sup. c. 4. Lib. *de Mysteriis*, c. 9, n. 55. *conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.* Quo significat signatum debere apud te manere mysterium, ne violetur operibus malæ vitæ, atque adulterio castitatis; ne divulgetur quibus non convenit; ne garrula loquacitate dispergatur in perfidos.

6. Bona debet ergo fidei tuæ esse custodia, ut intemerata vitæ ac silentii integritas perseveret. Unde et Ecclesia altitudinem servans mysteriorum cœlestium, rejicit a se graviores venti procellas, et invitat vernantis gratiæ suavitatem. Et sciens quod hortus suus Christo displicere

non possit, advocat ipsum sponsum dicens: *Exsurge, aquilo, et veni, auster: perfla hortum meum, et fluant unguenta mea: descendat frater meus in hortum suum, et edat fructum pomiferarum suarum;* bonas enim arbores et fructiferas habet, radicesque suas quas tinxerat in sacri fontis irriguo, et in bonos fructus novæ fecunditatis germine pullulaverint; ut non jam prophetica cædantur securi, sed evangelica ubertate fecundentur. Denique fertilitate earum Dominus delectatus respondet:

Cant. IV, 10.

7. *Ingressus sum in hortum meum, soror mea sponsa: vindemiavi myrrham cum unguentis meis, manducavi panem meum cum melle meo: bibi potum meum cum lacte meo.* Quare panem et vinum dixerim, fideles intelligunt. Illud autem non dubium, quod nobis ipse manducat et bibit, sicut in nobis legisti, quia in carcere esse se dixit. Unde et Ecclesia videns tantam gratiam, hortatur filios suos, hortatur proximos, ut ad sacramenta concurrant, dicens: *Edite, proximi mei, et bibite, et inebriamini, fratres mei.* Quid edamus, quid bibamus, alibi tibi per prophetam Spiritus sanctus expressit, dicens: *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus: beatus vir qui sperat in eo.* In illo sacramento Christus est, quia corpus est Christi: non ergo corporalis esca, sed spiritalis est. Unde et Apostolus de typo ejus ait: *Quia patres nostri escam spiritalem manducaverunt, et potum spiritalem biberunt.* Corpus enim Dei corpus est spiritale, corpus Christi corpus est divini spiritus, quia spiritus est Christus, ut legimus: *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus.* Et in Petri epistola habemus: *Christus pro nobis mortuus est.* Denique cor nostrum esca ista confirmat, et potus iste lætificat cor hominis, ut propheta memoravit.

Cant. V, 1.
Matth. XXV, 36.
Ps. XXXIII, 9.
I Cor. X, 3.
Thren. IV, 20.
I Pet. II, 21.
Ps. CIII, 25.

8. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus;* ne facile aperiat os suum, nec vulgari resignet alloquio; neque enim de ipsis divinis decet, nisi Verbo Dei interpellata respondeas. Quid tibi cum ceteris? Soli Christo loquere, soli fabulare Cristo. Si enim ut mulieres taceant in Ecclesia scriptum est; quanto magis non decet patere virginis januam, non decet viduæ patere fores? Cito insidiator pudoris obrepit, cito verbum excipit, quod revocare desideres. Si Evæ clausa fuisset janua, nec Adam deceptus fuisset, nec respondisset interrogata serpenti. Introivit mors per fenestram, hoc est per Evæ ostium. Ingreditur mors per ostium tuum, si falsum loquaris, si turpiter, si procaciter, postremo si ubi non oportet, loquaris. Clausæ sint igitur labiorum tuorum fores, et obseratum maneat vocis vestibulum, tunc fortasse reserandum, cum audieris Dei vocem, cum audieris Dei verbum. Tunc tibi myrrha sudabit, tunc tibi baptismatis adspirabit gratia; ut ab elementis mundi commoriare cum Christo, et cum Christo resurgas. *Quid adhuc,* inquit, *velut viventes, de hoc mundo decernitis? Ne te-*

Lib. *de Virginit.* c. 13, n. 80.
I Cor. XIV, 34.

tigeritis, ne adtaminaveritis, ne gustaveritis quæ sunt ad corruptionem ipso usu.

Coloss. II, 20 et ss.

9. *Descendat frater meus in hortum suum, ut comedat fructum pomiferarum suarum.* Quæ sunt istæ pomiferæ? Lignum aridum factus es in Adam; sed nunc per gratiam Christi pomifera arbor pullulasti. Libenter accepit Dominus Jesus, et dignatione cœlesti respondit Ecclesiæ suæ: *Descendi,* inquit, *in hortum meum, vindemiavi myrrham cum unguentis meis, manducavi panem meum cum melle meo, et bibi vinum meum cum lacte meo.*

Lib. V *de Sacr.* c. 3, n. 14.
Cant. V, 1.

10. Edite, inquit, fratres mei, et inebriamini: *Vindemiavi myrrham cum unguentis meis.* Quæ est ista vindemia? Cognoscite vineam, et agnoscetis vindemiam. *Vineam,* inquit, *ex Ægypto transtulisti,* hoc est, populum Dei. Vos estis vinea, vos estis vindemia: quasi vinea plantati, quasi vindemia fructum dedistis. *Vindemiavi myrrham cum unguentis meis,* hoc est, in odorem quem accepistis.

Ps. LXXIX, 9.

11. *Manducavi panem meum cum melle meo.* Vides quod in hoc pane nulla sit amaritudo, sed omnis suavitas sit. *Bibi vinum meum cum lacte meo:* vides hujusmodi esse lætitiam, quæ nullius peccati sordibus polluatur? Quotiescumque enim bibis, remissionem accipis peccatorum, et inebriaris spiritu. Unde et apostolus ait: *Nolite inebriari vino.... sed implemini Spiritu sancto.* Vino enim qui inebriatur, vacillat et titubat: Spiritu qui inebriatur, radicatus in Christo est; et ideo præclara ebrietas, quæ sobrietatem mentis operatur.

Ephes. V, 18

12. *Edite,* inquit, *amici mei, et bibite, et inebriamini.* Bona ebrietas quæ ad meliora atque jucunda facit quemdam mentis excessum, ut immemor sollicitudinum animus noster, vino jucunditatis hilaretur. Bona mensæ spiritalis ebrietas; denique *poculum inebrians quam præclarum!* Et alibi habes: *Rivos ejus inebria, multiplica generationes ejus;* eo quod ebrietas terræ cum infusa fuerit imbre cœlesti, suscitare semina, fructus multiplicare consueverit. Itaque ubi Verbum, quod sicut pluvia descendit de cœlo, venas terræ nostræ, id est, animæ ac mentis inebriavit prædicatione divina, excitantur virtutum studia diversarum, fructusque fidei, et castæ devotionis adolescit, meritoque ei dicitur: *Visitasti terram, et inebriasti eam.* Susceptione etenim corporis visitavit, ut sanaret infirmos: inebriavit gratia spiritali, ut anxios jucunditate mulceret.

In Ps. CXVIII, Ser. XIII, n. 23 et seq.
Ps. XXII, 5.
Ps. LXIV, 11
Ps. LXIV, 10.

13. *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Est sanctorum somnus etiam operarius, secundum quod scriptum est: *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Et secundum quod Jacob sanctus divina dormiens videbat mysteria, quæ vigilans non viderat; de cœlo ad terras aerem prævium sanctis, respicientem Dominum, et pollicentem terræ ejus possessionem. Itaque brevi somno dormiens, impetravit quod magno labore postea adquisivit: hæreditas enim ejus est somnus sanctorum, fe-

Epist. *ad Amysium,* n. 34.

riatus ab omnibus corporis voluptatibus, ab omni animi perturbatione, tranquillitatem menti invehens, placiditatem animæ; ut tamquam soluta nexu corporis se ablevet, et Christo adhæreat. Hic est somnus vitæ sanctorum.

Vers. 2. Lib. *de Isaac*, cap. 5, n. 51.

14. *Vox dilecti mei pulsantis, aperi mihi, soror mea.* Et si dormias, etsi modo devotionem animæ tuæ noverit Christus, venit, et pulsat ejus januam, et dicit: *Aperi mihi, soror mea.* Bene soror, quia nuptiæ spiritales sunt Verbi atque animæ; neque enim animæ norunt conjugiorum fœdera, et usus copulæ corporalis, sed sunt sicut angeli Dei in cœlo. *Aperi*, inquit, *mihi*, sed extraneis claude. Claude sæculo, claude mundo. Neque ipsa foras ad illa materialia prodeas, neque tuum relinquens lumen, alienum requiras; quia materiale lumen tenebrosam infundit caliginem, ut non videatur lumen veræ gloriæ. *Aperi ergo mihi,* noli coarctari, sed dilata te, et adimplebo te. Et quia decurso orbe terrarum, plus molestiarum et offensionis reperi, nec facile habui ubi requiescerem; ideo tu aperi, ut in te filius hominis reclinet caput, cui non est requies nisi super humilem et mansuetum.

Lib. *de Virginitate*, c. 12, n. 70 et ss.

15. *Aperi mihi, soror mea; surge, proxima mea, columba mea, perfecta mea.* Caritate proxima, columba simplicitate, virtute perfecta. *Quia caput meum plenum est rore:* sicut enim ros cœli nocturnas amovet siccitates; ita ros Domini nostri Jesu Christi nocturnis et sæcularibus tenebris æternæ vitæ stillavit humorem. Hoc est caput quod æstu mundi nescivit arescere, unde ait: *Quia si in humido hæc faciunt, in arido quid*

Luc. XXIII, 31. *facient?* Hoc igitur caput rorat aliis, sibi abundat. Et bene abundat caput Christi; quia caput tuum Christus est, qui plenus est semper, nec liberalitatibus hauritur suis, aut diutina deficit largitate. In hoc caput ferrum non adscendit, quod est instrumentum belli, insigne discordiæ. Nunc specta, et vide ros ille qualis sit, scilicet non vulgaris humoris.

16. *Cincinni autem mei guttarum noctis.* Noli, proxima mea, accipere cincinnos corporalium capillorum: non illa ornamenta, sed crimina sunt; lenocinia formæ, non præcepta virtutis. Alios cincinnos Nazaræus habet, in quibus ferrum non adscendit, quos nemo præcidit: qui non calamistris compositi aut arte digesti, sed multiplici crispantes virtutum nitentium gratia refulserunt. Disce in historia quales Nazaræus cincinnos habeat, quos quamdiu Samson habuit intactos, numquam vinci potuit. Cincinnos per-

Jud. XVI, 17. didit, et meritum virtutis amisit.

Vers. 3. 17. Audita igitur voce Verbi, quam exueras tunicam nocte, ne quæsieris quemadmodum induas eam; ostenditur enim, et frequenter offertur per nequitiam spiritalem quemadmodum, inquam, induas eam, obliviscaris et nescias; quasi jam Dominus adsistat, exsors corporalium vinculorum turbata consurgas, internam orationibus præpares mentem, dum surgis; ut ex humilibus ad superna contendas, et studeas fores tui cordis aperire. Dum manus tuas tendis ad Christum, fidelem tua gesta spirabunt odorem.

Vers. 2. In Ps. CXVIII, Ser. XXII, n. 12, med. 18. *Aperi mihi, soror mea.* Nonne cum aliquem de primariis viris desideras convenire, primo ad ejus domum appropinquas: postea quæris informari atque instrui, ut cognoscas mentem patrisfamilias: deinde ut ejus domum ingrediaris, imploras, ne quis te abjiciat et excludat? Pulsa ergo et tu regiam illam cœlestem, pulsa non manu corporis, sed quadam orationis tuæ dextera. Non sola manus corporis pulsat, pulsat et vox; scriptum est enim: *Vox fratris mei pulsat ad januam.* Pulsamus et digito. Denique et Thomas digito meruit januam resurrectionis aperire; et tibi dicit Jesus: *Infer digitum tuum huc, et mitte in manus meas et latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis.* Pulsa Joan. XX, 27. ergo digito, si non potes tota manu; pulsa januam. Christus est janua qui ait: *Per me si quis introierit, salvabitur.* Joan. X, 9.

19. Cum hanc igitur januam pulsaveris, vide quomodo ingrediaris; ne forte etiam ingressus extra conspectum regis sis. Multi ingrediuntur palatia, et non statim regem istum terræ vident, sed frequenter observant, ut aliquando videre mereantur. Nec præsumunt videndi copiam, sed jussu repræsentantur, et precem fundunt, ut cum benevolentia suscipiantur, caventes primos sui sermonis ingressus, ne quid titubet, ne quid offendat: quanto magis rogandus est Deus, ut ostium misericordiæ suæ nostra ingrediatur oratio!

Lib. *de Virgin.* c. 13, n. 80. 20. *Vox fratris mei pulsat ad januam.* Januam quoque tuam disce, o sponsa Christi, temporibus observare nocturnis; ne facile quisquam patentem reperiat. Sponsus ipse vult clausam esse, cum pulsat. Janua nostra os nostrum est: Christo propemodum soli debet aperiri, nec aperiatur nisi ante pulsarit Dei Verbum. *Vox fratris mei pulsat ad januam.* Audi pulsantem, audi introire cupientem.

Vers. 2. In Ps. CXVIII, Ser. XII, n. 14. 21. *Aperi mihi, soror mea sponsa, columba mea, perfecta mea; quia caput meum plenum est rore, et crines mei guttis noctis.* Considera quando maxime pulsat januam tuam Dei Verbum, cum repletum est caput ejus rore nocturno. In tribulatione enim et tentationibus positos visitare dignatur; ne quis forte succumbat victus ærumnis. Repletur ergo caput ejus rore vel guttis, quando corpus ejus laborat. Tunc ergo vigilandum, ne cum venerit Sponsus, recedat exclusus. Si enim dormias, et cor tuum non vigilet, discedit antequam pulset: si cor tuum vigilet, pulsat, et aperiri sibi januam poscit.

22. Habemus ergo animæ nostræ januam, habemus et portas de quibus dictum est: *Tollite portas, principes, vestras, et elevamini portæ æternales, et introibit Rex gloriæ.* Est ergo et Ps. XXIII, 7. cœlum in his in quibus sunt portæ æternales. Si has fidei tuæ portas velis adtollere, intrabit ad te Rex gloriæ, triumphum portans propriæ

passionis. Habet enim justitia portas; nam etiam de his legimus scriptum, dicente Domino Jesu per prophetam suum: *Aperite mihi portas justitiæ.* Et infra ait propheta David: *Lauda, Hierusalem, Dominum; lauda Deum tuum, Sion; quoniam confortavit seras portarum tuarum.*

Ps. CXVII, 19.

Ps. CXLVII, 12.

23. Est ergo anima quæ habet januam, est quæ habet portas. Ad hac januam venit Christus, et pulsat: pulsat et portas. Aperi ergo illi: vult introire, vult Sponsam invenire vigilantem. Noli ergo bono amatori facere moras: cito recedit; et tu somno corporis tui videris exclusisse pulsantem. Excludis enim, cum desidiosus es, cum piger, cum somnolentus. His repagulis Christus excluditur: si castus, et si sobrius sis, cave ne negligens sis. Majorem Christo facit injuriam qui advenientem repellit.

In Ps. CXVIII, Serm. I, n. 11.

24. *Aperi mihi, soror mea, proxima mea:* pulsat ad januam etiam quando tu dormis: si tamen vel excitatus evigiles, vel vocatus januam tui pectoris aperias, introibit. Quod si fugias lectionem propheticam, si domi non legas, in ecclesia audire nolis; nonne sicut ille qui averso connivet obtutu, ne videat quod possit videre, claudit oculos ne adspiciat, cui potestas videndi est; aut sicut in furore plerique injecere manus oculis suis; ita et tu primo averteris conniventi magis dissimulatione, quam refragatione prærupta? Nam cum ad Ecclesiam venis et te Christianum esse adseris, sanus videris, aperis oculos quibus possis videre: sed dum audire dissimulas quæ leguntur, claudis ne videas tibi, et si aliis videre videaris. Injicis etiam quasdam perfidiæ et intemperantiæ manus oculis animæ tuæ, et cœcitatem infers cordi tuo (quod est gravius) voluntariam; ut videns non videas, audiens non audias.

25. Putas te solum esse cum fornicaris, et non recordaris, quia oculi Domini vident orbem terrarum? Non audis dicentem: *Ecce venit hora ut dispergamini unusquisque in sua, et me solum relinquatis: sed non sum solus, quia Pater mecum est?* Adest ergo Pater, adest et Filius Dei, adsunt ministri, adsunt Cherubim et Seraphim, qui dicunt: *Sanctus, sanctus, sanctus: plena est terra majestatis tuæ.* Plenus est enim mundus virtutum, quia plenus est nequitiarum: plenus est orbis terrarum remediis, quia plenus est laqueis.

Joan. XVI, 32.

Isai. VI.

Vers. 3. Lib. *de Virginitate*, c. 10, n. 55.

26. *Exui tunicam meam: quomodo induam illam?* Etenim in hac sæculi nocte prius tibi corporalis vitæ amictus est exuendus; exuit enim se carnem Dominus, ut pro te de dominationibus et potestatibus mundi hujus triumpharet. *Quomodo induam illam?* Vide, anima Deo devota quid dicat. Sic se actus corporis, et terrenos exuit mores, ut nesciat quomodo etiamsi velit, rursus induere possit. *Quomodo induam illam:* hoc est qua verecundia, quo pudore, qua postremo memoria? Consuetudo enim boni usum veteris pravitatis amisit.

Lib. *de Isaac*, cap. 6, n. 52.

27. Audiens anima, *Aperi mihi*, caput roris plenum habens, hoc est, tentationibus sæcularibus, subito turbata, et quasi surrectura quæ surgere jubebatur, ait cum aloem redoleret et myrrham, insigne sepulturæ: *Exui tunicam meam: quomodo induam illam? Lavi pedes meos: quomodo inquinabo illos?* Veretur enim ne iterum in tentationes resurgat, ne iterum in culpam redeat atque peccatum, et egressus suos virtutumque profectus terrenis incipiat vestigiis inquinare.

28. Certe hoc modo etiam perfectionem virtutis suæ indicat, quæ tantam Christi meruerit caritatem, ut ad eam veniat, et pulset januam ejus, et veniat cum Patre, et cœnet cum eadem anima, et ipsa cum eo, sicut in Apocalypsi dixit Johannes apostolus. Etenim cum in superioribus audisset: *Ades huc a Libano;* et cum adverteret in carne se Christo adesse non posse, sed tunc adesse si adesset in spiritu, conformans se ad ejus voluntatem, ut esset et ipsa conformis imagini Christi; jam non sensit carnis exuvias, jam quasi spiritus exuens se corporis conjunctione, jam quasi oblita, et quæ si velit, copulæ illius meminisse non possit, ait: *Exui tunicam meam: quomodo induam eam?* Exui enim tunicam illam pelliceam, quam acceperunt Adam et Eva post culpam, tunicam corruptelæ, tunicam passionum: *Quomodo induam illam?* Non requirit ut induat: sed ita significat abjectam, ut jam indumento sibi esse non posset.

Apoc. III, 20

29. *Lavi pedes meos: quomodo inquinabo illos?* Hoc est, vestigia mea lavi, dum egrederer, ac me elevarem de corporis contubernio, de illa connexione et familiaritate carnalis amplexus: quomodo inquinabo ea, ut in corporis claustrum, et illum tenebrosum passionum ejus carcerem revertar? Sic passiones sepelimus, si crucem hujus corporis non resolvamus; si chirographum peccati quod deletum est, in cruce Christi non rescribamus; si veteris hominis amictum quem exuimus, non induamus. Scriptum est enim in Canticis: *Exui tunicam meam: quomodo induam eam? Lavi pedes meos: quomodo inquinabo eos?* Mortificata igitur sunt corporis membra: cur ejus pullulant vitia? Ideo non prævaluit Lex, quia carnem non mortificavit: ideo quasi umbra præteriit, quia non decoloravit: ideoque obumbravit nos a sole justitiæ, quia coacervavit crimina.

Vers. 3

30. Aliquando nudam esse virtutis indicium est, quia scriptum est: *Exui tunicam meam: quomodo induam eam? Lavi pedes meos: quomodo inquinabo eos?* Quam igitur tunicam exuerit, et non invenerit quemadmodum induat eam, de Scripturis si possumus, revelemus. Est enim quædam tunica corporalis, sunt cupiditatum quædam intexta velamina; et ideo interdum melius est nudum esse corpore, quam corde velatum. Unde etiam Paulus nos admonet, exspoliari multo melius esse quam supervestiri, dicens alibi: *Exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, induite novum qui renovatur in*

Apol. 2 David, cap. 9, n. 45 in fin. et 46.

agnitionem, secundum imaginem ejus qui creavit eum. Ergo quæ expoliata est, et pedes lotos habet, nescit quemadmodum inquinari non possit; obliviscitur enim per gratiam, quod hauserat per naturam.

Lib. *de Virginitate*, c. 10, n. 57.

31. *Lavi pedes meos: quomodo inquinabo illos?* Didicisti in Evangelio, quod pedes lavare fidei mysterium, humilitatis insigne sit, juxta quod scriptum est: *Si ego lavi pedes vestros Dominus et magister, quanto magis vos debetis alter alterius pedes lavare?* Sed hoc ad humilitatem pertinet. Quantum vero ad mysterium, pedes debet lavare suos, qui vult partem habere cum Christo: *Si enim non lavero,* inquit, *tibi pedes, non habebis partem mecum.* Cum hoc Petro dicitur, quid de nobis censetur? Qui lavit igitur pedes, non necesse habet iterum lavare; et ideo caveat ne inquinet eos.

Joan. xiii, 14.

Ibid., 8.

32. Et bene sancta Ecclesia dicit: *Lavi pedes meos;* non dicit, quomodo iterum lavabo eos, sed *quomodo iterum inquinabo eos?* Quasi oblita maculæ veteris, oblita contagii, admonet quomodo in ministerio corporali spirituale debeamus actuum nostrorum diluere vestigium. Itaque pedes cum semel laveris æterni fontis irriguo, et mysterii mundaveris sacramento, cave iterum corporeæ cupiditatis illuviem, ne lutulenti actus terrenis sordibus inquinentur. Isti sunt pedes quos David lavit in spiritu, qui te docet quemadmodum eos inquinare non possis, dicens: *Stantes erant pedes nostri in atriis tuis, Hierusalem.* Utique hic non corporis, sed animi intellige pedes; quomodo enim terrenus homo in cœlo haberet corporis pedes? Hierusalem sicut Paulus te docuit, in cœlo est; et idem te docuit quemadmodum in cœlo stare possis, cum dicit: *Nostra autem conversatio in cœlis est.* Conversatio morum, conversatio factorum, conversatio fidei.

Ps. xxi, 2.

Philipp. iii, 20.

In Ps. cxviii, Ser. xvi, n. 14 in fine.

33. *Feci judicium et justitiam: non tradas me calumniantibus me.* Ubi justitia, ibi misericordia. Misericordia a peccato liberat. Quomodo ergo peccatoribus trador? Simile est illud in Canticis: *Exui tunicam meam: quomodo induam eam? Lavi pedes meos: quomodo inquinabo eos?* Exui tunicam peccatoris, velamenque terreni: cur quasi peccator atque terrenus adjudicor? Lavi pedes meos, ne qua peccati sors posset adhærere vestigio: cur das in me delinquentibus potestatem?

In Ps. cxviii, Ser. xxii, n. 1.

34. Hieremias in suis Threnis ait: *Defecit iniquitas tua, filia Sion, non adjiciet te expellere adhuc: visitavit iniquitates tuas, filia Edom, revelavit super peccata tua.* Advertis quoniam iniquitas non potuit sine Dei visitatione deficere, nec plena esse correctio, nisi per gratiam Domini Salvatoris? Quomodo autem deficiat iniquitas, audi dicentem Ecclesiam: *Exui tunicam meam: quomodo induam eam? Lavi pedes meos: quomodo inquinabo eos?* Veteris igitur hominis vestimentum vitiis erroris intextum, in lavacri regeneratione depositum, nescit quomodo possit induere; studio enim correctionis inoleverat oblivio peccatorum. Tanta vis consummatæ emendationis est, ut in quamdam pueritiæ redeat spiritalis ætatem, quæ vias erroris ignoret; crimen etiamsi velit, non possit admittere, quia desueverit usus nosse peccandi.

Thren. iv, 21.

35. *Frater meus misit manum suam de prospectu, et venter meus conturbatus est super eum. Exsurrexi ego aperire fratri meo. Manus meæ distillaverunt myrrham, digiti mei myrrha pleni.* Primum ergo tamquam a prospectu mittit manum suam, quando Deus ex operibus æstimatur, unde ait: *Si mihi non creditis, operibus credite.* Deinde augetur amor, et intimis visceribus conceptus inolescit. Inde intelligibili utero, in quo est receptaculum Verbi, seminibus ejus infusis, plenitudinem ejus corporaliter inhabitantem haurire anima nostra desiderat; non enim turbatur uterus feminarum, nisi quæ fuerint alvo graves. Surgit igitur anima ut aperiat Dei Verbo; sed dum se expandit atque aperit, ut opera mundi istius Verbi receptione mortificet, sicut ille qui ait: *Mortificationem Domini Jesu in corpore nostro circumferimus;* ergo dum aperit, transit Sponsus; vult enim semper quæri, frequentius inveniri. Et si clausam invenerit januam, pulsat; et si per moram fuerit exclusus, recedit: sed cito redit, et iterum pulsat, ut vel postea Sponsam suam inveniat præparatam.

Vers 4. In Ps. cxviii, Ser. xii, n. 16.

Joan. x, 38.

II Cor. iv, 10.

36. Potest quidem et sic accipi: *Frater meus transivit:* sicut legimus quod penetravit dilectæ intima medullarum, quemadmodum ad Mariam dictum est: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur multorum cordium cogitationes.* Denique addidit Sponsa, animam suam exisse in verbo ejus, quod fit quando anima peregrinatur a corpore, et Deo præsens est. Audiens hæc Sponsus misit operationem suam Verbum, tamquam per cavernam, non adhuc facie ad faciem: misit tamquam manum: *Et venter,* inquit, *meus conturbatus est super eum.* Quisquis sic vivit, potest dicere:

Luc. ii, 35.

37. *Frater meus misit manum suam per prospectum, et venter meus conturbatus est ad illum: surrexi aperire fratri meo.* Bonum est ut ad adventum Domini interiora turbentur. Si ad angeli adventum Maria turbata est, quanto magis ad Christi nos turbamur adventum? Influentibus quippe divinis, corporeus peregrinatur affectus, et usus ille exterioris hominis exolescit. Et tu turbare, tu festina. Festinantes illi agnum manducare præcipiuntur. Surge, aperi: ad januam Christus est, vestibula domus tuæ pulsat: si aperueris, introibit, et introibit cum Patre. Nec solum cum ingressus fuerit, mercedem relinquit: sed etiam priusquam ingrediatur, mercedem præmittit. Adhuc anima turbatur, adhuc parietes domus suæ palpat, adhuc ostium quærit ubi Christus est, adhuc solvit vinculum carnis et corporis claustrum, adhuc Christus foris pulsat.

Lib. *de Virginitate*, c. 11 n. 60.

38. Quæ est fenestra nostra, nisi per quam

Ibid., c. 13, n. 78.

opera Christi videmus, oculus scilicet animi et mentis obtutus? Et ideo, virgo, per fenestram tuam Christus introeat, Christus manum suam mittat: per fenestram tibi Verbi veniat, non corporis amor. Si igitur per fenestram tuam manum mittit Dei Verbum, vide quemadmodum fenestras tuas præpares; vide quemadmodum ab omni pulvere delictorum detergere debeas. Nihil tetrum habeant, nihil adulterinum fenestræ virginis. Procul stibium et ceteras affectati nugas decoris, procul adulterini amoris illecebras. Similis aurium clausura est, quibus non suspendenda onera, non figenda vulnera, sed unus ornatus est, audire quod prosit.

Vers. 6. Lib. *de Virginitate*, c 11, n. 67 et paulo inferius.

39. *Aperui*, inquit, *fratri meo: frater meus transivit.* Quomodo transivit? Id est, mentis interna penetravit, sicut dictum est Mariæ: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Vivum enim Dei verbum, sicut gladius acutus, penetrans corporalium repagula cogitationum, cordis interna rimatur. In cubili ergo tuo, et nocturno in tempore constituta, semper meditare Christum, et ejus adventum omnibus sperato momentis. Si tardare tibi videtur, exsurge. Tardare videtur, cum diu dormis: tardare videtur, cum ab oratione vacas: tardare videtur, cum vocem non excitas psalmis. Primitias vigiliarum tuarum Christo dicato; primitias actuum tuorum Christo immola.

Vers. 5. Lib. *de Isaac*, cap. 6, n. 53, 54.

40. *Surrexi ego aperire fratri meo: manus meæ distillaverunt myrrham, digiti mei myrrha pleni sunt super manus clausuræ.* Quid hoc significet, consideremus. Primum operibus suis videtur, ut dixi, Deus Verbum tamquam per cavernam, non plene atque perfecte: deinde augetur amor et conceptus adolescit, atque ex seminibus ejus quæ quodam utero intelligibili susceperit anima, totam plenitudinem divinitatis ejus habitantem in eo corporaliter, ut legimus, videre desiderat. Surrexit ut propius illud Dei Verbum videret, et in hoc ipso processus ejus significatur, quod surrexit per vigorem atque virtutem; præsentia enim Verbi hausit animæ virtutem, sicut præsentia Mariæ, cum utero gravis esset, erudivit Johannem in utero constitutum, adeo ut exsiliret ex utero et exsultaret, Domini præsentiam recognoscens.

41. Surrexit aperire, et opera ejus et facta mortificata sunt mundo. Talis enim debet esse anima, quæ Verbum est receptura, ut moriatur mundo, et consepeliatur in Christo; sic enim Christus invenitur, et tale sibi quærit hospitium. Deinde ipsa ministeria operationum, idest, manus et digiti, quibus comprehenditur Christus, mortificantur: quos digitos velut eminentia factorum nostrorum opera possumus æstimare. Itaque velut e complexu suo, cum jam extenderet intelligibiles manus suas et digitos, ut comprehenderet Verbum, transisse sibi illud, non tamen adhuc pertransisse anima pia dicit. Et hunc processum habet, quando transit et pertransit animam Verbum Dei, quia scriptum est: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur multorum cordium cogitationes.* Hinc adhuc transitur, non pertransitur, ut in Maria in posterioribus forte pertransitur, ubi tamquam signaculum ponitur in medio ejus Dominus Jesus. Luc. II, 35.

42. Denique statim alius profectus Verbi pertranseuntis, quia exivit anima in Verbo ejus; hoc est, Verbum ejus secuta exivit de corpore, elevans se de ejus habitaculo, et peregrinam se faciens ei, ut adesset Deo, et esset civis sanctorum. Simul enim et carnis domestici et Dei esse non possumus. Ergo in hoc loco exire significatur, ut dixi, anima, quando abducit se a corporis voluptatibus. Denique scriptum est: *Exi de Babylone, fugiens a Chaldæis.* Non utique ut regiones Babylonis Hebræus fugiat, sed mores, ut prophetico admonetur alloquio: siquidem sint qui in Babylone sunt Hebræi, et de Babylone exisse moribus doceant. Nam et illi de quibus dicit Propheta, quod *sedebant super flumina Babylonis,* sedebant quidem in regione Babylonis, sed in ejus non erant vitiis et confusione. Nam quomodo erant in illa confusione vitiorum, qui flebant gerentes pœnitentiam, quod de arca devotionis ac fidei, et virtutis paternæ meritis excidissent? Quæ autem in Verbo exit anima, Verbum requirit; unde et ista dum quæreret, incidit in custodes qui circumeunt civitatem. Isai. XXVIII, 20. Ps. CXXXVI, 1.

43. *Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem, percusserunt me, et vulneraverunt me, et tulerunt pallium meum a me custodes murorum.* Bene quidem quasi sponsa veniebat cum pallio, quo obnuberet caput suum, cum sponsus occurreret, sicut Rebecca quæ cognito quod Isaac sibi veniret obvius, descendit de camelo, et pallio se operuit: ita et hæc anima, nuptialis vestis præmittebat insignia, ne forte rejiceretur quasi vestem non habens nuptialem; vel ut caput velaret propter angelos. Sed illi percusserunt eam, ut amplius probaretur; exercentur enim animæ tentationibus. Tulerunt ei pallium, quærentes si verum decorem nudæ virtutis adferret, vel quia sine integumento quis in illam cœlestem civitatem debeat introire, nulla deferens secum operimenta fucorum. Sunt etiam qui requirant, ne qua anima exuvias secum vehat carnalis illecebræ, et concupiscentiam corporalem. Nudatur pallio, cum ejus conscientia manifestatur. Sed est quæ bene nudatur, cui licet imitari dicentem: *Venit enim princeps hujus mundi, et in me invenit nihil;* quia certe in illo solo nihil invenit, qui peccatum non fecit. Vers. 7. Ubi supra consequenter, n. 55, 56. Joan XIV, 30.

44. Beata et illa est in qua non gravia aut multa invenit, sed invenit in ea amictum fidei, et sapientiæ disciplinam. Itaque sine dispendio sui (quia et si volet quis, non potest auferre veram sapientiam), etsi adversarius obstrepat; ubi tamen vera innoxiæ conversationis elucet integritas, transivit custodes, et filiabus illius cœlestis civitatis admixta, Verbum requirit; et quærendo ejus in se excitat caritatem, et ubi

Lib. de Virginitate, c. 10, n. 47

Verbum quærat, agnoscit. Non injuria tantummodo est non invenisse quem quæras, sed etiam plerumque ubi non oportet, quæsisse vulnus est: quæsisse in domibus virorum qui sibi falso nomen doctorum adsumunt; quæsisse procacius quam verecundius. Ergo caveamus exemplo illius, ne nos custodes inveniant qui circumeunt civitatem.

45. *Invenerunt*, inquit, *me custodes qui circumeunt civitatem: percusserunt, et vulneraverunt me, et tulerunt pallium meum a me custodes murorum.* Non in se, filiæ, sed in nobis vulneratur Ecclesia. Caveamus igitur ne lapsus noster vulnus Ecclesiæ fiat, ne quis a nobis pallium auferat, hoc est, amictum prudentiæ, insigne patientiæ, quo mollioris ambitio vestis exuitur: *Qui* enim *mollioribus vestibus induuntur,* Matth. XI, 8. *in domibus regum sunt.* Nobis autem pallium dedit Christus, quo apostolos suos et corpus suum ipse vestivit, quod denique jubet te dare si quis a te tunicam petit, ut dimittas ei et pal- Matth. V, 40. lium; id est, insigne philosophiæ tuæ tradas, et quasi amictu prudentiæ tuæ eum qui ante nudus fuerat, circumvestias.

46. Ibi igitur, filiæ, Christum quæremus, ubi quærit Ecclesia, in montibus boni odoris, qui excelsorum sublimitate factorum suavem vitæ Lib. de Virginitate, c. 13 et 14, n. 83-92. odorem pro meritorum verticibus exhalant. Ea quæ Christum requirit, non debet esse vulgaris, non debet esse in foro, non in plateis, voce querula, gressu lubrica, facilis aditu, vilis adspectu. Terrenum tibi Apostolus consortium negat, et ultra naturæ propemodum terminos, alis ad cœlum docet spiritalibus evolandum. *Quæ sursum sunt,* inquit, *sapite, non quæ super ter-* Coloss. III, 2 *ram.* Sed quia hoc impossibile erat in hoc corporis velut claustro reclusis, et quia defunctis corporibus, anima fertur ad superiora revolare, alligata, dum vivimus, quadam nostræ lege naturæ, ideo addidit: *Mortui enim estis, et vita* Ibid., 3. *vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Si abscondita est cum Christo in Deo, non appareat mundo; Christus enim mortuus est mundo, vivit Deo. Vide nunc quemadmodum desiderari amet Christus, confabulationes non amet. Aperuit virgo illa suas fores Dei Verbo: sed *transivit,* inquit, Vers. 6. *et exivit anima mea in verbo ejus.* Exivit a mundo, exivit a sæculo, remansit in Christo. *Quæsivi,* inquit, *eum, et non inveni eum.* Amat enim Christus diu requiri.

47. Invenerunt illam custodes murorum. Fortasse sunt et alii custodes, quos magis intelligere debeamus. Est enim civitas quæ portas murorum clausas non habet, de qua dictum est: Apoc. XXI, 25. *Et portæ ejus non claudentur per diem;* nox enim non erit amplius in ea, adferent gloriam et honorem gentes in illam. Illa est ergo civitas Hierusalem quæ in cœlo est, intra quam jam quasi perfecta et immaculata servaris; non enim intrat in eam omne commune. Communis castitas non est, communis pudicitia non est, quæ in libro vitæ scribitur.

48. Si igitur invenimus civitatem, ingrediamur in eam, videamus lumen ejus, videamus muros, videamus fundamenta muralia, videamus etiam custodes murorum. Sed quomodo ingrediamur in eam? In hac civitate vita est, et una est via quæ ducit ad vitam. Via ergo Christus est: ergo Christum sequamur. Sed ipsa in cœlo est civitas: quomodo igitur adscendamus ad cœlum? Docet Evangelista, qui dicit: *Et eduxit me in spiritu in montem magnum et altum, et ostendit mihi civitatem sanctam Hierusalem descendentem de cœlo.* Adscendamus ergo spiritu, Apoc. XXI, 10. quia caro adscendere ad eam non potest. Adscendamus nos interim in cœlum, ut ad nos postea de cœlo illa descendat, in qua lumen est simile lapidis pretiosissimi, ut lapidis jaspidis et crystalli habet murum magnum et altum.

49. Didicisti lumen, didicisti murum: disce portas, disce custodes. *Habet,* inquit, *portas duodecim, et in portis angelos duodecim, in quibus duodecim tribuum filiorum Israel superscripta sunt nomina.* In portis patriarcharum nomina con- Ibid., 12. tinentur, in muro apostolorum; fundamenta enim civitatis, apostoli, et lapis angularis est Christus, in quo omnis structura consurgit. Deus extra, Deus intus, Deus ubique est: *Habet enim,* inquit, *civitas majestatem Dei.* Ergo et vos, san- Ibid., 11. ctæ virgines, et quicumque justi estis, et immaculatam animæ geritis castitatem, cives sanctorum estis et domestici Dei. Sed tunc nobilitatem istam patriæ possidebitis, si Christum intra civitatis istius septa quæratis, ingressi per fidem actusque pretiosos, patriarcharum clarificati lumine, fundati super apostolos, versantes inter angelos.

50. Quomodo igitur isti custodes angeli sunt, qui castæ animæ pallium tollunt? Aliud pallium virginum est, aliud adolescentulæ circumforaneæ. Illa quæ in foro Christum requirit, pallium etiam quod habebat, amisit. Prudentia enim non in foro, non in plateis, sed in Ecclesia possidetur. Et fortasse ut cum ipsis quoque veniamus in gratiam, atque omnium misericordem Deum esse doceamus; quia et illi Christum aliquando reperiunt, si tamen jugiter quærant, pallium hoc amictus est corporis. Ergo qui quæsivit Christum in cubili, si tamen sic quæsivit, sicut ille qui dixit: *Sic memor fui tui super stratum meum:* si quæsivit in noctibus, juxta Ps. LXII, 7. quod scriptum est: *In noctibus extollite manus vestras in sancta:* si quæsivit in civitate, in foro Ps. CXXXII, 2. et in plateis; in civitate Dei nostri, in foro fortasse, in quo judex ille divini juris sedet; in plateis unde collecti sunt qui ad cœnam Dominicam convenerunt; potest custodientibus civitatem Dei angelis, dum diu quærit, occurrere. Quin etiam ex cœlesti custodum natura, cœlestem intelligere possumus civitatem, cœleste forum justitiæ sempiternæ, non viles plateas, sed fortasse in quibus superfluere fons ille consuevit, de quo scriptum est: *Superfluant tibi*

aquæ de tuo fonte, et in plateis tuis diffundantur
Prov. v, 16. *tuæ aquæ.* Qui sic ergo Christum requirit, ad angelos pervenit.

51. Sed si bonis ad angelos meritis pervenitur, cur qui pervenerit, vulneratur? Est et gladius bonus, cujus gladii bonum vulnus. Vulnerat Dei Verbum, sed non ulcerat. Est vulnus boni amoris, sunt vulnera caritatis; ideoque
Cant. II, 5. dixit: *Vulnerata caritatis ego sum.* Quæ perfecta est, vulnerata caritate est. Bona sunt igitur Verbi vulnera, bona sunt amantis vulnera: *Utiliora enim vulnera amici, quam voluntaria oscula ini-*
Prov. XXVII, 6. *mici.* Vulnerata caritatis Rebecca est, quæ relictis parentibus, migravit ad sponsum. Vulnerata caritatis Rachel, quæ zelavit sororem, amavit maritum; sorori enim quod abundaret filiis, ipsa sterilis adhuc invidebat, quia typum gerebat Ecclesiæ, cui dicitur: *Lætare, sterilis, quæ non*
Isai. LIV, 1. *paris; erumpe et clama quæ non parturis.*

52. Invenerunt ergo custodes, et vulneraverunt eam, et tulerunt ei pallium, hoc est, actus corporalis involucrum sustulerunt, ut nuda mentis simplicitas quæreret Christum; quia nemo potest amictu vestitus philosophiæ, in habitu scilicet sapientiæ sæcularis, Christum videre. Et bene tollitur ei amictus philosophiæ, ne quis eam per philosophiam deprædetur. Bene tollitur ei pallium, quæ ad Christum propinquat, ut Deum visura, mundo corde gradiatur: *Beati* enim
Matth. v, 8. *mundo corde, quia ipsi Deum videbunt.* Denique ubi mundavit cor, Verbum reperit, Deum vidit. Quære ergo illum, virgo, immo quæramus omnes; anima enim sexum non habet. Sed ideo fortasse femineum nomen accepit, quod eam violentior æstus corporis agit: ipsa autem impetum carnis et amoris sui molli quadam et blanda ratione demulcet. Ergo orationibus et obsecrationibus Deum invitare debemus, ut quasi bonus auster afflare dignetur, Verbique nobis auram cœlestis adspiret: quæ fructiferas arbores non turbare vento gravi, sed leni spiramine flatuque molli consuevit agitare.

In Ps. CXVIII, Ser. XIV, n. 34. 53. *Tulerunt mihi pallium meum.* Bonus amictus æternitas vitæ: hoc pallium Sponsæ voluerunt auferre custodes murorum, quo primus homo fuerat exutus: sed anima Deo devota quæsitum diu tenendo, et non dimittendo dilectum, pretioso caritatis divinæ se vestivit involucro. Beati ergo qui tali pallio vestiuntur, et amictum ejusmodi legis observatione meruerunt; quia non sunt legis obliti, sed quæ erant legis operati sunt.

Vers. 8. In Ps. CXVIII, Ser. VIII, n. 17. 54. *Adjuro vos, filiæ Hierusalem, si inveneritis dilectum meum, ut annuntietis ei, quia amore langueo.* Quis est autem hic animæ languor? Morale historiæ veteris facit nos meminisse debere, quæ est de sancto Moyse, qui rogavit Deum ut se demonstraret ei, et facie ad faciem eum videret. Noverat utique sanctus vates Domini, quod invisibilem Deum facie ad faciem videre non posset. Sed devotio sancta mensuram supergreditur, et putavit Deo etiam hoc esse possibile, ut corporeis oculis faceret id, quod est incorporeum, comprehendi. Non reprehensibilis hic error, sed etiam grata cupiditas atque inexplebilis, quod Dominum suum velut manu tenere, et obtutu oculorum videre cupiebat. Sciebat enim ad imaginem et similitudinem Dei factum esse hominem; quando enim electus a Domino Deo ad populum liberandum, repletus est spiritu sapientiæ, viderat Angelum illum, et faciem ejus in gloria, denique fulgente ejus lumine pavefactus est, et vidit rubum uri, et non exuri. Visu cepit fulgorem, quem miratus accessit; cupiditate et gratia provocatus, ut diligentius fulgorem illum in rubo consideraret. Itaque si tantum accepit ardorem, tantam subiit cupiditatem, cum Angelum vidisset in flamma ignis de rubo, ut licet pavore apprehensus considerare non auderet, considerare tamen vellet: quanto magis vultum Domini corporaliter videre desiderabat, dicens intra se: Vultum illum plenum lucis, plenum gratiæ, plenum virtutis, plenum divinitatis, quem esse dicam? Non possum plus dicere vel sentire de Deo: cum enim consummaverit homo, tunc incipit; et cum finierit, tunc aporiabitur, ut scriptum est, quia *Incomprehensibilis est Dei æterna majestas.* Eccles. XVIII, 6

55. Irritus quidem erat postulationis effectus, sed affectus probabilis servi; quia ultra naturam suam devotione progressus de Domini angelis æstimabat, quantum de Domini vultu plus desideraret, quo cupiditatem suam gestiret explere. Noverat in ipso homine aliam post mortem futuram gloriam, aliam claritatem: *Sicut enim stella a stella differt in claritate, sic et resurrectio mortuorum: quæ et si seminatur in corruptione, surget tamen in incorruptione, surget in gloria, surget in virtute, surget corpus spiritale.* Qui ergo hæc scire I Cor. XV, 41-44. poterat, merito præsumebat ut vultum Domini videre cuperet, cum esset obita corporis morte visurus. Talem certe etiam formam ceperat, talem Dominus jam probabat, ut non distaret ab angelis cœlestis minister et exsecutor oraculi. Et ideo cum sciret, *Quia angeli pusillorum quotidie vident faciem Patris qui in cœlis est;* Matth. XVIII, 10. putavit quod jam eam videre posset et deberet, tamquam oblitus corporis, et carne deposita; sicut ille qui in corpore adhuc positus, cum raperetur in paradisum, utrum in corpore, sive extra corpus raptus esset ad tertium cœlum, se nescire dixit. Sancti enim etiam cum gerunt II Cor. XII, 2. corpus, non sunt tamen in carne, sed in spiritu; quoniam qui in cupiditate et conversatione carnali sunt, Deo placere non possunt. Sancti autem conversatione in carne non sunt, sed in cœlo.

56. Ex his ergo Sponsæ languentis comprehendamus affectum. Videre Dei vultum quasi innocens, velut quodam vultu conscientiæ desiderabat; aperire ei faciem mentis internæ, et cognosci plenius gestiebat. Amor impatiens, diu noctuque meretricias fores pulsans, si diutius potiendi desideria differuntur, ipsa deficit ex-

spectatione, dum sperat: in quo utique non finis amoris, sed incrementum est. Et quidquid est desiderabile, si non contingat desideranti, deficit in illud, et quasi ipsam deponit animam qui desiderat; si tamen spes propior adsurgat, dat vires spes proxima; si autem absentia sit dilecti, eo ipso quod absentem desiderat, qui concupivit, animæ suæ patitur defectionem. Itaque quanto longius est illud quod desideratur, tanto magis deficit qui desiderat. Id ergo deficere est, in id unumquemque totis studiis migrare, quod diligat: illud cogitat, illi adhæret, illud personat, quod receperit diligendum; in id quadam animæ defectione transfunditur. Ut si mater filii exspectet præsentiam, quemadmodum exspectabat Tobiæ uxor filium peregrinantem; deficiens a desiderio, et in angustiis constituta, et tamquam resoluta videbatur. Quid enim aliud nisi defectum quemdam ejus verba significant? Sed quo magis lassatur affectus, eo amplius amor crescit; et quo diutius abest qui desiderat, eo exspectantis desideria majore quadam vi amoris ignescunt. Caro deficit, sed cupiditas alitur et augetur.

In Ps. CXVIII, Ser. XI, n. 3 et inferius pass.

Tob. X, 3 et ss.

57. Itaque sancta anima nescit aliud desiderare quam sponsum, qui est Christus Jesus: illum concupiscit, illum desiderat, in illum totis intendit viribus, illum gremio mentis fovet, illi se aperit, et effundit, et hoc solum veretur, ne illum possit amittere. Itaque quanto majore desiderio excitata fuerit anima, cupiens adhærere Deo salutari suo, tanto magis deficit. Ergo ista defectio imminutionem quidem fragilitatis, sed adsumptionem virtutis operatur. Concupiscebat, desiderabat, deficiebat, toto dissolvebatur affectu, ut totus illius fieret quem desiderabat, sicut etiam David ipse dicit: *Effundo in conspectu ejus orationem meam, et tribulationem meam ante ipsum pronuntio, in deficiendo ex me spiritum meum.* Defect enim ejus spiritus; immo ab eo defecit spiritus, qui seipsum negat, ut adhæreat Christo. Itaque quasi amoris impatiens, circumcursabat, et quærebat ubique Dei Verbum, quia vulnerata, quia nuda; et quærebat adminiculum alicujus, a quo Christus rogaretur ut veniret. Vide æstuantem, vide desiderantem: *Adjuro*, inquit, *vos, filiæ Hierusalem,* etc.; deinde filiabus cœlestis illius civitatis admixta, Verbum requirit, et quærendo, et speciem ejus contemplando, ejus in se excitat caritatem.

Ps. CXLI, 3, 4.

Apol. David II, c. 9, n. 47.

Vers. 10. Lib. I *De Virgin.* cap. 8, n. 47.

58. *Frater,* inquit, *meus candidus et rubeus, electus ex millibus.* Decet enim, virgo, ut plene noveris quem diligis, atque omne in eo et ingenitæ divinitatis, et adsumptæ mysterium incorporationis agnoscas. Candidus ergo est merito, quia patris splendor; rubeus, quia partus est virginis. Color in eo fulget et rutilat utriusque naturæ. Memento tamen antiquiora in eo divinitatis insignia, quam corporis sacramenta; quia non cœpit a Virgine, sed qui erat venit in Virginem.

In Ps. CXVIII, Ser. V, n. 8.

59. *Frater meus candidus et rubeus.* Candidus claritate æterna, rubeus specie coloris humani, quem sacramento incarnationis adsumpsit. Meritoque et ipsum quod est rubeum, bene olet; quia caro Christi sine peccato est, quam perfidi contrectantes, manus suas inquinaverunt; sancti venerantes, pietatis odore flagrarunt.

60. *Electus ex millibus. Decem millia,* inquit Jacob, *Ephræm, et millia Manasse;* id est, et Judæorum et gentium dominetur, et ex utroque populo adquirat sibi Ecclesiæ plenitudinem. Ideoque dexteram suam super Ephræm posuit sanctus Jacob; eo quod legis, dicente Ecclesia in Canticis Canticorum: *Frater meus candidus et rubeus, electus ex decem millibus.* Denique etiam David juvenculæ Mariæ auctorem ex cujus successione Christus est natus per Virginis partum, in decem millibus prædicabant; Saul autem in millibus, cum reverentiæ gratiam circa regem magis præponere debuissent.

Lib. *de Benedict. patriarch.* c. II, n. 56.

61. *Caput ejus aurum Cephas.* Quod significat stabilem eminentemque sapientiam. Corpus Christi Ecclesia est; hujus caput ut aurum, quia sapientia pretiosa sanctorum est, hoc est, viri justi atque prudentes.

Vers. 11. In Ps CXVIII, Ser. XV, n. 12, 13.

62. *Crines ejus ut abietes, nigræ sicut corax.* De hoc alibi dixit: *Capillamentum tuum, ut grex tonsarum.* Ideo capillamentum, quia virtus omnium sensuum in capite est: *Oculi* enim *sapientis in capite ejus.* Profunda igitur doctorum prudentia, quæ potest ea quæ obscura sunt revelare, et alta aperire sensuum. Et hujusmodi disputatores crines Ecclesiæ sunt, sicut pulli corvorum quibus Dominus escam dat: sicut dedit sancto Jacob, et eum pavit a juventute sua. Hos altos ac profundos ubertate doctrinæ pascit Dominus cœlestibus sacramentis.

Eccles. II, 14.

63. *Oculi* quoque *ejus sicut columbæ.* Oculi sunt viri, videlicet spiritualibus ornati sensibus, qui ad videnda mysteria sunt acuti, et parati ad penetranda scripturæ secreta divinæ, rationali lacte fulgentes, in quibus non sit aliqua doli maculosa confusio, sed simplicis affectus immaculata sinceritas. Ideo in aquarum abundantia lotas has columbas in lacte memoravit, dicens:

Vers. 12.

64. *Oculi ejus sicut columbæ super abundantiam aquarum, lotæ in lacte, sedentis super plenitudinem.* Baptizat in lacte Dominus, id est, in sinceritate. Et isti sunt qui vere baptizantur in lacte, qui sine dolo credunt, et puram fidem deferunt, ut immaculatam induant gratiam. Ideo candida Sponsa adscendit ad Christum, quia in lacte baptizata est; ideo mirantur eam Virtutes, dicentes: *Quæ est hæc quæ adscendit dealbata?* Ante paululum dicebat, *Nigra sum;* nunc dealbata cernitur, et adscendit ad cœlum, et innixa Dei Verbo alta jam penetrat.

In Ps. CXVIII, Ser. XVI, n. 21.

Cant. VIII, 7.

Cant. I, 4.

65. Nec immerito illic aquarum abundantia, ubi Christus, unde mens humana repleri cupiat. Has sitit aquas cervus; quas cum biberit, sitire non possit. Has aquas sitivit Propheta cum dixit: *Sitivit in te anima mea.* Sedet ergo Chri-

Ps. LXI, 3.

stus super abundantiam aquarum, et super plenitudinem, et ideo qui baptizat in aqua, dicit: Joan. I, 16. *Et nos omnes de plenitudine ejus accepimus.* Unde et oculus suppliciorum non alienus est ab Ecclesia; quia etsi baptizabat Johannes in Enon, baptizabat juxta Salim, ubi erat aquarum abundantia, et duodecim fontes, et septuaginta palmarum arbores. Hos fontes habet Ecclesia, hoc est, in veteri Testamento duodecim patriarchas, in novo duodecim apostolos; ideoque dictum est: *In ecclesiis benedicite Dominum Deum de* Ps. LXVII, 27. *fontibus Israel.* His fontibus ante perfunditur quicumque mysteria sacrosancta consequitur: isti enim fontes ex æterno fonte manantes toto orbe fluxerunt. Ubi isti fontes, ibi adscensio animarum. Denique Salim interpretati sunt, ipsum adscendentem; ille enim vere adscendit, qui propria peccata deponit. Hoc igitur verbo purificatoriæ sanctificationis usus exprimitur.

Vers. 13. In Ps. CXVIII, Ser. XV, n. 14. 66. *Genæ ejus sicut phialæ aromatis, gignentes unguentaria.* Jam genas et cetera intelligimus animæ esse virtutes, doctorumque diversitates: qui vel spiritalem menti alimoniam dispensatione sedula subministrent; vel prædicatione crucis Dominicæ sicut Verbi quadam linea alligent audientem, vel modestia verecundi, et juventutis flore gratissimi. Etsi a tactu pudore revocentur, redoleat tamen in his odor Christi; et sicut in genis quasi de capite sacerdotali descendit unguentum, sic et in his eluceat pulchritudo doctrinæ.

In Ps. CXVIII, Ser. XVIII, n 22. 67. *Labia ejus distillantia myrrham plenam.* Per myrrham enim passionis unguentum et resurrectionis gratia declaratur, quæ redivivum vitæ odorem suscitatis mortuorum visceribus infundit. Clausæ sint igitur labiorum fores tuorum, et obseratum maneat vocis vestibulum, tunc fortasse reserandum, cum audieris Verbum Dei. Tunc tibi myrrha sudabit, tunc tibi baptismatis adspirabit gratia; ut ab elementis mundi commoriare, et cum Christo resurgas.

In Ps. CXVIII, Ser. XI, n. 11. 68. *Labia ejus distillantia myrrham plenam.* Nos autem otiosos nos putamus, si verbo tantummodo studere videamur; et pluris æstimamus eos qui operantur, quam eos qui studium cognoscendæ veritatis exercent; dicunt enim plerique: Ecce homo et opera ejus: quasi qui verbo studeat, non operetur; cum magis opus istud quam cetera sint. Si enim opus justitia est, si opus temperantia, si opus fortitudo: utique opus est etiam sapientia; istæ enim quatuor principales virtutes habentur. Nam si operatur Christus secundum quod justitia est, utique operatur secundum quod Verbum est. Et operabatur cum esset in principio apud Patrem. Denique per ipsum omnia facta sunt, ut scias operatorem omnium esse, et opus nostrum esse Christum Jesum. Etenim secundum quod Verbum est, Verbum inquirentibus, grande opus Verbum est. Unde cum Martha festinaret circa ministerium, Maria autem verbum Domini audiret, ea quæ audiebat, ei quæ ministrabat, meruit anteferri; A dicenti enim Marthæ: *Domine, non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me solam ministrare? Dic ergo illi ut me adjuvet;* respondens dixit Dominus: *Martha, Martha.... Maria bonam partem elegit, quæ non auferetur illi.* Ita Verbum co- Luc. VII, 40-42 gnoscere majus opus esse quam ministrare, divinæ auctoritate sententiæ definitur.

69. Sed fortasse dicat aliquis, dictum esse ab Apostolo: *Non in sermone esse regnum Dei, sed in virtute.* Scriptum non nego, sed in quo ser- I Cor. IV, 20. B mone, cognosco; nempe quem inflatus effuderit, qui audientibus sermo prodesse non possit, qui sine ostensione sit spiritus atque virtutis. Hunc sermonem Paulus non dignatur cognoscere; vult enim magis virtutem sermonis commendare. Denique volebat talem suum esse Apostolus sermonem, qui in infirmitate veniebat, ut alios faceret fortiores: in timore et tremore, ut timentes nihil metuerent, nisi Dominum Jesum; trementes, pacem ejus tranquillitatemque servarent. Audi ergo qualem Apostolus sermonem C habebat. *Et sermo,* inquit, *meus et prædicatio mea non in persuasione humanæ sapientiæ verborum, sed in ostensione spiritus et virtutis;* quia II Cor. II, 4. fides non in forensi sermone sapientiæ: sed in ostensione spiritus, sed in Dei virtute firmatur.

70. Ergo in sermone sanctorum virtus est, in sermone autem forensi isto et philosophico vanitas mundi. Virtutem autem esse in sermone sanctorum, etiam iste propheta te edoceat, qui D ait: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa;* hoc est, ut multa possint virtute Ps. LXVII, 12. Evangelium prædicare. Probatum est ergo quod in Evangelii prædicatione sit virtus, prædicatio autem Evangelii sermo sanctorum est: ita dubium non residet quin in sermone sancto sit virtus. Et hæc myrrha distillans ex labiis Sponsi, scilicet per quam vitia mortificantur.

71. *Manus illius tornatiles, aureæ, plenæ ja-* Vers. 14. In Ps. CXVIII, Ser. X, n. 17. *cinthis.* Vide quæ manus fecerint hominem, et E quem hominem fecerint. Illum utique, *quem secundum Christum induimus, exspoliantes veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum qui renovatur ad agnitionem secundum imaginem ejus qui creavit eum: ubi non est servus, et liber, sed omnia et in omnibus Christus.* Chri- Coloss III, 9-11. stum ergo induimus, sicut et alibi dictum est: *Christum induistis.* Accepimus Spiritum sanctum, Galat. III, 27. qui non solum nostra peccata dimittit; sed etiam nos facit sacerdotes suos aliis peccata dimittere. F Ideo ait Propheta: *Tu finxisti me, et posuisti super me manum tuam:* finxit per lutum, posuit Ps. CXXXVIII, 5. manum per gratiam spiritalem; licet plerique hunc psalmum ex persona dictum Salvatoris accipiant. Audi quia manus Domini etiam spiritus dicitur: clamat Job: *Spiritus divinus qui fecit me.* Istæ sunt ergo manus quæ hominem Job. XXXIII, 4. paraverunt, Christus et Spiritus.

72. Ergo Dominus Jesus et corporis auctor est nostri, qui primum fecit hominem ad ima- G ginem; et postea de luto finxit, et voluit salvare quod fecerat, salvare quod plasmaverat, ut

totum hominem salvum faceret. Istæ sunt manus Dei tornatiles, id est, perfectæ; aureæ propter sapientiam qui est Christus; plenæ jacinthis propter Spiritum sanctum, et plenitudinem carismatum ejus.

Vers. 14. Lib. *de Incarnationis Domin. Sacr.*°, 75, 76. 73. *Venter ejus eburneus, distinctus saphiris.* Apostolus, *Et si,* inquit, *crucifixus est ex infirmitate;* ecce venter, id est, carnis infirmitas: II Cor. XIII, 4. *Vivit tamen ex virtute Dei;* ecce distinctio saphiri. Saphirus enim eo quod cœli sereni speciem gerat, quæ sunt divinitatis opera significat. Onir autem propter castitatem et nitorem et perpetuitatem, carnem illam significat Salvatoris, de qua idem Apostolus dicit: *Quia etsi Christum secundum carnem novimus, sed nunc* II Cor. V, 16. *jam non novimus.*

Vers. 15. In Ps. CXVIII, Ser. V, n. 38. 74. *Crura illius columnæ marmoreæ, fundatæ super bases aureas.* Significant columnas esse Ecclesiæ Apostolos, qui fundati sunt in timore sancto. Nam sicut Petrus, Jacobus, Johannes et Barnabas columnæ esse videbantur Ecclesiæ, sic et quicumque vicerit hoc sæculum, fit columna Dei, quam confirmat qui dicit: *Ego confirmavi* Ps. LXXIV, 4. *columnas ejus.* Ita et basis aurea timor plenus disciplinæ, quia initium sapientiæ est. In timore ergo sapientium apostolica prædicatio tamquam super basim auream columna firmatur Christi. Igitur eloquio et apostolico sermoni tribunal est timor justi, et basis aurea plena prudentiæ: simulacrum autem bonum tamquam effigies veritatis, sermo sanctorum.

75. Et vide tamquam basim auream esse sanctorum timorem. Lege Esaiam: vide quantis subjecerit timorem, ut faceret irreprehensibilem et bonum timorem: *Spiritus,* inquit, *sapientiæ et intellectus, spiritus consilii atque virtutis, spiritus* Isai. XI, 2. *cognitionis atque pietatis, spiritus timoris Domini;* quantis timorem subjecit, ut haberet quod sequi possit? Informatur per sapientiam, instruitur per intellectum, consilio dirigitur, virtute firmatur, cognitione regitur, pietate decoratur. Tolle timori Domini ista, et est irrationabilis et insipiens timor, unus ex illis: *Foris pugnæ, intus* II Cor. VII, 5. *timores;* quibus afflictus esset et Paulus, nisi habuisset Dominum consolantem.

Vers. 15. 76. *Species ejus ut Libani, electus ut cedri.* In altis habitat, et humilia respicit, quia species ejus sicut cedrus Libani, quæ comam nubibus, radicem terris inserit: principium enim ejus e cœlo; posteriora ejus in terris fructus cœlo In Ps. CXVIII, Ser. IV, n. 21. proximos ediderunt. Genus hoc arboris numquam amittit viriditatem suam, hyeme juxta ac æstate comam pascit, nec diverso colore mutatur: solam hanc arborem ventus suo numquam honore despoliat: sola numquam veteri exuitur amictu, aut novo flore vestitur. Sic apostolica quoque gratia nescit defectum, et perpetua venustate sui floret. Anima ergo corrumpi nescit, quæ florentibus membris viget, semper justitiæ ceterarumque virtutum culmina patienti magnanimitate sustentat; et ideo non defluit neque deficit, quia nihil in ea ruinosum est ac remissum, nihil mobile, nihil lubricum, nihil quod vitio sermonis ex ea possit effundi.

Vers. 16. 77. *Guttur illius suavissimum, et totus desiderium. Judicia Domini vera, justificata in semetipsa, desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum.* Quod severum in aliis, in Christo Ps. XVIII, 10, 11. In Ps. CXVIII, Ser. V, n. 43. dulce est, in Christo suave est; quia ipse suavis est: *Denique gustate et videte quoniam suavis* Ps. XXIII, 9. *est Dominus.* Dulcia judicia confitenti, quia ipse dicit: *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas, et memor non ero: tu autem memor esto,* Isai. XLIII, 25, 26. *et judicemur. Dic iniquitates tuas, ut justificeris.* Dulcia judicia agenti pœnitentiam, quia ipse dixit: *Gaudium erit super uno peccatore pœnitentiam agente, quam in nonaginta et novem justis, qui non indigent pœnitentia.* Si dulcia sunt Luc. XV, 7. igitur judicia Domini, suavitatis fructus percipere elaboremus. Vis scire quam dulcia judicia Domini? *Qui credit in ipso, non judicatur.* Dulcia Joan. III, 18. ergo judicia credentibus: qui autem non credunt, non Christi judicio damnati sunt, qui venit non ut judicet mundum, sed ut salvet et redimat; sed impietatis suæ subiere judicium, qui in remissionem peccatorum credere noluerunt. Non enim possunt ad ejus pertinere beneficium, quem cognoscere refutarunt. Ergo qui non crediderunt in eum, judicio ejus videntur indigni. Judicium enim ejus quid sit, agnosce, dicente ipso: *Hoc autem judicium est, quia lux venit in* Ibid., 19. *hunc mundum.* Dulce ergo, quod lux est; dulce judicium, quod præcedit misericordia; sic enim scriptum est: *Misericordiam et judicium cantabo* Ps. C, 1. *tibi, Domine.* Dulce etiam guttur et suavissimum, unde hæc misericordia præcedit et hoc judicium.

Vers. 16. Epist. 46 *ad Sabinum*, n. 7, 8. Ps. XLIV, 3. 78. *Et totus desiderabilis. Speciosus forma præ filiis hominum.* Homo quippe erat secundum carnem; sed ultra hominem, secundum divinam operationem. Denique cum leprosum tangeret, homo videbatur: sed ultra hominem, cum emundaret. Et cum Lazarum fleret mortuum, quasi homo flebat: sed supra hominem erat, cum mortuum vinctis jubet pedibus exire. Homo videbatur, cum penderet in cruce: sed supra hominem cum, reseratis tumulis, mortuos resuscitaret. Nec sibi adblandiatur virus Apollinaris, quod ita legitur: *Et specie inventus ut homo;* Philip. II, 7. non enim negatus est homo Jesus, cum alibi ipse Paulus de eo dicat: *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus;* I Tim. II, 5. sed confirmatus est. Id enim est usus et moris Scripturæ sic significare, sicut et in Evangelio legimus: *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre.* Joan. I. sicut ergo quasi unigenitus dicitur, et non abnuitur unigenitus Dei Filius; ita ut homo dicitur, et perfectio fuisse in eo hominis non negatur.

79. Cum esset igitur in forma servi, humiliatus usque ad mortem, erat tamen in Dei gloria. Quid ei igitur obfuit servitus? Servus autem factus legitur, quia legitur factus ex Virgine, et creatus in carne; omnis enim creatura

servit, dicente propheta: *Quia universa serviunt tibi.* Hæc est Christi gloria, quia servitutem suscepit in corpore suo, ut libertatem omnibus redderet: peccata nostra portavit, ut mundi peccatum tolleret: servus, peccatum, maledictum factus est, ut tu peccati servus esse desisteres, te divinæ sententiæ maledicto absolveret. Ille ergo maledictum suscepit tuum: *Maledictus* enim *omnis qui pendet in ligno:* ille maledictum in cruce factus est, ut tu benedictus esses in Dei regno: ille dehonestatus et depretiatus est, nec aliquid æstimatus: ille dicebat: *In vacuum laboravi,* per quem meruit Paulus dicere: *Non in vacuum laboravi;* ut boni operis fructum, et evangelicæ prædicationis gloriam suis conferret servulis, per quam universi sarcina laboris absolverentur.

Philip. II, 16.

Vers. 17. Lib. *de Isaac*, cap. 6, n. 56.

80. *Talis est dilectus meus, et amicus meus, filiæ Hierusalem.* Sic Ecclesia vel anima sancta filiabus cœlestis illius civitatis admixta Verbum requirit, et quærendo illius in se excitat caritatem; illis vero requirentibus et dicentibus: *Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum?* Quo declinavit dilectus tuus, ut quæramus eum tecum?

CAPUT SEXTUM.

Vers. 1. *Ibid.*, ubi supra.

1. *Dilectus,* inquit, *meus descendit in hortum suum ad areolam aromatis, ut pascatur in hortis, et lilia colligat.* Ubi Verbum quærat, agnoscit: quod inter orationes sanctorum moretur, et quod ipsi inhæreat, novit, et quod Ecclesiam suam vel animas justorum suorum inter lilia pascat, intelligit. Hoc mysterium tibi in Evangelio demonstravit, cum in sabbato duceret per seminata discipulos. Moyses per desertum duxit populum Judæorum; Christus per seminata ducit, Christus per lilia ducit; quia per passionem ejus desertum floret ut lilium. Sequamur ergo, ut in die sabbati illius magni, in quo requies magna est, fructus colligamus. Nec verearis ne pharisæi accusent seminata colligentes; etsi illi accusant, Christus excusat, et similes facit quas vult animas se sequentes David illius, qui supra Legem panem propositionis manducabat, novæ gratiæ sacramenta prophetica jam tum mente concipiens.

Vers. 2. In Ps. CXVIII, Ser. XII, n. 37 et seqq.

2. *Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia.* Facilis vox et communis videtur, sed paucorum est. Satis rarus est enim qui potest dicere: *Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi.* Quid est dicere: Tuus sum? ille enim dicit qui adhæret Deo totis sensibus, qui aliud cogitare non novit: ille hac voce utitur, qui potest dicere Domino: *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.* Numquid hac voce utitur avidus pecuniæ, honoris, potestatis? Multis non est satis Deum scire, et quidem pluribus. Tanti populi, tantæ nationes, tanti divites paupertatem putant Domino servire; et qui supra omnes est, illis exiguus et angustus est: illis non est satis Dei

Joan. XIV, 8.

A Filius, in quo sunt omnia. Denique ille dives in Evangelio, cui dictum est: *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, et da pauperibus;* Deum sibi non sufficere judicavit. Denique et contristatus est, quasi quod pluris esset relinquere juberetur, quod minus esset, eligere. Ille ergo dicit: Tuus sum, qui potest dicere: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te.*

Matth. XIX, 21.

Ibid., 27.

3. Apostolorum vox ista est, nec omnium tamen apostolorum; nam et Judas apostolus B fuit, et in convivio Christi inter apostolos recumbebat. Dicebat et ipse: Tuus sum; sed voce, non corde. Venit et introivit in eum satanas, et cœpit dicere: Non est tuus, Jesus, sed meus est. Denique ea quæ mea sunt, cogitat, quæ mea sunt in pectore suo volvit: tecum epulatur, et mecum pascitur: a te panem accepit, a me pecuniam: tecum bibit, et mihi tuum sanguinem vendit: tuus est apostolus, et meus mercenarius. Non potest dicere sæcularis: Tuus sum; plures C enim dominos habet. Venit libido, et dicit: Meus es; quia ea quæ sunt corporis, concupiscis: in illius adolescentulæ amore te mihi vendidisti: in illius concubitu meretricis pretium pro te annumeravi. Venit avaritia, et dicit: Argentum et aurum quod habes, servitutis tuæ pretium est: possessio quam tenes, juris tui emptio, venditio libertatis tuæ est. Venit luxuria, et dicit: Meus es; unius diei convivium pretium tuæ vitæ est: ille sumptus epularum, tui capitis licitatio, tui D est summa contractus. Et quod pejus est, caro emptus es pretio, vilior cibo es tuo: pretiosior est unius diei mensa tua, quam totius temporis vita: inter calices te redemi, inter epulas adquisivi. Venit ambitio, et dicit tibi: Plane meus es. Nescis quod ideo imperare aliis te feci, ut mihi ipse servires? Nescis quod ideo potestatem in te contuli, ut meæ te subjicerem potestati? An ignoras ipsi Domino salvatori dictum esse ab hujus mundi principe, cum ei ostendisset E omnia regna mundi: *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me?* Ante ergo ipse subjicitur qui alios vult habere subjectos. Veniunt omnia vitia, et singula dicunt: Meus es. Quem tanti competunt, quam vile mancipium est! Quomodo ergo tu qui hujusmodi es, potes Christo dicere: Tuus sum? Respondebit tibi ille: *Non quicumque dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum:* non quicumque dicit mihi: Tuus sum, meus est.

Matth. VII, 21.

F 4. Meus plane es, si vocem non redarguat conscientia, si sermonem tuum animus aut opera non refutent. Ergo non nego meum esse eum qui ipse se non neget, aut certe si pro me seipsum sibi abneget. Nolo habere servulum plurimis dominis servientem. Nam quomodo meus est, si mihi dicat verbo: Tuus sum; et operibus neget, et factis se diabolo adjudicet et obstringat? Non est meus quem libido succendit, quia mea est castitas; non est meus G quem cura spoliandi minores exagitat, quia mea largitio est: non est meus, quem aura mobili-

tatis inquietat, quia tranquillitas mea est. Non est meus vini crapula temulentus, illuvie ambitionis impurus, gloriæ sæcularis cupidus, ebrius in periculum, qui non potest sobriæ moderationis servare vestigium. Pax sum ego, litigare non novi: ut quid mihi eum de quo veniat diabolus, et dicat: Meus est; nam mihi sua colla curvavit, mea in illo plura reperio: nomen sibi tuum vindicat, et meum munus? Non est ergo Christi, nisi qui est alienus a crimine: non est Christi, nisi qui potest semper se Christi servulum demonstrare.

In Ps. CXVIII, Ser. II, n. 26.

5. *Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia.* Videtur hic dilecta dilecti dicere: *Secretum meum mihi, secretum meum mihi.* Quædam enim in extasi amoris sui occulta fidei intellexerat mysteria, quæ nec ipsis filiabus Hierusalem propalanda censebat. *Mysterium regis bonum est abscondere;* peccat enim Deo qui commissa sibi mysteria putaverit indignis esse vulganda. Periculum itaque est non solum falsa dicere, sed etia vera, si quis ea insinuet quibus non oportet. Quod vitium quadripartitum est, vel adulationis, vel avaritiæ, vel jactantiæ, vel loquacitatis incautæ; quia dum adulari vult aliquis, ei cui loquitur, effundit mysterium: nonnulli etiam studio lucri mercedem proditionis sequuntur, ut tegenda silentio vendant loquendo: alii ut plura nosse videantur, et scientiam suam jactitent, aperiunt quod celare deberent: plerique dum sine judicio loquuntur, verbum emittunt quod revocare non possunt. Ideo vir laudatur serius, et non otiosus. Erat homo abscondens sermones suos, ut apostolus Paulus, qui novit quid loquatur singulis, et quando quid loqui debeat.

Vers. 3.

Lib. *de Isaac*, c. VII, n. 57.

6. *Beneplacita es, soror mea, speciosa sicut Hierusalem, admiratio sicut ordinata.* Veritas amoris ex sui perpetuitate probatur. Laudatur itaque Sponsa a Sponso, quod tam bene et constanter requisierit eum. Ideoque jam non solum *soror* dicitur, sed etiam *beneplacita* nominatur, quasi ei complacita; quia complacuit Patri; et, *Speciosa sicut Hierusalem, admiratio sicut ordinata;* quod civitatis æternæ universa habeat mysteria, et admirationi sit omnibus videntibus eam; quia plena ut æquitas, atque perfecta est, et fulgorem de Verbi lumine mutuata, dum id semper intendit, sit etiam terribilis ordine quodam ad summum provecta virtutum.

Ep. *ad Irenæum.*

Ps. XLIV, 3.

7. *Pulchra, es,* inquit, *amica mea, suavis et decora,* etc. Et vere pulchra, quæ intendit in illum de quo dicitur: *Speciosus forma præ filiis hominum.* Unde et nos intendamus quantum possumus animum in illo, et in illo simus. Illud animo teneamus, quod est pulchrum, decorum, bonum; ut fiat illuminatione ejus et fulgore speciosa anima nostra, et mens dilucida. Nam si oculi nostri cum aliqua obducuntur caligine, pascuntur agrorum viriditate, et specie nemoris vel collis umbrosi omnem inæqualitatem ægrescentis obtutus repellunt, et quadam salubri specie pupillæ ipsæ atque orbes colorari videntur: quanto magis hic mentis oculus, cum illud summum intuetur bonum, et in eo versatur, atque eo pascitur, splendescit atque enitet! *Pulchra ut Hierusalem.* Non caduci itaque ista est corporis pulchritudo, vel morbo peritura vel senio; sed nullis obnoxia casibus, opinioni bonorum numquam moritura meritorum; quoniam non humanis jam, sed cœlestibus, quorum vitam vivit in terris, digna est comparari. Ideoque Sponsus Sponsæ jam quasi perfectæ, dicit:

Lib. I *de Virginitate*, c. 8, n. 47.

Vers. 4. Lib. *de Isaac*, cap. 7, n. 57.

8. *Averte oculos tuos a me, quia me avolare fecerunt.* Noli contra me intendere devotione nimia ac fide. Possibilitatem naturæ et conditionis propriæ supergressa es, quia lucem inaccessibilem e regione intueri est grave. *Averte,* inquit, *oculos tuos a me:* eo quod plenitudinem divinitatis ejus, et splendorem veri luminis sustinere non possit.

9. Possumus tamen et sic accipere: *Averte oculos tuos a me;* etsi tu perfecta es, aliæ fulciendæ. Elevas enim me videndo; ego autem ideo descendi, ut omnes elevem. Etsi surrexi, et habeo Patris sedem, tamen orphanos non relinquam vos, paterno quasi præsidio destitutos; sed præsentia mea vos confirmabo. Habes in Evangelio hoc scriptum: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi.* Averte ergo oculos a me, quia me elevas. Quanto enim quis ad Dominum intendit, tanto amplius Dominum elevat, et ipse elevatur. Unde et ille ait: *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me;* sanctus enim exaltat Dominum; peccator humiliat. Vult ergo avertere illam oculos, ne eam considerans, quod jam ad superiora sequi possit, elevetur, et ceteras animas derelinquat. Ideo et in Evangelio non omnibus discipulis, sed perfectioribus suam gloriam demonstravit. Constitue nunc aliquem doctorem, qui rem obscuram aperire velit audientibus, quemadmodum etsi ipse potens in sermone sit et scientia, condescendat tamen ad eorum inscitiam, qui non intelligunt, et simplici et planiore atque usitato sermone utatur, ut possit intelligi. Si quis igitur inter audientes vivacior sensu sit, qui facile sequi possit, elevat eum atque excutit. Hunc videns doctor revocat, ut patiatur magis doctorem humilioribus et planioribus immorari, quo et ceteri sequi possint.

Matth. XXVIII, 20.

Ps. XXIX, 1.

Matth. XVII, 1.

Vers. 5-7. Lib. *de Isaac*, c. 7, n. 59-61.

10. Laudatur etiam Sponsa quod fidelis, quod verbo potens, quod fructibus fœcunda diversis, quod una sit columba, habens spiritus unitatem, in qua sit pax, quæ facit utraque unum, et quæ non sit composita ex diversis elementis discretæ compugnantisque naturæ. Quid enim tam diversum, quam ignis et aqua, aer et terra, ex quibus corporis nostri creatura consistit? Anima autem benedicta omnis simplex, quæ imitatur dicentem: *Ut omnes unum sint, sicut et tu, Pater in me, et ego in te, et ipsi in nobis*

Joan. XVII, 21. *unum sint;* hæc enim est consummatio atque perfectio, unde et addidit: *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus: et ego in his, et tu in me,* Ibid., 23. *ut sint consummati in unum.* Hæc est ergo una columba atque perfecta, quæ simplex atque spiritualis, neque hujus turbatur corporis passionibus, in quo foris pugnæ, intus timores sunt. Denique hoc verbo unitatis concordiam et pacem significari Scriptura nos docet, dicens: *Multitudo autem credentium habebat cor unum* Act. IV, 32. *et animam unam, et non erat separatio in eis ulla.*

11. Nec otiosæ fœcunditatis laudatur anima, non solum quod sit fœcunda virtutibus, sed etiam quod nihil habeat in se mali; illud enim decorum atque speciosum est, in quo nihil sit mali. Decorum enim quod bonum, quod autem indecorum, hoc malum. Speciosa fœcunditas est bonorum operum: contraria ergo speciositati sterilitas; quoniam qui privatur specie vel decore, in eo est omne malum; quod autem malum, hoc sterile et infœcundum. Cujus rei quod evidentius indicium, quam terra est? Terra enim quæ bona est, fertilis atque fœcunda; quæ autem mala, ea jejuna atque sterilis; quæ vero fertilis, hæc et decora. Quid enim pleno agro pulchrius, cum seges fluctuant, cum poma irrutilant, vel cum uvarum serta dependent, aut baccis onusta olea curvescit, vel viridanti gramine montium vertices, vallium humilia vestiuntur?

12. Omnium enim bonorum auctor est Deus; et quæ sunt ejus, profecto omnia bona sunt, et nusquam illic malum; et si in illo mens nostra maneat, malum nescit. Anima igitur quæ in Deo non manet, ipsa sibi auctor malorum est, itaque peccat: *Anima* autem *quæ peccat, ipsa morietur;* aureis enim vinculis soluta virtutum, prona fertur præcipitio, et labitur ad inferiora. Anima autem beata est, quam nulla adversa corporis prælia expugnant. Hæc anima sicut passer laqueo contrito, evolat. Escæ enim malorum sunt voluptates corporeæ: his quisquis intendit, laqueo innectit animam suam. Qui autem ab escis ejus temperat, et de tenebris ejus exit, ejus anima fulget ut diluculum, de qua dicitur:

Vers. 9. 13. *Quænam est hæc prospiciens tamquam diluculum, pulchra sicut luna?* Prospicit enim tamquam de domo libera, nec dicit: *Tenebræ cooperiunt me, et parietes circumdant me, et quis* Eccli. XXIII, 26. *scit si videt Altissimus?* Sed ipsa magis lucem expetit tamquam in superioribus domus suæ, id est, corporis sui; et supra mundum posita, divina intuetur, et ad æterna se elevat, ut Deo adsit: jam lumen suorum operum sicut luna orbem suum toto orbe circumferens.

Vers. 10. 14. *In hortum nucis descendi, videre in nativitate torrentis, et inspicere si floruisset vinea, et* Lib. *de Virginitate*, c. 16 n. 98. *germinassent mala punica.* Invitatur denique Dei Verbum in hortum nucis, in quo fructus propheticæ lectionis, et sacerdotalis est gratia, quæ amara in tentationibus, dura in laboribus, in virtutibus interioribus fructuosa est. Unde etiam virga Aaron nucea floruit, non jam natura sua, sed virtute secreta. Descendat ergo in hortum, ut vindemiet fidem, capiat odores, pabulum cœleste reperiat, suavitatem nostri mellis epuletur.

15. Dum enim laudatur a Sponso, verecunde Lib. *de Isaac*, c. 8, n. 64 refugiens coram laudari, deinde Sponsi amore revocata, ait: *In hortum nucis descendi videre in nativitate torrentis.* Ubi enim est Ecclesia, nisi ubi virga et gratia floret sacerdotalis? Ibi est frequenter, ut in amaritudinibus et in tentationibus probetur. Per nucem amaritudines intelligimus, per correntem tentationes, sed tamen tolerabiles, quia scriptum est: *Torrentem pertranavit anima nostra.* Itaque descendit in locum Ps. LXXIII, 5 amaritudinis, ubi floret vitis et malorum granatorum specie diversus et multiplex fructus, qui velut uno tegmine totius corporis fide et caritate munitur.

16. In illa ergo amaritudine non cognovit se anima: *Corruptibile enim corpus gravat animam, et terrenum habitaculum cito inclinatur;* se autem Sap. IX, 15. cognoscere semper debet. Sed tantus est Petrus, et non se cognovit et Petrus; nam si cognovisset, non negasset auctorem. Sed cognovit eum Christus. Denique cognovit, quia et respexit; cognoscit enim Dominus qui sunt ejus; et tamquam suum misericordiæ suæ frænis, ut bonus rector, revocavit a lapsu: rector ergo noster Christus est. Unde et sequitur,

Vers. 11 Lib. *de Virginit.* c. 15, n. 94. 17. *Posuit me currus Aminadab;* eo quod anima conjungatur corpori, et velut quidam equorum frementium currus, rectorem sui quærat aurigam. Aminadab enim pater Naason fuit, sicut in Numeris legimus, qui erat princeps po- Num. I, 7. puli Juda, cujus figura refertur ad Christum, qui verus populi princeps animam justi velut currum agitator adscendens, Verbi habenis gubernat, ne violentorum equorum furore in præceps et abrupta rapiatur. Sunt enim ejus velut quatuor equi quatuor affectiones, ira, cupiditas, voluptas, timor: quibus furentibus cum cœperit agi, nequaquam seipsam cognoscit. Corruptibile enim corpus animam gravat, et tamquam irrationabilium animalium currus invitam rapit, volventibus curis velut quodam impetu proruentem, donec memoratæ corporis passiones Verbi virtute mitescant.

18. Hæc Verbi tamquam boni agitatoris est providentia, ne illi animæ quæ in se non est morti obnoxia, corpus mortale conjunctum, agitationem sui faciat esse difficilem. Primo igitur hos veloces corporis motus domitet, et nexu rationis infrænet: deinde caveat ne dispari motu se velut equi implicent; ut bonum aut improbus decoloret, aut tardus impediat, aut turbidus inquietet. Fremit enim equus malitiæ, seseque jactando currum lædit, gravat jugalem. Hunc bonus auriga demulcet, et in campum veritatis emittit, fraudis declinat anfractus. Tutus ad superiora cursus est; periculosus ad inferiora descensus. Indè quasi bene emeriti, qui portaverunt jugum Verbi, usque ad Domini præsepe

ducuntur, in quo non fœnum est esca, sed panis qui descendit de cœlo. Hujus currus rotæ sunt, de quibus dixit Propheta: *Et spiritus vitæ erat in rotis;* eo quod currus animæ teres atque rotundus sine ulla offensione volvatur.

Ezech. I. 20.

Lib. *de Isaac*, c. 8. n. 65.

19. *Posuit me currus Aminadab.* Anima ergo currus, quæ bonum rectorem sustinet. Si currus est anima, habet equos vel bonos vel malos. Boni equi virtutes animæ: mali equi passiones corporis sunt. Bonus ergo rector malos equos restringit et revocat, bonos incitat. Boni equi sunt quatuor, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia: mali equi iracundia, concupiscentia, timor, iniquitas. Interdum ipsi equi inter se dissident, et aut iracundia protendit, aut timor; et se invicem impediunt, et cursum retardant. At vero boni equi volant, et a terris ad superiora se subrigunt, animamque elevant; maxime si jugum habeant suave et onus leve dicentis: *Tollite jugum meum super vos; jugum enim meum suave est, et onus meum leve.*

Matth. XI, 29.

20. Ipse rector est, qui novit equos proprios gubernare, ut æqualis omnium cursus sit: velociores prudentia tardat, justitia admonet flagello proprio segniores, temperantia mansuetiores, fortitudo duriores reddit. Novit copulare discordes, ne forte currum suum dissipent. Itaque licet intelligibili spectaculo videre unamquamque animam cum summo certamine ad cœlum rapi, festinantes equos qui priores præveniant ad bravium Christi, quorum prius imponatur palma cervicibus. Isti sunt equi subjecti fidei jugo, adstricti vinculo caritatis, justitiæ frænis, retinaculis sobrietatis.

21. Pulchre ergo ait: *Posuit me currus Aminadab,* hoc est, pater populi: ipse autem qui pater populi, idem pater Naason, id est, serpentum. Jam tu recole quis sicut serpens in cruce pependit pro salute universorum; et intelligas illam animam esse pacificam, cui Pater Deus præsul sit, Christus agitator; quia scriptum est et hoc nomen in nostris: *Pater, pater, agitator Israel.* Hic ergo agitator dicit:

IV Reg. XI, 12.

Vers. 12.

22. *Convertere, Sunamitis, convertere.* Bene et quasi agitator dicit, et quasi ad currum dicit: *Convertere, Sunamitis,* hoc est, pacifica; quæ enim pacifica est anima cito se convertit et corrigit, etiamsi ante peccavit: et magis eam Christus adscendit, et regere dignatur, cui dicitur: *Adscende in equos tuos, et equitatus tuus sanitas.* Et alibi: *Misisti equos tuos Tharsis.* Hi sunt equi Christi. Adscendit ergo equos suos Christus: adscendit Verbum Dei animas pias. Cum fuerit anima nostra pacifica, ut dicatur ei: *Convertere, convertere, Sunamitis,* quod pacificam significat: tunc accipiet in se sicut signaculum Christum, hoc est, imaginem Dei, ut sit ad imaginem; quoniam *Qualis cœlestis, tales et cœlestes,* et: *Oportet nos portare imaginem cœlestis,* id est, pacem. Atque ut sciamus verum esse, habes in eisdem Canticis in ultimo jam perfectæ animæ dici, quod et mihi dicat Dominus Jesus: *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut signaculum in brachium tuum;* ut luceat pax in corde meo, et in operibus meis Christus, formetur in me sapientia, et justitia, et redemptio.

Habac. III, 8.

I Cor. XV, 48.

Cant. VIII, 6

CAPUT SEPTIMUM.

1. *Quam speciosi facti sunt gressus tui in calceamentis, filia Aminadab! Moduli femorum tuorum similes torquibus, opere artificis.* Non est dubium gressus hic quoque Ecclesiæ, vel animæ profectus significari. *Quam speciosi sunt pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!* Utique speciosos dicit evangelicæ prædicationis et disputationis progressus, ut alibi dicitur: *Transgredere flumina,* hoc est, fluenta et lubrica istius mundi transcurre stabili mentis incessu. Quod de animæ incessu dici, David evidenter ostendit, adserens quod torrentem iniquitatum anima sua transiret.

Vers. 1. In Ps. CXVIII, n. 14 et 88.

Isai. LII, 7.

Isai. XLVII, 2.

Ps. CCXXIII, 5.

2. Sed quid sibi vult quod ait, in calceamentis speciosos esse gressus Ecclesiæ? Legimus dictum ad Moysen: *Solve calceamentum pedum tuorum:* quo videtur admonitus, ne corporalibus vinculis teneretur adstrictus. Ergo speciosam in Canticis significat animæ pulchritudinem, quæ carne tamquam calceamento utitur, et in ipso calceamento impedimentum non patitur, sed incessus decore præcellit. Calceat ergo se anima ecclesiasticam gratiam, ut cursum vitæ hujus et transitum cum decore prætereat. Quod fit si calceamentum suum non inquinet luto corporali, non in vitiorum mergat voragine: si castiget carnem suam, ne moretur ad cursum, et arvinæ pinguis pondere prægravetur. Bonum calceamentum animæ pudicitia est; bonus gressus est in vestigio castitatis. Sapientia autem amictus est animæ, unde scriptum est: *Honora eam, et amplectetur te.* Utamur ergo corpore tamquam calceamento ad inferioris opera virtutis: ad ministerium, non præceptum: ad obsequium, non delectationem: ad obedientiam, non dissensionem; et in via sapientiæ vestigium collocemus, ne gressus nostros vis torrentis aliqua concludat.

Exod. III, 5.

Prov. IV, 8.

3. Ideo ad Moysen dictum est: *Solve calceamentum.* Dictum est et ad Jesum Nave. De Christo autem dictum non est, sed magis scriptum est, dicente Baptista: *Post me venit vir, cujus non sum dignus calceamenta portare;* quia illi bene admonentur, ut solvant calceamentum suum, qui sine peccato esse non poterant. Hic autem non solum calceamentum non solvit, sed etiam calceamenta aliorum absolvit; quia non solum corpus suum a peccatis immune servavit, sed etiam omnium dedit indulgentiam peccatorum.

Exod. III, 5. Jos. V, 16.

Matth. III, 11.

4. Ergo Ecclesia ad imitationem Christi speciosa est, et in calceamentis omni abluta delicto. Et fortasse quando sapientiam inter perfectos loquitur, speciosa est in superioribus membris; quando autem etiam inferioris gradus

aut doctrinæ homines Verbum sequuntur, fidei seriem non obliviscuntur, sacerdotis præcepta custodiunt, speciosa est in calceamentis. Plerumque clerus erravit, sacerdos mutavit sententiam, divites cum sæculi istius terreno rege senserunt, populus fidem propriam reservavit.

5. Unde etiam de Domino Jesu bene possumus dicere, quia et in his quæ corporalia sunt, speciosos gressus Verbum habeat, cum de moralibus disputatur. Et apostoli ideo fortasse nudis mittuntur pedibus, ne obumbretur eorum disputatio, sed eluceat. Itaque Ecclesia filia Aminadab, hoc est, voluntarii vel beneplaciti; quia voluntarius eam vel beneplacitus congregavit, et in calceamentis speciosa est. Meritoque additum est:

6. *Moduli femorum tuorum similes torquibus, opere manuum artificis;* ut posteritatis Ecclesiæ ornamenta canerentur. Per femur enim insigne generationis agnoscimus, juxta illud: *Accingere* Ps. XLIV, 4. *gladium tuum super femur, potentissime:* quo significatur quod Filius Dei cum semetipsum exinanisset, Verbi accinctus divinitatem, et generationem calceatus humanam, prodiret ex Virgine omnibus daturus salutem. Moduli autem dicuntur ornamenta pretiosa, quæ suspendi matronarum cervicibus solent. Tantus ergo processus Ecclesiæ significatur, ut ornamentis pretiosissimis comparatus sit, et torquibus triumphantium; hæc enim ornamenta sunt bellatorum. Unde et Symmachus epitrachelia dixit, hoc est, quæ sint circa collum. Sive ergo generatio Christi ex Virgine, sive Ecclesiæ propagatio, specie quidem tamquam manu artificis torquibus adornatis, veræ autem virtutis insigniis spiritualibus cervices fidelium adornavit. Denique tota ista descriptio membrorum Ecclesiæ plena decoris et laudis est. Nam et:

Vers. 2. 7. *Umbilicus ejus tamquam crater tornatilis* prædicatur, mixto non deficiens; eo quod in omni doctrina tornatus, plenitudine cognitionis, et potu non deficiat spiritali; et venter ejus non solum acervo tritici, id est, cibis fortioribus cœlestis mysterii saginetur, verum etiam tamquam liliis quibusdam moralium suavitate repleatur. Unde et ipsa tamquam bene merita regina Christi sanguine coronatur, sicut scriptum est: *Et ornatus capitis sui sicut purpura.* Sanguis Christi purpura est, qui inficit sanctorum animas, non solum colore resplendens, sed etiam potestate; quia reges facit, et meliores reges quibus regnum dat æternum.

Epist. *ad Irenæum.* 8. *Umbilicus tuus ut crater tornatilis, numquam indigens poculis.* Umbilicus animæ ac venter subtilis est illius quæ adscendit ad Christum; ideoque laudatur voce Sponsi dicentis: *Umbilicus tuus ut crater tornatilis, non deficiens mixto; venter tuus acervus tritici muniti inter lilia.* Est enim in omni doctrina tornatus, et potus spiritalis non deficiens plenitudine, et cœlestium secretorum cognitione. Venter quoque animæ mysticus, sicut umbilicus, quo ventre non solum fortem cibum sumit quo corda firmantur, sed etiam suave ac florulentum quo delectantur.

Vers. 4. In Ps. CXVIII, Ser. XVI, n. 8. 9. *Oculi tui stagna in Hesebon, in portis filiæ multorum. Nares tuæ sicut turris Libani.* Stagna in Hesebon quid est, nisi in cogitationibus rationabilibus abundantia, quæ est in portis Ecclesiæ, cui merito defertur multitudo doctrinæ? Filia enim multorum plurimarum doctrinarum posteritas est et effectus, cujus nares odor est sacrificiorum, floribus omnibus præstans.

In Ps. CXVIII, Ser. V, n. 34. 10. *Nasus tuus sicut turris Libani:* præcelsa supra modum, et ideo prospicit faciem Damasci, gentilem scilicet populum odorans, et fidem ejus, cujus gratia delictorum suorum detergeret fœtorem. Facies igitur Damasci fides est gentium, nullo obumbrata amictu, nullo adoperta vestitu, nuda ac libera, cœlo magis intenta quam terris. Hanc speculantur et prospiciunt nares Ecclesiæ, quod suave est in ea et odorum adspirationis et gratiæ colligentes.

11. Et bene, *Nares ejus sicut turris Libani;* quia in sacrificiis odor suavis Ecclesiæ est, in quibus est boni odoris hostia remissio peccatorum. Sume igitur has nares, o homo, ut a graveolentibus florulenta secernas, et tunc vivificabit te Dominus. Cum enim adverterit quid de ipso petis, ut avertat oculos mentis tuæ a vanitate, cooperatur animæ tuæ, ut si specie aliqua capitur, aut duritia aut infirmitate non flectitur, flectat eam jugo Verbi, et habenis suis regat, ut voluntate Dei abducatur a vitiis, et vitæ odorem capiat æternæ.

Vers. 8. Lib. *de Isaac*, c. 8, n. 67 et ss. 12. *Adscendam in palmam, et apprehendam sublimitatem ejus.* Unde cognosce quia et istam adscendit, et perduxit eam ad locum palmæ, quando et dicit ad eam: *Quam pulchra et suavis* Vers. 6, 7. *facta es, caritas, in deliciis tuis! Statura tua similis facta est palmæ.* Et ipsa ait: *Dixi, adscen-* Cant. VII, 6. *dam ad palmam.* Sed etiam ipsa caritas palma est, ipsa est enim plenitudo victoriæ; plenitudo enim Legis caritas est. Curramus ergo ut comprehendamus, curramus ut vincamus: qui vicit, adscendit in palmam, et manducat fructus ejus: qui vicit, jam non currit, sed sedet, sicut scriptum est: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in sede mea, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in sede ipsius.* Hinc philosophi currilia illa Apoc. III, 21. animarum in suis libris expressere certamina, nec tamen ad palmam pervenire potuerunt; quoniam suavitatem Verbi et altitudinem illorum animæ nescierunt. *Adscendam,* inquit, *in palmam* vincendo sæculum; ut teneam Verbi altitudinem, quam cognovit hæc anima, in qua erat Verbi conversio; sic enim ait:

Vers. 10. 13. *Ego fratri meo, et super me conversio ejus.* Hunc sensum tertio repetivit diverse in Canticis Canticorum. In principio ait: *Frater meus mihi, et ego ei: qui pascitur in liliis usque dum adspiret dies, et inclinentur umbræ.* Deinde Cant. II, 16. ait: *Ego fratri meo, et frater meus mihi, qui pascitur inter lilia.* In fine ait: *Ego fratri meo,* Cant. VI, 2.

et super me conversio ejus. Primum ad institutionem animæ; ideo et præmisit: *Frater meus mihi;* illo enim demonstrante se, etiam adhærendi Deo sumpsit affectum. Quod sequitur secundum profectum: tertium secundum perfectionem. In primo quasi in institutione adhuc umbras videt anima, necdum Verbi appropinquantis revelatione commotas; et ideo adhuc ei dies Evangelii non refulgebat: in secundo sine umbrarum confusione odores pios carpit: in tertio jam perfecta requiem in se Verbo ministrat, ut convertatur super eam, et caput suum reclinet atque requiescat; et invitat ad agrum suum, dicens:

Vers. 11. 14. *Veni, frater meus, exeamus in agrum, requiescamus in castellis.* Supra ad hortum invitabat; hic ad agrum habentem non solum florum gratiam, sed etiam triticum et hordeum, hoc est, solidarum firmamentum virtutum, ut fructus ejus adspiciat. *Requiescamus,* inquit, *in castellis,* ad quæ Adam cum de paradiso ejectus esset, fuerat relegatus: in his requiescebat, sed terram operabatur.

15. Qua autem ratione exire eum in agrum velit, intellectus manifestus est; ut quasi bonus pastor pascat gregem suum, lassos allevet, revocet errantes. Nam et si ista anima nova et vetera servavit, tamen sunt adhuc velut agni, qui lactis succo nutriendi sunt. Ergo quasi perfecta, non pro se, sed pro aliis intervenit; ut de sinu patris exeat, ut procedat foras tamquam sponsus de thalamo suo, egrediens currat viam, ut infirmos lucretur; non in illo secreto patris solio, et in illa luce immoretur, quo invalidi equi conscendere non queunt; sed ut adsumatur, et inducatur in domum Sponsæ atque secretum. Sit foris sibi, ut nobis intus: sit medium nostrum, et si non videatur a nobis. Unde ait: *Quis dabit te, frater, lactantem ubera matris meæ? Inveniens te foris, osculabor te.* Bona anima, quæ foris est, ut Verbum intus sit: illa extra corpus, ut Verbum habitet in nobis.

Cant. VIII, 1.

Ibid., 2. 16. *Adsumam te,* inquit, *et inducam te.* Recte adsumitur, et inducitur Verbum Dei; quia pulsat animam, ut aperiatur sibi ostium; et nisi apertum sibi ostium invenerit, non intrat. Si quis autem aperuerit januam, intrat et cœnat. Sic Sponsa Verbum adsumit, ut adsumendo doceatur. Unde non immerito adscendit ad hanc, ad superiores mansiones, et semper processum accipit virtutis.

Vers. 11, 12. Lib. *de Virginitate*, c. 6, n 34. 17. *Veni, frater meus, exeamus in agrum, requiescamus in castellis, diluculo surgamus in vineis, videamus si floruit vitis.* Multi agri fructus habent; sed ille melior est, qui et fructibus redundat et floribus. Est ergo Ecclesiæ ager diversis fœcundus copiis. Hic cernas germina virginitatis flore vernantia; illic tamquam in campis silvæ, viduitatem gravitate pollentem; alibi tamquam uberem frugem Ecclesiæ, segetem conjugii replentem mundi horrea, ac veluti maritatæ vineæ fœtibus torcularia Domini Jesu redundantia, in quibus fidelis conjugii fructus exuberat.

In Ps. CXVIII, Ser. XIX, n. 23 et ss. 18. Sponsa desiderii sui copiam adepta, loquitur ad Sponsum: *Veni, frater meus, exeamus in agrum, requiescamus in castellis, diluculo surgamus ad vineas.* Advertis quemadmodum Sponsa Verbum invitet Dei, ut veniat in terras, et tollat peccata mundi. Ager hic erat ante desertus, sentibus nostrorum squalidus delictorum, horridus spinis. Castellum erat, in quo relegatus Adam perpetuo suæ posteritatis hæredes stringebat exsilio. Illo ergo ducit Ecclesia Christum, ut Adam liberet. Deinde exsulibus absolutis, cœpit mundi istius ager idoneos habere cultores; et qui erat ante jejunus, factus est vitis æternæ plantatione fœcundus. Nec sic tamen spiritalibus læta palmitibus evagatur; sed ad has vineas vocat Christum, ubi psallentes sint et orantes; ubi noctibus ac diebus fructus innoxius perseveret.

Vers. 12, 13. 19. *Ibi,* inquit, *dabo ubera mea, ibi mandragoræ dederunt odorem.* Plerique discernunt quemdam inter mandragoras sexum; ut et mares et feminas putent esse, sed feminas gravis odoris. Significat ergo gentes, quæ ante fœtebant, cum essent infirmiores evirata quadam imbecillitate perfidiæ, boni odoris fructus ferre cœpisse, postquam in adventum Domini crediderunt. Legimus etiam quod mandragoras acceperit sancta Rachel a sorore sua Lia, ut concederet ei illa nocte dormire cum sancto Jacob. Mandragoras Ruben primogenitus adtulerat matri suæ Liæ, quæ lippientibus oculis Synagogæ figuram accepit; quia Christi gratiam videre non potuit, hebetato debilis mentis obtutu. Quo declaratur quod fructus quos ante Synagoga a primogenito Dei Filio susceperat, Ecclesiæ concessit. Sed quia illius noctis petito concubitu concepit et genuit Lia suæ posteritatis hæredem, implevit mysterium; quoniam credentibus apostolis, reliquiæ Judæorum per electionem gratiæ salvæ factæ sunt, unde ait Ecclesia:

Vers. 13. C. VIII, 1, 2. 20. *Nova et vetera, frater meus, servavi tibi. Quis dabit te fratrem lactantem ubera matris meæ? Inveniens te foris, osculabor te, et quidem non spernent me. Adsumam te et inducam in domum matris meæ, et in secretum ejus quæ concepit me: ibi docebis me.* Habens ergo informationem novarum et veterum Scripturarum, nec despicabilem se sentiens, non solum orationibus in secreto cordis Verbum tenet, verum etiam psallentis chori vocibus, velut quibusdam eum gratiæ osculis osculatur.

In Ps. CXVIII, Ser. XXII, n 33. 21. *Nova et vetera, frater meus, servavi tibi;* hoc est dicere, teneo omnia mandata novi et veteris Testamenti. Sola hoc dicere Ecclesia potest: non dicit alia congregatio, non dicit Synagoga, nec secundum litteram nova tenens, nec secundum spiritum vetera. Non dicit hæresis manichæa, *Vetera servavi tibi,* quæ prophætas non suscipit. Merito dealbata dicitur, quæ utriusque fulget gratia Testamenti.

CAPUT OCTAVUM.

Vers. 4. In Ps. CXVIII, Ser. XXII, n. 33.

1. *Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, quod suscitetis et resuscitetis dilectionem usquequo voluerit.* Adhuc quærit suscitantem, et suscitare eam sibi poscit a filiabus Hierusalem, quarum gratia, hoc est, animarum fidelium Sponsum in amorem sui uberiorem desiderat provocari. Dicunt itaque Virtutes illæ, quæ portas custodiunt cœli:

Vers. 5. In Ps. CXVIII, Ser. XIV, n. 34.

2. *Quæ est hæc quæ adscendit candida, innitens super fratrem suum?* Quum ea quæ posuit caput suum super lævam sapientiæ, ut aperiret manus pauperi ad subveniendum inopi, partitis aut derelictis sibi, non invasis atque direptis divitiis uteretur, quæ gloriæ cupida bonis etiam operibus adquisivit, non inani sæcularis jactantia ambivit dignitatis; hoc est enim caput suum, et quoddam sensuum principale supra manum sapientiæ constituere. Ea, inquam, anima meritis adscendit albentibus, ex isto vitæ hujus ut plerique habent deserto, ad illum florentem semper locum jucunditatis æternæ.

3. Istæ sunt Virtutes, quæ et in Esaiæ libro dicunt: *Quis est iste qui advenit de Edom, rubor vestimentorum ex Bosor, sic speciosus in stola?* Istæ, inquam, sunt quæ mirantur ex isto confragoso scopulosoque deserto aliquam adscendere animam posse, sine magnorum labe vitiorum; et ideo gratulantur repertam, quæ vestimenta innocentiæ naturalis non polluerit atramento insipientiæ sæcularis; sed magis sapientiæ spiritalis et gratiæ candore mundarit. Admirantur filiæ Hierusalem, sanctæ animæ patriarcharum et prophetarum, veterumque justorum, vel cœlestes potentiæ dicentes: *Quæ est hæc quæ adscendit dealbata innitens super fratrem suum?* Hoc est, talibus solemnitatibus fulget Ecclesia, et quæ ante per diem fusca erat, jam splendet in noctibus et relucet. Ipse quoque Dominus tanto munere psallentium delectatus ait:

Isai. LXIII, 1.

In Ps. CXVIII, Ser. XIX, n. 27 et ss.

Vers 6, 7.

4. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut sigillum super brachium tuum; quia valida est ut mors caritas, durus sicut inferi zelus tuus. Alæ ejus, alæ ignis et flammæ. Aqua multa excludere non poterit caritatem, et flumina non obruent eam.* Quia vidit tantam devotionem Ecclesia, idoneos putat esse jam populos, qui in corde nostro et in brachio signaculum ejus portare possimus. Ipsum enim Pater signavit Deus, et qui testimonium ejus accepit, signavit quia Deus verax est; et ideo operantes cibum permanentem in vitam æternam signati sunt ad imaginem et similitudinem Christi, qui est imago invisibilis Dei. Sicut ergo Deus verax est, et tu signa in tuo sensu et opere veritatem: ut os tuum non loquatur mendacium, manus tuæ non operentur opera hominum, quæ sunt fallacis istius mundi; sed illa quæ Dei sunt, ut pauperibus largiantur, debiles sublevent, mortuos honorent tumulis sepulturæ. His operibus caritas quæritur, ut nemo possit a Christo vel periculo mortis avelli; unde ille ait: *Quis nos separabit a Christo? Tribulatio, an angustia, an persecutio?* Et infra: *Confido enim quia neque mors, neque vita, neque angeli.* Rom. VIII, 35. *Ibid.*

5. Ea specie etiam zelus durus est caritatis, et alæ ejus alæ ignis. Habet alas sicut columba; sunt enim pennæ columbæ deargentatæ, quibus evolat qui diligit, dicens: *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine:* sed alæ caritatis alæ sunt ignis, quibus dilectionis inflammat ardorem. Hoc vapore fecit Dominus ferventes Angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem, sed non exurentem. Legimus et alam templi, supra quam diabolus tentans fecit adscendere Salvatorem, quæ erat in templi culmine. Sunt ergo fastigia pietatis, sunt culmina caritatis, quæ vaporem gratiæ pectoribus humanis adolere consueverunt; ut multa aqua exstinguere atque excludere non queat caritatem, et flumina eam sæcularium tempestatum nulla concludant. Diximus quia caritas excludit timorem: non diximus quod excludit omnem perturbationem; etenim qui Deum diligit, profunda est ei confirmatæ mentis tranquillitas. Ps. LXVII, 14. Ps. LIV, 8. Ps. CIII, 4. Matth. IV, 5.

6. *Aquæ,* inquit, *multæ non poterunt excludere caritatem, et flumina non inundabunt ipsam.* Multa aqua diversarum est passionum, et flumina sæcularium cupiditatum corporalibus motibus incitata, quæ tamen murum caritatis subvertere non possunt. Ideoque caritate fundatus dicit: *Torrentem pertransivit anima nostra.* Numquid aqua maris excludere Moysis potuit caritatem? Et ut secundum litteram tibi psalmorum series suffragetur, nempe diligens Deum, tutum sibi credidit iter esse per maria; qui autem non dilexerunt Deum, hi demersi fluctibus, dignum sacrilegii sui exitum pertulerunt. In Ps. CXVIII, Ser. XXI, n. 16. Ps. CXXIII 5.

7. *Quæ est hæc quæ adscendit, innitens super fratrem suum?* Superius dixerunt: *Quænam est hæc prospiciens tamquam diluculum, speciosa sicut luna, electa ut sol?* Hic plus quod adjiceretur, inventum est, eo quod Verbo Dei innixa adscenderat; perfectiores enim supra Christum recumbunt, sicut et Johannes in Christi pectore recumbebat. Ita ergo et hæc vel incumbebat in Christum, vel supra ipsum se reclinabat: aut certe quoniam de nuptiis loquimur, jam quasi tradita in Christi dextera, in thalamum ducebatur Sponso. Et quia jam copula caritatis est, blanditur ei Sponsus, et dicit: Vers. 5. Lib. *de Isaac,* cap 8, n. 72 et ss. Cant. VI, 9.

8. *Sub arbore malo elevavi te: illic parturivit te mater tua, illic parturivit te quæ peperit te.* Bona anima quæ requiescit sub arbore fructuosa, et maxime boni odoris. Nam si Nathanael bonus, in quo dolus nullus erat, sub arbore fici visus est; utique bona anima, quæ sub arbore mali elevata est a Sponso suo. Plus est enim elevari, quam videri: plus etiam a sponso elevari. Nam etsi Nathanael videbatur sub arbore, tamen anima ejus sponsa non erat; quia occulte Joan. I, 48.

veniebat ad Christum, quia verebatur Judæos. Non erat speciosa sicut luna, electa ut sol, quæ erat in umbra; quia quæ sponsa per diem nubit, publice confitetur. Ideo ista sub arbore mali, illa sub ficu; quia hæc confessionis suæ odorem diffundebat longius, illa habebat puritatis innocentiæ suavitatem, flagrantiam spiritus non habebat.

9. *Illic*, inquit, *parturivit te mater tua, illic parturivit te quæ peperit te;* ibi enim nascimur, ibi renascimur. Parturiuntur autem in quibus imago Christi formatur, unde et Paulus ait: *Filioli, quos ego, parturio, donec formetur Christus* Galat. IV, 19. *in vobis.* Parturivit enim qui in utero accipit spiritum salutis, et aliis infundit. Unde quoniam jam formatus in hac erat Christus, ait:

Vers. 6. 10. *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium tuum.* Signaculum Christi in fronte est, signaculum in corde: in fronte, ut semper confiteamur: in corde, ut semper diligamus: signaculum in brachio, ut semper operemur. Luceat ergo imago ejus in confessione nostra, luceat in lectione, luceat in operibus et factis; ut si fieri potest, tota ejus species exprimatur in nobis. Ipse sit caput nostrum, quia caput viri Christus: ipse oculus noster, ut per illum videamus Patrem: ipse vox nostra, per quam loquamur ad Patrem: ipse dextera, per quam Deo Patri sacrificium nostrum offeramus. Ipse quoque est signaculum nostrum, quod est caritatis et perfectionis insigne; quia diligens Pater signavit Filium, sicut legimus: Joan. VI, 27. *Quem Pater signavit Deus.* Caritas itaque nostra Christus. Bona caritas, quando obtulit se morti pro dilectis: bona caritas quæ peccatum remisit.

11. Et ideo anima nostra induat caritatem, et caritatem ejusmodi quæ sit valida ut mors; quia sicut mors finis peccatorum est, ita et caritas; quoniam qui diligit Dominum, peccare desinit: *Caritas* enim *non cogitat malum, neque* I Cor. XIII, 5. *gaudet super iniquitate,* sed *omnia sustinet.* Nam qui quæ sua sunt non quærit, quomodo aliena quæret? Est et mors illa valida per lavacrum, per quod peccatum omne sepelitur, et culpa dimittitur. Talis erat caritas quam deferebat evangelica illa mulier, de qua Dominus ait: *Remissa sunt peccata ejus multa, quoniam dilexit* Luc. VII, 47. *multum.* Est et illa mors sanctorum martyrum valida, quæ culpam abolet superiorem; et ideo valida, cujus non impar est caritas, quæ adæquatur martyrum passioni, ut auferat meritum delictorum.

12. Zelus quoque ut inferi, quoniam qui Dei zelum habet, pro Christo nec suis parcit. Itaque et mortem habet caritas, et zelum habet caritas, et alas ignis habet caritas. Denique Christus diligens Moysen, in igne ei apparuit. Et Hieremias habens in se donum divinæ caritatis, dicebat: *Et erat ignis inflammans in ossibus meis,* Jerem. XX, 9. *et dissolutus sum undique, et ferre non possum.* Bona igitur caritas alas habens ignis ardentis, quæ volitat per pectora et corda sanctorum, et exurit quidquid materiale et terrenum est; quidquid vero sincerum est, probat, et quod contigerit, suo igne meliorat.

13. Hunc ignem in terram misit Dominus Luc. XII. Jesus, et refulsit fides, accensa est devotio, illuminata est caritas, justitia resplenduit. Hoc igne inflammavit corda apostolorum suorum, sicut testatur Cleophas dicens: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, cum aperiret Scripturas?* Alæ igitur ignis in flamma Scripturæ Luc. XXIV, 32. sunt divinæ. Denique aperiebat Scripturas, et ignis exibat, atque audientium corda penetrabat. Et vere alæ ignis, quia: *Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum.* Cum Ps. XI, 7. Paulus quoque adsumeretur a Christo, vidit circumfulsisse super se lucem, et super eos qui simul erant, cecidit a pavore, et probatior resurrexit. Denique apostolus factus est qui persecutor advenerat. Spiritus quoque sanctus descendit, et replevit totam domum in qua erant plurimi sedentes, et visæ sunt dispertitæ linguæ tamquam ignis. Bonæ alæ caritatis, vere alæ, alæ quæ volitabant per ora apostolorum; et alæ ignis, quia purgatum sermonem loquebantur.

14. His alis evolavit Enoch raptus ad cœlum; his alis evolavit Elias, curru igneo et equis igneis ad superna translatus. His alis Dominus Deus per columnam ignis deducebat patrum plebem. Has alas habuit Seraphim, quando sumpsit carbones ignis de altari, et tetigit os Prophetæ, et iniquitates ejus abstulit, et peccata purgavit. Harum alarum igne purgati sunt filii Levi, et baptizabantur populi nationum, sicut testificatur Johannes, dicens de Domino Jesu: *Ipse vos baptizabit in spiritu et igne.* Merito uri Matth. III, 11. renes suos volebat et cor suum David, quia alas igneas caritatis sciebat non esse metuendas. Meritø Hebræi pueri in fornace ardenti non sentiebant ignis incendia, quia caritatis eos flamma refrigerabat. Et ut plenius cognoscamus quia alas habet perfecta caritas, audisti dudum dicentem: *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas!* Matth. XXIII, 37.

15. Sumamus igitur has alas, quæ sicut flammæ ad superiora dirigunt. Exuat unusquisque animam suam involucris sordidioribus, et quasi aurum igne approbet detersam luto. Sic enim purgatur anima, velut aurum optimum. Pulchritudo autem animæ sincera virtus et decor, verior cognitio supernorum; ut videat illud bonum ex quo pendent omnia, ipsum autem ex nullo. Eo igitur vivit, atque intellectum accipit. Vitæ enim fons est summum illud bonum, cujus in nobis accenditur desiderium, cui appropinquare et misceri voluptas est: quod ei qui non videt, desiderio est, et ei qui videt, vita est; ideoque universa alia despicit, hoc uno mulcetur, et delectatur. Hoc est quod subministrat universam substantiam: ipsum autem manens in semetipso, dat aliis; nihil autem in se ex

aliis suscipit, de quo Propheta ait: *Dixi Domino, Deus meus es tu; quoniam bonorum meorum non eges.* Ps. xv, 2.

Vers. 6, In Ps. cxviii, Ser. xx, n. 12.

16. *Alæ ejus, alæ ignis.* Omnes oportet per ignem probari, quicumque ad paradisum redire desiderant; non enim otiose scriptum est, quod ejectis Adam et Eva de paradisi sede, posuit Deus in exitu paradisi gladium igneum versatilem. Omnes oportet transire per flammas, sive ille Johannes Evangelista sit, quem ita dilexit Dominus, ut de eo diceret ad Petrum: *Si eum volo manere, quid ad te? Tu me sequere.* Joan. xxi, 22. De morte ejus aliqui dubitaverunt: de transitu per ignem dubitare non possumus, quia in paradiso est, nec separatur a Christo. Sive ille sit Petrus, qui claves accepit regni cœlorum, qui supra mare ambulavit, oportet dicat: *Transivimus per ignem et aquam; et eduxisti nos in refrigerium.* Ps. lxv, 12. Sed Johanni cito versabitur gladius igneus; quia non invenitur in eo iniquitas, quem dilexit æquitas. Si quid in eo vitii humani fuit, caritas divina decoxit: *Alæ enim ejus sicut alæ ignis.* Qui hic habuerit caritatis ignem, illic ignem gladii timere non poterit. Ipsi Petro qui toties mortem suam pro Christo obtulit, dicit: Transi, recumbe. Sed ille dicit: *Igne nos examinavit, sicut ipse examinavit argentum.* Ps. lxv, 10.

Lib. *de Virginitate*, c. 13 n. 116 et ss.

17. *Alæ ejus, alæ ignis.* Ergo quia volandi nobis data est copia, excitet unusquisque in se gratiam Dei, ac posteriora obliviscens, priora appetens, ad destinata contendat. Procul a mi-litiæ honoribus, procul ab æstibus mundi; ne quod fabulæ ferunt, æstu solis cera resoluta icareos volatus penna relabente destituat. Nam licet gravitas dictorum obsit, poetico tamen sale declarare voluerunt prudentium maturitati tutos esse volatus per cœlum; juvenilem vero levitatem obnoxiam cupiditatibus mundi, refluentibus pennis, et per oblivia veritatis meritorum compage resoluta, majore pernicie in terram relabi.

18. Haud facilis volatus omnibus; difficilis etiam discordantibus in terris animalibus vitæ cursus humanæ est. At si tibi actus nostri ordo conveniat, videbit et in nobis propheta rotam illam unam super terram, conjunctam animalibus quatuor. Videbit ergo rursus Ezechiel, Ezech. i, 15, 16. videt enim adhuc, et viget et vigebit: videbit inquam, rotam in medio rotæ, super terram sine offensione labentem. Rota enim super terram vita est corporis ad animæ aptata virtutem, et ad Evangelicum cohærenti cursu formata præceptum. Rota autem in medio rotæ, velut vita intra vitam, quod sanctorum sibi vita non dissonet; sed qualis fuerit superioris ætatis, talis sit et sequentis: vel hoc in hac vita corporis vitæ volvatur usus æternæ. Cum ista congruerint, tunc divina vox resultet, tunc super similitudinem throni similitudo sicut species hominis apparebit. Hic homo Verbum est, quia *Verbum caro factum est:* Joan. i, 14. hic homo nostrorum est agitator animalium, nostrorum rector est morum, qui pro nostrorum ratione meritorum, aut currum plerumque, aut montem adscendit, aut navim.

In Ps. cxviii Ser. xxii, n 34 et ss.

19. *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium tuum, quæ nova et vetera servasti mihi.* Signaculum meum es, ad imaginem meam es et similitudinem. Fulget in te imago justitiæ, imago sapientiæ, imago virtutis. Et quia imago Dei in corde tuo est, sit et in operibus tuis: sit effigies Evangelii in tuis factis, ut in tuis moribus mea præcepta custodias. Effigies Evangelii erit in te, si percutienti maxillam, alteram præbeas; si diligas inimicum tuum, si crucem tuam tollas, et me sequaris. Ideo crucem ego pro te portavi, ne tu propter me portare dubitares. Audierunt hoc filiæ Hierusalem, quod jam Dominus Deus Ecclesiam sibi copulabat; et quia considerantes magnitudinem Verbi, impares se tantis nuptiis æstimabant, ne forte tantæ copulæ pondus sustinere non possent, excusant dicentes:

Vers. 8.

20. *Soror nostra parvula, et ubera non habet.* Sic enim qui volunt differre nuptias, excusare consuerunt, ut prætendant immaturæ ætatis infirmitatem, et adstruant quod ubera non habeant, quæ nubilis significant tempus ætatis. Hoc solet symbolum commune omnibus virginibus esse nupturis, ut cum ubera cœperint eminere, tunc conjunctioni habiles judicentur. Turbatæ igitur, quod studio dilectionis urgeat nuptias Sponsus, dicunt:

Vers. 8.

21. *Quid faciemus sorori nostræ, in die qua loquetur in ea,* vel ut Symmachus, *qua loquetur ei?* Hoc est, in sponsalium celebritate solet fieri collocutio, et confirmatio nuptiarum. Quid ergo faciemus, dicunt turbatæ, quia urget conjunctio spiritalis? A tantis nuptiis excusare non possunt; nemo enim est qui copulam vel animæ et Spiritus, vel Christi et Ecclesiæ non beatam putet. Sed quia plenitudo Verbi vel Spiritus sancti vibrat et fulget, et nihil est quod illis possit æquari; ideo differre desiderant, ut illa dilatione vel anima, vel Ecclesia possit esse perfectior. Dicunt ergo:

Vers. 9.

22. *Si murus est, ædificemus super eum receptacula argentea; et si janua est, sculpamus super eam tabulas cedrinas.* Murus est anima sancti. Habet et Ecclesia muros suos, quæ jam perfectior dicit: *Ego civitas munita.* Isai. xxvii, 3. Hic est murus, qui habet duodecim portas apostolicas, per quas populo nationum patet ingressus in Ecclesiam. Sed murus quamvis ambitum totius urbis includat, tunc tamen est munitior, cum receptacula habuerit præparata, in quibus propugnatores urbis tutum spectandi ac tuendi possint habere subsidium. Sed quia rationalis hæc civitas est, et omnis spes ejus in Dei Verbo est; non ferrea, sed argentea ei propugnacula requiruntur, eloquiis cœlestibus magis quam corporeis voluptatibus hostiles impetus repulsare consueta.

23. Eo fulta præsidio, eo splendore fulgens,

habilior Christi copulæ judicatur. Et quia janua Christus est, qui ait: *Per me si quis introierit,* Joan. x, 9. *salvabitur;* et Ecclesia janua nuncupatur, quia per ipsam patet populis aditus ad salutem. Sed ne hæreticorum corrumpatur tineis aut vermibus, dicunt filiæ Hierusalem vel angeli, vel animæ justorum: *Ædificemus super eam tabulas cedrinas,* hoc est, fidei sublimis bonum odorem. Est enim suavis hujus materiæ odor, quam non vermis, non tinea corrumpat. Ideo hujus materiæ usus eligitur tectorum fastigiis elevandis, formandisque litterarum elementis, quibus ætas puerilis ad studium liberalis eruditionis imbuitur. Est ergo materia ista sublimis ad gratiam, levis ad onus, suavis ad odorem, utilis ad instrumentum scientiæ, habilis ad ministerium cognitionis æternæ. Sed quemadmodum Sponsam suam diligens Christus urgebat ad copulæ spiritalis solemnitatem; ita et Ecclesia Verbi decore jam capta, festinabat ad nuptias. Ideoque morarum et dilationis impatiens, quas filiæ Hierusalem innectere gestiebant, dicit:

Vers. 10. 24. *Ego murus, et ubera mea turres.* Hoc est, nolite dubitare utrum murus sim; illæ enim dixerant: *Si murus est;* ego, inquit, murus sum, et non parva ubera habeo, sed ut turres ubera mea sunt. Quomodo dicitis, quia non habeo ubera? Sensus habeo ut turres sapientiæ, in quibus est abundantia, sicut scriptum est: *Et* Ps. cxxi, 7. *abundantia in turribus tuis.* His uberibus, id est, sensibus, habilem se tantis nuptiis æstimabat. Sed filiæ Hierusalem adhuc non poterant æstimare, quia sensuum ejus abundantiam non videbant. Et addidit:

Vers. 10. 25. *Ego eram in oculis ejus tamquam inveniens pacem;* hoc est, deliberatis de meis sensibus, cum pacem Dei invenerim, quæ exsuperat omnem mentem, et custodit corda et sensus in Christo Jesu. Talis, inquit, eram in oculis Sponsi, qualis quæ habet pacem; scriptum est enim: *Qui recte quærunt pacem, gaudebunt.*

Lib. *de Bono-mortis*, c. 5, n. 18. Isai. xxvii, 3. 26. *Ego*, inquit, *civitas munita, ego civitas obsessa.* His munitur muris, his obsessa defenditur. Et vere murus anima, quæ prætenditur in castris. Unde et ipsa ait in Canticis: *Ego murus, et ubera mea sicut turres.* Bonus murus quem pinxit Dominus, sicut ipse ait: *In manibus meis pinxi muros tuos, et in conspectu meo es* Isai. xlix, 16. *semper.* Bona anima quæ habet speculatorem Deum, et in manibus ejus est; sicut anima prophetica, quæ in manus Dei commendatur ut Ps. xxx, 6. spiritus, et quæ in conspectu Dei est: *Oculi* Ps. xxxiii, 16. *enim Domini super justos;* sicut et ipse ait: *Ego eram in oculis ejus tamquam inveniens pacem.* Bonas turres habet, quæ habet et de intelligi- In Ps. cxviii, Ser. xxii, n 40 in fin. 41 et ss. bilibus verbum, et de moralibus disciplinam. Festinantibus igitur dilecto atque dilecta, celebrata conjunctio spiritalis est, mutuo expetita consensu. Ideoque tamquam nuptiale canens carmen, exultavit spiritus in propheta dicens:

Vers. 11. 27. *Vinea facta est Salomoni in Beelamon,* A *dedit vineam suam iis qui servant.* Clamat ergo spiritus, plantata est congregatio populorum, sed vitis æternæ radice fundata, et spiritalia sub jugum Verbi corde mansueto corda subjecit. Plantata autem est in multitudine nationum. Hoc enim intelligendum *Beelamon,* Symmachus, Aquila aliæque translationes græco sermone docuerunt. Repudiata est vetus copula quæ fructum adferre non poterat; data est vinea novis fidelibusque cultoribus, qui non solum facere B fructum possent, sed etiam custodire. Una igitur ovis erravit; sed revocata, totius spatia orbis implevit. Unam ovem error abduxerat; sed multitudinem populorum Domini gratia congregavit. Erravit homo; sed in Ecclesia jam murus est, et murus validus. Erravit Adam; murus est David, qui mandata Dei oblitus non est. Custodita igitur et vallata hæc vinea munimine spiritali, mille fructus dat Christo, ducentos autem fructus custodibus; ideoque ait Ecclesia:

C 28. *Vitis mea in conspectu meo mille Salo-* Vers. 12. *moni, et ducenti servantibus fructum.* Perfectio et plenitudo Christi est portio parvulorum. Habes hoc mysterium in Genesi, ubi quinque partes Benjamin fratri juniori tribuit Joseph, singulas reliquis fratribus. Domino igitur quinque sen- Gen. xliii, 34. suum portio et prærogativa defertur, quam illi utique tribuit ipse quem diligit, sicut dilexit et Paulum, cui dedit ad gentes evocandas sapientiæ principatum. Facessat hic sacris virginibus me- Lib. i *de Virgin.* cap. 8, n. 49 D tus, quibus tanta præsidia tribuit primum Ecclesia, quæ teneræ prolis sollicita successu, ipsa quasi murus abundantibus in modum turrium excrescit uberibus; donec soluto obsidionis hostilis incursu, pacem validæ juventuti maternæ præsidio virtutis adquirat. Unde et propheta ait: *Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis.* Ps. cxxi, 7

Vers. 13. Lib. *de Bono mortis*, c 5, n. 18. 29. *Qui sedes in hortis, amici intendentes voci tuæ, vocem tuam insinua mihi.* Ideoque hæc E anima habens gratiam suorum uberum, ingreditur in hortos, et inveniens illic Sponsum sedentem et disputantem cum amicis, ait: *Qui sedes in hortis, vocem tuam insinua mihi:* mihi, inquit, non amicis.

In Ps. cxviii, Ser. xxii, n. 43 et ss. 30. *Qui sedes in hortis, amici intendentes voci tuæ, vocem tuam insinua mihi.* Delectabatur enim quod in hortis Christus sedebat, et in hortis positi amici intendebant voci ejus: sed quia amici illi de cœlestibus erant, Archangeli vel F Dominationes et Throni (homines enim expulsi de paradiso fuerant propter inobedientiam cœlestium mandatorum, atque ideo adhuc Ecclesia vocem ejus audire non poterat, quam cupiebat audire), ideo ait: *Vocem tuam insinua mihi.* Unde et nos si volumus eum in nobis sedere, simus horti clausi atque muniti; feramus virtutum flores, gratiæ suavitatem, ut disputantem cum angelis Dominum Jesum audire possimus. Sed quia futurum erat, ut cum ad plenitudinem Ecclesia pervenisset, persecutionibus variis tentaG retur; ideo cum Verbi gratia delectaretur, su-

bito cernit insidias perfectorum; et quæ plus Sponso quam sibi timeret, aut quia a persecutoribus Christus magis appetitur in nobis; ideo ait:

Vers. 14. 31. *Fuge, frater meus, et similis esto tu capreolæ aut hinnulo cervorum, super montes aromatum.* Propter infirmos fugit, qui tentamenta graviora ferre non possent. Ideo scriptum est, ut de civitatibus ad civitates fugiamus; et si nos in hac civitate fuerint persecuti, fugiamus in aliam. Propter infirmos igitur, ut diximus, fugiat persequentes; aut fugiat ab infimis, et transeat ad montes aromatum, qui pro martyrio odorem possit beatæ resurrectionis adferre. Montes aromatum sancti sunt. Ad eos confugit Chri-
P. LXXXVI, 1. stus, quia *Fundamenta ejus in montibus sanctis.* Ad eos igitur confugit, qui sunt ejus stabilia fundamenta. In nobis fugit, in illis fida statione subsistit. Mons igitur aromatum Paulus est, qui
II Cor. II, 15. potest dicere: *Bonus odor Christi sumus Deo.* Mons aromatum David, cujus orationis odor adscendebat ad Dominum, et ideo dicebat: *Dirigatur*
Ps. CXL, 2. *oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.*

32. Symmachus tamen et Aquila interpretati sunt, quod Christus dicit ad Ecclesiam: *Quæ sedes in hortis*, hoc est, jam in hortis sedes, superno digna es paradiso; et ideo *Vocem tuam insinua mihi, cui amici intendunt:* ego quoque eam audire desidero. Cœpit in hortis esse Ecclesia, postquam in hortis captus est Christus.

Lib. *de Virginitate*, c. 9, n. 49. 33. *Fuge, frater meus, et similis efficere cervo aut hinnulo cervi, in montes aromatum.* Serpentinis enim invisus colubris, et effugitans canum, atque humi reptantibus infestus serpentibus nescit habitare nisi in sublimitate virtutum, nescit commorari nisi talibus Ecclesiæ filiabus, quæ possunt dicere: *Christi enim bonus odor sumus*
II Cor. II, 15. *Deo.* Sed quibusdam odor mortis in mortem, in iis qui pereunt: quibusdam odor vitæ in vitam, in iis utique qui odorem resurrectionis Dominicæ vivida fide sperant. Isti sunt aromatum montes, qui Domini corpus Jesu acceperunt, et in linteis cum aromatibus ligaverunt. Quicumque enim crediderunt, quia Jesus mortuus est, et sepultus est, et resurrexit, hi excelsum veræ cacumen fidei virtutum fastigiis extulerunt. Ubi ergo Christus quæritur? In pectore prudentis scilicet sacerdotis.

Lib. *de Bono-mortis*, c. 5, n. 18. 34. *Fuge, frater meus.* Hortatur ut fugiat Sponsus, quia jam sequi poterit ipsa terrena fugientem. Dicit ut similis sit damulæ quæ evadit de retibus; vult enim et ipsa fugere, et evolare supra mundum. Fugiamus ergo in patriam verissimam. Illic patria nobis, et pater a quo creati sumus, ubi est Hierusalem civitas quæ est mater omnium. Sed quæ est fuga? Non utique pedum qui sunt corporis; isti enim quocumque currunt, in terra currunt, et de solo ad solum transeunt. Nec navibus fugiamus aut curribus, aut equis qui obligantur et cadunt; sed fugiamus animo et oculis, aut pedibus interioribus adsuescamus oculos nostros videre quæ dilucida et clara sunt, spectare vultum continentiæ et temperantiæ, omnesque virtutes; in quibus nihil scabrum, nihil obscurum et tortuosum sit, et seipsum spectet quis et conscientiam suam; illum oculum mundet, ne quid sordidum habeat. Quod enim videtur, non debet dissonare ab eo qui videt; quoniam conformes nos Deus imaginis voluit esse Filii sui.

Lib. *de Isaac*, cap. 8, n. 78 sub fin., et nn. ss.

35. Cognitum igitur nobis est illud bonum, nec longe est ab unoquoque nostrum: *In ipso enim vivimus, adsumus, et movemur; ipsius enim et genus sumus,* ut Apostolus gentiles voluit mo- Act. XVII, 28. nere. Ipsum est enim bonum quod quærimus, et solum bonum; nemo enim bonus, nisi solus Deus. Hic est oculus, qui magnum illum et verum decorem intuetur. Solem nisi sanus et valens oculus non adspicit, nec bonum potest videre nisi anima bona: fiat ergo bonus qui vult videre Dominum, et quod est bonum. Hujus boni similes simus, et secundum id operemur quæ bona sunt. Hoc est bonum quod supra omnem operationem est, supra omnem mentem atque intellectum: ipsum est quod semper manet, dans vivere et esse omnibus; quia fons est omnium vitæ Christus, de quo propheta ait: *In umbra ejus vivemus.* Nunc enim *vita nostra abscondita in Christo est; cum autem apparuerit Christus vita nostra, et nos apparebimus cum ipso in gloria.*

36. Ergo non timeamus mortem; quoniam requies est corporis, animæ autem vel libertas vel absolutio. Nec vereamur eum qui potest carnem interficere, animam autem non potest; quia non timemus eum qui potest vestimentum auferre, non timemus eum qui potest nostra furari, nos autem non potest. Nos igitur animæ simus, si volumus esse Hebræi de iis qui sunt socii Jacob, id est, imitatores ejus. Nos animæ simus, nostra autem membra vestimenta sunt: servanda sunt quidem vestimenta ne scindantur, ne inveterascant; sed ille magis qui his utitur, servare se debet et custodire.

PRÆFATIO AD FRAGMENTA

EXPOSITIONIS IN ISAIAM PROPHETAM.

Nemini dubium esse potest quin Ambrosius Commentationem ediderit quoque in librum vaticiniorum Isaiæ; siquidem et ipse hujus meminit sua in Lucæ Evangelium Expositione, et inde frequentes Augustinus allegationes desumpsit in pelagiana hæresi refutanda. Miserabili tamen contigit fato, ut, non secus ac alia nonnulla eximii Doctoris scripta, ita et hæc ipsa Commentatio mature deperdita fuerit. Nos autem primi inter Ambrosii Operum editores fragmenta singula quæ ab Augustino hujus Commentationis asservata nobis sunt simul collecta exhibemus, ut nihil desit eorum quæ ex Ambrosii scriptis ad nos pervenerunt. Ex eo vero quod ipse sanctus Doctor Expositione in Lucam mentionem hujus Operis fecerit, inferendum est ante annum tercentesimum octogesimum sextum conscriptum fuisse; nam eo vertente anno Expositio illa absoluta fuit: quem autem titulum ei Ambrosius inscripserit, ex Augustinus desumendum videtur, qui nomine *Expositionis in Isaiam prophetam* Opus illud fere semper commemorat. Ideo cum Ambrosius de eodem scripsit: « Quid sit autem in Hierusalem sisti Domino, dicerem, nisi in Esaiæ commentis « ante dixissem; » non videtur ipsam libri denominationem stricte commemorare voluisse. Hujus vero quæ exhibemus fragmenta, quonam ordine in Ambrosii volumine sibi successerint, compertum nobis esse non potuit.

FRAGMENTA

EX

EXPOSITIONE IN ISAIAM PROPHETAM.

FRAGMENTUM I.

(E libro *de Gratia Christi* c. XLVII).

Perfectos secum multos ait Apostolus in hoc adhuc mundo sitos, qui si ad perfectionem veram respicias, perfecti esse non poterant. Quia ipse dixit: *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem: nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus*
I Cor. XIII, 12. *sum.* Ita et immaculati sunt in mundo, et immaculati erunt in regno Dei: cum utique si minutius excutias, immaculatus esse nemo possit, quia nemo sine peccato.

FRAGMENTUM II.

(E libro *de Peccato originali* c. XLI).

Ideo, et quasi homo per universa tentatus est, et in similitudine hominum cuncta sustinuit:
Hebr. IV, 15. sed quasi de Spiritu natus abstinuit a peccato.
Ps. CXIII, 2. Omnis enim homo mendax, et nemo sine peccato nisi unus Deus. Servatum est igitur ut ex viro et muliere, id est per illam corporum commixtionem nemo videatur expers esse delicti. Qui autem expers est delicti, expers est etiam hujusmodi conceptionis.

FRAGMENTUM III.

(E libro I *de Nuptiis et Concupiscentia,* c. XXXV).

Idem ac præcedens.

FRAGMENTUM IV.

(Libro IV *contra duas Epistolas Pelag.* c. XI).

Idcirco Christus immaculatus, quia nec ipsa quidem nascendi solita conditione maculatus est..... Ipse se *(Petrus Apostolus)* obtulit, quod ante putabat esse peccatum, lavari sibi non solum pedes sed et caput poscens: quod illico intellexisset lavacro pedum, qui in primo lapsi sunt homine sordem obnoxiæ successionis aboleri..... Servatum est igitur, ut ex viro et muliere, id est per illam corporum commixtionem nemo videatur expers esse delicti; qui autem expers delicti est expers est etiam hujusmodi conceptionis.

FRAGMENTUM V.

(Ex eodem libro et capite).

Quia humana cura sine divina ope imbecilla est ad medendum, Deum auxiliatorem requirit.

FRAGMENTUM VI.

(Ex eodem libro et capite).

Et orare Deum, gratiæ spiritalis est, sicut scriptum est: *Nemo enim dicit Dominus Jesus*
I Cor. XII, 13. *nisi in Spiritu Sancto.*

FRAGMENTUM VII.

(Ex eodem libro et capite).

Cum hoc in mundo nullus sit, qui immunis sit a peccato, cum ipse Johannes dicat: *Si dicimus quia non peccavimus mendacem facimus*
I Joan. I, 20. *illum;* si autem ex Deo nati non peccant, et de his intelligimus qui in hoc mundo sunt; immunes eos necesse est existimemus qui per lavacri regenerationem Dei gratiam consecuti sunt. Sed tamen cum dicat Propheta: *Omnia a te expectant ut des illis cibum in tempore: dante te iis colligent sibi; aperiente te manum tuam universa implebuntur bonitate; avertente autem te faciem tuam turbabuntur; auferes spiritum eorum et deficient, et in pulverem suum convertentur; mittes spiritum tuum, et creabuntur, et innovabis*
Ps. CIII, 27-30. *faciem terræ:* possunt non de quocumque tempore videri dicta; sed de futuro quo erit nova terra et novum cœlum. Turbabuntur ergo ut principium sumant, atque aperiente te manum tuam, implebuntur universa bonitate; quæ non facile hujus sæculi est. Nam de hoc sæculo Scriptura quid dicit? *Non est qui faciat bonita-*
Ps. XIII, 1. *tem, non est usque ad unum.* Si igitur diversæ generationes sunt, et hic introitus in hanc vitam receptor est delictorum, in tantum ut spernatur etiam ipse qui genuit, alia autem generatio peccata non recipit; videamus, ne qua sit post hujus vitæ curriculum nostra regeneratio, de qua dictum est: *In regeneratione cum sederit filius hominis*
Matth. XIX, 28. *in throno gloriæ suæ.* Sicut enim regeneratio lavacri dicitur, per quam detersa peccatorum colluvione renovamur; ita regeneratio dici videtur per quam ab omni corporeæ concretionis purificati labe, mundo animæ sensu in vitam regeneramur æternam; eo quod purior quædam qualitas sit regenerationis, quam lavacri istius, ut non solum in actus ejus, sed ne in ipsas quidem cogitationes nostras aliqua cadat suspicio peccatorum.

FRAGMENTUM VIII.

(Ex eodem libro et capite).

Videmus impossibile esse ut perfecte quis immaculatus esse possit in corpore constitutus; A cum etiam Paulus imperfectum se dicat. Sic enim habet: *Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim.* Et tamen post paululum ait: *Quicumque ergo perfecti sumus.* Nisi forte quia est perfectio alia in hoc mundo, alia post illud perfectum de quo dicit ad Corinthios: *Cum venerit quod perfectum est.* Et alibi: *Donec occurramus omnes in unitatem fidei, et agnitionem Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.* Ut ergo perfectos secum multos B ait Apostolus in hoc mundo sitos qui si ad perfectionem veram respicias, perfecti esse non poterant quia ipse dixit: *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem; nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum;* ita et immaculati sunt in hoc mundo, et immaculati erunt in regno Dei; cum utique si minutius discutias, immaculatus esse nemo possit quia nemo sine peccato.[1]

Philipp. III, 1. *Ibid.*, 15. I Cor. XIII, 10. Ephes. IV, 13. I Cor. XIII, 12.

C FRAGMENTUM IX.

(Ex eodem libro et capite).

Videmus, quia dum in hac vivimus vita, nos mundare debemus et quærere Deum, et incipere ab emundatione animæ nostræ, et quasi fundamenta constituere virtutis, ut perfectionem purgationis post hanc vitam mereamur adipisci..... Gravatus autem et ingemiscens quis D non loquatur: *Infelix ego homo! quis me libe-*
Rom. VII, 24. *rabit de corpore mortis hujus?* Ita eodem magistro omnes varietates interpretationis absolvimus. Nam si omnis infelix qui se corporis implicatus molestiis recognoscit, utique omne corpus infelix; neque enim felicem illum dixerim, qui confusus quibusdam mentis suæ tenebris conditionem suam nescit. Illud quoque non absurdum ad intellectum accessit. Si enim homo qui se cognoscit, infelix est, infelices E profecto omnes; quia unusquisque suam infirmitatem aut per sapientiam recognoscit, aut per insipientiam nescit.

FRAGMENTUM X.

(E lib. II operis *contra Julianum pelag.*, c. VIII).

Videamus, ne qua sit post hujus vitæ curriculum nostra regeneratio, de qua dictum est: F *In regeneratione cum sederit filius hominis in throno gloriæ suæ.* Sicut enim regeneratio la-
Matth. XIX, 28. vacri dicitur per quam detersa peccatorum colluvione renovamur; ita regeneratio dici videtur, per quam ab omni corporeæ concretionis purificati labe, mundo animæ sensu in vitam regeneramur æternam.[2]

[1] Vides postremam hujus fragmenti periodum eandem esse ac fragmentum primum: nota tamen magis completam esse e particula *ut,* unde incipit.

[2] Conspicis fragmentum hoc non esse nisi partem fragmenti VII circa finem. Etiam fragmentum VI rursus commemoratum est cap. XXIII libri *de Bono Perseverantiæ:* immo ex hoc supplevimus in eodem fragmento VI verba *sicut scriptum est,* quæ in eo non occurrunt.

ELENCHUS

MANUSCRIPTORUM NECNON EDITORUM CODICUM

AD QUOS IN EDITIONE CONCINNATA

A PATRIBUS ORDINIS BENEDICTINI CONGREGATIONIS SANCTI MAURI

EXACTA ET CASTIGATA SUNT EA SANCTI AMBROSII OPERA

QUÆ HOC VOLUMINE COMPREHENDUNTUR

LIBRI DE INTERPELLATIONIBUS JOB ET DAVID

COLLATI SUNT CUM MSS.

Vaticanis seu variant. lect. ut in T. I col. 801.
Thuan. uno, postea Colbert. sæculi septimi.
Alio Colbert., uno Vict., Dion., Tornac. sæculi circiter duodecimi.
Laudun. uno sæculi decimi.

APOLOGIA DAVID PRIOR

COLLATA FUIT CUM MSS.

Vaticanis seu variant. lect. ut supra.
Thuanensi uno, ut supra.
Colbertinis aliis duobus, ut supra.
Uno Victor, Dionys., Tornac., ut supra.
Corbej. uno postea Germ. sæculi circiter noni.
Benign. uno ejusdem ætatis.
Laudun. uno sæculi decimi.
Uno reg., uno Victor., Theod., Tornac. sæc. duodecimi.
Uno monasterio S. Andoeni Rotomag. sæc. undecimi.
Albin. duobus melioris notæ.
Cœnoman. uno bonæ antiquitatis, Mazar. uno, postea regio, sæculi decimiquarti.

APOLOGIA DAVID ALTERA

CASTIGATA EST AD MSS.

Vatic. seu var. lect. ut supra.
Regium unum, ut supra.
Mazarin. unum, ut supra.
Colbert. duos, Victor. unum, Dionys., Theod., ut supra.
Laudun. unum, ut supra.

ENARRATIONES IN PSALMOS XII

COLLATÆ SUNT CUM MSS.

Vatic. de quibus supra.
Regio uno sæculi undecimi.
Uno Colbert., Thuan., Victor., Vallic., Long. sæculi duodecimi.
Uno Remig. sæculi decimitertii.

EXPOSITIO PSALMI CXVIII

RECENSITA FUIT AD MSS.

Vatic. ut supra.
Unum Fiscan., Ebrulph, Vindoc. sæculi circiter undecimi.
Unum Remens. notæ non multo inferioris.
Duos Sorbonicos ac Navarricos, unum regium, Audoens., Remig., Theod. sæculi duodecimi.
Unum German., Colbert., Gemet. sæculi tertiodecimi.
Unum e monast. Lætiensi in Pannonia, cujus ætas a Maurinis determinari non potuit.

Quoad editiones typograficas vide in columna 801 Tomi prioris.

ELENCHUS EXEMPLARIUM

QUÆ AD HANC PARANDAM EDITIONEM JUGI EXAMINE DISCUSSA SUNT

QUOAD LIBROS QUI HOC ALTERO VOLUMINE EXHIBENTUR.

PRO INTERPELLATIONIS JOB ET DAVID

Mss. Codd. A et N', de quibus in T. I, col. 805.

PRO APOLOGIA PROPHETÆ DAVID PRIORI

Cod. N', ut supra, et mss. a et b, de quibus in præfat. pag. 71.

PRO APOLOGIA DAVID ALTERA

Cod. N', de quo supra.

PRO ENARRATIONIBUS IN PSALMOS XII DAVIDICOS

Cod. A — Ambrosianæ Basilicæ, sæc. XII, de quo in T. I, col. 805.

PRO EXPOSITIONE PSALMI CXVIII

Cod. A, ut supra.
Cod. N — Novariensis Cathedralis, sæc. XII, de quo in T. I, col. 805.
Cod. P — Bibliothecæ Ambrosianæ, sæc. XII. B. 130 sup.
Cod. *a* — Bibliothecæ Ambrosianæ, C. 23. Inf. sæc. XII.
Cod. B' — fragmentum Bobiense, sæc. V. De tribus postremis vide in præfat. pag. 433.

INDEX

LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ

QUÆ HOC VOLUMINE DECLARANTUR

NB. Prior numerus indicat columnam, secundus numerum in capite vel sermone.

GENESIS.

I. 26, 27. *Faciamus hominem*, etc. 164, 14
31. *Bona valde.* 158, 1
II. 10. *Dividitur hic fons in quatuor initia.* 385, 12
23. *Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro suo sumpta est.* 164, 14
III. 9. *Adam ubi es?* 308, 20; 444, 15
24. *Ejecitque Adam; et collocavit ante paradisum voluptatis Cherubim*, etc. 744, 12
XXII. 40. *Servies fratri tuo*, etc. 473, 27
XXIV. 63. *Exivit in campum Isaac.* 486, 14
XXV. 23. *Duæ gentes in utero tuo sunt*, etc. 741, 6
30, 31. *Vidi Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea*, etc. 335, 6
XLVIII. 15. *Deus qui pascit me a juventute mea.* 455, 19
20. *Faciat vobis Deus sicut Ephræm et Manassen.* 654, 32
22. *Ego do tibi sicimam magnificam super fratres tuos*, etc. 28, 15
XLIX. 6. *In furore suo subnervaverunt taurum.* 343, 17
16. *Dan judicabit populum suum*, etc. 323, 25
17. *Et cadet eques retrorsum.* 324, 28

EXODI.

III. 5. *Solve calceamentum pedum tuorum.* 548, 20
13. *Ego sum qui sum.* 345, 20
XII. 5. *Agnus sine macula, mundus*, etc. 305, 14
XIV. 15. *Quid clamas ad me?* 726, 9
XV. 17. *Inducens plantato eos in montem hæreditatis*, etc. 339, 11
20. *Cantemus Domino*, etc. 659, 4
XX. 12. *Honora patrem et matrem*, etc. 336, 8
XXXIII. 20. *Nemo videbit faciem meam, et vivet.* 367, 91; 545, 16
XXXIV. 29. *Cumque descenderet Moyses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimonii*, etc. 702, 26

LEVITICI.

XIX. 16. *Honora patrem et matrem.* 666, 16

NUMERORUM.

XXIII. 10. *Moriatur anima mea, ut anima justorum.* 183, 48

DEUTERONOMII.

V. 31. *Tu vero hic sta mecum.* 170, 26
VI. 4. *Audi Israel: Dominus Deus tuus Deus unus est.* 174, 30; 759, 57
7. *Loqueris in illis sedens in domo, ambulans in via, dormitans, resurgens.* 240, 65
5, 9. *Diliges Dominum Deum tuum* etc. 174, 30
VIII. 17. *Virtus mea et fortitudo mea hæc tribuit mihi.* 175, 31
X. 12. *Et nunc, Israel, quid abs te postulat Dominus*, etc. 174, 30
XV. 9. *Adtende tibi, ne fiat verbum absconditum in corde tuo.* 453, 13
XXX. 1. *Audi, homo, et loquar*, etc. 159, 4
4. *Si fuerit dispersio tua a summo cœlo usque ad summum cœli, inde congregabo te, dicit Dominus.* 353, 39
21. *Ii si excitaverunt me in æmulationem in non Deo*, etc. 207, 6
XXXIII. 16. *Qui visus est in rubo, veniat super caput Joseph*, etc. 342, 15
17. *Glorificatus inter fratres suos primogenitus.* 343, 16

JOSUE.

X. 13. *Sol contra Gabaon ne movearis.* 128, 24

JUDICUM.

XV. 4, 5. *Perrexitque, et cepit trecentas vulpes, caudasque earum junxit ad caudas*, etc. 608, 29

I. REGUM.

XVII. 51. *Cucurrit et stetit super Philistæum, et tulit gladium ejus*, etc. 763, 11
XXIV. 7. *Ne faciam... ut mittam manum meam in eum, quia Christus Domini est.* 84, 27

II. REGUM.

VI. 21. *Coram Domino nudabor adhuc, et ero nugax ante oculos tuos*, etc. 85, 28
VII. 12. *Sed cum tu dormieris, excitabo semen tuum post te; et ipse ædificabit domum nomini meo.* 127, 23
XI. 2. *Viditque mulierem se lavantem ex adverso super solarium suum*, etc. 137, 40
XII. 1. *Duo viri erant in una civitate, unus dives, et alter pauper*, etc. 145, 55
3. *Pauper autem nihil habebat omnino, præter ovem unam parvulam quam emerat*, etc. 84, 21
6. *Agnam restituet in quadruplum.* 82, 22
12. *Quoniam tu hoc fecisti in occulto, et ego faciam hoc verbum coram omni Israel.* 82, 23
XVI. 10. *Quid mihi et tibi est, fili Sarviæ*, etc. 85, 30
XVIII. 29. 33. *Puerne vivit.... filius meus Abessalon, filius meus.* 700, 23
XXIII. 15. *Quis mihi potum dabit de lacu qui est in Bethlehem ad portas?* 87, 34
XXIV. 16. *Habuit pœnitentiam super malitiam.* 256, 15

III. REGUM.

XXI. 2. *Da mihi vineam tuam, ut olera mihi seram.* 214, 19

IV. REGUM.

II. 14. *Ubi est Deus Eliæ?* 270, 40

JOB.

II. 10. *Si bona accepimus de manu Domini, quæ mala sunt cur non sustineamus?* 53, 3
VI. 4. *Sagittæ enim Domini in corpore meo sunt,* etc. 259, 20
IX. 1. *Quomodo enim erit justus et mortalis,* etc. 10, 10
17. *Multas contritiones fecit mihi, respirare me non sinit,* etc. 14, 16
X. 2. *Dicam Domino, quare sic me judicas?* etc. 14, 17
XIII. 26. *Quare adscripsisti adversum me mala,* etc. 16, 21
XIV. 1. *Mortalis filius mulieris, brevis vitæ,* etc. 16, 22
12. *Cum autem dormierit homo, non resurgit usque dum cœlum non adsuatur.* 17, 24
XVII. 12. *Unde inventa est sapientia, aut quis locus disciplinæ?* etc. 19, 29
XIX. 7. *Clamabo, et nondum judicium.* 44, 7
XXI. 1. *Audite, audite verba mea; non sit mihi a vobis quærere consolationem,* etc. 45, 10
7. *Inveteraverunt in divitiis.* 40, 12
8. *Semen eorum secundum animam.* 46, 13; 47, 14
10. *Bos eorum concepit, et non abortivit.* 47, 15
11. *Quia manent sicut oves æternæ; pueri autem eorum ludunt accipientes psalterium,* etc. 47, 16
14. *Discede a me; vias tuas scire nolo,* etc. 48, 17
17. *Verumtamen etiam impiorum lucerna extinguitur.* 49, 18
XXVII. 14. *Si multiplicati fuerint filii ejus, in gladio erunt,* etc. 50, 22
XXVI. 4. *Unam petii a Domino, hanc requiram,* etc. 26, 9
12. *Et mentita est iniquitas sibi.* 195, 9
XXXIV. 13. *Ego autem, cum in aliquo mihi molesti essent, induebam me cilicio,* etc. 285, 8
22. *Ne discedas a me.* 289, 9
XXXVI. 35, 36. *Vidi impium superexaltatum et elevatum super cedros Libani: et transivi, et ecce non erat.* 182, 46
XXXVII. 27. *Declina a malo, et fac bonum.* 165, 18
XXXVIII. 5. *Notum fac mihi, Domine, finem meum,* etc. 60, 20
XXXIX. 2. *Expectans expectavi Dominum.* 205, 20
7, 8. *Holocausta et pro peccato non postulasti,* etc. 106, 80
XL. 1. *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem.* 165, 17; 626, 44
XLI. 3. *Quando veniam et apparebo ante faciem Dei?* 7,
2, 3. *Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum,* etc. 25, 6
5. *Horum memor effudi super me animam meam.* 26, 8
6, 7. *Quare tristis es, anima mea: quare conturbas me?* etc. 27, 12
8. *Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum.* 30, 18
10. *Apud me oratio Deo vitæ meæ,* etc. 31, 20
XLII. 4. *Et introibo ad altare Dei mei,* etc. 38, 32
XLVII. 8. *Ibi dolores ut parturientis,* etc. 12, 15
12. *Exsultaverunt filiæ Judæ propter judicia tua.* 589, 53
XLIX. 16. *Peccatori autem dixit: Quare tu enarras justitias meas?* 180, 41
PSALM. L. integer explicatur a col. 90, n. 43 usque ad col. 108, n. 85, atque a col. 147, n. 62 usque ad col. 152.
L. 4. *Quoniam iniquitatem meam ego agnosco,* etc. 194, 8
6. *Tibi soli peccavi.* 687, 32
12. *Cor mundum crea in me, Deus.* 594, 45
LV. 9. *Deus, vitam meam nuntiabo tibi,* etc. 269, 38
LVII. 11. *Lætabitur justus cum viderit vindictam impiorum.* 533, 23
LIX. 5. *Potasti nos vino compunctionis.* 175, 32
LXV. 12. *Transivimus per ignem et aquam.* 179, 38
12, 13. *Factus sum illis in parabolam,* etc. 361, 58
18. *Ne avertas faciem tuam a puero tuo.* 191, 2
30. *Pauper et dolens ego sum.* 191, 2; 314, 6
LXX. 22. *Psallam tibi in cithara,* etc. 162, 12
LXXI. 27. *Quoniam ecce qui elongat a te,* etc. 347, 26
PSALM. LXXII. explicatur a col. 53 ad col. 66.
LXXIII. 3. *Quanta maligne operatus est inimicus in sanctis tuis,* etc. 267, 34
5. *Posuerunt signa sua signa, et non cognovi.* 34, 26; 35, 27
6. *Sicut in vià super summum: quasi in silva lignorum securibus conciderunt,* etc. 35, 27
LXXIV. 9. *Calix in manu Domini vini meri plenus est mixto,* etc. 257, 17
LXXV. 1, 2. *Notus in Judæa Deus; et in Israel magnum nomen ejus.* 615, 19
LXXVI. 2. *Voce mea ad Dominum clamavi,* etc. 331, 41
17. *Viderunt te aquæ, Deus,* etc. 334, 10
LXXVII. 49. *Misit in eos iram per angelos malos.* 258, 19
LXXIX. 6. *Et potum dabis nobis in lacrymis, in mensura.* 175, 32
LXXXIV. 7. *Deus, tu convertens vivificabis nos,* etc. 511, 3
9. *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.* 661, 2
LXXXVI. 4. *Memor ero Rahab et Babylonis scientibus me.* 203, 28
XC. 13. *Super aspidem et basiliscum am-*

LIBRI PSALMORUM.

PSALMI 1, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 43, 45, 47, 48, 61, 118, exponuntur a col. 157 ad col. 784.
PSALM. I. 5. *Quoniam non resurgent impii in judicio.* 748, 24
II. 3. *Disrumpamus vincula eorum,* etc. 557, 41
7, 8. *Filius meus es tu, ego hodie genui te,* etc. 184, 49
IV. 5. *Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini.* 9, 8
7. *Lavabo per singulas noctes lectum meum.* 537, 32
VI. 2. *Domine, ne in ira tua,* etc. 160, 7
VII. 5. *Si reddidi retribuentibus mihi mala.* 160, 7
VIII. 4. *Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum.* 148, 63
IX. 21. *Constitue, Domine, legislatorem super eos.* 636, 19
XIII. 1. *Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt,* etc. 173, 29
XVII. 10. *Inclinavit cœlos, et descendit.* 148, 64
43. *Comminuam eos ut pulverem ante faciem venti,* etc. 183, 47; 189, 1
XVIII. 8. *Quia lex Domini irreprehensibilis est, convertens animas.* 174, 30
9. *Mandatum Domini lucidum, illuminans oculos.* 476, 39
XIX. 5. *Tribuat tibi Dominus secundum cor tuum,* etc. 210, 13
XXI. 2. *Longe a salute mea verba delictorum meorum.* 306, 16
11. *In te projectus sum ex utero,* etc. 33, 23
XXII. 2. *In loco pascuæ ibi me collocavit.* 640, 2
7. *Et poculum tuum,* etc. 176, 33; 637, 24
XXIII. 7. *Tollite portas, principes, vestras,* etc. 613, 14
XXV. 4. *Non sedi in consilio malignantium,* etc. 173, 29
9. *Ne perdas cum impiis, Deus, animam meam,* etc. 167, 21

bulabis, et conculcabis leonem et draconem. 179, 89
XCIII. 14. *Quia non repellet Dominus plebem suam.* 347, 25
C. 3. *Non cognovi verbum nequam.* 267, 34
8. *In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ.* 674, 35
CI. 10. *Et potum meum fletu temperabam.* 254, 11
CII. 1. *Benedic, anima mea, Dominum,* etc. 102, 65
CIV. 17. *In servum venditus est Joseph.* 355, 44
CX. 10. *Initium sapientiæ timor Domini.* 506, 37
CXIII. 16. *Cœlum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum.* 565, 58
CXV. 16. *Disrupisti vincula mea.* 549, 12
CXVII. 21. *Et factus es mihi in salutem.* 223, 35
CXVIII. 23. *Sederunt principes, et adversum me detrahebant.* 171, 27
CXIX. 7. *Cum loquebar illis, impugnabant me gratis.* 573, 17
CXXI. 2. *Stantes erant pedes nostri in atriis tuis, Jerusalem.* 170, 26
3. *Surgite postquam sederitis.* 171, 27
CXXXI. 11. *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* 160, 8; 131, 28
17. *Paravi lucernam Christo meo.* 652, 27
CXXXIII. 1. *Ecce nunc benedicite Dominum,* etc. 171, 27
CXXXVIII. 5. *Tu finxisti me, et posuisti super me manum tuam.* 583, 17
19. *Non est absconditum os meum, quod fecisti in abscondito.* 263, 27
21, 22. *Et super inimicos tuos tabescebam,* etc. 546, 5
24. *Et vide si est via iniquitatis in me.* 169, 25
CXL. 3. *Pone, Domine, custodiam ori meo.* 553, 35
CXLI. 4. *In via hac qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi.* 169, 24
CXLII. 2. *Et non intres in judicium cum servo tuo.* 750, 30
CXLVI. 1. *Laudate, quoniam bonus est psalmus,* etc. 161, 9

PROVERBIORUM.

I. 28. *Quærent me mali, et non invenient.* 437, 2; 721, 41
III. 18. *Lignum vitæ est omnibus percipientibus eum.* 175, 35
34. *Dominus superbis resistit.* 527, 9
V. 19. *Cervus amicitiæ et pullus gratiarum confabuletur tibi.* 22, 2
VI. 2. *Alligabit quis ignem in sinu,* etc. 171, 26
27, 28. *Ligabit quis ignem in sinu, vestimenta autem non comburet?* etc. 124, 13
VII. 6. *De fenestra domus meæ per cancellos prospexi.* 124, 14
VIII. 22. *Dominus creavit me principium viarum suarum.* 501, 26
XIV. 30. *Quia mansuetus homo cordis est medicus.* 160, 7
XV. 7. *Labia sapientium alligata sunt sensu.* 243, 68
XVIII. 17. *Justus in exordio sermonis accusator est sui.* 194, 8; 485, 11; 532, 21
XX. 5. *Aqua alta consilium in corde viri.* 595, 47
23. *Execrabile Domino duplex pondus,* etc. 426, 31
XXIII. 9. *In aurem insipientis nihil dicas,* etc. 638, 25

ECCLESIASTIS.

I. 3. *Quæ abundantia homini in omni labore suo quo laborat sub sole? Generatio vadit,* etc. 616, 21
II. 16. *Væ qui dereliquisti vias directas abeundo in viam tenebrarum.* 169, 25
III. 16. *Vidi sub sole in loco judicii impietatem.* 268, 35
IV. 2. 3. *Et laudavi ego mortuos magis quam viventes,* etc. 706, 3
V. 9. *Nescit satiari argento qui concupiscit argentum.* 172, 28
11, 16. *Et si quis satiatus fuerit divitiis,* etc. 172, 28
12. *Est languor malus quem vidi sub sole: divitias custodiri in malum possidentis eas.* 172, 28
VII. 5, 6. *Cor sapientium in domo luctus,* etc. 169, 25
VIII. 3. *Noli stare in sermone malo.* 170, 26
X. 4. *Et si spiritus potestatem habentis in te adscendat, locum tuum ne derelinquas.* 35, 28
XI. 1. *Mitte panem tuum ante faciem aquæ.* 26, 7

SAPIENTIÆ.

I. 13. *Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum.* 184, 48
VI. 12. *Concupiscite ergo sermones,* etc. 174, 30
XIV. 7. 8. *Benedictum lignum quod fit per justitiam,* etc. 549, 23

CANTICI CANTICORUM.

I. 1. 2. *Osculetur me ab osculis oris sui,* etc. 439, 3
4. *Fusca sum et decora,* etc. 450, 8
III. 1. *In cubili meo in noctibus quæsivi quem dilexit anima mea.* 537, 33
IV. 16. *Exurge, borea, et veni, auster.* 582, 45
V. 15. *Crura ejus columnæ,* etc. 507, 39
VI. 12. *Posui te currus Aminadab.* 641, 34
VII. 1. *Moduli femorum tuorum,* etc. 700, 19
4. *Oculi tui stagna in Esebon, in portis filiæ multorum; nares tuæ sicut turris Libani, prospiciens faciem Damasci.* 505, 34; 678, 8
5. *Quæ est quæ adscendit,* etc. 655, 34
6. *Pone me ut signaculum in cor tuum,* etc. 675, 39; 711, 13; 781, 34
7. *Aqua multa extinguere non poterit caritatem,* etc. 766, 16
8. *Soror nostra parva, et ubera non habet: quid faciemus,* etc. 781, 35, 36
9. *Si murus est, ædificemus super eum receptacula.* etc. 782, 37, 38
10. *Ego murus, et ubera mea turres.* 782, 39
Ego eram in oculis ejus tamquam inveniens pacem. 783, 40
11. *Vinea facta est Salomoni in Belamon; dedit vineam suam his qui servant.* 783, 41
12. *Vitis mea in conspectu meo,* etc. 783, 42
13. *Qui sedes in hortis,* etc. 784, 43, 45
14. *Fuge, frater meus, et similis esto tu capreolæ,* etc. 784, 44

Integer liber exponitur a col. 788 ad col. 894.

ECCLESIASTICI.

VI. 35. *Narratio enim fatui sarcina in via.* 9, 7
XI. 30. *Ante mortem ne laudaveris aliquem.* 165, 16
XIX. 3. *Vinum et mulieres faciunt apostatare.* 672, 33
XXV. 5. *Quæ in juventute non collegisti quomodo invenies in senectute?* 450, 6
XXIII. 25, 26. *Omnis homo transgrediens in lecto suo, contemnens et dicens in anima sua: Quis me videt?* etc. 8, 6
XXVII. 12. *Stultus ut luna mutatur.* 239, 64
XXVIII. 28, 29. *Sepi aures tnas spinis.... argentum et aurum tuum alliga,* etc. 776, 20

ISAIÆ.

I. 5, 6. *Omne caput in dolore, omne cor in mœstitia.* 172, 28

11. *Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? Dicit Dominus: Plenus sum.* 39, 33
VI. 8. *Quem mittam? ecce ego, mitte me.* 651, 25
22. *Non confundetur qui in angustia est usque in tempus: hoc primum bibe.* 175, 32
IX. 1, 2. *Galilæa gentium et partes Judææ*, etc. 177, 33
6. *Quoniam puer natus est nobis, filius datus est nobis.* 176, 33
14. *Auferam a Judæa caput et caudam, initium et finem.* 741, 3
XIV. 14. *Ponam thronum meum super nubes et ero similis Altissimo.* 246, 77; 527, 8
XXVIII. 10. *Tribulationem super tribulationem exspecta, spem super spem.* 731, 21
17. *Misericordia ejus in stateris.* 700, 40
XL. 2. *Sacerdotes, loquimini in cor Jerusalem, consolamini eam*, etc. 577, 4
12. *Quis mensus est manu aquam, et cœlum palmo, et universam terram clausa manu?* 291, 20
15. *Sic omnes gentes ut stillicidium de urceo, et sicut momentum stateræ æstimatæ sunt, et ut sputum æstimabuntur.* 184, 49; 185, 50
XLI. 1. *Renovamini, insulæ.* 39, 34
11. *Ecce confundentur et reverebuntur omnes adversarii*, etc. 183, 47
XLIII. 26. *Dic iniquitates tuas, ut justificeris.* 595, 47; 779, 27
XLV. 7. *Ego Dominus creans mala.* 683, 18
12. *Ego manu mea solidavi cœlum.* 581, 13
14. *Laboravit Ægyptus, mercatus Æthiopum, et Sabaim viri excelsi ad te transibunt.* 263, 29
XLVII. 2. *Transgredere flumina.* 698, 15
XLVIII. 10. *Quia maledictus omnis qui opus facit negligenter.* 456, 21
20. *Exi a Babylone, fugiens a Chaldæis.* 168, 22
XLIX. 16. *Ecce ego pinxi muros tuos.* 61, 24; 659, 43
L. 1, 2. *Ecce ego increpatione mea desolabo mare*, etc. 200, 20
LIII. 1. *Quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibus*, etc. 655, 34
3, 4. *Homo in plaga, et sciens ferre infirmitatem*, etc. 191, 3
7. *Sicut ovis ad victimam ductus est.* 146, 58
LXVI. 1. *Cœlum mihi thronus.* 612, 12

JEREMIÆ.

I. 5. *Priusquam te formarem in utero matris tuæ, novi te*, etc. 97, 57
7. *Noli dicere: Juvenior sum.* 634, 13; 651, 26
11. *Sume tibi baculum nucinum.* 143, 50
II. 18. *Quid tibi et viæ Ægypti, ut bibas aquam Geon?* 138, 36
IX. 11. *Intravit mors per fenestras.* 517, 29
XI. 4. *Eduxit eos Deus de fornace ferrea*, etc. 743, 11
19. *Ego sicut agnus ductus sum, et nescivi.* 306, 16
19. *Injiciamus lignum in panem ejus.* 191, 3
XXXI. 15. *Vox audita est in Rama, fletus et ululatus*, etc. 254, 10
XXXII. 17. *Quis es, Domine? Tu fecisti cœlum et terram*, etc. 147, 62
LI. 7. *Calix aureus Babylon in manu Domini, a quo inebriatæ sunt gentes*, etc. 753, 41

THRENORUM.

I. 9. *Immunditia ejus ante pedes ejus*, etc. 568, 5
10. *Manus suas extendit*, etc. 576, 2
15. *Abstulit omnes fortes meos Dominus de medio mei*, etc. 662, 4
15, 16. *In hoc ego fleo, oculi mei caligaverunt a fletu.* 678, 9
9. *Boni erant vulnerati gladio.* 568, 5
III. 22. *Defecit iniquitas tua*, etc. 568, 5
25-27. *Bonus est Dominus sustinentibus eum*, etc. *Bonum est viro, qui grave portavit jugum a juventute*, etc. 568, 3
30. *Dabit percutienti maxillam suam, et satiabitur in opprobriis*, etc. 576, 3
IV. 9. *Boni erant vulnerati gladio, quam vulnerati fame*, etc. 568, 5
16. *Faciem sanctorum non receperunt*, etc. 618, 4
20. *In umbra ejus vivemus.* 468, 18
21. *Gaude et lætare, filia Idumææ.... et quidem ad te pertransibit calix: bibes, et inebriaberis adhuc.* 760, 4

EZECHIELIS.

IV. 3. *Accipe tibi sartaginem.... et accipies iniquitates domus Israel*, etc. 297, 34
IX. 6. *A Sanctis meis incipite.* 747, 22
XXII. 19, 20. *Ecce proficiscar in Hierusalem, et insufflabo in vos ignem iræ meæ; ut tabescatis a plumbo, et ferro, et reliquis materialibus.* 628, 2
XXXIII. 11. *Vivo ego, dicit Dominus.* 492, 1

DANIELIS.

VII. 10. *Judicium sedit, et libri aperti sunt.* 185, 51
XII. 2, 3. *Multi qui sedent in tumulo terræ exsurgent: isti in vitam æternam, et isti in opprobrium et confusionem æternam; et intelligentes splendebunt sicut splendor cœli, et de justis multi sicut stellæ lucebunt.* 186, 51

OSEÆ.

I. 2. *Vade, accipe tibi uxorem fornicariam.* 143, 50

JONÆ.

II. 3. *Clamavi ad Dominum meum in tribulatione mea, et audivit me de ventre inferni.* 375, 86

MICHEÆ.

VI. 3. *Populo meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te, aut quid molestus fui tibi*, etc. 95, 54
9. *Et iram Dei sustinebo*, etc. 183, 48

HABACUC.

III. 8. *Adscendes super equos tuos, et equitatus tuus salus.* 323, 26
15. *Immisisti in mari equos tuos, turbantes aquas multas.* 491, 28

MATTHÆI.

I. 1. *Liber generationis Jesu Christi filii David.* 130, 27
21. *Pariet filium, et vocabit nomen ejus Jesum.* 191, 4
V. 21, 22. *Dictum est antiquis: non occides.... ego autem dico vobis*, etc. 500, 24
25. *Esto consentiens adversario tuo cito, dum es cum illo in via.* 169, 24
34. *Non judicandum omnino.* 646, 14
44. *Benefacite iis qui oderunt vos: orate pro calumniantibus et persequentibus vos.* 286, 10

VI. 6. *Et pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.* 331, 41
16. *Lucerna corporis tui est oculus tuus,* etc. 371, 79
VII. 17. *Arbor bona fructus bonos facit.* 572, 15
23. *Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem: nescio vos.* 221, 31
VIII. 2. 3. *Si vis, potes me mundare.* 174, 30
X. 16. *Estote astuti sicut serpentes.* 515, 15
37. *Qui diligit patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus.* 668, 20
XI. 28, 29. *Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis,* etc. 9, 7; 660, 46; 669, 25
XII. 28. *Si autem ego in spiritu Dei ejicio dœmones.* 366, 66
36. *Dico autem vobis quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii.* 283, 5
XIV. 16. *Date illis vos manducare.* 671, 28
XV. 24. *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel,* etc. 358, 51
26. *Non licet accipere panem filiorum, et mittere catulis.* 358, 52
XVI. 18. *Et ego dico tibi quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* 326, 30
XVII. 5. *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui: ipsum audite.* 379, 2
6. *Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris.* 767, 19
24. *Simon, reges terræ a quibus accipiunt tributum vel censum? A filiis suis an ab alienis?* 407, 14
XIX. 18. *Non adulterabis, non homicidium facies, non furtum facies.* 166, 19
21. *Vende omnia quæ habes,* etc. 166, 19
21. *Veni, sequere me.* 281, 1
24. *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cœlorum.* 455, 18
27. *Ecce nos omnia reliquimus, et secuti sumus te.* 541, 7
29. *Quicumque reliquerit patrem aut matrem, domum, aut fratres, aut sorores,* etc. 543, 10
XXIII. 2. *Super cathedram Moysis sederunt scribæ et pharisæi,* etc. 168, 25
4. *Ipsi autem digito ea movere nolunt.* 168, 23
XXIV. 22, 23, 24. *Propter electos breviabuntur dies. Tum qui dixerit: ecce hic Christus, aut illic,* etc. 336, 7
28. *Ubi ruina ibi et aquilæ.* 411, 23
35. *Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt.* 247, 79; 611, 7
37, 38. *Quoties volui congregare filios tuos,* etc. 457, 24
XXV. 43. *In carcere eram,* etc. 563, 54; 587, 26
XXVI. 25. *Numquid ego sum, Rabbi? Tu dixisti.* 318, 16
39. *Pater, si possibile est, transfer a me calicem hunc.* 178, 37
XXVII. 6. *Non licet nobis mittere in loculum; quia pretium sanguinis est.* 418, 13
24. *Innocens sum a sanguine justi illius.* 424, 25
39. *Qui transibant, blasphemabant Dominum Jesum moventes capita sua.* 362, 61; 420, 18
XXVIII. 1. *Vespere autem sabbati.* 392, 2
20. *Ecce ego vobiscum sum..., usque ad consummationem sæculi.* 626, 45

MARCI.

I. 11. *Filius meus es tu,* etc. 341, 13
IV. 12. *Videbunt et non videbunt: audient et non audient.* 428, 33
VIII. 33. *Veni retro post me.* 454, 15; 421, 19
34. *Tolle crucem tuam, et sequere me.* 64, 28
XIV. 5. *Potuit hoc venumdari trecentis denariis, et dari pauperibus.* 913, 3
XV. 32. *Descendat nunc de cruce, et credimus ei.* 178, 37

LUCÆ.

II. 35. *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.* 339, 12
51. *Et erat subditus illis.* 416, 8
IV. 6. *Tibi dabo potestatem hanc universam et gloriam illorum,* etc. 228, 46
13. *Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo, usque ad tempus.* 349, 31
25. *In diebus Eliæ, quando clausum est cœlum.* 221, 32
V. 12. *Si vis, potes me mundare.* 473, 29
13. *Volo: mundare.* 473, 29
37. *Nolite judicare, ut non judicemini.* 750, 31
VII. 32. *Cantavimus vobis, et non saltastis.* 354, 26
41. *Dimissa sunt tibi peccata.* 490, 26
VIII. 8. *Qui habet aures audiendi audiat.* 403, 4
X. 13. *Væ tibi, Corozaim,* etc. 477, 41
41, 42. *Martha, Martha.... Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur illi.* 180, 42; 600, 11
XII. 10. *Baptismo habeo baptizari, quod vos nescitis.* 466, 14
XIII. 16. *Hanc filiam Abrahæ quam ligavit Satanas decem et octo annis.* 557, 42
32. *Ite, dicite vulpi illi.* 448, 2; 603, 29
XVI. 8. *Filii hujus sæculi prudentiores sunt quam filii lucis in hac generatione.* 773, 9
13. *Homo quidam, cum dives esset,* etc.
XVIII. 31, 32. *Simon, ecce satanas expostulavit ut ventilet vos sicut triticum; ego autem,* etc. 354, 41
48. *Juda, osculo filium hominis tradis?* 307, 17
XXIII. 43. *Amen Amen dico tibi: Hodie mecum eris in paradiso.* 179, 39; 543, 11

JOANNIS.

I. 2. *Verbum erat apud Deum,* etc. 223, 35
3. *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* 600, 14; 750, 32
9. *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* 221, 32; 270, 41
18. *Deum nemo vidit umquam. Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* 494, 25
26. *Medius vestrum stat, quem vos nescitis.* 178, 35
II. 19. *Solvite templum hoc, et in triduo resuscitabo illud.* 326, 32; 398, 16
III. 18, 19. *Qui credit in me non judicatur; qui autem non credit jam judicatus est, quia non credit in nomine Unigeniti Filii Dei. Dilexerunt enim magis tenebras quam lucem.* 188, 56
23. *Erat autem et Johannes baptizans in Ænon juxta Salim.* 250, 3
28, 29. *Multi ergo dormientium in tumulo terræ surgent; qui bene egerunt, in resurrectionem vitæ,* etc. 187, 53
30. *Sicut audio, et judico,* etc. 752, 37
31. *Panem de cœlo dedit eis manducare.* 716, 27
VII. 23. *Mihi irascimini, qui totum hominem sanum feci in sabbato.* 573, 33
38. *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ,* etc. 177, 35
VIII. 18. *Indignæ sunt passiones hujus temporis ad superventuram gloriam.* 6, 1

56. *Abraham diem meum vidit, et gavisus est.* 271, 32
XII. *Nunc anima mea turbata est.* 27, 11
XIV. 2. *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* 290, 17
6. *Ego sum via, veritas et vita.* 189, 57
9, 10. *Philippe, qui videt me videt et Patrem.* 200, 22
XV. 3. *Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.* 380, 3
XVIII. 8, 9. *Si me quæritis, sinite hos abire,* etc. 422, 20
XX. 25. *Nisi videro in manibus ejus fixuras clavorum, et mittam digitum meum in locum clavorum,* etc. 675, 38
XXI. 15. *Tu scis, Domine, quia diligo te.* 629, 3

ACTUUM.

IV. 8. *Principes populi, et seniores Israel, si nos hodie dijudicamur, quod benefactum sit homini infirmo,* etc. 478, 43
XIII. 22. *Inveni David secundum cor meum.* 162, 11

AD ROMANOS.

I. 28. *Tradidit illos Deus in reprobum sensum.* 489, 24
II. 13. *Non solum auditores legis justi sunt apud Deum; sed etiam factores legis justificabuntur.* 310, 22
IV. 17. *Qui vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt.* 246, 78
V. 4, 5. *Tribulatio patientiam operatur.* 175, 32
14. *Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen.* 339, 11
VII. 2. *Quoniam quæ sub viro est mulier, vivente viro, ligata est legi.* 364, 63
14. *Scimus autem quia lex spiritualis est; ego autem carnalis sum.* 576, 15
15. *Non enim quod volo hoc facio, sed quod odi illud facio.* 262, 25
22, 23. *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis,* etc. 337, 10
VIII. 3, 4. *Deus mittens Filium suum in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum,* etc. 251, 5
32. *Quia obtulit Deus Filium suum pro omni gente, ut salvos faceret peccatores.* 184, 49
XI. 4. *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal.* 347, 25
5. *Reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt.* 356, 48
20. *Tu autem fide stas.* 170, 26
22. *Vide ergo bonitatem et severitatem Dei,* etc. 550, 27; 569, 7
32. *Ut concluderet Deus omnia in incredulitate.* 57, 12
32, 33, 34. *Conclusit Deus omnia in incredulitate ut omnium misereatur. O altitudo sapientiæ et scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus!* 185. 50; 460, 31
XIII. 13. *Sicut in die honeste ambulemus.* 346, 23
XVI. 20. *Conterat Deus satanam sub pedibus vestris.* 253, 9

I. AD CORINTHIOS.

IV. 3. *Pro minimo mihi est ut a vobis dijudicer, aut ab humano die: sed neque me ipsum dijudico.* 74, 3
5. *Nolite ante tempus quid judicare, donec veniat Dominus, qui illuminabit occulta tenebrarum,* etc. 372, 81
7. *Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* 672, 30
20. *Non in sermone regnum est Dei, sed in virtute.* 601, 12
IX. 17. *Si volens hoc ago, mercedem habeo, si invitus, dispensatio mihi credita est.* 174, 30
X. 4. *Bibebant autem de consequenti petra: petra autem erat Christus.* 302, 2
20. *Numquid æmulamur Domino?* 208, 8
XI. 3. *Caput mulieris vir, caput autem viri Christus.* 663, 8
XII. 28. *Posuit Deus in Ecclesia primo apostolos, secundo prophetas, tertio doctores.* 770, 15
XIV. 15. *Orabo spiritu, orabo et mente: psallam spiritu, psallam et morte.* 162, 12
XV. 31. *Quotidie morior per vestram gloriam.* 373, 84
33. *Nolite seduci.* 590, 43
51. *Omnes resurgemus, non omnes immutabimur.* 186, 51
52, 53. *Quando et mortui resurgent incorrupti, et nos commutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, et mortale hoc induere immortalitatem.* 179, 40

II. AD CORINTHIOS.

II. 4. *Non ut contristemini, sed ut sciatis quam caritatem habeo in vobis abundantius.* 531, 18
15. *Bonus odor Christi sumus Deo.* 330, 39
III. 13. *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam,* etc. 140, 45
V. 7. *Cum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino,* etc. 299, 36
10. *Omnes enim oportet nos stare ante tribunal Christi,* etc. 185, 51
XII. 2. *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, sive in corpore,* etc. 225, 40
9. *Virtus in infirmitate perficitur.* 270, 40
XIII. 4. *Caritas omnia sperat, omnia credit,* etc. 692, 44

AD GALATAS.

III. 16. *Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus,* etc. 237, 61
IV. 22. *Quia duos filios habuit Abraham, unum de ancilla, et unum de libera,* etc. 360, 57

AD EPHESIOS.

IV. 23. *Renovamini spiritu mentis vestræ.* 226, 30
V. 14. *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis: et illucescet tibi Christus.* 169, 24; 386, 14; 618, 24
16. *Quia dies mali sunt.* 221, 32
VI. 12. *Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates,* etc. 179, 38

AD PHILIPPENSES.

I. 23. *Dissolvi et cum Christo esse multo melius,* 397, 12
II. 6, 8. *Qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed formam servi accipiens humiliavit,* etc. 136, 39; 192, 5; 371, 78; 745, 17; 641, 4
9, 10. *Propter quod exaltavit illum Deus: ut in nomine ejus omne genu flectatur,* etc. 192, 5

III. 7, 8. *Quæ mihi lucra fuerunt, hæc duxi propter Christum detrimenta,* etc. 542, 8
19. *Quia gloria eorum in confusione ipsorum.* 368, 72

AD COLOSSENSES.

II. 21, 22. *Ne gustaveritis quæ sunt omnia ad corruptelam ipso usu.* 172, 28
III. 1, 2. *Si ergo consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite,* etc. 656, 31
9, 10. *Nolite mentiri invicem; exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum,* etc. 470, 22

I. AD TIMOTHEUM.

V. 24. *Quorumdam hominum peccata manifesta sunt,* etc. 356, 47
24. *Quorumdam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad judicium, quosdam autem subsequuntur.* 83, 24
VI. 10. *Radix omnium malorum est avaritia.* 17, 28

II. AD TIMOTHEUM.

II. 13. *Non possum ego a me facere quidquam.* 751, 36
III. 12. *Omnes qui volunt pie vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur.* 755, 45
IV. 7. *Certamen bonum certavi,* etc. 525, 3

AD TITUM.

III. 3. *Eramus enim aliquando insipientes, increduli, errantes in desideriis et voluptatibus.* 770, 2
V. 8. *Quamquam esset Filius, didicit ex eis obedientiam.* 416, 7
15. *Testis autem nobis est Spiritus Sanctus,* etc. 659, 42

I. PETRI.

I. 18, 19. *Pretio empti estis: non corruptibilibus auro vel argento empti estis.... sed pretioso sanguine,* etc. 355, 43
II. 9. *Vos autem genus electum, regale sacerdotium,* etc. 522, 34

I. JOANNIS.

III. 4. *Omnis qui facit peccatum, et iniquitatem facit.* 100, 62

APOCALYPSIS.

III. 15, 16. *Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus,* etc. 457, 25
XIX. 1. *Alleluja.* 158, 2
XX. 6. *Beatus qui habet partem in prima resurrectione.* 187, 54
XXII. 3. *Et servi ejus servient ei.* 619, 27

INDEX

RERUM ET SENTENTIARUM

A

AARON figura Christi. **304**, 8. Cur terram repromissionis non introierit. **768**, 20.

ABEL figura Christi. **305**, 12. Cur sacrificium ejus Deo plus placuerit. **193**, 7.

ABNEGATIO. Ab eo deficit spiritus suus, et Christo adest, qui seipsum negat, ut illi adhæreat. **398**, 5.

ABRAHAM. Quinam sint semen Abrahæ, et inter filios ejus recipiantur. **237**, 61. Cur justi in Abrahæ sinu requiescere legantur. **286**, 11.

Abstinentia in iis qui lustrale certamen subeunt, requiritur. **331**, 1.

Achab. Vide *Avaritia*.

Accolam inter et incolam, et advenam discrimen. **299**, 36.

ACCUSATOR gravior unusquisque sui est, et inexcusabilem in se fert ipse sententiam. **418**, 13. Ipsum te fugere tui accusatorem non potes, quem convenit propria conscientia. **441**, 10. Non absurdum videtur, ut justus sit is qui se pro alio accuset. **532**, 21.

ADAM interpretatione latina homo dicitur. **444**, 15.

Adam qua fraude dejectus. **158**, 3. Superbiæ peccato cecidit. **527**, 8. Scire voluit quod scire non profuit. **549**, 24. Cur serpens eum femineis magis illecebris, quam suis commisit venenis. **667**, 28. Gravius in paradiso cecidit, quam si cecidisset in terra. **202**, 26.

Adam et Evam corporales de spiritalibus fecerat culpa commissa. **602**, 14. Castellum erat, in quo relegatus Adam perpetuo suæ posteritatis heredes stringebat exsilio. **732**, 23. V. *Eva*.

Adam cur illos inextricabiles laqueos incidit, quibus omnis ejus hereditas strangulatur. **723**, 47.

Ejecti eramus de paradiso Domini, ex quo Adam peccati sui conscius vultum Domini declinavit. **33**, 32.

Nos Adæ ruina vacuavit, sed Christi replevit gratia. **411**, 23. Mala Evæ successio totum hominem devorabat: præclara Christi hereditas totum hominem liberavit. **658**, 41. V. *Christus*.

ADOLESCENTIA sola est invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis. **16**, 21.

ADVERSITAS et tribulatio quædam gratiæ sunt. **721**, 40 et seq. Bonæ sunt tribulationes, quæ sunt propriæ justorum, qui non pro meritis suis, sed pro pietate eas sustinent. **368**, 93. Non sine Dei judicio in tribulationes venimus. **709**, 8.

ADVERSITAS. Omnia quæ patiatur homo gravia in terra, propter peccata sua patitur. **42**, 2; **46**, 11.

Quid justo obversetur, nisi exercitium fidei, insigne patientiæ, eruditio gloriosa virtutis, confessio plena victoriæ. **647**, 16. Cito fides inexercitata languescit, et crebris otiosa tentatur incommodis. **605**, 21. Tibi proficit, quod multi persecutores sunt. **754**, 43.

Adversa quæ putantur quare patienter ferenda. **85**, 80. Justo semper bonus Deus etiam in adversis. **53**, 3. Unum solatii genus in ærumna est culpa vacare. **10**, 10. Nihil prosunt flagella post mortem. **55**, 8. V. *Persecutio*, et *tribulatio*.

Flagella justo remedia sunt salutis. **607**, 26.

Qui prosperorum cursu, et secundorum usurpatione ceciderunt, corriguntur adversis. **349**, 31. Qui in tribulatione non frangitur, et legem sequitur, beatus est. **177**, 34. V. *Martyres*.

Hæc prima virtus, ut non frangaris adversis, non extollaris secundis. **174**, 31 et seq. Justus neque dejiciatur adversis, neque extollatur secundis. **757**, 18. V. *Prosperitas*.

In adversis justus non frangitur. **574**, 8. Dominus non frangi nos humilitate usque ad desperationem vult, sed usque ad correptionem. **610**, 5. Quisquis meliora sperat, numquam levioribus frangitur. **526**, 6.

Quas Christus pro servulis suis suscipiebat passiones, nos pro Domino subeamus. **265**, 32. Quando quatimur adversis, meditatio nobis in lege sit. **619**, 28. Fidelis miles non petit ut persecutiones quiescant, sed in persecutionibus se postulat adjuvari. **615**, 21. Cum animus urgetur adversis, tunc divinum implorat auxilium, **576**, 1. Deus adest suis justis semper, cum aliquibus teruntur adversis, et qua lege. **766**, 6.

In angustiis justus magis Dominum grato benedicit affectu. **412**, 25. Justum in adversis justitiam Dei laudare variis probatur exemplis. **708**, 6. et seq. Illud magnificum si subjectus injuriis, contumeliis, ægritudini, inopiæ, judicium Dei laudes. **589**, 33. Magnum si tunc adhæreas Christo, quando te procella aliqua conturbat. **537**, 34.

Desolationem sequitur humilitas, humilitatem patientia, patientiam probatio, probationem consolatio. **577**, 4. Quanto majores tribulationes fuerint, tanto uberior consolatio reservatur. **591**, 36. In hac vita nec prospera permanent, nec adversa diuturna sunt. **169**, 24. V. *Persecutio et tribulatio*.

Adversariis fides promissa est servanda. **87**, 36.

Adversario domestico nemo gravior, nemo nocentior hoste eo cui cœlestis substantiæ potentia suffragatur. **331**, 1. Ante de occultis pectoris tui atque secretis exterminandum adversarium. **381**, 4.

Æmulationem in bono legimus et in malo. **305**, 4 et seq. Æmulus pro obliquo et invido ponitur in Scriptura. **209**, 11.

Subæmulatio astutiam habet, æmulatio simplicitatem. **208**, 10.

Ænon dicitur oculus suppliciorum. **150**, 3.

Ætas. Vigor animi infirmitatem excludit ætatis. **231**, 52.

Affectus hominum, quamvis sancti sint, sæpe mutantur. **615**, 18. Omnis potentia hominis in affectu est. **545**, 15.

Agnum manducantes parentes nostri quid figurarent. **352**, 37.

Ain littera, id est, oculus, sive fons. **676**, 1.

Aleph, prima littera, cujus interpretatio, doctrina est. **437**, 1.

Amara non inferuntur a Deo, ut noceant, sed ut corrigant. **573**, 16.

Amen cur sæpius in Johannis Evangelio repetitum. **328**, 36.

Aminadab signicatur pater beneplaciti. **461**, 33.

AMARI se exigit qui omnes amat. **510**, 47. V. *Caritas, et dilectio*.

ANANIAS mentitus est sibi, qui potuit minus offerre sine fraude. **159**, 9. Morti addictus æternæ, universos ad fidei studium justo terrore composuit. **709**, 7.

Angeli sine zelo nihil sunt, et substantiæ suæ amittunt prærogativam. **711**, 14. Laudant Dominum ante ipsum mundi initium. **158**, 2. Quam citius concepto renuntiat peccato, qui angelorum plena esse omnia considerat. **411**, 9.

Angeli custodes boni sunt. **538**, 36. Illos mittit Dominus ad defensionem eorum, qui hæredes futuri sunt promissorum cœlestium. **441**, 2.

Angeli aliter quam homines egent misericordia Dei. **551**, 29; **555**, 58. Leve vitium in angelo judicio graviore censetur. **557**, 29. Laus Jobi inferioris substantiæ, condemnatio est angeli, qui de statu superiore dejectus est. **260**, 21. Quam inanis pompa jactantiæ angelicæ. **195**, 11.

Angeli mali et diabolus in quo loco sint. **565**, 58. Terrenis capti detinentur illecebris. **565**, 58. Ad commune jus indulgentiæ Dei, remissionemque peccatorum non pertinent. **565**, 8. V. *Diabolus*.

ANIMA non de luto, non de terra, opus est magnificum Dei generatione inspiratum. **579**, 10. Incorporea, immaterialis et admirabilis est. **582**, 15 et seq.

Anima ad imaginem Dei est; corpus autem ad speciem bestiarum. **183**, 48.

Anima ibi vivit, ubi nihil mortale, nihil

infirmum amicta sit, nihil debitum pœnæ. 778,24. Non aliud est quidquam, quod vivere faciat rationabilem animam, quam alloquium Dei. 626, 7. Quædam videntur ejus esse ætates. 521, 30.

Majores æstus, fervoresque sunt animorum quam corporum. 724, 1.

Animæ gressus quomodo dirigendi. 56, 45.

Animæ pulchritudo et gratia quæ sit. 698, 15.

Anima justi sponsa est Verbi. 513, 8. Nemo est qui copulam vel animæ et Spiritus, vel Christi et Ecclesiæ non beatam putet. 781, 36.

Anima quanto majore desiderio cupit adhærere Christo, tanto magis deficit. 597, 4. Currus est Dei. 461, 35. Murus et quomodo. 782, 37. Tabescit quando peccatum minuitur; incrassatur cum peccata cumulantur, et quam ob causam. 297, 34. Non fiat anima nostra caro, sed magis caro nostra fiat anima. 483, 7. Carnes animæ sunt carnales cogitationes. 674, 37.

Animæ in Scriptura ponuntur pro manibus et pro hominibus. 316, 11.

ANTICHRISTUS ex abysso adscendit, ut adversus Eliam, Enoch, atque Johannem prælietur. 384, 10. Ubi Antichristus, ibi dies dimidii. 336, 8. Judæi in eum crediturі sunt. 345, 20.

Apollinaristæ arguuntur, qui dicunt Christum corpus, non animam suscepisse. 312, 26.

Apollo Pythius non fuit auctor sententiæ, *Nosce te ipsum*, sed ex Moyse desumpta. 453, 13.

APOSTOLI præstantiora et actuosa sunt membra Christi. 405, 10. Prælia intestina Romanorum sedata, eo profecerunt, ut recte per totum orbem Apostoli mitterentur. 389, 21. Columnæ sunt Ecclesiæ. 507, 39. Boni sui flores sunt qui diversorum scriptorum atque operum suorum fuderunt odorem. 519, 25. Dominus quod ante erat judicii sui, eis dedit peccata remittendi æquitate solvenda, ne cito solvenda diu ligata manerent. 300, 37.

Aquila quomodo fœtus suos probet. 723,13.

Arbor quæ luxuriat in foliis, vanescit in fructu. 638, 26.

Arcum suum cur Deus posuerit in nube. 219, 27.

Aristotelis sententia de narratoribus superfluis. 604, 27.

ARIANI animam suam humiliant, et dejiciunt. 287, 12.

Ariani non multum a Judæis differunt. 129, 26. In manichæorum adsertiones conveniunt. 151, 70.

Astutia timet omnia, nec se consiliis suis credit. 422, 21. Spiritalis esse debet, quæ servet salutem, dolum nesciat. 208, 10.

ATHLETARUM diversa certamina, et nomina 288, 55. Qui nam vocentur pueri Ephebi, et viri. 231, 52. Athleta bonus membra sua monstrat, ut conversationis suæ probet disciplinam. 747, 21. Quandonam in certamine virtus habeatur. 230, 51. Illius casus proprie ruina appellatur. *ibid.* Ambrosius puer athletam vidit, qui cum elisisset adversarium, frontem ei percussit calcaneo, quod signum fuit, eo quod insultaverit ei. 322, 24.

Athletæ sumus, et impellimur: alii ruunt, sed plerique eliduntur. 230, 51.

AVARITIA possessionum jura quæ Deus omnibus voluerat esse communia, distribuit. 455, 22. Fidem frangit, nec tenet verborum simplicitatem. 178, 36.

Magna illecebra delinquendi est rerum affluentia secundarum: in superbiam extollit, oblivionem auctoris infundit. 48, 17. Auri cupiditas materia est perfidiæ, et avaritiæ studio sacrilegia solent generari. 80, 17.

Vanum est carnalis cupiditatis incendium. 292, 23. Cur malus avaritiæ languor. 172, 28. Ipsi rapina subdita est. 692, 45. V. *Divitiæ*.

Quid aliud nisi metallum est mens avari? 50, 22.

Avari bona non sunt vera bona. 408, 17. Quomodo quod putamus lucrum esse pecuniæ, damnum sit animæ. 501, 27. Pecunia vendunt Christum qui pluris eam ducunt quam religionem. 326, 32. Rarus qui legem Dei auro et argento præferat. 575, 21. Dum plus volumus, etiam quod minus est, amittimus. 648, 20. Quantacumque spatia domus suæ quis porrexerit, clauditur angustis opinionis suæ finibus. 522, 32. Oculi tui non lupi oculi sint, et insidiantis ad prædam. 678, 8. V. *Divites*.

Audiendi officium omnium est firmamentum. 662, 32. Tacendum est, quando paratum non invenis auditorem. 368,72.

Augusto Romanum Imperium tædio bellorum civilium delatum est. 389, 21.

B

Basiliscus quodcumque prior viderit animal fertur occidere: si hominis fuerit adspectu præventus, interficitur. 586,24.

BAPTISMUM Johannis oculus suppliciorum est: Baptismus Christi oculus gratiarum. 250, 3. Inter utrumque Baptismum quodnam discrimen. 633, 19.

Justificat Deum, quia peccata propria confitetur. 717, 30. Baptizatus in Jordanem nudus descendit. 426, 32. Descendit etiam in mortem Christi, et in resurrectionem ejus adscendit. 254, 10.

Baptizatus licet toto corpore, postea tamen esca spiritali potuque mundatur. 686, 29. Non offert sacrificium, nisi octavum ingrediatur diem. 436, 2.

BAPTISMA Ecclesiæ unum est, quo necesse est baptizari catechumenos. 466, 14. Fit per sacerdotes Ecclesiæ. 567, 15. In eo justitia omnis impletur. 91, 44. 445, 17. Peccatum abluitur. 508, 43.

Baptismus passionis est, quo unusquisque sanguine suo mundatur. 466, 14. Quis baptizetur in lacte. 684, 21. V. *Sacramenta*.

Mare rubrum fuit figura baptismatis. 90, 43.

BEATITUDINEM non in divitiis, non in potestatibus et honoribus, non in nobilitate generis, aut decore, aut pulchritudine, nec in corporis salubritate positam esse. 164, 15. Ea potiora quæ futura sunt. 654, 33.

Beatitudo omnis a Deo est, 504, 52. Sita est in sola possessione veri et boni. 541, 7. Quis Deum videat. 215, 21.

Beatitudinem vitæ æternæ cur Christus proposuerit. 163, 13. Item cur diversa præmia. 670, 9. Retributio, regnum cœlorum, et paradisi est incolatus. 660, 47. Non meritis nostris adscribenda ejus acquisitio. 672, 30.

In Dei Regno nullus sexus. 163, 14. Latro, minister Diaboli, eo pervenit, unde ipse dejectus est. 307, 17.

Cum sacerdos benedicit, populus respondet Amen, et quare. 328, 36.

BESTIARUM pluribus cur Deus cornua concessit. 342, 15.

Beth littera confusio declaratur. 447, 1.

Bethsabee filia Sabbati aut filia plena, vel puteus dicitur juramenti. 143, 51.

Quæ bona sunt, spiritu Dei vivi scribuntur, quæ autem vitiosa graphio ferreo. 149, 66. Quidquid nobis boni accidit, illud Dei justitiæ deputemus. 562, 52.

In boni operatione remuneratio est. 165, 17. Multa in hoc sæculo bona esse, et jucunda videntur, quæ non sunt. 569, 6.

C

Cadavera mortuorum olim facibus ardere consuetum. 270, 41.

Cœlum multipliciter majus quam terra est, ut a plerisque punctum comparatione cœli sit æstimata. 184, 49.

In cœlum os suum ponunt, qui criminum auctoritates nativitatis putant quadam necessitate deferri. 57, 12.

Cœlorum conversione inenarrabilem armoniam excitari quinam crediderint. 158, 2. In cœlo fuit vitiis locus. 613, 12.

Cur sanctum dicatur. 618, 23.

Cœlum is dicitur, qui vitam angelorum custodia integritatis exercet. 613, 12. Cœleste elementum vitæ tuæ imago esse debet. 611, 8; 617, 9.

Cæsar Pompejum magnum et juniorem debellavit. 389, 21.

CAIN cur signum acceperit, ut eum nemo occideret. 393, 7.

Calices duo, unus mortis, alter vitæ. 257, 17.

Calumnia gravior, tentatio levior. 701, 25 et seq.

Adversus calumniantes et peccatores justus suo judicio contentus est: meritorum autem suorum judicium Christo reservat. 287, 13.

Cantica duo Moysis quantum libros ejus illustrent. 159, 5.

Cantores cur sibi Salomon constituerit. 534, 26.

Cantus virorum, mulierum, virginum, parvulorum. 161, 9.

Canere intus quid sit. 162, 12.

Cantico delectatur Deus non solum laudari, sed etiam reconciliari. 159, 5.

Caph littera significat, curvati sunt. 596, 1.

Captivitas hæc vere dolenda, quæ æternæ spei libertate privata videtur. 678, 9.

Ex capite ductus venarum, meatusque spiritus, sanguinis vires in totius corporis partes derivantur. 740, 1. Cur capite abdicantur qui in aliquo crimine damnantur. *Ibid.*

CARITATEM spes præcedit, sequitur salus. 769, 22. Cum spes et fides in caritate sint, non est dubium quod major sit caritas. 692, 44. Major omnibus caritas. 692, 44.

Plenitudo legis caritas est. 692, 44.

Quam bonus ignis caritatis. 629, 2. Bona caritas, et pietas bona, utrumque Dei, et utrumque est Deus. 286, 10. Vere Deum diligit qui sine tristitia, sine timore voluntario potius studio quam coacto præcepta conservat. 630, 4. Caritas suscitatur in veteri testamento, resuscitatur in novo. 499, 20.

Caritatis alæ, alæ ignis, quibus dilectionis inflammat ardorem. 134, 29. Habet clavum suum caritas; habet gladium

suum, quo anima vulneratur. 675, 39. Nulla vehementiora, nulla sunt graviora vincula quam caritatis. 657, 39.
Bonum est vulnerari sagitta caritatis. 498, 17.
Bona caritatis vulnera. 739, 44.
Beatus vir qui in caritate Dei tabescit. 757, 52.
Caritas culpam, et omnia peccata mortificat. 675, 39.
Multa caritas remittit peccata. 94, 49, 50.
Caritas excludit omnem perturbationem. 567, 2; 766, 16. Sive in læva sive in dextera bona est mansio caritatis. 498, 19. Qui diligit ex voluntate, facit mandata legis: qui timet, invitus observat. 630, 4. Major est mentis dilectio quam sermonis gratia. 286, 10. Justus quasi suam putat fratris ærumnam. 314, 7.
Qui diligit, in omni statu suo debet servare diuturnæ caritatis affectum. 174, 31. Si qui videntur in Ecclesia debiles, pauperes, imprudentes, etiam peccatores, abundantiori indigent honestate, et majori præsidio fulciendi sunt. 563, 54. Quo sensu Christus præcipiat parentes odisse, et inimicos diligere. 666, 15 et seq. Christianos etiam inimicos non licet non amare. 592, 41; 628, 51. Convicium ferre, et non referre quam bonum sit. 515, 14. V. *Inimicos*.
CARO fraude et veneno infusa serpentis, facta est caro peccati, et caro mortis. 251, 5.
Peccatum est secundum carnem ambulare, et cur? 251, 5.
Caro et sanguis et nequitiæ spiritales, patientia et continentia corporis, et animi moderatione superantur. 233, 56. Castigandus carnis nostræ tumor. 287, 12.
Nemo gravior homini hostis quam homo ipse, et carnis suæ infirmitas. 37, 30.
Licet non conditio carnis videatur nos humiliare, sed culpa; tamen multis humiliatur et caro. 371, 79. Si carnis fortitudo deseruit, mentis fortitudo prævaluit. 270, 40.
Caro infirmitatis est lectus doloris. 316, 12. Carnis timendam non esse infirmitatem, et qua causa. 262, 26; 266, 33.
Maledixerat Deus carnem prævaricantium: benedicitur autem in Christo. 310, 2.
Verbum potuit suscipere carnem. 131, 29.
Vas erat diaboli caro hominis peccatoris, quæ postea facta est vas electionis. 763, 11.
CASTITATIS ubi est conscientia, vultus liberior est. 463, 3.
In castitatis vestigio bonus gressus est. 699, 16. Ecclesia domus est castitatis. 520, 26. Quantum Evangelio profecerint studia castitatis. 518, 21; 608, 28. Pudicitia nos separat a pecudibus, angelis jungit. 122, 21.
Cedrinarum tabularum usus eligitur tectorum fastigiis elevandis, formandisque litterarum elementis. 782, 38. Cedri specie, majorum qui justi fuerunt, gloria declaratur. 488, 20.
Cervi quanta simplicitas. 22, 2.
CERVORUM cursus directior, vulpeculæ flexuosus. 448, 2.
CERTAMEN lustrale subeuntibus disciplina vivendi necessaria. 331, 1.
Certamen gravius est ejus qui intus, quam illius qui foris dimicat. 125, 15.
In circo vilis et abjecta contentio, litium fœda difformitas, Circensium studia insaniæ sunt falsæ. 303, 4. Arguuntur ii, qui ad diversa circensium ludorum atque theatralium spectacula festinant. 502, 28.
Certamen grave intra hominem ut secum ipse pugnet, et cum suis cupiditatibus prælietur. 155, 46. Quare plerumque fiat ut in gravioribus et asperioribus certaminibus coronemur. 383, 8.
CHALDÆI siderum cursus vanæ studio superstitionis explorant, et impiæ serunt gentilitatis errores. 168, 22.
Chananæa prima exivit de gentium nationibus, et perseveranti obsecratione tantum Domini testimonium meruit reportare. 357, 50.
CHRISTUS cur necessarius, ut Adami peccatum solveret. 518, 22. Christum in Adam et aliis patriarchis exspectatum fuisse inductione probatur. 303, 6 et seq. Isaac oblatus a patre figura ejus est. 304, 12. Item designatus in virga Moysis. 171, 24. In columna nubis. 493, 3. David typus Christi. 715, 25.
Christus etsi de Virgine natus est, et Spiritu sancto, tamen hominis est filius, quia homo Virgo. 308, 18.
In Christo caro dispensationis est, quam miserationis titulo, et pietatis jure suscepit, ut captivam redimeret, ablueret contaminatam, mortuam resuscitaret. 320, 20.
Caro Christi nascitur nobis, Verbum datur. 176, 33. Creatus est, ut vias mihi demonstraret æternas, quibus homo redire possit ad Dei regnum. 501, 26. Natus est nobis qui credimus, non Judæis, non hæreticis, non manichæis. 176, 33. Venit ut ruina sit perfidorum, justorum autem et fidelium resurrectio. 203, 28. Cito Judæis venit, opportune gentibus: cito perituris, commode crediturus. 689, 38.
Si apostolorum umbra sanabat, quanto magis caro Christi quos tangit, a morte defendit. 325, 30. Umbra erat quæ sanabat, et nunc totum protegit orbem terrarum. 725, 5, 6. Caro Christi cur Dei templum sit. 398, 16. Corpus ejus magnum est templum et mirabile altare. 472, 26.
Christum non quasi parvulum nutrias, sed quasi verum atque perfectum Deum noveris adorandum. 397, 11.
Deus ex Deo est, æqualis ex æquali. 191, 4.
Christus non alter ex Patre, et alter ex Virgine. 191, 4. Non deposuit quod erat, sed reservavit. 425, 28.
Christus verus est propheta, et quomodo. 562, 53.
Christi caro velut murali divinitatis claritudine circumsepta, cœlestis habuit protectionem gratiæ. 495, 8.
Homo erat secundum carnem, sed ultra hominem secundum operationem. 371, 78.
Valde errant qui carnem hominis ajunt esse susceptam a Christo, affectum negant. 414, 5. Fuit in doloribus quasi victor infirmitatum, non infirmitatibus victus. 415, 6. Multorum affectus et officia suscepit, ut doceret quomodo nos in his conversari oporteret. 751, 33. Miseriis afflictus est, ut beatos faceret homines, qui erant in miseriis constituti. 265, 32.
In Christo nulla causa esse potuit qua peccati alicujus potuerit vulnus accipere. 277, 53. Natus ex Virgine nihil debet muliebri hæreditati. 518, 23. Quare cum omnia noverit, peccatum non cognoscat, luculenter demonstratur. 267, 33.
Quomodo Christus in carne sua susceperat similitudinem carnis peccati, et pro nobis factus sit peccatum. 215, 73. Susceptio peccatorum in illo pietatis est, non criminis. 252, 6.
Christus in Jordane baptizatus est, quando formam salutaris lavacri instituit. 28, 14.
In Christo aliud est quod secundum unitatem divinitatis exprimitur, aliud quod secundum hominis est locutus affectum. 306, 16.
Christus honorabat Joseph et Mariam non naturæ debito, sed pietatis officio. 211, 16.
Cur Acab et Jechonias adnumerantur majoribus Christi, ut omnes homines redempturus, beneficium a suis majoribus inchoaret. 133, 33.
Subjectio ejus magisterium virtutis humanæ, non divinæ imminutio potestatis est. 416, 8. Non in specie infirmitatis est, sed in operatione virtutis; dispensationis magis temporariæ arbitra, quam perpetuo servitio mancipata. 415, 6. Deposita cum ipsius corporis servitute. 416, 7.
Christus operationis suæ munus amiserat, nisi id humilitas recepisset. 746, 18.
Se humiliavit, ut disceres quid sit humilitas. 371, 78.
Christus in paupere atque despecto mundum redemit. 719, 34. Quomodo dives in paupertate. 314, 5.
Ita multis tentationibus se objecit ut nulla tentationis nostræ certamina præteriret. 178, 17.
Beata ipsius sitis; quia sitivit pro nobis. 419, 14.
Calumniis appetitus, silentium detulit triumphale. 701, 25.
Christi vulnera nullum fœtorem pœnitentiæ, odorem omnem gratiæ redolebant. 265, 32. Quomodo derelictus a Patre. 350, 32.
Christus inimicos suos vocavit ad gratiam, quos oculus Dei vidit et amavit. 262, 26. Omnibus in commune semel mortuus est, et singulis semel moritur, non frequenter. 722, 42. In Venerario passus est. 393, 5. Passio Christi imago fuit regni cœlestis. 659, 43.
Exivit de vulnere Christi aqua, ut nos biberemus salutem. 265, 32. Primus dies quo Christus mortuus est, quomodo computandus. 366, 69.
Christus suscepit mortis servitutem, ut tibi tribueret vitæ æternæ libertatem. 722, 42. Crux Domini non credentibus præcipitium est, vita credentibus. 662, 4. Paradisum nobis crux reddidit Christi, et cur? 191, 3. In ligno Domini navigamus tuti et securi. 397, 13. Vera crux Domini non exurit merita aliena, sed fœcundat. 608, 29.
Christus in infernum descendit, ut illi, qui in infernis erant, a perpetuis vinculis solverentur. 375, 86. Ubi testimonium resurrectionis adsciscitur, adstipulantur ministeria servulorum: ubi gloria Domini resurgentis ostenditur, servulis splendor absconditur. 379, 2. Christus est Dominus, quia redemit servulos suos: Deus quia ipse se suscitavit. 341, 14. Ejus divinitas vita est, æternitas vita est, caro vita est, passio vita est, mors vita est, resurrectio vita est universorum. 223, 36.
Christus salit de cœlo in Virginem, de utero in præsepe, de præsepio in Jor-

danem, de Jordane in crucem, de cruce in tumulum, in cœlum de sepulcro. **512**, 6. Descendit Deus, adscendit homo: Verbum caro factum est, ut caro sibi Verbi solium in dextera Dei collocaret. **164**, 8.

Christi caro erat Virginis partus. **82**, 22. Non detrimentum divinitati adferre potuit, nec augmentum. **131**, 29.

Christus finis legis est, et mors ejus solvit ænigmata prophetarum. **361**, 58. Cur finis legis sit, et plenitudo caritatis. **211**, 16. Finis est viarum, finis justitiarum, finis testimoniorum. **500**, 23. Finis spei nostræ, plenitudo et consummatio universorum, atque omnium summa virtutum. **311**, 1. Ad Christum omnia referenda. **339**, 12.

In Christo obedientia, humilitas et mors non divinitatis fuit, sed corporis. **136**, 39.

Quomodo Christi anima timore turbata est. **27**, 11.

Caro qua se Christus induit, ab omni fuerat munda delicto. **98**, 57. Dignum fuit ut qui non erat habiturus corporeæ peccatum prolapsionis, nullum sentiret generationis naturale contagium. **97**, 57.

Christus caput est omnium. **420**. 18. Caput erat veteris Synagogæ, quam Moyses fundavit. **364**, 62. Caput est quod in omnibus nobis per singula membra adsurgit. **263**, 29. Eo dempto, vivere membra non possunt. **740**, 2. Appetitus est semel in suo corpore, appetitus est frequenter in eo corpore quod est Ecclesia. **420**, 16.

Christus sanguine suo mundum lavit, cujus peccatum nullo alio modo potuisset aboleri. **398**, 17.

Solus Christus tali dignus electus est morte qua tolleret peccatum mundi. **82**, 22. Ideo passus est, quia benefacere eum delectavit, non quia incrementum gloriæ ex sua passione quærebat. **64**, 28. Ejus Crux omnes abolet atque abscondit errores. **83**, 24. Christus hominis causam locumque susceperat. **63**, 27. Nec volentes repudiat, nec invitos alligat, nec ejicientibus reluctatur, nec rogantibus deest. **54**, 4.

Remissio peccatorum est captivorum redemptio, subsidium laborantium. **693**, 1. Plus redimendo mihi contulit, quam creando. **690**, 40; **746**, 19. Cur solus hominem redemit. **406**, 13.

Christus sicut redemptio, ita et misericordia. **398**, 17. Spes et patientia nostra Christus est: ipse factus est redemptio nostra, ipse est nostra exspectatio. **295**, 28. Solida ad singulos Christi dona perveniunt: omnes habent, et nemo fraudatur. **658**, 41. Quid tam proprium Christo, quam advocatum apud Patrem adstare populorum, mortem suam offerre pro cunctis, repellere necem, vitam reformare perituris. **304**, 8.

Christus quam bonus sit medicus. **251**, 4. Apud eum nulla comperendinatio sanitatis, qui verbo curare consuevit, non ferro. **724**, 2.

Velle Christi commune in omnes est. **473**, 29. Omnibus ortus est, omnibus venit, omnibus passus est, et omnibus resurrexit. **564**, 57. Quod severum in aliis, in Christo dulce est. **509**, 43. Quos alligat, liberat; et quos adstringit, absolvit. **388**, 16.

Christus verum lumen omnibus lucet, non vult tamen importunis irruere, non vult invitos cogere. **613**, 13. Perfidis dormit, fidelibus vigilat. **348**. 27. Dormit in negligentibus, suscitatur in sanctis. **499**, 20.

Cervo quam apte comparatus. **23**, 4. Mons magnus et exiguus. **30**, 17.

Quomodo quæratur Christus. **538**, 36; **721**, 41 et seq. Vult semper quæri, frequentius inveniri. **614**, 17. Vult se præveniri Sol justitiæ; et ut præveniatur, expectat. **734**, 30.

In omnibus sequendus est Christus, et ipsum quisque pro possibilitate sua debet imitari. **281**, 1. Perfectio et plenitudo Christi est portio servulorum. **783**, 42.

Christus veniendo incrementa gratiæ secum vehit. **512**, 6. Nulla major salus quam esse cum Christo, et ei unitate quadam corporis adhærere. **304**, 11. Nemo potest perire, cui non sublatus est Christus. **740**, 2.

Qui Christum sequitur, non præmio ducitur ad perfectionem; sed perfectione consummatur ad præmium. **64**, 28.

Quis imitator Christi. **251**, 5; **252**, 6. Qui sint participes et consortes ejus. **562**, 53. Quid participatione gloriæ ejus erimus, cujus opprobrio sumus gloriosi. **508**, 42. Quod sub aliis contumelia, sub Christo gloria est. **388**, 17.

Illi soli servabatur magnarum prærogativa virtutum. **43**, 6.

Via perfecta Christus est. **501**, 26. Quomodo committere debeamus iter nostrum ductui Domini Jesu. **494**, 6; **496**, 13 et seq.

Dies est quibus adest Christus: nox est quibus se denegat. **537**, 33. Ante adventum Christi hyems, post adventum ejus flores sunt. **519**, 25.

Christus cur dicatur manus Dei. **777**, 22. Verus est pastor, et qui noluerunt ab eo pasci, depascet eos mors. **410**, 21.

Quare sit petra. **301**, 2. Bonus torrens qui Judæis cessavit, ut nobis abundaret. **200**, 20. Caro Christi adclinatio est Ecclesiæ. **487**, 19.

CHRISTIANI. Quia nomen non habebamus in terris, de cœlo accepimus, ut Christi populus diceremur. **207**, 7. Habet Christianus dignitatem suam, et sunt honorum diversi apud Christum ordines. **774**, 14, 15. Christianum cum dico, perfectum dico. **627**, 51.

Christiani in divitiis simplicitatis suæ non defecerunt; Judæi in suis divitiis eguerunt. **227**, 44. Quomodo Judæorum spolia habeant Christiani. **763**, 11 et seq.

Nihil laxum, nihil molle Christi militem decet. **298**, 35.

Clerus plerumque erravit, sacerdos mutavit sententiam, divites cum terreno rege senserunt: populus fidem propriam reservavit. **699**, 18. V. *Sacerdos.*

Coccum pro igne in Exodo collocatum est. **714**, 22.

COGITATIO. Cum cogitatione omnia facito, ut non te pœniteat operis tui. **552**, 32 et seq.

Cogitationi malæ et concupiscentiæ orrendum. **553**, 34. Cogitationes, magis quam improvisæ infusiones ut crimen habendæ. **167**, 21.

Cognitionis perfectæ non est, scire quid facias, et ordinem nescire faciendi. **485**, 12.

COGNOSCERE se ipsum quid, et quam utile. **153**, 13 et seq. Non potest plene quis intelligere quid acceperit, nisi meminerit ante quid fuerit. **622**, 35.

Collyrium oculorum morbis remedium est. **470**, 22.

Coluber cum urgetur periculo, caput abscondit. **740**, 20.

CONCUPISCENTIA et de bono et de malo dicitur. **269**, 38. Concupiscentiis malis quam cito occurrendum. **442**, 12; **503**, 29 et seq.

CONFESSIO. Peccatorum morbus dum tegitur, inardescit; si confessionibus proditur, evaporat. **279**, 57. Verus dolor est, et interioris cordis confessio quando enumerantur omnia, quibus secreta mentis viscera amarissimo compunguntur affectu. **271**, 42. Vulnus peccati medicum quærit, medicus confessionem exigit. **317**, 14.

In confessione est venia, et in peccati sui condemnatione justitia. **296**, 30. Plurimum suffragatur reo verecunda confessio, et pœnam quam defensione evitare non possumus, pudore levamus. **256**, 14.

Justus suorum confessione peccatorum vocem eripit adversario. **194**, 8. V. *Ecclesiæ claves.*

Confusio bona est, quam pro Christi nomine subeas. **366**, 69; **361**, 70.

CONJUGII caritatem lex divina in naturam vertit. **667**. 17. V. *Matrimonium.*

CONSCIENTIA apud Deum se prodit, et cogitatio hominis apud eum se aut condemnat, aut purgat. **372**, 81. Arbitrum justitiæ, remuneratoremque meritorum innocens non metuit conscientia. **450**, 7. Bona conscientia quæ cum examinatur, probatur. **475**, 33. Non possunt aliena verba crimen adfigere, quod propria non recepit conscientia. **287**, 13. Bona conscientia non eget defensione verborum, quæ suo nixa est testimonio, ipsa sui judex. **287**, 13. Et ipsa obmutescit facundia, si ægra sit conscientia. **539**, 27.

Consilia salubriora tunc credimus, si propensiore meditatione examinata videantur. **447**, 1.

CONSOLATIO prima ordine est, quod non obliviscatur Deus facere misericordiam. **706**, 3. Secunda consolatio est, quod decursis propter peccata nostra suppliciis ad veniam pertinemus. *Ibid.* Consolatio mitis esse debet, non aspera. **271**, 42. Sæpe lites de consolationibus vidimus excitatas. **271**, 42.

CONVERTITUR nemo nisi qui voluntate convertitur. **173**, 30. Plus est a vitiis se revocasse, quam prope vitia ipsa nescisse. **771**, 3. Cum virtute surgit quicumque corrigitur. **297**, 33.

Converti datur qui se potuerit reparare post lapsum. **75**, 6.

Verbi Dei sententia est, ut conversis venia donetur; si tamen legitime est facta conversio. **551**, 30. Consummatæ emendationis quanta virtus. **771**, 4. Non mediocris est virtutis ab improbis ad honesta, a terrenis ad æterna transire, et carnalis vitæ consuetudinem commutare. **395**, 7. Castigare nos ipsos si noverimus, cœdimus aereas potestates. **619**, 28.

CORRIGERE propositum et in melius mutare, non levitas sed virtus est. **692**, 45.

COR salutis signa demonstrat, quando causas suæ perturbationis agnoscit. **269**, 39. Quæ sit vox cordis. **726**, 8 et seq. Cor prius clamet, ut sermo possit a Deo audiri. **727**, 12. Etsi Deus videat omnia occulta, bonum tamen est ut

unusquisque animam suam ei aperiat et expandat. **769**, 24. Quid sit effundere cor suum. **426**, 30. Si cor otiosum non sit, non sunt otiosa tempora tua. **169**, 24. Cor si exagitatur, magnum periculum designat. **269**, 36. Cor mundandum est, et quomodo. **594**, 45 et seq.
Quam grande munus sit, cordis esse mundi. **101**, 64. Interdum melius nudum esse corpore, quam corde velatum. **140**, 46.
Quomodo auferatur velamen, quod manet super oculos cordis. **170**, 22.
Core filiorum officia. **396**. 1.
CORONA luctando quæritur, non reluctando: studio, non refragio. **198**, 19. Non est corona nisi ubi fuerit difficilioris lucta certaminis. **730**, 19. Non decet redimitos floribus corona, sed pulverulentos; nec molles deliciis, sed duros labore exercitii ornat victoria. **708**, 5. Quo clarius meritum coronati, hoc uberior justitia coronantis. **647**, 16.
CORPUS humanum cur uter dicatur. **602**, 14.
Sancti, etiam cum gerunt corpus, non sunt tamen in carne, sed in spiritu. **547**, 18. Sunt plerique in corpore siti, qui peregrinantur a corpore, et adsunt Deo. **481**, 2; **672**, 31. Boni reges qui sui corporis possunt se præbere rectores. **395**, 7; **653**, 30.
Corporis nostri usus nobis inimicus gravis est. **606**, 24. Corpus nostrum hoc tabernaculum testimonii est. **644**, 11.
CORREPTIO amantis est, non exsecrantis; bonitatis non crudelitatis. **569**, 7. Correptio eruditio est. **258**, 19. Medicina Christi correptio est. **278**, 56. Qui sanari vult, argui non reformidat: sed non vult argui in furore, sed in verbo Dei. **258**, 19.
Ordo correptionis fraternæ. **552**, 32. Disciplina seu correptio molesta est, nisi habeat scientiam. **571**, 11. Omnis disciplina seu correptio, etsi ad tempus habeat amaritudinem, postea tamen pacificos fructus ferre consuevit. **570**, 10.
CRUDELITAS. Multos vitia blandiora decipiunt, et contra avertit a se plurimos tristis et nimium severa crudelitas. **692**, 45.
CULPA. Malitia fons peccati est, culpa infirmitatis est lapsus. **669**, 25.
Culpa in hunc mundum tamquam hospes intravit, aliena nostræ et peregrina naturæ. **146**, 59.
Culpa intus est, intus est virtus. **149**, 66.

D

Daleth significat latine timorem vel nativitatem. **481**, 1.
Dan figura fuit Antichristi. **323**, 25.
DAVID magnus moralium magister. **435**, 1.
David Hebræi quem dicunt, latini humiliatum interpretantur. **136**, 39. Ejus filium se dici ipse Dominus gratulabatur. **74**, 3. Arguuntur qui eum Filium Dei et Christum esse dicebant. **127**, 22. Quam injuriæ patiens et doloris. **85**, 30. Multo admirabilior qui potestatem vicit, quam qui amorem. **123**, 9.
David sitiebat Christi sanguinem, non aquæ elementum quod erat in lacu Bethlehem. **87**, 35. Vidit sacramenta novæ legis. **98**, 50. Remissionem futuram omnium delictorum prævidit, fulgorem gratiæ per lavacrum regenerationis, et infusionem Spiritus Sancti. **82**, 23.
David cur peccati exsors non fuerit. **133**, 33. Quam cito peccatum confessus ingemuit culpæ dolore. **75**, 5.
Eum homicidia sua et adulteria decantasse male gentiles objiciunt. **122**, 6 et seq. Peccavit David, quod solent reges; sed pœnitentiam gessit et flevit, quod non solent reges. **79**, 15; **122**, 7. Sic dilexit Dominum, ut nimia caritate peccatum omne tegeret atque absconderet. **83**, 25.
Davidis sub eodem adulterio mysteria adumbrata deteguntur. **135**, 37 et seq.; **143**, 50 et seq. Deus de sanctitate et justitia ejus jam judicavit. **74**, 3 Figura Christi fuit. **79**, 14; **106**, 81; **763**, 11.
Major in eo pietas, quam virtus corporis militabat. **480**, 46. In ipso quam in Salomone major Dei gratia fuit. **283**, 4. Ejusdem clementia morum, mansuetudo pietatis, et vehemens devotionis intentio. **666**, 15. Didicerat de Christo bonus esse pater. **652**, 27. Cur Absalon prius dixit puerum, postea filium. **701**, 24. Quid a Domino tamquam servus, miles, et vocatus exigeret. **525**, 4. Quod ipse nesciebat, Nathan inferior propheta cognovit. **615**, 18. Iniquitatem propriam confitendo, justificatus est in semetipso. **532**, 22. Quomodo peccatum suum petierit deleri. **255**, 14. In electione pœnæ pro peccato suo rationem secutus est, in dolore pietatem. **257**, 16. Licet pœnitentia abolitum, suspectus tamen erat ne forte adhuc maneret ejus opprobrium. **508**, 41.
DELECTATIO naturalis est. **158**, 2. Summum est virtutis et erroris incentivum. **157**, 1. Grave et iniquum certamen adversus delectationes præsentium. **169**, 25.
In exigua delectatione amaritudo perpetua est. **16**, 22.
DELICTORUM commune nomen, sed diversa merita, et pretia ergo diversa culparum. **673**, 33.
Gravis verecundia, pudorque delicti ab inferiore reprehendi. **145**, 56.
Delictum minus est quam injustitia vel iniquitas. **91**, 45; **94**, 49.
Desideria super nos extendere humanum est. **627**, 28. Constituendum ante Dominum omne desiderium nostrum. **269**, 38.
Desperandum numquam est, et cur. **262**, 26. V. *Spes*.
Despicere neminem quare debeamus. **745**, 17.
DEVOTIO manet in æternum. **477**, 41. Epulatur animus devotionis alimento. **535**, 29. Bona comes humilitatis. **650**, 23. Devotio sera nihil habet laudis. **730**, 19.
DEUS. Quæ major est gloria quam pectoribus nationum cognitionem Divinitatis infundere? **342**, 16.
Deus dicens: Ego sum qui sum, rem expressit, non appellationem. **345**, 20.
Deus nihil habet in sua substantia corporale. **365**, 66. Corporalibus non videtur oculis. **721**, 41.
Supra meritum nostrum Dei bonitas redundavit. **185**, 50. Bonitas Dei in omnes est, severitas in paucos. **569**, 7. Manus Dei plenitudo bonitatis est; facies ejus illuminatio mentis est. **377**, 91.
Deus neque defectionem aut diminutionem patitur, neque adjectionem capit. **320**, 20.
Deus, qui ubique et omnibus præsens est, quomodo quibusdam propior sit. **737**, 36, et seq.
Deo nihil immensum est, qui omnia mensura quadam suæ scientiæ comprehendit. **294**, 20.
Inscrutabilia judicia Dei, sed non inscrutabilia judicia oris ejus. **460**, 30, 31. Quam probabile sit desiderium videndi vultus divini. **547**, 19.
Nihil est præter Dei scientiam. **459**, 28. Qui novit Dominum scitur a Domino. **221**, 31. Cognitio Dei dignationis est, non visionis. **222**, 33.
Dei immobilis voluntas, homines vero mobiles, et cur. **120**, 18. Deo lex voluntas est, et donandi jus. **276**, 51.
Quid non potest qui omnia potest, nisi quod posse nolit? **752**, 37. Christus et Spiritus sunt manus quibus Deus hominem creavit. **583**, 17.
Deus solus magister est verus. **566**, 59. Non vult cum aliis consortium habere dominatus. **619**, 27.
Dei misericordia quomodo plena sit terra. **504**, 57. Misericordia hominis in proximum suum, misericordia Domini in omnem carnem. **750**, 29. Vita tua non in abundantia tua, sed in Dei est misericordia. **639**, 28. Adspectus Dei salus nostra est, atque in ejus vultu nostrum est adjumentum. **386**, 15. Ubi adjumentum Dei, ibi certum salutis auxilium. **653**, 30; **671**, 29. Quos Deus adspicit, illuminat. **100**, 61; **222**, 33. Tardius votum precantis, quam remunerantis est præmium. **258**, 18. Uberiora sunt dona largientis Dei, quam merces operantis. **339**, 12.
Deus quomodo sit omnibus bonus. **54**, 4.
Dei in nos quanta caritas. **147**, 62 et seq.
Deus neminem deserit aut repellit, nisi qui se ab ejus conspectu putaverit sequestrandum. **131**, 29; **234**, 58; **672**, 31. Quam grave sit projici a facie Dei. **64**, 30; **102**, 67.
Dei patientia non præjudicat veritati. **58**, 14.
Bene dirigitur cujus dexteram Deus sua manu tenet. **63**, 27.
Est misericordiæ divinæ ut nemini causa sit mortis, et omnes putet esse redimendos. **347**, 26. Si in te non ingrediatur, non ingredientis sed non aperientis est culpa. **738**, 40. Omnes suos vult esse, quos condidit et creavit: etiam fugientes requirit, et absconditos non vult perire. **308**, 20. Solet congregare dispersos, desertos requirere, colligere destitutos. **451**, 9.
Quid sit a Deo repelli. **451**, 24 et seq. Unusquisque studiis suis se se jungit Deo, aut separat. **672**, 31. Deus relinquitur pravitate morum et deformitate vitiorum. **672**, 31. Deus excæcavit populum Judæorum, non duritia, sed præscientia; nec malitia, sed æquitate ac justitia. **703**, 28. Misericordia Dei cum judicio, et judicium cum misericordia. **703**, 40 et seq. Severus in corripiendo, sed dulcis in corrigendo est. **333**, 3. Severitas ejus in bonitatem recurrit. **569**, 7. Opus suum probare magis atque augere, quam minuere aut damnare consuevit. **713**, 19. Etsi irascitur, ignoscit: etsi percutit, sanat: etsi tradit in interitum carnem, spiritum salvat. **262**, 26. Deus, cum irascitur in reum, differt: cum miseretur, properat, ut absolvat; tenet, ut corrigat; admonet ut emendet; prævenit, ut ignoscat. **257**, 17. Quam clemens, quam pius, cum aut miseretur,

aut vindicat. **569**, 7. In remuneratione præmiorum promissa custodit, in exactione pœnarum præscriptum remordet. **257**, 17. Fortis manus Domini sicut male percutit, sic cito sanat: quæ fortis ad vulnus, fortis et ad remedium est. **297**, 33.

Misericordiam magis petere Dei, quam justitiam implorare debemus. **687**, 32.

Proposuit tibi Dominus in portione aurum, honores, nobilitatem, et se ipsum: elige quam putas. **544**, 13. Cui Deus, ille totius possessor est naturæ. **540**, 5.

Non est solus, cui Deus præsens est. **285**, 9. Nullus absens Deo, nisi qui se absentem fecerit. **215**, 20. Stans cum Deo lapsum timere non poterit. **635**, 17. Deo vivamus, cui mori gloriosum. **541**, 7. Quomodo per Christum Deo appropinquamus. **773**, 8. Quam rarus qui possit dicere Deo: Tuus sum. **623**, 37 et seq.

Deo duce omnis levatur labor, omnia impedimenta removentur, incentiva subministrantur. **230**, 50. Quid sit vias suas ambulare hominem, et vias Dei? **484**, 10.

Deo semel loquente, quomodo plura audita sint. **488**, 34. Quomodo dicatur irasci. **258**, 19. Dei ingressus et egressus qualis. **349**, 30.

Dei manu virtutem intelligimus puniendi. **259**, 20. Cur Deus et lux et ignis esse scribatur. **550**, 27.

Omnium acerbissimum est quidquid in Dei fieri videtur injuriam. **783**, 47. Nemo gravior hostis omnium, quam qui omnium lædit auctorem. **712**, 18.

DIABOLUS per superbiam naturæ suæ amisit gratiam. **527**, 8.

Differtur diaboli judicium, et cur? **748**, 23. Non vult Dominus commune sanctis cum diaboli sociis consortium esse judicii. **747**, 22. Sicut sancti membra sunt Christi, ita impii membra sunt diaboli. **203**, 27.

Diaboli esca luxuries est. **656**, 37.

Diabolus rex est sævissimus. **259**, 55. Omnium auctor est flagitiorum. **284**, 6; **680**, 12. Quis tam inimicus tuus, quam princeps istius mundi et socii ejus? **351**, 31. Mons est qui se misit in cor Judæ. **383**, 9. Tripudiabat quod apostolum subtraxerat Christo: sed plus quam subtraxerat, in latronis conversione amisit. **307**, 17. Quid mirum si gravare homines possit, qui pervicaci spiritu nec Deo cedit. **681**, 15. Mutuatus est quod non tenebat, nec vult restituere quod accepit. **228**, 46.

Ira, furor, cædes, arma sunt diaboli. **233**, 56. Tentat ut adversarius; defendit ut servus. **261**, 25.

Diabolus cito defidit januam cordis nostri, si eam patentem invenerit. **36**, 28.

Non capit laqueus diaboli, nisi ante esca te ceperit. **656**, 37. Si diabolum non conterimus, nostra culpa est. **603**, 18. Adversus illum non vocis magnitudine, sed magnanimitate cordis utendum. **726**, 7.

Christus voluit in se principem mundi fallere, in discipulis triumphare. **475**, 34.

DIALECTICA divitiis verborum fluit, pietas timorem Dei servat. **219**, 28.

Διά παντος et omne tempus significat, et per omnia. **499**, 29.

DIES Dominica habet ex numeri ordine prærogativam, et ex resurrectione Domini sanctitatem. **291**, 1. Cum omnes dies fecerit Deus, huic tamen diei præ ceteris divini operis prærogativa delata est, quo peccatum omne sublatum est. **335**, 6.

Dies Christus est. **537**, 33. Quibus Christus adest, semper dies est, et numquam sol occidit. **618**, 26. Qui mali sint dies. **221**, 32.

DILIGENTIA et fides superiorem locum tenent. **268**, 35. Naturam nobis formare non possumus, possumus diligentiam. **241**, 66.

DISCIPLINA, sapientia, et intellectus quomodo inter se differant. **333**, 3.

DIVES. Quis ditior quam qui dives in Domino est? **209**, 22. Divites, si custodiant mandata Dei, fit eis possibile quod impossibile videbatur. **421**, 18. Dives cur interdum justus, inops autem peccator, et quare. **420**, 18.

Divites clausas aures habent, et sono æris obtusas: nummus illis magis resonat, quam verba divina. **542**, 9. Strangulat avaritia pauperem in hoc sæculo: sed in perpetuum dives suis laqueis suffocatur. **504**, 32. Quanti divites Deum sibi non sufficere judicant. **623**, 37. Quam rarus in terris qui possit dicere: Portio mea Dominus. **540**, 3.

Inflat plerumque homines utilitatis jactantia, et rerum affluentia sæcularium, nisi pudeat in te aliena magis quam propria laudari. **623**, 28.

Dives est sicut pulvis ante faciem venti. **182**, 46. Sicut cedrus frangitur. **246**, 77.

Dives non fastidiat inopem, neque diviti pauper invideat, et cur. **401**, 5.

DIVITIÆ. Non divitiæ accusantur, sed divitiæ peccatorum. **219**, 28. Fidei non præjudicant opes, si tamen uti opibus noverimus. **326**, 31. Fortuito divitiæ ad impios, non aliquo merito deferuntur, nec præmia virtutis sunt emolumenta thesauri. **59**, 17; **212**, 17.

Cur successus proflui sæcularium commodorum et abundantia divitiarum impiis concedantur. **60**, 21.

Divitiæ sæculi quomodo abeunt veluti somnium exurgentis. **9**, 8 et 9.

Divitiæ salutem adferre non possunt. **530**, 21. Directus ad regnum Dei opes et patrimonium non requiras. **294**, 27. Si vis deus peccatoribus esse, terrori regibus, reverentiæ aliis, contemne quæ sæculi sunt, et Dominicæ passionis opprobrium contende omnibus præferre divitiis. **545**, 15. Fuge divitias peccatoris, ne inveniat ubi vulnerare te possit. **217**, 24; **294**, 27. Diaboli laqueum esse divitias, quem tetendit Salvatori, quo Judam apostolum strangulavit. **656**, 36. Quam magnum contemnere divitias: sed quam rarum hoc ipsum est. **545**, 15. Quid parcimus patrimonio, quod et ipse diabolus vile judicat pro salute? **261**, 23.

Divortium. V. *Uxor*.

DOCTORES inter et docentes discrimen. **633**, 12. Doctorum diversitates. **666**, 14. Merito super omnes docentes intellexit quem docebat ipsa sapientia. **633**, 11.

DOCTRINAM intellectus facit, non memoria. **584**, 19. Suavis omnis doctrina moralis. **435**, 1. Bonus studio cognitionis, melior erit exsequendæ rationalis moralisque doctrinæ gratiam quærens. **460**, 32. Vita bona sine doctrina habet gratiam: doctrina sine vitæ integritate non habet. **137**, 2. Ante vita quam doctrina quærenda est. *Ibid.* Doctrina non potest mercedem habere, ubi gratiam non habet innocentiæ. **440**, 6. Doctrina vitæ immaculatæ senilem præstat ætatem. **633**, 13.

Qui errat in dogmate, viam veritatis non elegit. **409**, 25. Cum aliquos doctos audiunt impii, eos propter doctrinam vitare consuerunt. **587**, 27.

Dura nemo putet esse, quæ justa sunt. **647**, 16.

E

EBRIETAS mensæ spiritalis bona. **637**, 24. Bona ebrietas poculi salutaris. **191**, 19.

Oculis excitatur libido, sed ebrietate succenditur. **126**, 18.

Ecclesia in primordiis mundi desponsata in paradiso, præfigurata in diluvio, annuntiata per legem, vocata per prophetas, Evangelii decorem diu expectavit. **439**, 4. Est mulier ingressa domum pharisæi. **586**, 25.

Christus dignatus est omnes gentes in unum corpus Ecclesiæ congregari. **185**, 50. Omnes vocantur, et omnes redimuntur a Christo. **403**, 5. Dominus eam sibi ex peccatoribus congregavit. **393**, 5. Christus per humilitatem, per crucem eam sibi congregavit. **648**, 20. Omnes vocantur ad Ecclesiam, sed prius Synagogæ populus, deinde gentilium. **618**, 24. Deus Ecclesiam sibi ex non gente quærendo, eam vetusto illi atque regali populo Judæorum prætulit. **207**, 7. In gentibus mendacium, veritas a Judæis recessit, ad Ecclesiam venit. **615**, 19. Reddidit quam accepit a Domino pecuniam caritatis, sed Synagoga non reddidit. **527**, 44. Calcaneum Christi Synagoga est, decor et gloria vultus ejus Ecclesia. **406**, 11.

Congregatio nationum gentilibus indomita moribus, cœpit esse sponsa Christi. **461**, 33. Festinantibus dilecto atque dilecta, celebrata conjunctio spiritalis est Christi et Ecclesiæ. **783**, 40. Christi et Ecclesiæ sacramentum spiritale esse nullus dubitat. **262**, 27.

Ecclesia vita est in Christo facta, in ejus costa et in ipso resuscitata. **224**, 37.

Qualis quantaque sit Ecclesiæ pulchritudo. **200**, 22. Caritas dicitur, et diligendo Deum, ipsius et nomen accepit. *Ibid.* Ad imitationem Christi speciosa est, et in calceamentis omni abluta delicto. **699**, 16.

Ecclesiæ suæ Christus speciem concupivit, et paravit eam sibi uxorem adsciscere. **141**, 48. Christus vidit eam nudam, et vidit et amavit. **137**, 41; **138**, 42.

Corona est gloriæ. **664**, 11. Corpus Christi est. **665**, 12; **674**, 35.

Deus eam fundavit, et propagavit in æternum. **398**, 17.

Ecclesia in tribulationibus fundatur, in tempestatibus et procellis, in sollicitudinibus et mœrore, in rebus adversis, et in fluminibus præparatur. **403**, 4. Persecutionibus suis non vincitur Ecclesia Domini, sed probatur **337**, 9. Crebræ persecutiones ejus nobis titulos, et martyrii victorias ediderunt. **464**, 7.

Actinosa dicitur et quamobrem. **29**, 16. Muri Hierusalem conventus ejus sunt toto orbe fundati. **106**, 83. Imago est cœlestium. **26**, 9.

Ecclesia in nocte sæculi monstret tibi viam. **202**, 26. Super omnes conventus Ecclesia Dei refulget. **494**, 7. Sola illa, non alia congregatio, dicere potest: Teneo mandata tua omnia novi et veteris Testamenti. **781**, 33.

Qui ministerium sacerdotale suscepimus, non solum pro nobis, sed etiam pro Ecclesia Domini sustinere fortiter passiones corporis debemus. **265**, 32.

ECCLESIÆ CLAVES. Accepimus Spiritum sanctum, qui non solum nostra peccata dimittit, sed etiam nos facit sacerdotes suos aliis peccata dimittere. **583**, 17. Potestas remittendi peccata Evangelio servabatur. **300**, 37, 38.

Si jam baptizatus errasti, Ecclesia pro te fleat, ipsa tua peccata deploret, et fleat plurimum. **254**, 10. Plerique a conversionis studio revocari solebant, quod in Ecclesia quanto sanctiora præcepta, tanto sine venia putarent esse peccata. **491**, 43.

In Ecclesia, ubi maxime misereri decet, quam maxime debet in peccatores teneri forma justitiæ. **550**, 26. Facilitas veniæ incentivum tribuit delinquendi. *Ibid.* Melius est ut unius aut alterius damnatione plurimi liberentur, quam duorum absolutione plures periclitentur. **710**, 11.

Ecclesiam qui non frequentabant, arguuntur. **692**, 45. Mane festina, et ad ecclesiam defer primitias pii voti: et postea, si vocat sæcularis necessitas, securus procedes ad tuos actus. **735**, 32. Quam jucundum inchoare diem ab hymnis et canticis, a beatitudinibus quas in Evangelio legis. **730**, 32. Plerique sunt dies, quibus statim meridianis horis adveniendum sit ad ecclesiam, canendi hymni, celebranda oblatio. **560**, 48.

Ecclesia domus est, cujus ubertas redundantia gratiarum; torrens voluptatis Spiritus sanctus. **199**, 16. Cubiculum ejus corpus est Christi. **445**, 16. Civitas Dei est. **674**, 35. Murus est qui habet duodecim portas apostolicas. **782**, 37. Cœpit in hortis esse postquam in hortis passus est Christus. **784**, 45. Frequenter comparatur gregi caprarum. **684**, 22. Cur et cœlum dicatur, et mundus, et orbis terrarum. **618**, 25.

Edom, hoc est, terrenus et callidus. **741**, 6.

ELEEMOSYNA. Quam justum ut de bonis tuis aliquid pauperibus ispergas. **548**, 22. Quid prodest misereri inopis, nisi alimoniam eidem largiaris. **626**, 44. Vilis pecunia cum conditur; pretiosa cum dispergitur. **261**, 24. Multi qui sua pauperibus donaverunt, locupletati non debent a Domino sæcularem hujusmodi exigere mercedem. **543**, 11. Nihil gravius quam ut fratres nostros pauperes superbo oculo despiciamus. **476**, 37.

ELIAS atque Elisæus ut transirent aquas Jordanis, passionum fluenta nostrarum mentis prius vestigio transierunt. **766**, 16.

ELISÆUS non putabat Deum sibi absentem, sed præsentiam ejus in beneficiis requirebat. **270**, 40. V. *Elias*.

Emendi et vendendi etsi æqualis quidam videtur contractus; unusquisque tamen viliora sibi vendit, et complacitum emit. **354**, 42.

Εμπειρικοι unde dicti. **249**, 1.

Engaddi tentatio latine dicitur. **464**, 8. Locus est in Judæa ubi opobalsamum gignitur. *Ibid.*

Ennon oculum suppliciorum interpretati sunt. **676**. 2.

ERROR nullus, ubi simplex pietatis affectus, atque omnis fidelis sensus est. **252**, 6. Graviori dignus supplicio est qui invalidum, et insipientem, et improvidum circumscripserit, persuasione erroris, aut exagitatione cordis affectum. **667**, 19.

ESAIAS. Diaboli ad quemdam prophetam, forte Esaiam, verba. **621**, 32.

Esau et Jacob figurabant populum Judaicum et Christianum. **669**, 6.

EVA. Serpentem implicavit, non se absolvit. **443**, 13. Vicissemus, si tacuisset. **282**, 3.

EVANGELIUM. Unum tantummodo est Evangelium, etsi quatuor libri sint. **330**, 38.

In Evangelio omnis veritas continetur. **720**, 37. Non solum fidei doctrina, sed etiam morum est magisterium. **750**, 33. In novo Testamento novarum virtutum præcepta cognovimus, novos hausimus mores. **302**, 3. Sit effigies ejus in tuis factis. **781**, 34.

In Evangelii bonitate melius docentur justificationes Dei, quam in Legis severitate. **573**, 16. Umbra in Lege, imago in Evangelio, veritas in cœlestibus. **294**, 25. In eo jam nobis non Legis caligat umbra, sed veritas fulget. **301**, 2.

Evangelium via lucernæ in umbra lucet idest in sæculo. **28**, 14.

Lex per occulta mysteria nuntiat Christum, non autem facie ad faciem monstrat sicut Evangelium. **545**, 16. Lex quasi figura sit nobis, Evangelium quasi lumen et signaculum veritatis. **362**, 58. Christus adjutor per Legem, susceptor per Evangelium. **669**. 23. Evangelium defunctæ Legis reparationem operatur in posteris. **364**. 64. Quod Deus annuntiavit per Prophetas, in Evangelio manifestavit, atque complevit. **696**, 7.

Evangelica in prædicatione virtus est. **601**, 12.

EUCHARISTIA. Christus corpus suum offerre manifestatur in sacerdotibus, cujus sermo sanctificat sacrificium quod offertur. **294**, 25. Mihi cibus et potus quotidie ministratur, eum dat omnibus, dat quotidie, dat semper. **716**, 27, 28. Probatum est quod Dominus noster sit cibus, sit epulatio, vel alimentum edentium. **352**, 36. Quando celebranda oblatio et sacrificium, quo Christus esurientem sui corporis epulis replet. **560**, 48. Carpis rosam, hoc est, Dominici corporis sanguinem. **640**, 2. Veni ad cibum corporis Dominici, ad illud poculum quo fidelium inebriatur affectus, corpus non titubat sed resurgit. **671**, 28. Spiritales epulæ non obesse solent, sed prodesse satiatis. **776**, 19.

Evilath terra est in qua aurum bonum, et lapis carbunculus et prasinus. **178**, 36.

EUPHRATES in Babyloniam tendit. **178**, 36.

EXEMPLUM. Plerisque justi adspectus admonitio correctionis est, perfectioribus vero lætitia. **585**, 22.

Exercitus quomodo iter conficiant. **492**, 2.

Exhortatio pro consolatione, et consolatio pro exhortatione apud Apostolum. **521**, 5, 34.

Existimatio bona pretium nostrum est. **422**, 21.

Exsilio duriora claustra carceris in sæculo sunt. **732**, 23.

F

Febris si exæstuat, medicus ipsum potum sitientibus negare consuevit. **213**, 18.

FIDES. Aliud est in mandatis Dei credere, aliud mandatis credere. **571**, 12. Propugnacula fidei gesta sunt Christi. **522**, 33.

Fidei partus, bonus dolor est, quo Christus in Ecclesia formatur et nascitur. **203**, 28. Quanti nobis præsidii sit fides nostra qua vivimus. **304**, 11. Non in forensi sermone sapientiæ, sed Dei virtute firmatur. **601**, 12. Ecce amat libertatem fidei, qui libertatem dedit. **510**, 46.

Fides nos ab irrationabilium pecudum comparatione secernit. **740**, 2. Virtutum omnium stabile fundamentum est. **313**, 4. Fidei radix est spes. **670**, 27. Virtutes sine fide folia sunt: videntur virere, sed prodesse non possunt. **180**, 41.

Fides vera ubi est, ibi veri luminis gratia. **561**, 51. Ibi et initium et finem habemus. **741**, 3. Christus illuminat fidei claritate, resurrectionis suæ gloria, et divinorum operum potestate. **696**, 8. Fides sapientes fecit. **685**, 24. Fide tangitur Christus, fide Christus videtur. **330**, 39; **473**, 29. Grandis ejus clamor. **726**, 8. Credentibus in Dominum est in Domini misericordia consolatio. **706**, 2. Fides nos Deo repræsentat. **215**, 20.

Fide nihil pretiosius. **261**, 24.

Fides peccatum minuit. **101**, 63.

Pretium nostrum est, quæ omnes homines Christo adquisivit. **422**, 21. Suffragabitur ad veniam, etiam si qua in operibus offensa sit. **779**, 26. Eam si servaveris, etsi mortuus fueris sicut serpens, et tu resurges. **252**, 8. Maluit Deus ut salus hominis fide potius quam operibus quæreretur, et quam ob causam. **341**, 14. Si quis non credit in Christum, generali beneficio ipse se fraudat. **564**, 57. Qui calorem fidei non habet, tolerabilius illi fuerit fidem non accepisse quam neglexisse. **457**, 25.

Fides plebis plerumque constantior est quam divitum ac sacerdotum. **699**, 17.

Fides sit tibi itineris tui prævia. **644**, 11. Janua nostra est, quæ totam domum, si fuerit robusta, communit. **613**, 14. Nulla patria verior, quam fides. **694**, 2. Cœlum et terra transibunt, fides autem permanet. **290**, 17.

Fides credentium principalis est, confessio exsecutionis. **283**, 4. Perfecta Christi confessio et animi quærit devotionem, et vocis professionem. **756**, 49.

FILII ex Patre generatio non habet tempus. **729**, 17.

Filius etsi suscepit quod non erat, non desinit tamen esse quod erat. **148**, 64.

Vultus est Patris. **753**, 29.

Filius cur nihil a se faciat. **750**, 32.

Filius Dei Angelus angelis factus est, prophetis propheta. **198**, 18. V. *Christus*, V. *Trinitas*.

FILII. Liberorum amor plurimos a martyrii consummatione sæpe revocavit. **667**, 18. Cur asperioribus exerceat pater filium, quam dominus servulum. **646**, 15.

Filios Scriptura sacra pro operibus frequenter declarat. **47**, 14.
FINIS quid sit. **413**, 1. Ille verus est finis, qui non unius erit finis sed omnium. **289**, 16.
Firmamentum cur inter aquam et aquam Deus esse præceperit. **315**, 21.
Fœnus. V. *Usura*.
Fraus bona, quæ vitam furatur æternam. **742**, 6.
Funibus utuntur qui terminos metiuntur agrorum, et possessionum spatia disterminant. **556**, 40.

G

Gaudium fructus est Spiritus Sancti. **103**, 72.
Gemitus qui bonus sit, et primum Spiritus sancti donum. **268**, 37.
Genetliaci in cœlum os suum ponunt et quomodo. **57**, 12.
GENTILES Deum suum in antris et specorum habitaculis requirere videbantur. **390**, 24. Ager qui morte emptus est Christi ad sepulturam eis profecit. **418**, 13. Tolerabilior causa illorum quam Judæorum. **457**, 25. Arguuntur qui sub imperatoribus Christianis veniebant in Ecclesiam, et Christianos se esse simulabant. **756**, 49. Multi ex iis habent misericordiam, habent sobrietatem, sed fructum non habent, quia fidem non habent. **180**, 41. V. *Fides*, et *Matrimonium*.
Gervasii et Protasii festus dies. **516**, 16.
Gimel tertia littera secundum Hebræos, latine retributio dicitur. **462**, 1.
Gloria bona Christo esse subjectum. **670**, 7. Non portio unius coronæ, sed præmium omnium coronarum est. **665**, 11. Si opprobrium Christi gloria est, quanta est gloria ejus. **508**, 41. Gloria sæculi non descendit cum peccatore, sed gloria virtutis adscendit cum innocente. **411**, 24.
GRATIA Dei. Nemo sine vero Jesu potest incerta sapientiæ et occulta comprehendere. **400**, 21. Quia hæreditarium iniquitatis glutinum mentibus inhæsit humanis, opus est liberantis auxilio. **488**, 22.
Gratia commendatur privilegio operationis æternæ, et protectionis dignatione cœlestis. **14**, 18. Doctrina cœlestis potest commutare vitiosos affectus, et operatio divina sacrilegis pectoribus studia pietatis infundere. **104**, 76.
Gratiam dedit Deus, reformavit naturam. **659**, 42. Omnis creatura quæcumque bona habet, accepit a Christo. **672**, 30. Salutis medicina vulneri quæritur, gratia sanitati. **448**, 3. Ubi gratia, non utique merito operum nec justificatione virtutum, sed liberalitate donantis, electione redimentis salvamur. **356**, 48. Qui totum ad gratiam refert, terram repromissionis possidebit. **339**, 12. David non suæ virtutis putat esse, sed gratiæ cœlestis, si non deseratur a Christo. **278**, 55.
Ad gratiam Christi vocatur omnis anima. **385**, 12. Ut sine pretio redimatur a crimine. **402**, 2.
Gratia Dei beatiores nos facit quam nostra innocentia. **275**, 47. Mensura Legis est, superabundans autem gratia. **360**, 57. Excludit fervorem gratiæ sæcularis gratiæ fervor æternæ. **763**, 10. Spiritalis gratia ab omni superfluorum labe mundavit. **685**, 24. Deus sine labore nostro, non ex operibus, sed ex fide per gratiam suam nobis peccata donavit. **331**, 1. Lucet Deus super justos per gratiam, super injustos per misericordiam: illis mercedem meritorum tribuens, istis peccata dimittens. **451**, 9. Qui suo peccato pereunt, misericordia Domini liberantur. **749**, 29.
Ipse tibi es vel injuriæ auctor vel gratiæ: operatio divina nihil errat. **371**, 79. Plerumque derelinquit Deus quos vult probari, penitus autem derelinquit quos deserit. **446**, 18. V. *Christus* et *Deus*.
GRATITUDO. Nec die, nec nocte, nec ullo tempore a gratiarum actione debemus vacare. **562**, 52.
GRATIANUS Imperator a suis destitutus ac proditus. **420**, 17. Calumniis et dolis circumventus. **422**, 21 et seq. Ei sepultura negatur. **424**, 24.

H

Hæreses omnes dum se impugnant, in se recurrunt. **151**, 70. Falsam habet imitationem qui fidei non habet veritatem. **47**, 16.
Hæretici impugnatores sunt fidei, veritatis inimici. **639**, 6.
Hæreticorum feralis doctrina insaniæ sunt falsæ. **302**, 4. Imperfectum tentare potest, non potest supplantare perfectum. **608**, 29. Madianitis est ejus perfidia. **710**, 11. Hæretici lupis comparantur.
He littera latine significat est, vel vivo. **492**, 1.
Heptateuchus quid significet. **764**, 12.
Heredis humani damnum est descriptio coheredis, sed indivisa est Christi hereditas. **658**, 41.
Hereditas Adæ hereditas criminum; hereditas Christi hereditas virtutum: illa nos obligavit; hæc solvit: illa oberatos delictorum fœnore adjudicavit inimico; hæc redemptos titulo Dominicæ passionis Christo adquisivit. **658**, 41.
Remissio peccatorum hereditas Christi est. **659**, 42. Mala Evæ successio totum hominem devorabat; præclara Christi hereditas totum hominem liberavit. **658**, 41.
Herodias in nece Johannis Baptistæ iniquitatem pravis artibus quæsivit. **196**, 13.
Het interpretatione latina dicitur pavor. **539**, 1.
HIERUSALEM, a Romano exercitu triumphata, injecto flagravit incendio. **765**, 14. In Hierusalem standum; de Babylone fugiendum. **170**, 26.
HOMO pretiosissimum est opus Dei. **573**, 6 et seq. Habet aliquid quod angeli non habent. **587**, 14.
Verbum non ad imaginem sed imago Dei; homo non imago sed ad imaginem Dei. **549**, 23; 582, 16. Nec vult suum esse quod corruptibile atque terrenum qui ad imaginem et similitudinem Dei meminit se esse creatum. **334**, 4. Illum gloriosum virtus facit, fides rarum, imago pretiosum. **579**, 10. Eumdem Deus creavit in incorruptionem; sed homines a naturæ munere deviantes, obnoxios fecere se morti. **183**, 48. Evanuerat rerum natura, nisi qui ea uteretur divina providentia esset adjectus. **578**, 7.
Ante Legem nesciebant homines quod luti corruptione sint resolubiles, et limo durescente formati. **636**, 20.
Homo comparatione angelorum mutum videtur esse jumentum. **62**, 26.
Homo qui non intellexit, comparatus est jumentis: qui autem intelligit comparatur angelis. **410**, 20. Avis est quæ de terris in cœlum debet evolare. **656**, 38 et seq. In quo animantibus ceteris præstet, vel inferior sit. **291**, 20; **728**, 14. Magnum ejus munus est mundo magis quam sibi nasci. **578**, 7.
Petitiones exterioris hominis interiorisque communes non sunt, nec omnes probantur a Christo. **210**, 13. Interior in Christo crucifixus, sepultus, resuscitatus. **224**, 37. Minorem laborem nobis exspoliatus vetus homo quam supervestitus adferet. **292**, 22.
HONOR. Ubi honorari et exaltari quis creditur, ibi, ut meatus fluminum, præteriisse citius quam venisse comprehendas. **225**, 39.
Honoranda in hoste virtus. **87**, 36.
HUMILITAS in paradiso defecit, ideo venit e cœlo. **718**, 32. Orta est de culpa. **571**, 13, 14. Etiam in Christo laudem virtutis invenit. **648**, 19. Eam didicimus non solum sermone sed actu Christi. **747**, 20. Et quomodo. **660**, 46. Illa in hoc mundo contemnitur, sed Dei judicio comprobatur. **477**, 41. Bona est præsertim si adjungatur ei devotio voluntaria. **650**, 23. V. *Christus*.
Humilitate nihil pretiosius. **579**, 10. Grande est in omnibus humilitatis tenere mensuras. **648**, 20. Justus in ea gloriatur. **742**, 7. In humilibus magis elucet gratia. **495**, 7. Potestas decipit, humilitas non destituit. **648**, 19. Nihil adfert dispendii. **746**, 18. Nihil appetendo, totum quod contemnit adipiscitur. **648**, 20. Omnis summa studii nostri est ut simus humiles, et veritatem sequamur. **741**, 3. Non mirabilis in senectute, sed rara et miranda in juvenibus. **717**, 31.
Quo quis sanctior, hoc et humilior. **32**, 22.
Cum humiliamur, peccata nostra cognoscimus, et ipsa humilitate delicta nostra purgamus. **588**, 30. Cum repleta fuerit humilitas, peccatum solvitur. **577**, 4. Humiles dum subjiciuntur a divitibus et opprimuntur, exaltati sunt, et subito refulserunt. **225**, 39. Non semper virtutis est, sed etiam afflictionis. **679**, 28. Multos crimen humiliat ad ruinam. **371**, 78. Est humilitas laboris et fatigationis; est et humilitas virtutis atque propositi. **745**, 16. Etsi perturbationis, non virtutis, sit, virtutem tamen sæpe generat. **572**, 14.
HYMNIS vere Deus laudatur, in quibus est remissio peccatorum. **437**, 3. Non desinamus circa Dei laudes, sive hymnum dicendo, sive divinam per omnia momenta gloriam concinendo. **346**, 24.

I

JACTANTIA. Insolens est etiam in integro et justo. **269**, 38. Inanis est. **745**, 15.
Jacula sæpe in ipsos qui ea jecerint, refunduntur. **218**, 25.
Ictericis animal visum, et cornu ejus prodest. **585**, 23.
Idithum fuit propheta, et psalmos cum sex filiis canebat suis. **414**, 3.
IDOLOLATRIA error est gentilium qui ligna venerantur. **549**, 23. Lignum adorant, quia imaginem Dei putant. **586**, 25. Gentiles metalla et saxa venerando

similem rigorem stuporis adtraxerunt. 630, 5.
JEJUNIUM. Sicut homo per appetentiam interdicti fructus amiserat gratiam, ita per jejunium reparari ejus virtutem oportuit. 311, 1.
Jejunium bonum operimentum est. 56, 10.
Indictum jejunium non ante finem diei frangendum. 560, 48.
Jephte suo victus est sacramento. 80, 16.
JESUS Nave figura Christi. 400, 21. Eum nominis sacri similitudo liberavit. 717, 29. V. *Christus*.
Jesus non in sua virtute, sed Christi mysterio cœlestibus luminibus imperabat. 128, 24.
IGNIS. Tripliciter ignitum eloquium Dei, vel quod mundat, vel quod accendit, vel quod illuminat. 714, 21. Ignis divinus mundat animum, consumit errorem 713, 20. Peccatum minuit, et suo culpam ardore depascit. 288, 15. Urit, ut corrigat conscientiam peccatoris: non exurit, ut perdat. 713, 20.
Ignis deputatus diabolo et angelis ejus quis? 407, 17. Omnes oportet per ignem probari quicumque, sive Johannes, sive Petrus, ad paradisum redire desiderant. 744, 12 et seq. Quomodo justi et peccatores per ignem sint transituri. 218, 26. Peccatores abyssum petunt, ubi caligo tenebrarum. 215, 21.
IMPERATORES in statuendis legibus severiores, in exigendis suppliciis misericordes esse debent. 258, 19. Tu, imperator, eripe subscriptione indulgentiæ eum qui ducitur ad mortem, et solvisti peccata tua. 557, 41. Qui coronat imaginem imperatoris, utique illum honorat cujus imaginem coronavit; et qui statuam contempserit, imperatori videtur fecisse injuriam. 586, 25.
In civitatibus bonorum principum imagines perseverant, delentur imagines tyrannorum. 61, 24.
IMPIETAS contra naturam est. 183, 47. Prima præcepta prophetæ David sunt impietatem fugere, in peccato non stare, in lege meditari. 198, 17.
Impii membra sunt diaboli. 253, 9. Cur illorum successus non mediocris tentatio est justis. 527, 10. Quomodo servata substantia eorum iter pereat. 190, 58.
Improbus in seipso coarctatur, malitiæ suæ laqueis strangulatus. 522, 32.
Impii quam miserabilis portio sit. 50, 21. Quam incredibilis extinctionis eorum celeritas. 60, 22.
In bonis imago cœlestis perseverat semper; in impiis deletur atque dejicitur. 61, 24. Non mediocris pœna impii est requiem mortis non habere. 49, 19.
Infernus. V. *Ignis*.
Infirmitas officina virtutis est, utilior quam gratia. 226, 42.
Ingenio naturali utere, ut superna adspicias, et terrena non quæras. 504, 32.
INIMICOS diligere quo sensu Christus præcipiat. 592, 41; 666, 15 et seq. Justus adversus insolentes sibi tacet, et orat. 285, 9, 10. Quomodo justus accusare se malit, quam alium, etiam a quo injuriam patiatur, deformare. 531, 18 et seq. Justi propositum longe omnibus perfectius et potentius est, intervenire pro persequentibus, et excusare peccantes. 533, 23. Bonum scutum triumphantis, ut inimicum tuum quem possis ferire, defendas. 286, 11. V. *Caritas*, et *Injuria*.
INIQUITAS. Ubi iniquitas propendet, nulla bonorum operum commutatione revocatur. 325, 47. Iniquitatis pœna acerbi fœnoris accessione differtur. 253, 13.
Plus est ut ipsa iniquitas deleatur, quam peccatum. 100, 62.
Iniquitas per lavacrum remittitur, peccatum tegitur bonis factis. 94, 49.
INJURIA. Insidiantibus non vices injuriæ reddenda. 652, 28. Vult Deus discipulos suos injuriarum esse patientes, nec referire facile, nedum ferire. 576, 3. Aliud est dignum se præmio dicere, aliud indignum injuria. 679, 10. V. *Caritas*, et *Inimicus*.
Injuriarum tempora, tentationum certamina et examina probationum sunt. 85, 30.
Injustitiam fuge quæ adhuc viventes mortuos facit. 765, 13. Injusti anima nec viventis clamat, quia Deo mortua est. 726, 8. Injustus aliis inutilis, et sibi noxius est. 193, 6. Quidquid loquitur, iniquitas est, quæ in suum refertur auctorem. 193, 6.
INNOCENTIA Deum videt. 248, 81. Non in clamore vocis, nec in forensis adsertione patrocinii, sed in conscientiæ integritate est innocentiæ defensio. 751, 35. Quandonam fructus ejus deferatur. 238, 63.
Innocens nulli nocet, in neminem peccat. 327, 35.
Intellectus Dei donum est. 584, 19; 688, 34. Thesaurus noster pretiosus intellectus est. 610, 4. Initium intellectus plenitudo est virtutis. 722, 45 et seq. Est intellectus ad mortem, sicut est prudentia ad interitum. 773, 9.
INVIDIA lenitatem naturæ concretione malitiæ vitiat. 574, 19.
JOHANNES cur vocis nomen acceperit. 234, 57.
JOHANNIS anima fusca per vitium, sed decora jam per lavacrum. 450, 8. Juvenis fuit, qui viam suam in juventute correxit. 450, 7. De morte ejus quidam dubitaverunt. 671, 12.
JOB sancti virtutem et patientiam malitia diaboli fecit esse clariorem. 647, 16. Quantæ simul coacervatæ sunt afflictiones, ut periret. 620, 29. Manus Domini ei omnia abstulit, et omnia repræsentavit. 297, 33. Ejus laus condemnatio angeli est. 260, 27.
Job fortior erat æger, quam sanus. 42, 3.
Job latina significatione confessio dicitur, vel desolatio. 576, 1.
Jordanis nomen descensionem significat. 28, 14.
JOSEPH figura Christi. 342, 16 et seq.; 355, 44 et seq.; 625, 78; 675, 16. Quam dura et aspera fortiter pertulerit. 620, 31. Eum culpa non cepit, non carcer inclusit, non Ægyptus decoloravit. 472, 27. Joseph coronam habuit castitatis, Paulus justitiæ, Petrus fidei. 664, 11.
IRA quam gravis passio sit. 213, 18. Gravis est magistra peccati. *Ibid.* Ubi iracundia, ubi tristitia gravis, non permanet ibi Verbum. 615, 18.
ISAAC figura generationis et passionis Christi. 305, 12. V. *Christus*.
Judas typus Christi. 77, 11.
JUDAS. Justus erat, cum apostolorum numero necteretur. 396, 9. Meditabatur Christum vendere, sed revocabat eum tanta Domini gratia, et quædam paternæ delinimenta pietatis. 284, 6. Latro in cruce sua regnum Domini mente conspexit, quod in convivio Christi Judas videre non potuit. 307, 17. Egrediebatur de convivio Christi ad latrocinium diaboli: egrediebatur de gratia sanctificationis ad laqueum mortis. 319, 17. Patientiam Domini ferre non potuit, qui majestatem prodidit. 307, 17. Aliqui eum excusandum putant, sed male. 221, 21. Sanctificandi alios munus acceperat. 321, 22. Se ipse proprio ore egit in mortem. 194, 8. Quæsivit avaritiam, et invenit sacrilegium. 197, 14. Figura erat infidelis populi Judæorum. 326, 32.
Judæorum decem Tribus ad Assyrios ductæ sunt; duæ autem Juda et Benjamin tamquam gravioris reæ flagitii in Babyloniam transierunt. 178, 36. In Babyloniam abducti, etsi propter peccata sua videbantur esse subjecti, tamen multo meliores gentibus habebantur. 359, 54.
Cessavit aliquando torrens profluvii spiritalis in populo Judæorum. 200, 20. Cur post Christi adventum cessaverit eorum oblatio, et sacrificium. 314, 10. Habent castimoniam, sedulitatem in lectione multam, sed sine fructu sunt, et cur. 180, 41. Cur ad arguendam eorum perfidiam signum Jonæ accersitur. 402, 25.
Judaicæ res omnes quasi parabolæ sunt, hoc est, quasi figuræ egentes solutione. 306, 56, 57. Judæus non in veritatem sed in umbram credit. 739, 43. Legem spiritalem ignorat. 630, 4. Ejus verba corporaliter interpretatur. 764, 12. In corde Legem non servat. 500, 25. Cur apud Judæos non est lex Dei. 720, 36.
Judæi jam non sunt excusabiles. 11, 13.
Judæorum populus dives, Christianorum pauper. 145, 57. Deus illis, etiamsi nolint sanari, reservat gratiam regressionis. 57, 12. V. *Ecclesia*.
Judæorum populum Apostolus ostendit jure esse ab Ecclesiæ corpore separatum. 550, 27. Deus viliorem vendidit populum Judæorum, potiorem emit populum Christianum: ille peccato venditus, hic emptus sanguine. 345, 43. Illius delicto salus gentibus. 395, 54. Zelo fidei populus gentilium vitam sibi adquisivit æternam, quam negligentia sua atque desidia populus Judæorum amisit. 711, 13. Culpa Israel profuit gentibus: fides gentium Israelitem populum liberavit. 425, 29. V. *Ecclesia*.
JUDEX bonus non voluntati suæ obtemperare debet, sed tenere quod legum est. 751, 36 et seq. Cui non licet in plurimis causis a gladio temperare; potest tamen lucrum donare pœnarum. 276, 51. Usus disciplinæ sæcularis accepit, ut unusquisque judicem suum laudet. 572, 15.
JUDICII finis justitia est; in altero veritatis custodia, in altero fructus est æquitatis. 681, 14. Terribilia sunt peccatoribus etiam humana judicia: quanto magis divina formidini sunt! 530, 17. Grave hoc judicium, cum Dominus de se postulat contra hominem judicari. 244, 72. Judicia Dei sanctos et peccatores adjuvant, sed diverso modo. 779, 26. Vide *Deus*.
JUDICIUM Christi ultimum quale erit. 186, 52. Judicium sanctis ac diaboli sociis non vult Deus esse commune. 747, 22. Triplex ordo hominum qui ultimo Christi judicio interesse debent. 188, 56. In Christi judicio nemo inno-

cens periclitabitur, nemo sceleratus eludet. **679**, 10. Cur sanctus ad judicium veniat, impius non veniat. **748**, 24. Qui in judicio resurgunt, habent spem veniæ. **509**, 45. Cur impii et perfidi qui in Christum non crediderunt, in judicio ultimo non sint judicandi. **185**, 51.

In judicando caveatur ne major pœna, quam culpa sit. **121**, 5. Sæpe majus peccatum judicii est quam ipsius de quo fuerit judicatum. Ibidem. Sicut justitia Dei magna, ita severa vindicta. **60**, 22.

Judicare de altero grave est. **750**, 31.

Necesse est eam formam in te redire judicii, quam in alium ipse decernendam putaveris. **749**, 26.

JUGUM Christi suave, si ornamenta putes cervicis tuæ esse, non onera. **403**, 6. Cur non solum tollere jugum Verbi, sed in juventute tollere debeamus. **448**, 3. Quis portet jugum illud a juventute sua. **568**, 3; **730**, 19.

JURARE indicium scientiæ, testimonium conscientiæ est. **646**, 14. Quis jurare possit. **646**, 14. Mos tactis evangeliis jurandi. **424**, 25.

JUSTITIA nulla potest locupletior esse possessio. **261**, 25. Sola est quæ aliis potius nata est, quam sibi. **193**, 7; **603**, 14. Illa vera justitia est quæ ipsis quoque defertur inimicis. **719**, 35. Soli Deo suppetit in perpetuum per omnia possidere justitiam. **719**, 35. Non possumus cognoscere quæ sit forma justitiæ, nisi cognoscamus quæ sit iniquitatis effigies. **189**, 1. V. *Deus*.

Justificatio opus justitiæ est. **573**, 16. Justificationes Domini in Hymnis, Canticis et Psalmis. **534**, 25.

Justi quæ sint proposita et agendi rationes. **529**, 14, 15. Sub oculis Domini tamquam miles sub conspectu imperatoris, et veluti in ministerio positus stare debet. **171**, 27. Ipse sibi claustrum est, ipse sibi pervigil custos. **284**, 6. Si offendiculum incurrerit, et ceciderit, sobrietatem teneat, pœnitentiam gerat, sæpe se reparet. **230**, 51. Quod conditionis est, cadit; quod justitiæ, resurgit. **230**, 51. Eo cadente, fortes trepidabunt. **396**, 9.

Justo Deus parcit, quasi conditionis fragilitate peccanti: injustum punit, quasi detestetur ingratum. **245**, 73. Eum non aliena absolvit sententia, sed sua vita. **424**, 25. Deus illum non judicat. **245**, 73. Sanat justos cum tangit eos manus divina, non vulnerat. **220**, 30. Neque peccator pœnam suæ improbitatis evadit, neque justus æquitatis suæ præmiis defraudatur. **530**, 15. Etsi in sæculo derelinquitur, a Domino tamen non derelinquitur. **234**, 58. Cur? **244**, 70.

Justo sunt laquei, quibus etsi non implicatur, tamen impeditur. **25**, 6. Advertit majus fragilitatem suam, quam injustus. **15**, 20. In Domini potestate justorum auxilium, non ruina est. **10**, 11.

JUSTUM virum videre pretiosum est. **586**, 25. Quis vere justus? **707**, 5. Cur Deus noverit justos, et nesciat injustos. **221**, 31. Quomodo possideat terram. **228**, 45. Illi omnia transeunt. **247**, 79.

Justus quomodo semper loquatur opera Dei. **480**, 46. Benedicit Dominum cum laborat, peccator cum luxuriat. **647**, 16. Justi vita fructuosa aliis, et sibi dulcis. **193**, 6. Justi vita redarguit peccatorem, quem tacita majore auctoritate condemnat, quam si clara voce loqueretur. **216**, 23. Cur facilius homines peccatorum quam justorum viam sequantur. **169**, 25. Justorum reliquiæ virtutes sunt; impiorum reliquiæ improbitas atque perfidiæ peccatum. **248**, 82.

JUVENTUS ad amorem liberior, ad lapsum incautior, ad infirmitatem fragilior, ad correctionem durior est. **692**, 45. Juvenior scire se debet, ut corrigat viam suam. **454**, 15 et seq. Sunt quidam juventute senes, et alii juvenes in senectute. **236**, 59.

K

Koph, id est, conclusio, vel adspice. **724**, 1.

L

LABOR. Creati ad laborem sumus; redempti ad quietem. **648**, 19. Laborem animæ majorem esse, quam carnis. **266**, 33. In portione divina gemitus et labores sunt. **544**, 13.

Laboris causa ignorantia est. **59**, 19. Laboris plenæ sunt viæ Domini. **48**, 17.

LACRYMÆ quam sint utiles. **704**, 31 et seq. Qui peccator est, defleat se et arguat, ut fiat justus. **706**, 1. Lacrymæ solent legationem suscipere pro delictis. **254**, 10; **269**, 38. Nescit flere qui flenda committit. **537**, 32. Lacrymæ non amaræ, sed amarus qui eas fundebat affectus. **268**, 37.

Lætitia cito infundit errorem. **175**, 32. Qui ex cognitione rationis induit lætitiam, nonnisi in exsultatione perpetua constitutus est. **500**, 33.

Lamed, id est, cor, vel servo. **609**, 1.

Laquei sunt ubi est usura est dolus. **656**, 37.

LAUDARE. Quomodo justus omni tempore circa Dei laudes debeat esse intentus. **536**, 30. Dum in peccato sumus, plene laudare Deum qui possumus? **778**, 25.

LECTIO quotidiana sit nobis pro exercitio, ut nulla tentationum nos possit perturbare congressio. **621**, 33. Lectio frequens doctrinæ munus operatur. **592**, 39.

Lepidus Sertoriusque rebelles Romano imperio. **389**, 21.

LEVITES significatur susceptus pro me, vel ipse mihi. **540**, 4.

LEX. In corde justi lex est non scripta, sed naturalis. **243**, 69. Non solum qui legem nescit, sed etiam ille qui non agit secundum legem, exsors legis est. **668**, 21. Iram legum incidere quis dicatur? **258**, 17.

Lex vetus cur non satis plena. **30**, 18.

Quomodo lex Dei veritas sit. **720**, 36. Lex primo diligenda; secundo in ea meditandum. **174**, 30.

Lex non solum agendi munus informat, verum etiam secretæ emendat mentis affectum. **529**, 13. In Lege mandata sunt, justificationes, testimonia justitiæ, præcepta. **621**, 34. Legis via stare in viis Legis. **500**, 23.

Fulgor Legis non in littera, sed in intellectu est spiritali. **702**, 26. Qui corporaliter Legem interpretati sunt, eam non custodiunt, sed prævaricantur. **545**, 15. Qui a Lege se separat, separat se a vita æterna, et a Christo. **736**, 35. Quis per omnia Legem Dei custodiat. **520**, 30.

Lex annuntiatrix Christi est. **690**, 39. Umbra est Christi. **495**, 10.

Secundum veritatem nemo ad perfectionem justificatur in Lege. **621**, 34. Infirmum fuisset Legis auxilium, nisi ipse Jesus venisset in terras. **339**, 11.

Mortua est Legis interpretatio corporalis, ubi Christus spiritalem ejus gratiam monstravit. **545**, 16. Caput Synagogæ lex mortua est, sed spiritalis ejus intellectus adstruitur. **663**, 8. Non defectus, sed plenitudo Legis in Christo qui ejus finis est. **361**, 58; **720**, 37. Quid prodest Lex, si finem Legis ignores, si mysterium nescias, si sacramenta non noveris? **630**, 6.

Lia figura Synagogæ. **732**, 24.

LIBERTAS. Volentes Christus curat, non adstringit invitos. **54**, 4.

Libidinis commotiones in lumbis sunt, quæ plerumque excitantur a diabolo. **266**, 33. Arguitur epheborum aliquis lascivus, et egregie libidinosus. **264**, 30.

LIGNUM vitæ ac sapientiæ dat fructum; hoc est, largitur et donat: ligna terrena fructum non dare, sed ferre dicuntur. **179**, 40.

LINGUA. Quomodo ea quæ Dei sunt semper loqui possimus, et debeamus. **241**, 66 et seq. Loquacitas innocentiæ virtutisque naufragium, atque incentivum prolapsionis et culpæ. **219**, 28. Laudandus qui prius vult loquenda cognoscere, quam proferre quæ sentiat. **449**, 5.

LOT uritur flammis mulierum, quem sulphurea flamma non ussit. **607**, 25.

Luctator, si genu fixerit, vel pede lapsus fuerit, pro victo habetur. **230**, 51.

Lupus si prior hominem viderit, vocem eripit; si se prævisum senserit, deponit ferociam. **586**, 24.

LUXURIA. Si caro luxuriæ moriatur atque incontinentiæ, tunc vitam resumit. **40**, 36.

M

Magister verus solus Deus est. **566**, 59.

MALITIA fons peccati. **670**, 25. Diabolus ei præsidet, virtutibus Christus. **268**, 35. V. *Culpa*.

MANDATUM Dei quam latum. **627**, 49 et seq. Sicut sunt sancta sanctorum, ita est præceptum præceptorum. **500**, 24. Cur Deus mandaverit mandata sua custodiri nimis. **447**, 14. Cur Deus statuta sua, cœlo terraque testibus, sanxerit. **728**, 15. Nimium mandare providentiæ atque cautelæ est. **710**, 9. Deus infirmis dare non debuit perfecta præcepta, quæ sustinere non possent. **683**, 18.

Custodire mandatum necessitatis plerumque est et timoris; diligere caritatis. **758**, 55; **769**, 23. Quam pretiosum est custodire Domini præceptum, et præcepti ipsius scire mysterium. **440**, 7. Qui facit mandata Dei, justificat Deum. **480**, 47. Observatio mandatorum Dei naturæ ipsius auget gratiam. **141**, 9. Si quis unum mandatum custodiat, et aliud prævaricetur, nihil ei prodest. **444**, 15.

Mandragoræ mares et feminæ. **732**, 24.

MANICHÆUS. Heresis Manichæa prophetas non suscipit. **781**, 33. Manichæus non ambulat in via. **440**, 8.

MANICHÆI. Impugnantur Manichæi di-

centes alterum Deum esse veteris, alterum novi Testamenti. 151, 70 et seq. Manichæus et Valentinianus redarguuntur, qui ajunt Christum non esse filium David, nec suscepisse carnem. 130, 27 et seq.
Manna erat panis Eucharistici umbra 716, 27.
MANSUETUDO omnibus grata est, quæ vulnera interiorum curat animorum. 401, 1.
Mansuetus quis sit. 216, 22.
Mara, idest, amaritudo. 494, 5.
Marcionista Legem non suscipit. 630, 4.
MARIA nubes erat secundum hæreditatem Evæ: levis erat secundum virginitatis integritatem. 493, 3. Christum non parturivit, sed peperit. 397, 11.
Marius pugnavit adversus Cinnam, et in utraque parte Romanus fusus est sanguis. 389, 21.
MARTYR gratis persecutionem patitur, et qua ratione? 762, 7. Martyres timorem pœnarum excluserunt amore martyrii. 567, 2. Qualis vox martyris Christum non erubescentis. 522, 33. Tolle persecutiones, et martyres desunt. 647, 17.
Fides principium Christiani est, plenitudo autem Christiani justitia in martyrum passione. 759, 57. Trepidatio martyris fiduciæ viri constantis æquanda. 762, 8.
Martyres Christi in occulto multi sunt quotidie, et Jesum Dominum confitentur. 756, 47 et seq. Tempus martyrii, quando ea quæ divina sunt, omni caritati necessitudinum sunt præferenda. 668, 20.
MATRIMONIO. Plerique gentiles uxoris ducendæ gratia, quæ a Christianis parentibus negabatur, fidem Christi ad tempus simulaverunt profiteri. 756, 48.
Conjugium. Cur is qui uxorem acceperit, innectit sibi vincula mentis. 474, 32.
Matthæo Persia patuit. 389, 21.
Maximus imperator Pilato sævior, Gratiano sepulturam negavit. 424, 26.
MEDICINA de vulnere sumpsit exordium. 249, 1. Ferventibus vulneribus molliora medicamenta consuevit adhibere, quibus dolorem mitiget. 271, 42. Contraria studiosis divinæ cognitionis præcepta sunt medicinæ. 778, 23. Eam pauci profitentur, plurimi tamen remedia ejus aliqua scire se dicunt. 206, 3.
Medici unde sic dicti. 249, 1. Medicorum pueri qui dicantur? 206, 3.
Medicus ac medicina Christus est. 251, 4; 330, 39; 724, 2. Non est medicus iste de terris, qui omnes curat infirmitates, et populos integros sanat. 471, 23. Vir sapiens ipse medicus est tibi. 288, 15.
MEDITATIO Scripturæ maxime sacerdotibus necessaria. 592, 39. Exerceamur indefesso illius usu, et cur? 619, 28. Cur tota die in Lege meditandum. 632, 7. Qui salutem Dei quærit, die ac nocte meditatur in Lege. 778, 23. Ei qui in Lege meditatur, semper dies est, et lumen sine defectu. 632, 8. Meditatione mandatorum cœlestium operis boni usu inolescit. 523, 35. Cur lex Dei meditatio est: huic præsto sunt misericordiæ, ut vivat in æternum. 592, 39.
Mem significat viscera, vel ex ipsis. 628, 1.
Mendacium omne sitim habet; veritas ubertatem. 419, 14.
Mentis quando hymns fit. 138, 43.
MENSES ab initio lunæ veteres observare consueverant. 344, 19.
MERCEDEM ab ipso cui servieris, petere non insolentis arrogantiæ, sed innocentis est conscientiæ. 462, 3. Serva futuris mercedem tuam, et istius sæculi opprobria incrementa mercedis tuæ cogita. 767, 18.
MERITA. Relevantur solutione pœnarum, qui absolvuntur commendatione meritorum. 706, 2. Non secundum merita nostra, sed secundum misericordiam Dei cœlestium decretorum in homines forma procedit. 754, 42.
Militem Christianum qualem esse decet. 298, 35.
Miserum nemo eum qui sit justus, appellet. 65, 32.
Misericordia justitiæ portio est. 548, 22. Est justa misericordia et injusta. 550, 25 et seq.
Oleum misericordiæ sanat ægrotos. 642, 7. Pretium nostrum misericordia est, quæ nos redimit a morte. 422, 21. Esto misericors, ut invulnerabilis maneas; vel curare te possis, si fueris vulneratus. 217, 24. Quod alteri contuleris, tibi solvis: quidquid a te procedit, in te recurrit: et quidquid profueris, tibi proficit. 579, 10.
Omnibus inopibus debetur, sed major cum ex divitibus atque nobilibus in ultimum statum aliquos ærumna dejicit. 694, 4. In psalmo quadragesimo et in Evangelio misericordia coronatur. 166, 19. V. *Eleemosyna*.
Misericordia hominis in proximum suum; misericordia Dei in omnem carnem. 750, 29. Misericordia Dei cum judicio, et judicium cum misericordia: neque sine judicio miseretur Deus, neque sine misericordia judicat. 753, 40.
Moduli dicuntur ornamenta pretiosa, quæ suspendi matronarum cervicibus solent. 700, 19.
De monasteriis qui exierant nonnulli arguuntur. 229, 49.
Moralia prima sunt, secunda mystica: in illis vita, in his cognitio. 437, 2. Verborum moralium pungunt mella, non lædunt. 638, 25. V. *Scriptura*.
Morum grandis adsuefacienda maturitas, quæ vincat naturam. 718, 31.
Mors nemini nocet: utinam vita non noceat. 765, 13. Magis peccati fuga, quam morientis est detrimentum. 420, 17. Christus adscendit crucem, ut doceret mortem non esse metuendam. 501, 26. Cur mortuus præfertur viventi, et mortuo is qui natus non est. 706, 3. Mors honesta redemptio vitæ est etiam decoloris, aut innoxiæ firmamentum. 277, 52. Justo non naturæ finis, sed culpæ est. 421, 19. Propior est saluti, qui moritur, ut resurgat, quam ille qui vivit, ut moriatur. 277, 52.
Mors tentat, et vita tentat. 767, 18. In Christo mori arduum et gloriosum. 372, 81. Nonnulli philosophi disputaverunt obesse improbis absolutionem, prodesse mortem. 706, 3. Vetus erat sententia, ut qui se ligasset in terris vinctus migraret a corpore. 300, 37.
MOYSIS venturi Doctoris figura fuit virga. 471, 24. Gracilis voce ipse loquebatur, et plus omnibus a Deo audiebatur. 726, 8. Quotidie clamat in Ecclesia, et a solis Judæis non auditur. *Ibid.*
Moyses precabatur; Christus operabatur. 717, 29. Putavit Deo possibile esse, ut corporeis oculis faceret id quod est incorporeum, comprehendi. 546, 17; 703, 28. Totam divinitatis plenitudinem non vidit. 377, 91. Cur terram repromissionis non introierit? 768, 20. Cur semper præliatus est? *Ibid.*
Vilis sibi videtur mulier ad pretium, sed fortis ad vitium 124. 12.
Multiloquium. V. *Lingua, et Silentium.*
MUNDUM. Qui mundum condidit, tuetur accolas mundi. 724, 2.
MUNDUM et sæculum fugere quid sit? 249, 2. Mundum hunc si fugias, et ipse te effugiet. 247, 79. Supra mundum suos voluit Christus esse discipulos. 665, 11.
Hæc terra captivitatis est, alia terra libertatis: ista peccati, illa quietis æternæ: vallestris ista, illa cœlestis. 226, 41. Quomodo qui temporalia sequuntur, similes sint uxori Lot. 350, 33, 34.
Quam multa sint vincula in hoc sæculo. 474, 32. Lubricum est sæculum: cito labimur. 220, 30. Plenus est orbis terrarum remediis, quia plenus est laqueis. 442, 12.
Mundum fugisse magis est gratiæ, quam subjecisse. 47, 15.
Qui domesticus est Dei, exsul est mundo; qui conversatur in cœlis, peregrinus est in terris. 535, 28. Qui transit de hoc sæculo, magnum visum videt. 229, 47. Qui sint mortui sæculi? 244, 72.
MYSTERIUM. Peccat Deo, qui commissa sibi secreta mysteria putaverit indignis esse vulganda. 458, 26 et seq. Fidus mysteriorum interpres tacendo plus Christum prædicat. 487, 18. Solus Christus mentem aperuit humanam ad cognoscenda mysteria. 428, 34. Mystica præstant moralibus. 180, 42. V. *Scripturæ*.

N

Naason, idest, serpentinus. 461, 34. Figura est Christi. 461, 35.
Nabuthe inter sanctos habetur, et qua de causa. 214, 19.
Virtutis quam nobilitatis major est gratia. 133, 33.
NOE. Quid dormiens et nudatus figuraverit? 303, 6. V. *Vinum*.
Nomen est quo proprie unusquisque significatur, quod ei non sit commune cum ceteris. 345, 20.
Nosce te ipsum. 579, 10. V. *Cognitio et Homo*.
Novatianus in lapsu, nos in remissione: ille in impœnitentia, nos in gratia. 300, 37.
Nubis columna typus Christi. 493, 3.
Nudum quod erubescis te esse culpa docuit, non natura. 426, 32.
Numerus est quietis. 524, 1. Octavi numeri perfectio. 436, 2.
Nun, id est, unicus, vel pascua eorum. 640, 1.
Nuptiæ. V. *Conjugium et Matrimonium*.

O

OBEDIENTIA. In paradiso orta est inobedientia: ideo obedientia cum Salvatore descendit. 718, 32. Christus obedientiam præ ceteris debuit reformare, et quamobrem? 414, 4.
Obedientia que ex eo nascitur ex quo humilitas, et in eo desinit. 136, 39.
OBLATIO. In quo te offerre debeas Christo? 753, 55.
OCULORUM dolor collyrio sanatur. 410, 22.

Ex oculorum conspectu aut bona, aut adversa generantur. 677, 6. Hinc sæpe tentamur. 677, 3. Oculi est ut intuendi officio fungatur: tuum est cavere quod videris. 677, 2. Qui sint oculi mentis? 593, 7 et seq. Ipsi totum hominis corpus illuminant. 371, 79.

Opprobrium sustinere prodest magis quam refellere. 296, 31.

OPERA. Sicut lilium fulget, ita splendent opera sanctorum. 494, 7.

ORANDUM quomodo, quando, quid? 766, 15. Quomodo semper orandum. 729, 18; 736, 33. Nocte et mane imprimis orandum. 729, 18; 731, 22; 734, 30 et seq. Non satis est dies ad deprecandum: surgendum est nocte, et media nocte. 550, 45. Qui orat redimitur, si pie intendat orationibus, et in oratione assiduus sit, diem præveniat, noctem frequentet. 240, 65. An nescis quod primitias tui cordis ac vocis quotidie Deo debeas. 731, 22. Ubi mens humana turbatur, et certaminum dura atque aspera nos fatigant, Domini auxilium postulandum est. 198, 18.

Qualis sit justi oratio. 463, 4. Quæ sit præclara illa oratio et gemitus quem non despicit Deus. 268, 35. Est interioris clamor affectus, qui auditur e cœlo. 696, 9. Ea divinum sibi precando adsciscit auxilium. 679. 11. Qui meditatur justificationes Domini, semper humiliatur. 672, 30. Si oramus sermone, compatiamur et mente. 501, 27. Volare facit orationem bona vita, et dat alas precibus spiritales, quibus sanctorum ad Deum evehatur oratio. 771, 5 et seq. Cum oras, magna ora, id est, quæ æterna sunt, quæ divina, quæ cœlestia. 727, 11. Non audit Deus, nisi quod dignum suis ducit esse beneficiis. *Ibid.* Quando vult Dominus ignoscere, dat gratiam et fiduciam deprecandi. 256, 15.

Orationis dignitates sunt. 775, 15. Bonum scutum infirmitatis est. 304, 11. Ii qui perfectiores sunt, appropinquat Deo: sequentis autem ordinis justi viri satis habent, si eorum appropinquet oratio. 772, 6. Adversarius etiam orantibus frequenter sæculares offundit cogitationes. 776, 20. Deprecatio in peccatore laudabilis. 269, 38.

Ordinem nescire faciendi, etsi noveris quid facias, non est perfectæ cognitionis. 485, 12.

ORIGENES multorum interpretationes Scripturæ diligenti discussit indagine. 487, 16.

Osculum est pignus pietatis et amgine 307, 17.

Otia periculosa securæ esse virtuti. 607, 25.

P

Πάλη Græcorum, lucta est Latinorum. 233, 56.

Pane Angelorum, et aqua refectionis non indiget, cui Spiritus sanctus est requies et perfectio. 237, 61.

Paradisi gratia non uno die quæritur, nec duobus aut paucis mensibus, sed quæritur semper, et quæritur per omnia. 499, 29. V. *Beatitudo.*

PASCHA. A Paschate usque ad Pentecosten vacant jejunia, laus dicitur Deo, alleluja cantatur. 39, 42. V. *Pentecostes.*

PASSIONES. Quomodo securitas, ubi diversarum pugna est passionum. 698, 14. Rara virtus, et difficilis passionum tolerantia. 627, 49.

Pastor non videtur custodire pecus, qui eligere pabula profutura non noverit, lupos cavere, canibus vallare ovilia sua, nesciat potum, cum opus sit, ministrare. 638, 26.

PATIENTIA humilitatis indicium est. 576, 3. Si spem auferas, non potest perpetua esse patientia. 670, 27. V. *Injuria.*

PAULUM præfigurabat Benjamin. 516, 17. Cecidit persecutor, et surrexit Evangelii prædicator. 297, 33. Paulus doctor gentium electus. 263, 28. Cavebat ut poterat, ne post suscepta baptismi sacramenta peccaret. 508, 41. Non de scientia, sed de ignorantia gloriatur: quod scientiæ est, negat: quod caritatis est, confitetur: quod alienum est, adtollit; quod suum est, negat. 225, 40. Videbat æterna, ubi cœpit corporalia non videre. 599, 8. Quomodo illa audierit, quæ postea ipsi non licuerit loqui. 226, 41. Quomodo in omni certamine est probatus. 233, 56. Quos arguebat, eos contristari volebat usque ad pœnitentiam, non usque ad mœstitiam profundiorem. 531, 18. Quam recte Domini pecuniam fœneraverit. 227, 43.

PAUPERTAS bona si a pietate procedit, et virtutum exercitatione suscipitur. 378, 93. Facilius Deo quam thesaurus acceptior est. 476, 37. In paupertate et divitiis tentamenta sunt. 554, 37 et seq. Sæpe frangit sanctos inopiæ deformitas, quos mortis formido non fregerat. 655, 35.

PAUPERTAS. Non est pœna peccati. 59, 17. Quæ paupertas bona sit, nec fugienda. 145, 57.

Qui irridet pauperem, exacerbat eum qui fecit illum. 587, 26. Pauper ille irridendus et exsecrandus videtur, cui tamen portio in cœlo est. 542, 8. Quam injuste in ipsa Ecclesia plerumque justus contemnatur, qui facultates suas pauperibus dispensavit. 767, 18. Paupertas Christi. V. *Christus.*

Pauper mysticus quis. 227, 44. Est in moribus paupertas bona. 314, 5.

PAX virtutis totius finis est, et corporeæ ipsius fortitudinis; ut confecto bello, pacem reformet. 167, 17. Christus dedit pacem, qui animorum bella sedavit. 216, 22. Ubi pax, et multa pax, ibi crux Christi non opprobrio, sed saluti est. 698, 21, Periculosa aliquando pacis otia. 606, 22.

PAX. Una est quæ offendiculum habet, et altera quæ non habet. 55, 6.

PECCARE est deviare ab eo quod est secundum naturam. 183, 47. Nisi Dominus ignoscat, nemo salvus esse potest, quem ipsa noxiæ conditionis hæreditas adstrinxit ad culpam. 295, 28. Adamus vitii hæreditatem ad nos usque transmisit. 371, 77. Alia iniquitas nostra, alia calcanei nostri, in quo Adam dente serpentis est vulneratus, et obnoxiam hæreditatem successionis humanæ suo vulnere dereliquit. 404, 8. Peccatum erat caro secundum illud quia hæreditario erat damnata peccato. 518, 21. Regnum peccati mortis est regnum, quod diu toto orbe prævaluit. 387, 16.

Antequam nascamur, maculamur contagio; et ante usuram lucis originis ipsius excipimus injuriam. 96, 56. Per naturæ successionem, culpæ quoque ab uno in omnes transfusa successio est. 151, 71. In illo nudata est omnis humana conditio per successionem naturæ, non solum culpæ, sed etiam ærumnæ obnoxia. 137, 41. Vitium traxit conditio; infecit culpa naturam. 126. 19.

Nemo sine peccato. 79, 15; 83, 24. Quomodo manifestum sit nos omnes esse sub peccato. 95, 53. Culpam incidisse, naturæ est: diluisse, virtutis. 79, 15.

Peccata mortalia. 105, 77. Quam misera conditio hominis, qui putat peccata sua Dei cognitionem fallere posse. 8, 6. Peccata meritum oblivionis Deo infundunt, ut obliteret eos quos indignos sua visitatione cognoverit. 32, 22. Plerique in suis lapsibus gloriantur, et putant ea laudi esse quæ crimini sunt: sed mutis animantibus æstimandi sunt deteriores. 92. 46.

Peccata quomodo puniuntur. 80, 15.

Justos sequuntur peccata, non præeunt: injustos præcedunt. 83. 24. Injusti sicut paleæ ventilantur; justi sicut triticum. 49, 18.

Peccator culpam fateatur, impius ingemiscat, justus non se extollat. 15, 19.

Quomodo justificat Dominum is qui peccatum suum fatetur. 95, 53 et seq. Hoc bonæ mentis est, vulnus sentire peccati. 92, 47. Immedicabilis est ægritudinis, non sentire vulneris acerbitatem. *Ibid.* Non cognitio improbitatis, sed societas criminosa est. 35, 27.

Quos Deus redemit a peccato, auget in præmio. 126, 20. Peccatum donatur per gratiam, deletur per sanguinem crucis, tegitur per caritatem. 100, 62.

Ille qui errorem suum non agnoscit, insanit, furit, desipit. 92, 47.

Negare hoc, sacrilegium est: confiteri Deo, impunitatis est remedium. 779, 27. Homo potest uni alicui vulneri non patere, ut puta, injustitiæ, intemperantiæ, impudicitiæ; aliis autem vulneribus patet. 277, 53. Plerumque peccata hujusmodi sunt, ut si alterum declines, incurras alterum. 692, 45. A te non exigitur ut peccatum non facias, sed ut non maneas in peccato quadam statione diuturna. 168, 22.

Peccatorum tres species sunt, cogitationis, operationis, permansionis. 167, 20. Peccata non voluntaria et fortuita. 467, 17. Peccata quæ gravia sunt et manifesta, sine ulla dubitatione merguntur: que autem leviora sunt, bonis operibus sæpe relevantur. 356, 47. Si hinc peccata gravia portaveris, illic requiem non habebis. 249, 2. Inveniabilis qui laboraverit, ut malum quod quæsierat, inveniret. 196, 12. Vel exigua scintilla peccati incendium grande excitat. 171, 27. Is qui ad imaginem Dei est, sine peccato esse debet. 245, 73. V. *Culpa.*

Gravat conscientiam memoria delictorum, nisi medicina poscatur. 279, 57. Non est pax animæ virtutibus, quando ante oculos nobis nostra peccata concurrunt. 263, 28. Semper nobis peccatum nostrum tamquam malus exactor occurrit, vel tamquam improbus fœnerator conveniens debitorem 194, 8. Rei sumus sine accusatore, sine tortore cruciamur, sine vinculis adstringimur, sine venditore vendimur. 263, 28.

Peccare cogitantem Deus videt. 442, 12. Peccantem vident Deus, angeli, diabolus et ministri ejus. 448, 13. Sicut

Deus justorum bona respicit, ita et peccatorum occulta deprehendit. **262**, 26. Metueres non dicam facere, sed loqui, aut etiam cogitare quod pravum est, si Deum tibi præsentem adesse crederes. **442**, 10 et seq. Iniquitas quo putatur occultior, eo frequentior esse consuevit. **529**, 13. Non est Christi, nisi qui est alienus a crimine. **624**, 41. Cur Christus in anima peccantium non intret. **268**, 35. Non repellitur a Domino, sed ipse se repellit. **347**, 25, 26. Non refugit peccatores salus, sed ipsi salutem. **749**, 27.

Plerique eo sunt detestabiliores, quod cum tanta crimina committunt, non confundantur. **592**, 41. Quam mali sint quibus virtutes probro sunt, peccata laudi. **173**, 29. Injustitiam plerique pro laude profitentur. **202**, 25.

Gravior adversarius nobis nostra culpa est. **263**, 28. Cur omnis culpa velut adversario nisu de loco dejicere, et de proprio statu mentem movere consuevit? **421**, 19. Quot peccata, quot vitia, tot reges. **757**, 50. Tantam vim habet inveterata consuetudo peccandi, ut excludat naturam, et immedicabilis inveniatur. **171**, 27. Sunt qui viventes sepulcro sunt circumdati, et repleti mortuis. **188**, 55. Quantæ stultitiæ sit majestatem irritare divinam. **208**, 8. Homo peccato nomen hominis amittit, et fit serpens, mulus et bestia. **580**, 11. Peccator Deum laudare non potest. **778**, 25. Peccatum gelicidio comparatur. **602**, 15.

Imperfecta anima peccati tantummodo judicium declinare desiderat, perfecta vero meritum regni cœlestis adquirere. **683**, 19. Cum peccamus, in opprobrium tradimur adversario; ut ille nos quasi inimicus in die judicii accuset et prodat. **296**, 30. Omne peccatum semen inimici est. **400**, 20. Justitia remittat iniquitates, fortitudo timorem, temperantia impuritates; ut perpetua fiat remissio peccatorum. **490**, 26. V. *Ecclesiæ claves*.

Remissione peccatorum quis dulcior fructus esse potest? **496**, 12. Sæpe videmus aliquos qui ante negligentes fuerant Christiani, peccato aliquo commisso, fieri diligentiores, et ex illo per pœnitentiam evadere solere perfectos. **254**, 11. Felix ruina quæ reparatur in melius. **308**, 20. Qui sine peccato est, subjectus est Christo, et quare. **211**, 16. Nisi remissum peccatum hic fuerit, non habebimus requiem: si requies non fuerit, non erit vita æterna: si vita æterna non fuerit, non erimus. **300**, 38.

Perfectio et plenitudo Christi est portio servulorum. **783**, 42.

Perfectio. Finis disciplinæ nostræ et studiorum perfectio est. **60**, 20.

PERFECTUS est qui malitiam nescit, nec dolum novit. **248**, 81. Non est perfecti exspectare, sed exspectasse. **501**, 1. Non hic perfecta vita est, sed in umbra. **505**, 36.

PERFIDIA. Graviora ejus arma sunt quam pugnæ. **712**, 18.

PERSECUTIO ideo fit, ut fides luceat, virtus excellat, mens interna omnibus manifestetur. **260**, 21. Qui persecutorem refugit, rejicit etiam Christum defensorem. **757**, 51. Persecutores interiores multo plures sunt aliis, et graviores. **755**, 45 et seq. *Adversa Ecclesiæ* et *Martyres*.

PERSEVERANTIBUS eadem fornax aurea est, quæ ferrea est fragilibus. **743**, 11.

PETRUS merito reprehensus a Christo, quod ausus sit usurpare constantiam, nec obnoxiam considerare naturam. **396**, 9. Ubi Petrus, ibi Ecclesia: ubi Ecclesia, ibi nulla mors, sed vita æterna. **325**, 30.

Petrus merito sacerdos eligitur, qui spiritu caritatis divinæ triplici se ligavit. **343**, 17.

Petrus lapsum suum confessione caritatis abolevit. **83**, 25. Jesus respexit Petrum, et statim error abscessit. **102**, 68. Christus ubi primum intuitus Petrum vidit, et illuminavit. *Ibid.* Cur inverso suspendi poposcit vestigio **6**, 2.

Petro crux tantum gloriæ dedit, ut inversis Christum honoraret vestigiis. **768**, 21.

Pharao quo sensu maluit diaboli esse quam Dei portio. **545**, 15. Deus Pharaonem puniendo, non suæ laudis sed nostræ correctionis incrementa quærebat. **709**, 7.

Phares interpretatur divisio. **365**, 66.

PHARISÆI. A veritate divisi. **664**, 9. Nec exiguo puncto atque momento transferunt se ad intelligentiam spiritalem Legis. **365**, 66. Nihil ad interiorem hominem referunt; totum ad exteriorem et terrenum. **366**, 67.

Phe latine significat erravi, sive os aperui. **693**, 1.

PHILOSOPHI. In sermone divites sunt, fidei inopes, veritatis exsortes. **219**, 28. In sermone philosophico vanitas mundi. **601**, 12. Quid philosophiæ summus, ut ajunt, magister, cum accusaretur, interrogatus responderit? **679**, 11.

PHILOSOPHIA aliena quærit, cum sua nesciat. **773**, 9. Divinitatem quærit in statuis. **189**, 1. Non est cura sanctis axem cœli, et elementorum spatia philosophico more describere. **616**, 20.

Phison secundum Hebræos dicitur oris mutatio, et cur? **178**, 36. Illius pulchritudo, et fœcunditas. *Ibid.*

Phœnix in Arabia quamdiu vivat, quomodo moriatur, et resurgat. **728**, 13.

PIETAS quanta virtus sit. **722**, 45. V. *Deus* et *Parentes*.

Pignus. V. *Usura*.

PLATO eruditionis gratia in Ægyptum profectus est, ut Prophetarum dicta cognosceret. **707**, 4. Inde dialogum transtulit, quem scripsit de virtute. *Ibid.*

PŒNA reorum quædam absolutio est delictorum. **747**, 22. Qui veretur pœnam, custodiat gratiam. **520**, 28.

PŒNITENTIÆ magister Christus. **263**, 29. Emendare futura attentionis est humanæ; præterita damnare divinæ est potestatis. **771**, 3.

PŒNITENTIAM agere nihil prodest, nisi ita agatur ut sit. **249**, 1. In orationibus et obsecrationibus cum dolore et lacrymis exigenda pœnitentia est. **280**, 59. Plena pœnitentiæ definitio, commemoratio delictorum, et quomodo? **249**, 2. Nec honores considerandi, nec amici erubescendi, ubi pœnitentia agenda est. **276**, 51. Qui pœnitentiam agit, commoveri non debet, si quis ei peccati sui crimen objiciat. **255**, 15. Offerre se debet ad pœnam, et occurrere divinæ indignationi. *Ibid.*

Pœnitentiam gerere vera medicina est. **251**, 4. Dulcia judicia agenti pœnitentiam. **509**, 44. Laboriosa pœnitentia, suavis gratia. **292**, 22. Pœnitentia patientiam quærit, patientia mitigat delicta magna. **274**, 46. Fugit venturam iram, qui egerit pœnitentiam. **294**, 2.

De Pœnitentia libri duo ab Ambrosio scripti. **249**, 1.

POTESTAS. Plerumque non coercere delinquentes majoris auctoritatis est, quam si ulciscaris. **489**, 24. Mala potestas licere quod non liceat. **752**, 38.

Præcipitium est de altissimis cadere, in planis lapsus vocatur. **202**, 26.

Prævaricator græce a discedendo apostata vocatur, latine autem transgressor, et cur. **673**, 32.

Processionis exordium ad virtutem est abstinere a peccato. **165**, 18.

PROPHETÆ interioribus oculis dicebantur videntes. **599**, 8. Non semper prophetabant, sed cum infunderet his gratiam spiritus prophetandi. **615**, 18. In excessu mentis positi prophetabant, repleti Dei spiritu. **303**, 5. Cur ut prophetarent, psallendi peritum jubebant psallere. **534**, 26. Veritas Dei ex prophetarum oraculis colligenda. **198**, 18.

PROSPERI peccatorum successus mutare nos faciunt. **203**, 27. Plurimos supplantarunt secundæ res, quos supplicia acerba non fregerant. **620**, 31. V. *Adversitas*.

Providentia ac præscientia Dei hoc ipso amplius probatur, quod in peccato positus, successu affluit sæcularium prosperorum. **58**, 14.

Providentiæ divinæ subsidia hominibus non deessent, si Dei justitiam servare vellemus. **728**, 14. V. *Deus*.

Psallendi geminum officium. **331**, 41.

PSALMI. Ordo non quadrat secundum gestorum ordinem, et quam ob causam? **39**, 41. Psalmo L docemur quemadmodum agenda pœnitentia sit. **89**, 42. Qualis titulus LXXII psalmi. **52**, 2.

PSALMI qui titulantur in finem, aut de Christo sunt, aut ipsius Christi. **413**, 1. Quanta virtus prophetiæ in psalmis. **160**, 8. Psalmorum laudes et virtutes. **161**, 9 et seq. Quis psalmus non medicamentum est conscientiæ peccatricis? **249**, 1.

Psalmus XXI de Passione Christi est. **694**, 3. Trigesimus tertius moralis, sed trigesimus sextus diffusior et dulcior. **204**, 2. Explicatur titulus psalmi trigesimi quinti. **204**, 2. Trigesimus septimus majorem vim habet excitandæ pœnitentiæ. **249**, 1. In trigesimo et nono novum Testamentum annuntiatur. **301**, 1. Quadragesimus ex persona inscribitur Salvatoris. **166**, 19. In quadragesimo adhortatio magis virtutis fit, quam erroris depressio. *Ibid.* In octogesimo quarto evidentius Domini Jesu prophetatur adventus. **510**, 2; **511**, 3. Centesimus decimus, et centesimus undecimus adseruntur per metra esse compositi. **437**, 3. In CXVII descripta est Domini passio. **437**, 3; **440**, 7. Cur CXVIII per litteras Hebræorum digestus. **640**, 1. De Christi persona formatur. **462**, 2; **583**, 17; **640**, 1. Quantum in eo ethica præcellat. **435**, 1.

PSALTERIUM videtur in quinque libros esse divisum, et quomodo. **329**, 37 et seq. Secundum Hebræos emendatus apud Græcos Psalmorum liber. **539**, 2. In eo profectus est omnium, et medicina quædam salutis humanæ. **160**, 7. Bonum Psalterium, cum fidei vita consentit, et caro animæ, virtuti adspirat voluntas. **404**, 7.

Pudicitia. Bonum calceamentum animæ pudicitiæ est. **699**, 16. V. *Castitas.*

PUDOR. Quem commissi pudet, nescit postea aliquid tale committere unde similiter erubescat. **93**, 48.

Pudor plerumque corrector est nostri. **592**, 41. Verecundia excusat reum, pudor suum accusat auctorem. **485**, 11.

Puella sacra pio consecratur velamine. **517**, 20.

PUERITIAM virtutem esse nos docuit Christus. **231**, 52.

Purpuræ fulgor variis variorum succorum infusionibus conficitur. **91**, 45.

PYTHAGORAS unde sectam instituit, ut discipuli sui quinquennio non loquentes, tanto silentio loqui discerent. **449**, 5. David et Esaias pythagoricis antiquiores sunt. *Ibid.*

Q

Quadragesima. V. *Jejunium.*

R

RADICES qui non habent exterminantur, sicut olera vel fœnum. **214**, 19.

Raphidin, idest, latitudo judicii. **494**, 5.

Rebecca Ecclesiæ figura fuit, et quomodo. **486**, 14.

Redemptio. V. *Christus* et *Deus.*

Regnum non præripiendum, etiamsi debeatur; sed expectandum ut suo tempore deferatur. **84**, 27.

RELIGIO. Ubi religio sanctior, ibi fides veritatis est plenior. **646**, 14.

Religioni ubi exhibetur obsequium contuitu regalis potentiæ non habendum. **85**, 28.

Reliquiæ dicuntur hominis de corpore mortui, de ejus exuviis. **248**, 81.

RENOVATIO. Renovamur per lavacri regenerationem: renovamur per Spiritus Sancti infusionem: renovabimur etiam per resurrectionem. **40**, 35. Cum effunditur malitia, nova sumitur gratia, qua unusquisque renovatur. **426**, 30. Qui renovatur, semper in luce est. **374**, 83.

Resch littera interpretatione latina dicitur caput, vel primatus. **740**, 1.

Resurrectio est hæreditas Christi. **659**, 42.

RESURRECTIONIS duo genera. **187**, 54. Naturale est omnibus animantibus nasci et mori: hanc Deus homini præcipue contulit gratiam ut mortuus reviviscat. **320**, 20. Resurrectio est qua inimici omnia vincula solvuntur, triumphus omnis aboletur. **329**, 34.

In REVELATIONIBUS cur minime gloriandum sit, sed in infirmitatibus. **226**, 42.

REX non solutus est legibus, sed leges suo solvit exemplo: nec solvit potestas justitiam, sed justitia potestatem. **123**, 8. Reges nullis ad pœnam vocantur legibus. **94**, 51. Rex quamvis legibus absolutus, suæ tamen reus est conscientiæ. **105**, 77. Virtutis officium est ut etiam per pericula regali imperio voluntarii milites obtemperent. **87**, 34. Regum lapsus pœna populorum est. **145**, 56.

Rex etsi leges in potestate habeat, plus tamen Deo subditus est. **687**, 32. Rei imperatori et judicibus offerre se prohibentur. **547**, 19. Regibus non temere facienda injuria est, vel a prophetis Dei, vel a sacerdotibus, si nulla sint graviora peccata in quibus debeant argui: ubi autem peccata graviora sunt, ibi non videtur a sacerdote parcendum, ut justis increpationibus corrigantur. **272**, 43.

Rex est qui non erubescit, ne in actu reprehendatur, redarguatur in sermonibus. **522**, 34. Verus rex qui flagitiis esse nescivit obnoxius, in quo culpæ et erroris illecebra regnare non potuit. **395**, 7. Et qui corpus suum bene regit. *Ibid.*

Rahab. Illa te docere debet quemadmodum Christus sit sequendus. **261**, 24.

S

SABBATI dies erat dierum ordine posterior, sanctificatione Legis anterior. **391**, 1. Sabbatum δευτερόπροτον quid sit. **391**, 1. Secunda sabbati est Dominica dies. *Ibid.*

Sabellianus arguitur, qui dicit eumdem esse Filium Dei ac Patrem. **129**, 26.

SACERDOTES offerunt pro populo sacrificium, etsi infirmi merito, tamen honorabiles sacrificio. **294**, 25. Sacerdote benedicente, populus respondet, Amen. **328**, 36. Sacerdos summus, presbyter, minister sacri altaris quam strenue suscepto munere fungi debeant. **457**, 23. Tu, sacerdos, eripe eum qui ducitur ad mortem, et solvisti peccata tua. **557**, 41. Angelorum more nuptias refutamus. **302**, 3. Bonum in me per misericordiam et gratiam Christi, et per ministerium sacerdotii. **744**, 13. Sunt plerique simplices Domini sacerdotes, in sermone pauperes, abstinentia et virtute sublimes. **219**, 28. V. *Ecclesiæ claves.*

SACERDOTIUM. Postquam Christus advenit sacerdotes seipsos offerre cœperunt. **128**, 25. Homines cum a sacerdotibus corripiuntur, peccatum suum ingravant, dum negare cupiunt aut defendere. **75**, 6.

SACRAMENTA divina sunt bona pascua. **640**, 2. Alii in loco pascuorum, alii in privilegio sacramentorum. **199**, 19.

Sacramentorum in figura si virtus magna fuit, quanto magis in veritate eorum magna misericordia est. **90**, 43.

In Sacrificiis odor suavis Ecclesiæ est. **505**, 34.

Sade littera latina interpretatione dicitur consolatio. **706**, 1.

Sæcularis plures dominos habet, quorum vile mancipium est. **623**, 39.

Sæculum sæculari subjacet malignitati. **245**, 76. Si transeas sæcularia, pertransibis ad paradisum. **246**, 77. V. *Mundus.*

Salim ipse adscendens dicitur. **250**, 3.

SALOMON templum Dei condidit, sed corporis sui templum ipse non servavit. **125**, 16. Vulgus Judaicum existimat Salomonem venisse pro Christo. **79**, 13. Arguuntur Judæi qui eum Filium Dei et Christum dicebant. **127**, 22.

Salomon sapientiam postulavit, et in illa omnia etiam quæ non postulavit, invenit? **378**, 95. Cur in templo cantores fecerit. **534**, 26. Ille cujus sapientia totis celebratur sæculis, factus est insipiens; quia nimium amavit uxorem. **667**, 18.

Salus nostra soli Deo committenda, et cur? **248**, 83. Omne tempus opportunum saluti est. **689**, 38. V. *Scriptura.*

Samech, idest, audi, vel firmamentum. **661**, 1.

Samson leonem suffocavit, sed amorem suum suffocari non potuit. **125**, 16.

SANCTI membra sunt Christi. **253**, 9. Montes aromatum sunt, ad quos confugit Christus. **784**, 44. Cœlum dicuntur. **618**, 25. Sancti omnes transibunt per ignem. **466**, 14 et seq. V. *Ignis.*

Sanctis providentia Domini obrepsere peccata, et cur. **75**, 5; **76**, 7; **79**, 13.

SAPIENTEM cum videris, cognosce quia descendit super eum gloria Domini. **626**, 26. Vir sapiens subditus legi est voluntate non necessitate. **173**, 30. Occultat injuriam suam. **381**, 4.

SAPIENTIÆ triplex disciplina, θεωρητική, πρακτική, λογική. **460**, 32. Omnibus pro possibilitate infunditur spiritus sapientiæ, sed omnibus qui fideles sunt, **240**, 65. Sapientia mentis sublimis est. **287**, 12. Quo magis quæritur sapientia, eo profundior judicatur. **357**, 49. In altitudine cogitationis humanæ certum est eam esse. **685**, 24. Sapientiæ summus finis est, ut simus mente tranquilla. **766**, 17. Quid est initium sapientiæ, nisi sæculo renuntiare. **506**, 37. Non facultates discriminat, sed voluntates: ille aptior qui propior affectu et proximus disciplina. **404**, 6. Melior insipientia, quæ oculos habet ut videat ulcera sua, quam sapientia quæ non habet. **265**, 31.

Sapientia ibi quærenda, ubi tranquillitas mentis, et pax, quæ super omnem intellectum est. **51**, 23.

Satanas de cœlo in terras, ubi tentationes solito asperiores, cecidit. **612**, 10. V. *Diabolus.*

SAUL regis quam atrox invidia, qui sermonis errorem in innocentis exitium derivavit. **208**, 9. Ejus casus aliis est terrori. **396**, 9.

SCANDALA quos exagitant, non solum pusilli sed etiam minimi sunt. **767**, 19. Non debemus malignis æmulandi adversus nos aculeos ministrare. **208**, 9 et seq. Cur diligentibus non est scandalum. **768**, 20.

SCIENTIA. Quod legi, præsumo: quod non legi, veneratus scientibus relinquo. **744**, 14.

Scin littera, id est, super vulnus. **760**, 1.

SCRIPTURÆ sacræ. Sermo Christi Testamentum est vetus et novum. **176**, 33. Novum Testamentum in veteri Testamento erat, intra illud currebat, per quod annunciabatur. **491**, 28. Hæretici qui legem veteris Testamenti non accipiunt, Christum tenere non possunt, et quamobrem. **600**, 24.

Scripturæ remedium tædiorum omnium atque tentationibus unum sunt perfugium. **30**, 18.

Multa non otiose a Septuaginta viris hæbraicæ lectioni addita. Septuaginta virorum sententias magis sequitur Ecclesia. **571**, 13. In describendo Scripturæ textu græco scriptor potuit errare. **705**, 36. Scriptor antiquarius psalmorum potuit falli. **779**, 27. Potuit interpres Scripturæ vel antiquarius scriptor falli. **486**, 15. Sensum Scripturæ frequens translatio ex hebræo in græcum, ex græco in latinum attenuare consuevit. **275**, 49.

Omnis Scriptura divina vel naturalis, vel mystica, vel moralis est. **203**, 1. Littera quæ occidit, mentitur: spiritus qui vivificat, verax est. **720**, 36. Illa

. maledictum habet, hic benedictionem affert. 366, 68. Judæus dum sequitur litteram Scripturarum, mortuus est. 247, 80. Ecclesia duos oculos habet, unum qui mystica videat, alterum qui moralia. 683, 20. Mysticus sensus acutior est, moralis dulcior. 598, 7. Mysticus sermo cœlestium Scripturarum velut fortior cibus est: suasorius autem ethicus dulcis et mollior. 637, 23. Salomon in libro de Proverbiis moralem locum uberius expressit, naturalem in Ecclesiaste, mysticum in Canticis Canticorum. 438, 3.

In Scripturis propheticis multa obscuritas, et quomodo possint intelligi. 566, 59. Veritas Dei ex iis colligenda. 198, 18. Quomodo Christus nos cum aliquid de Scripturis difficile cogitamus, illuminet. 513, 9.

Scriptura sit tibi iter. 644, 11. Omnes ædificat. 403, 4. Qui exercet mentem in Scripturis divinis vel consiliis, diutius exercere debet. 485, 13. Sit nobis tota die ac nocte exercitii usus in quadam cœlestium scripturarum palæstra. 619, 28. Est ignis qui cœlestium illarum meditationibus excitatur. 289, 15 Habet verbum Dei epulas, alias fortiores, ut Lex, et Evangelium, alias suaviores, ut sunt Psalmi et Cantica Canticorum. 775, 17. Bona pascua sunt libri Scripturarum cœlestium. 640, 2. Ede quotidie earum cibos, ut non esurias sed replearis. 776, 19. Deus præceptis salutaribus eas replevit, quibus infirmitas animæ sanaretur. 252, 7. Prius Propheta legitur, et Apostolus, et sic Evangelium, in quo verba lucida, et validiora præcepta. 696, 10.

Sebastianus Mediolanensis oriundus, Romæ passus est. 754, 44.

SENECTUS. Bona juventus, sed melior senectus, et cur? 206, 60.

SENSUUM virtus in capite est. 665, 12. Sicut mors intrat per sensus nostros, ita et vita. 517, 20.

SERPENTIS caro exuritur, cujus pulvere theriaca conficitur. 252, 8. Celebris sermo est serpentem aquis appropinquantem sibilo sibi feminæ anguis sponsare concubitus, in quibus serpentis caput abscinditur. 252, 8.

Serpens quomodo in paradiso mysterium fidei expresserit? 253, 9. V. *Adam* et *Eva*.

Serpens æreus figura Christi. 515, 15.

Sertorius ac Lepidus rebelles. 389, 21.

SERVITUTIS observantiam ipso jure naturæ Auctori debemus æterno. 211, 16. Est consolabilis servitus servire vel justis. 620, 31. Stipendium libertatis est. 192, 5. Pretiosa est servitus, quæ virtutum constat expensis. 681, 15.

Servis pœna decernitur, liberis confertur gratia. 77, 11.

Servus Domini non potest idem esse servus peccati. 688, 34.

Severitas Dei in paucos, bonitas in omnes. 566, 9. V. *Deus*.

Signum suum posuit Christus in frontibus singulorum: ibi quoque Antichristus signa sua ponet, ut proprios recognoscat. 35, 27.

SILENTIUM. Divina oracula solent singulariter sedentibus revelari. 448, 4. Silentium et tutum est et decorum, quod servat cum gravitate cautelam. 283, 5. Validum est scutum circumspectæ munitionis, et firmissimum stabilitatis fundamentum. 281, 2; 282, 3. David tacendo vicit adversarios suos: et quia sicut mutus factus est, vocem recepit. 275, 47. Etiamsi in te verbum Dei sit, et tacebis in Dei verbo, et tacitus clamabis, ut audiaris a Christo. 284, 7. Taciturnitas ipsa medicina est, et velox in sermonibus magis vulnerat. 271, 42. Supra fundamentum virtutis vox tuta est, sine fundamento, lubrica. 283, 4. Quicumque est facilis in verbis, interiora evacuat sua, et exterioribus passionibus inundatur. 487, 17. Diabolus sonum quærit, Christus silentium. 385, 11.

Bonum est convicium convicio non referre, sed silentio redarguere conviciantes. 42, 4, 5.

SIMPLICITATEM nihil pretiosius, nihil ditius. 422, 21. Non dulcior fructus. 495, 9. Cauta debet esse, provida et spiritalis. 208, 10.

De Sirenis gentilis quid tradat historia? 370, 75.

SOBRIETATEM elegimus, cujus gratia Jacob primatus quos non habebat, invenit. 386, 14. Non solum sobrii, sed juste sobrii esse debemus. 593, 43. Luxuriando facimus membra peccati, sobrietate autem membra justitiæ. 297, 34.

Socoth significat tabernaculum. 494, 5.

SPERAT qui quod sperat, optat et diligit. 568, 3. Quis supersperet. 669, 22. Robur spei nostræ, et quædam sperantis auctoritas confidentia est. 671, 28. Semper sperandum. *Ibid.* De Domini miseratione non diffidendum, et quare? 276, 51.

Quantis ad sperandam veniam nos Deus titulis indulgentiarum provocaverit? 695, 6. Justus quo graviora toleravit, magis sperat. 731, 20. Spem semper adjicit spei. 731, 21. Etsi conteraris, etsi affligaris, etsi ægritudine deficias; tamen exspecta Dominum, et non te confundet spes. 245, 74. Quomodo potest turbari, cui spes regni cœlestis adsurgit. 768, 21. In tempore humilitatis nostræ spes consolatoria est. 526, 7. Plus gravamus eum, in quo plurimum spei vel fiduciæ habuisse nos dicimus, si postea nostram opinionem destituit. 391, 21. Desperare segnitiei est materia; sperare autem incentivum est laboris. 462, 3.

Spes nos futurorum expectatione confirmet, quando anxii et solliciti sumus. 27, 12.

SPIRITUS. Filius a Patre procedit, et Spiritus ab ipso procedit. 417, 9. V. *Trinitas*.

Spiritus principalis quis sit. 193, 73. Spiritus rectus quis sit. 102, 66.

STEPHANUS. Cur Deus Adæ ambulare visus est, et Stephano stare. 385, 13. Martyrio coronatus est, quia stantem videbat Jesum. 420, 18.

Stultus est qui nihil sapit, et stulta intelligit. 408, 17.

SUBJECTIO Deo bona, non abjecta, non vilis; sed gloriosa atque sublimis. 211, 16. Subjectio mentium facit sedulam servitutem. 619, 27. Ante subjicitur qui alios vult habere subjectos. 623, 39. V. *Christus*.

Subsolanus locus. 268, 35.

SUPERBIA quid et quantum vitii habeat. 475, 34 et seq. Peccati diabolici causa fuit. 527, 8. Maximum peccatum in homine superbia est, et cur? 527, 8, 9. Hominem prima dejecit. 648, 20. Cavenda est, quæ etiam in prosperis supplantat. 202, 26. Nescit stare; et si ceciderit, non novit resurgere. 204, 29. Testimonium dicere, veritatis est: meritum elationis non refugere, gloriantis. 225, 40. Omnis qui se exaltat, etiamsi vera dicat, offendit 476, 36. Christus humiliavit se, ut tuæ lapsum aboleret superbiæ. 745, 17. Cur omnis superbus immundus est in conspectu Domini? 672, 31. Subtile cor sanctorum, coagulatum cor superborum. 574, 19.

Sylla Mario victori bella civilia commovit. 389. 21.

SYNAGOGA nec initium nec finem habet. 741, 3. Ejus caput erat Christus. 364, 63. Prior facta congregatio Dei. 451, 9. Postea derelicta, et quare? *Ibid.* Legi nupsit, eaque mortua, Evangelio debuit nubere. 363, 62. Dereliquit Dominus Judæos, et statim secuta est ruina Synagogam. 385, 13. Ejus mysteria videntur plerisque in Canticis exprimi. 451, 9. Quomodo Dominus condemnavit meretricios Synagogæ mores? 207, 6. V. *Ecclesia* et *Evangelium*.

T

Ταπείνωσις et humilitas virtutis dicitur, et humilitas afflictionis. 743, 10.

Tau latina interpretatione significat eravit, vel consummavit. 770, 1.

Tempora tua divide saltem Deo, et sæculo. 735, 32.

Tenebræ sunt universa comparatione lucis æternæ. 379, 2. Tenebras cordis prope ubique loco criminis legimus. 372, 81.

TENTATIO. Adest inimicus, qui semper insidiatur: etsi illum non vides, adest: etsi illum non sentis, incursat. 284, 7. Non impugnaret adversarius substantiam animæ, nisi potestatem accepisset a Domino. 296, 32. Nemo potest esse expers tentationis. 554, 36. Quo magis justus est quisque, eo magis illi insidiatur inimicus. 244, 70.

Tentari sæpe justos cur Deus patiatur. 76, 9; 369, 73. Homo nisi tentationibus fuerit ventilatus, fragilia quæque veluti paleas a se non potest separare. 351, 41. Propter peccatum tentationes sæpe nascuntur. 571, 13. Tunc adversariis nostris potestas gravioris tentationis permittitur, cum culpa animæ gravior reperitur. 272, 43. Quomodo principes mundi te in tuo pectore interdum gratis persequantur, interdum non gratis. 761, 6.

Vides inopem justum; tentaris: vides divitem iniquum; tentaris, et hæc infirmitas serpit in multos. 768, 20. Grandis laqueus cum divitiæ promittuntur, cum honores, cum amicitiæ tyrannorum. 655, 35. Multa in primis noctis tempore tentamenta proserpunt. 558, 45 et seq. Cavendum ne quos in domo Dei manus divina, plantavit, manus adversa supplantet. 203, 27. Tempus tentationum tempus humilitatis nostræ. 526, 7.

Justorum est ut cum se tentari viderint, adjumentum deposcant. 374, 84. Manus Domini ibi dicitur esse, ubi est hominis, diabolo infestante, tentatio. 260, 21. Qui statuit custodire judicia Dei, non timet tentationes. 647, 18. Quomodo diabolus dum sanctos Domini tentat, meliores reddit. 354, 41. Torrens voluptatis est in tentationibus

fortitudo. 201, 24. Tentationes verborum maximæ sunt. 44, 8.
TERRA in qua consistimus, in hemicyclo cœli est. 616, 20. Eam comprehendere impossibile esse Scriptura demonstrat. *Ibid.* Terra minima mundi portio est. 184, 49.
Terra cœlestis quæ non præterit, quæ sit? 215, 20.
TESTAMENTUM Domini cur canticum dicitur. 534, 26. Non ad unum quidem, non ad paucos sed ad omnes testamentum suum scripsit Jesus. 658, 41. Testamentum commune est et jus omnium: hæreditas universorum et soliditas singulorum: singuli adeunt et omnes possident. *Ibid.*
Theth, id est, exclusio. 567, 1.
THOMAS. India illi patuit. 389, 21.
Tigris fluvius Assyrios præterfluit. 178, 36.
TIMOR ex corporalibus et materialibus nascitur. 481, 1. Excludit timor timorem. 763, 10. Si noxii nihil timerent, innocentes semper timerent. 683, 18. Quæ pœna major, quam timere quod vitare non possis, nec quod timueris, evadere. 194, 8.
Timere virtutis est. 564, 55. Est timor sanctorum. 762, 8. Timentes Deum et sapientes sunt et beati. 539, 1. Christum timere pietatis timor est, non infirmitatis. 511, 3. Plenitudo sapientiæ timere Deum. 653, 31.
Timor disciplina sapientiæ est. 219, 28. In eumdem concurrit effectum confidentia cupientis æterna, et divina trepidantis. 692, 8. Est timor qui configit carnes. 674, 37. Contritio cordis et timor judicii salubriter compungunt; stimulant, non vulnerant. 776, 20. A timore Domini processus quidam est ad gratiam caritatis. 759, 56. Basis aurea timor plenus disciplinæ. 507, 39. Informatur per sapientiam, instruitur per intellectum, consilio dirigitur, virtute formatur, cognitione regitur, pietate decoratur. *Ibid.* Timor Domini nisi secundum scientiam sit, nihil prodest, immo obest plurimum. 506, 37, 38.
Topazii lapidis historia, et qualitates. 690, 41.
TRINITAS distinctionem significat personarum, unitas potestatem. 200, 22. Sola immutabilis est. 615, 18. Unde colligatur unum esse regnum Patris et Filii et Spiritus sancti. 476, 8.
Hæc una sententia hæreticorum omnium machinas destruit, ut unius potestatis, majestatis atque virtutis Trinitatem esse credamus. 152, 73. Una Trinitatis voluntas est. 103, 71.
Una est operatio Patris, Filii et Spiritus Sancti: et una operationis potestas et majestas una factorum est. 147, 62 et seq. Dum solum dico Patrem, Filium non separo. 28, 15.
Pater et Filius per luminis et nominis unitatem ambo unum sunt. 200, 22. Filius ejusdem cum Patre est Divinitatis, qui ejusdem est voluntatis. 305, 15; 308, 18. Unitas operationis in Patre et Filio. 293, 24. Cur Patri et Filio una virtus, et communis operatio. 320, 20. In Filio totus est Pater, sicut in Patre totus est Filius. 399, 18. Qui Filium a Patre separat, majorem Patri injuriam facit. 511, 3. Quomodo Pater complaceat in Filio, et Filius benedicat Patrem. 327, 35.
Tristitia utilior sæpe est, quæ comitem solet habere gravitatem. 612, 9.
Triumviri ex hostibus amici, ex amicis rursus in hostiles tumultus sunt progressi. 389, 21.
TURTUR, compare amisso, concubitui indulgere non novit. 728, 13.
Tyranni qui jam victus interit, imagines si quis habeat, jure damnatur. 294, 27.

V

Vanitas temporalium est: veritas æternorum. 489, 25. Sapiens qui cognoscit hujus sæculi vanitatem, non diuturnam vitæ hujus precatur usuram. 299, 36. Avertamus oculos nostros a vanitatibus, ne quod oculus viderit, animus concupiscat. 502, 28 et seq. V. *Mundus.*
Vau littera cujus interpretatio, ille est, et non alius: vel, et ille. 510, 1.
Venerarium, locus ubi passus est Christus. 363, 5.
De Venatoribus nullum in divinarum serie scripturarum justum invenimus. 557, 42.
VERBUM. Quale Verbi divini cum carne conjugium. 143, 51.
VERBUM Dei est nomen Patris. 345, 20. Vita est, et quamobrem. 222, 34. Vocem non habebant, qui Verbum negabant. 661, 6. Qui Verbum videt, qui particeps Verbi est, utique et ipse est; qui autem nescit Verbum, non est. 246, 78. Verbum cognoscere majus opus est, quam ministrare. 600, 11.
Verbi cœlestis virtutes cognitione sunt placidæ, non sonitu ac fragore terribiles. 384, 10. In cœlo permanet Verbum, quia inde dejectus est satanas. 612, 10. Omnia nobis factum est Verbum Dei. 381, 4. Verbum Dei sanitas est. 258, 19. Osculatur nos Dei Verbum quando sensum nostrum Spiritus cognitionis illuminat. 493, 5. Unum Verbum multa sunt, et multa verba unum est. 469, 20. V. *Filius* et *Trinitas.*
Otiosum verbum est, loqui opera hominum, pro quo rationem sumus reddituri. 776, 20. Si pro otioso verbo periculum est, quanto magis pro criminoso. 283, 5.
Quomodo nunc viventes umbram sequimur verborum Dei? 468, 19. Numquam negligamus verbum Domini, ex quo nobis omnium origo virtutum est, universorumque operum quidam processus. 645, 12. Non gladio diabolus sed verbo Dei vincitur. 284, 7. Verbum Dei aliis magna lux est, aliis lucerna. 642, 6; 643, 9. Verbum Dei gladius est Spiritus sancti, et gladius spiritus nequissimi est verbum malum. 207, 24. Repulsorium tædiorum est. 486, 15. V. *Meditatio.*
VERITAS tota hic non potest comprehendi. 468, 19. Nunc de iis quæ non comprehendimus, loqui vera non possumus. 243, 68. Quomodo fiat processus a veritatis confessione ad cognitionem justitiæ divinæ. 759, 57. Periculum est non solum falsa dicere, sed etiam vera. 458, 26.
VIDUA. Si coegisti viduam prosilire in publicum, inverecundius quam injustius litigare, iniquissime egisti. 678, 7.
Vincula Domini quæ sint? 558, 43. Quæ sint diaboli vincula, quibus nos ligat? 557, 42.
VINDICTA. Melius est dissimulare injuriam, quam cum redarguis, vindicare. 273, 45. Beatus qui potest tantam habere virtutem, ut lacessitus non irascatur, commotus se nolit ulcisci. 273, 45. V. *Caritas,* et *Inimicus.*
Vinum. V. *Ebrietas.*
VIRTUS. Quosdam in gravissimis criminibus confinia lusere virtutum. 259, 20. Quanto tolerabilius est amare virtutes, etsi implere non possis, quam odisse virtutes, quibus nocere non possis. 261, 25. In sermone sanctorum virtus est. 601, 12. Munimenta virtutis æterna. 216, 23. Soli Deo gloria virtutum debetur. 230, 50. Finis omnium virtutum Christus. 627, 48. Singularum virtutum coronæ sunt. 665, 11. Mori non potest, quem humeris suis virtus portaverit. 780, 31. Qui deficit sibi, ut virtuti adhæreat, amittit quod suum est, accipit quod æternum est. 598, 6. Deus ipse est merces perfecta virtutum. 543, 11.
Magisterio divino processus humanæ virtutis excrevit. 43, 6.
Vita nostra cœpit ex inspiratione divina, quæ non solvitur. 582, 15. Forte propter peccata hominum breviores vitæ istius dies fecit Deus, quæ ante ad nongentos et septingentos annos extendebatur. 291, 21. Vita in corpore umbra est vitæ atque imago, non veritas. 468, 18.
Quæ sit vera vita. 510, 47; 592, 40.
Vitæ imago ex cœlo desumenda. 611, 8 et seq. Vita vivere plus est quam vivere. 475, 33. Vita nostra aut virtutis via est, aut iniquitatis, quarum una est eligenda. 169, 25. Examinatur igne, ut virtus certaminibus approbetur. 588, 30. Dum in hac vita quisquam est, non potest definita prædicatione laudari. 165, 16. Certamen debetur, non præmium. 245, 73. Quam multi vivantes in inferno sint. 778, 24.
Vitia prima cavenda. 172, 28.
VOLUNTARIUS minister habet præmium, coactus dispensat obsequium. 650, 24. Dominus operationes servulorum suorum spontaneas probat potius quam coactas. 629, 3.
Vox justitiæ et castitatis magna, per quam et mortui loquuntur. 726, 8.
Vulnerum triumphalium bonæ cicatrices, quibus victores hujus terreni prælii gloriantur. 278, 55.
Vulnus est mentis, et quomodo curari debeat. 760, 2 et seq.

U

Umbra præterit, non veritas. 662, 6.
Unitas coercet omnia, et regit. 486, 2.
Uri lux mea dicitur. 142, 49. Occisus est in typo Legis, ut Synagoga Legis laqueis solveretur. 141, 48.
USURA quæ bona et mala sit? 238, 62.

X

Xenocratis historia. 690, 41.

Z

Zain significat latine, duc te, vel huc. 524, 1.
ZELUM aliud esse, aliud parazelum. 206, 5. Est zelus ad vitam, et est zelus ad mortem. 710, 10 et seq. Zelum qui habent, omnes sibi inimicos putant, qui sunt hostes Dei, etiam patrem, fratres, sorores. 711, 12.

INDEX

RERUM NOTABILIUM QUÆ IN NOTIS EXPLICANTUR

A

Adipsal. *Quid hac voce intelligendum.* **57**, 4.
Adulteræ *mulieris historia in Evang. Joannis authentica ostenditur.* **119**, 4.
Advocati *quonam sensu criminum rei appellati fuerint.* **547**, 2.
Ἀλλάγμα *non* ἀλαλάγμα *in Ambrosio legendum.* **365**, 2.
Amor proximi *a Cicerone et Lucano commendatus.* **577**, 2.
Ananiæ *culpa quanta fuerit.* **709**, 2.
Angelorum *creatio quandonam effecta habenda sit.* **157**, 2.
Apotheca *vox juris pro quibusdam scriptis obligationibus pecuniariis.* **172**, 8.
Apsides (*absides*) *quænam ecclesiæ pars.* **289**, 5.

B

Baptismi *celebratio in flumine Jordane.* **426**, 6.
Beatitudines *vocari eam Evangelii partem ubi istæ memorantur.* **735**, 3,
Bobiense *fragmentum hujus Expositionis.* **729**, 1.

C

Canere intus *quid significet.* **162**, 9.
Cantica *V. T. utrum metrice conscripta.* **159**, 2.
Celebrare *diem sanctorum quid significet.* **515** 3.
Certamen curale. *Quænam in eis ars ad victoriam assequendam.* **91**, 6.
Cervulæ *nomine quosdam profanos ludos designari.* **24**, 13.
Circences *ludi describuntur.* **501**, 3.
Collyrium *quid esset.* **470**, 3.
Corona *quæ in ludis Olympicis donabatur, quænam.* **281**, 2.
Crimina *qua ratione* tegi *dicantur coram Deo.* **83**, 2.

D

David *quomodo* nudus *ante arcam.* **85**, 4.
De ejus nominis significatione. **135**, 7.
De veritate adulterii Davidis ab Ambrosio admissa. **137**, 2.
Deum *hominum passionibus non subesse.* **132**, 10.
Devius *diabolus ipse vocatur.* **43**, 2.
Diapsalma *quædam in psalmo divisio vel mutatio.* **291**, 8.
Disciplina *ecclesiastica priorum temporum describitur.* **559**, 5.
Dies natalis *regum quinam, et quomodo celebratus.* **195**, 9.
Donativum *in militia quid fuerit.* **163**, 3.

E

Ecclesiastici *librum cur Salomonis dixerit Ambrosius.* **239**, 11.
Eliam *curru et equis igneis non evectum ad montem Dominicæ transfigurationis.* **5**, 3.
Episcoporum *privilegium quoad carcere detentos.* **557**, 3.
Eucharistia *simpliciter* Sacramentum *etiam a Patribus dicitur.* **100**, 4.

G

Gentilis populus vetus *appellatus quia abjectus a Deo.* **11**, 2.
Gestatio *quot mensium esse possit.* **667**, 1.
Gratiani *imperatoris necis circumstantiæ recensentur.* **423**, 1.

H

Hebdomada rationabilis *quid sit ex Ambrosii mente.* **81**, 7.
Heptamyxus Spiritus *quid significare videatur, et quid aliud pro eo legatur.* **142**, 18.
Honos *imperatorum simulacris tributus.* **586**, 6.
Hospitalitatis *apud veteres religio.* **321**, 5.

I

Igne *purgatorio omnes et justos mundari juxta Origenem.* **218**, 8.
Initio *principatum quoque ab Ambrosio indicari.* **30**, 9.

L

Lustrici *dies et ludi in eis celebrari soliti.* **331**, 2.

M

Maria *V. originalis culpæ expers a sanctis Patribus prædicata.* **77**, 4. *Ambrosio nullatenus obstante.* **517**, 6. *Hæc immunitas quomodo intelligenda.* **98**, 6.
Militiæ *veteris nonnullæ explicationes.* **491**, 8.
Millenariorum *an quædam opiniones ab Ambrosio fuerint admissæ.* **187**, 2.
Mortis Christi *triduum quomodo ab Ambrosio intellectum.* **367**, 2. *Ejus necessitas quonam pacto intelligenda.* **399**, 1.

N

Neophyti *utrum missæ sacro primis a baptismo diebus interessent.* **435**, 7.

O

Orasse *veteres christifideles etiam humi prostratos.* **756**, 6.

P

Palmatæ *quædam togæ erant acu pictæ.* **181**, 8.
Paradisum *terrestrem utrum allegoricum habuerit Ambrosius.* **481**, 2.
Peccatum subreptum. *Quidnam pro eo intelligendum.* **121**, 5.
Peccatum inter et pœnam proportio intercedere debet. Ibi, 6.
Platonem *Ægyptum visitasse quinam veteres asserant.* **707**, 2.
Pontificis *maximi ritus apud Romanos sacrandi.* **313**, 2.
Prytaneus *quinam locus esset.* **679**, 2.
Psalmorum *titulos difficile explicare.* **51**, 6. *Eorum in quinque libros divisio.* **329**, 2.
Psaltæ *vocabantur qui psalmos publice in ecclesia recitabant.* **33**, 4.

R

Reclinatio *quid juxta Ambrosii mentem significet.* **55**, 2.
Responsoria *quænam fuerint in veteri liturgia.* **387**, 1.

S

Sacerdos *cur dicatur semetipsum offerre pro hostiis.* **129**, 4.
Sacræ *quænam antiquitus vocarentur puellæ.* **517**, 3.
Salomon. *Quid Patres de ejus opinati sint pœnitentia et salute.* **79**, 2.
Scævitas *non sævitatem, sed stultitiam significat.* **65**, 2.
Sebastiani *martyris quænam extiterit patria.* **754**, 7.
Silentii *disciplina Pythagoricis imposita.* **449**, 3.

T

Tabernaculi *vela a Josepho Flavio descripta.* **714**, 6.

U

Uri, *non Urias, Ambrosio nomen est viri Bersabeæ.* **73**, 3.

V

Venerarii *nomine quid intelligendum videatur.* **393**, 3.

INDEX

QUO EXHIBENTUR ARGUMENTA CAPITULORUM

QUORUMDAM LIBRORUM HUJUS SECUNDI TOMI

DE INTERPELLATIONE JOB ET DAVID

LIBRI QUATUOR.

LIBER PRIMUS.

DE INTERPELLATIONE JOB ET DE HOMINIS INFIRMITATE.

I. Multas in hac vita perturbationes esse, multas consolationes, sed his illas longe superari; quod *Pauli, Eliæ ac Petri* inductione comprobatur: David ac Jobum pro nostris infirmitatibus interpellasse, unde hujus operis argumentum. 5

II. Quomodo beatus Job, amissis omnibus præter uxorem, et ulceribus plenus, tamquam bonus athleta perturbationibus non cesserit, nec certare recusaverit. 7

III. De misera conditione hominis, qui quotidie sub formidine est; quamque stulte cogitet peccata sua Dei cognitionem fallere posse: quam miserum in lectulo ad quietem dato sollicitudine agitari, *etc.* quod vitæ istius imago est. 8

IV. Quomodo amici Job ejus dolorem acerbaverint; et quam magnifice idem senserit de divina potestate, ac redemptionis mysteria designaverit. 10

V. Deum fecisse montes inveterascere, id est, litteram veteris Testamenti in spiritalem sensum convertisse: Judæos, quod illud ignoraverint, exscusabiles non esse ob prodigia quæ Christi mortem sunt comitata, *etc.* Tanguntur alia quædam Christi opera, et precipue ambulatio in mari; ubi de titubatione Petri, ac de conterendis navibus Tarsis, quibus corpora nostra designantur. 11

VI. Verba Job, quibus humanas infirmitates aperit, expenduntur. Quomodo ipse peccatum suum non negaverit: quid inter peccare et impie agere discriminis: quibus verbis hominem apud Deum conetur excusare: confitenti veniam promitti, ac justum iniquitates suas agnoscere. 13

VII. Omnium ætatum maxime lubricam adolescentiam: nos eorum etiam peccatorum, quæ vitare (quodammodo) nequiverimus, rationem reddituros: ærumnas nostras maris ac terræ incommodis non satis exprimi: cœlum ac terram innovanda, nec futuram resurrectionem ante adventum ejus, qui nova omnia sit facturus. 16

VIII. Quomodo Job resurrectionem et iram Domini futuram significaverit; et quantum desideravit ex hac vita, evolare. 18

IX. Reprehenduntur ii, qui curiosius sapientiæ adyta rimari audent: eam neque in abysso, neque in mari quærendam, et qua de causa: ejus cognitionem soli Deo, et quibus eam ille revelaverit, patere. 19

LIBER SECUNDUS.

DE INTERPELLATIONE DAVID.

I. Vehementior interpellatio Job; placidior interpellatio David. Hunc non inepte cervo comparari, cum Christus ipse eo se designari non recusaverit. Illi similitudinem hanc convenisse potissimum ob passionis susceptionem, *etc.* 21

II. Quam desideraverit David ex hac vita, *etc.* liberari, ut ad conspectum Dei perveniret. Terram lacrymarum esse locum: quæ illarum utilitas. Quomodo Propheta animam supra carnis infirmitates adtollens orationem qua peccata teguntur, coram Deo effuderit, ut in cœlestem aulam introiret: hujus deliciæ, et cum Ecclesia comparatio. 25

III. Non mirum si David hujus vitæ malis, etsi consolatione non careant, turbatus sit; cum ipse Christus qui mortem subivit voluntariam, turbari voluerit: quo sensu hoc intelligendum: quare alio loco non *confiteor*, sed *confitebor* Propheta dixerit? 27

IV. Quam multæ Dei gratiæ per Jordanem memorentur. Qui turbatur, si boni consulit, exit ex Ægypto, quæ per Jordanem designatur: hoc adumbrari Christum, quod cordium cogitationes penetret, et sanctis terrenam ac cœlestem dividat possessionem. Hoc Christo convenire, Patre non excluso; Ecclesiam et Mariam per Sicimam significari. Item Christum montem fuisse magnum per divinitatem, modicum per incarnationem, quam, cum Lex vetus ad homines redimendos non sufficeret, Evangelium illaturus suscepit. Abyssus Lex quæ abyssum divinæ incarnationis advocavit. 28

V. Propheta miseriis obsessus divinam implorat misericordiam, quæ in adversis præcipue manifestatur. Deum hominis susceptorem tum ob creationem qua in nos jus habet ut in lutea vasa figulus, tum ob defensionem qua homini vitam conservat. 31

VI. Dum queritur David sui oblitum Deum videri, et peccatorum suorum merita, et propriam infirmitatem *etc.* confitetur. Luget etiam quod fuerit a Deo repulsus, qui susceptus antea fuerat. Quam beatum sit ex utero in Deum projici; et qua ratione illud Christo accommodetur. 32

VII. David conqueritur de nimia mora adventus Messiæ, cum diabolus acerrime sæviret, ac signa sua tentaret ponere *sicut in via super summum*, idest conaretur ascendere etiam in cor sanctorum. *etc.* Unde infert

Ambrosius: Ergo tu, o homo, summum tuum custodi: tene superiorem fidei et pietatis locum, *etc.* 34

VIII. David ab iniquorum causa suam discerni postulat, non Christus, cui a Patre datum omne judicium. Merito Prophetam ob intestinos atque externos hostes turbatum institisse, ut mature sibi divini auxilii lux effulgeret: eum futuræ redemptionis cognitione recreatum. 37

IX. Prophetæ verbis significari, Deum ab hominibus propter eorum peccata aversum, eis postea per passionem Christi reconciliatum: Deum hominum sacrificia aversatum, reconciliari posse Isaiæ testimonio confirmatur: ut in domum Dei ingrediamur, nos qui insularum instar criminum fluctibus tuns naufragia patiebamur, multiplici ratione a Christo renovatos. 38

X. Ob superiora beneficia pollicetur David Deo se confessurum in cithara: quæ cum cithara corpori nostro affinitas, et qualis illud sonus deceat. 40

LIBER TERTIUS.

DE INTERPELLATIONE JOB.

I. Moveri plerosque, cum prosperis hic affluere injustos, justos affligi viderint: ob eamdem rem amicos Job ignaros divini consilii, eum propter admissa crimina pœnis affectum contendisse. 41

II. Job infirmum sanis amicis et se ipso fortiorem. Quomodo conviciatores suos redarguerit: silentium ejus, nec non Davidis, atque Apostoli imitandum. 42

III. Job verborum certamine victor. Quam pulchrum ridere ac tacere in objectis criminationibus; et quemadmodum post responsum lenius, fortioribus verbis calumniantes repulerit. 44

IV. Amicos mala semper delictorum causa evenire adserentes retundit Job, interrogando cur impii hac in vita bonis adfluant: hæc vera mala: quis vere beatus habendus: quis bene vel male seminet: qualis injustorum posteritas; et quo discrimine hi flagellis immunes, justi eisdem obnoxii: impios non æternitate, sed falsa ejus imagine potiri. 46

V. Impios in bonis sæculi finire vitam, at postea requie cœlesti carere: contrarium nobis optandum *etc.* Hanc amentiam sequentes revincit sanctus vir, supplicium et præsens et æternum præparatum esse declarans: enumeratis eorum sceleribus, ipsa Deum latere non posse ostendit: quæ sit eorumdem portio: ad sapientiam sectandam nos adhortatur. 48

LIBER QUARTUS.

DE INTERPELLATIONE DAVID.

I. David frequenter de sæculi vanitate disseruisse in psalmis, sed maxime in LXXII, ubi se ob improborum prosperitates, et calamitates proborum graviter initio commotum, postea correctum significat. Uter psalmi auctor, David nimirum, an Asaph dicendus. 51

II. Ex ipso psalmi exordio correctionem Davidis deprehendi: Deum justis semper bonum, quod si vexentur adversis, futuræ remunerationis spe recreantur, et se semper peccatis minora pati existimant, nec ullis pœnis spoliari possunt sapientia: bonum etiam improbis Deum, eosque paratam omnibus bonitatem ejus experiri. 53

III. Fateri Prophetam se vix non esse prolapsum, dum peccatorum pacem æmularetur: duplicem esse pacem, sed eam quæ offendiculum habet, fugiendam: nullum in morte peccatorum levamen: non prodesse flagella post mortem exemplo Lazari et divitis demonstrari; quantum prosint in vita, Davidem ac Jobum patefacere: perpetuo flagellandos, qui hic flagellati non fuerint. 54

IV. Peccatores iniquitate propria vestiri: quod vestimentum a nobis rejiciendum, ut vestimento virtutum induamur, ac potissimum jejunii: hoc se utiliter Josephum induisse, sed Adamum exuisse, *etc.*: Judæorum iniquitatem quasi ex adipe prodeuntem magnam ac deliberatam. 56

V. Qui os suum in cœlum ponunt, præ ceteris esse qui omnia stellarum necessitati adtribuunt: ipsis a Deo gratiam reservari, ut revertantur cum Israel; cujus reditus mysterium declaratur: eos ut a Deo negent occulta cognosci, maxime induci peccatorum divitiis; idem de Christo sensisse Simonem pharisæum. 57

VI. Prophetam cum animum despondisset, castigatione emendatum cognovisse omnia evenire dispositione divina, opes non esse præmia virtutis, nec pœnam peccati inopiam. 58

VII. Emendato errore, David sibi cognoscit superesse, ut ingrediatur in adyta divinæ cognitionis. Sancti progressu ætatis finem suum scire desiderant, et quis sit. Primam veram cognitionem esse, qua credimus prospera improbis ad hoc tantum concessa, ut eorum excusationes excludantur. Eos dum Dei beneficiis allevantur, dejici ac redigi ad nihilum. 59

VIII. Impios in interitu suo eorum somnio bene comparari, quod animæ omnibus bonis vacuæ reperiantur, et tenebrosæ imagines e lumine cœlestis Hierusalem deleantur. 61

IX. Prophetam cognitione divinæ providentiæ recreatum: omnes homines comparatione cœlestium civium jumentis haud absimiles; eosdem tamen Dei gratia ad humanam revocari dignitatem. 62

X. Si Deus nobis ad dexteram non fuerit, eum locum a diabolo occupari, ut primo parenti contigit: cum hujus vices ageret Christus, eum sibi ad dexteram dæmonem statuisse, quo ipsum gloriosius prosterneret: maximas utilitates iis, quibus ad dexteram steterit Christus. 63

XI. Davidem possessione Dei contentum nihil præter eum exoptare; debere terrena deleri oblivione, ut succedant cœlestia, et ad Deum qui neminem repellit, accedatur, a quo pravis actibus recedimus. 64

APOLOGIA PROPHETÆ DAVID
AD THEODOSIUM AUGUSTUM.

I. Quare apologiam David scribere aggressus Ambrosius. Historia facti. Non judicandum quem Deus justificaverit: laudandum, quod in tanta potestate non plura peccaverit. 73

II. Laudatur David ob humilitatem confessionis: tres causæ, cur sanctis peccatum obrepere utile sit, idque Deus permittat. 75

III. Davidem eo tentationi expositum fuisse, quod athletas suos variis certaminibus exerceri, et nobis exemplo esse Deus velit: ejus adulterium in figuram factum, adductis variis allegoriis, declaratur. 76

IV. Davidis pœnitentia commendata, neminem a lapsu immunem sanctissimorum virorum inductione palam facit. 79

V. Parabola quam Davidi proposuit Nathan, exponitur; et Christo accommodatur. 81

VI. Bonos et malos hoc inter se differre, quod illos ad judicium peccata sequantur, hos præcedant; et quibus operibus David peccatum suum texerit. 83

VII. De pugnis David contra gigantes, et aquæ Bethleemitici lacus libatione; ex quibus aliisque præclare factis concluditur, suum ab eo peccatum tectum fuisse: præsertim cum illud non cruento affectu patraverit, et postea se Deo, quam hominibus maluerit committere, *etc.* 86

VIII. Cur psalmus L aliis in res anteriores compositis præmissus; quæ mysteria eo numero comprehensa. Quomodo Davidis exemplum pœnitentiam doceat: quam multipliciter mundetur quis ab iniquitate. 89

IX. Paucos cum David peccata sua agnoscere; immo plures de illis gloriari: sapientem delicti sui numquam deponere memoriam; et quanta sit conscientiæ vis. Inter peccatum et iniquitatem discrimen: quo pacto illa baptismate ac pœnitentia deleantur. 92

X. David legibus humanis liberum, se Deo subjecisse, cui soli peccavit; quot modis hoc intelligendum. Magnum scelus præsente Deo peccare: qui peccatorem se neget, mendacii ab eo accusari ipsum Deum: hujus patientia et moderatio: Deum quoque ab illo justificari, qui pœnitentiam agat erroris. 94

XI. Prophetæ verbis doceri, neminem esse qui in iniquitate non concipiatur. Utrum parentum an prolis ea sit iniquitas, a qua solus Christus immunis fuisse ostenditur. 96

XII. Confitenti peccatum cœlestia sacramenta divinitus patefieri: peccata incerta significare non manifesta; præcipue hoc loco baptismatis lavacrum præfigurari. 98

XIII. David solo futuræ remissionis auditu recreatus, fore ut ossa humiliata exsultent, prædicit; et quæ sint illa. Rogandus Deus ut faciem avertat a peccatis nostris, illam vero ad nos convertat: item sicut peccatum, et iniquitatem quæ ejus origo est, triplici ratione tolli. 99

XIV. Cor mundum solis inesse renovatis: quænam sint viscera, quinam spiritus, quorum hic Propheta meminit. Aversum Domini vultum gravis supplicii loco esse; et quomodo idem a facie sua projiciat. Atrocissimæ huic pœnæ quinam obnoxii: nonnihil de libertate ac unitate voluntatis in Trinitate. 101

XV. Rationalem naturam lætitiæ salutaris solam capacem esse; eamque principali spiritu confirmari: quis vero sit ille spiritus. 103

XVI. Periti doctoris esse iniquos vias Domini edocere. Quomodo id Christi et Davidis personæ accomodetur: quonam sensu liberari se de sanguinibus oret Propheta. 104

XVII. Davidem peccatum sibi dimissum significare, cum Deus a peccatore prohibeat se laudari. Eadem verba et Christo convenire; qui verus sit David, a quo futura gentium congregatio, et Ecclesiarum fundatio præsignetur: de sacrificio Christi ac Martyrum. 105

APOLOGIA ALTERA
PROPHETÆ DAVID.

I. Quosdam offendi posse quod in adulterium inciderit David, et Christus adulteram absolverit, et quod ille propheta peccatum evulgaverit suum. Sed, ut David eraverit, Christum errare non potuisse; et explodendos eos, qui Dei potentiæ, vel providentiæ, detrahunt. 119

II. Proposito argumento, Auctor non facile judicandum docet, et quo ordine, et apud quos homines Davidis causam sit defensurus. 121

III. Gentiles monet, ne tam errantem, quam pœnitentem David respiciant; quia sicut illud est hominibus commune, ita hoc rarum in regibus: quam proclive sit vinci libidine. 122

IV. Judæos perperam credentes David, qui obnoxius fuit peccato, vel Salomonem, cui dicta de Christo non conveniunt, esse filium Dei, redarguit, et pravam quorumdam hæreticorum de Filio Dei interpretatione confutat. 126

V. Confirmat rationes adversus Judæos atque gentiles adductas, et sermonem ad catholicos convertit. 131

VI. Christianos docet, cur David ac alii Dominici generis auctores in errorem labi permissi sint: historiam homicidii et adulterii ipsius David recenset. 133

VII. Divino invocato Spiritu, incipit detegere mysteria, sub David ac Bethsabee adulterio, et hujus partu velata. 134

VIII. Quid domus regia, in qua deambulat David: quid nudatio et lavatio Bethsabee; quid quod statim amata sit, significet. 137

IX. Ostendit Ecclesiam Christo, qui velatam Synagogam despexerit, nudam placuisse: ejusdem ad illum inquirendum ardorem describit: Legis solutionem in Uriæ nece adumbratam explicat. 140

X. Altius mysterium in adulterio Davidico latens, nimirum Verbi divini cum humana natura conjunctionem scrutatur. 143

XI. Parabola Nathan ad sensum moralem, moxque ad allegoricum traducitur. 144

XII. David peccatum suum Deo confitetur psalmo L, cujus versus aliquot explicantur: imprimis quæ sit magna misericordia, quæ multitudo miserationum: docetur, solum Deum iniquitates nostras delere, quæ cum latere non possint, exemplo David sunt confitendæ: arianos in manicheorum impietatem recidere. 147

ICONUM XYLOGRAPHICARUM

HUJUS VOLUMINIS ARGUMENTA

Initio Voluminis, ut in Tomo I, pag. 881.

In litera capitali epistolæ SS. Pii PP. IX ad Mediolanensem Archiepiscopum:

V — Interior pars basilicæ S. Ambrosii Mediolani.

In capite librorum De Interpellatione Job et David: Spiritus malus quærens a Deo veniam affligendi sanctum virum Job.

In literis singulorum librorum capitalibus:

M — Uxor Job corripiens virum in infirmitate et ærumnis.

M — David orans.

S — Amici Job de injustitia accusantes eum.

D — David pœnitens.

A — Natan propheta ad David.

F — David.

Q — David psallens.

D — Puer Jesus devictis idolis. Vide n. 22.

O — *Præcipitabuntur sacrilegi in lacum ignis ardentis.* N. 26.

D — *Sancti Petri gemitus et cognitus et exauditus est, quando flevit amarissime.* N. 37.

I — *Et Christus tacebat ante Pilati judicium constitutus.* N. 7.

I — *Ad sacrificium passionis voluntarie accessit.* N. 15.

B — Osculum Judæ.

P — Jesus dormiens in Petri navicula. N. 84.

T — Christi Jesu transfiguratio. N. 2.

H — Thomas tangens vulnera Christi. N. 3.

A — Jesus lavans Petri pedes. N. 8.

O — Jesus orans in horto. N. 5.

L — Vir Dei legem amans, eam quam recogitat corde deosculatur.

I — *Reclinantem se Joannem supra pectus ejus.* N. 8.

Q — Apostolorum missio. N. 28.

S — *Alibi potum de petra fluere.* N. 5.

L — *Scit sibi regnum cœlorum, angelorum consortium, coronam quoque bonorum repositam esse meritorum.* N. 17.

O — Moyses adorans Deum in rubo. N. 17.

N — *Occidendi regis Saul, tributa sibi copia, maluit expectare a Domino deferendi tempus imperii.* N. 7.

I — *Natus est nobis Christus ex virgine.* N. 14.

I — *Paulus videbat æterna ubi cœpit corporalia non videre.* N. 8.

L — *Pascha celebratum est in Ægypti finibus.* N. 35.

M — *Samuel unctionis propheticæ ac regiæ sacramenta monstravit.* N. 11.

N — *Petro lux erat, quando adstitit ei Angelus in carcere.* N. 6.

I — *Ut venias ad cibum corporis Dominici.* N. 28.

J — *Nonne evidenter futurum judicium Christi nuntiatur?* N. 9.

P — *Respexit super Sodomam et Gomorrham.* N. 12.

S — *Daniel in lacum missus leonum recta omnia in conspectu esse Domini jactabat.* N. 8.

I — *Moyses in montis Sinai supercilio erat.* N. 42.

I — *Lazare, veni foras.* N. 34.

I — *Medicamentum super vulnus est.* N. 5.

I — *Virgo per gratiam ab omni integra labe peccati.* N. 30.

O — Salomon sponsam ad regium solium invitat.

INDEX GENERALIS
HUJUS SECUNDI TOMI

PIUS PP. IX *ad* Archiepiscopum Mediolanensem . . . . . Pag. VII
Præfatio *ad libros* De interpellatione Job et David . . . . . » 1
DE INTERPELLATIONE JOB ET DAVID. — *Liber primus* . . » 5
» *Liber secundus* . » 21
» *Liber tertius* . . » 41
» *Liber quartus* . . » 51
Præfatio *ad Apologiam* Prophetæ David . . . . . » 69
APOLOGIA PROPHETÆ DAVID AD THEODOSIUM AUGUSTUM » 73
Præfatio ad alteram sive posteriorem Davidis apologiam . . . . . » 109
APOLOGIA ALTERA PROPHETÆ DAVID . . . . . » 119
Præfatio *ad Enarrationes* in XII Davidicos psalmos . . . . . » 153
ENARRATIONES IN XII PSALMOS DAVIDICOS. — *Ad Enarrationem in Psalmum I.* Præfatio . . . . . » 157
In Psalmum I Enarratio . . . . . » 163
Ad Enarrationem in Psalmum XXXV. Præfatio . . . . . » 189
In Psalmum XXXV Enarratio . . . . . » 193
Ad Enarrationem in Psalmum XXXVI. Præfatio . . . . . » 203
In Psalmum XXXVI. Enarratio . . . . . » 205
Ad Enarrationem in Psalmum XXXVII. Præfatio . . . . . » 249
In Psalmum XXXVII. Enarratio . . . . . » 255
In Psalmum XXXVIII. Enarratio . . . . . » 281
In Psalmum XXXIX. Enarratio . . . . . » 301
In Psalmum XL. Enarratio . . . . . » 311
In Psalmum XLIII. Enarratio . . . . . » 331
Ad Enarrationem in Psalmum XLV. Præfatio . . . . . » 379
In Psalmum XLV Enarratio . . . . . » 383
In Psalmum XLVII Enarratio . . . . . » 391
In Psalmum XLVIII Enarratio . . . . . » 401
In Psalmum LXI Enarratio . . . . . » 413
Præfatio *ad* Psalmi CXVIII Expositionem . . . . . » 429
IN PSALMUM DAVID CXVIII EXPOSITIO. — Prologus . . . » 435
» Sermo Primus . » 437
» Sermo Secundus. » 447
» Sermo Tertius . » 462
» Sermo Quartus . » 481
» Sermo Quintus . » 492
» Sermo Sextus . » 510

IN PSALMUM DAVID CXVIII EXPOS. Sermo Septimus . . . Pag. 524
» Sermo Octavus . . . . » 531
» Sermo Nonus . . . . . » 567
» Sermo Decimus . . . . . » 576
» Sermo Undecimus . . . . » 596
» Sermo Duodecimus . . . » 609
» Sermo Decimus-tertius . » 628
» Sermo Quartus-decimus . » 640
» Sermo Decimus-quintus . » 661
» Sermo Decimus-sextus . » 676
» Sermo Decimus-septimus . » 693
» Sermo Decimus-octavus . » 706
» Sermo Decimus-nonus. . » 724
» Sermo Vigesimus . . . . » 740
» Sermo Vigesimus-primus . » 760
» Sermo Vigesimus-secundus » 770

PRÆFATIO *ad Commentarium* IN CANTICA CANTICORUM E SCRIPTIS SANCTI AMBROSII A GUILLELMO QUONDAM ABBATE SANCTI THEODERICI POSTEA MONACHO SIGNIACENSI COLLECTUM. . . . . » 785

COMMENTARIUS IN CANTICA CANTICORUM E SCRIPTIS SANCTI AMBROSII COLLECTUS. — PROLOGUS . . . . . » 787
Caput Primum. . . . . » 789
Caput Secundum . . . . . » 806
Caput Tertium. . . . . » 825
Caput Quartum . . . . . » 836
Caput Quintum . . . . . » 851
Caput Sextum . . . . . » 873
Caput Septimum . . . . . » 880
Caput Octavum . . . . . » 885

PRÆFATIO *ad Fragmenta* EXPOSITIONIS IN ISAIAM PROPHETAM . . . . » 895

FRAGMENTA *ex* EXPOSITIONE IN ISAIAM PROPHETAM . . . . . » *ibid.*

ELENCHUS MANUSCRIPTORUM NECNON EDITORUM CODICUM *ad quos in editione concinnata a Patribus Ordinis Benedictini Congregationis Sancti Mauri exacta et castigata sunt ea Sancti Ambrosii Opera quæ hoc volumine comprehenduntur* . . . . . » 907

ELENCHUS EXEMPLARIUM *quæ ad hanc parandam editionem jugi examine discussa sunt quoad libros qui hoc altero volumine exhibentur* » *ibid.*

INDEX LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ *quæ hoc volumine declarantur* . . » 901

INDEX RERUM ET SENTENTIARUM . . . . . » 915

INDEX RERUM NOTABILIUM *quæ in notis explicantur* . . . . . » 947

INDEX *quo exhibentur* ARGUMENTA CAPITULORUM *quorumdam librorum hujus secundi tomi* . . . . . » 949

ICONUM XYLOGRAPHICARUM *hujus voluminis argumenta* . . . . . » 955

FINIS TOMI SECUNDI.

DATE DUE

GAYLORD	PRINTED IN U.S.A.

GTU Library
2400 Ridge Road
Berkeley, CA 94709
For renewals call (510) 649-2500
All items are subject to recall.

GTU Library
3 2400 00163 8372